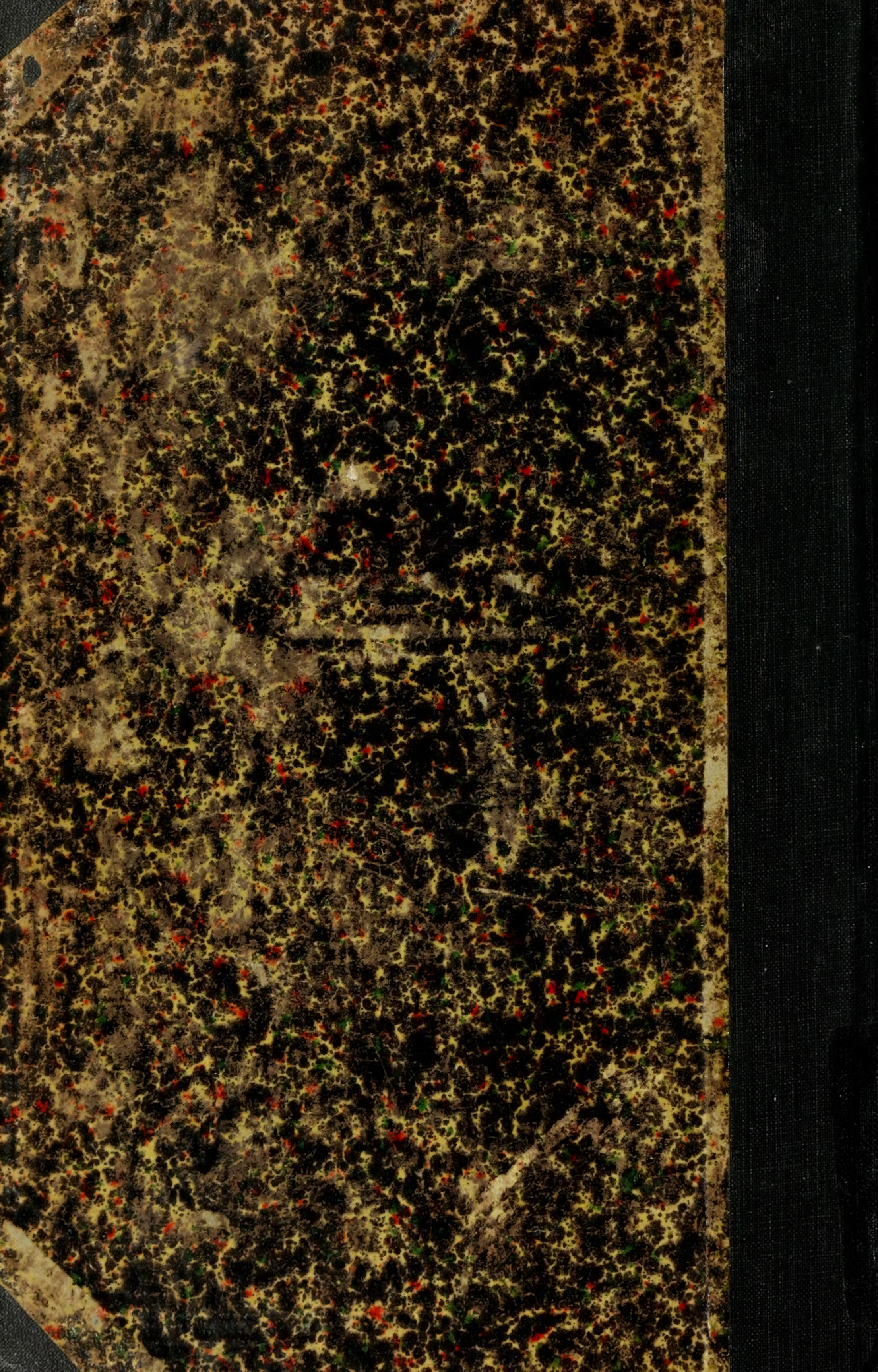

הספר הזה שייך לר' יצחק וואלפיש
וגר טארנאפאל וואלאווא 5

Gehört dem Herrn
Isak Wallfisch
Tarnopol
Walowa 5

האוצר

אוצר לשון המקרא והמשנה

כולל

פתרון כל המלות שנמצאו במקרא ובמשנה, באור הנחותיהן הראשונות וההוראות הנגזרות מהן, והבדלי השמות והפעלים הנפרדים, ועם זה זכרון המלות הנגזרות מלשון המקרא והמשנה, שבאו בתלמודים, במדרשי ההלכות והאגדות, בפיוטים ובספרי גדולי חכמי ישראל האחרונים, והעתקתם ללשון רוסית ואשכנזית, וכן כל שמות העצמים הפרטים שנזכרו במקרא.

חֻבר מאת

ר׳ שמואל יוסף פין ז״ל מווילנא

מוגה ומתוקן עם מלואים וחדושים מאת ש. פ. ראבינאוויץ (שפ״ר).

יוצא לאור ע״פ צואת בנו הד״ר ב. פין ז״ל

בהוצאת חברת „אחיאסף".

כרך שלישי.

ווארשא
בדפוס „הצפירה", פנסקה 40.
תרע״ג.

ГООЦАРЪ

т. е.

ЕВРЕЙСКО-РУССКО-НѢМЕЦКІЙ СЛОВАРЬ

состав. С. І. Финомъ.

Томъ III.

ВАРШАВА.
Изданіе Товарищества „Ахіасафъ".

1912 г.
Въ Типографіи „Гацефира", Панская № 40.

אות מ״ם.

האות השלש עשרה באלפא־ביתא העברית והוראתה המספרית בספרי הקדמונים והאחרונים—ארבעים, כשהיא מֵם פתוחה, ולפעמים גם לשש מאות כשהיא מֵם סתומה. בהברתה היא מתאמתת לאות M בלשונות אירופה, ומבטאה בעזרת השפתים כאותיות בי״ת, וי״ו, פ״א, ומתחלפת עם האותיות האלה, ועם אות נו״ן. כמה פעמים תבא האות מֵם להוראת המשקל בשמות ובפעלים, ואז היא נספחת אל שתי אותיות השרש ותתהפך מאות שמושית לשרשית. המ״ם אחת מאותיות השמוש שלפני שם הפעולה או הפעל בבל״ם. ואופן שמושה כשתבא לפני השרש יבואר להלן בערך „מִן״. ובתור תאר הפעל תבא בסוף המלה—כמו מן אָמֵן—אָמְנָם, חֵן—חִנָּם, רֵיק—רֵיקָם, יום—יוֹמָם, וכן פִּתְאֹם, שִׁלְשֹׁם. עוד יבא מֵם בראש המלה לתת לשם הפעולה תכונת שם עצם: שָׁכֵן מִשְׁכָּן, ראה—מַרְאֶה, רָכַב—מֶרְכָּב, נוּם—מָנוּם. התחלפות המ״ם השמושית בנו״ן תבא לרוב בלשון המשנה.

מְאֹד, ש״ז, כח וחיל, יכלת, קראַפט, פערמאָגען, сила, возможность: ובכל מְאֹדֶךָ (דברים ו׳, ו׳), ות״א ובכל נִכְסָךְ, וכן תפרש המשנה (ברכות פרק ו׳ משנה א׳), ובכל מאדך—בכל ממונך, ובגמרא (שם ס״א, ע״ב), ויש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו, לכך נאמר בכל מאדך. ובכל נפשו ובכל מאדו (מ״ב כ״ג, כ״ה) ת״י נִכְסוֹהִי. ועל הרוב ענינו תאר התאר, תאה״פ להוראת ההפלגה בכמות ובאיכות. ובא עם יחוסים שונים. א) ביחס הבי״ת, ואז נכפלה המלה: וארבה אותך בִּמְאֹד מְאֹד (בראשית י״ז, ב׳) בכח גדול, והכוונה ברבוי מופלג ותרגומו לַחֲדָא. והשמרוני תרגמו במלת שְׁרִירִי, שענינו חזק. ויעצמו בִּמְאֹד מְאֹד (שמות א׳, ז׳). ובהשאלה: עון בית ישראל ויהודה גדול בִּמְאֹד מְאֹד (יחזקאל ט׳, ט׳), ותיפי בִּמְאֹד מְאֹד (שם ט״ז, י״ג), ומובנם כתה״ש ותה״פ. ב) ביחד עד: ויחרד יצחק חרדה גדולה עַד מְאֹד (בראשית כ״ז, ל״ג), שעורו—עד כלות כל כחו וטעמו בהפלגה גדולה, גאַר, זעהר, до крайности, крайне: וישמח שם שאול וגו׳ עד מְאֹד (ש״א י״א, ט״ו). והוא שכור עד מְאֹד (שם כ״ה, ל״ו), אל תקצף ה׳ עד מְאֹד (ישעיה ס״ד, ח׳)—קצף גדול, אל תעזבני עד מְאֹד (תהלים קי״ט, ח׳), ענינו לגמרי. וי״מ רבוי זמן: ואל תצל מפי דבר אמת עד מְאֹד (שם שם, מ״ג), ענינו לעולם, ניעמאַלס, никогда. ובתוספת יחס הלמ״ד, שרפה גדולה עד לִמְאֹד (דהי״ב ט״ז, י״ד), ובא גם בלי יחוסים כתאר השם ותאה״פ גמור: והנה טוב מְאֹד (בראשית א׳, ל״א), זעהר, очень, весьма: ויחר לקין מְאֹד (שם ד׳, ה׳), שכרך הרבה מאד (שם ט״ו, א׳), ענו מְאֹד (במדבר י״ב, ג׳), ושלשת תרד מְאֹד (ש״א כ׳, י״ט)—תרבה לרדת במורד. וי״מ בענין מהר: חיל לרב מְאֹד (דהי״ב כ״ד, כ״ד), כי רב מְאֹד מחנהו (יואל ב׳, י״א). ובא: עזרה בצרות נמצא מְאֹד (תהלים מ״ו, ב׳), כפי הנראה: ענינו תמיד, אימער, постоянно: ולשכני מְאֹד (שם ל״א, י״ב), לדעת המפרשים נמשך אל הקודם: מכל צוררי הייתי חרפה, ולשכני חרפה מְאֹד, חרפה גדולה. ובפיוט: מְאוֹנֵי הודאות (מעריב ב׳ דפסח), טעם בִּמְאוֹדֶיךָ מובחרים (תפלת טל). ובא״ם השתמשו בו בענין דבר שמקרה מציאותו מצוי הרבה מאד: וכל אלו הענינים הם תמידים אם מאודיים (מורה נבוכים ב׳, כ׳), געוואָהנליך, обыкновенный.

מֵאָה, ובסמיכות מְאַת, שם המספר נקבה. עשר פעמים עשר, הונדערט, сто, ובא על הרוב קודם הנספר אם בנפרד או בסמיכות, והנספר לא יתרבה: הלבן מֵאָה שנה (בראשית י״ז, י״ז), מֵאָה כסף (דברים כ״ב, י״ט), ובסמיכות:

שם בן מְאַת־שנה (בראשית י"א, י'), מְאַת ככר (שמות ל"ח, כ"ה), ועל המעט אחרי הנספר: וכתנות כהנים מאה (עזרא ב', כ"ט), ויעש רמונים מאה (דהי"ב ג', ט"ז); ובחבור עם שאר מספרים פעמים הוא קודם להם: בן מאה ועשר (בראשית נ', כ"ב), בן מֵאָה ועשרים (דברים ל"א, ב'), מאה שבעים ושנים (עזרא ב', ג'), ולפעמים הוא מאוחר להם: שלשים וּמֵאָה משקלה (במדבר ז', י"ג), עשרים וּמֵאָה (שם שם, פ"ו); ובסמיכות: שלשים וּמְאַת שנה (בראשית ח', ג'). ויש שבא הנספר כפול אחרי שמות המספר: ויהיו חיי שרה מֵאָה שנה ועשרים שנה ושבע שנים (בראשית כ"ג, א'), חמש שנים וּמְאַת שנה (שם ה', ו'). ובחסרון הנספר ענינו רבוי מופלג ע"ד המשל: מהכות כסיל מֵאָה (משלי י"ז, י'), ושעורו: מֵאָה מכות, אם יוליד איש מֵאָה (קהלת ו', ג')—מאה בנים. וע"ד הסמיכות, בחסרון הסומך: עשה רע מְאַת (קהלת ח', י"ב). וסימן ההודעה יבוא על הנספר לבדו: אלף וּמֵאָה הכסף (שופטים י"ז, כ', ג'), ובא: ארך אמות הַמֵּאָה (יחזקאל מ"ב, ב'), שלא כמשפט. וברבוי מֵאוֹת: תשע מֵאוֹת שנה (בראשית ח', ה'), מר דרור חמש מֵאוֹת (שמות ל', כ"ג), חסר הנספר ומובן בכח המאמר שהוא שקלים, וכמפורש בסוף הענין: בשקל הקדש (שם שם, כ"ד), שבע מֵאוֹת וחמשים (במדבר ד', ל"ו), אלפים וארבע מֵאוֹת (שם ז', כ"ה), בשלש מֵאוֹת האיש (שופטים ז', ז'), שלש מאות הזכרים (עזרא ח', ה'). ובחסרון הנספר המובן בענין, יבוא השם מֵאָה בה"א הידיעה: אחד נפש מחמש הַמֵּאוֹת (במדבר ל"א, כ"ח), ומפרש: מן האדם ומן הבקר וגו' וטעמו: מחמש מאות אדם, מחמש מאות בקר: ושרי הַמֵּאוֹת (שם שם, י"ד)—השרים שכל אחד מהם ממונה על מאה אנשים. ובא ארבע פעמים בפרשה אחת (מ"ב י"א): הַמֵּאיוֹת ביו"ד בכתיב מן הנפרד מְאָיָה והקרי הַמֵּאוֹת כמשפט, ובזוגי: מָאתַיִם—שתי מאות: מָאתַיִם שנה (בראשית י"א, כ"ג), וּמָאתַיִם איש (ש"א י"ח, כ"ז). ובא גם הנספר ברבוי: מָאתַיִם שקלים (ש"ב י"ד, כ"ו), מָאתַיִם האנשים (שם ל', כ"א), ודרכי קשת מאתים (דהי"ב י"ד, ו'). ובה"א הידיעה: ואת פדויי השלשה והשבעים וְהַמָּאתָיִם (במדבר ג', מ"ו). ובא: ושה אחת מן הצאן מן הַמָּאתָיִם (יחזקאל מ"ה, ט"ו). וביחס הבי"ת: בְּמֵאָה קשיטה (בראשית ל"ג, י"ט), ענינו במחיר מאה: בְּמֵאָה ערלות פלשתים (ש"א י"ח, כ"ה). ובלמ"ד: עשרה אנשים לַמֵּאָה (שופטים כ', י'), ענינו: מכל מאה וּמֵאָה. ועמהם: כהנים לְמֵאָה ועשרים (דהי"ב ה', י"ב)—עד מֵאָה ועשרים, עבדים לְמֵאוֹת ולאלפים (ש"א כ"ט, ב')—גרודים של מֵאָה איש ושל אלפים איש, ומה לעשות לִמְאַת הככר (דהי"ב כ"ה, ט'), כמו עם מאת הככר. ובא: וּמְאַת הכסף והדגן וגו' (נחמיה ה', י"א), רש"י פירשו בהוראת רבוי, ורוב הכסף שהם חייבים לכם וכן פירש הראב"ע, אם גם הכסף והדגן. ויש שפירשו אחד למאה רבית שהיו משלמים לנושיהם לזמנים קבועים או בכל חדש וחדש, איינס פָאָן הונדערט, וכן הוא ברומית Centesima, פראָצענט, צינז, процентъ, ודחוק. ואפשר לפרש שבא בחסרון השי"ן, וענינו כמו משאת הכסף וגו' הלואת הכסף והדגן וכמו שמסיים אשר אתם נושים בהם. וראיה לדבר הכתוב הקודם: נעזבה נא את המשא הזה (שם י').

מְאָה, ש"נ, ארמית, כמו מֵאָה בעברית, הונדערט, сто, תורין מְאָה (עזרא ו', י"ז). ובזוגי: דכרין מָאתַיִן (שם), ובתרגומים בא ברבוי: מַאְוָן (ש"א כ"ט, ב'), מַאֲוָתָא (במדבר ל"א, נ"ב), והזוגי מָאתָן (בראשית ל"ב, ט"ו).

מְאוּמָה, תאה"פ, בענין כל שהוא, יהיה מה שיהיה בתכלית המיעוט, אירגענד עטוואַס, что-нибудь. היכל אוכל דבר מְאוּמָה (במדבר כ"ב, ל"ח), יתרגומו: מִדַּעַם, ולקחתי מאתו מְאוּמָה (מ"ב ה', כ'), ובא כש"ת אחרי שם הנסמך אליו: משאת מְאוּמָה (דברים כ"ד, י'), וטעמו דבר מה משאת כל דבר שיהיה אם גדול או קטן,

ובקשור עם מלות השלילה ענינו שלילה כללית: ולא ידע אתו מְאוּמָה (בראשית ל״ט, ו׳), גאַרניכט, ничего, איש אל ידע מְאוּמָה (ש״א כ״א, ג׳), וּמְאוּמָה אין בידו (שופטים י״ד, ו׳), אין מְאוּמָה (מ״א י״ח, מ״ג), כמו אין דבר. ובקשורו זה עם מלת אֵין בא במדרגת שם: ובמובן דבר, איין דינג, дѣло. ובא בחסרון הה״א: ובכפי דבק מְאוּם (איוב ל״א, ז׳), ע״ד: ולא ידבק בידך מְאוּמָה מן החרם (דברים י״ג, י״ח). ולפי קצת ספרים כ״י בא בה״א בחסרון אל״ף (מ״ב ה׳, כ׳), ובגזרתו קרוב לשמוע שהמלה הזאת מורכבת מן מָה וּמָה (ועיין כלום).

מֵאֵן, פ״ע, בבנין פִּעֵל, נטות הנפש מדבר מה ומאיזה פעולה שתהיה וחדול לעשותה, סירוב, הפך פעל אבה, רצה, אַבגעניינט זיין, ניכט וואָללען, זיך ווייגערן, פערווייגערן, отказаться, отнѣкиваться. ובא בהצטרפות אל פעל אחר במקור עם למ״ד או זולתו, מורה ענין הפעולה שאינם אובים לעשותה: מֵאֵן יבמי להקים וגו׳ לא אבה יבמי (דברים כ״ה, ז׳), מֵאֵן לשלח העם (שמות ז׳, י״ד), מֵאֵן בלעם הלך עמנו (במדבר כ״ב, י״ד), מֵאֲנָה לנגוע נפשי (איוב ו׳, ז׳), ע״ד: מֵאַנְתָּ לֵעָנוֹת (שמות י׳, ג׳), סירוב, ווייגערן, отнѣкиваніе. ובתורתו מֵאֲנוּ ללכת (תהלים ע״ח, י׳). והמקור: אם מָאֵן יְמָאֵן אביה (שמות כ״ב, ט״ז). ובחסרון הפעל השני, המובן בכח המאמר: יען קראתי וַתְּמָאֵנוּ (משלי א׳, כ״ד) — לשמוע לקול הקריאה. ואם תְּמָאֲנוּ ומריתם (ישעיה א׳, כ׳), והקודם: אם תאבו ושמעתם. ובתאר: ואם מָאֵן אתה (שמות ז׳, כ״ז), ע״ד הקל, זיך ווייגערנד, ווידערשטרעבענד, отказывающійся: וברבוי: הַמֵּאֲנִים לשמוע (ירמיה י״ג, י׳), ע״מ אִלֵּם עִקֵּשׁ (דוגמתו סֵעֲפִים מן סֵעֵף). ובהלכה התיחד הפעל מ א ן ליתומה מאב קטנה שקדשה אמה או אחיה לדעתה, שאין קדושיה קדושין גמורים והיא יכולה לאמר שאינה חפצה בבעלה ויוצאת ממנו בלא גט: וכלן אם מתו או מֵאֲנוּ (יבמות א׳, א׳), הַמְמָאֶנֶת באיש (שם י״ג, ג׳), צריכה לְמָאֵן (שם שם, א׳). ובמובן יוצא: שֶׁמְּמָאֲנִים את הקטנה (עדיות ו׳, א׳), וכן ביבמות (פ״ג ט״א): בש״א אין מְמָאֲנִין אלא ארוסות וכו׳. ומזה גם כן:

מֵאוּן, ש״ז, ווייגערונגס ערקלאֶרונג: גט אחר מֵאוּן (יבמות י״ב, ד׳), והחליצה וְהַמֵּיאוּנִים (סנהדרין א׳, ג׳). בגזרת הפעל הזה לא ראינו טעם מתקבל, ולפי הנראה מדברי חז״ל (קדושין ד׳, ע״א) יסודו א ן בהוראת השלילה אַיִן: מֵאַן בלעם, אין בדעתו של בלעם.

מָאן, מָאנָא, ארמית, כלי, געפֿאֶס, געפֿאֶסה, посуда, כלי עץ ת״א מָאן דְאָעָא (ויקרא י״א, ל״ב), כלי חרש, ת״י: מָאן דחסף (שם שם, ל״ג), וכדומה הרבה. וברבוי מָנִין, מָאנִין, מָאנַיָּא: מָאנַיָּא די בית אלהא (עזרא ח׳, י״ד), ובסמיכות: מָאנֵי דהבא (דניאל ה׳, ג׳). ובתלמוד השתמשו בו גם לענין בגדים, קלייד платье: רבי יוחנן קרי לְמָאנֵיה מכבדותי (שבת קי״ג, ב׳). ומזה יצאה הנוסחא הרגילה בשטרי התחייבות וקנין להעיד על קבלת קנין אגב סודר: וקנינא בְּמָאנֵיה דכשר למקניה ביה.

מָאַס, פ״י, הקל א) עיקרו עזיבת דבר והתיאש ממנו מצד פחיתות ערכו, במובן הטבעי והמוסרי, פֿערלאַססען, פֿערנאַכלאֶססיגען, מיססאַכטען, презирать, отвергать, ונרדף לפעל זנח, נטש, והפוכו בחר, וכאמור: וַיִּמְאַס באהל יוסף ובשבט אפרים לא בחר; ויבחר את שבט יהודה (תהלים ע״ח, ס״ז—ס״ח). וקשורו על הרוב ביחס הפעול: אבן מָאֲסוּ הבונים (תהלים קי״ח, כ״ב), אם אֶמְאַס משפט עבדי (איוב ל״א, י״ג), ואתה זנחת וַתִּמְאָס (תהלים פ״ט, ל״ט), כי מָאַס ה׳ ויטש (ירמיה ז׳, כ״ט), בחר ה׳ בהם וַיִּמְאָסֵם (ירמיה ל״ג, כ״ד), בחרתיך ולא מְאַסְתִּיךָ (ישעיה מ״א, ט׳), כי תִמְאַס יגיע כפיך (איוב י׳, ג׳), הן אל לא יִמְאַס תם (שם ח׳, כ׳), מוסר ה׳ בני אל תִּמְאָס (משלי ה׳, י״א). ובא במובן העדר הבחירה: כי מְאַסְתִּיהוּ (ש״א ט״ז, ז׳), פֿערשמאֶהען, пренебрегать: רע לא יִמְאָס (תהלים ל״ו, ה׳), אֶמְאַס חיי (איוב ט׳, כ״א), ובזולת

הפעול : מָאַסְתִּי לא לעולם אחיה (שם ז׳, ט״ז), על כן אֶמְאַס ונחמתי (שם מ״ב, ו׳), טעמו : אֶמְאַס חיי, או אעזוב ואחדל לזעוק ולהתאונן, יעבור עלי מה, אויפגעבען, отре-каться. ומזה ב) גיעול נפש בדבר והרחקתו מצד רעתו ומשחתו ונרדף עם, געל, שנא, פערוועדפען, פערשטאָססען, отвергать. וקשורו על הרוב בבי״ת : מָאֲסוּ בך עגבים (ירמיה ד׳, ל׳), במשפטי מָאָסוּ (ויקרא כ״ו, מ״ג), אשר מְאַסְתֶּם בה (במדבר י״ד, ל״א), מָאוֹס ברע ובחור בטוב (ישעיה ז׳, ט״ו), מאֹס בבצע מעשקות (שם ל״ג, ט״ו). וכמו כן גם ביחס הפעול : כי אתה הדעת מָאַסְתָּ, וְאֶמְאָסְךָ מכהן לי (הושע ד׳, ו׳), שנאתי מָאַסְתִּי חגיכם (עמוס ה׳, כ״א), כי אם מָאֹס מְאַסְתָּנוּ (איכה ה׳, כ״ב), והכפל : קצפת עלינו : לא מְאַסְתִּים ולא געלתים (ויקרא כ״ו, מ״ד), ובחז״ל : אמרה מָאוּס עלי (כתובות ס״ג, ב׳), מכוער, שנוא. ובמובן הטבעי : יִמְאָסוּן איש אלילי כספו (ישעיה ל״א, ז׳)—ישליכו, ע״ד שאמר : ישליך האדם את אלילי כספו (שם ב׳, כ׳), פעראכטען, גערינגשעטצען, презирать : העם אשר מָאַסְתָּה בו (שופטים ט׳, ל״ח), כי לא אתך מָאָסוּ כי אתי מָאֲסוּ ממלך עליהם (ש״א ח׳, ז׳), מָאַס ערים לא חשב אנוש (ישעיה ל״ג, ח׳). ונמשך אל הקודם : הפר ברית—אשר כרת עם הערים ועם יושביהם, כי מָאַס את הערים ולא חשב את אנשיהם. ובא : שבט בני מֹאֶסֶת כל עץ (יחזקאל כ״א, ט״ו), אם גם שבט מֹאֶסֶת לא יהיה (שם שם, י״ח), הנכון ע״ד פירוש רש״י, השבט הזה שאני מכה בו קשה מכל השבטים, חשובה מכלם ופוסלת אותם ברוב ערכה, ובאין הם נחשבים לעמתה. ובא מֹאֶסֶת בל״נ ביחס אל השם שבט שהוא בל״ז, מפני שהכוונה בו על החרב, ובאור המאמר כולו קשה מאד (יעויין במפרשים).

הנִפְעַל מן הַקַּל : נבזה בעיניו נִמְאָס (תהלים ט״ו, ד׳)—היות נחשב כפחות הערך וכדבר שאין חפץ בו, פעראכטעט, גערינג-געשעטצט ווערדען, быть презираему : ואשת נעורים כי תִמָּאֵס (ישעיה נ״ד, ו׳) – מרוחקה, גרושה ושנואה, פערשטאָססען, געהאַסט ווערדען, быть отвергаему : כסף נִמְאָס קראו להם (ירמיה ו׳, ל׳)—כסף סיגים שאינו נטהר במצרף, והפוכו : כסף נבחר (משלי י׳, כ׳), יִמָּאֲסוּ כמו מים יתהלכו למו (תהלים נ״ח, ח׳), לדעת רש״י הוא משרש מאס ותרגומו יִתְמְכוּן, שיהיו נמאסים בעיני עצמם מדאגה וכמו מים יתהלכו, וכן פירש הרד״ק שהוא משרש מסס והאל״ף תמורת אות הכפל, ע״ד : בָּזְאוּ נהרים (ישעיה י״ח ב׳), שהוא כמו בזזו. וכן : עורי רגע וַיִּמָּאֵס (איוב ז׳, ה׳), משפטו כמו וַיִּמַּס צעראָנען, צערפליעססען, расплываться. והנכון שהשרש מאס מתחלק לשנים, האחד בענין עזיבה והרחקה בזיון וביחול, והוא מיוחד ללה״ק. (כי מה שבא ממנו בתרגומים הוא על המעט, ומהם בתרגומים המאוחרים) והשני בהוראת נזילה והגרה, ויסודו מס, והוא משותף ללה״ק וללשון ארמית (מסא מסי מסס) ובא ע״ד מאך מן מכך. ולא רחוק לשער כי מושג הנמיסה והמקוק קרוב למושג המיאוס, כי הנמס הוא מיאוס (ועיין מוך).

מָאוֹס, ש״ז, פ״א במקרא, דבר שמשליכים מן הבתים לחוץ זבל ודומן, ווענוואורף, קאָטה, отбросъ, соръ : סחי וּמָאוֹס תשימנו (איכה ג׳, מ״ה).

מְאוּס, ש״ז, בגמרא, דבר מכוער מטונף : מוקצה מחמת מאוס (שבת מ״ד, א׳).

מאר, פעל יוצא בבנין הפעיל. ענינו דקירה נקיבה ועם זה הפצעה, שטעכען, פערוואונדען, прокалывать, ранить : סילון מַמְאִיר (יחזקאל כ״ח, כ״ד), והכפל : וקוץ מכאיב : צרעת ממארת הנגע (ויקרא י״ג, נ״א, י״ד מ״ד)—צרעת נוקבת והולכת, דוקרת ומתפשטת, וא״ת : סְגִירוּת מְחַסְּרָא. ולא נאמר הפעל הזה כי אם בצרעת בגדים ובתים ויסודו כנראה אר. ארר בהוראתו הראשונה נקיבה, דקירה ועם זה פחיתה וחסרון (עיין הערה לשרש ארר).

מַבּוּל, ש״ז, כלל המים הרבים והעצומים אשר הביא ה׳ בימי נח לשחת כל בשר, זינדפלוט, потопъ : הנני מביא

את המבול מים (בראשית ו׳, י״ז), וְהַמַּבּוּל היה מים על הארץ (שם ז׳, ו׳), ולא יהיה עוד המים לְמַבּוּל (שם ט׳, ט״ו), ומי הַמַּבּוּל היו על הארץ (שם ז׳, י׳); ומן המקומות האלה נראה, כי השם מבול אין ענינו רבוי מים לבד כי אם דבר משחית ומבלה את הכלי: ה׳ לַמַּבּוּל ישב (תהלים כ״ט, י׳), דעות המבארים שונים בגזרתו: יש אומרים שרשו בול, וי״א שהוא נגזר מן יָבֹל או נָבֹל. ורש״י פירש שבלה את הכל, שבלבל את הכל שהוביל את הכל מן הגבוה לנמוך. והנראה, שהוא שם יסודי, ובלשון פורית בבולא בחלוף מ״ם בבי״ת, ושע״כ נשאר השם הזה בתרגומים הראשונים: ה׳ למבול ישב, ת״י למבולא. וכן בחבקוק (ה׳, ג׳), אייתי מַבּוּלָא, וא״ת טוֹפָנָא; והשמרוני שתרגם גם הוא טוֹפָנָא, השאירו במקרא הראשון גם כן בלא תרגום, ואמר מבולאי (בראשית ו׳, י״ז). ובתוספתא מַבּוּל של מים אין (מביא), אבל מַבּוּל של אש ושל גפרית יש וכו׳, מבול של כל בשר אין אבל מבול של יחידים יש. כיצד נפל לים, טבעה ספינתו ומת הרי הוא מבולו (תענית ב׳, י״א).

מְבֻנַּי, שע״פ, אחד מגבורי דוד: מְבֻנַּי החשתי (ש״ב כ״ג, כ״ג) (ועיין סבכי).

מִבְחָר, שע״פ, אחד מגבורי דוד: מִבְחָר בן הגרי (דהי״א י״א, ל״ח).

מִבְצַר צֹר, שע״פ, א) של עיר על גבול נחלת מטה אשר: ועד עיר מִבְצַר צֹר (יהושע י״ט, כ״ט), ויבאו מִבְצַר צֹר (שבת כ״ד, ז׳), ואיננה העיר „צר המעטירה״, ואולי בנוה הצורים לפנים לפני כבוש הארץ לפני יהושע. ב) אחד מאלופי עשו (בראשית ל״ו, מ״ב).

מִבְשָׂם, שע״פ, אחד מבני ישמעאל (בראשית כ״ה, כ״ג), משרש בשם.

מָג, ש״ז, אצל האשורים והבבלים, שם תאר כבוד אל משרת אלהיהם כהניהם, מאגיער, магикъ: נרגל שראצר רַב־מָג (ירמיה ל״ט, ג׳), וענינו שר המַּגִּיִּים. ובא בלשון יחיד לפי שהוא כולל כל כת המגיים, וכמו רַב־סָרִים (שם)—שר הסריסים רַב־שָׁקֵה—שר המשקים. ולהיות שכהני האשורים והבבלים ואחריהם כהני המדיים והפרסיים רובם ככלם היו הוברי שמים ועם זה אשפים ומכשפים, בא השם מגוש או אמגוש בדברי חז״ל במובן מכשף: הלומד דבר מן הַמָּגוּשׁ חייב מיתה (שבת ע״ה, א׳), פרעה שהיה בימי משה אַמְגוּשִׁי היה (מו״ק י״ח, א׳), רטין מגושא ולא ידע מאי אמר (סוטה כ״ב, א׳), ופירש״י מכשף האוחז את העינים וגונב את הלבבות. וכן קוראים בלשונות העמים מאַגיע למלאכת אחיזת העינים, שוואַרצע קונסט, чернокнижіе.

מְגַג, במשנה, ש״ז, מין גומא. בינזען: כפותה בחבל של מְגַג (פרה ג׳, ג׳).

מָגֹג (עיין להלן ערך מוג).

מֶגֶד, ש״ז, לדעת רש״י ענינו מעדנים ומתיקות, אַנגענעהמעס, זיססעס, пріятное, сладкое: והרד״ק פירש שהוא כולל כל דבר משובח ומעולה, עדלעס, קאָסטבאַרעס, благородное, драгоцѣнное: ועמו הסכימו האחרונים ונסתייעו מלשון ערבית: מִמֶּגֶד שמים מטל (דברים ל״ג, י״ג), וּמִמֶּגֶד תבואת שמש (שם י״ד). ויתכן שיסודו גד (גוד נדד) בהוראת משיכה הרחבה והתפשטות, ומזה נגד בארמית וכמו כן נגיד בעברית (עיי״ש). ויצא השם מֶגֶד לענין ההשפעה, משיכה ונגידות הטובה והברכה, אויספלוס, צושטראָממונג, изобиліе. וטעם: מֶגֶד שמים, מֶגֶד תבואת שמש וכדומה—שפע השמים, וע״ד שנאמר להלן: כי שפע ימים יינקו (שם י״ט). ובא השם מֶגֶד בברכת משרע״ה תחת השם בְּרָכוֹת בברכת יעקב אבינו (בראשית מ״ט, כ״ה כ״ו); וזה כזכר לדבר שהשם מֶגֶד קרוב אל השם ברכה בהוראתו. והקליר בנה לו מן השם הזה פעל בבנין הפעיל ואמר יַמְגִּיד בטל (פיוט לטל), ומזה יצא להוראת פרי משובח ומעולה, שנכר בו שפע רצון וברכה: ועל פתחינו כל מְגָדִים (שה״ש ז׳, י״ד), וברבוי כשם כולל כל דבר יקר ומעולה. וכשהוא בא בלשון רבים, ענינו מינים שונים—מיני מגדים (שבת קכ״ז, ע״ב), עם פרי מְגָדִים (שה״ש ד׳, י״ג), ויאכל

פְּרִי מְגָדָיו (שם שם, פ״ו) (ועיין מגדו)·

מִגְדָּן, ש״ז, דבר משובח ומעולה, בין בפירות בין במלבושים, בתכשיטים יקרים, קָאסטבַארקייט, драгоцѣнность: ולא נמצא כי אם ברבוי נקבה: וּמִגְדָּנֹת נתן לאחיה (בראשית כ״ד, נ״ג): וּמִגְדָּנוֹת לחזקיה (דהי״ב ל״ב, כ״ג), לכסף ולזהב וּלְמִגְדָּנוֹת (שם כ״א, ג׳), ובבהמה וּבְמִגְדָּנוֹת (עזרא א׳, ו׳).

מְגִדּוֹ, שע״פ, עיר קדומה בארץ כנען עוד לפני בוא יהושע לכבוש את הארץ: מלך מְגִדּוֹ אחד (יהושע י״ב, כ״א), ונפלה לנחלה לחצי שבט מנשה בתוך נחלת מטה יששכר: וישבי מְגִדּוֹ ובנותיה (שם י״ז, י״א), והיא קרובה אל הים הגדול על יד הנהר קישון, שנקרא בשירת דבורה „מי מְגִדּוֹ" (שופטים ה׳, י״ט), וסמוך לה בקעה גדולה: בקעת מְגִדּוֹ (דהי״ב ל״ה, כ״ב), ובנבואת זכריה נקראת מְגִדּוֹן: כמספד הדדרמון בבקעת מְגִדּוֹן (זכריה י״ב, י״א) (ע׳ הדדרמון). לשם נס המלך אחזיהו מלך יהודה מפני יהוא, ושם מת (מ״ב ט׳, כ״ז), ושם המית פרעה נכה את המלך יאשיהו (שם כ״ג, כ״ט). בימי הרומיים נקראה Legio וכעת לעדשין. לדעת פירסט, נגזור השם מגדו מן גד, גדד—אליל ההצלחה, שעבדו לו הכנענים. ויתכן שהוא מן מֶגֶד, בהוראת שפעת-ברכה, (ועיין מגד).

מַגְדִּיאֵל, שע״פ: אחד מאלופי עשו (בראשית ל״ו, מ״ג), וטעמו שפע ברכת האל.

מָגוֹג, שע״פ, הבן השני ליפת (בראשית י׳, ב׳). לדעת יוסף מתתיהו הוא אבי העמים הסקיטים אשר ישבו בצפון מזרחית אירופה, ולפנים ישבו באסיא, מנהר אראקסעס עד הרי קוקאזוס. חז״ל אמרו מָגוֹג, גותיא (ירושלמי מגילה פרק א׳), וכוונתם אל האמים (Getes) שהם: הסארמאטים והסלאווים. ובנבואת יחזקאל: גוג ארץ הַמָּגוֹג נשיא ראש משך ותובל (ל״ח ב׳), ועוד שם: ושלחתי אש בְּמָגוֹג ובישבי האיים (ל״ט ו׳), וטעמו בארץ מָגוֹג או בעמי מָגוֹג (ועיין גוג), וקרוב לשמוע, כי בשם גוג וּמָגוֹג הכוונה אל הרי קוקאז, הדומה בשמו אל השם גוג בחילוף גימל בקו״ף.

מָגוֹב, ש״ז. במשנה: המעבר והמזרה וְהַמָּגוֹב (כלים י״ג, ז׳)—כלי מין מזרה, מלא שנים צפופות לנקות בה את התבואה. הערוך פירש שענינו לנגב בו את התבואה המלוחלחת, ויהיה יסודו נגב, וי״מ שענינו לאסוף ולגבב את התבואה למקום ויסודו גבב.

מַגָּל, ש״ז, שם כלי לקצור בו תבואות דגן כעין חֶרְמֵשׁ, מַזְמֵרָה, זיכעל, серпъ: תופש מגל בעת קציר (ירמיה נ׳, ט״ז), שלחו מַגָּל כי בשל קציר (יואל ד׳, י״ג), שרשו נגל (עיין שם), וכן בערבית נקרא מנגל. ובמשנה: השוחט בְּמַגַּל יד השוחט בְּמַגַּל קציר (חולין א׳, ב׳), מגל יד הוא כסכין עשוי לשבר עצמות ועצים, ומגל קציר עשוי פגימות פגימות: וברבוי נקבה: פאה אין קוצרין אותה בְּמַגָּלוֹת (פאה ד׳, ד׳).

מִגֵּן, פ״י, בבנין פִּעֵל, נתינה ומסירה, איבערגעבען, איבערליעפערן, выдать, передать: אשר מִגֵּן צריך בידך (בראשית י״ד, כ׳), אֲמַגֶּנְךָ ישראל (הושע י״א, ח׳). רש״י פירש אמסרך ביד אויביך, והאחרונים פרשוהו בהוראת שימה ושיתה, תקון דבר מתכונה לתכונה, וע״ד הפעל נתן שכולל שתי ההוראות האלה. ובזה יקביל היטב את הכפל: איך אתנך אפרים וסוף הכתוב מבאר ענינו: איך אתנך כאדמה אשימך כצבאים. בא הפעל שום ת׳ הפעל מגן. ובא: עטרת תפארת תְּמַגְּנֶךָּ (משלי ד׳, ט׳), ענינו תְּמַגֵּן לך, תתן לך, וכעין הקודם: תתן לראשך לוית חן, וע״ד היקרך דברי שטעמו היקרה לך. ויש שגזרוהו מן השם מגן, ופרשו מענין סבוב והיקף, תסובבך, תעטרך כמגן. וכעין מליצת: כצנה רצון תעטרנו (תהלים ה׳, י״ג). ולא נמצא הפעל הזה כי אם בשלשת המקומות הנזכרים, ומזה נוכל לדון שאין מקורו בלשון הקדש.

מְגִים, ש״ז, ארמית. כלי קבול מאכל, קערה, שיססעל, миска, קערת

כֶּסֶף ת"א מְנַסְתָּא דכסף (במדבר ז׳, י"ג), ובמשנה: נתנן במֵגֵס (יומא ו׳, ז׳); המֵגֵס וקוד הבבלי (כלים פ"ז, א׳), ולשון יוני הוא magis.

מַגְפִּיעָשׁ, שע"פ, אחד הנכבדים בימי נחמיה בין הבאים בחתומים על האמנה (נחמיה י׳, כ"א).

מִגֵּר, פ"י, בבנין פִּעֵל, הפלה והשלכה, שטירצען, ניעדערווערפען, повергать, низвергать: וכסאו לארץ מִגַּרְתָּה (תהלים פ"ט, ה׳), ולא נמצא יותר במקרא. ומקורו ארמית. ומצוי בתרגומים: וּמַגֵּיר ית רתיכיא (מ"א כ׳, כ"א), ויפל רכבו, ת"א וְיִמַּגֵּר (בראשית מ"ט, י"ז), תרגם כמו וַיִּפֹּל. ומזה בהוראת הצמתה, הריסה וכריתה, ווענראַפען, פערניכטען, פערטילגען. уничтожать, истреблять: יְמַגֵּר כל מלך (עזרא ו׳, י"ב), אותו אצמית, ת"י: אֲמַגֵּר (תהלים ק"א, ה׳), ומזה בתפלה: וּתְמַגֵּר, ולדעת רבי יונה נמצא גם בקל בבנין פעול מָגוּר. ומזה: מְגוּרֵי אל חרב היו את עמי (יחזקאל כ"א, י"ז)—נפולי חרב, ותהיה מלת את נוספת כמו: ואת הברזל נפל (מ"ב ו׳, ה׳), (הרד"ק ועיין גור). ולפי האחרונים יש במשמע הפעל מגר גם ענין סחיבה, והוא מיסודם של הפעלים גרר, נגר; וענין „מְגוּרֵי אל חרב" כמו סחובים אל החרב או בהשאלה מסורים ונתונים, ואת עמי כמו עם עמי נמשך אל הקודם: היא בכל נשיאי ישראל, הנשיאים ביחד עם כלל העדה, וכנראה היתה כזאת גם דעת הפייטן ר׳ יוסי בן יוסי באמרו בפִעֵל: מְגָרָה צאן למטבח (מלכיות).

מִגְרוֹן, שע"פ. עיר בשבט בנימין (ש"א י"ד, ב׳), סמוכה לגבע וקרובה לירושלים (ישעיה י׳, כ"ח). ויתכן שהיתה במורד.

מָדַד, פ"י, הקל ענינו הגבלת שעור וכמות שטח הדרך לכל צדדיו. וכמו כן שעור כמות המתפרד המשוער בכלי שהוא ממלאו, ר"ל שעור השטח ושעור המלוי, מאָססען, мѣрять, измѣрять: מָדַד אָרְכּוֹ וְרָחְבּוֹ (יחזקאל מ׳, כ׳), מָדַד חמש מאות קנים (שם מ"ב י"ט), וּמָדְדוּ אל הערים (דברים כ"א כ׳), וּמַדֹּתֶם מחוץ לעיר (במדבר ל"ה, ה׳), ומן הַמִּדָּה הזאת תָּמוֹד (יחזקאל מ"ה, ג׳), וַיָּמָד את רחב הבנין (שם מ׳, ה׳). ובמקור לָמֹד את ירושלם (זכריה ב׳, ו׳); כל אלה שעור השטח: מי מָדַד בשעלו מים (ישעיה מ׳, י"ב), וַיָּמֹדּוּ בעמר (שמות ט"ז, י"ח), שעור המלוי ובמשנה: היה מוֹדֵד והגיע לגיא (עירובין ד׳, ד׳), אין מוֹדְדִים אלא מן המומחה (שם ה׳, ה׳). ובפָעוּל: אבל תורם הוא את הַמָּדוּד (תרומות א׳, ז׳)—דבר המדוד (תענית ח׳, ע"ב); ובהשאלה: וּמַדּוֹתִי פעולתם ראשנה אל חיקם (ישעיה ס"ה, ז׳)—אשיב להם גמולם כפי הראוי, וזו מליצה לקוחה מתשלום פעולת שכיר שמודדים לו אל חיקו תבואה ופירות כפי עבודתו (עיין חיק). ומזה במשנה: במדה שאדם מוֹדֵד בה מוֹדְדִים לו (סוטה א׳, ז׳) (ועיין מִדָּה). ובענין שעור והתבוננות: לעולם יָמוֹד אדם עצמו כאלו קדוש שרוי בתוך מעיו (תענית י"א, א׳), לעולם יָמוֹד אדם את עצמו, אם יכול לכוין את לבו יתפלל ואם לאו אל יתפלל (ברכות ל׳, ע"ב), זיך מעססען, בערעכנען. рассчитывать. ובמובן שעור של התחרות עם זולתו: מְדוֹד עצמך עמו (שיהש"ר ג׳, ז׳), זיך מיט יעמאַנדען מעססען, мѣряться съ кѣмъ

הִנְפְעַל מן הַקַּל, געמעססען ווערדען, быть измѣряему: אם יִמַּדּוּ שמים (ירמיה ל"א, ז׳). שעור גבהם מן הארץ, ולא יִמַּד חול הים (ירמיה ל"ג, כ"ב), אשר לא יִמַּד ולא יספר (הושע ב׳, א׳). ובמשנה ע"ד השלמים: את שדרכו לְהִמָּדֵד (דמאי ב׳, ה׳)—נמדדים עמו. והקליר השתמש בו בהָפְעַל: בסכת עמקים יָמְדָדוּ (קרובות ב׳ דסוכות).

הִפְעֵל כעין הַקַּל, מעססען, פערמעססען, измѣрять: וַיְמַדֵּד שני חבלים (שם ח׳, ב׳), וַיְמַדְּדֵם בחבל (שם). ומזה חלוק במדה, צומעססען, פערטהיילען, отмѣривать: ועמק סכות אֲמַדֵּד (תהלים ס׳, ח׳, ק"ח ח׳). והכפל: אחלקה שכם. וע"ד המרובעים: עמד וַיְמֹדֶד ארץ (חבקוק ג׳, ו׳)—חלק את

הארץ בין העמים והנכון שהוא משרש מוד (עיי"ש), ולדעת רס"ג ויהודה בן חיוג מן השרש והבנין הזה בא: וּמִדַּד ערב (איוב ז', ד'), ובהוראת מתיחה משיכה ופישוט, אויסדעהנען, растягивать, וזה לפי שעיקר פעולת המדידה היא במתיחת החבל. והטעם שהשי"י מותח וממשיך את הערב ביותר מראי, כלומר שמדת הערב הלילה גדולה וארוכה הרבה בעיני איוב מגודל יחולו לראות אור. כאמור: מתי אקום (ועיין נדד). ובמדרש: והקב"ה מְמַדֵּד באמצעו (ב"ר א'), מותר. ומזה:

הִתְפַּעֵל, בהוראת השתטח התמתח, זיך הינשטרעקקען, протягиваться: וַיִּתְמֹדֵד על הילד (מ"א י"ז, כ"א).

מַד או מֶד, ש"ז, א) בגד מלבוש, קלייד, платье, וזה ע"ש שהוא עשוי למדת הגוף (כדעת חז"ל) או ע"ש שהוא מתוח ומתפשט על הגוף (כדעת האחרונים) לפי המוסכם ענינו בגד עליון, אָבערקלייד, верхнее платье. והנראה שהוא מיוחד לבגד כבוד, עהרענקלייד, парадное платье, או בגד של פקודה ומשמרת, אַמטסקלייד, форменное платье: ולבש הכהן מִדּוֹ בד (ויקרא ו', ג'), בחירק, לדעת המפרשים, הוי"ו הוא וי"ו הכנוי; ורש"י עפ"י מדרש חז"ל פירש: היא הכתנת, ומה תלמוד לומר מדו שתהא כמדתו. וא"ת לבושין. ולדעתי יהיה הוי"ו כעין וי"ו הרבוי ע"ד חיתו: ויואב חגור מִדּוֹ לבשו (ש"ב כ', ח'), לדעת המפרשים הוא כפול כמו אדמת עפר. והנראה שהטעם חגור לבוש מדו היה לבוש מלבושי משמרת פקודתו. ומזה בגמרא: מאן דלביש מַדָּא ילבש מַדָּא (ברכות כ"ח, א'), וילבש קללה כְּמַדּוֹ (תהלים ק"ט, י"ח), סתם בגד בפתח. וברבוי: וילבש שאול את דוד מַדָּיו (ש"א י"ז, ל"ח)—בגדי מלחמה, וּמַדָּיו ועד הרבו ועד קשתו (שם י"ח, ד'), ויחגר אתה מתחת לְמַדָּיו (שופטים ג', ט"ז), מעל לְמַדָּיו (ש"א י"ז, ל"ט), ב) שעור הכמות הנמדד. מאַאַס, мѣра. או השטח הנמדד כעין השם מדה: ארכה מאו"ן מִדָּה (איוב י"א, ט'), כמו מדתה. וברבוי ע"ד ההשאלה: דרך ואופן משוער בפעולות האדם, אַרט, וויזע, способъ (עיין מדה): זה גורלך מנת מִדַּיִךְ (ירמיה י"ג, כ"ה), חלק מִדּוֹתַיִךְ מדה כנגד מדה (רש"י) ותרגומו וחולק אחסנתיך, פירשו במובן חבל ונחלה שנתנה במדה, אַנטהייל, צוגעמעססענעס טהייל, удѣлъ, ולתרגום הפשיטא, בא משרש זה השם מַדִּין: יושבי על מַדִּין (שופטים ה', י'), והוא הרבוי מן היחיד מַד בהוראת מצע יקר שמותחים ופושטים על הכסא לכבוד היושב עליו, טעפפיך, דעקקע, коверъ: ויושבי על מַדִּין הוא ש"ת כבוד לגדולי העם היושבים על כסאות מכוסים במצעות כבוד והוא ע"ד שנאמר: וישבת על מטה כבודה (יחזקאל כ"ג, מ"א), ומקביל אל הקודם: רכבי אתנות צחרות (פירסט), ועיין דין, מדינה.

מִדָּה, ש"נ, א) שעור כמות נמדד, מאַאַס, мѣра: מִדָּה אחת לכל היריעת (שמות כ"ו, כ"ב), ובידו חבל מדה (זכריה ב', ה'), ויצא עוד קו הַמִּדָּה (ירמיה ל"א, ל"ט), וקנה הַמִּדָּה (יחזקאל מ', ה')—הכלים שמודדים שעור השטחים: בַּמִּדָּה במשקל ובמשורה (ויקרא י"ט, ל"ה)—במדה למדידת קרקעות: ומים תִּכֵּן במדה (איוב כ"ח, כ"ה)—כלי למדת המלוי. ובסמיכות: כְּמִדַּת השער הראשון (יחזקאל מ', כ"א). וברבוי: מִדּוֹת הבית הפנימי (שם מ"ב, ט"ו), ואלה מִדּוֹתֶיהָ (שם מ"ח, ט"ז). ומזה: ב) שטח מתפשט לארך ורחב, אויסדעהנונג, שטרעקקע, לאֶנגע, длина, протяженіе: מִדָּה שנית החזיק (נחמיה ג', י"א), אבנים יקרות כְּמִדּוֹת גזית (מ"א ז', ט'). ובהשאלה: וּמִדַּת ימי מה היא (תהלים ל"ט, ה'), דויער, продолжительность, ומזה: איש מִדָּה חמש באמה (דהי"א י"א, כ"ג)—אדם גבה הקומה, האָכוואוכסיגער, рослый: אנשי מִדּוֹת (במדבר י"ג, ל"ב). וכן: בית מִדּוֹת (ירמיה כ"ב, י"ד)—בית גדול ומרווח, געריימיג, обширный, והכפל: עליות מרוחים. ובמשנה: מִדַּת מנעול לקטן שבת ח', ב')—מדת ארך: מִדָּה זו אמורה בבהנים וכו' ופאה ח', ו')—שעור מדת מעשר עני

שמחלקים בגורן: מרובה מִדַּת תשלומי כפל מִמִּדַּת תשלומי ארבעה וחמשה (ב״ק, ז׳, א׳). ובהשאלה, פעולה משוערת ומכוונת שהאדם נוהג לפי הרגלו או תכונתו, האַנד-לונגסאַרט, האַנדלונגסווייזע, образъ дѣйствія: אַרבע מִדּוֹת באדם: האומר שלי שלי ושלך שלך זו מִדָּה בינונית, ויש אומרים זו מִדַּת סדום וכו׳ (אבות ה׳, י״ג), ארבע מִדּוֹת בדעות נוח לכעוס ונוח לרצות וכו׳ (שם י״ד). ארבע מִדּוֹת בתלמידים (שם ט״ו), ארבע מִדּוֹת בנותני צדקה (שם ט״ז); וכן ביחס אל השי״ת, בכל מִדָּה וּמִדָּה שהוא מודד (ברכות ס׳, ה׳), בְּמִדַּת הדין בְּמִדַּת הרחמים (ב״ר י״ב). וכן נקראו דרכי ה׳ שהודיע ית׳ למשה, בשם: שלש עשרה מִדּוֹת, והם תארי פעולותיו. וכן בענין אופן הנהגה משוערת: העוסקים במקרא מִדָּה ואינה מִדָּה, במשנה מִדָּה ונוטלים עליה שכר, גמרא אין לך מִדָּה גדולה הימנה (ב״מ ל״ג, א׳). ובענין אופן ודרך: שלש מִדּוֹת בבכורים, הבכורים ותוספת הבכורים ועטור הבכורים (בכורים ג׳, י׳), אַרט, ווייזע. способъ: לא כְּמִדַּת הקדש מִדַּת התרומה (חגיגה ג, א׳), אינה היא הַמִּדָּה (פסחים א׳, ז׳)—אין זו הדרך. ומזה: להזכיר מִדַּת יום בלילה וּמִדַּת לילה ביום (ברכות י״ב, ע״א), ועצהמ״ש: כך מִדָּה מהלכת על פני כל הדורות שיש שאנשים ישרים לוקים בו סופו ללקות (מכילתא ויבא עמלק פרק ב׳): ובהלכה ואגדה כְּלָלִים ויסודות לפירושי התורה והוצאות ההלכות מן המקרא: הלל הזקן דרש שבע מִדּוֹת לפני זקני בתירה (ספרא פרשה א׳), נאָרם, правило, ר׳ ישמעאל אומר בשלש עשרה מִדּוֹת התורה נדרשת (שם). וכן: שלשים ושתים מִדּוֹת דרבי אליעזר ברבי יוסי הגלילי—ואמרו הלכות, מִדּוֹת ותלמוד (ויקרא רבה ג׳). ההלכות הן פסקים סתומים וּמִדּוֹת הן באורי ההלכות עפ״י המִדּוֹת שהתורה נדרשת בהן. ותלמוד הוא הֶסְבֵּר ההלכות ופירושיהן דרך משא ומתן: שְׁנוּ מִדּוֹתַי, שֶׁמִּדּוֹתַי וּתְרוּמוֹת מתרומות מִדּוֹתָיו של רבי עקיבא (גיטין פ״ז, ע״א), ועיין מכילתא בשרש כול. וּבְמובן המוסרי תכונת הנפש ומנהגים משוערים, שהאדם מורגל ומחזיק בם: כל המעביר על מִדּוֹתָיו מעבירים ממנו כל פשעיו (מגילה כ״ח, א׳), ולא עמדתי על מִדּוֹתַי (שם). וכן אמרו: מעמיד על מִדּוֹתָיו, ובדבא״ס, כל פעולה והתכונה משוערת מפעולת ותכונות הנפש במובן המוסרי: מִדַּת הענוה מִדַּת הגאוה וכדומה, מִדּוֹת טובות מִדּוֹת רעות, איינענשאַפטען, — добрыя дурныя качества, וסתם בעל־מִדּוֹת שיש לו מדות טובות, זיטטליכער, געזיטטעטער, нравственный, וכן חכמת הַמִּדּוֹת עטהיק, מאָראַללעהרע, этика, ואמרו ג״כ בשם התאר: מִדּוֹתִי מִדּוֹתִיּוֹת. ג) בהוראת שם מד, לבוש כבוד, לבוש משמרת, עהרענקלייד, אַמטסקלייד, парадное, форменное платье: שיורד על פי מִדּוֹתָיו (תהלים קל״ג, ב׳), כמו מדיו.

מִדָּה, ש״נ, מס המלך, שטייער, אַבגאַבע, подать, налогъ: לוינו כסף לְמִדַּת המלך (נחמיה ה׳, ד׳), יש מפרשים שהוא מלשון מִדָּה שנתן לפי שעור וערך הנכנסים וכעין השמות מס, מכס, ערך, שהוראתם התשלומים קצובים ומשוערים לאוצר הממשלה. והנראה כדעת האומרים שמקורו ארמית מנדא (עיין שם). ובא ע״מ לשון עברית.

מֵמַד, ש״ז, (ע״מ מֵצַר מן צרר) שטח העומד להמדד, מדה, אויסדעהנונג, לאַנגע מאַאַס, протяженіе. לא נמצא כי אם פ״א. וברבוי: מי שם מְמַדֶּיהָ כי תדע (איוב ל״ח, ח׳).

מָדוֹן, ש״ז, פ״א במקרא בקרי והכתיב מדין ביו״ד. ענינו מִדָּה, מאַאַס: ויהי איש מדין (ש״ב כ״א, כ׳), כמו איש מדה, וכמו שנאמר במקומו בדהי״א (י״א, כ״ג), ותרגומו: גבר דמשחן.

מַדּוּ, שם, ע״מ קָצוּ, חָגוּ כעין מַד, בגד, קלייד, платье. פ״א במקרא ברבוי: ויכרת את מַדְוֵיהֶם בחצי (ש״ב י׳, ד׳; דהי״א י״ט, ד׳).

מְדִידָה, ש״נ, דאַס מעססען, измѣреніе: האי מדידה בעי (ביצה י״ג, ע״ב).

ואצל בא"ם חכמת המדידה או מדידה כתם, חכמת חשבונות שעורי השטחים, געאָמעטריא, геометрія.

מדל עיין דלה. ובתוספתא גרסינן המודל.

מַדּוּעַ, (מַדֻּעַ) מלת השאלה, לדעת את הסבה הגורמת לכל פעולה ומקרה, וואַרום?, אויס וועלכֶעם גרונדע? почему, по какой причинѣ? והיא מרכבת מן מלת מַה ומלת דוּעַ, שענינו ידיעה, טעם כלומר מה יש לדעת בזה, מה טעם (ועיין טעם) מפני מה, נבדלת מן מלת למה, שענינה שאלת הסבה התכליתית: מַדּוּעַ פניכם רעים היום (בראשית מ', ז'), ותרגומו מה דין: מַדּוּעַ לא כליתם חקכם (שמות ה', י"ד), מַדּוּעַ ככה עשית (מ"א א', ו'), מַדּוּעַ לא עלתה ארכת בת עמי (ירמיה ח', כ"ב), וּמַדֻּעַ יסתיר אבי ממני (ש"א כ', ב'). ועל המעט שענינו כמלת למה: מַדּוּעַ באתם אלי ואתם שנאתם אתי (בראשית כ"ו, כ"ז)—מה תכלית ביאתכם אלי, וכמו מה לכם ולי: מַדּוּעַ קדמוני ברכים (איוב ג', י"ב)—לאיזה תכלית. ובענין תמיהה: מַדּוּעַ לא יבער הסנה (שמות ג', ג')—ווּעסהאַלב?? почему, מַדּוּעַ קויתי לעשות ענבים ויעש באשים (ישעיה ה', ד')—השאלה מוסבת אל הפעל השני, ושעורו: מדוע עשה באשים בעוד שקויתי שיעשה ענבים? וכן: מַדּוּעַ באתי ואין איש (שם נ', ב')—מַדּוּעַ אין איש כשבאתי, ובמובן אֵיךְ, וויא? ?какъ, וְאִם מַדּוּעַ לא תקצר רוחי (איוב כ"א, ד')—נמשך אל הקודם: האנכי לאדם שיחי, ואם לא לאדם, כי אם אל ה', אֵיךְ לא תקצר רוחי, מַדּוּעַ נחשבנו כבהמה (שם י"ח, ג').

מָדוֹן, שע"פ, עיר קדומה למלכי כנען קודם בא יהושע לארץ: יובב מלך מדון (יהושע י"א, א'); מלך מדון אחד (שם י"ב, י"ט). וכנראה מן המקרא (י"א א'—ב'), שהיתה בארץ הגליל.

מָדַי, שע"פ, א) אחד מבני יפת (בראשית י', ב'), הוא אבי עם מָדַי, אשר ישב בארץ הנקראת על שמו ארץ מדי. והיא הארץ הגדולה באמצע אסיא, Medien, על יד הים הכספי לדרומה סמוכה לארץ פרס ובבל מצפונה, וארמיני ואשור למערבה. לפנים היתה הארץ תחת ידי מלכי אשור ולשם הגלה שלמנאסר מלך אשור את בני ישראל (עשרת השבטים) ויושב אותם בחלח ובחבור (הר גוזן וערי מָדַי (מ"ב י"ז, ו'), ואח"כ סרה למשמעת מלכי בבל, וברבות הימים התחזקו בני מדי ויכבשו את כל ארצות ממשלת בבל כאשר נבא עליהם ישעיה ותארם בגבורתם ואכזריותם ואמר: „הנני מעיר עליהם את מָדַי אשר כסף לא יחשבו וגו' וקשתות נערים תרטשנה ופרי בטן לא ירחמו" (ישעיה י"ג, י"ז—י"ח), וגם בני פרס תחת יד כורש נלוו עליהם במלחמתם את בבל ועל זה רמז ירמיה באמרו: העיר ה' את רוח מַלְכֵי מָדַי (נ"א, י"א); בלשאצר מלך בבל נהרג ודריוש מלך מדי עלה על כסאו (דניאל ו', א'). דָּרְיָוֶשׁ או דָרְיוֹשׁ הַמָּדִי (שם א', א'), ואחריו מלך כורש מלך פרס, אשר ירש את כסא מלכות מדי, ומאז חוברו הממלכות פרס ומדי לממלכה אחת בידו וביד בניו אחריו, ונזכרו שתיהן יחדו: חיל פָּרַס וּמָדַי (אסתר א', ג'), שרי פָּרַס וּמָדַי (שם שם, י"ד), בדתי פָּרַס וּמָדַי (שם שם, י"ט). לדעת המבארים נגזר השם מָדַי משרש מדה, בהוראת תוך ואמצע, דיא מיטטע. וקרוב לו הפעל מצע בארמית בחלוף דלי"ת בצד"י ונקראת המדינה, כן על היותה באמצע האסיא. וענין השם מדי הוא הארץ התיכונה או שקראוה כן יושביה דרך התפארות: שמדינתנו היא בְּטַבּוּר הארץ וכן יקראו הסינים לארצם הארץ התיכונה, שושנת התיכון, דרך שבח והתפארות (ועיין טבור).

מִדִּין, שע"פ, עיר במדבר יהודה (יהושע ט"ו, כ"א).

מִדְיָן, שע"פ, א) בן־אברהם אשר ילדה לו קטורה (בראשית כ"ה, א'), ועל שמו, נקרא, עם אחד מעמי ערב אשר ישב על שפת לשון הים אֵילַת, והארץ אשר התפשטה לפאת צפון ע"ד ארץ מואב ולפאת דרום עד מדבר סיני. הֲדַד בן־בדד

מלך אדום הכה את מדין בשדה מואב (בראשית ל"ו, ל"ה), ובימי משה היו נשיאי מדין סרים למשמעת סיחון מלך האמורי, ומשה הכה אותם, בהכותו את סיחון (יהושע י"ג, כ"א). לדעת הסופרים הקדמונים נקראה גם עיר המלוכה, שהיתה מהלך חמשה ימים מלשון הים אֵילַת, גם היא בשם מדין. ועוד בימי יעקב התערבו המדינים בני מדן את בני ישמעאל; ובכן במכירת יוסף נזכרו שלשתם יחדו (בראשית ל"ז, כ"ה—כ"ח); וכן נאמר עליהם: כי ישמעאלים הם (שופטים ח', כ"ד). לשם ברח משה מפני פרעה; וכהן מדין (יתרו, רעואל) נתן לו את בתו צפורה לאשה (שמות ג', ט"ו—כ"א), וְהַמִּדְיָנִים התחברו עם המואבים ונכלו לבני ישראל בנכליהם להסיר את לבבם מאחרי ה' (במדבר כ"ה, א' — י"ח), ובני ישראל נקמו נקמתם מאתם ויצבאו על מִדְיָן ויעשו בהם הרג רב (שם פרשה ל"א). אך בימי השופטים גברה יד מִדְיָן על בני ישראל וכפעם בפעם עלו הם ועמלק ובני קדם עמהם על ארץ ישראל לשחתה. ורוח ה' לבשה את גדעון, ויכם מכה רבה עד מאד, ויעש תשועה גדולה בישראל (שם פרשה ו'—ז'). והיתה שמורה לזכרון בקרב ישראל ימים הרבה. ואליה רמז ישעיה באמרו: הַחִתֹּתָ כיום מִדְיָן (ישעיה ט', ג'), כמכת מִדְיָן בצור עורב (שם י', כ"ו).

מַדְמֵן, שע"פ, עיר בארץ מואב: גם מַדְמֵן תִּדֹּמִּי (ירמיה מ"ח, ב'), זכר מפלתה בלשון נופל על לשון שמה. וזה כראיה לדבר שגזרתו משרש ד מ ה, או מן ד מ ן, ועיין מַדְמֵנָה.

מַדְמַנָּה, שע"פ, עיר בנחלת יהודה (יהושע ט"ו, ל"א).

מַדְמֵנָה, שע"פ, עיר בערי בנימין קרובה לירושלים: נדדה מַדְמֵנָה (ישעיה י', ל"א).

מְדָן, שע"פ, בן אַבְרָהָם אשר ילדה לו קְטוּרָה (בראשית כ"ה, א'), ומבניו כנראה התערבו עם בני מדין, והיו לעם אחד ולזאת בא השם מְדָנִים תחת השם מִדְיָנִים (שם ל"ז, ל"ו).

מָה, ובסמיכות מַה, או לפני ה"א חי"ת ואחריה דגש, ולפני ה"א, עיי"ן, חי"ת בקמץ, מֶה (ופרטיה וכללי נקודיה יתבארו בהמשך באורי הוראותיה: א) עיקר הוראתה מלת השאלה, שאלת ידיעת דבר שאין בו רוח חיים או סתם ענין בלתי נודע. וכמו כן כל דבר פעולה ומקרה כל שהן, וואַס? ?что, ונבדלה ממנה מלת מִי שהיא מלת שאלה ביחס אל בני אדם ובאה כשאלה גמורה: מַזֶּה בידך (שמות ד', ב'), בכתיב ובקרי „מה זה" בשתי מלות. מָה אדבר (ישעיה ל"ח, ט"ו), מַה תבקש (בראשית ל"ז, ט"ו), מֶה עשית (שם א', ד'). וכמו כן בהודעת דבר שצריך שאלה אחרי הפעלים הגיד, דבר, ראה, ידע, שמע, זכר: הוא יגיד לך מַה יהיה לנער (מ"א י"ד, ג'), וּמַה ידעת דבר (איוב ל"ד, ל"ג), לא ידענו מֶה היה לו (שמות ל"ב, א'), כי לא ידעו מַה הוא (שם ט"ז, ט"ו), ומדת ימי מַה היא (תהלים ל"ט, ה'). ובמדרש: גלה הקב"ה למשה מַה מכה יביא (ש"ר י"ג), וראיתם את הארץ מַה היא (במדבר י"ג, י"ח), לדעה מַה יעשה לו (שמות ב', ג'), ושמעת מַה־ידברו (שופטים ז', י"א), זכר נא מַה יעץ בלק וגו' וּמֶה ענה (מיכה ו', ה'). ובא גם בטעם כנוי הרומז והמצרף: מָה ראיתם עשיתי מהרו עשו כמוני (שופטים ט', מ"ח)— כלומר: את הדבר אשר ראיתם שעשיתי, דאַס, וואַס, что, то. ב) ובא כשם עצם, שיסמך אליו שם אחר: וְחָכְמַת־מֶה להם (ירמיה ח', ט'), וענינו חכמה של מה. או בא נסמך לשם: מַה־בצע (תהלים ל', י'), איזה בצע, וואַס דעם געווינגעס, וואַס פֿיר איין געווין? ?какая польза: מַה־דמות תערכו לו (ישעיה מ', י"ח). ג) וכעין שאלת התכונה של דבר, וועלכֿער אַרט? וויא בעשאַפֿפֿען? ка-кого свойства? מַה־תָּאֳרוֹ (ש"א כ"ח, י"ד), וּמָה הארץ אשר הוא ישב בה (במדבר י"ג, י"ט); וגם לפני הרבים: וּמָה הערים אשר הוא ישב בהנה (שם), מָה הערים האלה (מ"א, ט', י"ג), מָה הנה שבע כבשת האלה (בראשית כ"א, כ"ט)—מה הכוונה והתכלית בהן. ד) בשאלת התועלת בפעולה כל

שהיא ובכוונה לאמר שהיא ללא הועיל, לריק ושאין בה ממש: מַה־תִּצְעַק אלי (שמות י"ד, ט"ו), וואָרום, וואָצו, къ чему: מַה נאמר לאדני מַה נדבר וּמַה נצטדק (בראשית מ"ד, ט"ז), מַה תריבון עמדי מַה תנסון את ה' (שמות י"ז, ב'), מַה תשתוחחי נפשי וּמַה תהמי עלי הוחילי לאלהים (תהלים מ"ב, י"ב), חטאתי מָה־אפעל לך (איוב ז', כ'). ויֹּאמר גם כן בענין שכולל שאלת תועלתית או תכלית איזה דבר ואיזה פעולה אָנוּ שומעים שלילותם והעדרם: מַה־לנו חלק בדוד (מ"א י"ב, ט"ז), ושעורו: אין לנו חלק כלל, והכפל: ולא נחלה בבן ישי, וּמַה יוכיח הוכח מכם (איוב ו', כ"ה)—לא יוכיח כל עִיקר, מַה מני יהלך (שם ט"ז, ו'), וּמָה אתבונן על בתולה (שם ל"א, א'), כמו: לא אתבונן. וכן: ואדם מַה־יבין דרכו (משלי כ', כ"ד), השבעתי אתכם בנות ירושלים מַה־תעירו וּמַה תעוררו את האהבה (שה"ש ח', ד')—שלא תעוררו. וע"ד שנאמר לעיל: אם תעירו (שם ב', ז', ג', ה'), והוא ע"ד לשון סורית וערבית שבהן תורה מלת מָא שלילה גמורה. ומזה: ה) להקטין מעלת הדבר ששואלים עליו: מָה החלום הזה אשר חלמת (בראשית ל"ז, י'), לאמר: החלום הזה איננו אלא דברים בטלים, ונחנו מָה (שמות ט"ז, ח'), מָה אנוש כי תזכרנו (תהלים ח', ה'), זכר אני מֶה־חלד (שם פ"ט, מ"ח), כִּי מֶה האדם שיבוא אחרי המלך (קהלת ב', י"ב). ובמובן הזה באו הלשונות: מַה־לִּי ולך כי באת אלי להלחם בארצי (שופטים י"א, י"ב)—איזה דבר יש לך אלי, כלומר: אין דבר ביני ובינך: מַה לָּךְ ולשלום (מ"ב ט', י"ט), מַה לָּךְ לדרך מצרים (ירמיה ב', י"ח), מַה לְּךָ לספר חקי (תהלים נ', ט"ז), מַלָּכֶם תדכאוּ עמי (ישעיה ג', ט"ו)—בכתיב והקרי מַה־לָּכֶם בשתי מלות, מַה־לִּי עוד לעצבים (הושע י"ד, ט'). וביחס אֶת: מה לתבן את הבר (ירמיה כ"ג, כ"ח)—איזה ערך ודמיון יש לתבן את הבר. ו) וכטעם מלת איך לקריאת תמיהה להפלגת הדבר, וויא? как? , לפני שה"ת או פעל: מַה־נּוֹרָא המקום הזה (בראשית כ"ח, י"ז), מַה־טֹּבוּ אהליך יעקב (במדבר כ"ד, ה'), מָה אדיר שמך (תהלים ח', ב'), מַה יקר חסדך (שם ל"ו, ח'), מָה רבו מעשיך ה' (שם ק"ד, כ"ד), מַה־יפו פעמיך (שה"ש ז', ב'). וזה כנגד מה שאמרה מה תחזו בשולמית, להקטין ולהפחית ערכה. ולהפלגת הצער: מָה־אֲמֻלָה לבתך (יחזקאל ט"ז, ל'). וע"ד ההתול: מֶה־עזרת ללא כח (איוב כ"ו, ב'), מֶה־יעצת ללא חכמה (שם שם, ג'). ומזה כעין למה בתמיהה על התכלית והתועלת: וּמַה שדים כי אינק? (איוב ג', י"ב), והכפל: מדוע קדמוני ברכים, וּמֶה לא תשא פשעי (שם ג', כ"א). ז) כעין מלת הגוף סתמי, ובלתי משוער, אירגענד, עטוואַס, что-нибудь, ע"ד הוראת המלה מאומה: ובל ידעה מָה (משלי ט', י"ג), ודבר מַה יראני (במדבר כ"ג, ג'), מָהֵם עושים (יחזקאל ח', ו') בכתיב והקרי מָה־הֵם, ויהי מָה (ש"ב י"ח, כ"ב)—כמו יהיה מה שיהיה, עס זייא נון איר-גענד עטוואַס, וואַס דאַ זייא, будь что бу-детъ: וּמָה ראו על ככה וּמָה הגיע אליהם (אסתר ט', כ"ו), ועתה מַה קויתי ה' (תהלים ל"ט, ח'), או מַה יענך אביך קשה (ש"א כ', י'). ובכתבי הקדש האחרונים, יסמך אל שי"ן היחס: מַה שֶּׁהָיָה הוא שֶׁיִּהְיֶה וּמַה שֶּׁנַּעשה (קהלת א', ט'), מַה שֶּׁהיה כבר הוא (שם ג', ט"ו), והוא ע"ד לשון הארמית: מָה די להוא (דניאל ב', כ"ה). ובמשנה: וּמָה אם ירצה לומר מזיד הייתי (כריתות ג', א'). ובחבור עם מלות היחס: א) עַד־מָה, כמו עַד מתי, וויא לאַנגע, ביז וואַנען, доколѣ: ולא אתנו יורע עד־מָה (תהלים ע"ד, ט'), וכמו שמפרש: עַד מתי אלהים יחרף צר (שם שם, י'). ובסגול: עַד־מֶה כבודי לבלמה (שם ד', ג'). ובזולת השאלה ורק במובן בזמן מועט: עַד־מָה אשור תשבך (במדבר כ"ד, כ"ב), אַין קורצע צייט, скоро, сейчасъ. ב) עַל־מָה: עַל־מָה אדניה הטבעו (איוב ל"ח, ו'), על איזה דבר או על דבר מה, איבער וואַס, на чемъ; ועל הרוב כמו בשביל מה, לאיזה סבה, מדוע, אום וועססען וויללען, אויס וועלכען גרונדע, изъ-за чего, по какой причинѣ: עַל־

מָה אשא בשרי בשני (שם י"ג, י"ד), עַל מָה אבדה הארץ (ירמיה ט', י"ד), ואמרתם עַל־מָה (מלאכי ב', י"ד), הודיעני עַל־מַה תריבני (איוב י', ב'); ובסגול עַל־מֶה עשה ה' ככה לארץ (דברים כ"ט, כ"ג). ובזולת השאלה: לדעת מַה זה ועל־מַה זה (אסתר ד', ה'), ובא: עַל־מֶה תכו עוד תוסיפו סרה (ישעיה א', ה'), הנכון כדעת המפרשים שהשאלה מוסבת אל שני הפעלים: על מה תרצו להיות מוכים עוד ועל מה תוסיפו לחטוא.

ועם אותיות היחס באה מלת מה בחבור, ובהרכבה כמלה אחת: א)—עם בי"ת היחס: בַּמָּה ארע כי אירשנה (בראשית ט"ו, ח'), ענינו על ידי מה, וואָראַן, чѣмъ, причемъ, ויאמר ה' אליו בַּמָּה (מ"א כ"ב, כ"א), באיזה אופן: וואָ דורך, ка-кимъ образомъ: בַּמָּה אהבתנו (מלאכי א', ב'); ובסגול: וּבַמֶּה יודע אפוא (שמות ל"ג, ט"ז), בַּמֶּה כחו גדול (שופטים ט"ז, ה'), כי בַמֶּה נחשב הוא (ישעיה ב', כ"ב), כמו בלא כלום, בלא דבר, אַלס ניכטס, какъ ничто, וכמו על־מה: בַּמֶּה עשה ה' ככה לארץ הזאת (דהי"ב ז', כ"א), (עיין דברים כ"ט, כ"ג), כי מי יביאנו לראות בְּמֶה שיהיה אחריו (קהלת ג', כ"ב). ובמשנה: בַּמֶּה דברים אמורים (בבלי ערובין פ' ע"ב, ובכמה מקומות בבבלי ובירושלמי).

ב) עם כ"ף: כַּמָּה, כַּמֶּה, ענינו: כמו מַה, וויא, וואַס, какъ. ובא בשעור המספר והמשך הזמן: כַּמָּה ימי שני חייך (בראשית מ"ז, ח'), וויא פֿיעל, сколько; כַּמָּה לי עונות (איוב י"ג, כ"ג), כַּמָּה תראה (תהלים ל"ה, י"ז), וויא לאַנגע, какъ долго, כמו: עַד מָתַי, כַּמָּה לא תשעה ממני (איוב ז', י"ט), כַּמָּה נר רשעים ידעך (שם כ"א, י"ז); רש"י פירש, כמה תאריך ימי רשעים, מי יתן וידעך נרם. והנראה שענינו, כאין כמעט: כַּמָּה ימרוהו (תהלים ע"ח, מ"ב), כמו כמה פעמים. ובסגול: זה כַּמֶּה־שנים (זכריה ז', ג'), עד כַּמֶּה פעמים אני משביעך (מ"א כ"ב, ט"ז). ובמדת השטח: כַּמָּה רחבה וְכַמָּה ארכה (זכריה ב', ו'). וכן הוא בארמית כְּמָה ולהפלגה: אָתוהי כְּמָה רברבין (דניאל ג', ל"ג). ובתרגומים על חד כְּמָה וּכְמָה (ת"י בראשית מ"ד, י"ח), אום וויא פֿיעל מעהר, во сколько больше: על אחת כַּמָּה וְכַמָּה בתר דְאֵימוּת (דברים ל"א, כ"ט). ובדבא"ם: כַּמָּה, כַּמּוּת במובן שם מפשט דבר המשוער, קוואַנטיטעט, количество: ואמרו: כַּמָּה או כַּמּוּת המתפרד בשעור החמרים המשוערים במספר: מקרה הָאֵיכוּת מקרה הַכַּמּוּת: וברבוי: ושבע כַּמָּיוֹת (שיר היחוד).

ג) לָמָּה, מלעיל ובדגש. ועל המעט לָמָה מלרע ובלא דגש, וביותר לפני אותיות אה"ר. לָמָה מלעיל בלא דגש. לָמֶה מלעיל ובסגול. וענינו: א) בשאלת ידיעת תכלית הפעולה והתועלת, וואַרום? וואָצו, ? зачемъ? для чего? לָמָּה אמרת אחותי היא (בראשית י"ב, י"ט). ובתוספת מלת זֶה לחזוק השאלה: לָמָּה זה אנכי (שם כ"ה, כ"ב); לָמָּה תהיו אחרנים (ש"ב י"ט, י"ב). בשאלת הסבה, וואַרום, ? зачѣмъ: לָמָּה לא הגדת לי (בראשית י"ב, י"ח), לָמָּה חרה לך וְלָמָּה נפלו פניך (שם ד', ו'), לָמָּה ידבר אדני כדברים האלה (שם מ"ד, ז'), לָמָּה תכה רעך (שמות ב', י"ג), לָמָּה תעשה כה לעבדיך (שם ה', ט"ו), לָמָּה רגשו גוים (תהלים ב', א'). ג) בשאלת הסבה או התכלית והתועלת בפעולה כל שהיא, ובכוונה לאמר שאין לה לפעולה ההיא כל סבה, או שהיא ללא תכלית וללא תועלת: לָמָּה נחבאת לברח וגו' ולא הגדת לי (בראשית ל"א, כ"ז)—שאלו הגדת לי ואשלחך בשמחה, לָמָּה לי חיים (שם כ"ז, מ"ו), לָמֶה תבכי וְלָמֶה לא תאכלי וְלָמֶה ירע לבבך, הלוא אנכי טוב לך מעשרה בנים (ש"א א', ח')—שלשתם בסגול ולא נמצא יותר. לָמָּה זה תשאל לשמי (בראשית ל"ב, ל')—כלומר, שאלה ללא תועלת תשאל, לפי שלא אוכל להגיד לך וכמפורש במקום אחר: לָמָּה זה תשאל לשמי והוא פלאי (שופטים י"ג, י"ז), לָמָּה תשקלו כסף בלוא לחם (ישעיה נ"ה, ב'), וְלָמָּה חכמתי אני אז יתר (קהלת ב', ט"ו). ועל הרוב יבוא בשאלת השואל בעת צרתו, מה זה כי יצר לו וכי ישא ויסבול הנם,

והוא לא חטא ואשם, וואַרום, וואָצו ? къ чему? , לָמָּה נמות לעיניך (בראשית מ״ז, י״ט). לָמָּה אשכל גם שניכם (שם כ״ז, מ״ה)—מלרע ובלא דגש—לָמָּה אירא בימי רע (תהלים מ״ט, ו׳), לָמָּה זה הבל איגע (איוב ט׳, כ״ט). ועל היותר בתפלה כשצועקים על הצרה על סבתה ותכליתה: לָמָה ה׳ תעמד ברחוק (תהלים י׳, א׳)—מלרע ובלא דגש, לפי שהיא סמוכה אל שם השם שנקרא באל״ף: לָמָה ה׳ תזנח נפשי (שם פ״ח, ט״ו), אלי אלי לָמָה עזבתני (שם כ״ב, ב׳), ג״כ מלרע ובלא דגש מפני העי״ן, וכן: לָמָה שכחתני (שם מ״ב, י׳), לָמָה זנחתני (שם מ״ג, ב׳), מלרע ובלא „דגש״. ד) בענין אזהרה מעשות דבר האסור והרע, מלעיל ובדגש: וְלָמָּה תשגה בני בזרה (משלי ה׳, כ׳), לָמָּה משה ואהרן תפריעו את העם ממעשיו (שמות ה׳, ד׳). וכן בגזרה ונזיפה על המעשה שכבר נעשה שלא כהוגן: לָמָּה דרשת את אלהי העם וגו׳ (דהי״ב כ״ה, ט״ו). ומזה במובן השלילה ובמעם: למען, לא, שלא: לָמָה אמיתך (ש״א י״ט, י״ז), דאַמיט ניכט, чтобъ-не. ובמובן זה יתכן לפרש למה אשכל גם שניכם (בראשית כ״ז, מ״ה) (שניהם מלרע בלא דגש). וכן: הבה לנו לחם וְלָמָּה נמות (שם כ״ז, ט״ו), שלא נמות (מלעיל ובדגש). וביותר בכתבי הקדש האחרונים: לָמָּה יקצוף האלהים על קולך (קהלת ה׳, ה׳). לָמָּה תשומם (שם ז׳, ט״ז), לָמָּה תמות בלא עתך (שם שם, י״ז), לָמָּה תשבת המלאכה (נחמיה ו׳, ג׳), לָמָּה יבואו מלכי אשור ומצאו מים רבים (דהי״ב ל״ב, ד׳) (כל אלה מלעיל ובדגש). ויתכן לפרש ג״כ שהשאלה נמשכת אל הפעל השני, ושעורו: למה ימצאו מלכי אשור מים רבים בבואם (ועיין על מה) והוא ע״ד שמושו בלשון ארמית: דִּי־לְמָה להוא קצף (עזרא ז׳, כ״ג). ובחבור עם מלת היחס אֲשֶׁר, אשר לָמָּה יראה את פניכם זעפים (מלרע ובדגש) (דניאל א׳, י׳). ועם השי״ן לבד: שַׁלָּמָּה אהיה כעטיה (שה״ש א׳, ז׳), שעורו: אשר לָמָּה. ה) ובלא שאלה כי אם, להודעת הסבה לבד, וועסהאַלב, отчего:

ונודע לכם לָמָּה לא תסור ידו מכם (ש״א ו׳, ג׳). הידעת לָמָּה באתי אליך (דניאל י׳, כ׳). ובכה״ק האחרונים באה המלה לָמָה ג״כ מורכבת למלה אחרת, לחזק ההוראה: כי לְמַבָּרִאשׁוֹנָה לא אתם (דהי״א ט״ו, י״ג), וטעמו למה אשר היה בראשונה, לפנים; לא התקדשו לְמַדַּי (דהי״ב ל׳, ג׳)—למה שיהיה בו די, ביז צור גנינע, ניכט גענוג, вдо-воль. ולדעת יש מפרשים מזה: ואמרתם הנה מַתְּלָאָה (מלאכי א׳, י״ג), כמו מַה תְּלָאָה (ועיין לאה). ובמשנה: מַשֶּׁהוּ, כמו מַה שֶּׁהוּא, וענינו „כל שהוא״ המעט מן המעט, עפוואַס: מין במינו בְּמַשֶּׁהוּ (ע״ז ה׳, ט׳). וברבוי: וי״ו טפחים ושני משהוין (עירובין ע״א, ע״ב).

מָה, בארמית כבעברית, בשאלה: מָה עבדת (דניאל ד׳, ל״ב), וואַס? что, ובהודעת הצריך שאלה: ידע מָה בחשוכא (שם ב׳, כ״ב), על־מָה דתא מהחצפה (שם שם, ט״ו), וואַרום? וועסהאַלב? зачѣмъ, от-чего אתוהי כְּמָה רברבין (שם ג׳, ל״ג), לְמָה ישגא חבלא (עזרא ד׳, כ״ב), כמו: שלא, דאַמיט ניכט, чтобы не. די לְמָה להוא קצף (שם ז׳, כ״ג). ופ״א לְמָא באל״ף: לְמָא די תעבדון (שם ו׳, ח׳)—לאותו דבר, מה שעליכם לעשות, ובתרגומים כלם באל״ף, ומן השמושים המיוחדים למלת מה שבלשון התלמוד יש להעיר על השמוש בקשור, הלמ״ד: מַה לו לשקר (בבא בתרא ל״א, ע״א); מַה לי הן מַה לי דמיהן (ב״מ מ״צ, ע״א), ענינו מה לו או לה לדבר, או לעשות—מה תועלת בזה—נכבד מזה הוא הדבר: מִמַּה נַפְשָׁךְ או מַה נַפְשָׁךְ, ענינו: מַה נפקא מיניה הלא בין כך ובין כך וכו׳.

אַלְמָה, בגמרא, מלת השאלה וענינה כמו עַל לָמָּה: אלמה אמר רב יהודה וכו׳ (סוטה מ״ז, ע״א), וויא זאָ, какъ же

מַהֲמֵהַּ. במקרא לא נמצא כי אם בהִתְפַּעֵל, יסודו מה, והוראתו בסורית ובערבית עכוב ומניעה, אַבהאַלטען, צוריקק-האַלטען, задерживаться. ועם זה הרעכב

והתאחר, צאָגערן, צוידערן, мѣшкать, ומצוי בלשונות ההן, בגזרת הכפולים מַהְמֵהַּ במובן פעל יוצא, עכוב ומניעה. ומזה בעברית בהתפעל, וַיִּתְמַהְמָהּ (בראשית י"ט, ט"ז)—התעכב, שהה: כי לולא הִתְמַהְמָהְנוּ (שם מ"ג, י'), חשתי ולא הִתְמַהְמָהְתִּי (תהלים קי"ט ס'), אם יִתְמַהְמַהּ חכה לו (חבקוק ב', ג'), וסוף הכתוב—כי בא יבא לא יאחר; ואהוד נמלט עד הִתְמַהְמְהָם (שופטים ג', כ"ו)—בעוד אשר נתעכבו, בזמן שהיתם. ובא: הִתְמַהְמְהוּ ותמהו (ישעיה כ"ט, ט'). רש"י פירש מלשון המתנה: הוו מתונים להתבונן על מעלליכם. והרשד"ל מסכים עם המפרשים שפרשוהו מלשון תמהון, משרש תמה שטוינען, изумляться, כמו: וְהִתַּמְּהוּ תמהו (חבקוק א', ה'), אלא שבא שרש תמה בהכפל העי"ן והלמ"ד ע"מ פחרחר. ובהתפעל בהשמטת תי"ו אחת ראוי להיות הִתְמַהְמְהוּ ונפל הדגש. ולדברי חז"ל במדרש על ויתמהמה דלוט שאמרו: תמהון אחר תמהון (ב"ר פ' נ'), נראה שיסוד שני השרשים האלה מהמה תמה יסודם אחד, כי מושג העכוב וההתמנה קרוב למושג התמהון כי המתעכב בעל כרחו, בא לידי תמיהה ועיין (דום תמה). ובגמרא (והוא מס' בן סירא): ואין למות התמהמה (עירובין נ"ד), כעין שבמקרא.

מהה, במשנה, קרוב לשרש מחה, קנוח ושחיקה, אַבווישען, אַברייבען, ,—ע вытирать, ולא נמצא כי אם בפעול. ובנפעל: מְהוּהָה שטלייה על הבריה (כלים כ"ד, י"ז) - שחוקה ובלויה, שלש על שלש שֶׁנִּמְהָה ממנו חוט אחד (שם כ"ז י"ב).

מָהַל, פ"י, ארמית מן השרש מול בעברית בהרחבת הוי"ו הנחה ושובה לה"א המרגשת (עיין שמושי הוי"ו והה"א), כריתת בשר הערלה, בעשניידען, обрѣзать, ומצוי במשנה בבינוני פועל ופעל: מוהלין ופורעין (ש"ת י"ט, ב')—משה היה מוהל ואהרן היה פורע (שה"ש א', י"ב), נולד כשהוא מהול (שבת קל"ה, ע"א), ובזמני העבר והעתיד ישתמשו בפעל מול (עיין מול). ומזה במקרא בהשאלה: סבאך מָהוּל במים (ישעיה א', כ"ב)—נכרת ונגזר, במובן נפסל ונפגם ע"י תערובת מים הרבה. וכן הוא במליצת לשון הערבית: המערב מים ביין להחלישו ולפגמו אומרים עליו שהוא עשה פצעים ביינו והרגו, וכעין זה בלשון רומית, vimum castrare, סרס היין.

מַהֲלַלְאֵל, שע"פ, בן קינן בן שת (בראשית ה', ט"ו—י"ז).

מַהֵר, פעו"י, הוראתו עשות פעולה מה בזריזות ובחישה בנחיצה ובמעט מן הזמן המשוער אל הפעולה ההיא, איילען, פלינק מאַכען, смѣсить, дѣлать проворно торопливо, עיקר שמוש הפעל בפִעֵל, ולד"ק נמצא פ"א במקרא גם בקל: ירבו עצבותם, אחר מָהָרוּ (תהלים ט"ז, ד'), ימהרו לבקש אחרים (ועיין מהר).

הַפִּעֵל זֵרוּז ואיצה, איילען, בעשלייניגען, смѣшить, торопиться: והאיש מִהַר ויבא (ש"א ד', י"ד), פן יְמַהֵר להשיגנו (ש"ב ט"ו, י"ד), יְמַהֲרוּ חומתה (נחום ב', ו'), כְּמַהֵר צפור אל פח (משלי ז', כ"ג), מִהֲרוּ בניך (ישעיה מ"ט, י"ז). ונרדף עם הפעל חיש: יְמַהֵר יחישה מעשהו (שם ה', י"ט), מַהֲרִי שלש סאים (בראשית י"ח, ו'), זרזי א"ע והביאי, ועל הרוב ענינו כתאר אל הפעל הבא אחריו אם במקור ובלמ"ד: לְמַהֵר לשלחם (שמות י"ב, ל"ג), וטעמו לשלחם מהרה, וַיְמַהֵר לעשות (בראשית י"ח, ז'), מה זה מִהַרְתָּ למצוא (שם כ"ז, כ'). ובזולת הלמ"ד: מַהֵר המלט (שם י"ט, כ"ב), וכמו כן בדרך ובזמן אחד: וּמִהַרְתֶּם והורדתם (שם מ"ה, י"ג), וַתְּמַהֵר ותער כדה (שם כ"ד, י"ח) - וַיְמַהֲרוּ וישכימו ויצאו (יהושע ח', י"ד), מִהֲרוּ שכחו מעשיו (תהלים ק"ו, י"ג)—שכחו מהר. ובא: מִהַר צעה להפתח (ישעיה נ"א, י"ד), כפעל סתמי—יפתח מהרה, ובא בהוראת יוצא: מַהֵר מיכיהו (דה"ב י"ח, ח)—האיץ בו שיבוא מהרה: מַהֲרוּ את המן (אסתר ה', ה'), ומיוחס הפעל מהר אל העברים הפעולים: רגלים ממהרות לרוץ

(משלי ו׳, י״ח), ולבך אל יְמַהֵר להוציא דבר (קהלת ה׳, א׳): ולשון עלגים תְּמַהֵר לדבר צחות (ישעיה ל״ב, ד׳). ובא: והייתי עד מְמַהֵר (מלאכי ג׳, ה׳)—זריז וחצוף, ריסטיג, проворный, וכעין: דתא מהחצפה (דניאל ב׳, ט״ו) (עיין חצף). ובא ג״כ בפעל כשהפעל נמשך אל כח מוסרי: מדה טובה ממהרת לבוא ממדת פורענות (שבת צ״ז, ע״א), וכשהוא בתמונת בינוני פעול אז מובנו פעולה בפני עצמה ולא תאה״פ: אלא שממהרין לצועק יותר מן הנצעק (ב״ק צ״ג, ע״א)

הנִפְעַל, מן הפִּעֵל ובהוראת היות נפחז ונדחק לעשות דבר בלי התבוננות, איבעראיילט ווערדען, אונבעזאָננען האַנדעלן, быть опрометчивымъ, дѣлать необдуманно, ובא בבינוני במובן ש״ת: ולבב נִמְהָרִים יבין לדעת (ישעיה ל״ב, ד׳). ובסמיכות לשם לב: אמרו לְנִמְהֲרֵי לב (שם ל״ה, ד׳), ענינו נבהלים וחרדים, כי החרד הוא נפחז וכמו כן להפך (עיין בהל, חרד). וע״ד ההשאלה: ועצת נפתלים נִמְהָרָה (איוב ה׳, י״ג), טעמו תסכל, פֿעראייטעלט ווערדען, разстроиваться. שכל מה שנעשה בפחזות ובלא שום לב, אין מעמד לו, ולא יתקיים, ואמר: הנפתלים, שהם המתעקשים בעצתם ועומדים על דעתם, תסכל עצתם והיתה כלא היתה: הגוי המר והַנִּמְהָר (חבקוק א׳, ו׳), לדעת המפרשים, הפוחז והבהול, אונגעשטימט, бурный. והנראה שטעמו עז וחצוף, ווילד, פֿרעך, זאָרצאָרניג, буйный, крутый. ובפיוט השתמשו גם בהִפעל: מאד חש ווּמהר (אופן שמיני עצרת).

מָהִיר, ש״ת, זריז ובקי במלאכתו שיכול לעשות אותה מהרה על שלימותה, פֿערטיג, קונדיג, געשיקקט, скорый, расторопный: איש מָהִיר במלאכתו (משלי כ״ב, כ״ט), והוא סופר מָהִיר בתורת משה (עזרא ז׳, ו׳), עט סופר מָהִיר (תהלים מ״ה, ב׳). ובסמיכות: ומהיר צֶדֶק (ישעיה ט״ז, ה׳)—בקי ורגיל במעשה הצדק.

מַהֵר, תאה״פ, חיש ובזמן מועט, שנעלל, ראַש, איילענד, скоро, спѣшно. ובא על הרוב אחרי הפעל: סרו מהר מן הדרך (שמות ל״ב, ח׳), כי אבד תאבדון מַהֵר (דברים ד׳, כ״ו), רדפו מַהֵר אחריהם (יהושע כ׳, ה׳), ועל המעט לפני הפעל: מַהֵר יקדמונו רחמיך (תהלים ע״ט, ח׳), מַהֵר ענני (שם ס״ט, י״ח, ק״ב, ג׳). ופ״א בא במובן שם תאר: קרוב וּמַהֵר מאד (צפניה א׳, י״ד), כמו ממהר.

מְהֵרָה, תאה״פ, כעין מַהֵר, שנעלל, ראַש, איילענד, скоро, спѣшно: והולך מְהֵרָה אל הערה (במדבר י״ז, י״א), ואבדתם מְהֵרָה (דברים י״א, י״ז), מְהֵרָה חושה אל תעמד (ש״א כ׳, ל״ח), עד מְהֵרָה ירוץ דברו (תהלים קמ״ז, ט״ו), מְהֵרָה קל יבוא (ישעיה ה׳, כ״ו), קל מְהֵרָה אשיב גמלכם (יואל ד׳, ד׳), לא בִמְהֵרָה ינתק (קהלת ד׳, י״ב). ובדבא״ם מְהִירוּת שה״פ, שנעללינקייט, געשווינדיגקייט, скорость, וכן נמצא המלה הזאת גם במדרש רבה (בראשית רבה פ״ו): היו המזלות (לפני חטא אדה״ר) מהלכין „דרך קצרה וּבִמְהִירוּת"

מָהַר, פ״י, בבנין הקל, קנין אשה לאישות בארוסין ובמתנות שנותנים לה, קויפֿען, אַנווערבען, הייראַטהען, пріобрѣсть невѣсту, жену: מָהֹר יִמְהָרֶנָּה לו לאשה (שמות כ״ב, ט״ו): ויש מפרשים מזה: אחר מָהָרוּ (תהלים ט״ז, ד׳)—נותן מֹהַר לאל אחר. ומתחתנים עמו. השרש הזה דומה בהוראתו אל שרש מ ו ר בהוראת חלוף, טוישען, мѣнять, מחר (מְחִיר).

מֹהַר, ש״ז, המתנות שנותנים לאשה שלוקחים לאשה, גאַבע, הייראַטהס-גאַבע געשענק, свадебные подарки: הרבו עלי מאד מֹהַר ומתן (בראשית ל״ד, י״ב), כְּמֹהַר הבתולת (שמות כ״ב, ט״ז).

מוֹ, מלה שאין לה הוראה בפני עצמה כלל, אלא שהיא מרכבת לאותיות ב׳ ל׳ כ׳ השמושיות להשלים הוראותיהן, ולהיות עמהן יחד למלה אחת. א) בְּמוֹ, בהוראת יחס הכלי, המקום, והתוך. וזה רק בדבור המליצי: אאמיצכם בְּמוֹ פי (איוב ט״ז, ה׳), כמו בְּפִי מיט דעם מונדע,

устамъ, בְּמוֹ ראשי (שם שם ד׳), בְּמוֹ אֹפֶל (תהלים י״א, ב׳)—באפל. אים פינסטערם, во тьмѣ, בְּמוֹ־אָרֶב (איוב ל״ז, ח׳), בְּמוֹ־מדמנה (ישעיה כ״ה, ה׳), בְּמוֹ־אש (שם כ״ג, ב׳), דורכּם פייער, черезъ, огонь.
ב) לְמוֹ, בהוראת יחס הגבול והתכלית, אֶל גם כן בדבור המליצה: לְמוֹ־חרב, כמי לחרב, אל חרב (איוב כ״ז, י״ד), לְמוֹ־ארב (שם ל״ח, מ׳), צור לויער, къ засадѣ: וידמו לְמוֹ עצתי (שם כ״ט, כ״א)—לעצתי, לְמוֹ־פי (שם מ׳, ד׳). וכמו כן בהרכב עם שם, להיות עמו שם עצם פרטי לְמוֹאֵל.
ג) כְּמוֹ א) מלת היחס, ביחס הדמיון והערך ג״כ בדבור המליצי, וויא, какъ כְּמוֹ־אבן (שמות ט״ו, ה׳), ענינו כָּאָבֶן; כְּמוֹ־נחל (איוב ו׳, ט״ו), כְּמוֹ־אפל (שם י׳, כ״ב).
ב) ובחבור עם הפעלים במובן מלת הקשור כאשר: ויבוא סגנים כְּמוֹ חמר וּכְמוֹ יוֹצֵר ירמוס טיט (ישעיה מ״א, כ״ה)—יבוא סגנים כמו שבוססים חמר וירמס כמו שרומסים טיט; כְּמוֹ הרה תקריב ללדת וגו׳ כן היינו וגו׳ (שם כ״ו, י״ז), הרינו חלנו כְּמוֹ ילדנו רוח (שם שם י״ח)—בשעור וערך הזמן כשהיינו מולידים והנה ילדנו רוח: ידרך חציו כְּמוֹ יתמללו (תהלים נ״ח, ה׳)—כמעט ידרך חציו והנה הם כמו מתמוללים: וּכְמוֹ השחר עלה (בראשית י״ט, ט״ו)—מיד שעלה השחר. ג) בהוראת תאה״פ באופן כזה על דרך זה, זאָ עטוואַס, אַלזאָ, אין דער וויזע, подобное, такимъ образомъ: אם אמרתי אספרה כְּמוֹ (תהלים ע״ג, ט״ו)—לספר את הכל כמו שהוא. ובאופן כמו שהוא אומר (רש״י); וי״מ בהוראת כָּהֵם (עיין להלן) ודחוק. ד) ובחבור עם הכנוים גם בדבור הפשוט כָּמוֹנִי (כמו אני), כָּמוֹךָ, כָּמוֹכָה (כמו אתה), כָּמוֹהוּ (כמו הוא), כָּמוֹנִי (כמו אני) הכ״ף בקמץ, ועם הכנוים כֶּם הֶם, כְּמוֹכֶם כְּמוֹהֶם הכ״ף בשו״א, ולפי מקומם ענינם, אם במובן מלות יחס הדמיון והערך: האיש כָּמוֹנִי יברח (נחמיה ו׳, י״א), מי כָּמֹכָה באלם ה׳ (שמות ט״ו, י״א). וקרוב למובן שם התאר, בתאר האופן והתכונה: אשר לא היה כָּמֹהוּ (שם ט׳, י״ח), הלא כָּמֹהוּ כאין בעיניכם (חגי ב׳, ג׳) זיינעס גלייכֿען, ему подобный: אשר כָּמוֹנִי (שם ט׳, ה׳). ובמובן תאה״פ: כָּמוֹךָ כפרעה (בראשית מ״ד, י״ח), ענינו—אתה ופרעה במדרגה אחת, כָּמוֹנִי כָּמוֹךָ—אני ואתה דעה אחת והסכמה אחת לנו, כָּמוֹךָ כְּמוֹהֶם אחד (שופטים ח׳, י״ח), ודומה לו בארמית מלת כְּמָא: כְּמָא דרעוא קדמך (יונה א׳, י״ד), כְּמָא דעביד יפתח (שופטים י״א, ל״ט); ובתוספת תי״ו כְּמַת מרכבת מן כְּמָ־יַת (עיין כְּוַת): לחוד לי לבא דכמתכון וגו׳, ועם מן לית דִכְמָת אלין (איוב י״ב, ג׳). ומזה במשנה ע״מ לשון עברית כְּמוֹת: מצא כלי כְּמוֹת שהוא וכים כְּמוֹת שהוא (ב״מ ב׳), ששלוחו של אדם כְּמוֹתוֹ (ברכות ה׳, ה׳), כְּמוֹת שהחנוני לוקח (מעשר שני ד׳, ב׳), לחזור הדבר לִכְמוֹת שהיה (שם ה׳, ב׳), הלכה כְּמוֹתוֹ (ברכות ל״ז, א׳), יהיו כְּמוֹתָךְ (תענית ד׳, ע״ב)

מוֹאָב, שע״פ, (מוֹ־אָב, דמיון אב), א) בן לוט אשר ילדה בתו הבכירה (בראשית י״ט, ל״ז), ועל שמו נקרא העם אשר יצא ממנו (במדבר כ״ב, ג׳) והארץ אשר ישב: כי ארנון גבול מוֹאָב (שם כ״א, י״ג). והיא הארץ אשר על יד מזרחו של ים המלח עד נחל ארנון: בעבר הירדן בארץ מוֹאָב (דברים א׳, ה׳), ויקבר אותו בגי בארץ מוֹאָב (שם ל״ד, ו׳), וכן נקרא מקום הגיא ההוא עַרְבוֹת־מוֹאָב (שם שם, ח׳), וכנראה הוא מקום המדבר של מואב מקום המרעה לצאנם הרב, והוא המכונה „סלע המדבר" (ישעיה ט״ז, א׳; מ״ב ג׳, ד׳) והחלק מן הארץ מקום מזרע לתבואה נקרא „שדה מואב": בשדה מוֹאָב (רות א׳, ו׳) ועל הרוב: שדי מוֹאָב (שם א׳, א׳, ב׳, ו׳, ועוד שם), ובשם היחס מוֹאָבִי, מוֹאֲבִיָּה או מוֹאָבִית, מוֹאֲבִיּוֹת.

מוֹג, ש״ז, מין עץ יקר הגדל בארץ הודו, והובא לארץ ישראל מאופיר, ובא השם בחבור מלת אַל שענינה ענין ה״א הידיעה. עצי אַלְמֻגִּים הרבה (מ״א י׳, י״א), עצי הָאַלְמֻגִּים (שם שם, י״ב), ובדהי״ב נאמר תחתיו: אַלְגּוּמִּים (ב׳ ז׳),

בהפך האותיות. לדעת המבארים האחרונים הוא העץ הנקרא זאַנדעל, сандальное, дереве, שנקרא בלשון הודו מוג מוהא, י"מ שהוא הנקרא קאָראַלל, кораллъ. ובמשנה: טבעת של אַלְמוּג (כלים י"ג, ו'), ועיין פירוש הרע"ב.

מוג, פעו"י, הקל ענינו א) עומד, הרעדה גדולה המביאה לידי רסוק ופרוד החלקים, ערשיטטערן, трястись: הנוגע בארץ וַתָּמוֹג (עמוס ט', ה'), תָּמוּג ארץ (תהלים מ"ו, ז'). ובהשאלה למען לָמוּג לב (יחזקאל כ"א, כ')—הרעדה חרדה ונמיסה, ע"ד: וימס לבב העם (יהושע ז', ה'), ופ"א במובן ב) יוצא: וַתְּמוּגֵנוּ ביד עוננו (ישעיה ס"ד, ז') כמו וַתְּמוֹגְגֵנוּ — הנחתנו ביד עונינו, ואנחנו הולכים ומתמסמסים בתוכם, כבתוך דבר לח, הממסס, והוא ע"ד מליצת: ימקו בעונם (ויקרא כ"ו, ל"ט). וי"ת ומסרתנו ביד חובנא, וכן תרגמו השבעים. ולדעת קצת המבארים, אפשר, שהיו קוראים וַתְּמַגְּנֵנוּ מלשון: אשר מגן צריך. ובפיוט: וברצותו מְמוֹגֵג (מעריב יוה"כ).

הנִפְעַל מן הקל. א) הרעדה ופזור ערשיטטערט ווערדען, זיך אויפלאָזען, צערשטרייען, распадаться, разсѣяться: והנה ההמון נָמוֹג וילך והלום (ש"א י"ד, ט"ז)—נתפזרו ונתפרדו לכאן ולכאן. ומזה, נמיסה, בדבר הנגר, צערריננען, таять: נָמוֹגוּ בים דאגה (ירמיה מ"ט, כ"ג), שערי הנהרות נפתחו וההיכל נָמוֹג (נחום ב', ז') — נמס מהמים הרבים אשר שטפוהו. ובהשאלה נמיסת הלב מחרדה והרעדת פחד, זיך אויפלאָזען, צאַגען, פערצאַגען, робѣть, трусить: נָמוֹג פלשת כלך (ישעיה י"ד, ל"א), נָמֹגוּ כל ישבי כנען (שמות ט"ו, ט"ו). ובמכילתא אמרו: אין נמיגה אלא נמיסה (פרשת השירה ט'), נְמֹגִים ארץ וכל יושביה (תהלים ע"ה, ד').

הפִּעֵל יוצא מן הקל, מסמוס במשקה, צערפליססען, צעררינען לאַססען, дать таять: ברביבים תְּמוֹגְגֶנָּה (תהלים כ"ה, י"א). ובא: ותְמֹגְגֵנִי תשיה (איוב ל', כ"ב) — תרסקני ותפרפרני עד תשיה, עד תשות כחי.

והנכון שטעמו כחי וישותי תתמוגג לי, ויהיה במובן עומד, ע"ד: בני יצאוני (ועיין תושיה בשרש ישה). ובתוספתא ע"ד הכפולים המרובעים: ממגמג ושופך (כלים ב"ב, ז', ג').

ההִתְפַּעֵל: והגבעות הִתְמֹגָגוּ (נחום א', ה'), זיך אויפלאָזען, פערגעהען, исчезать, растаять—מהרעדה וחרדה: וכל הגבעות תִּתְמוֹגַגְנָה (עמוס ט', י"ג)—מרטיבות העסים שזכר מקודם: והטיפו ההרים עסים צערפליססען, растаять, ובהשאלה: נפשם ברעה תִתְמוֹגָג (תהלים ק"ז, כ"ו), ובמדרש: היה העולם מִתְמַגְמֵג וחוזר לתהו ובהו (שה"ש א'). והרמב"ם אמר: יראים ונבהלים ומִתְמוֹגְגִים (יסודי התורה ז', ו').

מוד, פ"י, קרוב לשרש מוט, בהוראת הרעדה, תנודה נדנוד, ערשיטטערן, וואַנקענד מאַכען, потрясать, פ"א במקרא בבנין פִּעֵל: עמד וַיְמֹדֶד ארץ (חבקוק ג', ו') כתרגומו: וַאֲזִיעַ אַרְעָא, וכן תרגמו השבעים. וכן פירש הרוו"ה, אלא שהוא מכנים בשרש זה גם ההתפעל: וַיִּתְמֹדֵד על הילד (מ"א י"ז, כ"א)—התנועע וזה רחוק. והנראה שהוא שרש דדה בהוראת קפוץ וְנִתּוּר, ויהיה מקביל אל הכפל: ראה וַיַּתֵּר גוים (ועיין דדה. נתר).

מוֹהל או **מוֹחל**, ש"ז לֵיח הזב מזעת הפירות בשעת כבישתן, זאַפט, сокъ. בתלמוד ירושלמי נמצא תמיד המלה מוהל, ענינו טיפין טיפין מליח הזב מן הפירות: המוחל היוצא מן הזיתים וכו' (טהרות פ"ט משנה ב' ג'), ועיין בתוספתא טהרות ריש פרק י').

מוה עיין מחח.

מוֹט, פעו"י, הקַל, תנועה ונדנוד דבר, שאין לו תקומה במקומו מעצמו מפני רפיונו, או מפני דחיקה ודחיפה ועם זה המעידה ונפילה, וואַנקען, זינקען, פאַללען, шататься калебаться: אם אמרתי מָטָה רגלי (תהלים צ"ד, י"ח), לעת תָּמוּט רגלם (דברים ל"ב, ה'), במובן המושאלי: בְּמוֹט רגלי עלי הגדילו (תהלים ל"ח, י"ז), וּמָטָה ידו עמך (ויקרא כ"ה, ל"ה). בהשאלה לעניות,

כי העני כאלו ידיו תלויות לו ונופלות ואין ביכלתם לעשות מאומה: צדיק מָט לפני רשע (משלי כ"ה, כ"ו), איננו יכול לעמוד לפניו, והוא שוחה ונופל: וּמָטִים להרג (שם כ"ד, י"א)—כורעים ונופלים לפני הורג. ועו"ד המליצה: מָטוּ ממלכות (תהלים מ"ו, ז'), וסוף הפסוק: תָּמוּג ארץ, שטירצען, פֿאַללען, падать, רפה שבריה כי מָטָה (שם ס', ד'), והקודם: הרעשת ארץ פצמתה, וּבְמוֹט הרים בלב ימים (שם מ"ו, ג'), והגבעות תְּמוּטֶינָה וגו' וברית שלומי לא תָמוּט (ישעיה נ"ד, י').

הִנְפְעַל כעין הקַל, וואַנקען, זינקען, פֿאַללען, колебаться, падать: להכין פסל לא יִמּוֹט (שם מ"א, ז'), ושרש צדיקים בל יִמּוֹט (משלי י"ב, ג'), לפי שהוא מושרש היטב במקומו. ובמובן המושאלי: בל נָמוֹטּוּ פעמי (תהלים י"ז, ה'), אמר בלבו בל אֶמּוֹט (שם י', ו'), אף תכון תבל בל תִּמּוֹט (שם צ"ג, א'), יִמּוֹטוּ כל מוסדי ארץ (שם פ"ב, ה'). ובא: יִמּוֹטוּ עליהם גחלים (שם ק"מ, י"א) בקרי. לדעת המפרשים ענינו כמו יפלו כתרגום יב"ע: ימטון עלויהון גומרין, דומה שפירשו משרש מטא בלשון ארמית שענינו הגעה, פגישה, נגישה, גלאַנגען, בענעגנען, איבערקאָממען (עיי"ש), והוא נכון. והכתיב יָמִיטוּ ויהיה מן ההִפְעִיל, במובן הפלה והשלכה, הערֿאַבּפֿאַללען, הערואַרפֿען...

לאַססען, подать: כי יָמִיטוּ עלי און (שם נ"ה, ד'), והנראה שגם זה מן הארמית מטא, הגעה והגשה. ובמשנה: כל שאינה יכולה לְהָמִיט באדם (נ"ים ג', ג'), להטלטל ממקומה עו"ד הנפעל, וי"ג להסיט, ובמדרש: צדיק מֵמִיט (בהפעיל) עצמו לפני רשע (ב"ר ע"ד).

הִתְפַּעֵל: מוט הִתְמוֹטְטָה ארץ (ישעיה כ"ד, י"ט), ערשיטטערט ווערדען, быть потрясену, ובדחז"ל: נתמוטטו רגליהם של ישראל (סוכה נ"ב, ע"ב). ובהשאלה: המלוה ברבית נכסיו מִתְמוֹטְטִין (ב"מ דף ע"א, ע"א)—הולכים וכלים מעט מעט.

מוֹט, שם הפעולה, דאָס וואַנקען, זינקען, порушиться, колебаться, שרויבֿעלן, спотыкаться: ולא נתן לַמּוֹט רגלנו (תהלים ס"ו, ט'), אל יתן לַמּוֹט רגלך (שם קכ"א, ג').

מוֹט, ש"ז, בד של עץ שנותנים על הכתף לשאת עליו משא. ונבדל מן השם בד שהוא שמשימים בטבעות הקבועות בכלי שנושאים, שטאַנגע, טראַגשטאַנגע, шестъ, коромысло: ונתנו על המוט (במדבר ד', י', י"ב), ונקרא כן ע"ש שהוא מתנודד ונכפף תחת המשא או ע"ש שהוא מניד וכופף כתף נושאהו: וישאהו בַמּוֹט בשנים (שם י"ג, כ"ג). ומזה בהשאלה עול המכביד על מי שנתן עליו, יאָך, бремя, ועתה אשבר מֹטֵהוּ (נחום א', י"ג).

מוֹטָה, ש"נ, מעין הקודם: וישאו וגו' בכתפם בַּמֹּטוֹת עליהם (דה"א ט"ו, ט"ו). ועל הרוב הוא בענין עול הנתן על צואר האדם לאסרהו: ויקח וגו' את הַמּוֹטָה מעל צואר ירמיה (ירמיה כ"ח, י'), עשה לך מוסרות ומֹטוֹת (שם כ"ז, ב'). ובא בסמיכות לשם עול: ואשבר מֹטֹת עלכם (ויקרא כ"ו, י"ג), בשברי את מטות עֻלָּם (יחזקאל ל"ד, כ"ז). וזה לפי שהוא פרק אחד מן העול: בשברי שם את מטות מצרים (שם ל', י"ח) את המֹּטוֹת אשר נתנה מצרים על העמים. ועו"ד המליצה: התר אגדות מוֹטָה (ישעיה נ"ח, ו'). משל לשעבוד קשה שמשעבד הגדול את הכפוף תחתיו אונטערייאָכונג, דרוקק, покореніе, ярмо: וכל מוֹטָה תנתקו (שם), אם תסיר מתוכך מוֹטָה (שם שם, ט'), ולרד"ק ענינו הטית משפט, רעכטסבייגונג, ע"ד: והעיר מלאה מֻטֶּה (יחזקאל ט', ט'). ובמשנה: לא יביאנה במוט ובמוטה (ביצה ג', ג') הבדילו ביניהם.

מוּךְ, פ"ע, בקַל, שחיה נטיה לארץ, שפלות, זינקען, זיך בייגען, опускаться, обнищать. וכן הוא בארמית בתרגומים: שמיא מְכוּ (שופטים ה', ד'), שחו גבעות עולם (חבקוק ג', ו') ת"י מַכָּא רמתא, ובמקרא במובן המושאלי. שפלות המעמד, הערונטער קאָממען, פֿעראַרמען: וּמָךְ אחיך עמו (ויקרא כ"ה, ל"ה), וכי יָמוּךְ אחיך (שם שם, כ"ה), ואם מָךְ הוא מערכך (שם כ"ז, ח'), ובחז"ל

גם בבנין הפעיל במובנו הפשוט: הקב״ה מְמִיךְ ומשה מגביה (מכילתא פ׳ ויסע ג׳), הֲמַכְתִּי את ראשו ונשקתיו (הוספתא נזיר ד׳, ז׳). ולדעתם נמצא מיסוד זה גם פעל ימך, שעל „תומיך גורלי״ (תהלים ט״ז, ה׳), אמרו: קום דאנא מימיך לך קדל (ויק״ר כ״ח) (ועיין גורל). ומיסודו יצא גם הפעל מכך (עיי״ש) נמך.

מוּךְ עיין מכך.

מִיכָה, שה״פ, שפלות המעמד, עוני, גמר מיכה מיכה (קדושין י״ז, ע״א).

מוּל, פ״י, דומה לפעל מלל, עקרו שחיקה, מעיכה, צערייבען, мять, ועם זה קטיפה וכריתת העוקץ הבולט, אַבשניידען, обрѣзывать. והתיחד במקרא לכריתת הערלה, בליטת ראש הגויה, בעשניידען. הַקַּל יוצא: אשר מָל יהושע (יהושע ה׳, ד׳): כי לא מָלוּ אתם בדרך (שם שם, ז׳), וַיָּמָל את בשר ערלתם (בראשית י״ז, כ״ג), והצווי: מֹל את בני ישראל (יהושע ה׳, ב׳), והפעול: על כל מול בערלה (ירמיה ט׳, כ״ד)—המול שנעשה בערלתו, והכוונה לערלת הלב, וכמו שמבאר דבריו: וכל בית ישראל ערלי לב: כי מֻלים היו (יהושע ה׳, ה׳). ובמשנה: קונם שאיני נהנה למולים (נדרים ג׳, י״א), ובהשאלה במובן המוסרי: וּמַלְתֶּם את ערלת לבבכם (דברים י׳, ט״ז), וּמָל ה׳ אלהיך את לבבך (שם ל׳, ו׳) (ועיין לב). ובהרחבת ההברה נגזר משרש זה השרש מהל (עיי״ש).

הנִפְעַל מן הקל, בעשניטטען ווערדען, обрѣзываться: יִמּוֹל לכם כל זכר (בראשית י״ז, י״ב), וערל זכר אשר לא יִמּוֹל את בשר ערלתו (שם שם, י״ד), כי מלת את תבוא גם אחרי הנפעל ע״ד: ולא יקרא עוד את שמך אברם (שם שם, ה׳), וַיִּמֹּלוּ כל זכר (שם ל״ד, כ״ד). הִמּוֹל לכם כל זכר (שם שם, י׳), בְּהִמּוֹל לנו כל זכר (שם ל״ד, כ״ד). וע״ד ההשאלה: הִמֹּלוּ לה׳ (ירמיה ד׳, ד׳). ובא: וּנְמַלְתֶּם את בשר ערלתכם (בראשית י״ז, י״א), לדעת הקדמונים הוא שרש בפ״ע נמל. והנראה כדעת המפרשים האחרונים שהוא משרש זה.

ובא תמורת ונמולתֶם, וכן: נִמּוֹל אברהם (שם שם, כ״ו), תמורת נָמוֹל, והוא ע״ד המשקל הארמי: כאשר הם נְמֹלִים (שם ל״ד, כ״ב). וכן השתמשו בו חז״ל במשנה: קטן נִמּוֹל לשמונה (שבת י״ט, ה׳), (ועיין מלל).

ההִפְעִיל, פ״א במקרא, במובן מעיכה, קטיפה או כריתה, צערייבען, ווענהויען, розминать, срубить: בשם ה׳ כי אֲמִילַם (תהלים קי״ח, י״א—י״ב).

מוּלֹת, שה״פ, כריתת הערלה, בעשניידונג, обрѣзаніе: חתן דמים לַמּוּלֹת (שמות ד׳, כ״ו).

מִילָה, שה״פ במשנה, בעשניידונג, обрѣзаніе: ועושין כל צרכי מִילָה בשבת (שבת י״ט, ב׳).

מוּל, מלת היחס, עיקר הוראתה: א) לפני, נכח, בסמוך, פֿאָר, נעבען, ביא, передъ, противъ: מוּל בית פעור (דברים ג׳, כ״ט), מול יפו (יהושע י״ט, מ״ו). ועם מלת היחס אל: אֶל מוּל פני האהל (שמות כ״ו, ט׳), אֶל מול פני המצנפת (שם כ״ח, ל״ז). וכמו כן במובן נגד נוכח אף ברחוק מקום, געגענאיבער, насупротивъ; מוּל הגלגל (דברים י״א, ל׳), וּמֶחֱזָה אל מֶחֱזָה (מ״א ז׳, ה׳), מול מכמש מול גבע (ש״א י״ד, ח׳), אֶל מול פני המלחמה (ש״ב י״א, ט״ו). ובכנוי: והוא ישב מִמֻּלִי (במדבר כ״ב, ה׳), ופ״א בחולם: מול סוף (דברים א׳, א׳). ומזה: ב) צד שכנגד, זייטע, противоположная, сторона: ויסב מאצלו אֶל מול אחר (ש״א י״ז, ל׳), ובאת להם מִמּוּל בכאים (ש״ב ה׳, כ״ג), ובגוף אחד: ומלק את ראשו מִמּוּל ערפו (ויקרא ה׳, ח׳), ופרשו חז״ל מול הרואה את העורף, כלומר לצד הערף. ובא: מִמּוּל שלמה אדר תַּפְשִׁטוּן (מיכה ב׳, ח׳), הרד״ק פירש: אתם עומדים ממול שלמה טובה שתראו לעני שלובש אותה תעמדו למולו להפשיט ממנו השלמה שהיתה אדר. ובכ״ז כתב מהעומד עמהם בצדם. ויתכן שיפורש ע״ד שאמרו בספרי: אתה אומר פנים כנגד פנים או מול כנגד פנים (נשא ס׳ ל״ט), הרי שפרשו את המלה

מול במובן ערף, שכם, ריקקען, ומזה: ממול שלמה אדר תפשטון—מעל כל שכם איש יפשיטו שלמתו ואדרו, וע"ד: בשמלתם על שכמם (שמות י"ב, ל"ד), וְאֶתְמוּל עמי לאויב יקומם (מיכה ב׳, ה׳), לדעת קצת המפרשים ענינו כמו אתמול, ושעורו: עוד ביום אתמול, לא לפני ימים רבים קם עמי להיות לי לאויב, או בעוד ביום אתמול היה עמי ועתה לאויב יקומם. ורבי יונה פירשו כאילו המלה מורכבת משתי מלות וְאֶת מול, את פירושו מן, כמו: כצאתי את העיר. וטעמו ממול עמי וע"ד אל מול עמי או אל מול פני עמי לאויב יקומם. ויפורש לדעתו: בית יעקב (הנזכר מקודם) יקומם לאויב מול פני עמי השרים והנכבדים היו לאויבי עמי כלל העם, וע"ד: כי נטשתה עמך בית יעקב (ישעיה ב׳, ו׳), (ועיין בסמוך). והתודה השניה: ההולכת לְמוּאל (נחמיה י"ב, ל"ח), והאל"ף יתרה עפ"י המסורה ופירושו: התודה השנית ההולכת נגד הראשונה. ואפשר שזה עיקר יסוד המלה. מואל מרכבת מן מו אֶל, אך לא רחוק לשער כי נפל השי"ן מן המלה הזאת ובמלואה ראוי להיות לשמואל והוא כנגד שאמר למעלה בענין: ותהלכת לַיָּמִין (שם ל"א).

מוּל, ש"ת: היה אתה לעם מול האלהים (שמות י"ח, י"ט), ופרש"י שליח ומליץ בינותם למקום, וכוונתו לאמר: אדם העומד בין שני צדדים, נכח כל אחד ואחד מהם, פֿאָרשטעהער, посредникъ, предста-витель. ובא השם נסמך לאלהים דרך כבוד של מעלה, עומד נכח ה׳ בשם העם. וכמו שמפרש: והבאת את הדברים (שלהם) אל האלהים. ומזה יש מפרשים: ואתמול עמי לאויב יקומם (מיכה ב׳, ה׳), כשתי תיבות וְאֶת מול עמי. אותו שהוא מול ומליץ לעמי, והוא הנביא יחשבו לאויב, ולפי השערת ב"ז כי מול משרש מלל בענין דבור, מדבר מטיף נביא והנח תמורת דגש.

מוֹלָדָה, שע"פ, עיר אשר נפלה בגורל לשבט יהודה בדרום חלקו (יהושע ט"ו, כ"ו), ואחר כן היתה נחלה לבני שבט שמעון (שם י"ט, ב׳; נחמיה י"א, כ"ו).

מוֹלִיד, שע"פ, איש בן אבישור מבני יהודה (דהי"א ב׳, כ"ט).

מוּם, ש"ז, חסרון או קלקול טבעי באברי בע"ח, לייבעספֿעהלער, געברעכען, увѣчье, недостатокъ, порокъ: אשר יהיה בו מום לא יקרב (ויקרא כ"א, י"ז), כי משחתב בהם מום בם (שם כ"ב, כ"ה), כי יתן מום בעמיתו (שם כ"ד, י"ט). ויכלול גם מחלה, קראַנקהייט; כי אז תשא פניך מִמוּם (איוב י"א, ט"ו)—תוכל לשאת פניך מבלי שיהיה בהם מום, רומז על הצרעת שדבקה באיוב. והכפל: והיית מֻצָּק ולא תירא. וי"מ במובן המוסרי, חטא, עון, כאַקעל. וכמו: ומוכיח לרשע מומו (משלי ט׳, ז׳), שחת לו לא בניו מומם (דברים ל"ב, ה׳) (עיין שחת, מותא). ופ"א בתוספת אל"ף: אין בהם כל מְאוּם (דניאל א׳, ד׳). וי"מ מזה: ובכפי דבק מְאוּם (איוב ל"א, ז׳), (ועיין מאומה). ובמשנה: בכור בעל מום (בכורות ג׳, ט׳), כשיולד לו מום (שם ה׳, ג׳), על אלו מומין שוחטים את הבכור (שם ו׳, א׳), הכל נאמנים על מוּמֵי המעשר (שם ה׳), ועשה בו מום (שם ד׳), וגזרו מן השם הזה פעל בבנין הָפְעַל: שפראן תמימים והוּמְמוּ (ירושלמי שקלים ד׳, ד׳). שנולד לחם מום, איינען פֿעהלער בעקאָממען: ולא הוּמְמוּ ולא הזקינו (שה"ש ו׳, ד׳): כגון שעברו עליו שני רגלים והוּמַם (ר"ה ה׳, ע"ב). ובענין מומים שבגוף בבחינת חסרון או קלקול מנו חכמי התלמוד והמשנה מומים שונים על פי תכונתם: מום עובר, מום קבוע, והדברים מבוארים ומתבררים במסכת בכורות פרק ו׳: ורב היה אומר: שמנה עשר חדשים גדלתי אצל רועה בהמה לידע איזה מום קבוע ואיזה מום עובר (סנהדרין), ובמובן המוסרי: מום שבך אל תאמר לחברך (בבלי ב"מ נ"ט ב׳); כל הפוסל... בְּמוּמוֹ פוסל (בבלי קדושין ע׳, ע"א).

מוּן, לא נמצא בפעל, בא בשם:

תְּמוּנָה, ש"נ, צורה ודמות של דבר מוחשי, בילד, געשטאַלט, образъ,

изображеніе: לא תעשה לך פסל, וכל תְּמוּנָה אשר בשמים ממעל (שמות כ׳, ד׳), ותרגומו, דמות, ושעורו: לא תעשה לך פסל של כל תמונה אשר בשמים. וכמו שנאמר בדברות השניות: לא תעשה לך פסל כל תְּמוּנָה (דברים ה׳, ח׳); פסל תְּמוּנַת כל סמל (שם ד׳, ט״ז), קול דברים אתם שמעים וּתְמוּנָה אינכם רואים (שם שם, י״ב), וכעין השם פנים, באשъ, גמויכם: וּתְמֻנַת ה׳ יביט (במדבר י״ב, ח׳), ע״ד ההפלגה לגודל השגתו, וכעין שנאמר: פנים בפנים דבר ה׳ עמכם בהר (דברים ד׳, ד׳), אעפ״י שאמר מפורש בסמוך: וּתְמוּנָה אינכם רואים (שם שם, י״ב). וכן: אשר ידעו ה׳ פנים אל פנים (שם ל״ד, י׳), ובעלי המחקר הרבו לדבר בענין זה (ועיין מו״נ א׳, ג׳ ובמפרשיו): אשבעה בהקיץ תְּמוּנָתֶךָ (תהלים י״ז, ט״ו), והקודם: אחזה פניך

מוֹסֵרָה, שע״פ, מקום תחנות בני ישראל במדבר (דברים י׳, ו׳), וברבוי: ויחנו בְּמֹסֵרוֹת (במדבר ל״ג, ל׳), יתכן שהוא משרש יסר, מקום מוקף ומקושר.

מוּץ, פ״י, מיסודם של הפעלים מצה, מצץ, בהוראת הוצאת ופירוק דבר אחד מתוך דבר אחר אם לח או יבש, אויסשיידען, הערויסדריקקען, выжать, вы-дѣлить; ומזה: לחיצה דחיקה, וביחוד לחץ אויב המוציא בלחיצתו, חיל הנלחץ: כי אפס הַמֵּץ כלה שֹׁד (ישעיה ט״ז, ד׳), וכתרגומו: סַף מְעִיקָא, בעדריקקער. ויתכן שיכלול גם הוראת דבר לח ע״י סחיטה, אויסזויגען, высосать, וכעין הוראת הפעל מצץ. ויהיה ענין המץ כמו המוצץ השמנונית וכל חלב הארץ, אויסזויגער, ויש מפרשים במובן שם הפעולה בזיזה, פלינדערן, מציצה, דאַס אויסזויגען, высосаніе (וע׳ מיץ) וכן הוא בארמית בת״י על הפסוק כי מיץ חלב: דמאן דמייצא חלבא (משלי ל׳, ל״ג).

מוֹץ, (פ״א והשאר מֹץ ונסר ו׳) ש״ז, חלקי הקש הדק הנפרק מן התבן והגרעינים בשעה שדשים וזורים את התבואה. אויסגעשיעדענעס, שפרייא, мякина, высѣвка: כְּמוֹץ עֹבר יום (צפניה ב׳, ב׳), המוץ הוא קל מאד. ומשלו בו דבר קל שנוח לעבור ולהתפזר לכל רוח: כְּמֹץ הרים לפני רוח (ישעיה י״ז, י״ג) ויחסו להרים לפי שהגרנות היו בא״י בראש הרים: כְּמֹץ יְסֹעֵר מגרן (הושע י״ג, ג׳),

מִיץ, שה״פ, דחיקה וכבישה, וביחוד דחיקה בבד נגר, דאַס אויסדריקקען, זאַפּט, выжиманіе, сокъ: כי מִיץ חלב יוציא חמאה וּמִיץ אף יוציא דם וּמִיץ אפים יוציא ריב (משלי ל׳, ל״ג)—כמו שמיץ חלב, דחיקת החלב ע״י הכאה וטרוף יוציא חמאה, וכמו שמיץ האף, דחיקת האף במובנו הטבעי יוציא דם, כן מיץ אפים הדוחק וטורף אפיו, כעסו, יוציא יגרום ריב. וי״מ במובן שם דבר, דבר היוצא ע״י כבישה וסחיטה. ומזה פירש״י: כי אפס הַמֵּץ כלה שד (ישעיה ט״ז, ד׳)—כמו המיץ אפס עשרך וכבודך שהיה לך ע״י צאנך שאתה מוצצת מהם חלב והמאה, כלה שד לשון שדים המפיקים חלב (עיין שם).

מוּק, פ״י, מיסודו של מקק ודומה לשרש מוג, וענינו התוך, מסמוס, אויפלאָזען, צערלעגען, размякать, размякнуть, раз-ложить, растворить: ועם זה, כליון והשחתה, פערניכטען, פערצעהרען, уничто-жить: יָמִיקוּ וידברו ברע עשק (תהלים ע״ג, ח׳), וי״ת יִתְמַקְמְקוּן מפטמא; מוסב על הקודם: יצא מחלב עינמו—יתמוגגו וימסו מחלבם. ובמשנה: חוץ ממוכה שחין מפני שהוא ממתקן (כתובות ז׳, י׳)—השחין אוכלת אותו וממסמסתו אויפצעהרן, пожирать; ואם לאו היו נימוקים (ר״ה כ״ט ע״א במשנה). ולדעת גיזיניוס ופירסט בא הפעל מוק, בפסוק הנ״ל, כהוראת הפעל מֵיק בארמית, לעג התול ובזיון, פערשפאָטטען, פערהאָהנען, насмѣхаться (ועיין מקק), ואולי אפשר לפרשו כעין יַעֲמִיקוּ בחסרון העי״ן פ״פ. ועד אָזִין ת׳ אַאֲזִין, ע״ד כמו: העמיקו שחתו (הושע ט׳, ט׳), וטעמו, יעמיקו לדבר רע עשק, מסכים עם הנגוד, ממרום ידברו, עמק כנגד רום, בגאותם יחשבו את עצמם רמים ונשאים על כל זולתם וממרום מצבם זה ישפילו ויעמיקו לדבר רע עשק.

זכמו שהולך ומפרש: שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ (עיין עמק).

מֹור, פ״י בבנין הפעיל. נתינת דבר אחד במחיר ותחת דבר אחר; חלוף, פֿערוועכֿסעלן, פֿערטוישען, мѣнять, об-мѣнивать. הדבר הנתן יבוא ביחס הפעול והדבר שלוקחים במחירו ותחתיו ביחס הבי״ת: לא יחליפנו ולא יָמִיר אתו טוב ברע או רע בטוב ואם הָמֵר יָמִיר בהמה בבהמה (ויקרא כ״ז, י׳), ההבדל שבין החלפה והמרה, אמרו חז״ל: לא יחליפנו בשל אחרים ולא יָמִיר בשל עצמו (תמורה ט׳, א׳). והרמבמ״ן אמר שהחליפין הוא באינו דומה כגון בהמה בחפץ, או שלו בשל חברו שאין הדברים דומים אף לפי כוונת מחליפם; וההמרה בדומים שלו בשלו, בהמה בבהמה, בבחינת דמיונם כפי כוונת הממיר, ולדעת ב״ז. החלוף הוא רע בטוב, וההמרה טוב ברע. והמקראות מסייעים לו: כבודם בקלון אָמִיר (הושע ד׳, ז׳), ועמי הֵמִיר כבודו בלוא יועיל (ירמיה ב׳, י״א), וַיָּמִירוּ את כבודם בתבנית שור (תהלים ק״ו, כ׳). והנראה כי אין ההבדל בין שני הפעלים האלה בבחינת מיני הדברים שנותנים במחיר או תחת דבר אחר, כי אם בבחינת עיקר הוראותיהם, שהפעל חלף עיקר הוראתו העברת דבר וסורו ממקום למקום: וְחָלַף ביהודה (ישעיה ח׳, ח׳), או העברה גמורה שעובר ובטל מן העולם לגמרי: כליל יחלוף (שם ב׳, י״ח). ומזה יצא בהפעיל לענין העברת דבר וסורו בבחינת ביאת דבר אחר תחתיו ובמקומו: כלבוש תחליפם ויחלפו. ופעל מור, עקר הוראתו הפוך ושנוי וביחוד ע״י נתינת דבר אחד במחיר דבר אחר. ובערבית מאר ענינו מכירה וקרוב אל מהר. ב) בהרחבת ההברה:—הַהֵימִיר גוי אלהים (ירמיה ב׳, י״א), יו״ד נוספת: ולא ימכרו ממנו ולא יָמֵר ולא יעביר (יחזקאל מ״ח, י״ד). ובא בענין לקיחת דבר בחזקה מיד בעליו, מבלי מחיר תמורתו: חלק עמי יָמִיר (מיכה ב׳, ד׳), פֿעראייסערן. ובא: נשבע להרע ולא יָמִר (תהלים ט״ו, ד׳), לפי המוסכם פירושו נשבע להרע לעצמו, ולא ימיר שבועתו. ואפשר לפרש: נשבע ולא יָמִיר להרע, לא ישנה דבריו לרעה. ובא: לא נירא בְּהָמִיר ארץ (תהלים מ״ו, ג׳), במובן עומד מן ההוראה הראשונה, מהפכת הארץ ע״י הרעש, ובמשנה: שאם הֵמִיר מוּמָר (תמורה א׳, א׳), ובספר יצירה: חצבן, צרפן, שקלן והמירן (פ״ב ב׳), ובמובן המוסרי: שֶׁהֱמִירה דתה (סוכה דף נ״ו), הֲמָרַת דת פוסלת (יבמות ע״א, א׳).

הִנְפְעַל פ״א במקרא מן ההפעיל: וריחו לא נָמָר (ירמיה מ״ח, י״א)—נשתנה, זיך ענדערן, перемѣпаться, измѣняться (ועיין מרר).

תְּמוּרָה, א) שהפ״נ, חליפין או מכירה, טויש, פֿערקויף, обмѣнъ: על הגאלה ועל הַתְּמוּרָה (רות ד׳, ז׳), ורוב עסקי הקנינים היו לפנים בדרך חליפין: בחיל תְּמוּרָתוֹ ולא יעלס (איוב כ׳, י״ח)—החיל, העושר שעשה לו בתמורתו, במקנהו וקנינו. ב) שם דבר המתקבל בחלוף, איינטויש; והיה הוא וּתְמוּרָתוֹ יהיה קדש (ויקרא כ״ז, י׳), וּתְמוּרָתָהּ כלי פז (איוב כ״ח, י״ז), כי שוא תהיה תְּמוּרָתוֹ (שם ט״ו, ל״א)—התמורה אשר יקח במחיר קנינו הוא דבר שאין בו ממש. ובמדרש: שבגבורתו וכו׳ ברא כל העולם שנים שנים זה תמורת זה וזה כנגד זה וכו׳ שכל דבר ודבר יש לו שותף ויש לו תמורה (מדרש תמורה א׳), בני תמורה, בני מריבה (נדרים דף כ׳ ע״ב)—הבנים שנולדו מאשה שבא עליה בעלה, ולא ידע אם היא שכוון לה או צרתה (רש״י והר״ן).

מוּמָר, ש״ת, בדחז״ל למי שהשתנה בדעותיו ובמעשיו מאשר נצטוה בתורה, ועושה להפך ממצותיה, מפר תורה, אבטריננינגער, אַפּאָסטאַט, отступ-никъ: מכם, להוציא את הַמּוּמָר (חולין ה׳, א׳), מוּמָר אוכל נבלות לתאבון, מוּמָר להכעים (סנהדרין כ״ז, א׳), ויעוין הוריות (י״א ע״א).

מֹור עיין מר.

מוֹרֶשֶׁת עיין ירש.

מוּשׁ, פע"ו, הקל ענינו העברה והעתקה וסור ממקום אחד למקום אחר, וויי-כען, צוריקווייכען, сдвинуться, удаляться, ומזה: א) עומד: וּמָשׁ חצי ההר צפונה (זכריה י"ד, ד'), תָּמוּשׁ היתד התקועה (ישעיה כ"ב, כ"ה). ועל הרוב יבוא ביחס מ"ם הרחוק: לא מָשׁוּ מקרב המחנה (במדבר י"ד, מ"ד), אל נא תָמֻשׁ מזה (שופטים ו', י"ח). וע"ד ההשאלה: לא יָמוּשׁ ספר התורה הזה מפיך (יהושע א', ח'). ובמובן העברה ובטול והפסק, אויפהערען, прекращаться: כי ההרים יָמוּשׁוּ וכו' וחסדי מאתך לא יָמוּשׁ (ישעיה נ"ד, י'), אם יָמֻשׁוּ החקים האלה מלפני (ירמיה ל"א, ל"ו), לא תָמוּשׁ רעה מביתו (משלי י"ז, י"ג), בקרי. ופ"א בא ב) יוצא: וּמַשְׁתִּי את עון הארץ (זכריה ג', ט').

ההִפְעִיל כעין הקל: א) לא יָמִישׁ עמוד הענן וגו' לפני העם (שמות י"ג, כ"ב). שעורו כמו: מלפני העם, או לא יָמִישׁ ממקומו אבל היה לפני העם תמיד: לא יָמִישׁ מתוך האהל (שם ל"ג, י"א), ווייכען, וועגגעהען, отходить, удаляться: מצות שפתיו ולא אָמִישׁ (איוב כ"ג, י"ב), מוסב אל הקודם: דרכו שמרתי ולא אָט, וכמו כן מצות שפתיו שמרתי ולא אמיש ממנה: ולא יָמִישׁ מעשות פרי (ירמיה י"ז, י"ח)—לא יחדל, אויפהערען, перестать: לא יָמִישׁ טרף (נחום ג', א'). ב) יוצא, הוצאה, העתקה, חלוץ, הערויסציהען, בעפרייען, высвободить: אשר לא תָמִישׁוּ משם צוארתיכם (מיכה ב', ג'). ובא: איך יָמִישׁ לי לשובב שדינו יחלק (שם שם, ד'), עיין באור; והנראה שטעמו: איך יָמִישׁ לי (ממני) שדינו ויחלקם לשובבנו (עיין שוב) ובגמרא: חברך קרייך חמרא אוכפא לגביך מוש (ב"ק צ"ב, ע"א)—חברך קרא לך חמור משוך אוכף והניחהו עליך.— ומזה נראה שהשתמשו בפעל מוש במובן העתקה והסרה וביחס הלמ"ד בענין משיכה ממקום זה למקום אחר; ולפי זה אפשר לפרש: איך ימיש לי יהיה נעתק ונמשך אלי ישוב להיות שלי (ועיין שוב);

ולתרגום אונקלוס משרש זה גם וְיָמֵשׁ חשך (שמות י', כ"א), שתרגם: בתר דיעדי קבל לילא, וכוונתו שהוא נמשך אל הקודם, ויהי חשך. החשך יתחיל אחר אשר יעבור משך הלילה, סמוך לאור היום. ועיין רש"י וכנראה שכן פירש גם ר' יהודה הלוי שכן מצאנו אותו אומר: העלה נרות אור וַיָּמֶשׁ חשך (דיואן ס', ל"ד), וכן: עת ממזרח לאורו קרא וַיָּמֶשׁ חשך (שם ס"ז), (ועיין שרש מָשַׁשׁ).

מוּת, פע"ו, בעבר מֵת, מַתִּי..., מַתְנוּ, ובעתיד על הרוב בשורק אָמוּת, יָמוּת וגם בחולם, יָמֹת, יָמוֹת ובוי"ו ההפוך וַיָּמָת בקמ"ץ, ובחולם וַיָּמֹת. המקור מוֹת, ובחבור עם אותיות השמוש והכנוים מותי. הקל עומד, הפסק ההיות בבע"ח, שטערבען, умирать, והוא אם בדרך הטבע מפני אפיסת כח החיוני: כי מֵת אביהם (בראשית נ', ט"ו), בצאת נפשה כי מֵתָה (שם ל"ה, י"ח), כי מות תָּמוּת (מ"ב א', ד'), לא אָמוּת כי אחיה (תהלים קי"ח, י"ז), וַיָּמֹת (בראשית ה', ח'), וַיָּמָת הרן על פני תרח אביו (שם י"א, כ"ח), וכמו כן בסבת מקרים שונים: ועתה אָמוּת בצמא (שופטים ט"ו, י"ח), כי אחיו מֵת (בראשית מ"ב, ל"ח)—נטרף, וַיָּמָת כל מקנה מצרים (שמות ט', ו')—בדבר, פן תדבקני הרעה וָמַתִּי (בראשית י"ט, ט'), אומקאממען, погибать, погибнуть: בחרב יָמוּת (יחזקאל ז', ט"ו), וכי מֵתוּ שאול ובניו (ש"א ל"א, ז')—במלחמה. וכן בענין הריגה בידי אדם, עפ"י דין תורה: וּמֵת האיש ההוא (דברים י"ז, י"ב), וּמֵת הגנב ההוא (שם כ"ד, ז'). ובידי שמים בענש חטא: כי בחטאו מֵת (דברים כ"ד, ג'), ירחצו מים ולא יָמֻתוּ (שמות ל', כ"ו), אשר לא תְמוּתֶנָה (יחזקאל י"ג, י"ט). ובא כפול במקור ובעתיד, להחלטת המיתה, בודאי: ביום אכלך ממנו מות תָּמוּת (בראשית ב', י"ז), כי מות תָּמוּת (שם כ', ז')—בידי שמים; כי מות תָּמוּת יונתן (ש"א י"ד, מ"ד), מות תָּמוּת אחימלך (שם כ"ב, ט"ז) — בידי אדם. ועל הרוב יבוא בבחינה זו בדרך המחלט בעתיד מהפעל (עיין שם). ובא במקור אחרי

הפעלים המורים על הקרוב למיתה: אנכי הולך לָמוּת (בראשית כ"ה, ל"ב), עם חרף נפשו לָמוּת (שופטים ה', י"ח), ותקצר נפשו לָמוּת (שם ט"ז, ט"ז), חלה חזקיהו לָמוּת (מ"ב כ', א'), עד לָמוּת (דהי"ב ל"ב. כ"ד). ונמצא גם בדרך הצווי: וּמֻת בהר (דברים ל"ב, נ'), ברך אלהים וָמֻת (איוב ב', ט'), וענינו הכין א"ע למות. ונופל ג"כ על הפסק הכח החיוני בצומח: ובעפר יָמוּת גזעו (שם י"ד, ח'), אַבשטערבען. ובענין חרבן ושממה: למה נָמוּת לעיניך גם אנחנו גם אדמתנו (בראשית מ"ז, י"ט), וסוף המאמר: והאדמה לא תֵשָׁם. ועל כליון ואבדון אומה, אונטער־געהן: יחי ראובן ואל יָמֹת (דברים ל"ג, ו'), אלהי קדשי לא נָמוּת (חבקוק א', י"ב), וישביה כמו כן יְמוּתוּן (ישעיה נ"א, ו'). ובענין הפסק: ותולעתם לא תָמוּת (שם ס"ו, כ"ד), אויפהערען, прекратиться: ויאשם בבעל וַיָּמֹת (הושע י"ג, א'), פערשיעד, скончаться: וּמֵת בשאון מואב (עמוס ב', ב'). ובהשאלה: וַיָּמָת לבו (ש"א כ"ה, ל"ז), הפך: ותחי רוח יעקב (בראשית מ"ה, כ"ז), ועמכם תָּמוּת חכמה (איוב י"ב, א'). והבינוני כש"ת: להקים שם הַמֵּת על נחלתו (רות ד', ה'), איין טאָדטער, умершій, וגם את הַמֵּת יחצון (שמות כ"א, ל"ה), לייכע, трупъ: ואקברה את מֵתִי (בראשית כ"ג, ד'), ושבח אני את הַמֵּתִים (קהלת ד', ב'), מֵתֵי מלחמה (ישעיה כ"ב, ב'), כְּמֵתֵי עולם (תהלים קמ"ג, ג')—שמתו זה ימים רבים, מֵתִים אבל לא תעשה (יחזקאל כ"ד, י"ז) — כמו אבל מתים. ובכנוי לגנאי: אל הכלב הַמֵּת (ש"ב ט', ח'). וע"ד המליצה: כנוי לאלילים: בעד החיים אל הַמֵּתִים (ישעיה ח', י"ט). ויאכלו זבחי־מֵתִים (תהלים ק"ו, כ"ח), גאָטצען, идолы. ובתז"ל: אין הַמֵּת משתכח אלא לאחר י"ב חודש (ברכות נ"ה, ב'), מֵת מצוה (מגילה ג', ב')—מת שאין לו קוברים.

הַפִּעֵל, יוצא, גרם מיתה בידים, טאָדטען, ערשלאַגען, умерщвлять, убивать: אשר לא מוֹתְתַנִי מרחם (ירמיה כ', י"ז), אנכי מֹתַתִּי את משיח ה' (ש"ב א', ט"ז), ונשא כליו מְמוֹתֵת אחריו (ש"א י"ד, י"ג), שלף חרבך וּמוֹתְתֵנִי (שופטים ט', נ"ד). וע"ד המליצה; תְּמוֹתֵת רשע רעה (תהלים ל"ד, כ"ב), ונכאה לבב לְמוֹתֵת (שם ק"ט ט"ז)— נמשך אל הקודם: וירדף, נכאה לבב עד למות. או שהמלה למותֵת מוסב על נכאה לבב שהוא נכאה לבבו עד למות. ורוב שמוש היוצא בבנין

הַהִפְעִיל, יוצא, אם לגרום מיתה בידים, טאָדטען, убить, умертвить: הֵמִית את עשהאל (שם ג', ל'), וְהֵמִית איש (שמות כ"א, כ"ט), והֵמִיתוּ את כהני ד' (ש"א כ"ב, י"ז), ויך את הפלשתי וַיְמִיתֵהוּ (שם י"ז, נ'). וכן: והכיתיו וַהֲמִיתִיו (שם שם, ל"ה), ולא הֱמִיתָתְהוּ (דהי"ב כ"ב, י"א). או לגרם מיתה על ידי אחרים, ואת בני המכים לא הֵמִית (מ"ב י"ד, ו'), הֶהָמֵת הֱמִתֻהוּ חזקיהו (ירמיה כ"ו, י"ט), ואם יש בי עון וֶהֱמִתָנִי (ש"ב י"ד, ל"ב), וברוח שפתיו יָמִית רשע (ישעיה י"א, ד'). וביחס אל הש"י בגזרתו: וְהֵמַתִּי מחמדי בטנם (הושע ט', ט"ז), ה' מֵמִית ומחיה (ש"ב ב', ו'), לו חפץ ה' לַהֲמִיתֵנוּ (שופטים י"ג, כ"ג), וַיְמִיתֵהוּ ה' (בראשית ל"ח, ז'), וַהֲמִתִּיהָ בצמא (הושע ב', ה'). ובענין אבדן וכליון אומה פערניכטען, дать погибнуть: לַהֲמִיתֵנוּ במדבר (במדבר ט"ז, י"ג), וֶהֱמִיתְךָ אדני ה' (ישעיה ס"ה, ט"ו), אתם הֲמִתֶּם (במדבר י"ז, ו'), לְהָמִית עיר ואם בישראל (ש"ב כ', י"ט), אם שוט יָמִית פתאם (איוב ט', כ"ג). וע"ד ההשאלה: תאות עצל תְּמִיתֶנּוּ (משלי כ"א, כ"ה), ופותה תָּמִית קנאה (איוב ה', ב'). ובא: וחיתו לַמְמִתִים (שם ל"ג, כ"ב)—ש"ת למלאכי חבלה, טאָדעסענגעל, ווירגענגעל, ангелъ смерти (עיין מלאך). ובינוני פעול: מחר אתה מוּמָת (ש"א י"ט, י"א), בני המלך הַמּוּמָתִים (מ"ב, י"א, ב') בקרי והכתיב מְמוֹתִים. ובדחז"ל מה יעביד אינש ויחיה? אמרו ליה ימית עצמו, מה יעביד אינש וימות? יחיה את עצמו (תמיד ל"ב, ע"א), אין דברי תורה מתקיימים אלא במי שממית עצמו עליה (שבת פ"ג, ע"ב).

הָהָפְעַל מן ההִפְעִיל, מיתה ע"י אחרים, געטאָדטעט ווערדען, быть умерщевлену: ולא

הוּמָת (מ"ב י"א, ב'), והם הֵמִתוּ (ש"ב כ"א, ט'). ועל הרוב נופל על מי שממיתים אותו בחטאו במשפט בית דין: חטא משפט מות וְהוּמָת (דברים כ"א, י"ב), והזר הקרב יוּמָת (במדבר א', נ"א), ומכה אדם יוּמָת (ויקרא כ"ד, כ"א). ובמובן זה בא בחבור עם המקור מן הקל: מות יומת (בראשית כ"ו, י"א), מות יוּמַת הרצח (במדבר ל"ה, ט"ז), מות יוּמְתוּ (ויקרא כ', י"ג), לא יוּמְתוּ אבות על בנים (דברים כ"ד, ט"ז).

מָוֶת, ש"ז, מקרה הפסק החיות, בדרך הטבע או ע"י הריגה במלחמה או עפ"י משפט התורה, טאָדט, смерть: מי גבר יחיה ולא יראה מָוֶת (תהלים פ"ט, מ"ט), כי הַמָּוֶת יפריד בֵּיני ובינך (רות א', י"ז); המחכים לַמָּוֶת (איוב ג', כ'). ובכנוי: לא ידעתי יום מוֹתִי (בראשית כ"ז, ב'), צוה לפני מותו (שם נ', ט"ז), וּבְמוֹתָם לא נפרדו (ש"ב א', כ"ג), אכן סר מר הַמָּוֶת (ש"א ט"ו, ל"ב)—ע"י הריגה, כי כפשע ביני ובין הַמָּוֶת (שם כ', ג'), ולו אין משפט מָוֶת (דברים י"ט, ו'), טאָדעסשטראַפֿע, смертельная казнь: חטא מָוֶת (שם כ"ב, כ"ו), טאָדעס־זינדע: смертельное преступленіе: כי איש מָוֶת אתה (מ"א ב', כ"ו)—איש מחויב מיתה, אנשי מָוֶת לאדוני המלך (ש"ב כ"ט, כ"ט), כי בן מָוֶת הוא (ש"א כ', ל"א), כי בני מָוֶת אתם (שם כ"ו, י"). ובדרך מליצה יאמר: פן אישן הַמָּוֶת, וכמו שנקרא המות „שנת עולם" (ישעיה נ"א, ל"ט), וְאֵימוֹת מות נפלו עלי (תהלים נ"ה, ב'), כלי מָוֶת (שם ז', י"ד). והתיחד לְדֶבֶר, פעסט, моръ, כמו שהוא בארמית מוֹתָנָא. ומזה: הרוגי מָוֶת (ירמיה י"ח, כ"א), שרידיו בַּמָּוֶת יקברו (איוב כ"ז, ט"ו), וכתרגומו, מהומת מָוֶת (ש"א ה', י"א); וע"ד מליצת השיר ציירו את המות כעצם רוחני נבדל איום ונורא ומתואר: בכור מָוֶת (איוב י"ח, י"ג), וכמו כן: מלך בלהות (שם שם, י"ד); ומקום משכנו בתחתיות הארץ, בשאול, ושערי היכלו נקראו: שערי מָוֶת. וזה טעם מליצת הכתוב: הנגלו לך שערי מָוֶת, והכפל: ושערי צלמות תראה (שם ל"ח, י"ז).

ומזה: מרוממי משערי מָוֶת (תהלים ט', י"ד)—ענינו הצלה ממות, ויגיעו עד שערי מָוֶת (שם ק"ז, י"ח)—קרוב למיתה. וחדרים לו נקראו: חדרי מות, דרכי שאול ביתה יורדות אל חדרי מָוֶת (משלי ז', כ"ז), כצאן לשאול שתו מָוֶת ירעם (תהלים מ"ט, ט"ו)—דימה את בני האדם לצאן טבחה ואת המות לרועה הנוהג אותם ומורידם לשאול מקום שם ביתו. וכן יבא השם מָוֶת כשם נרדף אל השם שְׁאוֹל: כרתנו ברית את מָוֶת (ישעיה כ"ח, ט"ו), והכפל: ועם שאול עשינו חוזה, כי לא שאול תודך, מָוֶת יְהַלְלֶךָּ (שם ל"ח, י"ח), אהי דבריך מָוֶת (הושע י"ג, י"ד), והכפל: קטבך שאול. ועם אבדון: אבדון וָמָוֶת אמרו (איוב כ"ח, כ"ב). ולמות יש לו מוקשים וחבלים כמו שיש לשאול, ללכוד את בני האדם: חבלי שאול סְבָבוּני קִדְּמוּני מוקשי מָוֶת (ש"ב כ"ב, ו'), אפפוני חבלי מָוֶת ומצרי שאול מצאוני (תהלים קט"ז ג'); וכן יקיפוהו נהרים גדולים הולכים וסוערים: כי אפפני משברי מָוֶת (ש"ב כ"ב, ה'), והכפל: ונחלי בליעל יבעתני. והוא כַּמָּוֶת ולא ישבע (חבקוק ב', ה'), והקודם: הרחיב כשאול נפשו (ועיין שאול). כי ידעתי מָוֶת תשיבני (איוב ל', כ"ג)—אל מקום המות—השאול, והכפל: ובית מועד לכל חי, וכן: שרידיו בַּמָּוֶת יקברו (שם כ"ז, ט"ו), ולעפר מָוֶת תשפתני (תהלים כ"ב, ט"ז)—כנוי אל הקבר. ובא השם מָוֶת במובן דבר מֵמִית, ארס, רעל, גיפֿט, ядъ: מָוֶת בסיר (מ"ב ד', מ'), ולא יהיה משם עוד מָוֶת ומשכלת (שם ב', כ"א), זבובי־מות (קהלת י', א'). וכמו כן בענין צרה גדולה: ויסר מעלי רק את הַמָּוֶת הזה (שמות י', י"ז)—מכת הארבה, ואת הַמָּוֶת ואת הרע (דברים ל', ט"ו), והפוכו: את החיים ואת הטוב, החיים וְהַמָּוֶת נתתי לפניך (שם שם, י"ט), ומרדף רעה לְמוֹתוֹ (משלי י"א, י"ט), מָוֶת וחיים ביד לשון (משלי י"ח, כ"א), בלע הַמָּוֶת לנצח (ישעיה כ"ה, ה')–משל אל הצר המכלה ומשחית, ויאמר גם כן להפלגת צער גדול או חם התפעלות עזה: כי עזה כַמָּוֶת אהבה (שה"ש ח', ו'), והכפל: קשה כשאול

קנאה, חרה לי עד מָוֶת (יונה ד׳, ט׳). ובא: מותֵי ערלים תָּמוּת (יחזקאל כ״ח, י׳) ברבוי שלא כמשפט (ועיין מָמוֹת), וי״מ מזה: ואת עשיר בְּמוֹתָיו (ישעיה נ״ג, ט׳), כמו בְּמוֹתוֹ (עיין במה), כי אין חרצבות לְמוֹתָם (תהלים ע״ג, ד׳), לפי תרגומו ענינו מָוֶת—אינם דואגים וחרדים מיום מותם. ורש״י פירשו אין יסורים למיתתם. והנראה שהוא משרש יום, ולמותם הוא כמו לימותם בחסרון היו״ד (עיין יום). על-מוּת לבן (תהלים ט׳, א׳), רש״י פירש שם מין כלי שיר ששמו עלמות: על עֲלָמוֹת שיר (שם מ״ו), וְלַבֵּן הוא שם המשורר. וי״מ ששם הכלי הוא מות. ומלת עַל מלת היחס: הוא ינהגנו עַל־מוּת (עיין עלם).

מָוְתָה, שם כעין מָוֶת, פ״א במקרא: יקר בעיני ה׳ הַמָּוְתָה לחסידיו (תהלים קט״ז, ט״ו), ושעורו מות חסידיו.

מָמוֹת, י״מ שהוא ש״ת למת או הרוג, לייכע, трупъ: מְמוֹתֵי תחלאים ימותו (ירמיה ט״ז, ד׳), וָמַתָּה ממותי חלל (יחזקאל כ״ח, ח׳), והנראה כתרגומו מְמַת, והוא שם ע״מ רבים מְמוֹתִים, בהוראת מיתה משונה ביסורים גדולים, אוננאַטיר-ליכער טאָד, неестественная смерть. ומזה גם: מותֵי ערלים תמות (שם שם, י׳).

מִיתָה, ש״נ במשנה, טאָד, -смерть, умп paнie: מִיתָה ויום הכפורים מכפרים על התשובה (יומא ה׳, ח׳), מת פתאום זו היא מִיתָה חטופה, חלה יום אחד ומת זו היא מִיתָה דחופה, וי״מ שני ימים ומת זו היא מִיתָה דחויה, ג׳ גערה, ארבעה, נזיפה, חמשה זו היא מִיתַת כל אדם (מו״ק כ״ח, א׳); מת בחמשים שנה זו היא מִיתַת כרת; נ״ב שנה זו היא מיתתו של שמואל הרמתי, ששים זו היא מִיתָה בידי שמים וגו׳, הגיע לגבורות זו היא מִיתַת נשיקה (שם), תתק״ג מיני מִיתָה נבראו בעולם (ברכות ח׳, א׳), ארבע מיתות נמסרו לבית דין (סנהדרין ז׳, א׳), עבר על כריתות ומִיתוֹת בית דין (יומא פ״ו, ע״א)—עבירות שחייבים עליהם כרת או מיתת בית דין.

תְּמוּתָה, ש״נ, דער טאָד, דאָס שטערבען, смерть. ולא נמצא כי אם שתי פעמים במקרא בחבור עם השם בן: הותר בני תְמוּתָה (תהלים ע״ט, י״א), לפתח בני תמותה (שם ק״ב, כ״א), ענינו הלקוחים למות. ובשני המקומות האלה, הוא נרדף עם השם אסיר, ושע״כ אין לפרשו בהוראת כלל בני אדם העתידים למות, שטערבליכע, смертные. ובגמרא: מוטב שיאכלו ישראל בשר תְּמוּתוֹת שחוטות ואל יאכלו בשר תמותות נבלות (קדושין כ״ב, ע״א).

מוֹתָא, במשנה, כנוי לשבועה: נדר בְּמוֹתָא הרי אלו כינוין לשבועה (נדרים א׳, ב׳). ובמשנה שבגמרא הנוסחא נדר במוהי. לפירוש רש״י והרמב״ם, ענינו שבועה מלשון ארמית. מוֹמָא: שבועה, אָלָה. שבועת ה׳ תהיה בין שניהם ת״א מוֹמָתָא (שמות כ״ב, י׳), ושרשו ימא, ימי: אשר ישא את שמו לשוא, ת״א: דִי יֵימֵי בִּשְׁמֵהּ לשקרא (שם כ׳, ז׳), אלא שלפירושם יקשה איך חשבו במשנה לשון זה בין הכנוים. ואמרו: הרי אלו כנוין לשבועה, שהרי זה לשון שבועה גמורה, ומה לי אמר בלשון הקדש שבועה או בלשון ארמית מוֹמָתָא. ובתוספתא דנדרים פ״א: רשב״ג אומר: האומר מוהא, ודאמר מוהי הרי אלו כנוין לשבועה. ומזה נראה שאין השם מוֹתָא במשנה מלשון מוֹמָתָא בארמית, אלא לשון של כנוי שהיה ידוע בימיהם.

מְזַג, פ״י, ארמית כעין מסך בעברית, ערוב מים ביין לתקנו שיהיה נוח לשתיה, מישען, צובערייטען, разбавлять: מסכה יינה ת״י ומזגת חמרא (משלי ט׳, ב׳). ומזה במשנה: מָזְגוּ לו כוס ראשון (פסחים י׳, ב׳), ענינו מלאו לו. ולפי שלא היו שותים יין חי, כי אם מעורב, השתמשו בלשון מזג: מוזגין את הכוס (ברכות ח׳, ב׳). ובפעול: וכמָזוּג שני חלקים מים ואחד יין (נדה ב׳, ז׳), ארבע כוסות הללו צריך שיהא בהן כדי רביעית אחד חי ואחד מָזוּג (פסחים ק״ח, ע״ב) — רובע רביעית יין ושלשה רבעים מים, טבחו טבוח ויינו

מָזוּג (כתובות ד׳, ע״א). ובהשאלה אמרו בפִּעֵל, שהוא מְמַזֵּג לה את ההלכה (שיה״ש ז׳, ג׳)—מערב בה סברות ומתקנה להטעימה, ולהסבירה. ואצל בא״ם בבנין נפעל: והתחדשו אלו הגשמים מהמזגם (אמונות ודעות, א׳), וכאשר יגיע אדם אל ידיעת הענין הזה תאמינהו נפשו ותִמָּזֵג ברוחו (שם ב׳), סבתם המזגות היסודות (מו״נ ב׳, י״ב).

מֶזֶג, ש״ז, יין מעורב במים: אל יחסר הַמָּזֶג (שיה״ש ז׳, ג׳), מישווין, раз- бавленное вино. ובדחז״ל התיחד לענין טבע האדם ותכונתו בבחינת התפעלותיו והרגשותיו, נאַטור, естество: מִזְגּו של מלך רעה (ב״ר כ״ה). וזה אולי מפני שתכונת ההתפעלות תלויה, בערבוב ארבע המרות והליחיות שבאדם, טעמפע- ראַמענט, темпераментъ. ובערך תערובתם אם הוא במדה משוערת או לא ויאמר „מזג טוב״ למי שתערובות ליחיותיו ומרותיו, במדה משוערת, ו„מזג רע״ למי שהתגברה בו אחת מליחיותיו ומרותיו על חברתה.

מְזִיגָה, שה״פ, מישונג, смѣшеніе: המוציא יין כדי מְזִיגַת הכוס (שבת ח׳, א׳)

מָזֶה, ש״ז, פ״א במקרא: מְזֵי רעב ולחמי רשף (דברים ל״ב, כ״ג), והוא ברבוי ובסמיכות מן היחיד מָזֶה ע״מ מְתֵי, והוראתו לא התבארה כראוי, א״ת נפוחי כפן, נפוחי רעב. והרד״ק פירשו שרופי רעב, וזה בדמיון אל המלה לְמֵזֵא לאתונא (דניאל ג׳, י״ט), שענינו להסיק, ואף שאין המ״ם שרש בתיבה כי שרשה אזא (עיין שם). וכן פירשו בספרי: שיהיו מְאוּזִים ברעב (דברים שכ״א). והר״ש פרחון אמר שהוא כמו מְתֵי, ולדעת הרשד״ל איננו ש״ת כי אם שם דבר, ומלשון מָז בערבית הוא, שענינו כמו מוץ, מצה, מצץ בעברית. והטעם מציצת הרעב שהרעב מוצץ ומכחיש את הגוף, והנרדף לו: ולחמי רשף, אכילת הקדחת שהחולי אוכל את הגוף. ויתכן שענינו כמו מזז, מסס בהוראת שחיקה טחינה, ולעיסה, צער- נאַגען, צערקייען, разжевывать, ומזה: מָזֶה ש״ת מליצי לשוחק ולועס והוא השן, ומזי רעב כמו שִׁנֵּי רעב. או חץ הפולח ובוקע ומזי רעב כמו חצי רעב (עיין מזז, מסס).

מזז, ארמית, פ״י, לא נמצא כי אם בכפולים ע״ד המרובעים מִזְמֵז, בהתפעל, פרור לחלקים קטנים, רסוק, צערשטיקקעלן, צערבראָקקעלן; крошить. הרפאים יחוללו תרגומו אפשר דגבריא דְמִתְמַזְמְזִין יתברין (איוב כ״ו, ה׳), על צערא דשינוי דְאִתְמַזְמְזוּ (ת״י בראשית ל״ג, ד׳). ומזה בגמרא: נתמסמס פסול, נִתְמַזְמֵז כשר (חולין מ״ה, ע״ב)—בחוט השדרה מדבר שהתרסק ועומד להתפרד, והבדילו בין המסמסה להמזמזה, ונראה שהמסמסה הוא רסוק גדול יותר מֵהַמִּזְמָזָה (ועיין מסס).

מִזָּה, שע״פ, מבני רעואל בן עשו: שמה ומִזָּה (בראשית ל״ו, י״ג).

מֶזֶו, עיין זוה.

מֵזַח, ש״ז, אזור וחגורה, גירטעל, кушакъ, поясъ: ולְמֵזַח תמיד יחגרה (תהלים ק״ט, י״ט). עברי ארצך כיאר בת תרשיש אין מֵזַח עוד (ישעיה כ״ג, י׳), י״ת אין תקוף עוד, וע״פ פרש״י אין לך עוד חוזק ואזור לשנם מתנים. וכל אזור לשון חוזק. ויהיה לפירושם מֵזַח במובן המושאלי. והרשד״ל פירשו כפשוטו: הנביא מדמה את צר ואת תרשיש, לאשה שנשארה ערומה ויחפה מכל כבודה ועשרה, ולהפליג ציור צער ובשת העירום והיחף, הוא מציירה כאשה גולה וסורה, העוברת נהרות בהליכתה, ומוכרחת להגביה בגדיה ושוקיה נראין, לחרפתה ולבשתה להראות ערומה ויחפה, ע״ד שאמר: חשפי שבל גלי שוק עברי נהרות תגל ערותך (שם מ״ז, ב׳, ג׳). וזהו אמרו: עברי ארצך צר כיאור כמו שעוברים ביאור היינו ערומה ויחפה וכן את בת תרשיש עברי כמוה והגביהי בגדיך עוד למעלה מן האזור וכאלו אין אזור לך,

והפייטן ר׳ יוסי בן יוסי אמר במוח המלוכה (מלכיות) ועמ"א.

מָזִיחַ, ש"ז: ומזיח אפיקים רפה (איוב י"ב, כ"א), ובגזרתו הסכימו המבארים שהוא משרש זחח בהוראת נתוק ונסיחה והעתקה, ובטעם הגזרה נראה, כי מושג הכריכה והדבוק באזור קרוב למושג ההעתקה והנסיחה, לפי שההדוק במקום אחד גורם לבליטת ונתור המקומות הסמוכים לו (עיין הערה לשרש חגר).

מַזָּל, ש"ז, במקרא לא נמצא כי אם בלשון רבים ש"ת לכוכבי השמים זולת השמש והירח: לשמש ולירח וְלַמַּזָּלוֹת ולכל צבא השמים (מ"ב כ"ג, ה׳), ובמדרשים ותרגומים מיוחס השם מזל לכל הכוכבים בכלל: שנים עשר מַזָּלוֹת בראתי ברקיע. ועל כל מַזָּל ומַזָּל בראתי לי שלשים חיל וכו׳ (ברכות ל"ב, א׳), והם שנים עשר קבוצי הכוכבים, המשמשים בשנים עשר חדשי השנה, טלה, שור, תאומים וכו׳ (ספר יצירה פרק ה׳), דיא צוועלף שטערנבילדער דעס טהערקרייזעס, צאריאקוס, двѣнадцать, созвѣздіи. ויאמר גם כן על שבעה כוכבי לכת והשמש והירח בכללם; יש מַזָּל שגומר הילוכו לי"ב חדש כגון כוכב חמה, ויש מַזָּל שגומר הילוכו לשלשים יום והוא לבנה. ויש מַזָּל שגומר הילוכו לשתים עשרה שנה והוא צדק וכו׳ (ב"ר י׳): ת"ר חכמי ישראל אומרים גלגל קבוע ומַזָּלות חוזרין, וחכמי או"ה אומרים גלגל חוזר ומַזָּלות קבועין (פסחים צ"ד, ע"ב), ועל חשבונות מהלכיהם אמרו: כל היודע לחשב בתקופות ומַזָּלות ואינו חושב עליו הכתוב אומר ואת פעל ה׳ לא יביטו (שבת ע"ה, א׳). ומזה אצל בעהא"ם: חכמת הַמַּזָּלות. ובימים הקדמונים היו מיחסים אל הכוכבים פעולות כל העולם כלו: אין לך כל עשב ועשב שאין לו מַזָּל ברקיע שמכה אותו ואומר לו גַּדֵּל (ב"ר י׳), ועל תכונת בני האדם, ומקרי חייהם וגורלם, ואמרו: לא מַזַּל יום גורם אלא מַזַּל שעה גורם האי מאן דבחמה (דנולד בשעה שהחמה משמשת) יהי גבר זיותן, יהא אכיל מדיליה ושתי מדיליה וכו׳, האי מאן דבכוכב נוגה יהי גבר עתיר וזנאי וכו׳ (שבת קנ"ו, ע"א), ועל שם הפעולה הגדולה שפועלים המזלות על כל עתותי בני האדם, בא השם מזל במובן יעוד עתותי בני האדם, אשר יעד הש"י מראש באמצעות פעולות המזלות, געשיקק, ואמרו אילולי מסתייע בְּמַזָּלָא דלעילא (תרגום קהלת ג׳, ט׳), לאו בזכותא תליא מילתא אלא בְּמַזָּלָא (מו"ק כ"ח, א׳), הַמַּזָּל דוחקני (ב"ר מ"ד), בא גָד (בראשית ל׳, י"א), ת"י אתא מַזָּלָא טבא. ולדעת המפרשים נקרא בלשון המקרא גָּד, הוא שמו של הכוכב צדק המשפיע טובה רבה, ושע"כ התיחד לו בארמית השם מזל על צד היתרון: דיבן גָּד (במדבר ל"ג, מ"ה), ת"י דיבון בית מַזָּלָא (ועיין גד), ובכוונה זו הסכימו גדולי חכמי ישראל ואמרו: אין מַזָּל לישראל (שבת קנ"ו, א׳), ופירש"י שע"י תפלה וזכות משתנה מזלו לטוב. ומזה בא השם מַזָּל או מוּזָּלָא, גם במובן הצלחה ויעוד טוב: הון ועשר בביתו (תהלים קי"ב, ג׳), ת"י מַזָּלָא (מוזלא) ועברא, שיקקזאל, рокъ, וגזרו ממנו פעל ואמרו: האומר גָּד גדי וסנוק לא (שבת ס"ז, ע"ב), ופירש"י הִתְמַזָּל מַזָּל.

ובגזרת השם רבו דעות המבארים, ורבם הסכימו לשרשו אזא או נזל בהוראת הליכה. וזה ע"ש הלוכם וחזרם הלילה, והרשד"ל גוזרו מלשון מעזל, מעזיל משרש: עזל, ערזל בארמית שהוראתו סבוך והשתרגות וזה על שם שהכוכבים ההולכים שנקראו כוכבי לכת, ושלפי דעתו, התיחד להם השם מזל, הם למראה עינינו משתרגים ומסתבבים בהליכתם, ונלוזים במעגלותם, ואינם שומרים מקומם זה לעומת זה ככוכבים הקיימים ושעל כן קראו להם החכמים כוכבי הנבוכה, וזו היא ג"כ הוראת, Planetes, פלאנעטען בלשון יונית (בבאורו לס׳ ישעיה א׳, ח׳). אך ממה שמצאנו שקראו הז"ל בשם מַזָּל גם את הכוכבים הקיימים והם י"ב המזלות כנזכר, אין השערתו מספקת. ואפשר לשער ולאמר, שהשם מזל נגזר מן הפעל אזל, אבל לא במובן הליכת הכוכבים או תעייתם בהליכתם,

כי אם במובן השפעתם ופעולתם ההולכת ובוקעת יורדת ושופעת מהם על העולם כולו, וע״ד שבארנו גזרת והוראת השם גד עיי״ש (ועיין מזר).

מְזָר, לא נמצא כי אם ברבוי: מְזָרִים, ורק פ״א במקרא באיוב: מן החדר תבא סופה ומִמְּזָרִים קרה (איוב ל״ז, ט׳), בתרגום לא העתיקו: ואמר ומִכַּוַּת מְזָרִים, ורש״י פירש אוצר יש ושמו מְזָרִים, ולדעת הרד״ק, הוא שם פועל משרש זרה, ע״מ מְגַלִּים, והוא ש״ת לרוחות הנושבים והַמְּזָרִים. וכן פירש גיזיניוס ואמר שהם הרוחות הצפוניים המגרשים ומזָרים את העבים ומביאים קור צלול. ובגמרא אמרו: וּמִמְּזָרִים קרה זו רוח צפונית (ב״ב כ״ה, ע״ב), והנראה שהוא הכוכב כִּימָה, שאמרו עליו שהוא סבת הצינה בעולם (ברכות נ״ח, ב), ויהיה השם מְזָרִים נרדף למערנות כימה, מלשון אזור וחגורה ומשרש זור.

מַזָּר, ש״ז, לא נמצא כי אם ברבוי ופ״א במקרא: התוציא מַזָּרוֹת בעתו (איוב ל״ח, ל״ב), תרגומו: שטרי מַזָּלַיָּא. ולדעתו הוא הרבוי מן היחיד מַזָּר שהוא נרדף לשם מַזָּל בחלוף למ״ד ברי״ש, וכן פירש״י: שאר מזלות. אולם ממה שחושב ומונה כוכבים מיוחדים: כימה, כסיל, עיש, נראה שגם מזרות הוא כוכב שם מיוחד או קבוץ כוכבים ידועים, געשטירנע, созвѣздіе. ובמדרש אמרו: מַזָּרוֹת מזל הוא שממזר את הפירות (ב״ר י׳). הרי שגם לדעתם הוא שם של מזל אחד, ומלת מַמְזֵר, הוא לדעת רש״י משרש זרה. וטעמו מפזר ומפרש אותם. וי״מ עושה אותם רך, כובש אותם לרככם משרש זור. ע״ד שאמרו ביצים מוּזָרוֹת. והנראה ששרשו מָזַר בהוראת טויה ואריגה, וכמו ששנינו: ולא שישאו ויתנו בה מוזרות בלבנה (סוטה ו׳, א׳), שפיננען, прясть. וענין ממזר את הפירות שהוא טוה את הפירות גומר בשולם.

מַמְזֵר, ש״ת, א) הנולד באסור ערוה, איין אין בלוטשאַנדע ערצייגטער באַסטאַרד, рожденное отъ кровосмѣшенія дитя; לא יבוא ממזר בקהל ה׳ (דברים כ״ג, ג׳), ובהלכה, נחלקו בו רבותינו ז״ל במשנה: איזהו מַמְזֵר כל שאר בשר שהוא בלא יבא דברי רבי עקיבא. שמעון התימני אומר: כל שחייבים עליו כרת בידי שמים והלכה כדבריו. ורבי יהושע אומר כל שחייבים עליו מיתת בית דין (יבמות מ״ט, א׳), ויעיין בגמרא מחלקת החכמים בפירוש דברי רבי עקיבא. ואמרו עוד: גר שנשא ממזרת הולד מַמְזֵר (קידושין ס״ז, א׳). ובא בהשאלה: וישב מַמְזֵר באשדוד (זכריה ט׳, ו׳), י״ת. ויתובון בית ישראל באשדוד דהוון בה כנוכראין וכן פירש״י, וי״מ שהוא שם כנוי של גנאי לעם זר בזוי ושפל, פרעמדלינג, чужестранецъ.

מַמְזֵרוּת, שהמ״נ, הפריש היין בין לוט לבנותיו לְמַמְזֵרוּת (ויק״ר י״ב): לא ישא אדם אשה במדינה זו וילך וישא אשה במדינה אחרת שמא יזדווגו זה אצל זה ונמצא אח נושא את אחותו וממלא כל העולם כולו מַמְזֵרוּת (יומא י״ח, ע״ב).

בגזרת השם הזה נתחבטו המבארים. וקרוב לשמוע דעת פירסט, שהוא משרש מזר בהוראת טויה וכריכה, ועם זה בלבול וערבוב ע״ד שם תֶּבֶל זִמָּה, שנאמרו בעריות (עיי״ש).

מִזְרָן, שם, מִזְרָן היוצא מן המטה (כלים י״ט, ג׳), הערוך פירש בגד צמר שנותנים העשירים במטותיהם תחת כל המצעות, והרמב״ם פירש אזור ארוג מצמר או פשתן, וכורכים אותו סביב המטות כדי לחבר פרקיה (עיין ברע״ב), ולפי פירושו שרשו מזר בהוראת טויה ואריגה.

מָחָא, פ״י, הקל ענינו הכאה והקשה, כהקשת יד על יד להשמיע קול, קלאַפּפּען, שלאַגען, קלאַטשען, плескать: נהרות יִמְחֲאוּ כף (תהלים צ״ח, ח׳), וכל עצי השדה יִמְחֲאוּ כף (ישעיה נ״ה, י״ב), לאות שמחה. והמקור בכנוי: יען מַחְאֲךָ יד (יחזקאל כ״ה, ו׳), ע״מ בִּקְעוֹ מִכְרוֹ, ולדעת י״מ הוא מן הפִּעֵל. ומקורו של הפעל הזה בלשון ארמית בענין הכאה של חבלה והריגה, ועם זה שבירה ופצוץ, שלאַגען, צערשלאַגען, צערברעכען: די מְחָת לצלמא (דניאל ב׳, ל״ה)

ויך הברד (שמות ט׳, כ״ה), ת״א וּמְחָא ברדא, די הוה צבא הוה מָחֵא (דניאל ה׳, י״ט), הרד״ק בפירוש הראשון פירשו הבאה, והנכון שהוא האפעל מפעל חיה וכפירוש רש״י מחייא, דאַס לעבען שענקען.

הפַּעֵל, במובן מניעה, עצירה, ועכוב, וועהרען, אַבוועהרען, הינדערן, צוריקקהאַלטען, мѣшать, задерживать, протестовать, ומושך אחריו השם יד: די יְמַחֵא בידה (שם ד׳, ל״ב), וטעמו שמכה על ידו ומונעו מלעשות דברו. ומזה הרבה ברחז״ל בשרש מחה, ע״ד לשון העברית: אני מְמַחֶה על בריותי ואין בריותי מְמַחִים על ידי (ב״ר כ״ו), על שלשה מִיחוּ בידם (פסחים ד׳, ח׳), אין מְמַחִים בידי עניי נכרים בלקט שכחה ופאה (גיטין ה׳, ה׳), וכן השתמשו בו גם בבנין הקל: מאחר ששניהם יכולין לִמְחוֹת זה על זה (ב״מ י׳, ו׳), שכל שהוא ספיקא בידו לִמְחוֹת ואינו מוחֶה קלקלתו תלויה בו (ירושלמי שבת סוף פרק ה׳), כל מי שאפשר לִמְחוֹת לאנשי ביתו ולא מִיחָה נתפס על אנשי ביתו, באנשי עירו נתפס על אנשי עירו (שבת נ״ד, ע״ב).

האֶתְפָּעֵל: וזקיף יִתְמְחֵא עלוהי (עזרא ו׳, י״א)—יחובר ויתחזק במסמרות, אַנגעשלאַגען ווערדען, быть прибиваему: וְנִכָּה ומת (ש״ב י״א ט״ו), ת״י וְיִתְמְחֵי וימות.

מְחִי קֹבֶל, שם כלי מלחמה, שמכים בו את ההומות להרסן ולהפילן, ומרכב מן מחי משרש מחא ומן קבל, נגד, המכה נוכחו ונגדו, געגענשטאָסס, נעגענשטאָססער, מויערברעכער, שטרומבאָקק, таранъ: וּמְחִי קָבָלּוֹ יתן בחמותיך (יחזקאל כ״ו, ט׳). והכלי הזה נקרא גם כָּרִים במקומות אחרים (שם ד׳, ב׳, כ״א, כ״ז). ובגמרא: מתקטלא בחיק קָבָל (פסחים קי״א, א׳), ופירש״י אר״ק בליסטר״א כמו ומחי קָבָלּוֹ, וענינו, אַרמברוסט, arcubalistra, ולפני הרד״ק היה הנוסח בגמרא בחי קבל. ומזה מוכיח, שהמ״ם במלת מחי היא נוספת, ולדעתנו אין לשון לחשים ראיה.

מַחָאָה, שה״פ בגמרא, ערעור והודעה שיש בידו למחות, פראָטעסט, протестъ: מַחָאָה שלא בפניו הויא מחאה (ב״ב ל״ח ע״א, וכ״ט ע״א, ועיין כתובות י״ז, ע״ב), ואמרו עוד: מַחָאָה בפני שנים ואין צריך לומר כתובו (שם).

מָחֹה, פ״י, הקל, ענינו א) מחיקת דבר הרשום או הכתוב, אויסשטרייכען, אויסמערצען, стирать, зачеркивать: וכתב את האלת האלה הכהן בספר וּמָחָה (במדבר ה׳, כ״ג), מְחֵנִי נא מספרך אשר כתבת (שמות ל״ב, ל״ב), הוא ספר החיים שבו רשומים כל הכתובים לחיים (עיין כתב): כי מָחֹה אֶמְחֶה את זכר עמלק מתחת השמים (שמות י״ז, י״ד), שמם מָחִיתָ (תהלים ט׳, ו׳)—מספר החיים. ובמובן זה ע״ד המליצה: אנכי אנכי הוא מֹחֶה פשעיך (ישעיה מ״ג, כ״ה)—מספר שרשומים בו כל פשעי בני אדם. כמו שנאמר בעונות: נכתם עונך לפני (ירמיה ב׳, כ״ב), חטאת יהודה כתובה בעט ברזל (שם י״ד, א׳). ומזה: ב) שטיפת דבר במים והדחתו להעביר רשומו, וועגשפילען, смывать: וכתב את האלת האלה וגו׳ וּמָחָה אל מי המרים (במדבר ה׳, כ״ג). ומזה שטיפה של כליה: אנכי ממטיר על הארץ וגו וּמָחִיתִי את כל היקום וגו׳ מעל פני האדמה (בראשית ז׳, ד׳). ולדעת המפרשים ענינו כריתה והשחתה ואבוד, פערטילגען, истреблять. ויכלול ג״כ שטיפה להעביר הזוהמא: וּמָחִיתִי את ירושלים כאשר יִמְחֶה את הצלחת מחה והפך על פניה (מ״ב כ״א, י״ג)—ישטף את ירושלים כמו ששוטפים ומדיחים את הצלחת ומהפכים אותה על פניה לנגבה. ומליצת מחה את ירושלים, הוא ע״ד מליצת: ואת דמי ירושלים ידיח מקרבה (ישעיה ד׳, ד׳). ויתכן שבמובן זה נאמר: מְחֵה פשעי (תהלים נ״א, ג׳), וכמו שהוא מפרש: הרב כבסני מעוני. ומזה במובן נקוי וקנוח, וועגווישען, אַבווישען, вытирать: מָחִיתִי כָעָב פשעיך (ישעיה מ״ד, כ״ב)—אמחה פשעיך המזהמים אותך עד

מהרה , ואטהרך כמו שהרות ממהר לגרש ולטהר את העב המכסה את עין הא״ץ : אכלה וּמָחֲתָה פיה (משלי ל׳, כ׳), אַבּווישען, обтирать : וּמָחָה ה׳ דמעה מעל כל פנים (ישעיה כ״ה, ח׳). ג) פ״א במקרא כעין הפעל מחא במלאכת מרידת קרקעות, הכאה ובמובן פגיעה ונגיעת הידוק דבר בדבר , אַן עטוואס שטאָססען , примыкать : וּמָחָה על כתף ים כנרת (במדבר ל״ד, י״א), ע״ד הפעל פגע שכולל גם הוא שתי הוראות אלו (עיין פגע) .

הַהִפְעִיל כעין הקל : וחטאתם מלפניך אל תֶּמְחִי (ירמיה י״ח, כ״ג), היו״ד נוספת , ואל תֶּמַח חסדי (נחמיה י״ג, י״ד). והנראה כדעת הרשד״ל ששניהם מן הקל בזה שבירמיה היו״ד נוספת ועומדת, במקום ה״א ל״פ , כמו: צור ילדך תֶּשִׁי , וזה שבנחמיה הסג״ל במקום ציר״ה והראוי תֵּמַח ע״מ תֵּפֶן . והקליר אמר : עבירות מַמְחֶה (סדר שופרות). ובא: ודרכיך לַמְחוֹת מלכין (משלי ל״א, ג׳), הרד״ק פירשו כמו לְהַמְחוֹת ע״ד מקור—להשחית דרכי המלכים וענינם , ומלכין , כמו מלכים . וי״מ כש״ת נקבה ברבוי מן היחידה מָחָה כנוי של גנאי לזונות , המסירות לב המלכים ומשחיתות אותם , פֿערדערבערין, בוהלערין, блудница. וב״ז פירש דרכיך כמו דרך גבר, השחית דרכו , ושחת ארצה; ולמחות, כמו אכלה וּמָחֲתָה, ומלכין כמו מְלָכוֹת (וע׳ מָחָה , מֶלֶךְ). ובמשנה: הִמְחָהוּ אצל חנוני (ב״מ קי״א ע״א במשנה) . רש״י פירש מלשון העברה, התקה, נתקו מאצלו והעמידו אצל חנוני , ובעל תוי״ט פירש מלשון ומחה על כתף ים כנרת ; הגיעו אצל חנוני, אַנווייזען, дать переводъ: ומזה בדבא״ם : כי יַמְחֶה אותנו בידיעת תורתו עליה (הקדמת אמונות ודעות).

הַנִּפְעַל מן הקל וְהַהִפְעִיל: א) ולא יִמָּחֶה שמו מישראל (דברים כ״ה, ו׳), מספר כתב ישראל, אויסגעלאָשט ווערדען, быть стираему; בדור אחר יִמַּח שמם (תהלים ק״ט, י״ג). ובנין אב לכלם : יִמָּחוּ מספר חיים (שם ס״ט, כ״ח), וחרפתו לא תִמָּחֶה (משלי ו׳, ל״ג), וחטאת אמו אל תִּמָּח (תהלים ק״ט, י״ד). ב) שטיפה של כליה : וַיִּמָּחוּ מן הארץ (בראשית ז׳, כ״ג), וועגגעשפיהלט, וועגגעראַפט ווערדען, быть смываему : ומזה בענין אבוד וכריתה : וְנִמְחוּ מעשיכם (יחזקאל ו׳, ו׳), פֿערטילגט ווערדען , быть уничтожаему . ובמשנה, בענין נמיסה : הזרו וְנִמְחוּ (טהרות א׳), תטיל למים אם נִמּוֹחוּ טמאה (נדה ג׳, ב), אם אבן הוא נִימּוֹחַ (קידושין ל׳, ע״ב).

הַפִּעֵל , במשנה, בענין שטיפה וקנוח : הדיח בהן (במים) את הכלים או שֶׁמִּחָה בהן את המדות פסולים (ידים א׳, ד׳), בכלים אמרו לשון הרחה ובמדות אמרו לשון מחה שצריכים שטיפה של קנוח ונקוי , להסיר הזוהמא הנדבקת בהן . ושנו: חנוני מקנח מדותיו פעמים בשבת וּמְמַחֶה משקלותיו פעם אחת בשבת (ב״ב ה׳, י׳) ; התחיל מְמַחֶה בקערה (ויק״ר פ׳)—מקנח הקערה למצה את שארית התבשיל מפני שהוא ערב לו בטעמו , לעקקען, лизать . וכן בענין המסה והתכה, אויפלאָזען, растворять : וּמְמַחֶה ושופך (מעשר שני ח׳, א׳)— ממחה סיד במים : מְמַחוּ בכלי אבל לא ביד (שבת דף ק״מ, א׳), ובמדרש תהלים: התחיל בוכה וּמְמַחֶה בדמעות ממתו (פרשה ו׳). ובענין שחיקה: מביא את העפר ונותן לתוך כברה שנקביה דקין וּמְמַחֶה (אהלות י״ח, ד׳)—שוחק ומרסק את העפר. ולדעת הרשד״ל מזה במקרא בבינוני פֻּעַל : שמנים מְמֻחָיִם (ישעיה כ״ה, ו׳), והוא ש״ת למאכלים ערבים ומתוקים שהאוכל מקנח וממחה את הקערה עד מיצויה לטוב טעמם , ע״ד שאומרים בל״א לעקקערביססען, лакомый кусокъ . ושמנים ממחים כמו מאכלים שמנים ערבים ויפים בטוב טעמם , והראוי מְמוּחָאִים . ובא ע״ד השם פְּתָאִים שנמצא ממנו גם פתיים מן פתי משרש פתה . וי״מ משרש מחא, בהוראת הכאה טרופים ובלולים הפך מזוקקים (ועיין מח)

מֵחוּ, שה״פ, נקוי וקנוח, רייניגען, чистить : обтирать, вытирать ומחוי קרביו (פסחים ו׳, א׳), ובגמרא מנקבן בספין להוציא הרעי .

מוּמְחֶה, ש"ת, לידוע ומפורסם לרבים. מובהק בידיעתו במלאכתו או בחכמתו, ערפראָבט, בעוואהרם, испытанный, признанный, авторитерный: ולא בקמיע בזמן שאינו מן המוּמְחֶה (שבת ו', ב') - רופא מובהק, בכור שנפל לבור ירד מוּמְחֶה ויראה אם יש בו מום (ביצה ג', ד') - מובהק לבקר מומים. מוּמְחֶה לבית דין, מוּמְחֶה לרבים (סנהדרין ל"ג, א')— דיין מובהק ונודע בדיינות, אין מודדים אלא מן המוּמְחֶה (ערובין ה', ה'), רש"י פירש אדם הבקי במדידה, והערוך פירש מקום מיושר מלשון: וּמָחָה על כתף ים כנרת (במדבר ל"ד), וכן פירשו בתוספות בשם הר"ח, והכוונה מקום כבוש שרבים דורכים עליו ודשים בו. ויתכן שממושג זה יצא השם מומחה בהוראת ש"ת למובהק כדבר שענינו אדם שהוא ברוק ומנוסה ורבים הולכים בעצתו. ובתוספתא: לא יטול אלא מן המוּמְחֶה (דמאי ה', ח')— מאדם ידוע לרבים שהוא מְעַשֵּׂר פירותיו. ובגמרא בש"ת גם לקמיע: איזהו קמיע מוּמְחָה (שבת ס"א, ע"ב). וכן נמצא שגזרו מן השם הזה פעל: הא לְמְחוּיֵי גברא הא לְמְחוּיֵי קמיע (שם). וכן: אִיתְמַחֵי גברא וְאִיתְמַחֵי קמיע (שם).

תַּמְחוּי, במשנה, שם כלי שמערים לתוכו תבשיל, קערה גדולה, מלשון מַמְחֶה ושופך (מעשר שני ה', א'), אבל נותן לתוך הקערה או לתוך הַתַּמְחוּי (שבת ג', ה')—קערה גדולה שמערין כל האלפס והקדרה לתוכה, ומשם נותנין לקערות שמעמידים לפני האוכלים: וְתַמְחוּי המזנון (כלים ט"ז, א')—קערה גדולה שיש בה קטנות לתבשילים שונים, בית קערות שאינו מקבל קערות אעפ"י שמקבל את הַתַּמְחוּיִן טמא (שם י"ז, ב'), ומזה תבשיל הנתן בְּתַמְחוּי: באוכל מזבח אחד בחמשה הַתַּמְחוּיִן בהעלם אחד (כריתות ג', ט')—תבשילים, וכן התיחד השם תמחוי אל הכלי שנותנים ומערים לתוכו התבשילים שגובים גבאי צדקה לצרכי פרנסת העניים: מי שיש לו מזון שתי סעודות לא יטול מן הַתַּמְחוּי (פאה ה', ז'). ובענין אחר: הטמאים שבעגלה וכו' הסומך והמחגר והתַּמְחִיּוֹת (כלים י"ד, ד'), ופירש הערוך כמין קערות קטנות עשויות בעול שנותנים על צוארי הבהמה.

מָחָה, פ"ע, בערבית היות דשן ושמן, מאַרקיג זיין, פֿעטט זיין, жирѣть. ומזה

מֹחַ, שם, שומן העצמות, מאַרק, мозгъ: костей: וּמֹחַ עצמותיו ישקה (איוב כ"א, כ"ד). ובמשנה התיחד לשומן הנמצא בחלל עצמות הראש, געהירן, мозгъ: קרום של מוֹחַ (חולין ג', ב'), ולהיותו משכן השכל, נאמר: כמדומה לי שאין לו מוֹחַ בקדקדו (יבמות דף ט', א'), בענין שאין לו שום שכל והבנה. וכן בדברי ב"א: ולא עלה על מוחו בגד בוגדים (יוסיפון ע"ז), שֶׁמּוֹחוֹ מזוהם (הקדמת טו"ג), וכולל גם את כלל הקדקד, הירנ-שאַלע, שאֶדעל, черепъ; ומפציעין את מוחו בגזירין (סנהדרין ט', ו'), מקום שמוחו של תינוק רופס (מנחות ד' ל"ז, א'), ות"א: ועד קדקדך: מוֹחָךְ (דברים כ"ח, ל"ה).

מֵחַ, שם, צאן שָׁמֵן, פֿעטט-שאַאַף, жирная овца, לא נמצא כי אם ברבוי: עלות מֵחִים אעלה לך (תהלים ס"ו, ט"ו), וחרבות מֵחִים גרים יאכלו (ישעיה ה', י"ז), נמשך אל הקודם: ורעו כבשים כדברם—הכבשים כלל הצאן (רומז אל כלל העם) ירעו כדברם, והמֵחִים שבהן השמנים העשירים הגאים שבעם גרים יאכלו חרבותיהם. ובא חרבות כנגד מֵחִים, לפי שלשון חרב כולל גם מובן יובש, שהוא כנגד שקוי השומן (ועיין פסחים ס"ח, ע"א). ולדעת מקצת מן המבארים החדשים נגזר משם מֹחַ או מֵחַ פעל

מִחָה, בפִּעֵל, בהוראת הוצאת מוח העצמות, ענטמאַרקען, вынуть мозгъ. ומזה: מִחָה, ש"ת ע"מ הקל (ע"ד: דִבֵּר מן דָבָר כִּזֵּב מן כָּזָב) למוציא המות: ודרכיך לַמְחוֹת מלכין (משלי ל"א, ג'), כמו למחות המלכים שמציאות מוחם, מחלישות אותם. וכן

יגורו ממנו הפֻעל: שמנים מְמֻחָיִם (ישעיה כ״ה, ו׳), מלאים מוח ושקוי, פֿעטט שפייזען, плотно кормить והוא כמו מְמֻחָיִם.

מָחֹל, פ״י, בתפלה ובמשנה, הקל ענינו סליחה וכפרת עון, פֿערצייהען, פֿער-אבען, простить, ויסודו כנראה מחה, מחית פשע: מְחַל לנו מלכנו כי פשענו. ובמשנה: ומנין שאם לֹא מָחַל לו שהוא אכזרי (ב״ק ח׳, ז׳). וכן בענין ויתור, איין עטוואַס פֿערציכֿטען: אם רצה הכהן לִמְחוֹל מוֹחֵל (תרומות ז׳, ד׳), מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול (קדושין ל״ב ע״ב, סנהדרין י״ט ע״ב ובכמה מקומות): מחל לו על הקרן (ב״ק ט׳, ו׳; ובגמרא שם ק״ג, ע״א).

הנִפְעַל מן הקל: אעפ״י שהוא נותן לו (משלם לו דמי בשתו וכו׳) אינו נמחל לו (ב״ק ח׳, ז׳). ובפיוט בא גם בְּהָפְעַל: ועון יֻמְחַל (יוצר ב׳ דסוכות).

מְחִילָה, שה״פ: ועל מְחִילַת העון (יומא ז׳, א׳).

מוֹחַל, במשנה, שם: הזיעה או המים היוצאין מן הזיתים עד שלא יצא שמנם. לֹא נחלקו על המוֹחַל היוצא מן הזיתים (עצמם) שהוא טהור, על מה נחלקו על היוצא מן הבור (טהרות ט׳, ג׳). וואַססעריגער זאַפֿט, сокъ: נפל לתוכו יין או מוֹחַל ושנו מקצת מראיו (מקוואות ז׳, ד׳); (ועיין רש״י בשבת דף קמ״ד ע״ב).

מָחֹץ, פ״י, יסוד, חצה, בקוע, צערשפּאַל-טען, טהיילען, рубить, рѣзать, והתיחד, להכאת גוף אדם לפצוע, ורצוץ: וּמָחַץ פאתי מואב (במדבר כ״ד, י״ז), צער-שלאַגען: избить, разбить: מְחַץ מתנים קמיו (דברים ל״ג, י״א), וּמָחֲצָה וחלפה רקתו (שופטים ה׳, כ״ו)—מחצה רקתו, וחלפתו מעבר לעבר (עיין חלף), מָחַץ ראש על ארץ רבה (תהלים ק״י, ו׳), מָחַץ רהב (איוב כ״ו, י״ב), מָחַצְתָּ ראש מבית רשע (חבקוק ג׳, י״ג)—משל לראש בנין המגדל, גיעבעל, והכפל: ערות יסוד. ובענין הכאה במלחמה: אֶמְחָצֵם ולא יכלו קום (תהלים י״ח, ל״ט). ומזה: מכה של תולי, פצוע, פֿערוואונדען, קראַנק מאַכֿען, ранить: מָחַצְתִּי ואני ארפא (דברים ל״ב ל״ט); וְיָדָיו תרפינה (איוב ה׳, י״ח). ובא: וחציו יִמְחָץ (במדבר כ״ד, ח׳)—הראב״ע פירש, כל חץ מחציו ימחץ, ע״ד: וצדיקים ככפיר יבטח, שטעמו כל אחד מן הצדיקים; והרד״ק פירש, כמו ובחציו ימחץ, והפעל מוסב אל הש״י. והנכון כפירוש רש״י: יִמְחַץ חציו בדמם של צרים, יטבול ויצטבע בדמים, וכמו: למען תִּמְחַץ רגלך בדם (תהלים ס״ח, כ״ד), ואינו זו מלשון מכה, שהצבוע בדם נראה כאלו מחוץ ונגוע. ויש להטעים פירושו במה שפירש הרד״ק על למען תִּמְחַץ רגלך בדם (תהלים ס״ח, כ״ד), שהוא כמו הפוך תַּחֲמוֹץ מן חמוץ בגדים (ישעיה ס״ג, א׳) שפירושו אדום, ראָטהפֿאַרבען, красить подъ красный цвѣтъ, תאדם רגלך בדם האויבים. והכפל: לשון כלביך מאויבים מנהו, והפעל מחץ עומד במקום שנים — תמחץ רגלך ותמחץ לשון כלביך בדם האויבים. ונקמץ בדם לפי שאיננו נסמך למלת „לשון כלביך" אלא למלת „מאויבים" המאוחר, ומפני מ״ם מאויבים אין לו משפט הסמיכות שיבוא בפתח (ועיין מנה); אולם רש״י בתהלים פירש: למען תִּמְחַץ רגלך בדם, מלשון בקוע, רגלך תהיה בוקעת בדמם. וע״ד לשון המשנה: והיו עולי רגלים בוקעים עד ארכבותיהם בדם.

מַחַץ; שם מכת פצע, שלאַג, וואונדע, рана: וּמַחַץ מכתו ירפא (ישעיה ל׳, כ״ו).

מַחַץ, במשנה, שם כלי גדול לקבל משקה: וחבית דפונה בשולי הַמַּחַץ (כלים ב׳, ג׳); אבל אם היה זולף בְּמַחַץ (טהרות י׳, ז׳), הגת וְהַמַּחַץ והמשפך (ע״ז דף ע״ד, ע״ב), ופירש״י כלי שדולים בו מן הבור לחבית.

מָחֹק, פ״י, לא נמצא במקרא כי אם פ״א בבנין הקל, וענינו כעין הפֻעַל מחא, מחה, מחץ, הכאה בכח שיש בה כדי למחוץ, שלאַגען, צערשלאַגען, צערשמעטטערן, разбить, сокрушить: והלמה סיסרא מָחֲקָה ראשו (שופטים ה׳, כ״ו), ותרגומו

תַּבְרַת. ובארמית וכן במשנה רגיל הרבה, בהוראת הפעל מחה, הסרת דבר הרשום והכתוב: ומחה אל מי המרים, ת"א: וְיִמְחוֹק (במדבר ה', כ"ג), אַבוואַשען, אויסלאֶשען, ווענלאֶשען, стирать. ובמשנה: הַמּוֹחֵק על מנת לכתוב (שבת ז', ב'), לדיו כתובה על נייר מָחוּק (אבות ד', כ"ד). ומזה הסרת הגבשושית והדישות של דבר ולהחליקו. גלאֶטטען, гладить; המעבד את העור וְהַמּוֹחֲקוֹ (שבת ז', ב')—מסיר השער, מקום שנהגו לִמְחוֹק לא יגדוש, לגדוש לא יִמְחוֹק (ב"ב ה', י"א)—במדות התבואה, הסרת כמות התבואה שעולה מעל שפת המדה. ובדרך ההשאלה אמרו: ר"א בו ביום גדשו סאה, ר' יהושע אומר בו ביום מְחָקוּ סאה, שכל זמן שהמדה מלאה אדם נותן לתוכה (עוד) לסוף מוציאה מה שבתוכה (תוספתא שבת א', ח'); הכוונה, כמה שהוסיפו חומרות ביותר על המדה בגדיש מְחָקוּ את הסאה והעמידוה על שפתה, וגם מעט פחות מכפי מדת שפתה: מְחוּקוֹת או גדושות (יומא מ"ח, ע"א), אלו שמות שֶׁנִּמְחָקִין ואלו שמות שאינן נִמְחָקִין: אלו הן שמות שאינן נִמְחָקִין וכו' (מס' סופרים פרק ד' כל הפרק ובבלי שבועות ל"ה כל הסוגיא).

הַפִּעֵל כעין הקל. לאדם שנותנים לו עור והוא מעבדה וּמְמַחֲקָה (תרב"א ג'), גלאֶטטען, אַבשטרייכען, выглащивать, ובע"א: הַמְמַחֵק את הכרישה (מכשירין א', ה')—כובש וממצה את הכרישה בכדי להוציא לחלוחיתה, אויסדריקקען, выжимать сокъ, (ועיין תוי"ט שם).

מָחוֹק או מַחַק, כלי שמוחקים בו המדה כשהיא גרושה, אַבשטרייכער, снарядъ для снятія излишка въ мѣрахъ сыпучихъ тѣлъ: קנה מאזנים וְהַמָּחוֹק (כלים י"ז, ט'), אין עושין הַמַּחַק של דלעת מפני שהוא קל ולא של מתכת מפני שהוא מכביד (ב"ב דף פ"ט, ע"ב).

מַחַק או מְחַק, שם, מקום הכתב שנמחקו אותיותיו: אין כותבין את השם לא על מַחַק ולא על גרר (מס' סופרים ה' ד')—מחק שנמחק מעצמו, וגרר, שגררו בכלי: גט שיש בו מְחַק (תוספתא גיטין ז', ז), ועדיו על הַמַּחַק (ב"ב קס"ג, ע"א).

מוֹחֵק, שם, כלי שמוחקים בו את הכתב: מכתב שנטל הכותב טמא מפני המוחק (כלים י"ג, ב').

מָחָר, שם הבקר או היום הבא אחר היום הנוכחי, דער נאֶכסטע מאָרגען, דער מאָרגיגע טאָג, завтрашній день, завтра: שבת שבתון קדש לה' מָחָר (שמות ט"ז, כ"ג), חג לה' מָחָר (שם ל"ב, ה'), הנה חדש מָחָר (ש"א כ"א, ה'), מָחָר חדש (שם שם, י"ח), וכש"ת: אל תתהלל ביום מָחָר (משלי כ"ז, א'); והיה כזה יום מָחָר (ישעיה נ"ו, י"ג). ועל הרוב הוא תאר הפעל, מאָרגען: מָחָר יעשה ה' הדבר הזה (שמות ט', ה'), מָחָר אנכי נצב (שם י"ז, ט'), וּמָחָר אתה ובניך עמי (ש"א כ"ח, י"ט), וּמָחָר אעשה כדבר המלך (אסתר ה', ח'), וּמָחָר אתן (משלי ג', כ"ח). ובחבור עם למ"ד: התקדשו לְמָחָר (במדבר י"א, י"ח), וגם לְמָחָר אני קרוא לה (אסתר ה' י"ב)—ליום המחר, ובתוספת שלא לצרך: לְמָחָר יהיה האות הזה (שמות ח', י"ט). ובחבור עם מלת כָּעֵת מלפניה או מאחריה: הנני ממטיר כָּעֵת מָחָר (שם ט', י"ח)—באותה עת של היום, ביום הַמָּחָר, מאָרגען אום דיעזע צייט, завтра объ эту пору, או על דרך השעור והקרוב אונגעפֿאֶהר, מאָרגען, приблизительно завтра: כָּעֵת מָחָר אשלח (ש"א ט', ט"ז), כי מָחָר כעת הזאת (יהושע ד', ו'), כעת מָחָר השלישית (ש"א כ', י"ב)—ליום השלישי מהיום איבערמאָרגען, послѣ завтра; ושם המספר שבא בלשון נקבה מתיחס אל מלת כָּעֵת, ויתכן שהשם מחר בא גם הוא במין נקבה, וכעין השם מָחֳרָת. ובא בענין זמן מאוחר הרבה, לעתיד לבוא אין דער פֿאָלגע, въ будущее, צוקונפֿט: כי ישאלך בנך מָחָר (דברים ו', כ"ו), ולא יאמרו בניכם מָחָר (יהושע כ"ב, כ"ו), וענתה בי צדקתי ביום מָחָר (בראשית ל', ל"ג), ובמדרש פתר קרא בגאולת מָחָר (שה"ש ב', ב'), ועל זה אמרו חכמים: „יש מָחָר שהוא לאחר זמן" (ובגזרת המלה יעוין מחרת).

מָחֳרָת, ש״נ , כעין הקודם , היום הבא אחרי היום ההוא דער פֿאָלגענדע טאָג , слѣдующій день : וכל יום הַמָּחֳרָת (במדבר י״א, ל״ב) . וההבדל שבין מָחָר וּמָחֳרָת , מחר יאמר ביחוד אל המדבר כשהוא אומר שיעשה הוא , או יעשו אחרים איזה פעולה , ביום הסמוך הבא אחרי היום שהוא עומד ומדבר בו , ועקרו לעתיד לבוא ותרגומו מְחָר , אבל מָחֳרָת ישתמשו בה בספור מעשה שהיה , בהודעה שקרה דבר מה ביום הסמוך והרצוף אחרי היום הראשון שידובר בו , וטעמו כמו : ביום השני , ותרגומו : ביומא דבתרוהי . ורוב שמושו במובן תאה״פ בחבור עם מ״ם היחס (ע״ד שאר מלות היחס ותאה״פ מעל מסביב) : מָחָר יעשה ה׳ הדבר הזה (שמות ט׳, ה׳)—אמר משה ביום דברו שליום הבא יעשה ה׳ , ובספור המעשה שהיה נאמר : ויעש ה׳ את הדבר הזה מִמָּחֳרָת (שם ו׳) . אהרן אמר : חג לה׳ מחר (שם ל״ב, ה׳), ובספור המעשה נאמר : וישכימו מִמָּחֳרָת (שם ו׳), והשכמתם מָחָר (שופטים י״ט, ט׳), וישכם מִמָּחֳרָת (שם ו׳, ל״ח) ; ועל הרוב יבא אחר ויהי : מִמָּחֳרָת (בראשית י״ט, ל״ד) . וכן בדבר שיקרה בזמן מן הזמנים בהודעה שיעשה הדבר אחרי היום הראשון : ביום הקריבו את זבחו יאכל וּמִמָּחֳרָת (ויקרא ז׳, ט״ז) ; ביום זבחכם יאכל וּמִמָּחֳרָת (שם י״ט, ו׳) ; ולדעת הרנה״ו, שמלת מחרת תורה היום בעוד השמש על הארץ : ביום ההוא וּמִמָּחֳרָת (ש״ב י״א, י״ב) . ובסמיכות : מִמָּחֳרַת השבת (ויקרא כ״ג, י״א)—ביום שאחר השבת בסמוך לו : עד מִמָּחֳרַת השבת (שם ט״ז), מִמָּחֳרַת הפסח (במדבר ל״ג, ג׳), ויהי מִמָּחֳרַת החדש השני (ש״א כ׳, כ״ז) ; ועל המעט שבא ביחס הלמ״ד בעלות השחר לַמָּחֳרָת (יונה ד׳, ז׳), לְמָחֳרַת היום ההוא (דהי״א כ״ט, כ״א) . ובתוספת מ״ם: מהנשף ועד הערב לְמָחֳרָתָם (ש״א ל׳, י״ז), והמ״ם כמ״ם הנוספת בתאה״פ הִנָּם רֵיקָם .

ובגזרת שתי המלות האלה מָחָר מָחֳרָת , שונות דעות המבארים , י״א שיסודו הר, תרא , אתר , יום אתר , היום שאחר היום שידובר בו . וכן בקצת מקומות בת״י . ועקרו מאחר , ונפילת האל״ף נשלם בקמ״ץ ע״ד קְסוּרִים (קהלת ד׳, י״ד), וכן המלה מָחֳרָת היא נגזרת מן מאֹחַר מֹחַר . יוֹמָחֳרַן , יוֹמָחֳרָא , וי״א שנגזר מן השם מְחִיר , בענין תמורה , והטעם היום הבא תמורת היום הראשון . מְחִיר . שם מפעל מָחַר שלא בא במקרא .

ולפי דמיונו לשרש מהר , כּ״ר נראה , שהוראתו תמורה וחלוף , טוישען , мѣнять, обмѣнять . ומזה נגזר השם מְחִיר , וענינו א) ערך שווי דבר , שצריכים לתת תמורתו בחלופו או תחתיו וכמו כן דבר הנקח בעד דבר הניתן , פרייז , ווערטה , обмѣнъ , плата : אתנה לך כסף מְחִיר זה (מ״א כ״א, ב׳) , וּמְחִיר כלב (דברים כ״ג , י״ט), ולא ישקל כסף מְחִירָהּ (איוב כ״ח, ט״ו) ; ומזה דבר שנותנים תמורת דבר אחר כשלוקחים אותו בקניה או בחלוף כסף , קױפֿפרייז , טוישגעלד , цѣна, мѣна : למה זה מְחִיר ביד כסיל לקנות (משלי י״ז, ט״ז) , ובלוא מְחִיר יין וחלב (ישעיה נ״ה, א׳) , והקודם בלא כסף ; לבז אתן לא בִמְחִיר (ירמיה ט״ו, י״ג) ; ולא רבית בִּמְחִירֵיהֶם (תהלים מ״ד, י״ג)—בכסף אשר לקחת בעדם לא נתת ברבית , והקודם : בלא הון (ועיין רבה) , או שהוא מענין הראשון , בערכם בשוים , לא לקחת הון הרבה בעדם . ומזה במובן שכר , לאָהן , вознагражденіе : וכהניה בִּמְחִיר יורו (מיכה ג׳, י״א), וכמו כן בהוראת תבואה , אײנקונפֿט , приходъ, выручка : וּמְחִיר שדה עתודים (משלי כ״ז, כ״ו)—בפירות ובתבואות שדהו יקנה לו גם עתודים . ובא בשם העצ״פ :

מְחִיר, שם איש אחד בן כלוב מבני יהודה (דהי״א ד׳, י״א) .

מְטָא, **מְטָה** , ארמית , כעין הפעל , נגע , בוא , בעברית , אן קומען , רייכען , וואָהין אַנלאַנגען , גלאַנגען , достигать, касаться , בארמית שבמקרא לא נמצא כי אם בקל : ועד עתיק יומיא מְטָה (דניאל ז׳, כ״ג)—הגיע , בא : וּמְטַת לשמיא (שם ד׳, י״ט) , ורומה יִמְטֵא לשמיא (שם שם, ח׳) , ולא מְטוֹ לאַרעית גבא (שם ו׳, כ״ה) . ומזה

במובן הזמן נגיעה הגעה וחול, געלאַנגען, אַנקאָמטען, טרעפֿען, постигать, настигать: וזמנא מְטָה (שם ז׳, כ״ב), ע״ד: וַיִּגַּע החדש השביעי (עזרא ג׳, א׳), כלא מְטָה על נבוכדנצר (דניאל ד׳, כ״ה), די מְטַת על מרא מלכא (שם שם, כ״א), ע״ד: על ראש רשעים יחול (ירמיה כ״ג, י״ט). ובגמרא: מטא מעלי יומא דכפורא (כתובות ס״ג, א׳), והקליר אמר: נושאי עול מוטות אם פץ לְהַמְטוֹת (סדר זכרונות א׳ דר״ה), ובשרש מוט, בארנו שיתכן שבהוראה זו השתמשו בעברית בפעל מוט: יָמוּטוּ עליהם גחלים (תהלים ק״מ, י״א), כי יָמִיטוּ עלי און (שם נ״ה, ד׳). ויתכן שמשרש זה בא השם מֻטָּה, ש״נ, נגיעה, הגעה, התפשטות, דאַס ערריכֿען דיא אויסדעהנונג, дости-женіе: והיה מֻטּוֹת כנפיו (ישעיה ח׳, ה׳) (ועיין נטה). ובתרגומים ובגמרא בא הפעל מְטָא מְטָה, גם בשאר הבנינים: אַמְטִי ליה לאבוי (ת״י בראשית כ״ז, כ״ח)—הביא המציא. ובגמרא: לא מַמְטִינַן ינוקא ממתא למתא (ב״ב דף כ״א א׳). ובהשאלה: מדידכון אנא מַמְטִי לכון (ע״ז ד׳, א׳)—מדבריכם אני מביא ראיה כנגדכם.

מַטֶּה, ובסמיכות מַטֵּה, ש״ז, וברבוי מַטּוֹת בל״נ, ופ״א בל״ז: נקבת בְּמַטָּיו (חבקוק ג׳, י״ד)—עקר הוראתו א) חטר בד, שבט, צווייג, שטאַם, вѣтвь, ствохъ прутъ: צץ הַמַּטֶּה (יחזקאל ז׳, י״א) (עיין בסמוך): מַטֵּה עזה אש אכלתהו (שם י״ט, י״ב), ותצא אש מִמַּטֵּה בדיה (שם שם, י״ד), כי בַמַּטֶּה יחבט קצח (ישעיה כ״ח, כ״ז). ומזה יצא לענין ב) מקל, שטאָקק, שטאַב, שטעקקען, посохъ, палка, ע״ש שהוא עשוי מבד עץ, ונרדף לשם שבט, שהוראתו הראשונה גם היא חטר ובד. וכן נרדף לו בשמושיו בלשון: מה זה בידך ויאמר מַטֶּה (שמות ד׳, ב׳), מַטֵּה אהרן (שם ז׳, י״ב), ויהי לְמַטֶּה בכפו (שם ד׳, ד׳), קח את מַטְּךָ (שם ז׳, ט׳), את מַטֵּהוּ (שם ז׳, י׳). וינח משה את הַמַּטֹּת (במדבר י״ז, כ״ב), ונבדל משם שבט לפי עיקר הוראתו, במה שהמטה הוא חוטר יותר עב וקשה מן השבט: כי בַמַּטֶּה יחבט קצח וכמן בשבט (ישעיה כ״ח, כ״ז) (ועיין שבט). ולפי השמושים השונים שמשתמשים בַּמַּטֶּה, יתיחסו לו פעלים ותארים שונים ע״ד המליצה. א) עיקר שמושו של מטה הוא לעזור ולמשען, שטיטצע. спора, подержка. וע״כ יאמר: בשברי לכם מַטֵּה לחם (ויקרא כ״ו, כ״ו), כל מַטֵּה לחם שבר (תהלים ק״ה, ט״ז), כעין משען לחם (עיין שען). ב) סימן ואות כבוד ביד זקני העם, וכמו כן סימן ואות ממשלה ביד מלכים ושרים: נשבר מַטֵּה עז שבט למשול (יחזקאל י״ט, י״ד), מַטֵּה עזך ישלח ה׳ מציון (תהלים ק״י, ב׳), ומסיים: רְדֵה בקרב אויביך הערשער, שטאַב, שצעפטער, жезлъ, скипетръ: שבר ה׳ מַטֵּה רשעים, שֵׁבֶט מֹשְׁלִים (ישעיה י״ד, ה׳), וכמו כן במובן הבאה של רדיה ופורענות ונגישות: אשור בשבט יככה וּמַטֵּהוּ ישא עליך (שם י׳, כ״ד), הוי אשור שבט אפי וּמַטֶּה הוא בידם זעמי (שם שם ה׳)—זעמי הוא כמו מטה (להכות בו) בידם של בני אשור. או והמטה אשר הוא בידם הוא זעמי, הוא מטה זעמי: צץ הַמַּטֶּה פרח הזדון (יחזקאל ז׳, י׳), תאר את המטה בפעל צץ, ברמז אל עיקר הוראתו שהוא בד וחטר צץ וצומח. ולזוג המליצות הפיל גם את הפעל פרח אל הזדון: החמס קם לְמַטֵּה רשע (שם י״א), ואת מַטֵּה שכמו (ישעיה ט׳, ג׳). רש״י פירשו כש״ת משרש נטה, והמשיכו אל: על סבלו, עול שהיה סבל לחזקיה, ומטה את שכמו למשא כבד להעלות מס, והנכון כפירוש הראב״ע. הַמַּטֶּה שהיה רגיל להרדות בו שכמו ולהכותו. ונמשך אל הבא אחריו: שבט הנוגש בו. וכן בסתם ענינו פורעניות, שטראַף גערילֿט, кара-ющій бичъ; שמעו מַטֶּה וּמי יעדה (מיכה ו׳, ט׳), נמשך אל הקודם: קול ה׳ לעיר יקרא. ואומר שמעו את קול הקריאה, ומה הוא קורא? מטה, פורענות עתידה וקרובה לבוא. והסתפק במלה אחת לחזוק והפלגת הענין. והוסיף לאמר ומעתה התבוננו ומי יעד את המטה. ובא יעדה

בלשון נקבה, לפי שכבר יצא השם מטה מהוראתו הראשונה, להוראה אחרת, תוכחה גזרה ופורענות: כל מעבר מַטֵּה מוסדה (ישעיה ל׳, ל״ב) — כנוי מליצי אל אשור וחילו, המתואר בשם שבט אף ומטה זעם של הש״י (לעיל י׳, ה׳), ונמשך אל הקודם: יחת אשור בשבט יכה (אשור המכה אותך בשבטו), ואומר: כל מעבר מַטֵּה מוסדה—כל המקום אשר יעבר בו המטה, ותארו בתאר מוסדה, לאמר שהש״י גזר, והוכיחו לפורענות, ע״ד: וצור להוכיח יסדתו (חבקוק א׳, י״ב), ומוּסָדָה בינוני מבנין הָפְעַל (ועיין יסד) וכעין שנאמר על הַמַּטֶּה: ומי יעדה (מיכה ו׳, ט׳); וגם במקום הזה בא השם מטה בכנוי נקבה, מטעם הנ״ל: נקבת בְמַטָּיו ראש פרזיו (חבקוק ג׳, י״ד), בהשאלה לחצים, פּפײלען, ע״ד שהושאל לזה השם שבט: ויקח שלשה שבטים בכפו ויתקעם בלב אבשלום (ש״ב י״ח, י״ד), וכן פירשו: שבעות מַטּוֹת אמר סלה (חבקוק ג׳, ט׳)— החצים שהם כמו מושבעים לקיים מאמרך (ועיין שבעות בשרש שבע). וכעין השם שבט הושאל גם השם מַטֶּה ג) למשפחה היוצאת מבית אב אחד, כמטה היוצא מן הגזע, שטאַמם, והתיחד אל י״ג המשפחות אשר יצאו מבני יעקב, שטאַמם: מַטֵּה לוי (במדבר א׳, מ״ט), מַטֵּה יששכר, מַטֵּה זבולן (שם ב׳ ז׳ — י״ב), לְמַטֵּה יהודה, לְמַטֵּה דן (שמות ל״א ב׳—ו׳), ובאו שניהם במקרא אחד: מַטֵּה לֵוִי שבט אביך (במדבר י״ז, כ״ה). וכן: למשפחת מַטֵּה אביהם (שם ל״ו, ו׳), והלוים לְמַטֵּה אבותם (שם א׳, מ״ז), לְמַטֵּה אבותיו (שם י״ג, ב׳). וכן יאמר: מַטֵּה בני הראובני (שם ל״ד, י״ד), מַטֵּה בני יהודה (יהושע ט״ו, כ׳), וחצי מַטֵּה מנשה (במדבר ל״ד, י״ד), וכדומה. וכן לחצי מטה בני מנשה (יהושע י״ג, כ״ט), ובלי זכרון שם הַמַּטֶּה: אלף לַמַּטֶּה אלף לַמַּטֶּה (במדבר ל״א, ד׳). ולא תסב נחלה וגו׳ מִמַּטֶּה אל מַטֶּה (שם ל״ו, ו׳). וברבוי: שנים עשר מַטּוֹת (שם י״ז, י״ז), נשיאי מַטּוֹת אבותם (שם א׳, ט״ז), הם נשיאי הַמַּטּוֹת (שם ז׳, ב׳), ראשי הַמַּטּוֹת (שם ל׳, ב׳), וכן: ואת ראשי אבות הַמַּטּוֹת (שם ל״ב, כ״ח). ובגזרתו לפי המוסכם הוא משרש נָטָה. וי״א שהוא משרש מוט, ואין הכרע (ועיין מטיל).

מַטָּה, תאה״פ, יסודו מַט, ובה״א נוספת ליחם הגבול, וע״כ הוא מלעיל ועניני לצד הפונה אל הארץ, תחתית הפך מעלה, הינאַב, אַבוואֶרטס, נאַך אונטען, внизъ: למען סור משאול מָטָּה (משלי ט״ו, כ״ד) — משאול היורד למטה. ובלמ״ד היחס: ויספה וגו׳ שרש לְמָטָּה ועשה פרי למעלה (ישעיה ל״ז, ל״א); ויחקרו מוסדי ארץ לְמָטָּה (ירמיה ל״א, ל״ו), והקודם: אם ימדו שמים מלמעלה. ויישרם לְמַטָּה מערבה (דהי״ב ל״ב, ל׳), הירדת היא לְמַטָּה לארץ (קהלת ג׳, כ״א), שעורו—למטה מן הארץ, כנוי לשאול וכן בגוף אחד: וממראה מתניו וּלְמַטָּה (יחזקאל א׳, כ״ז). וביחס המ״ם: ויהיו תאמם מִלְּמַטָּה (שמות כ״ו, כ״ד), תחת כרכב המזבח מִלְּמָטָּה (שם כ״ז, ה׳). ובהשאלה לשפלות המעמד: ואתה תרד מַטָּה מָּטָּה (דברים כ״ח, מ״ג), ולא תהיה לְמָטָּה (שם שם, י״ג). וביחס אל הזמן שעור פחות בערך אל שעור הגדול ממנו, ווײניגער, меньше, למבן עשרים שנה וּלְמָטָּה (דהי״א כ״ז, כ״ג), חשכת לְמַטָּה מעוננו (עזרא ט׳, י״ג) (עיין חשך). ובדחז״ל נמצא בפועל, כשמתמצים וּמִתְמַטִּים על מטותיהם (ספרי בהעלתך צ״ד)— הולכים ונפחתים בגופם, בשרם ירזה, ווינציגער, מאַגערער ווערדען, худѣть.

מְטוֹה, עיין נטה.

מְטַטְרוֹן, באגדה ובפיוט: תקיף מטטרון, שר הנהפך לאש מבשר (אופן לט״ע), ועיין באור הרוו״ה שם.

מָטִיל, שם פ״א במקרא, ולפי מקומו עניננו מוט ובד שטאַנגע, שטאַב, шестъ: גרמיו כִּמְטִיל ברזל (איוב מ׳, י״ח), אייזען שטאַנגע, желѣзный прутъ, וכנראה מקורו ארמית: וכידון נחשת (ש״א י״ז, ו׳), ת״י וּמְטָל דנחשתא, וכן מטיל ברזל תרגומו לפי קצת הנוסחאות:

היך מטליא. ובנוסחאות שלפנינו מַטְלָנָא, ועניננו לפי דעת המפרשים משא כבד, שווערע לאַסט, тяжесть, ובגזרתו: יש אומרים שהוא מן טול בארמית משא או מן נטל בעברית בחלוף נו"ן במ"ם. ויתכן שיסודו, מוט, מטה בהוראת בד בתוספת למ"ד הבנין

מָטָר, שם, כלל טפי המים היורדים מן העבים להשקות את הארץ, רעגען, дождь, ונרדף לשם גשם, ואינם נבדלים זה מזה כי אם בבחינת גזרתם: ולא יהיה מָטָר (דברים י"א, י"ז), נוח להשקות את הארץ. וכן נאמר בגשם: כי לא היה גשם בארץ (מ"א י"ז, ז'), וכן בטפות גדולות יורדות בזעף: ויתן קלת וּמָטָר (ש"א י"ב, י"ז), ויהי הגשם על הארץ (בראשית י"ז, י"ב), מָטָר סחף ואין לחם (משלי כ"ח, ג'), וגשם שוטף (יחזקאל י"ג, י"ג) (וע' הערה): המכין לארץ מָטָר (תהלים קמ"ז, ח'). ובא בסמיכות אל השם שמים, ממקום שהוא יורד: לִמְטַר השמים תשתה מים (דברים י"א, י"א); ועל הרוב אל ארץ למקום תכלית ירידתו: ונתתי מְטַר ארצכם בעתו (שם שם, י"ד). ובקשור עם מלת היחס: ואתנה מָטָר על פני האדמה (מ"א י"ח, א'), ונתתי מָטָר על ארצך (דה"ב ו', כ"ז). וכן לשם זרע: מְטַר זרעך אשר תזרע (ישעיה ל', כ"ג). ובא כמשל לענין הנעים והמועיל: יערף כַּמָּטָר לקחי (דברים ל"ב, ב'). ובסמיכות לשם גשם: וּמְטַר גשם (זכריה י', א'). ולהפך: וגשם מָטָר (איוב ל"ז, ו'), ופ"א ברבוי: וגשם מִטְרוֹת עזו (שם), ומן השם מטר נגזר הפעל

בבנין הִפְעִיל להורדת הגשם, רעגנען לאַססען, дождить. ומיוחס אל הש"י הנותן את הַמָּטָר: כי לא הִמְטִיר ה' אלהים על הארץ (בראשית ב', ה'), וְהִמְטַרְתִּי על עיר אחת (עמוס ד', ז'), אנכי מַמְטִיר על הארץ (בראשית ז', ד'), מֵהַמְטִיר עליו מטר (ישעיה ה', ו'), ובא: והלקה אשר לא תַמְטִיר עליה תיבש (עמוס ד', ז'). רש"י פירש לא תראה נמטרת את עצמה, והנכון שהוא פעל סתמי. ובהשאלה לכל דבר היורד מן השמים בגזרת ה': וה' הִמְטִיר על סדום ועל עמרה גפרית ואש וגו' (בראשית י"ט, כ"ד), אש וגפרית אַמְטִיר עליו (יחזקאל ל"ח, כ"ב), וַיַּמְטֵר עלימו בלחומו (איוב כ', כ"ג); הנני מַמְטִיר לכם לחם מן השמים (שמות ט"ז, ד'), וַיַּמְטֵר עליהם מן (תהלים ע"ח, כ"ד).

הנִפְעַל מן ההִפְעִיל ביחס אל הארץ שהמטר יורד עליה, בערעגנעט ווערדען, орошаться дождемъ: חלקה אחת תִּמָּטֵר (עמוס ד', ז'), ולרד"ק בא גם בבנין פֻּעַל: ארץ לא מְטֹהָרָה (יחזקאל כ"ב, כ"ד), שהוא כמו מְטָּרָה מקביל אל הכפל: לא גֻשָּׁמָה, ובמובן זה תרגמו השבעים:

בגזרת השם מָטָר, והפעלים היוצאים ממנו נראה שיסודו טרא, טרי בארמית בהוראת טלטול ונדנוד, בעוועגען, ריסטעלן, двигать, ועם זה כמו שמצאנו שמושו בגמרא ובמדרשים: דְּטַרְיָא לרישיה (חולין מ"ה, ע"ב), חבט והכה הא טָרֵי באפיה, השלכה וכן, טִירַיָא קשה לכותל (ב"ב י"ח, א'), נדנוד, ערשיטטערונג, дрожаніе. ומזה נגזר השם מטר אם ע"ש הנדנוד והתנועה המתהוה באויר ע"י ירידת נטפי המים וע"ד גזרת השם גשם מן גשש. ויותר נכון שהוא ע"ש ההשלכה והזריקה שהמטר כמו שמשליכים וזורקים אותו מן השמים על פני הארץ, כעדות מליצת: יזקו מָטָר לאדו (איוב ל"ו, כ"ז) (עיין זקק). ולפי זה נגזר מן השם מטר הפעל בהפעיל, מה שאינו כן עם גשם שלא נמצא הפעל כי אם פ"א במקרא (ועיין גשם)

מַטְרִי, שע"פ, אחד מחשובי בני בנימין שעל שמו נקראה משפחתו: משפחת הַמַּטְרִי (ש"א י', כ"א).

מַטְרֵד, עיין טרד.

מַטָּרָה, עיין שרש נָטַר.

מִי, מלת כנוי השאלה לידיעת גוף בע"ח, ווער, кто, ונבדלת מן המלה מה הנופלת בכנוי שאלת לידיעת דבר שאין בו רוח וחיים, וואַס, что: מִי שמך לאיש שר ושופט (שמות ב', י"ד), וכמו כן בשאלה

לדעת ענין הגוף הנודע, מעשהו ותכונתו: מִי האיש הלזה (בראשית כ"ד, ס"ה), מִי אָתְּ (רות ג', ט'), מִי את בתי (שם שם, ט"ז), כמו מה קרך ומה עמך: מִי זאת הנשקפה (שה"ש ו', י'), מִי יעלה בהר ה' וּמִי יקום וגו' (תהלים כ"ד, ג'), מִי את ותיראי (ישעיה נ"א, י"ב)—מה היה לך, מה ראית לירוא. וכן ביחס אל גופים הרבה: מִי אלה לך (בראשית ל"ג, ה'); מִי אלה כעב תעופינה (ישעיה ס', ח'). ובא כפול לדיוק השאלה: מִי וָמִי ההולכים (שמות פ', ח'), וגם בשאלה לידיעת דבר באורו כשהוא מתיחס אל בע"ח: מִי לך כל המחנה הזה (בראשית ל"ג, ל"ח), וואס איזט דאס פיר איין, что это за, מִי שמך (שופטים י"ג, י"ז), מִי פשע יעקב הלא שמרון וּמִי במות יהודה הלא ירושלים (מיכה א', ה'), השאלה כנראה לידיעת דבר. ובאמת המכוון מתיחס אל הגוף הפועל הפושעים שבשמרון ועובדי הבמות שבירושלים, וכמו כן בכנוי לגוף בלתי נודע. בזולתי השאלה: לא ידענו מִי שם כספנו (בראשית מ"ג, כ"ב), פקדו נא וראו מִי הלך מעמנו (ש"א י"ד, י"ז). ובשמושיה באה א) כשם הגוף שיסמך אליו שם אחר: בת מִי (בראשית כ"ד, כ"ג), וועססען טאָכטער, чья дочь: בן מִי זה העלם (ש"א י"ז, נ"ו); את שור מי וגו' וחמור מִי (ש"א י"ב, ג'), ומיד מִי לקחתי (שם), דבר מִי יקום ממני ומהם (ירמיה מ"ד, כ"ח); מבטן מִי יצא הקרח (איוב ל"ח, כ"ט), ע"ד שמוש המלה מה (עיי"ש). ב) בחבור עם מלת הגוף הוא ענינו להפליג השאלה בכלל ולאמר האפשר שימצא איש בתכונה ההיא. ווער דענן דאָך, ווער דענן וואָהל, кто же: מִי הוא נקי אבד (איוב ד', י"ז), והכפל: ואיפה ישרים נכחדו. מִי הוא לידי יתקע (שם י"ז, ג'). וכמו כן בתוספת מלת כנוי הרומז זֶה: כי מִי הוא זה ערב את לבו לגשת אלי (ירמיה ל', כ"א), מִי הוא זה ואי זה הוא (אסתר ז', ה'). וכן במלת זה לבד: מִי זה מחשיך עצה (איוב ל"ח, ב'). ובא גם ע"ד המליצה להפליג ענין השאלה: מִי זה מלך הכבוד (תהלים כ"ד, ה'), מִי הוא זה מלך הכבוד (שם שם, י'), מִי כמכה באלם ה' (שמות ט"ו, י"א). ג) ע"ד שאלת איך: מִי יקום יעקב כי קטן הוא (עמוס ז', ב', ה'), וויא, какъ, ובאמת שעורו מי הוא יעקב אשר יוכל לקום: מִי אנחמך (ישעיה נ"א, י"ט). לדעת המפרשים הראשונים מי הוא האיש אשר פגע בו כה שפגע בך שבו אוכל לנחמך, והנכון שטעמו: מי אנכי מה כחי שאוכל לנחמך. ד) בשאלת הגוף בכוונה לשלול יכלתו ואפשרותו לעשות המעשה הידוע במאמר, והפעל הנשוא בא עם העבר: מִי מנה עפר יעקב (במדבר כ"ג, י'). והטעם לא יוכל איש למנות, ניטאַנד, קיינער, никто: מִי האמין לשמועתנו וזרוע ה' על מִי נגלתה (ישעיה נ"ג, א'), או בעתיד: הן יחתף מִי ישיבנו, מִי יאמר אליו מה תעשה (איוב ט', י"ב), מִי יאמר זכיתי לבי (משלי כ', ט'); וכמו כן בבינוני: מִי יודע עז אפך (תהלים צ', י"א), וּמִי יודע החכם יהיה (קהלת ב', י"ט, ושם ג', כ"א), מִי אדון לנו (תהלים י"ב, ה'), כמו אין אדון, מי את ותיראי. וכמו כן במובן הקטנת הערך לאמר שאיננו כדאי והגון לדבר זה: מִי אנכי כי אלך אל פרעה (שמות ג', י"א), מִי אבימלך וּמִי שכם כי נעבדנו (שופטים ט', כ"ח). ויצורף לזה ענין השאלה לידיעת הגוף שביכלתו לעשות דבר מה, ביחול ובתקוה שיעלה ברצונו או שיהיה בכחו לעשות: מִי ישקני מים (ש"ב כ"ג, ט"ו), מִי ישימני שופט בארץ (שם ט"ו, ד'), ועל הרוב נקשר עם הפעל נתן: וּמִי יתן את העם הזה בידי (שופטים ט', כ"ט), מִי יתנני שמיר שית במלחמה (ישעיה כ"ז, ה'), מִי יתן לי אבר כיונה (תהלים נ"ה, ז'), מִי יתן ראשי מים (ירמיה ח', כ"ג, ושם ט', א'). וכמו כן יחובר אליה הפעל המכוון בוי"ו: מִי יתן והיה לבבם זה וגו' (דברים ה', כ"ו), או במקור: מִי יתן אלוה דבר (איוב י"א, ה'). ה) במובן כנוי סתמי יהיה מי שיהיה, ווער נור, יעדער, אירגענד איינער, кто нибудь: מִי בעל דברים יגש אלהם (שמות כ"ד, י"ד) מִי ירא וחרד ישב ויצפר

(שופטים ז׳, ג׳), מִי פתי יסור הנה (משלי ט׳, ד׳), מִי גָר אתך עליך יפול (ישעיה נ״ה, ט״ו)—כל מי שהוא גר אתך, כי מִי בז ליום קטנות ושמחו וגו׳ (זכריה ד׳, י׳)—כל מי שהיה בז ליום קטנות עתה ישמחו. וכמו כן לפני ה״א הידיעה: מִי האיש החפץ חיים וגו׳ נצור לשונך מרע (תהלים ל״ד י״ג,י״ד), שעורו—כל איש ואיש החפץ חיים יצור לשונו: שמרו מִי בנער באבשלום (ש״ב י״ח, י״ב)—כל אחד ואחד מכם ישמור את הנער. ויותר קרוב לפרש בטעם שמרו מי ישלח ידו בנער. ובקשור עם אותיות היחס: לְמִי אתה (בראשית ל״ב, י״א), וּלְמִי אלה לפניך (שם), לְמִי ארץ (ש״ב ג׳, י״ב), בְּשֶׁלְּמִי הרעה הזאת לנו (יונה א׳, ז׳), כמו: באשר לְמִי (שם ח׳), מִמִּי אירא, מִמִּי אפחד (תהלים כ״ז, א׳), מִי בכם ירא ה׳ (ישעיה נ׳, י׳), מִי בהם הגיד (שם מ״ח, י״ד). ובדחז״ל: מִי שאמר לשמן וידלוק הוא יאמר לחמץ וידלוק (תענית כ״ה א׳), מִי שטרח בערב שבת יאכל בשבת (ע״ז ג׳, א׳), מִי מטיל כסותו בין לביא ללביאה בשעה שנזקקין זה לזה (סנהדרין ק״ו, א׳). לדעת המבארים נגזרת המלה מִי מן המלה מין מֵין בערבית בחסרון המ״ם. ובארמית מזה מַן, מאן בשנוי התנועות. ונמצאה המלה מִי בהרכבת השמות מִיכה, מִיכאל וכדומה (יעוי״ש).

מֵי, מַיִם, ש״ק ליסוד הנוזל דאס פֿליס-סענדע וואססער, вода, לדעת המבארים האחרונים, הם שני משקלים שונים, הראשון מַי, ע״מ גַּי, דַּי, שַׁי, ולא נמצא ביחס הישר כי אם בסמיכות מֵי ע״מ גֵּי, דֵּי ולא יבוא לא ברבוי ולא בכנוי. והשני מַיִם ע״מ זית, וממנו, ברבוי מֵימִים ע״מ זיתים ובדחז״ל מֵימוֹת, ומזה בסמיכות מֵימֵי ובכנוים מֵימַי, מֵימָיו וכדומה ונבארם זה בפ״ע וזה בפ״ע.

מַי, מֵי, (ובארמית מוֹ מוי, ובבחינת שם ההמר (שטאָפֿנאַמע), יסוד הנוזלי: וואססער, вода, ולא בא כי אם בסמיכות לשם אחר ליחד מקום מציאותם או מקורם: מֵי באר (במדבר כ׳, י״ז), מֵי הים (תהלים י״ג, ז׳), מֵי תהום רבה (ישעיה נ״א, י׳). מֵי ים סוף (דברים י״א, ד׳), מֵי הירדן (יהושע ג׳, ח׳), מֵי השלח (ישעיה ח׳, ו׳), מֵי המבול (בראשית ז׳, ו׳), בְּמֵי שלג (איוב ט׳, ל׳). וע״ד ההשאלה: על מֵי מנוחות (תהלים כ״ג, ב׳). ובסמיכות לשם מקום: מֵי מֵרוֹם (יהושע י״א, ה׳) (עיין שמות העצמים הפרטים); או לשם אדם: כי מֵי נח זאת לי (ישעיה נ״ד, ט׳)—כנוי למי המבול, שהיה בימי נח. ובבחינת תשמישם: מֵי נדה (במדבר י״ט, י״ג), בְּמֵי הנדה (שם שם, כ״א), מֵי חטאת (שם ח׳, ז׳), מֵי המרים המאררים (שם ה׳, י״ח). ובסמיכות על התאר שלא כמשפט (ועיין מר בשרש מרר). וביחס לעמקם במקומם נאמר: מֵי אָפְסָיִם (יחזקאל מ״ז, ג׳), וואססער ביז אַן דער קנאָכעל, вода по пятки: מֵי מָתְנָיִם (שם שם ד׳), ביז אַן דיא לענדקן, по колѣна: מֵי שָׂחוּ (שם שם, ד׳), וואססער דעם שווימטענס, плавь, (ועיין שחה) והתארים והפעלים המתיחסים לו באו בל״ר: מֵי הירדן יכרתון (יהושע ג׳, י״ג), מֵי הנהר העצומים (ישעיה ח׳, ז׳), כי מֵי דימון מלאו דם (שם ט״ו, ט׳), ובא: וישקנו מֵי ראש (ירמיה ח׳, י״ד), והוא המיץ היוצא מן הראש שהוא ארס מזיק וממית, גיפֿטיגעס וואססער, ядовитая вода: וּמִמֵּי יהודה יצאו (ישעיה מ״ח, א׳), י״מ ע״ד ההשאלה כמו ממקור יהודה, וי״מ שהוא כנוי לזרע, זאַמען, сѣмя, שהוא חומר מֵימִי, зародышь (ועיין מואב). ולרד״ק הוא כמו ממעי יהודה בחסרון העי״ן: וּמֵי מָלֵא ימצו למו (תהלים ע״ג, י׳), לדעת הרד״ק חסר המתואר כוס, והוא כוס תרעלה, ושעורו, ומי כוס מלא ימצו למו, והרמב״ן מפרשו במובן חסר המתואר נהר. וכמי נהר מלא ההולכים במרוצה ובחוקה (ימצו כמו) ימצאו למו. ולדעת פֿירסט באה המלה מלא הוא תאר בלשון יחיד אל השם מי שנסמך אליו ע״ד: כיין הטוב (שה״ש ז׳, י׳), אין פֿאָללעס שטראָמע, половодіе (ועיין מלא). ובמשנה: מֵי רגלים (מכשירין ו׳)—השתן. וכמו כן: מֵימֵי רגליו, ע״ד לשון המקרא מן השם מַיִם (עיין שם), מֵי־

ביצים (פ״ה ח׳, י׳)—מים הנמצאים בביצים, מֵי תערובות (שנ)—מַיִם כשרים לטהרת הטמא שנתערבו עם מַיִם פסולים, מֵי שפיכות (מים שנעשה בהם מלאכה) שירדו עליהם מי גשמים (מכשירין ב׳, ג׳); ונמצא השם הזה בהרכבת כמה שמות עצמים פרטים.

מֵידְבָא, שם עיר בארץ מואב, אשר נפלה לנחלה לשבט ראובן (במדבר כ״א, ל״ד), וכל המישור מֵידבא עד דיבון (יהושע י״ג, ט׳, ושם ט״ז). וברבות הימים שבה לבני מואב וזכרה ישעיה במשאו על מואב (ט״ו, ב׳), והשם מורכב מן מֵי ומן דבָא (עיי״ש).

מֵי דִימוֹן, שם נהר בארץ מואב: כי מֵי דִימון מלאו דם (ישעיה ט״ו, ט׳), לשון נופל על לשון, ונראה שנקרא דימון, כמ״ש: כי אשית על דִימון נוספות (שם), והשם מֵי נסמך לו ע״ד מֵי הירדן. ואולי נקרא על שם העיר דיבון, בחלוף מ״ם בבי״ת.

מֵי הַיַּרְקוֹן, עיין ירקון.

מֵי זָהָב, שע״פ: מהיטבאל בת מטרד בת מֵי זָהָב (בראשית ל״ו, ל״ט).

מֵי יְרִיחוֹ, שע״פ, נהר בצפון עיר יריחו ההולך על פני מזרחה: ויצא הגורל לבני יוסף מירדן יריחו למֵי יְרִיחוֹ מזרחה (יהושע ט״ז, א׳) (ועיין ירדן יריחו), והם המים אשר רפא אלישע (מ״ב ב׳, י״ט—כ״ב). מדברי הר״מ אָבאָרניק (עיין ארץ קדומים).

מֵי מְגִדוֹ, עיין מגדו, קישון.

מֵי מֵרוֹם, עיין מרום.

מֵי מְרִיבָה, עיין מריבה.

מֵי מְרִיבוֹת קָדֵשׁ, עיין מְריבות.

מֵי נִמְרִים, עיין נמרים.

מֵי נֶפְתּוֹחַ, עיין נפתוח.

מֵי עֵין שֶׁמֶשׁ, עיין עין שמש.

מַיִם, ש״ק ע״מ זית ליסוד הנוזלי, וואַססער, вода. התארים והפעלים המתיחסים לו הם בלשון רבים, זולת בקצת מקומות שנזכר להלן ונופל על היסוד בכללותו ובפרטיו: יהי רקיע בתוך הַמָּיִם, ויהי מבדיל בין מַיִם לָמָיִם (בראשית א׳, ו׳). היסוד המימי בכללותו אשר מלא את כל חלל העולם ונחלק למים העליונים שעל הרקיע ולמים התחתונים מתחת לרקיע אשר נקוו אל מקום אחד, ונראתה היבשה; ולמקוה המים קרא יַמִּים (שם שם, י׳), ואוצרות המים האלה בימים נקראו אפיקי מָיִם (תהלים י״ח, ט״ז), קול ה׳ על הַמָּיִם וגו׳ ה׳ על מַיִם רבים (שם כ״ט, ג׳), כנראה הם המים אשר מעל השמים, אשר הרעים הש״י עליהם והורידם על הארץ לשחתה במבול. ובפרט לפי מקומות מציאותם, ומתיחס אל הימים: ראוך מַיִם אלהים, ראוך מַיִם יחילו (שם ע״ז, י״ז), אזלו מַיִם מני ים (איוב י״ד, י״א), אפיקי מָיִם (שם מ״ב, ב׳), מעין מָיִם (מ״ב ג׳, כ״ה), גֻּלֹּת מָיִם (יהושע ט״ו, י״ט), נחלי מָיִם (דברים ח׳, ז׳), פלגי מַיִם (משלי ה׳, ט״ז), מקוה מָיִם (ויקרא י״א, ל״ו), באר מָיִם (בראשית כ״א, י״ט), אגם מָיִם (תהלים קי״ד, ח׳), ומוצאי מַיִם לצמאון (שם ק״ז, ל״ג), וצמאון למבועי מָיִם (ישעיה ל״ה, ז׳), יִבְלֵי מָיִם (שם מ״ד, ד׳). ובה״א היחס: יצא הַמַּיְמָה (שמות ז׳, ט״ו)—אל המים, היאור. ונרדף לשם מטר וגשם: גם עבים נטפו מָיִם (שופטים ה׳, ד׳) ושלח מַיִם על פני חוצות (איוב ה׳, י׳), המון מַיִם בשמים (ירמיה י׳, י״ג). ולפי תכונתם והליכתם, יאמר, באר מַיִם חַיִּים (בראשית כ״ו, י״ט), מֵי מעין קוועל וואַססער, פריטשעס וואַססער, ключевая вода: מקור מַיִם חיים (ירמיה ב׳, י״ג), מַיִם קָרִים על נפש עיפה (משלי כ״ה, כ״ה), אם ינתשו מַיִם זָרִים קרים נוזלים (ירמיה י״ח, י״ד), שלשה תארים למים זרים הבאים ממקום רחוק או ששוטפים בזרם (עיין זור) קרים היוצאים מן המקור והכוונה האפשר שמים כאלה ינתשו ויכזבו: אני קרתי ושתיתי מַיִם זרים (מ״ב י״ט, כ״ד) (ועיין קור), והפוכו: מַיִם לא נאמנו (שם מ״ו, י״ח) — שאין להם קיום והולכים ואובדים ואין

לסמוך עליהם. ע"ד שנאמר: בגדו בי כמו נחל (איוב ו', ט"ו), מַיִם עֲמֻקִּים עצה בלב איש (משלי כ', כ"ח)—תאר למים טובים ויפים כטבע המים הנמצאים בעמקי האדמה: זֶרֶם מַיִם עבר (חבקוק ג', י'), כְּזֶרֶם מַיִם כבירים (ישעיה כ"ח, ב'), לִשְׁטֹף מים רבים (תהלים ל"ב, ו') אל תשטפני שבלת מים (שם ס"ט, ט"ז), פחז כַּמַּיִם (בראשית מ"ט, ד'), חֶשְׁכַת מַיִם (תהלים י"ח, י"ב). ובספר שמואל במקומו: הַשְׁרַת מַיִם (כ"ב, י"ב) (ועיין חשך חשר). ושפעת מַיִם תכסך (איוב כ"ב, י"א), צללו כעופרת בְּמַיִם אדירים (שמות ט"ו, ט"ז), ובנחמיה במקומו נאמר: בְּמַיִם עזים (ט' י"א), מקלות מַיִם רבים אדירים משברי ים (תהלים צ"ג, ד'), שעורו: מקולות מים רבים ואדירים ומקולות משברי ים: ובמַיִם עזים נתיבה (ישעיה מ"ג, ט"ז). שבפעולתם לטובה, להחיות זרע ולהשיב נפש, יאמר: כעץ שתול על פלגי מים (תהלים א', ג'), מריח מַיִם יפרח (איוב י"ד, ט')—מלחלוחית המים (עיין ריח): שרשי פתוח אלי מָיִם (שם כ"ט, י"ט), כי אצק מַיִם על צמא (ישעיה מ"ד ג'), מקור מַיִם חיים את ה' (ירמיה י"ז, י"ג), ושאבתם מַיִם בששון ממעיני הישועה (ישעיה י"ב, ג'), שתה מַיִם מבורך (משלי ה', ט"ו)—משל להנאת אהבת אשה כשרה, ולהפך: מַיִם גנובים ימתקו (שם ט', י"ז). ולהפך בפעולתם לרעה לשטוף ולסחוף יבואו המליצות: צפו מַיִם על ראשי (איכה ג', נ"ד), אפפוני מַיִם עד נפש (יונה ב', ו'), כמשמעו, כי באו מַיִם עד נפש (תהלים ס"ט, ב')—משל לצרות רבות שהוא טובע בהם כמו שטובעים במים. וכן: באתי במעמקי מַיִם ושבלת שטפתני (שם ס"ט, ג'), תשיגהו כַמַּיִם בלהות (איוב כ"ז, כ'), סבוני כַמַּיִם כל היום (תהלים פ"ח, י"ח). ובא בדרך משל לאויבים המתנפלים בשטף עברה: ימשני מִמַּיִם רבים (שם י"ח, י"ז), פצני והצילני מִמַּיִם רבים, מיד בני נכר (שם קמ"ד, ז'), אזי הַמַּיִם שטפונו (שם קכ"ד, ג'), אזי עבר על נפשנו הַמַּיִם הזידונים (שם שם, ד'), הפעל בלשון יחיד והתאר בל"ר. ולפורעניות: כזרם מַיִם כבירים שוטפים (ישעיה כ"ח, ב'). ונופל על ימים ונהרות שיורדים בהם באניות לעשות מסחר עם ארצות רחוקות: במַיִם רבים זרע שיחור וגו' (שם כ"ג, ג'), עשי מלאכה במַיִם רבים (תהלים ק"ז, כ"ז), שלח לחמך על פני הַמָּיִם (קהלת י"א, א'); ובא גם למשל להצלחת הרבוי במספר ובכח: יזל מַיִם מדליו וזרעו במַיִם רבים (במדבר כ"ד, ז'), עיין דָּלִי ובא הפעל יזל בל"י.

ובבחינת שם החמר המים שמשתמשים בהם לשתיה ובשול: הגמיאיני נא מעט מַיִם (בראשית כ"ד, י"ז), ואין מַיִם לשתת העם (שמות י"ז, א'), ובשל מבשל בַּמַּיִם (שם י"ב, ט'). ולפי שהמים עיקר גדול במזון האדם, שני או גם ראשון ללחם, יבוא השם מים בחבור עם השם לחם, לכלול צרכי המחיה בכלל: לחם לא אכל וּמַיִם לא שתה (שמות ל"ד, כ"ח), ואכלכלם לחם וָמָיִם (מ"א י"ח, י"ג), לחמו נתן וּמֵימָיו נאמנים (ישעיה ל"ג, ט"ז). וע"ד המליצה: כל משען לחם וכל משען מָיִם (שם ג', א'), ובהפוכו: לחם צר וּמַיִם לחץ (שם ל', כ'); והאכילהו לחם לחץ וּמַיִם לחץ (מ"א כ"ב, כ"ז) בנפרד תמורת הסמיכות, מים של לחץ או מי לחץ, ע"ד: מַיִם ברכים (יחזקאל מ"ז, ד'). וטעמו ברחק ובצמצום: ושאבי מַיִם לכל העדה, וואַססער־שעפּער, водоноска (יהושע ט', כ"א), וכן המים שמשתמשים בהם לרחיצה, שיטוף, טבילה וכדומה: ורחצת אותם בַּמָּיִם (שמות כ"ד, ד'), וטבל בַּמַּיִם איש טהור (במדבר י"ט, י"ח). ומזה במשנה כמה פעמים: טעון ביאת מַיִם שהוא טבילה. ובתשמישי קדושה נאמר: מַיִם קדושים (במדבר ה', י"ז)—מַיִם שנתקדשו בכיור: וזרקתי עליכם מַיִם טהורים (יחזקאל ל"ו, כ"ה)—הם מֵי חטאת או מֵי נדה לטהר טמאים.

בטבע הגרת המים ונזילתם נאמרו המליצות: כַּמַּיִם נשפכתי (תהלים כ"ב, ט"ו), וימס לבב העם ויהי לְמָיִם (יהושע ז', ה'). ויתכו כַמַּיִם שאגותי (איוב ג', כ"ד), וכל ברכים תלכנה מָּיִם (יחזקאל ז', י"ז)—תמסנה

והיו לְמָיִם. ויש לפו״ש ע״ד שאמרו במדרש: נשפכו מים על שוקיו (ב״ר מ״ד), ובע״א: שפכי כַמַּיִם לבך (איכה ב׳, י״ט), ויגל כַּמַּיִם משפט (עמוס ה׳, כ״ד). והושאל לדמעות טראֶהנען, слезы: ועפעפינו יזלו מָיִם (ירמיה ט׳, י״ז). ובמשנה: הבוסר משהביא מַיִם (שביעית ד׳, ח׳), ומֵי גפנים וסמדר (ערלה א׳, ז׳), הַמַּיִם המוכים פסולים, אלו הם הַמַּיִם המוכים המלוחים והפושרים (פרה ח׳, ט׳), עיין במפרשים: הַמַּיִם המכזבים פסולים (שם), והם המים הפוסקים. ובהשאלה נמצא ביחוד בדברי חז״ל „המים" גם במושג רוחני לדעות ואמונות ולתורה בכלל: אין מַיִם אלא תורה שנאמר: הוי כל צמא לכו לַמַּיִם (תענית י״ח, ע״א). ודעות נפסדות כנו בשם מַיִם הרעים (אבות פ״א משנה י״א). ובענין תלמוד תורה ביחס הרב לתלמידיו נאמר: תלמידיך אנו ומֵימֶיךָ אנו שותים (חגיגה ג׳, ע״א), אמרי מֵימֵיהֶן אנו שותים והם יושבין על גבי קרקע (בבא מציעא פ״ד ע״ב); מי הם וכו׳ שמֵימֵיהֶם אנו שותים ושמותיהן אין אנו מזכירין (הוריות י״ד, ע״א). מלבד חשיבות המים כטבילת נדה והטבילה בכלל בזמן שהיו דיני טומאה וטהרה נוהגים, הוקצע על פי קבלת־החכמים— מקום נכבד להמים בעבודת המקדש— בששת ימי חג הסכות, מן יום השני עד יום השביעי, וידוע בשם „ניסוך הַמַּיִם" (סוכה פ״ד משנה ט׳, ובגמרא בבלי נ״ה ע״ב ובירושלמי שם). ובדבר המים בהתיחסות התהוות העולם (Kosmogonie) ברצון אלוה הננו מוצאים בעלי ההגדה מתנגדים להדעה, כי מתחלה היה יסוד היסודות להבריאה— המים, ואמרו: מי שהוא אומר בתחלה היה העולם מַיִם בְּמַיִם, הרי זה פוגם לפרדיסו של מלך (ירושלמי חגיגה פ״ב, ועיין בזה לעווי בערך מים עמוד 97, ולדעתי זאת היא הכוונה גם בבבלי (שם דף י״ד ע״ב): כשאתם מגיעים אצל אבני שיש, אל תאמרו מַיִם, מַיִם, שנאמר: דובר שקרים לא יכון לנגד עיני.

והרבוי לא נמצא בנפרד כי אם בסמיכות: מֵימֵי מצרים (שמות ז׳, י״ט), ומפרש: על נהרתם על יאריהם וגו׳. ועל הרוב גם למין אחד מן המים: נכרתו מֵימֵי הירדן (יהושע ד׳, ז׳), מֵימֵי שלג (איוב כ״ד, י״ט), ולקחת מִמֵּימֵי היאר (שמות ד׳, ט׳), ובכנוי: נתני לחמי ומֵימַי (הושע ב׳, ז׳), מֵימֵינוּ בכסף שתינו (איכה ה׳, ד׳), ואם מֵימֶיךָ נשתה (במדבר כ׳, י״ט), ונתן מֵימָיו (במדבר כ׳, ח׳)—המים שעתידים לצאת ממנו: כהקיר ביר מֵימֶיהָ (ירמיה ו׳, ז׳), כל מקוה מֵימֵיהֶם (שמות ז׳, י״ט), את מֵימֵי רגליהם (מ״ב י״ח, כ״ז) בקרי. ובדחז״ל נמצא גם בנפרד ובסימן נקבה מֵימוֹת: בכל מֵימוֹת שבעולם (שבת ק״ה, ע״ב). ובפיוט: כאבן נתחבאו מֵימוֹת (קרובות ז׳, דפסח), אל מַיִם רבים אשר בגבעון (ירמיה מ״א, י״א), נראה שהוא שם מקום, ע״ד: משרפות מים (יהושע י״א, ח׳), שם מקום, ונקרא כן, לדעת רש״י לפי תרגום יב״ע ע״ש, החריצין שהיו עושים שם כדי שיבואו מי הים לתוכם והם נשרפים מחום השמש ונעשים מלח. ויש אומרים שהוא שם להמעינות החמים, הייסע קוועלען, горячіе ключи

מֵידָד, שע״פ, אחד הזקנים אשר היו בכתובים ולא יצאו האהלה (במדבר י״א, כ״ו). והשם נגזר משרש ידד, ע״מ מֵיטָב מן יטב.

מִיכָא עיין מִיכָיָה,

מִיכָאֵל, שע״פ, (עקרו מיך אל) א) אבי סתור, למטה אשר מראש בני ישראל (במדבר י״ג, י״ב). ב) מבני בריעה (דהי״א ח׳, ט״ז). ג) אחד מראשי האלפים למנשה אשר נפלו על דוד (שם י״ב, כ׳). ד) אחד מבני יהושפט מלך יהודה (דהי״ב כ״א, ב׳). ה) מבני גד ((דהי״א ה׳ י״ג, י״ד). ו) בן בעשיה מבני גרשם בן לוי (שם ו׳, כ״ח). ז) מבני יששכר מראשי בית אבותם גבורי חיל בימי דוד (שם ז׳, ג׳). ח) אבי עמרי, נגיד על שבט יששכר בימי דוד. ובשם הזה נקרא בחזיונות דניאל אחד השרים הראשונים (משרי המלאכים) (דניאל י׳, י״ג), המתואר בשם „שרם של ישראל" (שם שם, כ״א). ונאמר עליו עוד: ובעת ההיא יעמד מִיכָאֵל השר הגדול העמד על בני עמך (שם י״ב, א׳). ובגמרא אמרו: מִיכָאֵל

באחת, גבריאל—בשתים וכו' (ברכות ד', ע"ב).

מִיכָיָה, שע"פ, ע"ד הרכבת השם מיכאל ובקצורו מִיכָה, וכמו כן מִיכָא. א) איש מהר אפרים ושמו מִיכָיְהוּ (שופטים י"ז, א'), והוא אשר עשתה אמו לו פסל ומסכה, ויהי בבית מִיכָיְהוּ (שם שם, ד'), והוא שנקרא גם כן בשם מיכה בקיצור: והאיש מִיכָה לו בית אלהים (שם שם, ה'), והפסל אשר עשה נקרא בשם „פסל מִיכָה", הקימו בני דן בקרבם בעי"ש דן (שם י"ח, ל', ל"א). ב) מנביאי ישראל, מִיכָה המורשתי אשר היה בימי יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה (מיכה א', א'), ובספר ירמיה בכתיב מִיכָיָה (ירמיה כ"ו, י"ח). ג) בן ימלה (ימלא) נביא בימי יהושפט ואחאב: מהרה מִיכָיְהוּ בן ימלה (מ"א כ"ב, ח'), ובדהי"ב (י"ח, י"ד), נקרא בקצור מִיכָה. ד) מִכָיְהוּ בן גמריהו אחד משרי המלך יהויקים (ירמיה ל"ו, י"ג) בחסרון היו"ד. ה) מִיכָא בן מפיבשת בן יהונתן (ש"ב ט', י"ב), ונקרא ג"כ מִיכָה בה"א (דהי"א ח', ל"ד). ו) מִיכָה מבני עזיאל בן קהת הלוי, ראש בית אב בימי דוד (שם כ"ג כ', כ"ד כ"ד). ז) אבי עבדון משרי המלך יאשיהו (דהי"ב ל"ד, כ'). ח) מִיכָא אחד מראשי העם כורתי האמנה בימי נחמיה (נחמיה י', י"ב). ט) מִיכָא בן זבדי בן אסף (שם י"א, י"ז), ובדהי"א נאמר: בן זכרי בן אסף (ט', ט"ו). י) מִיכָיָה בן זכור בן אסף, מן הכהנים (שם י"ב, ל"ה). יא) מִיכָיְהוּ אחד השרים אשר שלח המלך יהושפט ללמד בערי יהודה (דהי"ב י"ז, ז'). יב) מיכה בן שמעי מבני ראובן (דהי"א ה', ה'). יג) שם אשה מִיכָיְהוּ בת אוריאל מן גבעה אשת רחבעם מלך יהודה אם אביה (דהי"ב י"ג, ב'), והיא הנקראת מעכה בת אבשלום (שם י"א, כ'), ובת אבשלום ענינו בת בתו, תמר, שהיתה אשת אוריאל (ועיין אבשלום).

מִיכָל, ש', פ"א במקרא: עברו מִיכַל המים (ש"ב י"ז, כ'), לפירש"י פתרונו לפי ענינו שבלת הנהר והוא הירדן. ובת"י כבר עברו ירדנא. והרד"ק פירשו פלג והעמידו בשרש יכל, וכנראה, לפי שהוא מכיל את המים בקרבו, גלדעת גיזיניוס שרשו מכל, בערבית באר שמימיו מועטים ויהיה ענינו נחל קטן, ואין נראה שאילו היה נחל קטן, לא נמנעו עבדי אבשלום לעברו ולבקש את אחימעץ ויהונתן מעבר לנחל. וכן ממה שנאמר אח"כ: עברו מהרה את המים (שם כ"א) נראה שהכוונה על נהר רחב ידים.

מִיכַל, שע"פ. בת המלך שאול אשר נתן לדוד (ש"א י"ח, כ"ז; ש"ב ו', ט"ז).

מִיל, שם. ארמית, ובמשנה מדת השטח במדידת דרך בערך שני אלפים אמה ארבעה בפרסה, וכל מיל שבעה ומחצה רים. תשעים רים שבעה ומחצה לכל מיל (יומא ו', ד'), ומלשון יון הוא מיליאן (ועיין בבלי חולין קל"ט ע"ב).

מִילָא, מילה, שם מין עץ סרק גדול עב וחזק שעושין ממנו קורות לבנין: חמש אמלתראות של מילא היו על גבה (מדות ב', ז').

מִין, שם, כלל הדברים המשותפים בצורה ובתכונה אחת כולל ארצי אַרט, גאַטטונג, родъ, видъ: עץ פרי עשה פרי לְמִינוֹ (בראשית א', י"א), לדעת המפרשים מלת למינו חוזרת לעשה פרי, ולדעת בעל הרכסים לבקעה, הלמ"ד במלת למינו כלמ"ד לבקרים, לשבטים, לכל מין ומין, למינים שונים, והיא חוזרת לעץ פרי למינו, למינים ומינים הרבה. ומלות „עשה פרי" כמו מאמר מוסגר. וכן נראה מן הטעמים וכן פירש הרשד"ל. והוסיף שזו מליצה מיוחדת בלשון לרמז על מינים שונים, וכן: את כל ערב לְמִינוֹ (ויקרא י"א, ט"ו), ואת הנץ לְמִינֵהוּ (שם), החסידה האנפה לְמִינָהּ (שם שם, י"ט), וכדומה מכל מין ומין שיהיו. וכן: ואת כל נפש החיה הרמשת אשר שרצו המים לְמִינֵהֶם (בראשית א', כ"א), תוצא הארץ נפש חיה לְמִינָהּ בהמה ורמש וחיתו ארץ לְמִינָהּ (שם שם, כ"ד). ופירושם לכל מין ומין. ואב לכלם: לְמִינָהּ תהיה דגתם, כדגת הים הגדול רבה מאד (יחזקאל מ"ז, י'), שהכוונה, שהדגה תהיה מרובה מינים

מינים שונים. וכן פירשו בירושלמי שקלים (פרק ו׳): למיני מינים תהיה דגתם. ובמשנה: שור הבר מִין בהמה, ורבי יוסי אומר מִין חיה (כלאים ח׳, ו׳), כל סאה שיש בו רובע מִמִּין אחר ימעט (שם ב׳, א׳), בין מִמִּין אחד בין משני מִינִים (שם), מינו בְּמִינו מין בשאינו מִינו (חולין ק״ח, ב׳), אפילו מאותו הסוג אפילו מאותו המין (דמאי ה׳, ו׳), לדעת המפרשים סוג הוא קופה גדולה ופירושו אב״לו מאותה קופה, אפילו מאותו מין התבואה. ובעלי ההגיון קראו סוג לכלל יותר גדול מן המין: ובסוג אחד נמצאו כמה מינים (מלות הגיון שער י׳). ויתכן שבמובן זה נאמר במשנה: מאותו הסוג מאותו המין. והשתמשו בו בענין אופן ודרך ואמרו לענין ההקשים יש מהם ארבעה מינים בתמונה הראשונה וכו׳, זה ההקש הוא המין הרביעי (שם שער ז׳), ועשו ממנו תאר: הטבע הַמִּינִי, הצורה הַמִּינִית, ובדקדוק: מִין זכר וּמִין נקבה.

מִין, במשנה, ש״ת לכלל קבוץ או כת אנשים אשר נפרדו בדעותיהם ובמעשיהם מכלל ישראל והיו להם למין אחד בפ״ע, זעקטע, секта, והם הכותים, הצדוקים והביתוסים, הכתות הראשונות שנפרדו ויצאו מן הכלל: משקלקלו המינין ואמרו אין עולם אלא אחד (ברכות ט׳, ה׳), ובהמשך הזמן קראו בשם זה, לכל בני דעה אחרת חולקת על יסודות אמונת ישראל: כל מקום שפקרו המינים תשובתם בצדן (ירושלמי ברכות ט׳, א׳). ולפי שהכתות ההן הראשונות הצרו לישראל מאד תקנו ברכת המִינִים (שם ד׳, נ״ו), ובבלי לפנינו ברכת הצדוקים.

מִינוּת, ש״נ, חלוקת הדעות בכלל, פּער-שיעדענהייט דער מיינונגען, разно-гласіе, раскол, לפי שאין ביניהם (במלאכי השרת) איבה וקנאה ותחרות ומִינוּת ופלגות דברים (שיהש״ר ח׳, ט׳), וכן בענין חלוקת דעות באמונות ודעות נפסדות: והמלכות תהפך למִינוּת (סוטה ט׳ ט״ו), קעטצעריי, ересь: נזרקה בו מִינוּת (קדושין ס״ו, א׳), נתנה (התפלה) על מצחו או על פס ידו הרי זו דרך המִינִית (מגילה ד׳, ח׳).

מֵישָׁא, שע״פ, אחד מבני בנימין (דה״א ח׳, ט׳), יסודו כנראה ישה, ישא, בענין ישות ומציאות.

מִישָׁאֵל, שע״פ, א) בן עוזיאל בן קהת הלוי (שמות ו׳, כ״ב, ויקרא י׳, ד׳), ב) אחד מגדולי בני יהודה אשר הגלו לבבל, וגדלם המלך נבוכדנאצר, והוסב שמו לשם מֵישַׁךְ והוא עם שני רעיו חנניה ועזריה קדשו את השם. והושלכו לכבשן האש. והש״י הצילם, והאש לא נגעה בהם (דניאל א׳, ג׳). ג) אחד מגדולי העם אשר עמדו על יד עזרא בקראו בספר התורה לפני העם (נחמיה ח׳, ד׳). יסוד השם כנראה ישה, ישא בתוספת השם אל.

מֵישַׁךְ, עיין מישאל, ולדעת המבארים הוראתו איל, ווידדער, баранъ, וכן הוא בלשון סאנסקריטית והוא שם אליל השמש אצל הכשדים (פּירסט).

מֵישַׁע, שע״פ, א) אחד ממלכי מואב, בימי המלך יהורם בן אחאב (מ״ב ג׳, ד׳). ב) מֵישָׁע בכור כלב אחי ירחמאל הוא אבי זיף (דה״א ב׳, מ״ב). יסודו ישע.

מַכְבֵּנָא, שע״פ, שם עיר או משפחה: שוא אבי מַכְבֵּנָא ואבי גבעא (דה״א ב׳, מ״ט). ויתכן שהיא העיר כַּבּוֹן עיי״ש.

מַכְבַּנַּי, שע״פ, מגבורי בני גד אשר באו לעבוד בחיל דוד המלך: למצד מדברה (דה״א י״ם, ז׳, י״ג).

מָכַךְ, פעו״י, דומה לפעל מוך, בהוראת שחיה, נטיה לארץ, שפלות, זינקען, זיך בייגען, понижаться, опускаться, ומזה: המסה והתוך, צערפליעססען, זיך אויפלאָזען, размякать, растаять, מעין הפעל מוק, מקק: הקל עומד: וַיָּמֹכּוּ בעונם (תהלים ק״ו, מ״ג), ע״ד שבא מפעל מקק: יִמַּקּוּ בעונם (ויקרא כ״ו, ל״ט), ומצוי הרבה בלשון ארמית.

הנִפְעַל, בהוראת שחיה, נטיה ונפילה, ועם היות נשחת ומקולקל: בעצלתים יִמַּךְ

המקרה (קהלת י׳, י״ח), פערפאללען, פערקאמ-פען, איינשטירצען, опускаться, разрушать-ся (ועיין נ מ ך).

הָהְפְעַל: וְהֻמְּכוּ ככל יקפצון (איוב כ״ד, כ״ד), הראוי הוּמַכּוּ או הֻמַּכּוּ, ע״ד יֻכַּתּוּ מן כתת (עיי״ש), ישפילו וידכאו כל הדומה להם, או כלו כליל, כנגד האמור מקדם: רֹמּוּ מעט ואיננו. ובדחז״ל בא

בהִתְפַּעֵל ע״ד המרובעים: מיכה שנתמכמך בבנין (סנהדרין ק״א, ע״ב)—נתנוהו בבנין ונתמעך, צערדריקט, צעררינבען ווערדען, разжаться. ושרש מוך, מכך קרוב אל שרש מעך, עיין שם,

מוֹךְ, במשנה, שם, דבר רך שנמלל ומתמעך ביד, משל צמר או פשתן, וואטע, вата: במוך שבאזנה, ובמוך שבסנדלה (שבת ו׳, ה׳), ולא בזגין ולא במוכין (שם ד׳, א׳), מוֹכִין שהכובס מוציא הרי אלו שלו, ושהסורק מוציא הרי אלו של בעל הבית (ב״ק י׳, י׳), תלישי צמר או פשתן שיוצאים ונמללים בכביסה ובסריקה, עד שיראה באריג ובמוֹכִין (נגעים י״א, י״א), קצצו ועשאו מוֹכִין טהור (שם שם, י״ב). ומהם היו רגילים לתת בכרים ובכסתות שיהיו רכים ונוחים לשכב עליהם: כר מלא מוֹכִין (תוספתא ב״ק, י״א). ומזה בארמית: מַכָּבִין, פאלסטער, подушка, מַכָּבִין דיקר (יחזקאל כ״ג, כ״א), משכב וספות ת״י מַכָּבִין וקולין (שם י״ז, כ״ח) — מצעות.

מַכֹּלֶת עיין ר כ ל.

מִכְמָס עיין מ כ מ ש.

מִכְמָשׂ (בשי״ן שמאלית לפי עדותו של בעל מנחת שי), שע״פ, עיר בשבט בנימין, מקום מושב שאול המלך בתחלת מלכותו (ש״א י״ג, א׳), ולשם נאספו פלשתים להלחם בו: ויחנו בְמִכְמָשׂ קדמת בית און (שם שם, ה׳), ושאול הכם מכה רבה: מִמִּכְמָשׂ אילנה (שם י״ד, ל״א), וסנחרב מלך אשור הפקיד שם כליו (ישעיה י׳, כ״ח), ועמדה עוד בימי נחמיה וּמִכְמַשׂ, (נחמיה י״א, ל״א), ובאה בחלוף השי״ן בסמ״ך מִכְמָס בעזרא (ב׳, כ״ז) ובנחמיה (ז׳, ל״א), לדעת המבארים נקראת מִכְמָשׂ, על שם שעבדו בה יושביה הראשונים בני כנען לכמוש אלהי מואב.

מִכְמְתָת, שע״פ, עיר על גבול שבט אפרים ומנשה, ובאה בה״א הידיעה: ויצא הגבול הימה הַמִּכְמְתָת מצפון (יהושע ט״ז, ו׳), ויהי גבול מאשר הַמִּכְמְתָת אשר על פני שכם (שם י״ז, ז׳).

מַכְנַדְבַי, שע״פ, ובקצת נוסחאות מכנדבי, שם איש מן האנשים בימי עזרא אשר נשאו להם נשים נכריות (עזרא י׳, מ׳).

מְכֹנָה, שע״פ, עיר בארץ יהודה, בימי עזרא ונחמיה: וּבִמְכֹנָה ובבנותיה (נחמיה י״א, כ״ח). יסודה כון, מָכוֹן.

מֶכֶס, שם, מס, חלק אחד מיוחד שנוטלים ומרימים מסך ידוע של נפשות ובהמות וכדומה לצרכי גבוה, אבגאבע, טריבוט, дань: והרמת מֶכֶס לה׳ (במדבר ל״א, כ״ח) ותרגומו נסיבא, מֶכֶס תרומת ה׳ (שם שם, מ״א), ובכנוי: וּמִכְסָם לה׳ (שם ל״א), ומצוי במשנה ובתלמוד לענין מס המלוכה, צאָל, оброкъ: תקנו גשרים ליטול מהם מכס (שבת ל״ג, ב׳). ומזה:

מוֹכֵס, גובה מס המלך, צאָללנער, שטייעראיינעהמער, подaтный сбор-щикъ. נטל ממוֹכְסִין את חמורו (בבא קמא י׳, ב׳), ניר כדי לכתוב עליו קשר מוכסין (שבת ח׳, ב׳)—חותם וסימן לקבלת המכס מארקע, марка. משל למלך שהיה עובר על בית המֶכֶס אמר לעבדיו תנו מֶכֶס למוֹכְסִים אמרו לו והלא כל המֶכֶס כלו שלך הוא, אמר להם ממני ילמדו כל עוברי דרכים ולא יבריחו עצמם מן המֶכֶס, (סוכה ל׳, א׳), וחז״ל עשו הפרש והבדל בין המוכסים: בין מוֹכֵס שיש לו קצבה ובין מוֹכֵס שאין לו קצבה או מוֹכֵס העומד מאליו (נדרים כ״ח, ע״א), והמוכסים היו ידועים לאנשים קשים ואכזרים וחמסנים, ואמרו חז״ל: סתם מוֹכְסִין גזלן (סנהדרין כ״ה, ע״ב).

מִכְסָה, שם, א) הסך הנישום המורם לגבוה, לפי ערך השווי של הדבר המוקדש, בעטראַג, количество: מִכְסַת הערכך (ויקרא כ"ז, כ"ג), ותרגומו נסיב פורסניה, ומזה ב) חשבון ומנין לפי ערך: בְּמִכְסַת נפשות (שמות י"ב, ד'), צאַהל, сумма: ותרגומו במנין נפשתא; לדעת הראב"ע והרד"ק שרש השם מכס הוא כסס. ובא ע"מ מֶמֶר מן מרר. ויפה השיג עליהם המבאר, ואמר שאלו היה מן הכפולים היה ראוי לבוא בכנוי מִכְסָם בדגש ע"מ מָגִנָּם ולא מִכְסָם, וכן היה ראוי להיות במשקל נקבה מְכִסָּה ע"מ מְגִלָּה ולא מִכְסָה, ולפי זה נראה שהשם מֶכֶס שרש בפ"ע וממנו השם מִכְסָה ע"ד כִּשְׂבָּה מן כשב אולם יסודו כס כסס, בענין חלוק וחצוץ ובקוע, ויצא להגבלת מנין ומספר קצוב, וכמו כן להפרשת חלק אחד וחלוקו מן הכלל (ועיין כסס).

מָכַר, פ"י, הקל יוצא, ענינו, מסירת חפץ לרשות זולתו, במחיר כסף ובתמורה, פֿערקויפֿען, продавать, הפך קנה: ואם מָכַר את השדה (ויקרא כ"ז, כ'), וּמָכַר מאחזתו (שם כ"ה, כ"ה)—חלק מאחוזתו: וטבחו או מְכָרוֹ (שמות כ"א, ל"ז), מָכְרָה נעמי (רות ד', ג'), והמדנים מָכְרוּ אותו (בראשית ל"ז, ל"ו), וּמָכֹר לא תמכרנה (דברים כ"א, י"ד), לא ימשל לְמָכְרָהּ (שמות כ"א, ח'), במספר שני תבואות יִמְכָּר לך (ויקרא כ"ה, ט"ו), כי מספר תבואת הוא מֹכֵר לך (שם שם, ט"ז), הלוא נכריות נחשבנו לו כי מְכָרָנוּ (בראשית ל"א, ט"ו)—בחלף העבודה שעבד יעקב בעדנו ועתה אין אנחנו שלו: מִכְרָה כיום את בכרתך (בראשית כ"ה, ל"א)—במחיר עדשים, איינטוישען, выменять: והילדה מָכְרוּ ביין (יואל ד', ג')-מכרוה לקחת בדמיה יין, או לקחו יין במהירה. וכן: על מִכְרָם בכסף צדיק (עמוס ב', ו'), וי"מ בעבור שחייב להם כסף (ועיין הנפעל), ובענין: או מי מנושי אשר מָכַרְתִּי אתכם לו (ישעיה נ', א')—בחובי. ומזה ב) מסירת דבר ביד הזולת לעשות בו כרצונו, הסגרה, איבערגעבען, איבער-ליעפֿערן, передавать: אם לֹא כי צורם מְכָרָם (דברים ל"ב, ל'), והכפל: וה' הסגירם. ובקשור עם ביד: וַיִּמְכֹּר אתם ביד סיסרא (ש"א י"ב, ט'), וַיִּמְכְּרֵם ביד אויביהם (שם ב', י"ד), וּמָכַרְתִּי את הארץ ביד רעים (יחזקאל ל', י"ב), פֿרייזגעבען, отдать на произволъ: וע"ד המליצה: הַמֹּכֶרֶת גוים בזנוניה וגו' (נחום ג', ד')—ע"י זנוניה וערמת כשופיה היא מושלת בכל הארצות ויכולה היא למסור ולמכור גוים לכל מי שתחפוץ. כי בידה עתותם (ועיין מכר ב) והבינוני כש"ת פֿערקויפֿער, продавецъ: וְהַמּוֹכֵר אל יתאבל (יחזקאל ז', י"ב), כקונה כמוכֵר (ישעיה כ"ד, ב'), ומוכרֵי כל מִמְכָּר (נחמיה י"ג, כ'), ובמשנה: אחר הלוקח ואחר המוכר (ב"מ ד', ד'), ובינוני פעול: זה אומר שאולה וזה אומר מְכוּרָה (שם ב', ב').

הנִּפְעַל מן הקל א) היות נמסר לרשות אחר במחיר, פֿערקויפֿט ווערדען, быть продаваему. ונקשר עם למ"ד היחס ביחס אל הגוף שאליו נמכר (הקונה) או ביחס התכלית, לאיזה ענין נמכר: כי יִמָּכֵר לך אחיך (דברים ט"ו, י"ב), לעבד נִמְכַּר יוסף (תהלים ק"ה, י"ז)—להיות עבד, והארץ לא תִמָּכֵר לצמיתות (ויקרא כ"ה, כ"ג)—להיות נצמתת וחלוטה ביד הקונה: לא יִמָּכְרוּ ממכרת עבד (שם שם, מ"ב). ובא גם בהוראת פעל חוזר במוכר את עצמו: וכי ימוך אחיך עמך וְנִמְכַּר לך (שם שם)—זיך ועלבסט פֿערקויפֿען, продавать себя. וביחס הבי"ת בבהינת הסבה: וְנִמְכַּר בגנבתו (שמות כ"ב, ב')—בסבת חוב הגנבה. וע"ד המליצה: בעונתיכם נִמְכַּרְתֶּם (ישעיה נ', א'). ובחסרון הבי"ת: חנם נִמְכַּרְתֶּם (שם נ"ב, ג') - בלא מחיר. ב) מסירה והסגרה: כי נִמְכַּרְנוּ אני ועמי להשמיד להרוג וגו', ואלו לעבדים ולשפחות נִמְכַּרְנוּ (אסתר ז', ד').

ההִתְפַּעֵל. במובן פעל חוזר א) בטעם ההוראה הראשונה, זיך פֿערקויפֿען, продать себя: וְהִתְמַכַּרְתֶּם שם לעבדים ולשפחות (דברים כ"ח, ס"ח). ב) התמסרות לדבר זה במובן המוסרי, זיך היינגעבען, передаться: אֲשֶׁר הִתְמַכֵּר לעשות הרע בעיני ה' (מ"א

כ״א, מ״ה)--מסר את נפשו מסירה גמורה וחלוטה כאלו נמכר ואינו יכול לחזור בו: יען הִתְמַכֶּרְךָ לעשות הרע (שם שם, כ׳), וַיִּתְמַכְּרוּ לעשות הרע (מ״ב, י״ז, י״ז). ולא רחוק לשמוע שיהיה ענינו כמו: וַיִּתְנַכֵּר אליהם (בראשית מ״ב), משרש נכר, זיך ענט-פֿרעמדען, чуждаться. ולפי ששני השרשים האלה מָכר נכר יסודם כר, יתכן שיתחלפו בהוראותיהם ויבוא באחד הוראת השני. וי״ת בכל המקומות הנ״ל: דחשיב למעבד, בענין מחשבה. ויתכן שלדעתנו הוא מהוראת פעל כרה: וְתִכְרוּ על ריעכם (איוב ו׳, כ״ז), (עיין מִמְכָּרִים).

מֶכֶר, שם א) דמי דבר הנמכר, מְחִיר. קויפֿפּרייז, ווערטה, стоимость: ונתתי מִכְרָם (במדבר כ׳, י״ט), ורחק מפנינים מִכְרָהּ (משלי ל״א, י׳), והריק״ם פירשו מלשון כרה בהוראת קנין, בעזיטץ, владѣніе. (עיין כרה), ובמדרש: ר׳ אבא בר כהנא אמר עבורה הד״א מכרתיך ומולדתיך (ב״ר מ״ה). ופירוש זה קרוב אל הפשט. וטעמו הולדה ומציאותה בעולם רחוק ויקר מפנינים (ועיין מְכֵרָה), ובמשנה: מרבין על השכר ואין מרבין על המֶכֶר (ב״מ ה׳, ב׳). ב) סחורה העומדת להמכר, פֿערקויפֿ-ליכֿעס וואַרע, товаръ: מביאים דאג וכל מֶכֶר (נחמיה י״ג, ט״ז), וכשה״פ מכירה דאַס פֿערקויפֿען, продажа: ביום מִכְרָם ציד (שם שם, ט״ו)—ביום המֶכֶר שלהם שמוכרים ציד, יום המכירה יום השוק, פֿערקויפֿס טאַג, день продажи. ובמשנה: כל מקום שיש מֶכֶר (כתובות ג׳, ח׳), והעמידן על אבן המֶכֶר (ספרי דברים כ״ו).

מְכִירָה, שה״פ, במשנה, דאַס פֿערקויפֿען, продаванiе: כל היכא דאיתיה במְכִירָה (בבא קמא דף ע״ה, ע״ב).

מִמְכָּר, שם, א) שה״פ מכירה, פֿערקויף, דאַס פֿערקויפֿען, продажа: וחשב את שני מִמְכָּרוֹ (ויקרא כ״ה, כ״ז), כסף מִמְכָּרוֹ (שם שם, נ׳). ב) הדבר הנמכר, דאַס פֿערקויפֿטע גוט, проданная вещь: והיה מִמְכָּרוֹ ביד הקונה (שם), וכי תמכרו מִמְכָּר לעמיתך (שם, שם, י״ד), כי המוכר אל הַמִּמְכָּר לא ישוב (יחזקאל ז׳, י״ג). ובסמיכות: ויצא מִמְכַּר בית (ויקרא כ״ה, ל״ג)--הבית המכור, מִמְכַּר אחיו (שם שם, כ״ה)—מה שמכר אחיו, ומכרי כל מִמְכָּר (נחמיה י״ג כ׳).

מִמְכָּרִים, שם, פ״א במקרא: חלק כחלק יאכלו לבד מִמְכָּרָיו על האבות (דברים י״ח, ח׳). הכתוב הזה לא נתבאר אל נכון. לדעת חז״ל בספרי ובגמרא מלת ממכרים ענינה מכירה, ופירוש הכתוב למד ממה שמכרו האבות זה לזה: אני בשבתי ואתה בשבתך (סוכה נ״ו, ע״א)—שהתנו האבות ראשי המשמרות שהיו משתמשים כל אחד בשבתו קבוע ויהיה החלק המורם מכל קרבנות צבור נדרים ונדבות שבאותה שבת שייכים למשמר הקבוע ואין לשום משמר אחר חלק בהם כלל. ולפי פירושם תהיה מלת לבד בהוראת חוץ למעט החלק כחלק יאכלו, לבד ממה שמכרו, שבזה אין להם חלק. והרשב״ם פירש על פי פשוטו כמו: איש מאת מַכָּרוֹ (מ״ב י״ג), ואם יש לו שום קרוב מאבותיו שיתן לו קרבנו לעשותו, הוא יש לו רשות להקריבו אעפ״י שאינו מן משמרת זו. ולפירושו בא השם ממכר בשרש מכר בהוראת שם מכר משרש נכר. ולבד ענינו חוץ לרבוי ולמפרשים עוד פירושים אחרים, וכלם אינם מתישבים על המלות, ואפשר שיהיה ענינו קנינים שמעלים שכר ועושים פירות. והוא מלשון: ורחק מפנינים מכרה, משרש כרה, לפי פירושו של הריק״ם, בעזיטץ, איינענטהום, איינקינפֿטע, достоянiе, собственность, ופירש הכתוב לבד מה שיש לו חלק בתבואות קניניו מצד אבותיו, וקרוב לזה פירש פֿירסט (ועיין לבד).

מִמְכֶּרֶת, שה״פ, מכירה פֿערקויף, про-дажа: לא ימכרו מִמְכֶּרֶת עבד (ויקרא כ״ה, מ״ב)—ע״ד מכירת העבדים.

מְכֵר, מְכֵרָה, ש״נ, פ״א במקרא: כלי חמס מְכֵרֹתֵיהֶם (בראשית מ״ט, ה׳), הרבה נתחבטו המפרשים בפירוש מלה זו, במדרש תנחומא אמרו

לשון יוני הוא שקוראים לחרבות מכירין (וכן הוא במ"ר פ' צ"ט ובפדר"א פל"ח), והוא machaira, שווערט, мечъ, והביאו רש"י בפירושו וכמו כן בעל ס' לקח טוב וכן תרגם הירונימוס. והטעם: חרבותיהם, הם כלי חמס. והמבארים אמרו למצוא מקורו בלשון ערבית כור מקר שהוראתו דקירה, דורכבאָהרען, буравить, ובלשון עברית כרה, נקירה חפירה, לאָכערן, גראַבען, рыть, сверлить, (גיזיניוס, פירסט). ובמדרש פירשו עוד פ"א כמו: מְכרתַיִךְ ומולדתיך (יחזקאל ט"ז, ג') שהוא כמו מגורות. והטעם: בארץ מגורותיהם עשו חמס. ובמובן ת"א בְּאַרַע תוּתָבוּתְהוֹן. והרשב"ם פירש גם הוא מלשון מְכרתַיִךְ דיחזקאל, אבל לא בהוראת ארץ מגורים כי אם בענין אחוה וקורבה. כלי חמס היתה אחוָתם וקרבתם, פערוואַנדשאַפט, פערבינדונג, связь, родство, מקביל אל הקודם: שמעון ולוי אחים. וקרוב לזה פירש"י בשם מנחם ביחזקאל (שם), לשון תולדה, וכן: איש מאת מַכָּרוֹ (מ"ב י"ב, ו'), לבד מִמְכָּרָיו (דברים י"ח, ח'), כלם לשון תולדה ואף שהם משרשים שונים. ואולם במקום אחר פירשו בעלי המדרש מְכרתֵיהֶם מן מָכר במובנו הרגיל, ואמרו: כלי חמס ראוים למכרותיהם לעשו שמכר את הבכורה (בראשית רבה פרשה ויחי קאפיטל מ"ט), ויהיה שרשו מנחי העי"ן, והציר"ה תחת הכ"ף להמשיך היו"ד. והרשד"ל מפרשו מלשון מכר בלשון סורית, בהוראת נתינת אשה לאיש. וקוראים לארוס מְכוּרָא ולאירוסין מְכוּרְיָא, וכן בתרגום: ומה' אשה משכלת (משלי י"ט, י"ד) — ומן אלהא מִתְמַכְּרָא אתתא לגברא (ווזהי הנוסחא הנכונה ולא מתמסרא) ובכתוב כלי חמס מכרתיהם, הכוונה, ההתחתנות שעשו עם שכם, שהראו לו פנים כאילו נתרצו לתת לו את דינה לאשה, היתה להם ככלי לעשות בו חמס. וכן פירש גם פירסט. אך עיקר הוראתו בסורית איננה כי אם לקיחת אשה, וקניתה בדמים מידי אביה, וכהוראת הפעל כרה בעברית. וי"א שענינו מחשבות ערמה ומרמה, ליסטיגע אַנשלאֶגע, коварныя мысли, והוא מלשון גפתית מַכַּרָא, חרש, חשב מחשבת רמיה, בעטריגען, טרוג שפיננען, обманывать, וכן הוא בערבית. ובעברית נמצאה בהוראה הזו בשרש כרה (עיי"ש), ולדעת פירסט עיקר הוראת הפעל מכר בערבית וגפתית, קשירה, אסירה, צוזאַממען שנירען, צוזאַממען בינדען, связывать. ומזה: אסירה בחבלים ולכידה ברשת, בעשטריקקען, אין איין נעטץ פאַנגען, ловить сѣтью. ויפורש מזה: הַמֹּכֶרֶת גוים בזנוניה (נחום ג', ד'). אך לפי דבריו התיחד הפעל מכרא, בערבית לרמיה ולכידת אנשים בתחבולות ערמה ע"י כשוף. וכן מכרא ענינו מעשה כשפים, צויבעריי, колдовство, יתכן שטעם המכרת גוים ענינו, תפישת לב בכשוף, בעצויבערען, очаровать ויתישב היטב אל כלל מליצות הכתוב, טובת חן, בעלת כשפים. המכרת גוים בזנוניה ומשפחות בכשפיה. ולדעתי אפשר שמהוראת הקשור והאסירה, שיכלול הפעל מכר בערבית וגפתית, בא השם מְכֵרָה, לענין התחברות והתקשרות, זיך פערבינדען, פעראייניגען, соединяться, связываться, ויהיה פירוש כלי חמס מְכֵרוֹתֵיהֶם—התחברותם והתקשרותם היא כלי חמס, או במחשבות ועצות חמס, וכלי חמס הוא מלשון: וְכֵלַי כֵּלָיו רעים (ישעיה ל"ב, ז'). ובזה יובן היטב המליצות הבאות אח"כ: בסודם אל תבוא נפשי אחלקם ביעקב וגו' שלא יהיה להם שום התקשרות והתחברות.

ומן הבאורים השונים שהבאנו בזה ובשרש מכר א נראה שהפעלים כרה, מכר, נכר משתתפים בהוראותיהם ומיסוד אחד יצאו.

מָכִיר, שע"פ, א) בכור מנשה בן יוסף (בראשית נ', כ"ג; יהושע י"ז, א'), ועל שמו נקראה המשפחה אשר יצאה ממנו: וּלְמָכִיר נתתי את הגלעד (דברים ג', ט"ו), לחצי בני מָכִיר (יהושע י"ג, ל"א), מני מָכִיר ירדו מחקקים (שופטים ה', י"ד). וביו"ד היחס: למכיר משפחת הַמָּכִירִי (במדבר כ"ו, כ"ט). ב) בן עמיאל מלו: דבר,

מנכבדי ישראל בימי דוד (ש״ב י״ז, כ״ז, ושם ט׳, ז׳ ה׳)

מָכְרִי, שע״פ, (דהי״א ט׳, ח׳).

מְכֵרָה, שע״פ, שם עיר או משפחה, ועל שמה נקרא אחד מגבורי החילים אשר היו לדוד: חפר הַמְּכֵרָתִי (דהי״א י״א, ל״ו).

מָלֵא, פע״ו, הקל. בבנוי פ״א מְלָאוֹ (אסתר ז׳, ה׳), מן מָלָא, והשאר מָלֵאת, מָלֵאתִי, ופ״א בחסרון האל״ף מָלֵתִי (איוב ל״ב, י״ח), ע״ד יָצָתִי (שם א׳, כ״א), וברבוי מָלְאוּ, מָלֵאוּ, ובחסרון האל״ף מָלוּ (יחזקאל כ״ח, ט״ז). המקור מְלֹאת, ובעתיד יִמְלָא ענינו עומד, כינוס דברים לתוך חללו ובית קבולו של דבר אחרי סתימתו, והפוכו, ריק, פֿאָלל זיין, ווערדען, быть полну, ושמושו: א) באופן שהפעל מתיחס אל העצם הכונס בתוכו ובחללו, והעצם הנכנס יבוא ביחס הפעול, אך שמובנו עומד: והבית מָלֵא האנשים (שופטים ט״ז, כ״ז), והירדן מָלֵא על כל גדותיו (יהושע ג׳, ט״ו), טעמו מלא מים: פלג אלהים מָלֵא מים (תהלים כ״ה, י׳), עטיניו מָלְאוּ חלב (איוב כ״א, כ״ד), והחצר מָלְאָה את נגה כבוד ה׳ (יחזקאל י׳, ד׳), ומָלְאוּ הגרנות בר (יואל ב׳, כ״ד). וכן בכסוי כל פני השטח: ונחת שלחנך מָלֵא דשן (איוב ל״ו, ט״ז), ומָלְאוּ פני תבל ערים (ישעיה י״ד, כ״א), ובבחינת כמות המספרי: ההר מָלֵא סוסים (מ״ב ו׳, י״ז), ויהי כִּמְלֹאת הכלים (שם ד׳, ו׳), וע״ד ההשאלה: כי מָלְאָה הארץ דעה את ה׳ (ישעיה י״א, ט׳), אָלָה פיהו מָלֵא (תהלים י׳, ז׳), כי מָלְאָה הארץ חמס (בראשית ו׳, י״ג), צדק מָלְאָה ימינך (תהלים מ״ח, י״א), וימינם מָלְאָה שחד (שם כ״ו, י׳), עצמותיו מָלְאוּ עלומיו (איוב כ׳, י״א), וגם לב בני האדם מָלֵא רע (קהלת ט׳, ג׳), על כן מָלֵא לב בני האדם בהם לעשות רע (שם ח׳, י״א), שעורו: לב בני האדם שבהם מלא מחשבות לעשות רע: ורשעים מָלְאוּ רע (משלי י״ב, כ״א)—לבם מלא, מָלְאוּ מתני חלחלה (ישעיה כ״א, ג׳), שפתיו מָלְאוּ זעם (שם ל׳, כ״ז), ואת חמת ה׳ מָלֵאתִי (ירמיה ו׳, י״א), כי מָלֵתִי מלים (איוב ל״ב, י״ח), תִּמְלָאֵמוֹ נפשי (שמות ט״ו, ט׳)—נפשי תהיה מלאה מהם, אַן איהנען ערזאַטטיגען זאָלל מיינע גיער, утолю ими мою жажду, ע״ד: ונפש רעבה מִלֵּא טוב (תהלים ק״ז, ט׳) (ועיין להלן). ב) בהתיחס הפעל אל הדבר הנכנס בתוך חללו של דבר אחר, והדבר שנכנס בחללו יבוא ביחס הפעול, פֿיללען, наполнять: והענן מָלֵא את בית ה׳ (מ״א ח׳, י׳), ומִלְאוּ את המים בימים (בראשית א׳, כ״ב), ושוליו מְלֵאִים את ההיכל (ישעיה ו׳, א׳), וצוחתך מָלְאָה הארץ (ירמיה מ״ו, י״ב). וביחס אל הש״י: וכבוד ה׳ מָלֵא את המשכן (שמות מ׳, ל״ד), הלא את השמים ואת הארץ אני מלא (ירמיה כ״ג, כ״ד). וע״ד המליצה: בִּמְלֹאת ספקו יצר לו (איוב כ׳, כ״ב)—כאשר די ספוקו ימלא ויבוא אל קרבו (כאשר תבוא שאלתו), יצר לו, יהיה צר לו המקום להכיל, כי לא יהנה ממנו ויהיה מונח בקרבו כגשם זר נכנס לתוך מעיו ומעיק לו במלואו. וממושג קבול המקום לתוכו וכנוס המקיים בו עד תומם, יצא מושג כנוס חלקי הזמן לתוך מועד זמן ידוע ומוגבל והשלמתם, ונופל על השם ימים שהם חלקי הזמן: כי מלאו יָמָי (בראשית כ״ט, כ״א) — ימי הזמן המוגבל לעבודתו, פֿערפֿליעססען, исполниться, שלמו ועברו: ולא מָלְאוּ הימים (ש״א י״ח, כ״ו) — ימי המועד המוגבל, וַיִּמְלְאוּ ימיה ללדת (בראשית כ״ה, כ״ד) — ימי משך הריונה עד עת הלידה, מָלְאוּ ימיכם לטבוח (ירמיה כ״ה, ל״ד), כי כן יִמְלְאוּ ימי החנטים (בראשית נ׳, ג׳), קרב קצנו מָלְאוּ ימינו כי בא קצנו (איכה ד׳, י״ח)—ימי המועד המיועד להם לפורענות, עד יום מְלֹאת ימי מִלֻּאֵיכֶם (ויקרא ח׳, ל״ג); ועל המעט ביחס אל השם שנה: עד מְלֹאת לו שנה תמימה (שם כ״ה, ל׳), לפי מְלֹאת לבבל שבעים שנה (ירמיה כ״ט, י׳). ב) יוצא, הכנס דבר לתוך חללו של דבר אחר עד גדותיו, פֿיללען, אַנפֿיללען, наполнять: מַלְאוּ ארבעה כדים מים (מ״א י״ח, ל״ד), בנבלת שקוציהם וגו׳ מִלְאוּ נחלתי (ירמיה ט״ז, י״ח), ומִלְאוּ את הארץ חלל (יחזקאל ל׳, י״א), כי

מְלָאוּ מקדם (ישעיה ב׳, ו׳), לרוב המפרשים, ענינו עומד, מלאו מעשי ארצות הקדם. והמ״ם מתיחס אל הדבר הנכנס למלאות. והרשד״ל פירשו בשם לודביקום בהוראת שאיבה, שֶׁעפּפען, черпать, בהוראתו המיוחדת לו בלשון ארמית: לשאב מים, ת״א: לְמִמְלֵי מיא (בראשית כ״ד, י״ג), והטעם שאבי מים מבני קדם, כגלו להם מנהגיהם. ע״ד: אותי עזבו מקור מים חיים לחצב להם בארות וגו׳ (ירמיה ב׳, י״ג). ויתכן שבמובן זה בא גם במקרא: מִלְאוּ ארבעה כדים מים (מ״א י״ח, ל״ד), מָלוּ תוכך חמס (יחזקאל כ״ח, ט״ז), מִלְאוּ השלטים (ירמיה נ״א, י״א), רש״י פירש מִלְאוּ האשפות שהחצים נתונים בהם, ולמפרשים שלטים בהוראת מגנים יהי טעמו לבישה, אַנלעגען, облекать, לפי שהגוף ממלא את הבגד שלובש. וביחס אל הזמן: כי מָלְאָה צבאה (ישעיה מ׳, ב׳)—השלימה ימי צבאה. ובמובן המוסרי: אשר מְלָאוֹ לבו לעשות כן (אסתר ז׳, ה׳)—לבו מלא אותו עצה ומחשבה לעשות כן, דען מוטה האַבען, וואַגען, смѣть, дерзать. וסגולה בלשון לקשור הפעל מלא עם השם יד, לאמר ג) התעתד והכון לדבר נכבד, זיך בערייטען, ווידמען, посвящаться, готовиться: מִלְאוּ ידכם היום לה׳ (שמות ל״ב, כ״ט). ע״ד: ואשימה נפשי בכפי (שופטים י״ב, ג׳) (ועיין הפעל). ובא: ודין רשע מָלֵאתָ דין ומשפט יתמכו (איוב ל״ו, י״ז)—אם אתה מלא דינו ומשפטו של הרשע, הניעוך יסורים במדת פורענות מלאה הנכונה לרשע, הוי יודע שהדין והמשפט יתמכו אותך, יצילוך מרעות גדולות מהן.

הַנִּפְעַל—כעין הקל, ובהוראותיו ער-פֿיללט, פֿאָלל זיין, быть наполнену: א) שראשי נִמְלָא טל (שה״ש ה׳, ב׳), וזה לבדו בעברי ועיקר שמושו במקרא בעתיד: והנחל ההוא יִמָּלֵא מים (מ״ב ג׳, י״ז), כל נֵבֶל יִמָּלֵא יין (ירמיה י״ג, י״ב), והבית יִמָּלֵא עשן (ישעיה ו׳, ד׳). וביחס הפעול: וַיִּמָּלֵא הבית את הענן (יחזקאל י׳, ד׳), וַתִּמָּלֵא הארץ את המים (מ״ב ג׳, כ׳). וביחס אל הממלא: וְיִמָּלֵא כבוד ה׳ את כל הארץ (במדבר י״ד, כ״א), פֿאָלל ווערדען, наполняться. ובהשאלה: יִמָּלֵא פי תהלתך (תהלים ע״א, ח׳), אז יִמָּלֵא שחוק פינו (שם קכ״ו, ב׳), שכרון ויגון תִּמָּלֵאִי (יחזקאל כ״ג, ל״ג), וַתִּמָּלֵא הארץ חמס (בראשית ו׳, י״ד), וַיִּמָּלֵא את החכמה (מ״א ז׳, י״ד), תִּמָּלֵא הארץ לדעת את כבוד ה׳ (חבקוק ב׳, י״ד), טעמו: תמלא הארץ תשוקה ורצון לדעת כבוד ה׳. ובבחינת כמות המספר: וַתִּמָּלֵא ארצו כסף (ישעיה ב׳, ז׳), וַתִּמָּלֵא הארץ אתם (שמות א׳, ז׳). ובא: ואפקים יִמָּלְאוּן ממך (יחזקאל ל״ב, ו׳), בקשור עם מ״ם. ובבחינת הזמן: וַיִּמָּלֵא שבעת ימים (שמות ז׳, כ״ה), כמו מספר מנין שבעת ימים. או שענינו כפעל סתמי, עס פֿערגינגען, исполнилось: בלא יומו תִּמָּלֵא (איוב ט״ו, ל״ב), לדעת רש״י מוסב הפעל אל השם תמורתו בפסוק הקודם, תעמוד תמורתו על ליאותה מליגדל ומלהצליח עוד. וי״מ בחסרון מלת עת בלא יומו תִּמָּלֵא עתו, ותבא עת פקודתו. או שהוא פעל סתמי, שיער איהם ניכֿט אויס מיט איהם (ועיין מָלֵא ב). ובמובן רב עשר ונכסים: וַתִּמָּלְאִי ותכבדי מאד (יחזקאל כ״ז, כ״ה), פֿאָלל רייך ווערדען, разбогатѣть: אִמָּלְאָה החרבה (שם כ״ו, ב׳)—אתמלא (אתעייר) מחורבנה של ירושלים (רש״י), והרשד״ל פירש בשני מאמרים: אִמָּלְאָה אני, והיא (ירושלים) החרבה מבנין הפעל וה״א מן הבנין ולא ה״א הידיעה: ואיש יגע בהם יִמָּלֵא ברזל ועץ חנית (ש״ב כ״ג, ז׳), לדעת רש״י ענינו כמו יתלבש, צריך שילבש את בשרו ברזל, וימלא ידו בכלי זין לקצצו, ויהיה כמו שפירשנו: מִלְאוּ השלטים (ירמיה נ״א, י״א), וי״מ יִמָּלֵא מכות ודקירות ברזל

הפִּעֵל יוצא לשני פעולים בהוראת הקל. א) הכנס דבר אחר לתוך חללו של דבר אחר למלא אותו, פֿיללען, אַנפֿיללען, наполнять, וקשורו ביחס הפעול ביחס הדבר שמכניסין אל תוכו: וגם את התעלה מִלֵּא מים (מ״א י״ח, ל״ה), מַלֵּא קרנך שמן (ש״א ט״ז, א׳); וַתְּמַלֵּא את החמת מים (בראשית כ״א, י״ט), והוא מְמַלֵּא על כל גדותיו (דה״א

י״ב, מ״ז), כמו „והוא מלא״. ובחסרון הדבר הנכנס, המובן במאמר: וַתְּמַלֵּא כדה ותעל (בראשית כ״ד, ט״ז), שעורו ותמלא כדה מים. ובחסרון הכלי שממלאים אותו: וְהַמְמַלְאִים למני ממסך (ישעיה ס״ה, י״א), וענינו מנסכים, ובמ״ם ביחס הדבר שמכניסים קצת ממנו: מִלֵּא את אשפתו מהם (תהלים קכ״ז, ה׳)—קצת מהם, וכן: וּמִלֵּא כפו ממנה (ויקרא ט׳, י״ז), מָלֵא כרסו מעדני (ירמיה נ״א, ל״ד), בקמ״ץ, ושעורו ממעדני. ובהשאלה: וּמִלֵּאתִי את הריו חלליו (יחזקאל ל״ה, ה׳), מְלֵאתִיךְ אדם כילק (ירמיה נ״א, י״ד), עבר ים מִלְאוּךְ (ישעיה כ״ג, ב׳), והוא מִלֵּא בתיהם טוב (איוב כ״ב, י״ח), נְמַלֵּא בתינו שלל (משלי א׳, י״ג). ולענין התפשטות ומלוא השטח: וַתְּמַלֵּא ארץ (תהלים פ׳, י׳), יוצא לפעול אחר, גאַנץ אונד גאַר אויספֿיללען, איינגעהמען, заполнять: ונפש רעבה מִלֵּא טוב (תהלים ק״ז, ט׳)—כי הנפש הרעבה נקראת ריקה: ורקה נפשו (ישעיה כ״ט, ח׳). ובחסרון הפעל: וְחַיַּת כפירים תְּמַלֵּא (איוב ל״ח, ל״ט)—אכל, זאַטטיגען, насыщать, וכל נפש דאבה מִלֵּאתִי (ירמיה ל״א, כ״ה), חסר הפעול מלאתי טוב, רצון, נחמה, לְמַלֵּא נפשו כי ירעב (משלי ו׳, ל׳). ובמובן המוסרי: מִלֵּא אותם חכמת לב (שמות ל״ה, ל״ה), מִלֵּא ציון משפט וצדקה (ישעיה ל״ג, ה׳), כי זעם מִלֵּאתָנִי (ירמיה ט״ו, י״ז), מַלֵּא פניהם קלון (תהלים פ״ג, י״ז), ופי אֲמַלֵּא תוכחות (איוב כ״ג, ד׳), עד יְמַלֵּה שחוק פיך (שם ח׳, כ״א), בה״א תמורת אל״ף. ובא: הרחב פיך וַאֲמַלְאֵהוּ (תהלים פ״א, י״א), במובן הפשוט והמשאלי כאחד, פתח פיך ברחבה, ואמלא אותו. והכוונה הרבה לבקש ואתן לך. ומזה: יְמַלֵּא ה׳ כל משאלותיך (תהלים כ׳, ו׳), ע״ד משל כאילו נפש השואל ריקה והנותן לו שאלתו ממלא אותה. ונופל הפעל על השאלה במקום השואל. וכן: וכל עצתך יְמַלֵּא (שם שם, ה׳). ומזה בקיום ההבטחה: לְמַלֵּא את דבר ה׳ (מ״א ב׳, כ״ז), לְמַלֹּאות דבר ה׳ (דה״ב ל״ו, כ״א), ערפֿיללען, אין ערפֿיללונג ברינגען, исполнять, привести въ исполненіе, כי ההבטחה כל זמן שלא נתקיימה כאילו היא ריקה. ובא ביחס אל היד הפועלת: ובידו מִלֵּא לאמר (מ״א ח׳, ט״ו), ובידך מִלֵּאתָ כיום הזה (שם שם, כ״ד). ובא:

א) במובן תחיבת דבר בתוך קצת הללו של דבר אחר, איינפֿאַססען, оправлять, בקשור עם יחס הבי״ת אל הדבר שקובעים בו: וּמִלֵּאתָ בו מִלֻּאַת אבן (שמות כ״ח, י״ז), וַיְמַלְאוּ בו ארבעה טורי אבן (שם ל״ט, י׳), ובחרשת אבן לְמַלֹּאת (שם ל״א, ה׳). וכמו כן יבוא יחס הבי״ת אל הדבר שקובעים אותו: מְמֻלָּאִים בתרשיש (שה״ש ה׳, י״ד) ולדעתנו בא מזה בענין דקירה ונעיצה: הַתְמַלֵּא בשכות עורו (איוב מ׳, ל״א)—התוכל לדקור ולפצע את עורו בשכות והם קוצים חדים או חניתות. ויתכן גם שיכלול הפעל מִלֵּא בזה גם ענין דקירות הרבה על פני כל עורו ומלואו. ופרושי המפרשים רחוקים.

ב) ביחס אל הזמן, השלמת זמן קבוע, ביז צו ענדע ברינגען, довести до-конца, אויסהאַלטען: וזקן אשר לא יְמַלֵּא את יָמָיו (ישעיה ס״ה, כ׳), מַלֵּא שְׁבֻעַ זאת (בראשית כ״ט, כ״ז), תספור ירחים תְּמַלֶּאנָה (איוב ל״ט, ב׳), ובמובן יוצא: את מספר ימיך אֲמַלֵּא (שמות כ״ג, כ״ו), לְמַלֹּאות לחרבות ירושלים שבעים שנה (דניאל ט׳, ב׳). וכמו כן בבחינת השלמת מנין ומספר קצוב: וַיְמַלְאוּם למלך (ש״א י״ח, כ״ז), פֿאָללצאָהליג אָבגעבען, отдать сполна.

ג) הכנה ויעוד לדבר נכבד ומשמרת גבוהה ויתיחס הפעל אל היד שהיא הפועלת. איין אַמט איבערגעבען, איינווייהען, посвящать. וּמִלֵּאתָ את ידם וקדשת אתם וכהנו לי (שמות כ״ח, מ״א), והרי זה כאלו מוסר המשמרת בידו, וממלא אותה במלואה להיות כולה נמסרת לתכלית עבודתה (ועיין רש״י והרמב״ן על פסוק זה): וּלְמַלֵּא בם את ידם (שם כ״ט, כ״ט)—בבגדי הקדש אשר ילבשו הכהנים ממלאים את ידם לשרת בקדש. ובא ע״ד השאלה: יכפרו את המזבח וטהרו אתו וּמִלְאוּ ידיו (יחזקאל מ״ג, כ״ו). ומזה גם התחדשות

מעצמן והתעתדות לפעולה נכבדה : החפ״ן יְמַלֵּא את ידו (מ״א י״ג, ל״ג), מִן הַקַּל : מִלְאוּ ידכם היום (שמות ל״ב, כ״ט), כל הבא לְמַלֵּא ידו (דהי״ב י״ג, ט׳), עתה מִלֵּאתֶם ידכם לה׳ (שם כ״ט, ל״א) לעבדו, מוסב אל המזבח כאלו היו לו ידים למלא אותן לשרת בקדש . ובענין ד) השלמת דבר וחזוקו, ערגאֶנצען , закончить, дополнить : ואני אבוא אחריך וּמִלֵּאתִי את דבריך (מ״א א׳, י״ד) . ומזה השלמת רצון המצוה , בקשור עם מלת אחרי : יען אשר מִלֵּא אחרי ה׳ (דברים א׳, ל״ו), כי לא מִלֵּאתָ אחרי ה׳ אלהי (יהושע י״ד, י״ט), כי לא מִלְאוּ אַחֲרָי (במדבר ל״ב, י״א), פאָלגען, слушаться, исполнить . ובא: ויהוא מִלֵּא ידו בקשת (מ״ב ט׳, כ״ד), י״מ תפש את הקשת בידו, והנכון שענינו כבש ידו בקשת לירות בכח וכאילו עשה ביד מלאה . בכל ידו : כי דרכתי לי יהודה קשת, מִלֵּאתִי אפרים (זכריה ט׳, י״ג), לדעת המפרשים מלת קשת עולה ויורדת—דרכתי יהודה קשת (שמתי את יהודה קשת בידי ואדרכה), וכן מלאתי את יד אפרים קשת, כמו ויהוא מִלֵּא ידו בקשת ותרגומו מַלֵּית גבורא, מלאתי את אפרים כח וגבורה. ורש״י פירש: אפרים יהיה לי כאשפה מלאה חצים: קראו מַלְאוּ ואמרו האספו (ירמיה ד׳, ה׳), רש״י והרד״ק פירשו בלשון אסיפה—התאספו אספה קהל גדול, וכמו מְלֹא רעים (ישעיה ל״א, ד׳), (עיין מלא) . וי״ת : אכלו אַסְגוּ מענין קבוץ ורבוי . וי״מ קראו בכח גדול בקול מלא, מים פֿאָללער שטיממע, гром-ко . ובא הפעל תחת תאה״פ, אבל לא מצאנו תאר מלא מיוחס לקול כמו שהעיר הרשד״ל . ובמשנה בענין שאיבה שאֶפּפּען, черпать : אמת המים וכו׳ אֵין מְמַלְּאִים הימנה בשבת (ערובין ה׳ ו׳) (עיין הקל), מעשה בתינוקת שירדה לְמַלְּאוֹת מים מן העין (כתובות א׳, ט׳), כרגלי הַמְמַלֵּא (ביצה ה׳, ה׳). ובענין מלוי מקום : ישב האחד על הפתח ולא מלאהו, אויספֿיללען, напол-нять, (שבת י״ג, ז׳). ובהשאלה במובן המוסרי : בן זריז וּמְמוּלָּא בתורה (סנהדרין ע׳, ע״ב), וכן הכונה בדבריהם : דרכן של תלמידי הכמים וכו׳ זריז וממולא וכו׳, וקרובה מאד ההשערה, כי מה שנאמרה בברייתא (בבלי קדושין כ״ט, ע״ב) ואם היה בנו זריז וממולח בנו קודמו, שנ״ל וממולא. וברבא״ם : כי הוא ממולא מכל הענינים (הקדמת חוהל״ב) .

הִתְמַלֵּא פ״א במקרא בענין התקשרות והתחברות, לפי שהנאספים במקום ממלאים את חללו וריקותו : יחד עלי יִתְמַלָּאוּן (איוב ט״ז, י׳), זיך פֿעראייניגען, פֿערבינדען , соединяться . ולדעת פירסט יבוא בהוראת התאזרות והזדיינות , זיך ריסטען , вооружаться , מן „יִמָּלֵא ברזל" (ש״ב כ״ג, ז׳), ודחוק . ובחז״ל בהוראת הנפעל , זיך פֿיללען , פֿאָלל ווערדען : наполнять-ся : וְנִתְמַלֵּא מים (מקואות ב׳, ח׳), וְנִתְמַלְּאוּ מים (שם ט׳), אין הבור מִתְמַלֵּא מחוליתו (ברכות ג׳, ע״ב) . ועל הרוב במובן המוסרי : בני , הִתְמַלְּאוּ רחמים אלו על אלו והקב״ה מִתְמַלֵּא עליכם רחמים (כ״ר ל״ג) ,

מָלֵא, מְלֵאָה, תה״ש בקשור אל הדבר הממלא ביחס הפעול :

ככלוב מָלֵא עוף (ירמיה ה׳, כ״ז), פֿאָלל, полный : הים איננו מָלֵא (קהלת א׳, ז׳), ויין חמר מָלֵא מסך (תהלים ע״ה, ט׳), מָלֵא רוּחַ חכמה (דברים ל״ד, ט׳), וּמָלֵא ברכת ה׳ (שם ל״ג, כ״ג), שניהם מְלֵאִים סלת (במדבר ז׳, י״ג), ובתים מְלֵאִים כל טוב (דברים ו׳, י״א) , גביעים מְלֵאִים יין (ירמיה ל״ה, ה׳), מזוינו מְלֵאִים (תהלים קמ״ד, י״ג), חסר שם הממלא ומובן במאמר : והיא מְלֵאָה עצמות (יחזקאל ל״ז, א׳), העגלה הַמְלֵאָה לה עמיר (עמוס ב׳, י״ג), מְלֵאת קטרת (במדבר ז׳, פ״ו), שבלים וגו׳ מְלֵאֹת וטובות (בראשית מ״א, כ״ב)—מְלֵאוֹת גרעינים , הבריאות והַמְּלֵאוֹת (שם שם, ז׳), חלקת השדה מְלֵאָה עדשים (ש״ב כ״ג, י״א)—זרועה כלה עדשים : והאופנים מְלֵאִים עינים (יחזקאל י׳, י״ב)—ממולאים, בעזעטצט. унизанный, усѣянный. שם תאר במובן שם עצם : וְהַמָּלֵא תסיעי (מ״ב ד׳, ד׳), דאס פֿאָללע, полное : אני מְלֵאָה הלכתי (רות א׳, כ״א)—עשירה ,

מלאה עשר ובנים, רייך, богато: כעצמים בבטן המְלֵאָה (קהלת י"א, ה')—כנוי לאשה הרה, מעוברת שוואַנגערע, беременная. ומזה במשנה: יצאתה מְלֵאָה (יבמות כ"ז, א'). ובא: מְלֵאֲתִי משפט (ישעיה א', כ"א), ע"ד רבתי, אוהבתי לדוש. ובבחינת הזמן: זקן עם מְלֵא יָמִים (ירמיה ו', י"א), וואָהל בעטאַגטע, престарѣлый. וזה לבדו בא ביחס הסמיכות: ומי מָלֵא ימצו למו (תהלים ע"ג, י')—מי נהר מלא או מי כוס מלא (ועיין מַי ועיין מלא ב). וע"ד ההשאלה: בכסף מָלֵא יתננה לי (בראשית כ"ג, ט')—בכסף לפי ערך השווי, בכסף שויו, פֿאָללעס געלד, полная стоимость. ובא: רוח מָלֵא מאלה יבא לי (ירמיה ד', י"ב), לדעת יש מפרשים ענינו כמו רוח גדול וחזק, העפֿטיג, שטאַרק, сильный, והטעם מאלה המקומות (משפיים במדבר) יבוא לי רוח גדול וחזק ולא רוח צח, רוח אשר יש בו כדי להרם ולפרק. וי"א רוח מָלֵא מאלה, המ"ם היא מ"ם היתרון חזק יותר מאלה הרוחות (ועיין באורי הרשד"ל: כקש יבש מָלֵא נחום א', י'), רש"י פירש אשר נתמלא ונגמר בשולו וייבש, אבל הקש הוא התבן המרוסס ואיננו נופל על השבלים. ולזה הנכון כדעת האומרים שהמלה מָלֵא בזה באה במובן תאה"פ בשלמות כלו, עד תמו, פֿאָללענדס, גאַנץ אונד גאַר, вполнѣ. וכן נראה מת"י: קראו אחריך מָלֵא (ירמיה י"ב, ו'), לפירש"י הוא שם קבוצת אנשים, פֿערזאַמלונג, собраніе. וע"ד שאמרו: קראו מַלְאוּ (שם ד', ה'), וי"מ גם את זו במובן תאה"פ, קראו בקול גדול וחזק שטאַרק, העפֿטיג, сильно. וי"ת: אמרו עלך מלין בישין, ולא ידענו נימוקו: ידין בגוים מָלֵא גויות (תהלים ק"י, ו'), גם זה פירש"י בהוראת שם, אסיפת פגרים. וכן תרגם רי"מ זאַבס איינע פֿיללע פֿאָן לייכען, множество труповъ, (ועיין מלא ב). ובדחז"ל חדש מָלֵא: של שלשים יום (עיין חדש). בפה מלא, דבור ברור ונאמן: וכאשר יבואו באותיות מלאים, האותיות המלאים (אמונות ודעות ג')—אותות ברורים ונכוחים פֿאָלקראָמען, קלאַר, דייטליך, вполнѣ, ясно.

מְלֹא, שם ע"מ שְׁכוֹל ועל המעט מְלוֹא בוי"ו, ופ"א מלו בחסרון האל"ף (יחזקאל מ"א, ח'). א) כלל תפיסת חלל הכלי או המקום הכונס והמכיל מדה דאָס אנצופֿיללענדע, вмѣстимость, סמוך אל שם המקום התופס והכונס: מְלֹא חפניכם פיח כבשן, האַנדפֿאָלל, полныя горсти (שמות ט', ח'), מְלֹא העמר מן (שמות ט"ז, ל"ג), מְלֹא הספל מים (שופטים ו', ל"ח), מְלֹא ביתו כסף (במדבר כ"ב, י"ח). להפליג הרבוי: מְלֹא כל הארץ כבודו (ישעיה ו', ג')—חלל כל הארץ מלא את כבודו, והיה מטות כנפיו מְלֹא רחב ארצך (שם ח', ח'). ובענין כלל כמות השטח: ומְלֹא החבל להחיות (ש"ב ח', ב'), איינע שנור לאַנגע, длина въ цѣлую веревку: מְלוֹ הקנה (יחזקאל מ"א, ח'), איינע פֿאָללע רוטהע, съ цѣлый прутъ: ויפל מְלֹא קומתו ארצה (ש"א כ"ח, כ'), זיינער גאַנצען לאַנגע נאַך, во весь ростъ. ובמשנה מְלֹא: אפילו אין שם אלא מְלֹא האדם וטומאה (טהרות ד', ח'). ב) הדבר הממלא את המקום, פֿיללע, אינהאַלט, содержимое: ירעם הים וּמְלוֹאוֹ (דהי"א ט"ז, ל"ב), והכפל: יעלוץ השדה וכל אשר בו, כי לי תבל וּמְלֹאָהּ (תהלים נ"א, י"ב)—כל יושביה, והסגרתי עיר וּמְלֹאָהּ (עמוס ו', ח'), תבל וּמְלֹאָהּ אתה יסדתם (תהלים פ"ט, י"ב); הֲשַׁם ארצה מִמְּלֹאָהּ (יחזקאל י"ב, י"ט)—תהיה ריקה מיושביה. ג) קבוץ ואסיפה רבה, איינע מענגע, множество: אשר יקרא עליו מְלֹא רעים (ישעיה ל"א, ד'), וזרעו יהיה מְלֹא הגוים (בראשית מ"ח, י"ט)—רבוי עמים, עמים רבים יצאו מזרעו. והנראה שטעמו כמו מְלֹא הספל מים, בהללם של הגוים יהיה זרעו, כל הגוים או הארצות יהיו מלאים זרעו. ובמשנה: עד שיצא ממנו מְלוֹאוֹ ועוד (מקואות ג', ב'), ובענין כלו בשלמות: מבוי שנפרץ בִּמְלוֹאוֹ לחצר (ערובין דף ח', ע"א).

מְלֵאָה, שם מליצי, נופל על כלל תבואות השדה והכרם, וזה

לפי הנראה אם על שם מלאים של הגרעינים, כשהם מתבשלים, או ע״ש עצם רבוים (וע׳ מלא ב), גערייפטע פֿרוכט, полный, врѣлый плодъ: פן תקדש הַמְּלֵאָה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם (דברים כ״ב, ט׳), שעורו כמו מלאת הזרע, או שהוא שני מאמרים והשני מפרש הראשון, המלאה שהיא הזרע, ובמקום הזה הוא יכלול רק פרי השדה. וא״ת דִּמְעַת זרעא: כדגן מן הגרן וְכַמְלֵאָה מן היקב (במדבר י״ח, כ״ז), שנופל על תבואת הכרם והוא היין: מְלֵאָתְךָ ודמעך לא תאחר (שמות כ״ב, כ״ח), שעורו את המוטל עליך לתת ממלאתך ומדמעך, מְלֵאָה ענינו תבואת השדה, וְדֶמַע תבואת הכרם, יין ושמן (ועיין דמע).

מִלֻּאָה, שם, קביעת ושימת דבר אחד בכלל דבר אחר, ונופל על קביעת אבנים טובות ושבוצים, איינפֿאַססונג, איינזעטצונג, вставка: מִלֻּאַת אבן (שמות כ״ח, י״ז), משבצים זהב יהיו בְּמִלּוּאֹתָם (שם שם, כ׳), מלא וי״ו, מוסבת משבצת זהב בְּמִלֻּאֹתָם (שם ל״ט, י״ג).

מִלֻּא, ש״ז, לא נמצא כי אם ברבוי מִלֻּאִים, שימה בפקודה ומשמרת גבוהה. א) נופל על הבאת חנוך ושימת הכהנים וכלי השרת במשמרת פקודתם, אַמטסאיינזעטצונג, איינווייהונג, посвященіе: ימי מִלֻּאֵיכֶם (ויקרא ח׳, ל״ג), איל מִלֻּאִים הוא (שמות כ״ט, כ״ב)—הקרבן שמביאים למעשה המלאים, הלחם אשר בסל הַמִּלֻּאִים (ויקרא ח׳, ל״א) — הסל שמביאים בו הלחם השייך לקרבן המלאים. ב) קביעת ושימת אבנים יקרות איינזעטצונג, איינפֿאַססונג вставка: ואבני מִלֻּאִים לאפוד (שמות כ״ה, ז׳).

מִלֵּאת. (עקרו מִלֵּאת) שם, עיקר מקום הקביעות, בסים הדבר שקובעים למלא, באָדען דעם איינזאַטצעס, פֿיללונג, мѣсто вставки: ישבת על מִלֵּאת (שה״ש ה׳, י״ב), לא בולטות ולא שוקעות ביותר מדאי, ולא נוטות לצד אחד ביותר, כי אם ביושר על מלאת גומא שלהן, כאבן הטוב המשבצת במלאת מושבה. וברחז״ל, בהשאלה בענין שלמות וכלילות, פֿאָללקאָמכענהייט: עולם על מלאתו נברא, חוה על מְלֵאָתָהּ נבראת (ב״ר י״ד), אף על פי שנבראו הדברים על מְלֵאָתָן מכיון שחטא אדם הראשון נתקלקלו (שם י״ב).

מִלּוֹא, שע״פ, מין בנין מצודה שהיה בעיר ציון מימי היבוסי: וישב דוד במצדה וגו׳ ויבן דוד סביב מן הַמִּלּוֹא וביתה (ש״ב ה׳, ט׳), ובדהי״א באותו ענין נאמר: ויבן העיר מסביב מן הַמִּלּוֹא ועד הסביב (י״א ח׳), וגם שלמה הוסיף לבנות את הַמִּלּוֹא (מ״א ט׳ ט״ו כ״ד), ובנה בו בנין גדול (שם י״א, כ״ז), וגם בחזקיהו מלך יהודה נאמר: ויחזק את הַמִּלּוֹא עיר דויד (דהי״ב ל״ב, ה׳)—המלוא שבעיר דויד. ולדעת המפרשים נגזר השם הזה מן השם מַלְיָתָא בארמית, בהוראת סוללה, וואַלל насыпъ: וישפכו סוללה ת״י וצברו מַלְיָתָא על קרתא (ש״ב כ׳, ט״ו), וכן תרגם גם את השם מִלּוֹא. וזה ע״ש מלוא הבנין בתלוליות של עפר ואבנים ומשרש מלא. בעברית וארמית. ובחבור עם שם בית, בֵּית מִלּוֹא, שם מגדל ומצודה, סמוך לעיר שכם: ויאספו כל בעלי שכם וכל בית מִלּוֹא (שופטים ט׳, ו׳ כ׳), והוא שנקרא מגדל שכם (שם שם, מ״ז). וביואש מלך יהודה נאמר: ויכו את יואש בית מִלֹּא היורד סִלָּא (מ״ב י״ב, כ״א), ולא נודע איזה מקומו (ועיין סלא).

מִלּוּי, שה״פ, דאַס פֿיללען, наполненіе, בגמרא: לפי שאין תוקעין למִלּוּי מים בשבת (סוכה נ״ד, ע״א), ובפיוט: מִלּוּי שערים פתח (מערבית ז׳ דפסח), ענינו כמו שפירש הרוו״ה, שערים סגורים פתח, שלשון מלוי נופל על הממלא ועל המתמלא.

מַלְאוּי, מַלּוּי, מַלְאַי, שם, סחורה המוטלת בחנות להמכר, שהיא ממלאת חללה של החנות. וואַרע אין איינעם לאַדען, товаръ: הַמִּלְאוּי (המלוי) של ישראל (תוספתא חלה א׳ ב׳), ובגמרא: חנות של ישראל וּמַלְאֵי של ישראל (פסחים ל״א, ב׳). ומזה: מעות קרימה

לקנות בהן סחורה להשתכר בה, פֿאָרשוּסס, אויסלאַג, ваdатокъ: כל המטיל מַלְאַי לכיס תלמידי חכמים, זוכה ויושב בישיבה של מעלה (פסחים נ״ג, ע״ב), משרבו מטילי מַלְאַי על בעלי בתים רבה השמד (תוספתא סוטה י״ד, א׳), ובגמרא: רבה השוחד (סוטה מ״ז, ע״ב).

מְלָא, מְלֵי, ארמית פעל כבעברית, פֿאָלל זיין, ווערדען, наполняться, быть наполнену, הקל: וּמְלָאת כל ארעא (דניאל ב׳, ל״ה).

האֶתְפַּעֵל במובן המוסרי: נבוכדנצר הִתְמְלִי חמא (שם ג׳, י״ט).

מָלֵא, פע״ו, דומה לשרש מלל, בהוראת כתיצה, מעיכה, פירוך ופירוק, איינדריקקען, צעררייבען, растирать. ומזה הקל עומד: א) כקש יבש מָלֵא (נחום א׳, י׳) — נשדף ונפרך, כי הקש כשהוא יבש מתפרק ומתפרך בנגיעה קלה (הרד״ק). ומזה בא לדעת הר״ר שי״ר בהוראת יוצא: ידין בגוים מָלֵא גויות מחץ ראש על ארץ רבה (תהלים ק״י, ו׳) כתת, טחן, פרך, שטאָססען, толочь — את גויות הגוים, והם הגופים בלי הראש (עיין גויה), מָחַץ ראש—ומחץ גם ראשם. ויהיה שני הפעלים מָלֵא מָחַץ נרדפים בענין (השחר שנה ג׳, עמוד 103). ועל פי יסוד זה יתבן שיתבאר גם: רוח מָלֵא מאלה יבוא לי (ירמיה ד׳, י״ב), וכעין שנאמר: רוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים (מ״א י״ט, י״א), אַללעס צערמאַלמענדער ווינד, всесокрушающій вѣтеръ.

הנִפְעַל: בלא יומו תִּמָּלֵא (איוב ט״ו, ל״ב) תפרך ותתמעך. ונמשך אל הסמוך לו: וכפתו לא רעננה. בלא יומו תמלא כפתו, בעוד לא היתה רעננה, ויתכן שבא גם בפִּעֵל: הַתְמַלֵּא בשכות עורו (איוב מ׳, ל״א), דוקר, כותת וממעך. ובפיוט: מִלֵּא המון הריקה (מעריב א׳ דפסח) פרך, מעך וכתת (עיין ביאור הרוו״ה).

מָלַג, פ״י, שפיכת רותחים על בשר בהמה להעביר השער, אַבבריהען, обварить кипяткомъ, חלוט שליקה: מוֹלְגִין את הראש ואת הכרעים (תוספתא ביצה פ״ג, י״ג), ובפירות: או חולטין מיד בחמין או מוֹלְגִין במי זיתים (תוספתא ע״ז ט׳). ומזה בפיוט: מֶלֶג, שם מים רותחים או שה״פ רתיחת מים, זיעדענדעס, קאָכענדעס וואַססער, кипятокъ. להצין מֶלֶג (תפלת גשם, יפתח ארץ)

מְלוֹג, במשנה: הכניסה לו עבדי מְלוֹג ועבדי צאן ברזל, ואלו הן עבדי מְלוֹג, אם מתו מתו לה, ואם הותירו הותירו לה, ואלו הן עבדי צאן ברזל, אם מתו מתו לו, ואם הותירו הותירו לו (יבמות ז׳, א׳). והנה הוראתו הראשונה היא חליבה, מעלקען, доить, וברומית mulgeo. וזהו שנאמר בירושלמי—ובכן נכסי מלוג, הם נכסי האשה שהבעל אוכל פירות וחולבם או מולג אותם (יבמות) ר״ח בר אדא בעא קומי ר׳ מנא, מהו עבדי מְלוֹג, אמר ליה כמה דאת אמר מָלִיג מָלִיג. והערוך פירש כעין מליגת הראש שתולשין השער ועוזבין הראש כך הבעל אוכל הפירות (מנכסים שהכניסה לו האשה) ועוזב הראש, והם הפך עבדי או נכסי צאן ברזל שהם קנין הבעל כל ימי התקיימות האישות, ומחויב להחזירם בהפקעת האישות ע״י מיתה או גירושין: והאשה שמכרה בנכסי מְלוֹג (ב״ק פ״ח, ע״ב). וזה נכסי מלוג: הנכסים שמכנסת האשה לבעלה ליהנות ומחלטת אותם לו בפירותיהם ושלא בקבלת אחריותם עליו. וזה להפך מנכסי צאן ברזל, שעומדים ברשות הבעל בכל משך ימי האישות, ואחריותם עליו בהפסק האישות כמבואר למעלה.

מַלְגֵּז, שם דבר שוה בהוראתו למלת מַזְלֵג בהפוך האותיות: את הרחת ואת המַּזְלֵג לתת עליו לקטן (משנה שבת י״ז, א׳; וזאת היא רק הנוסחא במשנה שבגמרא קי״ז ע״ב, אבל לא במשנה שבמשניות), ובתוספתא (שבת י״ט, כ׳) נאמר: שנים אוחזין במַלְגֵּז.

מְלוּגְמָא, במשנה שם רטיה, ותחבשת אספלנית שממרחים דברים של רפואה על בגד או על עור וכורכים על המכה, פֿלאַסטער, пластырь: כל

המיוחד למאכל אדם אין עוש"ן ממנו מְלוּגְמָא לאדם (שבועות ח', א'), מְלוּגְמָא בבגד טהורה ובעור טמאה, (כלים כ"ח, ג'), והוא מלשון יונית malagma, ובב"ק ק"ב ע"א נאמר: לאכלה ולא לִמְלוּגְמָא. ומזה גם המאמר: חמין במוצאי שבת מְלוּגְמָא (שבת קי"ט, ע"ב), לאמר: רפואה.

מֶלַח, שם החמר, מוצק בעל טעם חריף, שנותנים במאכלים ותבשילים להטעים אותם ולקיימם שלא יתקלקלו, זאַלץ, соль, והוא בא ממי הים שהמה מלוחים: לְמֶלַח נתנו (יחזקאל מ"ז, י"א), ונמצא גם במקומות מיוחדים בארץ: ומכרה מֶלַח (צפניה ב', ט') (ועיין בסמוך): היאכל תפל מבלי מֶלַח (איוב ו', ו'), ושימו שם מֶלַח (מ"ב ב', כ'), וכל קרבן מנחתך בַּמֶּלַח תמלח ולא תשבית מֶלַח ברית אלהיך מעל מנחתך (ויקרא ב', י"ג) — הַמֶּלַח לפי שהוא שומר המאכלים והתבשילים שלא יתקלקלו ולא יתעפשו, הוא נעשה לאות ומשל להשגחת השי"ת על עולמו לשמרו ולקיימו קיום מתמיד, ושע"כ נקרא המלח ע"ד ההשאלה „ברית אלהים". וכמו כן כל ברית של הבטחה נאמנה שלא תכזב ולא תפסק נקרא במקרא בשם: בְּרִית־מֶלַח. ונאמר על הכהונה בזרעו של אהרן: בְּרִית־מֶלַח עולם היא לפני ה' לך ולזרעך אתך (במדבר י"ח, י"ט), ועל הממלכה לזרעו של דוד: לו ולבניו בְּרִית־מֶלַח (דה"ב י"ג, ה'), זאַלץ בונד; ולדעת גיזיניוס היה מנהג כורתי ברית בימי קדם לאכול מלח בשעת כריתות הברית לסימן קיומה ואחריותה (ועיין מֶלַח). ומהפכת סדום נהפך כל המקום ההוא למקום מֶלַח ובבקיעיה ועמקיה נתהוה הים שכלו מלא מלח ושע"כ נמצא ע"צ היתרון: יָם־הַמֶּלַח: עמק השדים הוא יָם־הַמֶּלַח (בראשית י"ד, ג'), ועיין בשמות העצמים הפרטיים. ואשת לוט אשר התמהמהה ושהתה להביט על המהפכה היתה נציב מֶלַח (שם י"ט, כ"ו). והמלח באותו הכח שיש לו לשמור כל דבר מאכל העומד להתקלקל מקלקולו ומעפושו, בו בכח הזה הוא מְעַכב את כח הצמיחה ושורף זית הקרקע שהוא נתון שם. ומשלו בו גם השממון והחרבן: גפרית וָמֶלַח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמיח ולא יעלה בה כל עשב כמהפכת סדום וגו' (דברים כ"ט, כ"ב), כי מואב כסדם תהיה וגו' ממשק חרול ומִכְרֵה מֶלַח ושממה (צפניה ב', ט') — מקומות אצל ים המלח שחופרים ומוציאים משם מלח, שטיין זאַלץ, גרובען־ווערק, соляныя копи: ויתץ את העיר ויזרעה מֶלַח (שופטים ט', מ"ה) — זרה עליה מלח לסימן חורבן ושממה (עיין מְלֵחָה). ובחז"ל בכנוי: אינו נאכל מחמת מִלְחוֹ (חולין קי"ב, א') — שמלח סדומית יש שמסמא את העינים (שם ק"ה, ע"ב). ובמשלי מוסרים: מֶלַח ממון חסר ואמרי לה חסד (כתובות ס"ו, ע"ב) — הרוצה לִמְלוֹחַ ממונו כלומר לגרום לו שיתקיים, יחסרנו לצדקה תמיד וחסרונו זהו קיומו, ואמרי לה חסד, יעשה בו חסד וצדקה (רש"י). ומן השם הזה נגזרו פעלים:

מָלַח, פ"י, הקל נתינת מלח על גבי מאכל או לתוכו, זאַלצען, מיט זאַלץ בעשטרייען, солить: במלח תִּמְלָח (ויקרא ב', י"ג), ובמשנה בפעול: אלו הם המים המוכים המְּלוּחִים והפושרים (פרה ח', ט'), כגון שהיה טהור מָלוּחַ וטמא תפל (חולין קי"ג, א'), מָלוּחַ הרי הוא כרותח וכבוש הרי הוא כמבושל (שם קי"א, ע"ב).

הִנְפְעַל מן הקל, געזאַלצען ווערדען, быть солену, בשר שנמלח

הפֻּעַל: מעשה רוקח מְמֻלָּח טהור קדש (שמות ל', ל"ה). לדעת הרמב"ן והרד"ק, הוא מענין מליחה. שיהא מלוח במלח, געזאַלצען ווערדען, быть солену, וכמו שאמרו חז"ל שנתנו בקטרת גם מלח סדומית, אולם אונקלוס תרגמו, מְעָרַב וכן פירשו רש"י שיערב שחיקתן יפה יפה זה עם זה וואָהל פֿערמישט ווערדען, быть хорошо смѣшану. והרמב"ן בפירוש טעמו של אונקלוס אמר: ירצה לאמר ממלח נמחה, שיעשה הסמים כלם שחוקים ומעורבים יפה יפה עד שיהיו נמחים ולא יוכר סם מהם, מלשון: כי שמים כעשן נִמְלָחוּ (ישעיה נ"א

י״). וגם זה מן עקרו של השם מלח, שהוא נמחה ונמס במים (ב״ז). אך לפי פירוש זה, מאמר הסמוך „ושחקת ממנה הדק" כמו מיותר. ובדחז״ל: אם בנו זריז וּמְמוּלָּח ותלמודו מתקיים בידו (קדושין כ״ט, ע״ב), נראה שהשתמשו בפעל זה, ענין נתינת טעם ותיבול, כמו שהמלח מטעים ומתבל את האוכלין. ומזה לא רחוק לפרש מְמֻלָּח שבמקרא, שתהיה הקטרת מתובלת ומבושמת, приправленная пряностями געווירצט. וי״ג בגמרא ממולא, מוצלח.

הָהָפְעַל מן הקל, מיט זאַלץ בעשטרייט ווערדען, быть солену: וְהָמְלֵחַ לא הָמְלַחַתְּ (יחזקאל ט״ז, ד׳), שהיו נוהגים בימיהם לזרות מלח על כל גוף הילד הנולד לחזקו ויתקשה בשרו.

מַלּוּחַ, שם. מין עשב ידוע שטעמו טעם מלח. והוא מאכל עניים, איינע אַרט זאַלציגעס געוואֶכס: הקטפים מַלּוּחַ עלי שיח (איוב ל׳, ד׳), alimos, והוא כעין העשב הידוע בשם מעלדע, лебеда, והוא דומה במראה לירק החזרת (סאַלאַט), ולדעת לעווי אפשר שהוא הנקרא בל״י ηααμαμη, מאלווע: ממשק חרול, ת״י מִשְׁמַט מַלּוּחִין (צפניה ב׳, ט׳), ובתלמוד: אבותינו היו אוכלין מַלּוּחִים בזמן שהיו עסוקים בבנין בית המקדש (קדושין ס״ו, א׳).

מְלֵחָה, ש״נ, קרקע שחלקי מלח מעורבים בעפרה, ושאינה מוכשרת לקבל זרע ולגדל צמחים, זאַלצלאַכע, солончекъ: ארץ פרי לִמְלֵחָה (תהלים ק״ז, ל״ד), ארץ מְלֵחָה ולא תשב (ירמיה י״ז, ו׳), ומשכנותיו מְלֵחָה (איוב ל״ט, ו׳), זאַלץ-שטעפפער, солончахъ. והקודם: אשר שמתי ערבה ביתו.

מַלַּחַת, שם, ליחה מלוחה, עפר מלוח שאוכל, משחית ומקלקל את חומת הבנינים, מויערפראַס, ржавчина: שאכלתו מַלַּחַת (אהלות ג׳, ז׳).

תַּמְלוּחִית, שם, בפיוט: להמטיר בשחק תַּמְלוּחִית מים (תפלת גשם).

מַלָּח. ש״ת, מנהיג האניה, לדעת רש״י מלשון ערבוב, ונקראו כן תופשי המשוט, שמהפכים את המים במשוטות כשמנהיגים את האניה כאדם המהפך בכף ביצים טרופות לערבן עם המים, רודערער, рулевой. והרמב״ן אמר כי נקראו כן חכמי הספנים בעבור שהם יודעים טעם הים, וכאלו מרגישים במליחותו זעעמאנן, морякъ: מַלָּחַיִךְ וחבליך (יחזקאל כ״ז, כ״ו), כל תפשי משוט מַלָּחִים כל חבלי הים (שם שם, כ״ט). והזכיר שלשה מיני ספנים שונים כל אחד ואחד לפי עבודתם באניה. ובגמרא: רב פפא מִמְלַח מלוחי (כתובות פ״ה, א׳), ופירש״י מנהיגה בעוגן שלה.

מְלַח, שם, ארמית כמו בעברית, מֶלַח זאַלץ, соль: מְלַח חמר ומשח (עזרא ו׳, ט׳), וממנו נגזר הפעל

מְלַח, פ״י, זאַלצען, איינזאַלצען, солить. וע״ד המליצה נאמר: כל־קבל די מְלַח היכלא מְלַחְנָא (עזרא ד׳, י״ד). לדעת רש״י ענינו חרבן ושממון, מן „ארץ מלחה". והטעם אנחנו רוצים להחריב ולגרום חורבן ההיכל, אשר היהודים בונים בירושלים, והמחמר כדעת האחרונים, אחרי אשר אכלנו מֶלַח מהיכל המלך, כלומר אנשי בריתו אנחנו, כרתנו עמו ברית מלח (גיזיניוס), או אוכלי לחם המלך אנחנו ותלו האכילה במלח לפי שאין המאכלים נאכלים זולתו. ומצויה מליצה זו בלשון סורית וערבית: אכול מֶלַח יום איש, הטעם היות מאוכלי שלחנו (פּירסט).

מָלִיחַ, ש״ת, דג או ירק ושאר מיני מאכל שנמלחו הרבה, געזאַלצענעס, соленое: הביאו לפניו מָלִיחַ (ברכות ו׳, ז׳): חוץ מן הַמָּלִיחַ הישן (שבת כ״ב, ב׳), הנודר מן הַמָּלִיחַ, אינו אסור אלא מן הַמָּלִיחַ של דג, מָלִיחַ שאינו טועם אסור בכל המלוחים (נדרים ו׳, ג׳).

מָלַח, פ״י, שחיקה ומעיכה, כליה, צער־רייבען, צערשטיעבען, разсыпаться, ולא נמצא במקרא כ״א פ״א ובנפעל: כי שמים כעשן נִמְלָחוּ (ישעיה נ״א, ו׳), צערריעבען, צערשטיעבט ווערדען. והכפל: והארץ כבגד תבלה. ואפשר שמזה בגמרא: מלח ליה לחמרא (ב״ק דף קי״ז ע״ב).

מֶלַח, שם. לא נמצא במקרא כי אם בל״ר בטעם שיורי בגדים שחוקים ומעוכים, פעטצען, לומפען, лохмотья: ובלוי מְלָחִים (ירמיה ל״ח, י״א), בלואי הסחבות וְהַמְּלָחִים (שם שם י״ב).

מִלֵּט, פ״י, לא נמצא בקל, ושמושו בהוראת פעל יוצא בבנין פִּעֵל.

עיקר הוראתו שליפה והוצאת דבר אחד מתוך דבר אחר המעיקו במשיכה קלה ונוחה, הערויסגלייטען לאַססען, высвободить, ונרדף לפעל פלט, וקרוב בהוראתו לשרש חלץ, נצל, רעטטען, избавить избавлять. ובא: א) במובן הוצאת הולד מבטן בנקל, געבאֶהרען, родить: שמה קננה קפוז וַתְּמַלֵּט (ישעיה ל״ד, ט״ו), ע״ד שמוש פעל פלט: תפלט פרתו (איוב כ״א, י׳), ועל הרוב ב) מענין חלוץ והצלה ענטווישען, ענטקאָממען לאַססען, רעטטען, спасать: והוא מִלְּטָנוּ מכף פלשתים (ש״ב י״ט, י׳). וּמַלְּטוּנִי מיד צר (איוב ו׳, כ״ג). ובחסרון הגוף שמוציא ממנו: כי מַלֵּט אֲמַלֶּטְךָ (ירמיה ל״ט, י״ח). ועל הרוב יתיחס הפעל אל השם נפש והוא הפעול: אנה ה׳ מַלְּטָה נפשי (תהלים קט״ז, ד׳), הַמְמַלְּטִים את נפשך (ש״ב י״ט, ו׳), יְמַלֵּט נפשו מיד שאול (תהלים פ״ט מ״ט), וגבור לא יְמַלֵּט נפשו (עמוס ב׳, י״ד). ובחסרון מלת נפש המובנת בכח המאמר: וברב חילו לא יְמַלֵּט (תהלים ל״ג, י״ד)—נפשו, וכן: בחמודו לא יְמַלֵּט (איוב כ׳, כ׳) שעורו: ימלט נפשו, והנכון כפירש״י, שטעמו לא יהיה גופו בריא ושלם, כי אם פוחת והולך, ודומה לו: וַתֶּמֶס כעש חמודו (עיין חמוד). ובענין הצלה בכלל, רעטטען, спасать: ומלט הוא את העיר בחכמתו (קהלת ט׳, ט״ו), וַיְמַלְּטוּ עצמתיו (מ״ב כ״ג, י״ח)—לא נתנו לגעת בהם. ובא גם ב) בהעברה והולכת משא ממקום למקום, פאָרטשאַפפען, פאָרטברינגען, переносить транспортъ: לא יכלו מַלֵּט משא (ישעיה מ״ו, ב׳), ואני אסבל וַאֲמַלֵּט (שם שם, ד׳).

הַהִפְעִיל מעין הַפִּעֵל אבל לא נמצא במקרא כי אם שתי פעמים א) במובן לידה, געבאָרען, родить: וְהִמְלִיטָה זכר (ישעיה ס״ו, ז׳). ב) מילוט והצלה, ענטקאָממען לאַססען, רעטטען, спасать: פסוח וְהִמְלִיט (ישעיה ל״א, ה׳)—נתן לו להשמט כהוראת ההפעיל, והקודם: גנון והציל; אצל פעל גָּנוֹן שהוראתו כסוי וחפוי אמר הציל, ואצל פעל פָּסוֹחַ שטעמו קפיצה ודלוג ממקום למקום, בהשמט מקום אחד שלא יפגעו בו. אמר המליט, כלומר במה שפסח עליו נתן לו להשמט.

הַנִּפְעַל מן הַפִּעֵל בהוראת פעל הוזר, השמט ויציאה ממקום מסוכן או מיד מעיק. ענטקאָממען, ענטווישען, זיך פליכטען: נפשנו כצפור נִמְלְטָה מפח יוקשים הפח נשבר ואנחנו נִמְלָטְנוּ (תהלים קכ״ד, ז׳); ואהוד נִמְלַט עד התמהמהם (שופטים ג׳, כ״ו), וְנִמְלַטְתִּי מידו (ש״א כ״ז, א׳), ואתה לא תִמָּלֵט מידו (ירמיה כ״ד, ג׳), הִמָּלֵט על נפשך (בראשית י״ט, י״ז), כמו מלט נפשך: וילך ויברח וַיִּמָּלֵט (ש״א י״ט, י״ב). וביחס אל המקום שלשם נשמט ונצל: הָהָרָה הִמָּלֵט (בראשית י״ט, ט״ו), וַיִּמָּלֵט השעירתה (שופטים ג׳, כ״ו). ובחסרון ה״א הגבול: והמה נִמְלְטוּ ארץ אררט (מ״ב י״ט, ל״ז). ובענין הצלה מצרה געראַטטעט ווערדען, פערשאָנט בלייבען, избавиться: וזרע צדיקים נִמְלָט (משלי י״א, כ״א), ונִמְלַט בבר כפיך (איוב כ״ב, ל׳), אליך זעקו וְנִמְלָטוּ (תהלים כ״ב, ו׳), ויפח כזבים לא יִמָּלֵט (משלי י״ט, ה׳), כמו לא ינקה מענש העתיד לבא, ענטגעהן, ускользнуть. ובעת ההיא יִמָּלֵט עמך (דניאל י״ב, א׳), הֲיִמָּלֵט העשה אלה (יחזקאל י״ז, ט״ו), ואיך נִמָּלֵט אנחנו (ישעיה כ׳, ו׳), כל עיר ועיר לא תִמָּלֵט (ירמיה מ״ח, ח׳), לְהִמָּלֵט בית המלך (אסתר ד׳, י״ג), כמו בבית המלך. ויכלול גם ניסה ובריחה להמלט: ולא יִמָּלֵט להם פליט (עמוס ט׳, א׳), ממחנה ישראל נִמְלָטְתִּי (ש״ב א׳, ג׳), ענטרינען, פליהען, спастись бѣгствомъ: שאלי נס וְנִמְלָטָה (ירמיה מ״ח, י״ט). וכמו כן ריצה ממקום אחד להפטר מאיזה דבר, פליהען, убѣжать: אִמָּלְטָה נא ואראה את אחי (ש״א כ׳, כ״ט), ובמובן פעול ע״י אחרים

אָמָּלֵט אֶל ארץ פלשתים (שם כ"ז, א')— היות לוקח בחזקה מיד המעיק, הערוים נערים-סען ווערדען, וועגגענאָממען ווערדען. быть отняту: ומלקוח עריץ יִמָּלֵט (ישעיה מ"ט, כ"ה), והקודם: גם שבי גבור יקח.

הִתְפַּעֵל א) במובן ההוראה הראשונה, יציאה ממקום אחד בכח גדול ובמהירות נחוצה, שפריהען, брызгать: כידודי אש יִתְמַלָּטוּ (איוב מ"א, י"א). ב) השמט והיות נצל, זיך רעטטען, спасаться: וָאֶתְמַלְּטָה בעור שני (שם י"ט, כ')—רק עור שני נשאר לי בשלמות בלא מכה, זכל גופי אין בו מתום.

מֶלֶט, שם, חומר רך ומתדבק, ועשוי לדבק בו אבנים ולבנים בבנין: מאָרטעל, צעמענט, замазка, штукатурка: וטמנתם בַּמֶּלֶט במלבן (ירמיה מ"ג, ט'), וי"ת בטפיל בנינא, ובלשון סורית נמצא ממנו הפעל מלט, טיח בסיד או בטיט, איבערשטרייכען, облѣплять, обмазывать. והשתלשלה המלה הזאת לאיזה מן הלשונות המערביות μάλτα בלשון יונית שעוה רכה לטוח בה האניות, malta, בלשון איטלקית: טהאָן, קאָטה. ומזה:

הִמְלְטָא (הימלטי), שם, טפול בטיח סיד: אף על גב דעביד ליה הִמְלְטָא (בבא בתרא ו', א'). הערוך פירשו תקרת החלון וי"א חתיכות של קורות במקום הראוי בכותל להכנים בו ראשי הקורות של תקרה (וכן פירש"י), וי"א לשון לעז הוא מלטא שעושין מן הסיד להניח הקורה ע"כ. ובערך מעזב כתב: התחתון נותן התקרה והעליון נותן את המעזיבה וכו', מר כי אתריה וכו' (ב"מ קי"ז, א'), ושם מליטה בלשון ארמית מן „וטמנתם במלט".

מְלַטֵּט, בגמרא: צלעות הבית אלו המְלַטְטִים (ב"ק ס"ז, א'), ופירש"י המלטה, כדאמרינן (ב"ב דף ו', א'), שנותנים נסרים פתחי החלונות והפתחים ובמקום חורי קיבוע הקורות, ובערוך גרס המלטוסין.

[הערה]. בפירוש מלת וטמנתם בַּמֶּלֶט כתב רש"י שיסודו לט כמו: וַיָּלֶט פניו (מ"א י"ט, י"ג)—לאט אותה בתוך הטיט במלבן. ולפי שטתו נוכל לאמר, שליפפעריג, скользкій, гладкій. ומזה נגזר הפעל מִלֵּט שליפת דבר ממקום שהוא דרך מקום חלק בנחת ובקלות קרוב להוראת השרש לוט, לאט שיש במשמעו הליכה ועשית דבר בנחת (עיי"ש). ועם זה השמט וע"ד הוראת השרש הלק שנמצא ממנו בהפעיל: לַחֲלִיק משם בתוך העם (ירמיה ל"ז, י"ב), ענטגלייטען, ускользнуть

מְלַטְיָה, שע"פ, אחד מגדולי ירושלים בימי נחמיה אשר החזיק בבנין חומות ירושלים: מְלַטְיָה הגבעני (נחמיה ג', ז'), וטעמו יָהּ מִלְּטוֹ. וע"ד השם פלטי, פלטיה (ע"ש).

מֶלֶךְ, שם תאר כבוד לאיש שמושל לבדו בעם כלו על פי תנאים מיוחדים ממשלה בלתי מוגבלת, והממשלה מורשה לו ולזרעו אחריו, קאָניג, царь: ובזה הוא נבדל מן השם מושל שאין ענינו כי אם שררה ושלטון בכלל, מבלי בחינה למשפטו אם לבדו או בהשתתפות עם באי כח העם אם לשעה או לדורות (עיין שם). ובא בסמיכות לשם המדינה או העם אשר הוא מלך עליהם: אמרפל מֶלֶךְ שנער (בראשית י"ד, א'), אבימלך מֶלֶךְ גרר (שם כ"ב), מֶלֶךְ מואב (במדבר כ"ד, י'). ובא: מֶלֶךְ למואב (שם שם, ד'), אשימה עלי מֶלֶךְ ככל הגוים אשר סביבותי (דברים י"ז, י"ד), שימה לנו מֶלֶךְ לשפטנו ככל הגוים (ש"א ח', ה'), ויאמר בבחינת העם ביחס על: למשוח עליהם מֶלֶךְ (שופטים ט', ה'), ובבחינת המלך בלמ"ד: למשחך לְמֶלֶךְ על עמו (ש"א ט"ו, א'). ולזה נקרא גם כן משיח: מְשִׁיחַ ה' (עיי"ש). ועל הרוב יקדם לשם העצם: הַמֶּלֶךְ דוד (ש"ב ז', י"ח) הַמֶּלֶךְ שלמה (מ"א י"א, א'). ועל המעט גם אחריו: מפני המלך שלמה (שם י"ב, ב'). וכשפונים אליו בדבור יאמר בה"א הידיעה: אדני הַמֶּלֶךְ (ש"א כ"ד, ח') דבר סתר לי אליך הַמֶּלֶךְ (שופטים ג', י"ט). וכן כשהכוונה אל מלך העם: יחי הַמֶּלֶךְ

(מ"א י"ד, י"ב), כי הַמֶּלֶךְ בֹּטֵחַ בה' (תהלים כ"א, ח'), ענינו מלכנו; ולפעמים גם בזולת הידיעה: בעזך ישמח מֶלֶךְ (שם שם), משפטיך לְמֶלֶךְ תן, וצדקתך לבן־מֶלֶךְ (שם ע"ב, א')—המלך אשר ירש מלכותו מאביו, בֶּן הַמֶּלֶךְ (ש"ב י"ג, ד'), שטעמו כפשוטו, בנו של המלך, פרינץ, царевичъ, וכן: בְּנֵי הַמֶּלֶךְ (שופטים ח', י"ח), בֶּן מַלְכֵי קדם (ישעיה י"ט, י"א)—יוצא מגזע מלכים, כי בַת מֶלֶךְ היא (מ"ב ט', ל"ד), פרינצעססין, царевна: בנות מְלָכִים (תהלים מ"ה, י'), בנות הַמֶּלֶךְ (ש"ב י"ג, י"ח). ובכנוי: להשיב את מַלְכִּי (ש"ב י"ט, מ"ד)—המלך המולך עלי, ואני נסכתי מַלְכִּי (תהלים ב', ו')—אשר משחתיו למלך, ושפטנו מַלְכֵּנוּ (ש"א ח', כ'), אתך ואת מַלְכְּךָ (דברים כ"ח, ל"ו), מַלְכְּכֶם אשר בחרתם (ש"א ח', י"ח), אי לך ארץ שֶׁמַּלְכֵּךְ נער (קהלת י', ט"ז), ואשור הוא מַלְכּוֹ (הושע י"א, ה'), שעורו: ומלך אשור הוא מלכו; ויתן עז לְמַלְכּוֹ (ש"א ב', י')—המלך אשר הקים, את יריחו ואת מַלְכָּהּ (יהושע ו', ב'), את עטרת מַלְכָּם (ש"ב י"ב, ל'). וברבוי: ארבעה מְלָכִים (בראשית י"ד, ט'), וּמְלָכִים ממך יצאו (שם י"ז, ו'), על מדרש ספר הַמְּלָכִים (דהי"ב כ"ד, כ"ז)—ספר שכתוב בו דברי המלכים ומעשיהם. ופ"א בנו"ן: למחות מְלָכִין (משלי ל"א, ג'), נבוכדראצר מֶלֶךְ בבל וכו' מֶלֶךְ מְלָכִים (יחזקאל כ"ו, ז')—המושל על מלכים הרבה. ובסמיכות מַלְכֵי עמים (בראשית ט"ז, י"ז), חמשת מַלְכֵי מדין (במדבר ל"א, ח'), מַלְכֵי האמרי (דברים ג', ח'), כי מַלְכֵי בית ישראל כי מַלְכֵי חסד הם (מ"א כ', ל"א); ובכנוי: מְלָכֵינוּ ושרינו (ירמיה מ"ד, י"ז), מַלְכֵיכֶם ושריכם (שם שם, כ"א), שני מְלָכֶיהָ (ישעיה ז' ט"ז), ונתן מַלְכֵיהֶם בידך (דברים ז', כ"ד). ולנקבה מַלְכָּה, קעניגין, царица: ושתי הַמַּלְכָּה (אסתר א', ט'), הַמַּלְכָּה ושתי (שם, שם י"ב). ובסמיכות: מַלְכַּת שבא (מ"א י', ד'), והרבוי: ששים המה מְלָכוֹת (שה"ש ו', ח')—נשי המלך. ובא השם מלך מיוחס אל הש"י כן בכלל מלכותו על כל העולם כלו: ה' מֶלֶךְ עולם ועד (תהלים י', ט"ז), ה' צבאות הוא מֶלֶךְ הכבוד (שם כ"ד, י"ד), וכן בפרט ביחס אל עם ישראל אשר הכירו כח מלכותו תחלה: ויהי בישרון מֶלֶךְ (דברים ל"ג, ה'), כה אמר ה' מֶלֶךְ ישראל וגאלו (ישעיה מ"ד, ו'), יאמר מֶלֶךְ יעקב (שם מ"א, כ"א). ובמובן משגיח סומך מנהל ומרחם כמשפט המלך: אתה הוא מַלְכִּי אלהים (תהלים מ"ד, ה'), כי מֶלֶךְ גדול אני אמר ה' צבאות (מלאכי א', י"ד), ולקדוש ישראל מַלְכֵּנוּ (תהלים פ"ט, י'), ה' מַלְכֵּנוּ הוא יושיענו (ישעיה ל"ג, כ"ב). ובה"א הידיעה על צד היתרון: ה' הושיעה הַמֶּלֶךְ יעננו (תהלים כ', י"א). ובתפלה: מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הקדוש ב"ה. ובחבור עם שם אחר: ותרועת מֶלֶךְ בו (במדבר כ"ג, כ"א)—התרועה שמריעים בעת שממליכים מלך (ועיין תרועה). בדרך הַמֶּלֶךְ נלך (במדבר כ"א, כ"ב)—דרך הגדולה והרחבה אשר תקן המלך בארץ, באבן הַמֶּלֶךְ (ש"ב י"ד, כ"ו)—המשקלים אשר קבע המלך. ומקוה סוחרי הַמֶּלֶךְ (מ"א י', כ"ח)—הסוחרים אשר המלך עשה דבר מסחרו על ידיהם: וּמְנָת הַמֶּלֶךְ מן רכושו (דהי"ב ל"א, ג'), למדת הַמֶּלֶךְ (נחמיה ה', ד')—מס שמעלים למלך (ועיין מדה). ועל צד ההפלגה: כְּיַד הַמֶּלֶךְ (מ"א י', י"ג)–במדה גדולה שרק המלך יכול לתת כזאת: מעדני מֶלֶךְ (בראשית מ"ט, כ')—מעדנים טובים ויקרים שעולים על שלחן המלך. ובא בהשאלה: מֶלֶךְ לשדה נעבד (קהלת ה', ח')—מלך על שדה אחד (כמו מלך למואב) גם הוא נעבד על ידי אחרים ולא יוכל בעצמו לבדו לעבדו: כי הוא מֶלֶךְ על כל בני שחץ (איוב מ"א, כ"ו)—הלויתן שזכר הוא גדול וחזק מכל החיות וכמֶלֶךְ על כל הגבורים הגאים שבהם (עיין שחץ): ותצעידהו לְמֶלֶךְ בלהות (איוב י"ח, י"ד)—תאר מליצי אל שר המושל על השאול (עיין בלהות). ובא: את סכות מַלְכְּכֶם (עמוס ה', כ"ו), ענינו האליל שלכם שהוא מלככם ואלהיכם. מן השם מֶלֶךְ נגזר הפעל בבנין הקל: מָלַךְ, היות מלך, קעניג זיין, קעניג ווערדען, быть царемъ, царствовать:

מָלַךְ אבשלום (שם ט"ו, י')—היה למלך· ונבדל בזה מן הפעל משל, שענינו הנהגת שררה ושלטון, רעגיערען, הערשען, властвовать, וקשור ביחס על: הֲמָלֹךְ תמלך עלינו אם משל תמשל בנו (בראשית ל"ז, ח'), ובבי"ת ביחס המקום: שלש שנים מָלַךְ בירושלים (מ"א ט"ו ב')· וכמו כן לפעמים בלמ"ד: לפני מְלָךְ מֶלֶךְ לבני ישראל (בראשית ל"ו, ל"א), בן שנה שאול בְּמָלְכוֹ (ש"א י"ג, א'), מתנשא לאמר אני אֶמְלֹךְ (מ"א א', ה'), מי האומר שאול יִמְלֹךְ עלינו (ש"א י"א, י"ב), בי מלכים יִמְלֹכוּ (משלי ח', ט"ו)—יעשו דבר מלכותם רעגיערען, властвовать (ועיין מלך השני)· ולא נמצא בבינוני כי אם על המעט: כי כל עקרו איננו כי אם תאר מעלת המעמד ולא הפעולה: בן מֹלֵךְ על כסאו (ירמיה ל"ג, כ"א), הַמֹּלֵךְ תחת יאשיה (שם כ"ב, י"א), הַמֹּלֵךְ מהדו ועד כוש (אסתר א', א'), ועתליה מֹלֶכֶת על הארץ (מ"ב י"א, ג')· וביחס אל השי"ת יאמר בענין הארת והתגלות כבודו בעולם: ה' מָלָךְ תגל הארץ (תהלים צ"ז, א'), וּמָלַךְ ה' עליהם בהר ציון (מיכה ד', ז')—שם יתגלה כבוד השגחתו והנהגתו, ה' יִמְלֹךְ לעולם ועד (שמות ט"ו, י"ח)· ובגמרא הושאל להתמנות ראש הישיבה הגדולה: בתר דְּמָלַךְ (ברכות ס"ב, ע"א)—נעשה ראש הישיבה·

ההִפְעִיל יוצא· הֵקִים למלך, צום קעֶניג איינזעטצען: избрать, назначить царемъ: וְהִמְלַכְתָּ להם מלך (ש"א ח', כ"ב), כי הִמְלִיךְ את שאול (שם ט"ו, ל"ה), אשר הִמְלַכְתִּיךָ עליו (דה"ב א', י"א), במקום המלך הַמַּמְלִיךְ אותו (יחזקאל י"ז, ט"ז), וַיַּמְלִךְ את שלמה (דה"א כ"ג, א'), וַיַּמְלִיכוּ את אבימלך (שופטים ט', ו')· ובדחז"ל: מַמְלִיךְ להקב"ה (במדבר כ')·

ההָפְעַל מן ההִפְעִיל, פרסום קבלת עול מלכותו, צום קעֶניג איינגעזעטצט ווערדען, быть избрану въ царемъ: אשר הָמְלַךְ על מלכות כשדים (דניאל ט', א')· ובפיוט בא גם בבנין נפעל: הוכתר אדון כתר לְהִמָּלֵךְ (יוצר לש"ת)·

מְלוּכָה, ש"נ, ענין דבר המלך ומשפטו, קעֶניגטהום, царствованіе: ואת דבר הַמְּלוּכָה לא הגיד לו (ש"א י', ט"ז), את משפט הַמְּלֻכָה (שם שם, כ"ה) בחסרון וי"ו, כסא הַמְּלוּכָה (מ"א א', מ"ו)—הכסא שהמלך יושב עליו, קעֶניגליכער שטול, טהראָן, престолъ: וּצְנִיף מְלוּכָה (ישעיה ס"ב, ג')—הצניף שהמלך נושא, קראָנע, корона; ערי הַמְּלוּכָה (ש"ב י"ב, כ"ו), קעֶניגשטאַדט: столица; מזרע הַמְּלוּכָה (מ"ב כ"ה, ח')—קעֶניג-ליכער שטאַמם, царскій родъ· ועל היות למלך יאמר: ושאול לָכַד הַמְּלוּכָה (ש"א י"ד, מ"ז), תעשה מְלוּכָה על ישראל (מ"א כ"א, ז'), חריה ואין שם מְלוּכָה יקראו (ישעיה ל"ד, י"ב), ותצלחי לִמְלוּכָה (יחזקאל ט"ז, י"ג), ויסב את הַמְּלוּכָה לדוד (דה"א י', י"ד)· ולהפך: ולקחתי הַמְּלוּכָה מיד בנו (מ"א י"א, ל"ה)· וביחס אל השי"ת: והיתה לה' הַמְּלוּכָה (עובדיה א', כ"א)·

מַלְכוּת, ש"נ, כענין הקודם, קעֶניגטהום, царствованіе: לא תכון אתה וּמַלְכוּתֶךָ (ש"א כ', ל"א), ותנשא מַלְכֻתוֹ (במדבר כ"ד, ז')· ורוב שמושו של השם הזה בכתבי הקדש האחרונים: להסב מַלְכוּת שאול אליו (דה"א י"ב, כ"ד), ויתן עליו הוד מַלְכוּת (שם כ"ט, כ"ה), שבט מַלְכוּתֶךָ (תהלים מ"ה, ז'), הדר מַלְכוּת (דניאל י"א, כ'), כתר מַלְכוּת (אסתר א', י"א), לְבוּשׁ מַלְכוּת (שם ו', ח'), ותלבש אסתר מַלְכוּת (שם ה', א')—בגדי מלוכה: ויין מַלְכוּת רב (שם א', ז'), כמו יין המלך· ובענין כבוד מעלת המלוכה, קעֶניגליכע ווירדע, царскій санъ: ויחזקו את מלכות יהודה (דה"ב י"א, י"ז), הגעת לַמַּלְכוּת (אסתר ד', י"ד), עשר כבוד מַלְכוּתוֹ (שם א', ד'), ובית לְמַלְכוּתוֹ (דה"ב ב', י"א), ויכלול גם ממשלת המלך, רעגירונג, управленіе: ותשקוט מַלְכוּת יהושפט (דה"ב כ', ל'), הישבים ראשונה בַּמַּלְכוּת (אסתר א', י"ד)· וביחס אל השי"ת: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כל עולמים (תהלים קמ"ה, י"ג), וּבְמַלְכוּת אחשורוש (עזרא ד', ו')—בימי מלכותו· אין דער רעגירונגס צייט, въ время царство-

вание, בשנת הארבעים לְמַלְכוּת דוד (דהי"א כ"ו, ל"א), על מַלְכוּת דריוש (נחמיה י"ב, כ"ב)—בימי מַלְכוּת דריוש היה הדבר הזה, ויחס עַל כמו יחס הבי"ת. והנראה שנמשך למלת כתובים הקודמים, וטעמו: היו כתובים על ספרי מלכות דריוש. ובא בענין מדינת המלך כעין הוראת ממלכה בכה"ק הראשונים. קֶאֶניגרייך, רייך, царство: בכל מדינות מַלְכוּתוֹ (אסתר כ', ג'), ויעבר קול בכל מלכותו (עזרא א' א'), ונשמע פתגם המלך וגו' בכל מַלְכוּתוֹ (אסתר א', כ'), ובכל מַלְכוּתָם מאין כמוך (ירמיה י', ז'). ובא: כי גם בְּמַלְכוּתוֹ נולד רש (קהלת ד', י"ד), שעורו—גם כשנולד בבית המלך, הוא נולד רש, או בכל תקף מלכותו שנראהו עתה, מהראוי לדעת, כי בהולדו היה רש נולד לאבותיו הרשים, אבל מלבד הספרים האחרונים נמצא גם בנביאים ראשונים: ותכן מַלְכֻתוֹ מאד (מ"א א', ב', י"ב). ופ"א בא ברבוי: ארבע מַלְכְיוֹת (דניאל ח', כ"ב)—בתי מלכים, ממלכות, רייך, царство, ובמשנה: כדי שיקבל עליו עול מַלְכוּת שמים (ברכות ב', ב').

מַלְכוּת, בחכמת הקבלה, שם הספירה האחרונה שבעשר ספירות.

מַמְלָכָה, מַמְלֶכֶת, ש"נ, גם כן כעין השם מלוכה, קֶאֶניגטהום, царствованіе: וְהַמַּמְלָכָה נכונה ביד שלמה (מ"א ב', מ"ו), נתן מַמְלָכָה לדוד (דהי"ב י"ג, ה'), בעיר הַמַּמְלָכָה (ש"א כ"ז, ה'), כסא הַמַּמְלָכָה (דהי"ב כ"ג, כ'). ובסמיכות: עיר מַמְלֶכֶת עוג (דברים ג', י'), את כל זרע הַמַּמְלָכָה (מ"ב י"א, א'), ויקרע ה' את הַמַּמְלָכָה מידך (ש"א כ"ח, י"ז). ומזה ב) ממשלת מלך, רעגירונג, царская власть: חלל מַמְלָכָה ושריה (איכה ב', ב'), ותהי ראשית מַמְלַכְתּוֹ בבל (בראשית י', י'), בראשית מַמְלֶכֶת יהויקים (ירמיה כ"ז, א'). ג) עם ומדינת מלך אחד: קֶאֶניגרייך, רייך, царство: אם יש גוי וּמַמְלָכָה (מ"א י"ח, י'). מִמַּמְלָכָה אל עם אחר (תהלים ק"ה, י"ג), והקודם: מגוי אל גוי: מַמְלָכָה שפלה (יחזקאל י"ז, י"ד), בַּמַּמְלָכָה החטאה (עמוס ט', ח'), ואתם תהיו לי מַמְלֶכֶת כהנים (שמות י"ט, ו')—עם שכלו כהנים (עיין כהן), והכפל: וגוי קדוש, ועל מַמְלַכְתִּי חטאה גדולה (בראשית כ', ט'). ובהוראה זו יבוא ברבוי: המו גוים מטו מַמְלָכוֹת (תהלים מ"ו, ו'), מרעיש מַמְלָכוֹת (ישעיה י"ד, ט"ז), ולא יחצו עוד לשתי מַמְלָכוֹת עוד (יחזקאל ל"ז, כ'), על הגוים ועל הַמַּמְלָכוֹת (ירמיה א', י'). ובסמיכות: לכל מַמְלְכוֹת הארץ (דברים כ"ח, כ"ה), וידעו כל מַמְלְכוֹת הארץ (מ"ב י"ט, י"ט). מַמְלְכוֹת גוים נאספים (ישעיה י"ג, ד'). ובמובן מדינה, לאַנד, страна: מַמְלְכוֹת אררט (ירמיה נ"א, כ"ז), וּלְמַמְלְכוֹת חצור (שם מ"ט, כ"ח).

מַמְלָכוּת, ש"נ, כעין הקודם: את מַמְלְכוּת ישראל (ש"א ט"ו, כ"ח), קֶאֶניגטהום, царствованіе: והשבתי מַמְלְכוּת בית ישראל (הושע א', ד'), בראשית מַמְלְכוּת יהויקים (ירמיה כ"ו, א'), רעגירונגס-צייט, время царствованія: כל מַמְלְכוּת עוג (יהושע י"ג, י"ב), קֶאֶניגרייך, רייך, царство.

מֹלֶךְ, שע"פ, אליל בני עמון, משרש מֶלֶךְ, בעברית מושל ושליט, והוא אליל האש, פייערגאָטט, богъ огня, שהיתה עבודתו באש, ובהעביר הבנים באש לשמו. ובא בה"א הידיעה על צד היתרון וההפלגה: לזנות אחרי הַמֹּלֶךְ (ויקרא כ', ה'), ומזרעך לא תתן להעביר לַמֹּלֶךְ (שם י"ח, כ"א), אשר יתן מזרעו לַמֹּלֶךְ (שם כ', ב'), וּלְמֹלֶךְ שקץ בני עמון (מ"א י"א, ז'). ונקרא גם כן בשם מִלְכֹּם: ואחרי מִלְכֹּם שקץ עמנים (שם ה'), וּלְמִלְכֹּם תועבת בני עמון (מ"ב כ"ג, י"ג), ולדעת י"מ נקרא גם מַלְכָּם, וזהו ענין: מדוע ירש מַלְכָּם את גד (ירמיה מ"ט, א'), כי מַלְכָּם בגולה ילך, כהניו ושריו יחדו (שם שם, ג'), וכן: והלך מַלְכָּם בגולה וגו' (עמוס א', ט"ו).

מְלֶכֶת, ש"נ, עקרה מְלִיכָה ובא ע"ט גְּבֶרֶת מן גבירה, ויש נוסחאות

שקורין מְלֶאכֶת, בסמיכות אל השם שמים, שם מין אלהות של עובדי האלילים: לעשות כונים לִמְלֶכֶת השמים (ירמיה ז׳, י״ח), לקטר לִמְלֶכֶת השמים (שם שם, י״ז), י״ת לְכוֹכְבַת שמיא, ופירש״י כוכב הגדול היו קורין מלכת השמים, לשון מלוכה, קאֶ-ניגען דעס הימעלס, небесная царица.
והרד״ק כתב שהוא חסר אל״ף ושרשו לאך, ענין מלאכה, ופירושו כמו מעשה השמים, כלומר הכוכבים, געשטירנע, со-звѣздіе. והנראה שהוא שם אליל מיוחד. וכן נקרא בלשון פֿיניקית. והיא האלילה הידועה בשם תָּנַת, טאנאים או ארטעמים.

מֶלֶךְ, שם ארמית כמו בעברית קאֶניג, царь: די כל מֶלֶךְ רב (דניאל ב׳, י׳), ומהדר לְמֶלֶךְ שמיא (שם ד׳, ל״ד). וביחס הידיעה: ענה מַלְכָּא ואמר (שם ב׳, ה׳); וכמו כן כשפונים אליו בדבור: מַלְכָּא לעלמין חיי (שם שם, ד׳). וברבוי: מהעדה מלכין ומהקים מַלְכִין (שם ב׳, כ״א). ובפ״א במ״ם: ואפתם מַלְכִים (עזרא ד׳, י״ג), מַלְכָּא מֶלֶךְ מַלְכַיָּא (דניאל ב׳, ל״ז). ולנקבה: מַלְכְּתָא (שם ה׳, י׳).

מַלְכוּ, ש״נ, מלכות, קאֶניגטהום, רייך, קאֶניגליכע ווירדע, царство, царскій сань: תקום מַלְכוּ אחרי (שם ב׳, ל״ט), לבית מַלְכוּ (שם ד׳, כ״ז), שלטון ויקר וּמַלְכוּ (שם ז׳, י״ד).

מַלְכוּת, כעין הקודם: מַלְכוּתֵהּ מַלְכוּת עלם (שם ג׳, ל״ג), מַלְכוּתָא חסנא ותקפא (שם ב׳, ל״ז), איתי גבר בְּמַלְכוּתָךְ (שם ה׳, י״א)—במדינות מלכותך, רייך, קאֶניגרייך, царство. וברבוי: מַלְכְוָתָא (שם ב׳, מ״ד), מַלְכְוָת תחות כל שמיא (שם ז׳, כ״ז): וכמו כן נגזר ממנו הפעל בקל מְלֵךְ (מְלִיךְ) בתרגומים, בהעתקת הָפְּעַל מלך. וכמו כן באפעל. ומן הפעל מלך נגזרו שמות עצמים פרטים שונים.

מֶלֶךְ, שע״פ, מבני בניו של יהונתן בן שאול (דהי״א ח׳, ל״ב).

מַלּוּךְ, שע״פ, א) שני אנשים אשר הושיבו נשים נכריות בימי עזרא (עזרא י׳, כ״ט, ל״ב). ב) שנים מגדולי העם אשר באו על החתום על האמנה אשר כרתו בימי נחמיה: א) שבניה מַלּוּךְ (נחמיה י׳, ה׳), והוא מן הכהנים אשר עלו עם עזרא (שם י״ב, ב׳), ונקרא גם כן: מליכו בקרי ובכתיב מלוכי (שם י״ב, י״ד). ב) מַלּוּךְ חרם (שם י׳, כ״ח). ג) ממיוחסי הלוים לבני מררי (דהי״א ו׳, כ״ט), יתכן שהשם הזה נגזר מן הפעל מלך בענין עצה.

מִלְכָּה, שע״פ, א) אשת נחור אחי אברהם (בראשית כ״ט, כ״ב, ב׳). ב) מבנות צלפחד (במדבר כ״ו, ל״ג) (עיין מַלּוּךְ)

מַלְכִּיאֵל, (מלכי ואלי), שעפ״נ, בן בריעה בן אשר (בראשית מ״ו, י״ז).

הַמֹּלֶכֶת, שעפ״נ (דהי״א, ז׳, י״ח), ע״ד הַסֹּפֶרֶת (עזרא ב׳, נ״ה).

מַלְכִּיָּה, מַלְכִּיָּהוּ, שע״פ, א) בן הרם מגדולי העם בימי נחמיה אשר החזיקו בבנין חומות ירושלים (נחמיה ג׳, י״א). ב) בן רכב שר פלך בית הכרם החזיק בבנין החומה הנזכרת (שם שם, י״ד). ג) מַלְכִּיָּה בן הצרפי גם הוא החזיק בבנין החומה (שם שם, ל״א). ד) ראש המשמר החמישי מכ״ד משמורות כהונה וע״ש נקרא משמרו מַלְכִּיָּה (דהי״א כ״ד, ט׳); וראש המשמר הזה בא על החותם על האמנה אשר כרתו בימי נחמיה (נחמיה י׳, ד׳, והוא הנזכר שם גם בפרשה ח׳, ד׳). ה) בן אתני ממיוחסי הלוים מבני גרשם (דהי״א ו׳, כ״ח). ו) מַלְכִּיָּהוּ בן המלך (צדקיהו); בבורו השליכו את ירמיהו הנביא (ירמיה ל״ה, ו׳); ועוד נזכר השם הזה כמה פעמים בכה״ק וכנראה הם משמות האנשים המפורשים בזה:

מַלְכִּי צֶדֶק, שע״פ, מַלְכִּי צֶדֶק מלך שלם (ירושלים), והוא גם כהן לאל עליון אשר הוציא לחם ויין לאברהם בשובו מהכות את ארבעת המלכים, ויברכהו, ואברהם נתן לו מעשר (בראשית י״ד, י״ח). ולהיות האיש הזה מפורסם במעלה ובחשיבות ומשרת שתי משמרות, משמרת מלך וכהן, השתמשו בשמו

לתאר כבוד אל מלך ירושלים מבני ישראל ימים הרבה אחרי כן. ונאמר: אתה כהן לעולם על דברתי מַלְכִּי צֶדֶק (תהלים ק״י, ד׳). ולדעת הרשי״ב מיוחס התאר הזה אל יוחנן כהן גדול מן החשמונאים שהיה גם כן במעלת מלך בישראל (השחר שנה ג׳).

מַלְכִּירָם, שע״פ. אחד מבני יכניה מלך יהודה (דהי״א ג׳, י״ח).

מַלְכִּישׁוּעַ, שע״פ, בן המלך שאול (ש״א ל״א, ב׳).

מַלְכָּם, שע״פ, אחד מבני בנימין (דהי״א ח׳, ט׳).

מְלַךְ, פ״י, ארמית, הקל ענינו יָעַץ עצה, והסכמה, ראַטהען, ראַטהשלוסס פֿאַססען, совѣтовать: ה׳ צבאות יעץ, ת״י מְלַךְ (ישעיה י״ד, כ״ו), לכה איעצך, ת״א אַמְלְכִינָךְ (במדבר כ״ד, י״ד), ובמדרש: היך את מוליכני (שמו״ר ל׳), והראוי מוֹלְכֵנִי, איך אתה יועץ אותי: ולא רחוק לשער שמזה בא גם במקרא: כי מלכים יִמְלֹכוּ (משלי ח׳, ט״ו)—יתיעצו עמי, ידמו למו עצתי, מסכים עם הכפל: ורוזנים יחקקו צדק. ונמשך אל הקדם: לי עצה ותושיה.

הנִפְעַל נמצא גם במקרא פ״א ע״ד הפעל יעץ, הִוָּעֵץ, התישב בדבר ועם זה הסכמת העצה, איבעלעגען זיך, זיך בעראַטהען, обдумать, совѣщаться: וַיִּמָּלֵךְ לִבִּי עָלַי (נחמיה ה׳, ז׳)—התחזק ומצא עז להסכים בלבבו, ומצוי בדחז״ל במובן פעל משותף, זיך בעראַטהען, совѣтоваться. טרם הוא נִמְלַךְ בפמליא של מעלה (שמו״ר פי״ג), יועצים באחיתופל וְנִמְלָכִים בסנהדרין (ברכות ג׳, ע״ב)—תחלת העצה היתה בעצת אחיתופל והסכמת העצה עפ״י סנהדרין; כשאתה יוצא לדרך הִמָּלֵךְ בקונך וצא (שם כ״ט, ע״ב). ויכלול גם כן ישוב הדעת בכוונת חרטה: ונטלן לאכלן וְנִמְלַךְ להצניע (דמאי ג׳, ג׳), כתב לגרש בו את אשתו וְנִמְלַךְ (גיטין ג׳, א׳), זיך זיננען, раздумать, раскаяться

מְלַךְ, ש׳ עצה, הצעת עצה, ראַטה, פלאַן, предложеніе, совѣтъ: מִלְכִּי ישפר עלך (דניאל ד׳, כ״ד), ומצוי הרבה בתרגומים.

ובמדרש פרשו מזה: ודרכיך למחות מְלָכִין (משלי ל״א, ב׳)—למחות דברי תורה היועצים אותך טובה ואין מלכין אלא עצות (במדבר רבה י׳).

מִלֵּל, פ״י, בבנין פִּעֵל, דבר, רעדען, שפרעכען, говорить, מקורו ארמית, וכל לשון דבור שבמקרא מתורגם בפעל זה. בבנין פִּעֵל במקרא נמצא רק ארבע פעמים, ובסגנון המליצי: מי מִלֵּל לאברהם (בראשית כ״א, ז׳), בהוראת הפעל הגד, זאַגען, сказать: ודעת שפתי ברור מִלֵּלוּ (איוב ל״ג, ג׳), עד אן תְּמַלֶּל אלה (שם ח׳, ב׳), שפרעכען, говорить: כמו תדבר: מי יְמַלֵּל גבורות ה׳ (תהלים ק״ו, ב׳). ולדעת י״מ בא פ״א בבינוני בקל, במובן המושאלי: מוֹלֵל ברגליו (משלי ו׳, י״ג)—מדבר רומז ברגליו בתנועות רגליו, וכמו שנמצא הבינוני בקל דֹּבֵר מן הפָּעַל דַּבֵּר (עיין דבר), ובארמית שבמקרא: דניאל עם מלכא מַלִּיל (דניאל ו׳, ב׳); וּפֻם מְמַלֵּל רברבן (שם ז׳, ה׳). ובמדרש בא גם על דרך הכפולים המרובעים: מְמַלְמְלִין בפיהן (קהלת ח׳, ו׳), ובתלמוד ירושלמי יבא הפעל מַלֵּל בפִּעֵל בהוראת הוצאת לעז וחשד, נאַכרעדען, клеветать: שמענו פלוני מְמַלֵּל על פלונית אשתו אשה מְמַלֶּלֶת על בניה (ירושלמי כתובות פ״ב, הל׳ ה׳).

מִלָּה, ש״נ, דבר, (בהוראתו הראשונה וואָרט, слово, ולא נמצא כי אם בסגנון המליצי, ועל הרוב בספר איוב: כי אין מִלָּה בלשוני (תהלים קל״ט, ד׳), ומִלָּתוֹ על לשוני (ש״ב כ״ג, ב׳). ויכלול גם כן הצעת דברים, רעדע, рѣчь: שמעו שמוע מִלָּתִי (איוב י״ג, י״ז), ועלימו תטוף מִלָּתִי (שם כ״ט, כ״ב). והרבוי בלשון זכר, וואָרטע, רעדע, слова: ומלבם יוציאו מִלִּים (שם ח׳, י׳). אדעה מִלִּים יענני (שם כ״ג). ובנו״ן ע״ד לשון הארמית: הלא אזן מִלִּין תבחן (שם י״ב, י״א), ועצר בְּמִלִּין מי יוכל (שם ד׳, ב׳), קנצי לְמִלִּין (שם י״ח, ב׳). ובכנוי: ויכתבון מִלָּי (שם י״ט, כ״ג), כושל יקימון מִלֶּיךָ (איוב ד׳, ד׳), כי יבוז לשכל מִלֶּיךָ (משלי כ״ג, ט׳), ובקצה תבל מִלֵּיהֶם (תהלים

י״ם, ה׳). ובארמית שבמקרא: וּמִלָּה כדבא (דניאל ב׳, ט׳), ובמובן, ענין, דבר, זאַכֶע, дѣло: מִלָּה כדנא (שם ב׳, י׳). ובסמיכות, די מִלַּת מלכא (שם ב׳, י׳), מִלְּתָה מני אזדא (שם שם, ה׳), בה״א, ורובו באל״ף: אדין מלתא הודע (שם ט״ו). ובהוראת מאמר וגזרה, אויסשפרוך, приговоръ: בה שעתה מִלְּתָא ספת על נבוכדנאצר (שם ד׳ ל׳). וברבוי: ראש מִלִּין אמר (שם ז׳, א׳).

מַלּוֹתִי, שע״פ, מבני הימן ראש המשמר התשעה עשר מכ״ד משמרות הלוים בימי דוד (דהי״א כ״ה, ד׳, כ׳).

מֶלֶל, מִלְּלָא, ארמית בתרגומים, שם, דבר, מאמר, ווארט, сло-во: ודבר לאט תרגומו וּמַלְּלָא בניח (איוב מ״ג, י״א), מַלְּלֵי שבחי אורייתא (ת״י דברים ל״א, כ״ד), ובפיוט: לא נוכל להספיק מֶלֶל (סלוק אהרון דפסח), מנעימי מֶלֶל (שחרית א׳ דר״ה).

מִלְלַי, שע״פ, אחד הכהנים בימי נחמיה (נחמיה י״ב, ו׳).

מִלּוּל, ארמית בתרגומים מעין הקודם, ווארט, רעדע, слово: מקול הקורא ת״י מקל מִלּוּלָא (ישעיה ו׳, ד׳), לא איש דברים אנכי ת״א גבר מִלּוּל (שמות ד׳, י׳). ובפיוט: אמר מִלּוּלוֹ (סלוק א׳ דשבועות). להשיב מִלּוּלִים (ר״ש בן גבירול שה״ש ה׳).

מָלַל, פע״ו, דומה לשרש מול ומל (אמל) בהוראת כריתה, פסוק; הקל ענינו שחיקה ומיעוך, צערייבען, צערשטאָססען, тереть, растирать, растолочь, истолочь: מוֹלֵל ברגליו (משלי ו׳, י״ג), תרגומו ותָבֵם, שטאַמפּפען. ורש״י פירש משפשף ברגליו זה על זה קראַטצפיססע מאַכען, расшаркиваться, (וע׳ מלל א׳), סימן רמיה וערמה, והתיחד לפריכת דבר היבש, שנוח להתמעך להתפרך. במקרא בא במובן פעל עומד, בענין כמישות עשבים וצמחים מיובשים, נבול, פערוועלקען, завянуть: וממעל יִמַּל קצירו (איוב י״ח, ט״ז), והקודם: מתחת שרשיו יבשו. ובא ע״ד המשקל הארמי. וי״א שהוא מן הנפעל. וכן: כציץ יצא וַיִּמָּל (שם י״ד ב׳), וכראש שבלת יִמָּלוּ (שם כ״ד, כ״ד), כחציר מהרה יִמָּלוּ (תהלים ל״ז, ב׳), והכפל: וכירק דשא יבולון. ובמשנה בהוראת פעל יוצא, קיטוף ופריכת שבלים שנתבשלו וכמו כן מעוך: הַמּוֹלֵל מלילות של חטין (מעשרות ד׳, ה׳)—ממעך ומפרך שבולת החטין שהבהבן באש להוציא את הגרעינין: מְמוֹלְלִין מלילות ומפרכים קטניות ביו״ט (ביצה י״ב ב׳). ובענין מעוך וקפול בגד בתפירה גסה: מפני שהוא מוֹלֵל עד שלא קושר (כלאים ט׳, ט׳)—מחברם ע״י מעוך וקפול זה ע״ז: וכולן רשאים לשוללן ולְמוֹלְלָן וללוקטן (מו״ק כ״ו, א׳). ובתוספתא: העושה חגור מצדו של בגד וכו׳ עד שֶׁיָּמוֹל (כלים ב״ב ה׳ ב׳). ובענין אחר: אין מוֹלְלִין את הקדירה בפסח, והרוצה שֶׁיְּמַלּוֹל נותן את הקמח ואחר כך נותן את החומץ (פסחים מ׳, ע״ב), רש״י פירש קרוי מלילה כשנותנים קמח לתבשיל. והוא כנראה מענין מחוי שהקמח נמחה במים ונעשה מקפה ע״י ערבוב ומעוך וכמו שאמרו שם: שרי למחה קדירה בחסיסי (ועיין מחה בפִּעֵל).

הנִפְעַל בלשון חכמים: מלתחה, דבר הַנִּמְלָל ונמתח (גיטין נ״ט, ע״א).

הַפֻּעַל ע״ד המרובעים, עומד, בהוראת הקל, מתמעך ומתפרך: לערב יְמוֹלֵל ויבש (תהלים צ׳, ו׳), תרגומו: דמתפרכא, וטעם יְמוֹלֵל שהוא מתיבש. ולא נמצא יותר.

ההִתְפַּעֵל נמיסה והתוך, צערפליעססען, растаять: ידרך חציו כמו יִתְמֹלָלוּ (תהלים נ״ח, ח׳)—כמעט ידרוך ה׳ הציו עליהם והם כבר מתמוללים ונמסים.

מְלִילָה, שם, השבלים שנתבשלו ועומדים להתיבש ולהמלל. אֶהרען, ко-лосья: וקטפת מְלִילוֹת בידך (דברים כ״ג, כ״ו), ותרגומו מלילן. ובמשנה: המולל מְלִילוֹת של חטין (מעשרות ד׳, ה׳), ובמדרש: היו הכל קוצרין יבשות ואני קוצר מְלִילוֹת (ב״ר ט״ו). ונראה מזה שהשם מלילות נופל על השבלים המלאות והבריאות, טראָקענע, רייפע אֶהרע, сухой, спѣлый колосъ.

מֶלֶל, מְמַל, שם, במשנה: שלש על שלש שאמרו חוץ מן המְלל.

(כלים כ"ח, ז'), הערוך פירש מה שמשייר האורג בראש ובסוף הבגד שעור שתי אצבעות והוא ענף של בגד, ורש"י (בשבת כ"ט, ע"א) פירש דרך תופרי בגדים למלול מן הבגדים לכופלן מעט סביב התפירה ואח"כ תופר, והוראתו, זוים, געבראָמע, кайма, обшивка. וכעין זה פירש הר"ש (כלים כ"ז, י', כ"ח, ז'), על פי התוספתא (עיין לעיל): הקורע את הסולמות ואת הלקט ואת השלל ואת הַמְּלַל לא יצא (שמחות ס' ועיין מועד קטן כ"ו ע"ב).

מְלְמוּל, קרט של זיעה: ובצק שתחת הצפורן והמלמולין (מקואות ס', ב')—הקרטים והפרורים שנעשים על הידים המלוכלכות, כשמוללים אותם ומשפשפם זה בזה

מֶמֶל, שם, על משקל מֶמֶשׁ מן משש. אבן שכותשים וכותתים בה זיתים: המוכר את בית הבד מכר את הים ואת הַמֶּמֶל (ב"ב ד', ה'), ובגמרא, מֶמֶל: אמר ר' אבא בר ממל מפרכתא (ס"ז ב'), פרעס-שטיין, давильный камень; ויתכן שהשם מֶמֶל ביחס לר' אבא בר ממל הוא ג"כ מענין זה, והוא אם שיהיה בר מֶמֶל איש העוסק במלאכת כתיתת הזיתים וע"ד בר אמוראי או ע"ש מקומו שנקרא מֶמֶל, לפי שהיה רוב עסקי יושביו בכתיתת פירות שונים, וכמו שמצאנו מעשה באנשי בית מֶמֶל וכו' שהיו מחלקים גרוגרות וצמוקים לעניים בשני בצורת. מדברי הג"מ שי"ר (השחר שנה ג' עמוד 103).

מוֹלְיַאר, שם כלי בשול שיש לו בית קבול קטן מבחוץ מחובר לו תותנים שם גחלים, והמים בבית קבולו הגדול: מוליאר הגרוף שותין הימנו בשבת (שמות ג', ד'), ולשון יוני הוא μιλιάριον קעססעל, котелъ вродѣ самовара.

מְלָפְפוֹן, שם מין פרי אדמה ממיני הקשואים: האבטיחים ת"י מלפפוניא (במדבר י"א, ה'), ובמשנה: וקשואין והדלועין והאבטיחים והמלפפונות (תרומות ח', ו'), נמנו כשני מינים מסוג אחד: הקישות והמלפפון אינן כלאים זה בזה (כלאים א', ב'), ולשון יוני הוא μηλοπέπων, אַפּפֶעלמעלאָנע сладкая дыня.

מָלַץ, פ"ע, לא נמצא כי אם פ"א במקרא ובבנין נפעל: מה נִּמְלְצוּ לחכי אמרתך מדבש לפי (תהלים קי"ט, ק"ג), ופירושו לפי מקומו, היות מתוק וערב בטעם, אַנגענעהם, זיסס זיין, приятно. ולא התבארה גזרתו אל נכון (ועיין מרץ).

מֶלְצַר, עיין לצר

מָלַק, פ"י, במוקדשים בקרבנות מן העוף. קציצת ראש העוף בצפורן ממול הערף, אַבקנייפען, отщипывать: ומלק את ראשו (ויקרא א', מ"ו), ובמשנה בנפעל: שלא נִמְלְקָה (כריתות ה', ג'), ושה"פ מְלִיקָה, כשר בִּמְלִיקָה (חולין א', ד'), ופעולת המליקה מתבארת יפה בגמרא (זבחים ס"ד, ע"ב): אוחז גפיו (של העוף) בשתי אצבעות ושתי רגלים בשתי אצבעות ומותה צוארו על רוחב גודל ומולק.

מַלְתְּרָאָה, שם במשנה רצפה של קורות גדולות מונחת לרוחב הבנין תחת התקרה: חמש מַלְתְּרָאוֹת של מילת היו על גביו (מדות ג', ז'), ובגמרא: אַמַלְתְּרָאוֹת. ואמרו: מאי אַמַלְתְּרָא? אמרי במערבא, פסקי דארזא (ערובין ג', ע"א), ופירש"י כלונסאות של ארז ארוכים תחובים בכותל, ולשון יוני הוא.

מָמוֹן, בתרגומים ובדחז"ל, רכוש, הון, פערמאָגען, имущество, כסף, מעות, געלד, деньги, נגזר מן מנה, מני מון. השרש מן וענינו חלק או הון כסף, מעות שחלק ה' להאדם: תמכר עמך בלא הון ת"י מגן בלא מָמוֹנָא (תהלים מ"ד, י"ג), כבד את ה' מהונך ת"י מִמָּמוֹנָךְ (משלי ג', ט'), ובמשנה: ובכל מאדך, בכל מָמוֹנָךְ (ברכות ט', ה'), וירפאהו רפואת נפש אבל לא רפואת מָמוֹן (נדרים ד', ד')—רפואת בהמתו שהיא מָמוֹנוֹ, ואמרו: יהי מָמוֹן חברך חביב עליך כשלך (אבות פ"ב, ט"ו), מלח מָמוֹן חסר (כתובות ס"ו, ע"ב) (עיין מלח), כל הנושא אשה לשם מָמוֹן הווין לו בנים שאינם מהוגנים (קדושין ע', א'), דיני מָמוֹנוֹת

בשלשה (סנהדרין א׳, א׳), געלדפראָצעססען, денежныя тяжбы׃

מְמוּכָן, שע״פ. אחד משבעת השרים שׂרי פרס ומדי היושבים ראשונה במלכות אחשורוש (אסתר א׳, ו׳, כ״א), ובכתיב פ״א מוּמְכָן (שם ב״ו), והוא שם פרסי או מדיי.

מַמְרֵא, שע״פ, ממרא האמרי אחי אשכל ואחי ענר בעלי ברית אברם (בראשית י״ד, י״ג), ועל שמו נקרא מקומו אשר ישב שם אברהם אלוני מַמְרֵא (שם י״ג, י״ח) (ועיין אלון). וכן ממרא סתם: על פני מַמְרֵא היא חברון (שם כ״ג, י״ט), מַמְרֵא קרית הארבע היא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק (שם ל״ה, כ״ז), עקרו מרא (עיין שם).

מָן שם. שם הלחם אשר המטיר ה׳ מן השמים למאכל בני ישראל כל ימי היותם במדבר. ובמהותו נאמר: ותעל שכבת הטל והנה על פני המדבר דק מחספס דק ככפר על הארץ (שמות ט״ז, י״ד), וְהַמָּן כזרע גד הוא ועינו כעין הבדלח (במדבר י״א, ז׳), ולפי עדות הנוסעים נמצאו במדבר סיני ובמדבר ערב מיני עצים ידועים בשם טאַמאַריסקים, שעליהם ידחשו מין תולעים קטנים המזיעים ומוציאים מגופם שרף הנוטף מן העצים וטעמו מתוק, והערביים ילפתו בו את הפת ונקרא בפיהם מַנַּא מאַננאַ, манна. וכמו כן נמצאו במדברות ההם מין מנא שהוא כמין רסיסים יורדים מן השמים ונדבקים בענפי העצים או בסלעים. ולפי זה יהיה שם מַנַּא או מַן שם ידוע וקדום במקומות ההם, אבל המן הזה אינו עולה ליותר מאלפים ליטראות לשנה ולא יספיק למאכל שש מאות אלף איש לבד מטף במשך ארבעים שנה רצופות, ומוכרחים אנחנו לאמר, כי המן אשר נתן ה׳ לבני ישראל די ספוקם, היה בדמות וצורת המן הנמצא במדבר ולזאת נקרא בשמו. ובזה יפורש לנו הכתוב שלא פרשוהו המפרשים כראוי; ויראו בני ישראל ויאמרו איש אל אחיו מָן הוא, כי לא ידעו מה הוא, ויאמר משה אלהם הוא הלחם אשר נתן ה׳ לכם לאכלה (שמות ט״ז, ט״ו)—בני ישראל אשר היו במצרים בקרבת מדבר סיני ידעו את המָן הטבעי הנמצא שם, וכאשר לא ידעו את הלחם אשר נתן להם ה׳ לאכלה, אמרו עליו מן הוא כלומר מאכל טבעי, ולהוציא מלבם שאינו מאכל טבעי כי אם מאכל נסי, אמר להם משה, שאיננו המן הידוע, כי אם הלחם אשר נתן ה׳ להם, ולאות אמת צוה להם בשם ה׳ ללקוט ממנו איש כפי אכלו, עמר לגלגלת ולא יותר. ובא האות: שלא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר (שם ט״ז—י״ט), מה שלא כן אלו היה מזון טבעי. ובא בכנוי: וּמַנְךָ לא מנעת מפיהם (נחמיה ט׳, כ׳). וע״ד המליצה נקרא בכתבי הקדש: דגן שמים (תהלים ע״ח, כ״ד), לחם אבירים (שם שם, כ״ה), לחם שמים (שם ק״ה, מ״ב).

מַן ארמית, מלת כנוי השאלה לדעת גוף בע״ח, כעין מלת מִי בעברית, ווער, кто: מַן שם לכם טעם (עזרא ה׳, ג׳), ומן הוא אלה (דניאל ג׳, ט״ו), ובסמיכות למלת די: ומן די לא יפל (שם שם, ו׳), כמו מי אשר, אירגענד, וועלכער, всякій кто, וּלְמַן די יצבא (שם ד׳, י״ד). ובא גם בהוראת מלת מה, וואַס, что: מן אנון שמהת גבריא (עזרא ה׳, ד׳), ובתרגומים, תרגום של מִי הוא מַן בפתח, ותרגום של מה הוא מָן בקמ״ץ או מָנָא. וכן הוא בלשון סורי: ומדת ימי מה היא (תהלים ל״ט, ה׳), ת״י מָנָא אינון: במה יכשלו (משלי ד׳, י״ט), בְּמָנָא מתתקלין, אבל מָאן מָאנא באל״ף ענינו כֶּלִי (עי״ש אוהב גר). אך בלשון התלמוד השתמשו במלת מַאן באל״ף בהוראת מי: מאן תנא, מאן דאמר, וכמו מנו שהוא כמו מַן הוא.

מִן מלת יחס ההתפרדות וההתחלקות, להורות היחס אל הדבר שמאתו ומאצלו נחלק, נפרד ויוצא דבר אחד כחלק ממנו. פֿאָן (עטוואַס) אָב, изъ, съ, отъ. ובחבורה אל שם הדבר תפול הנו״ן ותשלם בדגש מ, או בתנועה גדולה לפני אהחע״ר מ. ובכנוי בכפל המ״ם מִמֶּנִי (ובדבור המליצי מִנִּי (תהלים ס״ח, ל״ב, ישעיה כ״ב, ד׳),

ובהפסק מֶנִּי (תהלים י״ח, כ״ג), בכ״ם אחת מִמְּךָ מִמֵּךְ, מִמֵּךְ מִמֶּנּוּ (ובדבור המליצי מִנֵּהוּ מֶנְהוּ) מִמֶּנָּה, ובכנוי הרבים מִמֶּנּוּ מִכֶּם מֵהֶם (מנהם בדבור המליצי) מֵהֶן, ושתי פעמים בפסוק אחד בא: מִנִּי דרך מִנִּי ארח (ישעיה ל׳, י״א), ע״ד לשון רבים כמו אֱלֵי עֲלֵי. ובפרטי הוראותיה ושמושיה כן בהיותה בשלימותה בפ״ע, וכן בהיותה מקוצרת בחבור אל השם, תבא: א) יחס ההתרחקות ויציאה מאצל מתוך מקום אחד, אויס, съ, со, изъ: וּמִפֶּתַח אהל מועד לא תצאו (ויקרא י׳, ז׳), הוציא ה׳ את בני ישראל מֵארץ מצרים (שמות י״ב, נ״א), ערם יָצָתִי מִבטן אמי (איוב א׳, כ״א), כי מִן המים מְשִׁיתִהוּ (שמות ב׳, י׳), יַמְשֵׁנִי מִמַּיִם רבים (תהלים י״ח, ז׳); ובענין הצלה: מִיַּד רשעים יצילם (שם צ״ז, י׳), פלטה נפשי מֵרָשָׁע חרבך (שם י״ז, י״ג), ועזר מִצָּריו תהיה (דברים ל״ג, ז׳), שעורו עזר להצילו מצריו. וכן בענין סלוק של אבוד וכריתה: ונכרתה הנפש ההיא מֵעֲדַת ישראל (שמות י״ב, י״ט), בער מִן הארץ (מ״א כ״ב, מ״ז), וכדומה. ומזה א) בבחינת החמר שממנו נעשה ומתהוה דבר: וייצר ה׳ אלהים את האדם עפר מִן האדמה (בראשית ב׳, ז׳), ויצמח ה׳ אלהים מִן האדמה כל עץ (שם ט׳), ויעשו להם מסכה מִכַּסְפָּם (הושע י״ג, ב׳). ובהסרון הפעל המובן בכח המאמר: עצם מֵעצמי ובשר מִבשרי (בראשית ב׳, כ״ג), ושעורו, היא עצם מעצמי, נסכיהם מִדם (תהלים ט״ז, ד׳), שהם מדם וכמו נסכי הדם, ממשבצות זהב לבושה (שם מ״ה, י״ד). ב) יחס המקור והמחצב, פֿאָן, отъ. מִמֶּנָּה לך בן (בראשית י״ז, ט״ז), גוי וקהל גוים יהיה מִמֶּךָּ ומלכים מֵחֲלָצֶיךָ יצאו (שם ל״ה, י״א), אולי אבנה מִמֶּנָּה (שם ט״ז, ב׳) (ועיין בסמוך). ישים ה׳ לך זרע מִן האשה הזאת (ש״א ב׳, כ״א). ולדעת ניזיניוס יפורש מזה: ובנו מִמְּךָ חרבות עולם (ישעיה נ״ח, י״ב), שעורו, היוצאים ממך בניך יושביך, דיא פֿאָן דיר שטאַממענדען, דיינע אַנגעהעֶריגען, происходящія отъ тебя. וע״ד המליצה: מי יתן טהור מִטָּמֵא (איוב י״ד, ד׳)—האם אפשר להוציא טהור ממקור טמא: דבר מי יקום מִמֶּנִּי וּמֵהֶם (ירמיה מ״ד, כ״ח)—דבר של מי יקום היוצא ממני, מפי ומרצוני, או מהם, מפיהם ומרצונם, ע״ד: כאשר יצא מִפִּיךָ (שופטים י״א, ל״ו). ובא: אין לו מִמֶּנּוּ בן או בת (שם ל״ד), על פי המסורה ענינו כמו ממנה והכוונה כמו חוץ ממנו—ממנה מבתו זאת. ולפי פירוש הרד״ק ענין ממנו כמו מעצמו. ומזה: ג) ההתיחסות למשפחה או למדינה: יוֹבָב בן זרח מִבָּצְרָה (בראשית ל״ו, ל״ג), חשם מֵארץ התימני (שם ל״ב, ל״ד), איש מִבנימין (ש״א ט׳, א׳); איש אחד מִצָּרְעָה מִמשפחת הדני (שופטים י״ג, ב׳). ובמובן ש״ת: חזיר מִיָּעַר (תהלים פ׳, י״ד)—חזיר היערי, דער וואַלדבעוואָהנענדע, דער ווילדע עבער, лѣсной кабанъ: אריה מִיַּעַר (ירמיה ה׳, ו׳), והכפל: זאב ערבות. ד) יחס הפעולה אל הפועל המסובב אל המקור וההתחלה: מִידי אביר יעקב (בראשית מ״ט, כ״ד), מֵאל אביך ויעזרך (שם שם, כ״ה), מֵה׳ מצעדי גבר כוננו (תהלים ל״ז, כ״ג), כי מִמְּךָ הכל (דה״א כ״ט, י״ד), כמו תנור בערה מֵאֹפֶה (הושע ז׳, ד׳)—אשר הסיק האפה: ראה עניי מִשֹּׂנְאַי (תהלים ט׳, י״ד)—העני אשר יעשה לי שנאי. ובזה יחס הסבה החמרית, דורך, черезъ, ומעמו כמו על ידי: מִקֶּשֶׁת אסרו (ישעיה כ״ב, ג׳), ולא יִכָּרֵת כל בשר עוד מִמֵּי המבול (בראשית ט׳, י״א), חכלילי עינים מִיין ולבן שנים מֵחלב (שם מ״ט, י״ב); מֵריח מים יפריח (איוב י״ד, ט׳). וכן בסבה שכלית: המִבינתך יאבר נץ (שם ל״ט, כ״ו). וביחס הכלי והאמצעי שעל ידיהם יעשה המעשה ע״ד שמוש הבי״ת: מִנִּשְׁמַת אלוה יאבדו וּמֵרוּחַ אפו יכלו (שם ד׳, ט׳), וּמֵחֶזְיֹנוֹת תבעתני (שם ז׳, י״ד), והקודם, וחתתני בחלמות: וּמִשִּׁירִי אהודנו (תהלים כ״ח, ז׳), כמו בשירי. וכמו כן ביחס הסבה הגורמת, מִפְּנֵי, בשביל: וזה ג״כ מעין שמוש הבי״ת: מֵרב עוניך (יחזקאל כ״ח, י״ח), והכפל: בְּעָוֶל רכלתך, ווגען, объ, о: והוא מְחֹלָל מִפְּשָׁעֵינוּ מְדֻכָּא מֵעֲוֹנוֹתֵינוּ (ישעיה נ״ג, ה׳), שממה תהיה מֵחֲמַס בני יהודה (יואל ד׳,

יים); ועל הרוב בקשור עם הפעלים המורים על התפעלות הנפש: ושמח מֵאֵשֶׁת נעוריך (משלי ה׳, י״ח), ותרגומו, איבער, надъ, כי לבי שמח מִכָּל עמלי (קהלת ב׳, י׳), כי מר לי מאד מִכֶּם (רות א׳, י״)—בשבילכם. בגללכם, ויאנחו בני ישראל מִן העבודה (שמות ב׳, כ״ג), ותעל שועתם וגו׳ מִן העבודה (שם), ויבוש ישראל מֵעֲצָתוֹ (הושע י׳, ו׳), כי יבשו מֵאילים וגו׳ ותחפרו מֵהגנות (ישעיה א׳, כ׳), פֿאָר, за, изъ-за. ונכלמת מִכל רעתך (ירמיה כ״ב, כ״ב). וכמו בסבות המניעה והעכוב: ולא שמעו אל משה מִקֹּצֶר רוח ומֵעבודה קשה (שמות ו׳, ט׳), פֿאָר, изъ,-за. מֵחרף עצל לא יחרש (משלי כ׳, ד׳). ובחבור עם מלות השלילה, הֲמִבְּלִי אין קברים במצרים (שמות י״ד, י״א), ווייל, потому: מִבִּלְתִּי יכלת ה׳ (במדבר י״ד, ט״ז), ויש שענינו לפי, כפי, נאך, по, מִטַּעַם המלך (יונה ג׳, ז׳), מִדַּרְכָּם אעשה אתם (יחזקאל ז׳, כ״ז), מִדְּרָכָיו ישבע סוג לב (משלי י״ד, י״ד). ב) וממושג ההתרחקות וההסתלקות ממקום אחד או מאצל דבר או גוף אחד יצא א) לענין התרחקות מדבר מסוכן, הנסיגה וההשמר ממזיק ומנזק, ומכל דבר רע בקשור עם הפעלים המתיחסים לפעולות כאלה: ויראו מִמֶּךָּ (דברים כ״ח, י׳). וגורו מִמֶּנּוּ (תהלים כ״ב, כ״ד), מִמִּי אירא, מִמִּי אפחד (שם כ״ז, א׳), ורגזו וחלו מִפָּנֶיךָ (דברים ב׳, כ״ה), ויחגרו מִמִּסְגְּרוֹתיהם (תהלים י״ח, מ״ו), ואין נסתר מֵחמתו (תהלים י״ט, ז׳), ומִפניך אסתר (בראשית ד׳, י״ד), השמר מִפניו (שמות כ״ג, כ״א), ואשתמר מֵעוני (תהלים י״ח, כ״ד), ויקצו מִפני בני ישראל (שמות א׳, י״ב), ותקע נפשי מֵעָלֶיהָ (יחזקאל כ״ג, י״ח), סרו מהר מִן הדרך (שמות ל״ב, ח׳), ותט האתון מִן הדרך (במדבר כ״ב, כ״ג), וידעי אך זרו מִמֶּנִּי (איוב י״ט, י״ג), בגדה אשה מֵרֵעָהּ (ירמיה ג׳, כ׳). ובענין סלוק דבר והשמטתו מן המחשבה והידיעה שלא מדעת: ונעלם מִמֶּנּוּ (ויקרא ה׳, ב׳), לא נכחד עצמי מִמֶּךָּ (תהלים קל״ט, ט״ו), שכחתי מֵאכל לחמי (שם ק״ב, ה׳). ובחסרון הפעל המובן בכח המאמר, כי לא אלמן ישראל ויהודה מֵאֱלֹהָיו (ירמיה נ״א, ה׳), וכמו כן בסלוק המחשבה וההשגחה בכוונה: והסתרתי פני מֵהם (דברים ל״א, י״ז), וה׳ העלים מִמֶּנִּי (מ״ב ד׳, כ״ז), אעלים עיני מִכֶּם (ישעיה א׳, ט״ו). ומזה במובן סלוק דבר רע והרחקתו מזולתו או מעצמו במובן הטבעי והמוסרי: והסרתי מחלה מִקרבך (שמות כ״ג, כ״ה), מִנסתרות נקני (תהלים י״ט, י״ג), אז תנקה מֵאלתי (בראשית כ״ד, מ״א), והייתם נקים מֵה׳ ומִישראל (במדבר ל״ב, כ״ב), שעורו מן והאשמה אשר ישיא עליכם הש״י והעם: האנוש מֵאלוה יצדק, אם מֵעשהו יטהר גבר (איוב ד׳, י״ז), שעורו: היוכל להיות צדיק מן העון אשר יחשב לו הש״י (ועיין בסמוך). ובא: כי ארצם מלאה אשם מִקדוש ישראל (ירמיה נ״א, ה׳), שעורו: מלאה אשם אשר שם עליה קדוש ישראל וטעמו, אשר אשמה לי. והוא ע״ד מליצת: ולא רשעתי מֵאלהי (שם כ״ב, כ״ב) ועיין בסמוך). ומזה: ב) רחוק של מניעה ועכבה: ולא חשכת את בנך את יחידך מִמֶּנִּי (בראשית כ״ב, י״ב), ולא חשך מִמֶּנִּי מאומה (בראשית ל״ט, ט׳). וביחס אל פעולה מה הבאה במקור: ואחשך גם אנכי אותך מֵחטו לי (שם כ׳, ו׳), חדל מִמֶּנּוּ ונעבדה (שמות י״ד, י״ב); מִבינתך חדל (משלי כ״ג, ד׳); וחדלת מֵעזב לו (שמות כ״ג, ה׳), אשר מנע מִמך פרי בטן (בראשית ל׳, ב׳), ומַנְךָ לא מנעת מִפיהם (נחמיה ט׳, כ׳), לא מנעתי את לבי מִכָּל שמחה (קהלת ב׳, י׳), אשר מנעני מֵהרע אתך (ש״א כ״ה, ל״ד), עמדו מִכח נסים (ירמיה מ״ח, מ״ה), ותעמד מִלדת (בראשית כ״ט, ל״ה), וירף מִמֶּנָּה (שמות ד׳, כ״ו), הרף מִמֶּנִּי ואשמידם (דברים ט׳, י״ד), אז רפתה רוחם מֵעליו (שופטים ח׳, ג׳). ובמובן זה נאמר עם הפעל חשה: פן תחשה מִמֶּנִּי (תהלים כ״ח, א׳), החשיתי מִטוב (שם ל״ט, ג׳), ואנחנו מחשים מִקחת אתה (מ״א כ״ב, ג׳). וכן בקשור עם מלות תאה״פ: חלילה לי מֵה׳ (ש״א כ״ד, ז׳), חלילה לנו מִמֶּנּוּ (יהושע כ״ב, כ״ט), חלילה לך מֵעשות (בראשית י״ח, כ״ה), רב לכם

מֵעלות ירושלים (מ"א י"ב, כ"ח) (ועיין חשה). וכמו כן במובן בטול ממלאכה: כי בו שבת מִכל מלאכתו (בראשית ב', ג'), ישבות מֵעיר (הושע ז', ד'). וע"ד המליצה: כבוד לאיש שבת מֵריב (משלי כ', ג'), והשבתם אתם מִסבלתם (שמות ה', ח'). ומזה בענין מנוחה: והניח לכם מִכל איביכם (דברים י"ב, י'). ובגמר והשלמת מלאכה: וכלה מִכפר את הקדש (ויקרא ט"ז, כ'). וממושג ההתרחקות וההסתלקות מדבר יצאה המלה מִן וביחוד בקצורה האות מִ לענין הוראת שלילת תכונה או פעולה, מ"ם השלילה: מוסר מֵעִיר (ישעיה י"ז, א')—מוסר ממדרגת עיר; ויתכן שיובן בחסרון הפעול היה: מהיות עיר, ויסירה מִגְּבִירָה (מ"א ט"ו, י"ג). במובן הסירה מהיות גבירה: וימאסך מִמלך (ש"א ט"ו, כ"ג), וכמו שמפרש אח"כ בסמוך: וימאסך ה' מִהיות מלך (שם שם, כ"ו), לכו ונכריתנה מִגוי (ירמיה מ"ח, ב'), וכמו שאמר במקום אחר: ישבתו מִהיות גוי לפני (שם ל"א, ל"ה), משחת מֵאיש מראהו ותארו מִבני אדם (ישעיה נ"ב, י"ד)—מראה משחת כל כך עד שאין לו מראה איש. והיא נמשכה מפעל העכוב והמניעה ומחוברת עם הפעל שמכוונים שלילותו במקור: השמר לך מִדבר עם יעקב (בראשית ל"א, כ"ט)—שלא תדבר, דאַס ניכּט, что-бы не, וכאמור שם מקודם: השמר לך פן תדבר (שם כ"ד), ותכהין עיניו מֵראת (שם כ"ז, א'), כי ירא מֵהביט (שמות ג', ו'), כי שלחנו את ישראל מֵעבדנו (שמות י"ד, ה')—שלא יעבדונו עוד; סגר כל בית מִבא (ישעיה כ"ד, י'), ולמה תניאון וגו' מֵעבר (במדבר ל"ב, ז'), נשבעתי מִקצף עליך וּמִגער בך (ישעיה נ"ד, ט'). ועל המעט גם בדרך המחלט ובשלילה גמורה: ומשנאיו מִן יקומון (דברים ל"ג, י"א), נמשך אל הפעל מָחץ הקודם, וענינו ימחצם שלא יקומו עוד וכמפורש במקום אחר: ואמחצם ולא יקומון (ש"ב כ"ב, ל"ט). ובחסרון הפעל המשולל: כי אז תשא פניך מִמום (איוב י"א, ט"ו), שעורו: ולא יהיה בו מום. וכמו כן בענין סלוק ושלילה גם בזולת הפעל: המתיחס אל השלילה: ועבד חפשי מֵאדניו (איוב ג', י"ט), מִבשרי אחזה (שם י"ט, כ"ו)—אחרי אשר יכלה בשרי, בהעדר בשרי, אָהנע מיינען לייב, безъ моей плоти, נמשך אל הקודם: ואחר עורי נקפו, בתיהם שלום מִפחד (שם כ"א, ט')—אין שם פחד, אָהנע אַנגסט, безпечные, безъ страха. ועם זה במובן הצלה ומחסה מדבר רע: לצל יומם מֵחרב ולמחסה ולמסתור מִזרם וּמִמטר (ישעיה ד', ו')—שוטץ, פֿאָר, отъ: תבקשי מעוז מאויב (נחום ג', י"א). ויתכן שבמובן זה יפורש: ועזר מִצריו תהיה (דברים ל"ג, ז').

וביחס הלקיחה ונטילת דבר ממקום אחר או מרשות הזולת במובן הטבעי והמוספרי: מי בקש זאת מִידכם (ישעיה א', י"ב); ובקשו חזון מִנביא (יחזקאל ז', כ"ו); ודרשתי את צאני מִידם (שם ל"ד, י'), לדרש דבר מֵעִמך (מ"א י"ד, ה'); חיים שאל מִמך (תהלים כ"א, ה'), ושאלה אשה מִשכנתה (שמות ג', כ"ב). ואקח את האזור מִן המקום (ירמיה י"ג, ז'). וע"ד המליצה: ונקחה נקמתנו מִמנו (שם כ', י'). וכמו כן בחסרון הפעל לקח: ונקמתי מאויבי (ש"א י"ד, כ"ד), שעורו: אקח נקמתי מהם (ועיין נקם) ועם זה גם עם הפעלים המתיחסים על הלקיחה תביעה ושאלה.

וממושג ההתפרדות וההתחלקות שהוא כנראה עיקר הנחתה יצאה למושג יחוד החלק מן הכלל בכמות המספרי מ"ם החלקית: איש מִמנו את קברו לא יכלה (בראשית כ"ג, ו'), קיינער פֿאָן אונז, никто изъ насъ: מינקת מִן העבריות (שמות ב', ז'), אדם כי יקריב מִכֶּם קרבן (ויקרא א', ב'), שעורו: אדם מִכֶּם, מִן הבהמה מִן הבקר וּמִן הצאן תקריבו (שם), ויקח עשרה אנשים מִזקני העיר (רות ד', ב'), וקח אתך מִזקני ישראל (שמות י"ז, ה')—אחרים מהם, אייניגע פֿאָן דען אָלטעסטען, нѣ-которые изъ старшинъ; תני נא לי מִדודאי בנך (בראשית ל', י"ד). ויפל מִן העם מֵעבדי דוד (ש"ב י"א, י"ז)—נפלו מהם אחדים, מקצת מהם. ואל מי מִקדושים תפנה (איוב ה', א'), ישקני מִנשיקות פיהו (שה"ש א', ב')—

נשיקות הרבה מכל הנשיקות אשר יוכל פיהו לנשוק: ותקח מִפריו (בראשית ג׳, ו׳), הֲמִן העץ (שם י״א)، ונופל גם על אחד מן הכלל, איינער פֿאָן, одинъ изъ: ויקח מֵאבני המקום (בראשית כ״ח, י״א), ומפורש להלן: ויקח את האבן (שם י״ח), לקח לו מִבנות פוטיאל (שמות ו׳, כ״ה), מִן הכהנים (ירמיה א׳, א׳). ובספר דה״י נמצא שמוש יחס המ״ם לסימן סך בלתי מסוים בחסרון נושאי המספר: ויבחר מִכל בחור בישראל (דהי״א י״ט, י׳), ולא פירש את מי בחר, ושעורו: בחר לו כמות ידועה מכל בחור; כי מִן הם הישבים שם לפנים (שם ד׳, מ׳), מֵאלה לנצח על מלאכת בית ה׳ (שם כ״ג, ד׳), העמיד יהושפט מִן הלוים וגו׳ למשפט ה׳, ושעורו: השופטים למשפט ה׳ (ה״ר יוסף ווייס בהקדמה לפירושו לספר דה״י). וכמו כן בכמות המתדבק: ולקחו מִן הדם (שמות י״ב, ז׳), ומִבשרי לא תשבעו (איוב י״ט, כ״ב). ובבחינת החלק מן האחד השלם: מַה מִלילה (ישעיה כ״א, א׳)—איזה חלק מן הלילה עבר, ומנת המלך מִן רכושו (דהי״ב ל״א, ג׳) ישה לך אלוה מֵעונך (איוב י״א, ו׳), איינען טהייל דער שולד, часть согрѣшенія: כי תחטא בשגגה מכל מצות ה׳ (ויקרא ד׳, ב׳), אחת מִכָּל מצות ה׳ (שם שם, י״ג), אירגענד איינע, одну какую-ни-будь. ובמובן זה המ״ם כמיותר: כי יהיה בך אביון מֵאַחד אחיך (דברים ט״ו, ז׳), ושעורו: אחד מאחיך: ועשה מֵאַחַת מהנה (ויקרא ד׳, ב׳), ודרש חז״ל ידוע (עיין באור). וקרוב לשמוע דעת הרשד״ל, שהממי״ן האלה ענינם כמו נגד, כי תחטא בשגגה נגד מצות ה׳ ועשה נגד אחת מהנה, ודוגמתן: וחטאה בשגגה מִקָּדשי ה׳ (שם ה׳, ט״ו); ואשר חטא מִן הקדש ישלם (שם שם, ט״ז), ולא רשעתי מֵאֱלֹהָי (ש״ב כ״ב, כ״ב). וקרוב לזה: והייתם נקים מֵה׳ ומישראל (במדבר ל״ב, כ״ב), ועיין לעיל: לשון כלביך מֵאיבים מנהו (תהלים ס״ח, כ״ד). יש מפרשים מלשון מזון ופרנסה, או חלק (עיין מן). ונתבון כתרגומו, שהוא נמשך אל הקודם: למען תמחץ רגלך בדם, לשון כלביך המחץ או תשבע מדם האויבים ומהם מעצמם מכל אחד ואחד מהם ומעצמו, והכפל כמו מִן היכלי שן מִנִּי שמחוך (תהלים מ״ה, ט׳)—לחזק, והוא ע״ד שמוש לשון הארמית: מִנָּהּ מלכותא (דניאל ז׳, כ״ד), שטעמו מאותה המלכות מעצם המלכות ההיא. וקרוב לזה: לא מֵהם ולא מֵהמונם ולא מֶהֱמֵהֶם (יחזקאל ז׳, י״א)—מאותן שמהם לפירוש רשד״ל (עיין המה). ובחבור למלות השלילה לחזוק השלילה: הן אתם מֵאין ופעלכם מֵאָפַע (ישעיה מ״א, כ״ד), פֿאָן ניכטס, изъ ничего, ווענינער אַלס ניכטס; כל הגוים כאין נגדו מֵאֶפס ותהו נחשבו לו (שם מ״ב, י״ז), המה מהבל יחד (תהלים ס״ב, י׳), מֵאֵין כמוך ה׳ (ירמיה י׳ ו׳—ז׳). ובענין הקף כללי לכלול כל הפרטים של כלל ידוע: מִכל אשר בחרבה מתו (בראשית ז׳, כ״ב). ועל הרוב במנין פרטים של הכלל אחד בכוונה לכלול את כלם, תבוא המלה מִן או המ״ם על אחד מהם, והשאר בקשור עם מלת עד: מֵאָדָם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים (שם שם, כ״ג). והכוונה: כלם כאחד: מִשּׁור עד חמור עד שה (שמות כ״ב, ג׳), מִגְּדוֹלָם ועד קְטַנָּם (יונה ג׳, ה׳), מִקְּטַנָּם ועד גְּדוֹלָם (ירמיה ו׳, י״ג). ובתוספת למ״ד: לְמִקְּטַנָּם ועד גדולם (שם ל״א ל״ד), לְמִגָּדוֹל ועד קטן (אסתר א׳, ח׳). ובא: מִנַּעַר ועד זקן, וכן מִזַּן אֶל זָן (תהלים קמ״ד, ג׳)—מכל מין ומין, כל המינים. ובמובן השלילה: אם מִחוט ועד שרוך נעל (בראשית י״ד, כ״ג), כל העם מִקָּצה (בראשית י״ט, ד׳), שעורו מכל קצה העיר (ועיין בסמוך).

וביחס אל הזמן תורה על נקודת ההתחלה בזמן, פֿאָן איינער צייט אַן, со времени: מִן העת ההיא (נחמיה י״ג, כ״א), ומִן אז (ירמיה מ״ד, י״ח), ומֵאז באתי אל פרעה (שמות ה׳, כ״ג), מִי יעמד לפניך מֵאָז אפך (תהלים ע״ו, ח׳), פירש רש״י משעה שאתה כועס. ווי״ם החלוף עי״ן באל״ף כמו מעז אפך, ע״ד: מי יודע עז אפך (שם צ׳, י״א). ויחס סוף הזמן יבוא במלת עד: מִנְּעֻרַי עד היום הזה (ש״א י״ב, ב׳), מֵרֵשִׁית השנה ועד אחרית שנה (דברים י״ד, י״ב), מיום

עד לילה תשלימני (ישעיה ל״ח, י״ב), מֵעַתָּה ועד עולם (שם ס׳, ו׳), מִשְּׁנַת היובל (ויקרא כ״ז, י״ז)—מתחלת שנת היובל. והנגוד: ואם אחר היובל (שם י״ח), המְיַמִּיךְ צוית בקר (איוב ל״ח, י״ב), טעמו: מִן הימים אשר אתה חי בימי חייך. ובא: מִבֶּטֶן אמי (שופטים ט״ז, י״ז)—מִיום צאתי מבטן אמי, וע״ד: העמסים מִנִּי בֶטֶן הנשאים מִנִּי רחם (ישעיה מ״ו, ג׳). ובענין התחלת זמן בלתי מוגבל שכבר עבר ובכוונה לאמר זמן מרובה: החשיתי מֵעולם (שם מ״ב, י״ד), פֿאָן יעהער, זיים לאַנגע צייט, испоконъ времени: ומֵעולם עד עולם (תהלים צ׳, ב׳), גם מִיום אני הוא (ישעיה מ״ג, י״ג)—מן אז היה היום מהתחלת הזמן (ועיין בסמוך), נכון כסאך מֵאָז מֵעולם אתה (תהלים צ״ג, ב׳), מִנִּי קדם (שם ע״ח, ב׳), מִנִּי עד (איוב כ׳, ד׳), מֵעולם נסכתי מֵראש מִקַּדמי ארץ (משלי ח׳, כ״ג). ובבחינת המשך הזמן מנקודת ההתחלה ולהלן מתי שיהיה, ויהי מִמָּחֳרָת (בראשית י״ט, ל״ד), אַם פֿאָלגענדען טאָג: на слѣдующій день: מִטֶּרֶם שום אבן (חגי ב׳, ט״ו), שעורו: בעוד לא שמו, עַד שלא, קודם: ויהי מקץ שנתים ימים (בראשית מ״א, א׳), ויהי מִקְצֵה שלשת ימים (יהושע ג׳ ב׳), ויוחר מן המועד אשר יעדו (ש״ב כ׳, ה׳). ובמובן אחרי כלות הזמן ההוא: יחיינו מִיומים (הושע ו׳, ב׳), נאָך פֿערלויף פֿאָן צווייא טאַגען, по истеченіи двухъ дней: ומֵרב ימים יפקדו (ישעיה כ״ד, כ״ב), ענינו אחרי ימים רבים. וכן: מִיָּמִים רבים תפקד (יחזקאל ל״ח, ח׳), ויהי מִיָּמִים רבים אחרי אשר הניח (יהושע כ״ג, א׳), ויהי מִיָּמִים (שופטים י״א, ד׳). ובמובן זה מפרש הרשד״ל: גם מִיום אני הוא (ישעיה מ״ג, י״ג)—כולל הנצחיות בבחינת הזמן העתיד לבוא. וכן: ושם העיר מִיום ה׳ שמה (יחזקאל מ״ח, ל״ה)—מן היום ההוא ולנצח, והוא נכון: ויהי כְּמִשְׁלֹשׁ חדשים (בראשית ל״ח, כ״ד)—בערך אחרי שלשה חדשים, מִיָּמִים ימימה (שופטים י״א, מ״ד)—משנה לשנה, מזמן ידוע לזמן ידוע (עיין יום). וכן בחסרון השם המורה על הזמן: מִשּׁוֹמֵי עם עולם (ישעיה מ״ד, ז׳)—מעת שומי, מן העת אשר שמתי: מִנִּי שים אדם עלי ארץ (איוב כ׳, ד׳), כחלום מֵהקיץ (תהלים ע״ג, כ׳)—אחרי היקיצה.

ובבחינת המקום שענינו יציאה מן מקום אחד, יבוא במובן התחלת גבול מקום אחד ביחס אל מקום אחר: ויצא יעקב מִבְּאֵר שבע וילך חרנה (בראשית כ״ח, י׳)—וכן: מִתֵּימָן ודדנה (יחזקאל כ״ה, י״ג)—אל דדן. ובהשאלה: ויצא הגבול אל כתף עקרון (יהושע ט״ו, י״א). וכן מן המקום הגבוה אל המקום הנמוך: איך נפלת מִשָּׁמַיִם (ישעיה י״ד, י״ב), מִשָּׁמַיִם השמעת דין (תהלים ע״ו, ט׳). ובמובן המושאלי: השקיפה מִמְּעון קדשך מִן השמים (דברים כ״ו, ט״ו), וממקום נמוך אל מקום גבוה ממנו: ועלה מן הארץ (שמות א׳, י׳); עלה מִן הגלגל (יהושע י׳, ט׳), ועלה האיש ההוא מֵעירו (ש״א א׳, ג׳), ועלה הגבול בית חגלה (יהושע ט״ו, ג׳). וכן ביחס אל הקצות: מִקְצֵה השמים מוצאו (תהלים י״ט, ז׳), וּלְמִקְצֵה השמים ועד קצה השמים (דברים ד׳, ל״ב), מִן הקצה אל הקצה (שמות כ״ו, כ״ח), מִפֶּה אל פה (עזרא ט׳, י״א). ויתכן שטעם כל העם מִקָּצֶה (בראשית י״ד, ד׳) הוא בבחינת המקום מכל קצות העיר ובגוף אחד: מִכַּף רגל ועד ראש אין בו מתום (ישעיה א׳, ו׳), ובהרחקה מן הגוף: החצים מִמְּךָ והנה (ש״א כ׳, כ״א), פֿאָן דיר הערוואָרטס, отъ тебя ближе сюда: מִמְּךָ והלאה (שם שם, כ״ב), פֿאָן דיר היגוואָרטס, отъ тебя дальше туда, בקרוב ומרחוק. ובבחינת הוראת גבול המקום, לצדדיו ולכל פנותיו תבוא המלה מִן. וביחוד המ״ם מִ מֵ בחבור עם הרבה מלות היחס או תארי הפעל: ברכות שמים מֵעָל (בראשית מ״ט, כ״ה), פֿאָן אָבען, сверху: ודברתי אתך מֵעַל הכפרת (שמות כ״ה, כ״ב), אשר בשמים מִמַּעַל (שמות כ׳, ד׳), מִמַּעַל לעצים (בראשית כ״ב, ט׳), אָבערהאַלב, надъ: תכלנה מִלְמַעְלָה (בראשית ו׳, ט״ז), מִתַּחַת לרקיע (בראשית א׳, ז׳), אונטערהאַלב, изъ-подъ, מִתַּחַת השמים (דברים ט׳,

י״ד), ואשמיד פריו מִמַּעל ושרשיו מִתָּחת (עמוס ב׳, ט׳), מִבית ומחוץ (בראשית ו׳, י״ד), מֵעֵבֶר ארנון (במדבר כ״א, י״ג), מֵעֵבֶר לירדן ירחו (שם כ״ב, א׳), יענזייטס, по ту-сторону: מִמּוּל פניו (שמות כ״ד, כ״ז), מִמּוּל נגב (בראשית כ״ו, מ״ז), והיו חייך תלאים לך מִנגד (דברים כ״ח, ס״ו), העלו מִסביב למשכן קרח (במדבר ט״ז, כ״ד), ותלהטהו מִסביב (ישעיה מ״ב, כ״ה), מֵהלאה למגדל עדר (בראשית ל״ה, כ״א), מִבַּעד לצמתך (שה״ש ד׳, א׳), האלהי מִקרב אני וגו׳ ולא אלהי מֵרחק (ירמיה כ״ג, כ״ג). וביחס אל הזמן: חדשים מִקרב באו (דברים ל״ב, י״ז)—מזמן קרוב. וכמו כן: מִבֵּין רגליו (בראשית מ״ט, י׳), מִבֵּין שני הכרבים (במדבר ז׳, פ״ט), מִבֵּינות לכרבים (יחזקאל י׳, ב׳), מבית לפרכת (שמות כ״ו, ל״ג), מִתוך האש (דברים ד׳, י״ב), ושבתם מֵאַחרי ה׳ (במדבר י״ד, מ״ג), מֵאַחרי הקוצר (ירמיה ט׳, כ״א), תשמענה דבר מֵאַחֲרֶיךָ (ישעיה ל׳, כ״א, מִפני מי המבול (בראשית ז׳, ז׳), מִפני שרי גברתי אנכי ברחת (שם ט״ז, ח׳), מִפני אשר ירד עליו ה׳ (שמות י״ט, י״ח), ויצא קין מִלפני ה׳ (בראשית ד׳, ט״ז), מִלִּפני מלככם אשר בחרתם (ש״א ח׳, י״ח). ועם מלות השלילה והמעוט: אין מִבלעדי מושיע (ישעיה מ״ג, י״א), מִלבד הרעב הראשון (בראשית כ״ו, א׳), אין עוד מִלבדו (דברים ד׳, ל״ה). ולפעמים תבוא המ״ם בחבור אל השם: לבד מִטף (שמות י״ב, ל״ז), לבד מֵאֲשר יושיט לו (אסתר ד׳, י״א), (ובפרטי נטיות הוראות היחסים יעויין במקומם). וכן יבוא בחבור לשמות המתיחסים להוראת הגבולים, בבחינת מלות היחס או תאר הפעל: מִמזרח השמש (במדבר כ״א י״ב), מִמזרת יָנוחה (יהושע ט״ז, ו׳), מִתימן כל ארץ הכנעני (יהושע י״ג, ד׳), בית אל מִים והעי מִקדם (בראשית י״ב, ח׳), וכדומה.

וממושג יציאת הפרט מן הכלל, יצא למושג הוראת יחס הפרט אל הכלל בבחינת המעלה והמדרגה בכוונה להורות, שהפרט ההוא שונה בתכונתו מתכונת הכלל גדול או קטן ממנו. במובן הטבעי והמוסרי מ״ם היתרון, קאָמפּעראַטיוו, сравнит. степень. והוא נמשך מן שם תאר בפעל או בכח: עָניו מאד מִכל האדם (במדבר י״ב, ג׳), ובך בחר ה׳ להיות לו לעם סגלה מִכל העמים (דברים י״ד, ב׳), צום פאָראוים מעהר אַלס, больше чѣмъ; ב) ומתיחס ג״כ אל פרט אחד בערך אל זולתו: מִשכמו ומעלה גבה מִכל העם (ש״א ט׳, ב׳), הטוב והישר מִבני אדניכם (מ״ב י׳, ג׳), ואין איש מִבני ישראל טוב ממנו (ש״א ט׳, ב׳), ואחותך הקטנה מִמך (יחזקאל ט״ז, מ״ו)—בשנים, מה מתוק מִדְּבַשׁ (שופטים י״ד, י״ח), מר מִמָּוֶת (קהלת ז׳, כ״ו), הנה חכם אתה מִדָּניאל (יחזקאל כ״ח, ג׳), שיש יתרון לחכמה מִן הסכלות כיתרון האור מִן החשך (קהלת ב׳, י״ג). ובחסרון השם שאליו מעריכין יבא בענין ההפלגה: עָקֹב הלב מִכֹּל (ירמיה י״ז, ט׳), ענינו: מכל הלבבות, והמכוון: הרבה מאד, זעהר טריגעריש, весьма обманчиво (ועיין עקב). וכמו כן יתיחס אל הפעלים היוצאים מן התארים או המתארים את הנושא בתארי פעולותיו: ויגבה מִכל העם (ש״א י׳, כ״ד), שכל דוד מִכל עבדי שאול (שם י״ח, ל׳), השחיתו מֵאֲבותם (שופטים ב׳, י״ט), מעהר אַלס, больше чѣмъ; צדקה מִמני (בראשית ל״ח, כ״ו), לא נפל אנכי מִכם (איוב י״ב, ג׳). וכן כשהפעל מתיחס לשני נשואים: ויאהב גם את רחל מִלֵּאָה (בראשית כ״ט, ל׳), עתה נרע לך מֵהם (שם י״ט, ט׳), ותחסרהו מעט מֵאלהִים (תהלים ח׳, ו׳). וכמו כן בערך שתי פעולות או שני ענינים זה לעומת זה: טוב ללכת אל בית אבל מִלכת אל בית משתה (קהלת ז׳, ב׳), טוב כעס מִשְּׂחוק (שם שם, ג׳). ובא: טוב לשמוע גערת חכם מֵאיש שמע שיר כסילים (שם שם, ה׳), שעורו: מלשמוע. או טוב איש שומע גערת חכם מאיש שֹׁמֵע שיר כסילים, הנה שמע מִזֶּבח טוב, להקשיב מֵחלב אילים (ש״א ט״ו, כ״ב), מלת טוב נמשכת לכאן ולכאן, ושעורו: להקשיב טוב מהקריב חלב אילים, ודעת אלהים מֵעלות (הושע ו׳, ו׳), נמשך אל הקודם: כי חסד חפצתי ולא זבח, ודעת אלהים חפצתי

מֵעלות. ולפעמים יחסר התאר או הפעל, שהוא מדת הדמיון והערך: ופסיליהם מִירושלים ומִשמרון (ישעיה י׳, י״ד), שעורו: ופסיליהם המרובים או הטובים מפסילי ירושלים וגו׳, ומִצהרים יקום חלד (איוב י״א, י״ז)—בהיר, מאיר מצהרים. ובא גם כן לשער דבר בכמותו אם הוא גדול או קטן מכפי הראוי: רב העם אשר אתך מִתִּתִּי את מדין בידם (שופטים ז׳, ב׳), צו גראָסס אַלס דאָס, — слишкомъ много для того: המעט מִמך תנחומות אל (איוב ט״ו, י״א), צו וועניג פֿיר, — слишкомъ много для: היפלא מֵה׳ דבר (בראשית י״ח, י״ד), צו וואונדערבאר, чрезъ чуръ удивительно: והדבר אשר יקשה מִכם (דברים א׳, י״ז), צו שווער, слишкомъ труд-но, непосильно: כי ירבה מִמך הדרך, (דברים י״ד, י״ג), צו וויט, слишкомъ далеко. ובא בבאור פרשת השעור בפעל ע״ד המקור: גדול עוני מִנשוא (בראשית ד׳, י״ג), ושעורו גדול העונש בעד עוני ממני, מאשר אוכל לשאת אותו: כי מזבח הנחשת וגו׳ קטן מֵהכיל את העולה (מ״א ח׳, ס״ד).

וכן תבא המ״ם בחבור עם מלת היחס את, עם: בהוראת מִן: מֵאֵת רביעית (מ״א ו׳, ל״ג), ביחס הסבה. ובכנוי: וישלח את היונה מֵאִתּו (שם ח׳, ח׳), כמו ממנו, אלא שיש קצת הבדל ביניהם: ונדרשה מֵאותו (מ״א כ״ב, ז׳), הן גור יגור אפס מֵאותי (ישעיה נ״ד, ט״ו) (עיין גור), ויצא מֵעִם פרעה (שמות י״א, ה׳), מֵעִם מזבחי תקחנו (שמות כ״א, י״ד). אחרי הפרד לוט מֵעִמו (בראשית י״ג, י״ד). כי נכון הדבר מֵעִם האלהים (שם מ״א, ל״ב)—בגזרת ה׳, הֲמֵעִמְּךָ ישלמנה כי מאסת (איוב ל״ד, ל״ג)—האם כאשר יצא הדבר מפיך, כפי דעתך ומחשבתך ישלם; וטעמו: האם הדבר תלוי ברצונך.

ובתוספת למ״ד, לְמִן ביחס הזמן: לְמִיּום עלות בני ישראל (שופטים י״ט, ל׳), וטעמו מיום לעלות, לְמִימֵי אבתיכם סרתם (מלאכי ג׳, ז׳); לְמִבֶּן עשרים שנה ולמטה (דה״א כ״ז, כ״ג), וביחס המקום: לְמִשַּׁעַר בנימין עד מקום (זכריה י״ד, י׳), והפוכו: מִגֶּבַע לרמון (שם). וביחס המספר המקיף: לְמִן קטן ועד גדול לְמֵאִיש ועד אשה (דה״ב ט״ו, י״ג), לְמֵאִיש ועד בהמה (שמות י״א, ז׳), לְמֵרָע ועד טוב (ש״ב י״ג, כ״ב). ובתוספת יו״ד: לְמִנִּי אשור ועָרֵי מצור (מיכה ז׳, י״ב), שעורו: מן אשור עד עָרֵי מצור, וכמו שאמר בסמוך: ולְמִנִּי מצור ועד נהר.

מִן, בארמית כמו בעברית ובהוראות יותר מרחבות: קל מִן שמיא נפל (דניאל ד׳, כ״ח), פֿאָן, съ, כעור מִן אדרי קיט (שם ב׳, ל״ה), מִן בני גלותא (שם שם, כ״ה), ובעא מִן מלכא (שם שם, ט״ז), די ישזבנכון מִן ידי (שם ג׳, ט״ו), ודחלין מִן קדמוהי (שם ה׳, י״ט), פֿאַר предъ. מִן טעם אלה שמיא (שם ו׳, י״ד), כמו: מִטעם המלך (יונה ג׳, ז׳), מלתא מִנִּי אזדא (דניאל ב׳, ה׳); ומִנִּי אנא ארתחששתא (עזרא ז׳, כ״א). ובארמית שבמשנה: דיהון לכון מִנָּאי (כתובות ד׳, י׳), להן מִנָּךְ מלכא (דניאל ו׳, ח׳), ויקרה העדיו מִנֵּה (שם ה׳, כ׳)—ממנו, ומִנֵּהּ יתזן כל בשרא (שם ד׳, ט׳)—מפריו, מִנַּהּ מלכותא (שם ז׳, כ״ד)—מן המלכות ההיא, מאותה המלכות, ומִנַּהּ תהוא תבירה (שם ב׳, מ״ב)—קצת ממנה, חד מִנְּהוֹן (שם ו׳, ג׳)—אחד מהם, רגלוהי מִנְּהֵין די פרזל ומִנְּהֵין די חסף (שם ב׳, ל״ג) וביחס הסבה: מִן די מלת מלכא מחצפה (שם ג׳, כ״ב), ווייל, וועגען, потому, כמו: מִדעתי כי קשה אתה (ישעיה מ״ח, ד׳). ובענין על פי: מִן טעם אלה ישראל ומִטְּעֵם כורש (עזרא ו׳, י״ד), וכמו מאחר: מִן די תנדע (דניאל ד׳, כ״ג)—מאחר אשר תדע, או כמו למען תדע, מִן די פרשגן וגו׳ קרי (עזרא ד׳, כ״ג)—אחרי אשר קרא, מיד (זאָבאַלד, какъ только. ומזה בהוראת תאה״פ: מִן קשוט (דניאל ב׳, מ״ז), באמת, אמנם, וואַהרליך, въ самомъ дѣлѣ; וענינו: על פי האמת, נאַך וואַהרהייט; по правдѣ: מִן יציב ידע אנא (שם ב׳, ח׳)—דבר נצב וקיים, געוויסס, достовѣрно, מפני שזה נצב ונכון; נאַך געוויססהייט; по настоящему. וביחס הזמן: מִקדמת דנא (עזרא ה׳, י״א),

זְמַן אדין עד כאן (שם שם, ט״ז)—מאז ועד עתה. וביחס היתרון: לא בחכמה די איתי בִי מִן כל חייא (דניאל ב׳, ל׳), מעהר אַלס, болѣе чѣмъ. וביחס ההבדל והשנוי: שנין דא מִן דא (שם ז׳, ג׳)—שונות זו מזו, ואחרי פעל: לבבה מן אנשא ישנון (שם ד׳, י״ג).

ובמשנה תבוא המלה מן והמ״ם בהוראותיה כבמקרא: מִן המומחה (שבת ג׳, ו׳), מִן המנפול (דמאי ה׳, ד׳), חוץ מִן המליח (שבת כ״ב, ב׳), מֵאימתי קורין (ברכות א׳, א׳), מִבעוד יום (שבת א׳, ה׳), מִגַּב לְגַב וּמֵחבורה לחבורה (ביצה ב׳, ג׳), מִכַּאן ועד שלשים יום (גיטין ז׳, ה׳), יתר מִכֵּן (שם נ׳, א׳), אלא שראינו להעיר כשהיא באה בפעל ביחס הזמן יתוסף בה שי״ן: מִשֶּׁיַּכִּיר בין תכלת (ברכות א׳, ב׳), ושעורו—מן אשר יכיר, והוא ע״ד שמוש לשון הארמית: מִשֶּׁבָּאוּ לעונת המעשרות (פאה ד׳ ה׳), החרובים מִשישלשלו (שביעית ד׳, י׳). וכן לא נמצא המקור במ״ם לבדה במובן השלילה, כי אם בתוספת למ״ד: לא נמנעו מִלשרוף (פסחים א׳, ו׳), כשראה שנמנעו העם מִלהלוות זה את זה (שביעית י׳, ג׳), לא נמנעו בית שמאי ובית הלל מִלישא נשים (יבמות א׳, ד׳), וכן: לא נמנעו עושים טהרות שם), שבת היא מִלִּזְעוק (שבת י״ב, ע״א).

וסגולה מיוחדת ללשון המשנה שבכנוים מִן המלה תפיל המ״ם הראשונה ותשים ה׳ במקומה: לקח הֵימֶנּוּ חיטין (ב״מ ה׳, א׳), תחת מִמֶּנּוּ שבמקרא: משך הֵימֶנּוּ פירות (שם ד׳, ב׳), משיעבור הֵימֶנָּה (פאה ד׳, ח׳), מעבירין אותו הֵימֶנָּה (שם ה׳, ג׳). ואמרו: לא כל הֵימֶנּוּ מן הראשון לאבד זכותו של שני (גיטין ח׳, ח׳), ופירש״י: אין הכל כדבריו להאמינו. מדבריו נראה שפירשו מלשון אמונה, וע״ד לשון הארמית שבא באַפעל ביו״ד הֵימִן, ומזה מְהֵימַן. והנראה שטעמו כמו מִמֶּנּוּ. והענין, שאין הדבר תלוי בו בדבריו יותר מאשר הוא תלוי בדבריו של הראשון, וכמו שאמרו: לא מִפִּיהָ אנו חיין (כתובות א׳, ז׳). ובמדרש: לא כל הֵימֶנּוּ שיבור לו את העליונים (ב״ר ח׳), ודוגמתו במקרא: המעמך ישלמנה (איוב ל״ד, ל״ג).

מִנַּיִן, במשנה מלת השאלה לדעת המקור וההתחלה, וואָהער, וואָפֿאָן, откуда: מִנַּיִן אתה יודע (ברכות ה׳, ה׳), אם אין בציר מִנַּיִן עוללות (פאה ז׳, ז׳). ובהלכה ענינה שאלה לדעת טעמו ונימוקו של דבר, מאיזה מקום אנחנו למדים ויודעים שהוא כזה וואָהער, וואָפֿאָן, почему знать; מִנַּיִן אפילו חמשה (אבות ג׳, ו׳), מִנַּיִן לתחית המתים מן התורה (סנהדרין דף צ״א, ע״ב). והיא מחוברת מן: מן—אין (ע׳ אין), ובאה תמיד בהגבלה אל הדבור: „אין לי אלא״... אֵין לי אלא באהל מועד שבמדבר, מקדש שילה ובית עולמים מִנַּיִן? (יומא מ״ד, ע״א). ובגמרא על הרוב באה בשני יודין מִנַּיִין, וכן רגיל ברחז״ל במובן זה המלה מְנָלָן ג״כ מורכבת מן „מנא לך״ או מִן אָן לָן, מאין לנו, מאין אנו יודעים, וכן מְנָלָךְ מאין לך.

מִן, שם נמצא אך ברבוי מִנִּים, ופ״א במקרא, שם כלי זמר ידוע: בְּמִנִּים ועגב (תהלים ק״נ, ד׳), מקורו בלשון סורית מְנָא, שערה, האַר, волосъ מיתר, זאַיטע, струна. והכלי הוא עשוי ממיתרים הרבה, זאַיטענאינסטרומענט, струнный инструментъ. וי״ת בחלילין. ולדעת י״מ מזה: מִנִּי שמחוך (שם מ״ה, ט׳)—שמחוך בְּמִנִּים בכלי השיר ההוא (ועיין מִנִּי).

מְנָא, מְנִי ארמית כעין הפעל מנה בעברית (יגו״ש),

מִנְדָּה, ארמית, שם שרשו מדד, עקרו מדה, בנו״ן תמורת דגש, מס כסף למדת המלך, געלד־אַבגאַבע, טריבוט, дань, подать: מִנְדָּה בלו והלך (עזרא ד׳, י״ג, ו׳, כ״ד), תחת האמור באותו ענין: מִדָּה בלו והלך (שם ד׳, כ׳) (עיין מדה).

מַנְדַּע, ארמית שרשו יְדַע, ועקרו מַדַּע בנו״ן תמורת דגש, ערקענטניסס, וויססען, וויזהייט, наука, знаніе: רוח יתירה וּמַנְדַּע (דניאל ה׳ י״ב), ומנדְעָא לידעי בינה (שם ב׳, כ״א). ובענין שכל ודעת,

פֿערשטאַנד, умъ, понятіе. מנדעי יתוב עלי (שם ד׳, ל״ג).

מָנָה, פעל יוצא, הַקַּל עקרו הפרשה, הגבלה והזמנה, ומזה צרוף סכום האחרים במספר לכלל אחד, והוא נרדף עם פעל ספר פקד, איינע צאַהל בעשטימםען, считать, счислять (ועיין ספר): מי מָנָה עפר יעקב (במדבר כ״ג, י״ג), לִמְנות את עפר הארץ (בראשית י״ג, ט״ז), לִמְנות ימינו כן הודע (תהלים צ׳, י״ב), וַיִּמְנוּ את הכסף (מ״ב י״ב, י״א). ובענין נשיאת ראש מספר עם: לִמְנות את ישראל (דהי״א כ״א א׳), אמרתי לִמְנות בעם (שם שם, י״ז). ובצווי: לך מְנֵה את ישראל (ש״ב כ״ד, א׳). ובמובן מלוי החסר במנין: ואתה תִּמְנֶה לך חיל כחיל הנפל (מ״א כ׳, כ״ה)—תִּמְנֶה חיל אנשים אחרים כמספר החיל הנופל. והבינוני: מוֹנֶה מספר לכוכבים (תהלים קמ״ז, ד׳), וכש״ת: עד תעברנה הצאן על ידי מוֹנֶה (ירמיה ל״ג, י״ג)—האיש המונה אותם, הרועה או המשגיח, צאָהלער, אויפֿזעהער, числитель, надсмотрщикъ: ובא במובן יעוד לדבר, ככל דבר שמונים לתכלית מיוחד, צוצאָהלען, אַנאָרדנען, בעשטיממען, опредѣлять: וּמָנִיתִי אתכם לחרב (ישעיה ס״ה, י״ב), לשון נופל על לשון. שם הע״ז מְנִי, שהזכיר מקודם: הממלאים לַמְּנִי מִמְסָךְ, ובארמית שבמקרא: מְנֵא מְנָה אלהא מלכותך והשלמה (דניאל ה׳, כ״ו). ויתכן שיכלול שתי ההוראות כאחד המספר והיעוד או הגזר. מָנָה מספר ימי מלכותך ויעד יעודה להפסק. וזהו ענין והשלמה. ובמשנה: מוֹנֶה אדם את אורחיו ואת פרפרותיו מפיו (שבת כ״ג, ב׳), הוא היה מוֹנֶה שבחם (אבות ב׳, י״א). ובבינוני פָּעוּל: ואת השקול ואת הַמָּנוּי (תרומות א׳, ז׳), דבר הַמָּנוּי (תענית ד׳ ח׳, ע״ב), לִמְנוּיָו ושלא לִמְנוּיָו (פסחים י׳, ו׳)—שֶׁמָּנוּ את עצמם והתחברו לאכילת קרבן פסח אחד, וחרש לִמְנוּיָו ושנה לִמְנוּיָו (ר״ה י׳, ע״ב), ועיי״ש, וכן אמרו בפיוט: מְנוּיָה וגמורה—דבר שנעשה בהסכם רבים שעמדו למנין

הַנִּפְעַל בא במספר, געצאָהלט ווערדען, быть счисляему: גם זרעך יִמָּנֶה (בראשית י״ג, ט״ז), ולא יִמָּנוּ מרב (דהי״ב ה׳, ו׳). ובענין עלה במספר, היות נחשב, גערעכנעט ווערדען, быть счисляему: ואת פשעים נִמְנָה (ישעיה נ״ג, י״ב) (ועיין חשב). ובא: וחסרון לא יוכל לְהִמָּנוֹת (קהלת א׳, ט״ו)—לא ישוב לעלות במספר, לא ימלא החסרון אך יפקד מקומו, הערגעשטעללט, ערגאֶנצט ווערדען, быть замѣнену. ובמשנה: אין נִמְנִין על הבהמה לכתחלה ביום טוב (ביצה ג׳, ו׳)—מתחברים לקחת חלקים מן הבהמה כפי הערך, זיך צאֶהלען צו עטוואַס, числиться къ чему нибудь. ובקרבן פסח שני: נִמְנִין ומושכין ידיהם (פסחים ח׳, ג׳), וְנִמְנֵיתָ על שלי (שם ט׳, י״א), וְנִמְנֵינוּ על שלנו (שם ט׳, י׳). ובענין עמידה למנין דעות לפסוק דבר הלכה על פי הרוב: נִמְנוּ ורבו ב״ש על ב״ה (שבת א׳, ד׳), נִמְנוּ וְגָמְרוּ (קידושין).

הַפִּעֵל מַנֵּה, הזמנת והקצבת דבר בשעור מכוון לתכליתו, צוצאֶהלען, אַנאָרדנען, בעשטיממען, назначать, опредѣлять: אשר מִנָּה את מאכלכם (דניאל א׳, י׳), וַיְמַן להם המלך דבר יום ביומו (שם שם, ה׳), ולילות עמל מִנּוּ לי (איוב ז׳, ג׳), והקודם: הנחלתי לי ירחי שוא, כי הדבר הנתן בהזמנה והקצבה בשעור מכוון, הוא חלקו של המקבל ונחלתו (ועיין מנה). ומזה כל סתם הכנה והזמנת דבר, ענטביעטען, בעשטעללען, приготовить, заказывать; וַיְמַן ה׳ דג גדול (יונה ב׳, א׳), וַיְמַן ה׳ אלהים קיקיון (שם ד׳, ו׳). ובא: חסד ואמת מַן ינצרהו (תהלים ס״א, ח׳), לפי הסכמת המפרשים הוא משרש זה בדרך הצווי, ע״מ צו את ישראל, וטעמו הזמן והכן את החסד והאמת שינצרו את המלך, ולחזוק דבריהם יש להוסיף שהוא ע״ד צַוֵּה ישועות יעקב (שם מ״ד, ה׳), לפי שהפעלים, מנה, צוה יש להם השתתפות בהוראה, כמו שיבואר בסמוך. וי״ת טיבו וקשוט מן מרי עלמא ינטרון לי, פירשו כאילו היה נקוד מִן ובחסרון שם המסבב והגורם. ובמשנה: הַמְּמַנֶּה עמו אחרים בחלקו (פסחים ח׳, ד׳).

ומזה פקידה וצווי לשמור משמרת, איינזעטצען, назначать, כעין הוראת השרש פקד הכולל גם הוא ענין מנין ומספר וענין פקידת משמרת ושררה (עיי"ש), וקשורו בעל: המלצר אשר מנה שר הסריסים על דניאל וגו' (דניאל א', י"א). ובארמית: וּמַנִּי על עֲבִידתא די מדינת בבל לשדרך וגו' (שם ב', מ"ט), די מַנִּיתָ יתהון על עֲבִידת (שם ג', י"ב), מַנִּי שפטין ודינין (עזרא ז', כ"ה). ובמובן צווי בסתם, בעפֿעהלען - приказывать: אריוך די מַנִּי מלכא להובדא (דניאל ב', כ"ד). ובמשנה: שמִּנָּה להן אביהן אפוטרופוס (גיטין ה', ד').

הֻפְעַל היות מצווה על דבר, איינ־, פֿאָר געזעצט ווערדען, быть назначаему: ומהם מְמֻנִּים על הכלים (דהי"א ט', כ"ט). ובתוספתא בא גם בבנין הָפְעַל: ובני חבורה שֶׁהוּמְנָה אחד עמהם (פסחים ט', ב'), ובמשנה נמצא גם בבנין

הִתְפַּעֵל א) בענין הזדמנות בדרך מקרה, צופֿעלליגער ווייזע, случайно, מי שֶׁנִּתְמַנָּה לו לפי דרכו (שביעית ג', ד'), ואחר כך נִתְמַנָּה לו שופר (ר"ה ד', ט'), בן לוי שֶׁנִּתְמַנּוּ לו ענבים (תוספתא פאה ד'), שאם יִתְמַנֶּה לך מנה יפה תהא מתקנו לשם שבת (מכילתא יתרו ז'). ב) בענין פקידות משרה: חטאו עד שלא נִתְמַנּוּ ואחר כן נִתְמַנּוּ (הוריות ג', ג'), איינגעזעטצט ווערדען: быть назначену: כְּשֶׁנִּתְמַנֵּיתִי זקן (ויק"ר ג'), שאפילו קל שבקלים וְנִתְמַנָּה פרנס על הצבור הרי הוא כאביר שבאבירים (ר"ה דף כ"ה ע"ב).

מַן או מֶן, לדעת כמה מפרשים ענינו מזון פרנסה, מן השם מָן, שפייזע, נאַהרונג, пропитаніе, או מיוחד ומשוער לפרנסה ומזון, אַנטהייל, доля, ע"ד הוראת השם מָנָה, ומפרשים בזה: לשון כלביך מאויבים מִנֵּהוּ (תהלים ס"ח, כ"ד). יבא מִנֵּהוּ ביחס אל השם לשון שנמצאו גם מן בל"ז, או ביחס אל השם כלביך, והטעם: כל אחד ואחד מן הכלבים יהיה מזונו או חלקו מן האויבים, וע"ד: מְנָת שועלים יהיו (שם ס"ג, י"א) (ועיין מַן). ובגמרא: בכדי מַן לנו, מאי משמע דהאי מַן לישנא דמזונא הוא, דכתיב (דניאל א', י'), וַיְמַן להם המלך (סוכה ל"ט, ע"ב).

מָנָה, ש"נ, חלק משוער שנותנים לאיש למזונו ופרנסתו ונופל על דבר מאכל בשר שמחלקים לחלקיו כפר מספר האנשים המשתתפים בו, או הראוים שיהיו נמנים עליו, בעשטיממטעס, צוגעצאָהלטעס טהייל, פּאָרציאָן, порція: תנה את המָנָה (ש"א ט', כ"ג), ונתן לפנינה אשתו וגו' מָנוֹת, ולחנה יתן מָנָה אחת אפים (שם א', ד')— מָנָה גדולה (עיין אפים), והיה לך לְמָנָה (שמות כ"ט, כ"ו)—זה יהיה חלקך, מנתך: למשה היה לְמָנָה (ויקרא ח', כ"ט), לתת מָנוֹת וכל זכר בכהנים (דהי"ב ל"א, י"ט), ושלחו מָנוֹת לאין נכון לו (נחמיה ח', י'), ואת מָנוֹתֶיהָ לתת לה (אסתר ב', ט'). ובמשנה: ובלבד שלא יתכוין לעשות מָנָה גדולה כנגד קטנה וכו', מטילים חלשים על הקדשים ביו"ט אבל לא על הַמָּנוֹת (שבת כ"ג, ב'). ובא ברבוי (בספר נחמיה) עוד על שני משקלים שונים: מְנָאוֹת התורה לכהנים (נחמיה י"ב, מ"ד), נותנים מְנָיוֹת המשררים וגו' דבר יום ביומו (שם שם ט"ו), כי מְנָיוֹת הלוים לא נתנה (שם י"ג, י'), כאלו היה הנפרד מְנָיָה, מְנָאָה. והנראה שהשתמשו במשקלים אלה, בכוונה לכלול בשם הזה כל מתנות כהונה ולויה בכלל התרומה והמעשרות. ובהשאלה, חלק המיועד, ומזומן לאדם, אַנטהייל, часть: מְנָת מִדַּיִךְ (ירמיה י"ג, כ"ה)—החלק המגיע לך לפי מדיך (עיין מַד) והוא לשון נופל על לשון מָנָה בהוראת ספירה, כנגד מדה מענין מדידה מונים לך כפי שאתה מודד. וברמב"ם ענינו חלק ידוע: תגרע הַמָּנָה שהיא ל"ח חלקים (הלכות קדוש החדש י"ג, י"ד), מְנַת המסלול (שם שם ד'). ועמ"א:

מְנָת, ע"ם קְצָת (מן מְנָוֹת, מְנָאת ובקצורו מְנָאת) חלק המשוער לצרכי פרנסה, צוגעצאָהלטעס, בעשטיממטעס טהייל, доля, назначенная часть, ולא ישתנה: לתת מְנָת הכהנים והלוים (דהי"ב ל"א, ד'). וביחס

אל הנותן והמחלק, וּמְנָת המלך מן רכושו (שם שם, ג'), בייטראג, גאַבע, дань. ובהשאלה: מְנָת שועלים יהיו (תהלים ס"ג, י"א). ובענין חבל וחלק הנופל לפי הגורל: אש וגפרית ורוח זלעפות מְנָת כוסם (שם י"א, ו')— המנת היוצאת להם מן הכוס שלהם, שמטילים בו גורלות: ה' מְנָת חלקי וכוסי (שם ט"ז, ה'), שעורו ה' או מה' מנת חלקי ומנת כוסי המנה הנופלת לחלקי המנת היוצאת לי מכוסי (ועיין כוס). ובמשנה בחבור עם מלת על, על מְנָת, מלת הקשור במובן על אופן, על דרך, בכוונה: אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מְנָת לקבל פרס (אבות א', ג'), הלומד על מְנָת ללמד (שם ד', ב'), הקורע על מְנָת לתפור (שבת י"ג, ב'), על מְנָת שתראה אלפים ורבבות יוצאים ממנו (דברים רבה א', ועיין מתנות כהונה). ובענין תנאי: לא ישכור את הפועל על מְנָת שילקוט בנו אחריו (פאה ה', ו'), על מְנָה, מה שאני שוכח אני נוטל (שם ו', י"א), על מְנָת שאני עשיר (קדושין ב', ב')—(ועיין תְּנָאִי), ובמקרא בא תמיד בסמיכות אך בלשון המשנה נמצא מנת גם בנפרד: האומר לחברו מְנַת בכרם אני מוכר לְךָ (ב"ב י"ב, ע"א).

מָנֶה, שם זכר, מין מטבע מיוחדת, שהיה ערכה לפי משקלה, ככל המטבעות בימים ההם: והשקל עשרים גרה, עשרים שקלים, חמשה ועשרים שקלים, עשרה וחמשה שקל: המָנֶה יהיה לכם (יחזקאל מ"ה, י"ב). המנה יכלול כל שלשת המשקלים האלה של עשרים של חמשה ועשרים ושל חמשה עשר שקלים ובסך הכל ששים שקלים. השקל הוא ארבעה זוזים ומנה של חול הוא עשרים וחמשה שקלים (מאה זוז). ומנה של קדש היה כפול (מאתים זוז), והוסיפו עליו בימי יחזקאל שתות, הרי מאתים וארבעה זוז. והכתוב חלק את המנה לשלשה מיני מטבעות: משקל עשרים וחמשה שקלים שהוא מנה של חול (מאה זוז) שהיה מתחלה, משקל שלישתו, עשרים שקלים. ומשקל רביעיתו שהוא חמשה עשר שקלים (עיין רש"י ובאור הגר"א).

ולא רחוק לפרש את השם מָנֶה על הנאמר מקודם: מאזני צדק וגו' יהיה לכם, הוא מפרש וקובע את כמות המשקלים השונים. וחלק לשלשה מין משקל של עשרים שקלים ושל חמשה ועשרים, ושל חמשה עשר, וחותם ואומר: המנה יהיה לכם, כלומר באופן זה יהיה משוער ונחלק המנה המשקלי, ויהיה השם מנה שם כללי, לכלול אבן המשקל ושם פרטי למשקל ידוע שלפי המקובל היה של כ"ה שקלים מאה זוז: שלשת מָנִים זהב (מ"א י', י"ז), ובדהי"ב (ט', ט"ז), נאמר במקומו שלש מֵאוֹת זהב, וזה לפי שהמנה היה נחלק למאה חלקים (מאה זוז), ובמשנה: בתולה כתובתה מאתים (זוז) ואלמנה מָנֶה (מאה זוז) (כתובות א', א'), ועל מה שאמרו במשנה התוקע לחברו נותן לו וכו' מָנֶה (ב"ק ח'), שאלו בגמרא: מָנֶה צורי תנן או מָנֶה מדינה תנן (שם דף צ', ע"ב). ופירש"י: מָנֶה צורי כ"ה סלעים ק' זוז מנה מדינה, שמינית שבמנה צורי סלע של מדינה חצי זוז, ומנה צורי הוא המנה שהיה נהוג בצור בפִּינִיקִיא, ומשם בא השם הזה לארצות יון μνα ובל"ר mina, ממטבע של מאה דרכמין, או דאנייארים: אין פוחתין לעניים בגרן וכו' רבי מאיר אומר וכו' וקב גרוגרת או מָנֶה דבלה, רבי עקיבא אומר פרס (פאה ח', ה'), פרס הוא חצי מנה. ועל דרך המליצה אמרו: מוטב יבוא מָנֶה בן פרס אצל מָנֶה בן מָנֶה, ואל יבוא מָנֶה בן מָנֶה אצל מָנֶה בן פרס (תענית כ"א, ע"ב), מָנֶה בן מָנֶה חכם בן הכם כמותו, מָנֶה בן פרס חכם בן של אינו חכם כמותו, חצי חכם כמו שהפרס הוא חצי מנה.

מֹנֶה, שתי פעמים במקרא בענין אחד בל"ר: והחליף את משכרתי עשרת מֹנִים (בראשית ל"א, ז' מ"א). א"ת עשר זמנין, מאל раз. ורש"י פירש מֹנִים לשון סכום כלל החשבון והן עשריות, ואין מנים פחות מעשרה, למדנו שהחליף תנאו מאה פעמים עכ"ל, והוא ע"ד ההפלגה.

מְנָיָן, ארמית (ע"מ בִּנְיָן משרש בנה) בהוראת השם מספר בעברית.

צאַהל, число: למנין שבטי ישראל (עזרא ו׳, י״ז), ע״ד שנאמר במקרא: למספר בני ישראל (דברים ל״ב, ח׳). ובמשנה: לא במשקל ולא בְמִנְיָן (שביעית ח׳, ג׳), רוב עצמות מן הגויה מרוב הבנין או מרוב הַמִּנְיָן (עדיות א׳ ז׳), שאין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חברו עד שיהיה גדול ממנו בחכמה וּבְמִנְיָן (שם שם ה׳, ועיין תוי״ט שם). וכעין שם הפעולה, עמידה לְמִנְיָן לפסוק הלכה על פי רוב דעות: אל תחושו לְמִנְיַנְכֶם (חגיגה דף ג׳, ע״ב)—אל יהיה לכם שום חשש וגמגום במה שנמניתם עליו ותקנתם במנין, כל דבר שֶׁבְּמִנְיָן צריך מִנְיָן אחר להתירו (ביצה דף ה׳, ע״א). והתיחד השם מנין לקבוץ של עשרה אנשים לכל דבר שבקדושה. ובדבא״ם: חכמת הַמִּנְיָן (הקדמה לחו״ה), מאַטעמאַטיק, математика: ועל דרך זו בכל הַמִּנְיָנוֹת (קידוש החדש להרמב״ם י״א). אולם בעלי ספרי המדעים נהגו להשתמש בשם מספר יותר מאשר בשם מנין (עיין מספר).

מִנּוּי, שה״פ, פקידות בשירות משמרת, איינזעטצונג, назначеніе, на должность.

הִתְמַנּוּת, שם, משמרת ושירות.

מְמוּנֶּה, ש״ת, למי שממנים אותו על משמרת ידועה, בעאַמטער, назначенный чиновникъ: ולמשכים היה הַמְּמוּנֶּה אומר (בכורים ג׳, ב׳)—ראש המעמד, וביחוד נקראו כן פקידי בית המקדש: אמר להם הַמְּמוּנֶּה (יומא ג׳, א׳), אלו הן הַמְּמוּנִּים שהיו במקדש, יוחנן בן פנחס על החותמות (שקלים ה׳, א׳).

מְנִי, שם אליל נקבה, שהיתה עבודתו בנסכים: הערכים לגד שלחן, והממלאים לַמְּנִי ממסך (ישעיה ס״ה, י״א). ולפי דעת המפרשים, הוא שָׂרַת המזל וההצלחה שיקזאל, פֿערהענגניס, גליקק, судьба ואומרים שהיא הלבנה, שהיתה לפי אמונת העמים, מקור ההצלחה, ושמה מְנִי מן השרש מָנָה, יעוד דבר במנין ובמספר, צוצאָהלונג, צומעססונג, опредѣленіе.

ולפי זה יובן היטב ענין מליצת: וּמָנִיתִי אתכם לחרב (שם שם, י״ב)—לשון נופל על לשון וענין על ענין (ועיין מנה).

מָנַח, פע״ו נמצא בלשון ערבית מַנַח. הבאת מתנה, שענקען, дарить. וקרוב לפעל מָנָה בהוראת הכנה והזמנה: ומזה בעברית:

מִנְחָה, ש״נ, מתנה ודורון שמביאים לשר וגדול דרך כבוד לרצוי ופיום או לנשיאות חן, געשענק, נאַבע, даръ: מִנְחָה לעשו אחיו (בראשית ל״ב, י״ג), אכפרה פניו בַּמִּנְחָה (שם שם, כ״א), והורידו לאיש מִנְחָה (שם מ״ג, י״א), וכמו כן קרבן להש״י: מפרי האדמה מִנְחָה לה׳ (שם ד׳ ג׳). אָפּפֿער-נאַבע, дароприношеніе. ובמשפטי הקרבנות במקדש התיחד השם מנחה לקרבן המובא מסלת: ונפש כי תקריב קרבן מִנְחָה לה׳ סלת יהיה קרבנו ויצק עליה שמן ונתן עליה לבונה (ויקרא ב׳, א׳), והיא בכמה מינים: מִנְחָה מאפה תנור (שם שם, ד׳), מִנְחָה על המחבת (שם שם, ה׳), מִנְחַת מרחשת (שם שם, ז׳), מנחת בכורים וגו׳ אביב קלוי באש גרש כרמל (שם שם, י״ז) וכדומה. ומלבד קרבנות המנחות בפני עצמן היו כל קרבנות צבור ורוב קרבנות יחיד טעונים מנחה, וכן היה הכהן הגדול מקריב מנחה שתי פעמים בכל יום, בבקר ובערב (שם ו׳, י״ג), וכנראה שהיא שאליה כוון הכתוב באמרו: ומנחת התמיד (במדבר ד׳, ט״ז), ובהלכה ידועה בשם: חֲבִתֵּי כהן גדול. ויתכן שלפי שהיו המנחות באות כתוספת על כל קרבנות הזבחים, התיחד להם השם מנחה לאמר שהוא מתנה ודורון ליפוי הקרבן, והגדלת מעלתו, ולהבדיל ביניהם נקראו כל קרבנות מן הבהמה בכלל זבח וקרבנות מן הסלת מנחה: זבח וּמִנְחָה לא חפצת (תהלים מ״ב, ז׳), ועבדו זבח וּמִנְחָה (ישעיה י״ט, כ״א). ובא לפעמים גם כן בשם כולל כל הקרבנות: אל תפן אל מנחתם (במדבר ט״ז, ט״ו), וערבה לה׳ מִנְחַת יהודה (מלאכי ג׳, ד׳); ועל שם קמצה המקטר ממנה על כל לבונתה, שהיתה תמרהו מפסג ועולה, באה בקשור

עם הפעל הקטר: ומקטיר מִנְחָה (ירמיה ל״ג, י״ח), ועם הפעל עלה: העלית מִנְחָה (ישעיה נ״ז, ו׳), מעלה מִנְחָה (שם ס״ו, ג׳), רד לעלות הַמִּנְחָה (מ״א י״ח, כ״ט), שטעמו, עד לעת עלות המנחה, כי היה זמן עלות מנחת הבקר והערב אשר לעולת התמיד ידוע. ועל שמו נקרא הזמן ההוא ויכלול גם את עולת התמיד. וענינו עת הקרבת התמיד ומנחתו. וכן: ויהי בבקר כעלות הַמִּנְחָה (מ״ב ג׳, כ׳), וכן: כעת מִנְחַת ערב (דניאל ט׳, כ״א), עד לְמִנְחַת הערב (עזרא ט׳, ד׳), משאת כפי מִנְחַת ערב (תהלים קמ״א, מ״ב)—הוא תמיד של בין הערבים. הרי״ב כתב: „יפה אמר הראב״ע טעם ערב נגד הקטרת שהיה בבקר"; והפלא שהרי הקטרת היו מקטירים גם בערב? (ועיין במדרש תהלים): והנראה שתפס מנחת ערב ע״ד המליצה, ולא בדיוק, וברבוי לא נמצא בנפרד במקרא כי אם בכנוי: יזכר כל מִנְחֹתֶיךָ (תהלים כ״ד, ד׳), לעלתיכם ולְמִנְחֹתֵיכֶם (במדבר כ״ט, ל״ט). ובמשנה גם בנפרד: כל הַמְּנָחוֹת. ובמשנה התיחד השם מנחה אל הזמן ביום משש שעות ומחצה עד הערב. ונחלק לשני חלקים: מנחה גדולה, משש שעות ומחצה עד תשע שעות ומחצה, מנחה קטנה— מתשע שעות ומחצה עד הערב (שבת דף ט׳, ע״א), וזמן מנחה קטנה נחלק גם הוא לשנים, כל חלק הוא של שעה ורביעית פלג המנחה, בעשר שעות ושלש רביעיות שעה (ברכות ד׳, א׳), והתפלה הקבועה לעת ההיא בכלל נקרא תפלת הַמִּנְחָה: תפלת הַמִּנְחָה עד הערב, רבי יהודה אומר עד פלג הַמִּנְחָה (שם). ולדעת הרמב״ן בפירושו על התורה, נגזר השם מנחה בהוראה זו מלשון מְנוּחָה, שהיא עת מנוחת השמש והשקט אורו הגדול, כדמתרגמינן: למנח יומא (שמות י״ב, ו׳). ובא השם מנחה גם למס שמביאים למלך: ותהי מואב לדוד לעבדים נשאי מִנְחָה (ש״ב ח׳, ב׳), מגישים מִנְחָה (מ״א ה׳, א׳), ולא העלה מִנְחָה למלך אשור (מ״ב י״ז, ד׳), וישב לו מִנְחָה (שם י״ז), מִנְחָה ישיבו (תהלים ע״ב, י״)— מביאים בתמידות (ועיין טוב). וכן הוא בארמית: וּמִנְחָה וניחוחין (דניאל ב׳, מ״ו), אָפְּפֶער, жертва: ומנחתהון ונסכיהון (עזרא ז׳, י״א).

מָנוֹחַ, שע״פ, אבי שמשון השופט (שופטים י״ג, ב׳), ואולי יסודו נוח.

מְנוּחָה, עיין נוח.

מְנֻחוֹת, עיין נוח.

מְנָחַת, עיין נוח.

מִנִּי, שע״פ, שם מדינה: אררט מִנִּי ואשכנז (ירמיה נ״א, כ״ז). ולדעת החכמים הקדמונים היא ארץ מיניאס, מאַנאַחאַס, שנקראת על שם מלכה הראשון והיא אחת ממדינות הממלכה הגדולה הידועה בשם ארמניא (Armenien) עיין אררט הרמונה, וי״ת מן: היכלי שן מִנִּי שמחוך (תהלים מ״ה, ט׳), מן היכליא דמכבשין בשין דפיל מארע מני יחדונך. פירש המלה מִנִּי כשם ע״פ, היכלות המצופים בשן מארץ מִנִּי.

מִנְיָמִן, שע״פ, א) אחד משרי הכהנים בימי יחזקיהו המלך (דהי״ב ל״א, ט״ו), והוא כנראה שם ראש המשמר הששי מִיָּמִן אשר תקן המלך דוד (דהי״א כ״ד, ט׳), והמשמר הנזכר בנחמיה בשם: מִנְיָמִין (נחמיה י״ב, י״ז). ב) אחד הכהנים בימי נחמיה (שם שם, מ״א).

מִנִּית, שע״פ, עיר בארץ בני עמון (שופטים י״א, ל״ג), והיתה לנחלה בזמנים ידועים לבני ישראל, ונודעת במין החטים הטובים שנקראו על שמה: יהודה וארץ ישראל המה רכליך בחטי מִנִּית (יחזקאל כ״ז, י״ז). ובמדרשי אגדה פירשוהו מלשון מנין, מהו חטי מנית? שהיתה אשה מונה חיטה חיטה שהיו גסות (ילמדנו עקב פרשת כי הארץ), ר׳ אחא אמר חטי מנית חיטין דמנין (איכה פ׳ ותזנח), וי״ת בחטי ריחוש. ופירש״י לשון קבוצת מנינים הרבה (ועי״ש).

מנך, ארמית לא נמצא כי אם בשם הַמְנִיכָא, (בקרי ובכתיב המנוכא בוי״ו), רביד ענק, האַלזקעטטע, ожерелье, шейная цѣпь: וְהַמְנִיכָא די דהבא

עַל צוארה (דניאל ה׳, ז׳; ט״ז, כ״ט), הה״א נוספת לסימן הבנין וחסרה בתרגומים. רביד הזהב ת״א: מניכא דדהבא (בראשית מ״א, מ״ב), י״מ שמקורה מלשון צענד מַני מרגלית, פערלע, жемчугъ והכ״ף אל״ף הוא כנוי, ומזה מניכא, שלשלת של מרגליות, פערלענקעטטע, жемчужная цѣпь. וכמו כן לכל רביד וענק האַלזקעטטע, ожерелье. ובהמשך הימים בא השם ונשתלשל בלשון יונית האַלזבאַנד, шейная лента. ומזה במדרש: היה הכרוז לפניו והמונייק בידו (ילמדנו, פסוק והכהן הגדול: דברי תורה) עטרה לראש. מוניק לצואר (ויק״ר י״ב).

מָנַע, פ״י, הַקַל, ענינו א) עכוב דבר אצלנו ובלי תתו לזולתו הצריך לו, קרוב בהוראתו גם לפעל עָצַר. ונרדף עם פעל חָשַׂךְ וקרוב לפעל חָדַל. הדבר המעוכב בא ביחס הפעול והגוף שעכבו ממנו ביחס המ״ם, עטוואַס פֿאָר יעמאַנדען צוריקקהאַלטען, עס איהם פֿאָרענטהאַלטען, פֿערזאַגען, удерживать, отказывать: אשר מָנַע מִמֵּךְ פרי בטן (בראשית ל׳, כ׳), והפוכו אשר נתן לי אלהים בזה (שם מ״ח, ט׳), כמו: ולא חָשַׂךְ ממני מאומה (שם ל״ט, ט׳), מָנַעְתִּי מכם את הגשם (עמוס ד׳, ז׳), אל תִּמְנַע טוב מבעליו (משלי ג׳, כ״ז), כי לא יִמְנַע ממך (ש״ב י״ג, י״ג). ועי״ד המליצה: וחטאותיכם מָנְעוּ הטוב מכם (ירמיה ה׳, כ״ה)—הם גרמו. ועל המעט שבא בהפך היחסים: והנה מְנָעֲךָ ה׳ מכבוד (במדבר כ״ד, י״א), ששעורו כמו מָנַע ה׳ כבוד ממך: אם אֶמְנַע מחפץ דלים (איוב ל״א, ט״ז), י״מ כמו אם אמנע דלים מחפצם, והנכון כתרגומן, אין אתמנע, אמנע א״ע אעלים עיני. ובחסרון הגוף שמונעים ממנו: מֹנֵעַ בר (משלי י״א, כ״ו), וארשת שפתיו בל מָנַעְתָּ (תהלים כ״א, ג׳), והקודם: תאות לבו נתתה לו. ופ״א בא הגוף ביחס הלמ״ד: לא יִמְנַע טוב לַהֹלְכִים בתמים (שם פ״ד, י״ב), והקודם: חן וכבוד יתן ה׳. ומזה משיכת יד מעשות דבר לזולתו, עזיבה, גנטציעהען, жалѣть, отнять: אל תִּמְנַע מנער מוסר (משלי כ״ג, י״ג), כמו: חושך שבטו (שם י״ג, כ״ד), מְנַע רגלך מנתיבתם (שם א׳, ט״ו), ע״ד: רגליהם לא חשכו (ירמיה י״ד, י׳), לא מָנַעְתִּי את לבי מכל שמחה (קהלת ב׳, י׳), מִנְעִי רגלך מיחף (שם י״ב, כ״ב)—מִנְעִי רגלך לרוץ הנה והנה למען לא תהיה יחפה, מִנְעִי קולך מבכי (שם ל״א, ט״ז)—חדלו לבכות בקול. ב) עכבה ועצרה מעשות פעולה מה, אבהאַלטען, удерживать, препятствовать: אשר מְנָעַנִי מֵהָרַע אתך (ש״א כ״ה, ל״ד), אשר מְנָעֲךָ ה׳ מבוא בדמים (שם שם, כ״ו), וארור מֹנֵעַ חרבו מדם (ירמיה מ״ח, י׳)—מלשפוך דם. ג) בענין הכחדה והעלמה צוריקקהאַלטען, скрывать: וִימְנָעֶנָּה בתוך חכו (איוב כ׳, י״ג), ע״ד: יכחידנה תחת לשונו (שם שם, י״ב), לא אֶמְנַע מכם דבר (ירמיה מ״ב, ד׳). ובא: וָאֶמְנַע נהרותיה (יחזקאל ל״א, ט״ו), ענינו בטול והפסק, העממען, אויפֿהאָרען לאַססען, прекращать, уничтожать. ובגמרא: כל המונע תלמידו מלשמשו כאילו מונע ממנו חסד (כתובות צ״ו, א׳). ובדבא״ם בבינוני פעול: שהאחות מְנוּעָה קודם משה (אמונות ודעות ג׳) כמו אסורה.

הנִפְעַל מן הַקַל, היות מעוכב ונעצר, צוריקגעהאַלטען ווערדען: быть удержану: וַיִּמָּנְעוּ רבבים (ירמיה ג׳, ג׳), וְיִמָּנַע מרשעים אורם (איוב ל״ח, ט״ו), ענטצאָגען ווערדען, быть отняту: כי נִמְנַע מבית אלהיכם מנחה ונסך (יואל א׳, י״ג). ובמובן פעל חוזר: אל נא תִמָּנַע מהלך אלי (במדבר כ״ב, ט״ז), זיך צוריקקהאַלטען, воздерживаться. ובמשנה: במובן הפסק ועזיבה, אויפֿהאָרען, перестать: כשראה שֶׁנִּמְנְעוּ העם מלהלוות זה את זה (שביעית י׳, ג׳), נִמְנְעוּ מלהביא (בכורים) (בכורים ג׳, ז׳), פותח ונוטל ואינו נִמְנַע (תוספתא פרה ד׳, א׳); עושה אותו דף קטן ואינו נִמְנַע (מ״ס א׳, י״א), עושה אותו יריעה קטנה ואינו נמנע (שם ב׳, ה׳), כמו ואינו צריך למנוע א״ע מזה אינו חושש. ובהבדל שבין הפעל חָשַׂךְ לבין הפעל מָנַע, נראה שאין הבדלם מונח בהוראותיהם השונות כי אם במקורם שהפעל חָשַׂךְ מקורי

עברית, ומנע מקורו ארמית, ושע"כ השתמשו בו במשנה הרבה, מה שאין כן עם חָשַׂךְ שלא בא במשנה כי אם על המעט, וכן השתמשו בא"ס בפעל מָנַע, בהוראות שונות ואמרו:

מוֹנֵעַ, ש"ז, בענין מעכב ומבלבל, שטארער, мѣшающій

מְנִיעָה, שם נ', עכבה ובטול, הינדערניסס, препятствіе, помѣха.

נִמְנָע, במחקר, דבר שאי אפשר שהיה נמצא, אונמאֶגליך, невозможная вещь: לַנִּמְנָע טבע קיים קיום עומד (מו"נ ג', ט"ו), מכת הַנִּמְנָע, משער הַנִּמְנָע (שם), והפוכו: מכת האפשר, משער האפשר (שם), אונמאֶגליכקייט, невозможность: כי הדבר אשר אין התלות לפעלו בו נמנע בחקו (שם א', כ"ה), במה שדומה לו מן הנמנעות (שם), והוא דרך הַהֶמְנַע, בלתי מחייב המנעות כלל (שב).

מַנְפּוֹל, במשנה, שם לסוחר גדול קונה תבואות וסחורות הרבה מאנשים שונים, גראָסהאָנדלער, купецъ, בלוקח מן המנפול (דמאי ה', ד'), ולשון יוני הוא μονοπώλης.

מנור עיין נור.

מְנַשֶּׁה, שע"פ, א) הבן הבכור ליוסף: והכתוב מפרש טעם השם הזה. כי נַשַּׁנִי אלהים את כל עמלי ואת כל בית אבי (בראשית מ"ב, נ"א), ועל שמו נקרא שם שבטו: למטה מְנַשֶּׁה (במדבר א', ל"ה), לבני מְנַשֶּׁה (שם ל"ד), גבול מְנַשֶּׁה (יהושע י"ז, ז'), לחצי שבט הַמְנַשֶּׁה (דברים ג', י"ג). ועל המעט ביו"ד היחס בנפילת הה"א: ולחצי שבט הַמְנַשִּׁי (שם כ"ט, ז'), לי גלעד ולי מְנַשֶּׁה (תהלים ס', ט')—נחלת מטה מְנַשֶּׁה. ב) מְנַשֶּׁה בן חזקיהו מלך יהודה: וימלך מְנַשֶּׁה בנו (מ"ב כ', כ"א), והוא הרבה להרשיע מאד (שם כל פרשה כ"א). ולפי המסופר בדה"י הביא ה' עליו שרי הצבא אשר למלך אשור ויאסרהו בנחשתים ויוליכהו בבלה וכהצר לו חלה את פני ה' אלהיו ויכנע מלפניו ויעתר לו ה' וישיבהו ירושלים למלכותו, וידע מְנַשֶּׁה כי ה' הוא האלהים וישב אליו בכל לבבו (דה"ב ל"ג, י'—י"ז). ג) שני אנשים מאשר נשאו נשים נכריות בימי עזרא (עזרא י', ל', ל"ג).

מָסָה, פעל יוצא, דומה לשרש מסס, מאס, בהוראת התכה, נמיחה, מוגג, אויפלאָזען צערשמעלצען, растворять, ובארמית מסא, ולא נמצא במקרא כי אם בבנין

הִפְעִיל, יוצא: בדמעתי ערשי אַמְסֶה (תהלים ו', ז'), צערפליעססען מאַכען, давать расплываться: ישלח דברו וְיַמְסֵם (שם קמ"ז, י"ח)—רגבי הקרח שהזכיר מקודם משליך קרחו כפתים. וע"ד ההשאלה: הִמְסִיו את לב העם (יהושע י"ד, ח'), צאַגהאַפט, פֿורכטזאם מאַכען, напугать (ועיין מסס). ומשקלו ע"ד לשון הארמית: אשתיו חמרא (דניאל ה', ד'), וַתֶּמֶס כעש חמודו (תהלים ל"ט, י"ב)—תכלה תבלה להיות נתך ואבד צערשמאָרען, שווינדען לאַססען, уничтожаться, растаять, (ועיין חמוד).

מוּסְטְפָה, שם מין פרי תאנה, של בנות שקמה: כל בנות שקמה פטורות חוץ מן המוסטפות (דמאי א', א'), ופירשוהו המפרשים: פירות שיתבשלו באילן עד שיתבקעו מאליהן.

מָסַךְ, פ"י, קרוב בהוראתו לשרש מזג, וענינו ערוב, מישען, מיט געווירצען מישען, вирцен, приправлять, הקל: מָסְכָה יינה (משלי ט', ב'), לִמְסוֹךְ שכר (ישעיה ה', כ"ב), וע"ד המליצה: ושקוי בבכי מָסָכְתִּי (תהלים ק"ב, י'). ובהשאלה: ה' מָסַךְ בקרבה רוח עועים (ישעיה י"ט, י"ד)—ה' מָסַךְ ברוח מצרים רוח עועים, ערבב ברוחו ובשכלו רוח של שטות ונבלעה עצתו. ור' שלמה בן גבירול אמר: ובו גיל ושמחות מְסוּכִים באנחות (שה"ש ח'), ובפיוט בא בנפעל (עיין מֶסֶךְ).

מֶסֶךְ, ש"ז, התערובות של תבלין ובשמים שמוסכים ביין, מישונג, ווירצע, приправа: ויין חמר מלא מֶסֶךְ (תהלים ע"ה, ט'), וי"מ יין המעורבב בבשמים.

ובפיוט: מֶסֶךְ עועים נמסכו להתעותם (קרובות ז' דפסח).

מִמְסָךְ, ש"ז, כעין הקודם, יין מעורבב בבשמים, ווירצוויין, приправлен- ное вино: לבאים לחקור מִמְסָךְ (משלי כ"ג, ל'), הממלאים למני מִמְסָךְ (ישעיה ס"ה, י"א) (ועיין נסך).

מסס, פעו"י, דומה לשרש מסה, עקר שמושו בנפעל כמו שיבואר, ועניני התכה, נמיחה, אויפלאָזען, צערפליעססען, расплавлять. ובקל לא נמצא כי אם פ"א במקרא במקור: והיה כִּמְסֹס נסס (ישעיה י', י"ח), והמפרשים נדחקו בפירושו מפני זווגו עם המלה נסס. יש שמפרשים נסס, חולה וחלש (עיין נסום). ומלת מסום בטעם עומד, היות נתוך ונמוח, כמו חולה המתנונה והולך. והרשד"ל פירש נֹסֵס עץ גבוה כמו נס, וטעמו, מה שהיה עץ גבוה הוא כדבר נמס ונמק, כעץ נרקב. רש"י פירש שהשם נֹסֵס הוא התולעת שנקרא סָס הנוסרת בפיה את העץ וטוחנת אותו הדק היטב, ומְסֹס הוא שם הנטחן והנדק מן העץ לאבק ע"י התולעת, מאָדער, тлѣнь, гниль, והנראה לנו שעיקר ענינו התלקחות האש ע"י נשיבת הרוח החזק (ועיין נסס)

הנִפְעַל, היות נתך ונימוח, צערפליעססען, צערגעהען, расплываться, растаять: וחם השמש וְנָמָס (שמות ט"ז, כ"א), נאמר במן: הרים כדונג נָמַסּוּ (תהלים צ"ז, ה'), וְנָמַסּוּ הרים מדמם (ישעיה ל"ד, ג'), כְּהִמֵּס דונג מפני אש (תהלים ס"ח, ג'), צערשמעלצען, таять, распускаться. ובענין קריעה לחתיכות קטנות: וַיִּמַּסּוּ אסוריו מעל ידיו (שופטים ט"ו, י"ד), זיך אויפלאָזען, развязаться. וביחס לבן אדם: שניו יחרק וְנָמָס (שם קי"ב, י')—יכלה ויהיה לאפס ואין, כדבר הנמס. וע"ד ההשאלה יבוא ביחס אל הלב, במובן רכות ממורא ופחד יחלוף חזקו והוא כמו מתמקמק ונתך ואז הוראתו פערצאַגען, оробѣть: וְנָמֵס כל לב (יחזקאל כ"א, י"ב), היה לבי כדונג נָמֵס בתוך מעי (תהלים כ"ב, ט"ו), וַיִּמַּס לבב העם ויהי למים (יהושע ז', ה'), ולדעת הרד"ק מזה: יִמָּאֲסוּ כמו מים (תהלים נ"ח, ח'), עורי רגע וַיִּמָּאֵס (איוב ז', ה'), שבאה האל"ף תמורת אות הכפול, ובשרש מאס הערנו כי השרשים מאס מסס קרובים במושג אחד, כי הדבר הנתך והנגר הוא גם מאוס, ושלזה נמצא הוראת המאיסה גם כן בשרש מסס: וכל המלאכה נמבזה וְנָמֵס (ש"א ט"ו, ט'), פעראַכטליך, презрѣнный. ויכלול גם ענין דלות ורזון הבשר, העראַבגעקאָמענעס, מאַגערעס, истощенное, ובמשנה: הרמונים מִשֶּׁיִּמַּסּוּ (מעשרות א', ב'), ענינו התרכות, התמעכות (וע' בחל). וברקבון ושל על נימוסית (מכילתא בא י"ב), פערמאַדערן, פערפוילען, гнить, тлѣть; הִימַּס עינו של אותו האיש (דברים רבה א').

ההִפְעִיל, יוצא. פ"א במובן המושאלי פערצאַגט מאַכען: אחינו הֵמַסּוּ את לבבנו (דברים א', כ"ח), ובדחז"ל ובתרגומים בא גם בפִּעֵל ע"ד הכפולים המרובעים, מְסְמֵס, בענין מיעוך וכתוש, צערדייבען, мять, דִּמְמַסְמֵס ליה ממסוסי (חולין ד', א')—ממעכו: המפלת מי שפניו מוסמסין (נדה כ"ד, א') – מעוכין, ובענין טרוף מאכל במשקה: מְמַסְמְסָא ליה בביצים וחלב (יבמות כ"ב, ע"ב)—טורפת לו מאכלו בביצים וחלב, ורש"י פירש מאכילתו. ובמדרש, כך מְמַסְמְסִין נפשה של חיה, ואומרים לה בשעת הלידה אל תיראי כי בן זכר ילדת (ב"ר פ"ב)—מטריפים דעתה בדברי נחומים, ובהשאלה: בשעה שהן יוצאין ממוסמסין הן מרות לשומעיהן (במדבר רבה י"ב). ורבנו משה בן מיימון אמר: הַמְמַסְמֵס את הדונג (יד החזקה הלכות שבת ט', ו'). וכמו כן בבנין התפעל: נִתְמַסְמֵס פסול, נִתְמַזְמֵז כשר (חולין ט"ה, ע"ב), ובחוט השדרה מדבר, וענינו התרסק, התמעך, ועומד להתפרר (ועיין מזז): וּמִתְמַסְמְסִין והוין תוח (ידה"ח ד', ה'), ובע"א אמרו: מאכילין אותו סלתות וביצים כדי לְמַסְמְסוֹ (יומא י"ח, א'), לְמַסְמֵס אכילה שבמעיו. וכעין זה פירש הר"ש פרחון: למוסְסִין רעהו חסר, ולמס במשקל „לרד לפניו" שהוא מן הרודד עמים (עיין רדד).

מָּם, פ"א במקרא בפסוק: לַמָּס מרעהו חסד (איוב ו', י"ד), ונדחקו המפרשים בפירושו לפי תרגומו ופירש רש"י והראב"ע הוא בינוני פועל במובן יוצא משרש מסס. וטעמו: למי שמכלה ממסס את החסד מחברו, מונע חסדו ממנו. והרד"ק פירשו כש"ת בהוראת הנפעל: איש שהוא נמס ונמק ביסורים, זיעכער, קראנקער, ליידענדער, болѣзненный, ושעורו למי שהוא חולה וסובל יסורים גדולים יותר מרעהו, יאמר לו שהוא עזב חסד ויראת שדי, וכן גם דעת הרלב"ג אלא שהוא מפרשו בטעם אחר, היתכן שלאיש הַמָּס אשר המסו אותו צרותיו הרבות, יהיה לו מרעהו הרפה ויאמרו עליו שהוא עוזב יראת שדי, ופירש חסד במובן חרפה (עיין חסד ב) וי"מ מן שהַמָּס, החולה או הדך והנכאה לו המשפט לקבל חסד ורחמים מרעהו, דעם אונגליקקליכען געביהרט פאָן זיינעם פריינדע ליעבע, несчастнаго должно жалѣть и любить. ואף כי גם יראת שדי יעזוב. ועדיין קושי הכתוב במקומו עומד.

מַסָּה, ש"נ, נמיסה והתמקמקות ע"י יסורים וצרות מכאיבות, הינשווינדען, פערקאָממניס, уничтоженіе: לְמַסַּת נקיים ילעג (איוב ט', כ"ג), או במובן המושאלי: נמיסת הלב מצער ופחד, פערצאַגונג, אֶנגסט, робѣніе, וי"מ משרש נסה (עיין שם).

מִסְמוּס, בתלמוד שה"פ, מעוך כתוש וטירוף צעררייבען, פערמישען, смѣшать: דמִסְמַס ליה מִסְמוּסֵי (חולין ד', א').

הַמְּסָמָּסָה, שה"פ, בתלמוד שם נמיסה ופירוך, זיך אויפלאָזען, раз-лагаться, мякнуть, בהלכה, לענין קלקול חוט השדרה: איזוהי היא המרכה ואיזוהי המסמסה, המרכה כל שנשפך כקיתון, המסמסה כל שאינו יכול לעמוד (חולין מ"ה, ע"ב).

הָמָס, ש"ז לדעת הרד"ק הוא היחידי מן השם הֲמָסִים שבא בכתוב: כקדח אש הֲמָסִים (ישעיה ס"ד, א') משרש מסס, וענינו תאר לאש בוערת האוכלת וממסמסת, והיתה הסמ"ך ראויה להדגש אלא שנשלמה בנח תמורת דגש, והעיקר כמו שפרשני בשרש המם (עיין שם).

הֶמְסֵס, שם במשנה, האבר הפנימי בגוף בע"ח שלפני הקיבה ששם מתחיל המזון להתמעך להתמסמס ולהטחן פאָרמאַגען, פייסטאַרם, רונדאַרם рукавъ: המסס ובית הכוסות (חולין ג', א'). ובמדרש: ההמסס לטחון והטחול לשחוק (ויק"ר ד'), כאילו היה עקרו מֶסֶס או מָסָס והה"א הוא ה"א הידיעה.

תֶּמֶס, ש"ז, על משקל תֶּבֶל, נמיכה, נמיקה, דאַס צעררינגען, פערגעהן: растаніе: כמו שבלול תֶּמֶס יהלך (תהלים נ"ח, ט'). ובא במובן תאר הפעל שהולך הלוך ונמס.

הֲמָסָה, בפיוט: נער בצול מחות בַּהֲמָסָה (שחרית יו"כ).

מסס, לא נמצא במקרא בפעל (עיין הערה) כי אם בשם מַס מִסָּה, ומהוראותיהם נראה שהפעל מסס, ענינו בקוע וחלוק, שפאַלטען, כרעננען, טהיילען, рубить, колоть, пробить, ועם זה הפרשה וקציצת חלק מדבר לטובת הזולת, צוטהיילען, на-отдѣлать. ומזה:

מַס, ש"ז, דברים בסך קצוב שמפרישים העם לקופת הממשלה לכלכלת המדינה, אַבגאַבע, טריבוט, налогъ, והוא ע"ד השם מֶכֶס, מיסודו של כם, כסס. והתיחד השם מס במקרא אל הנתינה שנותנים בגופם בעבודת הגוף לצרכי הממשלה, פראָהנע, פראָזאָנליכע פראָהנלייסטונג, боярщина: ואדרם על הַמַּס (ש"ב כ', כ"ד). ונקשר עם ש"ת עובד: ויהי לְמַס עֹבֵד (בראשית מ"ט, ט"ו), וכן עם הפעל ע"ד: והיו לך לָמַס ועבדוך (דברים כ', י"א). וענין נטילת המס יאמר בפעל העלה, ככל דבר הבא מן השפל אל הגבוה ממנו: וזה דבר הַמַּס אשר העלה שלמה (מ"א ט', ט"ו), ויעלם שלמה לְמַס עבד (שם שם, כ"א) (עיין גבה, עלה, רום). וביחס אל גוף נושא המס יבוא בפעלים נתן, שום, בקשור עם יחס הלמ"ד: ויתנו את הכנעני לַמַּס

(שופטים י״ז, י״ג), וישם את הכנעני לָמַס (שופטים א׳, כ״ח), וכמו כן בענין המס בכלל: וישם וגו׳ מַס על הארץ (אסתר י׳, א׳), ועל הרוב עם הפעל היה: ויהיו לָמַס (שופטים א׳, ל׳), ובחוריו לָמַס יהיו (ישעיה ל״א, ח׳). וע״ד ההשאלה בענין שפלות והכנעה: ורמיה תהיה לָמַס (משלי י״ב, כ״ד), דינסטבאַר, порабощенный: היתה לָמַס (איכה א׳, א׳), ופ״א ברבוי וישימו עליו שָׂרֵי מִסִּים למען ענותו בסבלותם (שמות א׳, י״א).

מִסָּה, ש״נ, קצבת וערך חלוקה, ערך נתינה ע״ד השם מִכְסָה מן מֶכֶס, פערהעלטניסמעסיג, בעשטיממטעס, количество, соразмѣрно: מִסַּת נדבת ידך אשר תתן (דברים ט״ז, י׳), הראב״ע פירשו מלשון גם בטעם הרמת יד, תרומה. ורש״י פירשו כעין דֵּי וכן הוא בארמית בתרגומים: עד בלי די (מלאכי ג׳, י״א), ת״י: עד דתימרון מסת, ובגמרא מענין מַס (חגיגה ח׳, ע״א).

[הערה]. זכר לדבר שהוראת הפעל מסס היא בקוע וחלוק נמצא בירושלמי (מעשרות א׳). שעל מה ששנו במשנה: הרמונים משרמסו (מעשרות א׳, ב׳). א״ר יהודה בן פזי וכו׳ משיכניסו מחצה. ואמרו שם בטעמו: מן רבנן דאגדתא הוא שמע לה: אחינו המסו את לבבנו (דברים א׳, כ״ח), פלגין לבבנו.

מָסַק, פ״י במשנה (יסודו נסק סק) לקיטת זיתים אָהלבעערען לעזען, собрать маслины: שאינם מוסקין את זיתיהם (פאה ח׳, א׳), ומוֹסְקִין בזיתים (תוספתא מעשרות ב׳, ט״ו). והתיחד הפעל הזה ללקיטת הזיתים כמו שהתיחד הפעל בצר לענבים וארה לתאנים, והתיחדות פעלים שונים ללקיטת מיני הפירות השונים מצינו בדברי הברייתא (בבלי יבמות קט״ז, ע״ב): אין לי אלא קציר... קוצר, בוצר. מוֹסֵק, גודר, עודר מניין? ועיין ג״כ ירושלמי יבמות פט״ו בענין הנ״ל.

מָסִיק, שם ע״מ בציר אָהלבעערען לעזען, собранie маслины. זיתי מָסִיק שנתערבו עם זיתי ניקוף (חלה ג׳, ט׳). זיתי מָסִיק הם הזיתים הנלקטים בעונת עיקר הלקיטה. וזיתי ניקוף הם הנשארים באילן כעוללות בענבים ומופקרים לעניים. ונמצא גם שם הפעולה מסיקה, דאַס לעזען, собранie: אם תקניטני גוזרני אף על המסיקה (בבלי שבת י״ז, ע״א).

מְסַר, פ״י, מקורו ארמית, עקרו הפרשה וחלוקת דבר מדבר, אַבזאָנדערן, отдѣлить, ובא נרדף לפעל נתן, געבען, давать, וביחוד בהוצאת דבר מרשות עצמו והעמידו ברשות זולתו מיד ליד, איבערגעבען, передавать. ובמקרא נמצא כי אם שתי פעמים, פ״א בבנין הקל ופ״א בנִפעל. הקל: לִמְסָר מעל בה׳ (במדבר ל״א, ט״ז), א״ת לפי הכוונה: לשקרא שקר, וכאילו היה קורא למעל מעל. והמפרשים לא העירו על קשור הפעל מסר עם השם מעל. והנראה שבא הפעל מסר בזה, ע״ד שמוש הפעל נתן, במובנו המרחב בענין שימה: בבן אמך תתן דפי (תהלים נ׳, כ׳), כי יתן מום בעמיתו (ויקרא כ״ד, י״ט), ובמלאכיו ישים תָּהֳלָה (איוב ד׳, י״ח), וכן כאן למסר מעל, לשום מעל. ובתרגומים בא על הרוב במובן הסגר ביד אויב: כי בידך נתתי אתו (במדבר כ״א, ל״ד), ת״א בידך מַסְרִית: אשר סגרני ה׳ בידך (ש״א כ״ד, י״ט), ת״י דְמַסְרַנִי. ובמשנה בהוראות שונות: מְסָרָהּ לרועה נכנס רועה תחתיו (ב״ק ו׳, ב׳), נתן לרועה לשמרה ועל אחריותו, איבערגעבען, передавать, ולא נתינת מתנה: בית מלא מְסַרְתִּי לך (שבועות ו׳, ו׳), לשמור או בפקדון. ובהשאלה: מְסִירַת דברים מפה לאזן, גלוי דעת, הודעה: מוֹסֵר אני לכם וכו׳ שכל חוב שיש שאגבה כל זמן שארצה (שביעית י׳, ד׳), ערקלאָרען, מעלדען, заявлять, ובע״א: ומוסרין לו שני תלמידי חכמים (סוטה א׳, ג׳), פוקדים עליו ללוותו. ובענין מסירת למוד: משה קבל תורה מסיני וּמְסָרָהּ ליהושע (אבות א׳, א׳), איבערליפערן, вручать: כל הַמּוֹסֵר דין על חברו הוא נענש תחלה (ר״ה ט״ז, ע״ב). ומוֹסֵר דין על חברו לשמים (ברכות נ״ה, ע״א), כל הַמּוֹסֵר עצמו למות על דברי תורה אין אומרים דבר הלכה משמו (ב״ק ס״א, ע״א), מָסְרוּ נפשיהו על קדושת השם (ברכות כ׳,

ע״א)—מוֹסֵר עצמו למיתה ואינו עובר על המצות, וכן בענין מלשין וגורם במלשינות למסור נפש זולתו או ממונו ביד רוצח, אַנגעבען, דענונצירען, доносить.

הִנְפַעַל, וַיִּמָּסְרוּ מאלפי ישראל אלף למטה (במדבר ל״א, ה׳), המבאר פירש נמסרו ע״י ראשי העם ושוטריו תחת יד פקידי החיל, איבערגעבען, быть переданнымъ, והנראה שבא במובן פעל חוזר, מסרו את עצמם לצאת לקראת המלחמה בנפש חפצה, זיך הינגעבען, предаться; וטעם הנפעל היות מפורש ומובדל מן הכלל לתכלית מיוחדת. ובא כנגד האמור: החלצו מאתכם אנשים לצבא (שם שם, ג׳), כי שני הפעלים האלה חלץ מסר קרובים בהוראתם הראשונה. ובדבא״ס: אם הַהִמָּסֵר לה׳ (סו״נ ג׳, כ״ד).

מוֹסֵר או מָסוֹר, ש״ת למלשין וגורם במלשינות למסור נפש זולתו או ממונו ביד מי שתקיף ממנו, אַנגעבער, דענונציאַנט, доносчикъ, מָמוֹן מָסוֹר (ב״ק קי״ט, א׳), וברבוי נקבה ע״ד לקוחות וכו׳ חבר אנכי למוֹסֵרוֹת (ב״ר צ״ד), אין בן דוד בא עד שירבו הַמּוֹסְרוֹת (סנהדרין צ״ד, ע״א).

מְסִירָה, שה״פ, איבערנאַבע, איבערליעפערן, передача: נקנית בִּמְסִירָה (קידושין א׳, ד׳)—מיד ליד, עדי מְסִירָה (גטין ט׳, ע״ב): אמירתו לגבוה כִּמְסִירָתוֹ להדיוט (ב״מ ו׳, ע״א; ע״ז ס״ג ע״א ובכמה מקומות).

מָסֹרֶת, ש״נ, ידיעה הנמסרת מפה לפה בהמשך כמה דורות, ישנה ידיעה מפורסמת בין העם ונמסרת מדור לדור, כמין זה הוא מה שאמרו: עוף טהור נאכל בְּמָסֹרֶת (חולין ס״ג, ע״ב), ובהתיחסות לתורה שבעל פה ענינו כעין השם קבלה, אלא שהשם מסרת יאמר ביחס אל המוסר והשם קבלה ביחס אל המקבל, איבערליעפערונג, טראַדיציאָן, предание: שכן מָסֹרֶת בידם מאבותיהם ששם הארון נגנז (שקלים ו׳, א׳), דבר זה מָסֹרֶת בידינו מאבותינו אמוץ ואמציה אחים היו (סוטה י׳, ע״ב). ובמכילתא: לא בְּמָסוֹרֶת אני אומר לכם (יתרו ב׳), ואמרו: מָסֹרֶת סייג לתורה (אבות ג׳, י״ג), לדעת רוב המפרשים ענינו, רשימות הקרי והכתיב המלא וההסר וכדומה, בספרי כתבי הקדש שבאו במסורת שע״י יצאו לנו כמה דרשות בהלכה, והם גדר וחיזוק לתורה שבכתב. וזהו שידוע בשם מסורה או מסורות המקרא. ומדברי הרב המאירי נראה שהוא שם כולל את כל התורה שעל פה. שהיא סבה לשמירת התורה, ובירושלמי דמגלה פ״ד: ויבינו במקרא זה מָסֹרֶת, וכן בבלי בנדרים: ויבינו במקרא זו פסוק טעמים, ואמרי לה אלו הַמָּסוֹרֶת (ל״ז ע״ב). ועיין ב״ר פ׳ ל״ו. ובעניני דרשות ההלכה אמרו: יש אם למקרא, ויש אם לְמָסוֹרֶת (סנהדרין ד׳, ע״א, פסחים פ״ו, קדושין י״ח ובשאר מקומות), דעת המפרשים ידועה ואנחנו כבר חוינו דעתנו, שהשם מסורת במאמרים כאלו, ענינו גוף כתב התורה כפי שהוא נמסר מדור לדור. ונמצא בידנו במלאותיו וחסרותיו, בקריו ובכתיביו, ובזולת סמני הקריאה הנקודות והטעמים, אָריגינאַל, טעקסט, текстъ. וזהו יש אם למסורת, שיש לנו יסוד לפסקי ההלכות בגוף הכתב עצמו כמו שהוא, בהפך ליש אם למקרא שיש לנו יסוד במקרא המלות לפי נקודותיהם. וכמו שמצאנו שאמרו, מגלה שמסר שמואל לדוד נתנה להדרש, מאי טעמא הכל בכתב זו הַמָּסוֹרֶת, מיד ה׳ זו רוח הקדש, עלי השכיל מכאן שנתנה להדרש (ירושלמי מגילה פ״א) (ועיין הכרמל לשנה שלישית במאמר על דבר המסורה). והנראה עוד כי השם מסורה לרשימות ומנין מספר החסרות והמלאות וכדומה, אינו מלשון מסירת דבר מפה לפה או מיד ליד לבד. ובמשמע גם ענין סימנים וציונים, לזכור את מספר החסרות והמלאות וכדומה הנמצאים בכמות רב בכה״ק. וכמו שנראה מן המסורות עצמן שהן מלאות סימנים לחזוק הזכרון, ממש כעין הסמנים הנמצאים בגמרא במקומות זכרון כמה הלכות שונות לאומריהם השונים בנושא אחד (ועיין סימן), וכמו שמצאנו שכבר השתמשו בשם

מָסוֹרֶת לענין הסמנים בתוספתא: מְסוֹרְתָּא חייב פטור, חייב חייב, פטור חייב וכו' לענין ששנו חייב בשואל פטור בש"ח וכו' (שבועות סוף פרק ששי), מְסוֹרְתָּא שנים מה שאין כן בשואל וכו' (שם), ובהיכלות רבתי פרק י"ב וסימן דהדא הלכתא למיגרס אלין שמהתא וכו' ניגרוס הדא מְסוֹרְתָּא י"ה אח"ל ג"ב וכו'. ובמובן זה יובן אמרם: שֶׁמְּסֹרֶת גאולה הוא בידם שכל גואל שיבוא ויאמר להם פקידה כפולה גואל של אמת הוא (שמו"ר ג') סימן גְּאוּלָּה. ואפשר שיפורש מזה מָסֹרֶת סייג לתורה (אבות ג', י"ג), שהתורה נרשמת בזכרון ונקנית בסמנים. והן הם הסייג והשמירה לתורה שלא תשכח. וכאמרם מפורש: אין תורה נקנית אלא בסמנים (ערובין נ"ד, ב'), וכן מפורש מאמרם: נטל מָסוֹרוֹת חכמה ממשה ונתנם ליהושע (תנחומא סוף פ' וא־חנן), סמני חכמת התורה: ומן השם מסורה עשו בעלי המסרה פעל, נקד ומסר ר"ל ציין את הנקודות וכתב כללי המסורה.

מְסַר, ארמית. מיסודו של נסר, נשר, נסירה וגירור במגרה, צערזעגען, распиливать: וישם במגרה (ש"ב י"ב, ל"א). ת"י ומסר יתהון במסרין. ומזה:

מַסָּר, ש"ז במשנה, מגרה, משור, זעגע, пила: חוץ מן הַמַּסָּר הגדול (שבת י"ז, ד') (ועיין מַשּׂוֹר).

מעבר עיין עבר.

מעגל עיין עגל.

מָעַד, פע"ו, דומה לשרש מוד, מוט, הקל עומד, התמודדות והתמוטטות הרגלים, שטרויכלען, споткнуться: ולא מָעֲדוּ קרסלי (ש"ב כ"ב, ל"ז; תהלים י"ח, ל"ז), נכון למוֹעֲדֵי רגל (איוב י"ב, ה'), לא תִמְעַד אשוריו (תהלים ל"ז, ל"א). וביחס אל הגוף בכלל: ובה' בטחתי לא אֶמְעָד (שם כ"ו, א').

ההפעיל יוצא, גורם לשימוט לשימעד, וואנקען לאססען: дать скользнуть: ומתניהם תמיד הַמְעַד (תהלים ס"ט, כ"ד). ומיוחס הפעל אל המתנים לפי שהם המעמידים את כל הגוף. ובא: וְהַעֲמַדְתָּ להם כל מתנים (יחזקאל כ"ט, ז'), והוא לפי המפרשים משרש זה, בהפוך האותיות ת' והמעדת (ועיין בשרש עמד): שן רעה ורגל מוּעָדֶת (משלי כ"ה, י"ט). ת' ממועדת. ויו"מ שהוא מן הקל ת' מועדת. ולדעת קצת הוא מן הפועל ש"ת ע"מ סוגר, עוגב.

מַעֲדַי, שע"פ, איש אחד מן אשר הושיבו נשים נכריות בימי עזרא (עזרא י', ל"ד).

מַעַדְיָה, שע"פ, מראשי הכהנים אשר עלו מבבל עם זרבבל (נחמיה י"ב, ה'), והוא ראש המשמר אשר נקרא על שמו, ונקרא גם כן מועַדְיָה: לְמוֹעַדְיָה פלטי (שם שם י"ז), ושעורו למשמרו של מועדיה היה פלטי, וממה שבא השם גם במשקל מוֹעַדְיָה בוי"ו חולם, נראה שיסודו מעד ולא עדה כדעת גיזיניוס ופירסט.

מַעֲדַן עיין עדן.

מעדר עיין עדר.

מֵעָה, לא נמצא בפעל כ"א בשם מֵעִים ברבוי מן היחיד מֵעָה וכמו שהוא בלשון ארמית וערבית כולל האברים הפנימים אשר בחלל בטן הגוף של בעל חי, איינגעווייד, внутренность животнаго, וביחוד האברים הפנימים בכרס געדערמע, кишки, אברי העכול העליונים וכלי הדוחים את פסולת המאכלים התחתונים והדקים, לא נמצא בנפרד, ובסמיכות מְעֵי, ובכנוי מֵעַי מֵעֶיךָ מֵעֵיהֶם (ע"פ בצירה). ובא בענין מקום עכול המאכל הקיבה נרדף לשם בטן: וּמֵעֶיךָ תמלא (יחזקאל ג', ג'), והקודם: בטנך תאכל, מאגען, бориг, живот, желудок: לחמו בְּמֵעָיו נהפך (איוב כ', י"ד)—במחלה מֵעֶיךָ (דהי"ב כ"א, ט"ו), יצאו מֵעָיו עם חליו (שם שם, י"ט), וישפוך מֵעָיו ארצה (שם כ', י'), וכמו בבחינת מקום יצירת הולד בבטן: העור לי בנים במֵעַי (רות א', י"א). ובמובן זה בא נרדף לשם בטן: ה' מבטן קראני מִמְּעֵי אמי הזכיר שמי (ישעיה מ"ט, א'). ובדרך השאלה נ"א כלי ההולדה או מקור הזרע בפנימות

הָאבָרִים בזכר: כי אם אשר יצא מִמֵּעֶיךָ (בראשית ט״ו, ד׳), ע״ד: מחלציך יצאו (שם ל״ה, י״א), הנה בני אשר יצא מִמֵּעַי (ש״ב ט״ז, י״א). וביחס אל הלב מקום ההרגשה: המו מֵעַי לו (ירמיה ל״א, כ׳), המון מֵעֶיךָ ורחמיך (ישעיה ס״ג, ט״ו). ומקום התבונה: ותורתך בתוך מֵעָי (תהלים מ׳, ט׳). ובא גם בהשאלה בבחינה מוסרית ורוחנית להוראת מחשבה פנימית בדברי חז״ל: לעולם ימוד אדם עצמו כאלו קדוש שרוי בתוך מֵעָיו (תענית י״א, ע״ב). ובבעח״י: מִמְּעֵי הדגה (יונה ב׳, א׳), ויכלול גם את הכרס החיצוני, הבטן, לייב: מֵעָיו עשת שן (שה״ש ה׳, י״ד), כמו שהוא בארמית: מְעוֹהִי וירכתה די נחש (דניאל ב׳, ל״ב). ובמשנה נמצא גם בְּנֵי מֵעָיו והבדילו ביניהם: מֵעָיו לנבלים, בְּנֵי מֵעָיו לכנורות (קנים ג׳, ו׳). והנראה מזה שבני מעים הם דקים מִמֵּעַיִם דיננע דאַרמע, тонкія кишки: נקבו הדקין, נפלה לאור ונחמרו בני מעיה (חולין ג׳, ג׳). ועי״ד המליצה אמרו: השליו ששאלו ממלא מֵעַיִם (מכילתא ויסע ב׳)—מבטן מלא, משובע, והוא מלשון הכתוב: וּמֵעֶיךָ תמלא (יחזקאל ג׳, ג׳). וכן השתמשו בזה לענין פנימית בפירות: מְעֵי אבטיח (עדיות ג׳, ג׳), וגם בכלים: מטה שנפתחו מעיין שלה (תוספתא כלים, ב״מ ט׳, א׳).

מֵעָה, שם כהקודם, איינגעווייד, внут-ренность, פעם אחת במקרא בל״ר: וצאצאי מעיך כִּמְעוֹתָיו (ישעיה מ״ח, י״ט), ושעורו: וצאצאי מעיך כצאצאי מעותיו.

מַעְיָן, בגמרא: המהלך בדרך אל יאכל יותר משני רעבון הבא תרגמו משום מעיינא (תענית י׳, ע״ב), ופירש הערוך, שאם אוכל הרבה מתכבד במעיות. פ״א אם יאכל הרבה יקחהו שלשול דורכפאלל, понос, ורש״י פירש שלא יתחלחלו מעיו, וי״א יהיו מעיו שופכין זה לזה בעין מעין:

ויסודו כנראה ע ה בהוראת עקמימות וחלחול, קריממונג, извилина, ובמ״ם הבנין ראוי להיות מַעֲוֶה ובלשון ארמית: הדרא דבנתא (חולין ס״ט, ע״ב), ג״כ בענין הדר (עי״ש), ומיסוד זה נגזר השם עִי, מְעִי (עיי״ש), ובחלוף הה״א בוי״ו, עִוָּה, עָוֹן במובן המוסרי (עיין מָעָה).

מָעָה, במדרש: האשה זו טוה מָעָה אחת דקה ומעה אחת עבה (ויקרא י״ו), לפי פירוש הערוך ענינו חוט ומטוה. והוא כנראה מן הקודם, דבר מקופל.

מָעָה, במשנה שם מטבע קטנה, איינע קליינע מינצע, мелкая монета: הראיה שתי כסף והחגיגה מָעָה כסף (חגיגה א׳, א׳), מָעָה כסף לצרכה (כתובות ה׳, ט׳). ובשעורה אמרו: שש מָעָה כסף דינר, מָעָה ב׳ פונדיונין (קדושין י״ב ע״ב, ועיין ג״כ ב״מ נ״ב, ע״א), וברבוי ענינו שם כולל למטבעות עוברות לסוחר במסחר וקנין געלד, деньги: דבר תורה מָעוֹת קונות (ב״מ מ״ו, ע״ב), ויתכן שהוא מן הקודם וע״ד השם גֵּרָה מן גָּרַר (עיי״ש).

מָעוֹג עיין עוג.

מָעוֹן, מְעוֹנָה, מָעוֹן, מְעוֹן, מְעוֹנִים עיין עון.

מָעוֹז, מַעֲזִיָה (עיין עז עזז).

מַעֲזִיבָה, עיין עזב.

מָעַי, שע״פ, מן הכהנים בכלי שיר, בחנוכת חומות ירושלים (נחמיה י״ב, ל״ו).

מָעַט פעו״, הַקַל עומד. היות קטן וזעיר, בשעור הכמות והאיכות ווענינ, קליין זיין, быть малымъ, והפוכו: רבה: ואם יִמְעַט הבית מהיות משה (שמות י״ב, ד׳)—מספר אנשי הבית הוא קטן לערך אכילת שה שלם, ובמובן המעטת או פחיתות הכמות, געמינדערט ווערדען, уменшаться: הון מהבל יִמְעָט (משלי י״ג, י״א), והרביתים ולא יִמְעָטוּ (ירמיה ל׳, י״ט). ובמובן המוסרי פחיתות הערך: אל יִמְעַט לפניך את כל התלאה (נחמיה ט׳, ל״ב), גרינג געאַכטעט זיין, быть мало уважаему. והמקור: לְפִי מְעֹט השנים (ויקרא כ״ה, ט״ז), והפוכו: לפי רב השנים (שם).

הַפִּעֵל, פ״א במקרא כעין הקל, קטנות כמות המספר, ווערר ווענינ זיין.

значительно убавляться, уменьшаться: ובטלו הטחנות כי מִעֵטוּ (קהלת י"ב, ג'). ורגיל הרבה במשנה בהוראת יוצא, הקטין, הפחית, ווענינער, קליינער מאַכען, уменьшить, убавить: מבוי שהוא גבוה מעשרים אמה יְמַעֵט (ערובין א', א'), רבה למקום אחד ומִעֵט למקום אחר (שם ה' ה'), מְמַעֵט באכילתו (מעשר שני ג', ב'), הוי מְמַעֵט בעסק ועסוק בתורה (אבות ד', י'), אלא מעת לעת מְמַעֶטֶת על יד מפקידה לפקידה (נדה א' א'). ובמובן הוצאה מן הכלל, אויסשליעססען исключать: אליו לְמַעֵט את אהרן, מיעט את אהרן מדברות הר סיני (ספרא ויקרא פרק ב'). ובצווי: הקב"ה אמר ללבנה: לכי וּמַעֲטִי את עצמך (חולין ס', ע"ב).

ההפעיל, א) יוצא, הקטין, הפחית, מינדערען, ווענינ מאַכען, уменьшать: וְהִמְעִיטָה אתכם (ויקרא כ"ו, כ"ב). וְהִמְעַטְתִּים לבלתי רדות (יחזקאל כ"ט, ט"ו). ועל דרך המליצה: אל באפך פן תַּמְעִטֵנִי (ירמיה י', כ"ד)—תעשה עמי כלה. ב) הסתפק בפחות, במועט, מיט ווענינער זיך בעגנינען, довольствоваться малымъ: ולפי מעט השנים תַּמְעִיט מקנתו (ויקרא כ"ה, ט"ז). ובא ע"ד תאר הפעל המושך אחריו פעל ידוע בכח: והדל לא יַמְעִיט (שמות ל', ט"ו), שעורו: לא יַמְעִיט לתת: הַמַּמְעִיט אסף (במדבר י"א, ל"ב)—הממעיט לאסוף, אסף, המרבה וְהַמַּמְעִיט (שמות ט"ז, ט"ז), אל תַּמְעִיטִי (מ"ב ד', ג')—תמעיטי לשאול. ובתלמוד: אחד המרבה ואחד הַמַּמְעִיט ובלבד שיכוין לבו לשמים (ברכות י"ז, ע"א). ובמשנה בנתפעל: נִתְמַעֵט האוכל (ערובין ז', ז'), או שֶׁנִּתְמַעֲטוּ. (נגעים א', ה'), קליינער ווערדען, уменьшаться: נִתְמַעֲטוּ הימים ונתקצרו השנים (סוטה מ"ז, ע"ב), בני אדם מִתְמַעֲטִים (שבת ל"ג, ע"א), נִתְמַעֲטוּ התלמידים (תוספתא, סוטה י"ד, א'). ובהשאלה: בשעה שהרשעים עולין מתוך גיהנם נפשם מִתְמַעֶטֶת עליהם (ויק"ר ל"ה).

מְעַט, ובהפסק מְעָט. פ"א גם בלא הפסק (דהי"ב י"ב, ז'), א) שם, קטנות הכמות והאיכות, ווענינקייט, ווענינעס, ווינציגעס, малость, незначительность: אם מעט ואם הרבה (קהלת ה', י"א), כי אתם הַמְעַט מכל העמים (דברים ז', ז'), והפוכו הרבה. ובא בסמיכות לשם אחר: מְעַט מים (בראשית י"ח, ד'), מְעַט צרי (שם מ"ג, י"א), וכסומך לשם אחר: מְתֵי מְעָט (דברים כ"ו, ה'), עזר מְעָט (דניאל י"א, ל"ד), סכלות מְעָט (קהלת י', א'), והפוכו: רוב המון: כי מְעַט אשר היה לך לפני ויפרץ לרב (בראשית ל', ל'), טוב מעט לצדיק מֵהֲמוֹן רשעים (תהלים ל"ז, ט"ז), טוב מעט ביראת ה' מאוצר רב (ט"ו, ט"ז), וכעין שם הקבוץ ומתיחס לשם במספר רבים: מְעַט ורעים היו ימי שני חיי (בראשית מ"ז, ט'), כי מְעַט הֵמָּה (יהושע ז', ג'), ואנשים מְעַט (נחמיה ב', י"ב). ובמובן שם תאר: וְלַמְעַט תמעיט (במדבר כ"ו, נ"ד, ל"ג, נ"ד), דער ווינציגע, малый. ובמובן זה יתכן שנאמר: ואהי להם למקדש מְעַט (יחזקאל י"א, ט"ז). ומזה ברבוי: יהיו ימיו מְעַטִּים (תהלים ק"ט, ח'), יהיו דבריך מְעַטִּים (קהלת ה', א'). ב) תאה"פ, יחס קטנות הכמות במקום בזמן ובחשיבות, ווענינ, גרינג, мало: ודוד עבר מעט מהראש (ש"ב ט"ז, א') במקום; ואבליגה מְעַט (איוב י', כ'), ועוד מְעַט ואין רשע (תהלים ל"ז, י'), בזמן; ותחסרהו מְעַט מאלהים (תהלים ח', ו'), בחשיבות, ובקטנות כמות המספר: נשארנו מְעַט מהרבה (ירמיה מ"ב, ב'), ובכפל: מְעַט מְעַט אגרשנו מפניך (דברים ז', כ"ב)—פעם אחר פעם, אַלמאֶהליג, мало по малу, исподоволь, ובסמיכות למלת תאה"פ אחר בענין זה להפלגה: כי עוד מְעַט מִזְעָר (ישעיה י', כ"ה), בבחינת הזמן, ושאר מְעַט מִזְעָר (שם ט"ז, י"ד), בכמות המספר, כִּמְעַט קָט (יחזקאל ט"ז, מ"ז). ובה"א השאלה: הַמְעַט הוא אם רב (במדבר י"ג, י"ח). ולתימה ענינו לחיוב ההפך: הַמְעַט קחתך את אישי (בראשית ל', ט"ו)—הלא די לך, הַמְעַט מכם הלאות אנשים (ישעיה ז', י"ג), ייעורו הַמְעַט לכם. וכן: הַמְעַט מכם כי הבדיל (במדבר ט"ז, ט'), והוא כמו מצדך: הַמְעַט מתזנותיך (יחזקאל ט"ז, כ'), נמשך אל הקודם: ותקחי את בניך, או אל הסמוך.

ותשחטי את בני (שם שם. כ״א). ובחבור עם אותיות השמוש: להושיע ברב או בִמְעָט (ש״א י״ד, ו׳). ובכ״ף הדמיון ולשעור הקטנות: חבי כִמְעַט רגע (ישעיה כ״ו, כ׳)— כשעור מועט, כרגע קטן: הותיר לנו שריד כִּמְעָט (שם א׳, ט׳)- שריד קטן, כִּמְעַט וגרים בה (תהלים ק״ה, י״ב), נמשך אל הקודם: בהיותם מתי מספר. ועל הרוב בשעור זמן מועט נצרך לאפשרות מציאות הפעולה, ביינאַהע, почти: כִּמְעַט שכב אחד העם (בראשית כ״ו, י׳), כִּמְעַט נטיו רגלי (תהלים ע״ג, ב׳), чуть не: כִּמְעַט הייתי בכל רע (משלי ה׳, י״ד). ובענין תכיפות פעולה אחת לחברתה, קוים, едва, какъ только: כִּמְעַט שעברתי מהם עד שמצאתי (שה״ש ג׳, ד׳). וכן לשעור זמן מועט עתיד להיות מהרה תיכף, באַלד, שנעלל, скоро: כי יבער כִּמְעַט אפו (תהלים ב׳, י״ב), כִּמְעַט אויביהם אַכְנִיעַ (שם פ״א, ט״ו). ובא: כִּמְעַט יעבר עבדך את הירדן (ש״ב י״ט, ל״ז), רש״י פירש הלויה מועטת יעבור עבדך ללותך, וי״מ הלואי שיוכל עבדך לעבור את הירדן, קוים: כִּמְעַט ישאני עשני (איוב ל״ב, כ״ב), י״מ כמו הלואי יש אני ויסלח לי; והנכון שהוא כמו כי יבער כמעט אפו עד מהרה תיכף, ונתתי להם כִּמְעַט לפליטה (דהי״ב י״ב. ז׳), שעורו לפליטה כמעט, ע״ד: שריד כִּמְעָט (ישעיה א׳. ח׳), לב רשעים כִּמְעָט (משלי י׳, ב׳), מקרא קשה הוא, והמחוור בפירושים, שענינו כמו דבר פחות ונקלה, ניכטיג קליינליך, ничтожно: ובחבור עם למ״ד: בין רב לִמְעָט (במדבר כ״ו, כ׳), ובא כנוסף ללא ענין: הכהנים היו לִמְעָט (דהי״ב כ״ט, ל״ד), פנה אל הרבה והנה לִמְעָט (חגי א׳, ט׳).

מוּעָט, במשנה, שם, װעניגעס: малое: מקרא מועט והלכות מרובות (חגיגה א׳, ח׳), תפשת מרובה לא תפשת, תפשת מוּעָט תפשת (סוכה ה׳, ע״א). ובענין ש״ת: דָּבָר מוּעָט (פאה ח׳, ד׳), דברים הכתובים בלשון מוּעָט (ב״ר כ״ב), כמו בלשון קצרה.

מִיעוּט, שם, במשנה בהלכה פחותה וקציר, הוצאה מן הכלל: המיעוט: ג׳ לשונות אך, רק, מן (ברייתא דל״ב מדות), מיעוט אחר מיעוט (שם), אין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות (יומא מ״ג, ע״א), ובגמרא בענין מועט: ר״מ חייש למעוטא (ע״ז ל״ד ע״ב ודף מ׳ ע״ב, ושם נסמן), מעוטא דמעוטא (שם, וביבמות ס״א ע״ב, קי״ט ע״ב)

מָעַט, פ״י, בערבית בהוראת חדוד ומירוט, שאַרפֿען, ציקקען, точать, меч, обнажать, ומזה י״מ מה שנאמר במקרא: מְעֻטָּה למבח (יחזקאל כ״א כ׳), והוא תאר לנקבה מן מָעַט, געװעטצט, געצאָגען, обнаженная, точенная, והוא מקביל אל הקודם: הרב חרב הוחדה וגם מְרוּטָה (שם שם ט״ו), ועיין עטה.

מַעֲטֶן עיין עטן.

מַעְיָן עיין עין.

מָעַךְ, פ״י. כבישה, דחיקה ונעיצה, דריקקען, איינשטעקען, давить, втыкать, במקרא לא נמצא כי אם בבינוני פעול: וּמָעוּךְ וכתות (ויקרא כ״ב, כ״ד), ש״ת למי שביציו מעוכין ביד сдавленный: וחניתו מְעוּכָה בארץ (ש״א כ״ו, ז׳), איינגעשטעקט, воткнуто.

הִפָּעֵל. כבישה של משמוש ביד, דריקקען, сдавить: מִעֲכוּ שדיהן (יחזקאל כ״ג, ג׳) ממשמוש ידי העוגבים, ובמשנה בפִּעֵל: מושיבו על עכוזו וּמְמַעֵךְ (בכורות ו׳, ו׳)—ממשמש ביד בחזקה, מְמָעֵךְ את חללה (עוקצין ב׳, ח׳), ובפיוט: הם מִעֲכוּם למען השחיתם (סלוק ב׳ דפסח), ענינו מעכו ביציהם של בני ישראל שלא יוכלו להוליד: היו מְמַעֲכִין זה את זה כגון הדבילה (תוספתא טהרות א׳, א׳), ובהשאלה: יְמַעֵךְ הקורא קולו ויקרא (ברכות מ״ה, ע״א)— ישפיל קולו, ובנִתְפַּעֵל: חובטין אותו כדי שלא יִתְמָעֵךְ (מנחות י׳, ד׳). לא נִתְמָעֵךְ אדם בעזרה חוץ מפסח אחד וכו׳ שֶׁנִּתְמָעֵךְ בו זקן אחד והיו קוראין אותו פסח מְעוּכִין (פסחים ס״ד ע״ב). ובמדרש: על שֶׁנִּתְמָעֵךְ על ידי אשה (ב״ר מ״א-

ביסוד השרש הזה נראה שנגזר מן מוך בהלוף וי"ו בעי"ן, וראיה לדבר ממה שהשתמשו בו חז"ל לענין השפלה, ואמרו יְמָעֵךְ הקורא קולו (עיין לעיל), כמו שאמרו מן הפעל מוך: הקב"ה מֵמִיךְ ומשה מגביה (מכילתא פ' ויסע ג'); כי השפל הוא דחוק וכבוש, במובן הטבעי והמוסרי (עיין מיך), ובהוראה זו כנראה נגזרו ממנו שמות העצמים הפרטיים:

מָעוֹךְ, שע"פ, אבי אכיש מלך גת (ש"א כ"ז, ב'), ובספר מלכים א' (ב' ל"ט), נקרא מַעֲכָה.

מַעֲכָה, שע"פ, א) מבני נחור אשר ילדה לו פילגשו ראומה (בראשית כ"ב, כ"ד), (ועיין באור), ב) מנשי המלך דוד אם אבשלום (ש"ב ג', ג'), ג) אשת רחבעם מלך יהודה (דהי"ב י"א, כ'), אשר ילדה לו את אבים (אביה). והנה בדברי הימים (ב' י"א, כ'), נאמר שהיא בת אבשלום, ובמלכים (א' ט"ו, ב'). בת אבישלום, וכבר בארנו שהיתה בת תמר בת אבשלום בן דוד המלך שנשאת לאוריאל מן גבעה, והיא שנקראת גם מִיכָיָהוּ (דהי"ב י"ג, ב'). (עיין אבישלום, מיכיהו) ונקראת על שמו שהוא אביה זקנה וכמו שהיא נקראת גם אם אסא (דהי"ב ט"ו, ט"ז), והיא אמו זקנתו, ד) פילגש כָּלֵב (דהי"א, ב' מ"ח), ה) אשת מכיר (שם ז', ט"ז), והיא אחותם של חפים ושפים (שם שם ט"ז, ועיין באור הרי"ו), ו) אשת אבי גבעון (שם שם ח' כ"ט, ועיין שם ט', ל"ה), ז) אבי חנן מגבורי דוד (שם י"א מ"ג), ח) אבי שפטיהו נגיד לשמעוני בימי דוד (שם כ"ז ט"ז), יבא ביו"ד היחס, אחסבי בן הַמַּעֲכָתִי (ש"ב כ"ג ל"ד), וכדומה.

מַעֲכָה, שע"פ, א) שם מדינה, על גבול הצפוני לארץ ישראל בעבר הירדן מזרחה בסמוך לגשור, ולמוב (ש"ב י', ח'), ועל הרוב מַעֲכָת, ביחס אל יושביה: וישב גשור וּמַעֲכָת (יהושע י"ג, י"ג), וביו"ד היחס: ואת הַמַּעֲכָתִי (שם, דברים ג' י"ד), ונחשבת לאחת ממדינות אֲרָם, מן ארם מַעֲכָה (דהי"ב י"ט, ו'), ועיין אֲרָם. ב) בית מַעֲכָה (עיין שם), ומעם השם עמק, שפלה. והנה אונקלוס תרגם; המעכתי—אפקירוס (דברים ג', י"ד), וכן תיב"ע אפקירום (יהושע י"ב ה' וכדומה) (ועיין ערוך השלם).

מָעַל, פ"י, לא נמצא כי אם בקל נרדף לפעל בָּגַד, בגידה ושיקור באמונה אל זולתו בגנבת הדעת, וכפירה ברצונו, ובהבטחה שהבטיח, ושבוטחים בו, פריי-לאָז, טרייעריש האַנדעלן, פֿערראַטהען, помѣнять кому, ומתיחס על הרוב אל הכפירה בקדושת ה' ובקדשי גבוה וקשורו בבי"ת ובנשוא הפעולה: נפש כי תחטא וּמָעֲלָה מַעַל בה' (ויקרא ה' כ"א), ומפרש: וכחש בעמיתו בפקדון וגו', כי הכופר בפקדון כאילו כופר בה' יודע האמת. וכן לִמְעֹל מַעַל בה' (במדבר ה', ו'), כי תִמְעֹל מעל וחטאה בשגגה מקדשי ה' (ויקרא ה', ט"ו), וַיִּמְעֲלוּ בני ישראל מַעַל בחרם (יהושע ז', א'), בשבועת החרם (ועיין חרם), כי תשטה אשתו, וּמָעֲלָה בו מַעַל (במדבר ה' י"ב)—בברית הנשואים, שהיא ברית קדש; וכן בכלל לענין כל חטא ועון כנגד הש"י: במעלם אשר מָעֲלוּ בי (ויקרא כ"ו מ'), זיך פֿערזינדיגען согрѣшать: על אשר מְעַלְתֶּם בי (דברים ל"ב, נ"א). ומצוי הפועל על הרוב בכה"ק האחרונים: אנחנו מָעַלְנוּ באלהים (עזרא י', ב'), ובא: במשפט לא יִמְעַל פיו (משלי ט"ז, י'), בפתח, כשהוא עושה משפט לא יחטא פיו. ובמשנה התיחד הפעל מעל לענין חיוב בקרבן כשנהנה מן הקדש בשגגה: קדשי קדשים ששחטן בדרום מוֹעֲלִים בהן (מעילה א', א'), לא נהנין ולא מוֹעֲלִים (שם ג', א'), אסור ליהנות לכתחלה כשנהנה אינו חיוב בקרבן: נטל אבן או קורה של הקדש הרי זה לא מָעַל, נתנה לחבירו הוא מָעַל וחברו לא מָעַל (שם ה', ד')

מַעַל, ש"ז, בגידה ושיקור, פֿעראונטריי-אונג, измѣна, ועם זה חטא ועון גדול בכלל, פֿערזינדיגונג, פֿערגעהען, пре-ступленіе, נקשר על הרוב עם הפעל וימשוך אחריו יחס הבי"ת: כי תמעל מַעַל (ויקרא ה', ט"ו), ומעלה מַעַל בה'

(שם שם, כ"א), מה הַמַּעַל הזה אשר מְעַלְתֶּם באלהי ישראל (יהושע כ"ב, ט"ז), על מַעַל הגולה (עזרא ט', ד'), וכל חטאתו וּמַעֲלוֹ (דהי"ב ל"ג, י"ט), ואת עון אבתם בְּמַעֲלָם (ויקרא כ"ו, מ'). ופ"א בא בקשור עם הפעל מסר: לִמְסָר מַעַל בה' (במדבר ל"א, ט"ז) (עיין מסר). ובא: ותשובתיכם נשאר מַעַל (איוב כ"א, ל"ד), כתרגומו אשתתר בהון שְׁקַר, וכל תשובותיכם לא נשאר רק מַעַל שקר ורמיה, בעטרוג обманъ.

מְעִילָה, שה"מ, במשנה: אין מְעִילָה בכל מקום אלא שיקור (ספרי במדבר ב'), ובהלכה, לענין חיוב קרבן על ההנאה מן ההקדש בשגגה: ואין בה מְעִילָה (מעילה ב', א'), נכסים שאין בהם מְעִילָה (ב"ק א', ב'), ספק מְעִילוֹת (כריתות ה', ב'), ועל הקרבן שמביאים על המעילה: שאין מביא את מְעִילָתוֹ (שם שם).

מְעִיל, ש"ז, בגד עליון המכסה את כל הגוף, אָבערגעוואַנד, риза, והוא מלבוש כבוד לגדולי המשרה: חשן ואפוד וּמְעִיל (שמות כ"ח, ד')—לכהן גדול, ודויד מְכֻרְבָּל בִּמְעִיל בוץ (דהי"א ט"ו, כ"ז), והוא עטה מְעִיל (ש"א כ"ח, י"ד), בשמואל הנביא, כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מְעִילִים (ש"ב י"ג, י"ח), ונקשר עמו הפעל לבש, ועל הרוב עטה. ועל דרך המליצה: מְעִיל צדקה יעטני (ישעיה ס"א, י'), ויעט כַּמְּעִיל קנאה (שם נ"ט, י"ז), ובמדרש גזרו ממנו פעל בבינוני פעול: יצתה לו שפחתו מעולה בסדקי (רות א')—עטופה במעיל.

[הערה] בספרי (דברים ס', ב'), אמרו: אין מעילה בכל מקום אלא שיקור. ובת"כ אמרו: אין מעילה אלא שנוי (ויקרא פ', י"א), ושני הפירושים אחד, כי המשקר הוא משנה דבריו והבטחתו וכמו כן משנה רצון המצוה והבטחון אשר הוא בוטח בו (ועיין באור הרנה"ו), ותרגומו בת"א ויב"ע בלשון שקר, וכן הוא בתרגום שמרוני, ובהנחתו הראשונה דעת האחרונים שהיא חפוי, וכסוי (ומזה מְעִיל). ובהשאלה: העלמת דבר, והסתר המחשבה לרמות את זולתו ולשקר באמונתו, דומה לשרש בָּגַד שכולל שני המושגים האלה (עיין שם). ואפשר לשער, כי השרש מעל יסודו מע (מעה) בתוספת למ"ד, וענינו קפול, עקום, ועקול. ומזה מעיל הבגד שבו מתקפלים ומתעטפים. והתיחד הפעל מעל לעקום ועוות משפט, וביחוד בעוות משפטי ה'. וה"א קשה מהוראת פעל בגד, וחזק ממנו בחוזק הפעולה.

מַעַן, מיסודו של עָנָה בהוראת נטיה ופניה, הסכמה, והערכה, ומזה: א) שם כוונה ותכלית אַבזיכט, צוועק, намѣ-ренie, цѣль, פ"א במקרא: כל פעל ה' לַמַּעֲנֵהוּ (משלי ט"ז, ד')—לתכליתו ולכוונה מיוחדת. ובא הלמ"ד בפתח להבדיל בינו ובין מה שענינו מלת הטעם בהוראת בשבילו, ועיין מענה בשרש ענה). ועל הרוב באה המלה הזאת בחבור עם הלמ"ד: לְמַעַן, לְמַעֲנִי וכדומה. ב) בענין מלת הטעם. ובאה א) מלת היחס, ליחס הסבה הגורמת שבשבילה ומפניה נעשה המעשה, וועגען, изъ-за радп: לְמַעַן שמי אאריך אפי (ישעיה מ"ח, ט'), לְמַעַן ציון לא אחשה (שם ס"ב, א'), הושיעני לְמַעַן חסדך (תהלים ו', ה'), ישמח הר ציון וגו' לְמַעַן משפטיך (שם מ"ח, י"ב), לְמַעֲנִי וּלְמַעַן דוד עבדי (מ"ב י"ט, ל"ד), ב) ליחס הסבה התכליתי אום וויללען, радп, שוב לְמַעַן עבדיך (ישעיה ס"ג, י"ז)—לטובת עבדיך, לְמַעַנְכֶם שלחתי בבלה (שם מ"ג, י"ד), לְמַעַן חייך (דברים ל', ט'), לְמַעַן אחי ורעי (תהלים קכ"ב, ח'). ובה"א השאלה והתימה: הַלְמַעַנְךָ תעזב ארץ (איוב י"ח, ד'). ג) מלת הקשור לקשר שני משפטים ביחס הסבה והמסובב הסבה הפועלת כדי, אויף דאַס, дабы, чтобы: לְמַעַן ייטב לי (בראשית י"ב, י"ג), לְמַעַן תברכך נפשי (שם כ"ז כ"ה), לְמַעַן אספרה (תהלים ט' ט"ו), ובמקור: לְמַעַן הציל אתו מידם (שם ל"ז, כ"ב); לְמַעַן דעת כל עמי הארץ (יהושע ד', כ"ט), ובא: לְמַעַן למוג לב (יחזקאל כ"א, כ')—לחוזק ההפלגה; ובקשור עם מלת אֲשֶׁר: למען אֲשֶׁר יביאו (ויקרא י"ז, ה'), לְמַעַן אֲשֶׁר לא יפוצו עמי (יחזקאל מ"ו, י"ח), כי ידעתיו לְמַעַן אשר יצוה וגו' (בראשית י"ח, י"ט), ידעתיו, בחרתי בו כדי שיצוה. והנכון כפירוש רש"י בלשון אחר שהוא כמו ידעתיו שיצוה. ובאת

בהוראת מלת כִּי אֲשֶׁר, וכן באה בענין קשור פעולה מחויבת ושלא בכוונה מעצמה מן הקודמת: ואיש ואביו ילכו אל הנערה לְמַעַן חלל את שם קדשי (עמוס ב׳, ז׳), ענינו—ובזאת המה מחללים שם קדשי: לְמַעַן ילכו וכשלו אחור (ישעיה כ״ח, י״ג), לְמַעַן יזמרך כבוד (תהלים ל׳, י״ג)—מוסב אל הקודם: שמע ה׳ וחנני לך לבדך חטאתי וגו׳ למען תצדק בדברך וגו׳ (שם נ״א, ו׳)—הנני מודה ויודע כי חטאתי לך, ואתה הוא הצדיק אם תיסרני; ונבדלה המלה למען מן המלה יַעַן, במה שזו עיקר ענינו, קשור הפעולה עם הסבה הגורמת (עיין יַעַן, ועיין בַּעֲבוּר בשרש עבר); ור׳ יהודה הלוי אמר: לְמַעַן בידך אות להפר כשפיו (בתולת בת יהודה) והוא כמו יַעַן.

מָעַס, במשנה, פ״י, נתינת קמח על גבי מים רותחים: המעיסה ב״ש פוטרין וב״ה מחייבין (חלה א׳ ו׳, עדיות ה׳ ב׳), (עיין פסחים ל״ז, ע״ב), ובירושלמי חלה פ״א: איזו היא המעיסה הנותן חמין לתוך הקמח (ועיין חלט) ולא ידענו לו מקור.

מַעֲפֹרֶת. עיין עפר.

מַעַץ, שם, לא נמצא כי אם בשם עצם פרטי מבני חצרון (דהי״א ב׳, כ״ז), ובשם המורכב אֲחִימַעַץ. ובערבית נמצא בפעל בהוראת כעס, צירנען (גיזניוס). ויתכן שהוא מן עָצָה, וי״א מַעַר מן ערה הדומה לפעל עצם, בהוראת חזק (עיין עצה, עצם).

מַעֲצֵבָה, עיין עצב.

מַעֲצָד, עיין עצד.

מַעְצָר, מַעֲצוֹר עיין עצר.

מַעֲקֶה, עיין עקה.

מַעֲקַשִּׁים, עיין עקש.

מַעַר, מַעֲרֶה עיין ערה

מַעֲרָב, עיין ערב.

מְעָרָה, שם נקבה, מְחִלָּה בתחתית הארץ אם טבעית או מלאכותית, הֶאהלע, пещера. ובארץ ישראל נמצאו מערות הרבה בהרים מבריותן, ומשתמשים בהם לענינים שונים: הַמְּעָרָה אשר בשדה המכפלה (בראשית מ״ט, כ״ט), מְעָרַת המכפלה (שם כ״ג, ט׳), ואת הַמְּעָרוֹת ואת המצדות (שופטים ו׳, ב׳), הַמְּעָרַת פריצים היה הבית הזה (ירמיה ז׳, י״א)—מְעָרָה שבה מתחבאים פריצים ושודדים: וּמְעָרָה אשר לצידנים (יהושע י״ג, ד׳), י״א שהוא שע״פ נגזר מן השם הכללי, ובהלכה, בור שיח ומערה ופירשו בגמרא מערה דמרבעה (ב״ק נ׳, ע״ב), יסודו עור, הדומה לשם חור דומה לשם מְאוּרָה מן אור, ואפשר שהוא מן ערה.

מַעֲרָת, שע״פ, עיר בנחלת שבט יהודה, בהר (יהושע ט״ו, נ״ט).

מַעֲרָךְ, מַעֲרָכָה עיין ערך.

מַעֲרָם, עיין ערם.

מַעֲרָצָה, עיין ערץ.

מַעֲשֶׂה, עיין עשה.

מַעֲשָׁק, עיין עשק.

מַעֲשֵׂר, עיין עשר.

מֹף, שע״פ, פ״א במקרא ושמה הרגיל הוא נֹף, עיר הבירה בארץ מצרים על עבר ניל המערבי במצרים התיכונה. ובלשון מצרית מְנֹף (ושעל כן נגזרו ממנו שני המשקלים מֹף נֹף) הידועה בלשון יונית בשם Memphis, ועל צד היתרון בא כשם כלל המדינה: מצרים תקבצם מֹף תקברם (הושע ט׳, ו׳).

מִפְגָּע, עיין פגע.

מַפָּה, עיין בשרש נוף.

מַפָּח, מפוח עיין נפח.

מְפִי, לא נמצא כי אם בהרכבה עם השם בֹּשֶׁת, לשם עצם פרטי א) בן יהונתן בן שאול המלך (ש״ב ד׳, ד׳), ובחסרון היו״ד. ב) בן שאול (שם כ״א, ח׳), לדעת פירסט נגזר מן מְפִיעַ משרש יפע, גלאַנץ, או משרש מפה בהוראת דבור, ודבריו דחוקים.

מֻפִּים, שע״פ, מבני בנימין (בראשית מ״ו,

ב"א), ובספר במדבר (כ"ו ל"ט), נקרא שפופם. במדרש גזרוהו משרש יפה (ב"ד צ"ד).

מַפָּל, עיין נָפַל.

מִפְלַגָּה, עיין פָּלַג.

מַפָּלָה, מַפֵּלָה, מַפֶּלֶת עיין נפל.

מִפְלָט, עיין פָּלַט.

מִפְלֶצֶת, עיין פָּלַץ.

מִפְלָשׂ, עיין פָּלַשׂ.

מִפְעָל, מִפְעָלָה, עיין פעל.

מַפַּעַת, מֵיפַּעַת, עיין יפע.

מַפָּץ, מַפֵּץ, עיין נפץ.

מפקד, עיין פקד.

מַפְרֵעַ, בשרש פרע.

מִפְרָץ, בשרש פרץ.

מַפְרֶקֶת, בשרש פרק.

מִפְרָשׂ, בשרש פרש.

מִפְשָׂעָה, בשרש פשע.

מִפְתָּח מַפְתֵּחַ, בשרש פתח.

מִפְתָּן, בשרש פתן.

מֹץ, עיין מוץ.

מצא, פ"י. הקל (מְצָאתִי: פ"א מָצָתִי (במדבר י"א, י"א), הבינוני מוצא. פ"א מוֹצֶא (קהלת ז', כ"ו), ע"ד נל"ה, מֹצֵאת, ת' מֹצֶאֶת (ש"ב י"ח, כ"ב), המקור מְצוֹא, ובבנוי מוֹצַאֲכֶם ת' מָצְאֲכֶם, א) עקרו גלוי הוית וישות דבר באשר הוא שם, ענטדעקקען, открыть, וקשורו ביחס הפעול לא מצא עזר כנגדו (בראשית ב', כ'), מָצָא את הימם (בראשית ל"ו, כ"ד), לא מָצָא עזר כנגדו (בראשית ב', כ'). ועם יחס הבי"ת בבחינת הגוף שבו נגלה הדבר: כי מָצָא בה ערות דבר (דברים כ"ד, א'). ובחסרון היחסים: צרפתני בל תִּמְצָא (תהלים י"ז, ג'), ולא מָצְאוּ בה כי אם הגלגלת (מ"ב ט', ל"ה), כמו ממנה, מגופה. ובמובן המוסרי: החקר אלוה תִּמְצָא (איוב י"א, ז'), בעגרייפען, ערגרינדען, постигать, понимать: שדי לא מְצָאנֻהוּ (שם ל"ז, כ"ג); ופ"א בא במובן עומד, בהוראת הויה והישות, דאַזיין: ולכה אין בשרה מֹצֵאת (ש"ב י"ח, כ"ב), וכן: איש אשר מָצָא כלי זָהָב (במדבר ל"א, נ') — יש לו, האבען.

ב) פגישה ופגיעת דבר או בעח"י בדרך מקרה, וכמו כן פגישת הנעלם אחרי החפוש, בעגעגנען, טרעפפען, פינדען, встрѣчать, находить, והפוכו אָבַד: או מָצָא אֲבֵדָה (ויקרא ה', כ"ב), כי בשדה מְצָאָהּ (דברים כ"ב כ"ז), ויחפש ולא מָצָא את התרפים (בראשית ל"א, ל"ה), עד אֶמְצָא מקום לה' (תהלים קל"ב, ה'), לשחר פניך וָאֶמְצָאֶךָּ (משלי ז', ט"ו), ישחרונני ולא יִמְצָאֻנְנִי (שם א', כ"ח), בנו"ן נוספת לתפארת הקריאה. וביחס הפעול אל בלתי בע"ח: כי תצא אש וּמָצְאָה קצים (שמות כ"ב, כ"ה). ובהשאלה: לא מְצָאתֶם חידתי (שופטים י"ד, י"ח), וכן: לִמְצֹא חשבון (קהלת ז', כ"ז). ומזה, ג) השגה וקנין, בעקאָממען, ערלאַנגען, געווינען, добывать, получить, достать: וַיִּמְצָא בשנה ההיא מאה שערים (בראשית כ"ו, י"ב), פן יִמְצָא לו ערים בצרות (ש"ב כ', ו'), חית ידך מָצָאת (ישעיה נ"ז, י'). ובמובן המוסרי: ונח מצא חן בעיני ה' (בראשית ו', ח'), сниcкать, וְדַעַת אלהים תִּמְצָא (משלי ב', ה'), יִמְצָא חיים צדקה וכבוד (שם כ"א, כ"א), יִמְצָא טוב (שם ט"ז, כ'), מָצָאתִי און לי (הושע י"ב, ט'), לא מָצְאוּ חזון מה' (איכה ב', ט'), כְּמוֹצְאֵת שלום (שיה"ש ח', י'), וּמִצְאוּ מרגוע (ירמיה ו', ט"ז), וּמְצֶאןָ מנוחה (רות א', ט'), כי מֹצְאִי מָצָא חיים (משלי ח', ל"ה). וביחס אל הש"י: ובקשתם אתי וּמְצָאתֶם (ירמיה כ"ט, י"ג)—ימצאו חסדו ורצונו, וּמָצָאתָ כי תדרשנו (דברים ד', כ"ט). ובמובן זה נאמר: לעת מְצֹא (תהלים ל"ב, ו')—לעת מְצֹא מאת הש"י או עת רצון להש"י. ולרעה: נגע וקלון יִמְצָא (משלי ו', ל"ג), צרה ויגון אֶמְצָא (תהלים קט"ז, ג'); ובבחינה זאת יתיחס הפעל גם אל הרעה, והיא המוצאת את האדם: מְצָאוּנִי הרעות האלה (דברים ל"א, י"ז), צר ומצוק מְצָאוּנִי (תהלים קי"ט, קמ"ג). וע"ד שמוש הפעל אָחַז (עיי"ש); ובקשתֶ

עם השם יָד ענינו א) השגה וקנין, בעזיטצען,
האַבען, пріобрѣсть: ע"ר הפעל נשג,
имѣть: ואם לא מָצְאָה יָדוֹ די השיב לו
(ויקרא כ"ה, כ"ח), וכי כביר מָצְאָה יָדִי
(איוב ל"א, כ"ה); וביחס הלמ"ד: וַתִּמְצָא
כקן ידי לחיל העמים (ישעיה י', י"ד).
ב) יכלת, מאַכט האַבען, פערמאָגען, קאָננען,
умѣть, имѣть возможность, ועשית לו
כאשר תִּמְצָא יָדֶךָ (שופטים ט', ל"ג),
עשה לך כאשר תמצא יָדֶךָ (ש"א י', ז'). ובא בבאור: כל אשר תִּמְצָא ידך
לעשות בכחך (קהלת ט', י'), ג) יכלת על
הזולת, הגברה, מאַכט האַבען איבער יעמאַנדען,
пересилить, переодолѣть, побѣ-, בעזיעגען
дить, ביחס הפעול והלמ"ד: תִּמְצָא יָדְךָ
לכל איביך, ימינך תִּמְצָא שנאיך (תהלים
כ"א, י"ט). ומזה יתבן שנאמר: כי לא
תִמְצָאֲךָ יד שאול (ש"א כ"ג, י"ז), ולא
מָצְאוּ כל אנשי חיל ידיהם (תהלים ע"ו, ו');
ומזה מליצה מורגלת בדחז"ל: לא מָצָאנוּ
ידינו ורגלינו בבית המדרש. ובקשור עם
השם לב, ענינו התחזקות באמץ הלב
והרצון, הערץ האַבען: скрѣпить сердце:
על כן מָצָא עבדך את לִבּוֹ (ש"ב ז',
כ"ז). וכמו כן בקשור עם שמות זולתם על
דרך הנשוא יפורש לפי הענין: האלהים
מָצָא את עון עבדיך (בראשית מ"ד, ט"ז)—
זכר והעלה על לבו: לִמְצֹא עונו לשנא
(תהלים ל"ו, ג'). ובמובן זה אמרו ע"ד
המליצה: כאן מָצָא בעל חוב מקום לגבות
את חובו: תִּמְצְאוּ חפץ (ישעיה נ"ח, ג')—
תמצאו הזדמנות להשיג חפץ. מִמְּצוֹא
חפצך (שם שם, י"ג). ויתבן שענינו
השתדלות ובקשה, למצוא, וכמו: לך
מְצָא את החצים (ש"א כ', כ"א), זוכען,
искать: הן תנואות עלי יִמְצָא (איוב ל"ג
י'), כמו: יחפשו עולת (תהלים ס"ד, ז'),
ומוצא אני מר ממות את האשה (קהלת ז',
כ"ו), כמו חושב אני, רעכנען, считать
(ועיין הנפעל). ובא: ד) בענין ספוק אויסריי-
כען: וּמָצָא להם (במדבר י"א, כ"ב), ולא
מָצְאוּ להם כן (שופטים כ"א, י"ד). ה) קרות
מקרה ופגיעה וביחוד לרעה בקשור עם

יחס הפעול, טרעפֿען, וויעדערפֿאַהרען, пос-
стигать: כי מְצָאוּ רע (איוב ל"א, כ"ט),
ולמה מְצָאַתְנוּ כל זאת (שופטים ו', י"ג),
וּמְצָאֻהוּ רעות רבות (דברים ל"א י"ז), ודומה
לו בארמית מְטָא. ובא: והצרתי להם
למען יִמְצָאוּ (ירמיה י', י"ח), מקרא
קצר ימצא דעה ושכל, כנגד שנאמר
מקודם: נבער כל אדם מדעת, ורש"י
פירש למען ימצא שכר פעולתם. ובמשנה
ע"ד נל"ה: מה מצינו בבית הכנסת וכו'
(ברכות ד, ג'), ובבינוני פעול. רגיל להיות,
געוועֶהנליך, обыкновенный, וואַס זיך פֿינדען
לאָססט, что можно достать: עשה עד
שאתה מוֹצֵא ומצוי לך ועודך בידך (שבת
קנ"א, ע"א), נבואה מְצוּיָה באומות העולם
(שהש"ר ב', ג'), היתה פרוטה מְצוּיָה (י"ס
שם, ח'), רוח מְצוּיָה, רוח שאינה מְצוּיָה—
רוח גדול וחזק. ובבא"ם מָצוּי או מצוּא,
שם דבר הוה, עקסיסטירענדעס, существу-
ющее, существо: שיש שם מָצוּי ראשון
מַמְצִיא כל נִמְצָא (יסודי התורה א' א').

הנפעל בהוראת הקל, א) הגלות ההויה,
ענטדעקט ווערדען, אָפֿפֿענבאַרט ווערדען, быть
открываему, находиться, существовать,
ועם זה הויה בכלל: נִמְצָא קשר באיש
יהודה (ירמיה י"א, ט'), ששון ושמחה יִמָּצֵא
בה (ישעיה נ"א, ג), אולי יִמָּצְאוּן שם (בראשית
י"ח, כ"ט), שתי בנתיך הַנִּמְצָאוֹת (שם י"ט,
ט"ו), והחכמה מאין תִּמָּצֵא (איוב כ"ח, י"ב),
ונפל ולא יִמָּצֵא (דניאל י"א, י"ט)—לא ימצא
בחיים, יחדל להיות; דברים טובים
נִמְצְאוּ עמך (דהי"ב י"ט, ג), ושרש דבר
נִמְצָא בִי (איוב י"ט, כ"ח). ב) היות נפגש
ונקרה למי שיהיה במקרה, געפֿונדען ווערדען,
быть найдену: הספר אשר נִמְצָא (דהי"ב
ל"ד, כ"א), יִמָּצֵא הגנב (שמות כ"ב, א');
быть отыскану, ועל הרוב אחרי החפוש,
(בראשית מ"ד, ט"ז), ויבקשוהו ולא נִמְצָא
(ש"א, י', כ"א), אם הִמָּצֵא תִמָּצֵא בידו
(שמות כ"ב, ג'). ובהשאלה: נִמְצֵאתִי ללא
בקשוני (ישעיה ס"ה, א'), דרשו ה'
בְּהִמָּצְאוֹ (שם נ"ה, ו'). ג) היות קנוי ומותפס,
אים בעזיטץ יעמאַנדס געראַטהען, доставаться

кому: בכל אשר יִמָּצֵא לו (דברים כ"א, י"ז), אן אַללעס וואָס ער בעזיטצט, во всемъ, что онъ имѣетъ. והז"ל דרשו מזה שהוא במוחזק ולא בראוי: בשפתי נבון תִּמָּצֵא חכמה (משלי י', י"ג), ובמובן קרוב לזה: נִמְצְאוּ דבריך ואכלם (ירמיה ט"ו ט"ז), כמו נתנו לי. ד) היות מספיק, היגרייכֿען, быть достаточнымъ: לא יִמָּצֵא לנו ההר (יהושע י"ז, ט"ז), ולא יִמָּצֵא להם (זכריה י', י'), ובמשנה: על מנת שאני כהן וְנִמְצָא לוי (קדושין ב', ג'), אם נִמְצְאוּ דבריהם מְכֻוָּנִים (ר"ה ב', ו'), ובענין היות נחשב כך וכך: וְנִמְצָא יוצא ידי חובה של יום ושל לילה (תוספתא ברכות א', ב'), נִמְצֵאתָ מכשילן לעתיד לבוא (משנה ר"ה א', ו') בגזרה היוצאת ממשפט הקודמים נִמְצֵינוּ למדים, ונהוג בדבא"ם, נמצא, בענין נמשך, ממוצא דבר, פאָלגליך, слѣдовательно, והתיחד כש"ת לדבר דבר הוה, יש, וועזען, עקזעסטירענדעס, существующее: שיש שם מָצוּי ראשון מַמְצִיא כל נִמְצָא (יסודי התורה א', א'),

ההִפְעִיל יוצא לשני גורם לאחר שימצא, ובא: א) בענין הקרבה והגשה, דאַרברינגען, подавать, ביחס אֶל: ואת העלה הִמְצִיאוּ אליו (ויקרא ט', י"ג). ובהשאלה: וכארח איש יַמְצִאֶנּוּ (איוב ל"ו, י"ג)—ישיב לו גמול, אם לחסר יַמְצִאֵהוּ (שם ל"ז, י"ג). ב) מסירה וסיגור, איבערליעפערן, איבערגעבען, передавать: אנכי מַמְצִיא את האדם איש ביד רעהו (זכריה י"א, ו'), ולא הִמְצִיתִךָ ביד שאול (ש"ב ג', ח'). ובדבא"ם: מחדש מציאות דבר, מַמְצִיא כל נִמְצָא (יסודי התורה א', א'), וכן בבן אדם מחדש ומוציא משכלו חדוש, ערפינדען, изобрѣтать.

מְצָאָה, ש"נ, מקרה ומאורע, עראייגניס, פ"א במקרא וברבוי: את כל הַמְּצָאוֹת אתם (יהושע ב', כ"ג).

מְצִיאָה, במשנה, שה"פ, ושם דבר, ש"נ, בהתיחד לדבר האבד, שמצאו אותו, פונד, געפונדענעס, находка: ראה את הַמְּצִיאָה ונפל עליה (ב"מ א', ד'), ראה אותן רצין אחר מְצִיאָה (שם), אלו מציאות שלו (שם ב', א').

מְצִיאוּת, ע"נ, בבא"ם, הויה וישות, דאזיין, עקזיסטענץ, существованіе, ויאמר בפרט ובכלל: מְצִיאוּת הבורא, מְצִיאוּתוֹ יתעלה (מורה נבוכים א', ל"ו), הַמְּצִיאוּת אשר אצל אורו נהיה כל הויה (כתר מלכות לרשב"ג).

הַמְצָאָה, ש"נ בבא"ם, חידוש מציאות בטבע ובמלאכה, שאַפפונג, ערפינדונג изобрѣтеніе:

מַצָּב מֻצָּב מַצָּבָה מַצֵּבָה מַצֶּבֶת, מִצָּבָה מְצָבָיָה בשרש נצב.

מָצַד, מְצוּדָה, בשרש צוד:

מָצָה, פ"י, דומה לשרש מצץ. מזה הקל א) סחיטה וכבוש נוזלים אויסדריקקען נאָססעס, выжимать: וַיִּמֶץ טל מן הגזה (שופטים ו', ל"ח), ומזה ב) מציצה, שתית משקה והרקתו מן הכוס עד תומו והשמרים בכלל, אויסלעערען, ריין אויסטרינקען, опорожнять, выпить: שתית מָצִית (ישעיה נ"א, י"ז), ושתית אותה וּמָצִית (יחזקאל כ"ג, ל"ד), שמריה יִמְצוּ ישתו (תהלים ע"ה, ט').

הנִפְעַל, א) היות נסחט, אויסגעדריקקט ווערדען, быть выжимаему: וְנִמְצָה דמו (ויקרא א', ט"ו, והנשאר בדם יִמָּצֵה (שם ה', ט'). ב) היות מורק בשתיה אויסגעשלירפט ווערדען. быть испиваему: ומי מלא יִמָּצוּ למו (תהלים ע"ג, י'). ובמשנה בבנין פִּעֵל, סחיטה והרקה עד גמירא אויסלעערען, אויסדריקקען, выжимать, выжать, выпорожнивать, וכאמור בזבחים (נ"ד ע"א): היה מולק את ראשה וּמְמַצֶּה דמה על קיר המזבח, וכמו כן: מְמַצֶּה את החבית ומעמיד אותה על שמריה (בראשית רבה פרשה מ"ד), מִיצָּה דמה חייב משום פגול (מעילת ב' ב'), הרכינה וּמִיצָּה (תרומות י"א, ה'); ובענין צמצום בשעורים גענויא אויסמעססען, точно измѣрять: שאין המשוחות מְמַצִּין את המדות מפני הטוען (ערובין ד', י"א), וממשמעותו של המושג הזה הם דברי הפייטן: אם תְּמַצֶּה עמק הדין (פיוט לר"ה)— תדקדק ותצמצם כל הדין בלי לצרף אליו

מדת הרחמים. ובהשאלה: המשכת הזמן עד לשיעור רחוק: מתושלח מִיצָה ימיו עד המבול (סדר עולם), ובנִתְפַּעֵל: היה מִתְמַצֶּה על היסוד (זבחים ו׳, ד׳), ובהמשך להמלה וְנִמְצָה ההפוך (ויקרא א׳, ט״ו), קיר שֶׁהַשְּׁוָרִין ליסוד שלו מִתְמַצִּין. ובהמשכת הזמן וצמצומו: עד כאן הן מִתְמַצּוֹת לַיֶּלֶד מן הישנות (ירושלמי שקלים ג׳, ב׳); ובענין גמר חשבון: כיון שראה יעקב שֶׁנִּתְמַצֶּה החשבון (ב״ר צ״ב), אחת מתארעה לאחת והחשבון מִתְמַצֶּה (במד״ר פ׳). ומזה בפיוט: וחשבון יִתְמַצֶּה (נעילה)—יתמעט ויסתלק. ובענין הִתְגַּוְנוּת ואפיסת הכחות כְּשֶׁמִּתְמַצִּים ומתמטים על מטותיהם ואח״כ היתה נשמתן יוצאת (ספרי במדבר צ״ד); ובא גם על דרך המרובעים הכפולים: מְמַצְמֵץ ומביט בה (ב״ר סס״ך)—כובש ועוצם עיניו.

מִצּוּי, שם, הרקה אויסלעערען, выпорожненіе: משום מִצּוּי המדות (ביצה ג׳, ח׳), גמר גמור במובן הפשוט והמשאלי, ענדע, שלוסס, конецъ: עד כמה הוא מצוי חשבון (ב״ר מ״ט), אהבהו עד מצוי הנפש (ספרי דברים ס׳ ל״ב), לעת מצוא, לעת מצוי היום, לעת מצוי הדין, לעת מצוי החשבון (ב״ר צ״ב), ובירושלמי (ברכות פ״ד), נאמר ג״כ על הכתוב: לעת מצוא לעת מִצּוּיו של יום, לאמר: סוף היום (והר״ז פראנקעל בפירושו על ירושלמי יפרשו באופן אחר).

מְצִיָּה, שה״פ, סחיטה, דאס אויסדריקקען, выжиманіе, מה הקטרה למעלן אף הַמְּצִיָּה למעלן (ספרא א׳, ה׳), ובפיוט מליקה וְהַמְּצִיָּה (אזהרות על שבועות), מים הַמְּצִיַּת מי מלא (נשב).

תַּמְצִית, ש״נ, שארית, במשקה אחרי יציאת רובו, דער רעסט, остатокъ: רבי יהודה מחייב בדם התמצית (כריתות ה׳, א׳): הדם שֶׁמִּתְמַצֶּה ושותת אחרי הקלוח, מי תַּמְצִיּוֹת שפסקו (מקואות א׳, ד׳), כל העולם כולו מתמצית גן עדן הוא שותה (תענית י׳, ע״א), מתמצית בית כור שותה תרקב (שם), ובא״ם משתמשים בו לענין קצור ועיקר הדברים, עקסטראקט.

מֹצָה, שע״פ, עיר בנחלת מטה בנימין: והכפירה וְהַמֹּצָה (יהושע י״ח, כ״ו).

מִצָּה, במשנה, שם, קשר ופיקה בצמחים, קנאָטען, узелъ, сукъ, מלא מִצָּה שניה של שיפון, מִצָּה שניה של קנה (כלים ט׳, ח׳), והנראה שעקרו נצה, מענין פריחה.

מַצָּה, מַצּוֹת, בשרש נצה.

מַצָּה, בשרש מצץ.

מִצְהָלָה, בשרש צהל.

מָצוֹד, מְצוֹדָה, בשרש צוד.

מִצְוָה, בשרש צוה.

מְצוֹלָה, מְצוּלָה, בשרש צול.

מָצוֹק מָצוֹק, מְצוּקָה, בשרש צוק.

מָצוֹר, מְצוּרָה, בשרש צור.

מֵצַח, שם, צד הקיצון בפני בעל חי, מן העינים ולמעלה עד מקום השער, דיא שטירן, лобъ: מֵצַח אהרן (שמות כ״ח, ל״ח), ותטבע האבן בְּמִצְחוֹ (שם י״ז, מ״ט), כשמיר חזק מצר נתתי מִצְחֵךָ (יחזקאל ג׳, ט׳)—חזק המצח הוא משל לתקיפת הדעת: חזקי מצח וקשי לב (שם ג׳, ז׳), ומצח אשה זונה היה לך מאנת הכלם (ירמיה ג׳, ג׳), וע״ד המליצה: וּמִצְחֵךָ נחושה (ישעיה מ״ח, ד׳). וברבוי: מִצְחוֹת האנשים (יחזקאל ט׳, ד׳).

מִצְחָה, ש״נ, טס עשוי כעין מֵצַח, והוא כלי מגן במלחמה, ביין־שיענע, наколѣнникъ: וּמִצְחַת נחשת על רגליו (ש״א י״ז, ו׳), לדעת הרמב״ן יסודו נצח, ע״מ מֵזַח מן נזח, כי חוזק הראש במצח (שמות כ״ה, ל״ה), ולדעת האחרונים עקרו זחח בהוראת הארה והופעה. וזה לפי שהוא החלק היותר בולט והמאיר בפני בעה״ח, וכן בערבית וגה. ועיין גהה.

מְצִלָּה, מְצֻלֶּת, בשרש צָלַל.

מִצְנֶפֶת, בשרש צָנַף.

מַצָּע, בשרש יצע.

מְצַע, ארמית, תוך קרב ופנים, דיא מיטטע, דאס אינגערע, середина,

הקדש: בקרב ביתי (תהלים ק״א, ז׳), ת״י במצע בית מוקדשי. ומזה במשנה בפעל פֻּעַל היות נמצא בתוך או גורם לזולתו שיהיה בתוך, אין דער מיטטע זיין, יעמאנדען אין דיא מיטטע שטעללען, находиться въ середнѣ, поставить въ средину: והממונה מְמַצְּעוֹ בינו ובין העם (סנהדרין ב׳, א׳), אין מְמַצְּעִין ואין מִתְמַצְּעִין (פסחים קי״א, ע״א), היו מְמַצְּעִין אותו והיו משמרים אותו (ב״ר צ״ה), ואם מִצְּעוֹ עליו את התחום (עירובין נ׳, ע״ב)—שעשו את הערוב באמצע שני תחומים, ומזה: שנים ישראלים ואחר כהן אמצעי מושיבים (באמצע) את הכהן (ירושלמי ברכות פ״ד). ובא בענין עשית דבר במדה בינונית לא גדול ולא קטן: אלא מְמַצְּעוֹ והוא מן המובחר (מס׳ סופרים ב׳, ח׳), ובינוני פעול: גדולה היא הדעה שהיא ממוצעת בין שתי הזכרות (ירושלמי ברכות פ״ד), מזבח מְמוּצָּע ועומד באמצע (יומא ל״ג, ע״ב), דעות בינוניות מְמוּצָּעוֹת (רמב״ם הלכות דעות א׳, ד׳), ובפיוט: ורחב וארך לא יְמַצִּיעוּךָ (שיר היחוד).

ההִתְפַּעֵל, מענין הפִּעֵל עמידה באמצע, (זיך אין דיא מיטטע שטעללען, поставить себя въ середину: אין ממצעין ואין מתמצעין (פסחים קי״א, ע״א), היתה השכינה מִתְמַצַּעַת בין שני בדי ארון (שיהש״ר א׳, כ״ב).

מְצוּעַ, ש״ז, תוך, קרב, מיטטע, средина, בִּמְצוּעֵיהּ (תרגום איוב ג׳, י״ב), בִּמְצוּעַ הגלגל (מורה נבוכים א׳, ע״ב), מְצוּעַ הראות (תקון המדות).

אֶמְצַע, ש״ז, כענין תאה״פ וכענין הקודם. ורגיל יותר במשנה: שתים כנגד שתים ואחת בינתים או שתים כנגד שתים ואחת בְּאֶמְצַע (כלאים ד׳, ו׳)— בינתים הוא בין השתים, ובאמצע הוא בתוך הארבע: בְּאֶמְצַע שואל מפני הכבוד (ברכות ב׳, א׳), השכר לְאֶמְצַע (ב״ב י׳, ז׳)— לקופת כלל השותפים: מתחלת השדה וּמֵאֶמְצָעָהּ, (פאה א׳, ג׳).

אֶמְצָעִי, תאר, הנמצא באמצע, מיטטעלסטע, средній: הותר הָאֶמְצָעִי (נדרים ט׳, ז׳).

אפילו חרבה אֶמְצָעִית (כלים ד׳, ח׳), ורואין את הָאֶמְצָעִיּוֹת (כלאים ח׳, ב׳); ובדבא״ם השתמשו בו גם לדבר שעל ידו נוכל לעשות דבר אחר, מיטטעל, средство.

אֶמְצָעוּת, שה״פ, כענין הקודם, פער־מיטטעלונג, посредничество.

מִצְעָד, בשרש צעד.

מִצְעָר, בשרש צער.

מִצְפֶּה מִצְפָּה, בשרש צפה.

מַצְפּוּן, בשרש צפן.

מָצַץ, פ״י, קרוב לפעל מוץ, מצה, ולא נמצא כי אם פ״א במקרא ובקל. וענינו יניקה ומשיכת משקה בפיו בכח ממקום שהוא עצור בו, זויגען, высасывать: למען תָּמֹצּוּ והתענגתם (ישעיה ס״ו, י״א), והקודם: למען תינקו. ובמשנה: ופורעין ומוֹצְצִין (שבת י״ט, א׳)— את הדם, לָמוּץ את גרעינתו (טבול יום ג׳, ו׳), מפני שהיא מוֹצֶצֶת (פרה ט׳, ג׳).

מְצִיצָה, שה״פ, בהלכה, פריעה ומציצה. ולדעת המבארים נגזר מפעל זה השם

מַצָּה, ש״נ, א) עוגה אפויה טרם שהחמיצה, אונגעזויערטעס בראָד, опрѣсноки, сплюснутый хлѣбъ, וזה על שם שהיא כבושה ודקה, שלא הגביה אותה החימוץ הנפוח опрѣснокъ. ובא בחבור עם כמה שמות בהתיחס אל צורתה באפיתה: חַלַּת מַצָּה (ויקרא ח׳, כ״ו), עֻגֹת מַצּוֹת (שמות י״ב, ל״ט), ולֶחם מַצּוֹת וחלת מַצֹּת ורקיקי מַצּוֹת (שמות כ״ט, ב׳), חג הַמַּצּוֹת (שם כ״ג, ט״ו), ויעשו חג מַצּוֹת (עזרא ו׳, כ״ב), ועל הרוב נקרא חג הַפֶּסַח (עיין פסח), מצות תֵּאָכֵל (ויקרא ו׳, ט׳), ענינו בתכונת מצות. ב) מין עור שמכינים לכתיבה קודם שמלחהו: שלש עורות הן: מצה חיפה וכו׳, מצה כמשמעו דלא מליח ודלא קמיח וכו׳ (גיטין כ״ב, ע״א).

מֵצַר, ש״ז, יסודו, ציר, צרר: מקום צר ודחוק (איכה א׳, ג׳), ולדעת הראשונים ענינו גבול תחום, בין הגבולים,

וכמו שהוא בלשון ארמית מצרא, ובערבית, וגם ההוראה הזאת נגזרת מעיקר הוראתו, לפי שהגבול בין שדה לשדה הוא קצר ודק. ובמובן המשאלי ב) צרה ומצוקה, בעדרענגנים, אנגסט, мука: ומצרי שאול מְצָאוּנִי (תהלים קט"ז, ג'). ומזה עמ"א:

מֵצַר, ש"ז, ע"מ מֵסַב, מקום צר ודחוק, ענגע, тѣснина: מן הַמֵּצַר קראתי יה (תהלים קי"ח, ה'). והנגוד ענינו במרחב יה, ויכלול גם כן ענין צרה ומצוקה, בעדראֶנגנים, נאָטה, нужда.

מְצָר, ארמית, ובמשנה גבול, תחום, גראֶנצע, граница: שתי שרות ומְצָר אחד ביניהם (ב"ב נ"ג, א'), בסמניו ובמְצָרָיו (שם ז', ג'): המענג את השבת נותנים לו נחלה בלי מְצָרִים (שבת קי"ח, א'), שדה המסוימת בִּמְצָרֶיהָ (ב"ב נ"ד, א'). ומזה בגמרא: בר מְצָרָא (ב"מ ק"ה, ע"ב).

מִצְרָן, ש"ז, בפוסקים, בר מצרא, בן המצר, והוא שנכסיו כלים במצר נכסי זולתו (טור חשן המשפט סי' קע"ה). ומזה בהשאלה: כי חכמת הטבע מַצְרָנִית לחכמת האלהות (הקדמת מורה הנבוכים)— סמוכה ומגבלת.

מַצְרָנוּת, ש"נ, בפוסקים „הלכות מצרנות" כוללים דינים דבר מצרא (טור ח"ה סי' קע"ה).

מִצְרַיִם, שע"פ, א) מבני חם, כוש וּמִצְרַיִם ופוט וכנען (בראשית י', ו'), ובשמו נקראו העם אשר יצאו ממנו: כי תועבת מִצְרַיִם (שם מ"ו, ל"ד). ובא במובן שם הקבוץ לכל העם, והפעלים המתיחסים לו יבואו פעמים בלשון רבים: וישמעו מִצְרַיִם (שם מ"ה, ב'), ויעבידו מִצְרַיִם (שמות א', י"ג), ופעמים בלשון יחיד: והנה מִצְרַיִם נסע אחריהם (שם י"ד י', כ"ה). ובענין שם היחס, לפרטים: איש מִצְרִי (בראשית ל"ט, א'), ולה שפחה מִצְרִית (שם ט"ז, א'). וברבוי הפרטים: כי יראו אתך הַמִּצְרִים (שם י"ב, י"ב), כנשים הַמִּצְרִיּוֹת (שמות א', י"ט), ב) שם המדינה מושב העם ההוא והיא חבל ארץ רבה באפריקה בצפונית מזרחית ממערב לים סוף, ועל שתי גדות הנהר נילוס השוטף דרך כל הארץ מדרום לצפון, עד השתפכו לים התיכון, ויחלק כל הארץ לשני חלקים, המזרחי והמערבי. והיא על הרוב בחבור עם השם ארץ (בראשית י"ג, י'; מ"א י"ט), והפעל המחובר אליו בלשון נקבה: ותרעב כל ארץ מצרים (שם מ"א, נ"ה), וכדומה במקומות הרבה. וכמו כן בזולת הסמיכות אל השם ארץ: וירדו מִצְרַיִם (שם מ"ג, ט"ו), ובה"א הגבול: וירד אברם מִצְרַיְמָה (שם י"ב, י"א), היא המדינה הגדולה במזרחית צפונית אפריקא, הידועה בלשון העמים בשם אֶגיפּטען, Египетъ. הארץ הזאת נחלקת לשתי מדינות גדולות, שהנהר נילוס מפריד ביניהן, העליונה הדרומית והתחתונה הצפונית: והשם מִצְרַיִם במקרא על פי הרוב כולל את שתיהן, ואיך לפעמים יובן בשם מצרים המדינה התחתונה לבד: וממצרים ומפתרוס (ישעיה י"א, י"א), לפי שהשם פתרוס הוא מיוחד אל העליונה. ובא: בארץ מִצְרַיִם בפַּתְרוֹס (ירמיה מ"ד, ט"ו), כלל ואחריו פרט. ובטעם גזרת השם י"א שעקרו הוא מצר בהוראת גבול ותחום, ועם זה כלל המחוז הנכנס בתחום ידוע, געביעט область. ובא ברבוי הזוגי, להיותה חלוקה לשני חלקים בטבע. ובא גם במספר היחיד מָצוֹר בדבורי המליצה: כל יאורי מָצוֹר (מ"ב י"ט, כ"ד; ישעיה י"ט ו', ל"ז, כ"ה), ועָרי מָצוֹר (מיכה ז', י"ב). והנראה כדעת פירסט, יסודו מ צ ר בהוראת טיט אדום בלשון ערבית, ומזה מ ש ר איש אדום ביותר והשם מָצוֹר ע"מ אָדוֹם, עקרו שם העם היושב בארץ ההיא, על שם צבעו וגוונו שהיה, כידוע, אדום כהה, דונקעלראָטה, темно-красный. וזה ע"ד הוראת השם חָם (עי"ש) ועל שם העם נקראת גם ארצו בשם מָצוֹר וגם ברבוי הזוגי מִצְרַיִם ביחס אל הארץ. ובדבורי המליצה נקראת הארץ ההיא לפעמים גם בשם חָם (תהלים ע"ח נ"א, ק"ה כ"ג כ"ז, ק"ו כ"ב). וזהו מיופי המליצה לכנות עם או מדינה בשמם הקדמון,

מְצָר, במשנה, משרת נצר, כלי עשוי מקליעת נצרים ובדי אילן דקים: מביא חבל המצרי (סוטה א', ו'), ופירש"י עשוי מצורי דקל מסיב הגדל מסיב הדקל וכרוך עליו בתוך כפיפה אחת (שם ב', א').

מַצְרֵף, עיין צרף.

מַק, בשרש מקק,

מַקָּבָה, מַקֶּבֶת, בשרש נקב,

מַקֵּדָה, שע"פ, עיר קרומה בארץ כנען, ונפלה לחבל לבני יהודה (יהושע י' י', ט"ו מ"א), קרוב לשמוע שיסודו נקד בהוראת בעל מקנה צאן. ועניננו מקום מקנה ומרעה לצאן.

מִקְדָּשׁ, בשרש קדש.

מַקְהֵל מַקְהֵלָה מַקְהֵלוֹת, בשרש קהל,

מִקְוֶה מִקְוָה, בשרש קוה,

מָקוֹם, בשרש קום.

מָקוֹר, בשרש קור

מַקָּח מַקָּחָה, בשרש לקח.

מִקְטָר מִקְטֶרֶת, בשרש קטר.

מַקֵּל, ש"ז, משרש קל, חוטר ומטה, צוויג, вѣтвь, прутъ, палка: מַקֵּל שקד (ירמיה א', י"ב), ופ"א בפתח: מַקַּל לבנה (בראשית ל', ל"ז), ומשתמשים בו להשען עליו בשעת ההליכה, שטאַב, שטאָקק, посохъ, ובכנוי ורבוי נפל הדגש: כי בְמַקְלִי עברתי (שם ל"ב, י'), וּמַקֶּלְכֶם בְּיֶדְכֶם (שמות י"ב, י"א), מטה עז מַקֵּל תפארה (ירמיה מ"ח, י"ז). ובענין שבט, רוטהע, палка: את מַקְלִי (זכריה י"א, י'), וכן במובן כלי מלחמה: וּבְמַקֵּל יד (יחזקאל ל"ט, ט'), дубина. והרבוי ע"ד מין נקבה: על הַמַּקְלוֹת (בראשית ל', ל"ז), שני מַקְלוֹת (זכריה י"א, ז'), וּמַקְלוֹ יגיד לו (הושע ד', י"ב)—כנוי לפסל, ע"ד שנאמר: לבול עץ אסגוד (ישעיה מ"ד, י"ט). וי"ם שהוא רומז לענין נחוש ידוע בימים הקדמונים בשם ראבדאמאניטיא, Rhabdomanitie, וע"ד שאמרו חז"ל: איזה הוא מנחש וכו' מַקְלוֹ נפל מידו (סנהדרין ס"ה), ויהי המקל גם לסמל הכח והממשלה לאלילי העמים הקדמונים: וחכ"א אינו אסור (עבודה זרה) אלא כל שיש בידו מקל וכו' (ע"ז י', ע"ב), ובירושלמי במקום הזה אומר: מקל שהוא רודה בו את העולם. ובמקרא רגיל השם מַטֶּה יותר. ובמשנה וגמרא להפך. ובא גם בל"נ מקל שהיא מלאה משקין (טהרות ח', ט'), והוא מקל נבוב שנותנים בו משקה, ובגזרתו נראה דעת פירסט. שהנחתו הראשונה פריצה וצמיחה, דומה לשרש בקל בערבית, חלוף מ"ם בבי"ת.

מִקְלוֹת, שע"פ, מבני בנימין (דהי"א ח' ל"ב, ט' ל"ז).

מִקְלָט, בשרש קלט.

מִקְלַעַת, בשרש קלע.

מִקְנֶה, בשרש קנה.

מִקְנֶה מִקְנָה מִקְנֵהוּ, בשרש קנה.

מִקְסָם—קסם.

מִקְפֶּה, בשרש קפא.

מָקַץ, שע"פ, עיר בשבט דן (מ"א ד', ט'), פ"א במקרא.

מִקְצָה, מוּקְצָה בשרש קצה.

מַקְצוֹעַ מַקְצֻעָה מְקֻצָּעָה, בשרש קצע.

מִקְצָת, בשרש קצה.

מָקַק, פע"ו, (לא נמצא בקל). דומה לפעל מוג, מוך, מוק, נמיגה ונמיסה ורקבון צערפליעסען, צערשטיעבען, таять, разлагаться, הַנִּפְעַל: נָמַקּוּ חבורתי (תהלים ל"ח, ו')— החבורות נמוסות כמכות טריות. אייטערנד ווערדען, истлѣвать: ולשונו תִּמַּק בפיהם (זכריה י"ד, י"ב), ועיניו תִּמַּקְנָה (שם), וְנָמַקּוּ כל צבא השמים (ישעיה ל"ד, ד'), ע"ד: שמים כעשן נמלחו (שם נ"א, ו'), ובמובן המוסרי: יִמַּקּוּ בעונם ואף בעונת אֲבֹתָם אתם יִמָּקּוּ (ויקרא כ"ו, ל"ט), ובם אנחנו נְמַקִּים (יחזקאל ל"ג, י'), ובמשנה: הפריש בכוריו נבזזו נָמַקּוּ (בכורים א', ח'), הרמון והאבטיח שֶׁנִּמּוֹק מקצתו (עוקצים ב', ג'), בזמן שהיו ישראל מסתכלים כלפי מעלה וכו' היו מתרפאים, ואם לאו היו נִימוֹקִים (ר"ה ג', ח') הינשווינדען, היגוויעבען, чахнуть (ועיין מוק).

הַהִפְעִיל פעם במקרא, יוצא, המסה צערפליעססען לאַססען, разлагаться: הָמֵק בשרו (זכריה י"ד, י"ב), ובמשנה בפֻעַל: מפני שֶׁמְּמֻקָּתוֹ (כתובות ז, י'). מְמֻסְמָסְתוֹ, וי"ג ממיקתו והוא מן ההפעיל (ועיין מוק). ומזה

מִקְמֵק, ע"ד הכפולים המרובעים, צער-פליעססען, הינשווינדען, истлѣвать, нахнуть, בְּהִתְפַּעֵל: עד שיתמקמק ויצטער (תענית כ"ח, ע"ב), וגבר ימות ויחלש (איוב י"ד, י'), תרגומו: ימות ויתמקמק.

מָק, ש"ז, דבר הבלוי והנרקב, רקבובית, פוילניס, тлѣнь, гниль: תחת בשם מַק יהיה (ישעיה ג', כ"ד), שרשם כַּמָּק יהיה (שם ה', כ"ד).

מָקָק, ש"ז, במשנה, בלואים צערפוילטעס מאָדער, гниль: מְקַק ספרים וּמְקַק מטפחותיהם ט', ו'). ועמ"א:

מְמַקֵּק, ש"ז, כהקודם: מְמַקֵּק הספרים מְמַקֵּק התפלין, מְמַקֵּק מטפחות הספרים (מ"ס ה', י"ד). מַקֵּף בשרש נקף.

מַקּוֹר, במשנה שם: יד הַמַּקּוֹר טפחים (כלים כ"ט, ו'), לדעת המפרשים הוא קורנוס חד לנקר בו שִׁנֵּי הריחים, ושרשו נקר.

מִקְרָא, בשרש קרא.

מִקְרֶה, בשרש קרה.

מְקָרֶה, בשרש קרה ב).

מְקֵרָה, בשרש קרר.

מִקְשָׁה מִקְשֶׁה, בשר קשה.

מַר, ש"ז, פ"א במקרא, טפה, רסים, טראָפּכען, капля: הן גוים כְּמַר מדלי (ישעיה מ', ט"ו), שרשו מרר בהוראת הגרה, הטפה, עיי"ש:

מוֹר מֹר, מין בשם הנוטף מעץ בשמים, ואח"כ הוא מתיבש, ומשתמשים בו כשהוא נוזלי, ומוצק, מירהע, мирра: מר ואהלות (תהלים מ"ה, ט'), נפתי משכבי מר (משלי ז', י"ז). ובסמיכות מָר־דְּרוֹר (שמות ל', כ"ג), א"ת מירא דכא (ועיין דרור), ידי נטפו מור ואצבעותי מור עבר על כפות המנעול (שה"ש ה', ה'), לדעת המבאר לפי שהמור נמצא בשני מינים יבש ולח, נקרא הלח מור עֹבֵר, ובערבית עאבר. ואפשר שהמלה עֹבֵר נמשך אל הסמוך על כפות המנעול, אף שהוא כנגד הנגינה, וממה שנאמר: אלך לי אל הר הַמּוֹר (שה"ש ד', ו'), אריתי מורי (שם ה' א'), נראה שהיה המור נמצא גם בארץ ישראל; לדעת המבארים עקרו מרר בהוראת הטפה, והגרה. ובמדרש אמרו: מה המור הזה כל מי שמלקטו ידיו מתמררות, כך אברהם ממרר עצמו ומסגף עצמו (שה"ש א', י"ט), דומה שגזרו את השם מר, משרש מרר בהוראת מרירות, וזה לפי שהמור מר בטעמו.

מָרֵא, ש"ת, ארמית, אדון ושליט, הערר господинъ: מָרֵא שמיא (דניאל ה', כ"ג), וּמָרֵא מלכין (שם ב', מ"ז), מָרֵא חלמא לשנאך (שם ד', ט"ז), כמו מָרִי, אדוני, ובתרגומים מָרֵי, מָארֵי וענינו כמו בעל בעברית: בעל החלמות (בראשית ל"ז, י"ט), ת"א מָרֵי חלמיא, ולנקבה מָרְתָא, בעלת הבית (מ"א י"ז, י"ז), ת"י מרת ביתא. ובגמרא: הכל צריכין למרי דחטיא (הוריות י"ד, ע"א), ורב נחמן בר יצחק מרי דעזבדא הוה (שבת ל"ז ע"ב), ורש"י פירש מדקדק במעשיו. והוא על דרך תרגומו דקרא: אם בעל נפש אתה (משלי כ"ג, ב'), אין מָרֵא דנפשך אתי. והתיחד לשם תאר, כבוד לחכמים מימות האמוראים בבבל. ואמרו: כל רב ומר מבבל וכל רבי מארץ ישראל במבוא התלמוד כללי הגמרא. ובא ע"ד ההגדלה גם על משקל מָרָן, כמו רַבָּן, „מָרָן דבשמיא" ובכנוי „מרנא ורבנא". ומזה אצל חכמי האשכנזים „מוֹרֵנוּ" בחלוף הקמץ להולם, ולא מן מורה (רשד"ל כב"י עמוד 111) (ועיין מוֹרָה).

מָרְוָא, מָרְוָתָא, אדנות, הערשאַפטס, гос-подство: יסגא מָרְוָא (ת"י ישעיה כ"ח כ'), מתחת ידי מצרים (שמות י"ח, י'), ת"א מתחות מַרְוַת מצראי. ומזה בגמרא:

מַרְוּת, ש"נ, כענין הקודם: צפור דרור

שאינה מקבלת מָרוּת (ביצה כ"ד, א'), לדעת המבארים עיקר הוראתו של השרש מר בארמית הוא גבורה. ומזה איש, גבור, בבחינת יתרון כחו על האשה, וכמו שהוא בערבית, והתיחד לבעל ואדון. והנראה לנו שעקרו רוממות. בקומה, והוא יסודו של השם אָמִיר אֱמִרִי; ובהשאלה לרוממות המעלה, כהוראת השם אֱמִיר בלשון ערבית ומר בארמית, במובן אדון ושר (ועיין אמר ב והערה) ומן מַר נגזרו השמות העצמים הפרטים מרְיָה מְרָיָה וכדומה, ואפשר גם הפעל מרא, במובן עופפות ברום רקיע.

מָרֵא, דומה לשרש ב ר א, בהוראת פטום בהמה, מאָסטען, откармливать, ומזה:

מְרִיא, ש"ז, עקרו בהמה מפוטמת ובריאה והתיחד למין מיוחד בשורים, מצוין בגדלו ובחזקו, ולדעת הרס"ג ובן בלעם הוא המין הידוע ביפפעל ויעראָכס, буйволъ: ויזבח שור וּמְרִיא (ש"ב ו', י"ג), פרים מְרִיאֵי בשן (יחזקאל ל"ט, י"ח) (עיין בשן), וכפיר וּמְרִיא (ישעיה י"א, ו'), ושלם מְרִיאֵיכֶם עמוס ה', כ"ב). ומיסוד זה נגזרו השמות מְראון מְרון מֵרון, מַמְרֵא. ובמשנה השתמשו משרש זה בפעל, ובבנין

הַפְעֵל, פטום הבהמות באופן מיוחד: ואין מַמְרִין את העגלים אבל מַלְעִיטִין (שבת כ"ד, ג'), והראוי מַמְרִיאִים: ובגמרא אמרו: איזוהי הַמְרָאָה ואיזוהי הלעטה, הַמְרָאָה מרביצה ופוקס את פיה, ומאכילה כרשינין ומים בבת אחת וכו' (שבת קנ"ה ע"ב), ולדעתנו יתכן שבא השרש הזה גם במקרא בבנין פֻּעַל: הוי מוֹרְאָה ונגאלה (צפניה ג', א'), וטעמו, מפוטמה הרבה מאד עד שהיא מוכרחת להקיא ולפלוט את פטומה, והיא נגאלה ומטונפת, מקיאה, והוא משל אל רבוי העשק אשר עשקה ומלאה בו כרסה עד אשר קצר מהכיל, וכמו שהוא מפרש אח"כ: שריה בקרבה אריות שאגים וגו' לא גרמו לבקר, והיה ראוי להיות מרְאָה (ועיין ראה).

מֻרְאָה (מן מֹרֶא) ש"נ, הזפק, והקרקבן בעוף, קראָפּ, зобъ, פ"א במקרא: והסיר את מֻרְאָתוֹ (ויקרא א', ט"ז), לדעת הראשונים שרשו ראה בהוראת טנוף (עיין שם), ויתכן שהוא משרש מרא, מקום קבול למאכל ופטום.

מָרָא, פ"ע, פ"א במקרא בהפעיל, מקורו ארמית וערבית, וענינו פרימה והעלאת אבר, פליעגען, שווינגען מאַכען, вос-прянуть, летать: כעת במרום תַּמְרִיא (איוב ל"ט, י"ח) (עיין מָרוּת).

מְראֹדַךְ, ובחסרון האל"ף מְרֹדָךְ שם אחת מיראתן של בני בבל, נרדף עם בל: הביש בל חת מְרֹדָךְ (ירמיה נ', ב'), ועל שמה נקרא מלך בבל מְראֹדַךְ בַּלְאֲדָן (ישעיה ל"ט, א'), ובמלכים (ב' כ' ב'), בְּרֹאדַךְ. ובא ג"כ בחבור עם שם אויל: אֱוִיל מְרֹדַךְ (שם כ"ה, כ"ז) (ועיין אויל מְרֹדַךְ), ובגזרת השם הזה נראה דעת פירסט שהוא נגזר מפעל מרד, בהוראתו העקרית עזות חוצפה, ומזה גבורה, והכ"ף הוא לסימן הבנין כמו גנזך מן גנז, והתיחד אצל הבבלים כשם כבוד לשרי המלחמה מארם, ומן היסוד הזה נגזר גם השם נִמְרֹד, מָרְדְּכַי.

מַרְאֶה, מַרְאָה (בשרש ראה),

מְראוֹן, שע"פ, בחבור עם שם שמרון: עיר וממלכה קטנה למלכי כנען הקדמונים (יהושע י"ב, כ'), והוא ע"ש טיב אדמה השמנה הראוי לפטום בהמות (עיין מָרֵא), ונקראה גם כן מֵרנות (בקצור מן מְראֹנות, כנראה משם היחס יָדוֹן הַמֵּרֹנֹתִי (נחמיה ג', ז'), יֶחְדְּיָהוּ הַמֵּרֹנֹתִי (דהי"ב כ"ז, ל'). ובימי המשנה נקראת מֵרון, וזוה שרמזו עליה, ע"ד המליצה: בראש השנה כל באי עולם עוברים לפניו כבני מָרוֹן (ר"ה א', ב'), ובגמרא דר"ה אמרו בפירושו: מאי כבני מָרוֹן? כמעלת בית מֵרון (י"ח, א'), ובירושלמי אמרו: אוכלין על התמרים וכו' ועל הזיתים עד שיכלו ממרון ומגוש חלב (שבועות פ"ט ה"ב). ומזה נראה שהיתה בגליל בתחום טבריא, ושם מקום קבורת ר' שמעון בן יוחאי ובנו ר' אלעזר (מדרש קהלת י"א ב'). עוד בימי ר' בנימין

המולדי עמדה על מקומה והיא הנמצאת עד היום ונקראת מארואן •

מָרֵאשָׁה עיין מרש •

מראשת, עיין ראש •

מֵרַב, שע״פ, בת שאול המלך (ש״א י״ד, מ״ט; י״ח י״ז י״ט), יסודו רַבַב ע״מ מֵסַב •

מַרְבַד עיין רבד •

מַרְבִּית, בשרש רבה •

מַרְבֶּכֶת, בשרש רבך :

מִרְבָּע, בשרש רבע •

מַרְבֵּץ, בשרש רבץ •

מַרְבֵּק, בשרש רבק •

מֹרָג, לא נמצא כי אם בשם, מוֹרָג, כלי דישה, והוא כלי של עץ כבד עשוי חריצים חריצים או שיתדות הרבה קבועות בו וגוררין אותו על התבואה, והגרעינים מתפרקים ונופלים, דרעשוואַלצע, דרעשוואַגען, молотильный катокъ: הנה שמתיך למוֹרַג חרוץ חדש בעל פיפיות (ישעיה מ״א, ט״ו), ועמ״א מוֹרֵג: וְהַמּוֹרִיגִים לעצים (דהי״א כ״א, כ״ג), ובחסרון הוי״ו והיו״ד וְהַמֹּרִגִים וכלי הבקר לעצים (ש״ב כ״ד, כ״ב), ובארמית יכלול גם חך גוימען, нёбо : וְחֵךְ אכל יטעם לו, תרגומו, ואוריגא (איוב י״ב, י״א), ובגמרא: ומוריגי בהמה (ברכות נ״ח, א׳), ופרש״י כל בשר שבבהמה שאינו חלק אלא דומה למורג חרוץ שאינו חלק, כמו החך והלשון והכרס הפנימי ובית הכוסות עכ״ל • ומזה נראה כי עיקר הוראת המלה מרַג הוא חכוך ופירור, ונופל על חך (הנגזר גם הוא מן חכך), כלי הדישה המחכך ומפרק ומפרר. ודומה לו שרש נרג בארמית בהוראת שבירה, וכריתה ויסודו ר ג (עיין ארג הרג) •

מַרְגֵּלֹת, עיין רגל •

מַרְגֵּמָה, בשרש רגם •

מַרְגֵּעָה מַרְגּוֹעַ, בשרש רגע •

מָרַד, פ״י, במקרא לא נמצא רק בבנין הקל, וענינו פריקת עול מלכות והתפרצות באדונים בעזות ותוצפה, ייד עכפאָרען, возмущаться, וקשורו על הרוב ביחס שבו! כי מָרַדְתָּ בי (מ״ב י״ח, כ׳), אך בה׳ אל תִּמְרֹדוּ (במדבר י״ד, ט׳), לִמְרֹד בה׳ (יהושע כ״ב, כ״ט), לִמְרָדְכֶם בה׳ היום (שם שם, ט״ז). ובא גם ביחס הפעול: ואותנו אל תִּמְרֹדוּ (שם שם י״ט), ובכה״ק האחרונים ביחס ש ע ל: העל המלך אתם מֹרְדִים (נחמיה ב׳, י״ט), וַיִּמְרֹד על אדניו (דהי״ב י״ג, ו׳), ובחסרון הפעול: ושלש עשרה שנה מָרָדוּ (בראשית י״ד, ד׳), ונרדף עם פעל רשע, פשע: וְהִרְשַׁעְנוּ וּמָרָדְנוּ (דניאל ט׳, ה׳), הַמֹּרְדִים והפושעים בי (יחזקאל כ׳, ל״ח). ועל דרך המליצה: המה היו בְּמֹרְדֵי אור (איוב כ״ד, י״ג)— כופרים ומכחישים בתועלת האור. ובמשנה: הַמּוֹרֵד על אשתו (כתובות ה׳, ח׳), הַמּוֹרֶדֶת על בעלה (שם שם, ז׳), שמשון בעיניו מָרַד (תוספתא סוטה ג׳, ד׳)—ח ט א ב ע י נ י ו. ובענין התנגדות: יבוא כלב שמרד בעצת מרגלים, וישא בתיה בת פרעה שמרדה בגלולי בית אביה (מגילה י״ב); ובהשאלה: עין שֶׁמָּרְדָה (ע״ז כ״ב ע״ב), ובבינוני פעול, ענינו מרדף, נדח, מדוכא, ומעונה פֿערשטאָססען, פֿערפֿאָלגט, עלענד, удрученный, несчастный, פ״א במקרא: ועניים מְרוּדִים תביא בית (ישעיה נ״ח ז׳). וי״מ משרש רוד (עיי״ש). ובחז״ל גם בבנין הִפְעִיל: נמרד שֶׁהִמְרִיד כל העולם כולו עליו (חגיגה י״ג, ע״א), כמו הרעיש, אויפֿבריננען: והמרדת אותם אלו על אלו (ב״ר כ״ג). ובפיוט במובן אחר: והמרידו עם באל (מלכיות לר׳ יוסי בן יוסי)

מֶרֶד, ש״ז, פ״א במקרא, וויעדערזעטצליכקייט, возмущеніе: אם בְּמֶרֶד ואם במעל (יהושע כ״ב, כ״ב), ובגמרא: בורח מחמת מַרְדִּין (כ״ב ל״ט, ע״א), ופירש״י רציחה שהרג את הנפש וכו׳, מרדין הוא רציחה בלשון פרסי •

מַרְדּוּת, ש״נ, כעין הקודם וויעדערשפענסטיג-קייט, אונגעהאָרזאַם: непослушаніе:

בן נעות הַמַּרְדּוּת (ש״א כ׳, ל׳), ובגמרא: מכת מַרְדּוּת מדרבנן (יבמות נ״ב, ע״א)— על חייבי לאוין מן התורה, לוקין ארבעים

חסר אחת, והעובר על מצות עשה, וכן העובר על דברי חכמים, מכין אותו בלי מספר, לדעת הערוך ענינו מ ר ד שמרד בדברי תורה. ודומה המושג הזה למה שנקרא בלשון אשכנזית, דיסציפלינארשטראַפֿע, дисциплинарное наказаніе, והנכון כפירש"י שהוא מן רדוי ומשרש רדה (עיי"ש), מְרוּד, עיין רוד.

מְרַד, ש"ת, ארמית כבעברית אויפֿרוהר, אויפֿשטאַנד, мятежъ: וּמְרַד ואשתדור מתעבד בה (עזרא ד', י"ט).

מָרָד, מָרָדָא, ש"ת, מורד, מורדת, אויפֿריהריש, мятежный: קריא מָרָדָא (שם ט"ו), ובסימן ההודעה: קריתא מָרַדְתָּא (שם י"ב). ומענין זה נראה שאמרו: מַטְבֵּעַ מָרוּד (תוספתא מעשר שני א', ה')—מטבע שעשו המורדים במלכות.

מוֹרָד, במשנה, ש"ת, שחין, יכול מורד ת"ל ונרפא (כפרא נגעים ו', ה'), מכות אש יכול מורדת, ת"ל מחית המכוה (שם שם ז' ג'), בשחין במכוה בקרחת הַמּוֹרָדִין (שם שם א' א'). ובמשנה דנגעים השחין והמכוה והקדח המורדין (נגעים ו', ח'), היו מוֹרָדִין טהורין (שם ט', ב'), הרע"ב פירש כל זמן שלא נתרפאו שלא העלו קרום קרויים מורדים, כלומר שעדיין עומדים במרדם עכ"ל, או מלשון: עין שֶׁמָּרְדָה (ע"ז כ"ב, ע"ב). ויש גורסין מורר מוררת בשני רישי"ן והוא מלשון רָר בשרו (ויקרא ט"ו, ג') (ועיין רור).

מֶרֶד, שע"פ מבני יהודה (דהי"א ד', י"ז), וענינו, כנראה, עז וקשה.

מְרֹדַךְ עיין מְרֹאדַךְ.

מָרְדֳּכַי, שע"פ. א) בן יאיר דוד אסתר (אסתר ב' ה' ולהלן). ב) מעולי הגולה עם זרבבל (עזרא ב', כ'; נחמיה ז', ז'), ודרש חז"ל ידוע (בגזרתו עיין מראדך).

מַרְדֵּעַ מַרְדַּעַת, עיין רדע.

מָרָה, פעו"י, הקל א) סרוב ומיאון לעשות רצון המצוה ווידערשפענסטיג זיין, противиться, בקשור עם ביחס הפעול, המתיחס לשם פֶּה: אשר מָרָה את פִּי ה' (מ"א י"ג, כ"ו), כי פיהו מָרִיתִי (איכה א', י"א), או לשם דָּבָר: ולא מָרוּ את דְּבָרוֹ (תהלים ק"ה, כ"ח). ובהתיחס אל עצם הַמְצַוֶּה: כי אותי מָרָתָה (ירמיה ד', י"ז). וע"ד הפעל מרד ביחס הבי"ת, כי מָרְתָה בֵּאלהיה (הושע י"ד, א'), כי מָרוּ בָךְ (תהלים ה', י"א). ובחסרון הנשוא: ואנכי לא מָרִיתִי (ישעיה נ' ה'), ואם תמאנו וּמְרִיתֶם (ישעיה א', כ'), כי מָרוּ מָרִיתִי (איכה א', כ'), והמקור בוי"ו תמורת ה"א, נחנו פשענו וּמָרִינוּ (שם ג', מ"ב), ולא נמצא בעתיד, והבינוני: בן סורר ומרה (דברים כ"א, י"ח), ומפרש: איננו שמע בקלנו, מלומד לסרב ולמאן: דור סורר וּמֹרֶה (תהלים ע"ח, ח'). וביחס אל הלב: לב סורר ומרה (ירמיה ה', כ"ג), וברבוי: שמעו נא הַמֹּרִים (במדבר כ', י'). וי"מ מזה: מוֹרְאָה ונגאלה (צפניה ג', א'), כמו מוֹרָה, וענינו: בית הַמֶּרִי. ובא ב) כי ראה ה' את עני ישראל מֹרֶה מאד (מ"ב י"ד, כ"ו), יב"ע תרגמו: תַּקִּיף לַחֲדָא, והוא לפי הכוונה ואפשר שפירש את המלה מרה מלשון מר בארמית שעקרו חזק ותוקף. ולמפרשים דעות שונות בו, והנכון שהוא בהוראת שרש מרר, ביטטער, הערב, פרוירינג, плачевный, горькій, שהשרשים הקרובים באותיותיהם, קרובים ומתחלפים במובנם. ובמובן זה יש מפרשים: והמה מָרוּ ועצבו את רוח קדשו (ישעיה ס"ג י'), כפל של ועצבו, ערביטטערן, огорчать, והוא כמו: וַיְמָרְרוּ את חייהם (שמות א', י"ד). (ועיין בסמוך ובשרש מרר):

ההִפְעִיל כעין הקל א) סרוב ומיאון, ווידערשפענסטיג זיין: כל איש אשר יַמְרֶה את פיך (יהושע א', י"ח), וַתַּמְרוּ את פי ה' (דברים א' כ"ו, מ"ג, ט' כ"ג), וינסו וַיַּמְרוּ את אלהים (תהלים ע"ח, כ"ו). וביחס הבי"ת: אל תַּמֵּר בו (שמות כ"ג, כ"א), ע"ד הפעל מן מרר: וַיַּמְרוּ בי (יחזקאל כ', ח'). ובהתיחס אל מאמר ופקודת המצוה וענינו בזיון, פֿעראַכֿטען: כי הִמְרוּ אמרי אל (תהלים ק"ז, י"א), והכפל: ועצת עליון נאצו: וַתֶּמֶר את משפטי (יחזקאל ה', ו'), ומפרש: כי במשפטי

מאסו. והמקור: לַמְרוֹת עליון (תהלים ע"ח, י"ז), בחסרון הה"א, והראוי: לְהַמְרוֹת, וכן: לַמְרוֹת עיני כבודו (ישעיה ג׳, ה׳); והבינוני מַמְרִים הייתם עם ה׳ (דברים ט׳, ז׳, כ"ד ל"א כ"ז). והקשור עם מלת עם ענינו ממרים הייתם, בעת היותכם עם ה׳ ולפניו תמיד. ב) מרור ועצוב, ערבימטערן, קראַנקען, огорчать: כי הִמְרוּ את רוחו (תהלים ק"ו, ל"ג), כמה יַמְרוּהוּ במדבר (שם ע"ח, מ׳), והכפל יעציבוהו. ובמקור: וּבְהַמְּרוֹתָם תלן עיני (איוב י"ז, ב׳) המ"ם דגושה. ובהלכה, הוראת הלכה כנגד פסק בית דין הגדול: מצאן אבית פגי והמרה עליהן יכול תהא הַמְרָאָתוֹ הַמְרָאָה (סנהדרין י"ד ע"ב). ומזה זקן וממרה (או ממרא)—החולק על פסק דינם של בית דין הגדול, על פי התנאים המותנים בזה ומפורשים ברמב"ם הלכות ממרים (פ"ג ה׳); ובע"א, התחרות והתגרות והתערבות עם הזולת, וועטטען, держать пари: מעשה בשני בני אדם שֶׁהִמְרוּ זה את זה (שבת ל"א ע"א). ומזה לדעת רש"י מה שאמרו: ומפריחי יונים אלו שֶׁמַּמְרִים את היונים (סנהדרין כ"ה ע"ב)—מלמד את יוניו לנצח יוני חברו במהירות מעופם, אַבריכטען, дрессировать. ועקרו לדעת רש"י בסנהדרין לשון הרגזה, מרגיזים אותן זה על זה להלחם, וכן נראה ולא בענין הפרחה ומלשון המקרא: במרום תמריא (איוב ל"ט, י"ח), והראיה ממה שאמרו: ולא יונים בלבד אמרו אלא אפילו בהמה חיה ועוף (סנהדרין שם).

מֹרָה, ש"נ, ע"מ תוֹעָה, מירור ועצוב, קראַנקונג, огорченіе; ותהיין מֹרַת רוח ליצחק (בראשית כ"ו, ל"ה).

מְרִי, בהפסק מֶרִי, שם, א) סיבוב ומיאון לשמוע בקול מצוה, ועל הרוב ביחס אל הש"י, ווידערזעטצליכקיים, ווידערשפּענסטיגקיים, ослушаніе, сопротивленіе: כי חטאת קסם מֶרִי (ש"א ט"ו, כ"ג), לאות לבני מֶרִי (במדבר י"ז, כ"ה), כי עם מְרִי הוא (ישעיה ל׳, ט׳), כי בית מְרִי המה (יחזקאל ב׳ ה׳, ובכמה מקומות). ובכנוי: כי אנכי ידעתי את מֶרְיְךָ (דברים ל"א, כ"ט), לשוב לעבדתם בְּמִרְיָם (נחמיה ט׳, י"ז). ובא במובן ש"ת: אל תהי מרי כבית הַמֶּרִי (יחזקאל ב׳, ח׳), הראשון ש"ת. וכן: אך מְרִי יבקש רע (משלי י"ז י"א), ווידערזעטצליך, צאַנקיש, строптивый. ב) מרירות ועגמת נפש, הערבינקיים, ערביטטערונג, огорченіе: גם היום מְרִי שחי (איוב כ"ג, ב׳).

מוֹרָה, שם, תער הגלבים, שערמעססער, бритва, ושמושו בלשון זכר: ומוֹרָה לא יעלה על ראשו (שופטים י"ג, ה׳; ש"א א׳, י"א). בגזרתו נמצאו דעות שונות והנראה ששרשו ירה, ונקרא כן על שמשיר ומשליך את השער (ועיין ירה).

מוֹרָה, שם, פ"א במקרא: שיתה ה׳ מורה להם (תהלים ט׳, כ"א), רש"י פירש בו שלשה פרושים, מרות ועול, ד"א מורה לשון השלכה, לשון ירה בים (שמות ט"ו), וי"א מורה לשון תער, וכעין פירש"י הראשון תרגם הרמבמ"ן זעטצע איינען מייסטער איבער. ויש שפרשוהו מענין תורה וכן תרגם זאַבם, וואַרנונג, предостереженіе, וי"פ מלשון מוֹרָא (ועיין ירה).

מוֹרֶה, שע"פ, ובא בחבור לשם אחר: עד מקום שכם עד אֵלוֹן מוֹרֶה (בראשית י"ב, ו׳), מול הגלגל אצל אלוני מֹרֶה (דברים י"א, ל׳). והוא כנראה שם איש נקרא מוֹרֶה, ועל שמו נקרא מקום אחוזתו (ועיין אלה, אלון) „גבעת הַמּוֹרֶה בעמק", נזכר במלחמת גדעון (שופטים ז׳, א׳). וי"מ מזה האמור: גם ברכות יעטה מוֹרֶה (תהלים פ"ד, ז׳), שהוא שם מקום, סמוך לעמק הבכא.

מָרָה, שע"פ, מקום ידוע במדבר שור, וטעם השם מפורש במקומו: ויבאו מָרָתָה ולא יכלו לשתות מים מִמָּרָה, כי מָרִים הם (שמות ט"ו, כ"ג).

מֵרוֹז, שע"פ, מקום נזכר רק פעם אחת במקרא בשירת דבורה בארור על אשר לא באו יושביה לעזרת אחיהם במלחמתם את יבין מלך כנען (שופטים ד׳, כ"ג), ומקומה בארץ הגליל, ולדעת קצת היא מֵרוֹם.

מָרוֹת, שע"פ. עיר, כי חלה לטוב יושבת

מָרוֹת (מיכה א׳, י״ב), ולפי שלא נמצא זכרה במקום אחר במקרא, ראו המפרשים לפרשה ע״ד הכנוי המליצי לעיר ירושלים, ורש״י אמר אותה היושבת בשלותה וממרה על פי הנביאים, ואפשר להיות שקרא הנביא לירושלים מָרוֹת על שם הר המוריה.

מַרְזֵב, בשרש רזב.

מַרְזֵחַ, בשרש רזח.

מָרַח, פ״י, בקל מעיכת דבר רך ונוח להתמעך ולמשוח על דבר מה, בעשטרייכען, намазать. ובמובן זה בא בפעול: מְרוֹחַ אָשֶׁךְ (ויקרא כ״א, כ׳), ש״ת למי שֶׁאֲשָׁכָיו מעוכים וכתושים, דער צערקוועטשטע האָדען האָט, у кого раздавлены дѣтородные яица, ומזה מיח ומשיחה בדבר המתמעך, בעשטרייכען натирать: ישאו דבלת תאנים וְיִמְרְחוּ על השחין (ישעיה ל״ח, כ״א). ובמשנה השתמשו בו עוד לענין החלקת והשוואת פני צבור של תבואה בכרי, שהוא גמר מלאכת תקון התבואה: ופטור מן המעשרות עד שֶׁיִּמְרַח (פאה א׳, ו׳), גלאַטט שטרייכען, гладить. ובנפעל מן ההוראה הראשונה: שֶׁנִּמְרְחוּ אשכיו (בכורות ו׳, ה׳), ובפִעֵל: לא יתן עליה שעוה מפני שהוא מְמָרֵחַ (שבת כ״ב, ג׳), מֵרַח מן הצדדים (כלים י׳, ד׳), הלוקח שבלים מְמוֹרָחִים (בכורות י״א, ע״ב). ובהִתְפַּעֵל: ובכל דבר הַמִּתְמָרֵחַ (שם שם ב׳).

מֵרוּחַ, בגמרא שה״פ: מירוח הקדש אינו פוטר (מנחות ס״ו, ע״ב), ועיין תוספתא שבת פרק ה׳ וירושלמי ערובין פ״י ובירוש׳ פאה פרק ד׳: אחת מירוח.

מָרוֹם מֵרוֹם, בשרש רום.

מֵרוּץ מְרוּצָה, בשרש רוץ רצץ.

מֶרְחָב, בשרש רחב.

מֶרְחָק, בשרש רחק.

מַרְחֶשֶׁת, בשרש רחש.

מָרַט, פ״י, הקל עקרו משיכת דבר בבח לעקרו ממקומו, ומזה: א) תלישת שער, אויסרייסען, אויסציפּען, рвать волосы, дергать: וָאֶמְרְטָה משער ראשי (עזרא ט׳, ג׳), וָאֶמְרְטֵם ואשביעם (נחמיה י״ג, כ״ה), ולחיי לְמֹרְטִים (ישעיה נ׳, ו׳), ובגמרא: התולשת הכנף והקוטמו והמורטו חייב ג׳ חטאות וכו׳ תולש משום ממחק (שבת ע״ד ע״ב), ופירש״י מורט, מורט שער הנוצה לצד זנבו הוא קשה. ובמובן פעל עומד: ואת הרחלים מפני שנוזזות ושוטפות ומורטות (ב״מ ס״ח, ע״ב). ובבינוני פעול בהשאלה: וכל כתף מְרוּטָה (יחזקאל כ״ט, י״ח)—קרועה ופצועה מכבד משא, או מחרב מלחמה, אַבגעשונדען. ב) לטוש וצחצות כלי מתכת שנעשה ע״י משיכה של השחזה, שלייפען, שאַרפען, פאָלירען, точить: ויתן אתה לְמָרְטָה (שם כ״א, ט״ז). ובבינוני פעול: חרב הוחדה וגם מְרוּטָה (שם שם, י״ד).

הנִפְעַל מן הקל בהוראתו הראשונה, אויסגערויפט, ווערדען, קאַהל ווערדען, облысѣть: כי יִמָּרֵט ראשו (ויקרא י״ג, מ׳)—נשירת השער לסבה ידועה

הפֻּעַל מן הקל בהוראה השניה, היות לטושה ומצוחצחת, פאָלירט, בלאַנק ווערדען: למען היה לה ברק מֹרָטָה (יחזקאל כ״א, ט״ו), הטי״ת בדגש לתפארת הקריאה. ובבינוני: נחשת מְמֹרָט (מ״א ז׳, מ״ה). ובא: אל גוי ממשך ומוֹרָט (ישעיה י״ח ב׳, ז׳), הוא כמו מְמוֹרָט, יב״ע תרגמו: לות עמא אניסא ובזיזא, ופירש״י ע״ד ההשאלה, מן ההוראה הראשונה, ע״ד כל כתף מרוטה, שמרטהו ופשטו עורו מעליו, ומוסב לישראל, וכן פירשו המפרשים הראשונים. והאחרונים פרשוהו מענין השני מלוטש ומצוחצח, והיינו יפה וחזק, פעסט, גלאַנצענד, שטאַרק, жерный, лоснящійся, ומוסב אל עם הכושים, ששלחו בני ישראל מלאכים אל מלכם תרהקה לבקשו לצאת לעזרתם כנגד מלך אשור, ותרהקה שמע להם, ויצא להלחם בו כמפורש (שם ל״ז, ט׳) (ועיין משך). ויש נוזרים אותו מן ירט (עי״ש) ואין להכריע: נחשת מְמֹרָט (מ״א ז׳, מ״ה), ובדהי״ב (ד׳ ט״ז) נחשת מָרוּק. ובדחז״ל בא הפעל הזה גם בבנין התפעל: וכנפיו מִתְמָרְטִין (ב״ר י״ט), כנפיו מִתְמָרְטוֹת (שמו״ר ב׳).

מְרַט, פ"י, ארמית כבעברית: עד די מְרִיטוּ גפיה (דניאל ז', ד'), בבינוני פעוּל. ובארמית בא בכפל למ"ד. בענין ריסוק וריסוס: ועל ידי רשעים יִרְטֵנִי (איוב ט"ז, י"א), תרגומו מְמַרְטֵט יתי. ומזה בגמרא: ההוא אימרטוטי אמרטט (ע"ז ס"ט א'; נדה נ"ו ע"ב)—נתרסק, וכן בבגדים ישנים שהקים: מעדה בגד (משלי כ"ה, כ'), תרגומו דשקל מַרְטוּטָא (ועיין תוי"ט נדה פ"ז מ"ב), ובלשון גמרא סמרטוט. והנראה כי יסוד השרש הזה הוא רט, וממנו נגזרו השרשים ירט, מרט רטה, רטט.

מְרִיב בַּעַל, שם עצם פרטי, בן יונתן (דהי"א ח', י"ד). ובחסרון הבי"ת: מְרִי בַעַל (שם ט', מ'), יתכן שהוא ע"ד השם יְרֻבַּעַל שמפורש טעמו: ירב בו הבעל (שופטים ו', ל"ב), מלשון ריב. ובא גם בחסרון בי"ת אחת, מפני פגישת שתי ביתי"ן, ובספר שמואל ב' (ד', ד'), נקרא מְפִיבֹשֶׁת, כמו שנקרא ירבעל, בשם יְרֻבֶּשֶׁת (ש"ב י"א, כ"א). ובעל ובשת ענינם אחד, (ועיין איש בשת).

מְרִיבָה, עיין רוב.

מְרָיָה, שע"פ, ראש בית אב אחד מבתי אבות לכהנים בימי נחמיה: לשריה מְרָיָה (נחמיה י"ב, י"ב), (ועיין הערה 16 לפרק ראשון לספרנו דברי הימים לבני ישראל).

מֹרִיָּה, שע"פ, חבל ארץ, בארץ כנען לפנים: אל ארץ המֹּרִיָּה (בראשית כ"ב, ב'), שעל אחד מהרריה צוה הש"י את אברהם להעלות את יצחק לעולה (שם), וכן נקרא גם ההר ההוא בשם מוריָה (בוי"ו), ועליו בנה שלמה את בית ה' בירושלים (דהי"ב ג', א'), ולא נזכר השם הזה במקרא במקום אחר. ותחתיו מצוי השם הר ציון. ולדעת המבארים שני הרים שונים הם קרובים זה לזה, על הר ציון בנה שלמה את ביתו, ועל הר המוריה בצפון העיר בנה את בית ה', ורק אחרי אשר חבר שלמה שני ההרים האלה בגשר, כלל שם הר ציון גם את הר המוריה, ובגזרת השם, השערות שונות לחכמים הראשונים והאחרונים. ולדעתנו לא רחוק לשער כי יסודו מר בהוראת רם וגבוה, הר, ארץ הרים, ונוסף עליו השם יה לקדושת המקום, שהוא מקום קדוש. והרי קדש כאלה, היו ידועים ומצוים בימים הקדמונים (עיין הַר, אֲרִיאֵל, הַרְאֵל, מָרוֹת).

מְרָיוֹת, שע"פ, א) בן זרחיה מן הכהנים המתיחסים לפינחס בן אלעזר. מאבותיו של עזרא הסופר (עזרא ז', ג'. דהי"א ה', ל"ב), ועל שמו נקרא ב) בית אב אחד מבתי אבות הכהנים בימי נחמיה (נחמיה י"ב, ט"ו).

מִרְיָם, שע"פ, א) אחות אהרן ומשה ומתוארת בתאר נביאה (שמות ט"ו כ'). ב) אחד מבני יהודה (דהי"א ד', י"ז).

מָרַךְ, יסודו רכך, דבר רך ונוח להתמעך ולהתמוגג. ומזה במובן המוסרי

מֹרֶךְ, שם, רכות הלב (משרש רך) מוג הלב ממורא ופחד, פערצאגטהייט, פּורכט, робость, баязнь: והבאתי מֹרֶךְ בלבבם (ויקרא כ"ו, ל"ו). ובספרא על פסוק זה: אתה אומר והבאתי מרוך בלבבם. אלא והבאתי מורך בלבבם, ואיזו, זו אימה ופחד הדאגה ורעדה ויראה (בהקתי פ' ז'). ובגמרא השתמשו בו בפעל במובנו הראשון: נתמרך פסול, נתמסמס פסול. איזוהי היא המרכה ואיזוהי המסמכה? הַמְּרֻכָּה כל שנשפך כקיתון, המסמסה כל שאינו יכול לעמוד (חולין מ"ה ע"ב). ומתיחס לחוט השדרה, ווייך ווערדען, צער-שמעלצען. ובפיוט גם בנִפְעַל: פחות וסגנים נמרכים (קרובות אחרון של פסח).

מֶרְכָּז, ש"ז, בספרי המחקר, הנקודה האמצעית בתוך העגול, אשר כל הקוים היוצאים ממנו אל הקו הסובב, הם שוים, מיטטעלפונקט, צענטרום, центръ, והוא מלשון ערבית: מֶרְכַּז הגלגל (מו"נ ב'—כ"ד), גלגלים יוצאים חוץ למֶרְכָּז (שם).

מֶרְכָּב מֶרְכָּבָה, בשרש רכב.

מַרְכֹּלֶת בשרש רכל.

מרמה, בשרש רמה.

מְרֵמוֹת, שע"פ, א) בן אוריה הכהן, מגדולי השרים אשר עלו עם עזרא מן הגולה (עזרא ח', ל"ג), והוא כנראה אשר החזיק בבנין חומות ירושלים (נחמיה ג', כ"א), ושם נאמר בן אוריה בן הקוץ, והוא שבא בחותמים על האמנה (שם י', ה'), ב) מן האנשים שלקחו נשים נכריות (עזרא י', ל"ו).

מִרְמָס, בשרש רמס.

מִירָם מרום, שע"פ במשנה: ספרי המירם אינם מטמאין את הידים (ידים ד', ו'), והערוך גורס המרום ובגמרא (לפי גירסת הערוך): הרבה מקראות שראוין לישרף כספרי המירם (חולין ס', ע"ב). פירש הערוך ספרי המינים והכופרים, מין היה ושמו מרום, ועוד בפ"א ספרים החיצונים של חכמת יונית שמם בלשונם המירוס, וכתב ר"ב מוספיא שהוא ראש הפייטנים היונים הנודע, הומירוס האָמער, ובירושלמי בפרק חלק דסנהדרין כתוב בהדיא אבל ספרי הומירוס הקורא בהם כקורא באגרת. והרמב"ם במשנה דידים גורס המירם וכן הוא ברוב הנוסחאות. ופירושו איננו מחוור.

מוֹרָן, במשנה, שע"ז: ולא את המּוֹרָן ולא את השובך (ב"ב א', ו'), ופירש הערוך מגדל קטן שבונין בגנות, ורש"י פירש מין פלטין ולא נודע לנו מקורו, ומסמיכותו לשם שובך לא רחוק לפרש שהוא שם למגדל שמגדלים שם יונים שמלמדים אותם להמרות, עיין מרה. ויתכן ג"כ שהוא מן מוֹרָן חנית בארמית, מגדל משופע וחד.

מְרַס, ארמית, פ"י, מרוח ומעוך, צער-קוועטשען, раздавить: מרוח אשך (ויקרא כ"א, כ'), ת"א מְרִיס פַּחֲדִין: ומעוך וכתות (שם כ"ב, כ"ד), ת"א וְדִימְרִיס וְדִירְסִיס. ובמשנה הפֵעל בהוראת בחילה וניעור דבר נוזל שלא יקפא, ריהרען, размѣшивать: נתנו למי שהוא מְמָרֵס בו (יומא ד', ג'), ובענין קרוב לזה: ממרסין באורז בשביעית (שביעית ב', י')—משקין הקרקע שהאורז גדל בו במים הרבה ומערבים בהם את העפר. ובגזרתו נראה שיסודו רס, רסס (עיין שם). ומן השרש הזה יצאו השמות:

מוּרְסָן, ש"ז, קליפות התבואות המרוססות ונקלפות מן הגרעינין ע"י הכתישה והטחינה ומיוחד לסובין גסים, גראָבע קלייען, крупныя отруби: הַמּוּרְסָן מותר (תרומות י"א ה'), שאורן וסובן ומורסנן (חלה ב', ו').

מוּרְסָא, שם, חבורה טריה, עומדת להתמעך, בלאָטטער, געשוויר, нарывъ, вередъ: המפים מוּרְסָא בשבת (עדיות ב' ה')—עוצר את החבורה להוציא הליחה.

מוּרְיָס, שם, שומן של דגים כשנתנו בו מלח: אין נותנים דבלה וגו' לתוך המוריים (תרומות י"א, א'), ולשון רומית הוא muria. muries. (עיין חולין ו' ע"א; ע"ז ל"ד ע"ב).

מֶרֶס, שע"פ, אחד משרי המלך אחשורוש (אסתר א', י"ד), בלשון פרסית הישנה מֶרֶשָׁה, ענינו נכבד וגדול.

מַרְסְנָא, שע"פ, אחד משרי המלך אחשורוש (שם).

מְרַע, פעו"י, ארמית, חָלָה חולשה, קראַנק זיין, קראַנק ווערדען, быть больнымъ, слабымъ: ואשר שכב (תהלים מ"א, ט'), תיב"ע דַּיִן דְּמָרַע, אביך חולה (בראשית מ"ח, א'), ת"א מְרַע, לפני הנוסחאות כ"י ולפנינו שְׁכִיב מְרַע: חולה הוא (ש"א י"ט, י"ד), תיב"ע שְׁכִיב מְרַע. ומזה במשנה הכותב נכסיו והוא שְׁכִיב מְרַע (פאה ב', ז'), ובגמרא: כמאן מצלינן האידנא אקצירי וְאַמְרִיעֵי (ר"ה ט"ז, ע"א), קצירי קצירי ממש מְרִיעֵי רבנן (נדרים מ"ם ע"ב).

מְרַע מַרְעָא, ש"ז, חולי, קראַנקהייט ליויד שוואַכע, болѣзнь, недугъ, слабость: בריש כל מַרְעִין אנא דם (ב"ב נ"ח ע"ב).

מֵרֵעַ, בשרש רעע.

מֵרַע, בשרש רעה.

מִרְעֶה, **מַרְעִית**, בשרש רעה.

מַרְעֵלָה, בשרש רעל.

מַרְפֵּא, **מַרְפֵּה**, בשרש רפא.

מִרְפָּשׂ, בשרש רפש.

מִרְפֶּסֶת, בשרש רפס.

מַרְפֵּק, בשרש רפק.

מָרַץ, פ"י. לא נמצא במקרא כי אם ג"פ בנפעל, ופ"א בהפעיל. לדעת רש"י, הוא דומה לשרש מלץ. ועקרו דבר מפורש ומבואר. דבר דבור על אפניו. קלאר, דייטליך רעדען. ומזה מפרש: מה נִּמְרְצוּ אמרי ישר (איוב, ו"ו, כ"ה), מה מפורשים וברורים, והוא כמו מה נִמְלְצוּ לחכי (תהלים, קי"ט), ותרגומו מה בסימין, וחבל נִמְרָץ (מיכה, ב', יו"ד), חבל מפורש ומבואר. וכן והוא קללני קללה נִמְרֶצֶת (מ"א, ב', ח'), קללה מפורשת. ובענין זה יפרש את ההפעיל. מה יַמְרִיצְךָ כי תענה (איוב, ט"ז, ג'), תרגומו ישטרך פיך לחשוב דברים נמרצים על אופניהם, וטעמו מה יועיל לך, מה נאוה לך. ותרגומו יבסמינך. והרד"ק פירשו בענין חוזק, ובפירושו החזיקו המבארים האחרונים. והוסיפו לשער, שבעיקר הוראתו הוא דומה לשרש פרץ, פריצה ובקיעה בכח געוואלטזאם. איינברעכען, איינדרינגען, врываться, ומזה בנפעל: חֶבֶל נִמְרָץ (מיכה, ב', יו"ד), יסורים חזקים נכנסים וחודרים חדרי בטן. געוואלטיגע שניידענדע וועהען, рѣзкая боль (ועיין חבל) וכן קללה נִמְרֶצֶת (מ"א, ב', ח'). מה נִמְרְצוּ אמרי ישר (איוב, ו"ו, כ"ה), במובן המושאלי, נכנסים אל הלב, מוכיחים הוכחה נאמנה. איינדרינגליך איבערצייגענד, быть убѣдительнымъ, ובְהִפְעִיל: מה יַמְרִיצְךָ כי תענה (שם, ט"ז, ג') מה יאכף עליך, מה יכריחך. צווינגען, שטאכלען, понуждать. ומפיוטי הפייטנים הראשונים נראה, שפירשו גם הם את הפעל הזה בהוראת חוזק ועצמה, ובנו ממנו שם מֶרֶץ, ואמר הקליר: אד להעלות בְּמֶרֶץ (גשם), וכן אמר רבנא שמעון ב"ר יצחק יְקָדוּ עמודיה באנכי בְמֶרֶץ (קרובות ב' שבועות), זמיר עריצים יענה בְמֶרֶץ (יוצר ז' פסח), ור' שמואל בן תבון השתמש בו בענין הצעת מליצה: וזה הַמְרָצַת דברים עצומה מאד (מו"נ א', נ"ט), אשר הִמְרִיצוּ בשבחים (שם).

הַמְרָצָה, עיין מרץ.

מַרְצֵעַ, בשרש רצע.

מַרְצֶפֶת, בשרש רָצַף.

מַרְצוּף, בשרש רָצַף.

מרק, פ"י. חכוך וגירוד, שפשוף והחלק, לנקות ולצחצח, מירוט. וכן הוא בארמית פיין איינרייבען, פאלירען, скоблить, точить, лощить, полировать, מִרְקוּ הרמחים (ירמיה, מ"ו, ד') ובבינוני פעול: נחשת מָרוּק (דהי"ב, ד', ט"ז) ובמ"א (ז', מ"ה) נאמר בםקומו מְמֹרָט.

הַפֻּעַל, בענין נקוי וצחצוח כלי, אבגעשייערט, אבגעריעבען ווערדען, быть скоблену, вычищену וּמֹרַק ושטף במים (ויקרא, ו"ו, כ"א), יצוחצח בעפר ומים ואח"כ יִשָּׁטֵף. ובמשנה אמרו מריקה בחמין ושטיפה בצונן (זבחים י"א ז'), ובחז"ל בא בפיעל בענינים שונים קרובים זה לזה בעקרם. א) במובן צחצוח ולטישה אבן אחת ושיבבה וכתתה ומירקה (קהלת א', א'), המוסרי נקוי מעון: יסורין מְמָרְקִין כל עונותיו של אדם (ברכות דף ב' ע"א), ומה שחטאתי לפניך מָרֵק ברחמיך הרבים (בתפלה). ב) בענין גמר מלאכה איזה שתהיה כעין הלטישה, שהיא גמר מלאכת הצרוך: קירצו ומירק אחר שחיטה על ידו (יומא פרק ג' משנה ד'), מירק את ההפשט (תמיד ד' ב'), המחתך לבשל אעפ"י שלא מירק (עוקצין ב' ה'), הגיפה ולא מירקה (אה"ות י"ג ג'), לא גמר לסגור אותה; שהכניסן כדרכן ולא מרקן (מקוואות יו"ד א'). ומזה כנראה בהשאלה — כל הַמְמָרֵק עצמו לעבירה חבורות ופצעים יוצאין בו (שבת דף ל"ג ע"א) ופירש"י מפנה לבו לכך,

ממרק עצמו משאר עסקים להתעסק בעבירות. והענין: גומר ומחליט, זיך ענטשליעסען ,рѣшиться. ולפי הכתיב נמצא הפעל הזה במקרא גם בבנין.

הפעיל: חַבֻּרות פצע תַּמְרִיק ברע (משלי, כ׳, ל״ד) תחכך, תגרר לנקותו ולצחצחו, והקרי תַּמְרוּק (עיין בסמוך).

מְרוּק, מְרוּקִים, ש׳, פ״א, חכוך וגירור לנקוי, וכולל משיחה בשמנים המבשמים, רייניגונג, איינרייבונג, очищеніе, притиранье ימי מְרוּקֵיהֶן (אסתר ב׳, י״ב).

תַּמְרוּק, שה״פ, נקוי וצחצוח, רייניגונגס-מיטטעל. חברות פצע תמרוק ברע (משלי, כ׳, ל״ד) החברות הן אמצעים טובים למרט את עונות הרע ולנקותו. ובמובן הטבעי נקוי וגירוד הגוף ומשיחתו בשמנים המבושלים או השמנים שבהם מנקים ומושחים. רייניגונג, איינרייבונג, очищеніе, притиранье ובתמרוקי הנשים (אסתר, ב׳, י״ב), ויבהל את תַּמְרוּקֶיהָ (שם שם ט׳).

מְרַק, ש״ז, רוטב התבשיל שנתבשל בו בשר, בריהע, זופפע, отварь, супъ ואת הַמָּרָק שפוך (שופטים, ו״ו, כ׳), וּמְרַק פגולים כליהם (ישעיה, ס״ה, ד׳), והכתיב ופרק. לדעת הרד״ק, נקרא כן לפי שיש במי התבשיל מריקת הבשר.

מֶרְקָח, מֶרְקָחָה, מִרְקַחַת, בשרש רקח.

מָרַר, עקרו הרגשת טעם חריף וחד, מצער את החיך, הערבע, ביטטער זיין быть горькимъ, והפוכו מתוק. הקל לא נמצא כי אם בבינוני, במובן תאר המתיחס אל המתואר ביחס שאליו, ומתבונן במובן המושאלי, עגמת נפש, כי מַר לי מאד (רות, א׳, י״ג), עס איזט הערבע, ביטטער, טרויעריג, мнѣ горько, печально, הנה לשלום מַר לי מָר (ישעיה, ל״ח, י״ז), כי נפשה מָרָה לה׳ (ש״ב, ד׳, כ״ז). ובחסרון היחס: כי מָרָה נפש כל העם על בניו (ש״א ל״ד). —

הנפעל, במובנו הפשוט, ביטטער

ווערדען стать горькимъ: יֵמַר שכר לשותיו (ישעיה, כ״ד, ט׳), והוא ע״מ יֵקַל, וי״א שהוא מן הקל ע״מ יֵהָם, אִיתָּם, וריחו לא נָמַר (ירמיה, מ״ח, י״א), ולדעת י״מ הוא מן מור, עיי״ש.

הפיעל, יוצא, במובן המוסרי, גרם מרירות, ביטטער מאַכען, дѣлать горькимъ: וַיְמָרְרוּ את חייהם (שמות, א׳, י״ד) ובענין העצבה והרגזה, פערביטטערן, קראַנקען, огорчать, וַיְמָרְרֻהוּ ורבו (בראשית, מ״ט, כ״ג), ובא: אֲמָרֵר בבכי (ישעיה, כ״ב, ד׳) בטעם תאה״פ: אבכה בכיה מרה, או במר נפש.

ההפעיל, יוצא, במובן המוסרי, גרם מרירות עצב ויגון, ביטטער מאַכען, בעטריבען огорчать, причинить горесть, горе, כי הֵמַר שדי לי (רות, א׳, כ׳), ושדי הֵמַר נפשי (איוב, כ״ז, ב׳), כמו לנפשי, או ע״ד וימררו את חייהם. ובמובן יוצא לענין מרירות של בכי והספד, ביטטערליך וויינען, טרויערען, горевать: וְהָמֵר עליו כְּהָמֵר על הבכור (זכריה, י״ב, יו״ד), ובא: אל תַּמֵּר בו (שמות, כ״ג, כ״א), בהוראת הפעל מרה, עיי״ש, ובפיוט בהפעל וע״ד השלמים: הוּמְרוּ בקושי (מערבית אחרון של פסח). —

הַהִתְפַּעֵל, בכתבי הקדש האחרונים, בהשאלה במרירות הכעס והנקמה, ערגרימען, освирѣпѣть, разражиться: וְיִתְמַרְמַר מלך הנגב (דניאל, י״א, י״א), וביחוס לבעל חי: וַיִּתְמַרְמַר אליו (שם ח׳ ז׳), ובמדרש במובן הפשוט: מה המור הזה כל מי שמלקטו ידיו מִתְמַרְמְרוֹת, כך אברהם אבינו היה מְמָרְמֵר עצמו (שה״ש, א׳, י״ט). —

מַר, מֹר א) ש״ז, דאס ביטטערע, горесть, горечь: שמים מַר למתוק (ישעיה, ה׳, כ׳), ונפש רעבה כל מַר מָתוֹק (משלי, כ״ז, ז׳). ובהשאלה במובן המוסרי: אכן סר מַר המות (ש״א, ט״ו, ל״ב), אשיחה בְּמַר נפשי (איוב, ז׳, י״א; י׳, א׳). ב) ש״ת: דרכו חצם דבר מָר (תהלים, כ״ד, ד׳), ביטטער, горькій, לא חץ ממש, כי אם חץ

שלהם והוא דבר מר, כלומר לשון הרע שהוא מר ממות (באור) ע"ד וידרכו את לשונם קשתם שקר, והנראה שענינו ארס ורעל שהיו טובלים בהם את החצים, עיין מְרֹרָה, והוא כולל המשל והנמשל, ובהשאלה: מספד מָר (יחזקאל, כ"ז, ל"א), ואחריתה כיום מָר (עמוס, ח', יו"ד) יום של צרה גדולה, יום המות, אונגליקקליכער טאָג горестный, несчастный день, ולנקבה: מָרָה כלענה (משלי, ה', ד'), צעקה גדולה וּמָרָה (בראשית, כ"ז, ל"ד), זה ימות בנפש מָרָה (ש"ב, ד', כ"ז), כי מָרִים הם (שמות, ט"ו, כ"ג) ובסמיכות לשם נפש: וכל איש מַר־נפש (ש"א, כ"ב, ב') ערביטטערט огорченный, והיא מָרַת נפש (שם א' יו"ד), ויין לְמָרֵי נפש (משלי, ל"א, וי"ו), הגוי הַמַּר והנמהר (חבקוק, א', וי"ו) בעל חימה אכזרי, העפטיג, גרויזאַם ярый, жесткій, ובא: מֵי הַמָּרִים המאררים (במדבר, ה', י"ח), ושם בענין ההוא כמה פעמים שלא כמשפט, והרשד"ל פירש שענינו המים הנקראים מָרִים, כמו: נהר פרת, הנהר שנקרא פרת. ולדעת פירסט אין המרים בזה ש"ת, כי אם ש"מ שבא בל"ר, בהוראת צרה ואבדן אונטערגאַנג гибель. ג) תאה"פ: מַר יבכיון (ישעיה, ל"ג, ז') ביטטערליך, горько מַר צרח (צפניה, א', י"ד), ויצעקו מָרָה (יחזקאל, כ"ז, ל"ד), כי מָרָה תהיה באחרונה (ש"ב, ב', כ"ה), ובא: קראן לי מָרָא (רות, א', כ') באל"ף תחת ה"א, וזה כנראה בהתיחד לשע"פ הפך נעמי.

מָרָה, ש"מ פ"א במקרא ערגער בעטריבניסס, קוממער горечь, печаль: לב יודע מָרַת נפשו (משלי, י"ד, יו"ד). —

מָרָה, במשנה ש"נ התיחד אל הליחה המרה, הנמצאת בגוף בעח"י גאַללע желчь, נקבה הַמָּרָה (חולין ג' א'), מָרָה זורקת בו טיפה ומניחתו (ברכות ס"א ע"ב), וטפה של מָרָה תלויה בו (ע"ז כ' ע"ב), וע"ד המליצה: זרוק מרה בתלמידים (כתובות ק"ג ע"ב) ענינו המטל אימה עליהם, לפי שהכעס בא מן המרה. ובמקרא:

מְרֵרָה, ש"נ, גאַללע, желчь: ישפך לארץ מְרֵרָתִי (איוב, ט"ז, י"ג).

מְרוֹרָה, ש"נ, עקרו כנראה חמה, ארס, רעל, גיפט, ядъ מְרוֹרַת פְּתָנִים (איוב, כ', י"ד), אשכלת מְרֹרֹת למו (דברים, ל"ב, ל"ב), וברק מִמְּרֹרָתוֹ (איוב, כ', כ"ה) ברק כנוי לחץ, החץ כשהוא טבול במררתו בארסו (עיין מר) וי"מ כעין מְרֵרָה, החץ יוצא ממררתו אחרי אשר פלחה. וע"ד ההשאלה: כי תכתב עלי מרורות (שם י"ג כ"ו) טענות מרות או גזרות מרות וקשות.

מָרֹר, שם, לא נמצא כי אם בל"ר, עשבים או ירקות מרים, ביטטערע קרייטער, горькая желья: ומצות על מְרֹרִים יאכלהו (שמות, י"ב, ח'; במדבר, ט', י"א); וע"ד המליצה: השביעני בַמְּרוֹרִים (איכה, ג', ט"ו), והכפל: הִרְוַנִי לענה, ובמשנה התיחד למין ירק ידוע אצלם, ובחרחבינא ובמרור (פסחים ב' וי"ו). —

מְרִירִי, ש"ת, מר ביותר, ארסי וממית גיפטיג, געפאָהרליך, ядовитый, опасный וקטב מְרִירִי (דברים, ל"ב, כ"ד) ורש"י עפ"י ת"א פירש: שד ששמו מר, מרירי. יבעתהו כִּמְרִירֵי יום (איוב, ג', ה') לדעת המפרשים הראשונים ענינו כמו מְרִירֵי יום, והכ"ף הוא כ"ף הדמיון, והם לדעת רש"י: שדים המושלים בצהרים, כמו קטב מְרִירִי והוא מושל בצהרים, שנאמר: ומקטב ישוד צהרים (תהלים צ"א). ועיין כמר קטב.

מְרִירוּת, שמ"נ, ביטטערקייט, горесть, וּבִמְרִירוּת תאנח (יחזקאל, כ"א, י"א). —

מֶמֶר, שנ"ז, מן הקודם: צער מר, צרה גדולה ומרה, קראַנקונג, קוממער, огорченie, וּמֶמֶר ליולדתו (משלי, י"ז, כ"ה), והקודם כעס לאביו.

מַמְרוֹרִים, שם ברבוי, מן הקודם, קראַנקונג, קוממער, огорченie,

ישבעני מַמְּרוֹרִים (איוב, ט', י"ח). — תַּמְרוּרִים, ש"מ ברבוי כעין הקודם, מרירות, ביטטערקייט, горечь ובא במובן תאה"פ: מספד תַּמְרוּרִים (ירמיה, ו"ו, כ"ו), בכי תַּמְרוּרִים (שם ל"א, ט"ו), הכעים אפרים תַּמְרוּרִים (הושע, י"ב, ט"ו)· וי"מ שהוא משרש מרה, וע"מ זנונים מן זנה. הכעים למרות מרי גדול. שמי לך תַּמְרוּרִים (ירמיה, ל"א, כ"א) עיין תמר. מִירוּר, ברחז"ל: לכך נקרא שמו מְרָרִי ע"ש מירור (במדבר רבה ג'). —

מְרָרִי, שע"פ, בן לוי בן יעקב (בראשית, מ"ו, י"א).

מַרְגָּלִית, במשנה, ש"נ, הגרגיר המוצק המתהוה מן הריר של רמש המים (החמט) בחתולתו, פערל, жемчугъ בהמה ומרגלית (ב"מ ד' ט'), ונוקבים אותן וחורזים אותן במחריזה לקשוט. ומזה: נוקב מרגליות (ב"מ י"ב ע"ב), ובלשון יונית ורומית: margaritha מלאכה חשובה; ובתרגומים השתמשו בשם מרגל, מרגלין בהוראת שם כולל כל מיני אבנים טובות: אבני שהם ואבני מלאים (שמות, כ"ה, ז') תיב"ע מרגליין דבורלין הנון מרגליין דאשלמותא; ומלאת בו מלאת אבן וגו' (שם כ"ח י"ז) תיב"ע אשלמות דמרגליין טבאן ארבעא סדרין דמרליין טבאן. ויש שנזכר מרגלית ויתר מיני אבנים טובות כשני דברים שונים: מרגליות ואבן טובה איזו מהן יעשה בסים לחברו? (עבודה זרה ח' ע"ב) — והנראה, שעקר השם מרגל, מרגלית, גרגיר עגול קטן, מוצק ויכלול את מיני אבנים טובות שנמצאות גרגירים גרגירים, וכמו כן גרגירי כסף או זהב, כמו שהם מבריתן, ובמובן זה תרגם: במאה קשיטה (בראשית, ל"ג, י"א) במאה מרגליין (הר"י לאנדוי בערוך ערך מרגל), ובגמרא בהלוף הלמ"ד בנו"ן מרגניתא

מַרְקוּלִיס, במשנה, שם מין צלם של ע"ז. הזורק אבן למרקולים זו היא עבודתה (סנהדרין ו' ו"ו), שלש אבנים זו בצד זו בצד מרקולים (ע"ז ד' א') ולפי הנראה הוא האליל „מערקור" ליונים ולרומים, שהיה אצלם אלהותם של הסוחרים ועוברי דרכים, והיו מעמידים את צלמו, בצלם עמוד של אבן, לפני היכלותיהם ולפני בתיהם ועל פרשת דרכים ולהראות הדרך, ועוברי דרכים היו משליכים אבנים לפני הצלמים האלה לכבודם (מוסף הערוך).

מָרֵישׁ, ארמית ובמשנה, קורה שנותנים בבנין, באלקע, וכפים מעץ (חבקוק, ב', י"א) תיב"ע ושיבא מגו מָרֵישָׁא. המריש הגזול שבנאו בבירה (גיטין ה' ה'), וזה הוא שנקרא במקרא ע ב, כמו דתניא: צלעות הבית והעבים (יחזקאל, מ"א, כ"ו) צלעות אלו המלטמים, והעבים אלו המרישים (ב"ק כ"ו א'). —

מְרָתַיִם, שע"פ, פ"א במקרא: על הארץ מְרָתַיִם עלה עליה (ירמיה, נ', כ"א). לדעת התרגום והמפרשים, הוא שם כנוי מליצי לבבל, ומשרש מרה, והטעם, שהיא בעלת מֶרִי גדול, והנראה כדעת פירסט שהוא מן מְרָא, בענין אדון ושליט. ובא ברבוי הזוגי להפלגה, ממלכה גדולה. ולא רחוק לשער שהוא מן מרא, בהוראת קרדום, וכמו שמתארה אח"כ: פטיש כל הארץ (שם שם כ"ג). —

מַרְתֵּף, עיין רתף.

מָרֵשָׁה, שע"פ, עיר בנחלת מטה יהודה בשפלה (דהי"א, ב', מ"ב; ד', כ"א. דהי"ב, י"א, ח'; י"ד, ט') ופ"א מָרֵאשָׁה (באלף) (יהושע, ט"ו, מ"ד), וממליצת הנביא: עד הירש אבי לך יושבת מָרֵשָׁה (מיכה, א', ט"ו) נראה שהשם הוא מגזרת ירש, ובענין ירושה ונחלה.

מַשׁ, שע"פ, מבני ארם (בראשית, יו"ד, כ"ג) והוא אבי שבט אחד משבטי הארמים, בחלק המזרחי־הצפוני בארם נהרים, ועל שמו נקרא ההר המבדיל

בין ארם נהרים ובין ארמעניען, מאַזיוס, נהר מַש, ההולך אצל העיר נציבין ובדהי״א (א׳, י״ח) נאמר במקומו מֶשֶׁךְ (עיי״ש).

מַשָּׂא, **מַשָּׂאָה**, **מַשֵּׁה**, **מַשָּׁאוֹן**, בשרש נשא.

מַשֹּׂא, **מַשְּׂאָה**, **מַשְׂאֵת**, בשרש נשא.

מְשֹׁאָה, בשרש שאה.

מַשָּׂא, שע״פ מבני ישמעאל (בראשית, כ״ה, יו״ד; דהי״א, א׳, ל״ד).

מֵשָׁא, שע״פ, אחד גבולי מושב בני יקטן: ויהי מושבם מִמֵּשָׁא באכה ספרה הר הקדם (בראשית, יו״ד, ל״ד) וחוא לדעת המבארים האחרונים המקום הנקרא בֶּשְׁהַ או בִּרְשַׁה בצפון יעמען (פירסט).

מַשְׁאָב, בשרש שאב.

מִשְׂגָּב, בשרש שגב.

מָשָׁה, פ״י הקל, משיכה והעלאה, הערױסציעהען вытягивать, из- влекать, извлечь, כי מן המים מְשִׁיתִהוּ (שמות, ב׳, יו״ד) והוא למדבר בעדו עם כנוי הנסתר, ומוסב אל בת פרעה שהיא קראה לו משה, לאמר, אני משיתי אותו. (לדעת רוב המפרשים). או לנוכח נקבה, עם כנוי הנסתר, ומוסב אל אמו של משה, שהיא קראה לו משה בפני בת פרעה, לאמר, את משית אותו. ובפיוט בפעול: מָשׁוּי ממים.

הַהִפְעִיל כעין הקל במובן המושאלי הערױסציעהען, רעטטען извлекать, спа- сать יַמְשֵׁנִי ממים רבים (תהלים, י״ח, י״ז; ש״ב, כ״ב, י״ג) ולא נמצא יותר במקרא.

מֹשֶׁה, שע״פ, בן עַמְרָם, אב לנביאים ועל ידו הוציא ה׳ את ישראל ממצרים ונתן להם את התורה, ונקרא עבד ה׳ (במדבר, י״ב, ח׳), איש האלהים (דברים, ל״ג, א׳).

מֶשִׁי, שם, המטוה היוצא ממין מיוחד בתולעים, זיידע, шелкъ, לא נמצא כי אם שתי פעמים בפרשה אחת בספר יחזקאל: ואכסך מֶשִׁי (ט״ז, יו״ד), שש וָמֶשִׁי (שם, י״ג)—בגדים העשוים ממשי.

מְשׁוֹבָב, שע״פ, אחד מראשי בתי אבות לשבט שמעון (דהי״א, ד׳, ל״ד).

מָשַׁח, פ״י, א) סיכה מועטת בשמן ללחלח ולהצהיל, בעשטרייכען мазать, מָשְׁחוּ מָגֵן (ישעיה, כ״א, ה׳), וראשית שמנים יִמְשָׁחוּ (עמוס, ו״ו, ו״ו) ימשחו את עצמם לעדון ופינוק. והפעול מצות מְשֻׁחִים בשמן (שמות, כ״ט, ב׳) ובענין טיח בסממני הצבע: וּמָשׁוֹחַ בששר (ירמיה, כ״ב, י״ד) — זהו הצבע. ב) והתיחד לסיכה בשמן, לקידוש וחנוך במנוי שררה קדושה בעם, זאלבען помазать, אשר מָשַׁחְתָּ שם מצבה (בראשית, ל״א, י״ג)—שעורו: אשר משחת שם אבן להיות למצבה (עיין שם, כ״ח, י״ח). כן משחו את המשכן וכל כליו, ליחדם לקדושה: וּמָשַׁחְתָּ בו את אהל מועד ואת ארון העדות (שמות, ל״ד, כ״ו), וּמָשְׁחוּ את אהרן הכהן ובניו. וּמָשַׁחְתָּ אתם ומלאת את ידם וקדשת אתם וכהנו לי (שם, כ״ח, מ״א). וכן מָשְׁחוּ את המלכים בישראל: קום מְשָׁחֵהוּ, כי זה הוא (ש״א, ט״ז, י״ב), וביחס הלמ״ד: תִּמְשַׁח למלך (מ״א, י״ט, ט״ו), וּמְשַׁחְתּוֹ לנגיד על עמי (ש״א, ט׳, ט״ז), וביחס אל העם בא בָּגָל: לִמְשֹׁחַ עליהם מלך (שופטים, ט׳, ח׳). וכן היו מושחים את הנביאים: תִּמְשַׁח לנביא תחתיך (מ״א, י״ט, ט״ז), וביחוס אל הש״י הממליך מלכים: אנכי מְשַׁחְתִּיךָ למלך על ישראל (ש״ב, י״ב, ז׳), בשמן קדשי מְשַׁחְתִּיו (תהלים, פ״ט, כ״א), על כן מְשָׁחֲךָ אלהים שמן ששון מחבריך (שם, מ״ה, ח׳) כמו בשמן (ועיין שֶׁמֶן), ומזה מנוי ומלוי יד לשרת בקדש, וויהען, בערופען: יַעַן מָשַׁח ה׳ אתי לבשר ענוים וגו׳ (ישעיה, ס״א, א׳) וכן — להשיב שבות הקדש, וְלִמְשֹׁחַ קדש קדשים (דניאל, ט׳, כ״ד) והמקור בא גם בתוספת ה״א: לְמָשְׁחָה בהם (שמות, כ״ט, כ״ט) ופירש״י להתגדל בהם, שיש משיחה שהיא לשון שררה, כמו: לך נתתים לְמָשְׁחָה (במדבר, י״ח, ח׳)

ופירש הרמב"ן, שאינו זז מלשון משיחה ממש, מפני שהשררה בישראל היתה על ידי משיחה (ועיין משח ב). והיתה להיות להם מָשְׁחָתָם לכהנת עולם (שמות, מ', ט"ו) הוא מלשון משיחה ממש, ובבינוני פעול: וּמָשׁוּחַ מלך (ש"ב, ג', ל"ט), הכהנים הַמְּשֻׁחִים (במדבר, ג', ג').

הנפעל מן הקל בהוראה השניה, געזאלבט ווערדען быть помазану: כי נִמְשַׁח דוד למלך (דהי"א, י"ד, ח'), ביום הִמָּשַׁח אתו (ויקרא, ו"ו, י"ג).

מָשִׁיחַ, ש"ת (על משקל נָגִיד), מי שמשחו אותו לקדשו בקדושת כהן גדול ומלך, געזאלבטער, געוויהטער, помазанный: אם הכהן הַמָּשִׁיחַ (ויקרא, ד', ג') ובסמיכות אל שם הש"י, הוא מיוחד למלך: כי מְשִׁיחַ ה' הוא (ש"א, כ"ד, ז') помазанникъ Господа, מְשִׁיחַ אלהי יעקב (ש"ב, כ"ג, א') והתיחד לדוד המלך, ולבניו היושבים על כסאו. ערכתי נר לִמְשִׁיחִי (תהלים, קל"ב, י"ז), והבט פני מְשִׁיחֶךָ (שם, פ"ד, י"ד), לישע את מְשִׁיחֶךָ (חבקוק, ג', י"ג). ובא: לִמְשִׁיחוֹ לכרש (ישעיה, מ"ה, א'), במובן שהש"י המליכו ובחר בו להשיב שבות ישראל, וכן נקרא לדעת המפרשים. מָשִׁיחַ נגיד (דניאל, ט', כ"ה), יכרת מָשִׁיחַ (שם, שם, כ"ו) ענינו סתם מלך. ובא בל"ר: אל תגעו בִמְשִׁיחָי (תהלים, ק"ה, ט"ו; דהי"א, ט"ז, כ"ב) תאר כבוד אל בחירי האומה בכלל והם האבות. והכפל: ובנביאי אל תרעו (ועיין נביא). ובמשנה ובתפלה התיחד השם משיח אל הגואל המקווה, שיהיה מזרעו של דוד המלך, נקרא משיח בן דוד או מָשִׁיחַ סתם, כידוע. וכמו שנקרא בפי חז"ל: משיח־בן־דוד שעתיד להגלות במהרה בימינו וכו' (סוכה נ"ב, ע"ב). ובא: מגן שאול בלי מָשִׁיחַ בשמן (ש"ב, א', כ"א) כמו משוח, והוא מוסב אל השם מגן, ובמשנה: מְשׁוּחַ־מלחמה—כהן שנתמנה לצאת בראש העם למלחמה, והוא משנה לכהן גדול (סוטה ח'. א').

מִשְׁחָה, שה"פ, המשיחה בשמן לקידוש ולחנוך במשמרת הקדש, זאלבונג, ווייהע, помазанie: לשמן הַמִּשְׁחָה (שמות, כ"ה, ו"ו), השמן ההוא נעשה בתערובות מיני בשמים המפורשים בתורה, ועל שם תכליתו נקרא במלואו שמן מִשְׁחַת קדש (שם, למ"ד, כ"ה), וכן: שֶׁמֶן משחת ה' (ויקרא, יו"ד, ז'), ויכלול גם כן קרושת המשמרת ותנאיה: זאת מִשְׁחַת אהרן וּמִשְׁחַת בניו (שם, ז', ל"ה) מוסב על חק־עולם הנאמר בפסוק הקודם, ושעורו: זאת חק משחת התנאים ותלוים במשיחתו. זאלבונגסרעכט. ועמ"א מָשְׁחָה, כעין הקודם, להיות להם מָשְׁחָתָם (שמות, מ', ט"ו) ויתכן שהוא המקור בכנוי. ועיין לעיל, ובסמוך משח ב).

מִמְשַׁח, ש', פ"א במקרא: את כרוב מִמְשַׁח הסוכך (יחזקאל, כ"ח, י"ד) לדעת המפרשים ענינו גדולת מלך משוח, זאלבונג, ווייהע помазанie, освященie מתאר אותו בכרוב נמשח למלך, היינו נתעלה לגדולה, הסוכך ופורש כנפיו להגן על החוסים בו. עיין כרוב, ועיין משח ב).

מְשִׁיחָה, ש"ה במשנה, דאָס זאלבען, помазанie.

מְשִׁיחוּת, במשנה, ש"נ: משמרת הנתנה במשיחה. כהן משיח שחטא ואחר כך עבר מִמְּשִׁיחוּתוֹ (הוריות, ג', א').

מְשַׁח, פ"י ארמית כבעברית, בענין סתם סיכה, בעשטרייכען, обмазывать, אשר מָשַׁחְתָּ שם מצבה, ת"א די מְשַׁחְתָּא (בראשית, ל"א, י"ג), מְשֻׁחִים בשמן, ת"א דמשיחין במשח (שמות, כ"ט, ב') וכמו כן לקדוש ומנוי שררה קדושה: קום מְשָׁחֵהוּ (ש"א, ט"ז, י"ב) תיב"ע מַשְׁחֵיהּ. אתם משְׁחִים אותי למלך (שופטים, ט', ט"ו) תיב"ע אתון מָשְׁחִין. וזה רק בתרגום יב"ע, ורק בקצת מקומות תרגם בלשון רבות, בטעם גדולת מעלה. מְשָׁחֲךָ אלהים (תהלים, מ"ה, ח') תרגם רַבְּיָךְ, בשמן קדשי מְשַׁחְתִּיו (שם, פ"ט, כ"א) תרגם

רַבִּיתִי, ולפעמים תרגם גם בלשון מנוי, לִמְשֹׁחַ עליהם מלך (שופטים, ט׳, ח׳) תרגם למנאה עליהון מלכא. ואונקלום השווה מדותיו ותרגם כל לשון משיחה בכהנים במשכן בלשון רבות.

מְשַׁח, שם, אָהל, елей: חמר מְשַׁח (עזרא, ו״ו, ט׳), בתין מְשַׁח מאה (שם, ז׳, כ״ב). וכן בתרגומים: ויצק שמן (בראשית, כ״ח, י״ח), ת״א ואריק מִשְׁחָא. והתיחד השם מְשַׁח בל״א רק לשמן היוצא מן הזית, אבל השם שֶׁמֶן בל״ע כולל כל מיני השמנוניות (עיין שֶׁמֶן), ולפי הנראה נגזר מן השם מְשַׁח הפעל מָשַׁח בשתי הלשונות.

מִשְׁחָה, בחבור עם השם הר. הַר־הַמִּשְׁחָה במשנה, הוא שמו של הר־הזיתים במקרא: מהר הַמִּשְׁחָה לסרטבה (ר״ה, ב׳, ד׳), וכבש היו עושים מהר הבית להר־הַמִּשְׁחָה (פרה, ג׳, ו״ו). ונראה שנקרא כן גם בימי הנביאים ודרך גנאי שנו את שמו וקראו לו הר הַמַּשְׁחִית (מ״ב, כ״ג, י״ג).

מְשַׁח, ארמית, פ״י הקל, מדידה מעססען, мѣрить, וּמָדְדוּ אל הערים (דברים, כ״א, ב׳) ת״א וימשחון. למד את ירושלים (זכריה, ב׳, ו״ו) תיב״ע לממשח. ובגמרא בבלית: ארבע אמות דאנינרא לא תמשחיניה כלו (בבא מציעא, ק״ו, ע״ב).

מִשְׁחָא, מִשְׁחֲתָא, או מְשַׁחְתָּא, ש׳, מדה, מאאס, мѣра: חבל מִדָּה (זכריה, שם) תיב״ע חוט דִמְשַׁחְתָּא. ובא בענין מדת הארך לֶאנגען מאאס, длина, , мѣра, אֲרֻכָּה מארץ מִדָּה (איוב, י״א, ט׳) תרגומו דנגידא יתיר מן ארעא מְשַׁחְתָּהּ. ומזה בענין דבר גדול ומרווח. אבנה לי בית מִדּוֹת (ירמיה, כ״ב, י״ד) תיב״ע בתין דְמִשְׁחָן, בתים גדולים שיש בהם מה למדוד. אנשי מִדּוֹת (במדבר, י״ג, ל״ב) ת״א אנשים דְמִשְׁחָן. עיין מדה. ומזה מִמְשַׁח, ש׳, לדעת רש״י ענינו גודל גראָססע, величина: את כרוב מִמְשַׁח הסוכך (יחזקאל, כ״ח, י״ד)—את עוף מדה, כלומר העוף הגדול הסוכך בכנפיו סכך רב. כלומר מושל ממשל רב, כמו מִמְשָׁל. וכן בתרגום הוואולגאטא extentus וענינו ש״ת, ויתכן שבמובן זה ובהשאלה בא גם במקרא

מִשְׁחָה, ש״נ, גדולת מעלה, גראָססע ווירדע: זאת מִשְׁחַת אהרן וּמִשְׁחַת בניו (ויקרא, ז׳, ל״ה) וכן: להיות מָשְׁחָתָם (שמות, מ״ם, ט״ו), וע״ד שתרגם אונקלום רבותא, אבל לא מטעמו, ובגמרא: אמר קרא למשחה לגדולה כדרך שהמלכים אוכלים (סוטה, ט״ו, ע״א). ועיין מה שכתב בזה הג״מ שי״ר, הכרמל החדשי, שנה שניה, עמוד 29.

מְשׁוֹחָאָה, מָשׁוֹחַ, במשנה תאר למודד קרקעות פֿעלדמעססער, землемѣръ, רב אדא משוחאה (ב״מ, דף ק״ו), שאין המשוחות ממצין את המדות (ערובין, ה׳, י״א), ויתדות המשוחות (כלים י״ד, ג׳).

מְשִׁיחָה, במשנה, חבל, שנור, זעהנע, веревка: וכורך במשיחה (ר״ה ב׳, ג׳), בחוט ובמשיחה (כלים, כ״א, ג׳), וספק לה חבל בחבל, משיחה במשיחה (שיה״ש א׳), ואפשר שנקרא כן לפי שמודדים בחבל.

מִשְׁטָח, עיין שטח.

מִשְׁטָר, עיין שטר.

מְשֵׁיזַבְאֵל, עיין שזב.

מָשַׁךְ, פעו״י, קרוב לשרש מטה, הקל א) עקרו העתקה וטלטול דבר כבד, שאינו נוח להטלטל, ממקומו למקום אחר, כמו סחוב ונהוג ציעהען тянуть, влечь: תִּמְשֹׁךְ לויתן בחכה (איוב, מ׳, כ״ה) וביחס אל המקום שממנו מעתיקים: וַיִּמְשְׁכוּ (ביחס המ״ם) ויעלו את יוסף מן הבר (בראשית, ל״ז, כ״ח) הערויס־ציעהען, вытащить, вытянуть; בְּמָשְׁכוֹ ברשתו (תהלים, יו״ד, ט׳) י״מ במשכו אותו אל הרשת או על ידי הרשת ואפשר שענינו במשכו את הרשת אליו וע״י מסתבך הנצור. וטעם הבי״ת

כמו בחלקי הרשת שהם החבלים היוצאים מן הרשת, ונמצאים ביד פורש הרשת, וכן: ואיש מָשַׁךְ בקשת (מ"א, כ"ב, ל"ד; דהי"ב, י"ח, ל"ג) משך את החץ הנתון על היתר בכח גדול, בכדי שיזדקר בעצם כחו, איינען באָגען שפאַנען, натягивать лукъ, ובחסרון השמוש: מוֹשְׁכֵי קשת (ישעיה, ס"ו, י"ט) והגות בלשון לאמר: מֹשְׁכִים בשבט ספר (שופטים, ה', י"ד), אוחזים בידיהם השבט או המטה הנתון בידי שרי הצבא ומטים אותו לכל המקום שיצטרכו לתת בזה סימן ואות אל אנשי הצבא, לאיזה צד יפנו בלכתם (ועיין שבט, סופר) דען שטאַב פיהרען править жезломъ, מִשְׁכוּ וקחו לכם צאן (שמות, י"ב, כ"א), חז"ל פירשו: מי שיש לו צאן יִמְשֹׁךְ משלו, ומי שאין לו יקח מן השוק (רש"י). וי"מ שהוא משמש גם שמוש פעל העזר בענין הקדמה והזמנה לפעולה אחרת: אשר לא מָשְׁכָה בעול (דברים, כ"א, ג') לא משכה את העגלה בהיות העול עליה, או לא משכה את העול, ובמובן המוסרי: מָשְׁכֵנִי אחריך נרוצה (שיה"ש, א', ד') צוציעהען, привлечь, привлекать, ובמדרש במובן הפשוט: משכני ר"י ב"י אצל פונדק (ב"ר יו"ד). מֹשְׁכֵי העון בחבלי השוא (ישעיה, ה', י"ח), אל תִּמְשְׁכֵנִי עם רשעים (תהלים, כ"ח, ג') רש"י פירש אל תרגילני, ואפשר שטעמו אל תכניסני בקהל הרשעים לדינני בדיניהם, ובמובן זה נאמר: מָשַׁךְ ידו את לוצצים (הושע, ז', ה') נטה אחריהם והכנים את עצמו בכללם, התחבר עמהם. ובמשנה: מָשַׁךְ ולא מדד קנה (ב"ב, ה', ז') טלטול דבר ממקומו לקנותו. וביחס המ"ם: נמנין ומושכים את ידיהן ממנו עד שישחוט (פסחים, ח', ג') זיך פאָן עטוואס צוריקציעהען, ובחסרון היחס: שמשכו הבעלים את ידיהן (שם, וי"ו, וי"ו), מושך מינקתו ממנו (ב"ר מ"ב), ובפעול: ירוך משוכות משלך (פסחים, ט', יו"ד), ובע"א: מושך הכתוב כל הקדשים ונתנם לכהן (ספרי, במדבר, וי"ו), קרבנות צבור מכין מושכתן למה שהן (שבועות, י"ב, ע"ב).

ב) בהוראת עומד, העתקת עצמו למקום ידוע, ציעהען: ואחריו כל אדם יִמְשׁוֹךְ (איוב, כ"א, ל"ג), וַיִּמְשֹׁךְ הארב (שופטים, כ', ל"ז), וי"מ מזה: וּמָשַׁכְתָּ בהר תבור (שופטים, ד', וי"ו), תפנה לך ותלך להר תבור. וי"מ שענינו יוצא: תמשוך ותאסוף החיל בהר תבור. ובבא"ס כח המושך אַנציהונגסקראַפט — מושך עצמו ואחר עמו.

ג) כתיחה ושירוע אין דיא לאַנגע ציעהען, тянуть, тягать, במובן המוסרי: אל יהי לו משֵׁךְ חסד (תהלים, ק"ט, ב'), על כן מְשַׁכְתִּיךְ חסד (ירמיה, ל"א, ג'), כמו מָשַׁכְתִּי אליך חסד (ועיין בסמוך) ובגמרא: הקב"ה מוֹשֵׁךְ עליו חוט של חסד (חגיגה, י"ב, ע"ב), ובפעול: אסתר ירקרקת היתה וחוט של חסד מָשׁוּךְ עליה (מגילה, י"ג, ע"א; ט"ו, ע"א), ובא: בְּמֹשֵׁךְ הזרע (עמוס, ט', י"ג), ובי"ע תרגם במפק בר זרעא, וענינו: מוציא גרגירי הזרע לזרוע. והאחרונים פרשו: מפזר ומשליך את הזרע בקרקע לארך המענית (ועיין מֶשֶׁךְ). וביחוס אל הזמן: הארכת הזמן. תִּמְשֹׁךְ אפך לדר ודר (תהלים, פ"ה, וי"ו); וַתִּמְשֹׁךְ עליהם שנים רבות (נחמיה, ט', ל"ד), רש"י פירש מָשַׁכְתָּ להם רחמים; והראב"ע פירש הארכת להם שנים הרבה והשנים הם המְּשׁכות, ובא: בִּמְשֹׁךְ היבל (שמות, י"ט, י"ג), רש"י פירש עפ"י המכילתא: כְּשֶׁיִּמְשֹׁךְ היובל קול ארוך, וביהושע נאמר בִּמְשֹׁךְ בקרן היובל (ועיין ארך) ובמשנה בענינים שונים קרובים בעיקר הוראתו: מושכין לבו של אדם (שבת, פ"ז, ע"א), ועל הרוב במובן עומד: מעין שהוא מָשׁוּךְ כנדל (מקואות, ה', ג'), זיך ציעהען, тянуться, נהרות המושכין ומעיינות הנובעין (עירובין, דף מ"א, ע"א), ובע"א עביט של ענבים ומעטן של זיתים שֶׁמְּשָׁכוּ (תוספתא, שבת, ד', וי"ו) — שנמשך מהם המשקה, וכן: תותים שֶׁמָּשַׁךְ מהן מים ורימונים שֶׁמָּשַׁךְ מהן יין (שבת,

דף קמ"ג, ע"ב) וביחס אל המקום: לֶהֱוִי המושך יָצָם דפני של מבוי (עירובין, דף יו"ד, ע"א), היו משוכין מן השפה (כלים, ז', ה'), היתה מוכני שלו משוכה לאחוריו ג' אצבעות (אהלות, ד', ג'), ובבחינת מדת הארך: בזמן שהקרע שלו עגול אסור, מָשׁוּךְ מֻתָּר (ע"ז, ב', ג'), לאנגליך, ואמרו: וכסיל מוֹשֵׁךְ בין קשר לקשר (בראשית רבה, יו"ד), ממלא ומשלים את המקום שבין קשר אחד לקשר שני (ועיין מְשֻׁכָּה). ובענין משיכת עור הערלה: מוֹשֵׁךְ בערלתו היה (סנהדרין, מ"ד, ע"א); מָשׁוּךְ אוכל בתרומה (יבמות, פרק הי"ת), ואמרו: משרבו מוֹשְׁכֵי הרוק נתמעטו התלמידים (תוספתא, סוטה, י"ד, א'), ובגמרא דסוטה (מ"ז, ע"ב) מסיים: רבו היהירים — כנוי למתיהרים. ובענין הארכת הזמן, המתנה: מְשׁוֹךְ שעה אחת עד שיגיע שעת הסעודה (תנא דבי אליהו, ב'). ד) נְהִיָּה וּנְהוֹל ליימען, פיהרען, вести, לדעת קצת מזה: מְשַׁכְתִּיךְ חסד (ירמיה, ל"א, ג'), נחיתי ונהלתי אותך בחסד ורחמים. ובמשנה: וירד מוֹשְׁכוֹ אחריו (יבמות, ט"ז, ד'), מנהלו, מנהיגו, ובהשאלה: לִמְשׁוֹךְ ביין את בשרי (קהלת, ב', ג'), רש"י פירש: לעדן במשתה היין. פירש לפי הענין. ואולי בסמך על מה שהשתמשו חז"ל בפעל זה, ואמרו: כסיל מוֹשֵׁךְ בין קשר לקשר (ב"ר, יו"ד), שענינו, כפי שבארנו — ממלא ומשלים (ועיין ההפעיל). והר"ש פרחון אמר: לגדל ולהרבות. וכן פירשו האחרונים ואמרו שזה מעיקרי ההוראות בשרש זה, השתרעות והתפשטות. והנראה, שטעמו כמו: וינהלם בלחם (בראשית, מ"ז, י"ז), פפלעגען.

הַנִּפְעַל, מן הקל, בהוראת אריכות הזמן — אין דיא לאֶנגע געצאגען ווערדען, לאנגע דויערען, длиться: וימיה לא יִמָּשֵׁכוּ (ישעיה, י"ג, כ"ב), ובחסרון הנושא: לא תִמָּשֵׁךְ עוד (יחזקאל, י"ב, כ"ה, כ"ח), אויפגעשאָבען ווערדען — ור' שלמה בן גבירול אמר: כִּמְקוֹר האור יִמָּשֵׁכוּ (כתר מלכות) בענין היות נעתק ומוצא ממקום אחר, אויספליעססען, אויסשטראָממען, вытекать, ובדקדוק: אות הנמשך בכח התנועה שלפניה.

הַפּוּעַל א) בענין אריכת הזמן, אין דיא לאֶנגע געצאָגען ווערדען быть проволечену: תוחלת מְמֻשָּׁכָה מחלה לב (משלי, י"ג, י"ב), התוחלת שֶׁנִּמְשְׁכָה ימים רבים, וי"מ תוחלת עקורה ומבוטלת, שנמשכה ונעקרה, פעראייטעלטע האָפפנונג, несбывшаяся надежда, והכפל בניגוד: ועץ חיים תאוה באה. ובא: גוי מְמֻשָּׁךְ ומורט (ישעיה, י"ח, ב', ג'), וב"ע תרגם: אניסא ובזיזא, ופירשו: ב) בענין משיכה בכח להרוס ולנתק, וועקגעצערט, והרד"ק כתב: שמשכו אותו אומות העולם אלה מזה ואלה מזה. ומוסב על ישראל, והמבארים האחרונים, שמפרשים את הנבואה על כוש, פירשו המלה מְמֻשָּׁךְ בענין שרוע ומתוח לארך מתפשט וגדול, לאנגגע־שטרעקקט, вытянутый, או, בענין חזק ואמיץ, крѣпкій, וכן יורה הפעל מָשַׁךְ בערבית — מן הקל לִמְשׁוֹךְ ביין את בשרי (עיין שם), ולפירש"י, שטעמו: עִדּוּן, נוכל לפרש מְמֻשָּׁךְ — מעודן ומפונק, ויסכים יותר עם התואר השני ומורט בהוראת מלוטש ומצוחצח. והבוחר יבחר; ובמשנה בא גם:

בְּהִפְעִיל, יוצא. א) למשיכת דבר נוזלי בשפע: מעין שהוא מָשׁוּךְ כנדל, רבה עליו והמְשִׁיכוֹ (מקואות, ה' ג'), מַמְשִׁיכִין יין ושמן בצינורות לפני חתנים (תוספתא, שבת, ה', ה'). ב) מטר, משקה מרוה ומזבל ומעדן וּמַמְשִׁיךְ (כתובות, יו"ד, ע"ב), הערוך ורש"י לא פרשוהו והנראה שהוא ממה שאמרו כסיל מושך בין קשר לקשר (ב"ר יו"ד) וטעמו: משלים וממלא את הפירות בזויתן, פאָללמאכען, наполнять, (ועיין מושכה). ג) בכל יום אתה מַמְשִׁיךְ כמה פרפראות לכבוד עצמך (סוכה, כ"ז, ע"א), מביא וממלא את שולחנך, ובהשאלה

בבא״ס: וַתַּמְשִׁכוּ בחירתכם אחרי סבותיו (יוסיפון, פרק פ״ג).

מֶשֶׁךְ, ש״ז, א) נשא מֶשֶׁךְ הזרע (תהלים, קכ״ו, וי״ו), יב״ע תרגם מסובר נגדא דבר זרעא, ולא ידענו ענינו, והראב״ע פירש שהוא שם הכלי שנותנים בו גרגיר הזרע. ולדעת הרמבמ״ן ענינו משא: לאסט, ноша. ולפי הנראה הוא קרוב במשמעו למליצת משך הזרע. ב) וּמֶשֶׁךְ חכמה מפנינים (איוב, כ״ח, י״ח) תרגומו ונגדא דחוכמתא, ולא ידענו טעמו, והרלב״ג פירש משיכת החכמה וההשתדלות בהשגתה, ערווערב, пріобрѣтеніе, ור׳ שלמה בן גבירול אמר: לִמְשׁוֹךְ מֶשֶׁךְ היש מן האין (כתר מלכות), דומה שפירשו שפע, אויסשטראֶממונג, Emanation, או אצילות, ור׳ יהודה בן תבון בהעתקת האמונות והדעות השתמש בשם זה לענין: יסוד וגדר (פרינציפ) או לענין הצעת הַבֵּרוּר ערקעננטניסציג (קריטעריום) ואמר: מִשְׁכֵי האמת וניחי הברור וכו׳ שהם שלשה מְשָׁכִים (הקדמה), אך יש לנו זולתו שני מְשָׁכִים אחרים אחד מהם לפניו והוא מבוע השכל (מאמר ג׳), בשלשה הַמְשָׁכִים: המושכל, הכתוב והמקובל (שם, ט׳), ובגמרא בענין מתיחה והתפשטות: מֶשֶׁךְ מבוי בארבע (ערובין, יו״ד, ע״א), מֶשְׁכוֹ בכמה (שם, ה׳, ע״א), ופירש״י: בדבר הבולט שייך למימר רוחב ובדבר השוקע ומקיפות אותו מחיצות כגון חקק שייך לשון מֶשֶׁךְ. ובענין שעור התמדת הזמן (דויער) מֶשֶׁךְ כמה שנים, тяга.

מְשִׁיכָה, במשנה, שם הפעולה, דאס אן זיך ציהען, взять въ руку: כל המטלטלין נקנין בִּמְשִׁיכָה (שביעית, יו״ד, ט׳), כדרך שתקנו מְשִׁיכָה במוכרין כך תקנו מְשִׁיכָה בלקוחות (ב״מ, מ״ז, ע״ב); ואמרו: בהמה דקה נקנית בִּמְשִׁיכָה (משנה, קדושין, כ״ה, ע״ב; ועיין מכילתא בא, פרשה י״א). ובבא״ס: מְשִׁיכַת הידים (מורה נבוכים, ג׳, כ״ח).

הַמְשֵׁךְ, שם, בבא״ס, הדבר המתיחס אל הקודם או נמשך ממנו. פארטדויער, פארטזעטצונג, продолженіе.

הַמְשָׁכָה, בבא״ס, ש״נ, בענין רבוי המים במעין שמימיו מועטים עד כדי שֶׁיִּמָּשְׁכוּ מימיו, לענין הכשר מקוה, וכמו בהארכת הזמן, פראלאנגירען, отсрочить.

מְשִׁיכוֹת, ש״נ, בבא״ס בענין משיכה.

מַשְׁכָה, ש״נ, פ״א במקרא ברבוי: מַשְׁכוֹת כסיל תפתח (איוב, ל״ח, ל״א), תרגומו אשלי דנגדין נפלא, ובטעמו פירשו רוב המפרשים שעיקרו קשרים שמקשרים ומושכים כמה דברים לחבור אחד, באנד, פעססעל, узы, והם קבוצת הכוכבים הקטנים שהכוכב כסיל הידוע „אריאן״ כמו קשור בם (עיין כסיל), והכפל: התקשר מעדנות כימה, לפי שהשם מעדנות יש במשמעו גם קשרים וכבלים, וכן הוא בערבית: משכת. אולם במדרש אמרו בפירוש הכתוב הזה: כִּימָה מעדנת את הפירות, וּכְסִיל מושך בין קשר לקשר (ב״ר, פ׳ יו״ד), פירשו מעדנות מלשון עידון, ומושכות בענין משיכה ומלוי, להשלמה וגמר, אויספיללען, наполненіе, וכנראה שכן פירש גם ר׳ שלמה בן גבירול בכתר מלכות בציורו נפלאות מעשי החמה, ואמר: ולהצמיח בה עץ עשה פרי וּמַעֲדַנּוֹת כִּימָה וּמוֹשְׁכוֹת כסיל דשנים ורעננים, ואפשר שכן פירש גם ר׳ חנא בגדתא, שתפס מליצת מְעַדֵּן וּמַמְשִׁיךְ (כתובות, יו״ד, ע״ב). עיין הַהִפְעִיל.

מַשְׁכוֹכִית, בגמרא, שם דבר המושך כל העדר אחריו: המוכר עדר לחברו כיון שמסר לו מַשְׁכוֹכִית קנה (ב״ק, נ״ב, ע״א) ובגמרא יש שפרשו קַרְקַשְׁתָּא, ופירש״י: זוג שמקרקש בה לפני העדר, ויש שפרשו: עיזא דאזלא בריש עדרא.

מֶשֶׁךְ, שע״פ, א) מבני יפת: ותובל וּמֶשֶׁךְ (בראשית, יו״ד, ב׳), ועל

שמו נקרא שם האומה אשר יצאה ממנו ונזכרת יחד עם שם האומה תּוּבַל, יָוָן: תּוּבַל וּמֶשֶׁךְ המה רוכליך (יחזקאל, כ"ז, י"ג), ובנבואה על גוג נאמר: נשיא ראש מֶשֶׁךְ ותובל (שם, ל"ח, א'), והוא לדעת המפרשים האומה הידועה אצל היונים בשם מוֹשְׁכָאִי Μοσχοι אשר דרה לפנים בין ארץ ארמיניא וקאָלכים ולדעת פירסט היא הנקראת לפנים מהושכי ובפי הלעסהגיים נקראה מושוק Mossok בהרי קויקאז. ב) בספר דהי"א (א', י"ז) נאמר: וחול וגתר וָמֶשֶׁךְ, תחת הנאמר בבראשית בבני ארם: וָמַ֑שׁ (בראשית, יו"ד, כ"ג), והוא שם אומה מבני ארם, אשר שכנה בחלק המזרחי-הצפוני בארם נהרים, והיא הנזכרת בתהלים (ק"כ, ה'), אויה לי כי גַרְתִּי מֶשֶׁךְ, והכפל: שכנתי עם אהלי קדר (ועיין מש, קדר). ולדעת הראב"ע, מזה: סוסים מיוזנים מַשְׁכִּים היו (ירמיה, ה', ח') — מארץ מֶשֶׁךְ. (ועיין אשך).

מַשְׁכּוֹן, ארמית, ש"ז, ערבון, עבוט, פפאנד, залогъ: אם תתן עֵרָבוֹן (בראשית, ל"ח, י"ז) ת"א מַשְׁכְּנָא, לַעֲבוֹט את עֲבוֹטוֹ (דברים, כ"ד, יו"ד), ת"א למסב ית מַשְׁכְּנֵיהּ, ובמשנה: הִלְוָהוּ על הַמַּשְׁכּוֹן (ב"מ, ו"ו, ז'); ולא יכנס לביתו ליטול מַשְׁכּוֹנוֹ (ב"מ, ט', י"ג). וגזרו ממנו פעל בבנין

פִּעֵל, לקיחת משכון, פפאֶנדען, взять залогъ, וקשורו ביחס הפעול אל מי שלוקחים ממנו משכון: אין מְמַשְׁכְּנִין אותה (שם), לא יְמַשְׁכְּנֶנּוּ אלא בבית דין (שם), וכן אל המשכין: ואין מְמַשְׁכְּנִין אותו (מעש', א', א'), ובבינוני פָּעוּל: היו מְמוּשְׁכָּנִים לבעל חוב (פאה, ח', ה'), וע"ד ההשאלה: גדיים הַמְּמוּשְׁכָּנִים על הרועים (שבת, ל"ג, ע"ב), וכן: דָּהֲוָה מְמוּשְׁכָּן (ב"מ, ע"ג, ע"ב). ובבנין

התפעל: אלו גדולי ישראל שֶׁמִּתְמַשְׁכְּנִין על ישראל (ספרי, דברים, ל"ד), לדעת המפרשים שרשו שכן, לפי שהוא שכן ביד המלוה עד שיפדנו הלוה (תשבי), ויש להם סמך ממה שאמרו: מאי משכנתא דשכונה גביה (ב"מ, ס"ח, ע"א), והנראה, שהוא נגזר מן השם מֶשֶׁךְ, מַשְׁכָּא, בארמית בהוראת עור, ומזה נגזר הפעל מִשְׁכֵּן הפשטת העור, ומזה בהשאלה לקיחת עבוט מן הלוה שהוא כמו מפשיט עורו מעליו. ועיין חבל, שלח. —

א) מָשַׁל, פ"י, הקל: רדוי ושלטון, הערשען, בעהערשען, господ-ствовать, וקשורו בבי"ת: מָשַׁלְתָּ בם (ישעיה, ס"ג, י"ט), עבדים מָשְׁלוּ בנו (איכה, ה', ה'), אם משל תִּמְשֹׁל בנו (בראשית, ל"ז, ח'), וע"ד ההשאלה: וְלִמְשֹׁל ביום ובלילה (שם, א', י"ח), המאורות יש להם ממשלה על תכונת היום ועל תכונת הלילה, וּמָשַׁל במכמני הזהב (דניאל, י"א, מ"ג), מוֹשֵׁל בגבורתו עולם (תהלים, ס"ו, ז'), —הַבֵּי"ת היא במקום הזה בֵּי"ת הכלי. וביחס הַפָּעוּל אל שם הַפֹּעַל: וּמָשַׁל מִמְשָׁל רב (דניאל, י"א, ג'), ובחסרון: וּמָשַׁל על כסאו (זכריה, ו"ו, י"ג), וּבִמְשֹׁל רשע יאנח עָם (משלי, כ"ט, ב'), וזרעה מֹשְׁלָה לו (ישעיה, מ', יו"ד), לדעת הרד"ק, הזרוע תעמוד לו למשול בגוים, והרו"ם פירש: ולו זרוע מֹשֵׁלָה, חזקה שיש כח בה למשול. והקודם, בחזק יבא, ובמובן המוסרי: ואתה תִּמְשָׁל בו (בראשית, ד', ז'), וּמֹשֵׁל ברוחו (משלי, ט"ז, ל"ב), ועל המעט בְּעַל או באל: מוֹשֵׁל עַל עַם דל (משלי, כ"ח, ט"ו), מוֹשְׁלִים אֶל זרע אברהם (ירמיה, ל"ג, כ"ו), ולפני פעל אחר במקור: לא יִמְשֹׁל למכרה (שמות, כ"א, ה'), ובבינוני במובן שם תאר: רבים מבקשים פני מוֹשֵׁל (משלי, כ"ט, כ"ו), מֹשֵׁל עמים (תהלים, ק"ה, כ'), רעגענט, הערשער, правитель, владыко, מוֹשֵׁל באדם צדיק מוֹשֵׁל יראת אלהים (ש"ב, כ"ג, ג')—המושל באדם (בעמו) הוא מושל

צדיק, מושל ביראת אלהים. שבט מֹשְׁלִים (ישעיה, י״ד, ה׳).

הַהִפְעִיל, יוצא לשני, הערשען לאססען, дѣлать властнымъ, תַּמְשִׁילֵהוּ בְּמַעֲשֵׂי ידיך (תהלים, ח׳, ז׳), וְהִמְשִׁילָם בָּרַבִּים (דניאל, י״א, ל״ט).

מֹשֶׁל, ש״ז, ע״מ קֹדֶשׁ — שררה, שלטון הערשאפט, господство, власть:
וּמָשְׁלוֹ מים עד ים (זכריה, ט׳, יו״ד), ולא כְמָשְׁלוֹ אשר משל (דניאל, י״א, ד׳).

הַמְשֵׁל, ש״ז, ע״ד המקור מן ההפעיל, גבורת מושל, אללמאכט, могущество הַמְשֵׁל ופחד עמו (איוב, כ״ה, ב׳), ומזה: וְהִמְשִׁילָם ברבים (דניאל, י״א, ל״ט).

מִמְשָׁל, ש״ז, בכה״ק האחרונים, שררה, הערשאפט, господство, власть
ומשל מִמְשָׁל רב (שם, י״א, ה׳), ובא: הַמִּמְשָׁלִים לבית אביהם (דהי״א, כ״ו, ו״ו), בענין שם תואר במשקל מִמְשָׁה (עיין שם), ובפירוש המיוחס לרש״י נאמר במובן זה גם הקודם: ממשל רב.

מֶמְשָׁלָה, ש״נ, שררה, שלטון, הערשאפט, владычество, власть ובאה: הַמֶּמְשָׁלָה הראשונה (מיכה, ד׳, ח׳), פ״א במקרא, ועל הרוב ע״מ:

מֶמְשֶׁלֶת, ש״נ כהקודם. א) ארץ מֶמְשֶׁלֶת ידו (ירמיה, ל״ד, א׳), ובמובן המושאלי: לְמֶמְשֶׁלֶת היום (בראשית א׳, ט״ז), לְמֶמְשֶׁלֶת ביום (תהלים, קל״ו, ח׳), ובכנוי: וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בכל דור (שם, קמ״ה, י״ג), וברבוי: לְמֶמְשְׁלוֹת בלילה (שם, קל״ו, ט׳), ובא גם ב) מקום הממשלת: ממלכה, רייך, государство: בביתו ובכל מֶמְשַׁלְתּוֹ (מ״ב, כ׳, י״ג), ומזה: ישראל מַמְשְׁלוֹתָיו (תהלים, קי״ד, ב׳), והקודם: היתה יהודה לקדשו, ופירושו יהודה היתה עם קדשו, וישראל היה מקום ממשלתו. והמליצה הזאת יסודתה במאמרו יתעלה: ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש (שמות, י״ט, ו״ו). ג) בעין שם קבוץ, לכל גדולי הממשלה: וכל מֶמְשַׁלְתּוֹ עמו (דהי״ב, ל״ב, ט׳), הערשאפט, ואפשר שמזה ג״כ: לממשלות בלילה — מי שיש הממשלה בידם, מושלים.

מָשָׁל, ש״ז, ובארמית מְתַל, עקרו דמוי דבר אחד לזולתו, (ובפיניקית ענינו תמונה, תבנית, בילד), גלייכניסס, פאראבעל, сравненіе, והתיחד א) לדבורי השיר והמליצה הנשגבה, שעיקרם וטיבם היה בימי קדם לדבר בדמיונות לקוחים מן הדברים המסוימים בעולם לעורר את ההתפעלות, פאעטישער פארטראג, רעדע, поэтическая рѣчь, притча ונקשר לרוב עם הפעל נשא, מן המין הזה הם מְשָׁלֵי בלעם, ובכולם נאמר: וישא מְשָׁלוֹ ויאמר (במדבר, כ״ג, ז׳, י״ח, כ״ד, ג׳, ט״ו, כ׳, כ״א, כ״ג), וכן: ונשאת הַמָּשָׁל על מלך בבל (ישעיה, י״ד, ד׳), וַיֹּסֶף איוב שאת מְשָׁלוֹ (איוב, כ״ז, א׳; כ״ט, א׳) ונרדף לשם חידה: אטה לְמָשָׁל אזני, אפתח בכנור חִידָתִי (תהלים, מ״ט, ה׳), והקודם: פי ידבר חכמות וגו׳. ומלשון אטה למשל אזני נראה, שהאמינו שהמשל בא כהשפעה רוחנית מאת הש״י והמושל מטה אזנו לשמוע מה ידבר בו. אפתחה בְמָשָׁל פי, אביעה חידות מני קדם (שם, ע״ח, ב׳). ב) ציור ענין אחד בדמיון שלם, מצייר כל פרטיו, והדמיון אינו נמצא במציאות, כי אם בכח המדמה הממציא לו ציורים מוחשים ומורגשים נערכים ודומים אל הענין שרוצה לציירו. ובא בקשור עם הפעל הנגזר מן השם מָשָׁל וגם בבחינה זו נרדף עם השם חידה: חוד חִידָה וּמְשֹׁל מָשָׁל אל בית ישראל הנשר הגדול וגו׳ (יחזקאל, י״ז, א׳ — י״א), הלא מְמַשֵּׁל מְשָׁלִים הוא (שם, כ״א, ה׳). וממין זה מליצת יותם (שופטים, ט׳, ח׳ — ט״ו) וכדומה — פאראבעל, אללעגאריע, ונקראו שני מיני המליצה האלה בשם מָשָׁל — בבחינת ציורי הדמיונות, ובשם חידה — בבחינת חדוד השכל והמדמה הנדרש להמציא דמיונות

ומשלים לחפצו, וכמו כן חדוד השכל הנדרש להבנת הענין המכוון (ועיין חוד, חידה). ג) מאמרים קצרים, למודים ומוסרים לקוחים מן הנסיון ונאמרים אם בלמוד נושא אחד, או בדרך למוד כללי מקיף וכולל פרטים הרבה הדומים בסבותיהם ומסובביהם— דענקשפרוך, גנאממע, притча: להבין מָשָׁל ומליצה (משלי, א׳, ו״ו), תקן מְשָׁלִים (קהלת, י״ב, ט׳), כאשר יאמר מְשַׁל הקדמני מרשעים יצא רשע (ש״א, כ״ד, י״ד); וממין זה: מִשְׁלֵי שלמה, בספר מִשְׁלֵי ובספר קהלת, וּמִשְׁלֵי יהושע בן־סירא, ו„דְאַמְרֵי אִינְשֵׁי״ בתלמודים ובימי התנאים, מָצָאנוּ: משלות כובסין ומשלות שועלים (סוכה, כ״ח, א׳; ועיין סנהדרין, ל״ח, ע״ב), שלש מאות משלות שועלים היו לו לרבי מאיר (סנהדרין, ל״ט, ע״א. ועיין רש״י שם). והנה ענין „משלות כובסין״ לא התבאר, ואולי הם ספורי־חזיונות מחיי הכובסין בימים ההם, שהיו למודים בתחבולות והמצאות. ו„משלי שועלים״ הם ספורי חזיונות ממעשי בעלי־החיים על פי הטבעים והתכונות המיוחדות להם, לצייר ולתאר בזה את מדות ותכונות האדם, הטובות והרעות, ותלו בשועלים המצוינים ומסוימים בערמה— פאבעל, басня; ובא גם ד) בענין המסוים ומיוחד במקרים אשר קרו לו לאות ולדוגמא — שפריכוואָרט, пословица: על־כן היתה לְמָשָׁל, הגם שאול בנביאים (ש״א, יו״ד, י״ב) — התנבאות שאול, שלא היה מוכשר לה, היתה למשל להשתמש במאמר „הֲגַם שָׁאוּל בַּנְּבִיאִים״, לכל מי שיקרה לו מקרה או יעשה דבר שאינו כראי והגון לו; ומזה ה) כל מה שראוי להיות לאות ולדוגמא במקרים המשונים, וביחוד במקרים ופגעים רעים, ונרדף עם השם אות, שנינה: והיית לשמה לְמָשָׁל ולשנינה (דברים, כ״ח, ל״ז), תשימנו מָשָׁל בגוים (תהלים, מ״ד, ט״ו), והשמותיהו לאות וְלִמְשָׁלִים (יחזקאל, י״ד, ח׳). ובא: זכרוניכם מִשְׁלֵי אֵפֶר (איוב, י״ג, י״ב) — לפי המוסכם ענינו: מאמר למודי, סענטענץ, לעהרזאַטץ, сентенція; והנראה שבא בהשאלה לאבן מצבה העומדת לזכרון, ופירוש המליצה, שהוא נמשך אל הקודם: ופחדו יפל עליכם, עד שלא ישאר רושם ממצבות זכרוניכם, וישובו לאפר, והכפל: לגבי חמר גביכם — ג״כ גביכם, שהוא הבנינים שעושים על הקבר, ישובו לגבי חמר (ועיין ג ב). ובדחז״ל רגיל הלשון: „מָשָׁל למה הדבר דומה״, ואמרו: „אל יהא הַמָּשָׁל הזה קל בעיניך, שעל ידי הַמָּשָׁל אדם עומד על דברי תורה״ (שיהש״ר, פ׳ א׳; במדבר רבה, פ״ג, ובכ״מ).

מָשַׁל, פ״י, עקרו דמוי דבר לדבר, ובארמית מְתַל; הקל במקרא נגזר מן השם משל, וענינו: דבר במשלים וחידות, אין שפרוכען רעדען, говорить сравненіями, притчами: מזה: על־כן יאמרו הַמֹּשְׁלִים (במדבר, כ״א, כ״ז), שעורו: המדברים במשל ומליצה, וּמִשֹׁל מָשָׁל אל בית ישראל (יחזקאל, י״ז, ב׳), והבינוני מֹשֵׁל: כל הַמֹּשֵׁל עליך יִמְשֹׁל לאמר כאמה בתה (יחזקאל, ט״ז, מ״ד),—שפרוכדיכטער приточникъ, ובדברי חז״ל במובן דמוי, פערגלייכען, сравнять וכשהוא מוֹשֵׁל את המצרים הוא מוֹשְׁלָן בקש (מכילתא, פ׳ השירה, ו״ו), ובבינוני פעול: אומה זו מְשׁוּלָה לעפר וּמְשׁוּלָה לכוכבים (מגילה, ט״ז, א׳), ובפיוט: מָשׁוּל כחרס הנשבר (פיוט ונתנה תוקף), נוחלי דת מְשׁוּלַת מים (הושענות).

הנפעל, היות נדמה לדבר זולתו, אֶהנליך זיין גלייכען быть подобнымъ че־ му, уподобляться: נִמְשַׁל כבהמות נדמו (תהלים, מ״ט, י״ג, כ״א), ובקשור אֶל: אלינו נִמְשָׁלְתָּ (ישעיה, י״ד, יו״ד), ועִם: וְנִמְשַׁלְתִּי עם יורדי בור (תהלים, כ״ח, א׳; קמ״ג, ז׳), ובבא״ם בבינוני ע״ד ש״ת, המכוון מן המשל.

הפיעל, כעין הקל — הרגילות לדבר במשלים תמיד, איממער אין שפריכען, אין גלייכניססען רעדען, постоянно говорить притчами, פ"א במקרא: הלא מְמַשֵּׁל משלים הוא (יחזקאל, כ"א, ה').

ההפעיל, דמוי דבר לדבר, פֿער-גלייכען, сравнивать, уподоблять, פ"א במקרא: וְתַמְשִׁלֻנִי ונדמה (ישעיה, מ"ו, ה'), ובפיוט—עשות ציור דמיון לדבר: הִמְשִׁילוּךָ ברב חזיונות (שיר הכבוד), ור' יהודה אבן-תבון אמר: הוא ממני הקרבה וְהַמְשָׁלָה ואינו בגשמות הדברים (אמונות ודעות, מאמר ב').

ההתפעל, היות נדמה ונמשל, גלייך װערדען уподобляться וָאֶתְמַשֵּׁל כעפר ואפר (איוב, למ"ד, י"ט).

מְשֹׁל, שם—אות ודוגמא, מופת לרעה, שרעקקענס-בילד: והציגני לִמְשֹׁל עמים (איוב, י"ז, ו') — ע"ד: כמופת הייתי לרבים (תהלים, ע"א, ז'); וי"מ כמאמר מָשָׁל, שפריכװאָרט, пословица.

מָשָׁל, שע"פ, עיר במטה אָשר (דהי"א, ו', כ"ט), ובספר יהושע (י"ט, כ"ו; כ"א, למ"ד) נקראת מִשְׁאָל, ולעדות אייזיבוס עמדה בסמוך לים הגדול לרגלי הר הכרמל.

מְשֻׁלָּם, מְשֶׁלֶמְיָהוּ, מְשֻׁלֶּמֶת, מְשִׁלֵּמוֹת, עיין שלם.

מִשְׁמָן, מִשְׁמַנָּה, בשרש שמן.

מִשְׁמָע, מִשְׁמַעַת, בשרש שמע.

מִשְׁמָר, מִשְׁמֶרֶת, בשרש שמר.

מַשְׂמֵרֶת, בשרש סמר.

מִשְׁנֶה, בשרש שנה.

מְשִׁסָּה, בשרש שסס.

מְשַׁע, פ"י, בערבית יורה שפשוף, צחצוח, חקוי—אָבשטרייפֿען, רייניגען, чистить, ומזה לדעת הריק"ם במקרא: לא רחצת לְמִשְׁעִי (יחזקאל, ט"ז, ד'), וכן פירש הפרחון והוסיף עוד, שמזה: וְהוֹשַׁעְתִּי אתכם מכל טמאותיכם (יחזקאל, ל"ו, כ"ט) — אטהר, אנקה. ולא ידענו לכוון דעתו. (ועיין שעע).

מִשְׁעוֹל, בשרש שעל.

מִשְׁעָם, עיין שעם.

מִשְׁעָן, מַשְׁעֵן, מַשְׁעֵנָה, מִשְׁעֶנֶת, בשרש שען.

מִשְׁפָּח, בשרש שפח.

מִשְׁפָּחָה, בשרש שפח.

מִשְׁפָּט, בשרש שפט.

מַשְׁפֵּל, בשרש שפל.

מִשְׁפָּת, בשרש שפת.

מֶשֶׁק, שם, פ"א במקרא: ובן-מֶשֶׁק ביתי הוא דמשק אליעזר (בראשית, ט"ו, ב') — א"ת: ובר פרנסא, וענינו כלכלה והנהגה, לייטונג, פערװאַלטונג, וכן בתרגום השמרוני: בר מדבר ביתי. ולדעת הר"ש פרחון, שהעמידו בשרש משק, ענינו שקידה, ומזה גם: וּבִדְמֶשֶׁק ערש (עמוס, ג', י"ב) — השוקד על מטתו. והדלי"ת של ובדמשק כמו אשר — כאשר משק ערש. וכן: מִמְשַׁק חרול (צפניה, ב', ט') — מקום שצומחים בו קוצים לעולם. וכן לדעת המבארים האחרונים, שרשו משק שדומה לשרש משך בהוראת קנין, אחוזה, בעזיטץ, владѣніе, וכן בערבית מַשַׁכָּא. ומזה:

וּבֶן-מֶשֶׁק, בעל הקנין, קונה, בעל, בעזיטצער, владѣлецъ, ומזה לדעתם גם:

מִמְשָׁק, ש', קנין, אחוזה, בעזיטץ, אייגענטהום, собственность, владѣніе: מִמְשַׁק חרול (צפניה, ב', ט'), והוא ע"ד: ושמתיה למורש קפד (ישעיה, י"ד, כ"ג). ועיין נשק, שקק.

מַשְׁקֶה, בשרש שקה.

מִשְׁקוֹל, מִשְׁקָל, מִשְׁקֶלֶת, מִשְׁקֹלֶת, בשרש שקל.

מִשְׁקָע, בשרש שקע.

מָשַׁר, בערבית נמצא בפעל בהוראת חצה, פלג — טהיילען, дѣлить,

זבארמית מ ס ר (עיי"ש), ומזה לדעת המבארים במקרא:

מַשּׂוֹר, ש"ז, בחסרון מ"ם אחת, ועקרו מַמְשׂוֹר, כלי-נסירה — זאֶגע: הַמַּשּׂוֹר על מניפו (ישעיה, יו"ד, ט"ו), ותרגומו מְסָר, סכין גדול — מעססער, нож. ועיין נ ש ר. וכמו כן:

מְשׂוּרָה, ש"נ, (ע"מ גְּבוּרָה), כלי מדידת הלח, שחולקים בו את המשקה לחלקים — מאאס פיר פליססיגקייטען: במדה, במשקל ובַמְּשׂוּרָה (ויקרא, י"ט, ל"ה), ואפשר שיסודו שור (עיי"ש).

מָשָׂר, במשנה, שורה, ערוגה, בעעט: הרוצה לעשות שדהו משר משר מכל מין (כלאים, ב', ו"ו).

מִשְׂרָה, עיין שרה.

מִשְׂרָה, עיין בשרש שׂ ר ר.

מִשְׁרָעִי, בשרש ש ר ע.

מִשְׁרוֹקִיתָא, בשרש ש ר ק.

מָשַׁשׁ, פ"י קרוב לשרש מ ו ש, הקל, נגיעת היד, בצדדי דבר-מה, למען דעת על ידי כח ההרגשה מהות הדבר — טאסטען, טאפפען, ощупывать: אולי יְמֻשֵּׁנִי אבי (בראשית, כ"ז, י"ב), נַאֲמֻשְׁךָ בני (שם, שם, כ"א).

ה פ י ע ל, מן הקל, בחזוק הפעולה א) חפוש — דורכטאסטען, דורכוויהלען, обыскивать, ощупывать: כי מִשַּׁשְׁתָּ את כלי (שם, ל"א, ל"ז), וַיְמַשֵּׁשׁ לבן את כל האהל (שם, שם, ל"ד). ב) משמוש להרגיש ולמצוא את הדרך — טאפפען, ходить ощупью, ощупывать: והיית מְמַשֵּׁשׁ בצהרים כאשר יְמַשֵּׁשׁ הָעִוֵּר (דברים, כ"א, כ"ט), יְמַשְׁשׁוּ חשך ולא אור (איוב, י"ב, כ"ה) — כמו בחשך, ובדרא"ס בפועל: ישיג הנטעמים והממוששים (מו"נ, א', מ"ו), וטעמו כמו: осязательные, גרייפבארע ברוסית ואשכנזית. ובארמית ע"ד הכפולים המרובעים, תרגום של ימששו חשך: ימשמשון חשוך, ומזה בגמרא: אדם עשוי לְמַשְׁמֵשׁ בכיסו בכל שעה ושעה (ב"מ, דף כ"א, ע"ב), ובמשנה: כל שיהיו התינוקות מְמַשְׁמְשִׁין בו (ב"ק, ב', ד'), ובנגיעה של חכוך: סכין וּמְמַשְׁמְשִׁין בבני מעים (שבת, קמ"ו, ע"ב; סנהדרין, ק"א, ע"א), ובמובן המוסרי: יפשפש במעשיו, ואמרי לה יְמַשְׁמֵשׁ במעשיו (ערובין, י"ג, ע"ב), כדי לְמַשְׁמֵשׁ את החתן ואת הכלה (כתובות, י"ב, ע"א), כל שלא מושמש (שם), ובענין נגיעה של קריבה: מְמַשְׁמְשִׁין ובאים (שבועות, פרק ח', משנה ד'), שלא תהא מְמַשְׁמְשָׁנִית (ב"ר, י"ח).

ה ה פ ע י ל, א) יוצא: וַהֲמִשֵּׁנִי (והכתיב: וְהֵימִשֵׁנִי) את העמודים (שופטים, ט"ז, כ"ו), ופירושו אנטאסטען לאססען. ב) עומד: ידיהם ולא יְמִישׁוּן (תהלים, קט"ו, ז') — תרגומו: לא יְמַשְׁמְשׁוּן, בעפיהלען. וי"מ מענין הרגשה: אין להם כח ההרגשה, והוא ע"ד נע"ו. ובא: וְיָמֵשׁ חשך (שמות, י"א, כ"א) — רש"י בשם המדרש פותרו מלשון מְמַשֵּׁשׁ בצהרים, שהיה החשך כפול ומכופל ועב, עד שהיה בו ממש; ולדעת הראב"ע, שב על מצרים, ויאמר בל"י — כל אחד מן המצרים יְמַשֵּׁשׁ בחשך, וזה ע"ד: יְמַשְׁשׁוּ חשך ולא אור (איוב, י"ב, כ"ה), ובדרא"ס בהתפעל: פגישת שני הגשמים הַמִּתְמַשְׁשִׁים (אמונות ודעות, א'), גרייפבארע, осязательные предметы.

מִשְׁשָׁא, **מְשַׁשׁ**, שם — דבר מוחש ומורגש, וועזענטליכעס, сущность, ועל הרוב במובן המושאלי, דבר קיים, שיש בו מועיל: ומלין לא יועיל בם (איוב, ט"ו, ג'), תרגומו: ומליא דלית מִשְׁשָׁא בהון. ומזה:

מֶמֶשׁ, שם (ע"מ מֶכֶס), כמו הקודם, וועזענטליכעס, сущность: יזבחו לשדים לא אלוה (דברים, ל"ב, י"ז), תרגום ירושלמי: לשדיא דלית בהון מֶמֶשׁ, ובמשנה: אין בו מֶמֶשׁ (נגעים, ד', ד'), א. יש מֶמֶשׁ בדבריו (סנהדרין, ה', ד').

מַמָּשׁוּת, ש״נ, בדברי בא״ם, וועזענטליכעס, .существо. сущность

מִשּׁוּשׁ, ש״ז, בספרי המחקר, שפעולת ההרגשה חוש הַמִּשּׁוּשׁ וטעמו: חוש המשגל חרפה היא לנו (מו״נ, ח״ג, נ״א), טאסטגעפיהל, осязаніе.

מִשְׁמוּשׁ, במשנה, שה״פ, אנטאסטען, ощупываніе, מפני שהוא רוצה בְּמִשְׁמוּשָׁן (עוקצין, א׳, ה׳), מִשְׁמוּשֵׁי מְמַשְׁמֵשׁ בהו (ב״מ, דף כ״א, ע״ב). —

נְמוּשָׁא, במשנה: מאימתי כל אדם מותרים בלקט, משילכו הַנְּמוּשׁוֹת (פאה, ח׳, א׳), בגמרא: מאי נְמוּשׁוֹת? א״ר יוחנן: סבי דאזלי אתיגדא; ריש לקיש אמר: לקוטי בתר לקוטי (ב״מ, דף כ״א, ע״ב), ופרש״י: סבי דאזלי אתיגדא — זקנים עניים הולכים על משענתם בנחת ורואין כל שבולת ושבולת. לשון ולא ימישון, שממשמשים והולכים, לקוטי בתר לקוטי, ולשון נְמוּשׁוֹת כמו: לא יָמִישׁ (שמות י״ג, כ״ב), שנוטלים ומשין הכל מפניהם. ובירושלמי אית תנא מְשׁוּשׁוֹת שהן מְמַשְׁמְשִׁין ובאים.

מֶתֶג, שם כלי הברזל שנותנים בפי הבהמה וקושרים חבלים בשני ראשיו, כדי למשוך בהם ולהנהיג את הבהמה כפי הראוי — צוים, оплидо, узда: שוט לסוס וּמֶתֶג לחמור (משלי, כ״ו, ג׳), ונרדף עם רסן: בְּמֶתֶג ורסן עדיו לבלום (תהלים, ל״ב, ט׳), נגזר מן מָתַח, מָשַׁךְ, שענינו: ציעהען, тянуть, ולפנים היו השובים נותנים כלי כזה בפי השבוים לסחבם לאשר יחפצו: ושמתי חחים באפך וּמִתְגִּי בשפתיך (מ״ב, י״ט, כ״ח; ישעיה, ל״ז, כ״ט).

מֶתֶג, בדקדוק, קו קטן, נצב במלות, לפני שוא נא, לחלק את ההברות וכחו כחצי נגינה.

מְתַג, במדרש, פ״י, נתינת המתג בפי הבהמה, צאֶמען: הכוס הזה אתה מְמַתְּגוֹ והוא הולך (פסיקתא, פ׳ זכור).

מֶתֶג הָאַמָּה, שע״פ. עיין אַמָּה.

מְתָה, **מְתִים**, **מְתִם**, שם קבוץ, כולל האנשים הגברים הנמצאים במקום אחד — מאֶנגיליכעס: ונחרם את כל עיר מְתִם והנשים והטף (דברים, ב׳, ל״ב; ג׳, ו״ו) — לפי ת״א ויב״ע אין השם עיר דבוק אל השם מְתִים, וטעמו: החרמנו כל עיר. ומפרש, היינו, מְתִים, והנשים והטף; ולבעל הטעמים עִיר דבוק אל מְתִים, והטעם, לדעת הרשד״ל, כמו: מְתֵי עיר, וכמו: ירק עשב, שפתרונו עשב של ירק. ואפשר שיהיה ענין עיר־מְתִים עיר בצורה וחזקה, שיושביה כולם גבורים, וכמו עִיר ג ב ו ר י ם, והוא הפך ערי הפְּרָזִי (עיין שם, ג׳, ד׳ — ז׳) (ועיין מְתֹם). בדיך מְתִים יחרישו (איוב, י״א, ג׳), תרגומו: ג ו ב ר י א; מִמְתִים ידך ה׳, מִמְתִים מחלד וגו׳ (תהלים, י״ז, י״ד), נמשך אל הקודם: פלטה נפשי מרשע חרבך — מן האנשים התקיפים שהם ידו של ה׳, ליסר בהם את בני האדם (ע״ד „אַשּׁוּר שבט אפי״), ומן האנשים המצליחים בחלד אשר חלקם בחיים. ובא השם מְתִים בנפרד, תמורת הסמיכות, ליופי המליצה, ותרגומו כעין מֵתִים. מעיר מְתִים ינאקו (איוב, כ״ד, י״ב), תרגומו: בני־נשא, ורש״י פירש מֵתֶיהָ וְטוּבֶיהָ, ובסמיכות: וכבודו מְתֵי רעב (ישעיה, ה׳, י״ג), והפוכו: וַהֲמוֹנוֹ צחה צמא; מְתֵי ישראל (שם, מ״א, י״ד), והקודם: ת ו ל ַ ע ת י ע ק ב, — אצל ישראל אמר מְתֵי ואצל יעקב אמר תולַעַת; מְתַיִךְ בחרב יפלו (ישעיה, ג׳, כ״ה), והכפל: וגבורתך במלחמה; מְתֵי סודי (איוב, י״ט, י״ט). ובא גם במובן אנשים כתם: ויהי מְתָיו מספר (דברים, ל״ג, ו״ו) — רש״י פירש: נמנין במנין מספר בני ישראל, וכנראה שהוא ע״ד אנשי־מדות (במדבר, י״ג, ל״ב), ובא גם לענין מספר קטן: ואני מְתֵי־מספר (בראשית, ל״ד, ל׳), אנשים שבקל יוכלו לספרם.

מְתֹם, ש״ז: ויכום לפי חרב מעיר מְתֹם עד בהמה (שופטים, כ״א, מ״ח), תרגומו: מקרויהון גמרינן, — פירוש במובן ת מ י ם, כלל כל הנמצא עד תמו, ורש״י פירש: הֶתַּמּוּ — כל יושבי הערים ועד בהמה ואנשים בכלל מתום היו, שמתום לשון כ ל י ה הוא. ולדעת הרד״ק הוא כמו מְתִים — שם לאנושות, כולל אנשים ונשים וטף, טײַשען, люди, והשעור: מעיר הרגו האנשים ועד הבהמה בשדה (ועיין מנחת־שי, שם). ואפשר שהוא כמו שפרשנו עיר מְתִים, כלל עיר חזקה, בהתיהם אל כל יושביה. ובגזרת השם מ ת י ם לא מצאנו דבר מתקבל. וכנראה שהוא שם קדום, בהוראתו העקרית גבר, בעל־כח, ורוב שמושו בדבור המליצי, ושע״כ לא מצאנו אותו בה״א הידיעה. ובלשון גפטית מַתִי: איש־חיל, שכיר — זאָלדאַט, וכן בפיניקית בשמות ע״פ מַתְבַעַל, איש־בעל (פירסט), ובהמשך הזמן השתמשו בו להוראת איש, בן־אדם סתם (ועיין „המשתדל", דברים, ב׳, ל״ד), ונשאר רשומו בקצת שמות אנשים פרטיים.

מְתוּשָׁאֵל, בן מחייאל מבני קין (בראשית, ד׳, י״ח), הָוָי״ו השרוקית היא לסימן הסמיכות והוא סימן קדום, וכן מצאנו בלשון פיניקית מְתוּמַתָּן, מְתוּבַעַל. (פירסט).

מְתוּשֶׁלַח, בן חנוך (שם, ה׳, כ״א).

מָתַח, פ״י, פישוט, שרוע, רקוע, אויסדעהנען, שפאַננען, растягивать, простирать, פ״א במקרא: וַיִּמְתָּחֵם כאהל לשבת (ישעיה, מ״ם, כ״ב); ורגיל הרבה בלשון המשנה והמדרשים: הַמּוֹתֵחַ זמורה (כלאים, וי״ו, ט׳), ובפעול: אעפ״י שהיא מְתוּחָה (כלים, כ״א, ד׳), ובמובן המושאלי: מדת־הדין שהיתה מְתוּחָה כנגד ישׂראל (ב״ר, ל״ה), ומזה בפיוט: וריב אל תִּמְתַּח (הושענות).

הנפעל, אויסגעדעהנט ווערדען, быть простерту: כל זמן שהן מגרולין הן נִמְתָּחוֹת (בכורות, וי״ו, י״א), השוכרך יִמָּתֵחַ על העמוד (ר״ה, כ״ב, ע״ב) — להלקותו.

הפיעל, כעין הקל: מסרגין את המטות, רבי יוסי אומר אף מְמַתְּחִין (מו״ק, א׳, ח׳), ושל סידין צריך לְמַתֵּחַ (מקואות, יו״ד, ד׳), והוא מעבדה, ממחקה וּמְמַתְּחָהּ (תדב״א, ג׳).

ההפעיל, כעין הקל: הַמְתִּיחַ זמורה של גפן על גבי זרעים (ספרי, דברים), ובפיוט: חרשו חורשים ומענית הִמְתִּיחוּ (סליחה אזון תחן).

מְתוּחַ, במשנה, שם: כמחט של מְתוּחַ (ערלה, א׳, ד׳), עץ שֶׁמּוֹתְחִים עליו את הארוג, וועבערבוים, навой: של מְתוּחַ בין כך ובין כך טמאה (כלים, י״ג, ה׳), והתקינה לנר או לְמְתוּחַ (שם, שם, ח׳).

מֶתַח, בפיוט, שם, פישוט, רקוע, במובן המוסרי, אויסדעהנונג, растяжимость: מֶתַח דינך אם ביצורים תמצה (קרובות, ב׳ דר״ה).

מְתִיחָה, ש״נ, בפיוט: בִּמְתִיחַת רקיע השמים (שיר־היחוד).

אַמְתַּחַת, ש״נ, שק שמשימים בו תבואה, זאַק, געטריידע־זאַק, мѣшокъ, על־שם שהוא נמתח כשממלאים וכשקושרים אותו: תשים בפי אַמְתַּחַת הקטן (בראשית, מ״ד, ב׳), אַמְתְּחֹת האנשים (שם, שם, א׳), אַמְתְּחֹתֵינוּ (שם, מ״ג, כ״א).

מָתַי, מלת תאה״פ, א) לשעור הזמן והמשכו, ווען, когда: מָתַי תבוא אלי (תהלים, ק״א, ב׳), מָתַי אקיץ (משלי, כ״ג, ה׳). ב) בשאלת שעור הזמן לעתיד, ווען?, когда?: מָתַי אעשה גם אנכי (בראשית, ל׳, ל׳), מָתַי תשכילו (תהלים, צ״ד, ח׳). ובחבור עם מלת עַד: עד־מָתַי מאנת לענת (שמות, יו״ד, ג׳), כמו עד־אָנָה; עד־

מָתַי, אלהים, יחרף צר (תהלים, ע״ד, י״ד), עד־מָתַי יהיה מהלכך ומָתַי תשוב (נחמיה, ב׳, ו״ו) — פירושו: עד־כמה יִמָּשֵׁךְ זמן נסיעתך; ורש״י פירש כמו מ א י מ ת י תתחיל נסיעתך. ובלמ״ד: לְמָתַי אעתיר לך (שמות, ח׳, ה׳) — לאיזה זמן תרצה שאעתיר; לא תטהרי אחרי מָתַי עוד (ירמיה, י״ג, כ״ז) — רש״י פירש: אחרי מָתַי תטהרי עוד; והרשד״ל פירש: תחלה אמר אי־אפשר שתטהרי, ואח״כ תקן הענין — אחרי מתי תמתיני עוד להטהר, ורמז להם, כי יש בידם לשוב ולהטהר; וענינו כמו עַד־מָתַי. עד־מָתַי הֲיֵשׁ בלב הנביאים (שם, כ״ג, כ״ו) — לדעת רש״י שעורו: עד מָתַי ינבאו שקר, וכי יש בלב הנביאים לקיים מחשבותיהם. לדעת המבארים, יסודו מ ת ה, הדומה ל מ ת ח — בהוראת פישוט ושירוע — על משקל שַׁדַי, ומזה המשך־זמן, צייטדויער, ומזה אֵיכָת, אֵימָתַי (עיין שם).

מְתַל, ארמית, פעל, כמו מָשַׁל בעברית, אין שפרוכֿען רעדען, פֿערגלייכֿען, говорить притчами, сравнить: מַשְׁלִים את הַמָּשָׁל (יחזקאל, י״ח, ב׳), תיב״ע מַתְלִין ית מַתְלָא, ומזה:

אֲמַתְלָא, במשנה, דמיון כל־שהוא. אֶהנליכֿעס, подобное, ורגיל במשנה, בענין סברה וטענה, לחזוק ענין, גרונד, основаніе: ובלבד שלא יהא שם אֲמַתְלָא (גיטין, ט׳, ט׳), ועל מ ש ל ו ת־כ ו ב ס י ן, מ ש ל ו ת־ש ו ע ל י ם (סוכה, כ״ח, ע״א), פירש״י שיסדרו הקדמונים לתת אֲמַתְלָא לתוכחתם וכו׳. שיש לו להרוג בַּאֲמַתְלָאוֹת ובדדמי (מו״נ, ג׳, מ״ם).

מֹתֶן, ש״ז, לא נמצא כי אם ברבוי הזוגי: מָתְנַיִם — ראשי פרקי עצמות השוקים, נרדף אל השם חֲלָצַיִם, אלא שהשם מָתְנַיִם מתיחס, כפי הנראה, ביחוד אל צד הָעֹרֶף, דיא אָבֿערהיפֿטען, чресла, והם האברים המעמידים את הגוף, ובהם חיזוקו ועצומו: ועל מָתְנַיִם שק (ירמיה, מ״ח, ל״ז), ומיוחס אליהם הגבורה. מחץ מָתְנַיִם קמיו (דברים, ל״ג, י״א), כמו מְ תְ נֵ י קמיו — וליפי המליצה בא בנפרד. ובבע״ח: כחו בְמָתְנָיו (איוב, מ״ם, ט״ז), והעמדת להם כל מָתְנַיִם (יחזקאל, כ״ט, ז׳), ומָתְנֵיהֶם תמיד המעד (תהלים, ס״ט, כ״ד), וחלחלה בכל מָתְנַיִם (נחום, ב׳, י״א) — ושם מקום חגירת האזור, לחזוק הגוף ולתלות כל הזיון עליו: חגר מָתְנֶיךָ (מ״ב, ט׳, א׳), מָתְנֵיכֶם חגרים (שמות, י״ב, י״א), חגרה בעז מָתְנֶיהָ (משלי, ל״א, י״ז), ומָתְנֵי מלכים אפתח (ישעיה, מ״ה, א׳), חגר חרב מצמדת על מָתְנָיו (ש״ב, כ׳, ח׳). וע״ד המליצה: קטני עבה מִמָּתְנֵי אבי (מ״א, י״ב, י״א); וע״ד ההשאלה המליצית: והיה צדק אזור מָתְנָיו (ישעיה, י״א, ה׳), והכפל: והאמונה אזור חלציו. מֵי מָתְנַיִם (יחזקאל, מ״ז, ד׳) — הַמַּיִם המגיעים עד הַמָּתְנַיִם; זרזיר מָתְנַיִם (משלי, ל״ד, ל״א). (עיין ז ר ז י ר). ובא בהוראת ההזדרזות והתחזקות (ע׳ שׁ נ ס): וַיְשַׁנֵּס מָתְנָיו וירץ (מ״א, י״ח, מ״ו). ובמשנה: גם בכלים היה (המגדל) מוטל על מָתְנָיו (תוספתא, אהלות, ה׳, ד׳) — יסודו, כנראה, מ ת ה, אבל לא בענין מ ת י ח ה, כדעת המבארים, כי אם בענין כח וגבורת גבר (עיין מ ת י ם) ונקראו המתנים כן ע״ש חוזקם ועצומם; וכן הוא בערבית: מ ת ן — חזק, נאמן וקיים.

אֶמְתָּנִי, ארמית: דחילא וְאֵמְתָּנִי ותקיפא (דניאל, ז׳, ז׳) — י״מ מלשון מ תֶ ן, חזק; והנראה, שהוא מן אֵ י מָ ה (עיי״ש).

מִתְנָה, שע״פ, מקום, לא נמצא כי אם בשם היחס: ויושפט הַמִּתְנִי (דהי״א, י״א, מ״ג).

מְתַן, ארמית, פ״ע, כעין הפעלים חכה, קוה, דומם בעברית, וואַרטען, אָבוואַרטען, ждать, обождать, הקל: ואליהו חִכָּה (איוב, ל״ב, ד׳) —

תרגומו: ואליהו מְתַן; כאשר קוו נפשי (תהלים, נ"ו, ז')—תב"ע: היכמא דְמַתִּינוּ. ומזה במשנה עשות דבר בישוב הדעת— בעדאַכטזאַם זיין, быть обдуманнымъ: הוו מְתוּנִים בדין (אבות, א', א') — היו מתישבים בדבר ושוהים להוציא משפט. ומזה בדברי בא"ם: מְתוּן, הפך מהיר. „תְּנוּעָה מְתוּנִית", לאַנגזאַמע בעוועגונג, медленное движенiе, ורוב שמושו במשנה בהפעיל: הַמְתֵּן עד שיעשה אחיך הגדול מעשה (יבמות, ד', ט'), מַמְתִּינִים לו עד הערב (שקלים, ה', ה'). ובענין שהיה ועמידה במקום אחד, דויערען, פֿערבלייבען, пребывать: שלא הִמְתִּינוּ שש שעות בשלותן (ב"ר, י"ח), יַמְתִּין אצלי חמש שנים (איכה, ג', פ' זיגרס), ומזה: ומטילין אותו (המת) על החול בשביל שֶׁיַּמְתִּין (שבת, כ"ג, ה')—שיעמוד בתכונתו ולא יתקלקל. (עיין מ ת ן ב).

מְתִינוּת, ש"נ, במדרש במובן הפשוט, עשית דבר לאט לאט, לאַנגזאַמקייט, געדולד, медленность, терпѣливость, הפך מהירות: סיבבן דרך ארוכה וּבִמְתִינוּת (ב"ר, פרשה י'), ובדבא"ם במובן המושאלי: ישוב הדעת, בעדאַכטזאַמקייט, обдуманность.

מְתִינָה, ש"נ, ישוב-הדעת ולאט, בעדאַכטזאַמקייט, обдуманность: כאלו עשו בִמְתִינָה (ב"ר, ס"ז).

הַמְתָּנָה, ש"נ, אָבוואַרטען, обождать, ומזה בפוסקים בהלכות רבות: „שכר הַמְתָּנָה" (ועיין בפירש"י בבא מציעא, פ' איזהו נשך, דף ס"ג, ע"ב).

ב) מְתַן, במשנה, פ"ע. א) התרכך ולחלוח בפירות, ווייך, פֿייכט ווערדען, сдѣлаться мягкимъ, влажнымъ, המניח את זיתיו בבותש שֶׁיִּמְתּוֹנוּ שיהיו נוחים לכתוש (טהרות, ט', ה'), המעלה את האגודות ואת הקציעות וכו' בשביל שֶׁיִּמְתּוֹנוּ (מכשירין, ו', ב'); וי"ג שֶׁיַּמְתִּינוּ, בהפעיל. ומטילים אותו על החול בשביל ש י מ ת י ן (שבת, כ"ג, ה') — לדעת הערוך, ענינו שיתלחלח המת בחול ולא יסריח; ובעל „תפארת ישראל" פירש: שישאר ברטיבותו, פֿריש בלייבען, והנראה שהוא מן מ ת ן הראשון (עיי"ש), ועקרו בלשון ארמית: מ ת ו נ א קשה לכותל (ב"ב, י"ח, ע"א) — לחות, פֿייכטיגקייט, влага.

מַתָּן, מַתָּנָה, מַתְּנִי, מַתַּנְיָה, מַתַּת, מַתִּתְיָהוּ, בשרש נ ת ן.

מָתַק, פ"ע, הקל — הרגשת נעימות, עריבות בטעם, זיסס זיין, быть сладкимъ, והפוכו: מר. מָתְקוּ לו רגבי נחל (איוב, כ"א, ל"ג), וַיִּמְתְּקוּ המים (שמות, ט"ו, כ"ה), מים גנובים יִמְתָּקוּ (משלי, ט', י"ז). ולדעת י"מ בא גם במובן יוצא: מְתָקוֹ רמה (איוב, כ"ד, כ') — הרמה תמצא נעימות בבשרו, תאכל בשרו בנעם. (ועיין מָתָק).

ה ה פ ע י ל, במובן המושאלי, א) עומד, היות ערב ונעים, שמאַקהאַפֿט זיין, оказываться прiятнымъ: אם תַּמְתִּיק רעה בפיו (איוב, כ', י"ב). ב) יוצא, ובמובן המוסרי: יחדו נַמְתִּיק סוד (תהלים, נ"ה, ט"ו) — מנעימים איש לרעהו חברתו. ובגמרא: מלח מַמְתֶּקֶת את הבשר (ברכות, ה', ע"א), מ ת ק ן ונותן טעם יפה. ובדרז"ל ב ה ת פ ע ל: מִתְמַתְּקִים בדברי תורה (שיה"ש, ב', ג'), מִמַּתְּקִים הם (המים) בעבים (ב"ר, י"ג; תענית, ט', ע"ב), וצ"ל מִתְמַתְּקִים

מָתוֹק, א) ש"ז, דבר של מתיקות, זיססעס, זיסטיגקייט, сладость: מעז יצא מָתוֹק (שופטים, י"ד, י"ד), ותהי בפי כדבש לְמָתוֹק (יחזקאל, ג', ג'). ב) תאר, אנגענעהם, прiятный: מָתוֹק לנפש (משלי, ט"ז, כ"ד), כל מר מָתוֹק (שם, כ"ז, ז'). ובמובן המושאלי: מְתוּקָה שנת העבד (קהלת, ה', י"א), ובמוסרי: וּמְתוּקִים מדבש (תהלים, י"ט, י"א). ובמשנה: משיבש הַמָּתוֹק (שביעית, ג', ד'), ליח האדמה הנותן טעם ערב בפירות.

מֶתֶק, ש"ז, מאכל ערב, לעקקערשפייזע,

лакомство: מָתְקוֹ רמה (איוב, כ״ד, ח׳) — מאכלו הערב הוא רמה, ע״ד אמי ואחותי לרמה (שם, י״ז, י״ד).

מֶתֶק, ש״ז, ערבות ונעימות, זיססיגקייט, сладость: וּמֶתֶק שפתים יֹסיף לקח (משלי, ט״ז, כ״א) — שיחה נעימה וערבה; וּמֶתֶק רעהו מעצת נפש (שם, כ״ז, ט׳), כמו מתק שפתי רע.

מֹתֶק, ש״ז, כעין הקודם, במובן הטבעי, זיססיגקייט, сладость: החדלתי את מָתְקִי (שופטים, ט׳, י״א).

מַמְתָּק, ש׳, דבר ערב ונעים לחיך, זיססיגקייט, сладость. לא נמצא כ״א בלשון רבים: שתו מַמְתַּקִּים (נחמיה, ח׳, י״א), חכו מַמְתַּקִּים (שיה״ש, ה׳, ט״ז).

מְתִיקָה, במשנה, כעין הקודם: לספק בִּמְתִיקָה (כ״מ, ז׳, א׳), מִיני מְתִיקָה (שבת, דף צ׳, ע״א).

מְתִיקוּת, בדבא״ס — ערבות ונעימות.

מִתְקָה, שע״פ, אחד המקומות שחנו שם בני ישראל במדבר (במדבר, ל״ג, כ״ח).

מִתְרְדָת, שע״פ, א) גזבר כורש מלך פרס (עזרא, א׳, ח׳). ב) מצרי יהודה ובנימין: מִתְרְדָת טבאל (שם, ד׳, ז׳). ולדעת רש״י, שני השמות האלה הוא שם אדם אחד. וי״מ מקור השם מלשון פרסית Mithridotes.

אות נו״ן.

נ האות הארבע עשרה באלפא-ביתא ולה שתי תמונות: בראש המלה ובאמצעותה היא נו״ן כפופה נ, ובסוף המלה היא נו״ן פשוטה ן. הוראת המספר של אות נו״ן — חמשים. שם האות נון הוא מלשון אשורית וארמית וערבית — דָּג, מפני שהנו״ן (הפשוטה ביחוד) יש לה צורת דָּג. הנו״ן מתחלפת לפעמים קרובות עם ל, מ, ר. כמו: נחץ = לחץ, נִשְׁכָּה = לִשְׁכָּה, כָּנַע = כָּרַע, בֵּן = בַּר. ובארמית שְׁנַיִם – תְּנֵין = תְּרֵין. לפעמים תבא אות הנו״ן במקום אות יו״ד השרשית: נקש = יקש, נצב = יצב, נאה = יאה. אות הנו״ן, כשהיא באה בראש השרש והיא בלי תנועה אחרי אותיות השמוש לזמן עתיד, עלולה לְהִשָּׁמֵט ונשלמת ברגש שבאות השניה השרשית, כמו: אֶגַּשׁ — ת׳ אֶנְגַּשׁ מש׳ נגשׁ; יִטֹּשׁ — ת׳ יִנְטֹשׁ; תִּתֵּנָּה — ת׳ תִּנְתֵּנָּה. ולהפך, תבא גם הנו״ן תמורת הדגש: קִנְצֵי = ת׳ קִצֵּי, מָעֻזְנֶיהָ = ת׳ מָעֻזֶּיהָ, וזה יותר מצוי בארמית, כמו: אִנְבָּה = אִבָּה, מַנְדַּע = מַדַּע. בהוראת הבנין תבא הנו״ן בנפעל בעבר וְהֹוֶה (שהוא ש״ת) ונשלמת בעתיד ברגש כמבואר למעלה (אֶגַּשׁ = אֶנְגַּשׁ) ובארמית גם בנתפעל, ומצוי לרוב בלשון המשנה ולפעמים רחוקות בעברית.

נָא, מלת הטעם, להטעים הדבור שֶׁיֵּאָמֵר דרך בקשה ויחול, דרך חזוק והתעוררות, ובפרטיה תשמש 1) בקשור עם הפעלים ואחריהם בענין בקשה והתעוררות, בדרך הצווי הפשוט, א) אמרי נָא אחתי את (בראשית, י״ב, י״ג) — זאגע דאָך, скажи-же, שים נָא ידך (שם, כ״ד, ב׳), הטי נָא כדך (שם, שם, י״ד), וכמו כן בצווי שבא גם הוא בדרך הבקשה: לכה נָא (שופטים, י״ט, י״א). ב) בדרך היחול, אחרי הפעלים בעתיד בגוף שלישי ושני: יאמר נָא ישראל (תהלים, קכ״ד, א׳), יֻקַּח נָא מעט מים (בראשית, י״ח, ד׳) — כמו הרשוני שיקח מעט מים; ובבחינת השלישי: אַל-נָא יחר לאדני (שם, שם

ל״ב), אַל־נא תעבר (שם, שם, ג׳). ג) בענין בקשת רשות, לעשות מעשה, במדבר בעדו: ידבר־נָא עבדך (בראשית, כ״ו, י״ט), איעצך נָא (מ״א, א׳, י״ב); וכשבא הפעל גם הוא בתוספת ה״א — היחול והבקשה והזרוז: אלכה־נָא ואראה (שמות, ד׳, י״ח), נעברה־נָא (במדבר, כ׳, י״ז). ד) בהכנה, הזדרזות והזדמנות, בענין שמדבר בינו לבין עצמו: ארדה־נָא (בראשית, י״ח, כ״א), אסורה־נָא (שמות, ג׳, ג׳), ולא אמרו בלבבם נירא־נָא (ירמיה, ה׳, כ״ד); וכמו כן בהסכמה לעשות מעשה גדול: אַל־נָא אשא פני איש (איוב, ל״ב, כ״א. ה); באזהרה: סורו־נָא (במדבר, ט״ז, כ״ו); וע״ד ההתול: עמדי־נָא בחבריך (ישעיה, מ״ז, י״ב). — 2) בקשור עם שאר מלות הטעם, גם־כן בכוונת הבקשה, היחול וכדומה, המובן בכח כלל המאמר, כמו: א) אַל־נָא (עיין לעיל). ב) אם נָא מצאתי חן (בראשית, י״ח, ג׳) — ביחס אל הפעל בלשון עבר. אם ישך נָא מצליח (שם, כ״ד, מ״ב), ג) הנה־נָא ידעתי כי אשה יפת מראה את (בראשית, י״ב, י״א) — ויהע דאָך. ד) הבה נָא אבוא אליך (שם, ל״ח, ט״ז); ובשאלה: איה נָא אלהיהם (תהלים, קט״ו, ב׳); וכן במלות־הקריאה לעורר רחמים: אוי־נָא לי (ירמיה, ד׳, ל״א). ובא: נגדה נָא לכל (תהלים, קט״ז, י״ח) — נמשך אל הפעל הקודם: נדרי לה׳ אשלם, ושעורו: אשלם נָא. (ועיין נ ג ד). המלה הזאת היא יסוד של מלת הבקשה אָנָא.

נָא, פ״א במקרא, תאר השם, — דבר שאינו מבושל או נאפה כל צרכו, ראָה, האלבגעקאָכט, האלבגגאר, недо-печенный, недожаренный, אל תאכלו ממנו נָא (שמות, י״ב, ט׳). ובערבית ענינו: קשה, הארט. ובדרז״ל גם בענין כלי־חרס שלא נשרפו בכבשן כל־צרכן: הַנָּאִין טמאין (תוספתא, כלים, פרק ג׳), מקום שמשקין בו את הַנָּאוֹת בטיט הלבן (שם); ולפעל א פ ה נמצא ג״כ נָא בלשון הברייתא: יוצאין במצת־נָא, — ומפרש בגמרא: מאי נָא?... כל שפורסה ואין חוטין נמשכין הימנה (מנחות, ע״ה, ע״ב).

נא, שם עצם פרטי, עיר קרית ארץ מצרים העליונה הידועה בשם טהעבען, Thebae, Өивы: ועשיתי שפטים בְּנֹא (יחזקאל, ל׳, י״ד). בה היה ההיכל הגדול ליראתם של מצרים, הנודע בשם אָ מ וֹ ן, ועל־כן נקראת העיר בשלימות השם „נא־אָמוֹן" (בלשון יונית Diospolis): התיטבי מִנֹּא אָמוֹן היושבה ביאורים וגו׳ (נחום, ג׳, ח׳) — רומז אל תעלות הנהר נילוס, שהקיפוהו מכל צד; ולפי תרגום השבעים, ענינו כמו נ ו ה אמון, ערבטהייל, בעזיטץ. (עיין נ א ה, נָוֶה). ונאמר: הנני פוקד אל אָמוֹן מִנֹּא (ירמיה, מ״ו, כ״ה) — אלהיהם אָמון, אשר היכלו בנא. ובא: והכרתי את הֲמוֹן־נֹא (יחזקאל, ל׳, ט״ו) — לפי המוסכם, ההמון הרב והגדול היושב בנא; ויתכן שטעמו כמו אָמוֹן־נֹא. ועיין אָ מ וֹ ן, ה מ וֹ ן.

נֹאד, נֹאוֹד, שם, כלי־קבול־משקה, עשוי מעור — שלויך, мѣхъ: נֹאד החלב (שופטים, ד׳, י״ט), לחם ונאד יין (ש״א, ט״ז, כ׳); כי הייתי כנאד בקיטור (תהלים, קי״ט, פ״ג) — שהיו מניחים את הנאד בעשן ליבשו. וע״ד המליצה: שימה דמעתי בְנֹאדֶךָ (שם, נ״ו, ט׳), וברבוי: ואלה נֹאדות היין (יהושע, ט׳, י״ג).

א) נָאָה, ארמית, פ״ע, לא נמצא כי אם בבינוני פועל במובן ש״ת, יפה, נעים, שאָן, ליעבליך, красивый, пріятный, דומה לפעל יָאָה. ומזה במשנה: הַנָּאָה שבישראל (ערכין, ג׳, א׳), והרי היא נָאָה (נדרים, ט׳, י״א) — והפוכו כעור. — בדיו נָאָה, בקולמוס נָאָה (שבת, קל״ו, ע״ב), (ועיין נ א ה), בנות ישראל נָאוֹת הן (נדרים, ט׳, יו״ד) — ומזה במקרא לדעת האחרונים בפיעל:

נָאוֶה, בתוספת וי"ו (ע"ד השתחוה מן שחה; טחוה מן טחה — היות נאה, יפה, מתוקן, שאֵן, красивый, ולדעת הראשונים הוא בבנין נפעל משרש אוה. ועקר שמושו בבינוני: ומראך נָאוֶה (שיה"ש, ב', י"ד), שחורה אני וְנָאוָה (שיה"ש, א', ה'); ובענין נאות ונערך, ציעממענד, אנפאססענד, приличествующій, подобаетъ, לא נָאוֶה לכסיל כבוד (משלי, י"ט, יו"ד), לישרים נָאוָה תהלה (תהלים, ל"ג, א'), כי נעים נָאוָה תהלה (שם, קמ"ז, א'), וברבוי: נָאווּ לחייך בתורים (שיה"ש, א'. יו"ד), מה נָאווּ על ההרים רגלי מבשר (ישעיה, נ"ב, ז'). ובא: לביתך נַאֲוָה קדֶש (תהלים, צ"ג, ה'), (ע"מ טַחֲוָה, רַעֲנָן), שעורו: הקדש או הקדושה נאוה לביתך. והנראה שהוא ש"ת מורכב לבית-המקדש, ושעורו: לביתך שהוא נאוה-קדש, וענינו כמו נוה-קדש, (עיין נוה). ובגמרא בא בבנין התפעל: הִתְנָאֶה לְפניו במצות (שבת, קל"ו, ע"ב) — במובן המוסרי.

נָאוֹת, ש"נ, בדרא"ם במובן יאה, יפה, פאססענד, ציעממענד: להיות מן הַנָּאוֹת אשר שוכניך ישליכו מתבונתם כל שלי (יוסיפון, פרק פ"ב). —

ב) נָאָה, לא נמצא כי אם בלשון רבים ובסמיכות, דומה לשם נוה. ועקרו, כנראה, מקום מרעה — טריפט, пастбище. ושמושו בדבורי המליצה: ירעפו נְאוֹת-מדבר (תהלים, ס"ה, י"ג) — המקומות המיושבים, או מקומות-המרעה במדבר — אָאזע; דשאו נְאוֹת מדבר (יואל, ב', כ"ב), בנאות דשא (תהלים, כ"ג, ב'), נְאוֹת הָרֹעִים (עמוס, א', ב'), ונדמו נְאוֹת השלום (ירמיה, כ"ה, ל"ז) — כנוי מליצי אל נְאוֹת הָרֹעים, שהם דרים שם בהשקט ובטחה. ומוסב אל הקודם: כי שדד ה' את מרעיתם. ובהשאלה: נְאוֹת-אלהים (תהלים, פ"ג, י"ג) — תאר מליצי לארץ-ישראל, הנחלה הטובה אשר נתן אלהים לישראל; וכן: כל נְאוֹת-חמס (תהלים, ע"ד, כ') — מקום מרעה ומרבץ לחמס; ובגזרתו י"א שהוא מענין יופי, כי מקומות המרעה הם יפים לעין. ועיין נוה.

נְאֻם, ש', דבור ואמירה, ועל הרוב דבור הש"י לנביאיו בהבטחה או גזרה מוחלטת — גאָטטליכער שפרוך, изрѣченіе Господне: בי נשבעתי נְאֻם ה' (בראשית, כ"ב, ט"ז), חי אני נְאֻם ה' (במדבר, י"ד, כ"ח); ומצוי הרבה בנבואות הנביאים, אם לפני מאמר הנבואה: לכן נְאֻם האדון ה' צבאות וגו' הוי אנחם (ישעיה, א', כ"ד), או בתחום הנבואה, ועל הרוב באמצע המאמר (שם, ג', ט"ו, ובמקומות הרבה). ובא גם בסמיכות אל המדבר בנבואה, או במליצה נשגבה שנחשבה כעין נבואה: נְאֻם בלעם (במדבר, כ"ד, ג', ט'), נְאֻם דוד בן-ישי (ש"ב, כ"ג, א'), נְאֻם הגבר לאיתיאל (משלי, ל', א'). ובא גם על דרך ההשאלה המליצית: נְאֻם פשע לרשע בקרב לבי וגו' (תהלים, ל"ו, ב') — בקרב לבי אני חושב, שהרשע יש לו נְאֻם-פשע, דבור נבואי, שיצרו הרע מנבאו ולוחש לו, והוא מאמין בו, על-כן: אין פחד אלהים לנגד עיניו; וי"מ כמו בקרב לבו של הרשע. ובמשנה השתמשו בו בפעל וגם ע"ד נע"ו נל"ה: נאם לי וכו', נאמתי לו (ספרי, במדבר, כ"ב), נָם לו רבי יאשיה (מכילתא, בא, ה'), ונומיתי לו: כן הדברים (יבמות, ט"ז, ז'), נומנו לשליח (גיטין, ו"ו, ז'), ובפיוט: נַמְתְּ לי כה תאמר (קרובות, א', שבועות), נוֹאֲמִים לו (עבודה לרמב"ן), כְּנֹאָמְךָ בנה ירושלים (קינה). ובימים האחרונים נהגו להשתמש במלת „נְאֻם" לפני שם החותם על כל כתב אמנה: נְאוּם פלוני בן-פלוני. לדעת המבארים, מקורו מלשון ערבית, שבה נמצא הפעל נאם לענין דבור בלחישה, וקרוב לפעל נהם. והנראה שהוא שם קדום בלשון בהתיחד לדבור הש"י. ולא נוכל לעמוד על גזרתו.

נֶאֱמָן, לדעת י"ם, הוא ש"ת נגזר מן

השם נ א ם, בהוראת מליץ, דובר צחות — רעדנער, витія, ומזה: מסיר שפה לְנֶאֱמָנִים (איוב, י"ב, כ'). ועיין נ א מ ן בשרש א מ ן. וכן:

נָאַף, פ"י, שָׁכַב משכבי זמה — עהעברע-כען, בוהלען, любодѣйствовать, блудить, ומתיחס אל הזכר ואל הנקבה, וביחוד באשת-איש. הַקַּל: לא תִנְאָף (שמות, כ', י"ד), אשר יִנְאַף את אשת-איש; אשר יִנְאַף את אשת רעהו (ויקרא, כ', יו"ד), הַנֹּאֵף וְהַנֹּאָפֶת (שם). ובהשאלה: בגידת עם ישראל בברית אלהיו, לסור מאחריו ולעבוד זרים, על דרך השאלת הפעל ז נ ה (עיי"ש): וַתִּנְאַף את-האבן (ירמיה, ג', ט'), ואשבע אותם וַיִּנְאָפוּ (שם, ה', ז'); ובדחז"ל: לא נָאַף לאשת פוטיפר (מכילתא, בשלח).

ה פ י ע ל, כמו הקל: זרע מְנָאֵף (ישעיה, נ"ז, ג'), אשה מְנָאֶפֶת (משלי, ל"ד, כ'), וַיְנַאֲפוּ את נשי רעיהם (ירמיה, כ"ט, כ"ג), וכלותיכם תְּנָאַפְנָה (הושע, ד', י"ג). ובהשאלה: נִאֲפָה משבה ישראל (ירמיה, ג', ח'), כלם מְנָאֲפִים (שם, ט', א').

נִאֻף, שם, בל"ר, מעשה הניאוף — עהעברוך, любодѣйствіе, блудъ: לבלה נִאֻפִים (יחזקאל, כ"ז, מ"ג), נִאֻפַיִךְ ומצהלותיך (ירמיה, י"ג, כ"ז); ובגמרא, נאוף ביחוד: אין נִאוּף אלא באשת-איש (במדבר רבה, פרשה ט').

נַאֲפוּף, ש', בל"ר, — מעשה עגבות הנואפים, בוהלעריי, блудъ: וְנַאֲפוּפֶיהָ מבין שדיה (הושע, ב', ד') — השדים הם הסתה לנאוף, וכמ"ש: שמה מֹעֲכוּ שדיהן (יחזקאל, כ"ג, ג'). והוא בהשאלה למעשי ע"ז:

נַאֲפוֹן, ש"ז, בתלמוד: הבעל ראש הגוויה היה וְנַאֲפוֹן היה (ירושלמי, שבת, פרק ט', א') — ומזה כמו נראה, שאין עיקר הוראת הפעל נ א ף כעין הפעל ז נ ה במושג נטיה ופניה לצד אחר, כי אם עסק התשמיש לבד. והתיחד לתשמיש אסור.

נָאַץ, פ' הקל, ענינו א) גיעול ותיעוב בכעס — שנאָדע פערווערפען, פער-שמאָהען, презирать, отвергать: ותוכחת נָאַץ לבי (משלי, ה', י"ב), ועצת עליון נָאָצוּ (תהלים, ק"ז, י"א), וַיִּנְאַץ בזעם אפו מלך (איכה, ב', ו"ו), ואת עמי יִנְאָצוּן מהיות עוד גוי לפניהם (ירמיה, ל"ג, כ"ד)— אומרים שהש"י נאצם ותעבם מהיות עוד גוי. ומוסב אל הקודם: בחר ה' בהם ו י מ א ס ם. ב) כיעוס וחרות-אף — צירנען, гнѣваться: וירא ה' וַיִּנְאָץ (דברים, ל"ב, י"ט), אל תְּנָאַץ למען שמך (ירמיה, י"ד, כ"א).

ה פ י ע ל, כעין הקל — וביחוד בענין חרוף וגדוף: שמאָהען, לאסטערן, хулить, ועם זה גם הכעסה והקנטה, ערצירנען, ועל הרוב ביחוס אל הש"י: ובצע ברך נִאֵץ ה' (תהלים, יו"ד, ג'), כי נִאֲצוּ האנשים האלה את ה' (במדבר, ט"ז, ל"ד), וְנִאֲצוּנִי והפר את בריתי (דברים, ל"א, כ'), יְנָאֵץ אויב שמך (תהלים, ע"ד, יו"ד) — והקודם: יחרף צר. והבינוני: וכל מְנַאֲצַי (במדבר, י"ד, כ"ג). ובא: נִאֵץ נִאַצְתָּ את-איבי ה' (ש"ב, י"ב, י"ד) — לפי תרגומו, הוא יוצא לשלישי: אתה גרמת לאויבי ה', נתת להם פתחון-פה, לְנָאֵץ את ה', שמאָהונגען, פעראַנלאַס-סען, давать поводъ къ хуленію; והנראה, כפירוש רש"י, שהוא כנוי דרך כבוד למעלה. ולדעת קצת, בא גם בבנין הפעול: וְיִנָּאֵץ השקד (קהלת, י"ב, ה') — ת' וְ יָ נְ א ץ, והוא ע"ד לשון הארמית, וענינו: יתבזה וימאס. ועיין נ ו ץ.

ה ה ת פ ע ל, היות נתון לנאוץ — פערלאָסטערט, געשמאָהט ווערדען, быть поругаему: כל היום שמי מִנֹּאָץ (ישעיה, נ"ב, ה') — כמו מִתְנָאֵץ, והוא מורכב מפועל והתפעל.

נְאָצָה, ש"נ, חרוף וגדוף — לאָסטערונג, поруганіе, хуленіе: ותוכחה וּנְאָצָה (מ"ב, י"ט, ג'; ישעיה, ל"ז, ג'). ועמ"א:

נְאָצָה, ש״נ, מעין הקודם: ויעשו נֶאָצוֹת גדולות (נחמיה, ט׳, י״ח, כ״ו) — מעשים רעים לנאץ את הש״י. שמעתי את כל נָאָצוֹתֶיךָ אשר אמרת (יחזקאל, ל״ה, י״ב). —

לא רחוק לקבל, כי עיקר הוראת נ א ץ הוא: דקירה ופילוח, דומה לפעל נ ע ץ, ומזה בהשאלה: חרוף וגדוף. וע״ד גזרת הפעלים האלה עיין ג ד ף, ח ר ף.

נָאַק, פ״י, דומה לפעל אָנַק, אָנַח, בהפוך האותיות — אֶכְצען, וועהעקלאגען, охать, стенать: וְנָאַק נַאֲקוֹת חלל (יחזקאל ל״ד, כ״ד), מתים יִנְאָקוּ (איוב, כ״ד, י״ב).

נְאָקָה, ש״נ — אנקה — געאֶכְצט, וועהעקלאגע, оханіе, стенаніе, вопль: את נַאֲקַת בני ישראל (שמות, ו׳, ה׳), וישמע אלהים את נַאֲקָתָם (שם, ב׳, כ״ד), נַאֲקוֹת חלל (יחזקאל, ל״ד, כ״ד).

נְאָקָה, במשנה, ש״נ, נקבת הגמל — קאמעלווייבכען: וּנְאָקָה בחטם (שבת, ה׳, א׳). עיין אֲנָקָה.

נֵאֵר, פ״י בבנין פ י ע ל מיסוד א ר ר, וענינו: הריסה והפרה — צערשטערען, אויפהעבען, разрушить, на-рушать, упразднять, נֵאֵר מקדשו (איכה, ב׳, ז׳) — ורש״י פירש בִּטֵּל. נֵאַרְתָּה ברית עבדך (תהלים, פ״ט, מ״ם) — בצירה לתד״ג, כמו: הֵפַרְתָּ. ולא נמצא יותר. וי״ם מענין גיעול ותיעוב — פערווערפען, ...ראבשייען, отвергать, ודומה לו בערבית נַאַר, ולדעת רש״י מזה גם:

נָאוֹר, ש״ת, מהרס, מפרק: נָאוֹר אתה אדיר מהררי טרף (תהלים, ע״ו, ה׳), אלא שמלשונו בפירושו, שאמר: „מְנָאֵר את אויביך וקמיך ומטאטאן מן העולם״ — כמו נראה, שמדמה את הפעל נ א ר אל נִעֵר, (ועיין א ו ר).

נֹב, שע״פ, עיר הכהנים בימי שאול בחלקו של שבט בנימין (ש״א, כ״ב, י״ט), ובה״א הגבול: נֹבֶה (שם, כ״א, ב׳) — בסגול. ולפי קבלת חז״ל: עמד שם המשכן י״ג שנה (סדר עולם): לפי עדותו של הירונימוס, היתה העיר הזאת סמוכה ונראית לירושלים. ויש סמוכין לעדותו מן הכתוב בישעיה (י׳, ל״ב): עוד היום בְּנֹב לעמוד ינופף ידו הר בת-ציון, גבעת ירושלים. —

נבא, פ״ע, בבנין נפעל, הגדת דבר מושפע מאת ה׳ לבחיריו — וויסזאגען, פראָפעצייען, прорицать, про-рочествовать, ובא בנפעל ע״ש קבלת השפעת הדבור ורוח השם הדובר בו: נִבָּא את הדברים (ירמיה, כ״א, א׳). וביחס אל הנושאים, שלמענם נבא, יבוא עם מלת-היחס אֶל, לְ, עַל: הִנָּבֵא אל הרי ישראל (יחזקאל, ל״ו, א׳), לא תִנָּבֵא על ישראל (עמוס, ז׳, ט״ז); ולפעמים בא אחריו הפעל א מ ר: הִנָּבֵא ואמרת (יחזקאל, כ״א, ל״ג), ושם עוד כמה פעמים. נִבֵּאתָ להם (ירמיה, כ׳, ו׳), מדוע נִבֵּיתָ (שם, כ״ו, ט׳) — ביו״ד תמורת אל״ף. אדני ה׳ דבר מי לא יִנָּבֵא (עמוס, ג׳, ח׳), לְהִנָּבֵא (ירמיה, י״ט, י״ד). והבינוני: אתה נִבָּא (שם, ל״ב, ג׳), שקר המה נִבְּאִים לכם (שם, כ״ז, יו״ד), הַנִּבְּאִים בשמי (שם, י״ד, ט״ו). ובסמיכות: נִבְּאֵי השקר (שם, כ״ג, כ״ו). ולפי שהגדת הדבור האלהי היתה בהתפעלות גדולה ורגש קדוש, ונאמרת בהצעת מליצה ושיר, בא על דרך ההשאלה למחברי שירי-קֹדֶשׁ, שהיו נאמרים בהתפעלות הרוח השירי: הַנִּבָּא על-ידי המלך (דהי״א, כ״ה, ב׳), הַנִּבָּא על-הודות והלל לה׳ (שם, שם, ג׳), הַנִּבְּאִים בכנרת בנבלים (שם, שם, א׳) — ביו״ד יתירה. ויש מפרשים מזה פה שנאמר: והנה עם נְבִאִים נִבָּא (ש״א, יו״ד, י״א), להקת הנביאים נִבְּאִים (שם, י״ט, כ׳). ועיין נ ב א.

ההתפעל, מעין הנפעל א) הגדת דבר-נבואה, — פראָפעצייען, пророчест-вовать, לא יִתְנַבֵּא עלי טוב (מ״א,

כ״ב, ח׳), וְהִנַּבֵּאתִי כאשר צוני (יחזקאל, ל״ז, יו״ד) — בחסרון תי״ו ההתפעל. וכן: הִנַּבְּאוּ בבעל (ירמיה, כ״ג, י״ג) — בשם הבעל. ומזה דבור בהתפעלות והשראת הרוח האלהי — אין בעגייסטערונג רעדען, говорить вдохновенно: מִתְנַבְּאִים במחנה (במדבר, י״א, כ״ז), והמה מִתְנַבְּאִים (שמו״א, יו״ד, ה׳) — ותיב״ע: ואינון משבחין — אמרו שירים וזמירות והלל לה׳. וצלחה עליך רוח ה׳ וְהִתְנַבִּיתָ עמהם (שם, שם, ו׳) — ותיב״ע: ותשבח, ע״ד נחל״ה. ולדעת הרמב״ם, ענינו: השתדלות ובקשת הנבואה; וזהו שנאמר: והמה מִתְנַבְּאִים, כלומר: מהלכים בדרך הנבואה ומכינים את עצמם לנבואה עד שינבאו (יד החזקה, בהלכות יסודי התורה, ז׳, ד׳). וכן במתפארים בנבואה, נביאי־הבעל: וַיִּתְנַבְּאוּ עד לעלות המנחה (מ״א, י״ח, כ״ט). ועל המעט שיבוא דרך גנאי, למדבר בהתפעלות ותנועות משונות בתול עליו רוח־שטות — ראזען, бѣсноваться: ותצלח רוח אלהים רעה אל שאול וַיִּתְנַבֵּא בתוך הבית (ש״א, י״ח, י״ד); ומזה בא נרדף לשם מְשֻׁגָּע: לכל איש משגע וּמִתְנַבֵּא (ירמיה, כ״ט, כ״ו)— כלומר, האנשים שלא האמינו בנבואת הנביא היו חושבים אותו למשוגע, כי גם נביאי־האמת היו בהנבאם משונים בתכונתם ותנועותיהם. ובספרי המחברים בא גם בבנין פיעל: שהאל מְנַבֵּא את בני־האדם (יד החזקה, בהלכות יסודי התורה, ז׳, א׳).

נָבִיא, ש״ז; **נְבִיאָה**, ש״נ — עקר הנחתו, כנראה, יודע דעת ה׳ ויקר בעיניו, איש־האלהים: גאָטטליכער מאַנן, божественный мужъ: כי נָבִיא הוא ויתפלל בעדך (בראשית, כ׳, ז׳), וּבִנְבִיאַי אל תרעו (תהלים, ק״ה, ט״ו). בהירי ה׳ כאלה היו נודעים לעם במעשים אשר ידעו לעשות, שלא במנהג הטבע, וביותר, בהגדת דברים מופלאים כנוח עליהם הרוח; וכמפורש: ותנח עליהם הרוח וגו׳ וַיִּתְנַבְּאוּ במחנה וגו׳; ומי יתן כל עם ה׳ נְבִיאִים כי יתן ה׳ את רוחו עליהם (במדבר, י״א, כ״ז — כ״ט). ומזה נראה שאין במשמע תכונות הנביא הודעת העתידות לבד, כי אם דעת רצון ה׳ ופרסום למודיו ותורותיו — ועקרו: איש־הבינים בין ה׳ ובין העם, „מול האלהים" (שמות, י״ח, י״ט), וכמ״ש: נָבִיא אקים להם וגו׳, ונתתי דברי בפיו, ודבר אליהם את כל אשר אצונו (דברים, י״ח, י״ח), ובמובן זה נאמר: רְאֵה נתתיך אלהים לפרעה, ואהרן אחיך יהיה נְבִיאֶךָ (שמות, ז׳, א׳). ובנביאים היו מעלות שונות: אם יהיה נְבִיאֲכֶם ה׳, במראה אליו אתודע וגו׳; לא כן עבדי משה, בכל ביתי נאמן הוא וגו׳ (במדבר, י״ב, ו״ו — ח׳) — ופירוש נְבִיאֲכֶם ה׳, לדעתנו: אם יהיה נביא־ה׳ בקרבכם, מכם, כלומר כל נביא ונביא אשר יקום בכם, כמורגל, תהיה מדרגת נבואתו, שבמראה אליו אתודע; לא כן עבדי משה וגו׳, וטעם נְבִיאֲכֶם ה׳ כמו: כסאך אלהים (תהלים, מ״ה, ז׳). וכן נמצאו בישראל נשים ששרה עליהם הרוח: מרים הַנְּבִיאָה (שמות, ט״ו, כ׳), ודבורה אשה נְבִיאָה (שופטים, ד׳, ד׳), והיא קראה לעצמה: אֵם בישראל (שם, ה׳, ו׳). ומימות משה עד שמואל לא מצאנו נביא בישראל, שיהיה שמו מפורש בכה״ק, כמ״ש: ודבר ה׳ היה יקר בימים ההם, אין חזון נפרץ (ש״א, ג׳, א׳); ועל שמואל נאמר: וידע כל ישראל וגו׳ כי נאמן שמואל לְנָבִיא לה׳ (שם, שם, ד׳). ולפי שלא היה חזון נפרץ עד ימיו, נשכח גם השם נָבִיא מישראל, ונתחדש תחתיו השם רֹאֶה, לאיש אשר מוחזק בידיעת הנעלם — רואה מרחוק, במקום ובזמן, וזהו שנאמר: כי לַנָּבִיא היום יקרא לפנים הָרֹאֶה (שם, ט׳, ט׳) — שעוד בתחלת ימי שמואל היו מורגלים בשם זה. ושמואל הנביא התחזק בה׳ ונתן נפשו ללמד את העם דעת־אלהים ויאסף

אליו מבחירי העם, אשר מצאם מוכשרים וראוים להפיץ ידיעת ה' בעם ולקרבם לעבודתו, למדם וחנכם והכשירם הכשר דעת והכשר התרגשות רגשות=קדש גם על=ידי שירים וזמירות בכלי זמר, בהלל ותשבחות לה', וכלל הבחירים האלה נקרא בשם חֶבֶל=נְבִיאִים — שענינו כמו חֶבֶר=נביאים (עיין חֶבֶל) — (שם, יו"ד, ה' — יו"ד) וכמו=כן: לַהֲקַת הַנְּבִיאִים (שם, י"ט, כ') — (עיין להקה) — ובימי אליהו ואלישע נקראו: בְּנֵי=הַנְּבִיאִים (מ"א, כ', ל"ה; מ"ב, ב', ג'; ד', א'; ו"ו, א'; ט', א'), וביחיד: בֶּן=נָבִיא (עמוס, ז', י"ד) — (פראָפעטען=יינגער), ולפעמים גם נְבִיאִים סתם (מ"א, י"ח, ד'). ותכלית אגודתם לא היתה להגיד עתידות, כי אם ללמד את העם דעת=אלהים, להרחיקם מעבודת האלילים, ולקרבם לעבודת הש"י; והם היו אנשים צדיקים וישרים, חכמים בחכמת המליצה והמוסר, ודומים במעשיהם ובמטרתם אל הנזירים, כמ"ש: ואקים מבניכם לִנְבִיאִים ומבחוריכם לנזרים (עמוס, ב', י"א). אולם הנביאים הגמורים — יודעי דעת ה', ומודיעים רצונו לעם, ומודיעים האותיות לעתיד לבוא — היו מעטים, והם הידועים בשמותיהם, בכתבי הקדש; ומצאנו, שאליהו הנביא נצטווה למשוח את אלישע לְנָבִיא תחתיו (מ"א, י"ט, ט"ז), וכן אומר ישעיה הנביא על עצמו: יען משח ה' אתי לְבַשֵּׂר ענוים (ישעיה, ס"א, א'). וגם בעובדי ע"ז נמצאו חוזי=חזיונות ומתפארים בידיעת העתידות ועשית מעשים יוצאים ממנהג הטבע (דברים, י"ג, ב' — ג'); נְבִיאֵי=הבעל (מ"א, י"ח, ט'), וּנְבִיאֵי האשרה (שם, שם, ט'), נְבִיאֵי שמרון (ירמיה, כ"ג, י"ג); וכן היו גם מתפארים בנבואה בישראל, ועושים כל תועבה (ירמיה, כ"ג, וכדומה במקומות שונים. ועיין זכריה, י"ג, ב' — ח'). ובמשנה: היו מפטירים בְּנָבִיא (מגילה, ד', ב') — בספר מספרי הנביאים. משמתו נְבִיאִים הראשונים — בטלו אורים ותומים (סוטה); ובגמרא: „העלו לאפוקי מחגי, זכריה ומלאכי דאחרונים נינהו". ובסדור כתבי=הקדש נקראו: ספר יהושע, שופטים, שמואל א' וב', מלכים א' וב' — „נביאים ראשונים", וספר ישעיה, ירמיה, יחזקאל, תרי=עשר — „נביאים אחרונים".

נְבוּאָה, ש"נ, בכתבי=הקדש האחרונים— השפעת הרוח האלהי — פראָפעצייאונג, пророчество: נְבוּאַת אחיה (דהי"ב, ב', ט', כ"ט), כי הַנְּבוּאָה עֹדֵד הַנָּבִיא (דהי"ב, ט"ו, ח') — וענינו: הַנְּבוּאָה שֶׁל עוֹדֵד.

נְבָא, נְבָה, ארמית, כבעברית: וְהִתְנַבִּי חגי (עזרא, ה', א'), פראָפעצייען, пророчествовать.

נְבִיָּאָה, ש"ת—פראָפעט, пророкъ: חגי נְבִיָּאָה (שם), נְבִיַּיָּה די=אלהא (שם, שם, ב').

נְבִיאוּת, בגמרא, כעין השם נבואה, פראָפעצייאונג, пророчество: כל ששמו ושם אביו בִּנְבִיאוּת (מגילה, ס"ט, ע"א). וּבְהשאלה: אין אלו אלא דברי=נְבִיאוּת (בבא בתרא, י"ב, ע"א; עירובין, ס', ע"ב) — והכונה היא: דברים שאינם מבוארים ומוטעמים בטעמים מספיקים. ובבכורות, מ"ה, ע"א, נאמר: עשו דבריהם כדברי=נְבִיאוּת.

נְבוּאִי, בספרי המחברים, כש"ת, פראָפעטיש, пророческій: שפע נְבוּאִי, כֹּח נְבוּאִי, המעלה הַנְּבוּאִית.

[הערה]. לדעת המבארים, עקר הנחת הפעל נבא והשם נָבִיא מן נוב, בהוראת דבור, והתיחד לדבור של מליצה רמה; ולדעתנו, הנחת הפעל נוב — הוצאת הנשימה, ברוח היוצא מן הפה (עיין נוב), ומזה: התפעמות רוח ה' בלב איש מתהלך את הש"י, הִנָּבֵא — בעגייסטערט זיין, ומזה: נָבִיא, איש אשר רוח אלהים מפעמו. וכן נקרא גם=כן: איש=הרוח (הושע, ט', ז'). ועיין נבה.

נבב, פ', מיסודו של בוב, ולא

נמצא כי אם בבינוני פעול בענין היות חלול — האָהל זיין, быть пустымъ: נָבוּב לֻחֹת תעשה (שמות, כ"ז, ח') — ותרגומו: חליל לוחין. המזבח יהיה עשוי חלול, וזה מפ..י שאינו כי אם עשוי מלוחות מכל צד; ובמובן תאה"פ: ועביו ארבע אצבעות נָבוּב (ירמיה, נ"ב, כ"א). ובא במובן המושאלי והמוסרי: ואיש נָבוּב יִלָּבֵב (איוב, י"א, י"ב) — איש נעור וריק מכל מדע והשכל, האָהלקאָפּ-פיג, пустой.

נָבַה, פ"י, בתוספתא — נפיחה באש, להגדילה—אויפבלאזען, раздувать: גִּיבָּה וְנִבְּתוֹ הרוח אם יש בשלו כדי לְנִבּוֹת חיים (ב"ק, פרק ו"ו), ובגמרא דב"ק (דף ס', ע"א), על מה ששנו במשנה: בא אחר וְלִיבָּא — אמרו: מאן דתנא לִיבָּא לא משתבש וכו', מאן דתנא גִּיבָּה לא משתבש, דכתיב: בורא נִיב שפתים. (ועיין נ ו ב).

נְבוֹ, שע"פ, א) הר נְבוֹ בארץ מואב בעבר הירדן נגד יריחו, והוא חלק מהרי העברים, ושם מת משה רע"ה (במדבר, ל"ג, מ"ז; דברים, ל"ב, מ"ט). ב) עיר בארץ מואב בסמוך אל הר נְבוֹ, אשר היתה נחלה לבני ראובן (במדבר, ל"ב, ל"ח), ושבה בהמשך הזמן למואב (ישעיה, ט"ו, ב'; ירמיה, מ"ח, א', כ"ב). ג) ממה שנאמר בעיר ההיא ובערים הסמוכות לה: ואת נְבוֹ ובעל מעון מוסבות שם (במדבר, ל"ב, ל"ח), נראה שהשם נ ב ו הוא שם של ע"ז — כשמות שאר הערים. (ועיין ב ע ל מ ע ו ן, ד י ב ו ן). וכן נקרא אחד מאלהי הבבליים: כרע בל, קרס נְבוֹ (ישעיה, מ"ו, א'), ובא השם הזה בחבור עם שמות אחרים לשמות עצמים פרטים, מגדולי בבל: נְבוּזַרְאֲדָן, נְבוּכַדְנֶאצַּר, וכדומה, ויתבארו במקומם. לדעת קצת, הוא סמל הכוכב הידוע בשם „מערקור" (עיין כ ו כ ב); ולדעת פהילאקסענוס („אוהב גר", לוצאטטו), מקור השם מלשון סנסקריטית: נַא-בְהַא — מי שאינו-נראה, מסתתר — אונזיכט-בארער (עיין פירסט). ד) עיר בארץ יהודה (עזרא, ב', כ"ט), ונקראת גם נְבוֹ אַחֵר (נחמיה, ז', ל"ג) — להבדיל בינה ובין נְבוֹ של מואב.

נְבוּזַרְאֲדָן, שע"פ, רב טבחים למלך נבוכדנאצר, אשר שרף את בית ה', והגלה את בני יהודה בבלה (מ"ב, כ"ה).

נְבוּכַדְנֶאצַּר, נְבוּכַדְנֶצַּר, ובתוספת ר' נְבוּכַדְרֶאצַּר, שע"פ, מלך בבל, אשר בפקודתו שרף שר-צבאו נבוזראדן את בית ה', והגלה את בני יהודה בבלה

נְבוּשַׁזְבָּן, שע"פ, רב סרים למלך בבל (ירמיה, ל"ט, י"ג). עיין ש ר ס כ י ם.

נָבוֹת, שע"פ, היזרעאלי, אשר לקחה איזבל אשת אחאב את כרמו, ואותו הרגה על-פי עדות עדי-שקר (מ"א, כ"א).

נִבְזְבָּה, עיין ב ז ז.

נָבַח, פ"י, השמעת קול צלול, והתיחד לקול הכלב — בעללען, лаять: לא יוכלו לִנְבֹּחַ (ישעיה, נ"ו, י"א) — פ"א במקרא, וכן הוא בארמית.

נֹבַח, שע"פ, א) אשר לקח את קנת ובנותיה בעבר-הירדן (במדבר, ל"ב, מ"ב). ב) היא קנת: וְנֹבַח הלך וילכד את-קנת ואת-בנתיה, ויקרא לה נֹבַח בשמו (שם). ועיין בפירוש הרמב"ן. והיתה סמוך ליגבהה, ושם הכה גדעון את מחנה מדין (שופטים, ח', י"א), והיא היתה במחוז הנודע טאַרלאַניט אצל ב ו ס ט ר א (בארגב אשר בבשן), וכהיום נקראת על שמה הראשון קְ נ ו אַ ת, ושם חורבות הרבה מבניני הרומאים. (פירסט).

נִבְחַז (נִבְחַן), שע"פ, אחד מאלילי הָעַוִּים (מ"ב, י"ז, ל"א). ובגמרא דסנהדרין (ס"ג, ע"ב): „נִבְחַן (כנו"ן)

ואת תרתק. ומאי נינהו? כלב וחמור, ופירש"י: נִבְחָז — כלב נ ו ב ח.

נָבַט, פעו"י, עקרו פנית העינים לצד מן הצדדים — דען בליקק ריכטען, חינשויען, посмотрѣть, ונבדל מן הפעל ר א ה, שענינו: השגת דבר מוחש בחוש הראיה — זעהען, видѣть.

ה פ י ע ל, בהוראתו הראשונה — הינשויען, посмотрѣть: וְנִבַּט לארץ (ישעיה, ה', למ"ד); ולדעת רש"י, הוא מן הַנִּפְעַל. ובגמרא, בפירוש השם נְבָט, אמרו: שֶׁנִּבֵּט ולא ראה (סנהדרין, דף ק"א, ע"ב), ושם אמרו עוד: שלשה נ ב ט ו ולא ראו. ורש"י פירש: היו סבורים להביט יפה ולא ראו. ועיקר שמושי הפעל הוא בבנין

ה פ ע י ל, א) בהוראתו הראשונה — הַשְׁקֵף, הַשְׁגֵּחַ — הינשויען, посмотрѣть, наблюдать: אל תַּבִּיט אחריך (בראשית, י"ט, י"ז), והִבִּיטוּ אחרי משה (שמות, ל"ג, ח'). וקשורו ביחס אֶל, לְ, עַל: וְהִבִּיט אֶל נחש הנחשת (במדבר, כ"א, ט'), וְאֶל ארץ יַבִּיט (ישעיה, ח', כ"ב), לִקְצוֹת הארץ יַבִּיט (איוב, כ"ח, כ"ד), הַבִּיט עַל מעוריהם (חבקוק, ב', ט"ו). ומושך עמו את הפעל ר א ה, לבאר תכלית ההבטה, ובא אחריו: אם אַבִּיט אליך ואם א ר א ך (מ"ב, ג', י"ד), והעורים הַבִּיטוּ ל ר א ו ת (ישעיה, מ"ב, י"ח), הַבֵּט שמים ו ר אֵ ה (איוב, ל"ה, ה'), או ל פ נ י ו: ראֵה ה' וְהַבִּיטָה (איכה, א', י"א) — וטעמו בענין זה השקפה והסתכלות: בתחלה רְאֵה ואח"כ הַבֵּט — השקף והתבונן. הַבֵּט לברית (תהלים, ע"ד, כ'), בְּהַבִּיטִי אל כל מצותיך (שם, קי"ט, ו"ו). ובחסרון הנשוא: אשקטה וְאַבִּיטָה במכוני (ישעיה, י"ח, ד'), עיניך לנכח יַבִּיטוּ (משלי, ד', כ"ה). ומזה, ב) נרדף לפעל ר א ה—זעהען, видѣть, ובא ביחס הפעול: לא הִבִּיט און ביעקב (במדבר, כ"ג, כ"א) — והכפל: ו ל א ר א ה. וְהִבַּטְתָּ צר מעון (ש"א, ב', ל"ב), אם יצר עין הלא יַבִּיט (תהלים, צ"ד, ט'). וביחס הב' ענינו ראיה של נקמה: וַתַּבֵּט עיני בשורי (שם, צ"ב, י"ב), יַבִּיטוּ יראו בי (שם, כ"ב, י"ח). ג) פנית העינים והמחשבה בתקוה ותוחלת: הִבִּיטוּ אליו ונהרו (שם, ל"ד, ו"ו), וַתַּבֵּט ביום ההוא אל נשק בית היער (ישעיה, כ"ב, ח'), ולא הִבַּטְתֶּם אל עֹשֶׂיהָ (שם, שם, י"א).

מַבָּט, ש"ז, א) פנית העינים והמחשבה, פניה של תקוה ויחול — אויסזיכט, האָפפנונג, видъ, надежда: ובשו מכוש מַבָּטָם (ישעיה, כ', ה'), הוביש מֶבָּטָהּ (זכריה, ט', ה'). ב) השקפה — בליקק, אנזיכט, взглядъ: ומשוטט כל בְּמַבָּטוֹ (פיוט).

הַבָּטָה, ש"נ, ברחז"ל שה"פ: הַבָּטָה מקרוב וראיה מרחוק (איכה רבה, ה', ב').

[הערה]. לדעתנו אפשר לשער, שעקרו של שרש נָבַט בארמית הוא בהוראת צמיחה — בקיעת הצמח ועליתו מן הארץ, וכמו שאמרו: כיון דְּנָבַט, נָבַט (תענית, י"ד, ע"א). ובהשאָלה: אלא דלא הדר נָבַט (מו"ק, י"ח, ע"ב). ומזה — השגת דבר, שהוא כאילו עולה ונגלה מן החשך לאור ושע"כ בא הפעל בעברית ב ה פ ע י ל ו ב פ י ע ל, הוא דומה לפעל צ ו ף, שכולל גם הוא הוראת הצמיחה, והשגת חוש הראות, בהפעיל: מֵצִיץ מן החרכים (שיה"ש, ב', ט'). ומצאנו יסודו של נ ב ט בפעל ב ט ב ט, בענין הפריצה והבקיעה (עיין ב צ ץ), אלא שיקשה להבין, מדוע זה לא נמצא הפעל נ ב ט בארמית בהוראתו בעברית.

נְבָט, שע"פ, אבי ירבעם (מ"א, י"א, כ"ו) — יתכן שהוא בהוראת פריחה וצמיחה, דומה לשם פרח, צמח. עיין הערה הקודמת.

נְבָיוֹת, נְבָיֹת, שע"פ, בכור ישמעאל (בראשית, כ"ה, י"ג; כ"ח, ט') — ועל שמו נקרא העם, אשר יצא ממנו,

והוא אשר ישב בתחלה בסלע-ערב ואח"כ גם בעדן-ערב. והשבט נביות הוא אותו הנקרא בפי הסופרים הקדמונים הרומיים והיונים Nabateia ואדמת מושבותיהם היה מקום-מרעה דשן וגדול הבהמות הצליח שם במדה מרובה, וע"כ נאמר: אילי נְבָיוֹת ישרתונך (ישעיה, ס', ז').

נֶבֶךְ, לא נמצא כי אם בשם, ועקרו מיסודו של בוך (עיי"ש) — סבוב וגלגול, ומזה: פריצת ובקיעת מים ממקורם, שהם פורצים בגלגול. ודומה לו בארמית נבג: נבגי מיא (סוכה, מ"ג, ע"ב) — לפי גרסת הערוך; והדר נבוג (סנהדרין, פ"ב, ע"א).

נֵבֶךְ, שם, פ"א במקרא בל"ר, מעין, מקור — קוועללע, אורקוועללע, источникъ: הבאת עד נִבְכֵי ים (איוב, ל"ח, ט"ז).

נָבֵל, פ"ע, מיסודו של בל, בלה.
א) הקל – כמישה ויבשת ליח הצמח עד שהוא מתפרק — וועלקען, פערוועלקען, вянуть: יבש חציר נָבֵל ציץ (ישעיה, מ', ז'—ח'), והעלה נָבֵל (ירמיה, ח', י"ג), ועליהו לא יִבּוֹל (תהלים, א', ג'), וכירק דשא יִבֹּלוּן (שם, ל"ז, ב'), וציץ נֹבֵל (ישעיה, כ"ח, א'), כאלה נֹבֶלֶת עליה (ישעיה, א', למ"ד) — שעורו: כאלה שעליה נובלים. ובא: וַנָּבֶל כעלה כלנו (שם, ס"ד, ה') — י"א שהוא ע"ד נע"ו, וי"א שהוא מן הנפעל, והראוי: נִנְבַּל; ולר"ק הוא ההפעל מן בלה, ומזה ב) התפרק, התפרך — צערפאללען, צערשטיעבען, распадаться, разлагаться: הר נופל יִבּוֹל (איוב, י"ד, ח') — לשון נופל על לשון. (ועיין נפל). אבלה נָבְלָה הארץ (ישעיה, כ"ד, ד'), וכל צבאם יִבּוֹל (ישעיה, ל"ד, ד'). ובמובן המוסרי: עיפות וחלישות — ערמיעדען, זיך אויפרייבען, томѣть, уставать, נָבֹל תִּבֹּל (שמות, י"ח, י"ח), בני נכר יִבֹּלוּ (תהלים, י"ח, מ"ו). ומזה לדעתנו: אם נָבַלְתָּ בהתנשא (משלי, למ"ד, ל"ב) — שעורו: תִּבֹּל בהתנשא, תיגע את עצמך עד עיפות, ברצותך להתנשא. משל לקוח מן הנסיון, שהמעפיל לעלות בהר ייעף. ומלת אם היא להחלטת הענין. (ועיין נבל ב).

נֹבֶלֶת, שם הקבוץ, לפי המוסכם הוא כלל העלים הנובלים מן העצים — וועלקעס-לויב, щелокъ увяд-шей листвы: וּכְנֹבֶלֶת מתאנה (ישעיה, ל"ד, ד') — והנראה שהתיחד אל התאנים הנופלות קודם שנתבשלו כל צרכן. ומזה במשנה: נוֹבֶלֶת התמרה (דמאי, א', א'), ועל הַנּוֹבְלוֹת ועל הגובאי (ברכות, וי"ו, ג'). (ועיין „תפארת-ישראל" ובהערותינו על המשנה). ובמדרש, ע"ד ההשאלה: שלש נובלות הן: נוֹבֶלֶת מיתה — שינה; נוֹבֶלֶת נבואה — חלום; נוֹבֶלֶת העולם-הבא — שבת (ב"ר, י"ז), וכוונו בשם נובלת לדבר פחות מעצמותו, שהוא מעין דוגמא לדבר גדול בערכו ומעלתו. ובאותו המושג הוא כמעט קרוב בהוראתו להמלה Imitation באשכנזית ויתר לשונות אירופה. אבל הוא ממינו. (ועיין מו"נ, ח"ק ב', פ' ל"ו).

נְבֵלָה, ש"נ, גוף בעל-חי מת, שהוא כמו כמוש ונובל; והתיחד במקרא לכל בעל-חי מת, שמת מאליו — אאס, падаль: נְבֵלָה וטרפה לא יאכל (ויקרא, כ"ב, ח'), בְּנִבְלַת חיה (שם, ה', ב'), ואת נִבְלָתָם תשקצו (ויקרא, י"א, י"א). ובאדם, להפך, למת שלא במיתה טבעית, כי אם להרוג: לא תלין נִבְלָתוֹ (דברים, כ"א, כ"ב), והיתה נִבְלַת איזבל (מ"ב, ט', ל"ז); או נטרף מחיה: והאריה עומד אצל הַנְּבֵלָה (מ"א, י"ג, כ"ח); וכמו כן להרוגי-מלחמה: נִבְלַת עבדיך (תהלים, ע"ט, ב') — לייכנאהם, трупъ (ב"ז). ובא נרדף לשם מת וכשם הקבוץ: יחיו מתיך, נְבֵלָתִי יקומון (ישעיה, כ"ו, י"ט) — ת': נְבֵלָתִי. והפעל

יקומון מורה שהמובן בשם נְבֵלָה הוא הגוף הנופל מת, ע״ד מליצת הנגוד וע״ד ההשאלה: בְּנִבְלַת שקוציהם (ירמיה, ט״ז, י״ח) — כנוי אל פסלי הגלולים שהם אלילים מתים, וכמ״ש: ונתתי פגריכם על פגרי גלוליכם (ויקרא, כ״ו, ל״ד). ובהלכה נקראת נְבֵלָה מה שהיא מטמאת במשא: כל שנפסלה בשחיטה — נְבֵלָה; כל ששחיטתה כראוי ודבר אחר גרם לה ליפסל — טרפה (חולין, ב׳, ד׳) — וענין טרפה הוא, שנמצא בה אחד מן הדברים שמטריפים אותה מאכילה. (עיין טרפה). וגזרו מזה פעל: השוחט וְנִתְנַבְּלָה בידו (חולין, ה׳, ג׳), הנותן בהמה לטבח וְנִבְּלָהּ (ב״ק, צ״ט, ע״ב). ובמדרש: נבלתי יקומון — אותן שהיו מִתְנַבְּלִים בשבילי זה נצלב למה? על שֶׁמָּל את בנו (ילקוט, ישעיה, תל״א). ולדעת קצת חכמים בהלכה (רבי שמעון) הונח השם נְבֵלָה רק בזמן הראשון אחרי מות הבהמה, לפני הרקבון וההמקה, אבל לא בעת הרקבון וההפרדה — צערלעגונג, разложеніе: לגר קרויה נְבֵלָה, ושאינה ראויה לגר אינה קרויה נְבֵלָה (עבודה זרה, פ״ז, ע״ב; ס״ח, ע״א).

נָבָל, שת״ז, נְבָלָה, שת״נ, רע ומשחת במעשים ומדות, בן־בליעל — שלעכט, פערדארבען, злой, испорченный: עַם נָבָל ולא חכם (דברים, ל״ב, ו״ו), אמר נָבָל בקרבו אין אלהים (תהלים, י״ד, א׳). והכתוב מבאר תכונות הנבל בפרטיו: כי נָבָל נְבָלָה ידבר ולבו יעשה־און, לעשות חנף ולדבר אל ה׳ תועה, להריק נפש רעב, ומשקה צמא יחסיר (ישעיה, ל״ב, ו״ו). ובאחריתו יהיה נָבָל (ירמיה, י״ז, י״א) — שעורו: אחריתו תהיה אחרית נָבָל. כאחד הַנְּבָלִים בישראל (ש״ב, י״ג, י״ג), כדבר אחת הַנְּבָלוֹת (איוב, ב׳, יו״ד)

נְבָלָה, ש״נ, דבר בליעל, תועבה — באָזעס, פערדערבטהאט, злоба, испорченность: נָבָל שמו וּנְבָלָה עמו (ש״א, כ״ה, כ״ה), — ונופל ביחוד על עון גלוי־עריות: כי נְבָלָה עשה בישראל (בראשית, ל״ד, ז׳; דברים, כ״ב, כ״א), כי עשו זמה וּנְבָלָה (שופטים, כ׳, ו״ו); וכן על מעל בחרם: וכי עשה נְבָלָה בישראל (יהושע, ז׳, ט״ו). ובא: לבלתי עשות עמכם נְבָלָה (איוב, מ״ב, ח׳) — ענינו: כמו שעושים לנבל, משפט נבל, וע״ד: ואחריתו יהיה נָבָל. ומן השם נָבָל וּנְבָלָה נגזר:

נָבָל, שע״פ, הכרמלי, איש קשה ורע־מעללים, וענינו ידוע (ש״א, כ״ה, ל״ד — ל״ה).

נֵבֶל, ש״ז, עקרו כלי חלול ונבוב (ואפשר שיסודו נב בתוספת למ״ד), ומזה א) כלי־חרס שנותנים בו יין, חמת — קרוג, кувшинъ: נֵבֶל יין (ש״א, יו״ד, ג׳), נִבְלֵי יין (שם, כ״ה, י״ח), לְנִבְלֵי חרש (איכה, ד׳, ג׳). וע״ד ההשאלה: וְנִבְלֵי שמים מי ישכיב (איוב, ל״ח, ל״ז) — תאר מליצי אל העבים, המחזיקים בתוכם מי הגשמים. (ועיין שכב). ב) כלי־זמר נבוב ומקוער, ואפשר שהוא הידוע — הארפע, арфа: עורה הַנֵּבֶל (תהלים, י״ז, ט׳). ועל הרוב בשני סגו״לים, וכפי הנראה — להבדיל. כנור נעים עם נָבֶל (שם, פ״א, ג׳), בְּנֵבֶל עשור (שם, ל״ג, ב׳) — שיש לו עשר נימות; וכנרות וּנְבָלִים (מ״א, יו״ד, י״ב), המית נְבָלֶיךָ (ישעיה, י״ד, י״א); ועד כל־כלי הַנְּבָלִים (ישעיה, כ״ב, כ״ד) — לפי תרגומו הוא מענין זה, ולדעת י״מ הוא מן הענין הראשון, וענינו: כל כלי־הבית הפחותים — געשירר; ובמשנה: נִבְלֵי בני־לוי (כלים, כ״ד, י״ד).

נבל, פ״ע: אם נָבַלְתָּ בהתנשא (משלי, ל׳, ל״ב) — רש״י פירש במובן נפעל: אם נִתְנַבַּלְתָּ על־ידי חברך, שהרפך, וגדפת את עצמך, סופך להנשא בדבר; והרד״ק פירשו מלשון נפילה וירידה: אם נפלת מגדולתך — עמוד בכבודך ובהתנשאך, שלא תבוזה

עצמך לחרף את הנבלים שיחזיקו בך. ויש שפירשוהו בענין שטות: אם מפני רוב כבודך והתנשאך עשית מעשה שוטה — טהאָריכט האַנדלען, поступать глупо; ולדעתנו הוא מעין נבל א) (עיין שם).

הפיעל, יוצא, — חרף וגדף זולתו, כראוי לנבל — לאֶסטרען, שאֶנדען, хулить; וַיְנַבֵּל צור ישעתו (דברים, ל"ב, ט"ו), כי בן מְנַבֵּל אב (מיכה, ז', ו"ו). ומזה — בזוי וקלון — צום אַבשייו מאַכען; והשלכתי עליך שקוצים ונִבַּלְתִּיךְ (נחום, ג', ו"ו); ובמובן קרוב לזה: אל תְּנַבֵּל כסא כבודך (ירמיה, י"ד, כ"א). ובגמרא: כל הַמְנַבֵּל פיו — מעמיקים לו גיהנם (שבת, ל"ג, ע"א) — מדבר דברי־נְבָלָה. ובע"א: כל הַמְנַבֵּל עצמו על דברי־תורה — סופו לְהִתְנַשֵּׂא (ברכות, ס"ג, ע"ב) — מיקל בכבודו.

נַבְלֻת, ש"נ, פ"א במקרא, כעין השם נְבָלָה וביחוס לגלוי־עריות — שאַנדטהאַט: אגלה את נַבְלֻתָהּ (הושע, ב', י"ב) — והוא כנוי לערוה, הפך הקודם: לכסות את ערותה. ובגמרא בענין דברי־נבלה: בעון נַבְלוּת־פה צרות רבות וגזרות קשות מתחדשות (שבת, ל"ג, ע"א).

נִבּוּל, בגמרא, בסמיכות לשם פה (ויקרא רבה, כ"ד), ובע"א: יום נִבּוּל של נילוס היה (ב"ר, פ"ז) — עבודת גלולים שהיו עובדים לנילוס. ועיין זבול.

[הערה]. לדעתנו, אין השם נָבָל — והנגזרים ממנו — מן הנפעל נָבַל בהוראת כמישה ונפילה, כדעת המפרשים, ואין ענינו „נופל במעלה" — פחות וירוד — כי אם שם בפני עצמו. והנחתו הראשונה: כנוי אל השטן המשחית, או היצר הרע, ע"ד השם בְּלִיַּעַל. (עיין הערה לשם בליעל). והושאל לאיש רע ומשחת, שהשטן מושל בו. ומצאנו אותו נרדף לשם בליעל: אל איש הבליעל הזה אל נָבָל וגו' (ש"א, כ"ד, כ"ה). וזכר לדבר, שהתרגום השטעוני תרגם: עַם נָבָל (דברים, ל"ב, ו"ו) — עַם רשוף; בגוי נָבָל (שם, שם, כ"א) — בגוי רשוף. וענין רשוף, כנראה, שד מזיק, כאמרם ז"ל: ואין רֶשֶׁף אלא מזיקין (ברכות, דף ה'), וכן: דבי נגרר רשפי (פסחים, קי"א, ב'). ומזה בפיעל: וַיְנַבֵּל צור ישעתו — וַיְרַשְּׁפוֹ. ובגמרא נקרא יצר הרע בשם מְנֻוָּל, מן הפעל נול הדומה לפעל נבל: אם פגע בך מְנֻוָּל זה (סוכה, נ"ב, ע"ב).

נְבַלָּט, שע"פ, מערי בנימין (נחמיה, י"א, ל"ד), יסודו, כנראה, בלט, בתוספת נו"ן לסימן הבנין.

נבע, פעו"י, מיסוד בוע, הקל — ענינו: יציאת מים ונזילתם ממקורם — ענטקוועללען, выбиться ключемъ; נחל נֹבֵעַ מקור חכמה (משלי, י"ח, ד') — שעורו: ממקור חכמה. ולא נמצא יותר בבנין זה. ורוב שמושו בבנין

הפעיל, יוצא, א) הגרה ושטיפה — ענטשפרודעלן, אויסשטראָממען לאַססען, изливать ומזה במובן המושאלי: אַבִּיעָה לכם רוחי (משלי, א', כ"ג), ופי כסילים יַבִּיעַ אולת (שם, ט"ו, ב'). ומזה בענין גלוי המחשבות בדבור והוצאָתם מפנים הנפש כמים מוצאים ממקורם, וכולל גם מושג איכות הדבור שהוא, אם בנחת, או בכח הזרם, כפי ענין הדבור — צושטראָממען, שפרעכען, פערקינ־דען, говорить, выражать; אַבִּיעָה חידות (תהלים, ע"ח, ב'), יום ליום יַבִּיעַ אֹמר (שם, י"ט, ג') — בנחת; וכן: תַּבַּעְנָה שפתי תהלה (שם, קי"ט, קע"א), — בפת"ח ת' הציר"ה, להרהבת אות הגרון. ופי רשעים יַבִּיעַ רעות (משלי, ט"ו, כ"ח), יַבִּיעוּ ידברו עתק (תהלים, צ"ד, ד'), יַבִּיעוּן בפיהם (שם, נ"ט, ח'). ובא ב) בענין גרם תסיסה — גאָהרען לאַססען, заставить бродить; יַבִּיעַ שמן רוקח (קהלת, יו"ד, א'), והוא ע"ד הפעל בוע, בעה, שהתסיסה מעלה אבעבועות. ובפיוט, במובנו הפשוט:

צורר מים וּמַנְפִּיעַ (קרובות, ב' דר"ה).

מַבּוּעַ, שם, מעין נובע, — שפרודעל, קוועללע, источникъ, ключъ ; ותשבר כד על הַמַּבּוּעַ (קהלת, י"ב, וי"ו), מַבּוּעֵי מים (ישעיה, מ"ט, יו"ד).

נָבַר, פ"י, ארמית — כרסום, חפוש של הפוך ועקור — דורכוויהלען, взрывать, взрыть : יְכַרְסְמֶנָּה חזיר מיער (תהלים, פ', י"ד) — תיב"ע : יְנוּבְרִינָהּ ; ומזה בתוספתא : חזיר שהיה נוֹבֵר והזיק בחוטמו (ב"ק, מ').

נַבְרֵשׁ, ארמית, — הבערה, הצתה — אנצינדען, зажигать. ומזה :

נֶבְרְשָׁא, ש"נ, מנורה—לאמפע, лампа : לקבל נֶבְרַשְׁתָּא (דניאל, ה', ה') — בסימן הידיעה ; ובמשנה — נִבְרֶשֶׁת : הילני אמו עשתה נִבְרֶשֶׁת (יומא, ג', יו"ד).

נִבְשָׁן, שע"פ, עיר במדבר יהודה (יהושע, ט"ו, ס"ב).

נָגַב, ארמית — יבוש, חרב—טרָאָקקנען, сушить : חָרְבוּ המים (בראשית, ח', י"ג) — ת"א : נְגוּבוּ מיא. ומזה הרבה במשנה בקל: כדי שיסתום וְיָגוֹב (ע"ז, ה', ד') — טרָאָקקען זיין. אוכלין נְגוּבִים (חגיגה, ג', א'), זיתים נְגוּבִים ותמרים יבשות (טבול יום, ג', וי"ו), ומזה נראה ההבדל בין נגב ויבש, שהראשון הוא הסרת הליחות החיצונית, והשני ענינו גם אפיסת הליחות הפנימית. ובפיעל, יוצא: מתיר וּמְנַגֵּב (חגיגה, ג', א')—טרָאָקקנען, сушить : כמה יגיעות הוא יגע עד שֶׁיְּנַגְּבָהּ (ויק"ר, כ"ח). ובהתפעל: כדי שֶׁיִּתְנַגֵּב (טהרות, ג', ח'), זרחה השמש — נִתְנַגְּבָה הארץ (ויקרא רבה, ל"ה). ומזה :

נִגּוּב, שה"פ: כל האוכל בלא נִגּוּב־ידים. (עיין פחד־יצחק).

נֶגֶב, שם, א) מקום יבש, חסר־מים — טרָאָקקענע, דירדע גענענד, сухая почва : כאפיקים בַּנֶּגֶב (תהלים, קכ"ו, ד'), **כסופות בַּנֶּגֶב (ישעיה, כ"א, א')**. ועל הרוב יבוא ב) בענין צד הדרום בעולם — זידען, югъ, מפני שהדרום הוא חרב ויבש מחום השמש השולט בו ביותר: בארץ הַנֶּגֶב (בראשית, כ"ד, ס"ב), ואת הַנֶּגֶב (דברים, ל"ד, ג'). וכן — צד הימין בכל מקום בערך אל הצד שכנגדו : צפונה וָנֶגְבָּה וקדמה (בראשית, י"ג, י"ד), נֶגְבָּה לאפרים וצפונה למנשה (יהושע, י"ז, י"א) ; גבול נֶגֶב (במדבר, ל"ד, ג') — זידליכע גרענצע. נֶגֶב יהודה (ש"א, כ"ז, יו"ד), נֶגֶב ירושלים (זכריה, י"ד, ד'). ובבנינים: על ירך המשכן נֶגְבָּה (שמות, מ', כ"ד) — זידליך. ובחבור עם תימן ליחד: לפאת נֶגְבָּה תימנה (שם, כ"ו, י"ח), לפאת נֶגֶב תימנה (שם, כ"ו, ט'). והתיחד השם נֶגֶב אל ארץ מצרים, שהיא בדרומה של ארץ ישראל: מלך הַנֶּגֶב (דניאל, י"א, ה'), בהמות־נֶגֶב (ישעיה, ל"ד, וי"ו), — הבהמות המלומדות לחיות במדבר הגדול, שבין א"י למצרים. יער הַנֶּגֶב (יחזקאל, כ"א, ג') — כנוי מליצי אל נחלת שבט שהיתה בנגב א"י. (עיין יער). ובגמרא גזרו מן השם נֶגֶב פעל: נתיעץ במכתיר, וְהִנְגִּיב למפיבשת (עירובין, נ"ג, ע"ב) — ענינו: פניה לצד הדרום. (עיין דרום).

נגד, פ"י, לא נמצא בעברית כי אם בבנין הפעיל, ועקרו א) הודעת דבר בלתי־נודע לשומע, והוא קרוב לפעל ספר — קונד מאכען, בעקאנט מאכען, מעלדען, ערצאהלען, сказывать, увѣдомить, заявить, ביחס שאל: על בלי הִגִּיד לו (בראשית, ל"א, כ'), וַיַּגֵּד לשני אחיו (שם, ט', כ"ב), וַנַּגֶּד־לו על פי הדברים האלה (שם, מ"ג, ז'), מַגֶּדֶת מולדתה (אסתר, ב', כ'). ולפעמים ימשוך אחריו את הפעל אמר, לבאור אופן ההודעה: ויחלם יוסף חלום וַיַּגֵּד לאחיו וגו' ויאמר אליהם (בראשית, ל"ז, ה' — וי"ו), וַיַּגִּידוּ לו לאמר עוד יוסף חי (שם, מ"ה, כ"ו), ודוד הִגִּיד לאמר (ש"ב, ט"ו, ל"א) — כמו: לדוד הגיד המגיד לאמר.

ומזה ב) הצעת דבר שלם — ערקלֶערען —, ביחס הפעל, בבחינת נשוא ההגדה, ויחס שֶׁאֵל, בבחינת מי שמציעים לפניו: אַגִּיד זרועך לדור (תהלים, ע"א, י"ח—י"ט), האספו וְאַגִּידָה לכם את אשר־יקרא וגו' (בראשית, מ"ט, א'), הַגִּידוּ בעמים עלילותיו (תהלים, ט', י"ב), מַגִּיד דבריו ליעקב (שם, קמ"ז, י"ט). ובא: הַגֵּד את בית ישראל את הבית (יחזקאל, מ"ג, יו"ד). ובא ג) בענין הוכחה וברור: ומקלו יַגִּיד לו (הושע, ד', י"ב) — אנצייגען, ערקלֶערען, указать доказать: הִגִּיד לך אדם מה טוב (מיכה, וי"ו, ח'), אולי יַגִּיד לנו את דרכנו (ש"א, ט', וי"ו); הִגַּדְתָּ היום כי אין לך שרים וגו' (ש"ב, י"ט, ז') — הוכחת והודעת במעשיך. וְהִגַּדְתִּי לו כי שופט אני (ש"א, ג', י"ג). ועַ"ד המליצה: ומעשה ידיו מַגִּיד הרקיע (תהלים, י"ט, ב'), והקודם: השמים מספרים. הִגִּידוּ השמים צדקו (שם, צ"ז, וי"ו). בהוראת אמר — זאגען, сказать: הַגִּידָה לי מה משכרתך (בראשית, כ"ט, ט"ו). ובא לפעמים נרדף עם הפעל אמר: שאל אביך וְיַגֵּדְךָ, זקניך ויאמרו לך (דברים, ל"ב, ז'); ובא ביחס הפעול לגוף השומע: כה תאמר לבית יעקב וְתַגִּיד לבית ישראל (שמות, י"ט, ג') — ובמכילתא (יתרו, ב') דרשו על הכפל הזה: כה תאמר לבית יעקב — בלשון רכה אמור ראשי דברים לנשים, ותגיד לבית ישראל — ותדקדק עמהם. והכוונה, שאף שבאו שני דפעלים דרך „כפל הלשון", יש הבדל ביניהם, שמה שבא בלשון אמר — ענינו דבור פשוט, ובלשון הגדה — ענינו הצעת דברים בדקדוקים ובאורים. והתיחד ד) לבשור בשורה, אם טובה או רעה, — אנקינדיגען, возвѣщать: הַגִּידוּ השמיעו (ישעיה, פ"ח, כ'), הַגִּידוּ במצרים (ירמיה, מ"ו, י"ד), וחרשות אני מַגִּיד (ישעיה, מ"ב, ט') • ובמובן ש"ת: וּמַגִּיד לקראת מַגִּיד (ירמיה, נ"א, ל"א), — להודעת דבר סתר. — מספר צעדי אַגִּידֶנּוּ (איוב, ל"א, ל"ז) — כמו „אגיד לו". אם לא יַגִּיד ונשא עונו (ויקרא, ה', א'), — אויס־זאגען, — הערת עדות. ולא אתה אַגִּיד לך (ש"א, כ', יו"ד) — גלוי סוד, — אנצייגען, — ואם תַּגִּידִי את דברנו זה (יהושע, ב', כ'), פערראטהען; וביחס הפעל בבחינת הגוף שמגלים סודו: הַגִּידוּ וְנַגִּידֶנּוּ (ירמיה, כ', י"ד) — אנגעבען. ובענין הודעה — בעקעננען; כי עוני אַגִּיד (תהלים, ל"ח, י"ט). ובענין פתרון חלום וחידה: ואמר אל החרטמים ואין מַגִּיד לי (בראשית, מ"א, כ"ד) — דייטען, истолковать; לְמַגִּידֵי החידה (שופטים, י"ד י"ט) — לֶאזען, отгадать. ובא: נֻגְּדָה־נא לכל עמו (תהלים, קט"ז, י"ד) — יב"ע תרגם: אֲתַנֵּי כדון נסוי, — דומה שפירשו מן הפעל נגד; וכן פירש הרוו"ה שענינו כמו „נֶגֶד־נא", והסתייע ממה שהדלי"ת רפה על פי כ"י מדויקים. ובדרחז"ל השתמשו בו בענין למוד דבר חדש מן המקרא: אל משה ואל אהרן — מַגִּיד ששניהם שקולים זה כזה (מכילתא, בא, א'), מַגִּיד שהבקעה כשרה (שם); ועל"ד המליצה — החידה: ועשו לי שני מַגִּידֵי בעלטה (ערובין, דף נ"ג, ע"ב).

ההפעל מן ההפעיל, ורובו פעל סתמי, — פערקינדעט, געמעלדעט ווערדען, быть сказану, объявлену: הֻגֵּד הֻגַּד לעבדיך (יהושע, א', ד') — הראשון מקור, והשני עבר; וַיֻּגַּד לאברהם לאמר (בראשית, כ"ב, כ').

2) הַגָּדָה, אֲגָדָה, ש"נ, משנה, חלק הדרוש, בספרי חכמי ישראל הקדמונים שכוללים עניני יראה, מוסר ודרך ארץ, ברמזים על המקראות, והצעות ספורים מקורות האבות, הצדיקים והחסידים בישראל בכל דור, נאמרים ומסופרים על דרך המשל

ומליצות ההפלגה. בהבדל מחלק הדרוש בבאורי הדינים להלכה ולמעשה: ומלמדו מדרש, הלכות וְהַגָּדוֹת (נדרים, ד׳, ג׳). לפי הנראה, נגזר השם מפעל נגד. וזה, שרובם הצעת מאמרים בדרך הגדה וספור. אבל מכמה מאמרים בדחז״ל נראה, שפירשו אותו באופן המשכה. (עיין אגדה). ואולי שגם זה אמרו דרך מדרש האגדה. ובמדרש: אנו מביאים עוד שנים מן הַהַגָּדָה (ב״ר, מ״ד) — ועניננו: מן הלמוד שאנו למדים ומוציאים מן הכתוב דרך סברא, מהרגל לשונם „מַגִּיד״. (עיין ההפעיל).

נֶגֶד, עיקרו, כנראה, שם בהוראת צד הפנים — אַנגעזיכט, лице. ולא נמצא כי אם במובן מלת היחס ותאה״פ. א) מלת היחס — ליחס צד הפנים, בענין שנמצא הדבר או נעשה המעשה, במקום שהוא לצד פני הזולת, כמלת לִפְנֵי, לְעֵינֵי — פֿאָר, אים אַנגעזיכֿטע, предъ, въ виду: שים כה נֶגֶד אחי (בראשית, ל״א, ל״ז), ותרגומו: קדם. נֶגֶד כל עמך אעשה נפלאות (שמות, ל״ד, יו״ד), נגד השמש (במדבר, כ״ה, ד׳) — אֶפֿפֿענטליך. ובחבור עם מלת פנים, לתוספת ביאור: כי רעה נֶגֶד פְּנֵיכֶם (שמות, יו״ד, יו״ד), ובענין קרוב לזה: לְנֶגֶד פניהם נבונים (ישעיה, ה׳, כ״א)—כמו: לפניהם, בעיניהם. ועם מלת עין: נֶגֶד עֵינֵינוּ אכל נכרת (יואל, א׳, ט״ז). ובא: נֶגֶד כל ישראל באזניהם (דברים, ל״א, יו״ד). ובכנוי: ומכאובי נֶגְדִּי תמיד (תהלים, ל״ח, י״ח)—כמו: לְפָנַי. ועם למ״ד היחס: כברי לְנֶגֶד עיניו (ש״ב, כ״ב, כ״ה), נֶגְדָה־נא לכל עמו (תהלים, קט״ז, י״ח), (עיין הגיד), אדמתכם לְנֶגְדְּכֶם (ישעיה, א׳, ז׳), שויתי ה׳ לְנֶגְדִּי תמיד (תהלים, ט״ז, ח׳). ובמ״ם לענין הרחקה מפאת הפנים: הסירו רע מעלליכם מִנֶּגֶד עיני (ישעיה, א׳, ט״ז) — כמו: מִפָּנַי. נצפן עונם מִנֶּגֶד עיני (ירמיה, ט״ז, י״ז). ובכנוי: הסבי עיניך מִנֶּגְדִּי (שה״ש, ו׳, ד׳) — מִפָּנַי, מִמֶּנִּי. ב) ליחס צד הנֹכח — געגענאיבער, против: ויחן שם ישראל נֶגֶד ההר (שמות, י״ט, ב׳), ותרגומו: לָקֳבֵל. והעם עברו נֶגֶד יריחו (יהושע, ג׳, ט״ז), נֶגֶד ירושלים (דניאל, ו״ו, י״א). ובלמ״ד: איש לְנֶגֶד ביתו (נחמיה, ג׳, כ״ח), ובכנוי: עמד לְנֶגְדִּי (דניאל, ח׳, ט׳), ויעל העם איש נֶגְדּוֹ (יהושע, ו״ו, ה׳). ובמ״ם היחס יש במשמעו נכח ברחוק מקום, וקרוב במשמעו למלת מול: ותשב לה מִנֶּגֶד וגו׳ (בראשית, כ״א, ט״ז), ויעמדו מִנֶּגֶד מרחוק (מ״ב, ב׳, ז׳), מִנֶּגֶד סביב לאהל (במדבר, ב׳, ב׳). ובהשאלה: ואתה תתיצב מִנֶּגֶד (ש״ב, י״ח, י״ג), — פֿאָן ווייטען, ביום עמדך מִנֶּגֶד (עובדיה, א׳, י״א), אל יפול דמי ארצה מִנֶּגֶד פני ה׳ (ש״א, כ״ו, כ׳) — כמו: נֶגֶד. ובא: לך מִנֶּגֶד לאיש כסיל (משלי, י״ד, ז׳) — подальше. ובכנוי: מרום משפטיך מִנֶּגְדּוֹ (תהלים, יו״ד, ה׳) — מרוחק ממנו. ומטבע הלשון לאמר: וישלך את נפשו מִנֶּגֶד (שופטים, ט׳, י״ז), בענין חרוף נפש למות, וטעמו: השליך נפשו ברחוק מקום ממנו, כאילו אינה שוה בעיניו כלום. והיו חייך תלאים לך מִנֶּגֶד (דברים, כ״ח, ס״ו) — חייך אינם בידך ובקרבך, כי אם תלואים לך מרחוק לך; ובשניהם אלה באה מלת מנגד במובן תאר הפעל. ומזה ג) בערך השווי והדמיון: כל הגוים כאין נֶגְדּוֹ (ישעיה, מ׳, י״ז) — איהן געגענאיבער, против него; וחלדי כאין נֶגְדֶּךָ (תהלים, ל״ט, ו״ו). ובמשנה: ותלמוד תורה כְּנֶגֶד כלם (פאה, א׳, א׳), יאכל כְּנֶגְדָּן (שביעית, ח׳, ח׳)—בערכן, במחירן. ד) במובן ההפוך—ענטגעגען, против: להלוך נֶגֶד החיים (קהלת, ו״ו, ח׳), נֶגֶד פני עליון (איכה, ג׳, ל״ה), השנים יעמדו נֶגְדּוֹ (קהלת, ד׳, י״ב). ובלמ״ד: כי הכעיסו לְנֶגֶד הבונים (נחמיה, ג׳, ל״ז)— כמו: המכעיסים אתי על פני (ישעיה, ס״ה, ג׳). ובמשנה: דנים אלו כְּנֶגֶד אלו (סנהדרין, ה׳, ו׳). ה) לעומת, במובן: ששני גופים מחולקים משתווים ונערכים זה מול זה, לענין אחד: להלל

ולשרת נֶגֶד הכהנים (דהי״ב, ח׳, י״ד), גלייך, וויא, נעבען, בײַ, соотвѣтственно. ובב״ף: אעשה לו עזר כְּנֶגְדּוֹ (בראשית, ב׳, י״ח), גאלכה לְנֶגְדֶּךָ (שם, ל״ג, י״ב), — לעומתך, עמך. אחיהם לְנֶגְדָּם למשמרות (נחמיה, י״ב, ט׳). ומזה בענין אֵ צ ל: וְנֶגֶד ביתו (נחמיה, ג׳, יו״ד). ובדא״ם השתמשו בו על הרוב במובן ההפוך, ואמרו: נֶגְדִּי, ש״ת, לדבר שהוא בהפך לדבר אחר ועומד לבטלו — ענטגעגענגעזעצט, противоположный. ובתלמוד בא נֶגֶד בהצטרפות אות היחס כְּ״ף—כְּנֶגֶד, להוראת שווי וערך: זה כְּנֶגֶד זה — במשמע של המלה האשכנזית ענטשפּרעכענד, וברוסית соотвѣтственно.

3) נִגּוּד, שה״פ, הפוך, ובנו ממנו פעל בפיעל ובהתפעל: מְנַגֵּד, מִתְנַגֵּד — בענין למי שחולק על זולתו בדבר ומחייב הפוכו. וכן

3) הִתְנַגְּדוּת, שה״פ.

נָגִיד, תאר — מושל, מנהיג, הערשער, פירסט, вождь, князь. — ולפי הנראה מן הכתובים, השתמשו בו לפנים כתאר־כבוד לְמֶלֶךְ, בעוד שהיה השם מלך בלתי מתקבל בעם. ובזה הוא נרדף לשם מוֹשֵׁל (ולהפעל מָשַׁל) שהיו משתמשים בו ג״כ לפני מְלֹךְ מֶלֶךְ בישראל, כמו שנראה מהאמור בשופטים (ח׳, כ״ב — כ״ג). ונאמר בשאול: ומשחתו לְנָגִיד על עמי ישראל (ש״א, ט׳, ט״ז), ובדוד: לצוות אתי נָגִיד על עם ה׳ (ש״ב, ו״ו, כ״א), וכן בשלמה נאמר: ואֹתוֹ צויתי להיות נָגִיד על ישראל (מ״א, א׳, ל״ה); וכן בימים רבים אחריו, נקרא גם חזקיה: נְגִיד עמי (מ״ב, כ׳, ה׳); לִנְגִיד צֹר (יחזקאל, כ״ח, ב׳) — למלך צֹר. — ועל כלל ישראל נאמר: נָגִיד ומצוה לאמים (ישעיה, נ״ה, ד׳). ובהמשך הזמן נתיחד השם הזה למשרה ידועה גדולה: נָגִיד על האצרות (דהי״א, כ״ו, כ״ד), ועליהם נָגִיד כנניהו הלוי (דהי״ב, ל״א, י״ב), כל גבור חיל וְנָגִיד ושר (שם, ל״ב, כ״א), ויתן בהם נְגִידִים (שם, י״א, י״א), נְגִידֵי בית האלהים (שם, ל״ה, ח׳). ובא, במספר הרבים, בענין שם מפשט — גדולות ונכבדות, וויכטיגעס, ערהאבענעס, важное, возвышенное: שמעו כי נְגִידִים אדבר (משלי, ח׳, ו״ו) — ופרש״י: דברי נגידות וחשיבות. — השם הזה נמצא גם בלשון ארמית: ויקם ה׳ שופטים (שופטים, ב׳, ט״ז) — תיב״ע: נְגִידִין; ובדרך מליצה אמרו בגמרא: כד רגז רעיא על ענא, עבד לנגודא סמותא (ב״ק, דף נ״ב, ע״א) — כשהרועה ברגז על הצאן, מעמיד עז סומא בראש העדר, או מסמא את העז, ההולכת לפני העדר, והוא נמשך אחריה, ונופל בדרכים. ובגזרת השם קרוב לשמוע דעת האומרים, כי עקרו נגד בארמית בהוראת משיכה (כמו שיבואר) וענינו: מושך את העם ללכת אחריו. (עיין משכוכית). ומהוראת הַגֵּד על לשון משיכה אמרו חז״ל: נִיגֵּד משה — דברים שמושכין לבו של אדם באגדה (חגיגה, י״ד, ע״א; שבת, פ״ז, ע״א). וע״ד השם דַּבָּר, מן דִּבֵּר, נהיגה ומשיכה (עיי״ש). ובגמרא: יכול גנב שור שוה מנה ישלם תחתיו נגידין (כלומר חלשים וחולים) — ת״ל תחתיו (ב״ק, דף ס״ז, ע״ב), ופירש״י: גויעין, כדמתרג׳ ויגוע — ואתנגיד (בראשית, מ״ט, ל״ג). ולא יתכן לגזרו מן הפעל נגד בעברית בהוראת הצעת־דברים, ויהיה השם נָגִיד בענין ראש המדברים — וואָרטפיהרער, בזכר לדבר מן: קול נְגִידִים נחבאו (איוב, כ״ט, יו״ד) או מן המלה נֶגֶד, — בהוראת פנים, — העומד לפני העם או בראשם, וע״ד השם קָצִין מן קצה, לפי ששתי ההוראות האחרונות האלו לא נמצאו בלשון הארמית, והשם נָגִיד נמצא בארמית כבעברית, ונראה שמקור אחד לשניהם.

1) נְגַד, ארמית, כהוראת הפעל משך בעברית, — ציעהען, влечь,

ובארמית שבמקרא בא בהוראת פ״ע, משיכת מים ממקורם ונזילתם, זיך פֿאָרטציעהען, פֿליעססען, течь: נהר די נור נָגֵד ונפק מן קדמוהי (דניאל, ז׳, יו״ד). ומזה במשנה בהשאָלה: נְגִיד שמא — אבד שמיה (אבות, א׳, י״ג) — מי ששמו משוך וגדול, כלומר שמגדיל שמו ומתגאה בו, שמו יאבד.

2) מֵינַד, ש׳, משך, המשך — אין דער לאנגע ציעהען: בִּמְשֹׁךְ היבל (שמות, י״ט, י״ג) — ת״א: בְּמֵינַד שופרא. ומזה במשנה המשך-הזמן, — דויער: כל ימי מֵינַד אלמנותיך (כתובות, ד׳, י״ב).

נָגַהּ, פעו״י, עקרו בארמית גיה (עיי״ש). הקל עומד: הופעה, הארה — גלאֶנצען, לייכטען, свѣтить, сіять. ומיוחס לשם אור: אור נָגַהּ עליהם (ישעיה, ט׳, ב׳), ועל דרכיך נָגַהּ אור (איוב, כ״ב, כ״ח), וכן נאמר: ולא יִגַּהּ שביב אשו (שם, י״ח, ה׳). ובפיוט בבינוני: נוצצים נוֹגְהִים (שחרית יו״כ). ור׳ יהודה הלוי אמר: „בסוד נְגוֹהִים״— ש״ת למלאכי-השרת.

ההפעיל, יוצא, גלאֶנצען, שיינען לאססען, озарять: יַגִּיהַּ חשכי (ש״ב, כ״ב, כ״ט; תהלים, י״ח, כ״ט), וירח לא יַגִּיהַּ אורו (ישעיה, י״ג, יו״ד) — לא יוציא אורו להיות נוֹגֵהַּ; ובפיוט: וְהוֹגַהּ כל מאפל (זולת, ח׳ פסח). ולדעת ר״א בחור, נגזר מזה הפעל „כַגִּיהַּ״ למתקן טעות בספר. (עיין הגה).

נֹגַהּ, ש״ז, הופעה, הבהקה היוצאת מן הגוף המאיר — גלאַנץ, שיממער, сіяніе: וְנֹגַהּ אש להבה (ישעיה, ד׳, ה׳), וְנֹגַהּ לאש (יחזקאל, א׳, י״ג), ובבאור ערך הנגה נאמר: כמראה הקשת וגו׳ כן מראה הַנֹּגַהּ (שם, שם, כ״ח), נֹגַהּ כבוד ה׳ (שם, יו״ד, ד׳), וכוכבים אספו נָגְהָם (יואל, ב׳, יו״ד), וְנֹגַהּ ברק חניתך (חבקוק, ג׳, יו״ד), לְנֹגַהּ זרחך (ישעיה, ס׳, ג׳). ובא בחבור עם השם אור: ואורח צדיקים כְּאוֹר נֹגַהּ, הולך ואור עד נכון היום (משלי, ד׳, י״ח) — לדעת רש״י, התיחד השם נגה במקום הזה לעמוד-השחר, מאָרגענראָטה, פֿריה-ראָטה, заря, שהוא הולך ומתחזק עד צאת השמש. והנראה שאינו רק כפל-הלשון ליופי המליצה, וכתרגומו: כנהורא דמזהר ואזיל. וְנֹגַהּ כָּאוֹר תהיה (חבקוק, ג׳, ד׳) — מראה הנגה שנגה אז הוא כמראה אור אש אֹכלת — והפעל תהיה הוא בהוראת פעל סתמי. וי״מ השם נגה במקום הזה כתאר מליצי אל הלבנה, ואור הוא כנוי אל השמש — הירח יאיר כשמש. ובא: וּלְנֹגַהּ הירח לא יאיר לך (ישעיה, ס׳, י״ט) — שעורו: הירח לא יאיר לך בנגהו, ע״ד: וירח לא יַגִּיהַּ אורו (שם, י״ג, יו״ד). ובא בענין אור סתם — ליכט, свѣтъ: עד יצא כַנֹּגַהּ צדקה (שם, ס״ב, א׳) — וכמ״ש: והוציא כאור צדקך. — מִנֹּגַהּ ממטר דשא מארץ (ש״ב, כ״ג, ד׳), — רש״י פירשו: אור בקר יהיה יותר גדול מן הנגה הבא מן המטר, כחום צח עלי אור, כשהמטר יורד על ארץ מלאה דשאים, והשמש זורח עליה, היא מבהקת. וי״מ: מנגה השמש וממטר השמים יצא הדשא מן הארץ. וא״א, שמלת מִנֹּגַהּ נמשכת למעלה — „בקר לא-עבות״: — מפני הנגה; ועל-כל-פנים קשה להולמו. ובארמית ענינו: אור הבקר — פֿריהליכט, заря: יקום בְּנָגְהָא (דניאל, וי״ו, כ׳).

נְגֹהוֹת, ש׳, כעין הקודם — ליכטגלאַנץ, сіяніе: לִנְגֹהוֹת באפלות נהלך (ישעיה, נ״ט, ט׳) — והקודם: נְקַוֶּה לָאוֹר.

נֹגַהּ, שע״פ, מבני דוד (דהי״א, ג׳, י״ז).

2) נֹגַהּ, בחכמת הכוכבים, שם כוכב אחר מכוכבי-לכת, הידוע בשם Венера, Venus, העולה ומאיר באור הבקר: הילל בן-שחר (ישעיה, י״ד, י״ב) — תיב״ע: ככוכב נוגהא בין כוכביא. ונחשב הכוכב הזה אצל היונים והרומאים לאלילה-האהבה. ובגמרא: מאן דבכוכב נֹגַהּ — יהי גבר עתיר וזנאי (שבת,

קנ״ז, א׳) . ובחכמת תקופות ומזלות: — אחר משלש מאות ששים וששה חלונות שברקיע, שבו מתחלת החמה לצאת בתקופת תשרי (פרד״א, וי״ו).

[הערה]. בגמרא, על מה שנחלקו רב הונא ורב יהודה בפירוש המשנה „אור לארבעה עשר", העלו: דכולי עלמא אור — אורתא, ולא פליגי: באתרא דרב הונא קרו (לאורתא) נגהי, ובאתרא דרב יהודה קרו לילי (פסחים, דף ג׳, ע״א). הערוך פירש שהוא כנוי, כמו שקורין לסומא „סגי-נהור"; והנראה לנו, שעקרו בלשון ארמית: אור הערב והבקר, דמדומי-חמה — אבענדראָטה, פריהראָטה. והתיחד לעת-הערב ביחוס אל היום הבא, דער אבענד-פאר, канунъ, כעין השם אורתא בארמית והשת אגר בלשון משנה (עיין אור), וזהו שאמר רב הונא על „אור לארבעה עשר": — נגהי, ומזה הפעל נגה בארמית— אחור הזמן עד עת-הערב: נגה להו, דהאי דנהגנא (תענית, כ״ד, ע״א), אי הכי נגהא לי (יומא, כ״ח, ע״ב) — נתאחר הרבה.

נָגַח, פ״י, הקל ענינו: הדפה ודחיפה בקרן — שטאָססען, бодать: וכי יִגַּח שור את איש (שמות, כ״א, כ״ח).

הפיעל, כעין הקל: ראיתי את האיל מְנַגֵּחַ (דניאל, ח׳, ד׳), ובקרניכם תְּנַגְּחוּ כל הנחלות (יחזקאל, ל״ד, כ״א). וע״ד ההשאלה: יְנַגַּח יחדו אפסי ארץ (דברים, ל״ג, י״ז), בך צרינו נְנַגֵּחַ (תהלים, מ״ד, ו״ו) — ניעדערשטאָססען, טרעטטען, попирать, поражать. ובמדרש: אתמול מְנַגֵּחַ אותם, ועתה מתירא מהם (שמו״ר, ס״א). ובמשנה בהפעיל: שנאמר כי יגח ולא שֶׁיַּגִּיחוּהוּ (ב״ק, דף ל״ט, ע״א).

ההתפעל, מגפת מלחמה — זיך שלאגען, קריעגפיהרען, сражаться: יִתְנַגַּח עמו מלך הנגב (דניאל, י״א, מ״ם). (עיין גוח).

נַגָּח, תאר — מועד לנגח, — שטאָססיג, бодливый: ואם שור נַגָּח (שמות, כ״א, כ״ט).

נִגֵּן, פ״י, שיר שירה, ועל הרוב בכלי — שפיעלען, играть: קדמו שרים אחר נֹגְנִים (תהלים, ס״ח, כ״ו). ורוב שמושו בבנין הפיעל, ומתיחס אל היד המכה על הנימין: וְנִגֵּן בידו (ש״א, ט״ז, ט״ז), וכמו-כן אל הכלי: מְנַגֵּן בכנור (שם); וכמו-כן אל השיר ביחס הפעול: ונגינותי נְנַגֵּן (ישעיה, ל״ח, כ׳), ובחבור עם הפעל יטב: היטיבו נַגֵּן (תהלים, ל״ג, ג׳), איש מיטיב לְנַגֵּן (ש״א, ט״ז, י״ז) — מנגן טוב. יפה-קול ומטב נַגֵּן (יחזקאל, ל״ג, ל״ב).

נְגִינָה, ש״נ, השירה המושרת—מעלאָדיא, שפיעל, игра: אזכרה נְגִינָתִי בלילה (תהלים, ע״ז, ז׳), בחורים מִנְּגִינָתָם (איכה, ה׳, י״ד); ויכלול שירי תהלה ושבח: וּנְגִינוֹתַי ננגן (ישעיה, ל״ח, כ׳) — ברבוי כפול. (עיין בסמוך). ובא 2) בענין שירה של שחוק: נְגִינָתָם כל היום (איכה, ג׳, י״ד) — והקודם: שְׂחֹק לכל עמי. — וּנְגִינוֹת שותי-שכר (תהלים, ס״ט, י״ג). ובמסורה — הסמנים המונחים לחבור ולהפסק המלות והמאמרים; ונקראו גם-כן טעמים.

נְגִינַת, שם, כלי-השיר, הכנור, או מקהלת המנגים בכנור: למנצח על נְגִינַת לדוד (תהלים, ס״א, א׳), ועל הרוב במספר רבים:

נְגִינֹת, נְגִינוֹת, במזמורי תהלים, ובחבור עם „למנצח": למנצח בִּנְגִינוֹת (תהלים, ס״ז, א׳; ע״ו, א׳), למנצח בִּנְגִינוֹת (שם, ד׳, א׳, ובכמה מקומות). ובא ברבוי כפול: וּנְגִינוֹתַי נְנַגֵּן (ישעיה, ל״ח, כ׳), למנצח בִּנְגִינוֹתָי (חבקוק, ג׳, י״ח), — וענינו: שירי שבח ותהלה,

2) **נִגּוּן**, ברחז״ל, שם הפעולה — שפיעל, игра, וכולל כל מין שירה בפה או בכלי: נצוח וְנִגּוּן לעתיד לבוא (פסחים, קי״ז, א׳), אף הקורא מקרא בענוגו וּבְנִגּוּנוֹ (שיהש״ר, ד׳, יו״ד)— וכנראה שהכוונה: הקורא על-פי הנגינות והטעמים. ובדבא״ס: חכמת הַנִּגּוּן (בהקדמת „חובת הלבבות")— מוזיק, музыка.

2) נְגַם, במשנה, פ״י, פריסת אכל בשנים כדי טעימה — אבבייססען: טהור שֶׁנְּגַם מן האכל (טבול-יום, ג׳, ו״ו); ובמדרש, בענין לעיסה, קויען, жевать, דאי לא לעי לא נָגִים (ב״ר, י״ד).

נגע, פ״י, הקל בעתיד יִגַּע, המקור נְגוֹעַ, נָגְעוֹ — וכמו-כן גַּעַת — עקרו: פגיעה חזקה, שיש בה כדי הרפה, דחיפה. קרוב לפעל נגח. ובא א) בהוראתו הראשונה, פגיעה לרעה, שהעצם שנוגעים בו כמו נדחף ונתר ממקומו — שטאָססען, צוריקשטאָססען, שטארק בעריהרען, ועם הרעה והשחתה — בעשאֶדיגען, וקשורו בבי״ת: כי נָגַע בכף ירך יעקב (בראשית, ל״ב, ל״ג), הַנֹּגֵעַ באיש הזה ובאשתו (שם, כ״ו, י״א), אַל תִּגְּעוּ במשיחי (תהלים, ק״ה, ט״ו) — והכפל: ובנביאי אל תרעו. גַּע בהרים (שם, קמ״ד, ה׳), כְּגַעַת בה רוח הקדים (יחזקאל, י״ז, י״ד), כי יד אלוה נָגְעָה בי (איוב, י״ט, כ״א). ועל המעט גם ביחס הפעול: כאשר לא נְגַעֲנוּךָ (בראשית, כ״ו, כ״ט), לבלתי נָגְעֵךְ (רות, ב׳, ט׳). וכן באֶל ובעַל: וְגַע אֶל עצמו וְאֶל בשרו (איוב, ב׳, ה׳); וכי נָגְעָה עליו הרעה (שופטים, כ״ה, מ״א). ובבינוני פעול: נָגוּעַ מכה אלהים (ישעיה, נ״ג, ד׳) — געפלאַגט, געשלאַגען. ואהי נָגוּעַ כל היום (תהלים, ע״ג, י״ד). ובמובן המוסרי — פעולה שעושה רושם גדול בנפש המקבל: כי נָגַע עד לבך (ירמיה, ד׳, י״ח), החיל אשר נָגַע אלהים בלבם (ש״א, יו״ד, כ״ו). וע״ד המליצה: כי נָגַע אל השמים משפטה (ירמיה, נ״א, ט׳), תִּגַּע עדיך ותבהל (איוב, ד׳, ה׳). ובמכילתא: נָגַע בהן הצמאון (פ׳ ויסע, ו״ו).

ב) קריבות עצם בעצם ממש — בעריהרען, אנריהרען, касаться, רובו ביחס הבי״ת: כל הַנֹּגֵעַ במזבח יקדש (שמות, כ״ט, ל״ז), וכל הַנֹּגֵעַ במשכבה (ויקרא, ט״ו, כ״א), כי יִגַּע בטמאת אדם (שם, ה׳, ג׳), וַתִּגַּע בראש השרביט (אסתר, ה׳, ב׳), לא ינקה כל הַנּוֹגֵעַ בה (משלי, ו״ו, כ״ט) — דרך כנוי, מתעסק עמה. ועל דרך ההשאָלה: ודמים בדמים נָגָעוּ (הושע, ד׳, ב׳). וכמו-כן ב„אֶל" וב„עַל": נֹגַעַת כנף אל כנף (מ״א, ו״ו, כ״ז), ולא יִגְּעוּ אל הקדש (במדבר, ד׳, ט״ו). ובא: וְנָגַע בכנפו אל הלחם (חגי, ב׳, י״ב), הנה נָגַע זה על שפתיך (ישעיה, ו״ו, ז׳). וב„עַד": עַד יעזר נָגָעוּ (שם, ט״ז, ח׳). ובחסרון הנשוא: מאנה לִנְגּוֹעַ נפשי (איוב, ו״ו, ז׳). ובהשאָלה — קריבות שמועה: וַיִּגַּע הדבר אל מלך נינוה (יונה, ג׳, ו״ו) — אַנלאַנגען, дойти; ובמובן קריבות זמן—אַנלאַנגען, приближаться, наступать: וַיִּגַּע החדש השביעי (עזרא, ג׳, א׳; נחמיה, ז׳, ע״ג). ובהשאָלה — הוראת נֹגֵעַ מענין שייכות ופניה להענין והדבר, כמו שמצוי לרוב בתלמוד על עדות: „העד הנוגע בדבר", או „נוגע בעדות"—, שאין עדותו נאמנת. והוראת המלה היא בהשאָלה—פּאַרטייאיש, пристрастно.

הנפעל, פ״א במקרא, מן ההוראה הראשונה, — היות נגף במלחמה — געשלאַגען ווערדען, быть поражаему: וַיִּנָּגְעוּ יהושע וכל ישראל (יהושע, ח׳, ט״ו).

הפיעל, מן הקל בהוראה הראשונה, וביחוד — פגיעת נגעים וצרעת, ביחס הפעול—פּלאַגען, поразить: וַיְנַגַּע ה׳ את פרעה נגעים גדולים (בראשית, י״ב, י״ז), וַיְנַגַּע ה׳ את המלך ויהי מצרע (מ״ב, ט״ו, ה׳), כי נִגְּעוֹ ה׳ (דהי״ב, כ״ו, כ׳), ויתכן שהבנין הזה נגזר מן השם נֶגַע.

הפועל, היות מוכה ומעונה — געפלאַגט ווערדען, быть поражаему: ועם אדם לא יְנֻגָּעוּ (תהלים, ע״ג, ה׳).

ההפעיל, מן הקל בהוראה השניה, וזה א) עומד כעין הקל. בעריהרען, касаться — ביחס הלמ״ד: מַגִּיעַ לכנף הכרוב (דהי״ב, ג׳, י״א). ועל הרוב — קריבה בלתי-מצומצמת, רייכען, приближаться, доходить; וראשו

לעב יַגִּיעַ (איוב, כ׳, ו״ו), עד צואר יַגִּיעַ (ישעיה, ח׳, ח׳), וראשו מַגִּיעַ השמימה (בראשית, כ״ח, י״ב). וביותר — קריבה במקום: מלאכיו חנם יַגִּיעוּ (ישעיה, למ״ד, ד׳), הַגִּיעֵנוּ אליכם (ש״א, י״ד, ט׳), וַיַּגִּיעוּ עד שערי מות (תהלים, ק״ז, י״ח). ובא: מַגִּיעַ אצל האיל (דניאל, ח׳, ז׳). ובמשנה: וְהִגִּיעַ בשליח (גיטין, ד׳, א׳). ומזה ב) כניסה וביאה — אנלאנגען: וסריסי המלך הִגִּיעוּ (אסתר, ו״ו, י״ד); ג) קריבת זמן אנלאנגען, доходить, наступать: עת הזמיר הִגִּיעַ (שיה״ש, ב׳, י״ב), הִגִּיעַ היום (יחזקאל, ז׳, י״ב), וְהִגִּיעוּ שנים (קהלת, י״ב, א׳), אשרי המחכה וְיַגִּיעַ (דניאל, י״ב, י״ב). ועם זה — קריבת שמועה: הִגִּיעַ דבר המלך (אסתר, ט׳ א׳). ד) השגה ויכלת — אויסרייכען, достать: ואם לא תַגִּיעַ ידו די שה (ויקרא, ה׳, ז׳), הִגַּעְתְּ למלכות (אסתר, ד׳, י״ד). ובגמרא: תלמיד־חכם שלא הִגִּיעַ להוראה (סוטה, כ״ב, א׳). ה) חול מקרה—טרעפפען, постигать: יש צדיקים אשר מַגִּיעַ אלהם כמעשה הרשעים (קהלת, ח׳, י״ד). ובמדרש: זה שֶׁמַּגַּעַת לו שמחה ואינו מדביק את קרוביו (ויק״ר, ל״ד); ובמשנה, בע״א: אמר לו הִגִּיעוּךְ (ב״מ, יו״ד, ה׳) — באו לידך ושייכים לך. ושלו לא הִגִּיעוּ (כ״ב, ו״ו, ז׳). ב) יוצא, הקרבת והדבקת דבר לדבר, אנריהרען, אנשטאָססען לאססען, приближать, ביחס שאל: וְהִגַּעְתֶּם אל המשקוף (שמות, י״ב, כ״ב), וַתַּגַּע לרגליו (שם, ד׳, כ״ד), הִגִּיעַ לארץ עד עפר (ישעיה, כ״ה, י״ב) — שטירצען. וְהִגַּעְתִּיהוּ אל הארץ (יחזקאל, י״ג, י״ד). וב„עד״: יַגִּיעֶנָּה עד עפר (ישעיה, כ״ו, ה׳), ובבי״ת: הוי מַגִּיעֵי בית בבית (שם, ה׳, ח׳) — ע״ד „ודמים בדמים נָגָעוּ״. ובמשנה: אמר לו הִגַּעְתִּיךְ (ערכין, ח׳, א׳) — התקבלת.

ובנתפעל, מן הפיעל — היות מוכה בצרעת: ומצורע שֶׁנִּתְנַגַּע נגעים הרבה (כריתות, ב׳, ג׳). עתיד ליתן את הדין על מי שאמר נִתְנַגַּע אהרן (ספרי, בהעלותך).

נֶגַע, ש״ז, עקרו: מכה, חבלה, שלאַג, פערלעטצונג, повреждение: כל ריב וכל נֶגַע (דברים, כ״א, ה׳), ובין נֶגַע לָנֶגַע (שם, י״ז, ח׳) — דיני פצעים וחבורות (הרמב״ן). וכן מכה של פורעניות — ציכטיגונג, שטראַפע, казнь: נֶגַע וקלון ימצא (משלי, ו״ו, ל״ג), עוד נֶגַע אחד אביא (שמות, י״א, א׳). ויכלול מכאובות וחליים רעים שלוחי ההשגחה לענוש וליסר: וּבִנְגָעִים עונם (תהלים, פ״ט, ל״ג), וּבְנִגְעֵי בני־אדם (ש״ב, ז׳, י״ד) — הנגעים שינגעו בהם בני־אדם, והקודם: והוכחתיו בשבט אנשים. וְנֶגַע לא יקרב באהלך (תהלים, צ״א, יו״ד) — פעסט. ובהשאלה — כל מין צרה, אונגליקק: מנגד נִגְעִי יעמדו (תהלים, ל״ח, י״ב), אשר ידעו איש נִגְעוֹ (דהי״ב, ו״ו, כ״ט). ובמשפטי התורה התיחד השם נֶגַע למכות הצרעת, אויסזאַטץ, проказа, ובא סמוך למין הצרעת: נֶגַע צרעת הוא (ויקרא, י״ג, ג׳); נֶגַע הנתק (שם, שם, ל״א); לא־פשה הַנֶּגַע (שם, שם, נ״ג), והסגיר הכהן את הַנֶּגַע (שם, שם, ד׳) — הכוונה: האיש, אשר בו הנגע. — בראשו נִגְעוֹ (שם, שם, מ״ד). ובבגדים: והבגד כי יהיה בו נֶגַע צרעת (שם, שם, מ״ז), ובבתים: ונתתי נֶגַע צרעת בבית ארץ אחזתכם (שם, י״ד, ל״ד) — כי כל הנגעים האלה מכות של פורעניות הם.

נְגָעָה, ש״נ, במדרש: דבר כאן בנגעת יוסף ג׳ דברים, נער שהוא שוטה וכו׳ (במדבר, פ׳ י״ד), וכתב בעל „מתנת־כהונה״: נראה שצריך להיות בגנות. ולדעתו אפשר שטעמו: במה שנוגע ליוסף, — וואס איהן בעריהרט.

2) **הַגָּעָה**, ש״נ, הקרבה, — דאס בעריהרען לאססען: על כל הַגָּעָה טבילה (מכילתא, בא, י״א).

2) **מַגָּע**, במשנה, ש״ז, נגיעה, וביחוד בעניני טומאה: מטמאין אדם

וכלים בְּמַגָּע (כלים, א', א'), בעל־קרי כְּמַגַּע שרץ (זבים, ה', י"א).

נָגַף, פ"י, דומה לפעל נָקַף, הקל (בעתיד: יִגּוֹף) עיקרו — נקישה ודחיפה פתאומית — אנשטאָססען: פן תִּגֹּף באבן רגלך (תהלים, צ"א, י"ב), ורגלך לא תִגּוֹף (משלי, ג', כ"ג), וכן הכאה של מכת־מות, בלא כוונה, שלאַגען, бить: וְנָגְפוּ אשה הרה (שמות, כ"א, כ"ב), וכי יִגֹּף שור איש את שור רעהו (שם, ל"ה) — בתַם מדבר. (ועיין הערה). ורובו מכה של פורעניות הבאה מאת הש"י, בפתע: שלאַגען, поражать: אנכי נֹגֵף את כל גבולך בצפרדעים (שם, ז', כ"ז), נְגָפוֹ ה' במעיו לחלי (דהי"ב, כ"א, י"ח). ובמפלה במלחמה שלא כדרך הטבע: למה נְגָפָנוּ ה' היום לפני פלשתים (ש"א, ד', ג'). וביחוד יאמר על מכת דֶּבֶר, — מיט פעסט הייםזוכען: לִנְגֹּף את מצרים (שמות, י"ב, כ"ג), כי אם ה' יִגְּפֶנּוּ (ש"א, כ"ו, יו"ד). ובמדרש: הַדֶּבֶר נוֹגֵף את הגדולים (במדב"ר, ט"ו).

הנפעל, מן הקל, וביחוד במכת מלחמה שלא כדרך הטבע — געשלאַגען ווערדען, быть поражаему, разбиту: כי נִגַּף לפני ישראל (ש"ב, יו"ד, ט"ו), וְנִגַּפְתֶּם לפני איביכם (ויקרא, כ"ו, י"ז), בְּהִנָּגֵף עמך ישראל (מ"א, ח', ל"ג).

ההתפעל, בענין נקישה ודחיפה, זיך שטאָססען, спотыкаться: ובטרם יִתְנַגְּפוּ רגליכם (ירמיה, י"ג, ט"ז).

נֶגֶף, ש"ז, א) דחיפה ולקוי של נקישה— אנשטאָסס, преткновеніе: וּלְאֶבֶן נֶגֶף (ישעיה, ח', י"ד), והכפל: ולצור מכשול. — ורובו ב) מַכַּת דֶּבֶר — פעסט, זייכע, чума, моръ: ולא יהיה בהם נֶגֶף (שמות, י"ב, ל"ג), הֵחֵל הַנֶּגֶף (במדבר, י"ז, י"א).

מַגֵּפָה, ש"נ, כעין הקודם, מכה של פורעניות מאת הש"י, והיא אם מפלה במלחמה, — ניעדערלאַגע, пораженіе: מַגֵּפָה גדולה (ש"א, ד', י"ז), היתה מַגֵּפָה בעם (ש"ב, י"ז, ט'), או מכה של חליים רעים — פּלאַגע: כי מַגֵּפָה אחת לכלם (ש"א, ו"ו, ד'). ורובו מַכַּת דֶּבֶר, פעסט, моръ: ותפרץ בם מַגֵּפָה (תהלים, ק"ו, כ"ט), ותעצר הַמַּגֵּפָה (במדבר, י"ז, י"ג), מַגֵּפַת הסוס והפרד (זכריה, י"ד, ט"ו). וברבוי: אני שלח את כל מַגֵּפֹתַי (שמות, ט', יו"ד), — כולל כל מיני מכות — פּלאָגע, казнь.

[הערה]. במדרש: הנה אנכי נוגף, אמר הקב"ה הריני דוחק עליך את המכות, כ"ד וכי יגוף שור איש וכו' (שמו"ר, יו"ד), — ונראה מזה, שלדעתם עיקר הוראת נגף — דחיקה והדפה. ובשמוש הלשון יצא להוראת דחיפה שלא־במתכוין, וביחוד למכה בידי שמים, שהאדם נגף בה בפתע.

נָגַר, פעו"י, יסודו גר, גרר, בעיקר הוראתו גרירה וסחיבה — ציהען, тянуть. ומזה — שפיכת מים ונזילתם, פליעססען, течь. בארמית נמצא בקל, ובעברית בנפעל בהוראת נזילה, התכה והמטה, — פליעססען, צערפליעססען, течь, изливаться, גם כן התפרץ מהמקור — הערפאָרקוועלען, הערפאָרברעכען, пробиваться: עיני נִגְּרָה ולא תדמה (איכה, ג', מ"ט), — משל לנזילת הדמעות. וכמים הַנִּגָּרִים ארצה (ש"ב, י"ד, י"ד). ובא ע"ד ההשאלה: ידי לילה נִגְּרָה ולא תפוג (תהלים, ע"ז, ג'), — ידי פשוטה ומדולדלת בפישוטה, לפי שאין לי כח להחזיקה להיות נשואה לשמים, כדרך המתפללים. וזהו „ולא תפוג". (עיין פוג). ובא יִגֶל יְבוּל ביתו נִגָּרוֹת ביום אפו (איוב, כ', כ"ח) — רש"י פירש: יהיו אוצרותיו נתונים למשיסה ולבז. כמו כמים הַמֻּגָּרִים במורד. ורלב"ג פירש כמו הנהרות הַנִּגָּרוֹת. והנכון שהוא שם מפשט ע"מ הנקבה, דבר שהוא נתך ונמס, — צערפלאָסענעס, ונמשך אל הקודם: „יגל יבול ביתו", יתהפכו וישובו לנגרות. והפעל יגל ענינו גם הוא נזילה (ועיין גלה).

ההפעיל, יוצא, א) סחיבה

וגרירה, שלעפפען, אויסשיטטען, во.ло-чить, скатять: וְהִגַּרְתִּי לגי אבניה (מיכה, א׳, ו״ו), וְהַגִּרֵם על ידי חרב (ירמיה, י״ח, כ״א), הינשלעפפען, הינשליי-פערן, — והוא כמו: לפי חרב. וכן: יַגִּירֻהוּ על ידי חרב (תהלים, ס״ג, י״א), וַתַּגֵּר את בני ישראל על ידי חרב (יחזקאל, ל״ה, ה׳). ויש שפרשוהו בענין הסגרה, אויסליעפערן, выдать, предать, ב) הטפה והזלה — איבערפליעסען לאססען, переливать: וַיַּגֵּר מזה (תהלים, ע״ה, ט׳) — יטיף ויזיל את היין על כל גדותיו, לפי שהכוס מלא ומברץ.

הָהָפעל, מן ההפעיל בהזראה שניה, — היות נגר ונוזל, הינגעגאָססען ווערדען, быть вливаему: כמים מֻגָּרִים במורד (מיכה, א׳, ד׳).

גָּר, עיין גרר.

8) הַגָּרָה, בספרי המחברים, משיכת מים והולתם: הַגָּרַת המים (מורה-נבוכים, א׳, ג׳) — וואַססערלייטונג.

נַגָּר, במשנה, א) שם בריח, על שהוא מיטלטל ונמשך ונגרר ממקומו לנעול ולפתוח — ריעגעל, засовъ: נַגָּר הנגרר נועלים בו (עירובין, יו״ד, א׳), העביר את הַנַּגָּר (תמיד, ג׳, ז׳), בדלת וּבְנַגָּר ובמנעול (ב״מ, ח׳, ו׳). ב) חרש-עצים, צימערמאנן, столяръ, לפי שרוב מלאכתו במגרה: הנכנס לחנותו של נַגָּר (ב״ק, דף ל״ב, ע״ב).

נָגַשׁ, פ״י, הקל לא נמצא בעבר, העתיד יִגַּשׁ, הצווי: גֵּשׁ, גַּשׁ, גְּשָׁה, גְּשִׁי; המקור: גֶּשֶׁת. עקרו — גש, גשש, וטעמו: התקרבות גשם לגשם, קרבות סמוכה ונמורה, עד היותם נוגעים זה בזה ויכולים לְגַשֵּׁשׁ זה את זה, — זיך נאַהען, נאֶהערן, אַנשליעססען, прибли-жаться, прикасаться, בהבדל מן הפעל קרב, הדומה לו, שעקרו התקרבות ביחס ההצטרפות. (עיי״ש). ויורה א) התקרבות — זיך נאַהען, נאֶהערן: גַּשׁ פגע בו (ש״ב, א׳, ט״ו), גְּשָׁה נא ואמשך בני (בראשית, כ״ז, כ״א), גְּשִׁי הלום (רות, ב׳, י״ד). ורוב שמושו ביחוס שאליו: וְאֶל המזבח לא יִגַּשׁ (ויקרא, כ״א, כ״ג), וַיִּגַּשׁ אֶל הפלשתי (ש״א, י״ז, מ״ם), אל תִּגְּשׁוּ אֶל אשה (שמות, י״ט, ט״ו), מי בעל דברים יִגַּשׁ אֲלֵהֶם (שמות, כ״ד, י״ד). (ועיין קרב). וייראו מִגֶּשֶׁת אֵלָיו (שם, ל״ד, ל׳מ״ד), וביחס עַד: וַיִּגַּשׁ עַד פתח המגדל (שופטים, ט׳, נ״ב), עַד גִּשְׁתּוֹ עַד אחיו (בראשית, ל״ג, ג׳); ועל המעט ביחס הפעול: וַיִּגַּשׁ שאול את שמואל (ש״א, ט׳, י״ח), בְּגִשְׁתָּם את קדש הקדשים (במדבר, ד׳, י״ט). ובא בענין הזמנה והכנה לדבר: וּגְשׁוּ למלחמה (ירמיה, מ״ו, ג׳), לא יִגַּשׁ להקריב (ויקרא, כ״א, כ״א), האוסיף לָגֶשֶׁת למלחמה (שופטים, כ׳, כ״ג). ובא: ולא יִגְּשׁוּ אלי לכהן לי וְלָגֶשֶׁת על כל קדשי (יחזקאל, מ״ד, י״ג), ובחסרון הנשוא: וַיִּגְּשׁוּ ויבאו נגד העיר (יהושע, ח׳, י״א), וַתִּגַּשׁ גם לאה (בראשית, ל״ג, ז׳). ב) דבקות — זיך אַנשליעססען, примыкаться, ביחס הבי״ת: אחד באחד יִגַּשׁוּ (איוב, מ״א, ח׳); ובהשאלה: אל תִּגַּשׁ בי כי קדשתיך (ישעיה, ס״ה, ה׳) — כמו: אל תגעו. — ובא ג) בענין התקרבות אל עצמו, ונסיגה אחור מן הזולה — זיך זעלבסט נאהע בלייבען, צוריקק טרעטטען: גֶּשׁ-הלאה (בראשית, י״ט, ט׳) — ורש״י פירש: התקרב לצדדים והתרחק ממנו. ודומה לו בפעל קרב: קרב אליך אל תִּגַּשׁ בי (ישעיה, ס״ה, ה׳), גְּשָׁה לי ואשבה (שם, מ״ט, כ׳) — התקרב אליך או לצד אחר בשבילי ואשבה. ולא נמצא הבנין הזה בבינוני פועל, כמו שהוא נמצא בפעל קרב. וזה, לפי השערת הר״ש פאפענהיים, הנכונה, מפני שפעולת הנגישה נשלמת בפעם אחת, שהיא התקרבות גמורה וצפופה, ושעל-כן לא תשוער בהמשך הזמן; מה שאינו כן הפעל קרב, שעיקרו התקרבות, ההולכת ונגמרת בהמשך הזמן ובפעמים הרבה. (עיין שם).

הנפעל, כעין הקל, וביחוסו —

ובא בעבר, ולא נמצא בעתיד — זיך נאָהערן, приближаться: ומשה נִגַּשׁ אל הערפל (שמות, כ׳, כ״א), נִגַּשׁ אֶל אחאב (מ״א, כ׳, י״ג), מדוע נִגַּשְׁתֶּם אל העיר (ש״ב, י״א, כ׳), הכהנים הַנִּגָּשִׁים אל ה׳ (שמות, י״ט, כ״ב) — אל המקום אשר ה׳ יראה שם. והקרבתיו וְנִגַּשׁ אלי (ירמיה, ל״א, כ״א), ופלשתים נִגְּשׁוּ למלחמה (ש״א, ז׳, י׳); ובקריבה צפופה, בבי״ת: וְנִגַּשׁ חורש בקוצר (עמוס, ט׳, י״ג) — יתכיפו פעולותיהם בזמן אחד. ובא: יען כי נִגַּשׁ העם בפיו (ישעיה, כ״ט, י״ג) — פירש״י עפ״י התרגום: נגשו להגביה עצמם עד לשמים. והנראה כדעת המפרשים, שהוא נמשך למטה: כי נגש העם בפיו, — נגש אלי לעבדי בפיו. ויש נוסחאות שקורין נִגַּשׂ בשי״ן שמאלית. (ועיין שם).

ההפעיל יוצא מן הקל והנפעל: א) הקרבת עצם לעצם קריבות תכופה, נאָהע ברינגען, הינפיהרען, приближать, подводить, ובא בקשור עם יחס הפעול ויחס שאֶל: וְהִגִּישׁוֹ ארניו אֶל האלהים וְהִגִּישׁוֹ אֶל הדלת (שמות, כ״א, ו׳), הַגִּישָׁה נא לי האפוד (ש״א, ל׳, ז׳), וְהִגִּישָׁהּ אֶל המזבח (ויקרא, ב׳, ח׳), העשו יַגֵּשׁ חרבו (איוב, מ׳, י״ט), וַיַּגֵּשׁ אתם אֵלָיו וישק להם (בראשית, מ״ח, י׳). ועל המעט — עם לפני: וַתַּגֵּשׁ לִפְנֵי שאול (ש״א, כ״ח, כ״ה); וע״ד המליצה — בענין הצעה, פאָרלעגען, представить: הַגִּישׁוּ עצמותיכם (ישעיה, מ״א, כ״ב). ועל המעט: ב) בענין הבאת קרבן, כעין הפעל הקרב — דארברינגען: הזבחים ומנחה הִגַּשְׁתֶּם לי (עמוס, ה׳, כ״ה), וכי תַגִּישׁוּ עור וכי תַגִּישׁוּן פסח (מלאכי, א׳, ח׳), מַגִּישִׁים על מזבחי לחם מגאל (שם, שם, ז׳), והיו לה׳ מַגִּישֵׁי מנחה (שם, ג׳, ג׳). ובא לפעמים גם ג) במובן עומד: לא תַגִּישׁ ותקדים בעדינו הרעה (עמוס, ט׳, י׳), יַגִּישׁוּ ויגידו לנו (ישעיה, מ״א, כ״ב). ובא ד) וַתַּגִּישׁוּן שבת חמס (עמוס, ו׳, ג׳) — רש״י פירש, שהוא ע״ד „הוי מגיעי בית בבית״ — ותגישון שבת בתוכם, זו אצל זו, על־ידי חמס. ולדעת הרד״ק, הוא הפך הקודם: המנדים ליום רע, — הם מנדים ומרחיקים יום רע בלבבם, באמרם שלא יבוא עליהם ומגישים ומקרבים ישיבת החמס. ויתכן שענינו: דבוק של חזוק — בעפֿעסטיגען, — אתם מחזקים מושב החמס שלכם; וזה כנגד שאמר עליהם „השאננים בציון והבוטחים בהר שמרון״. הָעֹשׂוֹ יַגֵּשׁ חרבו (איוב, מ׳, י״ט) — דעת המפרשים ידועה; ואפשר שטעמו: יגש חרבו אל עצמו, יסוג אחור בחרבו, וע״ד „גש־הלאה״ (עיין לעיל) — מי שירצה לנסות אליו דבר־מעשה, יתרחק בחרבו ולא יעז לגשת אליו.

ההֻפעל, מן ההפעיל, א) בהוראתו הראשונה, היות מובא, נתון, — הינאיינגעבראַכט זיין, быть вложену: ורגליך לא לנחשתים הֻגָּשׁוּ (ש״ב, ג׳, ל״ד). ב) בהוראתו השניה, היות מוקרב, דארגעבראַכט ווערדען, быть поднесену: מקטר מֻגָּשׁ לשמי (מלאכי, א׳, י״א).

ההתפעל, פ״א במקרא, התחברות תכופה, — זיך פֿעראייניגען, соединяться: הִתְנַגְּשׁוּ יחדו פליטי הגוים (ישעיה, מ״ה, כ׳) — והקודם: הקבצו.

הַגָּשָׁה, שה״פ במשנה: לתנופה להגשה (מגלה, ב׳, ה׳).

נָגַשׂ, פ״י דומה לפעל נגש (בשי״ן ימנית), וענינו קריבות חזקה, עד כדי לחיצה ודחיקה — דראֶנגען, טרייבען, притѣснять, והתיחד הקל (בעתיד תִּגֹּשׂ ופ״א תִּנְגֹּשׂ) לענין לחיצה בפריעת חוב כסף או חוב עבודה, למי שמשועבדים לו, — איינטרייבען, דרינגענד, איינפֿאָרדערן, взыскивать, вымогать: את הנכרי תִּגֹּשׂ (דברים, ט״ו,

ג׳), וביחוס אל הדבר שבשבילו לוחצים: נָגַשׂ את הכסף (מ״ב, כ״ג, ל״ה) — גבה את הכסף ברדיה וכפיה. וכל עצביכם תִּנְגֹּשׂוּ (ישעיה, נ״ח, ג׳) — כל עסקיכם הקשים תשתדלו לעשות באיצה ובנחיצה, לגבות את כל חובותיכם בנגישה. ובבינוני — תאר, ממונה לרדות וללחוץ במשועבדים לעשות מלאכתם, פראָהנ־פאָגט: נֹגְשֵׂי העם (שמות, ה׳, יו״ד), נֹגְשֵׂי פרעה (שם, שם, י״ד) — הנוגשים אשר העמיד פרעה. ומזה — כל מושל עז וקשה — טיראַן: שבט הַנֹּגֵשׂ בו (ישעיה, ט׳, ג׳), ורדו בְּנֹגְשֵׂיהֶם (שם, י״ד, ב׳), ועמד על כנו מעביר נוֹגֵשׂ הדר מלכות (דניאל, י״א, כ׳) (עיין ביאור) — ויתכן ששעורו: נוגש מעביר הדר מלכות, וטעמו: המלך ההוא לא יאה לו שם מלך, כי אם שם נוגש, שהוא מעביר ומבטל הדר מלכות, וזֵכר לדָבר הכתוב הסמוך: ועמד על כנו נבזה ולא נתנו עליו הוד מלכות (שם, שם, כ״א). ובהשאָלה: תשאות נוֹגֵשׂ לא ישמע (איוב, ל״ט, ז׳) — רודה בו למתגו — צווינגער.

הנפעל, במובן ההשאָלה, היות דחוק ונלחץ, געדראֶנגט זיין, быть тѣснену, угнетаему: נִגַּשׂ והוא נַעֲנֶה (ישעיה, נ״ג, ז׳), כי נִגַּשׂ העם (ש״א, י״ג, ו״ו), ובענין פעל חוזר — זיך געגענזייטיג דראֶנגען, тѣсниться: וְנִגַּשׂ הָעם איש באיש (ישעיה, ג׳, ה׳), ואיש ישראל נִגַּשׂ ביום (ש״א, י״ד, כ״ד), — רש״י פירש: היו אצים ונוגשים להלחם בפלשתים; ולדעתו אפשר שהוא מבנין פִּיעֵל. וי״מ: נחלש ועיף מרוב יגיעת המלחמה, אנגעשטרענגט, מידע זיין, быть изнурену. ולקצת נוסחאות, מזה: יען כי נִגַּשׂ העם (ישעיה, כ״ט, י״ג), — העם דוחק את עצמו.

3) נְגִישׂוּת, ש״מ, לחיצה ורדיה, דראֶנגען.

נֵד, שם, לדעת המפרשים — א) דִּבר מְתוּלָל, נִצָּב כחומה, ולא נמצא במקרא כי אם ביחוס למים — דאמם, מויער, стѣна, והוא נציב־נוזלים. ומזה: נצבו כמו נֵד נוזלים (שמות, ט״ו, ח׳), וכמ״ש: והמים להם חֹמה (שם, י״ד, כ״ט), ויעמדו נֵד אחד (יהושע, ג׳, י״ג), ויצב מים כמו נֵד (תהלים, ע״ח, י״ג), כנס כַּנֵּד מי הים (שם, ל״ג, ז׳), — לדעת רש״י הוא מענין הקודם, ותרגומו: היך זיקא. ופירשו ב) מענין נאד — שלויך, мѣхъ, — כונס מי הים כמו בנאד. ובא: נֵד קציר ביוֹם נחלה (ישעיה, י״ז, י״א), — לדעת רש״י, הוא מן ההוראה הראשונה, ובא בהשאָלה: גדיש של קציר. (ועיין נוד).

נָדַב, פ״י, התנשאות והתרוממות, במובן המוסרי, הקל: ענינו התנשאות הרצון והמחשבה לעשות דבר טוב, וביחוד להרים תרומה לגבוה. ומיוחס הפעל אל הלב או הרוח, והאדם הוא הפעול — ערהעבען, ריהרען, поднять, трогать: כל איש ואשה אשר נָדַב לבם אתם (שמות, ל״ה, כ״ט), וכל אשר נָדְבָה רוחו אתו (שם, שם, כ״א) — והקודם: אשר נשאו לבו. מאת כל איש אשר יִדְּבֶנּוּ לבו (שם, כ״ה, ב׳), ובגמרא גם בבינוני: אדם נוֹדֵב (נדרים, י׳, ע״א). ובמשנה בנפעל: כל שהוא נידר וְנִדָּב (מגילה, א׳, יו״ד) — כל שהוא נתפס בנדר ובנדבה. (עיין נדבה).

ההתפעל, התעוררות והסכמת הרצון החפשי לעשות דבר טוב, אף שהוא קשה לעשותו — זיך צו איינער גוטען טהאַט פריווילליג ערהעבען, склоняться къ доброхотному пожертвованiю: הַמִּתְנַדְּבִים בעם ברכו ה׳ (שופטים, ה׳, ט׳) — התעוררו לצאת למלחמה, הַמִּתְנַדְּבִים לשבת בירושלם (נחמיה, י״א, ב׳), הַמִּתְנַדֵּב לה׳ (דהי״ב, י״ז, ט״ז) — לעשות מלאכה לשם ה׳. ועל הרוב יאמר בהרמת מתנה לצרכי גבוה, ווילליג, גערן שפענדען: אני בישר לבבי הִתְנַדַּבְתִּי כל אלה וגו׳; ראיתי בשמחה לְהִתְנַדֶּב־לך (דהי״א, כ״ט, י״ז). ובמקור

במובן שם: לבד על־כל־הִתְנַדֵּב (עזרא, א׳, וי״ו).

נָדִיב, תֹּאַר, עקרו א) רם ונשא ברוחו ומתעורר לעשות מעשים טובים, לוותר מכחו ומהונו לטובת זולתו, благородный, щедрый עדלער, פרייגיביג, ומשמעותו יוצאת מהמקרא: רבים יְחַלּוּ פני נָדִיב (משלי, י״ט, וי״ו) — ומקביל למאמר השני שבאותו פסוק: וכל הָרֵעַ (כל איש יחפוץ להיות רֵעַ) לאיש מַתָּן. וכן: וְנָדִיב נְדִיבוֹת יעץ וְהוּא על נְדִיבוֹת יקום (ישעיה, ל״ב, ח׳) — והוא הפך נָבָל, שעקרו שפל (עיי״ש); לא יקרא עוד לְנָבָל נָדִיב (שם, שם, ה׳). ובסמיכות לשם לב: כל נְדִיב־לֵב (שמות, ל״ה, כ״ב), כל נְדִיב לבו (שם, שם, ה׳). ובא: לכל נָדִיב בחכמה לכל עבודה (דהי״א, כ״ח, כ״א) — בעל עצות ומחשבות נעלות בחכמת המלאכות. ומזה ב) רם המעלה והיחס, פארנעהמער, вельможа: להושיבי עם נְדִיבִים נְדִיבֵי עמו (תהלים, קי״ג, ח׳), כרוה נְדִיבֵי העם (במדבר, כ״א, י״ח), בַּת־נָדִיב (שיה״ש, ז׳, ב׳), מרכבות עמי נָדִיב (שם, וי״ו, י״ב) — שעורו כמו: מרכבות נְדִיב־העם. ועם זה — שר וגדול, פירסט: שופך בוז על נְדִיבִים (תהלים, ק״ז, מ״ם), איה בית נָדִיב (איוב, כ״א, כ״ח). ובא כתאר השם בל״נ: ורוּחַ נְדִיבָה תסמכני (תהלים, נ״א, י״ד) — שעורו: ורוחך הנדיבה תסמכני — מקביל אל הקודם: השיבה לי ששון ישעך — והכוונה: שתעשה עמי חסד ורחמים, אעפ״י שאינני כדאי. (ועיין נדיבה).

נְדִיבָה, ש״מ, רוממות הנפש לעשות טוב, ועם זה רוממות המעלה, עדעלעם, благородство, благородное: תרדף כרוח נְדִיבָתִי (איוב, ל׳, ט״ו) — כפירש״י: רוח נדיב שהיה שורה עלי מתחלה; וברבוי: ונדיב נְדִיבוֹת יעץ והוא על נְדִיבוֹת יקום (ישעיה, ל״ב, ח׳); ואפשר שבאה גם: ורוח נְדִיבָה תסמכני (תהלים, נ״א, י״ד), נמשך מן הקודם: השיבה לי ששון ישעך — אם תשיב לי ששון ישעך, אז תסמכני רוח נדיבה, תתרומם רוחי בקרבי לשוב בתשובה שלמה.

נְדָבָה, ש״נ, א) מתנה המורמה בנפש חפצה, וביחוד לצרכי גבוה, או לְמעשה הצדקה — פרייוויליגע גאבע, добровольный даръ: הביאו בני־ישראל נְדָבָה לה׳ (שמות, ל״ה, כ״ט), ואם נדר או נְדָבָה זבח קרבנו (ויקרא, ז׳, ט״ז) — נדר הוא מה שהאדם מקבל עליו כשהוא בצרה או בדאגה, להביא קרבן או לתת צדקה כשירחם השי״ ויהלצהו, או לתקות טובה; ונדבה, מה שהאדם מתעורר מעצמו, להביא ברצונו הטוב. וסתם נדבה בקרבן הוא שלמים. ובהלכה הבדילו ביניהם ואמרו: אי זהו נדר? האומר: הרי עלי עולה; אי זו נדבה? האומר: הרי זו עולה. ומה בין נדרים לנדבות? נדרים מתו או נגנבו או אבדו — חייב באחריותן; נדבות מתו או נגנבו או אבדו — אין חייב באחריותן (מגילה, דף חי״ת, ע״ב). נְדָבָה אשר דברת בפיך (דברים, כ״ג, כ״ד), ולכל מתנדב נְדָבָה לה׳ (עזרא, ג׳, ה׳). ובסמיכות לשם יד: מסת נִדְבַת־ידך (דברים, ט״ז, יו״ד). וברבוי: וקראו נְדָבוֹת השמיעו (עמוס, ד׳, ה׳) — קראו להביא נדבות אי קראו, הכריזו את הנדבות אשר אתם מתנדבים להתפאר בהן. ונופל גם על הקרבן שבא בנדבה: ומלבד כל נִדְבֹתֵיכֶם (ויקרא, כ״ג, ל״ח), וְנִדְבֹתֶיךָ ותרומות ידך (דברים, י״ב, י״ו), על נִדְבוֹת־האלהים (דהי״ב, ל״א, י״ד) — הנדבות שמביאים לכבוד האלהים. ובהשאלה: נִדְבוֹת פי רצה נא ה׳ (תהלים, קי״ט, ק״ח) — כנוי אל התפלות והתחנונים שהוא שופך לפני השי״ ממקור הלב. ומזה — ב) נדיבת־רוח ורצון טוב, — מילדע פרייוויליגקייט, благоволенiе: אהבם נְדָבָה (הושע, י״ד, ה׳) — אהבת־נדבה. בִּנְדָבָה אזבחה לך (תהלים, נ״ד, ח׳).

ומזה בתפלה: מנוחת אהבה וּנְדָבָה (מנחה לשבת). ועי"ד ההשאָלה: גשם נְדָבוֹת תניף אלהים (תהלים, ס"ח, יו"ד)— גשמי־ברכה להרוות הארץ בשעור הראוי, שהם כנדבה שנותנים בסבר פנים יפות,— מילדער, רייכליכער רעגען. ובגמרא: לא כך שאלתי, אלא גשמי רצון, ברכה וּנְדָבָה (תענית, י"ט, ע"א); — עמך נְדָבוֹת ביום חילך (תהלים, ק"י, ג')— הנכון כפירוש הראב"ע, שטעמו: כ„גשם־נדבות". ומקביל אל הכפל: טל ילדתך. (ועיין טל).

1) נְדַב. ארמית, כבעברית. בארמית שבמקרא בהתפעל—וויללינ גערן שפענדען: הִתְנַדַּבוּ לאלה ישראל (עזרא, ז', ט"ו).

הִתְנַדָּבוּת, שמ"נ, פריייוויללינע גאבע, добровольный даръ (שם,שם,ט"ו).

נָדָב, שע"פ, א) בן אהרן הכהן (שמות, וי"ו, ג'; ויקרא, יו"ד, א'). ב) מבני חצרון בן יהודה (דהי"א, ב', כ"ח). ג) בן ירבעם, בן־נבט, מלך בישראל שנתים (מ"א, ט"ו, כ"ה). ד) מבני בנימין (דהי"א, ח'. ל"ד)— ונמצא השם נָדָב בחבור עם שמות אחרים לשע"פ מרכב: אֲחִינָדָב, עַמִּינָדָב, יְהוֹנָדָב, וכדומה.

נְדַבְיָה, שע"פ, מבני יכניה (דהי"א, ג', י"ח).

נוֹדָב, שע"פ, שם אומה, מבני ישמעאל (דהי"א, ה', י"ט), — ולא התבאר מקומה.

נִדְבָּךְ, עיין דבך.

נָדַד, פעו"י, מיסודו של דד, דדה, וקרוב לפעל נוד, נוט. הקל (בעתיד יִדּוֹד, וכמו־כן בפת"ח תִּדַּד): עקרו העתקה וטלטול ממקום למקום— זיך פארטבעוועגען, двигаться, шевелиться ומזה—א) נתור וקפיצה לאחור מפחד או מצער וחרפה, רעדה— זייכען, צוריקקבעבען, отшатнуться: מקול המון נָדְדוּ עמים (ישעיה, ל"ג, ג'), ראי בחוץ נָדְדוּ ממני (תהלים, ל"א, י"ב), כל ראיך יִדּוֹד ממך (נחום, ג', ז'), מלכי צבאות יִדֹּדוּן יִדֹּדוּן (תהלים, ס"ח, י"ג). ב) ניסה ובריחה — פליעהען, убѣгать: כל קציניך נָדְדוּ יחד (ישעיה, כ"ב, ג'), מפני חרבות נָדָדוּ (שם, כ"א, ט"ו). ועם זה—התרחק—זיך ענטפערנען, удаляться: כי נָדְדוּ ממני (הושע, ז', י"ג) — והכפל: כי פשעו בי. ועל דרך ההשאָלה: וַתִּדַּד שנתי מעיני (בראשית, ל"א, מ"ם), נָדְדָה שנת המלך (אסתר, וי"ו, א'). ג) היות מגורש ומטולטל ממקומו בנוע ונוד הנה והנה—פעריאגט, פערשייכט ווערדען: נָדְדוּ הלכו (ירמיה, ט', ט'), כצפור נוֹדֶדֶת מקנה כן איש נוֹדֵד ממקומו (משלי, כ"ז, ח'). והבינוני, ש"ת, נדח, פליט ומטולטל, — אומהעראירענדער, פליכטליג, блуждающій, бѣглецъ: ואין מקבץ לַנֹּדֵד (ירמיה, מ"ט, ה'), נוֹדֵד אל תגלי (ישעיה, ט"ז, ג') — והקודם: סתרי נדחים. והמקור: הנה ארחיק נְדֹד (תהלים, נ"ה, ח') — וענינו כתאה"פ: אֶדּוֹד למרחוק. ולדעת י"מ, ענינו שם — תעיה, בריחה, אומהעראירונג, פלוכט, странствованіе, бѣгство. ד) הנעה, בעוועגען, двигать: ולא היה נֹדֵד כנף (ישעיה, יו"ד, י"ד). ובגמרא: הכהו על שנו וְנָדְדָה (קדושין, כ"ה, ע"ב), שהיתה שנו נְדוּדָה והפילה (שם). ור"י הלוי אמר: נְדוּדָה ממרומות ועצורה בצלמות (דיוואן, ס' ל"ג).

הפועל, היות מגורש ונדח — פערשייכט ווערדען, быть разогнану: שמש זרחה וְנוֹדַד (נחום, ג', י"ז). ובתלמוד בא השרש בפיעל לרוב הפעמים בזמן הזה: תלמידי חכמים שֶׁמְּנַדְּדִים שינה מעיניהם (כ"ב, י', ע"א). (ועיין מ"ר, במדבר, פ' ט"ו).

ההפעיל, יוצא, גרוש, הרחה— פערשייכען, פעריאגען, изгонять: ומתבל יְנִדֻּהוּ (איוב, י"ח, י"ח)—והקודם: יהדפהו. ההָפְעַל, מן ההפעיל: וְיֻדַּד כחזיון לילה (איוב, כ', ח') — פערשייכט, פערפלאגען ווערדען, быть согнану—והקודם:

כחלום יעוף. והבינוני, שלא במשפט: כקוץ מֻנָּד (ש"ב, כ"ג, וי"ו) — מושלך ומתועב — פערווארפען, отброшенный.

ההתפעל, מן הקל: התנועע הנה והנה — הין אונד הער שוואנקען, качаться: וְהִתְנוֹדְדָה כמלונה (ישעיה, כ"ד, כ'). [עיין מלונה]. כי מדי דבריך בו תִּתְנוֹדָד (ירמיה, מ"ח, כ"ז)—תתנועע, תניע ראשך; וכן: יִתְנוֹדֲדוּ כל ראה בם (תהלים, ס"ד, ט')—ויתכן שאלה השנים הם מן ההוראה הראשונה: ינתרו ויקפצו לאחור, מבוז או מצער. (ועיין נוד).

נְדֻדִים, שם ברבוי, — טלטול והתהפכות מצד אל צד, — זיך הין אונד הער וואֶלצען: ושבעתי נְדֻדִים (איוב, ז', ד')— ולפי תרגומו, ענינו: נדידות־השנה— тревожность, безсонница.

מְדַּד, לדעת רש"י, הוא שם משרש זה, הרחקה וסלוק — זיך ענט־פערנען, פערשייכונג, уманеніе, удаленіе: וּמִדַּד־ערב (איוב, ז', ד'). ועיין מדד.

נְדַד, ארמית, כבעברית — פליעהען, בעאונרוהיגט זיין: ושנתה נַדַּת עלוהי (דניאל, וי"ו, י"ט).

א) נַדֵּה, פ"י, מיסוד של נדד ובהוראתו. לא נמצא כי אם בבנין פיעל ורק ב' פעמים במקרא — הרחקה במובן הטבעי והמוסרי, תיעוב, גיעול— פארטשטאָססען, פערווערפען: הַמְנַדִּים ליום רע (עמוס, וי"ו, ג') — מרחיקים אותו, מדמים בלבם שהוא רחוק. והכוכו: ותגישון שבת חמס. (עיין נגש). אמרו אחיכם שנאיכם מְנַדֵּיכֶם (ישעיה, ס"ו, ה') — המרחיקים, המהדפים אתכם או המבוזים ומתעבים אתכם. ואפשר שטעם הפעל בשני המקומות האלה מענין ההתפעל בשרש נדד: הנעה בראש, לסימן של שחוק ובזיון. ובמשנה להלכה: גזרת הרחקה בתורת ענש על העובר על דברי חכמים, שיתרחקו ממנו בני־אדם לזמן מוגבל ולא יהיה לו כל מגע ומשא עמהם — אויסשליעססען, עקס־קאָממוניצירען, отлучить, исключить, דומה בקצת דרכים אל החרם: וְנִדּוּהוּ ומת בְּנִדּוּי (עדיות, ה', וי"ו). ובבינוני פועל: בכ"ד מקומות בית־דין מְנַדִּין וכו'; תלמיד־חכם שסרח אין מְנַדִּין אותו וכו' (מו"ק, י"ז, ע"א), תלמיד־חכם מְנַדֶּה לעצמו (נדרים, ז', ע"ב, ובב"מ). ובבינוני פעול: וְהַמְנֻדֶּה שהתירו לו חכמים (מו"ק, ג', א') — עקסקאָממוניצירטער, отлученный. ובנתפעל: חס ושלום שעקביה נִתְנַדָּה (עדיות, ה', וי"ו), מלמד שכל הַמִּתְנַדֶּה ומת בְּנִדּוּיוֹ סוקלין את ארונו (שם). וע"ד ההשאלה: נִתְנַדָּה משה ונזעף (שמו"ר, מ"א).

נִדָּה, ש"נ, דבר מרוחק ומתועב, נזרק ונמאס. והתיחד לדם הוסת לנשים, שהוא מתועב בטבע, זב מגוף האדם ומרוחק עפ"י גזירת התורה — בלוט־פלוסס, кровоистеченіе, мѣсячное: ואל אשה בְּנִדַּת טמאתה (ויקרא, י"ח, י"ט) — כמו: בטמאת נִדָּתָהּ, וכמ"ש במקום אחר: כטמאת נִדָּתָהּ (שם, ט"ו, כ"ו), כי יזוב זוב דמה ימים רבים בלא עת נִדָּתָהּ (שב, שם, כ"ה) — וסת הנדה, כאורח הנשים, הוא שבעת ימים; וימי הזיבה, שהם שלא בעת הנדה, הם, לפי קבלת חז"ל, אחד־עשר יום שבין נדה לנדה. ומזה ג"כ — טומאה הנדה: ותהי נִדָּתָהּ עליו (שם, שם, כ"ד) — דאס אונגריינע דעס בלוטפלוססעס, нечистота кровоистеченія; כימי נִדַּת־דְּוֹתָהּ (ויקרא, י"ב, ב') — כימים שהנדה דוה ממנה. (עיין דוה). ומזה — ש"ת לאשה בימי נדתה: ואל אשה נִדָּה לא יקרב (יחזקאל, י"ח, וי"ו); ובמשנה: תשב לזכר ולנקבה ולְנִדָּה (נדה, ג', י"ז) — איין מענסטרואירענדעס וייב. כְּטֻמְאַת הַנִּדָּה היתה דרכם לפני (יחזקאל, ל"ו, י"ז). ובמובן זה רגיל במשנה: הזב והזבה וְהַנִּדָּה והיולדת (נדה, יו"ד, ד'). ובהשאלה: היתה ירושלם לְנִדָּה ביניהם (איכה, א', י"ז), וכן: על־כן לְנִידָה היתה (שם, שם, ח') — ובא הנח ת' הדגש. (ועיין

ניד ה). — וזהבם לְנִדָּה (יחזקאל, ז׳, י״ט)—אַבשוי, גרויל—мерзость, והקודם: בספם בחוצות ישליכו. ומזה — כל טומאה ותועבה גרולה, פערוואָרפֿענעס, отбросокъ: ואיש אשר יקח את אשת אחיו נִדָּה הוא (ויקרא, כ׳, כ״א), ארץ נִדָּה היא בְנִדַּת עמי-הארצות (עזרא, ט׳, י״א) — ומפרש: בתועבתיהם וגו׳.

ב) נדה, פעל יוצא, דומה לפעל נזה, ובארמית: נְדָא — הזאה וזריקת נוזלים, טיפין טיפין: וַיִּז מדמה (מ״ב, ט׳, ל״ג) — תיב״ע: ונדא — שפרענגען, окропить. ובאפעֶל: וַיַּז ממנו (ויקרא, ח׳, י״א) — ת״א: ואדי. ומזה במקרא:

נִדָּה, ש׳, הזאה, זריקה — שפרענגען, окропленіе: למי נִדָּה חטאת הוא (במדבר, י״ט, ט׳) — וכתרגומו: למי אדיותא; וכמו שפירש״י: למי הזיה. אלא שלדעתו הוא מגזרת וַיַּדּוּ אבן (איכה, ג׳, נ״ג), ומשרש ידה (עיי״ש). וי״מ מן הפעל נִדָּה הקודם, בהוראת הרחקה, וטעמו: מים עשוים להרחיק הטומאה. ואינו מחוור. ויתכן שמזה (בכתיב): וַיַּדָּא ירבעם (מ״ב, י״ז, כ״א).

נֵדֶה, ש׳, אתנן, פ״א במקרא—געשענק, בוהלערלאָהן, любовный пода. рокъ: לכל זנות יתנו נֵדֶה (יחזקאל ט״ז, ל״ג). בערבית נדא, ענינו: נדיב. מפזר — פֿרייגעביג זיין. (ועיין נדן).

2) נִדּוּי, במשנה, שם, גזרת הרחקת איש מחבריו — עקסקאָממוניציאָן, отлученіе: וְנִדּוּהוּ ומת בְּנִדּוּי (עדיות, ה׳, וי״ו). ולהלכה אמרו: אין נִדּוּי פחות משלשים יום (מו״ק, ט״ז, ע״א). ועיין נזיפה.

נָדַח, פ״י, יסודו דח, דוח, דחה, וקרוב לפעל דד, דדה. הקל עקרו נדנוד, תנועה של הדפה בכח — איינשטאָססען, שווינגען, бросать, опускать съ размаху: לִנְדֹּחַ עליו גרזן (דברים, כ׳, י״ט). ורוב שמושו בבנין

הפעיל, ובא א) הדפה והשלכה— הערונטערשטירצען, низвергать: משאתו יעצו לְהַדִּיחַ (תהלים, ס״ב, ה׳), ברב פשעיהם הַדִּיחֵמוֹ (תהלים, ה׳, י״א). ועל צד ההשאלה: וְהִדִּיחַ עלינו את הרעה (ש״ב, ט״ו, י״ד) — הערויפֿוואָלצען, наводить. ב) הדפה של גרוש, — פֿערשטאָססען, פֿערטרייבען, разгонять: אשר הִדִּיחֲךָ ה׳ אלהיך שמה (דברים, ל״ד, א׳), ועם זה — הפצה, פזור וזרוי — צערשטרייען, разсѣять: מכל הארצות אשר הִדִּיחָם שמה (ירמיה, ט״ז, ט״ו), וְהִדַּחְתִּיו אל ארץ ציה (יואל, ב׳, כ׳), אתם הפצתם את צאני וַתַּדִּיחוּם (ירמיה, כ״ג, ב׳), למען הַדִּיחִי אתכם (שם, כ״ז, ט״ו), אריות הִדִּיחוּ (שם, נ׳, י״ז) — יאַגען. ג) במובן המוסרי — הטיה מדרך הישר — אַבוועגדען, פֿערפֿיהרען, פֿערלייטען, совращать, соблазнять: לְהַדִּיחֲךָ מן הדרך (דברים, י״ג, וי״ו), לְהַדִּיחֲךָ מעל ה׳ אלהיך (שם, שם, י״א), בחלק שפתיה תַּדִּיחֶנּוּ (משלי, ז׳, כ״א), וַיַּדַּח את יהודה (דהי״ב, כ״א, י״א), וַיַּדַּח ירבעם את ישראל (מ״ב, י״ז, כ״א) — בקרי; והכתיב: וַיַּדָּא. (עיין ידה).

ההָפעל, פ״א במקרא, — היות מגורש ומטולטל ממקום למקום — פֿעריאַגט זיין, быть гониму: והיה כצבי מֻדָּח (ישעיה, י״ג, י״ד).

הנפעל, מן הקל וההפעיל, א) היות נדחף מכח ההכאה ביד חזקה, פֿאָרטגעשטאססען ווערדען, замахиваться: וְנִדְּחָה ידו בגרזן (דברים, י״ט, ה׳), מן הקל: לִנְדֹּחַ עליו גרזן (שם, כ׳, י״ט). ב) היות נדחף ונדחה, פֿאָרטגעשטאָססען, отталкиваему: יִדַּחוּ ונפלו (ירמיה כ״ג, י״ב) — ע״ד: ברעתו יִדָּחֶה רשע (משלי, י״ד, ל״ב). ג) היות מגורש ומטורף ממקומו — פֿערשטאָססען, פֿערשייבט ווערדען, быть гониму, отвергаему: לבלתי יִדַּח ממנו נִדָּח (ש״ב, י״ד, י״ד). וע״ד המליצה:

ותשיה נִדְּחָה ממני (איוב, ו״ו, י״ג).
ויכלול גם מובן הפזור וההפצה —
צערשטרייט זיין, быть разсѣваему:
וישובו כל היהודים מכל המקומות אשר
נִדְּחוּ שם (ירמיה, מ״ם, י״ב), וְנִדַּחְתֶּם
איש לפניו (שם, מ״ט, ה׳) — כמו: איש
איש לכל המקומות אשר יפנה לשם.
או שענין לפניו כמו מפניו ומוסב
אל השם פחד, שנזכר מקודם —
והכפל: ואין מקבץ לַנֹּדֵד. ובבינוני,
בהוראת תאר — מרוחק, מגורש נודד
וגולה ממקומו — פערשטאָססענער, פער-
וואָרפֿערנער פֿליכטלינג, עקסולאנט, отвер-
женный, изгнанникъ: לבלתי ידח
ממנו נִדָּח (ש״ב, י״ד, י״ד) — הנדח
לפי-שעה לא יהיה נדח לגמרי. אם
יהיה נִדַּחֲךָ בקצה השמים (דברים, למ״ד,
ד׳), סתרי נִדָּחִים (ישעיה, ט״ז, ג׳),
וְהַנִּדָּחִים בארץ מצרים (שם, כ״ז, י״ג),
נִדְּחֵי עולם (ירמיה, מ״ט, ל״ו). ובבע״ח:
שור אחיך או את שיו נִדָּחִים (דברים,
כ״ב, א׳) — תועים בדרך. וְהַנִּדָּחָה אקבצה
(מיכה, ד׳, ו״ו), הַנִּדַּחַת לא השבתם
(יחזקאל, ל״ד, ד׳). וע״ד המליצה —
עזובה ושוממה, פֿערלאָססענע, забытая:
כי נִדָּחָה קראו לך (ירמיה, ל״א, י״ז).
ד) במובן המוסרי — התרחקות ונטיה
מן הדרך הישרה — פֿערלייטעט, פֿערפֿיהרט
ווערדען, быть совращену: וְנִדַּחְתָּ
והשתחוית (דברים, ד׳, י״ט; למ״ד, י״ז).
הפועל, פ״א במקרא: ואפלה
מְנֻדָּח (ישעיה, ח׳, כ״ב) — רש״י פירש:
על-ידי אפלה הוא מנדח. (ומוסב אל
האמור: ואל ארץ יביט). ואמר: לשון
נידוח נופל באפלה, כמו: באפלה
יִדַּחוּ (ירמיה, כ״ג, י״ב) — געשטאָססען ווין.
ויתכן שענינו: כבוש ומהודק יפה לגוש
אחד. ומוסב אל השם אפלה, —
וטעמו: אפלה גדולה, שהיא כאלו
מהודקת למוצק אחד — דיכטע פֿינסטערניס,
сгущенный мракъ. ובא מְנֻדָּח ת׳
מְנֻדָּחָה, ומקביל יפה עם הקודם:
„מְעוּף צוקה", שהוא ג״כ מענין
חבור ודבוק. (עיין עוף).

מַדּוּחַ, שם, לא נמצא כי אם פ״א
ובלשון רבים, וענינו: השאה
והסתה — פֿערלייטונגען, פֿערפֿיהרונגען,
соблазнъ: ויחזו לך משאות-שוא
וּמַדּוּחִים (איכה, ב׳, י״ד) — נבואה-שקר,
להריחך מעל אלהיך.

2) נָדָל, במשנה, ש׳, — מין שרץ,
שיש לו הרבה רגלים —
פֿיעלפֿוסס, полипъ: מרבה רגלים זה
נָדָל (חולין, ס״ז, ע״ב), מעיין שהוא משוך
כְּנָדָל (מקואות, ה׳, ג׳) — שיש לו צינורות
הרבה משני צדדיו משתפכים לכאן
ולכאן. מבוי שהוא עשוי כְּנָדָל (עירובין,
דף ח׳, ע״ב) — שבילים הרבה יוצאים
ממנו לצדדיו. (ועיין תוספות, שם).

נָדָן, שם, קרוב לשם נֵדֶה — מתנה
שנותנת הכלה אל החתן, ולהפך.
פ״א במקרא בל״ר: ואת נתת את
נְדָנַיִךְ (יחזקאל, ט״ז, ל״ג). ורגיל בארמית,
ובגמרא:

נְדוּנְיָא: ההוא גברא דיהיב זוזיא לִנְדוּנְיָא
דבי חמוה, לסוף זל נְדוּנְיָא
(ב״מ, דף ע״ד, ע״ב) — תכשיטי הבנות —
האָכצייטסגעשענקע, подарки. והרמב״ם
כתב: הנכסים, שמכנסת אשה לבעלה,
בין קרקע בין מטלטלים בין עבדים,
אע״פ שנכתבים בשטר-הכתובה — אינן
נקראים כתובה, אלא נְדוּנְיָא שמם
(הלכות אישות, ט״ז, א׳). ובהרגל הלשון
קוראים „נְדֻן" למה שפוסקים לתת
המחותנים לכלה ולחתן — מיטגיפֿט,
приданое.

נָדָן, ש׳, — כלי-קבול, תיק, תער, —
שיידע, ножны: וישב חרבו אל
נְדָנָהּ (דהי״א, כ״א, כ״ז). ומזה:

נִדְנֶה, כנוי מליצי אל הגוף, שהוא
תיקו של הרוח, — לייב, קאָר-
פער, тѣло: אתכרית רוחי אנה דניאל
בגו נִדְנֶה (דניאל, ז׳, ט״ו). ובגמרא: לא-
יָדוֹן רוחי באדם (בראשית, ו״ו, ג׳) —

שלא תהא נשמתן הוזרת לנדנה (סנהדרין, ק"ה, ע"א).

נָדַף, פעו"י, מיסוד דף, דפה, הָדף.

הַקַּל: הדפה והסרת דבר קל ממקומו, בנשימת הרוח — וועגשיבען, פערוועהען, פערפליעגען, возметать: אשר תִּדְּפֶנּוּ רוח (תהלים, א', ד'), כְּהִנְדֹּף עשן תִּנְדֹּף (שם, ס"ח, ג'), (בנו"ן השרש). וע"ד המליצה: אל יֶהְדְּפֶנּוּ לא־איש (איוב, ל"ב, י"ג). ובארמית — עלית הריח הטוב מן הגשמים הנותנים ריח, שהיא בתנועה קלה, בנשימת הרוח — דופטען: וריחהון יהי נָדִיף כריח דתפוחין (תרגום, שיה"ש, ז', ח'). ומזה במשנה: כדי שיהא ריחו נוֹדֵף (מנחות, ח', ז'), מי שאכל שום וריחו נוֹדֵף (ברכות, נ"א, ע"א).

הנפעל — היות נהדף בנשימה קלה: כְּהִנְדֹּף עשן תִּנְדֹּף (תהלים, ס"ח, ג'), — ת' כְּהִנָּדֵף — פערפליעגען, разсѣваться וכל מזרע יאור יבש נִדַּף ואיננו (ישעיה, י"ט, ז')—צערשטיעבען. ובבינוני: קול עלה נִדָּף (ויקרא, כ"ו, ל"ו)—פערוועהטעס בלאטט, свѣянный листъ; כקש נִדָּף קשתו (ישעיה, מ"א, ב'), הבל נִדָּף מבקשי־מות (משלי, כ"א, ו"ו) — פערוועהעטער דונסט, свѣянное дуновеніе. (ועיין הבל).

2) מַדָּף, מִדָּף, במשנה, שם. א) הַמַּדָּף של דבורים (כלים, ט"ו, ז')— כלי שמעשנים בו שיהיה העשן נודף, ומגרש את הדבורים, רויכערגעפֿאס. פירוש אחר: דף, שהוא לפני הכוורת, שהדבורים יושבות עליו לנוח קודם שנכנסות לכוורת, —ברעטט. (הערוך). ב) הרשתות והמכמרות וְהַמַּדָּף (כלים, כ"ג, ה')— לוח או דף של עץ, שנופל על הצפור בנגיעתה בו, והיא נצודה, פאנגפאללע, западня.

2) מַדָּף, במשנה, בהלכות טומאות: שהזב עושה משכב ומושב מתחתיו, לטמא אדם; ועל גביו מַדָּף, לטמא אוכלין (זבים, ד', ו"ו) — טומאה שבאה מנגיעה קלה—בעריהרונג. ובגמרא: ככר על גבי הדף וּמַדָּף טמא מונח תחתיו וכו', דיקא נמי דקתני מַדָּף, כדכתיב (ויקרא, כ"ו, ל"ו): עלה נִדָּף (נדה, ד', ע"ב). — והרמב"ם במס' זבים (פרק ד', ו"ו) כתב על זה: „ופירוש זה אינו מן הגמרא, אלא שכתבוהו בגליון מפירוש סבוראי, וכתבו המעתיק בתוך הדברים וכו'. אמנם הענין הוא עקרו מנדף, מן ריחו נודף, יריח למרחוק. והענין: שהוא מטמא כלים שעל גביו, אפילו היתה ביניהם חציצה רבה, כאילו יעבור ריחו ויגיע אליהם". עכ"ל. — כל הראוי לטמא מדרס מַדָּף לחטאת (פרה, י"ד, א') — גורם טומאה קלה לחטאת, וחומרא יתרה היא. הטהור לחטאת, שנגע בְּמַדָּף, טמא (שם, שם, ב') — עליונו של זב.

נָדַר, פע"י, הקל (בעתיד: יִדֹּר, יִדַּר)— קבלה והתחיבות איש על עצמו להביא קרבן או לתת צדקה או לעשות דבר טוב — געלאָבען, давать обѣтъ. (ועיין נדב). והנשוא הוא הפעול: כי נֶדֶר נָדַר עבדך (ש"ב, ט"ו, ח'). ובקשור עם הלמ"ד, ביחס אל הש"י: אשר נָדַרְתָּ לי שם נֶדֶר (בראשית, ל"א, י"ג), נָדַר לַאֲבִיר יעקב (תהלים, קל"ב, ב'), כי תִדֹּר נֶדֶר לה' (דברים, כ"ג, כ"ב), אשר יִדֹּר קרבנו לה' (במדבר, ו"ו, כ"א); וַיִּדַּר יעקב נֶדֶר (בראשית, כ"ח, כ'), לִנְדֹּר נֶדֶר נזיר (במדבר, ו"ו, ב'), טוב אשר לא תִדֹּר מִשֶּׁתִּדּוֹר ולא תשלם (קהלת ה', ד'), ואם בית אישה נָדָרָה (במדבר, ל"ד, י"א), והכפל: ואסרה אסר—הנדר הוא התחיבות לעשות מעשה, וְהָאִסָּר הוא התחיבות למנוע א"ע ממעשה. נִדְרוּ ושלמו לה' (תהלים, ע"ו, י"ב) — שעורו: נדרו לה' ושלמו. והבינוני: אשר תשיג יד הַנֹּדֵר (ויקרא, כ"ז, ח'). ובהלכה התיחד לכל מין אסור הנאה מכל מה שהוא: הַנּוֹדֵר מן הפת (חלה, א', ב') — קבל על עצמו שלא לאכול

את הפת. אעפ״י שֶׁנָּדַר ממנו הנאה (דמאי, ד׳, ב׳); ובצווי, בחסרון הנו״ן: דּוֹר לי בחיי ראשך (סנהדרין, כ״ד, ע״ב). ובפעול: נָדוּר מחברו הנאה (נדרים, דף מ״ו, ע״א). ועיין ההפעיל. ונמצא גם בבנינים אחרים:

הנפעל: נִדַּר, אבל לא נערך (ערכין, א׳, א׳) — נתפס בנדר. וכעין תֹּאַר: כל שהוא נִדָּר ונידב (מגילה, א׳, יו״ד). ובא השרש הזה בקל ונפעל בבינוני: הכל נוֹדְרִין וְנֶדָּרִין (ערכין, פ״א, מ״א).

ההפעיל, יוצא, — מחייב את זולתו בנדר כל־שהוא, לעשות דבר־מה: הַמַּדִּיר את חברו שיאכל אצלו (דמאי, ד׳, ב׳) — אוסר עליו הנאה ממנו אם לא יאכל. האיש מַדִּיר את בנו בנזיר ואין האשה מַדֶּרֶת את־בנה בנזיר (נזיר, ד׳, וי״ו). ובהָפעל: הַמֻּדָּר הנאה מחברו (נדרים, ד׳, א׳). ובגמרא, על משנת השותפים, שנדרו הנאה זה מזה (שם, ה׳, א׳), שאלו: בנדרו פליגי, הִדִּירוּ זה את זה, מאי וכו׳? תני: נָדוּר מחברו הנאה (נדרים, מ״ו, ע״א)— ופירש״י: נדרו, שנדרו שניהם זה מזה: זה אמר לחברו קונם שאני נהנה לך, וזה אמר קונם שאני נהנה לך — הִדִּירוּ זה את זה, כל אחד הִדִּיר את חברו, שאמר קונם שאתה נהנה לי, קונם נכסי עליך. הריני עליך חרם הַמֻּדָּר אסור, הרי את עלי הַנּוֹדֵר אסור (נדרים, ה׳, ד׳).

נֵדֶר, נֶדֶר, ש׳, התחייבות להביא קרבן או לעשות מעשה לרצון לפני ה׳ — געליבדע, обѣтъ: כל נֵדֶר וכל שבעת אסר (במדבר, למ״ד, י״ד), וידר יעקב נֶדֶר (בראשית, כ״ח, כ׳), ואם נֶדֶר או נדבה (ויקרא, ז׳, ט״ז), (עיין נדבה), לנדר נֶדֶר נזיר (במדבר, וי״ו, ב׳), לפלא נֶדֶר או לנדבה (ויקרא, כ״ב, כ״א) — לפרש את הנדר ולהוציאו בפיו. סתם נדר בקרבן הוא קרבן־עולה, הנדבת היא שלמים. וכן: לפלא נֶדֶר או שלמים (במדבר, ט״ו, ח׳), את זבח הימים ואת נִדְרוֹ (ש״א, א׳, כ״א). ונופל גם על הנתפס בנדר: רק קדשיך אשר יהיו לך וּנְדָרֶיךָ תשא ובאת וגו׳ (דברים, י״ב, כ״ו), ומלבד כל נִדְרֵיכֶם (ויקרא, כ״ג, ל״ח), ומה בר־נְדָרָי (משלי, ל״א, ב׳) — שנדרתי נדרים לה׳ בשבילך. ובא גם בענין תפלה ויחול, שעל הרוב הם באים בנדרים — וואונש, желаніе: שמעת לִנְדָרָי (תהלים, ס״א, וי״ו). ובענין קיום הנדר יאמר בפעל שלם: ואשלם את נִדְרִי (ש״ב, ט״ו, ז׳). ולפעמים גם בפעל עשה: עשה נעשה את נְדָרֵינוּ (ירמיה, מ״ד, כ״ה). ובהלכה נופל גם על כל מין אסור הנאה כל־שהיא: ארבעה נְדָרִים התירו חכמים: נִדְרֵי זרוזין, וְנִדְרֵי הבאי, וְנִדְרֵי שגגות, וְנִדְרֵי אונסין. נִדְרֵי זרוזין כיצד? היה מוכר חפץ ואמר קונם שאיני פוחת לך מן הסלע וכו׳ (נדרים, ג׳, א׳)

נֹהַ, שם, פ״א במקרא, מסופק בהוראתו: לא־מהם ולא מהמונם ולא מהמהם ולא־נֹהַּ בהם (יחזקאל, ז׳, י״א) — י״ת: „ולא מבניהון ולא מבני בניהון". ולא ידענו, ואפשר שגזרו מן נִין. ובמדרש אמרו ע״ד הדרש: לא היה לשום ברייה נחת־רוח מהם (ב״ר, ל״א). ולפי עדות הרשד״ל, נמצא באמת בקצת ספרים ובנביאים כ״י נֹחַ בחי״ת. וכן בתרגום הסורי: „ולא אתניח בהון". וכן תרגום היראנימוס: requies—נחת, מנוחה. ומנחם פירשו מלשון יללה, משרש נהה (עיין שם) — קלאגע, וויפצער, стонъ — ולא יהיה מי שיקונן עליהם. ורש״י פירש: אין בהם נוֹהֶה אחרי, מגעגע ונותן לב אלי, כמו: וַיִּנָּהוּ כל בית ישראל אחרי ה׳ (ש״א, ז׳, ב׳). ועיין נהה. ולשון ארמי הוא: ואתנהיאו בתר פולחנא. וכן לדעת הרד״ק, הוא מענין קבוץ ואספה, וזה ג״כ מן וַיִּנָּהוּ (עיי״ש) — פֿאָלקספֿער־זאַממלונג, פֿאָלקסגעטיממעל, פֿאָלקסלעבען.

א) נָהַג, פ״י, הקל (לפי הנראה, יסודו

ה ג, ה ג ה), עקרו: העברת והעתקת בע"ח ממקום למקום שלא לדעתם, ורובו—בנחית הבהמות למרעה, או למקום ידוע, (ועיין נ ה ל, נ ח ה) — טרייבען, гнать: הצאן והבקר נָהֲגוּ לפני המקנה ההוא (ש"א, ל"ד, כ'); וַיִּנְהַג את כל מקנהו (בראשית, ל"א, י"ח), נֹהֵג כצאן יוסף (תהלים, פ', ב'). וביחס הבי"ת: ונער קטן נֹהֵג בָּם (ישעיה, י"א, ו"ו). וכן נחית והטית הבהמות המושכות בעגלה — אנטרייבען, править: נְהַג ולך (מ"ב, ד', כ"ד); ומזה — משיכת העגלה: נֹהֲגִים את העגלה חדשה (ש"ב, ו"ו, ג')— ציעהען. וכן: נֹהֲגִים בעגלה (דהי"א, י"ג, ז'). ומזה — ביחס אל העברת הצבא וסדר מהלכם, — אנפיהרען, водить: וַיִּנְהַג יואב את חיל הצבא (דהי"א, כ', א'); כי בשגעון יִנְהָג (מ"ב, ט', כ'). ומזה— משיכה בעל־כרחו: וועגפיהרען, уводить: חמור יתומים יִנְהָגוּ (איוב, כ"ד, ג'), כן יִנְהַג מלך אשור (ישעיה, כ', ד'). וע"ד המליצה: אותי נָהַג וילך חשך (איכה, ג', ב'). ומזה—בבינוני פ ע ו ל: ומלכיהם נְהוּגִים (ישעיה, ס', י"א). וע"ד החבה: אֶנְהָגְךָ אביאך (שיה"ש, ח', ב'). ובמובן המוסרי: ולבי נֹהֵג בחכמה (קהלת, ב', ג') — לאמר: מכלכל דברי בחכמה או מדריכני בדרך החכמה, — לייטען, руководить. ובמשנה משמעות נָהַג היא הרגל והמשך המעשה בדברי הלכה למעשה, — זיך אויפפיהרען נאך געברויך, געוואָהנהייט, вести себя по обычаю: נוֹהֲגִים היו בית אבא שהיו נותנים פאה וכו' (פאה, ב', ד'), נוֹהֲגִים היו בית אבא שהיו נותנים כלו לבן וכו' (שבת, פ"א, משנה ט'), מקום שֶׁנָּהֲגוּ לעשות מלאכה בערבי פסחים (פסחים, פרק ד', משנה א'). ומבואר יותר הוראת נ ה ג להמשך הפעולה והתמדתה בתורת כהנים (פרשת צו, פי"א): לדורותם — שֶׁיִּנְהוֹג הדבר לדורות. ורבי יהודה הנשיא צוה לבנו: נְהוֹג נשיאותך ברמים (כתובות, ק"ג, ע"ב), שלא יִנְהֲגוּ קלות־ראש בנדרים (נדרים, כ', ד'); וכן במובן היות נהוג תמיד: נֹהֵג ביום ובלילה (ברכות, פ"ב, משנה ב'), נוֹהֵג בה בתרומה (תרומות, ז', ה'). וכן אמרו: נ ה ו ג עלמא כתלת סבי (חולין, דף קל"ז, ה'). וכן אמרו: בְּנוֹהֵג שבעולם (שיהש"ר, ב', כ'). ובפיוט (ערבית יו"ב) נאמר: „נְהַג חסדך ליודעיך"— כמו: „מ ש ו ך חסדך".

הפיעל, כעין הקל, — ב חוזק הפעולה, — פיהרען, водить: וַיְנַהֲגֵם כעדר במדבר (תהלים, ע"ח, נ"ב), וַתְּנַהֵג את בנתי כשבויות חרב (בראשית, ל"א, כ"ו) — וועגפיהרען, уводить, אשר יְנַהֶג ה' אתכם שמה (דברים, ד', כ"ז), וַיְנַהֲגֵהוּ בכבדת (שמות, י"ד, כ"ה) — שלעפפען, таскать; ועל דרך הַחִבָּה — לייטען: כן נִהַגְתָּ עמך (ישעיה, ס"ג, י"ד), כי מרחמם יְנַהֲגֵם (שם, מ"ט, יו"ד), והכפל: יְנַהֲלֵם. והוא יְנַהֲגֵנוּ על מות (תהלים, מ"ח, ט"ו). ובהשאלה: וה' נִהַג רוח קדים (שמות, י', י"ג) — טרייבען, וַיְנַהֵג בעזו תימן (תהלים, ע"ח, כ"ו), והקודם: יסע קדים. ובא: ואמהתיה מְנַהֲגוֹת כקול יונים (נחום, ב', ח') — יב"ע תרגם: מ ד ב ר ן. ורש"י פירש: מנהגות עצמן בקול יונים. (ועיין נ ה ג ב). ובמשנה — גם בבנין ה פ ע י ל: אחד רוכב ואחד מַנְהִיג (ב"מ, א', ב'), ואין מַנְהִיגִים את הבהמה במקל (ביצה, ד', ה'), תודוס איש רומי הִנְהִיג את בני רומי להאכילן גדיים מקולסין בלילי פסחים (ברכות, י"ט, ע"א), הִנְהִיג ר' חנינא דציפורין כהד"א דרשב"ג (ירושלמי, מגילה, פ"א, הלכה ה'). ובבינוני השתמשו בו כשם־תאר: דור דור וּמַנְהִיגָיו (ב"ר, כ"ד). ובמובן המוסרי: הַמַּנְהִיג עצמו ברבנות (ברכות, דף נ"ה, ע"א), ואל יַנְהִיג עידונין בעצמו (תענית, יו"ד, ע"ב), ופרנס הַמַּנְהִיג את הצבור בעוה"ז, זוכה וּמַנְהִיגָם בעולם הבא (סנהדרין, צ"ב). ו ב הָ פ ע ל: מכאן ואילך הוּנְהֲגוּ להיות בודקין (תוספתא, יבמות, י"ד, ב'). וכן בבנין התפעל:

מִתְנַהֵג בחסידות (סליחות).

מִנְהָג, ש"ז, פ"א במקרא, בענין הולכת סדור הצבא — לייטונג, אנפיהרונג, ведение: וְהַמִּנְהָג כְּמִנְהַג יהוא (מ"ב, ט', כ'). ובמשנה — בענין החזקה והרגל בדבר, להיות נוהגים בו — זיטטע, געברויך, обычай: הכל כְּמִנְהַג המדינה (ב"מ, ז', א'). ובהליכת סדרי חוקות הטבע: עולם כְּמִנְהָגוֹ נוֹהֵג (עבודה זרה, נ"ד, ע"ב). ובהלכה אמרו: מִנְהָג מְבַטֵּל הלכה (ירושלמי, ב"מ, פרק ז', א'). ובמסכת סופרים אמרו: אין הלכה נקבעת עד שיקבע מִנְהָג, וזהו שאמרו „מִנְהָג מבטל הלכה" — מִנְהַג ותיקין, אבל מִנְהָג שאין לו ראיה מן התורה — אינו אלא כטועה בשקול הדעת (שם, פרק י"ד, י"ז). והרמב"ם אמר: הַמִּנְהָגוֹת הרעים (הלכות דעות, ד', כ') — בל"ר נקבה.

ב) מַנְהִיג, במשנה, שם, — מָשׁוֹט שמנהיגים בו את הספינה, — רודער, весло: המוכר את הספינה — מכר את כל הַמַּנְהִיגִין (ב"ב, ה', א').

2) הַנְהָגָה, בגמרא, שה"פ, — דאס פיהרען, ведение: עד שתהא משיכה בגמל וְהַנְהָגָה בחמור (ב"מ, ט"ת, ע"ב). ובספרי המחברים — בהשאלה: „הַנְהָגַת־הבית", „הַנְהָגַת־המדינה".

ב) נָהַג, לדעת המבארים האחרונים, נמצא בלשון עבר שרש נהג שני דומה לשרש אנק, נהק, הגה — אֶכצען, קלאַגען, стонать. וכן הוא בערבית וסורית. ומזה בא במקרא בבנין פיעל: ואמהתיה מְנַהֲגוֹת כקול יונים (נחום, ב', ח') — נאנקות ונאנחות, מיללות ומקוננות.

א) נָהָה, פ"י, מיסודו של הה, — קריאה של צער. הקל — ענינו יללה וקינה — קלאַגען, טרויערן, рыдать: וְנָהָה נהי נהיה (מיכה, ב', ד'). ובצווי: נְהֵה על המון מצרים (יחזקאל, ל"ב, י"ח). ולדעת המפרשים הקדמונים, בא הפעל הזה גם בבנין נִפְעַל — התאבל והאנק: וַיִּנָּהוּ כל בית ישראל אחרי ה' (ש"א, ז', ב') — התאבלו על מעשיהם הרעים ושבו אחרי ה' (רש"י, בשם מנחם, שם). וביחזקאל על: ולא נֹהַּ בהם (ז', י"א), פירש"י: אין בהם נוֹהֶה אחרי, מגעגע ונותן לב אלי, כמו: וַיִּנָּהוּ כל בית ישראל אחרי ה'. ולשון ארמי הוא: ואתנהיאו בתר פולחנא דה'. לשון תאוה וגעגועין, זיך זעהנען. — ולשיטתו נוכל לשער, כי מעיקר הוראת השרש אנחה ונאקה בא מושג הגעגועים, כי המתגעגע הוא נאנח ונאנק מחוזק התאוה וכלות הנפש, — ועל דרך גזרת השם געגועים מן הפעל געה. (עיי"ש). וכנראה שכן פירש גם הפייטן רבי יצחק בן־ישראל, שהשתמש בפעל נהה בודויו בבנין הקל, ואמר: „וסעיפי נוֹהִים ורוהים. (ועיין נהה ב).

נְהִי, נֶהִי, ש', קינה, יללה — קלאַגע, вопль, плачъ: אשא בכי וָנֶהִי (ירמיה, ט', ט'), ולמדנה בנתיכם נֶהִי (שם, שם, י"ט), ונהה נְהִי נהיה (מיכה, ב', ד') — הנכון כפירוש רש"י: „ונהה המקונן ואמר: נְהִי נִהְיָה בעולם". ובא, בחסרון הה"א, נִי: ונשאו אליך בְּנִיהֶם קינה (יחזקאל, כ"ז, ל"ב).

נִהְיָה, שם, לרד"ק, בהוראת הקודם, בחזק המדרגה — גראָססע קלאַגע: ונהה נהי נִהְיָה (מיכה, ב', ד'). והנראה כפרש"י, שהוא הנפעל מן היה. (עיין נהי).

ב) נָהָה, פ"י, נמצא פ"א במקרא בבנין נפעל: וַיִּנָּהוּ כל בית ישראל אחרי ה' (ש"א, ז', ב'), והוא לדעת רש"י, (בס' שמואל), לשון המשכה, — נמשכו אחרי ה'. ולהסכים פירוש רש"י במקום הזה עם פירושו ביחזקאל על „ולא נֹהַּ בהם" (ז', י"א), נראה, שהמתגעגע הוא נמשך בתאוותו אל העצם שהוא נכסף לו.

וכן פירשו המבארים האחרונים. ובא ע"ד: ונקוו אליה כל הגוים (ירמיה, ג', י"ז), ונהרו אליו כל הגוים (ישעיה, ב', ב').

נָהַל, פ"י, לא נמצא כי אם בבנין פיעל, וענינו — נהיגת ונחית בעלי-חיים בנחת ולאטם (נרדף לפעל נחה)—פֿיהרען, געלייטען, водить: עלות יְנַהֵל (ישעיה, מ', י"א). ועל הרוב מתיחס לנהית בני-אדם למחוז הפצם: נֵהַלְתָּ בעזך אל נוה קדשך (שמות, ט"ו, י"ג), והקודם: נחית בחסדך. (ועיין נחה); תנחני ותְנַהֲלֵנִי (תהלים, ל"א, ד'), ועל מבועי מים יְנַהֲלֵם (ישעיה, מ"ט, יו"ד). וע"ד המליצה: אין מְנַהֵל לה (ישעיה, נ"א, י"ח)—מדמה את ירושלים לאשה זקנה, שצריכה למי שינהלה בנחת מפני חולשתה,—והכפל: ואין מחזיק בידה. ויכלול גם-כן מושג הכלכול וספוק הצרכים והמחסורים, — פּירזארגען מראגען, פערזארגען, снабжать: וַיְנַהֲלוּם בחמרים לכל כושל (דהי"ב, כ"ח, ט"ו)—כפקו ונתנו גם חמורים לכושלים, לרכוב עליהם. ובכלל — כל כלכול סתם: וַיְנַהֲלֵם בלחם (בראשית, מ"ז, י"ג), וַיְנַהֲלֵם מסביב (דהי"ב, ל"ב, כ"ב) — כלכלם והגין עליהם — שטיצען. והשבעים תרגמו כאלו היה כתוב וַיָּנַח לָהֶם.

ההתפעל, פ"א במקרא,—הובלת עצמו והנטפל לו בנחת, — איינהערציע-הען, подвигаться: אֶתְנַהֲלָה לאִטִּי (בראשית, ל"ג, י"ד).

נַהֲלֹל, ש', פעם אחת במקרא: ובכל הַנַּהֲלֹלִים (ישעיה, ז', י"ט) — י"ת: „בתי תושבחתא", וכן פירש"י; ולדעתם, יסודו הלל. והמוסכם אצל המפרשים — ענינו: מין קוצים או אילני-סרק—העקקע, кустарникъ. והאחרונים פירשוהו בהוראת מקום-מרעה, שלשם מְנַהֲלִים המקנה — ע"ד השם מִדְבָּר — טריפט, пастбище, выгонъ. אבל אין בעיקר הוראת הפעל נהל נהיגת הצאן כלל; ואפשר שיסודו הלל, בהוראת הארה,

ומזה: מערה—הֶאֶהלע, пещера, וע"ד השם מְאוּרָה מן אור, מִנְהָרָה מן נהר, ליכט-לאָך, просвѣтъ, לפי שדרך שם נכנס האור. (ועיין הור). וזה מסכים יותר אל הקודם: ובנקיקי הסלעים ובכל הנעצוצים. (ועיין נעצוץ).

נַהֲלָל, שע"פ, עיר במטה זבולן, שנתנה אל הלוים (יהושע, י"ט, ט"ו; כ"א, ל"ה). ובס' שופטים (א', ל') נקראת נַהֲלֹל.

נָהַם, פ"י, יסודו הם, המה—השמעת קול המיה, ברוללען, ревѣть, ומיוחס אל הארי והכפיר: ארי נֹהֵם (משלי, כ"ח, ט"ו), וְיִנְהֹם ויאחז טרף (ישעיה, ה', כ"ט); וכמו כן אל המית הים, — טאָפּען, ברויזען, шумѣть: וְיִנְהֹם עליו ביום ההוא כְּנַהֲמַת ים (שם, שם, ל"ד). ובהשאלה — המית אנחה ויללה, שטאָהנען, рыдать, стенать: וּנְהַמְתֶּם איש אל אחיו (יחזקאל, כ"ד, כ"ג), וְנָהַמְתָּ באחריתך (משלי, ה', י"א).

נַהַם, ש"ז, המיה, געברילל, ревъ: נַהַם ככפיר זעף מלך (משלי, י"ט, י"ב, כ', ב').

נַהֲמָה, ש"נ, כענין הקודם: כְּנַהֲמַת ים (ישעיה, ה', ל"ד)—טאָפען, געטאָזע, шумъ. ובהשאלה: שָׁאַגְתִּי מִנַּהֲמַת לבי (תהלים, ל"ח, ט') — מהמית לבי, מפני שלבי הומה בקרבי.

3) נְהִימָה, ש"נ, בפיוט, כענין הקודם: נוֹהֵם עליהם בִּנְהִימָה (יוצר, יו"כ).

נָהַק, פ"ע, דומה לפעל נאק, אנק, אנח. הקל—השמעת קול גדול, געיה, ומיוחס לקול הפרא—שרייען, ревѣть: הֲיִנְהַק פרא עלי דשא (איוב, וי"ו, ה'). וע"ד השאלה — גם בבני-אדם נאנחים מעני וחסר לחם: בין שיחים יִנְהָקוּ (שם, ל"ד, ז'). ובמדרש: חמור נוֹהֵק (שיהש"ר, א').

א) נָהַר, פ"ע, עקרו—נזילה, שטיפה, פֿליעססען, שטראָמען, течь, стремиться; ולא בא במקרא כי אם בקל ועל

דרך ההשאלה, — תנועת המון רב ומשיכתו למקום מיוחד בכח השטף — צושטראָמען, стеченiе, ומתיחס להליכת עמים למקום קדוש לשם הש״י—וואלפאהרען, странствовать—וקשורו ביחס אֶל, עַל: וְנָהֲרוּ אליו כל הגוים (ישעיה, ב׳, ב׳), וְנָהֲרוּ אֶל טוב ה׳ (ירמיה, ל״א, י״ב), וְנָהֲרוּ עליו עמים (מיכה, ד׳, א׳).

נָהָר, ש״ע, בסמיכות—נְהַר, ברבוי — נְהָרִים, נַהֲרֵי; ועל הרוב — ברבוי נקבה: נְהָרוֹת, נַהֲרוֹת—קבוץ מים רבים שוטפים בשפע במהלך דרך הנחל, פלוסס, שטראָם, рѣка: וְנָהָר יֹצֵא מֵעֵדֶן (בראשית, ב׳, יו״ד). ובסמיכות מתיחס אל שם הארץ, מקום מהלכו: מִנְּהַר מצרים (שם, ט״ו, י״ח), או אל שם עצמו הפרטי: נְהַר־פרת (שם) — הנהר הנקרא פרת; נְהַר גוזן (מ״ב, י״ז, וי״ו)— עיין גוזן. נְהַר כְּבָר (יחזקאל, א׳, א׳); אשר־בזאו נְהָרִים ארצו (ישעיה, י״ח, ב׳), ובסמיכות: מעבר לְנַהֲרֵי־כוש (שם, שם, א׳); ועל נְהָרוֹת יכוננה (תהלים, כ״ד, ב׳); נַהֲרוֹת דמשק (מ״ב, ה׳, י״ב). וסתם נָהָר במקרא, ובה״א הידיעה, הוא נהר פרת שהיה הנהר הגדול בגבולה הצפוני של ארץ־ישראל,—ע״ד: הַנָּהָר הגדול נְהַר־פְּרָת (בראשית, ט״ו, י״ח); ויעבר את הַנָּהָר (בראשית, ל״א, כ״א), בעבר הַנָּהָר ישבו אבותיכם (יהושע, כ״ד, ב׳), וממדבר עד־הַנָּהָר (שמות, כ״ג, ל״א). ובדבורי המליצה—גם בלא סימן הידיעה: בעברי נָהָר (ישעיה, ז׳, כ׳), לשתות מי נָהָר (ירמיה, ב׳, י״ח). ולפי שהוא מתחלק במקומו בארץ בבל לכמה חלקים, נאמר: על נַהֲרוֹת בבל (תהלים, קל״ז, א׳). נָהָר פלגיו ישמחו עיר אלהים (שם, מ״ו, ה׳)— שעורו: פלגי נהר ישמחו, והוא „נהר השלוח״. ובא השם נהר גם לשטף־מים סתם, אף קטן בכמותו — באך, потокъ: כגנת עלי נָהָר (במדבר, כ״ד, וי״ו), וְנָהָר יחרב ויבש (ישעיה, י״ט, ה׳)—ורומז אל תעלת היאור במצרים. וכן ברבוי: והאזניחו נְהָרוֹת (שם, שם, וי״ו), על־נַהֲרֹתָם על־יאריהם (שמות, ז׳, י״ט). וכן ברמז אל פלגי נהר חדקל: את נַהֲרֹתֶיהָ הלך סביבת מטעה (יחזקאל, ל״א, ד׳), והכפל: ואת תְּעָלֹתֶיהָ. נַהֲרוֹת אֵיתָן (תהלים, ע״ד, ט״ו). עיין אֵיתָן. ובא גם בענין שטף וזרם — שטראָמונג, теченiе: וְנָהָר יְסֹבְבֵנִי (יונה, ב׳, ד׳), נָהָר יוצק יסודם (איוב, כ״ב, ט״ז); מִבְּכִי נְהָרוֹת חבש (שם, כ״ח, י״א). עיין בְּכִי. ובהשאלה: נַהֲרֵי נחלי דבש וחמאה (שם, כ׳, י״ז). ובא: שערי הַנְּהָרוֹת נפתחו (נחום, ב׳, ז׳), — השכרים שעושים לעצור את המים — שלייזען, шлюзы: ובא גם על משקל

נַהַר, ברבוי זוגי, ובחבור לשם ארם:

אֲרַם נַהֲרַיִם (בראשית, כ״ד, יו״ד) — שם מדינת ארם השוכנת על שני הנהרות פרת וחדקל, ונודעת בהעתקה ללשון יון בשם מיסופוטאַמיא, Mesopotamien. עיין אֲרָם.

1) נְהַר, ארמית, כבעברית. נַהֲרָא, נַהֲרָה, שטראָם, פלוסס, рѣка: נְהַר די נור (דניאל, ז׳, יו״ד). והתיחד לנהר פרת: ושאר עֲבַר נַהֲרָה (עזרא, ד׳, יו״ד).

ב) נָהַר, פ״ע, מקורו ארמית מיסודו נור, ועקרו—האָרה, הבהקה,— לייכטען, גלאָנצען, сiять, свѣтать. ובמקרא נמצא רק שתי פעמים בקל ובמובן המושאל, — הצהלת פנים משמחה וטוב לב: הביטו אליו וְנָהָרוּ (תהלים, ל״ד, ה׳), אז תראי וְנָהַרְתְּ (ישעיה, ס׳, ה׳). ובארמית: הבקר אור (בראשית, מ״ד, ג׳)— ת״א: צפרא נְהַר. ובאפעל: הֵאִירוּ ברקיו תבל (תהלים, צ״ז, ד׳),—תיב״ע: מְנַהֲרִין ברקוי—ערלייכטען. ומזה בגמרא בהפעיל: ולמה נקרא שמו רבי נהוראי? שֶׁמַּנְהִיר עיני חכמים בהלכה (שבת, קמ״ז, ע״ב; ערובין, י״ג, ע״ב). בפייט: חדוש שיר לְהַנְהַר (אופן לש״ע). ובהָפעל: ותארנו יוּנְהַר (יוצר ליו״כ), מראיהן כרקיע מוּנְהַר (זולת, ב׳ פסח). ובפיעל: תמוּ־

ימינך פניהם נַהֵר (שחרית יו"ב).

נְהָרָה, ש"נ, אור — ליכט, свѣтъ; ואל־ תופע עליו נְהָרָה (איוב, ג', ד')— אור היום.

1) **נְהוֹר**, **נְהוֹרָא**, ארמית, אור—ליכט, свѣтъ: וּנְהוֹרָא עמה שרא (דניאל, ב', כ"ב), יהי אור (בראשית, א', ג')— ת"א: יהי נְהוֹרָא.

1) **נַהִירוּ**, ש"מ, הארת השכל, — ערלייכטונג, פערנונפט, просвѣтленіе, разумъ: נַהִירוּ ושכלתנו (דניאל, ה', י"א, י"ד). ומזה בגמרא:

3) **נְהִיר**, תאר,— בעל־שכל, פערשטאנדיג, разумный: גבר נְהִיר וחכים (שבת, קנ"ו, א'). והערוך פירש: זכרן. ומזה:

2) **נְהַר**, פעל, — ידיעת דבר בברור, קלאר וויססען: נהירין לי שבילי דרקיעא כשבילי דנהרדעא (ברכות, נ"ח, ע"ב). ומזה—ידיעה מצד הזכרון, זכירה: נהירנא כד הוון קיימין ד' מאין בסלע (ב"ב, צ"א, ע"ב) — געדענקען. ובאפעל: ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא (קהלת, ט', ט"ו)— אתון לית אתון מנהרין ליה, אנא מנהר ליה (ב"ר, ל"ג).

מִנְהָרָה, ש"נ, מערה, חפירה בהרים, рытвина, האָהלע, בערגשלוכט: ואת הַמִּנְהָרוֹת אשר בהרים (שופטים, ו', ב'). ונקראת כן ע"ד השם מְאוּרָה מן אור, — ליכטלאָך.

נוא, פ"י, עיקרו א) עכוב ומניעה,— אבהאלטען, הינדערן, שטאָרען, אבוועהרען удерживать, отклонять, мѣшать ולא נמצא כי אם בבנין הפעיל, ונרדף לפעל הפר: ואם הֵנִיא אביה אתה (במדבר, ל', ו'), ואם ביום שמע אישה יָנִיא אותה והפר את־ נדרה (שם, שם, ט') — בספרי אמרו: הנאה זו הפרה (במדבר, ס' קנ"ג). ולפי גזרתם נראה שהפעל הניא מתיחס אל הגוף שמעכבים אותו, והפעל הפר מתיחס אל הדבר שאומר לעשות, ובשבילו מעכבים (ב"ו). וַיְּנִיאוּ את לב בני ישראל לבלתי בא אל הארץ (במדבר, ל"ב, ט'), ולמה תְנִיאוּן את לב בני ישראל מעבר וגו' (שם, שם, ז') — בקרי, והכתיב: תנואון, כאלו היה מן הקל. ומזה ב) במובן בטול, שום לאל, — פערניכטען, уничтожать: הֵנִיא מחשבות עמים (תהלים, ל"ג, י"ד), והקודם: הפיר עצת גוים. ובא: שמן ראש אל יָנִי ראשי (שם, קמ"א, ה') — בחסרון האל"ף. רש"י פירש: שמן מלכות, שהוצק על ראשי, אל יסיר את ראשי מתוכחות הצדיק. ועל פיו תרגם הרמבמ"ן; ולדעתם יובן השם ראש, במובן ההשאלה, למחשבה ורצון. והנראה שטעמו עומד, ושעורו: שמן ראש אל יסור מראשי; וקרוב לזה תיב"ע: לא יְבַטֵּל מן רישי.

1) **תְּנוּאָה**, ש"נ, לפי הנראה ענינו מורת־רוח, כעס על מעשים רעים, שהיו ראוים להיות מנועים ומעוכבים, אונוויללע, פערדרוס, негодованіе: וידעתם את תְּנוּאָתִי (במדבר, י"ד, ל"ד). ולדעת הרמבמ"ן, ענינו הסרה: הסרת השגחתי מכם, — אבוועגדונג. הן תְּנוּאוֹת עלי ימצא (איוב, ל"ג, י"ד) — סבות לכעס וקצף. וכתרגומו: תרעומתא. ורש"י פירש מלשון תואנה, עלילות־דברים, — פאָרוואנד, предлогъ— והוא בהפוך האותיות. ורחוק.

2) **הֲנָאָה**, בספרי, ש"נ, — הינדערן, препятствіе: הֲנָאָה זו הפרה (על הכתוב: „ואם הניא אביה אותה") (במדבר, ס' קנ"ג).

א) **נוּב**, פ"י, דומה בגזרתו ובהוראתו אל הפעל נבע, ובא בענין הקל רק פעם אחת במקרא, בענין הצעת דברים, שהם כמו שנובעים ממקור הלב, — ענטשפרודעלן, רעדען: פי צדיק יָנוּב חכמה (משלי, י"ד, ל"א), וכתרגומו: מבעא. והוא ע"ד: ופי

כסילים יַבִּיעַ אולת (שם, ט"ו, ב'). ולא נמצא יותר במקרא.

הפ ִעל, גם-כן פ"א, יוצא לשלישי, — גרם הצעת דבורים — בערע-דעט מאַכען: ותירוש יְנוֹבֵב בתְּלוּת (זכריה, ט', י"ז), וכפירוש רש"י: ינובב בתולות בניב שיר ושמחה. וכנראה שכן פירש הקליר, והשתמש בו בהוראת עומד. ואמר הפייטן: אֲנוֹבֵב בפה ולשון (קרובות, א' סוכות), וכן אמר: נוֹבְבִים בגישת מהותמות תשעה (קרובות, א', דר"ה). (ועיין נ ו ב ב).

ב) נוּב, פ"ע, מקורו ארמית, — צמיחה וגדול, — שפראָססען, וואַכסען, — расти. נמצא במקרא ב ק ל, ובמובן המושאל — גידול בשפע — געדייהען, раз-растаться: עוד יְנוּבוּן בשיבה (תהלים, צ"ב, ט"ו), והכפל: „דשנים ורעננים יהיו". חיל כי יָנוּב (שם, ס"ב, י"א) — צומח ועושה פרי. ולדעת י"מ, בא גם בבנין פיעל: ותירוש יְנוֹבֵב בתְּלוּת (זכריה, ט', י"ז) — נמשך אל הקודם: „דגן בחורים" — הדגן והיין יגדל הבחורים והבתולות בעת שישאלו מה' מטר, ומטובם יהיו יפים וחזקים. (הרד"ק בשרש נ ו ב). והמבאר פירש: ה' ינובב, יצמיח ויגדל את הבחורים כדגן ואת הבתולות כתירוש, — ונחסר כ"ף הדמיון, להפלגת השווי. והקליר, שהשתמש בפעל זה לענין דבור (עיין נ ו ב ב), השתמש בו גם-כן בבנין התפעל, לענין צמיחה, ואמר: מִתְנוֹבֶבֶת בטל (פיוט טל, פסקא אאגרה), וכן בנה לו מזה בנין הפעיל, ועל דרך הכפולים, ואמר: עדנים לְהַנְבִּיב (פיוט, גשם). ודומה, שלדעתו עיקר הנחת הפעל נ ו ב — צמיחה, ויצא לדבור, שהוא צמח ופרי הפה, כדעת קצת מפרשים.

נִיב, ש"ז, בקרי, והכתיב נ ו ב, — דבור, רעדע, рѣчь: בורא נִיב שפתים (ישעיה, נ"ז, י"ט), ובגמרא: כוליא וְנִיב שפתים (חולין, קכ"ח, ע"א) — הוא בשר הרך שבשפתי הבהמה, שאין בו כל שום עצם. וְנִיבוֹ נבזה אכלו (מלאכי, א', י"ב) — פירש"י: ניבו של מזבח השגור בשפתותיכם, זה הוא תמיד נבזה אכלו. כלומר, כבר הוצאתם עליו דבה זו, וניב זה החזקתם למזבח, — דיא רעדע פאָן איהם. (ועיין הערה).

[הערה]. בגמרא, על מה ששנו במשנת „בא אחר וליבה", אמרו: מאן דתנא ליבא לא משתבש וכו', ומאן דתנא ניבה לא משתבש, דכתיב (ישעיה, נ"ז, י"ט): בורא נִיב שפתים (ב"ק, ס', ע"א). ומזה נראה שפירשו ניב בענין הרוח-ההבל היוצא מן הפה, הויך, ולפי זה נוכל לפרש גם וְנִיבוֹ נבזה אכלו (מלאכי, א', י"ב) — ההבל היוצא מן המזבח, ריח הקרבנות. ושעור הכתוב: וניבו נבזה ואכלו, או ניבו ואכלו נבזה. ויתכן, שזה גם מעיקר הוראת הפעל — הוצאת רוח הפה, נשימה, הויכען, וזה טעם „פי צדיק יָנוּב חכמה" (משלי, יו"ד, ל"א) — יוצא רוח חכמה מפיו. ומזה — הפיעל; ותירוש יְנוֹבֵב בתְּלוּת (זכריה, ט', י"ז) — יעורר רוחן, יריחן — בעלעבען, בעגייסטערן. (ועיין הערה לשם נ ב י א).

תְּנוּבָה, ש"נ, צמח האדמה בכלל ופריו, פרוכט, плодъ: ומלאו פני תבל תְּנוּבָה (ישעיה, כ"ז, ו"ו), ויאכל תְּנוּבַת שדי (דברים, ל"ב, י"ג). והקליר השתמש בו בלשון זכר: בעידון תְּנוּב פרחים (גשם) — ע"מ תְּבוּן מן תְּבוּנָה. ותרגום „צמח בלי יעשה קמח" (הושע, ח', ז'): נ ו ב לא יעבד מאים.

2) נְבִיָּה, במשנה, — כלל עלי האילנות, בלאָטטער, листья: מפני שֶׁהַנְּבִיָּה נושרת עליהן והוה להן לזבל (ע"ז, פ"ג, ח'), ואין מועלין לא בשפוי ולא בִנְבִיָּה (מעילה, ג', ח'). וי"ג נְמִיָּה. והנוסחא הראשונה עיקר.

נֵיבַי, שע"פ (ובכתיב: נוּבַי) — מגדולי העם הבאים בהתומים על האמנה (נחמיה, יו"ד, כ')

נוּד, פעו"י, מיסודו של נ ד ד. (עיי"ש)

ה ק ל — טלטול ותנועה, נטיה ושחיה לצדדים מחולשת המצב — שוואנקען, זיך הין אונד הער בעוועגען, качаться, колебаться: כאשר יָנוּד הקנה במים (מ"א, י"ד, ט"ו). וכמו־כן ב) טלטול ממקום למקום מבלי מצוא מנוח — זיך אומהערטרייבען, скитаться: נָדוּ הלכו (ירמיה, ג', ג') — ונרדף לפעל נ ו ע: נָע וָנָד תהיה בארץ (בראשית, ד', י"ב). כצפור לָנוּד (משלי, כ"ו, ב'). ובענין ג) ניסה או יציאה בחפזון, פליעהען, убѣжать: נסו נָדוּ מאד (ירמיה, מ"ט, ל"ד), נָדוּ מתוך בבל (שם, נ', ח'). ורוב שמושו בפעל נ ד ד — ד) תנועת הראש לצדדים, לאות השתתפות בצער חברו — דען קאָפּף שיטטעלן, בעדויערן, качать головою, соболѣзновать: לָנוּד לו ולנחמו (איוב, ב', י"א), מי יָנוּד לך (ישעיה, נ"א, י"ט), נָדוּ לו כל סביביו (ירמיה, מ"ח, י"ז). ובא: נֵד קציר ביום נחלה (ישעיה, י"ז, י"א) — לדעת י"מ, ענינו כמו נָד הקציר: חלף ועבר. והנראה כפירוש רש"י שמפרשו מן „נצבו כְנֵד" — גָדִיש של קציר. (עיין נֵד).

ה ה פ ע י ל, יוצא, א) העתקה, עקירה וטלטול, וועגרייבען, וועגשייבען, отгонять, отшатывать: לְהָנִיד רגל ישראל (מ"ב, כ"א, ח'); ויד רשעים אַל־תְּנִדֵנִי (תהלים, ל"ו, י"ב) — בעאונרוהיגען, тревожить. ב) הנעת הראש, לאות צער והשתוממות: ישם וְיָנִיד בראשו (ירמיה, י"ח, ט"ז).

ה ה ת פ ע ל — חלחול ורעדה מצער, ועם הרגשת צער של חרטה, התאונן, אויפציטטערן, בערייען, קלאגען, содрогнуть, сѣтовать: שמעתי אפרים מִתְנוֹדֵד (ירמיה, ל"א, י"ח). ועיין ההתפעל בשרש נ ד ד.

נוּד, שה"פ, — בעמיטליידען, соболѣзнованіе: ואקוה לָנוּד ואין (תהלים, ס"ט, כ"א), והכפל: ו ל מ נ ח מ י ם.

נֹד, שם, — טלטול, רגז, אירוואל, אונרוהע, скитаніе, тревожность: נֹדִי ספרת אתה (תהלים, נ"ו, ט'), — ומזה שע"פ: וישב בארץ־נוֹד (בראשית, ד', ט"ז) — ע"ד „נע וָנָד תהיה בארץ", האמור בו (שם, שם, י"ב).

נִיד. שם, — תנועה, בעוועגונג, движеніе, шевеленіе: וְנִיד שפתי יחשך (איוב, ט"ז, ה') — לפי המוסכם, ענינו: נ י ד ש פ ת י ם, של השתתפות בצער או לנחמה; וטעמו: וניד שפתי יחשך כאֶבכם. והקודם: א א מ י צ כ ם ב מ ו פ י. והנראה שהוא תנועת ורחישת השפתים, באמירת לחשים, להסיר הכאב. (ועיין ח ב ר).

נִידָה, ש"נ: על־כן לְנִידָה היתה (איכה, א', ח')—לדעת רש"י, ענינו: גולה— לשון „נע ונד". וכן במדרש: לְטִלְטוּל היתה (איכה רבתי). והראב"ע פירש מענין „מְנוֹד ראש", וכל זה בשביל היו"ד. והנראה, כדעת המבאר, שהוא כמו נִדָּה—אשה דוה, והיו"ד תמורת הדגש, וסוף הפסוק מעיד על זה: „כל מכבדיה הזילוה כי ראו עֶרְוָתָהּ". ורבי יהודה הלוי השתמש בשם נידה לענין ט ל ט ו ל, ואמר: ולך אודה בפי נ י ע ה וְנִידָה (בתולת בת־יהודה).

1) נוּד, ארמית, כבעברית, פ"י: תְּנֻד חיותא מן תחתוהי (דניאל, ד', י"א) — בענין בריחה וניסה, וועגפליעהען, убѣжать. ובדחז"ל בא ע"ד הכפולים המרובעים:

2) נִדְנֵד —תנועה קטנה, רחישה, זיך בעוועגען, ריהרען, шевелиться: לא נִדְנְדָה עריסה (של עוג) תחלה אלא בביתו של אברהם אבינו (ב"ר, מ"ג): בהוראת התפעל: לא נִתְנַדְנְדָה, לא רחשה ולא ננערה לצאת לאור. מיד נִתְנַדְנֵד הארון (שמו"ר, כ'), כְּדרוֹר שֶׁנִּתְנַדְנֵד לגלות ולא גלה (שיהש"ר, ז"ו, מ"ד), יהיו ישראל מִתְנַדְנְדִים ממסע למסע (שם).

2) נִדְנוּד, ש"מ, —תנועה קלה, פקפוק, ריהרונג, колебаніе: בכל מקום שיש שם נִדְנוּד עבירה (פסחים, דף ג',

נ"ב). ובענין „ארחיק נדוד": נִדְנוּד, טלטול אחר טלטול (ב"ר, ל"ט).

מָנוֹד, שם,—נוד, ניעה בראש, שיטטעלן, качать, פ"א במקרא בסמיכות לשם ראש: מְנוֹד ראש בלאמים (תהלים, מ"ד, ט"ו) — נוד ראש להשתוממות, קאָפּשיטעללן, качать головою, ובגמרא: מכאן שנתנה תורה בִּמְנוֹד ראש (שבת, ק"ד, א')—ופירש"י: ברתת ובענוה יתרה. ובערוך: „שנתנה תורה בִּמְנוֹד",—ובלא סמיכות לשם ראש. והוא הנכון. ומזה בפיוט: צרופה קבלו בִּמְנוֹד ואימתה (קרובות, א' דשבועות)—ציטטערן.

נָוֶה, ש"ז, ובסמיכות — נְוֵה. עקרו, כנראה, מקום שסרים ונכנסים לשם לנוח, מקום-מנוח, מעון, רוהע-שטאֶטע, וואָהנונג, אויפענטהאלט, приста-нище, обитель. ורגיל בדבורי המליצה. ונופל על מקום מנוח לרועים ועדריהם ובכלל מקום רבץ הצאן: אני לקחתיך מן הַנָּוֶה מאחר הצאן (ש"ב, ז', ח'), שם תרבצנה בְּנָוֶה טוב (יחזקאל, ל"ד, י"ד) — והכפל: ומרעה שמן. והיה השרון לִנְוֵה-צאן (ישעיה, ס"ה, יו"ד); לִנְוֵה-גמלים (יחזקאל, כ"ה, ה'); נְוֵה-רעים מרבצים צאן (ירמיה, ל"ג, י"ב). ובהשאלה: נְוֵה תנים (ישעיה, ל"ד, י"ג). ועל דרך המליצה — מקום משכן השי"ת: נֵהַלְתָּ בעזך אל נְוֵה קדשך (שמות, ט"ו, י"ג), והראני אתו ואת נָוֵהוּ (ש"ב, ט"ו, כ"ה). וכמו-כן מתיחס לירושלים: עיניך תראינה ירושלים נָוֶה שאנן (ישעיה, ל"ג, כ'); ואת נָוֵהוּ השמו (תהלים, ע"ט, ז'). ובכלל — לארץ-ישראל: ושבבתי ישראל אל נָוֵהוּ (ירמיה, נ', י"ט). — ובא גם במובן בית וכל בני-הבית—וואָהנונג, жилище: ופקדת נָוְךָ (איוב, ה', כ"ד), וּנְוֵה צדיקים (משלי, ג', ל"ג) — והקודם: בבית רשע. בִּנְוֵה חכם (שם, כ"א, כ'), ואקוב נָוֵהוּ פתאם (איוב, ה', ג'), לצור שתולה בְנָוֶה (הושע, ט', י"ג)—כמו בנוה טוב: במקום טוב.

נָוָה, ש"נ,—כעין הקודם, וואָהנונג, жилище: ושלם נְוַת צדקך (איוב, ח', ו"ו) — נוה-הצדק שלך; וכולל כל בני-הבית. ובא בכנוי לבעלת-הבית, שהיא עיקר הבית והמשפחה: וּנְוַת בית תחלק שלל (תהלים, ס"ח, י"ג). וברבוי: נְוֹת כרת רעים (צפניה, ב', ו"ו), (עיין כרה).

נָיוֹת, שע"פ, בחבור לשם רָמָה,— מקום דירת שמואל הנביא (ש"א, י"ט, י"ט, י"ב, כ"ג; כ', א'). ופ"א — בזולת סמיכות לשם רמה (שם, י"ט, י"ח). כן הוא בקרי, ובכתיב: נוית, — ויתכן שהוא הרבוי מן נֶוֶת, ע"מ מְנָיוֹת מן מְנָת (פירסט); ולדעת בעל „מחקרי ארץ", נקראו כן בתי אספת בני-הנביאים, אשר היו את שמואל. ומן השם נוה נגזר הפעל

נָוָה, פ"ע, פ"א במקרא; לפי המוסכם, שכונה במקום, וואָהנען, жить: גבר יהיר ולא יִנְוֶה (חבקוק, ב', ה')—רש"י על פי תיב"ע פירש: לא יתקיים נוהו. והראב"ע פי' ש: לא יוכל לנוח בנוהו, כי כל חפצו לכבוש ארצות לא-לו. ולדעתנו, ענינו: כבישת הרצון לנטות אל מה שיש לו ולהסתפק בו, — זיך מיט עטוואס בעקוועמען, довольствовать-ся, או במובן: זיך איינלעבען, сжиться. וזה מסכים יותר אל התאר „גבר יָהִיר". ועיין הערה לשרש נוה ב).

ב) **נָוָה**, פ"י, דומה אל הפעל נאה,— יפה וטוב, שאָן, ליעבליך זיין. ומזה — פעם אחת במקרא בבנין הפעיל, לפי המוסכם, פרסום הנוי והיופי, פרייזען, ריהמען, хвалить, сла-вить, прославлять: זה אלי וְאַנְוֵהוּ (שמות, ט"ו, ב'). (עיין הערה).

נָוֶה, תאר, זכר, נמצא פ"א במקרא במין נקבה, — נָוָה — נאה, יפה, האָלד, שאָן, ליעבליך: הַנָּוָה והמעננה (ירמיה, ו"ו, ב').

[הערה]. א"ת: זה אלי וְאַנְוֵהוּ (שמות,

ט"ו, ב' — ואבנה ליה מקדשא. וזה פעל נגזר מן השם נוה — אעשה נוה. וכן דעת ר' יוסי בן דורמסקית במכילתא על פסוק זה. ומן המבארים האחרונים, המפרשים את המלה אנוהו מהוראת נוי ויופי, ומזה — ספור הנוי והשבח, — בקשו חשבונות לאחד הוראת השכונה, הדירה, עם הוראת השבח וההלול במושג אחד, שלא נתחוורו לנו. והנה חז"ל פירשו מלת אנוהו עוד בפנים אחרים: רבי ישמעאל אומר, וכי אפשר לאדם להנוות לקונו? אלא אתנאה לפניו במצות וכו'; אבא שאול נדמה לו (מכילתא, שם), ובגמרא: הוי דומה לו (שבת, קל"ג, ע"ב). ומדבריהם אפשר ללמוד ולשער, כי עיקר הוראת נוה, הקרוב אל נאה, יאה, חוא — הפניית והטיית דבר לדבר, להיות נערכים ערך יפה ומתוקן — צוזאממענפּיגען, אנפּאססען, — ובזה הוא קרוב לפעל אוה (עיי"ש), ובמובן זה הפעל נוה בקל: גבר יהיר ולא ינוה (חבקוק, ב', ה') — היות גוטה ונערך אל המציאות והסכם עמה, היינו: הסתפק במה שיש לו — זיך אין עטוואס אנ-צופּאססען, זיך אין עטוואס פיגען, זיך ביק-ווען. ובהוראה זו פירש אבא שאול מלת ואנוהו — „נדמה לו", או „הוי דומה לו" (ודלא כפירוש רש"י בשבת, ק"ג, ע"ב). וממושג הערך, השוה יצא מושג היופי, שעיקרו השוואת הערך — געציעמענד, פּאססענד, שאֶן זיין; ומזה — יאה, יאת, נאה, נוה, נוי. ובבנין הפעיל מן נוה: זה אלי ואנוהו (שמות, ט"ו, ב') — החזיק דבר ביופי וטוב — פיר שאֶן, פיר גוט ערקלאֶרען. ודומה לו: „אלהי אבי וארוממנהו — החזיק ברוממות. — ומן ההוראה הראשונה נגזר גם השם נָוֶה — מקום שפונים ומטים וסרים להכנס בו, או מקום נערך ונאות לישוב כל-שהוא.

2) נוֹי, שם, (ע"מ גוֹי מן גֵּוָה), במשנה, — יופי, נערך ערך יפה וטוב, — פּאססענדעס, געציעמענדעס, שאֶנעס: מפני שהוא נוי למזבח (תמיד, ב', ב'). והונח ג"כ על היופי החיצוני: הַנוֹי והכח וכו' נאה לצדיקים (אבות, פרק ששי). ומזה ברבוי: נויי סוכה המופלגים ממנה (סוכה, דף יו"ד, ע"ב) — קשוטים נערכים, פּערציערונג, украшенія.

2) נוז, במשנה, בדרש נוטריקון על השם שעטנז, אמרו: דבר שהוא שוע, טווי, ונוז (כלאים, ט', ח'). ולא התבאר ענינו כראוי. (עיין תוי"ט, שם).

נוּחַ, פעו"י, מיסודו של חנה. הקל: עיקרו — שכונה וחניה במקום — זיך ניעדערלאַססען, спускаться: ובאו וְנָחוּ (ישעיה, ז', י"ט), וַיָּנַח בכל גבול מצרים (שמות, יו"ד, י"ד), ולא נתנה עוף השמים לָנוּחַ עליהם (ש"ב, כ"א, יו"ד), כְּנוֹחַ כפות רגלי הכהנים (יהושע, ג', י"ז). ובדבר שאין בו רוח חיים: וַתָּנַח התבה וגו' על הרי אררט (בראשית, ח', ד'). ובענין חנית חיל צבא — לאַגערן: נָחָה ארם על אפרים (ישעיה, ז', ב'). ומזה: וּבְנֻחֹה יאמר (במדבר, יו"ד, ל"ו) — בשובו למקום חנייתו; כנגד: „ויהי בנסע". (והקרי: בנחו). ובמובן המוסרי: כעס בחיק כסילים יָנוּחַ (משלי, כ"א, ט"ז), בלב נבון תָּנוּחַ חכמה (שם, י"ד, ל"ג). ובהשראת רוח הנבואה: וְנָחָה עליו רוח ה' (ישעיה, י"א, ב'), ויהי כְּנוֹחַ עליהם הרוח (במדבר, י"א, כ"ה), — רוהען, почить. נָחָה רוח אליהו על אלישע (מ"ב, ב', ט"ו). ובענין שכיבה כמשא כבד: כי תָנוּחַ יד ה' בהר (ישעיה, כ"ה, יו"ד) — לאַסטען. ודומה לו: וְנַחְנוּ עליו כאשר יפל הטל (ש"ב, י"ז, י"ב) — איבערפאַללען. ב) שקיטה ושביתה מעבודה ומרגז — אויסרוהען, רוהע האַבּען, отдыхать: למען יָנוּחַ שורך (שמות, כ"ג, י"ב), וַיָּנַח ביום השביעי (שם, כ', י"א), ולא-שקטתי ולא-נָחְתִּי (איוב, ג', כ"ו), נָחָה שקטה כל הארץ (ישעיה, י"ד, ז'). גם שם לא יָנוּחַ לך (ישעיה, כ"ג, י"ב), — במובן פעל סתמי בקשור יחס הלמ"ד, (ועל המעט עם מ"ם ועם „עַל"). ישנתי אז יָנוּחַ לי (איוב, ג', י"ג), וּכְנוֹחַ להם ישובו (נחמיה, ט', כ"ח); אשר נחו בהם

היהודים מאיביהם (אסתר, ט׳, כ״ב); ובענין טעימת טעם המנוחה, רוהע גע־ניעססען: יָנוּחוּ עַל משכבותם (ישעיה, נ״ז, ב׳), ושם יָנוּחוּ יגיעי כח (איוב, ג׳, י״ז). ובא במובן ג) הפסקה, עמידה—אויפהערען, перестать: וידברו אל נבל וגו׳ וַיָּנוּחוּ (ש״א, כ״ה, ט׳) — כפירוש הרמב״ם (מו״נ, א׳, ס״ז). ובא: אשר אָנוּחַ ליום צרה (חבקוק, ג׳, ט״ז) — ענינו: אהיה במנוחה והשקט ביום צרה, — זיך רוהיג פערהאלטען. (מדברי הרמב״ם, שם). ד) במובן יוצא — תת מנוחה, רוהע פערשאפפען; וַיָּנַח ה׳ להם מסביב (יהושע, כ״א, מ״ב; דהי״ב, ט״ו, ט״ו). ובמשנה — במובן היות למנוחה ורצון מדבר־מה,—צופריעדען זיין מיט יע־מאנדען: רוח חכמים נוֹחָה הימנו (שביעית יו״ד, ט׳), רוח הבריות נוֹחָה הימנו (אבות, ג׳, יו״ד). ובמובן פעל סתמי בקשור הלמ״ד: נוֹחַ לוֹ שלא נברא (ברכות, דף י״ז, א׳) — והוא הפך קשה: השני נוֹחַ לי, הראשון קשה הימנו (כתובות, י״ג, וי״ו), משוי שקשה לאחד — נוֹחַ לשנים (ויק״ר, א׳). ובענין היות נרצה ונאות לזולתו — געפעלליג, מילדע זיין: וְנוֹחַ לתשחרת (אבות, ג׳, י״ב), שני תלמידי חכמים שֶׁנּוֹחִים זה לזה בהלכה (שבת, דף ס״ג, ע״א), שֶׁנּוֹחִים ועלובים היו (עירובין, דף י״ב, ע״ב), מפני מה האיש נוֹחַ להתפתות ואין האשה נוֹחָה להתפתות (ב״ר, י״ז). ובמובן דבר שיכול הוא להשתנות בקל: כשושנת ההר שֶׁנּוֹחָה לְהִכָּמֵשׁ (שיהש״ר, ב׳, א׳), מוץ — דבר שֶׁנּוֹחַ לידלק (רש״י, ישעיה, ל״ג, י״א). ובמדרש—גם בבנין

נפעל, בענין מנוחת החולים מכבד חֳלָיִם — זיך בערוהיגען: אמר ליה נִינוּחוּ (ב״ר, י״ג).

ההפעיל בא על שני משקלים: משקל נע״ו ומשקל נפ״י — ושניהם קרובים בהוראותיהם במקצתם. א) על משקל נע״ו: א) מן הקל בהוראתו הראשונה — גרם שכונה ועמידה במקום, ניעדערלעגען, נידערזעטצען: וכאשר יָנִיחַ ידו (שמות, י״ז, י״א), וַיְנִיחֵנִי בתוך הבקעה (יחזקאל, ל״ז, א׳), וַיְנִיחֵנִי אל הר גבה (שם, מ״ם, ב׳). ובהנחת משא כבד: אשר יָנִיחַ ה׳ עליו (ישעיה, למ״ד, ל״ב). ובהשאלה: לְהָנִיחַ ברכה אל ביתך (יחזקאל, מ״ד, למ״ד); וַהֲנִחֹתִי חמתי בם (שם, ה׳, י״ג; ועוד שם, ט״ז, מ״ב; כ״א, כ״ב) — ורש״י פירש: תנוח חמתי ולא תציקני עוד. וכן פירש הרשד״ל: הֵנִיחוּ את רוחי בארץ צפון (זכריה, ו״ו, ח׳) — הביאו את רוחי־כעסי בארץ והשכינוהו שם, לעשות נקמה בארץ צפון; מסכים אל האמור קודם לזה: וְהֻנִּיחָה שם על מכנתה (שם, ה׳, י״א). ולפי המוסכם, ענינו מלשון מְנוּחָה. (ועיין בסמוך). ב) תת מנוחה — רוהע פערשאפפען, בערו־היגען, давать покоя, ואז הוא קשור עם למ״ד: הֵנִיחַ ה׳ אלהיכם לאחיכם (יהושע, כ״ב, ד׳), וַהֲנִחֹתִי לך מכל איביך (ש״ב, ז׳, י״א), פני ילכו וַהֲנִחֹתִי לך (שמות, ל״ג, י״ד) — אמלא בקשתך. והיה בְּהָנִיחַ ה׳ אלהיך לך (דברים, כ״ה, י״ט); וביחס הפעול: יסר בנך וִינִיחֶךָ (משלי, כ״ט, י״ז) — יתן לך מנוחה, או — אז ינוח לך. ובא: הָנִיחוּ לעיף (ישעיה, כ״ח, י״ב) — תנו לו מנוחה, כלומר, אל תרגיזוהו. רוח ה׳ תְּנִיחֶנּוּ (שם, ס״ג, י״ד) — הנכון, שזה בהוראת הפעל נחה, (עיי״ש). ולדעת רש״י — וַהֲנִחֹתִי חמתי בם (יחזקאל, ה׳, י״ג), הוא בהוראת הביא, תת מנוחה: החמה תנוח ותרגיע כשיעשה נקמה; וכן: הֵנִיחוּ את רוחי (זכריה, ו״ו, ח׳) — פירש: שככו את חמתי, הרגיעו והשקיטו את רוחי בנקמי נקמתי מהם. ובלשון חז״ל: תְּנוּחַ דעתך שֶׁהֲנַחְתָּ את דעתי (שבת, קל״ב, ע״ב).

ב) ע״מ נפ״י: א) שימה ונתינת חפץ במקום אחד — ניעדערלעגען, положить, класть: אשר הִנִּיחַ שם משה (מ״א, ח׳, ט׳); וְהִנִּיחוֹ לפני מזבח (דברים, כ״ו, ד׳), וַיַּנַּח משה את המטה (במדבר, י״ז, כ״ב), וַיַּנִּחֵהוּ תחתיו ויעמד (ישעיה,

מ"ו, ז'), וְהִנַּחְתִּי והתכתי (יחזקאל, כ"ב, כ'). ב) נתינת דבר במקום לשיהיה שמור שם — איפבעוואהרען, оставлять: הַנִּיחוּ לכם למשמרת (שמות, ט"ז, כ"ג), וַתַּנַּח בגדו אצלה (בראשית, ל"ט, ט"ז). ג) עזיבה והשארה — איבערלאססען, оставлять: הגוים אשר הִנִּיחַ ה' (שופטים, ג', א'), הִנִּיחַ לשמור את הבית (ש"ב, ט"ו, כ"א), שֶׁאַנִּיחֶנּוּ לאדם שיהיה אחרי (קהלת, ב', י"ח), אין שוה לְהַנִּיחָם (אסתר, ג', ח'); ועם זה — ד) השארה להיות לה תקומה והחלפת כח — וויעדער הערשטעללען: וְהִנִּיחָם על אדמתם (ישעי', י"ד, א'), וְהִנַּחְתִּי אתכם על אדמתכם (יחזקאל, ל"ז, י"ד). ה) השארה הבאה מאליה — נאכלאססען: וְהִנִּיחוּ יתרם לעולליהם (תהלים, י"ז, י"ד). ובהשאלה: וְהִנַּחְתֶּם שמכם לשבועה (ישעיה, ס"ה, ט"ו). ה) עזיבה בהסרת ההשגחה — פערלאססען: וְהִנִּיחוּךְ עירם ועריה (יחזקאל, ט"ז, ל"ט), בל תַּנִּיחֵנִי לעושקי (תהלים, קי"ט, קכ"א), אַל־תַּנִּיחֵנוּ (ירמיה, י"ד, ט'), וגם מזה אַל־תַּנַּח ידך (קהלת, י"ז, י"ח), מקומך אַל־תַּנַּח (שם, יו"ד, ד'). ו) נתינת רשות ויכלת לעשות דבר — צולאססען, давать, дозволить: ועתה הַנִּיחָה לי (שמות, ל"ב, יו"ד), לא הִנִּיחַ לאיש לעשקם (דהי"א, ט"ז, כ"א), הַנִּיחוּ לו ויקלל (ש"ב, ט"ז, י"א). ומזה: חבור עצבים אפרים הַנַּח לו (הושע, ד', י"ז) — לאמר: הנח לו לעשות מה שלבו חפץ. (ועיין חבור). איננו מַנִּיחַ לו לישון (קהלת, ה', י"א). וביחס הפעול: הַנִּיחָה אותי (שופטים, ט"ז, כ"ו). ובא: ז) במובן השלכה בכח — שטירצען, повергать: הִנִּיחַ לארץ ביד (ישעיה, כ"ח, ב'), וצדקה לארץ הִנִּיחוּ (עמוס, ה', ז'), ובא: מרפא יַנִּיחַ חטאים גדולים (קהלת, יו"ד, ד') — ישכך חמת חטאים, יכפר. ובדברי חז"ל: אַתֶּם הִנַּחְתֶּם את אבותיכם ולי אתם קוראים אבינו (שמו"ר, מ"ו), לא הִנִּיחַ שלא היה מצערו (שם, למ"ד) — לא עזב, לא חדל. טפה זורקת בו טפה וּמַנִּיחָתוֹ (ברכות, ס"א, ע"ב) — בערוהיגען. ובענין ברכת תפלין, יש אומרים שראוי לאמר: „לְהָנִיחַ תפלין" — על משקל נחי ע"ו; ויש גורסים: „לְהַנִּיחַ תפלין" — ע"מ נפ"י. ושתי הנוסחאות טובות, אחרי שבשני המשקלים האלה נמצא נתינת חפץ במקום. מ"מ הנוסחא „לְהַנִּיחַ" יותר נכונה, לפי שזו מעיקר הוראת המשקל השני. — ובספרי המחברים — ענינו: הצעת דבר וקביעתו ליסוד קיים — אנגעהמען, פעסטזעטצען, полагать, поставить.

הֻפְעַל, א) מן המשקל הראשון ובהוראתו השניה: יגענו ולא הוּנַח לנו (איכה, ה', ה') — לא ראינו מנוחה אחרי כל יגיענו — קיינע ראסט ווירד אונז געגאנט, намъ не было покоя — ע"ד: ושם יָנוּחוּ יגיעי כח (איוב, ג', י"ז). ב) במובן היות שומה במקום — פעסט געזעטצט ווערדען, быть утверждену: והוכן וְהֻנִּיחָה שם (זכריה, ה', י"א); ולדעת הרד"ק, היא מחוברת מן „הֻנִּיחָה" וְהֻנְּחָה; וי"א שהוא ע"ד הֻכַּבֵּס. — ובבינוני — תאר למקום שנשאר פנוי לצרך דבר־מה, — איבריגגעלאססענער רוים, оставляемое мѣсто: ואשר מֻנָּח בית צלעות (יחזקאל, מ"א, ט'), מקום הַמֻּנָּח (שם, שם, י"א). ובדברי המחברים — ענין שהוצע והוקבע, אנגענאָממען, принято.

נוֹחַ, שם, — השקט ומרגוע — רוהע, спокойствіе: וְנוֹחַ מאיביהם (אסתר, ט', ט"ז, י"ז, י"ח); קומה ה' אלהים לְנוּחֶךָ (דהי"ב, ו"ו, מ"א) — למקום מנוחתך, — בטעם: וּבְנֻחֹה יאמר (במדבר, יו"ד, ל"ו). ובגמרא: ואין נוֹחַ בעולם (סוטה, מ"ו, ע"ב)

נַחַת, נְחַת, שמ"נ, — השקט ושלוה, רוהע, בערוהיגונג, מילדע, спокойствіе, успокоеніе: בשובה וָנַחַת תושעון (ישעיה, ל"ד, ט"ו) — והכפל: בהשקט ובטחה, טוב מלא כף

נַחַת (קהלת, ד׳, וי״ו) — והנגוד: מ מ ל א חפנים עמל. נַחַת לזה מזה (שם, וי״ו, ה׳); דברי חכמים בְּנַחַת נשמעים (שם ט׳, י״ז) — בדרך נעימות וחבה ופיוס. (ועיין בשרש נ ח ת). ובגמרא: לזה תשמישו בְּנַחַת (ערובין, דף ע״ז, ע״א) — והפוכו: ולזה תשמישו ב ק ש ה. ובסמיכות לשם ר ו חַ, וטעמו: השקטת הרוח כשממלאים חפצו; וכנראה, יצא להם מן המקרא „הֵנִיחוּ את רוּחִי" (זכריה, וי״ו, ח׳)—בערוהיגונג, פֿערגניגונג: ותן נַחַת־רוּחַ ליראיך מתחת (ברכות, כ״ט, ע״ב), ועושה נַחַת־רוּחַ ליוצרו (שם, י״ז, ע״א), נַחַת־רוּחַ עשיתי לבעלי (כתובות, צ״ה, ע״א). ובא השם נַחַת ג״כ על מנוחה ומתינות: הרואה סוס לבן וכו׳ בין בְּנַחַת (כשהוא הולך לאט) בין ברדוף (ברכות, נ״ו, ע״ב). והונח גם על הדומם: כלי־עץ העשוי לְנַחַת (יומא, כ״א, ע״ב).

נִיחֹחַ, נִיחוֹחַ, ש׳, ע״מ נִיצוֹץ, כִּידוֹר. לא נמצא כי אם בחבור לשם רֵיחַ, — ומתיחס אל הריח העולה מן הקרבנות באכול בהם האש: וירח ה׳ את רֵיחַ הַנִּיחֹחַ (בראשית, ח׳, כ״א), עולה הוא לה׳ רֵיחַ נִיחוֹחַ אשה לה׳ (שמות, כ״ט, י״ח), לְרֵיחַ נִיחוֹחַ לפני ה׳ (שם, שם, כ״ה), לא יעלו לְרֵיחַ נִיחֹחַ (ויקרא, ב׳, י״ב), ולא אריח בְּרֵיחַ נִיחֹחֲכֶם (שם, כ״ו, ל״א), אשר נתנו שם רֵיחַ נִיחֹחַ לכל גלוליהם (יחזקאל, וי״ו, י״ג). ובטעם השם הזה אמרו חז״ל: ר י ח נ י ח ו ח—לשם נחת־רוח (ספרא, ויקרא, פרק ד׳, פרשה ה׳). ובגמרא: לשם ה נ ח ת־ר ו ח (זבחים, מ״ו, ע״ב)— ופירש״י: נחת רוח לפני הקב״ה שאמר ונעשה רצונו. וזה על דרך הדרש; ולפי פשוטו, עיקרו—הנחת רוח כעס הש״י שכועס על החוטא, שיכפר לו ויפיק לו רצון— בערוהיגענדעס, успокоивающее, וואָהלגעפֿאלליג, благоволенie. וכן הוא בארמית, ויכלול את הקרבנות בכלל: מהקרבין נִיחוֹחִין לאלה (עזרא, וי״ו, י״ד), ומנחה וְנִיחֹחִין (דניאל, ב׳, מ״ו). והפייטנים גזרו מן השם הזה פעל בבנין פּועל, בענין יהי לרצון, יקובל ברצון— וואהלגעפֿאלליג, אנגענאממען ווערדען: ודוים יְנוֹחַח שי עריך (ר׳ משלם ברבי קלונימוס, שחרית יו״כ). וכן אמר: השמיע לְמְנֻחַחֶת תורים (יוצר לב׳ של פסח)—מקרבת תורים לניחוח.

הֲנָחָה, ש׳,—דבר שעושים לנחת רוח העם,— רוהעגעשטאטטונג: וַהֲנָחָה למדינות עשה (אסתר, ב׳, י״ח)—לפי רוב המפרשים, ענינו: פטור מן המסים — טריבוט ערלאסס, льгота; ולדעת הראב״ע: יום־מנוחה, שביתה ממלאכה — רוהעטאג.

הַנָּחָה, במשנה,—שימה ונתינה, ניעדערזעטצען, הינלעגען: מקום הַנָּחַת הכוסות, מקום הַנָּחַת חתיכות (כלים, כ״ב, א׳), צפהו זהב במקום הַנָּחַת פה (ר״ה, כ״ו, ע״ב). והוא הפך עקירה: הַנָּחָה הוא דלא בעיא, הא עקירה בעיא (שבת, דף ד׳, ע״א). ובספרי המחברים — הצעה וקבלת ענין ליסוד מוסר.

מָנוֹחַ, ש״ז, א) מקום לנוח בו, רוהעארט, мѣсто покоя: ולא מצאה היונה מָנוֹחַ לכף רגלה (בראשית, ח׳, ט׳). ב) מנוחה, רוהע, покой: הלא אבקש לך מָנוֹחַ (רות, ג׳, א׳), לא מצאה מָנוֹחַ (איכה, א׳, ג׳). ובא: מִמְּנוֹחַ הארון (דהי״א, וי״ו, ט״ו)—במובן המקור,—בשוב הארון למקום שהוא נתון שמה. ופ״א בל״ר: שובי נפשי לִמְנוּחָיְכִי (תהלים, קט״ז, ז׳)—במובן המוסרי, — למרגוע, להרגיע את עצמך — בערוהיגונג, успокоенie.

מְנוּחָה, מְנֻחָה, ש״נ, א) מקום שיכולים לנוח בו בטח—רוהעארט, мѣсто покоя: לתור להם מְנוּחָה (במדבר, יו״ד, ל״ג); אם יבאון אל מְנוּחָתִי (תהלים, צ״ה, י״א)—והוא כנוי מליצי אל ארץ־ישראל שנתנה ה׳ למקום מנוחת ישראל, כי לא באתם עד עתה אל הַמְּנוּחָה ואל הנחלה (דברים, י״ב, ט׳). [וחז״ל הא

מפרשים מנוחה על בית־המקדש, ודרשו: נחלה זו שילה, מנוחה זו ירושלים (תוספתא, קרבנות, פרק י"ג; בבלי זבחים, קי"ט). ומזה לדעתנו: וירא מְנֻחָה כי טוב (בראשית, מ"ט, ט"ו)—הארץ אשר נתנה לו בנחלה להלקו. ובל"ר: וּבִמְנוּחֹת שאננות (ישעיה, ל"ב, י"ח) — והקודם: ובמשכנות מבטחים. ב) השקט ומרגוע—רוהע, покой, спокойствie: זאת המְּנוּחָה הניחו לעיף (ישעיה, כ"ח, י"ב)— תנו אל העיף המנוחה הזאת. אשר נתן מְנוּחָה לעמו (מ"א, ח', נ"ו), וּמְנוּחָה לא מצאתי (ירמיה, מ"ה, ג'); איש מְנוּחָה (דהי"א, כ"ב, ט') — איש אוהב מנוחה, לשבת בביתו בנחת. — והיתה מְנֻחָתוֹ כבוד (ישעיה, י"א, יו"ד)—י"מ שהוא כנוי מליצה לעיר בירת המלך — רעזידענץ. והנראה שהוא במובנו הפשוט, ונמשך אל הקודם: „אליו גוים ידרשו"—והוא ישב במנוחתו בכבוד, לא יצרך לבוא אליהם. ומזה—לענין לתת מנוחה, בערוהיגונג: יהי נא דבר המלך לִמְנֻחָה (ש"ב, י"ה, י"ז)—להניח ולהרגיע המית נפשנו. ובל"ר: על מי מְנוּחֹת ינהלני (תהלים, כ"ג, ב')—מים שהולכים בהשקט, שהם מים צלולים. ובא: משא דבר ה' בארץ חדרך ודמשק מְנֻחָתוֹ (זכריה, ט', א')—לפי המוסכם, ענינו: המשא יהיה על חדרך ועל דמשק, שהיא עיר בירת המלך, רעזידענצשטאדט, сто-лица. ואפשר לפרשו מענין הנחה,— המקום אשר עליו ינוח המשא, מלשון: כי תָנוּחַ יד ה' בהר (ישעיה, כ"ה, יו"ד). ושריה שר־מְנוּחָה (ירמיה, נ"א, נ"ט) — תיב"א: רב תוקרבתא; ופירש"י: על ידו היו רואים פני המלך המביאים לו תשורה. אפשר שקרא „שַׂר מְנֻחָה", או מפני שהתשורות היו באות למנוחת המלך, להפיק רצונו. והרד"ק פירש: שהיה רֵעַ המלך והיה עמו בעת מנוחתו לחברה ולשוה וכו'. ולמפרשים—עוד פירושים אחרים. ולא רחוק לקבל דעת האומרים שהוא

שם מקום. (עיין מנוחה בשמות ע"פ).

נוֹחַ, בארמית, כבעברית: כי בו שָׁבַת (בראשית, ב', ג')—ת"א: ארי ביה נָח. ורגיל הרבה בתלמוד, בנטיות שונות: כי נח נפשיה (ברכות, דף י"ח, ע"א) — נפשו באה למנוחתה, מת. לא ניחא לי (מגילה, דף כ"ח, ע"א), לא ניחא לי דאתהני בהדין עלמא (נדרים, דף ג', ע"א).

נִיחַ, ש',—מנוח, רוהע: שבת שבתון (ויקרא, כ"ה, ד')—ת"א: נְיַח שמיטתא. הוסיף לו הכתוב נְיָח אחר (מכילתא, משפטים, כ'), אין לו נייחא (ב"ר, פ"ו)— רוהע, בעהאגליכקייט. נייחת קבר (שם, כ"ה)—רוהע אים גראבע.

הִינוּחַ, ש',—הנוה, אבלעגען, וועגלעגען: דרך הִינוּחַ (ב"מ, דף כ"א, ע"א),— הפוכו של „דרך נפילה" (שם).

נִיחוּתָא, ש',—מנוחת הנפש, סבר פנים יפות: ומבטן אמי אֲנַהֲגֶנָּה (איוב, ל"א, י"ח) — תרגומו: דברני בְּנִיחוּתָא, — רוהע, געלאססענהייט. צריך למימרינהו בְּנִיחוּתָא (שבת, דף ל"ד, ע"א), מיבעי ליה לאינש למילף נפשיה בְּנִיחוּתָא (תענית, דף ד', ע"א).

נֹחַ, שע"פ, בן למך מבני שת. ובטעם שמו נאמר בתורה: ויקרא שמו נֹחַ, לאמר, זה ינחמנו ממעשנו ומעצבון ידינו (בראשית, ה', כ"ט). עיין רש"י. ולפי הנראה, נוכל ללמוד מזה, כי שרש נחם יסודו נח. עיי"ש. על שמו נקראו מי המבול „מֵי־נֹחַ" (ישעיה, נ"ד, ט'). ובדברי חז"ל רגיל השם „בְּנֵי־נֹחַ" לכלל אומות העולם מזולת בני ישראל. ומזה — „שבע מצוות בני־נֹחַ". ושבע מצוות בני־נח ודיני בני־נח מבוארים בגמרא בבלי וירושלמי (סנהדרין, פרק ז').

נוֹחָה, שע"פ, מבני בנימין (דהי"א, ח', ב').

נַחַת, שע"פ, א) מבני רעואל מאלופי עשו (בראשית, ל"ו, י"ג). ב) מבני

קהת (דהי"א, ו"ו, י"א) . ג) פקיד בימי חזקיהו (דהי"ב, ל"א, י"ג) .

מָנוֹחַ, שע"פ, אבי שמשון השופט, משבט דן (שופטים, י"ג — ט"ז) .

מְנוּחָה, בספר שופטים (כ', מ"ג), במלחמת בנימין נאמר: „הרדיפהו מְנוּחָה הדריכהו". לדעת המפרשים הראשונים, הוא שע"כ. וטעמו: הדריכוהו וגרשוהו ממקום מנוחתו, ממקום שהיו נחים שם. והנכון כדעת המפרשים שהוא שע"פ, עיר בנחלת בנימין, והיא העיר שהיה ש ר י ה שר עליה, ושע"כ נקרא „שַׂר־מְנוּחָה" (ירמיה, נ"א, נ"ט) . — ואפשר שהוא מחוז, הנקרא ג"כ מְנֻחוֹת, שנזכר בדהי"א (כ', נ"ב): „הראה חצי הַמְּנֻחוֹת", וביו"ד היחס: חצי הַמְּנַחְתִּי (שם, נ"ד) — (ארץ קדומים) . ועיין בבאור הר"י ווייסע בדה"י.

מָנַחַת, א) שע"פ, מבני שעיר החרי (בראשית, ל"ו, כ"ג) . ב) עיר, שלא נודע מקומה ונזכרת רק פ"א במקרא: ויגלום אל מָנָחַת (דהי"א, ח', ו"ו) .

נוּט, פ"ע, פ"א במקרא, קרוב לפעל נ ו ד, מ ו ט, וענינו — רעידה והתמוטטות, — ציטטערן, וואנקען, коле-баться: תָּנוּט הארץ (תהלים, צ"ט, א').

נוֹי, עיין נ ו ה.

נוּךְ, בספרא, על מלת תְּנוּךְ־אֹזֶן, אמרו: יכול על תוך ודאי, תלמוד לומר על תְּנוּךְ; אי על תְּנוּךְ, יכול על גובה של אזן, תלמוד לומר תוך נוּךְ. הא כיצד? זה גדור האמצעי (מצורע, פרק ג'). וכתב הראב"ד, שאפשר שהוא מלשון „נאספו עלי נֵכִים" (תהלים, ל"ה, ט"ו), שפירושו: אנשים קשים מאד; וכן הגובה של האזן הוא הקשה שבאזן. והנראה, שהוראת נ ו ך היא: דבר מחודד ומעוקץ — צוגעשפיצט זיין. ויצא לדעת חז"ל לגובה של אֹזֶן, ובטעם גזרת השם אֹזֶן בעצמו, שהוא דבר מחודד ובולט בחידודו. (עיין זון).

ומזה — נֵךְ, — ע"מ עֵר מן ע ו ד, — איש חד, מכה בחידודו, מחבל, מגדף, מחרף, (עיין ג ד ף, ח ר ף): נאספו עלי נֵכִים (תהלים, ל"ה, ט"ו) — וזהו: „קרעו ולא דמו". והשרש נ ו ך הוא יסודו של שרש נ כ ה. (עיי"ש) .

1) **נְוָל**, ארמית שבמקרא, לא נמצא כי אם בשם: נְוָלוּ. נְוָלִי. ולפי מקומו נראה שענינו — מעי־מפלה, רואינע, שיטטהויפען, развалина, мусоръ: וביתה נְוָלוּ יתעבד (עזרא, ו"ו, י"א), ובתיכון נְוָלִי יתשמון (דניאל, ב', ה') . ומזה, כנראה, יצא לענין בזוי וגנות, דבר שפל ובזוי במובן המוסרי — פערעקעלליך מאכען, דומה לפעל נִבֵּל בעברית; ורגיל במשנה, בבנין פ י ע ל: היא קִלְּקְלָה את עצמה לעברה, המקום נִוְּלָהּ (סוטה, א', ז'), כדי לְנַוְּלָהּ (שם, שם, ו"ו); בן מְנַוֵּל אב (שם, ט', ט"ו) — בעליידיגען, обидѣть. ראה אותה מְנֻוֶּלֶת הבית (במדבר רבה, ב') , בנות ישראל נאות הן, אלא שהעניות מְנַוַּלְתָּן (נדרים, ט', יו"ד) — האססליך מאכען, обезображивать.

ובבינוני פ ו ע ל: אי אפשי באשה מְנֻוֶּלֶת (נזיר, ד', ה'), אין מיתה מְנֻוֶּלֶת מזו (סנהדרין, ג', ז') — שאנדליך. ובהשאלה קראו חז"ל ליצר־הרע „מְנֻוָּל": אם פגע בך מְנֻוָּל זה, משכהו לבית־המדרש (סוכה, נ"ב, ע"ב) .

2) **נִוּוּל**, ש"ז, — בזיון וקלון, שאנדע, שאנדליכעס: נִוּוּל הוא זה לו (סנהדרין, ז', ג'), שֶׁנִּוּוּל הוא לה (מו"ק, א', ז') . ובתרגום איכה (ג', נ"א): ונוול בנתא דירושלם.

נוּם, פ"ע, בבנינו ק ל, — עיקר ענינו: נשימה — שנויבען, сопѣніе — ישן שנה קלה, בתחלת השֵׁנָה — שלוממערן, дремать: נָמוּ רעיך (נחום, ג', י"ח), אַל יָנוּם שמרך (תהלים, כ"א, ג') . ובא נרדף עם י ש ן: לא יָנוּם ולא יִישָׁן (ישעיה, ה', י"ז), ולא נָמוּ שְׁנָתָם

(תהלים, ע״ו, ו״ו) · עיין נמה. והמקור: אֹהבי לָנוּם (ישעיה, נ״ו, יו״ד) — והוא סימן עצלות. וכן הוא בארמית; ובא על דרך הכפולים המרובעים בפיעל: חזייה דהוה קא מְנַמְנֵם (מו״ק, כ״ח, ע״א) · ובמשנה בהתפעל: אם נִתְנַמְנְמוּ יאכלו, נרדמו לא יאכלו (פסחים, יו״ד, ח׳).

נוּמָה, ש״נ, — שינה קלה, — שלוממער, שלאָפריגקייט, дремота: וקרעים תלביש נוּמָה (משלי, כ״ג, כ״א) — משל לעצלות.

תְּנוּמָה, ש״נ, כעין הקודם — שלוממער, дремота: לעפעפי תְּנוּמָה (תהלים, קל״ב, ד׳); וברבוי: בִּתְנוּמוֹת עלי משכב (איוב, ל״ג, ט׳), מעט שֵׁנוֹת, מעט תְּנוּמוֹת (משלי, ו״ו, יו״ד; כ״ד, ל״ג) — ע״ד „לא זו, אף זו". ורבי יהודה הלוי השתמש בו דרך כנוי אל המיתה, ואמר: כי יום תְּנוּמָתִי תהיה תקומתי (דיוואן, סימן נ״ו).

נִין, פ״ע, פ״א במקרא, בנפעל. והנראה כדעת האומרים, שהוראתו — צמיחה ופריה נמשכת להשארת וקיום המין — זיך שפראָססען, פאָרטפפלאַנצען; ועם אריכות והמשכת הזמן — דויערן: לפני שמש יִנּוֹן שמו (תהלים, ע״ב, ט״ו) (והכתיב: ינין) — שמו יתקיים בזרעו כל ימי היות השמש. והקודם: יהי שמו לעולם. — ומזה:

נִין, שם, — בן. והתיחד, כפי הנראה, לראשון בבית אביו, אשר יקום אחריו, למלא מקומו — הויפטערבע, главный наслѣдникъ. ובא נרדף עם נֶכֶד: אם תשקר לי ולְנִינִי ולנכדי (בראשית, כ״א, כ״ג), נין ונכד (ישעיה, י״ד, כ״ב) — ורש״י פירש: בן מושל במלכות אביו. לא נין לו ולא נכד בעמו (איוב, י״ח, י״ט). (עיין נכד).

מָנוֹן, שם, פ״א במקרא; וכפי הנראה, הוא, כעין הקודם, מתיחס לגדול שבבית אחרי האב — הויפטערבע, главный наслѣдникъ: מפנק מנער עבדו ואחריתו יהיה מָנוֹן (משלי, כ״ט, כ״א) — ותרגומו: יהוי מְנַסַּח — מעקר ומהרס — אויסראָטטער, истребитель. ולא ידענו טעמו. ואולי דעתו לפרשו, ע״ד שפרשו קצת מן האחרונים, ששרשו מנן, שהוראתו בלשון גיפטית ופיניקית — פירוד והשלכה, ועם זה — מבזה ומחרף, עז פנים; וקרוב לזה תרגמו זימאכוס והוואולגאטע.

נוּן, נון, שע״פ, אבי יהושע (שמות, ל״ג, י״א. והרבה פעמים במקרא); בן אלישמע ממטה אפרים (דהי״א, ז׳, כ״ז). והנראה כדעת האומרים, שמקורו ארמית בהוראת דג, ושהוא מעיקר הוראת השרש נון במובן פריה ורביה, כעין גזרת והוראת השם דג בעברית. (עיין שם).

2) נָנַן, במשנה, פעל, בהתפעל, וענינו — היות הבריאות הולכת ודלה מעט מעט עד שגומרת במיתה — הינזיעכענד, אללמעהליג אבנעהמען, ири-хворывать до окончательнаго изнуренія: אלא מִתְנַוְנָה והולכת (סוטה, ג׳, ה׳), לפיכך אם מִתְנַוְנֶה והולך (תוספתא, ב״ק, ט׳). ועיקר הוראת מתנונה יוצא לנו מדברי רשב״ג על סימני טריפה: משבחת והולכת וכו׳ כשרה, מִתְנַוְנָה והולכת — טריפה (חולין, נ״ז, ע״ב. ועיין גם כן בבא קמא, צ״א, ע״א). ולא ידענו לו מקור, ואפשר שעיקרו — מתיחה ומשיכה, ונופל על החלי הנמשך, או על החולה הקרוב למיתה, שאבריו נמתחים, — וע״ד הפעל גוע בעברית, ודומה לו הפעל נגד בארמית, הנופל על הגוע. (עיין גוע). וזה מסתעף מעיקר הוראת הפעל נון — צמיחה ופריה נמשכת להשארת המין.

נוּס, פעו״י, הקל עומד, (העתיד: יָנוּס; והנהפך לעָבר: וַיָּנָס, וַיָּנֹס), נרדף לפעל ברח — העתקה מהירית ממקום אחד, להמלט מיד מזיק, — פליעהען, бѣжать: וסיסרא נס ברגליו

(שופטים, ד', י"ז), ודוד נָס וימלט (ש"א, י"ט, יו"ד), נָסוּ מלטו נפשכם (ירמיה, מ"ח, וי"ו), וְנַסְתֶּם ואין רדף (ויקרא, כ"ו, י"ז), וַיָּנֻסוּ אל נפשם (מ"ב, ז', ז'). ובא ביחס אל המזיק, שממֶנּוּ נסים, בקשור לִפְנֵי, מִפְּנֵי: נָס ישראל לפני פלשתים (ש"א, ד', י"ז), וַיָּנָס משה מִפָּנָיו (שמות, ד', ג'). ובא: נָסוּ לקולם (במדבר, ט"ז, ל"ד). וביחס אל מקום המזיק, בקשור המ"ם — "מִן" ו"מִתּוֹךְ": מִן המערכה נַסְתִּי (ש"א, ד', ט"ז); נָסוּ מִתּוֹךְ בבל (ירמיה, נ"א, וי"ו); ובבחינת המקום, שלשם נָסים, יבוא ביחס שאליו: נָס יואב אֶל אהל ה' (מ"א, ב', כ"ט); הֶהָרָה נָסוּ (בראשית, י"ד, יו"ד). וב"עַל": עַל מי תָּנוּסוּ לעזרה (ישעיה, יו"ד, ג'). וכן בתוספת מלת היחס שָׁמָּה: וְנָס שָׁמָּה רצח (במדבר, ל"ה, י"א). וגם עם יחס הפעול: והעם הַנָּס המדבר (יהושע, ח', כ'). ובענין הצלה על ידי הניסה — ענטפּליעהען, убѣжать: אל יָנוּס הקל (ירמיה, מ"ו, וי"ו), לא יָנוּס להם נָס (עמוס, ט', א'); ובא: ותאמרו לא כי על סוס נָנוּס, על־כן תְּנוּסוּן (ישעיה, ל', ט"ז) — לדעת רבי יונה, טעם נָנוּס: נמהר לרכוב, והוא כעין הכפל: "ועל קל נרכב". והר"ש פרחון מפרשו: נעלה על הסוס ונתרומם כַּנֵּס. (ועיין נֵס). ובא: וגער בו וְנָס ממרחק (שם, י"ז, י"ג) — י"מ: ונס למרחק. והנראה כדעת רוו"ה, ששעורו: "וגער בו ממרחק ונס". — והמקור: נוֹס נָנוּס (ש"ב, י"ח, ג'). ובמובן תֹּאַר: שאלי נָס ונמלטה (ירמיה, מ"ח, י"ט); נָסִים ופלטים (שם, נ', כ"ח). ומצרים נָסִים לקראתו (שמות, י"ד, כ"ז) — כסבורים היו שהם נסים מן הים, אבל באמת מהרו בחפזם לבוא לקראתו. ובהשאלה: הים ראה וַיָּנֹס (תהלים, קי"ד, ג'); ובדרך המליצה: וְנָסוּ יגון ואנחה (ישעיה, ל"ה, יו"ד). וְנָסוּ הצללים (שיה"ש, ב', י"ז) — עברה מהירה — ווייכען, שווינדען. ולא נָס לֵחֹה (דברים, ל"ד, ז') — מענין הפסק והעדר, (ועיין נ ס ס).

ההפעיל, יוצא, — גרם ניסה — אין דיא פלוכט טרייבען, обращать въ бѣгство: ושנים יָנִיסוּ רבבה (דברים, ל"ב, ל"ד). ובא בענין הרחקת דבר במהירות להצלתו: הֵנִיס את עבדיו (שמות, ט', כ'), לְהָנִיס מפני מדין (שופטים, וי"ו, י"א).

מָנוֹס, ש', א) ניסה — פלוכט, бѣгство: וּמָנוֹס נָסוּ (ירמיה, מ"ו, ה'). ב) הצלה על ידי ניסה — ענטרינגען, спасеніе: ואבד מָנוֹס מקל (עמוס, ב', י"ד), ואבד מָנוֹס מן הרעים (ירמיה, כ"ה, ל"ה) — והכפל: ופליטה מאדירי־הצאן. ג) מקום שנסים לשם להנצל — צופלוכטס־ארט, убѣжище. וביחוס אל הש"י: וּמָנוֹס ביום צר לי (תהלים, נ"ט, י"ז) — והקודם: כי היית משגב לי. ובכנוי: משגבי וּמְנוּסִי (ש"ב, כ"ב, ג'), עזי ומעזי וּמְנוּסִי (ירמיה, ט"ז, י"ט).

מְנֻסָה, מְנוּסָה, ש"נ, — ניסה — פלוכט, бѣгство: ונסו מְנֻסַת חרב (ויקרא, כ"ו, ל"ו) — שנסים מפני החרב. ובהשאלה — עברה בחפזון — איילע: וּבִמְנוּסָה לא תלכון (ישעיה, נ"ב, י"ב) — והקודם: כי לא בחפזון תצאו.

2) **נִיסָה**, שה"פ, — פלוכט, бѣгство: שתחלת נִיסָה נפילה (סוטה, ח', וי"ו).

נוּעַ, פעו"י, נרדף לפעל נוד, ווורהא א) טלטול ודלדול ונטיה לצדדים מפני חולשת המצב — הין אונד הער וואנקען, колебаться: נָעוּ ולא שכר (ישעיה, כ"ט, ט'), נוֹעַ תָּנוּעַ ארץ כשכור (שם, כ"ד, כ'), וַיָּנַע לבבו ולבב עמו כְּנוֹעַ עצי־יער מפני־רוח (שם, ז', ב'), וירא העם וַיָּנֻעוּ ויעמדו מרחוק (שמות, כ', י"ח) — ובמכילתא אמרו על זה: "אין נוֹעַ אלא זוע" — בעבען, дрожать. ב) טלטול ממקום למקום — זיך אומהער־טרייבען, скитаться: וְנָעוּ מים עד ים (עמוס, ח', י"ב), נָע ונד תהיה בארץ

(בראשית, ד', י"ב), וְנוֹעַ יָנוּעוּ בניו (תהלים, ק"ט, יו"ד); והלכתי לָנוּעַ על העצים (שופטים, ט', ט') — לנוע ממקום למקום, כדי להשגיח על העצים. ומזה: ג) עברה וחליפה מהירית — שווינדען: דלו מאנוש נָעוּ (איוב, כ"ח, ד'); ולדעת פירסט, הוא מן ההוראה הראשונה, ומוסב על החוצבים בעמקי ההרים, שהם, כשמורידים אותם אל תחתיות ההרים, נעים וכמו מרחפים ברוח — שוועבען. נָעוּ מעגלתיה לא תדע (משלי, ה', וי"ו), כי נצו גם נָעוּ (איכה, ד', ט"ו). ובא: כי נָעִים כי תשמרם בבטנך (משלי, כ"ב, י"ח) — לדעת י"מ, הוא מזה, וטעמו: כי נעים ומטולטלים יהיו ממך, אם תשמרם רק בבטנך — ומן הראוי לך כי „יכנו יחדו על־שפתיך". (ועיין נעם).

הנפעל, מן הקל, — היות מדולדל ומטולטל במקומו — געשיטטעלט ווערדען: אם יִנּוֹעוּ ונפלו על פי אוכל (נחום, ג', י"ב); כאשר יִנּוֹעַ בכברה (עמוס, ט', ט') — געריטטעלט ווערדען.

הפיעל, ע"ד הכפולים המרובעים, במקרא נמצא רק בשם: „מְנַעַנְעִים", הגגזר מן הפעל. (עיין מנענעים). ורגיל הרבה במשנה במובן יוצא: מְנַעְנֵעַ בגופו (שבת, כ', ה') — אומשיטטעלן, качать: אלא אם כן נִעֲנַע מבעוד יום (ביצה, א', ג'), מהיכן היו מְנַעְנְעִים [את הלולב] (סוכה, ג', ט') — ריטטעלן.

ההפעיל, יוצא, מן הקל: א) טלטול ודלדול לצדדים — בעוועגען, שיטטעלן: ישרק יָנִיעַ ידו (צפניה, ב', ט"ו) — דרך תמהון והתפעלות, חמלה או לעג. אחריך ראש הֵנִיעָה (מ"ב, י"ט, כ"א), וְאָנִיעָה עליכם במו ראשי (איוב, ט"ז, ד'). (עיין חבר). וַתְּנִיעֵנִי על ברכי (דניאל, יו"ד, יו"ד). ב) טלטול ממקום למקום — אין בעוועגונג זעטצען: והיום אֲנִיעֲךָ עמם ללכת (ש"ב, ט"ו, כ')— (בקרי, והכתיב: אנועך, בוי"ו). ומזה — טלטול של גירוש ממקום למקום — אומהערטרייבען: וַיְנִעֵם במדבר (במדבר, ל"ב, י"ג), הֲנִיעֵמוֹ בחילך (תהלים, נ"ט, י"ב), ושל פזור — צערשטרייען: וַהֲנִעוֹתִי בכל הגוים (עמוס, ט', ט'). ובדבא"ם — בענין מסבב, פעראורזאכען, בעוועגען: מֵנִיעַ הראשון (מו"נ, א', ב'); והשתמשו בו גם בהתפעל: יִתְנוֹעֵעַ הַמִּתְנוֹעֵעַ (שם, שם, ג').

2) נִיעַ, במשנה, שם, — הליח היוצא מן החוטם על־ידי תנועת העיטוש — נאזענשליים: „הזוב וְהַנִּיעַ".

2) נִעֲנוּעַ, בגמרא, שם, — טלטול: נִעֲנוּעַ מאן דכר שמיה (סוכה, דף ל"ז, ע"ב). ומזה — הנענועים שמנענעים את הלולב. ובדרא"ס: רָחַשׁ לבי (תהלים, מ"ה, ב') — פירש"י: רחש לשון נענוע.

מְנַעַנְעִים, — שם כלי־זמר, שמשמיע קול ע"י נענוע הדפים המקישים על החללים, — זיסטראם: וּבִמְנַעַנְעִים ובצלצלים (ש"ב, ו', ה').

3) הֲנָעָה, בדא"ס, — שם הפעולה — בעוועגונג, движенie: ולהניעם בכל הגוים הֲנָעָה רבה ויתרה (רש"י, עמוס, ט', ט').

3) תְּנוּעָה, בדבא"ס, שם, — טלטול — בעוועגונג, движенie: כל תְּנוּעָה שנוי ויציאה מן הכח אל הפועל (מו"נ, הקדמה לח"ב). ובחכמת הדקדוק — סמני הנעת האותיות, — וואקאלען: „תְּנוּעָה גדולה", „תְּנוּעָה קטנה".

נוֹעַדְיָה, עיין יעד.

א) נוף, פ"י, עיקרו — טלטול ונענוע (ומזה — נָפָה בארמית), ובמקרא התיחד להרמה בהולכה והבאה — שווינגען, размахивать. הקל, פ"א במקרא, ענינו: זילוח, זילוף והזיית נוזלים — בעשפרענגען, окроплять: נַפְתִּי משכבי מֹר (משלי, ז', י"ז) — ורש"י פירש: הנפתי הריח כמניף בסודר בבית מבושם, להביא הריח מלמעלה למטה, — דורכדופטען.

הפיעל, פ"א במקרא, — הרמת היד בהולכה והבאה לרמז אל מקום מיוחד, — שווינגען, махать: יְנֹפֵף ידו הר בת ציון (ישעיה, יו"ד, ל"ב). ובפיוט: טל נוֹפֵף עלי ארץ ברוכה (תפלת טל) — במובן זילוח, והוא ע"ד: גשם נדבות תָּנִיף (תהלים, ס"ח, יו"ד). (עיין ההפעיל). ובענין הרמת קול: יְנוֹפְפוּ (אופן, ז' פסח).

ההפעיל, כעין הקל, וכו רוב שמוש הפעל: א) מעין הקל, — זלוף וזילוח — בעשפרענגען, окроплять: גשם נדבות תָּנִיף (תהלים, ס"ח, יו"ד) — ועניננו: ירידת גשם בנחת, שהוא כמו זלוף של בשמים, — פליעססען לאססען. ורוב שמושו בענין ב) הרמה, נשיאה, אויפהעבען, поднять: הָנִיפוּ יָד (ישעיה, י"ג, ב'); וביחס „אֶל": וְהֵנִיף ידו אֶל המקום (מ"ב, ה', י"א) — לתפלה; וביחס „עַל" — להכאה: וְהֵנִיף ידו עַל הנהר (ישעיה, י"א, ט"ו), כי חרבך הֵנַפְתָּ עָלֶיהָ (שמות, כ', כ"ה); כְּהָנִיף שבט את מרימיו (ישעיה, יו"ד, ט"ו) — והכפל: כהרים מטה. ובתורת הקרבנות ועבודת המקדש התיחד להרמת חלקי הקרבנות בהולכה והבאה, — איינע וועדונג מאַכען, הין אונד הער בעוועגען, взмахивать: וְהֵנִיף אהרן תנופה לפני ה' (ויקרא, ט', כ"א); ביום הֲנִיפְכֶם את העמר (שם, כ"ג, י"ב); וכן לקדוש והפרשת הלוים נאמר: וְהֵנִיף אהרן את הלוים תנופה לפני ה' (במדבר, ח', י"א). ויכלול גם-כן ענין קדוש לה', — ווייהען, посвящать: אשר הֵנִיף תְּנוּפַת זהב (שמות, ל"ה, כ"ב). ובא: לַהֲנָפָה גוים בְּנָפַת שוא (ישעיה, למ"ד, כ"ח) — על המשקל הארמי; וטעמו, לדעת המפרשים, מענין כָּבוֹר בכברה — אין דער שווינגע שווינגען, זיעבען, просѣвать — בנפה רעה, שהיא כולה נקבים גסים וכל מה שנותנים בה נופל דרך הנקבים, ואי-אפשר לברר על ידה את הבר מן התבן, כמו בנפה יפה. והוא משל, שכל הגוים כאחד יאבדו ויכלו, ולא ישאר אף אחד. — אך הכפל: „ורסן מתעה על לחיי עמים" איננו עולה יפה לפי זה. ואולי יתכן לפרש מענין השלכה וקלוע, — הינשליידערן. (ועיין נפה).

ההָפעל: אשר הוּנַף (שמות, כ"ט, כ"ז) — געשוואונגען ווערדען, быть взмахиваему.

ובמשנה, על דרך המרובעים הכפולים, בפיעל, בענין טלטול דבר קל ברוח — פלאַטטערן, развѣваться: וטלית הַמְנַפְנֶפֶת (אהלות, ח', ה') — במובן עומד. והיה רוח צפונית מנשבת בלילה וּמְנַפְנֶפֶת בו (ירושלמי, ברכות, פרק א'). ובבנין התפעל, בענין התרוממות: הִתְנוֹפְפִי ברוב הדרך (ע"ז, דף כ"ד, ע"ב).

נוֹף, ש', פ"א במקרא: יפה נוֹף (תהלים, מ"ח, ג') — יש מפרשים אותו, מענין נוף בארמית — עָנָף: יפה עָנָף (יחזקאל, למ"ד, ג') — ת"י: דנופיה שפיר, או — כלל קבוץ הענפים — געצווייגע. (עיין בסמוך). ונקרא הר-ציון „יפה נוף", שהוא הר-הזיתים (רש"י), — וי"מ ג"כ מענין ענף, אבל במובן מחוז, לפי שהמחוז הוא כמו ענף מכלל המדינה — לאנדצווייג. ומזה — נָפָה. (עיין בסמוך). וי"מ מענין הרמה, מקום מורם, הַר, — ערהאָהונג, возвышенность. ובמשנה — מן הארמית — כלל קבוץ הענפים — געצווייגע: אם אין נוֹפוֹ גבוה (ערובין, יו"ד, ח'), הכל הולך אחר הַנּוֹף (מעשרות, ג', יו"ד).

נָפָה, במשנה, שם, — כברה, — זיעב — рѣшето, сито — ע"ש שמניפים אותה בהולכה והבאה, כשכוברים בה; וְהַנָּפָה קטנה מן הכברה, ועשויה לנפוי הקמחים: לְנָפָה ולכברה (שבת, ח', ב'), נפה וכברה (כלים, ט"ו, ב'), בשלש עשרה נָפָה (מנחות, וי"ו, ז'). ומזה, לדעת המפרשים, במקרא: לַהֲנָפָה גוים בְּנָפַת שוא (ישעיה, ל', כ"ח); והנראה לנו שעניננו קָלַע, שקולעים אבנים למרחוק. והטעם: שכל הגוים, שבאו על ירושלים, בהסכמה להחריבה, קלעם הש"י לשם, בכוונה לכלותם ולאבדם, וזה מליצת

נָפַת־שָׁוְא, ע״ד: קֶשֶׁת רְמִיָּה (תהלים, ע״ח, נ״ז),—שהם חשבו בלבבם שמובאים שמה להחריב, ותהי להפך. וזה מקביל יותר אל הכפל: „ורסן מתעה על לחיי עמים״,— שמשכם לשם, כמו שמושכים את הבהמות, ברסן, על־כרחם, ולא להביאם למקום רבצם, כי אם להתעותם. — ומן השם נָפָה, במובן כברה, גזרו במשנה פעל:

2) נִפָּה, פ״י, בבנין פיעל,— נקוי הקמחים מן הפסולת בְּנָפָה— דורכזויבען, просѣвать: אם בא לְנַפּוֹת מְנַפֶּה את כולו (ב״ב, דף ק״ד, ע״א), היה מְנַפֶּה בי״ג נפה (מנחות, פרק ו׳, ז׳). ומזה—כל ברירת הפסולת גם שלא בכלי: מְנַפֶּה ביד ואוכל, ואם נפח ונתן לתוך חיקו (מעשרות, ד׳, ה׳)—ויש גורסין מנפח, בחי״ת.

תְּנוּפָה, ש״נ,—הרמה בהולכה והבאה— שווינגונג, בעווענונג, размахнуть, размахъ, движеніе: מפני תְּנוּפַת יד ה׳ (ישעיה, י״ט, ט״ז); ובמלחמות תְּנוּפָה נלחם בה (שם, ל״ד, ל״ב) — הנכון מכל הפירושים, שנאמרו בזה, הוא כעין הקודם: תנופת יד ה׳. וכמו שנאמר קודם לזה: וְנַחַת זרועו יַרְאֶה (שם, שם, ל״ד). ובעבודת המקדש — במעשי הרמת חלקי הקרבנות דרך הולכה והבאה, להקדישם לה׳: וְהֵנַפְתָּ אֹתם תְּנוּפָה לפני ה׳ (שמות, כ״ט, כ״ד), חזה הַתְּנוּפָה ואת שוק התרומה (שם, שם, כ״ז). (עיין תרומה), לֶחֶם תְּנוּפָה (ויקרא, כ״ג, י״ז). ומזה—נדבה לה׳: זהב הַתְּנוּפָה (שמות, ל״ח, כ״ד)— וויהגעשענקע; תְּנוּפַת זהב לה׳ (שם, ל״ה, כ״ב).

נָפָה, שע״פ, בסמיכות לשם דור (דאר), בטעם שע״פ: מלך דור לְנָפַת דור (יהושע, י״ב, כ״ג) וע״ד הרבוי: וּבְנָפוֹת דור מים (שם, י״א, ב׳) — המקומות שנפלו למטה מנשה. י״ת: פלכי דור. ולדעתו, יהיה השם נָפָה שע״ב: מחוז — געביעט, לאנדצווייג. ולדעת המבארים האחרונים, עיקרו—מקום רם, הַר—אַנהאֶהע, היגעל, гора, горпстое, возвышенность: וטעמו — מקום הרים. ובא: שלשת הַנָּפֶת (שם, י״ז, י״א) — תמורת הַנָּפוֹת. ולדעת פירסט, זהו משקלו, ע״מ דֶּלֶת. ועכ״פ כבר התיחד השם לשם עצם פרטי. (ועיין דור, דאר).

נֹפֶת, ש״נ, ע״מ בֹּשֶׁת מן בוש, עיקרו — דבר הנוטף והנוזל בנחת, טיפים טיפים, — טרייפלענדעס, והתיחד אל הדבש הנוזל והנוטף מן הנחיל, והוא דבש יקר במינו, — האָניגזיים, сотовый медъ: וְנֹפֶת צופים (תהלים, י״ט, י״א), (עיין צוף), נֹפֶת תטפנה שפתותיך (שיה״ש, ד׳, י״א), נֹפֶת תטפנה שפתי זרה (משלי, ה׳, ג׳).

הֲנָפָה, שה״פ,—שווינגען, взмахивать: לַהֲנָפָה גוים (ישעיה, ל״ד, כ״ח). ומצוי במשנה.

הֶנֵף, במשנה, שה״פ — הֲנָפָה, שווינגען, размахивать, והתיחד להנפת העמר: יום הֶנֵף כלו אסור (סוכה, ג׳, י״ב) — יום הנפת העמר ממחרת הפסח.

2) מְנַפָּה, מְנִפָּה, במשנה —כלי עשוי להניפו להשיב הרוח ולהקר,— פאָכער, вѣеръ: המדף של דבורים וְהַמְּנַפָּה (כלים, ט״ז, ז׳). ולפי מקומו, נראה שמשתמשים בו לגרש את הדבורים. ובא: בתי, הניפי לי במניפך (ב״מ, פ״ו, ע״א); מותר לטלטל מְנִפָּה בשבת להבריח הזבובים (כלבו, ה׳ שבת, ש״ע אורח-חיים, סימן ש״ב, סעיף מ״ח).

2) מַפָּה, שם, א) היריעה הקשורה אל הנס, שהיא מנפנפת ברוח: סמנים היו לכל נשיא ונשיא מַפָּה וצבע על כל מַפָּה ומַפָּה (במדבר רבה, ב׳). ומזה, כנראה,— ב) היריעה ומטפחת הפרושה על השולחן ותלויה לו מסביב למטה—טישדעקקע, скатерть: פורס מַפָּה ומקדש (ברכות, נ״ב, ע״ב); וכן

המטפחת התלויה ועשויה לקנוח הידים: מקנח ידיו בְּמַפָּה (שם, נ״א, ע״ב). ונהגו לקרוא את המטפחת, שכורכים בה ספר־תורה, גם־כן בשם „מַפָּה". הערוך גוזרו מלשון רומית mappa. והנראה, כמו שכתבנו. ובספרי־ההוראה האחרונים נקרא רבי משה איסרליש בשם: „בעל הַמַּפָּה", מפני שבהגהותיו על הש״ע להר״י קארו פרס הַמַּפָּה על ה„שלחן הערוך".

נוֹץ, פ״ע, עיקרו — הברקה והופעה מהירית, שימערן, גלאָנצען, сверкать ובמובן זה בא הפעל נצץ (עיי״ש). ומזה—פריחה, וראשית בקיעת פרח הצמחים, שהוא כמו האור בוקע מן החשך, (עיין אור, זהר, זרח)—בליהען, цвѣсти, בבנין הפעיל: הֵנֵצוּ הרמנים (שיה״ש, ו״ו, י״א; ז׳, י״ג) — ע״ד הכפולים--ת׳ הָנִיצוּ. ובאל״ף נוספת: וְיָנֵאץ השקד (קהלת, י״ב, ה׳). עיין שקד. ובמשנה—גם בהוראה הראשונה: עד שלא תָּנֵץ החמה (ברכות, ג׳, ה׳), לא תטבול עד שֶׁתָּנֵץ החמה (מגילה, כ׳, ד׳). — וכן השתמשו בשרש זה בפיעל בהוראת פריחה — בליהען, цвѣсти, ואמרו: הללו נוֹצְצִים והללו נובלים (עירובין, נ״ד, ע״א); ועל דרך הכפולים המרובעים אמרו דרך השאלה: נִצְנְצָה בו רוח הקדש (שיהש״ר, א׳, י״ב)— התחילה להתגלות בו, לפרוח או להאיר בו. (ועיין נצץ).

נוֹצָה, ש׳, — הקנים הדקים, היוצאים מגוף העוף, והכנפים והנימין שעליהם, — געפיעדער, перья, пухъ, — שהם כהוטים הדקים היוצאים בפירות בתחלת הפרח: גדול כנפים ורב נוֹצָה (יחזקאל, י״ז, ז׳), והסיר את־מראתו בְּנֹצָתָהּ (ויקרא, א׳, ט״ז), (ועיין נצה). אם אברה חסידה וְנֹצָה (איוב, ל״ט, י״ג) — כולל כל כלל הכנף — שוואונג־פעדער, פליגעל, крыло.

נוּק, פ״י, יסוד של שרש ינק, — זויגען, сосать. ובא בבנין הפעיל פעם אחת במקרא: וַתְּנִקֵהוּ (שמות, ב׳, ט׳). ועיין ינק.

א) **נור**, ארמית, פ״ע, דומה לשרש נהר, בהוראת הברקה, הבהקה, — גלאַנצען, שיינען, сверкать. ומזה — פריחה וניצה, בליהען, цвѣсти. ולא נמצא בפעל, כי אם בשמות: נוּר, נוּרָא, ש״ז,—אֵש—פייער, огонь: גלגלוהי נור דלק (דניאל, ז׳, ט׳); שביבא די נוּרָא (שם, ג׳, כ״ב). ומזה—בעברית:

נֵר, ש״ז, וברבוי—נֵרוֹת. עיקרו— אֵשׁ הנאחזת בפתילה ושמן, הנתונים בבזיך, ודולקת ומאירה. ושעל־כן מתיחס א) אל האש—ליכט, פלאַמע, огонь, пламя: להעלות נֵר תמיד (שמות, כ״ז, כ׳)— הדלקת הנר נאמר במקרא בלשון העלאה, לפי שמעלים את הלהב. (ועיין עלה). לא יכבה בלילה נֵרָהּ (משלי, ל״א, י״ח), קול רחים ואור נֵר (ירמיה, כ״ה, יו״ד). ב) אל הבזיך, שהאש דולקת בו, — לייכטע, лампа: ועשית את נֵרֹתֶיהָ שבעה (שמות, כ״ה, ל״ז), אחפש ירושלים בַּנֵּרוֹת (צפניה, א׳, י״ב). ובהשאלה: נֵר ה׳ נשמת אדם (משלי, כ׳, כ״ז); כי נֵר מצוה ותורה אור (שם, ו״ו, כ״ג). ודרך משל יאמר על ההצלחה: נֵר רשעים ידעך (איוב, כ״א, י״ז), כי אתה תאיר נֵרִי (תהלים, י״ח, כ״ט),—וביו״ד: כי אתה נֵירִי (ש״ב, כ״ב, כ״ט). ובא: ערכתי נֵר למשיחי (תהלים, קל״ב, י״ז)—להאיר לעמו. ומזה: ולא תכבה את נֵר ישראל (ש״ב, כ״א, י״ז) — אור המאיר לישראל. ובמשנה: מטלטלין נֵר חדש, אבל לא ישן; רש״א כל הַנֵּרוֹת מטלטלים, חוץ מן הַנֵּר הדולק בשבת (שבת, ג׳, ו״ו).

נִיר, שם, — נמצא במקרא בהתיחס אל מלכות בית־דוד, ולא התבאר ענינו אל־נכון: למען היות נִיר לדוד (מ״א, י״א, ל״ו), למען דוד נתן

תת אלהיו לו נִיר בירושלם (שם, ט"ו, ד), לתת לו נִיר ולבניו כל הימים (מ"ב, ח', י"ט) — י"ת: מלכו; ועל פיו פירש"י ממשלה וניר לשון עֹל. והוא בלשון ארמית: לא עלה עליה עֹל (במדבר, י"ט, ב') — ת"א: נִירָא. וי"מ מלשון נֵר, וכמו: ערכתי נֵר למשיחי (תהלים, קל"ב, י"ז). ופירסט מוסיף להטעים את המליצה, כי להיות האש והנר עיקר בדירת היושבים באהלים, הושאל השם נִיר ליסוד המשפחה והתמדתה; ולא רחוק לשער, כי בא השם הזה בהוראתו השניה— פריחה, אבל בענין צמיחה וגדול, קיום לדורות — שפראָססע—ע"ד שנאמר: שם אצמיח קרן לדוד (תהלים, קל"ב, י"ז). וכמו שקרא הנביא לזרבבל: הנה איש צֶמַח שמו ומתחתיו יצמח (זכריה, ו"ו, י"ב), וכן אמר יחזקאל: והקמתי להם מַטָּע לְשֵׁם (יחזקאל, ל"ד, כ"ט).

מְנוֹרָה, ש"נ, — שם כלי, שבו כמה וכמה נרות מחוברים יחד,— לייכטער, свѣтильникъ: מקשה תעשה המְּנוֹרָה (שמות, כ"ה, ל"א); והמנורה שבמשכן היתה בעלת שבעה נרות (שם, שם, ל"ז), ונקראת גם „מְנֹרַת הַמָּאוֹר" (שם, ל"ה, י"ד). וברבוי: מְנֹרוֹת הזהב (דהי"ב, ד', ז').

תַּנּוּר, ש', — בנין או כלי עשוי להסקה, לאפות ולבשל בו,— אָפּען, печь: תַּנּוּר עשן (בראשית, ט"ו, י"ז), מאפה תַנּוּר (ויקרא, ב', ד'), תַּנּוּר וכירים (שם, י"א, ל"ה), (עיין כירה), אשר אור לו בציון וְתַנּוּר לו בירושלים (ישעיה, ל"א, ט'). ע"ד המליצה: מגדל הַתַּנּוּרִים (נחמיה, ג', י"א), וּבְתַנּוּרֶיךָ (שמות ז', כ"ח).

ב) נוּר, פ"י, מקורו ארמית, —חרישה ועבוד האדמה, לרככה ולנקותה מן הקוצים והעשבים הרעים,— פפליגען, אקקערן, пахать, орать. במקרא לא נמצא כ"א בצווי בקשור עם שם הפעולה, ובמובן המוסרי: נִירוּ לכם ניר ואל תזרעו אל קצים (ירמיה, ד', ג'), נִירוּ לכם ניר (הושע, יו"ד, י"ב), — ע"ד נחי ע"י. ולחרש חרישו (ש"א, ח', י"ב) — ת"י: למינר ניריה. ורגיל במשנה: נָרָה או הובירה (ערכין, ט', א'), נָרָה שנה וזרעה שנה (מכילתא, משפטים, כ'). ובברייתא הבדילו בין נירה ובין חרישה, שכן אמרו: נָרָה שנה ראשונה ושניה חורש ושונה וזורעה קודם לפסח (מנחות, דף פ"ה, ע"א) — ומלשונם זה נראה, שהנירה היא לעקירת הקוצים, והחרישה — לשדד ולרכך את האדמה. וכעין ראיה לדבר, שניר הוא עקירת הקוצים, ממה שנאמר: נִירוּ לכם נִיר ואַל תזרעו אל קוצים (ירמיה, ד', ג'). ובא: השדות המודרמות וְהַמְּנוּנָרוֹת לכך (שם)— ופירש"י: חרושות הרבה. וכן בשביעית (פ"ד, משנה ג') נאמר: „חוכרין נִירִין מן הנכרים בשביעית" — ופירש הרמב"ם: שדה המהופכת בחרישה.

נִיר, שה"פ, — דאס פפליגען, пахание, орание: נִירוּ לכם נִיר (ירמיה, ד', ג'; הושע, יו"ד, י"ב), רב אכל נִיר ראשים (משלי, י"ג, כ"ג), נִר רשעים חטאת (שם, כ"א, ד'), — בחסרון יו"ד. הנכון כפירוש רש"י: חרישותם ומחשבתם. והוא ע"ד שמוש הפעל חרש: חרשתם רשע (הושע, יו"ד, י"ג) — נמשך אל הקודם: נִירוּ לכם נִיר, — ותרגומו: שרגא, מלשון נֵר. ובמשנה— שם לקרקע, שנרו אותה: הבור וְהַנִּיר (פאה, ב', א'), חוכרין נִירִין (שביעית, ד', ג'). ובגזרת הפעל לא מצאנו דבר מתקבל.

ב) 2) נוּר, ארמית, לא נמצא כי אם בשמות; ולפי הנראה מהם, ענינו — מתיחת חוטי הַשְּׁתִי ועניבתם בראש המסכת, כל אחד ואחד מן החוטים בבית המיוחד לו, — ליטצען, אנציעהען, בעפעסטיגען. ומזה:

ניר, במשנה,—שם חוטי־השתי, שעונבים אותם במקום המיוחד להם, — צעטטעלפֿאדען, — ומקום עניבת החוטים האלו נקרא „בית־ניר”: העושה שתי בָּתֵּי־נִירִין בַּנִּירִין (שבת, י״ג, א׳). ועיין תוי״ט. וכן גם: אין לוקחין מן הגרדי לא אירין ולא נִירִין (בבא קמא, קי״ט, ע״ב). ומזה, לדעתנו, במקרא:

מָנוֹר, שם, — קנה גדול וחזק, שבו קשורה המסכת עם כל בתי־הנירים—וועבערפֿלאקק, וועבערבוים, навой у ткачей: ועץ חניתו כִּמְנוֹר ארגים (ש״א, י״ז, ז׳; ש״ב, כ״א, י״ט) — והוא הנקרא במקום אחד: יְתַד הָאֶרֶג (שופטים, ט״ז, י״ד). ובברייתא דשמואל: התלי מָנוֹר המאורות ונטוי מקצה אל קצה (פרק א׳), וכן: מְנוֹר החמה הוא ראש התלי וכו׳ (שם). כצ״ל לפי הנראה לנו, ולא מ נ ו ד בדל״ת. והוא הקוטר, שעליו סובבים המאורות — אקסע, ось— בהשאלה מן „מְנוֹר הארגים”, שהוא מחזיק כל המסכת.

נֵר, שע״פ,—אבי אבנר שר־הצבא לשאול (ש״א, י״ד, נ׳).

נֵרִיָּה, נֵרִיָּהוּ, שע״פ,—אבי ברוך, סופרו של ירמיהו הנביא (ירמיה, ל״ב, י״ב; ל״ו, י״ד).

נוש, פ״ע, — לדעת רבי יהודה בן חיוג, נמצא שרש זה במקרא, בהוראת היות חולה חלי כבד — שווער קראנק זיין, שוואך זיין, опасно болѣть, изнемогать. ומזה פ״א במקרא: חרפה שברה לבי וָאָנוּשָׁה (תהלים, ס״ט, כ״א). וכן דעת האחרונים. והנראה, שזהו יסודו של השרש א נ ש. (עיי״ש).

נָזֶד, מיסוד של ז ו ד. לא נמצא כי אם בשם:

נָזִיד, ש׳, — מאכל מבושל ברותחים, תבשיל, — געקאכטעס בריהע, ва-рево: וַיָּזֶד יעקב נָזִיד (בראשית, כ״ה, כ״ט), ונְזִיד עדשים (שם, שם, ל״ד).

ובמשנה: בִּנְזִיד הדמע (טהרות, פ״ב, משנה ג׳).

נָזָה, פעו״י, דומה לפעל נָדָה. הקל עומד — היות נתז ונזדקר ממקומו, וביחוד בדבר נוזלי, — אנשפּריצען, אנשפּריטצען, брызгать: ואשר יִזֶּה מדמה על הבגד (ויקרא, ו״ו, כ׳); ובוי״ו החבור: וְיֵז נצחם על בגדי (ישעיה, ס״ג, ג׳); ובוי״ו ההפוך: וַיִּז מדמה אל הקיר (מ״ב, ט׳, ל״ג).

ה ה פ ע י ל, יוצא, א) מן הקל— אנשפּרענגען, брызгать, окроплять: וְהִזָּה מן הדם (ויקרא, ד׳, ו״ו), וְהִזָּה על המטהר (שם, י״ד, ז׳). וְהִזֵּיתָ על אהרן (שמות, כ״ט, כ״א), ומַזֵּה מי הנדה (במדבר, י״ט, כ״א), וַיַּז ממנו על המזבח (ויקרא, ח׳, י״א). ובמשנה: ואם הִזָּה מוזה (פרה, י״ב, ה׳) — קיים בו מצות הזייה. ובא: כן יַזֶּה גוים רבים (ישעיה, נ״ב, ט״ו) — י״ת: יבדר, שענינו פזור, וזה בהשאלה ממושג ההזייה והזריקה — צערשפּרענגען, צערשטרייען, ורש״י פירש: כן עתה גם הוא תנבר ידו וְיַזֶּה את קרנות הגוים אשר זירוהו. ונראה שפירשו בהוראת שרש יָדָה, נָדָה. (עיי״ש). ורומז אל האמור בזכריה: לְיַדּוֹת את קרנות הגוים (זכריה, ב׳, ד׳). ועיין נ ד ה. והנכון כדעת המבארים האחרונים, שענינו — ירגיז ויחריד, והם נרתעים וכמו נזדקרים ממקומם מרוב התמהון, — אויפֿפֿאהרען לאססען, אין ערשטוינונג זעטצען, встревожить, по-ражать. ופֿירסט נוזרו מלשון ערבית י ז י, בהוראת קבוץ ואסיפה: יקבץ גוים רבים לראות בהצלחתך. והוא הקודם: „כאשר שממו עליך רבים”. ודחוק.

2) הַזָּיָה, הַזָּאָה, במשנה, שם הפעולה,— שפּרענגען, брызганіе: לקבלה ולְהַזָּיָה (מגילה, ב׳, ה׳).

נזח, עיין ז ח ח.

נָזַל, פעו״י, יסודו ז ל, ז ל ל, הרומה אל ד ל, ד ל ל. הקל עומד,—

עגור ונטיפה וזיבה, — רינגען, פליעססען, литься: יִזַּל מים מדליו (במדבר, כ״ד, ז׳), ישב רוח יִזְּלוּ מים (תהלים, קמ״ז, י״ח); וביחס אל העצם, שממנו נוזלים: אשר יִזְּלוּ שחקים (איוב, ל״ו, כ״ח) — ואפשר שמובנו יוצא. וכ׳: ושחקים יִזְּלוּ צדק (ישעיה, מ״ה, ח׳). והבינוני: נצבו כמו נד נֹזְלִים (שמות, ט״ו, ח׳) — מים נוזלים. ובבחינת שם: וְנוֹזְלֵיהֶם בל ישתיון (תהלים, ע״ח, מ״ד) — נהרות. ובדמעות: ועפעפינו יִזְּלוּ מים (ירמיה, ט׳, י״ח); ובהשאלה: תִּזַּל כטל אמרתי (דברים, ל״ב, ב׳). יִזְּלוּ בשמיו (שיה״ש, ד׳, ט״ז) — התפשטות ונדיפת הריח. ומזה — ב) התכה והמסה, — צערפליעססען, таять: הרים נָזְלוּ מפני ה׳ (שופטים, ה׳, ה׳) — ע״ד מליצת: „ונמסו ההרים תחתיו" (מיכה, א׳, ד׳). ובא: מפניך הרים נָזֹלּוּ (ישעיה, ס״ג, י״ט; ס״ד, ב׳), והוא הנפעל משרש זלל. (עיי״ש).

ההפעיל, מן הקל, יוצא, פעם אחת במקרא, — הגרה והטפה — פליעססען לאססען: מים מצור הִזִּיל למו (ישעיה, מ״ח, כ״א).

3) זִילָה, בפיוט, שה״פ: עתר פצחי כְּזִילַת חשר (רבנא משלם, רשות, שחרית יו״כ).

נֶזֶם, ש״ז, — מין תכשיט האזן והאף, טבעת, — רינג, אהררינג, נאזענרינג, кольцо: נֶזֶם זהב (בראשית, כ״ד, כ״ב), ואשים הַנֶּזֶם על אפה (שם, שם, מ״ז), ואתן נֶזֶם על אפך (יחזקאל, ט״ז, י״ב); ואת הַנְּזָמִים אשר באזניהם (בראשית, ל״ה, ד׳); נִזְמֵי הזהב (שמות, ל״ב, ב׳), וְנִזְמֵי האף (ישעיה, ג׳, כ״א). יסודו: זם, זמם. (עיין שם).

2) נְזַף, ארמית, — גערה של זעף — אנשרייען, אנפאהרען, דראָהען, накричать, угрожать: וַיִּגְעַר בו אביו (בראשית, ל״ז, יו״ד) — ת״א: וּנְזַף. ורגיל במשנה: נָזַף בו משה (ספרי, נשא), שתי נזיפות נזפה (שם, סימן ק״ו). ובבינוני פעול: שכל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נָזוּף (אבות, וי״ו, ב׳); כבני-אדם הַנְּזוּפִים למקום (תענית, י״ד, ע״ב); דחופין וּנְזוּפִין ומטולטלים (אדר״ן, פרק כ׳).

נְזִיפָה, שה״פ, — גערה של זעף בעובר עבירה. ובהלכה אמרו: אין נדוי פחות משלשים יום, ואין נְזִיפָה פחות משבעה ימים (מו״ק, דף ט״ז, ע״א) — כח הנזיפה, שיהיה הנזוף נוהג בעצמו עניני התרחקות מחבריו, הוא נמשך שבעה ימים. וע״מ הארמי — נְזִיפוּת: נהג נְזִיפוּתָא בנפשיה תלתין יומין (שם).

נְזַק, ארמית, פעו״י; הקל, ענינו — היות נחבל ונפחת ונפסד, בגוף ובממון, — שאדען ליידען, быть повреждену, понести потерю: ומלכא לא-להוא נָזִק (דניאל, וי״ו, ג׳) — בממון ובסדר הנהגת המדינה. ובמשנה, בבנין נפעל: ברשות הַנִּזָּק (ב״ק, ב׳, ב׳) — דער בעשאֶדיגטע, терпящій убытокъ, потерпѣвшій, поврежденный. ובמדרש: לכל אחד ואחד שלא יִנָּזֵק (שמו״ר, ה׳).

האַפעֶל, יוצא, — גרם חבלה, הפסד, — בעשאֶדיגען, повредить: וּמְהַנְזְקַת מלכין (עזרא, ד׳, ט״ו). ובמשנה, ע״ד לשון עברית: שור הַמַּזִּיק ברשות הנזק (ב״ק, א׳, ד׳). ונופל גם על בעל-העצם, הַמַּזִּיק: וכשהזיק חב הַמַּזִּיק (שם, א׳, ב׳).

ההֻפעל: ואם הוּזַק בה (שם, ג׳, א׳). ומזה במקרא:

נֶזֶק, ש׳, — הפסד, חבלה, — שאדען, בעשאֶדיגונג, убытокъ, повреждение: אין הצר שוה בְּנֶזֶק המלך (אסתר, ז׳, ד׳). ובמשנה: חייב בְּנִזְקוֹ (ב״ק, ג׳, ב׳); וברבוי: ארבעה אבות נְזִקִין (שם, א׳, א׳) — בעשאֶדיגונגען, поврежденія. כן צריך להיות לפי משקל השם, ולפנינו — נזיקין. (ועיין בתוי״ט).

2) הֶזֶק, בגמרא, ש׳, — כעין הקודם: הֶזֶק שאינו נכר — שמיה הֶזֶק או לא שמיה הֶזֶק (גיטין, נ״ג, א׳), הֶזֶק

ראיה (כ״ב, ב׳, ב׳): אני לא בראתי דבר של הֶזֵּק (ב״ר, פ״ב).

מַזִּיק, במשנה, שם, — בהתיחד לְשֵׁד, — טייפעל, чортъ: ויש אומרים אף הַמַּזִּיקִים (אבות, ה׳, ו״ו).

נָזַר, פעו״י, מיסודו של שרש זור (עיין הערה) הנפעל — וענינו: הפרשה והרחקת עצמו מדבר, במובן המוסרי, — זיך צוריקקציעהען, אבהאלטען, воздерживаться, בקשור עם מ״ם: וְיִנָּזֵר מאחרי (יחזקאל, י״ד, ו״ו), וְיִנָּזְרוּ מקדשי בני־ישראל (ויקרא, כ״ב, ב׳) — שלא יגעו בהם בטומאתם. הֲנִזֵּר, כאשר עשיתי (זכריה, ז׳, ג׳) — מאכילה ושתיה בימים אשר היו מיוחדים לצום. ובלמ״ד: וַיִּנָּזְרוּ לַבֹּשֶׁת (הושע, ט׳, יו״ד) — מקרא קצר הוא = וינזרו מאחרי, ויזנו אחרי הבשת. (עיין הערה). ובדחז״ל בא גם בקל: וְנוֹזֵר עצמו מן היין (במדבר רבה, י״א), ובבינוני פעול, בספרי: הַנְּזוּרִי מתורתו של משה והוא נָזוּר (במדבר, קל״ו).

ההפעיל, יוצא, א) מן הנפעל, בקשור עם מ״ם, — הרחקה והפרשת עצמו או זולתו מדבר־מה — אבהאלטען, צוריקקהאלטען, воздерживать: וְהִזַּרְתֶּם את בני־ישראל מטמאתם (ויקרא, ט״ו, ל״א); מיין ושכר יַזִּיר (במדבר, ו״ו, ג׳) — את עצמו. ב) בקשור עם למ״ד, — הפרשה והבדלה, במובן הקדשה לגבוה, — אויסזאנדערן, ווייהען, посвящать, ע״ד שמוש הפעל בדל. עיין שם. נדר נזיר לְהַזִּיר לה׳ (במדבר, ו״ו, ב׳) — להזיר את עצמו לה׳. וְהִזִּיר לה׳ את ימי נזרו (שם, שם, י״ב), כל־ימי הַזִּירוֹ לה׳ (שם, שם, ו״ו)

נָזִיר, תֹּאַר, עיקו׳) מופרש, מובדל ומקודש לה׳, — אבגעזאָנדערטער, געווייהעטער, посвященный. וזה, כשמקבל עליו את ההקדשה בנדרו: איש או אשה כי יפלא לנדר נדר נָזִיר לְהַזִּיר לה׳ (שם, ו״ו, ב׳). ומפורשים תנאי הנזיר בתורה. ונמצאו בישראל נזירים מקודשים על פי הש״י כשמשון, שנאמר עליו: כי נְזִיר־אלהים יהיה הנער מן הבטן עד יום מותו (שופטים, י״ג, ז׳), — ובמובן זה יתכן שנאמר: ואקים מבניכם לנביאים ומבחוריכם לִנְזִרִים (עמוס, ב׳, י״א) — השוה אותם לנביאים. ובמשנה: הריני נְזִירָה (נזיר, ב׳, ג׳); האיש מדיר את בנו בְּנָזִיר (שם, ד׳, ו״ו). וגזרו ממנו פעל בקל: אחת גדולה נָזַרְתִּי (שם. א׳, ה׳) — קבלתי עלי להיות נזיר. מי שֶׁנָּזַר שתי נזירות (שם, ג׳, ב׳), הייתם נוֹזְרִים (שם, ה׳, ד׳). ובנפעל: ואין הקטנים נִזּוֹרִים (במדבר רבה, יו״ד) — אין מדירים אותם בנזיר. ובהפעיל: יכול שֶׁיַּזִּיר את אחרים? את עצמו מַזִּיר, ואין מַזִּיר את אחרים (שם). — והיה ענין הנזירות קדום בישראל ונוהג עד סוף ימי הבית השני, כידוע; שבימי שמעון בן־שטח עלו שלש מאות נְזִירִים (ירושלמי, ברכות, פרק ז׳), ובעצם ימי חרבן הבית: עלו נְזִירִים מן הגולה (נזיר, פרק ה׳, משנה ד׳). והנזירים היו מסוגים שונים: נזיר־עולם, נזיר־שמשון ונזיר סתם. וענינם מבואר במשנה וגמרא נזיר פ״א ו„במשנה־תורה״ להרמב״ם, הלכות נזירות. והנזירים היו נכבדים ויקרים בעיני העם, וכנראה שהיו נוזרים מן המשפחות המיוחסות בישראל ומבחוריהם. וכמ״ש: ומבחוריכם לִנְזִרִים (עמוס, ב׳, ט׳). וזהו מליצת: ולקדקד נְזִיר אחיו (בראשית, מ״ט, כ״ו; דברים, ל״ג, ט״ז) — כנוי מליצי ליוסף, שהיה מכובד ומורם בעיני אֶחָיו. וכן: זַכּוּ נְזִירֶיהָ משלג (איכה, ד׳, ז׳) — מסבים אל הקודם: „בני־ציון היקרים״ (שם, ד׳, א׳). וכשם שנמצאו נזירים, כן היו מצויות נזירות; ומעשה בהילני המלכה, שהלך בנה למלחמה, ואמרה: „אם יבא בני בשלום, אהיה נזירה שבע שנים״ — ובא (נזיר, י״ט, ע״ב; ועיין משנה, נזיר, פ״ב). ועל שם שעיקר הדבר, שהנזיר מצוין בו

ונכר לכל רואיו, הוא גידול השער, נקראו ב) הגפנים שלא נזמרו זמורותיהם, שדומות לשערות, ע״ד ההשאלה „נָזִיר״— דער אונבעשניטטע וויינשטאק, необрѣзанная лоза: ואת ענבי נְזִירֶךָ לא תבצר (ויקרא, כ״ה, ה׳), ולא תבצרו את־נְזִרֶיהָ (שם, שם, י״א).

נֵזֶר, נֶזֶר, ש׳, עיקרו — זֵר־זהב הנתון בראש משיח־אלהים, הנמשח לכהונה גדולה או למלכות —, דיאדעם, קראָנע, вѣнецъ, діадимъ: ונתת את נֵזֶר הקדש על המצנפת (שמות, כ״ט, ו״ו) — והוא המיוחד בשמו צִ י ץ, כמפורש: צִיץ נֵזֶר הקדש (שם, ל״ט, למ״ד), וכן נקרא גם שמן־המשחה בשם נ ז ר: כי נֵזֶר שמן משחת אלהיו עליו (ויקרא, כ״א, י״ב). ובמלכים המשוחים: ואקח את הַנֵּזֶר אשר על ראשו (ש״ב, א׳, י״ד), חללת לארץ נִזְרוֹ (תהלים, פ״ט, מ״ם), ועליו יציץ נִזְרוֹ (שם, קל״ב, י״ח). (עיין צ י ץ). וע״ד המליצה: אבני נֵזֶר מתנוססות (זכריה, ט׳, ט״ז). והתיחד אל שְׂעַר ראש הנזיר המקודש להש״י,— דאס גייהעטע האופטהאאר: כי נֵזֶר אלהיו על ראשו (במדבר, ו״ו, ז׳), וגלח וגו׳ את ר א ש נִזְרוֹ (שם, שם, י״ח) — כמו: „נ ז ר ראשו״. אחר התגלחו את נִזְרוֹ (שם, שם, י״ט). ומזה — כל ענין נדר הנזיר בכלל —, דיא נאזירוויהע, освященіе: כל ימי נִזְרוֹ (שם, שם, ד׳; ח׳), קרבנו לה׳ על נִזְרוֹ (שם, שם, כ״א), על תורת נִזְרוֹ (שב). ובמובן פאר השער, שבראש הנזיר, נאמר בדרך השאלה: גזי נִזְרֵךְ (ירמיה, ז׳, כ״ט), — סימן לצער ואבלות. והפייטנים גזרו ממנו פ ע ו ל ואמרו: צאן ידך בעדי נָזוּר (קרובות, ז׳ פסח) — געקראָנט.

מִנְּזָר, שם, פ״א במקרא; לדעת המפרשים הראשונים, הוא מן נ ז ר, וענינו: נ ו ש א־נ ז ר, שר גדול, נזיר אחיו, — פירסט, вельможа: מִנְּזָרַיִךְ כארבה וטפסריך כגוב גובי (נחום, ג׳, י״ז). והנראה כדעת פירסט, שענינו: צבאות־חיל, שכירי מלחמה, — זאלדנערהויפען, войско, солдаты. והיא, לדעתנו, מלה נכרית, דומה לשם טִפְסָר. (ועיין ט פ ס ר, ר ו כ ל).

נְזִירוּת, במשנה,—קדושת נדר הנזיר,— נאזירוויהע, освященіе; נאזיר־געליבדע, обѣтъ освященія: כל כנוי נְזִירוּת כִּנְזִירוּת (נזיר, א׳, א׳), סתם נְזִירוּת שלשים יום (שם, שם, ב׳).

נ ח ב, לא נמצא כי אם בשם עצם פרטי:

נַחְבִּי, — בן־ופסי, למטה נפתלי, מן המרגלים (במדבר, י״ג, י״ד) — לדעת הז״ל, לפי הדרש, הוא משרש ח ב א: שהחביא דבריו של הקב״ה (סוטה, ל״ד, ע״ב), ולשיטתם נוכל לשער לפי פשוטו, שטעמו כמו ס ת ו ר.

נָחָה, פ״י, הקל (מיסוד נ ח ומן נ ו ח, נ ח ם) נרדף לפעל נ ה ג, נ ה ל, במקצת הוראותיהם, וענינו: ניהול בני־אדם בדרך למקום מיוחד, וכולל כלכלתם בדרך ושמירתם ממכשולים ופגעים, — פיהרען, לייטען, אנלייטען, вести, руководить: ולא נָחָם אלהים דרך ארץ פלשתים (שמות, י״ג, י״ז), נָחִיתָ ב ח ס ד ך (שם, ט״ו, י״ג) — והכפל: נֵהַלְתָּ ב ע ז ך. לך נְחֵה את העם (שם, ל״ב, ל״ד), אנכי בדרך נָחַנִי ה׳ (בראשית, כ״ד, כ״ז). ובא: נָחִיתָ כצאן עמך (תהלים, ע״ז, כ״א) — שעורו: נָחִיתָ עמך, כמו שמנהיגים את הצאן. ובמובן המוסרי: ה׳ נְחֵנִי בצדקתך (שם, ה׳, ט׳), וּנְחֵנִי בארח מישור (שם, כ״ז, י״א), וְנָחֲךָ ה׳ תמיד (ישעיה, נ״ח, י״א).

ה ה פ ע י ל, כעין הקל, א) — לייטען, פיהרען, вести: אשר הִנְחַנִי בדרך אמת (בראשית, כ״ד, מ״ח), לַנְחֹתָם הדרך (שמות, י״ג, כ״א), ובתוספת ה״א: לְהַנְחֹתָם בהדרך (נחמיה, ט׳, י״ט), ובעמוד ענן הִנְחִיתָם (שם, שם, י״ב) — על־ידי אמצעי. ובמובן המוסרי: תַּנְחֵנִי ותנהלני (תהלים, ל״א, ד׳), בעצתך תַּנְחֵנִי (שם, ע״ג, כ״ד),

בהתהלכך תַּנְחֶה אֹתָךְ (משלי, ו״ו, כ״ב). וביחס אל המקום, שלשם מוליכים — הינפיהרען: בצור־ירום ממני תַנְחֵנִי (תהלים, ס״א, ג׳), וַיַּנְחֵם אל מחוז חפצם (שם, ק״ז, ל׳). ובא ב) בענין לקיחה והבאה — פרינגען: מן ארם יַנְחֵנִי בלק (במדבר, כ״ג, ז׳), ולפני גדולים יַנְחֶנּוּ (משלי, י״ח, ט״ז). ג) במובן הנהגה של סידור הענינים ותיקונם, — לייטען: ולאמים בארץ תַּנְחֵם (תהלים, ס״ז, ה׳) — והקודם: כי תשפוט עמים מישור. ה׳ בדד יַנְחֶנּוּ (דברים, ל״ב, י״ב). ואפשר שמזה: ועיש על בניה תַנְחֵם (איוב, ל״ח, ל״ב), ד) בענין הולכה בעל־כרח ובחזקת־היד, הַגְלוֹת — וועגפיהרען: שטח לגוים וַיַּנְחֵם (שם, כ״ב, י״ג) — מקביל אל הקודם: משגיא לגוים ויאבדם. ומזה — בענין תפישה ואחיזה: גם שם ידך תַנְחֵנִי (תהלים, קל״ט, יו״ד) — והכפל: ותאחזני ימינך. ה) בהוראת פעל נוח — א) בענין שימה והושבה במקום: וַיַּנְחֵם את פני מלך מואב (ש״א, כ״ב, ד׳) — הינפיהרען, בעזעטצען. וַיַּנְחֵם בחלח ובחבור (מ״ב, י״ח, י״א) — וכמו שנאמר למעלה: וישב אותם בחלח (שם, י״ז, ז״ו); וַיַּנְחֵם בערי הרכב (מ״א, יו״ד, כ״ו) — לעגען. ב) בענין מנוחה — בערוהיגען, רוהע פערשאפפען: וארפאהו וְאַנְחֵהוּ (ישעיה, נ״ז, י״ח). בערבית יורה הפעל נח: גרוש, דפיקה, — טרייבען.

נָחַל, פעו״י, הקל, יוצא לשני. ענינו — תפיסת אחוזה וקנין, — אין בעזיטץ נעהמען, получать удѣлъ, взять во владѣніе, ונופל א) על אחוזות הארץ, אשר נתן הש״י לבני ישראל לקנין עולם: וְנָחַלְתָּ את־הארץ (שמות, כ״ג, ל״ד), וְנָחֲלוּ לעלם (שם, ל״ב, י״ג), כי לא נִנְחַל אִתָּם (במדבר, ל״ב, י״ט); ומזה — קבלת ירושת־אבות, — ערבען, наслѣдовать: לא תִנְחַל בבית אבינו (שופטים, י״א, ב׳), ויתר גויי יִנְחָלוּם (צפניה, ב׳, ט׳) — יקנו אותם לעבדים. ובמשנה: יש נוחלים ומנחילים (ב״ב, ח׳, א׳). ובמובן המוסרי: נָחַלְתִּי עדותיך לעולם (תהלים, קי״ט, קי״א), שקר נָחֲלוּ אבותינו (ירמיה, ט״ז, י״ט), עכר ביתו יִנְחַל רוח (משלי, י״א, כ״ט). ועל דרך המליצה נאמר בהתיחס אל הש״י, קונה שמים וארץ, אשר בידו לבד לתת נחלה בארץ: כי אתה תִנְחַל בכל הגוים (תהלים, פ״ב, ח׳). וכמו כן במובן אחר, — לבחור לו לחבל ונחלה, — זיך אנאייגנען, присвоить себѣ: וסלחת לעוננו ולחטאתנו וּנְחַלְתָּנוּ (שמות, ל״ד, ט׳) — וכמו שנאמר: יעקב חבל נחלתו (דברים, ל״ב, ט׳). וכן: וְנָחַל ה׳ את יהודה חלקו על אדמת הקדש (זכריה, ב׳, ט״ז) — לנחלתו ולחלקו. ויש שפרשו את שני המקומות האחרונים האלה בהוראת ב) יוצא לשלישי, — ע״ד הפיעל וההפעיל, — אין בעזיטץ געבען, удѣлять. וכמו שבא: אשר יִנְחֲלוּ לכם את הארץ (במדבר, ל״ד, י״ז), ויכלו לִנְחֹל את הארץ (יהושע, י״ט, מ״ט). והנראה לנו, כי גם בשני המקומות האלה, ענינם — יוצא לשני, והטעם: לקבל את הארץ בנחלה בשם השבטים. וכן פירשו: בשבילכם.

הפיעל, יוצא לשלישי, — נתינת נחלה — אין בעזיטץ געבען, удѣлять: לְנַחֵל את בני־ישראל בארץ כנען (במדבר, ל״ד, כ״ט) — ורש״י פירש: שהם ינחילו אותה לכם למחלקותיה, — איינטהיילען. אשר נִחַל משה (יהושע, י״ג, ל״ב). ועיין ההפעיל.

ההפעיל, יוצא לשלישי, — נתינת נחלה, או גרם לנחול נחלה, — אין בעזיטץ געבען, надѣлять: הארץ אשר הִנְחַלְתִּי אם אבותיכם (ירמיה, ג׳, י״ח), והוא יַנְחִילֶנָּה את ישראל (דברים, א׳, ל״ח), בארץ אשר ה׳ אלהיכם מַנְחִיל אתכם (שם, י״ב, יו״ד); בְּהַנְחֵל עליון גוים (שם, ל״ב, ח׳) — בתתו נחלה מיוחדת לכל גוי וגוי בארץ. ובמובן הורשה, — ערבען לאססען: ביום הַנְחִילוֹ את בניו (שם, כ״א, ט״ז). וע״ד ההשאלה: לְהַנְחִיל אהבי יש (משלי, ח׳, כ״א),

וכסא כבוד יַנְחִלֵם (ש"א, ב', ח'). — ובהבדל שבין הפיעל לבין ההפעיל, דעת הרוו"ה, בכוונת דברי רש"י על „לְנַחֵל את בני-ישראל" (במדבר, ל"ד, כ"ט): שהפיעל ענינו — חלוק הנחלה למחלקותיה, לאיש כפי חלקו; וההפעיל יוצא לשני פעולים. (הבנת המקרא). ולדעת ארשד"ל, ענין הפיעל הוא — חלוק הנחלה בפועל בין נוחליה („בכורי העתים", תקפ"ח). ובמשנה: יש נוחֲלִים ומַנְחִילִים (ב"ב, ח', א').

הָפְעַל, פ"א במקרא, — מן ההפעיל: כן הָנְחַלְתִּי לי ירחי שוא (איוב, ז', ג') — אין בעזיטץ קאָממען, צו געטהיילט ווערדען, — было мнѣ удѣлено — היו לי לנחלה.

התפעל, יוצא, שלא כמשפט, וענינו — החזיק בקנין, — זיך אין בעזיטץ זעטצען: וְהִתְנַחַלְתֶּם את הארץ (במדבר, ל"ג, נ"ד). ובענין הורשת ירושה, — פערערבען, давать въ наслѣдство, — ובדבר שיש בו רוח-חיים: וְהִתְנַחַלְתֶּם אתם לבניכם (ויקרא, כ"ה, מ"ו), וְהִתְנַחֲלוּם בית ישראל וגו' לעבדים (ישעיה, י"ד, ב').

נַחֲלָה, ש"נ, — קנין אחוזה כל-שהיא, קרקעות ומטלטלים, — בעזיטץ, בעזיצטום, владѣніе, имѣніе: לא ינחלו נַחֲלָה (במדבר, י"ח, כ"ג), אחזת נַחֲלָה (שם, כ"ז, ז') — גרונדבעזיטץ. כי באה נַחֲלָתֵנוּ אלינו מעבר הירדן (שם, ל"ב, י"ט). ונופל על הירושה—ערבבעזיטץ: בית והון נַחֲלַת אבות (משלי, י"ט, ד'). וארץ-ישראל בכללה נקראת „נַחֲלָה", — הנתונה להם על פי הש"י: אל המנוחה ואל הַנַּחֲלָה (דברים, י"ב, ט'), הנגעים בַּנַּחֲלָה (ירמיה, י"ב, י"ד), בכל שדה נַחֲלַת ישראל (שופטים, כ', ו"ו), למה תבלע נַחֲלַת ה' (ש"ב, כ', י"ט), מִנַּחֲלַת אלהים (ש"ב, י"ד, ט"ז). וביחס אל הש"י, הכוונה — דבר החביב לו ביותר כחביבות נחלה לבני-אדם, ומתיחס אל ארץ-ישראל: בהר נַחֲלָתְךָ (שמות, ט"ו, י"ז), חללתי נַחֲלָתִי (ישעיה, מ"ז, ו"ו). ואל האומה הישראלית: והם עמך וְנַחֲלָתֶךָ (דברים, ט', כ"ט), יעקב חבל נַחֲלָתוֹ (שם, ל"ב, ט'), גאלת שבט נַחֲלָתֶךָ (תהלים, ע"ד, ב'). וכן נקרא גם בית-המקדש: באו גוים בְּנַחֲלָתֶךָ (שם, ע"ט, א') — והכפל: „טמאו את היכל קדשך". (עיין מכילתא, בשלח, השירה, יו"ד). וכן — כל דבר הנתן לקנין וחק קבוע לצרכו — אנטהייל: ולבני לוי נתתי כל מעשר בישראל לְנַחֲלָה (במדבר, י"ח, כ"א), כי כהנת ה' נַחֲלָתוֹ (יהושע, י"ח, ז'); ובמובן זה — נרדף לשם חֵלֶק: חלקך וְנַחֲלָתְךָ (במדבר, י"ח, כ'), העוד לנו חֵלֶק וְנַחֲלָה בבית אבינו (בראשית, ל"א, י"ד). ובענין חֵלֶק של השתתפות — אנטהייל: אין לנו חלק בדוד ולא נַחֲלָה בבן ישי (ש"ב, כ', א'). וגם בענין גורל והבל — לאָאָז: וְנַחֲלַת אמרו מאל (איוב, כ', כ"ט), נד קציר ביום נַחֲלָה (ישעיה, י"ז, י"א). עיין חלה. וברבוי: אלה הַנְּחָלוֹת אשר נחלו אלעזר וגו' (יהושע, י"ט, נ"א), לְהַנְחִיל נְחָלוֹת שממות (ישעיה, מ"ט, ח'); ורבי יהודה הלוי אמר במובן חֵלֶק של השתתפות: ואין בי וביניהם נְחָלָה (ב„בתולת בת-יהודה"). והתיר לעצמו לאמר נְחָלָה, — תמורת נַחֲלָה, — אולי מפני שהרבוי נְחָלוֹת. (הרשד"ל). והשם נחלה, כהפעל נחל, הונח על הירושה. וחוקי הנחלות-הירושות מבוארים בסדר נחלות עפ"י המשנה: סדר נחלות כך הוא וכו' (בבא בתרא, קט"ו, ע"א). — ובא גם על משקל

נַחֲלַת, ש"נ, — חבל וחלק, — טהייל, לאָאָז: אף נַחֲלַת שפרה עלי (תהלים, ט"ז, ו"ו) — פ"א במקרא. ובגזרת השרש הזה לא ראינו דבר מתקבל.

נַחַל, ש"ז, יסודו חלל, — ועיקרו, כנראה: א) בקעה ועמק חלול משוך בין רוכסי-הרים וסלעים, — טהאל, долина: ויחפרו עבדי יצחק בַּנַּחַל (בראשית, כ"ו, י"ט), חלקי אבנים מן הַנַּחַל (ש"א, י"ז, מ'). וברבוי: בערוץ

נְחָלִים לִשְׁכֹּן (איוב, ל"ד, ו"ו), ובצור נְחָלִים אופיר (שם, כ"ב, כ"ד), בְּנַחֲלֵי הבתות (ישעיה, ז', י"ט). ומזה — ב) נהר חשוטף והולך בעמקים — באך, פלוסס, שטראם, потокъ, рѣка: וייבש הַנָּהַל (מ"א, י"ז, ז'), ורוחו כְּנַחַל שוטף (ישעיה, ל"ד, כ"ח). וברבוי: וּנְחָלִים ישטפו (תהלים, ע"ח, כ'). ופ"א בתוספת ה"א: נַחְלָה עבר על נפשנו (שם, קכ"ד, ד'), וכן גם ברבוי זוגי פ"א: אשר יבא שם נַחֲלַיִם (יחזקאל, מ"ז, ט'); ובסמיכות: נַחֲלֵי מים (דברים, ח', ז'). ובהשאלה: כְּנַחַל גפרית בערה (ישעיה, ל"ד, ל"ג); נַחֲלֵי בליעל יבעתני (ש"ב, כ"ב, ה'). (ועיין ב ל י ע ל). נהרי נַחֲלֵי דבש וחמאה (איוב, כ', י"ז), ברבבות נַחֲלֵי שמן (מיכה, ו"ו, ז'); ובא: וצדקה כְּנַחַל א י ת ן (עמוס, ה', כ"ד) — נחל קרומים, מלא מים תמיד ושוטף בחזקה, (ועיין אֵיתָן). ולפי הנראה, שבעיקר הנהתו, ענין השם נ ח ל — קטן מעַיִן נהר. ושעל־כן בא נַחַל בחבור לשמות הנהרות הקטנים שבארץ־ישראל ובגבולה: נַחַל־אַרְנוֹן, נַחַל־בְּשׂוֹר, נַחַל־יַבֹּק, נַחַל־כְּרִית, נַחַל־הָעֲרָבָה, נַחַל־קִדְרוֹן, נַחַל־קִישׁוֹן, וכדומה. ומקומם יבואר בשמות המורכבים עמו. וכן „נַחַל־מִצְרַיִם" — איננו היאור הגדול נ י ל, כי אם הנהר הקטן, אשר בגבול דרום ארץ־ישראל, הנקרא בערבית „וואדי־אֶל־עריש", ובלשון יונית — Rhi-nokoruva. ויצא נַחַל מצרים (יהושע, ט"ו, ד'. ובשאר מקומות). ונקרא על המעט גם בשם: נְהַר מ צ ר י ם (בראשית, ט"ו, י"ח). ועיין נַחַל־הָעֲרָבָה.

נַחֲלִיאֵל, שע"פ, — אחד המקומות, שחנו שם בני־ישראל במדבר (במדבר, כ"א, י"ט). ובתרגום שמרוני: נ ח ל א ל.

נַחֲלֵי־גָעַשׁ, עיין ג ע ש.

נְחִילוֹת, ש ם, — מין כלי־זמר: למנצח אל הַנְּחִילוֹת (תהלים, ה', א') — וי"ת: הנגין, והוא מן מחול. ועיין נ ח י ל.

2) **נְחִיל**, במשנה, — קבוץ של דבורים המתקבצות בכוורת אחת — ביענענשוואַרם, рой. וכן: נְחִיל של דבורים (ב"ק, יו"ד, ב'), מכאן יצא נְחִיל זה, — להציל את נְחִילוֹ (שם). לפי הערוך, כן הוא גם בערבית. והונח השם נחיל לא רק על נחיל של דבורים, כי אם גם על קבוץ בעלי־חיים לחבורה אחת בכלל: הרי שהוציא תינוק מן הנהר והעלה נְחִיל של דגים עמו (ירושלמי, שבת, סוף פרק ג').

נֶחֱלָמִי, עיין ח ל ם.

נָחַם, פ"ע, דומה לשרש נ ה ם, מיסודו של ה ם, וקרוב לשרש ר ח ם ביסודו גם הוא; וענינו—המית והתרגשות הנפש, ובערבית הוראתו — התנשמות חזקה, הָאֲנָה, הָאֲנָק — טיעף אַטהמען, שטאֶהנען, стенаніе. לא נמצא בקל. ושמושו: בבנין

ה נ פ ע ל — א) התרגשות של צער על מעשה שנעשה בתחלה לתכלית מיוחדת, ויצא למורת־רוח, —התחרט— זיך בערייען, זיך איבערלעגען, одумываться раскаяваться, сожалѣть: וה' נִחָם כי המליך את שאול (ש"א, ט"ו, ל"ח), כי נִחַמְתִּי כי עשיתם (בראשית, ו"ו, י"ז). וביחס הלמ"ד ו„אֶל": והעם נִחָם ל ב נ י מ ן (שופטים, כ"א, ט"ו); וַיִּנָּחֲמוּ בני ישראל אֶל בנימן (שם, שם, ו"ו). וכן — התרגשות של צער על מעשה רע שנעשה, חרטה, בהסכמה להיטיב דרכו,—בערייען, рас-каяваться: אחרי שובי נִחַמְתִּי (ירמיה, ל"א, י"ט)—והכפל: ו א ח ר י ה ו ד ע י ס פ ק ת י ע ל י ר ך. ובקשור „על": אין איש נִחָם עַל רעָתו (שם, ח', ו"ו). ועם זה — שנוי מחשבה והסכמה לעשות דבר־מה, בקשור „על", „אֶל": וַיִּנָּחֶם ה' עַל הרעה אשר דבר לעשות (שמות, ל"ב, יו"ד), וַיִּנָּחֶם ה' אֶל הרעה (ש"ב, כ"ד, ט"ז), וְנִחַמְתִּי עַל הטובה (ירמיה, י"ח, יו"ד), נִחַם ה' על זאת, לא תהיה (עמוס, ז', ג', ו"ו). ובזולת הקשור: מי יודע

ישוב וְנִחַם האלהים ושב מחרון אפו (יונה, ג', ט'). — ומזה: ב) התרגשות רחמים, — זיך ערבארמען, מיטלייד האבען: ולא אחוס ולא אֶנָּחֵם (יחזקאל, כ"ד, י"ד), נלאיתי הִנָּחֵם (ירמיה, ט"ו, ו"ו) — כי הפעלים נחם, רחם קרובים ביסודם. (עיין נִחוּם, נְחוּם). ג) שוב הנפש למנוחה, אחרי ההתנשמות החזקה של התרגשות הצער, והנשימה תשוב לטבעה, — אטהעם האללען, זיך ערהאלען (respirare), זיך טראָסטען, בערוהיגען, успокоиваться: כי נִחַם על אמנון כי מת (ש"ב, י"ג, ל"ט), העל אלה אֶנָּחֵם (ישעיה, נ"ז, ו"ו), וַיִּנָּחֵם יצחק אחרי אמו (בראשית, כ"ד, ס"ז), מאנה הִנָּחֵם נפשי (תהלים, ע"ז, ג'). ומזה — ד) בענין קיחת נקמה, כי המתנקם משכך המית נפשו, ושב למנוחתו, — זיך בעפריעדיגונג פערשאפפען, זיך ראַכען, отмстить: הוי אֶנָּחֵם מצרי (ישעיה, א', כ"ד) — והכפל: וְאִנָּקְמָה מאיבי. ובא: וַיִּנָּחֲמוּ בארץ תחתית (יחזקאל, ל"א, ט"ז) — רש"י פירש: יקבלו תנחומים. וי"מ — בענין חרטה. והנראה, כדעת פירסט, שהוא בהוראתו הראשונה, — האנק, האנח, נהימה. וכעין שנאמר למעלה: וְנַהֲמְתֶּם איש אל אחיו (שם, כ"ד, כ"ג).

הפיעל, יוצא, — מן הנפעל בהוראה ג), — השבה למנוחת הנפש בדברי רצוי ופיוס, — בערוהיגען, успокоивать: כי נִחַמְתָּנִי וכי דברת על לב שפחתך (רות, ב', י"ג), אל תאיצו לְנַחֲמֵנִי על שד בת־עמי (ישעיה, כ"ב, ד'), מה אשוה לך וַאֲנַחֲמֵךְ (איכה, ב', י"ג) — ע"ד: „צרות רבים—חצי־נחמה". וכן בהבטחת יחול טוב לעתיד והשבת שבות והשלמת החסרון: עזרתני וְנִחַמְתָּנִי (תהלים, פ"ו, י"ז), נַחֲמוּ נַחֲמוּ עמי (ישעיה, מ', א'), כי נִחַם ה' עמו גאל ירושלים (שם, נ"ב, ט'). ובענין רחמנות וחמלה, — זיך ערבארמען: ישב אפך וּתְנַחֲמֵנִי (שם, י"ב, א'), כי נִחַם ה' עמו ועניו ירחם (שם, מ"ט, י"ג), ואין להם מְנַחֵם (קהלת, ד', א'), אנכי הוא מְנַחֶמְכֶם (ישעיה, נ"א, י"ב); וע"ד המליצה: תְּנַחֲמֵנִי ערשי (איוב, ז', י"ג) — אמצא משיבת־נפש, מנוחה בערשי. ועל הרוב יבוא בענין דברי־נעם והשתתפות־בצער, מתאבל על מת—טראָסטען, утѣшать: ויקמו כל בניו וגו' לְנַחֲמוֹ (בראשית, ל"ז, ל"ה), כאשר אבלים יְנַחֵם (איוב, כ"ט, כ"ה), כי שלח לך מְנַחֲמִים (ש"ב, י"ד, י"ג), מְנַחֲמֵי עמל כלכם (איוב, ט"ז, ב') — ע"ד: ואיך תְּנַחֲמוּנִי הבל (שם, כ"א, ל"ד) — תנחומים שאין בהם ממש. ובא: זה יְנַחֲמֵנוּ ממעשנו ומעצבון ידינו (בראשית, ה', כ"ט) — הנראה, שענינו: נתינת מנוחה—רוהע פערשאפפען; שבטך ומשענתך המה יְנַחֲמֻנִי (תהלים, כ"ג, ד').

הפועל: ובירושלם תְּנֻחָמוּ (ישעיה, ס"ו, י"ג), — געטראָסטעט ווערדען, быть утѣшаему; עניה סערה לא נֻחָמָה (ישעיה, נ"ד, י"א) — בענין מנוחה, הפך סערה, — בערוהיגט ווערדען.

ההתפעל, א): בהוראת הנפעל — בענין שנוי מחשבה, — בערייען, אנדערש זיננען ווערדען, раздумать, раскаиваться: ובן אדם וְיִתְנֶחָם (במדבר, כ"ג, י"ט), — והקודם: לא איש אֵל ויכזב. ב): בהוראת הנפעל והפיעל, — שוב למנוחה, וקבלת תנחומים, — זיך בערוהיגען, успокоиваться: זכרתי משפטיך וגו' וָאֶתְנֶחָם (תהלים, קי"ט, נ"ב), וימאן לְהִתְנַחֵם (בראשית, ל"ז, ל"ה) — על מת, והנחתי חמתי בם וְהִנֶּחָמְתִּי (יחזקאל, ה', י"ג) — בחסרון התי"ו. ג) בענין הרגשת רחמים, — זיך ערבארמען: ועל עבדיו יִתְנֶחָם (דברים, ל"ב, ל"ו; תהלים, קל"ב, י"ד). ד) שאיפת נקמה לשכך חֵמה — נאך ראכע שנויבען: אחיך מִתְנַחֵם־לך להרגך (בראשית, כ"ז, מ"ב) — וי"מ: מנחם נפשו במה שאומר להרגך.

נֹחַם, ש"מ, — רחמים, או חרטה על הרע שאני עושה, — מיטלייד, רייע, сожалѣніе, каяніе: נֹחַם יסתר מעיני (הושע, י"ג, י"ד).

נֶחָמָה, ש״נ, — שעשועים למשיבת־נפש בצר, — טראָסט, בערוהיגונג, утѣшеніе, успокоеніе: זאת נֶחָמָתִי בעניי (תהלים, קי״ט, נ׳), ותהי־עוד נֶחָמָתִי (איוב, ו׳, י׳). ובגמרא: אֶרְאֶה בְּנֶחָמָה (חגיגה, ט״ז, ע״ב) — לשון שבועה. כל המצער עצמו עם הצבור, זוכה ורואה בְּנֶחָמַת הצבור (תענית, י״א, ע״א), בעל נֶחָמוֹת ינחם אתכם (כתובות, ח׳, ע״ב), ובשבת מתחיל בְּנֶחָמָה ומסיים בְּנֶחָמָה (ברכות, מ״ח, ע״ב) — ופירש״י: ברכת „בונה ירושלים" קורא נחמה, — שמתחלת ב„רחם" או ב„נחמנו". ובמדרש: אין מבקשים לשמוע אלא דברי ברכות וְנֶחָמוֹת (שיהש״ר, ב׳, ה׳). ובתיב״ע: ויקבל בִּרְכָן וְנַחֲמָן (יואל, ב׳, י״ד).

נִחוּם, — ברבוי: נִחוּמִים, נִחֻמִים, — א) בהוראה הראשונה: המית הנפש ברגשת רחמים, — מיטליידען, состраданіе: יחד נכמרו נִחוּמָי (הושע, י״א, ח׳) — כעין שנאמר: כי נכמרו רחמיו (בראשית, מ״ג, ל׳). ובחסרון וי״ו — ב) פיום ורצוי — טראָסטונג: דברים טובים דברים נִחֻמִים (זכריה, א׳, י״ג) — במובן תארי. ומזה — השבת שבות וגמול טוב: ואשלם נִחֻמִים לו ולאבליו (ישעיה, נ״ז, י״ח). ובגמרא, בל״י: נִחוּם אבלים (כתובות, ח׳, ע״ב).

תַּנְחוּם, — ברבוי: תַּנְחוּמִים, ש׳, — כעין הקודם, — טראָסט, בעמיטליידונג, соболѣзнованіе: תַּנְחוּמֶיךָ ישעשעו נפשי (תהלים, צ״ד, י״ט) — דברי הבטחתך להיות בעזרי. ושבעתם משד תַּנְחֻמֶיהָ (ישעיה, ס״ו, י״א) — הטוב אשר ייטב לה הש״י, להשיב שבותה; והכפל: מזיז כבודה. ולא ישקו אותם כוס תַּנְחוּמִים על אביו (ירמיה, ט״ז, ז׳), — מנהג קדום בישראל, והיה נהוג עוד בימי התנאים. (עיין כתובות, דף ח׳, ע״ב). ובמשנה: קִבֵּל עליו תַּנְחוּמִים (ברכות, פ״ב, משנה ב׳).

תַּנְחוּמָה, ש״נ, — ברבוי: תַּנְחוּמוֹת, — כעין הקודם: א) רחמים וחמלה — ערבאַרמען: המעט ממך תַּנְחוּמוֹת אל (איוב, ט״ו, י״א). ב) דברי נחמה: ותהי זאת תַּנְחוּמֹתֵיכֶם (שם, כ״א, ב׳).

נַחַם, שע״פ, — אבי קעילה (דהי״א, ד׳, י״ט).

נַחוּם, שע״פ, האלקשי — נביא בישראל ועל שמו נקרא ספר נבואותיו: „נַחוּם" בתרי־עשר.

נְחוּם, שע״פ, — מעולי הגולה עם זרבבל (נחמיה, ז׳, ז׳). ובספר עזרא (ב׳, ב׳) נקרא: רְחוּם.

נְחֶמְיָה, שע״פ, א) בן־חכליה, התרשתא, הפחה בירושלים, פרנס גדול בישראל, בעלותם מגלות בבל. ודבריו כתובים על ספרו הנקרא על שמו. ב) בן־עַזְבּוּק, שהחזיק בבנין חומות ירושלים בימי נחמיה בן־חכליה (נחמיה, ג׳, ט״ז).

נַחֲמָנִי, שע״פ, — מעולי הגולה בימי זרבבל (שם, ז׳, ז׳).

תַּנְחֻמֶת, שע״פ, הנטפתי, — אבי שריה, מגדולי השרים בימי יהויכין (מ״ב, כ״ה, כ״ג; ירמיה, מ״ם, ח׳). ומזה — השם תַּנְחוּם, בימי חכמי התלמוד.

נָחַץ, פ״י, דומה לפעל נָעַץ, בענין דקירה, ומזה — דפיקה, דחיפה ואיצה — דראָנגען, אנטרייבען, тереть, торопить — במקרא לא נמצא כי אם פ״א ובבינוני פעול: כי היה דבר המלך נָחוּץ (ש״א, כ״א, ט׳) — דפוק ורחוף בצווי למהר עשותו — דרינגענד. ובפיוט: להפליא נְחוּצִים (שיר היחוד). ומזה בפיוט בבנין פיעל: נִחֵץ מבשר עלות הפורץ (יוצר, ב׳ דר״ה) — מהר במהירות גדולה, אל תְּנַחֲצוּ יציאתכם (יוצר, שבת חוה״פ). ובהוראתו הראשונה — בקל: בגויו נוֹחֲצִים (קינה, איכה, אלי) — דוקרים — שטעכען, באָהרען. — ומזה מצוי לרוב בספרי בעלי־אסופות שם־המקרה:

נְחִיצָה, נְחִיצוּת, — נאָטהווענדיגקייט, необходимость.

נָחַר, פ״י, מיסודו של חר, חרר, — עשיית נקב וחֹר — לאָכערן, דורכ-באָהרען, продырявить. ומזה במקרא:

[illegible]ר, **נְחִירִים**, או **נְחִרַיִם**, ש׳, — חלל החוטם — דאס נאזענלאָך: מִנְּחִירָיו יצא עשן (איוב, מ״א, י״א) — נאזענלאָכער, ноздры. אַף להם (תהלים, קט״ו, ו׳״ו) — ת״י: נ ח י ר י להון. ובתוספתא — כל סתם חור קטן: אַנְחִירִין שבמקוה מטבילים בהם (מקואות, ח׳, א׳).

נַחַר, ש״ז, **נַחֲרָה**, ש״נ, — הקול היוצא מנשימת החוטם בסוסים, — וויעהערן, храпѣніе, ржаніе: הוד נַחֲרוֹ אימה (איוב, ל״ט, כ׳), נַחֲרַת סוסיו (ירמיה, ח׳, ט״ז). במשנה נמצא בפעל:

2) **נָחַר**, פ״י, א) דקירה בסכין, כדי להמית — דורכשטעכען, заколоть: הַנּוֹחֵר והמעקר (ב״ק, ז׳, ה׳; חולין, י״ז, ע״א; פ״ה, ע״ב), נוֹחֲרִין ואוכלין (ויק״ר, כ״ב). ובענין טריפת חיות: ערודות היו נוֹהֲרִים אריות בירושלים (ירושלמי, שקלים, פרק ח׳, א׳). ב) בגמרא — השמעת קול בנשימת החוטם והפה: נָחַר בהו גברא (ב״ק, צ״ז, ע״א), כי נ ח י ר נ א לך תקע לי (ר״ה, ל״ד, ע״ב).

נְחִירָה, במשנה, שה״פ, — דאס דורכשטעכען: דם נְחִירָה (כריתות, א׳, ה׳), ו„בשר נחירה״ — נקרא בשר הבהמה הנחורה (חולין, י״ז, ע״א).

נָחוֹר, שע״פ, —א) בן תרח, אבי אברהם (בראשית, י״א, כ״ו, ועוד בשאר מקומות) — ועל שמו נקראה עיר בארם נהרים: עיר־נָחוֹר (בראשית, כ״ד, יו״ד).

נַחֲרַי, שע״פ, הבארתי, מגבורי דוד (ש״ב, כ״ג, ל״ז).

נִחֵשׁ, פ״י, בבנין פ י ע ל, דומה לפעל ל ח ש, בהוראת אמירת דברים בלחישה — פליסטערן, צישעלן, шептать— ובלתי־מובנים לשומעים; והתיחד למעשה הכשוף והקסם, שהיו עושים ע״י אמירת דברים כאלה — מורמעלן, מאגישע פאָרמעלען, צויבערן, шипѣть, ворожить: ועונן וְנִחֵשׁ (מ״ב, כ״א, ו׳״ו), לא תְנַחֲשׁוּ ולא תעוננו (ויקרא, י״ט, כ״ו), נִחַשְׁתִּי ויברכני ה׳ בגללך (בראשית, ל׳, כ״ז) — עשיתי מעשה נַחַשׁ, ונודע לי כי ברכני ה׳ בגללך. והוא נַחֵשׁ יְנַחֵשׁ בו (שם, מ״ד, ה׳) — על־ידי הגביע יעשה מעשה נַחַשׁ תמיד, או — בשבילו יעשה נַחַשׁ להתודע מי גנבו. ויקסמו קסמים וַיְנַחֲשׁוּ (מ״ב, י״ז, י״ז). ובא: והאנשים יְנַחֲשׁוּ וימהרו ויחלטו (מ״א, כ׳, ל״ג) — רש״י פירש: לשון מְנַחֵשׁ אמרו, כיון שנפלו דברי שלום בפיו, אף שלא־במתכוין, סימן טוב הוא — וימהרו להחזיק הדבר — אהנען. ואפשר שענינו, שעשו הדבר במהירות ובנחיצות גדולה כמעשה הקוסמים האוחזים את העינים. — והתאר: מעונן וּמְנַחֵשׁ ומכשף (דברים, י״ח, יו״ד).

נַחַשׁ, ש״ז, — פעולת הכשוף על־ידי הניחוש — צויבער, ворожба: כי לא נַחַשׁ ביעקב (במדבר, כ״ג, כ״ג), וברבוי: ולא הלך כפעם בפעם לקראת נְחָשִׁים (שם, כ״ד, א׳) — למקום שיוכל לעשות הנחשים, או שיחולו עליו כחות הנחשים.

נָחָשׁ, שע״כ, — מין בעל־חי, ההולך על גחונו וממית בארס שבפיו, היוצא בשנון לשונו, — דיא שלאנגע, змѣй, змѣя, וידוע בערמתו: וְהַנָּחָשׁ היה ערום (בראשית, ג׳, א׳), כדמות חמת־נָחָשׁ (תהלים, נ״ח, ה׳), שננו לשונם כמו נָחָשׁ (שם, ק״מ, ד׳), ונשכו הַנָּחָשׁ (עמוס, ה׳, י״ט); ומשמיע קול מחריד בשננו לשונו: קולה כַּנָּחָשׁ ילך (ירמיה, מ״ו, כ״ב), וְנָחָשׁ עפר לחמו (ישעיה, ס״ה, כ״ה), על לויתן נָחָשׁ בָּרִחַ ועל לויתן נָחָשׁ עֲקַלָּתוֹן (שם, כ״ז, א׳), חללה ידו נָחָשׁ בָּרִחַ (איוב, כ״ו, י״ג).

(עיין לויתן); וברבוי: הַנְּחָשִׁים הַשְּׂרָפִים (במדבר, כ״א, ו׳־ו) — שארסם מזיק מאד, כמו שורף. נְחָשִׁים צִפְעֹנִים (ירמיה, ח׳, י״ז). ובגמרא: לא יאכל אדם בצל, מפני נָחָשׁ שבו (ערובין, דף כ״ח, ע״ב), — הוא הקנה שיש באמצע הבצל כשמתחיל להתיבש. והוא הגבעול שלו, ובו עצור הזרע, ומרבה חום.

נָחַשׁ, פ״ע, יסודו חש, הדומה אל קש, קשה — בהוראת היות קשה, מוצק — הארט, פעסט זיין, быть твердымъ. ובא בהתיחס אל מיני המתכיות הקשות — עהערן. ומזה:

נְחָשׁ, ארמית, — מתכת, הקשה ואדומה בצבעה, — ערץ, קופפער, мѣдь: וירכתה די נְחָשׁ (דניאל, ב׳, ל״ב); פרזלא נְחָשָׁא (שם, שם, מ״ה). ובעברית:

נְחוּשָׁה, ש״נ, — ערץ, קופפער, мѣдь: ואבן יצוק נְחוּשָׁה (איוב, כ״ח, ב׳), דלתות נְחוּשָׁה אשבר (ישעיה, מ״ה, ב׳), ואת ארצכם כַּנְּחֻשָׁה (ויקרא, כ״ו, י״ט). ומזה:

נָחוּשׁ, תאר, — קשה, מוצק כנחושה: אם בשרי נָחוּשׁ (איוב, ו׳־ו, י״ב).

נְחֹשֶׁת, ש״נ, כהקודם (נְחוּשָׁה), ורוב שמושו במקרא במשקל זה: חרש נְחֹשֶׁת וברזל (בראשית, ד׳, כ״ב), ובכסף ובַנְּחֹשֶׁת (שמות, ל״א, ד׳), מכבר הַנְּחֹשֶׁת (שם, ל״ה, ט״ז), ומהרריה תחצב נְחֹשֶׁת (דברים, ח׳, ט׳); נְחֹשֶׁת מְמֹרָט (מ״א, ז׳, מ״ה), כעין נְחֹשֶׁת קָלָל (יחזקאל, א׳, ז׳; דניאל, י״ד, ו׳־ו), (עיין קלל), וכלי נְחֹשֶׁת מֻצְהָב (עזרא, ח׳, כ״ז) — מבהיק. התארים — בלשון זכר, ובכנוי: וישאו את נְחֻשְׁתָּם (מ״ב, כ״ה, י״ג), לא היה משקל לִנְחֻשְׁתָּם (ירמיה, נ״ב, כ׳). ומזה — ב) כבלים העשוים מנחשת, — קעטטען, цѣпи, кандалы: הכביד נְחָשְׁתִּי (איכה, ג׳, ז׳) — ע״ד השם ברזל: ברזל באה נפשו (תהלים, ק״ה, י״ח) — על הרוב יבוא במספר זוגי, שהיו נתנים על שתי הרגלים או הידים: ויאסרוהו בַּנְחֻשְׁתַּיִם (שופטים, ט״ז, כ״א) ורגליך לא לִנְחֻשְׁתַּיִם הגשו (ש״ב, ג׳, ל״ד), ג) שולי הכלי ותחתיתו, שהוא נסמך עליהם והם כמו חזקו ועצמו, — אונטערלאגע: וחרה נְחֻשְׁתָּהּ (יחזקאל, כ״ד, י״א). ורגיל במשנה: ונתונה למטה מִנְּחֻשְׁתּוֹ של תנור (כלים, ח׳, ג). ובא ע״ד הכנוי לערות אשה, שהיא תחתיתה (ערוך): יען הִשָּׁפֵךְ נְחֻשְׁתֵּךְ (יחזקאל, ט״ז, ל״ו) — והכפל: ותגלה ערותך. והוא ע״ד מליצת „רֻקַּמְתִּי בְּתַחְתִּיּוֹת ארץ" (תהלים, קל״ט, ט״ו). ועיין שפך, וי״א, כי זה מלשון הערבית — נַחַשַׁ — בהוראת טנוף וגיעול, ובא בכנוי לטנוף של זנות. (פירסט).

נְחָשׁ, שע״פ, — א) מלך בני־עמון בימי שאול (ש״א, י״א, א׳). ב) אבי אביגל אחות צרויה אם יואב (ש״ב, י״ז, כ״ה). ג) עיר מערי יהודה: אבי עיר־נָחָשׁ (דהי״א, ד׳, י״ב). עיין נחשתא.

נַחְשׁוֹן, שע״פ, — בן עמינדב, נשיא לבני יהודה בימי משה (במדבר, א׳, ז׳). עיין נחשתא.

נְחֻשְׁתָּא, שע״פ, — בת אלנתן, אשת יהויקים מלך יהודה, אם יהויכין (מ״ב, כ״ד, ח׳). כל שלשה השמות האלה נגזרים, כנראה, מפעל נחש בהוראת קשה ומוצק.

נְחֻשְׁתָּן, שע״פ, אשר נתנו בזמן מן הזמנים אל „נחש־הנחשת", אשר עשה משה. והיו מקטרים לו. וחזקיהו מלך יהודה כתתו (מ״ב, י״ח, ד׳).

נָחַת, פעו״י, מקורו ארמית (יסודו נוח, חת) — בהוראת ירידה; ובעברית התיחד לירידת ונפילת דבר כבד על זולתו בכח גדול, עד שהוא מכריעו או משברו, — ניעדערזינקען, זיך לאגערן, ринуться. הקל (בעתיד: תִּנְחַת, תֵּחַת) בהוראתו הראשונה, במובן הטבעי והמוסרי: נִחֲתָה עלי ידך (תהלים, ל״ח, ג׳), מי יֵחַת עלינו (ירמיה, כ״א, י״ג); תֵּחַת גערה במבין (משלי,

י״ז, יו״ד) — תרד ותכנס בו. (ובא במלעיל, עפ״י המסורה). (עיין בסמוך). ב) איינדרינגען, проникать: וברגע שאול יֵחָתּוּ (איוב, כ״א, י״ג), — תמורת יֵחָתוּ; וי״א שהוא מן הכפולים — חתת.

הנפעל, מן הקל, — הזרק דבר בכח גדול, מלמעלה למטה, עד שיהיה נתחב ונעוץ במקום לשם זרק, — הערײַנגעזענקט ווערדען, быть вонзаему, низринуту: כי חציך נִחֲתוּ בי (תהלים, ל״ח, ג׳); וְנִחֲתָה קשת־נחושה זרועתי (שם, י״ח, ל״ה) — הקשת נכפפה ונדרכה בכח זרועותי; וכן: וְנִחַת קשת־נחושה זרעתי (ש״ב, כ״ב, ל״ה) — תמורת: וְנִחֲתָה. וי״מ שני המקומות האלה מבנין פיעל, והטעם: שכל אחת מזרועותיו דרכה וכפפה את קשת־הנחושה. — והפירוש הראשון עיקר לדעתנו.

הפיעל, מן הקל, יוצא, — הורדה והשפלה — ניעדערזענקען, опускать: נַחֵת גדודה (תהלים, ס״ה, י״א) — בצווי: הורֵד וְהַשְׁפֵּל על־ידי הגשם את גדודי־האדמה, והם התלוליות הנעשות על־ידי חריצי המחרשה. ולא נמצא יותר.

ההפעיל, גם־כן מן הקל, יוצא, — הורדה של השלכה לארץ, — ניעדערשטרעקקען, ניעדערשטירצען, низпровергать: שמה הַנְחַת ה׳ גבוריך (יואל, ד׳, י״א) — בדרך הצווי, ומוסב אל הש״י.

נַחַת, שה״פ, — א) הורדה או ירידה בכח — דאס ניעדערזענקען, низведеніе, опущеніе: וְנַחַת זרועו יראה (ישעיה, ל״ד, ל״ד) — ע״ד: וַתִּנְחַת עלי ידך (תהלים, ל״ח, ג׳). וכן — כל סתם ירידה, — ניעדערפאהרען: יחד על עפר נָחַת (איוב, י״ז, ט״ז) — ירידתם על עפר תהיה ירידה אחת ושוה בכלם. ומזה — ב) הנחת דבר כבד: וְנַחַת שלחנך מלא דשן (איוב, ל״ו, ט״ז) — שפע המאכלים, אשר יהיו מונחים על השולחן כמשא כבד, כלו מלא דשן. ובגמרא: כל כלי־עץ העשוי לְנַחַת לא מטמא (חגיגה, כ״ו, ע״ב) — כלי־עץ גדול, שעשוי להיות מונח במקומו תמיד, ולא להטלטל ממקום למקום.

נְחִת, ת׳, — יורד ומתחבא במחבוא לארוב — ניעדערשטייגענד, זיך לאַגערן, размѣщенный, расположенный: כי שם ארם נְחִתִּים (מ״ב, ו׳, ט׳). ויש מפרשים מזה גם: נָחָה אֲרָם על אפרים (ישעיה, ז׳, ב׳).

נְחַת, פעו״י, ארמית, כבעברית. (עיין נחת). הקל — ירידה — ניעדערשטייגען, нисходить: וקדיש מן שמיא נָחִת (דניאל, ד׳, י״ד).

האפעל, יוצא, — הורדה, הנחה, — הינאבבריגגען, ניעדערלעגען, сносить, положить: שֵׂא אֱזֶל־אֲחֵת המו בהיכלא וגו׳ (עזרא, ה׳, ט״ו), מְהַחֲתִין תמה בבבל (שם, ו׳, א׳) — מניחים שם לשמרם — אויפבעוואהרען, положить для охраненія.

ההָפעל, — היות מורד ומשלך, — העראבגעשטירצט ווערדען, быть низвержену: הָנְחַת מן־כרסא מלכותה (דניאל, ה׳, כ׳).

נַחְתּוֹם, ארמית, — אופה — באֶקקער, пекарь: וְהָאֹפֶה (בראשית, מ׳, ה׳) — ת״א: וְנַחְתּוֹמָא; שַׂר־הָאֹפִים (שם, שם, ט״ז) — ת״א: רב נַחְתּוֹמֵי. ומצוי הרבה במשנה: ככרות של נַחְתּוֹם (ב״מ, ב׳, א׳), הַנַּחְתּוֹמִים (דמאי, ב׳, ד׳). ועיקרו מלשון סורסית — נַחְתּוֹמָא. ובין אמוראי ארץ־ישראל נמצא: רבי יהודה הַנַּחְתּוֹם (ירוש׳, חגיגה, פרק ב׳).

נָטָה, פ״י, הקל — עיקרו: א) פישוט — שטרעקקען, אויסשטרעקקען, простирать. והפעול מתיחם אל היד: נָטִיתָ ימינך (שמות, ט״ו, י״ב) — כנגיד ומצוה. נָטִיתִי ידי ואין מקשיב (משלי, א׳, כ״ד) — כמו: פרשתי ידי, לבקש שיפנו אלי. לא־השיב ידו, אשר נָטָה בכידון (יהושע, ח׳, כ״ו), — לרמז ולתת סימן לאנשי־החיל. וירוצו כִּנְטוֹת

ידו (שם, שם, י״ט). ובקשור עם מלת היחס „עַל״, רובו לסימן פורעניות: נְטֵה את־ידך במטך על־הנהרת (שמות, ח׳, א׳), ובוי״ו ההיפוך: וַיֵּט אהרן את־ידו על מימי מצרים (שם, שם, ב׳), וַיֵּט ידו עליו (ישעיה, ה׳, כ״ה). ובא: כי נָטָה אֶל־אֵל ידו (איוב, ט״ו, כ״ה)— בגאוה ובעזות. ומזה — בבינוני פ ע ו ל: בזרוע נְטוּיָה (שמות, ו״ו, ו״ו) — אויס־געשטרעקקטע, простертая; ועוד ידו נְטוּיָה (ישעיה, ה׳, כ״ה, ובשאר מקומות) — לעשות משפטים. וחרבו שלופה בידו נְטוּיָה על ירושלם (דהי״א, כ״א, ט״ז). ובא: נְטוּיוֹת גרון (ישעיה, ג׳, ט״ז). ב) מתיחה ומשיכה — , דעהנען, שפאַננען; אשר נָטָה שם אהלו (בראשית, ל״ג, י״ט) — על שם היריעה שפורשים ומותחים. (עיין אהל). ועל דרך המליצה נאמר על בריאת השמים: ובתבונתו נָטָה שמים (ירמיה, יו״ד, י״ב), הַנּוֹטֶה כדק שמים וימתחם כאהל לשבת (ישעיה, מ״ם, כ״ב); בורא השמים וְנוֹטֵיהֶם (שם, מ״ב, ה׳), — כעין וְנוֹטָם,—הרבוי הוא רבוי הפלגת הגדולה, ע״ד: איה אלוה עֹשָׂי (איוב, ל״ה, יו״ד). ויו״מ שהוא תאַר אל הגלגלים — מנהיגי ומניעי השמים, — די לייטער. והשעור: בורא השמים ואת נוטיהם (הר״י ערמאה). וכבר רמזו על זה במדרש (ב״ר י״ב): ונוטיהם כתיב—ספנים. ובא בענין מתיחת קו־המדה: חרש עצים נָטָה קו (ישעיה, מ״ד, י״ג). ועל דרך המליצה: וְנָטָה עליה קַו־תהו (שם, ל״ד, י״א), נָטָה קָו לא השיב ידו מבלע (איכה, ב׳, ח׳). ובמובן זה נאמר: כי נָטוּ עליך רעה (תהלים, כ״א, י״ב)— קו של רעה. ובבינוני פ ע ו ל: רקיע וגו׳ נָטוּי על ראשיהם (יחזקאל, א׳, כ״ב), כצל נָטוּי (תהלים, ק״ב, י״ב). ובהוראת ע ו מ ד: כצל כִּנְטוֹתוֹ נהלכתי (תהלים, ק״ט, כ״ג) — הצל כשהוא נמתח ומתארך לעת ערב. ועי״ד ההשאלה: הנני נוֹטֶה אליה כנהר שלום (ישעיה, ס״ו, י״ב), וַיֵּט אליו חסד (בראשית, ל״ט, כ״א) — ע״ד: אַל יהי לו מ ו ש ך ח ס ד (תהלים, ק״ט, י״ב). ג) כפיפה ועקימה ממעלה למטה, — שכל דבר הנמתח, סופו להתעקם בקצותיו, — כיריעת האהל,— נייגען, ניעדערבייגען, нагибать, наклонять: ולא יִטֶּה לארץ מנלם (איוב, ט״ו, כ״ט), וַיֵּט שמים וירד (ש״ב, כ״ב, יו״ד), וַיֵּט שכמו לסבל (בראשית, מ״ט, ט״ו), וַיֵּט בכח ויפל הבית (שופטים, ט״ז, ל׳ד), כקיר נָטוּי (תהלים, ס״ב, ד׳). ומזה — התעקמות וכפיפה ופניה לצדדים: אשר נָטָה לשבת ער (במדבר, כ״א, ט״ו); וכארח נָטָה ללון (ירמיה, י״ד, ח׳) — סר מן הדרך ונוטה למלון. וַיֵּט עד־איש עדולמי (בראשית, ל״ח, א׳), וַיֵּט אליה אל הדרך (שם, שם, ט״ז), לא נִטֶּה ימין ושמאל (במדבר, כ׳, י״ז). ובהוראת עומד: נקל לצל לִנְטוֹת עשר מעלות (מ״ב, כ׳, יו״ד), ומזה: עד נְטוֹת היום (שופטים, י״ט, ח׳). וביחס ההרחקה: וַתֵּט לְפָנַי וגו׳; אולי נָטְתָה מִפָּנַי (במדבר, כ״ב, ל״ג), וַתֵּט האתון מן הדרך (שם, שם, כ״ג). ובמובן המוסרי, בקשור עם היחס „אַחֲרֵי״: נָטָה א ח ר י ארניה (מ״א, ב׳, כ״ח), לִנְטֹת א ח ר י רבים (שמות, כ״ג, ב׳), וַיִּטּוּ א ח ר י הבצע (ש״א, ח׳, ג). ובא: וַיֵּט אֵלַי וישמע שועתי (תהלים, מ׳, ב׳); נָטִיתִי לבי לעשות חקיך (תהלים, קי״ט, קי״ב) — צוּווענדען. וביחס ההרחקה —אבּווענדען: כי נָטָה לבבו מֵעִם ה׳ (מ״א, י״א, ט׳), מִתּוֹרָתְךָ לא נָטִיתִי (תהלים, קי״ט, נ״א), ואל תֵּט מֵאִמְרֵי פִי (משלי, ד׳ ה׳), אם תִּטֶּה אשרי מִנִּי הדרך (איוב, ל״א, ז׳). ומזה: כמעט נָטָיוּ רגלי (תהלים, ע״ג, ב׳)—מ ן ה ד ר ך. ולדעת המפרשים, ענינו כמו: נָמוֹטוּ פְעָמָי (שם, י״ז, ה׳).—ובא: עיניהם ישיתו לִנְטוֹת בארץ (שם, י״ז, י״א), עיין רש״י וביאור; ויתכן שהוא נמשך אל הקודם: „אשורנו עתה סבבונו״ — וישיתו עיניהם, שֶׁיִּטּוּ אשורינו, בארץ, כעין „נטיו רגלי״—

זעונה אל הקודם: „תמך אשרי במעגלותיך, בל נמוטו פעמי" (לעיל, ה') — שלוש אני נֹטֶה עליך (דהי"א, כ"א, יו"ד) — בענין שימה — אויפלעגען, возлагать. ובשמואל ב' (כ"ה, י"ב) — במקומו: נוֹטֵל. ובמשנה: עומדת בחצר וְנוֹטָה לגינה (מעשרות, ג', יו"ד); אוכל הוא מן הַנּוֹטוֹת (נדרים, ד', ה') — הפירות, הנטיעות, שנוטות למחוץ לגדר הפרדס. להיכן הדין נוֹטֶה (סנהדרין, ו', ע"ב). ובדקדוק: „שֵׁם נוֹטֶה", הבא בסמיכות ובכנוים, הפך „שֵׁם יָשָׁר".

הנפעל, מן הקל, — בענין פישוט ומתיחה — אויסגעשטרעקקט, אויסגעדעהנט ווערדען, простираться: כנחלים נִטָּיוּ (במדבר, כ"ד, וי"ו) — נמשכים והולכים ומתפשטים. וקו יִנָּטֶה על ירושלם (זכריה, א', ט"ז), כי יִנָּטוּ צללי־ערב (ירמיה, וי"ו, ד').

ההפעיל, בהוראות הקל, — א) פישוט — אויסשטרעקקען, наклонять, направлять, простирать: וה' יַטֶּה ידו (ישעיה, ל"א, ג'), נְאֻם את ידי עליך (ירמיה, ט"ו, וי"ו). ובהוראת עומד: ועל בגדים חבלים יַטּוּ (עמוס, ב', ח') — ישכבו ויפשטו את עצמם — זיך אויסשטרעקקען, לאגערן, растянуться, простираться, ורש"י פירש: לשון מסיבה, שכל מסבת סעודה בהטייה, שהוא נסמך על שמאלו. ב) מתיחה — אויסשפאננען, раскинуть: וַיַּטּוּ לאבשלום האהל (ש"ב, ט"ז, כ"ב), ויריעות משכנותיך יַטּוּ אל־תחשכי (ישעיה, נ"ד, ב'), וַתַּטֵּהוּ לה אל הצור (ש"ב, כ"א, יו"ד). ובהשאלה: ועלי הִטָּה חסד (עזרא, ז', כ"ח). ובע"א: עונותיכם הִטּוּ־אלה (ירמיה, ה', כ"ה). ג) כפיפה למטה, פניה לצד, הורדה — נייגען, הינוועגדען, היננייגען, направлять: הַטִּי נא כדך (בראשית, כ"ד, י"ד), וְאַט אליו אוכיל (הושע, י"א, ד'), הַט שמיך ותרד (תהלים, קמ"ד, ה'). ובהשאלה, בהתיחס אל האֹזן: כי הִטָּה אזנו לי (שם, קט"ז, ב') — פונה וכופף אזנו לצד הקורא לו. ולא הִטּוּ את אזנם (ירמיה, ז', כ"ד), (ועיין אזן), אַטֶּה למשל אזני (תהלים, מ"ט, ה'). (עיין משל). ועם פניה לצדדים, ולצד המכוון, — וואהין ווענדען, ובזה בא בהוראת יוצא לשלישי, ומחובר עם „אֶל" או „ל" או, על־המעט, עם מלת היחס „עַל": לְהַטֹּתָהּ הדרך (במדבר, כ"ב, כ"ג), וַיַּטֵּהוּ יואב אֶל תוך השער (ש"ב, ג', כ"ז). ובמובן המוסרי: לְהַטּוֹת לבבנו אליו (מ"א, ח', נ"ח), הַט לבי אֶל עדותיך (תהלים, קי"ט, ל"ו), אל תַּט לבי לדבר רע (שם, קמ"א, ד'), תַּטֶּה לבך לתבונה (משלי, ב', ב'), עַל כל אשר יחפץ יַטֶּנּוּ (שם, כ"א, א'). וביחס „אַחֲרֵי": יַטּוּ את לבבכם אַחֲרֵי אלהיהם (מ"א, י"א, ב'). וסתמו — לרעה: וַיַּטּוּ נשיו את לבו (שם, שם, ג') — פערלייטען, פערפיהרען, совратить, соблазнять; לב הותל הִטָּהוּ (ישעיה, מ"ד, כ'), הִטַּתּוּ ברב לקחה (משלי, וי"ו, כ"א), ורב כפר אל יַטֶּךָּ (איוב, ל"ו, י"ח). ומזה — הסרה, סלוק והעברה — וועגשאפפען, פערוויזען: אל תַּט באף עבדך (תהלים, כ"ז, ט'), יַטּוּ אבינים מדרך (איוב, כ"ד, ד'), ודרך ענוים יַטּוּ (עמוס, ב', ז'). ובהוראת עומד: הַטּוּ מני ארח (ישעיה, למ"ד, י"א) — והקודם: סורו מני דרך. — וכן: דרכו שמרתי ולא אָט (איוב, כ"ג, י"א). ד) עקימה ועוות, — בייגען, פערדרעהען: וְהַמַּטִּים עקלקלותם (תהלים, קכ"ה, ה') — מטים דרכיהם ועושים אותן עקלקלות; וליופי המליצה — קורא את דרכיהם סתם עקלקלות. ועל הרוב — בקשור עם הנשוא „מִשְׁפָּט": ארור מַטֶּה משפט (דברים, כ"ז, יו"ד), לא תַטֶּה משפט אבינך (שמות, כ"ג, וי"ו), לְהַטּוֹת ארחות משפט (משלי, י"ז, כ"ג); ובהסרון הנשוא המובן בכח: ולא תענה על־רִב לִנְטֹת אחרי רבים לְהַטֹּת (שמות, כ"ג, ב') — לא תענה דעתך בדברי ריבות לנטות אחרי דעת הרבים, להטות משפט. וכל לשון הטייה, שאצל משפט, לצד אחר

הוא **עוות**. ובהתיחס אל מי שמעוותים משפטו: **ואביונים בשער הִטּוּ** (עמוס, ה׳, י״ב) — בשער המשפט. **וּמַטֵּי גֵר** (מלאכי, ג׳, ה׳), — משפט הגר. **לְהַטּוֹת צדיק במשפט** (משלי, י״ח, ה׳), **וַיַּטּוּ בתהו צדיק** (ישעיה, כ״ט, כ״א). ובמשנה: בערב כל אדם יַטּוּ ויקראו ובבקר יעמדו. וְהִטֵּיתִי לקרות (ברכות, א׳, ג׳), בשֶׁני מַטִּים עם חשכה (תענית, א׳, וי״ו)—פותחים דלתות החנויות קצת, שנראה כמו שהן נטויות וכפופות. ובהלכות המשפטים: דיני ממונות מַטִּים על־פי עֵד אחד, בין לזכות בין לחובה; ודיני נפשות מַטִּים על־פי אחד לזכות, ועל־פי שנים לחובה (סנהדרין, ד׳, א׳) — מכריעים את הדין. ובבינוני **פעול**: והיה רבי ישמעאל מֻטֶּה (תוספתא, ברכות, א׳), ואין מכה אותו לא עומד ולא יושב, אלא מֻטֶּה (משנה, מכות, ג׳, י״ג), בין עומדת בין מֻטָּה על צדה (אהלות, ט״ו, ח׳); חביות שהן יושבות על שוליהן או מֻטּוֹת על צדיהן (שם, שם, ג׳).

מֻטֶּה, ש״ז, פ״א במקרא, — עוות המשפט — דאס בייגען דעם רעכטעס, פֿערדרעהונג, פֿערקערטהייט: והעיר מלאה מֻטֶּה (יחזקאל, ט׳, ט׳).

מֻטָּה, ש״נ, פ״א במקרא, — פישוט ומתוח — אויסדעהנונג, אויסברייטונג, распростиранiе: והיה מֻטּוֹת כנפיו מלא רחב ארצך (ישעיה, ח׳, ח׳).

מִטָּה, ש״נ, — כלי פשוט ומתוח, ועשוי לפשוט, לשכב ולהמתח עליו, —בעטט, постель, ложа: על ראש הַמִּטָּה (בראשית, מ״ז, ל״א), וכן לשבת עליו בהסבה — זאָנפֿטע, דיוואַן, диванъ: על מִטָּה כבודה (יחזקאל, כ״ג, מ״א), והמן נופל על הַמִּטָּה (אסתר, ז׳, ח׳), בפאת מִטָּה (עמוס, ג׳, י״ב); מִטּוֹת זהב וכסף (אסתר, א׳, וי״ו), בחדר הַמִּטּוֹת (מ״ב, י״א, ב׳). והתיחד לַמִּטָּה, שמשכיבים בה מת, באהרע, одръ, гробъ: הלך אחרי הַמִּטָּה (ש״ב, ג׳, ל״א). ובמשנה: נושאי הַמִּטָּה וחלופיהן (ברכות, ג׳, א׳). ובפיוט: עוד יזכור לנו מִטַּת שכם אחד (קדושה, א׳ דר״ה)— מן „ויטו שכם אחד״.

2) נְטִיָּה, שה״פ, במשנה, — מתוח— אויסשפאננען: עד שיהא נטוי כִּנְטִיַּת האהל (אהלות, ז׳, ב׳), ובבראשית רבה (פע״ב), על הפסוק: נֹטֶה שמים וכו׳ (ישעיה, מ״ד, כ״ד), נאמר: מִנְּטִיַּת שמים וארץ לא היה לכם ללמוד וכו׳. ובתפלה: „בִּנְטִיַּת גרון״. ובדבא״ס, במובן המוסרי: נְטִיָּתוֹ מן האמת (מורה־נבוכים, א׳, ל׳). וכמו כן, במובן המוסרי — „נְטִיָּה לְדָבָר״, — נייגונג, склонность. ובדקדוק — נְטִיַּת השמות״—דעקלינאציאָן, склоненiе. וברפואה — ימי העליה, ימי העמידה, ימי הַנְּטִיָּה.

2) הַטָּיָה, במשנה, שה״פ, — הינניייגען, склоненiе: לא כְּהַטָּיָתְךָ לטובה הַטָּיָתְךָ לרעה — הַטָּיָתְךָ לטובה על־פי אחד וכו׳ (סנהדרין, א׳, וי״ו). ובגמרא: הַטָּיַת משפט (סוטה, דף מ״ז, ע״ב).

2) הִטּוּי, בגמרא, שה״פ, כעין הקודם,— פניה לצדדים—ווענדען: הִטּוּי סולם של עליה (ביצה, ט׳, ע״ב).

נָטַל, פ״י, מקורו ארמית, מיסודו של **טול**, בהוראת העתקה וטלטול, ומזה—לקיחה, הסרה, והרמה. ובמקרא, **בקל**, ענינו: א) הרמה, סלוק— אויפֿהעבען, וועגשאַפֿפֿען, вздымать, уносить: הן איים כדק יִטּוֹל (ישעיה, מ׳, ט״ו). ב) שימה והנחה דבר כבד על הזולת— אויפֿלעגען, возлагать — בקיטור „עַל״, במובן המושאל: כי נָטַל עליו (איכה, ג׳, כ״ח), שלש אנכי נוֹטֵל עליך (ש״ב, כ״ד, י״ב) — ובדהי״א (כ״א, י״ה) באותו ענין: נוֹטֶה עליך״. ובארמית שבמקרא — בהוראת הרמה ונשיאה — אויפֿהעבען, ערהעבען, поднимать: עַינַי לִשמיא נִטְלֵת (דניאל, ד׳, ל״א); ובמובן

עומד — זיך ערהעבען, подниматься: וַתִּטְּלַת מן־ארעא (שם, ז׳, ד׳). ורגיל הרבה במשנה ע״ד שמושו בלשון ארמית: א) לקיחה—נעהמען, брать: נָטַל מקצת פאה (פאה, ד׳, ג׳), וְנוֹטֵל מן הגורן (שם, א׳, וי״ו), מי שבא בדרך ולא היה בידו לִטּוֹל וכו׳, יִטּוֹל על שולחנו; לא נָטַל שחרית וכו׳ (סוכה, ג׳, ט׳)— לקיחה לִנענעו ולצאת בו ידי חובתו. וע״ד ההשאלה: הרוצה לִטּוֹל את השם יִטּוֹל (ברכות, ב׳, ח׳). ב) נשיאה והרמה— אויפהעבען, טראַגען, поднимать, носить: נוֹטֵל אדם את בנו והאבן בידו (שבת, כ״א, א׳). ואמרו: נוֹטְלִים לידים (ברכות, ח׳, ב׳) — המפרשים נתקשו בהבנת השמוש הזה. (עיין תוי״ט ו„לחם שמים״). ולדעתנו—זה ענינו: ג) קבלה מיד נותן. וזה — שכל שמושי הסעודה אצלם היו על ידי הַשַּׁמָּשׁ. וכמו שאמרו בתוספתא: כיצד סדר הסעודה? אורחים נכנסים ויושבים וכו׳ ונתנו (השמשים) להם לידים. כל אחד נוֹטֵל ידו אחת, עלו והסבו ונתנו להם לידים, אעפ״י שֶׁנָּטַל ידו אחת, נותן (השמש) לשתי ידיו (ברכות, פ״ד). ובבחינה זו שנו גם: מי רביעית נותנים לידים לאחר וכו׳ (ידים, א׳, א׳) — ומרוב השמוש בלשון, החסירו לפעמים את הלמ״ד ממלת ידים ואמרו: נוֹטֵל ידיו (תוספתא, ידים, פ״א) — תחת נוֹטֵל לידיו. ומזה — יסוד תקון הברכה „נטילת ידים״. וכן: נוֹטֵל רשות וְנוֹטֵל נשמה (בבא בתרא, ט״ז, ע״א). וע״ד המליצה: לִטּוֹל את שלה מתחת ידו (כ״ר, ב׳), נָטַלְתִּי את שלי מתחת ידיהם (שיהש״ר, א׳)— קבלת פורעניות. ד) הַפְרָשָׁה — העבען: נוֹטֵל אדם כדי חלה (חלה, ד׳, וי״ו), ועם זה—לקיחה של הסרה, סלוק, — וועגנעהמען: ובכל נפשך — אפילו נוֹטֵל את נפשך (ברכות, ט׳, ה׳); ומזה—„התחייב בנפשו״: העובר עבירה אחת נוֹטֵל נפשו עליה (מכות, ג׳, ט״ו); הַנּוֹטֵל צפרניו זו בזו (שבת, יו״ד, וי״ו). וע״ד המליצה: הטהרת נָטְלָה את הטעם, המעשרות נָטְלוּ את שומן הדגן (סוטה, ט׳, י״ב). ומזה — הבינוני פעול: נְטוּלָה אני מן היהודים (נדרים, י״א, ב׳) — מסולקת מהם. כולם נְטוּלֵי־טחול וחקוקי כפות הרגלים (ע״ז, דף מ״ד, ע״א). ובבנין נפעל — מענין לקיחה, — גענאָממען ווערדען: הרי־זה תִּנָּטֵל (שביעית, ג׳, ח׳), בראשונה היה לולב נִטָּל במקדש שבעה (סוכה, ג׳, י״ב); ובענין הפרשה והרמה: שֶׁנִּטְּלָה תרומתו (ברכות, ז׳, א׳), שֶׁנִּטְּלָה חלתו (חלה, ד׳, ה׳) — הסרה וסלוק, — וועגגענאָממען ווערדען: כל שֶׁיִּנָּטֵל האילן (סוכה, ב׳, ג׳).

הפיעל, במקרא, פ״א, — נשיאה והרמה—טראַגען, העבען, поднимать, носить: וַיְנַטְּלֵם וינשאם (ישעיה, ס״ג, ט׳). ובספרי — בבינוני פעול: רמים וּמְנֻטָּלִים על כל באי העולם (דברים, ס׳ ט״ז).

ההפעיל, — לקיחה של העברה וסלוק, — וועגשאַפפען: וְהֵטַלְתִּי אתכם מעל הארץ (ירמיה, ט״ז, י״ג). והנח— תמורת הדגש. והנכון שהוא משרש טול. (עיין שם). ומצוי במשנה בהוראות שונות: עד שֶׁיַּטִּיל לתוכו מים (ברכות, ג׳, ה׳),— נתינה — הינאיינגעבען. כדין של שמן וכו׳, שהן מַטִּילִים לכל ספל וספל (סוכה, ה׳, ב׳). ובהשאלה: שלשה שֶׁהִטִּילוּ לכים (כתובות, יו״ד, ב׳) — הניחו מעותיהם בכיס אחד להשתתף בעסק. ובע״א: כל הַמַּטִּיל מים (יומא, ג׳, ב׳)—משתין בכלי. ובמובן אחר: דג טהור מַטִּיל ביצים (ע״ז, דף מ׳, ע״א), תרנגלת עשויה לְהַטִּיל ביצתה באשפה (שבת, מ״ב, ע״ב); אדם צר צורה על גבי הכותל ואינו יכול לְהַטִּיל בה רוח ונשמה, קרבים ובני־מעים (מגילה, י״ד, ע״א); טעה ולא הִטִּיל בו דלי״ת (שבת, ק״ד, ע״ב). ובמובן הוצאה לאור— הערפאָרברינגען: התמרים מִשֶּׁיַּטִּילוּ שאור, האפרסקים מִשֶּׁיַּטִּילוּ גידים (מעשרות, א׳, ב׳).

הָפְעַל — היות משלך וזורק— צוריקגעוואָרפֿען ווערדען: וגם אל מראיו יֻטָל (איוב, מ״א, א׳) — ולנוסחאות אחרות הטי״ת בדגש. והנכון, שגם זה מן טול.

נֵטֶל, ש״ז, — משא — לאַסט, тяжесть: כבד אבן וְנֵטֶל החול (משלי, כ״ז, ג׳).

נְטִיל, פ״א במקרא: נכרתו כל נְטִילֵי כסף (צפניה, א׳, י״א) — לפי המוסכם, ענינו — תֹאַר למי שהוא טעון משא, — בעלאַדען, обремененный, ו„נטילי כסף״—ענינו: העשירים, שהם כמו עמוסים במשא כספם. והנראה, שטעמו: נושא ונותן בדבר, ו„נטילי כסף״ הם הסוחרים, שכספיהם בידיהם תמיד, למשא ומתן. מקביל אל הקודם: „כל עם כנען״.

נְטִילָה, שה״פ, — בהוראות הפעל: תיכף לִנְטִילַת ידים ברכה (ברכות, דף מ״ב, ע״א). ובנוסח הברכות: „על נְטִילַת ידים״, (עיין נטל), „על נְטִילַת לולב״; עביד להו נְטִילַת רשות (ויק״ר, י״ז), — ברכה כשנוטלים רשות מן הגדול להפטר ממנו — ברכת הפטרה. וכן: עביד לה נְטִילַת רשות (קהל״ר, ז׳, וי״ו); נְטִילַת נשמה (שבת, דף ע״ה, ע״א). ונמצא גם השם נטילה על הסרת דבר מדבר: „נְטִילַת צפרנים״ (ירושלמי, מועד קטן, פ״ג; במדבר רבה, פי״ז).

נָטַע, פ״י, הקל, עיקרו—נתינת שרש או זרע עץ באדמה, להוציא ולגדל עץ ברומה להשרש — פּפֿלאַנצען, садить: כאהלים נָטַע ה׳ (במדבר, כ״ד, ה׳—וי״ו), וּנְטַעְתֶּם כל עץ מאכל (ויקרא, י״ט, כ״ג). ובנטיעת עצים הרבה במקום אחד לעשות גן: וַיִּטַּע ה׳ אלהים גן בעדן (בראשית, ב׳, ח׳) — אַנפּפֿלאַנצען; אשר נָטַע כרם (דברים, כ׳, וי״ו), והצווי: נִטְעוּ גנות (ירמיה, כ״ט, ה׳); וביחס אל המקום, ששם נוטעים: וַיִּטָּעֵהוּ שֹׂרֵק (ישעיה, ה׳, ב׳) — נטע במקום הכרם שׂרֵק. (עיין שׂרק). נָטַעְתִּי הנשמה (יחזקאל, ל״ו, ל״ו)—בעפּפֿלאַנצען. והמקור: לבנות וְלִנְטוֹעַ (ירמיה, א׳, יו״ד), וכמו כן: לָטַעַת (קהלת, ג׳, ב׳). הבינוני: נטעו נֹטְעִים (ירמיה, ל״א, ה׳), והפעול: ועת לעקור נָטוּעַ (קהלת, ג׳, ב׳). ובהשאָלה — הושבת עם במקום נחלתו — פֿעסטזעטצען, водворять, — להיות הולך הלוך וגדל שם, — ביחוס אל הש״י: וְנָטַעְתִּי אתכם ולא אתיש (ירמיה, מ״ב, יו״ד), תבִאמו וְתִטָּעֵמוֹ בהר נחלתך (שמות, ט״ו, י״ז), נְטַעְתִּיךְ שורק (ירמיה, ב׳, כ״א) — נטעתי אותך כמו שנוטעים השורק. וה׳ צבאות הַנּוֹטֵעַ אותך (שם, י״א, י״ז). ומזה — בהשאָלה: הֲנֹטַע אזן הלא ישמע (תהלים, צ״ד, ט׳) — בהתיחס אל יצירת האזן, שהאזן יש לה כעין שרשים, שמתפשטים ויורדים לתוך חללה. (עיין אזן). ומזה — אמוץ וחזוק דבר במקומו ע״י נעיצה ותחיבה, — פֿעסטשטעללען, גרינדען: וְיִטַּע אהלי אפדנו (דניאל, י״א, מ״ה) — אויפֿשלאַגען, раскинуть. וזה — על שם נעיצת הקנים והיתדות. (עיין אהל). כמשמרות נְטוּעִים (קהלת, י״ב, י״ב) — נעוצים ותחובים בחזקה במקומם. ומזה: לִנְטֹעַ שמים (ישעיה, נ״א, ט״ז) — והכפל: וליסד ארץ. (ועיין אמץ). ואפשר שכוונת המליצה היא, — שהשמים הם כמו עצי עבותים גדולים ורמים, הסוככים בענפיהם ומכסים בצִלם את הארץ.

הנפעל, פ״א במקרא,— היות נטוע, השְׁתֵּל, — געפּפֿלאַנצט ווערדען: אף בל נִטָּעוּ (ישעיה, מ״ם, כ״ד). ובפיוט — בהָפְעַל: אנה יוּנְטָעוּ (מלכיות, יוסי בן יוסי).

נֶטַע, א) שה״פ, — דאס פּפֿלאַנצען, сажание: ביום נִטְעֵךְ תשגשגי (ישעיה, י״ז, י״א). ב) שם, — העץ הנטוע — פּפֿלאַנצע, саженецъ: ועשה קציר כמו נָטַע (איוב, י״ד, ט׳), נְטַע שעשועיו (ישעיה, ה׳, ז׳) — כולל כל נטעי הכרם, השתילים — דיא פּפֿלאַנצונג, насажденіе;

נִטְעֵי נעמנים (שם, י״ז, יו״ד).

נְטַע, ש״ז, — כעין הקודם, — פפלאַנצע: אשר בנינו כִּנְטִעִים (תהלים, קמ״ד, י״ב).

מַטַּע, ש״ז, — מעין הקודם: א) נטע— פפלאַנצונג, насажденіе: והקמתי להם מַטָּע לשם (יחזקאל, ל״ד, כ״ט), ע״ד המליצה: מַטַּע ה׳ להתפאר (ישעיה, ס״א, ג׳), נצר מַטָּעַי (שם, ס׳, כ״א), לְמַטָּעֵי כרם (מיכה, א׳, וי״ו). ב) מקום הנטיעה—פפלאַנצאָרט, פלאַנטאַזשען, план-тація: מערגות מַטָּעָהּ (יחזקאל, י״ז, ז׳), סביבת מַטָּעָהּ (שם, ל״א, ד׳).

2) **נְטִיעָה**, במשנה, שם: א) עץ נָטוּעַ, — פפלאַנצע: נְטִיעָה של ערלה ושל כלאי הכרם שנתערבו בִנְטִיעוֹת (ערלה, א׳, וי״ו). ב) שה״פ — דאָס פפלאַנצען: נְטִיעָה שאין בה נטישה (מכילתא, פרשת השירה, יו״ד).

2) **מַטְּעָה**, בגמרא, ש׳,—מקום הנסיעה, מקום־המוצא הראשון: שלשה חזרו לְמַטָּעָתָן (פסחים, פ״ו, ע״ב) — ע״ד ההשאלה.

נְטָעִים, שע״פ, — עיר במטה יהודה: וישבי נְטָעִים וגדרה (דהי״א, ד׳, כ״ג).

נָטַף, פ״י, יסודו טפף, טף. הקל— נזילה ונגור בנחת, טפות טפות,— טרייפעלן, טריעפען, פליעססען, капать, изливать: גם־שמים נָטָפוּ, גם־עבים נָטְפוּ מים (שופטים, ה׳, ד׳), ווידי נֹטְפוֹת מור (שיה״ש, ה׳, ה׳), יִטְּפוּ ההרים עסים (יואל, ד׳, י״ח). וע״צ ההשאלה— נזילת הדבור, ע״ד שמוש הפעל נזל (עיי״ש): נפת תִּטֹּפְנָה שפתותיך כלה (שיה״ש, ד׳, י״א), ועלימו תִּטֹּף מלתי (איוב, כ״ט, כ״ב).

ההפעיל, כעין הקל: וְהִטִּיפוּ ההרים עסים (עמוס, ט׳, י״ג). וביותר— בענין דבור נבואי, ביחס „אֶל״, „עַל״,— דיא רעדע פליעססען לאַססען, פראָ-פעצייען: וְהַטֵּף אל דרום (יחזקאל, כ״א, ב׳), ולא תַטִּיף על בית ישחק (עמוס ז׳, ט״ז), אַטִּף לך ליין ולשכר (מיכה, ב׳, י״א) — בשכר שתתן לי יין ושכר לשתות. אַל תַּטִּפוּ יַטִּיפוּן (שם, שם, וי״ו) — בני־ישראל אומרים (מטיפים) אל הנביאים: אַל תַּטִּפוּ לנו. וכנה גם את דבוריהם ב„הטפה״ — על דרך ההתול. והבינוני: והיה מַטִּיף העם הזה (שם, שם, י״א) — פראָפעט דעס פאָלקעס. ובגמרא — בהוראה הראשונה, ביוצא לשלישי: כלי זכוכית שנקבו וְהִטִּיף לתוכן אבר (שבת, דף ט״ז, ע״ב). וְהִטִּיף ממנו דם ברית (שם, קל״ה, ע״א). ובמשנה—בפיעל, בההוראה הראשונה, יוצא לשני: התחילו הגשמים מְנַטְּפִים (תענית, ג׳, ח׳), בשביל שתהא מְנַטֶּפֶת (שבת, ב׳, ד׳), המת שדמו מְנַטֵּף (אהלות, ג׳, ה׳), מי גרם לחבית לְנַטֵּף ולאבד מה שבתוכה (שמו״ר, מ״ו).

נָטָף, ש״ז, — א): טפת מים, רסיס או אֵגֶל, — טראָפפען, капля: כי יגרע נִטְפֵי מים (איוב, ל״ו, כ״ז) — והתיחד לשרף ידוע הַנּוֹטֵף מעץ־בשמים,— האַרץ, באַלזאַם-טראָפפען: נָטָף ושחלת (שמות, ל׳, ל״ד). ולדעת רבן שמעון בן גמליאל, הוא „הַצֳּרִי״, שמנו חכמים במיני הסמים של פיטום הקטרת, ואמר: הצרי אינו אלא שרף הַנּוֹטֵף מעצי־הקטף (כריתות, דף וי״ו, ע״א). ובמשנה התיחד אל הענבים התלוים בקצה האשכול, שהם כמו שנוטפים: כל שאין לו לא כתף ולא נָטֵף (פאה, ז׳, ד׳).

נְטִיפָה, ש״נ, בלשון רבים: נְטִיפוֹת, — מין תכשיט: הַנְּטִפוֹת והשרות (ישעיה, ג׳, י״ט), השהרנים וְהַנְּטִיפוֹת (שופטים, ח׳, כ״ו) — לדעת רש״י, הוא תכשיטי הצואר, שתלויות ונוטפות על החזה, והם כמין מרגליות נקובות וחרוזות בחוט. והרד״ק פירש, שהוא הבדולח הזך, שכן קורין לו בערבית „אל נטף״, — פערלע, жемчугъ, — שהם דומים לנטפי־מים. וי״א, שהם תכשיטי־

האזן — אָהרגעהענגע, серьги. עוד י"מ, שהוא כלי־תכשיט, שמשימים בו נֶטֶף להריח,

נְטֹפָה, שע"פ, — עיר בנחלת יהודה, בין ירושלים ובית־לחם: אנשי בית־לחם וּנְטֹפָה (נחמיה, ז', כ"ו). ועוד היום נקראת בשמה „בֵּית־נְטִיף". וביו"ד היחס: ומן־חצרי נְטֹפָתִי (נחמיה, י"ב, כ"ח), ובוי"ו: בית־לחם וּנְטוֹפָתִי (דהי"א, ב', נ"ד). והיא, כנראה, הנקראת במשנה: „בית נטופה" (שביעית, ט', ה'). ומן המקום ההוא היו כמה וכמה מגבורי דוד: מהרי הַנְּטֹפָתִי (ש"ב, כ"ג, כ"ח), חלב בן־בענה הַנְּטֹפָתִי (שם, שם, כ"ט). לדעת פירסט — אפשר שנקראת כן, שנמצאו שם עצים נוטפים שרף. (ועיין בסמוך).

2) נְטוֹפָה, במשנה, שם: אפילו כזית הנטופה בשעתו (פאה, ז', א') — לפי המוסכם, פירושו: זית שנוטף שמן לפעמים. אך לשון „הנטוֹפָה" קשה להולמו, שהרי זית בלשון זכר, והיה צ"ל „הַנּוֹטֵף", או — עכ"פ — הַנּוֹטֶפֶת. והערוך פירש, שהוא שם־מקום, והוא המקום הנזכר. (עיין נטפה). ואפשר שנקרא גם המקום ההוא „נְטֹפָה", על שם זיתיו, שהיו נוטפים שמן, בעת מן העתים. וזה טעם „זית הנטופה בשעתו". וכבר פירשו חז"ל את השם בישני, שבאותה משנה בענין זה, כשם מקום. (עיין בישני).

נָטַר, פ"י, מקורו ארמית, מיסוד טר, טור, דומה אל שרש נצר, — עיקרו: שימת עין על דבר להתבונן עליו, — הינשויען, בעאָבאַכטען, устремить взоръ, наблюдать. ומזה — שמירה, — היטען, בעוואהרען, стеречь, охранять: כרמי שלי לא נָטָרְתִּי (שיה"ש, א', וי"ו). והבינוני: לַנֹּטְרִים (שם, ח', י"א), שמני נֹטֵרָה את הכרמים (שם, א', וי"ו). ועל דרך השאלה — שמירת דבר בלב; והתיחד לשמירת איבה בלב לאויב, להפרע ממנו לעת־מצוא, — ובזה הוא נרדף לפעל נקם — נאַכטראגען: וְנוֹטֵר הוא לאיביו (נחום, א', ב') — והקודם: נֹקֵם ה' לצריו. לא תִקֹּם ולא תִטֹּר את בני עמך (ויקרא, י"ט, י"ח), (ועיין להלן ההבדל שבין נְטִירָה לִנְקִימָה), לא אֶטּוֹר לעולם (ירמיה, ג', י"ב), ובנו"ן: הֲיִנְטוֹר לעולם (שם, שם, ה') — והכפל: אם ישמר לנצח. ובארמית שבמקרא: ומלתא בלבי נִטְרֵת (דניאל, ז', כ"ח) — כמו: „ואביו שמר את הדבר (בראשית, ל"ז, י"א). ובפיוט: בקץ הַמְּנֻטָּר שאוני הוּנְטָר (גשם).

מַטָּרָה, ש"נ, א) — (מן ההוראה הראשונה בפעל נטר) — הנקודה במקום ידוע, שאליה ישים המורה־בחצים עינו, לכונן את חציו אליה, — ציעל, ציעלשייבע, мѣта, цѣль: לשלח לי לְמַטָּרָה (ש"א, כ', כ'), ויקמני לו לְמַטָּרָה (איוב, ט"ז, י"ב), ופ"א באל"ף: כַּמַּטָּרָא לחץ (איכה, ג', י"ב). ובדבא"ם — במובן המוסרי: תכלית, מטרת הכוונה — ענדציעל, цѣль. ב) משמר, שנותנים שם אסורים לשמרם, שלא יברחו, — וואַכטהאָף, געוואהרזאם, мѣсто заключенія, стража: בחצר־הַמַּטָּרָה (ירמיה, ל"ב, ב'), אשר לחצר הַמַּטָּרָה (נחמיה, ג', כ"ה). ולפי מקומו, נראה שהיה גם מגדל, מצודה, לשמור על האויב, — בעאָבאַכטונגסטהורם, дозорная башня.

2) נְטִירָה, שה"פ, בספרא: כחה של נְטִירָה (קדושים, פרשה ב'). ובהבדל, שבין נקימה לבין נטירה, דעתם לאמר, כי הנקימה היא השבת גמול רע בפועל לעושה לנו רעה, והנטירה איננה כי אם שמירת זכרון הרע, העשוי לנו, בלב בלבד; ודרך משל אמרו: עד היכן כחה של נקימה? אמר לו: „השאילני מגלך" ולא השאילו, למחר אמר לו: „השאילני קרדומך" — אמר לו: „איני משאילך, כשם

שלא השאלת לי מגלך" — זו היא נקימה. עד היכן כחה של נְטִירָה? אמר לו: „השאילני קרדומך" ולא השאילו, למחר אמר לו: „השאילני מגלך", אמר לו: „הא לך ואיני כמותך, שלא השאלת לי קרדומך" (שם). וזה בדרך מוסרי המדות, ובסמך על עיקר הנחת הפעל נטר; אמנם, לפי שמושיו במקרא, נראה שענינו: שמירת האֵיבה בלב, להנקם ולהפרע לעת מצוא.

נְטִירוּת, בגמרא, שה"פ, — שמירה, כמובנו הפשוט, — היטען, איבערוואכען: עד שיקבל עליה נְטִירוּתָא (ב"ק, דף מ"ח, ע"ב).

2) נוֹטַרִיקָן, במשנה: כתב אות אחת נוֹטַרִיקָן (שבת, י"ב, ד') . בלשון רומית תורה המלה notaricon: סימן וציון, — צייכען, знакъ. והענין — אות אחת מהתחלת המלה, שהיא לסימן המלה השלמה. ובגמרא: מנין ללשון נוֹטַרִיקָן מן התורה? שנאמר „כי אב המון גוים נתתיך" — אב נתתיך לאומות, בחור נתתיך באומות; המון — חביב, [עיין מהרש"א], מלך, ותיק, נאמן. אנכי — נוֹטַרִיקָן: אנא נפשי כתבית יהבית (שבת, ק"ה, ע"א). ודרך הדרש על־פי נוטריקן, היא אחת ממדות, שהתורה נדרשת בה (בהגדה), — המדה השלשים בל"ב מדות דרבי אליעזר ב"ר יוסי הגלילי.

נָטַשׁ, פעו"י, קרוב אל הפעל רטש בארמית וגם נָתשׁ בעברית.
הקל — עיקרו: א) עומד — התפשטות יתרה, — זיך אויסשטרעקקען, אויסדעהנען, זיך אויסברייטען, распускаться: וַיִּטֹּשׁ על המחנה כדרך יום כה וגו' (במדבר, י"א, ל"א), וַתִּטֹּשׁ המלחמה (ש"א, ד', ב') — ע"ד: ותהי שם המלחמה נפוצת (ש"ב, י"ח, ח'). ובבינוני פעול: והנה נְטֻשִׁים על פני כל הארץ (ש"א, ל"ד, ט"ז). ולדעת רש"י, מזה — בפירוש ראשון: מפני חרב נְטוּשָׁה (ישעיה, כ"א, ט"ו) — פשוטה על פני כל הארץ. (ועיין בסמוך). ובגמרא: נְטוֹשׁ נבלתא בשוקא ושקול אגרא, ולא תימר גברא רבה אנא (ב"ב, ק"י, ע"א. ועיין תוספות, שם, ד"ה נטוש. וצ"ע). ב) יוצא — פישוט, ומשיכה במובן השלכה — אויסברייטען, אויסדעהנען, הינציעהען, הינשליידערן: וּנְטַשְׁתִּיךָ המדברה (יחזקאל, כ"ט, ה') — ותרגומו: נַאֲרַטְשִׁנָּךְ. וכן: וּנְטַשְׁתִּיךָ בארץ (שם, ל"ב, ד') — והכפל: על פני השדה אֲטִילֶךָּ. וע"ד ההשאָלה: ודמיו עליו יִטּוֹשׁ (הושע, י"ב, ט"ו) — יטיל, וישפוך עליו — אויסשיטטען. ואמרת אליהם את־מה משא וְנָטַשְׁתִּי אתכם (ירמיה, כ"ג, ל"ג) — משא אתם להש"י ושעל־כן ישליך אתכם מעל זרועותיו, כמו שמשליכים משא כבד, לארץ. ומזה — ג) הסרת ההשגחה והסחת הדעת מדבר, עד שהוא נשאר כמו מושלך ומשולח לעצמו — אבלאססען, פערלאססען, ובהוראה זו נרדף עם פעל שמט ועזב: תשמטנה וּנְטַשְׁתָּהּ (שמות, כ"ג, י"א), ועל מי נָטַשְׁתָּה מעט הצאן (ש"א, י"ז, כ"ח), אַל־תִּטְּשֵׁנִי ואַל־תעזבני (תהלים, כ"ז, ט'), אַל־יעזבנו ואַל יִטְּשֵׁנוּ (מ"א, ח', נ"ז). וע"ד המליצה: וַיִּטֹּשׁ אלוה עשהו (דברים, ל"ב, ט"ו). ובלשון חז"ל: נכסי נְטוּשִׁין (ב"מ, דף ל"ח, ע"ב; ל"ט, א'). עיין רטש. ובפיוט: נתיבתו נתוסה וּנְטוּשָׁה (סלוק יוה"כ), וגויתו בגיא נְטוּשָׁה (שם). ובענין הסחת הדעת סתם — אויפגעבען: והנה נָטַשׁ אביך את דברי האתנות (ש"א, יו"ד, ב'), ולפני התגלע הריב נְטוֹשׁ (משלי, ט"ז, י"ד) — כמו: הֶרֶף, אל תחזיק בו. ופ"א בא בענין נתינת הרשות או היכלת לעשות דבר־מה — צולאססען, допускать — ע"ד שמוש הפעל עזב, נתן: ולא נְטַשְׁתַּנִי לנשק לבני (בראשית, ל"א, כ"ח).

הנפעל, מן הקל, — א) היות נמשך ונפשט — זיך אויסברייטען; נִטְּשׁוּ

עברו ים (ישעיה, ט״ו, ח׳), נִיִּנָּטְשׁוּ בלחי (שופטים, ט״ו, ט׳). ומזה: נִטְּשׁוּ חבליך (ישעיה, ל״ג, כ״ג) — נעשו רפים כדרך הדבר הנמתח ונפשט הרבה — שלאַפּף האָגגען. ב) היות מושלך ונעזב — ניעדערגעוואָרפען, פערלאַססען ווערדען, быть брошену, оставлену: נִטְּשָׁה על אדמתה (עמוס, ה׳, ב׳).

הפועל, פ״א במקרא, — בענין עזיבה והסח־הדעת — פערלאַססען ווערדען, быть покинуту, оставлену: כי ארמון נֻטָּשׁ (ישעיה, ל״ב, י״ד) — והכפל: המון עיר עֻזָּב.

נְטִישָׁה, ש״נ, לא נמצא כי אם בל״ר, — כלל הענפים המתפשטים ונמתחים הנה והנה — ראַנקען געאֶסטע, вѣтвь: ואת הַנְּטִישׁוֹת הסר התז (ישעיה, י״ח, ה׳), נְטִישֹׁתַיִךְ עברו ים (ירמיה, מ״ח, ל״ב). (עיין שלח).

2) **נְטִישָׁה**, שה״פ: נטיעה שאין בה נְטִישָׁה (מכילתא, פ׳ השירה, יו״ד)

ב) **נָטַשׁ**, פ״י, דומה לפעל לטש — שאֶרפען, וועטצען, — פ״א במקרא, בבינוני פעול: מפני חרב נְטוּשָׁה (ישעיה, כ״א, ט״ו). וכפירוש רש״י, בד״א, ובחלוף למ״ד בנו״ן, כמו: לִשְׁכָּה=נִשְׁכָּה.

נִיב, עיין נוב.

נִיד, עיין נוד, נָדַד.

נִידָה, עיין שם.

נִיחֹחַ, עיין נוח.

נִין, עיין נון.

נִינְוֵה, שע״פ, (באשורית: נינוּאַ, Ninua, או נִינַה, Nina) — העיר הקדומה קרית מלכי אשור, אשר בנה נמרד (בראשית יו״ד, י״א — י״ב). ובימי יונה הנביא היתה „עיר גדולה לאלהים מהלך שלשת ימים״ (יונה, ג׳, ג׳), ובה „הרבה משתים־עשרה רבו אדם, אשר לא־ידע בין ימינו לשמאלו״ (— ילדים) (שם, ד׳, י״א). והנביא נחום נבא על מפלתה; ובציירו את מצבה, אמר: שערי הנהרות נפתחו (נחום, ב׳, ז׳), וְנִינְוֵה כבְרֵכַת־מים מימי היא (שם, שם, ט׳) — וזו, שלפי דעת המבארים, עמדה על־יד אשר הנחל צבאטוס או ליקוס בנהר חדקל. וכבר עברה וחלפה מן הארץ, ובחרבותיה נמצא כעת מקום מפלת חרבות בשם נימרוד. ובגזרת השם — כי יסודו נִין (ובל״י: Νῖνοσ) — שֵׁם יראתם של האשורים הקדמונים.

נִיסָן, שע״פ, — שם החדש הראשון לחדשי השנה, בכתבי־הקדש האחרונים (אסתר, ג׳, ז׳; נחמיה, ב׳, א׳). ובטעם גזרת השם עיין אדר.

נַיָּר, במשנה, שם, — גליון עשוי מעלי־עץ או עשבים על־ידי דבק, לכתוב עליו: נַיָּר כדי לכתוב עליו קשר מוכסין (שבת, ח׳, ב׳), נַיָּר מחוק (שם), היתה כתובה על הַנַּיָּר והדפתרא לא יצא (מגילה, ב׳, ב׳), שניהם בשני נַיָּרוֹת (פרה, יו״ד, וי״ו) — ולפי המוסכם, יתורגם: פאַפּיער, бумага. ובא: וכסוי חביות ניירות (כלים, ב׳, ה׳) — י״מ: ניירות — על שם מקומן, כמו: חביות לודיות (שם, שם, ב׳); וי״ג: והניירות — כסוי של נייר.

נָכָא, פ״י, דומה לשרש נָכָה, — מיסודו של כאה, וענינו — מחאה, הקשה, ספוק בכלי או ביד, לפגוע פגיעה חזקה, הלקאה — שלאַגען, толкать, бить. עיקר שמוש הפעל במקרא ע״ד נחי ל״ה; וזה, שעל דרך נחי ל״א, נמצא רק בשלשה שמות, שיתבארו בסמוך. ופעם אחת, לדעת קצת, בבנין נפעל, בהוראת היות נדחף, מוכה ונעקר, — פאָרטגעשלאַגען ווערדען: נִכְּאוּ מִן הארץ (איוב, ל״ד, ח׳); וי״א ששרשו כאה.

נָכֵא, ת׳, במובן המושאל — שבור־לב, נדכא — ניעדערשלאַגען, בעטריבט, удрученный, разбитый, בחבור לשם רוח: ובעצבת לב רוּחַ נְכֵאָה (משלי, ט״ו, י״ג), וְרוּחַ נְכֵאָה תיבש־גרם (שם, י״ז, כ״ב).

נָכָא, לא נמצא כי אם ברבוי: נְכָאִים, ש"מ, — שבירת־לב, עגמת־נפש — ניעדערשלאַגענהייט, צערקנירשונג: תהגו אך נְכָאִים (ישעיה, ט"ז, ז'). ולדעת י"מ, במובנו הראשון, — שבר, חרבן, שממה — פֿערהעערונג, разорéнie.

נְכֹאת, שם (ע"מ מְלֹאת): נְכֹאת וצרי (בראשית, ל"ז, כ"ה), נְכֹאת ולט (שם, מ"ג, י"א) — א"ת: שְׁעַף. ובתרגום תשמרני: קטף; ועמו הסכימו המבארים האחרונים, והוא, לדעתם, מין שרף־אילן, — הארץ, גוממי, — או השרף, הידוע בארצות כנען, „טראגאקאנטהגוממי", וכן הוא בלשון ערבית. ונקרא, לדעתנו, כן — שיוצא ע"י קטוף והכאה.

נֶכֶד, ש'. לפי המוסכם, ענינו — בֶּן־הַבֵּן — דעס זאָהנעס זאָהן, ענקעל, внукъ: ולניני ולְנֶכְדִּי (בראשית, כ"א, כ"ג). ובצדק העיר הג"מ שי"ר, ז"ל, שהפוסקים הראשונים הצרפתים והאשכנזים קוראים לבן האח או האחות, וגם לזרע הבן ההוא, בשם זה. ודעתו נוטה, שזו היא עיקר הוראת השם — קרוב מצד אחוה, — נעבּענפֿערוואנדטע, — בהבדל משם נִין, המיוחד לזרעו היוצא מחלציו. (עיי"ש). ועולה, לפי זה, יפה הכתוב: לא נִין לו, ולא נֶכֶד בעמו (איוב, י"ח, י"ט) — אצל נֶכֶד הזכיר בעמו, כלומר: במשפחתו. וזהו דעת ר' אבא במדרש על פסוק „ולְנִינִי ולְנֶכְדִּי": עד כאן לאחים השותפין (ב"ר, נ"ד). (זכרון לאחרונים, ב„כרמל" שנה רביעית, עמוד 692). ובתרגום השמרוני: ודלקבל. אולם, בגזרת השם נראה לנו דעת גיזיניוס ופירסט, שהוא דומה לשם נגד בנפטית, ובהוראת חוטר מגזע, משפחה, — שטאַם, געשלעכט.

נָכָה, פ"י, מגזרת הפעל נכא באל"ף. (עיי"ש). עיקרו — מחאה, הקשה, בכלי או ביד, לפגוע פגיעה חזקה, — שלאַגען, ударить, бить. ועיקר שמושו בהפעיל, ובא: א) כשהפעול איננו בעל־חי, ענינו — מחאה והקשה הגורמת הרעדה, — שלאַגען, бить: הִכָּה צור ויזובו מים (תהלים, ע"ח, כ'), הַךְ הכפתור וירעשו הספים (עמוס, ט', א'), ועם יחס הבי"ת: וְהִכָּה בכיור או בדוד (ש"א ב', י"ד) — הכה במזלג לתוך הכיור. ומזה — הגות בלשון: וְהַךְ כף אל כף (יחזקאל, כ"א, י"ט) — לסימן הצער. וכן: הַכֵּה בכפך ורקע ברגלך (שם, ו"ו, י"א); ולסימן השמחה: וַיַּכּוּ כף ויאמרו יחי המלך (מ"ב, י"א, י"ב), — ע"ד: נהרות יִמְחֲאוּ כָף (תהלים, צ"ח, ח'). ובמשנה: מַכֶּה בפטיש (שבת, ז', ב'). ובענין שבירה ובקיעה — צערשלאַגען, разбить, расколоть, разсѣкать: וְהִכָּה הבית הגדול רסיסים (עמוס, ו"ו, י"א) — כמו: לרסיסים. וְהִכֵּיתִי בית־החרף (שם, ג', ט"ו), וַיַּכֵּהוּ ויפל ויהפכהו למעלה (שופטים, ז', י"ג), ומטך אשר הִכִּיתָ בו את היאר (שמות, י"ז, ה'), וְהִכָּהוּ לשבעה נחלים (ישעיה, י"א, ט"ו). וע"ד המליצה: וְהִכָּה בים גלים (זכריה, יו"ד, י"א), — יכהו ברוח חזקה וירוממו גליו. וְהִכֵּיתִי קשתך מיד שמאלך (יחזקאל, ל"ט, ג') — וועגשלאַגען; והכפל: וחציך מיד ימינך אַפִּיל. הַךְ ארצה (מ"ב, י"ג, י"ח) — ירה או השלך, חבוט. ומיוחס הפעל גם לפעולת עצם, שאין בו רוח חיים: הִכָּה הברד (שמות, ט', כ"ה) — איינשלאַגען, — השחית וקלקל. ולא יַכֵּם שרב ושמש (ישעיה, מ"ט, יו"ד), יומם השמש לא יַכֶּכָּה (תהלים, קכ"א, ו"ו); וכן בענין פגיעה חזקה: וימן אלהים רוח קדים חרישית וַתַּךְ השמש על ראש יונה (יונה, ד', ח'). ועל דרך ההשאלה: וְיַךְ שרשיו כלבנון (הושע, י"ד, ו"ו), (עיין שלח), — וואורצעל שלאַגען. וקרוב לענין זה אמרו: אין לך כל עשב ועשב שאין לו מזל ברקיע שֶׁמַּכֶּה אותו ואומר לו: גדל (ב"ר, יו"ד); ובענין דחיפת הקול, בכלי־זמר, אמרו: החליל מַכֶּה לפניהם (בכורים, ג', ג'), ולא היה מַכֶּה באבוב של נחשת (ערכין, ב', ג') — שטאָססען. ב) כשהפעול הוא

בעל־חי מרגיש, ענינו: א) מחאה, בכלי או ביד, לפגוע בו, להכאיבו ולחבל בו, — שלאגען, бить, ударить: הִכִּיתָ את אתנך (במדבר, כ״ב, ל״ב), כי תַכֶּנּוּ בשבט (משלי, כ״ג, י״ג), ארבעים יַכֶּנּוּ (דברים, כ״ה, ג׳), בשבט יַכּוּ על הלחי (מיכה, ד׳, י״ד), מֵהַכּוֹת כסיל מאה (משלי, י״ז, יו״ד), הִכּוּנִי פצעוני (שיה״ש, ה׳, ז׳). ומזה — הַכָּאָה שיש בה השחתה: וכי יַכֶּה איש את עין עבדו וגו׳ ושחתה (שמות, כ״א, כ״ו), וכמו־כן הכאה שיש בה מיתה—ערשלאגען, убить: ואת מלכה הִכָּה בחרב (יהושע, י״א, יו״ד), ובאיבה הִכָּהוּ (במדבר, ל״ה, כ״א), וַנַּךְ אתו ואת בניו (דברים, ב׳, ל״ג), וַיַּךְ את המצרי (שמות, ב׳, י״ב), וְהִכַּנִי אם על בנים (בראשית, ל״ב, י״ב), וַיַּכֵּהוּ שם החמש (ש״ב, ג׳, כ״ז), וַיַּכֵּהוּ אל החמש (שם, ד׳, ו״ו); ויבקש שאול לְהַכּוֹת בחנית בדוד ובקיר (ש״א, י״ט, יו״ד) — דורכשטעכען. ולא נַכֶּנּוּ נפש (בראשית, ל״ז, כ״א), לְהַכּוֹת נפש (דברים, כ״ז, כ״ה), למה יַכֶּכָּה נפש (ירמיה, מ״ם, ט״ו), למה אַכֶּכָּה ארצה (ש״ב, ב׳, כ״ב). ובטריפת חיה: וְהִכְּךָ האריה (מ״א, כ׳, ל״ו), הִכָּם אריה מיער (ירמיה, ה׳, ו״ו). ובהפלה במלחמה — поражать: הוא הִכָּה את אדום (מ״ב, י״ד, ז׳), וְהִכִּיתָה את עמלק (ש״א, ט״ו, ג׳), וְהִכָּה בארם מכה גדולה (מ״א, כ׳, כ״א), וַיַּךְ דוד בארם עשרים־ושנים אלף (דהי״א, י״ח, ה׳), וְהִכָּה את ארץ מצרים (ירמיה, מ״ג, י״א); הַמַּכֶּה את מדין (בראשית, ל״ו, ל״ה); מֵהַכּוֹת את כדרלעמר (שם, י״ד, י״ז)— מחנה כדרלעמר. ובא: הִכָּה שאול באלפיו ודוד ברבבתיו (ש״א, י״ח, ז׳)— כמו: לאלפים ולרבבות. לְהַכֹּתָם מַכֶּה גדולה מאד (יהושע, יו״ד, כ׳). וביחוס אל עונשי הש״י ומדות פורעניותיו, דרך מוסר ותוכחה — שטראפען: לשוא הִכֵּיתִי את בניכם, מוסר לא לקחו (ירמיה, ב׳, ל״ד), כי בקצפי הִכִּיתִיךְ וברצוני רחמתיך (ישעיה, ס׳, יו״ד);

ודרך פורעניות של כליון להכות: ושלחתי את ידי וְהִכֵּיתִי את מצרים בכל נפלאתי (שמות, ג׳, כ׳); הארץ אשר הִכָּה ה׳ לפני בני־ישראל (במדבר, ל״ב, ד׳), וְהִכֵּיתִי את הארץ חרם (מלאכי, ג׳, כ״ד) — בענין הריסה. וכן: וַיַּכּוּ את צקלג (ש״א, ל״ד, א׳), וְהִכִּיתֶם כל עיר מבצר (מ״ב, ג׳, י״ט); בְּהַכֹּתִי בארץ מצרים (שמות, י״ב, י״ג), וה׳ הִכָּה כל בכור בארץ מצרים (שם, שם, כ״ט)— להמית. אַכֶּנּוּ בדבר ואורשנו (במדבר, י״ד, י״ב). ובשלוח חליים: יַכְּכָה ה׳ בשחפת (דברים, כ״ח, כ״ב), הִכֵּיתִי אתכם בַּשִּׁדָּפוֹן (עמוס, ד׳, ט׳), וַיַּךְ אותם בטחורים (ש״א, ה׳, ו״ו). ובמלאכים: הִכּוּ בסנורים (בראשית, י״ט, י״א); לְמַכֵּה מצרים בבכוריהם (תהלים, קל״ו, יו״ד) — מכת מצרים היתה במכת בכוריהם. — ובדרך השאלה: לכו וְנַכֵּהוּ בלשון (ירמיה, י״ח, י״ח) — פערלײמדען. ובמובן המוסרי: וַיַּךְ לב דוד אֹתו (ש״ב, כ״ד. ה׳) — נפעמה רוחו, וכמו הכהו לבו, מכת־הרטה.

ה הָ פ ע ל, מהוראות ה ה פ ע י ל— א): הוּכָּה כעשב וייבש לבי (תהלים, ק״ב, ה׳) — בוי״ו ובדגש — כעשב אשר הכהו השמש. הֻכָּה אפרים שרשם יבש (הושע, ט׳, ט״ז). ב) הֻכֵּיתִי בית מאהבי (זכריה, י״ג, ו״ו) — מוסר תוכחה, — בע־שטראפט װערדען; על מה תֻכּוּ (ישעיה, א׳, ה׳); עבדיך מֻכִּים (שמות, ה׳, ט״ז), הֻכּוּ בטחורים (ש״א, ה׳; י״ב), מֻכֵּה אלהים וּמְעֻנֶּה (ישעיה, נ״ג, ד׳); הֻכָּה את המדינית (במדבר, כ״ה, י״ד)—מכת מיתה. מֻכֵּי חרב (ירמיה, י״ח, כ״א). הֻכְּתָה ה ע י ר (יחזקאל, ל״ג, כ״א) — עראָבערט, ערשטירמט װערדען. ובמשנה; המים הַמֻּכִּים פסולין. אלו הן הַמֻּכִּים: המלוחים והפושרים (פרה, ח׳, ט׳). עיין בתוי״ט. והנראה, שהמים „המלוחים והפושרים״, שהם מי־מתכיות (מינעראלװאססער), שיש בהם חלקי גפרית ומלח, נקראו „מים מֻ כִּ ים״, על־שם שנוי טבעם מטבע כלל המים, וכאילו הם מֻכִּים מ כ ת

ה׳, ידועי־חלי, בנגוד לשם „מים חיים״, שענינם — מים בריאים. כמו שמצאנו, ששנוי טבע המים המתוקים למלוחים ופושרים, הוא מכלל מַכּוֹת הארץ ותחלואיה, כמ״ש: וראו את מַכּוֹת הארץ ההיא ואת תחלאיה, אשר חלה ה׳ בה—גפרית ומלח וגו׳ כמהפכת סדם ועמרה וגו׳ (דברים, כ״ט, כ״ב). ויחזקאל, שנבא על מי ים־המלח, שנתהווה ממהפכת סדום, שישובו להיות טובים, אמר: וְנִרְפְּאוּ המים (יחזקאל, מ״ז, ח׳), כי באו שמה המים האלה וְיֵרָפְאוּ וָחָי וגו׳ (שם, שם, ט׳).

הפיעל, פ״א במקרא, בהוראת ההפעיל, — שלאַגען: אולי אוכל נַכֶּה בו (במדבר, כ״ב, ו״ו). והנראה כדעת האומרים, שגם זה מן ההפעיל, והנו״ן הוא נו״ן־הרבוי לרבים בעתיד,— והשעור: אולי אוכל וְנַכֶּה בו. ומצוי במשנה בענין גרעון כסף מסך החוב לפי ערך החשבון — אַבציעהען, отсчи-тать: מְנַכֶּה לו מן חכורו (ב״מ, ט׳, ו״ו). ובמובן המוסרי: מְנַכִּין לו מזכיותיו (תענית, דף כ׳, ע״ב). ובמדרש: היורה הזו אין מעמידה, אלא נִכָּה, כך אמר הקב״ה: אֲנַכְּכֶם אני ביסורין (ויק״ר, פל״ג).

הנפעל, מן ההפעיל, פ״א במקרא: וְנִכָּה ומת (ש״ב, י״א, ט״ו).

הפועל, מן ההפעיל, — היות מקולקל ונפסד, — געשלאַגען, פערדאָרבען ווערדען: והפשתה והשערה נֻכָּתָה (שמות, ט׳, ל״א) —מן „אשר הכה הברד״ (שם, שם, כ״ה), והחטה והכסמת לא נֻכּוּ (שם, שם, ל״ב).

נָכֶה, תֹּאַר,—מוכה ושבור, — געשלאַגען, побитый, калѣчный; בסמיכות: נְכֵה רגלים (ש״ב, ד׳, ט׳) — מוכה ברגליו, — געלאֶהמט. ובמובן המוסרי: עני וּנְכֵה רוח (ישעיה, ס״ו, ב׳) — שבור־לב — ניעדערשלאַגען, צערקנירשט. ועיין נָכָא.

מַכָּה, ש״נ ושה״פ,— מהוראת הפעל: הכאה, מוסר תוכחה — דאַס שלאַגען, ציכטיגונג, ушибъ, наказаніе: ויספתי עליכם מַכָּה (ויקרא, כ״ו, כ״א), ומחץ מַכָּתוֹ ירפא (ישעיה, ל׳, כ״ו), וּמַכּוֹת חדרי בטן (משלי, כ׳, ל׳). ושיש בה מיתה: מַכַּת חרב והרג (אסתר, ט׳, ה׳). ובענשי הש״י נכלל בשם זה — ב) כל מיני פורעניות — שלאַג, ударъ: כל חלי וכל מַכָּה (דברים, כ״ח, ס״א), וראו את מַכּוֹת הארץ ואת תחלאיה (שם, כ״ט, כ״א). (עיין לעיל). ויך ה׳ בעם מַכָּה רבה (במדבר, י״א, ל״ג) — מכת־דֶּבֶר. הַכְּמַכַּת מכהו הכהו (ישעיה, כ״ז, ז׳). וכן—הפצעים והחבורות המסובבים מן ההכאות: ויצק דם הַמַּכָּה (מ״א, כ״ב, ל״ה) — וואונדע, рана; וכמו־כן — המתהוה בגוף מקלקול הליהות: פצע וחבורה וּמַכָּה טריה (ישעיה, א׳, ו״ו), וּמַכָּתִי אנושה (ירמיה, ט״ו, י״ח), נחלה מַכָּתִי (שם, יו״ד, י״ט). ובמובן זה השתמשו בו במשנה. ובא: מן הַמַּכִּים אשר יֻכֵּהוּ (מ״ב, ח׳, כ״ט) — מן מַכֶּה — על מין זכר. ג) מפלה במלחמה—ניעדערלאַגע, пораженіе: ויכם מַכָּה גדולה (יהושע, יו״ד, כ׳), ויך אותם שוק על ירך מַכָּה גדולה (שופטים, ט״ו, ח׳), כְּמַכַּת מדין (ישעיה, יו״ד, כ״ו). ובמשנה: מַכַּת־מְדִינָה (ב״מ, ט׳, ו״ו) — פגע רע כללי, — אַלגעמיינעס אונגליקק, общее несчастіе; מַכָּה מהלכת (תענית, ג׳, ה׳), מַכַּת בצורת (שם, שם, א׳). וקראו בשם „מַכּוֹת״ למסכתא, שמפורשים בה דיני המלקיות שמלקים את עוברי־העבירות, מחויבי מלקות, וזה בסמך על האמור: ארבעים יַכֶּנּוּ (דברים, כ״ה, ג׳).

2) הַכָּאָה, שה״פ, בגמרא, — דאַס שלאַגען, ударъ: בכל הַכָּאָה שאתה יכול (ב״מ, ל״א, ע״ב).

3) נִכּוּי, שם, בספרי המחברים, — גרעון כסף מסך החוב—אַבצוג, вычетъ: כיצד הוא הַנִּכּוּי („יד החזקה״, הלכות מלוה ולוה, פרק ו״ו, ז׳), והוא מלשון הגמרא—נכיתא: לא ניכול

אלא בנכייתא (ב״מ, ס״ז, ע״ב).

מַכָּה, לא נמצא כי אם ברבוי: מַכּוֹת, פ״א במקרא: נתתי חטים מַכּוֹת (דה״ב, כ׳, ט׳) — מלה מסופקת בביאורה. י״א ששרשו כתת, ע״מ מַשּׂוֹר, וענינו: חטים טחונים; וי״א ששרשו נכת בארמית — בהוראת אכילה — ע״מ משור מן נשר. וטעמו: חטים למאכל — מסכים אל הנאמר במקומו: חטים מַכֹּלֶת לביתו (מ״א, וי״ו, כ״ה). ולא רחוק לשמוע, שהראוי להיות: „חטים מִנִּית" — והם החטים הטובים והמובחרים שבא״י, וכמו שנשתבחו בהם סוחרי א״י (יחזקאל, כ״ז, י״ז) — ונתחלפה הנו״ן בכ״ף והיו״ד בוי״ו. ועיין מַכֹּלֶת בשרש רכל.

נְכֹה, נְכוֹ, שע״פ, — אחד ממלכי מצרים, אשר עלה על מלך אשור על נהר פרת, וילך יאשיהו מלך יהודה לקראתו וימיתהו במגדו כראותו אתו (מ״ב, כ״ג, כ״ט), ואחרי־כן אסר את יהואחז בן־יאשיהו, ברבלה, וימלך את אליקים בן־יאשיהו ויסב את־שמו יהויקים (שם, שם, ל״א — ל״ה). לדעת המבארים, הוא הנקרא בפי סופרי היונים Νεχαω או Νεκωσ אשר מלך אחרי פזאממעטיך.

נָכוֹן, שע״פ, בחבור לשם גֹּרֶן — „גֹּרֶן נָכוֹן". שם מת עֻזָּה, על אשר שלח ידו לאחוז בארון (ש״ב, וי״ו, ז״ו). ובדהי״א (י״ג, ט׳) נקרא „גֹּרֶן כִּידֹן". י״מ הוראת נָכוֹן כהוראת כִּידֹן (עיין שם) — שבר ופיד, — אונטערגאנג, гибель משרש נכה בהוראתו הראשונה, וע״מ נָאוֹן מן גאה, חָזוֹן מן חזה. ולפי זה נוכל לאמר שענינו — פרץ, ונקרא בשם זה על מיתת עֻזָּה שם, כשם שנקרא המקום ההוא, ע״ש המאורע ההוא, „פֶּרֶץ עֻזָּה". ולדעתם, נמצא השם הזה עוד פ״א במקרא, בכתוב: נָכוֹן למועדי רגל (איוב, י״ב, ה׳) — ושעורו: נכון — פיד וצרה הוא לכל מי שרגליו מועדות, שאינם הולכים בטח.

נָכַח, לא נמצא בפעל, כי אם בשמות ובמלות תארי־הפעל; וכנראה מהם, הוא מיסודו של נָכַח, יָכַח, בהוראת היות נמצא במצב ישר בערך אל פני הזולת, — געראדע, געגענאיבער זיין. ומזה:

נָכֹחַ, תֹּאַר, נרדף לתאר ישר, במובן המוסרי, — מי שדעותיו ומעשיו נכונים אל הטוב במצב ישר ואינו נוטה לצדדים, — בהפך מן התאר עִוֵּל, נפתל, — רעדליכער, прямый: הֹלֵךְ נְכֹחוֹ (ישעיה, נ״ז, ב׳) — כמו: הולך בישרו. (ועיין בסמוך). ובהשאלה: כלם נְכֹחִים למבין (משלי, ח׳, ט׳) — מוסב אל „אמרי פי", בפסוק הקודם, והטעם: המבין יבין, שהם כלם מכוונים אל פני האמת והצדק; מסכים למה שאמר „אין בהם נפתל ועקש". והכפל: „וישרים למוצאי־דעת". ותרגומו: גַלְיָן — עומדים גלוים לפני המבין, במצב ישר נגד עיניו.

נְכֹחָה, ש״נ, — יושר, מישרים, צדק, — רעכט, גערעכטיגקייט, правда, справедливость: עשות נְכֹחָה (עמוס, ג׳, יו״ד), ונְכֹחָה לא תוכל לבוא (ישעיה, נ״ט, י״ד) — והקודם: כי כשלה ברחוב אמת. וברבוי: לא תחזו לנו נְכֹחוֹת (שם, ל׳, יו״ד), בארץ נְכֹחוֹת יְעַוֵּל (שם, כ״ו, יו״ד) — ע״ד: ואת כל הישרה יעקשו (מיכה, ג׳, ט׳).

נֹכַח, מלת־היחס, קרוב להוראת נֶגֶד, — מציאות דבר במצב ישר מכוון לפני זולתו — געראדע, פֿאָר, געגענאיבער, прямо, противъ, супротивъ. בווי״ו הכנוי: נִכְחוֹ תחנו על הים (שמות, י״ד, ב׳), נִכְחוֹ יצא (יחזקאל, מ״ו, ט׳).

נֹכַח, מלת־היחס, — כעין הקודם, ומצוי יותר במקרא, — פֿאָר, פֿארהין, געגענאיבער. прямо, противъ, супротивъ. המנרה נֹכַח השלחן (שמות, כ״ו, ל״ה), נֹכַח למעלה אדמים (יהושע, ט״ו, ז׳), נֹכַח פתח הבית (אסתר, ה׳, א׳), ויחנו אלה נֹכַח אלה (מ״א, כ׳, כ״ט). ובמובן

מוסרי: כי נֹכַח עיני ה׳ דרכי איש (משלי, ה׳, כ״א); נֹכַח פניך היה (ירמיה, י״ז, ט״ז), ומכשול עונו ישים נֹכַח פניו (יחזקאל, י״ד, ג׳), ובתוספת יחס שאליו: אֶל נֹכַח פני אהל מועד (במדבר, י״ט, ד׳), לְנֹכַח הצאן (בראשית, ל״ד, ל״ח). ובחסרון השם שמתיחסים אליו: עיניך לְנֹכַח יביטו (משלי, ד׳, כ״ה) — וטעמו: לְנֹכַח כל אשר לפניך, ולא תטם לצד אחר, — כימן כי ישר מהלכך, ויכול אתה להביט בפני כל איש. והכפל: ועפעפיך יישירו נגדך. ובא: ויעתר יצחק לה׳ לְנֹכַח אשתו (בראשית, כ״ה, כ״א) — כמו: בעבור, בשביל — ועגען, за. ובחכמת הדקדוק: גוף נֹכַח, נֹכַחַת, — הגוף שאליו פונים בדבור — געגענוואַרטיגע פערזאָן. והשתמשו בו המחברים גם בענין ש״ת: נוכחי, וש״מ: נוכחיות — געגענוואַרטיגקייט.

נָכַל, פ״ע, — חשוב מחשבות רמיה וערמה — ארגליסטיג האַנדעלן, בעטריגען, хитрить, обманывать. וכן הוא בארמית ובערביה. הקל לא נמצא כי אם פעם אחת במקרא, ובבינוני במובן תֹאַר: וארור נוֹכֵל ויש בעדרו זכר ונדר וזבח משחת (מלאכי, א׳, י״ד) — כפירוש רש״י: מתנכל במרמה, בדברי שקר, לאמר: אין לי טובה מזו, — אַרגליסטיגער, хитрый, лукавый. והנראה, שבא בהוראת כֵּלַי, קמצן, — גייצהאַלז, скряга. וזה נאות יותר להצעת המאמר.

הפיעל, — התחכם במחשבות ערמה, — אַרגליסטיג האַנדעלן, אַרגליסטיגע פלאנע פאַססען, поступать лукаво: אשר נִכְּלוּ לכם (במדבר, כ״ה, י״ח). ולא נמצא יותר.

ההתפעל, מעין הפיעל, — ארגליסטיגע פלאנע פאַבסען, составлять коварный замысел: וַיִּתְנַכְּלוּ אֹתוֹ להמיתו (בראשית, ל״ז, י״ח) — רש״י פירש: כמו אליו; ואפשר שטעמו: להמית אותו. לְהִתְנַכֵּל בעבדיו (תהלים, ק״ה, כ״ה) — כנגד מה שנאמר: הבה נתחכמה לו (שמות, א׳, יו״ד).

נֵכֶל, ש״ז, — מחשבת ערמה ומרמה — אַרגליסטיגער פלאַן, лукавый замысел, פ״א במקרא בל״ר: בְּנִכְלֵיהֶם אשר נכלו לכם (במדבר, כ״ה, י״ח).

נֶכֶס, ש״ז, לא נמצא כי אם ברבוי, וענינו — קנין, חפצים ועשר — גיטער, רייכטהום, פערמאָגען, имущество: בִּנְכָסִים רבים שובו אל אהליכם (יהושע, כ״ב, ח) — מטלטלים. עשר וּנְכָסִים (קהלת, ה׳, י״ח), נְכָסִים, עשר וכבוד (דהי״ב, א׳, י״א). וכן הוא:

נְכַס, ש״ז, בארמית: לענש נִכְסִין (עזרא, ז׳, כ״ו), וּמִנִּכְסֵי מלכא (שם, ו״ו, ח׳). ומצוי הרבה במשנה: נְכָסִים שאין בהן מעילה, נְכָסִים המיוחדים (ב״ק, א׳, ב׳), נְכָסִים שיש להם אחריות (קידושין, א׳, ה׳), — קרקעות. נכסים שאין להם אחריות (שם) — מטלטלים. האשה שנפלו לה נְכָסִים (כתובות, ח׳, א׳) — בירושה. ובהנכסים, שהכניסה אשה לבעלה, יש שנקראו „נִכְסֵי־מלוג״ — השייכים להאשה, והבעל אוכל פירות; ושנקראו „נִכְסֵי־צאן־ברזל״, שאחריותם על הבעל. (ועיין לעיל, ערך מליג).

נָכַר, פיעו״י, לא נמצא בקל. ההפעיל — עיקרו: א) התודעות מהות עצם, שנעלמה ידיעתנו אותו לפי־שעה, על־ידי סמנים מזכירים, — ערקעננען, распознавать, узнать: ולא הִכִּירוֹ כי היו ידיו וגו׳ שְׂעִרֹת (בראשית, כ״ז, כ״ג), וַיַּכֵּר יוסף את־אֶחיו והם לא הִכִּרֻהוּ (שם, מ״ב, ח׳), הַכֶּר־נא הכתנת בנך היא אם לא (שם, ל״ז, ל״ב), הַכֶּר־נא למי החתמת (שם, ל״ח, כ״ה), והמה הִכִּירוּ את קול הנער (שופטים, י״ח, ג׳), בטרם יַכִּיר איש את רעהו (רות, ג׳, י״ד) — בסוד הוזשך. ובהשאלה: ולא יַכִּירֶנּוּ עוד מקומו (איוב, ז׳, יו״ד; תהלים, ק״ג, ט״ז). ובענין הכרה להבדיל — אונ־

פערשטייהן: ואין העם מַכִּירִים קול תרועת השמחה לקול בכי העם (עזרא, ג׳, י״ג). ובמשנה: מִשֶּׁיַּכִּיר בין תכלת ללבן (ברכות, א׳, ב׳). ומזה — בענין הרגשה — שפיהרען: כי יַכִּיר בלהות צלמות (איוב, כ״ד, י״ז), ובענין הבנה וידיעה: וכל העם הִכִּירוּ וייטב בעיניהם (ש״ב, ג׳, ל״ו) — הבינו כי מקונן הוא על אבנר באמת, ולא היתה ידו במיתתו. לא הִכִּירוּ דרכיו (איוב, כ״ד, י״ג), לכן יַכִּיר מעבדיהם (שם, ל״ד, כ״ה). ומזה — בכתבי-הקדש האחרונים: ואינם מַכִּירִים לדבר יהודית (נחמיה, י״ג, כ״ד) — כמו: י ו ד ע י ם. ובמשנה: ואינו מַכִּיר אדם שם (דמאי, ד׳, ו״ו); הַמַּכִּיר את מקומו (אבות, ו״ו, ו׳) — מכיר ומבין ערכו. ובגמרא: שהיה מַכִּיר בחכמת יונית (סוטה, מ״ט, ע״ב). ומזה — במובן המוסרי — ב) שימת עין על הזולת, להותירו לטובה יתר שאת על אחרים, — אנערקעננען, בעריקקזיכטיגען, признавать, предпочитать: את הבכר בן השנואה יַכִּיר לתת לו פי שנים (דברים, כ״א, י״ז), כן אַכִּיר את גלות יהודה וגו׳ לטובה (ירמיה, כ״ד, ה׳), מדוע מצאתי חן בעיניך לְהַכִּירֵנִי (רות, ב׳, יו״ד). ומזה בתפלת נעילה: „וַתַּכִּירֵהוּ לעמוד לפניך”. ומושך את השם „פָּ נִ ים”, בבחינת ה פ ע ו ל: לא תַכִּירוּ פנים במשפט (דברים, א׳, י״ז) — נשיאת-פנים. הַכֵּר פ נ ים במשפט בל-טוב (משלי, כ״ד, כ״ג). — ובמשנה: שאין אנשי גליל מַכִּירִין את תרומת הלשכה (נדרים, ב׳, ג׳) — אינם מודים בה. ובגמרא בא גם ב הֻ פ ע ל, בהוראתו הראשונה: הֻכְּרוּ ולבסוף נתערבו (קדושין, נ״א, ע״ב), הֻכַּר הָעֻבָּר (שם, ס״ב, ע״א), הֻכַּר הגנב (בבא קמא, פרק מרובה).

ה פ י ע ל, כעין ה נ פ ע ל, בהוראה השניה, — הכרה לטוב — אנערקעננען, признавать: הלא שאלתם עברי דרך ואתתם לא תְנַכֵּרוּ (איוב, כ״א, כ״ט) — כתרגומו: וסמניהון לא תשתמודעון. והכוונה: הלא שאלתם עוברי דרך, ובכל-זאת לא תכירו את האותות, אשר נתנו לכם לאמת דבריהם. ולדעת אונקלוס, גם הכתוב: פן יְנַכְּרוּ צרימו (דברים, ל״ב, כ״ז) מזה, שתרגם: ד י ל מ א י ת ר ב ר ב ב ע ל ד ב ב א. וכוונתו, לדעתנו, — יכיר את עצמו לטובה, יצטיין ויתפאר במעשיו; וכסוף הפסוק: „פן יאמרו ידנו רמה”. (ועיין בסמוך). ורוב המפרשים מסכימים כי הוראת נִכֵּר, ב פ י ע ל, היא שלילית — ל ב ל י הַ כֵּ ר את האמת, — פערקעננען, непризнание. וכן מפרשים: פן יְנַכְּרוּ צרימו — פן לא יכירו הצרים האמת, כי ה׳ פעל כל זאת; ומלת-הטעם „פן” תוכיח על זה. וכמו כן: ואתתם לא תְנַכֵּרוּ — הכוונה: הלא שאלתם עוברי דרך ואי-אפשר לכם ל ב ל י-הַ כֵּ ר. וראיה ברורה לזה הפירוש: וַיְנַכְּרוּ את המקום הזה ויקטרו בו לאלהים אחרים (ירמיה, י״ט, ד׳) — ששעורו: טמאו את המקדש וירושלים עד ל ב ל י-ה כ ר. ונמצא ה פ י ע ל בשרש נ כ ר על הוראת סִגֵּר, — מסר: נִכַּר אתו אלהים בידי (ש״א, כ״ג, ז׳).

ה נ פ ע ל, מן ה ה פ ע י ל, — היות מֻכָּר ונודע — ערקאננט ווערדען, быть узнаваему: לא נִכְּרוּ בחוצות (איכה, ד׳, ח׳). ובענין הכרה לטוב — אנערקאננט ווערדען, быть отличаему: ולא נִכַּר שוע לפני דל (איוב, ל״ד, י״ט). ובא: בשפתיו יִנָּכֵר שונא (משלי, כ״ו, כ״ד) — לפי תרגומו, ענינו: מִתְוַדֵּעַ. (ועיין נ כ ר י). ובמשנה: כל שאין מומו נִכָּר (ביצה, ג׳, ד׳); נִכָּרִים דברי-אמת (בראשית רבה, פרשה מ״ה; סוטה, דף ט׳, ע״ב). ומזה: היזק שאינו נִכָּר (גיטין, נ״ג, עמוד א׳ וב׳).

ה ה ת פ ע ל, בהוראת ה נ פ ע ל, — היות נודע ונכר — זיך ערקעננען לאססען: גם במעלליו יִתְנַכֶּר-נער (משלי, כ׳, י״א).

הַכָּרָה, ש״נ, פ״א במקרא: הַכָּרַת פניהם ענתה בם (ישעיה, ג׳, ט׳) —

י״ת: אִשׁתּמוֹדעוּת אפיהון בּדינא. וכן פירש״י בפירוש ראשון: עון שהם מכירים פנים בדין היא ענתה בם לפני, — אנערקעננונג, פּאַרטייליכקייט, пристрастіе. ויש מפרשים משרש הכר, — עזות וחוצפה — פרעכהייט, дерзость. והנראה כפירוש הראב״ע, שענינו סימן הנראה על צורת הפרצוף, ומראה הפנים, — פהיזיאָנאָמיא. ובדברי חז״ל: הַכָּרַת הָעֻבָּר (תוספתא, נדה, פרק א׳) — דאַס ערקעננען. הַכָּרַת פנים (ירושלמי, סוטה, פרק ט״ת). ובדבא״ם—בענין השגה: והיא שתהיה לו זאת הַהַכָּרָה הנמצאת בנו (מו״נ, א׳, ב׳).

הֶכֵּר, הֶיכֵּרָא, בגמרא, שם,—זכרון דבר—עראיננערונג, вос-поминаніе: דליהוי ביה הֶיכֵּרָא לתינוקות (פסחים, קי״ד, ע״ב), כי היכי דליהוי לה הֶיכֵּרָא (יומא, ב׳, ע״א). וברבוי: בי תרי הֶיכֵּרֵי הוי עבדי (זבחים, כ״א, ב׳)— סמנים. ומחבר ס׳ „יוסיפון״ אמר: ולא הכרתם בְּהֶכֵּר שכל את דרכי העולם (פרק פ״ד).

מַכִּיר, תֹּאַר, — מְיֻדָּע—בעקאַננטער, פערטרויטער, знакомый: ואין לי מַכִּיר (תהלים, קמ״ב, ה׳); ובענין מותיר לטוב,—גאָננער: יהי מַכִּירֵךְ ברוך (רות, ב׳, י״ט). ובמשנה: שאין מקבלים אלא מן הַמַּכִּירִים (ר״ה, ב׳, ג׳)—ידוע — בעקאַננטער. ובספרי (דברים, שי״ב): תני לי חלקי שאהיה מַכִּירוֹ וכו׳; מהיכן המקום מַכִּיר את חלקו? מיעקב, שנאמר (תהלים, קל״ה, ד׳): „כי יעקב בחר לו יה״.—לפי הנראה, ענינו—הממציא פרנסה ביחוד לאיש אהובו — גאָננער, קונדשאַפט. (ועיין מַכָּר).

מַכָּר, ש״ת,—מְיֻדָּע וָרֵע, הממציא לנו פרנסה ביחוד, — קונדשאַפט —: איש מאת מַכָּרוֹ (מ״ב, י״ב, ו״ו), מאת מַכָּרֵיכֶם (שם, שם, ח׳). ובברייתא: בראשונה היה מעשר נעשה בשלשה חלקים — שליש לְמַכָּרֵי כהונה ולויה, ושליש לאוצר, ושליש לעניים ולחברים שהיו בירושלים (ירושלמי, מעשר שני, פרק ה׳, הלכה ט״ו)—ומענינו נראה, שהיא תֹּאַר ליחידי־סגולה בכהונה ובלויה, המצוינים, נִכָּרִים ונודעים בעבודה, בשקידה ובזהירות יתרה,—אויסגעצייכנעטע. ובמובן זה יתפרש היטב, מה שאמרו בגמרא: בְּמַכָּרֵי כהונה ולויה (גיטין, ל״א, ע״א), וכן: התם בְּמַכָּרֵי כהונה (ב״ב, קכ״ג, א׳) — המיוחדים והמצוינים שבכהנים ובלוים לטובה. ודלא כפירוש רש״י

נֵכָר, שם, — דבר משונה מן המורגל, ונכר ומצוין בהבדלו, — דאַס קעננטליכע, אויסגעצייכנעטע, особенное, отличенное; ומתיחס לארץ זולת ארץ־ישראל, שהיא משונה ממנה בטבעה ותכונתה, ובתכונות יושביה, בדתיהם ומנהגיהם; וכמו־כן — לדת זולת דת־זרע־אברהם, ובכלל — לארץ זרים ודתות ומנהגים זרים. ובא מחובר לשמות־העצמים המתיחסים אל הארץ: מכל בֶּן־נֵכָר אשר לא מזרעך הוא (בראשית, י״ז, י״ב), כל־בֶּן־נֵכָר לא יאכל בו (שמות, י״ב, מ״ג); בְּנֵי נֵכָר יתכחשו לי (ש״ב, כ״ב, מ״ה) — פרעמדעס, הײדנישעס, פרעמדלאָנדיש, чужое, чужестранное; ואל יאמר בֶּן־הַנֵּכָר הנלוה אל ה׳ (ישעיה, נ״ו, ג׳), ואין עמו אֵל נֵכָר (דברים, ל״ב, י״ב), ועבדתם אלהי נֵכָר (יהושע, כ״ד, כ׳), אלהֵי הַנֵּכָר (בראשית, ל״ה, ב׳), ובעל בת אֵל נֵכָר (מלאכי, ב׳, י״א), בהבלי נֵכָר (ירמיה, ח׳, י״ט), על אדמת־נֵכָר (תהלים, קל״ז, ד׳), מזבחות הַנֵּכָר (דהי״ב, י״ד, ב׳), אלהי נֵכַר הארץ (דברים ל״א, ט״ז) — כמו: אלהי ארץ הַנֵּכָר. ובהתיחסות אל המנהגים של העמים הזרים בא: וְטִהַרְתִּים מִכָּל־נֵכָר (נחמיה, י״ג, ל׳).

נָכְרִי, נָכְרִיָּה, ש״ת, — א) המתיחס לארץ־אחרת זולת ארץ־ישראל, ומשונה ומצוין בצורתו, בדתו ובמנהגיו, — אויסלאָנדיש, הײדניש: לעם נָכְרִי (שמות, כ״א, ח׳), איש נָכְרִי אשר

לא אחיך הוא (דברים, י״ז, ט״ו), וְהַנָּכְרִי אשר יבא מארץ רחוקה (שם, כ״ט, כ״א), את הַנָּכְרִי תגש (שם, ט״ו, ג׳); ובילדי נָכְרִים ישפיקו (ישעיה, ב׳, ו״ו) — עוע״ז. וְנָכְרִים באו שעריו (עובדיה, א׳, י״א) — אויבים, כי הנכרי נחשב כאויב. ובא: עיר נָכְרִי אשר לא מבני ישראל (שופטים, י״ט, י״ב) — שעורו: עיר עַם נָכְרִי. הלבשים מלבוש נָכְרִי (צפניה, א׳, ח׳). ומזה — ב) בן משפחה אחרת, זר, — איין פרעמדער, чужой: כי איש נָכְרִי יאכלנו (קהלת, ו״ו, ב׳); ובמובן אַחֵר — איין אנדרער: נָכְרִי ואל שפתיך (משלי, כ״ז, ב׳) — והקודם: יהללך זר. ולנקבה — נָכְרִיָּה: גם הייתי בארץ נָכְרִיָּה (שמות, ב׳, כ״ב), סורי הגפן נָכְרִיָּה (ירמיה, ב׳, כ״א), ואנכי נָכְרִיָּה (רות, ב׳, יו״ד); אהב נשים נָכְרִיּוֹת (מ״א, י״א, א׳) — בנות נכר, עוע״ז. ובענין מִשְׁנֶה — פרעמדארטיג, странно: נָכְרִיָּה עבודתו (ישעיה, כ״ח, כ״א) — והקודם: זָר מַעֲשֵׂהוּ. והתיחד לאשה מנאפת: ותחבק חֵק נָכְרִיָּה (משלי, ה׳, כ׳); מִנָּכְרִיָּה אמריה החליקה (שם, ב׳, ט״ז; ז׳, ה׳) — והקודם: מֵאִשָּׁה זָרָה. (עיין זרה). ומן השמות האלה — נֵכָר, נָכְרִי — נגזר פעל בבנין

פִּיעֵל: א) התנהג בדבר כאלו היה דבר נכרי, — אלס פרעמד בעהאנדלען: וַיְנַכְּרוּ את המקום הזה (ירמיה, י״ט, ד׳) — עשו את המקום הזה כאלו היה של עם ואל נֵכָר. ומפרש: ויקטרו בו לאלהים אחרים. ולדעת חז״ל בספרי ולפירוש רש״י, — מזה: פן יְנַכְּרוּ צרימו (דברים, ל״ב, כ״ז) — יתלה גבורתו של הקב״ה — בנכרי, באל נכר. וכן י״מ מזה: וְאֹתָם לא תְנַכֵּרוּ (איוב, כ״א, כ״ט) — תרחיקו אותם כדבר זר ונכרי, תכחישו אותם, — פערקעננען, не признавать, отвергать. ומזה בגמרא: תורם כמו דוה — נַכְּרִינְהוּ מנך (שבת, דף פ״ב, ע״ב). ומזה — ב) מסירה לרשות אחר — פריוועגבען, איבערליפערן, передать: נִכַּר אֹתו אלהים בידי (ש״א, כ״ג, ז׳). ולדעת י״מ:

התפעל, מן הפיעל, — עשות את עצמו כנכרי וזר, — זיך פרעמד שטעללען, показаться чужимъ: וַיִּתְנַכֵּר אליהם (בראשית, מ״ב, ז׳). ומזה — התחפש בבגדים אחרים, בכדי שיחשבו שהוא אחר, — זיך פערשטעללען: והיא מִתְנַכֵּרָה (מ״א, י״ד, ה׳). ולדעת הרד״ק, נאמר במובן זה: גם במעלליו יִתְנַכֶּר נער אם זך ואם ישר פעלו (משלי, כ׳, י״א) — הנער במעלליו יוכל להתנכר, עד שאם זך וישר פעלו, יחשבוהו לגדול ויאמרו אין זה מעשה נער. — ולדעת י״מ, נמצא במובן זה גם בנין

נִפְעַל: בשפתיו יִנָּכֵר שונא (משלי, כ״ו, כ״ד) — מתחפש ועושה את עצמו כאוהב, — פערשטעללען.

ב) נָכַר, פ״ע, פ״א במקרא, במקור, — היות נשבר ורצוץ מצרה גדולה, — שטירצען, צערבראָכען ווערדען: ביום נָכְרוֹ (עובדיה, א׳, י״ב) — וכתרגומו: ביום תְּבִירֵהּ. ורש״י פירש: ביום הסגירו ביד שונאיו — מן: נִכַּר אֹתו אלהים בידי (ש״א, כ״ג, ז׳). ולדעת קצת, הוא שם, ע״מ נֵכֶר.

נֵכֶר, ש׳, — אֵיד, צרה, שבר — שטורץ, אונגליקק, злосчастіе: וְנֵכֶר לפעלי און (איוב, ל״א, ג׳) — וכתרגומו: תְּבִירָא. והקודם: הלא אֵיד לעול.

נָכַשׁ, ארמית, במשנה, מיסודו של נקש, — עיקרו, כפי הנראה: הכאה, הלקאה, — שלאגען, бить. ומזה, בבנין פיעל, — הכאת עשבים רעים, ועקירתם מבין הזרעים — יאֶטען, полоть: אין מחייבים אותו לְנַכֵּשׁ (כלאים, ב׳, ה׳), הַמְנַכֵּשׁ והמקרסם (שבת, י״ב, ב׳), נַכֵּשׁ עמי וַאֲנַכֵּשׁ עמך (ב״מ, ה׳, יו״ד); אם נִכֵּשׁ או כסח אומרים לו וגו׳ (כלאים, פ״א, משנה ד׳). ומזה:

נִכּוּשׁ, שה״פ, — דאס יאֶטען, полоть: מנין לְנִכּוּשׁ ולעדור (מו״ק, ג׳,

ע"א). והכלי, שמנכשים בו, נקרא: קרדום של נִכּוּשׁ (כלים, כ"ט, משנה ז') — יאֶטהויע, кирка.

ה ה פ ע י ל, — הכאה, מחאה, חבטה: הִכִּישָׁהּ חייב בה (בבא מציעא, ל', ע"ב) — הכה אותה בטקל. ובענין הכאה של הריגה על-ידי בע"ח: הִכִּישׁוֹ ארי, הִכִּישׁוֹ נחש (בראשית רבה, ס"ט). ובענין הכאה של תחיבה בקרקע, חפירה: כיון שֶׁהִכִּישׁ בה מכוש אחד (ב"ב, נ"ד, ע"ב).

2) מַכּוּשׁ, ש ם, — א) כלי-הכאה, שמכים בו בקרקע, מגרפה — גראבּ-אייזען: כיון שֶׁהִכִּישׁ בה מַכּוּשׁ אחד קנה בולה (ב"ב, נ"ד, ע"ב). או פטיש, קורנוס; הכאה בקורנוס: בְּמַכּוּשׁ אחרון (ע"ז, י"ח, ע"א) — האַממער; האַממערשלאַג, мо-лотъ, ударъ молотомъ; מאן דאית ליה מַכּוּשׁ (ויק"ר, כ"ד). ומזה — ב) רגיל שבפעמון, שֶׁמַּכִּישׁ בו: צדיק למה הוא דומה? לפעמון של זהב וּמַכּוּשׁוֹ מרגלית (שוחר טוב, פ"ז) — קלינגעל.

נְכֹת, ש', — אוצר — שאַטץ, сокровище: בית נְכֹתֹה (ישעיה, ל"ט, ב'; מלכים ב', כ', י"ג) — כתרגומו: ב י ת ג נ ז ו ה י. וזה כ ל ל, שאחריו פרט: את-הכסף ואת-הזהב ואת-הבשמים וגו' (שם). ורש"י פירש: בית גנזיו של בשמים — כמו: נְכֹאת וצרי ולט (בראשית, ל"ז, כ"ה).

נ ל ה, פ"י, פ"א במקרא בבנין הפעיל, ועניינו — כלוי והשלמת מעשה. ודומה לו בלשון ערבית — נ א ל, בהוראת השלָמה ורכישת רכוש, שהיא תכלית העמל והיגיעה — פאָללענדען, ערווערבען; завершать, заканчивать. пріобрѣтать: כַּנְּלֹתְךָ (תחת: כַּהֲנְלֹתְךָ) לבגד יבגדו בך (ישעיה, ל"ג, א') — והקודם: כַּהֲתִמְךָ שודד. וי"ת: וכד תִּלְאֵי. פרשו משרש ל א ה.

מִנְלֶה, ש"ז, (ע"מ מִכְרֶה), — השלָמה ותכלית, מטרה — ענדצוועק, ציעל, цѣль: ולא יטה לארץ מִנְלָם (איוב, ט"ו, כ"ט) — והשעור: לא תתרחב ולא תתפשט תכלית חפצם. וי"פ: רכושם אשר רכשו להם, — ערווערב, פערמאָגען, пріобрѣтеніе, состояніе. ולמפרשים — עוד פירושים אחרים בזה.

נִמְבְזָה, עיין ב ז ה.

2) נָמַךְ, ארמית ובמשנה, פעו"י, מיסודה של מ ו ך, מ כ ך. ב ק ל. לא נמצא, כי אם בבינוני פ ע ו ל — בהוראת היות קטן ושפל, במובן הטבעי והמוסרי, — קליין, ניעדריג זיין, быть малымъ, низкимъ: וגדר שהוא נָמוּךְ מעשרה טפחים (כלאים, ד', ז'); אדם אומר שבחו בקול נָמוּךְ וגנותו בקול רם (סוטה, דף ל"ב, ע"ב); הגפן הזו נְמוּכָה מכל האילנות (ויק"ר, ל"ו); רוח נְמוּכָה ונפש שפלה (אבות, ה', י"ט), תורה מניחה מי שדעתו גבוהה עליו, ומדבקת במי שדעתו נְמוּכָה עליו (שיהש"ר, א', ב'); הוא שולח עליהם דברים נְמוּכִים (פר"א, פרק מ"ט) — דברים שפלים ונבזים. והשתמשו בו בבנין

ה ה פ ע י ל, — ניעדריג מאַכען, унижать: הגבוה מַ נְ מִ י כ וֹ, והנמוך מגביהו (ספרי, בהעלותך).

3) נְמִיכוּת, בפיוט, ש ם, — ניעדער-שלאַגענהייט: דכי רוח נְמִיכוּת (מלכיות, א' דר"ה).

נִימָא, נִימָה, במשנה, — א) חוט, מֵיתָר, — פאַדען, זאַיטע, нить, шнурокъ, струна: קושרין נִימָא במקדש (ערובין, יו"ד, ג'), על כל נִימָא וְנִימָא (שקלים, ח', ה'); ובסמיכות — מן נִימָה: נִימַת-כִּנּוֹר שֶׁנִּפְסְקָה (ערובין, ק"ב, ע"ב); ועל שבעים ושנים נִימִין (שקלים, ח', ה'); נִימֵי הסדין, נִימֵי הכיפה (כלים, כ"ט, א'), נִימֵי הקשר (שם, י"ט, א'). יש פותרים אותו מלשון יונית — νῆμα — געשפיננסט, געוועבע. והנראה שהוא מלשונות בני-שם, ובערבית נ ם, עניינו — מ ת י ח ה — אויסדעהנען. ומזה — ב) תולעת-המים, ארוכה כחוט, — עלוקה — בלוטעגעל, піявка: הבולע נִימָא של מים (ע"ז, דף י"ב, ע"ב).

2) **נְמִיָּה**, במשנה, שם-המין, — מין חיה קטנה, מסוג החתולים; ולדעת המפרשים, הוא הנקרא מארדער, куница: כדי שלא תקפוץ הַנְּמִיָּה (ב"ב, ב', ה'), דריסת חתול וּנְמִיָּה בגדיים וטלאים (חולין, נ"ב, ע"ב), צואת הַנְּמִיָּה (ירושלמי, ברכות, פ"ג).

נְמוּאֵל, שע"פ, — א) בן שמעון (דהי"א, ד', כ"ד), ובשם היחס: לַנְּמוּאֵל משפחת הַנְּמוּאֵלִי (במדבר, כ"ו, י"ב), ובספר בראשית (מ"ו, י"א) נקרא: יְמוּאֵל. ב) בן אליאב מבני ראובן (במדבר, כ"ו, ט').

נָמַל, פ"י, מיסודם של מול, מלל. הקל — ענינו כריתה, קטיפה — אבשניידען, обрѣзать: וּנְמַלְתֶּם בשר ערלתכם (בראשית, י"ז, י"א), וערל זכר אשר לא יִמּוֹל את בשר ערלתו (שם, שם, י"ד). (ועיין מול).

נְמָלָה, ש"נ, — שרץ-הזבוב, — אמייזע, муравей: לך אל נְמָלָה עצל (משלי, ו', ו'); הַנְּמָלִים עם לא-עז (שם, ל"ד, כ"ה). בגזרתו יש אומרים, שהוא מן נמל, בהוראת קטיפה, — לפי שהיא כורתת וקוטפת את התבואה. והנראה כדעת האומרים, שהוא מן מל, מלא, מענין אסיפה וקבוץ, — לפי שאוספים להם גרגירי-תבואות, או לפי שהם הולכים באספה וקבוץ גדול.

נָמַל, במשנה, ש', — חוף הים, מקום כניסת האניות, — האפען, гавань: לא נכנסו לַנָּמַל (ערובין, ד', ב'). יש אומרים, שהוא מלשון יונית — λιμήν. וכן נמצא בירושלמי: עד שהגיע ללמינה של יפו (יומא, פרק ג').

2) **נמוס**, ארמית ובמשנה, שם, — משפט, חוק, תורה, מנהג — געזעטץ, זיטטע, законъ, обычай: כי אם בְּתוֹרַת ה' (תהלים, א', ב') — תיב"ע: בְּנִמּוֹסָא דה'. ובמשנה: עשו לה כְּנִמּוֹס (גיטין, פ"ה, ע"ב); מתלא אמר עלת לקרתא הלך בְּנִמּוֹסָהּ (ב"ר, מ"ה); מרדכי מוכתר בְּנִמּוּסוֹ היה (מגילה, י"ב, ע"ב). ובתוספתא: אעפ"י שעשה ישראל נִמּוּסוֹת עליה (תרומות, ב', יו"ד) — כתב עליה אונו, שטר-מכירה כחק. ומזה, כפי הנראה: לוה עליו מן הנכרי, כיון שעשה לו נכרי נִמּוּסוֹ יצא לחירות (גיטין, מ"ג, ע"ב). ונהוג הרבה אצל בעלי-האספות: הדת על שלשה פנים, אם טבעית ואם נִמּוּסִית ואם אלהית (עקרים, מאמר א', פרק ז').

נְמוּק, עיין מוק, מקק.

נְמַר, פעו"י, ארמית, יסודו מור, בהוראת חלוף, ומזה, בארמית — נמר — היות מנוקד נקודות וחברברות מגוונים שונים, שהוא כמו מתחלף ומתהפך למראה-עין, — געפלעקקט, בונט זיין: שה נָקֹד (בראשית, ל"ד, ל"ב) — ת"א: אימר נְמוֹר; העזים הַנְּקֻדּוֹת (שם, שם, ל"ה) — ת"א: נְמוֹרָתָא. ומזה — במקרא:

נָמֵר, שע"ב, — מין חיה טורפת, ששערות עורה עשויות נקודות וחברברות בעלות גוונים שונים, — פאנטער, געפלעקקטער טיגער, барсъ, тигръ: נָמֵר שוקד על עריהם (ירמיה, ה', ו"ו), וְנָמֵר חברברותיו (שם, י"ג, כ"ג); וקלו מִנְּמֵרִים סוסיו (חבקוק, א', ח'); מֵהררי נְמֵרִים (שיה"ש, ד', ח') — הם קצת מהררי-הלבנון, מקום מרבץ לחיות טורפות.

נְמַר, ארמית, — כמו נָמֵר בעברית: וארו אחרי כִּנְמַר (דניאל, ז', ו"ו). ומזה, במשנה, — פעל בבנין פיעל: הַמְנַמֵּר את שדהו (פאה, ג', ב') — קוצר את שדהו מקומות מקומות ומניח את השאר — שטעללענווייזע שניידען. אתרת לבן וּמְנֻמָּר פסול (סוכה, דף ל"ו, ע"א) — געפלעקקט. משום דמחזי כִּמְנֻמָּר (גיטין, דף נ"ד, ע"ב).

נִמֶר, לא נמצא כי אם ברבוי: נִמְרִים, בשם עצם פרטי, — שם נהר, או קבוץ נחלים, בארץ מואב, על-יד גבול נחלת מטה גד: כי מי נִמְרִים

משמות יהיו (ישעיה, ט"ו, ו"ו. ועיין ירמיה, מ"ח, ל"ד). הנראה כדעת המבארים, שגזרתו נַמִּר, בלשון ערבית, בהוראת מים חיים, צלולים; ועל פי זה תתפרש היטב מליצת "מֵי נִמְרִים מְשַׁמּוֹת יהיו"— המים החיים והצלולים בנהרות נמרים יהפכו למשמות, יתעפשו וידלחו. ובמקום ההוא עמדה עיר נמרין.

נִמְרֹד, שע"פ, — מבני כוש: וכוש ילד את נִמְרֹד, הוא החל להיות גבור בארץ, הוא היה גבור ציד לפני ה' וכו' (בראשית, יו"ד, ח'—ט') — להכרית החיות הטורפות, ובזה הצליח למלוכה: ותהי ראשית ממלכתו בבל וגו' ויצא גם אל ארץ אשור ויבן את נינוה וגו' (שם, שם, יו"ד — י"ב), ועל שמו נקראת ארץ בבל או אשור: אֶרֶץ נִמְרוֹד (מיכה, ה', ה'). (ועיין אשור). בגזרת השם שמענו מאת חז"ל שהוא משרש מרד, שכן דרשו: נמרוד — שהמריד את כל העולם כולו עליו (על הש"י) (חגיגה, י"ג, ע"א). וקרוב לשמוע שהוא משרש מרד, בהוראת עזות, חוצפה, הבאה מכח אמיצות־הלב, גבורה, — מסכים אל האמור עליו "להיות גבור בארץ". (עיין מראדך). ובלשון פרסית: נברד— אמיץ־לב, גבור. ואפשר שהוא בחלוף פ"ם בבי"ת. (פירסט).

נִמְרָה, שע"פ, —עיר בארץ גד, בגלעד (במדבר, ל"ב, ג'), ונקראת גם־כן "בֵּית־נִמְרָה" (שם, שם, ל"ו; יהושע, י"ג, כ"ז). עיין בֵּית־נִמְרָה.

נִמְשִׁי, שע"פ, — אבי יהוא מלך ישראל (מ"א, י"ט, ט"ז).

נַנָּס, במשנה, ש"ת, —קטן־הקומה, דק ביותר — צווערג, карликъ: הקפח והַנַּנָּס (בכורות, ז', ו"ו). או גבן או דק (ויקרא, כ"א, כ')—תרגום ירושלמי: או דגביה או דְנָנִיס. וְהַנַּנֶּסֶת כשרה (פרה, ב', ב'); נַנָּס לא ישא נַנֶּסֶת, שמא יצא מהם אצבע (בכורות, מ"ה, ע"ב). ומבואר יותר: שמא תאמר אבא־שאול נַנָּס היה? אבא־שאול ארוך בדורו היה (נדה, כ"ד, ע"ב). ובדברים שאין בהם רוח־חיים: ועליו שנונה עמודים נַנָּסִין (מדות, ג', ח'). ומלשון יונית הוא—νανοσ.

נֵס, עיין נסס.

2) נְסַב, ארמית ובמשנה, — לקח— נעהמען: ורחל לָקְחָה את התרפים (בראשית, ל"א, ל"ד) — ת"א: ורחל נסיבת. ובענין נשיאת אשה: וַיִּקַּח לו למך שתי נשים (בראשית, ד', י"ט)—ת"א: ונסיב. ומזה במשנה: עד דתתנסבן לגוברין (כתובות, ד', א').

נָסַג, פעו"י, מיסודו של סוג, ונרדף לפעל סור,—העתקה, הרחקה, העברה והפרשה—וועגריקקען, ענטפערנען, удалить-ся, избѣгать. הקל עומד: וְנָסוֹג מאחר אלהינו (ישעיה, נ"ט, י"ג) — זיך צוריקציעהען, ענטפערנען. ובא: לא יִסַּג כְּלִמּוֹת (מיכה, ב', ו"ו) — י"ת: ארי לא מקבלין אתכנעו. ונראה שפירשו כמו יַשִּׂיגוּ, בשי"ן; וגם רש"י פירשו בהוראה זו, אלא שמסב הדבור כנגד הנביאים: פן ישיגון אתכם כלימות מאתם. ויתכן לפרש: אל תטיפו מוסר, כי לא תתרחקנה ולא תסורנה בזה הכלימות, — כנוי מליצי אל חטאות העם, שהן להם לכלימה ולבושה.

ההפעיל, כעין הקל, — א) העתקה והרחקה לאחור — וועגריקקען: לא תַסִּיג גבול רעך (דברים, י"ט, י"ד), אַל־תַּסֵּג גבול עולם (משלי, כ"ב, כ"ח) — במובן הטבעי והמושאל—העתקת גדר. ארור מַסִּיג גבול רעהו (דברים, כ"ז, י"ז). ובא: וְתַסֵּג ולא תפליט (מיכה, ו"ו, י"ד) — גם זה לדעת המפרשים הוא כמו ותשג, בשי"ן. ובטעמו נראה לנו לפרש ע"ד פירש הרד"ק, שענינו עבור וחבול: תתן או תקבל הריון, ולא תפליט — ולא תוליד כדרך כל הארץ, כי הָעֻבָּר יתקלקל וימוק במעים.

מסבים אל הקודם: „אתה תאכל ולא תשבע וְיֶשְׁחֲךָ בקרבך". ויצא הפעל נסג, שעיקרו העברה והעתקה, להוראת העבור, ע"ד הפעל עבר.

הֻהְפַעל, — היות נעתק ומורחק— זוועגגעריקקט ווערדען: וְהֻסַּג אחור משפט (ישעיה, נ"ט, י"ד) — והכפל: וצדקה מרחוק תעמד.

הַסָּגָה, ש"נ, ברבא"ם: „הַסָּגַת גבול"— גם במובן המושאל, — כל ירידה לתוך פרנסת חברו.

נִסָּה, פ"י בבנין פיעל, — עיקרו: א) עשות מעשה, לברר אמתת מהות דבר=מה, בחון — פריפֿען, אויף דיא פּראָבע שטעללען, испытать, пробовать. ונבדל ממנו הפעל בחן, בעיקר הוראתו, שאינה כי אם התבוננות והסתכלות המביאות לידי בירור. (עיין בחן). ובערבית יורה הפעל נסה—בירור מהות דבר ע"י חוש=הריח. ותבא לְנַסֹּתוֹ בחידות (מ"א, יו"ד, א') — לברר ולדעת את כח חכמתו. כל זה נִסִּיתִי בחכמה (קהלת, ז', כ"ג), נַס נא את עבדיך (דניאל, א', י"ב). ונופל גם על מעשי בני=אדם ותחבולותיהם לברר אמתת השגחת הש"י עליהם ויכלתו: לא אשאל ולא אֲנַסֶּה את ה' (ישעיה, ז', י"ב), וַיְנַסּוּ אֹתִי זה עשר פעמים (במדבר, י"ד, כ"ב), וַיְנַסּוּ אל בלבבם לשאל אכל למו וגו' היוכל אל לערך שלחן במדבר? (תהלים, ע"ח, י"ח). ונרדף עם הפעל בחן: אשר נִסּוּנִי אבותיכם, בחנוני, גם ראו פעלי (תהלים, צ"ה, ט'). ועל דרך ההשאלה יבוא גם ביחוס אל הש"י כשעושה מעשה לברר מחשבות בני=אדם, עד כמה נאמנה רוחם עמו, אף=על=פי שהוא ית' יודע אחרית כל דבר מראש: כי מְנַסֶּה ה' אלהיכם אתכם לדעת הישכם אֹהבים את ה' אלהיכם בכל לבבכם ובכל נפשכם (דברים, י"ג, י"ד); ומזה: והאלהים נִסָּה את אברהם (בראשית, כ"ב, א'). ובא גם בהסרון באור אופני האפשר הנרצים לדעת, ומובן בכח כלל המאמר: כי לבעבור נַסּוֹת אתכם בא האלהים, ובעבור תהיה יראתו על=פניכם (שמות, כ', כ'). ולהיות שהמעשים כאלה הם קשים ומעשים של יסורים, שנעשים למען דעת אם נוכל לעמוד בהם, יבוא בענין זה נרדף עם הפעל ענה: למען ענֹּתְךָ לְנַסֹּתְךָ לדעת את=אשר בלבבך, התשמר מצותיו אם לא (דברים, ח', ב'), למען עַנֹּתְךָ ולמען נַסֹּתֶךָ להיטבך באחריתך (שם, שם, ט"ז). ובבחינת תכלית הנסיון יבוא נרדף לפעל בחן: בְּחָנֵנִי ה' וְנַסֵּנִי (תהלים, כ"ו, ב'). ב) במובן פעל עומד, בענין נסות את עצמו אם יש ביכלתו לעשות מעשה=מה, גדול בערכו, — פֿערזוכֿען, פראָבירען: הֲנִסָּה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי וגו' (דברים, ד', ל"ד). ומזה — בענין התרגל בדבר שקשה לעשותו, ונעשה ע"י ההרגל על=יד על=יד: לא אוכל ללכת באלה, כי לא נִסִּתִי (ש"א, י"ז, ל"ט), — פֿערזוכֿען, זיך געוואָהנען, привыкнуть. ומזה: לכה אֲנַסְּכָה בשמחה (קהלת, ב', א')=אנסה אותך — איינען פֿערזוך מאַכֿען; ובא: הֲנִסָּה דבר אליך תלאה (איוב, ד', ב') — הפעל מוסב אל הש"י: אם בנסיון אחד, אשר נסה אליך, נלאית. או — שהוא אל השם דבר, שבא אליך לנסותך. — ובבינוני פעול בפיוט: הַמְנֻסָּה בעשרה נסים (פיוט הושענות). ובמשנה — בנתפעל: עשרה נסיונות נִתְנַסָּה אברהם אבינו (אבות, ה', ג').

מַסָּה, ש"נ, — המעשה שעושים לנסות בו, — פֿערזוכונג, פריפֿונג, испытаніе, проба. ובא במקרא כן ביחס אל המעשה אשר עשו בני=ישראל לנסות את הש"י: כיום מַסָּה במדבר אשר נסוני אבותיכם (תהלים, צ"ה, ח'—ט'). וכן ביחס אל מעשי הש"י לנסות את בני אדם: אשר נסיתו בְּמַסָּה (דברים, ל"ג, ח'). ולפי שנסיונות שמנסה הש"י בם הם נפלאים ויוצאים מגדר הטבע,

בא השם מַסָּה נרדף לשם אות ומופת: הַמַּסֹּת הַגְּדֹלֹת, אשר ראו עיניך, והאֹתֹת והמופתים וגו' (שם, ז', י"ט). ובא בענין מסה שיש בה יסורים — פריפונגסליידען: לְמַסַּת נקיים ילעג (איוב, ט', כ"ג) — ותרגומו: כד מִתְמַסְמְתִין. דומה שגזרו משרש מסס. (ועיין שם).

מַסָּה, שע"פ, — אחד מן המקומות, שחנו שם בני־ישראל במדבר, — על שם שֶׁנִּסּוּ שם את הש"י; וכן נקרא ג"כ בשם „מְרִיבָה": ויקרא שם המקום מַסָּה וּמְרִיבָה וגו' (שמות, י"ז, ז').

נִסָּיוֹן, ארמית, במשנה, — כענין השם מסה במקרא, — פריפונג, פערזוכונג, испытаніе, искушеніе: הֲנִסָּה דבר (איוב, ד', ב') — תרגומו: נִסָּיוֹן פתגמא. ובמשנה: עשרה נִסְיוֹנוֹת נתנסה אברהם אבינו (אבות, ה', ג'), עשרה נִסְיוֹנוֹת נסו אבותינו את המקום ב"ה (שם, שם, ד'); אל תביאני לידי נִסָּיוֹן (ברכות, דף ס', ע"ב). והנסיון אפשר שיהיה על־ידי שני אופנים: אם על־ידי יסורים ופגעים רעים, כנסיונות שנתנסה אברהם אע"ה, או על־ידי השפעת טובה ונעימות, שיכולה להסת ולפתות, לסור מדרך הישר, כענין שנאמר: ורם לבבך ושכחת (דברים, ח', י"ד) — ובבחינה זו נאמר: לעולם אל יביא אדם עצמו לידי נִסָּיוֹן (סנהדרין, ק"ז, ע"א). ובא גם במובן הפשוט בענין דבר שהוא לברור מהות ואיכות—פראָבע: נותן אתה לי לְנִסָּיוֹן (ספרי, דברים, כ"א)—צור פראָבע. ובא"ס: „א ן חכם כבעל־הַנִּסָּיוֹן".

נָסַח, פ"י, מיסודו של סח, סוח, זח, זחח, דומה לשרש נסע.
הקל, ענינו — עקירה והעתקה של איזה עצם ממקומו, ונופל על העתקת יתדות אהלים, — אויסרייססען, הערויסציהען, вырывать, сдвигать: בית גאים יִסַּח ה' (משלי, ט"ו, כ"ה), וְיִסָּחֲךָ מאהל (תהלים, נ"ב, ז').
הנפעל, מן הקל, — אויסגעריססען ווערדען, быть сдвинуту: וְנִסַּחְתֶּם מעל האדמה (דברים, כ"ח, ס"ג), ובוגדים יִסְּחוּ ממנה (משלי, ב', כ"ב). ובארמית שבמקרא — בבנין התפעל: יִתְנְסַח אע מן־ביתיה (עזרא, ו', י"א). ובגמרא — בהפעיל: הִסִּיחַ דעתו (ירושלמי, ברכות, פ"ק ו', יו"ד), יַסִּיחַ דעתו מדברים אחרים (בבלי, שבת, פ"ד, ע"א). ועיין סוח.

מַסָּח, פ"א במקרא: ושמרתם משמרת הבית מַסָּח (מ"ב, י"א, ו') — מלה מסופקת הביאור. לדעת רש"י, ענינה: שלא בהסח הדעת. ולדעת הרד"ק: שלא בעקירת איש ממקומו. וי"מ: חליפות — אלה יצאו ואלה יבואו תחתיהם — אבלעזזענד, поочередно

נוּסַח, ש', עיקרו — העתקת דבר כתוב בספר — קאָפּיע; וכן הוא בלשון ערבית. והתיחד אצל בא"ס אל צורת ומטבע של מאמר כתוב, שעל פי רוב הוא נעתק מספר לספר: „נוסח הגט", „נוסח הכתובה",— פאָרם, форма. וכן אמרו: „נוּסְחָאוֹת שונות". והבדילו בין השם נוּסַח לבין השם גירסא, — שבזה האחרון יכוונו אל צורת ומטבע המאמרים שבתלמודים, שהיו לומדים ומשננים אותם על־פה, — (אעפ"י שעכשיו גם המה כבר כתובים בספר), — ונגזר מן הפעל גרס; והשם נוּסַח, נוּסְחָא התיחד אל מטבע מאמרי תורה שבכתב, שהיו נמסרים בהעתקה. (רשד"ל). וכן גזרו ממנו פעל במסורה: „אית דְנַסְחֵי כך ואית דְנַסְחֵי כך"—כותבים ומעתיקים. ואמרו: „לא תְנוּסַח ולא תשתנה" — לא תתבטל.

הֶיסֵּחַ, בגמרא, ש', — העתקה והסעה — ענטריקקען — בסמיכת אל השם דעת, — „הֶיסֵּחַ־הַדַּעַת": שלשה באים בְּהֶיסֵּחַ־הדעת (סנהדרין, צ"ז, ע"א); ועיין סוח, נסע.

א) **נָסַךְ**, פ"י, הקל (העתיד: יִסֹּךְ)

ענינו — יציקה, שפיכה — גיעססען, литъ, ונופל: א) על יציקת מתכת, לעשות ממנה כלי — גיעססען, שמעלצען, выливать: הפסל נָסַךְ חרש (ישעיה, מ׳, י״ט). ב) שפיכת יין על הקרבנות— גיעססען, возліять: ונסך לא תִסְּכוּ עליו (שמות, ל״ד, ט׳); לא־יִסְּכוּ לה׳ יין (הושע, ט׳, ד׳). ויש מפרשים מזה: ואני נָסַכְתִּי מלכי (תהלים, ב׳, וי״ו) — נסכתי שמן עליו למשחו למלך. אבל אין לשון נסיכה נופל בשמן, כי אם ביין. (עיין בראשית, ל״ה, י״ד). (עיין נְסַךְ ג). ובהשאלה: כי נָסַךְ עליכם ה׳ רוח תרדמה (ישעיה, כ״ט, יו״ד) — ע״ד: אשפוך א. רוחי (יואל, ג׳, א׳).

הפיעל, מענין השני, פ״א במקרא,— שפיכה — אויסגיעססען, возліяніе: וַיְנַסֵּךְ אֹתָם לה׳ (דהי״א, י״א, י״ח) — ובמים הכתוב מדבר; ובספר שמואל ב׳ (כ״ג, ט״ז), נאמר במקומו: וַיַּסֵּךְ —בהפעיל. וכן הוא בארמית שבמקרא: לְנַסָּכָה (דניאל, ב׳, מ״ו). ורגיל הרבה במשנה, בנסוך היין על המזבח: נתנו לו יין לְנַסֵּךְ (תמיד, ז׳, ג׳). וכן בנסוך המים: וְלַמְנַסֵּךְ אומרים לו הגבה ידך, שפעם אחת נִסֵּךְ אחד על־גבי רגליו (סוכה, ד׳, ט׳). ובהלכה השתמשו בו על־הרוב לנסוך לעבודה־זרה: המרמע וְהַמְנַסֵּךְ (גיטין, ה׳, ד׳). ובגמרא: רב אמר מְנַסֵּךְ ממש, ושמואל אמר מערב (שם, דף נ״ב, ע״ב) — מערב יין־נסך ביין כשר. ורוב שמוש הפעל בהוראה זו במקרא—

בהפעיל, בחבור עם הפעול נֶסֶךְ— אלס ליבאַטיאָנאויסגיעסס, дѣлать возліяніе: וַיַּסֵּךְ עליה נֶסֶךְ (בראשית, ל״ה, י״ד), הַסֵּךְ נֶסֶךְ שכר לה׳ (במדבר, כ״ח, ז׳), וַיַּסִּיכוּ שם את נִסְכֵּיהֶם (יחזקאל, כ׳, כ״ח). ובדברי חז״ל בא גם בנתפעל: יין שֶׁנִּתְנַסֵּךְ על־גב המזבח (פסחים, כ״ב, ע״א).

נֶסֶךְ, נֵסֶךְ, ש׳, — א) המשקים אשר ישפכו לכבוד העבודה,—גוסס־, טראַנקאָפּפער, возліяніе: ויסד עליה נֶסֶךְ (בראשית, ל״ה, י״ד), ופ״א — עם פעל שפך: גם להם שפכת נֶסֶךְ (ישעיה, נ״ז, וי״ו); וְנֶסֶךְ רביעת ההין יין (שמות, כ״ט, מ״ם), את־מנחתו ואת־נִסְכּוֹ (במדבר, וי״ו, י״ז), זבח וּנְסָכִים (ויקרא, כ״ג, ל״ז), בל־אסיך נִסְכֵּיהֶם מדם (תהלים, ט״ז, ד׳) — נסכיהם, שהם כמו נסכי דמי־אדם. ב) הצורה שנוסכים ממתכת לעבודה־זרה—גוססבילד, литый истуканъ: ופסלי וְנִסְכִּי (ישעיה, מ״ח, ה׳), כי שקר נִסְכּוֹ (ירמיה, יו״ד, י״ד; נ״א, י״ז), רוח ותהו נִסְכֵּיהֶם (ישעיה, מ״א, כ״ט).

נָסִיךְ, שם, פ״א במקרא,—קרבן של יין שמנסכים על המזבח— גוסס־, טראַנקאָפּפער, возліяніе: ישתו יין נְסִיכָם (דברים, ל״ב, ל״ח).

נְסַךְ, נִסְכָּא, ארמית, — כמו נֶסֶךְ בעברית: ומנחתהון וְנִסְכֵּיהוֹן (עזרא, ז׳, י״ז).

מַסֵּכָה, ש׳, — א) שה״פ — יציקה, גוסס, литіе. והתיחד ליציקת צורה לעבודה־זרה: עֵגֶל מַסֵּכָה (שמות, ל״ב, ד׳), אפדת מַסֵּכַת זהבך (ישעיה, ל׳, כ״ב). ב) הצורה שנוסכים — גוססבילד, גאָטצענבילד, литый истуканъ, идолъ: אשר יעשה פסל וּמַסֵּכָה (דברים, כ״ז, ט״ו), והפסילים וְהַמַּסֵּכוֹת (דהי״ב, ל״ד, ג׳). (ועיין נסך ב, ג).

נִסּוּךְ, בגמרא, שה״פ, — נסיך המים והיין על־גבי המזבח לכבוד אלהים: נִסּוּךְ היין והמים (זבחים, ס״ג, ע״א); בשני נִסּוּכִין הכתוב מדבר וכו׳: אחד נִסּוּךְ המים ואחד נִסּוּךְ היין (תענית, דף ב׳, ע״ב). ונסוך היין הוא מן התורה בכל קרבנות התמידים והמוספים, ונסוך המים הוא מן הקבלה.

ב) נָסַךְ, יסודו סך, סכך, — עיקרו: א) קליעה ואריגה, וביחוד קליעת עלים או קנים לעשות מהם מכסה לאהל ולסוכה — פלעכטען, וועבען. ומזה — ב): חפוי וכסוי לתכלית המחסה והגנה, — שיטצען, שירמען.... הקל

א) קְלִיעָה ואריגה, במובן המוסרי — אריגת עצות, חשוב מחשבות, — ע"ד הוראות הפעל חשב, (עיי"ש), — דענקען, פלאנע וועבען, соображать, затѣять: וְלִנְסֹךְ מסכה ולא רוחי (ישעיה, ל"ד, א') — והקודם: לעשות עצה. וכתרגומו: וּלְאִתְמַלָּכָא מְלַךְ. ב) חפוי וסכוך, — אומדעקקען, אומהיללען, בבינוני פעול: והמסכה הַנְּסוּכָה על כל הגוים (ישעיה, כ"ה, ו') — המסכה הפרושה להיות למכסה. והקודם: פני הלוט הלוט. ויתכן, שהוא מן ההוראה הראשונה: האריגה הארוגה, — משל לאריגת השממית שאורגת על הזבובים, להתפשם. ובמשנה — בהפעיל: והטווה וְהַמֵּסֵךְ (שבת, ז', ב') — עושה מסכת.

הֻפְעַל, — היות מכוסה ומחופה — איבערדעקקט ווערדען, быть прикрываему: אשר יֻסַּךְ בהן (שמות, כ"ה, כ"ט; ל"ז, ט"ז). ועיין סכך.

נֶסֶךְ, ש"נ, — כסוי, חפוי — דעקקע, ואת קשות הַנָּסֶךְ (במדבר, ד', ז'). פ"א במקרא.

נָסִיךְ, שם, — שליט, אדון ומושל — ע"ש שהוא מגין ומחסה על העם, — בעשיטצער, פירסט, князь; והוא במדרגה קטן ממלך, — ע"ד השם אַלּוּף, סֶרֶן. והתיחד בתחלה למושלי עמים הגוים: נְסִיכֵי סיחון (יהושע, י"ג, כ"א), נְסִיכֵי צפון (יחזקאל, ל"ב, למ"ד), כל-נְסִיכֵמוֹ (תהלים, פ"ג, י"ב), אלהיהם עם נְסִכֵיהֶם (דניאל, י"א, ח'). וע"ד ההשאלה — כל שר ומושל: ושמנה נְסִיכֵי אָדָם (מיכה, ה', ד') — נסיכים שבבני-אדם. (עיין אדם). ומן השם הזה נגזר, לדעתנו, הפעל

ג) נָסַךְ, בקל, — בענין מנוי וצווי לנסיך — צום הערשער איינ-זעטצען: ואני נָסַכְתִּי מלכי (תהלים, ב', ו'). ולדעת רש"י, מזה: וְלִנְסֹךְ מסכה (ישעיה, ל"ד, א'). ובבנין נפעל, — היות נתמנה ומורם לנסיך ומושל, — צום פירסטען איינגעזעטצט ווערדען: מעולם נִסַּכְתִּי (משלי, ח', כ"ג). והקליר אמר: אֲנַסִּיכָה מלכי (מלכיות, א' דר"ה), ואמר עוד: לְנִסְכִּי בְּנָסְכִי בִּנְסִיכַת קדוש (קרובות, ב' סוכות).

מַסֵּכָה, ש"נ, — א): אריגה וטווה, במובן המושאל, — אריגת מחשבות, — גערדאנקענגעוועבע, затѣя: וְלִנְסֹךְ מַסֵּכָה (ישעיה, ל"ד, א') — והקודם: לעשות עצה. וְהַמַּסֵּכָה הַנְּסוּכָה על כל הגוים (שם, כ"ה, ז') (עיין לעיל). ב) כסוי וחפוי, — דעקקע, היללע, покрывало: וְהַמַּסֵּכָה צרה כהתכנס (שם, כ"ח, כ') — ויב"ע תרגמו: וְשִׁלְטוֹן; ועל פיו פירש"י: הנסיך, שימשול עליכם, יהיה מקומכם דחוק לו בהתכנסו לתוכו. ולפירושם, יכלול השם הזה, ע"ד המליצה, שתי ההוראות כאחד: הוראת הכסוי והוראת ההגנה, שבאה על-ידי הכסוי, והיינו — השלטון, הנסיכות. ובהוראת השלטון, יתכן שבא השם מַסֵּכָה בקצת מקומות בכוונה לצורה העשויה לשם עבודה, לא מגזרת נסך בהוראת יציקה של מתכת, כי אם בהוראת נסיכות של הגנה (פאטראנאט) — לפי הידוע, שהעמים הקדמונים, מלבד האלהים האחרים אשר עבדו להם ויחסו להם יכלת אלהות, היו להם אלהי הגנה ושמירה, שמדרגתם היתה מדרגה פחותה וקטנה ממדרגת אלהות גמורה, — וגם העבודה והכבוד לשלטונים כאלה אסרה תורה, וקראה להם „אלהי מסכה"; ובזה יתישב לנו פירוש הכתוב: אלהי מַסֵּכָה לא תעשה לך (שמות ל"ד, י"ז), שכל הצווי הזה נראה כמיותר, לפירוש המפרשים, — שהרי אחרי שהזהיר מקודם באזהרות איומות על עבודת ע"ז, ואמר כי „את מזבחתם תתצון" וגו', כי „לא תשתחוה לאל אחר" וגו', — מה הוסיף להשמיענו בזה: „אֱלֹהֵי מַסֵּכָה לא תעשה לך"; ולפי דרכנו, הוא תוספת אזהרת עבודה גם לשלטון של הגנה ומחסה, שהוא

כמו אמְצעי בין הש״י ובינינו. וגם העֵגל, אשר עשו בני־ישראל, אעפ״י שנאמר בו „עשה לנו אלהים״, וכן „אלה אלהיך ישראל״, לא בתורת אלהות גמורה עשוהו, כי אם בתורת מגין ומחסה, ואמצעי בינם ובין הש״י, ושעל־כן נקרא „עֵגל מסכה״ (שמות, ל״ב, ד׳), ואליו כיון במעשה הלוחות השניים, באמרו: אלהי מַסֵּכָה לא תעשה לך (שם, ל״ד, י״ז); וכבר רמזו על זה חז״ל במדרש: עשו להם עגל מסכה וכו׳, — ורבי יצחק אמר: לשון סרדיוטין הוא (שמו״ר, מ״ב).

א) מַסֶּכֶת, ש״נ, — כלל חוטי־הַשְּׁתִי הקשורים וכרוכים ביתד הָאֹרֶג, — צוזאַמפּגג דעם געוועבעס, навой, навотая пряжа: אם תארגי את שבע מחלפות ראשי עם הַמַּסֶּכֶת (שופטים, ט״ז, י״ג) — ותיב״ע: אכסנא דמשתיתא. ובמשנה: בנפוז הַמַּסֶּכֶת (כלים, כ״א, א׳), מַסֶּכֶת פרוסה (אהלות, ח׳, ד׳).

ב) מַסֶּכֶת, מסכתא, שם, בגמרא: אפילו בְּמַסֶּכֶת כלה (תענית, י״ד, ע״ב; שבת, קי״ד, ע״א; קדושין, מ״ט, ע״ב). בבאור השם באו פירושים שונים, (עיין הקדמת בעל תוספת יו״ט למשנה); והנראה כדעת הרב ריב״ל, שנגזרו מן השם מַסֵּכָה, בהוראת שמלה פרושה להתכסות בה, והנרדף לשם מַצָּע, — („כי קצר הַמַּצָּע מהשתרע וְהַמַּסֵּכָה צרה כהתכנס״); ועניננו — הצעת הלכה, וכמו שאמרו: כך היא הצעה של משנה (סנהדרין, נ״א), (עיין יצע). („בית יהודה״, ח״ב). והתיחד לְחֵלֶק מחלקי סדרי המשנה, שכולל ומקיף הלכות בנושא אחד, או בנושאים קרובים; ומזה — „מסכת ברכות״, „מסכת שבת״, וכדומה. וראיה להשערתו ממה שאמרו: בני־יהודה, דעלו מסכתא, נתקיימה תורתן בידם (ערובין, נ״ג, ע״א) — ופירש״י: מפרשין שמועותיהם, היינו מדקדקים בהצעות ההלכות. והרבוי מן מַסֶּכֶת, או מסכתא, — מַסֶּכְתִּיּוֹת: ששים המה מלכות וכו׳ — אלו ששים מַסֶּכְתִּיּוֹת של הלכות וכו׳ (שיר השירים רבה, פרשה ו׳).

3) נְסִיכוּת, בפיוט, — שלטונות ושררה: דורכת נְסִיכוּת (מלכיות, א׳ דר״ה). ורגיל בפירוש רש״י.

א) נָסַס, פ״ע, יסודו נוס — בענין העתקה מהירית, ומזה — נפנוף, נדנוד ורחוף הרוח, — וועהען, вѣять. הקל, ע״ד השלמים: רוח ה׳ נֹסְסָה בו (ישעיה, נ״ט, י״ט). ולדעת קצת — שרשו נוס, ובנינו פיעל.

ההתפעל, מן הקל, — א) רחוף ברוח, — וועהען, вѣять, ונופל על רחוף וילון ויריעת הנס ברוח, ויכלול ענין הרמתו, שיריעתו מרחפת או ונראה למרחוק, והוא סימן הנצחון: נתת ליראיך נֵס לְהִתְנוֹסֵס (תהלים, ס׳, ו׳) — וכתרגום הרמבמ״ן: „האָך וועהעט דיינער פֿערעהרער פאַניער״, וע״ד מליצה: ובשם אלהינו נדגל (שם, כ׳, ו׳). ומזה — ב) הופעה והתנוצצות, שהיא כעין רחוף, — נראית, נגלית ומתעלכת, — שיינען, שימערן, сіять: כי אבני נזר מִתְנוֹסְסוֹת על אדמתו (זכריה, ט׳, ט״ז). (ועיין נצץ).

נֵס, ש״ז, — עיקרו: א) עץ ארוך ובראשו קשור וילון, המרחף ברוח, עשוי להעמידו בספינה, להיות הוילון מרחף ברוח, להניע ולהוליך את הספינה לדרכה, — פֿלאַגגע, флагъ: בל פרשו נֵס (ישעיה, ל״ג, כ״ג), להיות לך לְנֵס (יחזקאל, כ״ז, ז׳). ובמשנה: מכר את התורן ואת הַנֵּס (ב״ב, ה׳, א׳). וכן — ב) לסימן ואות לאנשי־הצבא, שיתקבצו סביבו וילכו אחריו, במלחמה, — פאַהנע, פאַניער, באַננער, знамя: נתת ליראיך נֵס להתנוסס (תהלים, ס׳, ו׳). ובא נקשר עם הפעל נשא, רום: על הר נשפה שאו נֵס (ישעיה, י״ג, ב׳) — סימן למלחמה. כנשא נֵס הרים

תראו (שם, י"ה, ג'); ואל־עמים אָרִים נִסִּי (שם, מ"ט, כ"ב), הָרִימוּ נֵס על־העמים (שם, ס"ב, יו"ד) — סימן ואות, שיתקבצו אליו העמים—צייכען, знамение. וכן: וְנָשָׂא־נֵס לגוים מרחוק (שם, ה', כ"ו); ויקרא שמו ה' נִסִּי (שמות, י"ז, ט"ו) —ה' הוא המרים נסי במלחמה, הוא היה לי לנס להתנוסס, ולנצח את אויבי. וע"ד שנאמר: „נתת ליראיך נֵס לְהִתְנוֹסֵס". וכמו: „ובשם אלהינו נדגל". (עיין נסס). ובמכלתא פרשוהו מענין אות ומופת פלא — וואונדער. וכן פירש"י: הקב"ה עשה לנו כאן נֵס. (ועיין בסמוך). ג) סתם עץ גבוה, עשוי לאות וזכרון, — שטאנגע: ושים אתו על נֵס (במדבר, כ"א, ח'). ובהשאלה — כל דבר עשוי לאות ומשמרת לזכרון, — צייכען, ווארנונגסצייכען: ויהיו לְנֵס (במדבר, כ"ו, יו"ד). ובא: וחתו מִנֵּס שריו (ישעיה, ל"א, ט') — לפי המוסכם, ענינו: נֵס, שמרימים במלחמה. ולדעתנו, לא רחוק שיתפרש, במובן שם־הפעולה, — נשיבת הרוח — וועהען. (עיין מגור בשרש גור ג). ובארמית ובמשנה — במובן אות של פלא שלא על דרך־הטבע, — וואונדער־צייכען: הַמַּסֹּת הגדלת (דברים, ז', י"ט) — ת"א: נִסִּין רברבין. ובהוראתו תרגם יב"ע: נתת ליראך נֵס להתנוסס (תהלים, ס', ו"ו) — נִסָּא לאתנסאה. הרואה מקום שנעשו בו נִסִּים לישראל (ברכות, ט', א'); כל־זמן שישראל בנֵּס כביכול הַנֵּס לפניו (מכלתא, סוף פ' בשלח). ואמרו: אפילו בעל הַנֵּס אינו מכיר בְּנִסּוֹ (בבלי, נדה, ל"א, ע"א). ובדבא"ס: „דבר נִסִּיִּי", „הנהגה נִסִּיִּית". ומן השם נֵס נגזר, לדעת רש"י, הפעל נסה — בפסוק: נְסָה עלינו אור פניך ה' (תהלים, ד', ז') — שפירש: הָרֵם עלינו לְנֵס את אור פניך. והרמב"ן הסכים עמו בעיקר פירושו, ותרגם: במשמע ירחף אור פניך עלינו, כאשר ירחף הנס ברוח. ולדעתנו, אם יש לגזור המלה הזאת משרש נסס, יותר מתקבל לפרשו בענין הִפִיָּה והתנוצצות —שיינען — ע"ד „כאבני נזר מתנוססות". (ועיין נשא).

ב) נֹסֵס, שם, פעם אחת במקרא: והיה כִּמְסֹס נֹסֵס (ישעיה, יו"ד, י"ח), —והמפרשים נתקשו בפירושו, (עיין מסס). והנראה לנו, שהיא מגזרת דשם נֵס, בפסוק: וחתו מִנֵּס שריו (שם, ל"א, ט'), שבא, לדעתנו, בטעם נשיבת רוח חזקה להגדיל המדורה; וטעם „והיה כמסס נכס": והיה — הדבר הזה (מפלת אשור), כמעט תתלקח האש ע"י נשיבת הרוח, ברגע אחד. וזה כסמים אל הקודם: „ותחת כבדו יֵקַד יְקֹד כיקוד אֵש; והיה אור־ישראל לְאֵשׁ וקדושו לְלֶהָבָה". (ועיין מָגוֹר בשרש גור ג).

נָסַע, פעו"י, דומה לשרש נסח, מסוד של זח (זחח), הדומה אל זע. הקל, עיקרו — עקירה, הֲמֵשׁ והעתקת דבר ממקומו—הערויסרייססען, פארטבעוועגען, вырвать, сдвигать: וַיִּסַּע את היתד הארג (שופטים, ט"ז, י"ד), וַיִּסָּעֵם עם הבריח (שם, שם, ג'); בל יִסַּע יתדתיו (ישעיה, ל"ג, כ') — חסר שם הפועל: בל יסע — המסיע. וי"א, שהוא נפעל ומוסב אל השם אֹהל, הקודם במאמר, — אהל בל יסע ממקומו ע"י הסעת יתדותיו. והתיחד להעתקת אהל ממקום למקום, — אבברעכען, אויפברעכען, —שהיא על־ידי עקירת היתדות; ומתיחס אל בעל־האהל ואל האהל עצמו: וַיִּסַּע ישראל וַיֵּט אהלה (בראשית, ל"ה, כ"א) — שעורו: ויסע אהלו ויט אהלו—ע"ד: וַיַּעְתֵּק וכו' וַיֵּט אהלה (שם, י"ב, ח'); וַיִּסַּע אברם הלוך וְנָסוֹעַ (שם, שם, ט'), וְנָסַע אהל מועד (במדבר, ב', י"ז), וכן: בִּנְסֹעַ הארון (שם, יו"ד, ל"ה). ונופל על כלל המעתיקים ממקומם ללכת לדרכם: והעם לא נָסַע (שם, י"ב, ט"ו), בִּנְסֹעַ המחנה (שם, ד', ה'), כאשר יחנו כן יִסָּעוּ (שם, ב',

י״ז), קומו סעו ועברו (דברים, ב׳, כ״ד); נָסְעוּ מזה (בראשית, ל״ז, י״ז) — פֿאָרטציעהען; והנה מצרים נֹסֵעַ אחריהם (שמות, י״ד, יו״ד), וַיִּסַּע מלאך האלהים ההלך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם (שם, שם, י״ט). ובהשאָלה: וַיִּסַּע עמוד הענן (שם), ורוח נָסַע מאת ה׳ (במדבר, י״א, ל״א); ועל הפריצה בכח: ומשחית גוים נָסַע יצא ממקֹמו (ירמיה, ד׳, ז׳).

הנפעל, — בהוראתו, — היות נעקר ונתלש ממקום, בהתיחס אל אהל, — אויסגעריססען ווערדען, быть вырвану, сдвинуть: דורי נִסַּע ונגלה מני כאהל רעי (ישעיה, ל״ח, י״ב), הלא נִסַּע יתרם בם (איוב, ד׳, כ״א) — היתר, שבו קושרים את האהל אל היתדות.

ההפעיל, בהוראת יוצא, — עקירה והעתקה, — לאָזברעכען, переדвигать, передвинуть: מַסִּיעַ אבנים (קהלת, יו״ד, ט׳), גפן ממצרים תַּסִּיעַ (תהלים, פ׳, ט׳), וַיַּסַּע כעץ תקותי (איוב, י״ט, יו״ד). ומזה — העברה והרחקה, — וועגשאַפֿפען, устранять: והמלא תַּסִּיעַי (מ״ב, ד׳, ד׳). ומזה — העתקה ממקום למקום: יַסַּע קדים (תהלים, ע״ח, כ״ו). ובא גם לגרם הנסיעה, — פֿאָרטציעהען לאַססען, двинуть въ походъ: וַיַּסַּע משה את ישראל (שמות, ט״ו, כ״ב). ובמשנה, — במובן המושאל, — העתקת המחשבה, — אַבבריכען: שכבר הִסִּיעַ מלבו (עירובין, ח׳, ה׳), וְהִסִּיעַ את לבו מלאכול (טהרות, ז׳, ח׳); הִסִּיעַ עצמו מקדמונו של עולם (ב״ר, מ״א). ובהָפעל: ידע שֶׁהוּסַּע מן הכהונה (תוספתא, יומא, א׳, ד׳).

מַסַּע, מַסָּע, שם, — א) שה״פ, — עקירת אהלים ושוכניהם ממקום חנותם, — אויפֿברעכען, אין בעוועגונג ועטצען, приводить въ движеніе: וּלְמַסַּע את המחנות (במדבר, יו״ד, ב׳), קום לך לְמַסַּע לפני העם (דברים, יו״ד, י״א) — לסימן העקירה. וכמו כן, בענין שם, — העתקת והליכת הנוסעים לדרכם, — צוג, רייזע, странствіе, походъ — ובא בל״ר, כי אין הליכה בדרך רחוקה שאין עמה חניה והטית אהלים להנכ״ש: מַסְעֵי בני ישראל (במדבר, יו״ד, כ״ח; ל״ג, א׳), וילך לְמַסָּעָיו (בראשית, י״ג, ג׳). ובא — ב): אבן שְׁלֵמָה מַסָּע נִבְנָה (מ״א, ו״ו, ז׳), — במובן תאה״ש, — כמו שהסיעו אותן מן ההר, ושם היו רגזלין אותן לפי מדתן. והנראה כדעין ואומרים, שהשם מַסָּע במקום הזה מיוחד אל עקירה של הציבה, פסול ותקון; והכונה — שהאבן היתה שלמה ונפסלת כמדתה. ובא — ג): חנית, מַסָּע ושריה (איוב, מ״א, י״ח) — תרגומו: קִלְעָא, — געשאסס, שליידער. וזה — שהאבן הנזרקת נעקרת בכח גדול ממקומה.

נְסִיעָה, שה״פ, בלשון המחברים, — בענין הליכה בדרך — רייזע, поѣздка: וצירדתי ליום נְסִיעָתִי (הרשב״ג, „כתר מלכות״).

נָסַק, פעו״י, — עליה — זיך ערהעבען, שטייגען, подниматься: אם אֶסַּק שמים (תהלים, קל״ט, ח׳). ובארמית שבמקרא, — באַפעל, יוצא, — העלאה, — אויפשטייגען לאַססען, поднять: די הַסִּקוּ לשדרך (דניאל, ג׳, כ״ג). ובמקור: לְהַנְסָקָה מן גבא (שם, ו״ו, כ״ד). ההָפעל: וְהֻסַּק דניאל מן גבא (שם). ובגמרא (יומא) — במובן המושאל: „דלא מַסְקִינָן בשמיהו״ — ע״ד: „בל אשא שמותם על שפתי״. ומזה — העלאת ברור דבר במשא-ומתן של הלכה: „לְאַסּוּקֵי שמעתתא אליבא דהלכתא״. ובארמית יכלול הפעל הזה מושג העלאת האש, בענין הבערת אש בתנור, כעין הפעל נשק בעברית, (עיי״ש), — הייטצען, топить. ומצוי הרבה במשנה בבנין הפעיל: כירה שֶׁהִסִּיקוּהָ בקש (שבת, ג׳, א׳); ובהָפעל: מרחץ שֶׁהֻסְּקָה בתבן (שביעית, ח׳, י״א).

הֶיסֶק, הַסקה, בגמרא, שה"פ, — דאָס הייטצען, топка: אם לְהֶסֵּק (שבת, י"ב, ב'), לא חזי לְהַסָּקָה (ב"מ, ל"ג, א').

מַסְקָנָא, בגמרא, ש ם. בלשון סורסי ענינו: בימה גבוהה, מעלה, — טערראַססע, — והושאל להחלטה ופסק־דין אחרי משא־מתן, — בעשלוסס, — „מַסְקָנָא דשמעתתא", — החלטה היוצאת מתוך בירור המשא־ומתן. וג"כ נגזר מן השרש נ ס ק — העלה. וכמו שיאמר האשכנזי על החלטה: „צום בעשלוסס ערהעבען". והוא מן המצוי בתלמוד: אסוקי מילתא אליבא דהלכתא (עיין סוכה, ל"ט ע"א; יבמות, ק"ז, ע"ב).

נְסַר, ארמית, — כעין נ שׂ ר במקרא, — חתוך וגרוד עצים בַּמְּגֵרָה, — זאֶגען, пилить — בבנין הקל: נַיְסַר את אפן (שמות, י"ד, כ"ה) — ת"י: וּנְסַר ית גלגלי. ובמדרש: בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון, דו־פרצופין בראו וכו' וּנְסָרוֹ ונעשו שנים (ב"ר, ח'), במסר הזה שהוא נוֹסֵר בעץ (שם, פ"ז). ועל הרוב — בבנין פיעל: גלגל חמה שֶׁמְּנַסֵּר ברקיע כחרש הַמְנַסֵּר בא זים (יומא, כ', ע"ב). וע"ד ההשאלה: חוֹצֵב להבות־אש (תהלים, כ"ט, ז') — ת"י: מְנַסֵּר שלהובין דנור.

נֶסֶר, במשנה, ש ם, — קרש שנעשה ע"י נסירה — ברעטט, доска: נתן עליה נֶסֶר; סככה בִּנְסָרִים (סוכה, א', וי"ו).

נְסֹרֶת, במשנה, ש ם, — השבבים הדקים היוצאים מן הנסירה, — זאֶגע־שפּאֶנע, опилки: בִּנְסֹרֶת של חרשים (שבת, ד', א'), אף הַנְּסֹרֶת של בעל־הבית (ב"ק, יו"ד, יו"ד).

מַסָּר, במשנה, ש ם, = מַשּׂוֹר במקרא, — זאֶגע, пила: חוץ מן הַמַּסָּר הגדול (שבת, י"ז, ד').

נִסְרֹךְ, שע"פ, — שם אליל לאשורים: בית נִסְרֹךְ (מל"ב, י"ט, ל"ז) — לפי השערת פירסט, עיקרו: נ ס ר (= נֶשֶׁר), בתוספת אות ךְ לסימן המשקל, — בהוראת אדלער, орелъ, — ולפ"ז שהאליל הזה היה בצורת נשר

נְעָא, ארמית, פ ע ל, — פריחה — בליהען, цвѣсти: פָּרַח מטה־אהרן (במדבר, כ"ז, י"ג) — ת"א: נְעָא חוטרא. מטה יִפְרָח (שם, שם, כ') — ת"א: חוטריה יִנְעֵי. ויתכן, שמן הפעל נגזרו שמות עצמים הפרטיים האלה:

גֵּעָה, שע"פ. — עיר על גבול נחלת מטה זבולן, ובא בה"א: הַנֵּעָה (יהושע, י"ט, י"ג).

נֹעָה, שע"פ, — מבנות צלפחד (במדבר, כ"ו, ל"ג).

נְעִיאֵל, שע"פ, — עיר על גבול נחלת מטה אָשר (יהושע, י"ט, כ"ז).

נָעַל, פ"י, עיקרו, כנראה, — הקפה מצומצמת, — איינשליעססען; ומזה — בקל: א) סגירה במקום מוקף, — פערשליעססען, замыкать, — ומתיחס אל הדלת: וְנָעַל הדלת אחריה (ש"ב, י"ג, י"ז), וְנָעַל הדלת אחריה (שם, שם, י"ח). ובא ביחד עם הפעל ס ג ר: ויסגר דלתות העליה בעדו וְנָעָל (שופטים, ג', כ"ג); ובבינוני פ ע ו ל: גַּן נָעוּל (שיה"ש, ד', י"ב); דלתות העליה נְעֻלוֹת (שופטים, ג', כ"ד). ב) לבישת בגד על הרגל, שהוא מקיפה בצמצום וקשור בשרוך, — בעשוהען, שוהע אנציהען, обувать: וָאֶנְעֲלֵךְ תחש (יחזקאל, ט"ז, יו"ד). — ומושך שתי פעולות. ובדחז"ל — ע"ד ההשאלה: נָעַלְתָּ דלת בפני לוין (ב"ק, ז', ב'). ובנפעל — בענין הקפה וסגירה: נִנְעַל מארבע רוחותיו (שמו"ר, כ"ב), שאין העזרה נִנְעֶלֶת (עדיות ה', וי"ו). ודרך משל־מוסר אמרו: דלת הַנִּנְעֶלֶת לא במהרה תפתח (ב"ק, דף פ', ע"ב).

ההפעיל, כעין הקל, בהוראה שניה, — הלבשת נעל: וילבשום וַיַּנְעִלוּם (דהי"ב, כ"ח, ט"ו).

נַעַל, ש"נ, — בית־הרגל, מלבוש־הרגל — שוהע, обувь: שרוך נַעַל (בראשית

ייד, כ"ג) ; וברבוי — במין זכר : מה
יפו .מ'ך בַּנְּעָלִים (שיה"ש, ז', ב'),
ובמספר זוגי : בעבור נַעֲלָיִם (עמוס, ב',
ו"ו) ; ובא גם במין נקבה : וּנְעָלוֹת בלות
(יהושע, ט', ה'). — הנעל היה סימן
אדנות וכבוד בארצות־הקדם לפנים וגם
היום, על־כן נצטוה משה במראה : שַׁל־
נְעָלֶיךָ מעל רגליך, כי המקום, אשר
אתה עומד עליו, אדמת־קדש הוא (שמות,
ג', ה'), וכן ביהושע : שַׁל־נַעַלְךָ מעל
רגלך (יהושע, ה', ט"ו) — לאות הכנעה
והסרת האדנות. וזה טעם מליצת הכתוב:
על אדום אשליך נַעֲלִי (תהלים, ס',
יו"ד) — לסימן שד?י אדוניהם. ובמי
שאינו רוצה ליבם את אשת אחיו, אמרה
תורה : וְחָלְצָה נַעֲלוֹ מעל רגלו (דברים,
כ"ה, ט') — לאות כי כרה אדנותו מעליה
ואיננה זקוקה לו. ומזה—היה מנהג
בישראל ל?? קנין דבר : על־הגְּאֻלָּה
ועל־התמורה לְקַיֵּם כל דבר שָׁלַף איש
נַעֲלוֹ ונתן לרעהו (רות, ד', ז') —
שהמַּקנה שלף נעלו ונתן אותה אל
הקונה, לסימן שהוא מסלק רשותו מן
הדבר הנקנה. ומזה — כעין ראיה למאן
דאמר, שקונים בכליו של מַקנה
(ב"מ, דף מ"ז, ע"א). ובתרגום על נַעַל
שב"רות" : נרתק ידיה. אבל כל נַעַל
במקרא איננו נופל כי אם על בית־
הרגל.

מַנְעוּל, ש"ז,— כלי שסוגרים בו את
הדלת—ריגעל, שלאָסס, затворъ,
замо́къ : על כפות הַמַּנְעוּל (שיה"ש, ה',
ה'), מַנְעוּלָיו ובריחיו (נחמיה, ג', ג').
מִנְעָל, שם : ברזל ונחשת מִנְעָלֶךָ
(דברים, ל"ג, כ"ה) — בספרי
פרשוהו בענין מַנְעוּל ואמרו שארצו
של אָשר היא היתה מנעולה של
ארץ־ישראל (דברים, ס', שנ"ה) — ורש"י
פירש, כאלו הארץ סגורה במנעולים
ובריחים של ברזל ונחשת. ובתר"י: היך
נחשא ריגליהון לטילא על שיני
כיפיא. פרשו מלשון נַעַל. והרד"ק
בפירוש ראשון אמר : מדרך רגלך
בהרים יהיה ברזל ונחשת, — ר"ל
שיהיו בחלקו הרי ברזל ונחשת. ובמשנה
התיחד לְנַעַל : וּמִנְעָל של זרד (כלאים,
ט', ז'), וּמִנְעֲלוֹת הפינון (שם) ;
לעולם ימכור אדם קירות ביתו ויקח
מִנְעָלִים לרגליו (שבת, קי"ט, ע"א).
נְעִילָה, במשנה, שה"פ, — א) : נְעִילַת
הסנדל (יומא, ח', א') — שוהע
אנלעגען, обуваніе. ב) : שלשלת שיש
בה בית־נְעִילָה (כלים, י"ב, א') — מענין
סגירה—פערשליעססען, замыкать ; וּבִנְעִילַת
שערים (תענית, ד', א'). ועל שם זה
נקראת התפלה הרביעית, הנוספת בימי
תענית־צבור, "נְעִילָה" : אין בו בִּנְעִילָה (שם,
שם, ד') ; ופרש הרמב"ם, שנקראת תפלת
נְעִילָה — כלומר : נִנְעֲלוּ שערי־שמים
בעד השמש ונסתרה (הלכות תפלה,
א', ט') ; ועיין תוספת יום־טוב, תענית, ד',
ד') ; ובירושלמי (ברכות, פ"ד, הל' ו')
נאמר: "אימתי היא נְעִילָה? רב אמר :
בִּנְעִילַת שערי־שמים ; ור' יוחנן אמר :
בִּנְעִילַת שערי־היכל". מפני נְעִילַת דלת
לפני לווין (סנהדרין, ל"א, ע"א).

נָעַם, פ"ע, הקל, — היות רך, ענוג
ועם זה עָרֵב ונחמד, — אנגענעהם,
ליעבליך זיין, быть милымъ, пріятнымъ :
ואת הארץ כי נָעֵמָה (בראשית, מ"ט,
ט"ו) — יתכן, שענינו—נוחה וקלה
לעבודה. נָעַמְתָּ לי מאד (ש"ב, א',
כ"ו), מה־יפית ומה־נָּעַמְתְּ (שיה"ש, ז',
ז') ; ממי נָעָמְתָּ (יחזקאל, ל"ב, י"ט)—
רך וענוג. ושמעו אמרי כי נָעֵמוּ (תהלים,
קמ"א, ו"ו). ובבחינת הרגשת הערֵבות
בא ביחס הלמ"ד ובערך פֹּעַל סתמי :
ודעת לנפשך יִנְעָם (משלי, ב', י"ד),
ולמוכיחים יִנְעָם (שם, כ"ד, כ"ה). ורבינו
יהודה הלוי אמר : וְנָעַמְתִּי בשמעי שיר
לוים (דיוואן, ס' נ"א), כי נָעֲמָה נפשי
(שם, נ"ה). ובברייתא ותלמוד ומדרשים
נמצא לרוב גם בהפעיל : שהיה
מַנְעִים קולו בזמר (ירושלמי, שקלים, פרק ה') ;
נֹעַם אלה תלמידי־חכמים שבארץ־ישראל,
שֶׁמַּנְעִימִים זה לזה בהלכה (בבלי, סנהדרין,

ב"ד, ע"א; ועוד בכ"מ). וגם הפייטנים גזרו ממנו בנין הפעיל: מַנְעִימֵי מלל (קרובות דר"ה), אַנְעִים זמירות (שיר-הכבוד).

נֹעַם, שם, — עֲרֵבוּת, חביבות — ליעבליבקייט, приятность: צוף דבש אמרי-נֹעַם (משלי, ט"ז, כ"ד), לאחד קראתי נֹעַם (זכריה, י"א, ז'). ובמובן המושאל — אהבה, רצון, חסד — הולד, גנאדע, благоволеніе, милость: ויהי נֹעַם ה' אלהינו עלינו (תהלים, צ', י"ז), לחזות בְּנֹעַם-ה' (שם, כ"ז, ד') — הדר כבודו בהיכלו.

נָעִים, ש"ת, — עָרֵב, חביב, приятный, милый: כנור נָעִים (תהלים, פ"א, ג'), הנך יפה דודי אף נָעִים (שיה"ש, א', ט"ז); הנאהבים וְהַנְּעִימִים (ש"ב, א', כ"ג), ושחת דבריך הַנְּעִימִים (משלי, כ"ג, ח'), כל הון יקר וְנָעִים (שם, כ"ד, ד'). ובא במובן המוסרי: מה-טוב ומה-נָּעִים שבת אחים (תהלים, קל"ג, א'); זמרו לשמו כי נָעִים (שם, קל"ה, ג') — והקודם: כי טוב ה'. ובא במובן תאה"ש או תה"פ: כי נָעִים נאוה תהלה (שם, קמ"ז, א') — והקודם: כי טוב זמרה. נָעִים כי תשמרם (משלי, כ"ב, י"ח). ובא: וּנְעִים זְמִרוֹת ישראל (ש"ב, כ"ג, א') — הנעים שבזמרות, כמו: המזמר הנעים. והנראה כדעת הרוו"מ, שענינו — הַנָּעִים לכל זמירות המזמרים, כלומר: נעים הוא לכל המשוררים, לזמר לשמו. וברבוי — שם-המפשט, ענינו — נעימות, עֲרֵבוּת — ליעבליכקייט, פריידע, גליקק: ושניהם בַּנְּעִימִים (איוב, ל"ו, י"א) — והקודם: יכלו ימיהם בטוב. חבלים נפלו לי בַּנְּעִמִים (תהלים, ט"ז, ו'). ועל הדבור הנעים, הנכנס אל הלב, אמרו בתלמוד: אמירה נְעִימָה (שבת, ק"ה, ע"א).

נְעִמוֹת, שם, — ערבות, במובן המוסרי — הולד, блага: נְעִמוֹת בימינך (תהלים, י"ז, י"א). ובמדרש: נְעִמוֹת בני אדם (אדר"נ, ד').

נַעֲמָן, ש"ת, — טוב, יפה — אנגענעהם, ליעבליך, приятный, милый: נטעי נַעֲמָנִים (ישעיה, י"ז, יו"ד).

מַנְעַמִּים, ש', ברבוי, — מטעמים — קאָסטליכע שפייזען: ובל אלחם בְּמַנְעַמֵּיהֶם (תהלים, קמ"א, ד').

נְעִימָה, ש', ברחז"ל: בקול אחד וּבִנְעִימָה אחת (שיהש"ר, ח', יו"ד), בקול, בִּנְעִימָה ובמראה (אבות דר"נ, ד').

נַעַם, שע"פ, — מבני כָּלֵב בן-יְפֻנֶּה (דהי"א, ד', ט"ו).

נַעֲמָה, שע"פ, — א) אחות תובל-קין (בראשית, ד', כ"ב). ב) העמונית, אֵם רחבעם מלך יהודה (מ"א, י"ד, כ"א). ג) עיר בשבט יהודה (יהושע, ט"ו, מ"א). וביו"ד-היחס: צופר הַנַּעֲמָתִי (איוב, ב', י"א) — וכנראה, שהוא עיר אחרת בארץ אחרת.

נָעֳמִי, שע"פ, — אשת אלימלך (רות, א', ב').

נַעֲמָן, שע"פ, — א) מבני בנימין (בראשית, מ"ו, כ"א). ב) שר-צבא למלך ארם (מ"ב, ה', א').

2) **נַעֲמָן**, — בחכמת התקופות והמזלות, — שם לחלק אחד משלש מאות ששים וששה חלונות שיש ברקיע, שהחמה נכנסת בו בתקופת תמוז (פרקי דר"א, פרק ששי).

2) **נַעֲמִית**, במשנה, שע"פ, — עוף שנקרא במקרא: בַּת הַיַּעֲנָה (ויקרא, י"א, ט"ז) — ות"א: בַּת נַעֲמִיתָא. ובמשנה, בזולת מלת בת: ביצת נַעֲמִית (כלים, י"ז, י"ד) — שטרויספאָגעל, строусъ. ובגמרא: זכוכית מאכל לְנַעֲמִיּוֹת (שבת, קכ"ח, א').

נְעַץ, ארמית, — דקירה, תחיבה — שטעכען, הינאיינשטעקקען, колоть, воткнуть: ולקחת את המרצע וְנָתַתָּה באזנו (דברים, ט"ו, י"ז) — ת"י: ותסב ית מחטא וְתִנְעוֹץ באודניה. נתְצִנַח

בארץ (שופטים, ד׳, כ״א) — תריב״ע: ונעצת בארעא. ומזה ברחז״ל: נָעַץ רגליו בחומה (מנחות, ס״ד, ב׳), וְנָעַץ את החרב באמצע (ב״ר, ס״ה). ובפעול: בדקר נָעוּץ (ביצה, ז׳, ב׳); ובמובן המושאל: נָעוּץ סופן בתחילתן („ספר יצירה״, א׳, ז׳). ומזה בפיוט: גובה ועֹמֶק נְעוּצִים בסובב (שיר־היחוד).

נְעִיץ, במשנה, — בּוֹר קצר למטה ורחב למעלה: חריצין וּנְעִיצִין (ב״ק, ה׳, ה׳). ולדעת בעל הערוך, הוא חוֹר בקרקע, שנעשה ע״י שעקרו ממקומו עץ או עמוד, שהיה תחוב שם.

נַעֲצוּץ, במקרא, שם, בכפל הלמ״ד, — מין חוֹח הדוקר ונועץ, — שטעכ־דאָרן: תחת הַנַּעֲצוּץ (ישעיה, נ״ה, י״ג), ובכל הַנַּעֲצוּצִים (שם, ז׳, י״ט). וכן הוא בארמית.

נָעַר, פ״י, מיסודו של עור, ערה. עיקרו — טרוף, נענוע ונדנוד דבר בכח להרעידו וכמו־כן להריק את הנמצא בתוכו, — שיטטעלן, потрясать: וְנֹעֵר כפיו מתמוך בשחד (ישעיה, ל״ג, ט״ו) — מנדנד את ידיו מגעת בשחד, שרוצים לתת לו. גם־חצני נָעַרְתִּי (נחמיה, ה׳, י״ג). ובא: וְנֹעֵר בשן וכרמל (ישעיה, ל״ג, ט׳) — כפי הנראה מפירוש רש״י, מוסב הפעל אל הש״י, — מרעיד; ולדעת הרד״ק, ענינו: הבשן ינעור פירותיו. והנראה, שבא בהוראת עומד ובמובן נפעל, — היות נעור ומורק, — ענטבלעטטערט, обезлиственѣть. ובמשנה: נוֹעֵר את הכר והן נופלות (שבת, כ״א, ב׳), נוֹעֵר אגודה של ירק (מכשירין, א׳, ד׳). ובבינוני פעול, — אויסגעשיטעט זיין: נָעוּר וָרֵק (נחמיה, ה׳, י״ג). ובא: ב) השמעת קול מרעיד — בריללען, ревѣть: נָעֲרוּ כגורי אריות (ירמיה, נ״א, ל״ח) — והקודם: ככפירים ישאגו. ובגמרא: חמוֹר נוֹעֵר (ברכות, דף ג׳, ע״א). וביחוס אל הש״י: בתחלה הוא נוֹעֵר מבית־המקדש (שיהש״ר, ד׳, וי״ו); ולדעת רבי יונה, מזה: כי נֵעוֹר ממעון קדשו (זכריה, ב׳, י״ז) — והוא ע״ד: „ה׳ מציון ישאג״.

הנפעל, — היות מנודנד ומטולטל בעים־רוח — אויפגעשייבט ווערדען: נִנְעַרְתִּי כארבה (תהלים, ק״ט, כ״ג) — ע״ד מליצת: התכבדי כארבה (נחום, ג׳, ט״ו); אצא כפעם בפעם וְאִנָּעֵר (שופטים, ט״ז, כ׳) — אתנענע ואתנדנד, כאדם העומד ופושט איבריו להיות ער, (ועיין בסמוך), — זיך אויפכאפפען, разшевеливаться. ויש מפרשים מזה: כי נֵעוֹר ממעון קדשו (זכריה, ב׳, י״ז), שענינו כמו נִנְעַר — ע״ד: וַיִּקַץ כישן ה׳ (תהלים, ע״ח, ס״ה). וכן בארמית — הפעל נעיר בהוראת הפעל עור: ועל־גדיש ישקוד (איוב, כ״א, ל״ב) — תרגומו (לפי נוסח כ״י): נעיר. (ועיין ההפעיל). ובגמרא: נִנְעֲרוּ לעמוד ולא עמדו (מו״ק, כ״ב, ע״א); ובהשאלה: אין עפרו נִנְעָר (סוטה, דף ה׳, ע״א). לאחוז בכנפות הארץ וְיִנָּעֲרוּ רשעים ממנה (איוב, ל״ח, י״ג) — כפירש״י: כאדם שאוחז בכנפי הטלית ומנערה ומשליך את הנמצא בתוכה. ובמשנה — במובן הרקה: מפני שהיא נִנְעֶרֶת (כלים, כ״ח, ג׳).

הפיעל, מעין הקל, — בחזק הפעולה: וַיְנַעֵר ה׳ את מצרים (שמות, י״ד, כ״ז) — וכפירש״י: כאדם שמנער את הקדרה והופך העליון למטה והתחתון למעלה, — ריטטעלן, דורכריטטעלן, протрясывать. ובענין הרקה, — אויסשיטטען: ככה יְנַעֵר האלהים את כל האיש וגו׳ מביתו ומיגיעו וככה יהיה נָעוּר (נחמיה, ה׳, י״ג). ובמשנה: כמ־ק הטבלא כלה וּמְנַעֲרָהּ (שבת, כ״א, ג׳), מְנַעֶרֶת את הקדרה (טהרות, ב׳, א׳); ובע״א: מותר להושיב שומר לְנַעֵר את הצאן (שביעית, ב׳, ג׳) — להעירם ולזרזם — רעגע מאכען. ובפועל: שֶׁמְּנֻעָרִים מן המצות (חגיגת, י״ח), וּמְנוּעֶרֶת מן המצות (ב״ר, ל״ג).

ההפעיל, בגמרא, — במובן הערה: עֲרָנִית וְהִנְעִירָתוֹ (עירובין, נ״ג, ב׳). ובפיוט — בהָפעל, בהוראת הנפעל: תכון תבל כי

יוּנְעַר רשע (מלכיות לר' יוסי בן יוסי).

ההתפעל — התנודדות, להשליך ולהסיר את העפר — זיך אבשיטטעלן, отрясаться: הִתְנַעֲרִי מעפר (ישעיה, נ"ב, ב').

נַעַר, ש"ז, — בן־אדם צעיר לימים, ומקיף תקופת החיים מיום הולדו עד באו בשנים: והנה נַעַר בכה (שמות, ב' ו"ו), ותקרא לַנַּעַר אי כבוד (שמואל א', ד', כ"א) — קינד, дитя. ועל־הרוב נופל על קטן־בשנים סמוך לאיש, — יונגלינג, отрокъ: כי עודנו נַעַר (שופטים, ח', כ'), אל ירע בעיניך על הַנַּעַר (בראשית, כ"א, י"ב). ולפנים היה השם נַעַר משותף לשני המינים, ובהמשך הימים הוסיפו עליו סימן המין לנקבה — נַעֲרָה. ונשאר זֵכר למנהג הקדום במקרא בכתוב: והיה הַנַּעֲרָ אשר אֹמר אליה (בראשית, כ"ד, י"ד) — בכתיב, והקרי: הַנַּעֲרָה. ועוד כמה פעמים בפרשה ההיא, ובמקום אחר (שם, ל"ד, ג'), ועוד. ונמסר על זה במסורה. והפוכו — זָקֵן: זקן וָנָעַר (ירמיה, נ"א, כ"ב), מִנַּעַר ועד זקן (בראשית, י"ט, ד'). ובבחינת תכונות הצעיר־לימים למעלה וחסרון יבוא השם בשני האופנים: כי היה נַעַר ואדמני (ש"א, י"ז, מ"ב) — זריז וחרוץ. בן מי־זה הַנַּעַר (שם, שם, נ"ה); וְהַנַּעַר נָעַר (שם, א', כ"ד) — תרגומו: ורביא הוה יָנִיק, — תינוק רך, — קינדיש. והרד"ק, בשם י"ם, פירש: חריף, מבין. וצדוק נַעַר גבור חיל (דהי"א, י"ב, כ"ט); והוא נַעַר את בני בלהה (בראשית, ל"ז, ב') — ענוג ומְפֻנק באהבתו אותם, — צארטליך. ועל דרך החבה: לאט לי לַנַּעַר לאבשלום (ש"ב, י"ח, ה'); ובמובן זה נאמר ע"ד המליצה: כי נַעַר ישראל ואהבהו (הושע, י"א, א'). ולגנאי: אולת קשורה בלב־נָעַר (משלי, כ"ב, ט"ו), אי לך ארץ שמלכך נָעַר (קהלת, יו"ד, ט"ז). ורחבעם היה נַעַר ורך־לבב (דהי"ב, י"ג, ז'). ולהגביל השעור בשנים: ואנכי נַעַר קטן (מ"א, ג', ז'), וְנַעַר קטן נהג בם (ישעיה, י"א, ו"ו). והרבוי: ראוני נְעָרִים ונחבאו (איוב, כ"ט, ח'), זקנים עם־נְעָרִים (תהלים, קמ"ח, י"ב); וּנְעָרִים קטנים יצאו (מ"ב, ב', כ"ג). ובא: ארבע מאות איש־נַעַר (ש"א, ל', י"ז). ולנקבה: נַעֲרָה יפה (מ"א, א', ג'), נַעֲרָה בתולה (שם, שם, ב'). ובמובן צעירה־לימים, אף למי שהיא נשואה: נַעֲרָה מואביה (רות, ב', ו"ו). וברבוי: נְעָרוֹת בתולות (אסתר, ב', ב'), ארבע מאות נַעֲרָה בתולה (שופטים, כ"א, י"ב). — ולדעת י"ם, בא גם ברבוי, זכרים ונקבות, נגזר מן השם נַעַר בהוראתו הראשונה: עם־הַנְּעָרִים אשר־לי תדבקין (רות, ב', כ"א). ובהלכה — בת שתים־עשרה שנה ויום א' והביאה שתי שערות קרויה נַעֲרָה עד ששה חדשים, ומאז נקראת בוגרת (ועיין נדרים, פרק י"א, יו"ד; כתובות, דף ל"ט, ע"א). — ופ"א בא השם נער גם לבעלי־חיים, בהוראת רך וצעיר: הַנַּעַר לא יבקש (זכריה, י"א, ט"ז) — וי"מ אותו מן הפעל נער — מטורף ונדח, — דאס צערשטרייטע, פערירטע. ונכון. — והתיחד השם, לזכר ולנקבה, בענין ב): משרת ומשרתת, — דיענער, דיענסט, מאגד, прислужникъ, ובא: נַעַר הכהן (ש"א, ב', י"ג), נַעַר יהונתן (שם, כ', ל"ח) — וביחוד לשירות נכבדה: ומשרתו יהושע בן־נון נַעַר לא ימיש מתוך האהל (שמות, ל"ג, י"א); ועל־הרוב — לאנשי־החיל, העומדים לשרת את שרי־החיל: הַנַּעַר נשא כליו (שופטים, ט', נ"ד); וישלח דוד עשרה נְעָרִים (ש"א, כ"ה, ה'), ויבואו הַנְּעָרִים המרגלים (יהושע, ו"ו, כ"ג). ולנקבה: שבע הַנְּעָרוֹת (אסתר, ב', ט'). ובבחינה זאת באו בסמיכות ובכנוי: וּפֻרָה נַעֲרְךָ (שופטים, ז', יו"ד), ותאמר אל נַעֲרָהּ (מ"ב, ד', כ"ד); נַעֲרֵי דוד (ש"א, כ"ה, ט'), נַעֲרֵי המלך משרתיו (אסתר, ו"ו, ג'); בְּנַעֲרֵי שרי המדינות (מ"א, כ', י"ד) —

והנכון שהוא כמו: בְּנֵי שרי המדינות. וכה תדבקין עם נַעֲרֹתָי (רות, ב', ח'), ותקם רבקה וְנַעֲרֹתֶיהָ (בראשית, כ"ד, ס"א).

נֹעַר, שה"מ, — ימי־העלומים—יוגענד, молодость: מפנק מִנֹּעַר עבדו (משלי, כ"ט, כ"א), רטפש בשרו מִנֹּעַר (איוב, ל"ג, כ"ה); תמות בַּנֹּעַר נפשם (שם, ל"ו, י"ד)—ורש"י פירש: בשינוק; ולדעתו, הוא מן הפעל נָעַר — וענינו: נדנוד של צער ויסורים.

נְעוּרִים, שה"מ, — כעין הקודם, — ומצוי הרבה במקרא, — יוגענד, молодость: ואשת נְעוּרִים (ישעיה, נ"ד, ו"ו), אלוף נְעוּרֶיהָ (משלי, ב', י"ז), חטאות נְעוּרַי (תהלים, כ"ה, ז'), מִנְּעֻרַי עד היום הזה (ש"א, י"ב, ב'). וע"ד המליצה — לכלל אומה: חסד נְעוּרַיִךְ (ירמיה, ב', ב'), שאנן מואב מִנְּעוּרָיו (שם, מ"ח, י"א), תתחדש כנשר נְעוּרָיְכִי (תהלים, ק"ג, ה'); כן בני הַנְּעוּרִים (תהלים, קכ"ז, ד') — הבנים, הנולדים לאביהם בימי נעוריו, שהם חזקי־הטבע. ויתכן, שענינו — הבנים, שהם מלאים כח נעורים. ופ"א במקרא בא ע"מ:

נְעֻרוֹת: מִנְּעֻרֹתֵיהֶם (ירמיה, ל"ב, ל').

נַעֲרוּת, בדחז"ל, — כעין השם נעורים במקרא: עושה מעשה נַעֲרוּת (ב"ר, פ"ד); ומן השם נַעֲרָה: אין בין נַעֲרוּת לבגרות אלא ששה חדשים (כתובות, ל"ט, ע"א).

(הערה). בטעם גזרת השם נַעַר והנגזרים ממנו — דעת הראשונים, שהוא מן הפעל נָעַר, וזה לפי שהצעיר־לימים הוא מהיר התנועה והנדנוד — ריהריג, בעהענד. — וכן משמע מדחז"ל, שאמרו (ואם על דרך הדרש): כי יצר לב האדם רע מִנְּעֻרָיו, — מנעריו כתיב, — משעה שהוא נִנְעַר לצאת מרחם אמו (ב"ר, ל"ד). ולדעת האחרונים, הוא שם יסודי ונמצא רשומו בלשון סאנסקרית: נָרִי, נַרַא = אִישׁ, נַרִי = אִשָּׁה. ודומה לזה בלשון צִעֲנִית. וי"א, שהוא מן הערבית: גַ'הַרַא, נַעַרַה, — פריחה וגדול, — שפּראָסען, וואַכסען.

נְעֹרֶת, שם, — פסולת־פשתים, הנופלת מן הנעור והנפוץ, — ווערג, отрепье, пакля, очески: והיה החסן לִנְעֹרֶת (ישעיה, א', ל"א); פתיל הַנְּעֹרֶת (שופטים, ט"ז, ט') — הפתיל הנעשה מן הַנְּעֹרֶת.

נַעֲרָה, שע"פ, — א): אשת אשחור (דהי"א, ד', ה'). ב) עיר בגבול אפרים: וְנַעֲרָתָה (יהושע, ט"ז, ז').

נַעֲרַי, שע"פ, — מגבורי דוד (דהי"א, י"א, ל"ז) — והוא שנקרא: פַּעֲרַי (ש"ב, כ"ג, ל"ה).

נְעַרְיָה, שע"פ, — א) מבני זרבבל (דהי"א, ג', כ"ג). ב) מבני שמעון (שם, ד', מ"ב).

נַעֲרָן, שע"פ, — עיר מערי אפרים (דהי"א, ז', כ"ח) —והיא שנקראת ביהושע (ט"ז, ז'): נַעֲרָה. (עי"ש). ומוזכרת בתלמוד (חולין, ה', א') ובמדרש איכה.

נֹף, עיין מֹף.

נֶפֶג, שע"פ, — א): בן יצהר (שמות ו"ו, כ"א). ב) מבני דוד המלך (ש"ב, ה', ט"ו). ולא רחוק, שיהיה מקורו מן נבג בלשון ארמית — ענף וחוטר: נבגא בר־שַׁתָּא (פסחים, ע"ד, ע"א).

נפה, עיין נוף.

נָפַח, פ"י, יסוד פוח, —נשיבת רוח לתוך דבר־מה לתכלית ידועה,— בלאָזען, אנפּאַבּלען, дуть, раздувать, הקל: וְנָפַחְתִּי עליכם באש עברתי (יחזקאל, כ"ב, כ"א), נֹפֵחַ באש פחם (ישעיה, נ"ד, י"ז). והמקור: לָפַחַת עליו אש (יחזקאל, כ"ב, כ'). ובפעול: סיר נָפוּחַ (ירמיה, א', י"ג) — סיר שנפחו עליו באש, והוא רותח. או שענינו — מעלה רתיחות ואבעבועות, שהן כאילו רוח נפוח בהן, — זיעדענד, кипящій. ובהשאלה: וַיִּפַּח באפיו נשמת חיים (בראשית, ב', ז) — היגאיינבלאַזען, вдувать: וּפְחִי בהרוגים (יחזקאל, ל"ז, ט').

ובמובן נשיבת רוח לעקור דבר ממקומו: וְנָפַחְתִּי בו (חגי, א', ט'). ובא: נָפְחָה נפשה (ירמיה, ט"ו, ט') — תוציא את נפשה בנפיחה, — דיא זעעלע אויסהויכען, испускать духъ. ורש"י פרשו מענין דאבון־נפש. (עיין מפח). ובמשנה: הַנּוֹפֵחַ בעדשין (מכשירין, א', ו"ו), נוֹפֵחַ יין בחוטמו (תוספתא, שבת, י"ח, י"א), ואין נוֹפְחִין ואין מדיחין את הקרקע (שבת, י"ז, י"ז) — וועגבלאזען. ובארמית יש במשמעו גם ענין צביה — אנשוועלען: וְצָבְתָה בטנה (במדבר, ה', כ"ז) — ת"א: ויפחון מעהא. כי המקום הצבוי הוא כאילו רוח נפוח בו. ומזה: נפיחי כפנא (בתרגום איכה, ד', ט'). ובגמרא: „נְפוּחֵי רעב".

הפיעל, במשנה: מְנַפֵּחַ אדם את בית הפרס והולך (ברכות, י"ט, ע"ב). ובמובן אחר: הַמְנַפֵּחַ את שוקיו והמצבה את כרסו (ירושלמי, פאה, פרק ח')—עושה אותן כמו שהן נפוחות, — אויפבלאזען:

הפועל, במקרא: תאכלהו אש לֹא נֻפָּח (איוב, כ', כ"ו) — אש גדולה, שאינה צריכה שינפחו עליה—והיא אש טבעית. ורש"י פירש: אש של גיהנם.

ההפעיל, מעין הקל: ונפש בעליה הִפָּחְתִּי (איוב, ל"א, ל"ט)— מן הקל: נָפְחָה נפשה (ירמיה, ט"ו, ט'), — בהשאלה, — הדאבה עד לנפוח נפש, — אויסהויכען לאססען. וכן הוא בארמית: וְלַאֲדִיב את נפשך (ש"א, ב', ל"ג) — תיב"ע: ולאפחא. ואמרתם והנה מתלאה וְהִפַּחְתֶּם אותו (מלאכי, א', י"ג) — ועיין רש"י ובאור, שענינו — הדאבה של בזיון, ומוסב על המזבח. ולא רחוק לשער, שהוא מן ההוראה הראשונה — סלוק דבר ממקומו בנפיחה; וטעם הכתוב: כשאתם מביאים בהמה לקרבן בבית־המקדש, הנכם אומרים „הנה מַתְּלָאָה"—יגיעה גדולה יגעתם בה להביאה, כאלו היא בהמה בריאה ושמנה, — „והפחתם אותו" — ובאמת הנכם מסלקים ומשליכים אותו מעליכם בנפיחה אחת.

מַפָּח, ש"ז, פ"א במקרא: ותקותם מַפַּח־נָפֶשׁ (איוב, י"א, כ') — לפי המוסכם, ענינו — דאבה וצער עד לנפוח נפש. והנראה, שטעמו כמו הֶבֶל־פה,—הויך, дуновеніе. ובדחז"ל: הלך לו לביתו בְּמַפַּח־נפש (מדרש תנחומא, פרשת שמיני, פ"ה) — ומזה בחסרון המ"ם: „בפחי נפש", שענינו ג"כ שברון־לב בגלל תקוה נכזבה: יצא מלפניו בפחי נפש (עבודה זרה, ב', ע"ב; ובמשנה, ראש־השנה, פרק ב', משנה ה').

מַפֻּחַ, שם,—כלי שמפיחים בו באש,— בלאזעבאלג, раздувальный мѣхъ: נחר מַפֻּחַ (ירמיה, ו"ו, כ"ט) — והוא משל אל כלי־הנשימה. — ונמצא בתוספתא (בבא בתרא, פ"ב, תוס' ה') „בית־מפוח": „לקח בית־מַפּוּחַ מסוייד ומכוייר". יש מפרשים בענין חדר־המקרה—לאמר: חדר, ששם הרוח נושב ומפיח, בכדי להקר. וי"מ: בית של נַפָּח,— שמיעדע, кузня.

2) נַפָּחָא, ארמית, — חרש־ברזל, שרוב מעשהו בהפחת המפוח, — שמיעד, кузнецъ: חָרַשׁ ברזל (ישעיה, מ"ד, י"ב) — תיב"ע: נַפָּחָא. ובגמרא: הנכנס לחנותו של נַפָּח (ב"ק, דף ל"ב, ע"ב), טבא נַפָּחָא מִבַּר־נַפָּחָא (סנהדרין, צ"ו, ע"א).

2) נֶפַח, במשנה, שם, — מהוראתו בארמית, — צְבָיָה, — אויפשוועללונג, объемъ,— התפשטות הכמות עם מעוט הכובד: מפני שֶׁהַנֶּפַח קשה למשאוי (כ"מ, ו', ה').

2) נְפִיחָה, שה"פ, ברחז"ל, — הויך, дуновеніе: שהוא עשוי בִּנְפִיחָה (מדרש, על הפסוק בבראשית: וַיִּפַּח וגו'). ובא: „הבעיר וְכִבָּה בִּנְפִיחָה אחת".

2) מְנַפֵּחַ, במשנה, שם, — כלי, שמנפחים בו להקר, — פאָכער, вѣеръ, вѣяло: וְהַמְנַפֵּחַ (כלים, ט"ו, ו'). וי"ג: המנפה. (ועיין נוף).

1) נֹפַח, שע"פ, — עיר בעבר הירדן

מזרחה בקרבת העיר מידבא (במדבר, כ"א, ל'). ולדעת קצת, היא העיר נֹבַח (שם, ל"ב, מ"ב).

נִפְט, **נַפְטָא**, ארמית, — מין שרף, או „שמן הרים", היוצא מן הארץ, נוח להאחז באש, — בערג-אֶהל, נאפטהאַ, פעטראָלעאום, нефть, керосинъ: נַפְטָא (תרי"ר, שמות, י"ד, כ"ד). ובגמרא: אין מדליקין בְּנֵפְט לָבָן וכו', מפני שהוא עָף (שבת, כ"ו, א'). וכן שמו בלשון יונית ורומית: Naptha. ומזה:

נֶפְטוֹי, בגמרא, — עוסק בנפט, לתקנו ולמכרו, — נאפטהאַהאֶנדלער, керосиноторговецъ (נדרים, צ"א, א').

נַפֵּט, פ"י, בגמרא: הרש והמנפץ וְהַמְנַפֵּט — כולן מלאכה אחת הן (שבת, ע"ג, ע"ב), — ופירש"י: המנפט צמר-גפן בקשת כדרך האומנין. ובתוספתא דשבת (פרק יו"ד, י"ג): וְהַנּוֹפֵט.

נֹפֶךְ, שם, — מין אבן טובה: נֹפֶךְ, ספיר ויהלם (שמות, כ"ח, י"ח), בְּנֹפֶךְ ארגמן (יחזקאל, כ"ז, ט"ז); ספיר, נֹפֶךְ וברקת (שם, כ"ח, י"ג) — יש מתרגמים אותו: זמאראַגד; ויש — רובין.

נָפַל, פעו"י, (מיסודו של נבל). הקל, עיקרו: א) ירידת דבר ממקומו בפתע בכח מכריע, מבלי יכולת להחזיק מעמד, — ניעדערפאַללען, זינקען, падать, пасть: וְנָפַל שמה שור (שמות, כ"א, ל"ג), כרע נָפַל שכב (שופטים, ה', כ"ז), והנה נָפַל הקיר (יחזקאל, י"ג, י"ב), איך נָפַלְתָּ משמים (ישעיה, י"ד, י"ב), כי יִפֹּל הַנֹּפֵל ממנו (דברים, כ"ב, ח'). וַתִּפֹּל מעל-הגמל (בראשית, כ"ד, ס"ד) — במובן צניחה. אש אלהים נָפְלָה מן השמים (איוב, א', ט"ז). ובחולה: וְנָפַל למשכב (שמות, כ"א, י"ח). ועל דרך המליצה: וכשל זדון וְנָפַל (ירמיה, נ', ל"ב). ומזה — ב) נפילת חלל בחרב, — אומקאָממען: וגם-הרבה נָפַל מן-העם (ש"ב, א', ד'), וּנְפַלְתֶּם בחרב (במדבר, י"ד, מ"ג), כל-הַנֹּפְלִים מבנימן (שופטים, כ', מ"ו). ומזה — ירידת אומה והריסותה במלחמה: נָפְלָה נָפְלָה בבל (ישעיה, כ"א, ט'). ובהשאָלה — ירידת המצב ושפלות המעמד: כי שבע יִפּוֹל צדיק וקם (משלי, כ"ד, ט"ז); ובכלל אומה: באין תחבלות יִפָּל-עָם (שם, י"א, י"ד), כי נָפַלְתִּי קמתי (מיכה, ז', ח'), סומך ה' לכל-הַנֹּפְלִים (תהלים, קמ"ה, י"ד). — ומזה: כי לא-נֹפֵל אנכי מכם (איוב, י"ב, ג') — אינני יורד ושפל מכם במעלת השכל. וַיִּפְּלוּ מאד בעיניהם (נחמיה, ו"ו, ט"ז). ג) דלדול ושפלות אברים, — צוזאַממענפאַללען: וְנָפְלָה ירכה (במדבר, ה', כ"ז). ומזה בהשאָלה: ולמה נָפְלוּ פניך (בראשית, ד', ו"ו); אַל-יִפֹּל לב-אדם עָלָיו (ש"א, י"ז, ל"ב) — בשבילו, בגללו. ד) היות נמסר ביד מי שחזק ממנו, וקשורו עם „בְּיַד": וְנָפַלְתִּי ביד הערלים (שופטים, ט"ו, י"ח), בִּנְפֹל עמה ביד צר (איכה, א', ז'), אֶפְּלָה-נא ביד ה' וכו' וביד-אדם אַל-אֶפֹּל (דהי"א, כ"א, י"ג). ובטעם זה יבוא: יִפְּלוּ תחת רגלי (תהלים, י"ח, ל"ט), עמים תחתיך יִפְּלוּ (שם, מ"ה, ו"ו). ובמשנה: האחין השותפין, שֶׁנָּפַל אחד מהם לאומנות (לעבודת המלכות, — שנעשה מוכס. ועיין להלן ערך פול), נָפַל לאמצע (ב"ב, ט', ד'). ומתיחס אל זריעת תבואה, שמפילים את הגרעינים בקרקע: בְּנוֹפֵל לבית סאה (כלאים, ב', ב'). ה) נפילה, הבאה מכח השלכה, — בענין השלכת גורלות: לא נָפַל עליה גורל (יחזקאל, כ"ד, ו"ו), וַיִּפֹּל הגורל על יונה (יונה, א', ז'). חבלים נָפְלוּ לי בנעמים (תהלים, ט"ז, ו"ו); ומזה: איך יִפֹּל דבר (רות, ג', י"ח) — אויספאַללען, — כמו שהוא תלוי בגורל. — ומפני שהנופל לארץ הוא כמו עבר ובטל, יאמר בענין ו"ו) — אבדה שאינה חוזרת: ולא-יִפּוֹל צרור ארץ (עמוס, ט', ט'), אם יִפֹּל משערת בנך ארצה (ש"ב, י"ד, י"א). ובמובן זה נאמר: לא יִפֹּל מדבר ה'

ארצה (מ"ב, יו"ד, יו"ד), לא נָפַל דבר מכל הדבר הטוב וגו', הכל בא (יהושע, כ"א, מ"ג). ומזה: והימים הראשונים יִפְּלוּ (במדבר, ו"ו, י"ב); ובענין קרוב לזה: אל יִפֹּל דמי ארצה (ש"א, כ"ו, כ') — אל ישפך חנם. ובא: ז) — נפילה בכונה, מפחד והכנעה: וַיִּפֹּל ארצה וישתחו (איוב, א', כ'); ועל־הרוב — בקשור עם השם „פָּנִים", ביחס ש„עַל", ש„אֶל" ובלמ"ד: וַיִּפֹּל אברם עַל־פָּנָיו (בראשית, י"ז, ג'), למה־זה אתה נֹפֵל עַל פָּנֶיךָ (יהושע, ז', יו"ד); וָאֶפֹּל אֶל־פָּנָי (יחזקאל, מ"ג, ג'); וַיִּפֹּל לְאַפָּיו ארצה (ש"א, כ', מ"א). וכן: וַיִּפֹּל מלוא־קומתו ארצה (שם, כ"ח, כ'). ולחבה וחבוק: וַיִּפֹּל על־צוארו וישקהו (בראשית, ל"ג, ד'), וַיִּפֹּל יוסף על־פני אביו (שם, נ', א'). ובמובן קרוב לזה נאמר ע"ד ההשאָלה: תִּפָּל־נא תחנתי לפניך (ירמיה, ל"ז, כ'). ובע"א: וַיִּפֹּל גם הוא על החרב (דהי"א, יו"ד, ה'). ח) חָנָיה, ישיבה וּשְׁרִיָּה במקום: על־פני כל אחיו נָפָל (בראשית, כ"ה, י"ח)—הינגעשטרעקקט זיין, ליעגען, לאגערן,— כמו: ועל־פני כל אחיו יִשְׁכֹּן (שם, ט"ז, י"ב), נֹפְלִים בעמק (שופטים, ז', י"ב) — חוֹנים. ולדעת רש"י — מזה: יִפֹּל מצדך אלף (תהלים, צ"א, ז') — לשון חֲנָיָה. ומזה — במובן שכיבה בפשוט אברים: וַיִּפֹּל ערם כל־היום ההוא (ש"א, י"ט, כ"ד); ונחנו עליו כאשר יִפֹּל הטל על האדמה (ש"ב, י"ז, י"ב). וכן: ט) — נפילת דבר כבד על זולתו, להעיקו ולהצר לו, ביחס ש„עַל": וַיִּפֹּל על־הנערים (איוב, א', י"ט),—איבערפאללען, нападать, ולגבעות נִפְלוּ עלינו (הושע, יו"ד, ח'). ובחסרון היחס: וַתִּפֹּל שבא ותקחם (איוב, א', ט"ו); וְנָפַל בעצומיו חלכאים (תהלים, יו"ד, יו"ד). וקרוב לענין זה בא: ובעד השלח יִפֹּלוּ (יואל, ב', ח') — הערויס־שטירצען.—ועל־הרוב—בהשאָלה: ותרדמה נָפְלָה על־אברם, והנה אימה חשכה גדלה נֹפֶלֶת עליו (בראשית, ט"ו, י"ב), וחרפות חורפיך נָפְלוּ עלי (תהלים, ס"ט, יו"ד); כי־נָפַל פחד־היהודים עליהם (אסתר, ח', י"ז); וְתִפֹּל עליך הֹוָה (ישעיה, מ"ז, י"א) — והכפל: ותבא עליך פתאם שֹׁאָה. ובענין חול הנבואה: וַתִּפֹּל עלי שם יד ה' (יחזקאל, ח', א'), וַתִּפֹּל עלי רוח ה' (שם, י"א, ה'), — ומזה חול דבר והזדמנות: הידד נָפָל (ישעיה, ט"ז, ט'), דבר שלח ה' ביעקב וְנָפַל בישראל (שם, ט', ז'), איינטרעפפען; совершиться; כפרץ נֹפֵל נבעה (שם ל', י"ג). ומזה בדברי חז"ל: אין תקופת ניסן נוֹפֶלֶת (ערובין, נ"ו, ע"א).—יו"ד) נטיה לאחד הצדדים, — צופאללען, וביחס ש„אֶל" וש„עַל": אשר נָפְלוּ אֶל הכשדים (ירמיה, ל"ח, י"ט); ואת הַנֹּפְלִים אשר נָפְלוּ עָלָיו (שם, ל"ט, ט'), מי גָר אתך— עָלֶיךָ יִפּוֹל (ישעיה, נ"ד, ט"ו). (ועיין גור). ובחסרון היחס: מיום נָפְלוֹ עד היום הזה (ש"א, כ"ט, ג') — והטעם: מיום נפלו אֵלָיו; או—מיום נפלו מִשָּׁאוּל, — אבפאללען. — ובארמית— נְפַל, בהוראותיו כבעברית: קל מן שמיא נְפַל (דניאל, ד', כ"ח), נְפַל על־אנפוהי (שם, ב', מ"ו), נְפַלוּ לגוֹא־אַתּוּן־נורא (שם, ג', כ"ג); וּנְפַלָה מן קדמיה תלת (שם, ז', כ') — הערויספאללען. ושאר חשחות בית אלהך די יִפֶּל־לך למנתן (עזרא, ז', כ') — אשר יחול עליך, יזדמן לך, — פארפאללען. ובדחז"ל: כל הַנּוֹפֵל אינו נוֹפֵל לידי גבאי תחלה (נדרים, ס"ה, ע"ב), לי נָפַלְתָּ ליד (ע"ז, ל"ט, ע"א) — ופרש"י: עכשיו אתה צריך לי. ובדברי המפרשים: „לשון נוֹפֵל על לשון". ובלשון התוספתא והברייתא מצאנו, שהשתמשו בבנין הקל בהשמטת הנו"ן: לא יאמר אדם לחברו: הילך מאתים זוז ופול תחתי לאומנות (עבודת המלכות—המוכסנות, כמבואר למעלה)— (תוספתא, דמאי, ריש פרק ד'), לא יאמר אדם לנכרי פּוֹל תחתי לעוצר (ירושלמי, דמאי, סוף פרק, ד').

ההפעיל, יוצא, בהוראות הקל: א) גרם נפילה, — פאללען מאכען, ווערפען, повергать: וְהִפִּלוֹ השֹׁפֵט (דברים, כ"ה, ב'); שן אמתו יַפִּיל (שמות, כ"א, כ"ז) — אויסשלאגען, выбивать; וכל עץ טוב תַּפִּילוּ (מ"ב, ג', י"ט); וחציך מיד ימינך אַפִּיל (יחזקאל, ל"ט, ג')—והקודם: והכיתי קשתך מיד שמאלך. ב) הפלת חלל, — אומברינגען, אומקאָממען לאססען, убить, губить: לְהַפִּיל את דוד (ש"א, י"ח, כ"ה), לְהַפִּיל אותם במדבר (תהלים, ק"ו, כ"ו), באש יַפִּלֵם (שם, ק"מ, י"א), כי רבים חללים הִפִּילָה (משלי, ז', כ"ו). ג) הורדה והשפלה, ע"ד המליצה: ואור פני לא יַפִּילוּן (איוב, כ"ט, כ"ד). ד) דלדול אברים: וְלַנְפִּל ירך (במדבר, ה', כ"ב). ה) השלכת גורל — דאס לאָאָז ווערפען: גורלך תַּפִּיל בתוכנו (משלי, א, י"ד), ומתיחס גם אל נשוא הגורל: וּבְהַפִּילְכֶם את הארץ בנחלה (יחזקאל, מ"ה, א'), וַיַּפִּילֵם בחבל נחלה (תהלים, ע"ח, נ"ה); הַפִּילוּ ביני ובין יונתן בני (ש"א, י"ד, מ"ב). ו) העברת דבר ובטולו, — פאללען לאססען: ולא הִפִּיל מכל דבריו ארצה (ש"א, ג', י"ט), אל-תַּפֵּל דבר מכל אשר דברת (אסתר, ו', י"ד); לא הִפִּילוּ ממעלליהם ומדרכם הקשה (שופטים, ב', י"ט). ז) הַפָּלַת דבר על זולתו, — הערואופ־וועטצען: הִפַּלְתִּי עליה פתאם עיר ובהלות (ירמיה, ט"ו, ח'); אף על יתום תַּפִּילוּ (איוב, ו', כ"ז), וַיַּפֵּל ה' אלהים תרדמה על האדם (בראשית, ב', כ"א). ובמובן זה נאמר: לא אַפִּיל פני בכם (ירמיה, ג', י"ב). ובענין תפלה: מַפִּיל־אני תחנתי לפני המלך (שם, ל"ח, כ"ו). ובא: וארץ רפאים תַּפִּיל (ישעיה, כ"ו, י"ט),— מקרא קשה הוא (עיין במפרשים); ולדעת גיזיניוס, ענינו: הארץ תוציא מבטנה את הרפאים, והם המתים הקבורים בתוכה, — כלומר, תחיה את המתים; והוא במשמע לֵדָה, ע"ד שהשתמשו בפעל זה במשנה: הַמַּפֶּלֶת חתיכה; הַמַּפֶּלֶת שפיר (נדה, ג', א', ג'). אבל הלשון הזה במשנה— לְלֵדָה שלפני עִתָּהּ, שאינה כי אם הַפְּלַת הָעֻבּוּר. (ועיין נֵפֶל). ובגמרא: מיתה מַפֶּלֶת, נשואים הראשונים מַפִּילִים (יבמות, י"ג, ע"א) — בענין חיוב וזיקה— מיתת הבעל מַפֶּלֶת נשיו ליבום. הַפַּלְתֶּם עצמכם (שב"ר, ל"ב)—הורדתם, השפלתם מעלתכם. ובספרי המחברים: ואלה דברים והדומה להם ממעשה הלשון והרחבה תַּפִּיל כל אחד מהם על ענין („אמונות ודעות", ב').

ההתפעל, מן הקל וההפעיל,— א) הפלת עצמו על הזולת, להכריעו ולהעיקו—איבערפאללען, нападать: וּלְהִתְנַפֵּל עלינו (בראשית, מ"ג, י"ח) — והקודם: לְהִתְגֹּלֵל עלינו. ב) הפלת עצמו לפני זולתו בהכנעה ותפלה, — זיך הינוערפען, повергаться: וָאֶתְנַפַּל לפני ה' (דברים, ט', י"ח), וָאֶתְנַפַּל לפני ה' וכו' אשר הִתְנַפָּלְתִּי (שם, שם, כ"ה), בכה וּמִתְנַפֵּל (עזרא, יו"ד, א').

הפיעל, פ"א במקרא, ע"ד המרובעים, — כעין הקל, בנפילת חללים: וְנִפְלַל חלל בתוכה (יחזקאל, כ"ח, כ"ג). ורש"י פרשו משרש פלל, ע"ש. — ובתוספתא בא הבנין הזה כמשפטו ובהוראת קלקול והשחתה,— פערדארבען ווערדען: נפלה הפת (מעשר שני, א', יו"ד) — ואפשר שהוא בנפעל. ועיין נִפּוּל.

נֵפֶל, נֶפֶל, שם, — ילד הנולד לפני זמנו, שאינו חי, — פעהלגעבורט, выкидышъ, Abortus: טוב ממנו הַנָּפֶל (קהלת, ו', ג'), כְּנֵפֶל טמון (איוב, ג', ט"ז), נֵפֶל אשת (תהלים, נ"ח, ט'). ועין אשת. ובגמרא: בעון שנאת-חנם אשתו מַפֶּלֶת נְפָלִים (שבת, ל"ב, ע"ב).

נִפּוּל, א) במשנה, שם, — גוזל קטן, שאינו יכול לעופף והוא כמו נופל, מֻשְׁכָּב במקומו,— איין נאך ניכט פליגגעס טייבכען, молодой, еще нелетающій голубь: נִפּוּל הנמצא בתוך חמשים

אמה (ב"ב, ב', וי"ו). ב) דבר המקולקל, וביחוד בפת שלא נאפה יפה ומתפרר ונופל לחתיכות: המוליך קמח לנחתום ועשאו פת נְפוֹלִין (תוספתא, ב"ק, יו"ד). ובגמרא — במובן שה"פ: מיתה עושה נְפוּל ואין שחיטה עושה נְפוּל (חולין, ע"ג, ע"ב; ע"ד, ע"א) — עושה את האבר המדולדל כאלו נפל מן הבהמה בעודה חיה. ג) בענין תפלה: עשרה לשונות נקראת תפלה: נִפּוּל ופלול (ספרי, דברים, סימן כ"ז; דברים רבה, ב').

נְפִילָה, במשנה, שה"פ: נותן לעניים בכדי נְפִילָה (פאה, ה', א') — כשעור הרגיל ליפול לחלק העניים בשעת קצירה, — אבפאלל; משעת נְפִילָה נראית ככלתו (יבמות, דף י"ג, ע"א).

מַפָּל, ש ם, — א) דבר שמניחים לנפול כאין חפץ בו, — אבפאלל, отбросокъ: וּמַפַּל בַּר נשביר (עמוס, ח', וי"ו) — והוא המוץ, שפריי, мякина. ב): מַפְּלֵי בשרי דבקו (איוב, מ"א, ט"ו) — וי"א, שהם הקמטים שבבשר, שהם כנופלים ומכסים זה את זה; וי"א, שהם סרבולי הבשר השמן, שהם כתלוים ונופלים מצד שומנם — פֿעטט קלומפען, отвислыя части.

מַפָּלָה, מַפֵּלָה, ש"נ, — חרבות בנינים נופלים, — טרימטער, רואינע, развалина: מעי מַפָּלָה (ישעיה, י"ז, א'), שמה לְמַפֵּלָה (שם, כ"ג, י"ג), קריה בצורה לְמַפֵּלָה (שם, כ"ה, ב').

מַפֶּלֶת, ש"נ, — א) דבר נופל ממיתה או שבירה: מַפֶּלֶת האריה (שופטים, י"ד, ח') — נבלת האריה, — לייכנאם, падаль; על־מַפַּלְתּוֹ ישכנו כל־עוף (יחזקאל, ל"א, י"ג) — שברי הארז, — דער געפֿאַללטע שטאמם. ב) שה"פ, — נפילה, שבר, — שטורץ, паденіе: מקול מַפַּלְתּוֹ (שם, שם, ט"ז). ובהשאלה — נפילת צרה: וצדיקים בְּמַפַּלְתָּם יראו (משלי, כ"ט, ט"ז) — אונגליקק, гибель.

מַפּוֹלֶת, במשנה, ש"נ, — קיר נופל: שנפלה עליו מַפּוֹלֶת (פסחים, ב', ג').

נְפַל, נְפִיל, ש': הַנְּפִלִים היו בארץ בימים ההם וגו' (בראשית, ו"ו, ד') — לפי המוסכם, ענינו — עֲנָק, — ריזע, исполинъ, וכמפורש שם בכתוב: „המה הַגִּבֹּרִים אשר מעולם אנשי השם". ושם ראינו את־הַנְּפִילִים בְּנֵי עֲנָק מִן־הַנְּפִלִים וגו' (במדבר, י"ג, ל"ג). — ובטעם גזרת השם — הנראה, שבא מן השם „נִפְלָא" המיוחד בלשון ארמית אל המאור הגדול הנקרא בלשון עברית „כְּסִיל": כְּסִיל וכימה (איוב, ט', ט') — תרגומו: נִפְלָא וכימא. והוא הנודע בעצם גדלו ותוקף אורו: „אָרִיאָן". ובא השם כסיל גם בל"ר: כוכבי השמים וּכְסִילֵיהֶם (ישעיה, י"ג, יו"ד) — תרגומו: וּנְפִילֵיהוֹן, — לפי שכוכבים בדומים לו מלווים אותו; ווידוע, שבימי־קדם החזיקו את הכוכבים הגדולים כאלהות או יחסו להם כח אלהי, ולזאת נקראו הגבורים ההם, אשר נאמר ביחוס תולדותם: „יבאו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם" (בראשית, ו"ו, ד'), בשם „נְפִלִים" — ע"ש הכוכבים ההם. ונשאר רשימו בלשון עברית —

נוֹפֶל: ואולם הר נוֹפֵל יִבּוֹל (איוב, י"ד, י"ח) — תרגומו: טוּר נְפֵל — הר גדול ורם כענק, ענק שבהרים — ריזענבערג. — ולדעתנו, לא רחוק לשער ולפרש במובן נפיל מה שאמר בלעם על עצמו (במדבר, כ"ד, ד', ט"ז): נֹפֵל וגלוי עינים", — תאר את עצמו בשם נֹפֵל, ברמז למעלה הרוחנית והאלהית, שהיו הנפילים מצוינים בה והוא כאחד מהם.

נְפַס, ארמית, בהוראת הפעל נפץ בבנין פיעל, — נפוץ או סריקת צמר — העכעלן, чесать (лёнъ): טָווּ את העזים (שמות, ל"ה, כ"ו) — ת"י: הוו עזלין וכו' וּמְנַפְּסִין יתהון. ולפי גרסת בעל הערוך, מזה — במשנה: המלבנו וְהַמְנַפְּסוֹ (שבת, ז', ב'), ולפנינו — המנפצו. ואמרו על זה בגמרא: הדש וְהַמְנַפֵּץ וְהַמְנַפֵּס (לפי

גרסת הערוך) כולן מלאכה אחת הן (שבת, ע"ג, ע"ב).

נָפוּס, במשנה, ש ם, — מין ירק: הלפת וְהַנָּפוּס (כלאים, א', ג')— לפי גרסת הערוך; ולפנינו — נ פ ו ץ. וכן שמו בלשון רומית: Napus, נאפוס, שטעקריבע, брюква.

נְפוּסִים, שע"פ, — ממשפחות הנתינים עולי הגולה (עזרא, ב', נ')— בקרי, והכתיב: נְפִיסִים; ובנחמיה (ז', נ"ב) נקראו: נְפִישְׁסִים—בקרי, והכתיב: נפושסים.

נפע, במדרש,—דומה לפעל נפח,— הינאיינבלאזען, вдунуть: פּוּעָה — שהיתה נוֹפַעַת יַיִן בתינוק (שמו"ר, א'). ובאותה הפרשה, במדרש רבה הנ"ל, נמצא גם בהפעיל: „פּוּעָה — שהיתה מְפִיעָה את התינוק", — ויא הויכטע לופט אין איהן איין, вдунула воздухъ въ него.

נָפַץ, פ"י, יסודו פוץ, עיקרו — פרוק ופרוד, ומזה—הקל: א) עומד— היות מפוזר ונפרד ממקום הכנוס, פערשטרייט זיין, быть разбросану, разсыпаться: כי נָפַץ העם מעלי (ש"א, י"ג, י"א), מרממתך נָפְצוּ גוים (ישעיה, ל"ג, ג') — והקודם: נדדו עמים. ומזה — פזור של התפשטות לקצוות, — זיך אויסברייטען, распространяться: ומאלה נָפְצָה כל הארץ (בראשית, ט', י"ט) — משפחות הארץ. ובבינוני פעול בש"ת: וּנְפֻצוֹת יהודה יקבץ (ישעיה, י"א, י"ב)— והקודם: „וְאָסַף נִדְחֵי ישראל" — המפוזרים בגולה. ב) יוצא,— שבירה ורציצה לשברים,— צערשלאגען, צערברעכען, разбивать: וְנָפוֹץ הכדים (שופטים, ז', י"ט). ובפעול: העצב נבזה נָפוּץ (ירמיה, כ"ב, כ"ח). ובמשנה — בענין השלכה של פזור: נוֹפֵץ ואינו קורא (בכורים, א', ח') — הינווערפען, ע"ד שמוש הפעל הזה בלשון ארמית בהוראת ערוי והרקה, — אויסלעערן: וַתְּעַר כדה (בראשית, כ"ד, כ') — ת"א: וּנְפַצַת קולתה.

הפיעל, מן הקל, בחוק הפעולה,— א) פרוד ופרוק — אויסאיינאנדערנעהמען, צערלעגען, разнимать: ואני אשימם דברות וגו' וְנִפַּצְתִּים שם (מ"א, ה', כ"ג). ב) שבירה ופצפוץ, — צערשלאגען, צערשמעטטערן, разбивать, раздроблять: ככלי יוצר תְּנַפְּצֵם (תהלים, ב', ט'), וְנִפַּצְתִּי בך גוים (ירמיה, נ"א, כ'), וְנִפַּצְתִּים איש אל אחיו (שם, י"ג, י"ד), וְנִפֵּץ את עולליך (תהלים, קל"ז, ט'). ובמשנה — בענין רסוק ונקוי צמר: המלבנו וְהַמְנַפְּצוֹ (שבת, ז', ב') — העכעלן, קראמפעלן, трепать, чесать. ובענין התרחבות: כך היא גאולתן של ישראל וכו' בתחלה היא באה קימעא קימעא — ואחר-כך היא מְנַפֶּצֶת ובאה (מדרש שוחר-טוב, פרשה כ"ב).

הפועל: כאבני גר מְנֻפָּצוֹת (ישעיה, כ"ז, ט') — מפוזרות ומושלכות כאין חפץ בהן.

נֶפֶץ, ש ם,—סער גדול — שטורמווינד, ураганъ: נֶפֶץ וזרם (ישעיה, ל', ל'). ובפיוט — בענין פזור: וְנֶפֶץ מול נֶפֶץ דָּנָם (קרובות, אחרון של פסח).

נַפֵּץ, ש ם, ע"ם המקור: וככלות נַפֵּץ יד-עם-קדש (דניאל, י"ב, ז')— לפי המוסכם, ענינו — רצוץ ושבירת כח עם-קדש. ולדעת המבארים האחרונים, בא השם נַפֵּץ — בהוראת הפזור-הגלות, והשם יד — במובן חֵלֶק; והטעם: ככלות זמן הפזור והגלות של חלק אחד של עם-קדש, תכלינה כל הצרות והמצוקות. כי לא שבו מגלות בבל כי אם מקצת הגולים.

נָפוּץ, עיין נפוס.

נִפּוּץ, בפיוט, ש ם: ועל נִפּוּץ עוללים סלע (קינה „אלי ציון").

מַפֵּץ, ש ם, — כלי-משחית, משבר ומפרק,—קיילע, מויערברעכער, булава, колъ, орудіе разрушенія: מַפֵּץ אתה לי (ירמיה, נ"א, כ').

מַפָּץ, שה"פ, — רצוץ ושבר — צער-

שמעטטערונג, крушеніе, разрушеніе: כלי מַפָּצוֹ (יחזקאל, י"ט, ב').

מַפָּץ, ברחז"ל, — מַצָּע, שפושטים על המטה — מאַטטע, одѣяло: ונותן להמטה מַפָּץ ומחצלת (במשנה, כתובות, ה', ה'; ובגמרא, שם, ס"ד, ע"ב). ועיין תוי"ט. „מַפָּץ, שנותנים על גבי קורות". — ומגמרא (בבא מציעא, קי"ג, ע"ב) נראה, כי מַפָּץ הוא כעין מחצלת (מאַטטע, рогожа), אלא שהמחצלת היא של קנים קלועים וקשה לשכב עליה, והמפץ הוא של קני־סוף הרכים או עשבים רכים לשכיבה, שכן הוא אומר: נותן מטה ומצע (כסת של מוכין) לעשיר (שהורגל במצעות, כפירש"י), ומטה ומַפָּץ לעני. (עיין מעילה, י"ח, ע"א; וירושלמי, שבת, סוף פ"ז; ומשנה, כלים, פרק כ"ז, משנה ב'-ג', ופרק כ"ד, משנה י').

נְפַק, ארמית, פעו"י, — יציאה, — הינאויסגעהען, выходить, — בכל הוראות הפעל יָצָא בעברית. הקל, עומד: די נְפַק לקטלא (דניאל, ב', י"ד), נְפָקוּ אצבען (שם, ה', ה') — בכתיב, והקרי: נְפָקָה, — הערפאָרקאָממען; ודתא נֶפְקַת (שם, ב', י"ג) — ערגעהען. ובצווי: פֻּקוּ ואתו (שם, שם, כ"ו). ובתרגומים: אעשה לו עזר כְּנֶגְדּוֹ (בראשית, ב', י"ח) — תרגם הירושלמי: בר־זוג כד נָפִיק ביה, — איהם אֶהנליך, подобный ему. ומזה — בלשון המשנה: „כְּיוֹצֵא בו". (עיין יצא); ולית כַּנְפֵיק ביה דסדיק ולא פשר (ת"י, דברים, י"ד, ח'); וכן: נפיק אנא ידי חובתי (ירושלמי, ברכות, פרק ו') — יוצא אני ידי חובתי. ובחבור עם המלה בַּר, בָּרָא: לא תהיה קְדֵשָׁה וגו' ולא יהיה קָדֵשׁ (דברים, כ"ג, י"ח) — ת"י: לא תהוי נַפְקַת בָּרָא ולא יהוי נְפַק בַּר. הַכְּזוֹנָה (בראשית, ל"ד, ל"א) — ת"א: הַכְּנַפְקַת בְּרָא. ומזה — בהעתקה ללשון־הקדש — במשנה: יוֹצֵאת־חוּץ (כלים, כ"ד, ט"ז).

האפעֵל, יוצא, — הוצאה — הער־אויסברינגען, выводить: די הַנְפֵּק נבוכדנצר (דניאל, ה', ב'). ובתרגומים, על־פי־רוב, בחסרון הנו"ן: לְאַפָּקָא (ת"א, שמות, ו', י"ג), וכן בגמרא: ואפיקו הבלא (שבת, מ"א, א'); ורגיל הרבה במובן המושאל: „לאפוקי"=להוציא.

נִפְקָא, שם, — הוצאה, במובן הוצאות כספים לצורך פרנסה, — אויסגאַבע, קאָסטען, расходъ, издержки: וְנִפְקְתָא מן בית מלכא תתיהב (עזרא, ו', ד'), נִפְקְתָא תהוא מתיהבא (שם, שם, ח').

הֶנְפֵּק, ש"ז, בגמרא, — אשור וקיום שטר בבית־דין — בעוואהרונג: אפילו כתב בו הֶנְפֵּק דמקוים (ב"מ, דף ז', ע"ב) — ונקרא כן ע"ש שהבית־הדין כותבים עליו: „שטרא דין נפק לקדמנא ואשרנוהו וקיימנוהו".

נֶפֶשׁ, ש"נ, — עיקר הוראתו — כח החיוני בכל בעל־חי, הכח הנותן תנועת האברים ותקופת הדם לכל חי — לעבענסגייסט, זעעלע, душа: נֶפֶשׁ החיה (בראשית, ט', יו"ד), נֶפֶשׁ האדם (שם, שם, ה'), כי נֶפֶשׁ הבשר בדם הוא (ויקרא, י"ז, י"א) — כח החיוני התלוי בדם החי, ובצאת דמו הוא מת. אך־בשר בְּנַפְשׁוֹ דמו לא תאכלו (בראשית, ט', ד') — שעורו: בשר בנפשו, שהוא דמו. — והתיחד השם אל כח־החיוני שבאדם, הכולל גם כחו השכלי: משיבת נָפֶשׁ (תהלים, י"ט, ח'), ונחשבת כעצם קיים בעצמו, שורה בכל חי בהיותו בחיים: כי־כל־עוד נַפְשִׁי בי (ש"ב, א', ט'). ובמיתה נאמר: ויהי בצאת נַפְשָׁהּ כי מתה (בראשית, ל"ה, י"ח); תשב־נא נֶפֶשׁ־הילד הזה על־קרבו (מ"א, י"ז, כ"א) — וזה טעם מליצת: אַל־תְּעַר נַפְשִׁי (תהלים, קמ"א, ח'). ויש לה קיום עצמי אחרי צאתה מאת הגוף: אך אלהים יפדה נַפְשִׁי מיד שאול כי יקחני (תהלים, מ"ט, ט"ז). ועל־המעט — ברבוי: שֹׁמֵר נַפְשׁוֹת חסידיו (תהלים, צ"ז, יו"ד).

לכפר על־נַפְשֹׁתֵיכֶם (שמות, ל״ד, ט״ו), אַל־תשקצו את־נַפְשֹׁתֵיכֶם (ויקרא, י״א, מ״ג). ומצד הרגל הלשון נאמר בה גם מיתה: תמות נַפְשִׁי מות ישרים (במדבר, כ״ג, יו״ד), תמת נַפְשִׁי עם פלשתים (שופטים, ט״ז, ל״ד) — כנגד האמור: וחיתה נַפְשִׁי (בראשית, י״ב, י״ג). ולדעת רבותינו, ז״ל, נאמר בה עונש כרת: וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ ההיא מעדת ישראל (שמות, י״ב, י״ט), הִכָּרֵת תִּכָּרֵת הַנֶּפֶשׁ ההיא (במדבר, ט״ו, ל״א). וע״ד המליצה יאמר: נָפְחָה נַפְשָׁהּ (ירמיה, ט״ו, ט׳) — הוצאת הנשימה האחרונה; ומזה: מַפַּח־נָפֶשׁ (איוב, י״א, כ׳). (ועיין נפח). ובענין הֲמָתָה נאמר: כי יַכֶּה כל נֶפֶשׁ אדם (ויקרא, כ״ד, י״ז), לא נַכֶּנּוּ נָפֶשׁ (בראשית, ל״ז, כ״א) — מכת־נפש; וכן: וּרְצָחוֹ נֶפֶשׁ (דברים, כ״ב, כ״ו) — כמו: רצח נפשו. לְהַכּוֹת נֶפֶשׁ דם נקי (שם, כ״ז, כ״ה), כל הֹרֵג נֶפֶשׁ (במדבר, ל״א, י״ט). (ועיין בסמוך). ומצד פעולות הנפש והרגשותיה, יֵאָמֵר השם נפש בכלל על הרצון, — וויללע, воля: אין נַפְשִׁי אל העם הזה (ירמיה, ט״ו, א׳), ואכלת ענבים כְּנַפְשְׁךָ (דברים, כ״ג, כ״ה), אם־יש את־נַפְשְׁכֶם (בראשית, כ״ג, ח׳), לאסר שריו בְּנַפְשׁוֹ (תהלים, ק״ה, כ״ב); ומזה: בכל־לבבך ובכל־נַפְשְׁךָ (דברים, ד׳, כ״ט). ובדחז״ל: ואם נַפְשְׁךָ לאמר (ספרא, צו, פ׳ יו״ד; וגמרא, בבא קמא, פ״ג, ע״ב) — רצונך. אם בַּעַל נֶפֶשׁ אתה (משלי, כ״ג, ב׳) — אם אדון אתה על נפשך, מושל ברוחך. ובגמרא: בַּעַל נֶפֶשׁ (פסחים, מ׳, א׳) — ירא־שמים. ובפרטיהן יאמר: כי הִשְׂבִּיעַ נֶפֶשׁ שֹׁקֵקָה וְנֶפֶשׁ רעבה מִלֵּא־טוב (תהלים, ק״ז, ט׳), וְנֶפֶשׁ נַעֲנָה תַּשְׂבִּיעַ (ישעיה, נ״ח, יו״ד), נֶפֶשׁ שְׂבֵעָה וגו׳ וְנֶפֶשׁ רְעֵבָה (משלי, כ״ז, ו״ז); עד אנה תגיון נַפְשִׁי (איוב, י״ט, ב׳), ושדי הֵמַר נַפְשִׁי (שם, כ״ז, ב׳); והיא מָרַת־נָפֶשׁ (ש״א, א׳, יו״ד) — ערביטטערט; כי הִרְוֵיתִי נֶפֶשׁ עֲיֵפָה וכל־נֶפֶשׁ דָּאֲבָה מִלֵּאתִי (ירמיה, ל״א, כ״ד), וּמְדִבֹת נָפֶשׁ (ויקרא, כ״ו, ט״ז); כי־עָיְפָה נַפְשִׁי להרגים (ירמיה, ד׳, ל״א), צָמְאָה נַפְשִׁי לאלהים (תהלים, מ״ב, ג׳), נַפְשִׁי תערג אליך (שם, שם, ב׳); ואשפכה עלי נַפְשִׁי (שם, שם, ה׳); מה תשתוחחי נַפְשִׁי (שם, שם, ו״ו); נכספה גם כלתה נַפְשִׁי (שם, פ״ד, ג׳); מאנה הִנָּחֵם נַפְשִׁי (שם, ע״ז, ג׳); שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי (שיה״ש, א׳, ז׳), שָׂנְאָה נַפְשִׁי (ישעיה, א׳, י״ד); תנחומיך ישעשעו נַפְשִׁי (תהלים, צ״ד, י״ט); תָּגֵל נַפְשִׁי באלהי (ישעיה, ס״א, יו״ד); תִּתְנַקֵּם נַפְשִׁי (ירמיה, ה׳, ט׳); וְנַפְשׁוֹ קשורה בְנַפְשׁוֹ (בראשית, מ״ד, ל״ד); נִתְדַּבַּק נַפְשׁוֹ בדינה (שם, ל״ד, ג׳); תִּדְרְכִי נַפְשִׁי עֹז (שופטים, ה׳, כ״א). ובמדות הנפש נאמר: נֶפֶשׁ־בְּרָכָה תדשן (משלי, י״א, כ״ה), וְנֶפֶשׁ רְמִיָּה תרעב (שם, י״ט, ט״ו); רְחַב־נֶפֶשׁ (שם, כ״ח, כ״ה), ובמשנה: נֶפֶשׁ רְחָבָה (אבות, פרק ה׳) — מי שנפשו רחבה בקרבו, מבקש לו הרבה ורוצה להכנס ברשות אחרים ולפגוע בם. וכמפורש: אשר הִרְחִיב כשאול נַפְשׁוֹ, והוא כמות ולא ישבע (חבקוק, ב׳, ה׳). ומה קצי כי אאריך נַפְשִׁי (איוב, ו״ו, י״א) — כי אאריך כחי לסבול, — זיך געדולדען. והנראה — שהוא מן ההוראה השניה. (עיין שם). ואליו הוא נשׂא את נַפְשׁוֹ (דברים, כ״ד, ט״ו), את מחמד עיניהם ואת מַשָּׂא נַפְשָׁם (יחזקאל, כ״ד, כ״ה). ובקנין המושכלות: כן דעה חכמה לְנַפְשֶׁךָ (משלי, כ״ד, י״ד). ותקצר נַפְשׁוֹ למות (שופטים, ט״ז, ט״ז) — התעטפה מרוב צער, נדחקה, נצטמצמה. וע״ד ההשאלה נאמר גם בהש״י: ותקצר נַפְשׁוֹ בעמל ישראל (שם, יו״ד, ט״ז); ויש״מ מענין קוצר הנשימה. עַזֵּי־נֶפֶשׁ (ישעיה, נ״ו, י״א) — פרעך, дерзкie. ב) בהוראת חיים, שהם עצמות כח החיוני, — לעבען, жизнь: ולא שאלת נֶפֶשׁ איביך (מ״א, ג׳, י״א), פודה ה׳ נֶפֶשׁ עבדיו (תהלים, ל״ד, כ״ג), כי מבקש את־נַפְשִׁי (ש״א, כ׳, א׳), תנהו

לִי נַפְשִׁי בִּשְׁאֵלָתִי (אסתר, ז׳, ג׳), ממלט את נַפְשְׁךָ הלילה (ש״א, י״ט, י״א), המלט על־נַפְשֶׁךָ (בראשית, י״ט, י״ז), לקחת נַפְשִׁי זממו (תהלים, ל״א, י״ד), באשר קוו נַפְשִׁי (שם, נ״ו, ז׳). ובענין מסירת עצמו לסכנה — מנהג הלשון לאמר: הֶעֱרָה לַמָּוֶת נַפְשׁוֹ (ישעיה, נ״ג, י״ב), (עיין לעיל), עם חֵרֵף נַפְשׁוֹ למות (שופטים, ה׳, י״ח); וַיָּשֶׂם את־נַפְשׁוֹ בְכַפּוֹ (ש״א, י״ט, ה׳) — ומזה: נַפְשִׁי בְכַפִּי תמיד (תהלים, קי״ט, ק״ט), (ועיין כף); וַיַּשְׁלֵךְ אֶת־נַפְשׁוֹ מִנֶּגֶד (שופטים, ט׳, י״ז); ומה קצי כי אאריך נַפְשִׁי (איוב, ו״ו, י״א) — כמו: כי אאריך ימים. ועל־המעט — ברבוי: ונירא מאד לְנַפְשֹׁתֵינוּ (יהושע, ט׳, כ״ד); יצפנו לְנַפְשֹׁתָם (משלי, א׳, י״ח). — אֹיְבַי בְּנֶפֶשׁ (תהלים, י״ז, ט׳) — שעורו: אֹיְבַי בְּאֵיבַת־נֶפֶשׁ, ע״ד: וְאֹיְבַי חַיִּים עצמו (שם, ל״ח, כ׳). — וביחס הבי״ת: כי בְנַפְשׁוֹ דבר אדניה (מ״א, ב׳, כ״ג) — הדבר הזה יעמוד לו במחיר נפשו. ולא ידע כי בְנַפְשׁוֹ הוא (משלי, ז׳, כ״ג), (ועיין ראש), ונמתהו בְּנֶפֶשׁ אחיו (ש״ב, י״ד, ז׳); וברבוי: האנשים ההלכים בְּנַפְשֹׁתָם (ש״ב, כ״ג, י״ז). ג) בעל־חי, — לעבענדיגעס וועזען, וכולל כל מיני בעלי־חיים — כמו שנאמר: יודע צדיק נֶפֶשׁ בְּהֶמְתּוֹ (משלי, י״ב, י׳). ובחבור התיחד עם התואר חַיָּה: שרץ נֶפֶשׁ חיה (בראשית, א׳, כ׳), תוצא הארץ נֶפֶשׁ חיה (שם, שם, כ״ד), אשר יקרא־לו האדם נֶפֶשׁ חיה הוא שמו (שם, ב׳, י״ט), ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לְנֶפֶשׁ חיה (שם, שם, ז׳). ועל־הרוב — במובן גוף סתמי, — פערזאָן: נֶפֶשׁ כי־תחטא (ויקרא, ד׳, ב׳), כל־נֶפֶשׁ מכם לא־תאכל דם (שם, י״ז, י״ב). ועל דרך הפשט יתכן, שיפורש במובן זה: ונכרתה הַנֶּפֶשׁ ההיא מישראל (שמות, י״ב, ט״ו), וכיוצא בו. וגמובן זה בא גם בלשון רבים: במכסת נְפָשֹׁת (שמות, י״ב, ד׳), מספר נַפְשֹׁתֵיכֶם (שמות, ט״ז, ט״ז), לצודד נְפָשׁוֹת (יחזקאל, י״ג, י״ח), ופ״א — ברבוי זכרים: מצדדות את נְפָשִׁים (שם, שם, כ׳). ובהוראת גוף סתמי יבוא השם נֶפֶשׁ כשם־קבוץ: הַנֶּפֶשׁ אשר עשו בחרן (בראשית, י״ב, ה׳), תן לי הַנֶּפֶשׁ (שם, י״ד, כ״א), וְנֶפֶשׁ ביתך (שופטים, י״ח, כ״ה), וְנֶפֶשׁ נְשֵׁיךָ (ש״ב, י״ט, ו״ו); וגם בחבור עם שמות־המספר: כל הַנֶּפֶשׁ הבאה ליעקב וגו׳, כל נֶפֶשׁ ששים ושש (בראשית, מ״ו, כ״ו), וְנֶפֶשׁ אדם ששה עשר אלף (במדבר, ל״א, מ׳), וְנֶפֶשׁ אדם מן הנשים וגו׳, כל נֶפֶשׁ שנים ושלשים אלף (שם, שם, ל״ה). וכן בכנוי: געלה נַפְשָׁם (ויקרא, כ״ו, מ״ג), וְנַפְשָׁם בשבי הלכה (ישעיה, מ״ו, ב׳), נַפְשֵׁנוּ יבשה אין כל (במדבר, י״א, ו״ו); ובמובנו זה יבוא בהוראת שם הגוף: נַפְשִׁי בתוך לבאם אשכבה (תהלים, נ״ז, ה׳) — כמו: אֲנִי. נַפְשִׁי אויתך בלילה (ישעיה, כ״ו, ט׳), עיני עוללה לְנַפְשִׁי (איכה, ג׳, נ״א), מה תאמר נַפְשְׁךָ ואעשה לך (ש״א, כ׳, ד׳) — כמו: מה תאמר אַתָּה. אשר אמרו לְנַפְשֵׁךְ (ישעיה, נ״א, כ״ג) — כמו: לָךְ. אל תתנני בְּנֶפֶשׁ צרי (תהלים, כ״ז, י״ב) — כמו: בְּיַד צרי. ובענין כנוי הגוף החוזר: על צדקו נַפְשׁוֹ (איוב, ל״ב, ב׳) — את־עצמו. הרחיבה שאול נַפְשָׁהּ (ישעיה, ה׳, י״ד); נשבע ה׳ צבאות בְּנַפְשׁוֹ (ירמיה, נ״א, י״ד) — כמו: בִּי נשבעתי (ישעיה, מ״ה, כ״ג). וכן כל לשון שבועה, שהוא עם השם נֶפֶשׁ, הוא במובן כנוי הגוף: חי נַפְשְׁךָ אדני (ש״א, א׳, כ״ו) — חי אַתָּה ארוני. ונוסף השם נֶפֶשׁ לדרך הכבוד: חי ה׳ וחי נַפְשְׁךָ (ש״א, כ׳, ג׳). וברבוי: השמרו בְּנַפְשׁוֹתֵיכֶם (ירמיה, י״ז, כ״א), ונשמרתם מאד לְנַפְשֹׁתֵיכֶם (דברים, ד׳, ט״ו); ויקם וילך אל נַפְשׁוֹ (מ״א, י״ט, ג׳) — כמו: וילך לו. וינסו אל נַפְשָׁם (מ״ב, ז׳, ז׳) — כמו: וינוסו להם. ושלחתה לְנַפְשָׁהּ (דברים, כ״א, י״ד) —

כמו: ללכת לָהּ. ויאהבהו יהונתן כְּנַפְשׁוֹ (ש"א, י"ח, א') — כ מ ו א ת־ע צ מ ו, ע"ד: ו א ה ב ת ל ר ע ך כ מ ו ך (ויקרא, י"ט, י"ח) — וכדומה הרבה. ויתכן לפרש בטעם זה קצת מן הכתובים המובאים בהוראה שניה. ומרוב השמוש בלשון בשם נֶפֶשׁ בהוראת ג ו ף ס ת מ י, יבוא גם על ג ו ף מ ת: לְנֶפֶשׁ לא יטמא (ויקרא, כ"א, א'), טמאים לְנֶפֶשׁ אדם (במדבר, ט', ו'־ז'); וברבוי: ועל כל נַפְשֹׁת מת (ויקרא, כ"א, י"א). — ובמשנה: ומרפאהו רפואת נֶפֶשׁ, אבל לא רפואת ממון (נדרים, ד', ד') — ר פ ו א ת ג ו פ ו. ד י נ י נ ְ פ ָ ש ׁ וֹ ת (סנהדרין, ד', א') — דיני מיתה ומלקות; והפוכו: ד י נ י מ מ ו נ ו ת (שם). ובהשאלה: נ ֶ פ ֶ ש ׁ ה מ ס כ ת (כלים, כ"א, א') — חוטי הערב, שבהם תלוי קשור האריג ועצמותו, — איינשלאַג. נ ֶ פ ֶ ש ׁ מ א ז נ י ם תלויה באויר (כ"ב, פ"ט, ע"א) — ופירש הערוך: הלשון שבתוך הצבת, שהוא כנפש בתוך הגוף. ובא — ד): נַפְשׁוֹ גחלים תלהט (איוב, מ"א, י"ג) — לפי המוסכם, ענינו: נשימה, — הויך, אַטהעם. ובהוראתו זו הוא בודד במקרא. ובא: וּבָתֵּי הַנֶּפֶשׁ (ישעיה, ג', כ')—רבו הפירושים בהוראתו, ויב"ע תרגם: וְקָדָשַׁיָּא — והוא טַבָּעוֹת. ובגמרא דירושלמי (שבת, פרק ו'־ו') אמרו: בתי הנפש — תרגם עקילס: א ס ט ו מ כ ר י א — (כן היא הגרסא הנכונה. עיין ערוך השלם),— דבר שנתן על בתי הנפש. ואסטומכריא, ענינו בלשון יונית — אזור, שנתן על הכרס במקום הקיבה, — מאַגענבינדע. ויש שפרשוהו מענין רֵיחַ, — דופט, — בתי־בשָׂמִים, שהנפש נהנית מהם. ולדעתנו, לא רחוק לשער שהוא מענין נ פ ש מ ת — שהיו נוהגים לשבץ עצם מן המתים הקרובים במשבצות־זהב ונשאו עמהם לזכרון או לסגולה. ומסכים עם השם „לְחָשִׁים" הסמוך לו. וזכה לדבר: דין ג ר מ א דעשרה ביר (ברכות, ה', ע"ב). ובמשנה השתמשו בשם נֶפֶשׁ לציון הבנוי על הקבר, — גראַבמאַהל, надгробный памятникъ: בונים לו נֶפֶשׁ על קברו (שקלים, ב', ה'), וגשרים וּנְפָשׁוֹת (עירובין, ה', א'), נֶפֶשׁ אטומה (אהלות, ז', א'). ואין עושין נְפָשׁוֹת (מצבות) לצדיקים, שדבריהן הן זכרונן (ירושלמי, שקלים, פ"ב). ובבראשית רבה (פרשה פ"ב): „חזקת נְפָשׁוֹת (עמודי־זכרון) שבארץ־ישראל". ומן השם נ ֶ פ ֶ ש ׁ נגזר פ ע ל בבנין נ פ ע ל: הִ נָּ פֵ ש ׁ, — השבת נפש עמל ויגע מעבודה — זיך ערהאָלען, отдыхать: וְיִנָּפֵשׁ בן אמתך והגר (שמות, כ"ג, י"ב), שבת וַיִּנָּפַשׁ (שם, ל"א, י"ז), וַיִּנָּפֵשׁ שם (ש"ב, ט"ז, י"ד). ולא נמצא יותר במקרא. ובגמרא: כשהוא עומד ל פ ו ש (עירובין, מ"ב, ע"ב). ובשמות רבה (פרשה ה') על פסוק „תכבד העבדה על האנשים" וכו' — אל יהו משתעשעין ואל יהו נְפָשִׁין ביום השבת. ובפיוט גזרו ממנו ה ה פ ע י ל, ואמרו: טס על עב קל הַנְ פִּ יש ׁ י (סדר אחרון של פסח), ואת השמות:

נֹפֶשׁ, בפיוט, ש ם, — מנוחה, — רוהע, ערהאָלונג, отдыхъ: לחיי עולם וְנֹפֶשׁ (רשות לנשמת, לש"ת). והקליר אמר: החיִם בטללי נֹפֶשׁ (מוסף יוה"כ).

נְפִישָׁה, בפיוט, ש ם: בצל מחורב מצוא נְפִישָׁה (סלוק, אחרון של פסח).

נָפִישׁ, שע"פ, — אחד מבני ישמעאל (בראשית, כ"ה, ט"ו) — ועל שמו נקרא העם יוצא ו צִיו (דהי"א, ה', י"ט). ובגזרת השם נראה, שהוא מן נ פ ש בארמית, בהוראת ר ב ו י.

נֹפֶת, עיין נ ו ף.

נֶפְתּוֹחַ, שע"פ, עיין פ ת ח.

נַפְתֹּחַ, שע"פ, בל"ר: נַ פְ תֻּ ח ִ י ם, — שבט משבטי בני מצרים (בראשית, י"ד, י"ג) — לדעת המבארים האחרונים, מקורו מלשון גפתית: נַ פְּתַח, — ה ש י י ך ל פ ת ח, — (צ ו ם „פ ט ה א ך" ג ע ה אֶ־ ר י ג), — העם היושב במקום הנקרא

"פתח"; ו"פתח" הוא שם מדינה במצרים התיכונה, הנקראת על שם יראתם "פְּתַח", — סמל כח המוליד והמחולל. והשם "פתח" הוא מיסוד של הפעל פ ת ח בעברית. בירת המדינה ההוא ידועה מֹף או נֹף (מעמפהיס), שהיתה נקראת ג"כ "משכן פתח".

נַפְתָּלִי, עיין פ ת ל.

נֵץ, עיין נ צ ץ.

נֵץ, שע"פ, — עוף טמא מן הדורסים, יש מתרגמים: "האביכט", ястребъ, וי"מ: "שפערבער": וְהַנֵּץ למינהו (ויקרא, י"א, ט"ז), המבינתך יאבר נֵץ (איוב, ל"ט, כ"ו) — מקורו, כנראה, נ ו ץ — בהוראת פריחה, עופפות.

נָצָא, פ"ע, מיסודו של השרש י צ א, נמצא רק ב ק ל, — היות מוכרח לצאת ולהיות נע ונד, — הינגעשלעפט ווערדען: כי נָצֹא תצא (ירמיה, מ"ח, ט'). ועיין נ צ ה.

נצב, מיסודו של י צ ב, בהוראת עמידה חזקה, — פעסטשטעהען. (עיי"ש). וממנו:

נְצִיב, ש ם, — א) עַמּוּד, דבר נצב בתקפו, — זיילע, столбъ: ותהי נְצִיב מלח (בראשית, י"ט, כ"ו). ורגילות הלשון להשתמש בענין זה בשם מ צ ב ה. (ע"ש בשרש י צ ב). ב) שר ממונה מאת המלך, עומד נצב לפקח על מדינה אחת ולכלכל דבריה, — פארגעזעטצטער, פערוואלטער, намѣстникъ: וּנְצִיב אחד אשר בארץ (מ"א, ד', י"ט); וביחוד — שר נצב להשגיח על מדינה, אשר נכבשה לפניו מקרוב: וישם דוד נְצִיבִים בארם דמשק (ש"ב, ח', ו"ו). ומזה — ג) החיל העומד תחת הנציב לשמור על הארץ, — בעזאטצונג: ויך יונתן את נְצִיב פלשתים (ש"א, י"ג, ג') — והוא הנקרא מַצָּב. (עיי"ש). ובפיוט: ויצר בכפו ראש לכל נְצִיבִים (קרובות, א' דשבועות) — הרוו"ה פירש: יקומים, כי קימה ונציבה הוראה אחת להם.

והנראה, שענינו: הראשים והמלכים שבבע"ח, שהם השור, הארי והנשר.

נִצָּב, ש ם, — א) כעין השם נְצִיב, — שטאאטהאלטער, פארגעזעטצטער, на-мѣстникъ, приставникъ: ומלך אין באדום נִצָּב מלך (מ"א, כ"ב, מ"ח); ועזריהו בן־נתן על הַנִּצָּבִים (שם, ד', ה'). ב) — בכלים, — יד, בית אחיזת החרב — גריפף, העפט, рукоять: ויבא גם הַנִּצָּב אחר הלהב (שופטים, ג', כ"ב).

נִצְבָּא, ארמית, — לפי המוסכם, ענינו — חוזק, תוקף, — פעסטיגקייט, твердость: ומן נִצְבְּתָא די פרזלא (דניאל, ב', מ"א). והנראה, שענינו — גזע, מטע, — שטאמם, זעטצלינג: ימות גִּזְעוֹ (איוב, י"ד, ח') — תרגומו: נִצְבֵיהּ. והטעם: חלק הברזל שבו, שהוא גזע או כענף המתפצל בו.

נָצָה, פ"ו, מיסוד של נ צ א ובהוראותיו, לא נמצא כי אם פ"א במקרא, ב ק ל, — היות מוכרח לצאת, היות מגורש ונודד ממקומו, — וועגפיהרט, פערטריעבען ווערדען, быть изгнану: כי נָצוּ גם־נעו (איכה, ד', ט"ו).

ב) **נָצָה**, הקל, עומד, — היות חרב ונהרם — פערוויסטעט, צערשטערט זיין: עריך תִּצֶּינָה מאין יושב (ירמיה, ד', ז'). וי"א, שהוא מן הנפעל.

הנפעל: א) — בהוראת הקל: גלים נִצִּים (ישעיה, ל"ז, כ"ו) — מעי־מפלה, חרבים ושוממים, — וויסטע, טרימטערהויפען, груды развалинъ. ב) התקוטטות, שיש עמה הכאה וחבלה, — זיך רויפען, שלאגען, драться, схватываться: עברים נִצִּים וגו' למה תכה רעך (שמות, ב', י"ג), וכי־יִנָּצוּ אנשים (שם, כ"א, כ"ב), כי יִנָּצוּ אנשים יחדו (דברים, כ"ה, י"א), וַיִּנָּצוּ שניהם בשדה וגו' ויכו האחד את־האחד (ש"ב, י"ד, ו"ו).

ההפעיל, יוצא, — גרם קטטה ומריבה — אויפרוהר ערעגען, האדערן: אשר הִצּוּ על משה וגו' בְּהַצֹּתָם על ה'

(במדבר, כ"ו, ט'); ובא בענין מלחמה גמורה, — בעקריעגען: בְּהַצּוֹתוֹ את ארם נהרים (תהלים, ס', ב'). ובדחז"ל — בהתפעל: „מִתְנַצִּין זה עם זה"; וגם בפיוט: מריב וּמִתְנַצֶּה (קינה, איכה אשפתו).

מַצָּה, ש"נ, — במובן קטטה ומריבה— צאַנק, רויפעריי, ссора, драка: לריב וּמַצָּה תצומו (ישעיה, נ"ח, ד'), רק בזדון יתן מַצָּה (משלי, י"ג, יו"ד).

מַצּוּת, ש"נ, — במובן הקודם: אנשי מַצֻּתֶךָ (ישעיה, מ"א, י"ג)—והכפל: אנשי מִלְחַמְתֶּךָ.

נָצַח, פעו"י, ארמית; הקל, עיקר הוראתו עומד, — היות גבוה, במובן עלית הצמחים בגדולם וגבהם,—אין האָהע שיעססען, подниматься: אי חרפי נִצְחָן אי אפילי (תרגום, קהלת, י"א, ב'), ומזה—הגבה למעלה — זיך ערהעבען: נְצַח וּפְרַח (תרגום שני, אסתר, א', ג'). ומזה, — יוצא, — התגברות על הזולת, — איבערטרעפען, בעזיעגען; קול ענות גבורה (שמות, ל"ב, י"ח) — ת"א: קל גברין דְנַצְחִין בקרבא. ובגמרא: נָצְחוּ טליא (סוטה, ל"ג, ע"א), ע"ד המליצה: נִצְּחוּנִי בָנַי (ב"מ, נ"ט, ב'), וע"ד ההשאלה: ולא נָצְחָה הרוח את עמוד העשן (אבות, ד', יו"ד).

הפיעל, בארמית, כבקל; ובמקרא, במובן — התחזק במשרה על הנתונים לו לעבודה, — אויפזיכט האבען, надзирать: לְנַצֵּחַ על מלאכת בית ה' (עזרא, ג', ח'; דהי"א, כ"ג, ד'), לְנַצֵּחַ על-עֹשֵׂה המלאכה (עזרא, ג', ט'), וּמְנַצְּחִים עליהם (דהי"ב, ב', א'). והתיחד למשגיח על מקהלת-משוררים ומכלכל למודיהם: על השמינית לְנַצֵּחַ (דהי"א, ט"ו, כ"א); ומזה, — במובן ש"ת, — מְנַצֵּחַ, — מייסטער, קאפעלמייסטער: לַמְנַצֵּחַ בנגינות מזמור לדוד (תהלים, ד', א) — שעורו: המזמור הזה נתון לַמְנַצֵּחַ בנגינות. — ומצוי השם הזה בראש כמה מזמורי תהלים, ויפורש לפי הענין. ובפיוט: וּלְנַצְּחָךְ תמיד משכימים ומעריבים (רשב"י, סלוק, ב' דר"ה) — לגדלך וליחד נִצְחָךְ. ויותר ממה שנמצא הפיעל במקרא ובפיוטים, הוא מצוי בלשון חכמים במשנה ותלמוד: אם תלמידי-חכמים מְנַצְּחִים זה את זה בהלכה (ב"מ, נ"ט, ע"ב), אם יְנַצְּחוּנִי, אָמְרוּ: הדיוט שבנו נִצַּחְתֶּם (סנהדרין, צ"א, ע"א), ומזה נגזר שה"ת: תשובה נִצַּחַת (סנהדרין, ק"ה, ע"א).

ההתפעל, בארמית שבמקרא, מן הפיעל: הוה מִתְנַצַּח על סרכיא וגו' (דניאל, ו"ו, ד') — גבר עליהם במעלה, — איבערטרעפען. או — היה ראש ושליט עליהם.

נֵצַח, על-הרוב נֶצַח, שם מיוחד בלשון עברית, עיקרו — חוזק, תוקף, — שטאַרקע: וגם נֵצַח ישראל לא ישקר (ש"א, ט"ו, כ"ט), — כמו: צור ישראל. והתפארת וְהַנֵּצַח וההוד (דהי"א, כ"ט, י"א) — גבורת ממשלה; וי"מ מענין זֹהַר, — גלאַנץ, блескъ — לפי שכבר זכר באותו פסוק גבורה. אבד נִצְחִי (איכה, ג', י"ח); ואוריד לארץ נִצְחָם (ישעיה, ס"ג, ו"ו) — ע"ד: וירד עז מבטחה (משלי, כ"א, כ"ב); למה היה כאבי נֶצַח (ירמיה, ט"ו, י"ח) — שעורו: כְּאֵבִי כְאֵב-נֶצַח, ובא במובן תאה"ש. ומזה — ב) המשך ואריכת הזמן לעתיד לבוא, לפי שהדבר החזק מאריך ימים, — לאַנגע צייט, עוויגקייט, вѣчность: נעמות בימינך נֶצַח (תהלים, ט"ז, י"א), ועברתו שמרה נֶצַח (עמוס, א', י"א); ובחבור עם מלת-היחס „עַד": יבחן איוב עַד-נֶצַח (איוב, ל"ד, ל"ו) — לארך ימים הרבה — נאָך זעהר לאַנגע. ובשלילה: עַד-נֵצַח לא יראו אור (תהלים, מ"ט, כ') — ניעמאלס. ובמובן תָּמִיד, — אימער. — ועל הרוב בחבור עם הלמ"ד: — ואיש שׁוֹמֵעַ לָנֶצַח ידבר (משלי, כ"א, כ"ח); מבלי משים לָנֶצַח יאבדו (איוב, ד', כ') — אויף אימער. תתקפהו לָנֶצַח ויהלך (שם, י"ד, כ') — שעורו: תתקפהו ויהלך

לנצח. וישבם לָנֶצַח ויגבהו (שם, ל״ו, ז׳) — לאורך־ימים. ובשלילה: כי לא לָנֶצַח ישכח אביון (תהלים, ט׳, י״ט) — ניכט אויף איממער. לא לָנֶצַח אדוש ידושנו (ישעיה, כ״ה, כ״ח) — לא תמיד, — ניכט איממער. ונרדף עם „לְעוֹלָם״: לא לָנֶצַח יריב ולא לְעוֹלָם יטור (תהלים, ק״ג, ט׳); אם־אשכח לָנֶצַח כל מעשיהם (עמוס, ח׳, ז׳)—כמו: לָנֶצַח לא אשכח,— ניעמאלס, וכן: ולא יצא לָנֶצַח משפט (חבקוק, א׳, ד׳) — אף לא פעם אחת. ובה״א־השאלה: הֲלָנֶצַח תאכל חרב (ש״ב, ב׳, כ״ו). ובא כפול, והכפל בלשון רבים: לְנֵצַח נְצָחִים (ישעיה, ל״ד, י״ד). ובא ויז נִצְחָם על בגדי (שם, ס״ג, ג׳) — חזקם ועָצמם; והוא כנוי לדם, שהוא הנפש, ועצמו של כל חי. וי״מ, שעיקר הוראתו — דם, והוא מלשון ערבית. ודחוק. — ובחכמת ה„קבלה״ התיחד השם נֵצַח לאחת מן ה„עשר ספירות״. ורבינו יהודה הלוי אמר: „ונטש מקור חיי נְצָחִים״. — ומן השם נצח נגזר פעל בבנין נפעל, במובן ש״ת, — חזק עצום, ועם זה מתמיד, — שטארק: מְשֻׁבָה נִצַּחַת (ירמיה, ח׳, ב׳). ובבא״ס בא ביו״ד־היחס לכנוי: נִצְחִי, נִצְחִית,— עוויג, вѣчный.

נִצּוּחַ, שה״פ: בְּנִצּוּחַ בנגון (פסחים, קי״ז, א׳). ובפיוט: בְּנִצּוּחַ מְנַצְּחִים (קרובות, ב׳ דר״ה). ובדברי המחברים: „אַהֲבַת הַנִּצּוּחַ״, — לנצח את זולתו בטענות.

נָצוֹחַ, במדרש: הנצנים נראו בארץ — הנצוחות נראו בארץ — זה משה ואהרן (שיהש״ר, ב׳, י״ב). עיין במפרשים. והנראה, שענינו — ש״ו, למי שעולה מאליו ומתגדל בכח גדול ובפתע־פתאום, כגדולו של צמח, העולה מאליו. והדרש הזה מיוסד בעיקר הוראת הפעל נצח. (עיין לעיל).

נִצְחוֹן, במשנה, שם, — גבורה, ועם זה התגברות על׳ הזולת, — מאכט, זיעג: הם באים בְּנִצְחוֹנוֹ של בשר ודם, ואתם באים בְּנִצְחוֹנוֹ של מקום (סוטה, ח׳, א׳).

נִצְחָן, ש״ת, — תקיף ואלים: וְאִישׁ זְרוֹעַ (איוב, כ״ב, ח׳) — תרגומו: וגבר נִצְחָן.

נִצְחָנוּת, נַצְחָנוּת, — גראָססע מאכט, большая сила: וְהַזְּרֹעַ הַנְּטוּיָה (דברים, ז׳, י״ט) — ת״י: וְנִצְחָנוּת אדרע מרממא. ובדברי בא״ס ענינו: אלמות והתעצמות להעמיד על דעתו.

נְצִיחַ, שע״פ, — מבני הנתינים (עזרא, ב׳, נ״ד).

נָצַל, פעו״י, קרוב ודומה לשרש אצל, ויסודם צל, קרוב לפעל נשל — בהוראת שליפה, חליצה והפרשה. לא נמצא בקל.

ההפעיל, עיקרו—שליפה וחליצת דבר מתוך מקום מסֻכן, — הערויס־רייססען, וועגנעהמען, — בקשור עם יחס שממנו: וְהִצַּלְתִּי מפיו (ש״א, י״ז, ל״ה), וְהִצַּלְתִּי צאני מפיהם (יחזקאל, ל״ד, י״ד), ויפליט ואין מַצִּיל (ישעיה, ה׳, כ״ט). ועל דרך ההשאלה: ואל תַּצֵּל מפי דבר אמת (תהלים, קי״ט, מ״ג). ועל־הרוב — הִלּוּץ מיד אויב — רעטטען, спасать: ביום הִצִּיל ה׳ אתו מכף כל־אויביו (ש״ב, כ״ב, א׳), יַצִּילֵנִי מאֹיבי עָז (שם, שם, י״ח), אשר הִצִּילוּ מיד מצרים (שמות, י״ח, ט׳). וישועה מצרה: וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מעבדתם (שם, ו״ו, ו״ו), ומכל־מגורותי הִצִּילָנִי (תהלים, ל״ד, ה׳), מכל־צרה הִצִּילָנִי (שם, נ״ד, ט׳). ובלי היחס שממנו: גנון וְהִצִּיל (ישעיה, ל״א, ה׳), ואין מַצִּיל (שם, מ״ב, כ״ב), לְהַצִּילְךָ ולתת איביך לפניך (דברים, כ״ג, ט״ו), להושיעך וּלְהַצִּילֶךָ (ירמיה, ט״ו, כ׳). ובא: לְהַצִּיל לוֹ מרעתו (יונה, ד׳, ו״ו). וְהִצִּיל עֵינֵנוּ (ש״ב, כ׳, ו״ו)—

פירש״י: והציל עצמו לעיננו. (ועיין בסמוך). ובדבר שאין בו רוח חיים: ויתיצב בתוך החלקה וַיַּצִּילֶהָ (שם, כ״ג, י״ב). ובמובן חמלה — פערשאָנען: כי אם־תַּצִּיל ועוד תוסף (משלי, י״ט, י״ט). ובמובן המוסרי: וצדקה תַּצִּיל ממות (שם, יו״ד, ב׳). ובמשנה: כל כתבי־הקדש מַצִּילִין אותן מפני הדליקה (שבת, ט״ז, א׳). וכן בשמירת דבר מן הקלקול: ואם יכול לְהַצִּיל ממנה רביעית בטהרה יַצִּיל (תרומות, ח׳, ט׳). ובהשאלה — לפטור דבר מן החיוב המוטל עליו: הקמה מַצֶּלֶת את העומר ואת הקמה (פאה, וי״ו, ח׳). — ובבינוני פעול: כאוד מֻצָּל משרפה (עמוס, ד׳, י״א), אוד מֻצָּל מאש (זכריה, ג׳, ב׳). ב) במובן אצילה והפרשת חלק אחד מן הכלל לתכלית ידועה, — אַבטהיילען, אויסזאָנדערן: כי כל העשר, אשר הִצִּיל אלהים מאבינו, לנו הוא (בראשית, ל״א, ט״ז), וַיַּצֵּל אלהים את מקנה אביכם ויתן־לי (שם, שם, ט׳) — שעורו: מֵאֵת מקנה. ובהוראה זו יתכן לפרש: וְהִצִּיל עֵינֵנוּ (ש״ב, כ׳, וי״ו) — יגזול את הערים הבצורות, יקחן בזרוע ויקרען מעיננו — מִמַּלְכֵּנוּ, שעיני כל ישראל עליו. (ועיין עין). ובמשנה: היה מַצִּיל — נוטל מחצה ונותן מחצה (פאה, חי״ת, וי״ו) — שעורו: הפריש בגורן מן העניים והניח לקרוביו.

הנפעל, מן ההפעיל, — היות נחלץ מצרה, — ענטקאָממען, גערעטטעט ווערדען, быть спасену: הִנָּצֵל כצבי מיד (משלי, וי״ו, ה׳), לְהִנָּצֵל מכף רע (חבקוק, ב׳, ט׳), לְהִנָּצֵל מפני מלך אשור (ישעיה, כ׳, וי״ו). ובמלת יחס הקשור: לא יִנָּצֵל ברב כח (תהלים, ל״ג, ט״ז). ובענין ישועה: שם תִּנָּצֵלִי (מיכה, ד׳, יו״ד) — והכפל: שם יגאלך ה׳. אשר יִנָּצֵל אליך מעם אדניו (דברים, כ״ג, ט״ז) — יִנָּצֵל מעם אדוניו וימלט אליך. ובא: ואמרתם נִצַּלְנוּ (ירמיה, ז׳, יו״ד) — נצלנו מכל חטאינו.

הפיעל יבוא: א) בהוראת ההפעיל, — רעטטען: המה בצדקתם יְנַצְּלוּ נפשם (יחזקאל, י״ד, י״ד). ב) חלוץ ושלילת חפצים מבעליהם, ומתיחס אל הבעלים: וְנִצַּלְתֶּם את מצרים (שמות, ג׳, כ״ב) — וא״ת: ואתרוקנון, — אויסלעערן. וכן אמרו במדרש: לרוקן כל נכסי האומות, כד״א: ונצלתם את מצרים (ויק״ר, כ״ד). וביחס אל החפצים: וַיְנַצְּלוּ להם לאין משא (דהי״ב, כ׳, כ״ה), ובתרגום רב יוסף: ורוקנין.

ההתפעל, — הסרה והפשטת דבר מעליו, — פאָן זיך אַבציעהען, אַבלעגען, снять съ себя: וַיִּתְנַצְּלוּ בני ישראל אֶת עדים (שמות, ל״ג, וי״ו), — והוא כמו: וְהִתְנַחַלְתֶּם אֹתָם (ויקרא, כ״ה, מ״ו), וכמו: וַיִּתְפַּשֵּׁט יהונתן אֶת המעיל אשר עליו (ש״א, י״ח, ד׳). והמחברים השתמשו בזה במובן נקות את עצמו מחשד ומכל דבר שאינו מהוגן, בתת טעם למעשה, — הצטדק, ובנו מזה גם ש״מ:

הִתְנַצְּלוּת — הצטדקות, — פערטהיידיגונג, רעכטפערטיגונג, защита, оправданie. והוא מצוי הרבה בספרי בא״ס.

הַצָּלָה, ש״ם, — הִלוץ מצרה, ישועה, — רעטטונג, הילפע, спасенie: רֶוַח וְהַצָּלָה יעמוד ליהודים (אסתר, ד׳, י״ד).

נְצַל, ארמית, — כבעברית, — בבנין אַפְעֵל, — רעטטען, בעפריַיען: משזיב וּמַצִּל (דניאל, וי״ו, כ״ח), די יכול לְהַצָּלָה (שם, ג׳, כ״ט), הוה משתדר לְהַצָּלוּתֵהּ (שם, וי״ו, ט״ו).

נָצָל, במשנה, — דבר הנתק והנפרש ונופל: ועל כזית נָצָל (נזיר, ז׳, ב׳) — ליחה היוצאת ונוזלת מן המת. ובירושלמי נזיר (פ״ז, הל׳ ב׳) נמצא: „איזהו נָצָל? בשר המת״ וכו׳. ובבבלי נזיר (נ׳, ע״א): „יש נָצָל לבהמה או אין נָצָל לבהמה?״. ומענין זה:

נְצוֹלֶת, במדרש, — דבר גרוע שנופל מושלך והפקר — אבפאלל, отбросокъ: הלא אצלת לי ברכה מן הַנְּצוֹלֶת

(ב"ר, ס"ז), שהוא מציל מן הַנִּצּוֹלֶת (שם, ע"ד) — כלומר, מן הגרועה שבגרועות.

נִצּוּל, בפיוט, שה"פ, — הרקה ובזבוז, — אויסלעערונג, אויספלינדערונג, опорожненіе, расхищеніе: בְּנִצּוּל צוּל רַהַב (יוצר, א' של פסח).

נִצְפָּה, במשנה, — מין עץ, — קאפפערן, קאפפערפרוכט, каперсы, каперсовый плодъ: והגופנין וְהַנִּצְפָּה (דמאי, א', א'): „אילן של נִצְפָּה".

נָצַץ, פ"ע, יסודו נוץ הכולל הוראת הזריחה והפריחה. (עיין נוץ). ולא נמצא כי אם בשמות:

נֵץ, ש"ז, — פרח, — בליטהע, цвѣтокъ: כפרחת עלתה נִצָּהּ (בראשית, מ', יו"ד).

נִצָּה, ש"נ, — כעין הקודם, — בליטהע, цвѣтокъ: ובֹסֶר גֹּמֵל יהיה נִצָּה (ישעיה, י"ח, ה') — הנצה תשוב להיות בסר ואח"כ גמל. (עיין בסר). וישלך כזית נִצָּתוֹ (איוב, ט"ו, ל"ג).

נִצָּן, ש"ז, — מעין הקודם —, בליטהע, בלומע, цвѣтокъ, — נמצא ברבוי: הַנִּצָּנִים נראו (שיה"ש, ב', י"ב).

ניצוֹץ, ש"ז, — שביב או זיק אש, — פונקע, искра: ופעלו לְנִיצוֹץ (ישעיה, א', ל"א). ובמשנה: ובבית הַנִּיצוֹץ ובבית המוקד (מדות, א', א') — אחת הלשכות, שהיו הכהנים שומרים שם. — ובטעם השם לא מצאנו פירוש מתקבל. (ועיין „תפארת ישראל"). — ובגמרא — ברבוי נקבות: בשעה שהחמה זורחת נִיצוֹצוֹת יוצאין ממנה (יומא, ל"ז, ע"ב) — ניצוצי־אור — ליכטפונקען, ובהוראת שבבים קטנים, — שפליטטער: מה פטיש זה נחלק לכמה ניצוצות (שבת, פ"ח, ע"ב) — כפירש"י: הסלע מתחלק על־ידי הכאת הפטיש לכמה ניצוצות. ובא גם בהשאלה לרסיסי משקה: האיכא נִיצוֹצוֹת נִיצוֹצוֹת (שבת, קל"ט, ב') — טראפפען, брызги. ניצוצות נִתָּזִין על רגליו (נדה, י"ג, א') — של מי־רגלים. הליבון צריך שיהיו מִנַּתְּזִין ממנה (ירושלמי, ע"ז, סוף פרק ה'), וע"מ נקבה: ונתזה ניצוצות וטפחה לו עַל פניו (ב"ק, דף ל"ב, ע"ב).

נָצַר, פ"י, יסודו צור, צרר, ודומה לו נטר; ענינו — שמירה, — היטען, стеречь. ובא: א) במובן שמירת דבר מכל פגע רע, — בעוואהרען, охранять: מפחד אויב תִּצֹּר חיי (תהלים, ס"ד, ב'), ועה"ד השלמים: מאיש חמסים תִּנְצְרֵנִי (שם, ק"מ, ב'). ועם זה — שימת עין על איזה עצם, שלא יחסר לו מאומה הנצרך לתועלתו, — בעוואכען, стеречь: נֹצֵר תאנה יאכל פריה (משלי, כ"ז, י"ח). אני ה' נֹצְרָהּ לרגעים אשקנה וגו'. לילה ויום אֶצֳּרֶנָּה (ישעיה, כ"ז, ג). ומזה — במובן השגחה ובחינה — בעאָבאַכטען, блюсти: נֹצֵר האדם (איוב, ז', כ') — תֹּאַר להש"י. אמונים נֹצֵר (תהלים, ל"א, כ"ד). וכמו־כן — במובן שמירת דבר בלב, לזכרהו תמיד, — בעוואהרען: נֹצֵר חסד לאלפים (שמות, ל"ד, ז') — ע"ד: ואביו שָׁמַר את הדבר (בראשית, ל"ז, י"א). ועל־הרוב — בשמירת דרכי התורה: כי עֵדֹתֶיךָ נָצָרְתִּי (תהלים, קי"ט, כ"ב), כי פִּקֻּדֶיךָ נָצָרְתִּי (שם, שם, נ"ו), בכל לב אֶצֹּר פִּקּוּדֶיךָ (שם, שם, ס"ט), על כן נְצָרָתַם נפשי (שם, שם, קכ"ט), נוֹצֵר תורה בן מבין (משלי, כ"ח, ז'), אשרי נֹצְרֵי עֵדֹתָיו (תהלים, קי"ט, ב'). ועה"ד השלמים: וּבְרִיתְךָ יִנְצֹרוּ (דברים, ל"ג, ט'), נִצְרֶהָ כי היא חייך (משלי, ד', י"ג). וממקום אחד בתלמוד יש להכריע, שחשבו „יצר" ו„נצר" לנרדפים: המה היּוֹצְרִים וכו' (דהי"א, ד', כ"ג) — אלה בני יונדב בן־רֵכָב, שֶׁנָּצְרוּ שבועת אביהם (בבא בתרא, דף צ"א, ע"ב). — ב) בהוראת הפעל צור, — הביא במצור, — בעלאגערן: נָצוּר מְצוּרָה (נחום, ב', ב'). — והבינוני, בהוראת ש"ת, בא: א) בענין שומר — וואכטער: וכסכה עשה נֹצֵר (איוב, כ"ז, י"ח); קראו נֹצְרִים וגו', קומו ונעלה ציון (ירמיה, ל"א, ה') —

שומרי הכרמים, אשר התפטרו מעבודתם, אחרי אשר חללו כבר הכרמים, המה יקראו: קומו ונעלה ציון. ב) שומר על העיר הנתנת במצוֹר — בעלאַגערער: נֹצְרִים באים מארץ המרחק (שם, ד׳, ט״ז). והפעול: א) בענין שמור וכמוס: וּנְצֻרוֹת ולא ידעתם (ישעיה, מ״ח, ו״ו)— פֿערבאָרגענעס — ובא ברבוי נקבות במובן שם־הקבוץ, כידוע. ב) המובא במצור — בעלאַגערטע: וְהַנָּצוּר ברעב ימות (יחזקאל, ו״ו. י״ב), ונותרה בת־ציון כסכה בכרם וגו׳ כעיר נְצוּרָה (ישעיה, א׳, ח׳) — העומדת במצור, שהיא נחרבת בימי המצוֹר; ושעורו: כמשפט עיר נצורה. ונמשך אל הקודם: ושממה כמהפכת זרים. ולדעת י״מ, הוא משרש צור. ובא: וּנְצוּרֵי ישראל להשיב (ישעיה, מ״ט, ו״ו) — תיב״ע: וְגַלְוַת ישראל. והנראה, שכוונתו לפרשו במובן אסורים בגלות, שהם כמו נצורים במצור,— געפֿעססעלט. וכמו שנאמר שם להלן: „לאמר לאסורים צאו״ (שם, שם, ט׳). וי״מ, שהוא שם חרבה: המקומות, שהיו לחרבה, — עד״ש: להנחיל נחלות שֹׁממוֹת (שם, שם, ח׳). ועיין נָצוּר, נֵצֶר.— ועי״ד ההשאלה: שית זונה וּנְצֻרַת לב (משלי, ז׳, יו״ד), — ענינו: סגורת־לב, — כאילו שמה משמר על לבה, שלא יוכלו לה, חזקת־לב,— פֿערשטאָקקט. (עיין סגר). ובפיוט בא גם בבנין נפעל: אם כאשון נִנְצֶרֶת (יוצר לשמיני עצרת), ובהָפעל: חקקו למשפט ולדרות מוּנְצָר (מוסף א׳ דר״ה).

נָצוּר: וּבַנְּצוּרִים ילינו (ישעיה, ס״ה, ד׳)— לפי המוסכם, ענינו: חרבה, רואינע, развалина. ולא רחוק לשער, שענינו — מקום מוקף, והם הגנות המוקפות בחריצים, שלשם היו הפרסיים מתאספים להתפלל ולהביא קרבנותיהם; והנביא מוכיח את בני־ישראל, המחקים את מעשי הפרסיים. (עיין אגרות שי״ר, עמוד 10). וּנְצוּרֵי ישראל להשיב (ישעיה, מ״ט, ו״ו) — לדעת המפרשים, גם זה מענין חרבה. ועיין לעיל.

נֵצֶר, ש״ז. — שתיל, חוטר ובד, — שפראָססלינג, צווייג, ростокъ, вѣтвь: וְנֵצֶר משרשיו יפרה (ישעיה, י״א, א׳), נֵצֶר מטעי (שם, ס׳, כ״א); ועמד מִנֵּצֶר שרשיה (דניאל, י״א, ז׳) — כמו: נֵצֶר משרשיה. — וכלם תארי־מליצה ליוצאי־חלצים, צאצאים: וְצֶאֱצָאַי יְשָׁרְשׁוּ (איוב, ל״א, ח׳) — תרגומו: וְלִבְלְבַי נִצְרַי. ולפי הנראה, מקורו ארמית. ורגיל הרבה במשנה, במובן ענף דק, וביחוד — ענפי־ערבות, — ווייִדען, ива, — שקולעים מהם כלים: סלי נְצָרִים (בכורים, ג׳, ח׳), כלי נְצָרִים (כלים, כ׳, ב׳); העקלין של נְצָרִים (ע״ז, דף ע״ה, ע״א). ובחסרון הנו״ן: חבלי הַצּוּרִים (שם), צוּרֵי דקל (שבת, צ׳, ע״ב) — ענפי דקלים. — ובא: כְּנֵצֶר נִתְעָב (ישעיה, י״ד, י״ט) — לפי המוסכם, גם זה ענינו ענף או נטיעה, והטעם: ענף נשחת ומקולקל, שתולשים אותו מן האילן, שלא ישחית את האילן כלו. ויש מפרשים במובן זה: וּנְצוּרֵי ישראל להשיב (ישעיה, מ״ט, ו״ו), — ע״פ הכתיב: וּנְצִירֵי, ביו״ד, — וענינו: ענפי האילן המפוזרים ונדפים לכל רוח. ולשיטתם — יתכן, שהוא כפל לשון מן: „להקים את שִׁבְטֵי יעקב״ (שם)—לפי עיקר הוראתו. ובירושלמי שביעית (סוף פרק ד׳) אמרו: „אפילו נְפָלִים שבישראל יחיו לעתיד. מאי טעמא? ונצורי ישראל להשיב,— נְצִירֵי ישראל״. ואם שהמאמר נאמר בדרך הדרש, עכ״פ נראה ממנו, שהיה השם נציר נודע להם בהוראת נפל; ולא רחוק לפרש במובן זה: כְּנֵצֶר נִתְעָב (ישעיה, י״ד, י״ט)—נֵפֶל נמאס, ומסכים עם הקודם: „ואתה הָשְׁלַכְתָּ מקברך״.

נָקַב, פ״י, יסודו קב, קבב; עיקרו—עשית חֹר—באָהרען, לאָכערן, буравить, свер-лить: וַיִּקֹּב חֹר בדלתו (מלכים ב׳, י״ב, יו״ד). ומזה—א) בענין פציעה, — שטע-

כעין, колоть: ובחוה תִּקֹּב לחיו (איוב, מ', כ"ו), ובא בכפו וּנְקָבָהּ (מ"ב, י"ח, כ"א). ועם זה — מחיצה: נָקַבְתָּ במטיו ראש פרזיו (חבקוק, ג', י"ד). ובבינוני פעול: צרור נָקוּב (חגי, א', ו"ו). ובדחז"ל — במובנו הראשון: נוֹקֵב מרגליות (בבא מציעא, י"ב, ע"ב); ובהשאלה: מקרא זה נוֹקֵב ויורד עד לתהום (סנהדרין, צ"ז, ע"ב). ב) ארירה וקללה, שהוא כעושה חור ופציעה בגולתו, — פלוכען, פערוויגשען, прокли-нать, язвить (עיין ארר): וְנֹקֵב שם ה' וגו' (ויקרא, כ"ד, ט"ז), (ועיין בסמוך), מה אֶקֹּב לא קַבֹּה אל (במדבר, כ"ג, ח'), יִקְּבֻהוּ אררי יום (איוב, ו', ח'). ג) פירוש והגבלת דבר ביחוד, שהוא כמו שעושה נקב וחריץ לסימן מחלט, סַמֵּן, הַגְבֵּל — גענוי אנגעבען, בעשטיממען, точно обоз-начать, определять: נָקְבָה שכרך (בראשית, ל', כ"ח), אשר פי ה' יִקֳּבֶנּוּ (ישעיה, ס"ב, ב'). ולדעת חז"ל — מענין זה: וְנֹקֵב שם ה' (ויקרא, כ"ד, ט"ז) — שהוא פירוש השם כמו שהוא ולא בכנויו. (ועיין באור רנה"ו). והפעול בלר"ז בסמיכות: נְקֻבֵי ראשית הגוים (עמוס, ו"ו, א') — ידועים ומצוינים. ובמשנה וגמרא — הפעול בלי"נ בסמיכות: נְקוּבַת הושט (חולין, ג', א'; שם, דף מ"ב, ע"א).

הנפעל, במקרא, מן ההוראה האחרונה, — היות מפורש ומסומן בשמו, — גענאננט, בעשטיממט זיין: אשר נִקְּבוּ בשמות (במדבר, א', י"ז). ומיוחד לאנשי־שם: אשר נִקְּבוּ בשמות לבוא להמליך את־דויד (דהי"א, י"ב, ל"ב). ובכלל — כל הכתוב ברשימות אנשים לדעת מספר מפקדם: כלם נִקְּבוּ בשמות (עזרא, ח', כ'). ובמשנה — מן ההוראה הראשונה: נִקַּב קרום של מוח, נִקַּב הלב לבית חללו (חולין, ג', א'). ובבנין פיעל: סכין את הפגין וּמְנַקְּבִין אותן (שביעית, ב', ה'). ובפועל: ואבוב היה מְנֻקָּב (מנחות, יו"ד, ד')), וּמְנֻקָּבִין כמין שני חוטמין דקין (סוכה, ד', ט').

נֶקֶב, ש"ז, — חור קטן מפולש, — לאָכליין, дырочка. במשנה בא במובנו הפשוט: כדי לעשות נֶקֶב (שבת, ח', ד'); ובגמרא: נֶקֶב יש בצד אות פלונית (גיטין, כ"ז, ע"ב). ובמקרא — פ"א בל"ר ובהשאלה: מלאכת תפיך וּנְקָבֶיךָ בך ביום הבראך כוננו (יחזקאל, כ"ח, י"ג) — לפי תיב"ע ורש"י, הם האברים הנקובים שבגוף בעלי־חיים. וכן בגמרא (ב"ב, ע"ה, א'). ועל זה מיוסד נוסח ברכת „אשר יצר": „וברא בו נְקָבִים נְקָבִים, חלולים חלולים".— והרד"ק, בפירושו על הפסוק הנ"ל, פירש, שהם כלי־זמר העשויים נקבים נקבים. — ובמכילתא: מן הדברים ששנו הזקנים, שתרגמו את התורה ללשון יונית, — זכר ונקביו בראו (פרשת בא, י"ד). — ומנהג לשון חכמים לאמר: הנצרך לִנְקָבָיו (ברכות, כ"ג, ע"ב) — לעשות צרכיו. אינו יוצא לִנְקָבָיו (שמו"ר, ט'); ומזה: „נְקָבִים גדולים", „נְקָבִים קטנים". — ובא בשם עצם פרטי: ואדמי הַנֶּקֶב (יהושע, י"ט, ל"ג) — עיר בנחלת נפתלי, — אולי ע"ש שהיתה אדמת המקום עשויה נקבים וסדקים.

נְקֵבָה, ש"נ, — בת זוג הזכר בבע"ח. — ווייבכען: זכר וּנְקֵבָה ברא אתם (בראשית, א', כ"ז), שבעה שבעה זכר וּנְקֵבָה (שם, ז', ג'), זכר וּנְקֵבָה מכל־בשר (שם, שם, ט"ז), נְקֵבָה מן הצאן וכו' (ויקרא, ה', ו"ו); ואם נְקֵבָה תלד (שם י"ב ה'). ובא: נְקֵבָה תסובב גבר (ירמיה, ל"א, כ"ב) — עלמה, — יונגפרוי. ובמשנה — ברבוי: שתי נְקֵבוֹת (בכורות, ב', ז'). ובארמית — נוּקְבָא; ומזה במשנה: בנן נוּקְבִין (כתובות, ד' י"א). ובהשאלה: המים העליונים — זכרים, והתחתונים — נְקֵבוֹת (ירושלמי, תענית, פרק א').

נְקוּבָה, במשנה, — כעין נֶקֶב — אָפפנונג: המחבא מתוך פיו עד בית־נקובתו (פסחים, ז', א').

נַקְבוּת, ש״נ, — כנוי לכלי-ההולדה של מין נקבה, ובהפך לזכרות: בזכרותו של איש וּבְנַקְבוּתָהּ של אשה (סנהדרין, פ״ב, ע״ב). ובהשאלה: לא שנו אלא בזכרות שלו, אבל בְּנַקְבוּת שלו (ביצה, ד״א, ע״ב).

מַקָּבָה, מַקֶּבֶת, ש״נ, — א) כלי, שפוצעים ופוסלים בו אבנים ומתכיות, — האממער, молотъ: ותשם את-הַמַּקֶּבֶת בידה (שופטים, ד׳, כ״א), וּמַקָּבוֹת והגרזן (מ״א, ו׳, ז׳), וּבַמַּקָּבוֹת יצרהו (ישעיה, מ״ד, י״ב). ב) חלל הבור, שהוציאו חוליתו ממנו, — האֶהלונג, пробоина: מַקֶּבֶת בּוֹר נֻקַּרְתֶּם (שם, נ״א, א׳) — משל לאֵם המולדת.

מַקְבָן, במשנה, — איש שראשו דומה למקבת, שפדחתו בולטת הרבה, — האממערקאָפּף: הַמַּקְבָן ושראשו שקוע (בכורות, פ״ז, משנה א׳; ובגמרא, שם, דף מ״ג, ע״א).

נָקַד, פ״י, בערבית, ענינו: עשות דקירות וחריצין קטנים, — ומזה, לדעת המבארים, בעברית:

נָקֹד, ש״ת, — לבעל-חי, שצמר עורו זרוע כתמים קטנים, משֻׁנִּים בצבעם מצבע העור כלו, — געשפרענקעלט, крапчатый: שה נָקֹד וטלוא (בראשית, ל׳, ל״ב); וַתֵּלַדְןָ הצאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים (שם, שם, ל״ט), הַנְּקֻדּוֹת והטְּלֻאוֹת (שם, שם, ל״ה). ובדחז״ל — בפעל בקל ופועל, והתיחד לעשית רשמים קטנים על האותיות שבתורה, — פונקטיערען, пунктировать: ספר שֶׁנְּקָדוֹ או שפסקו וְשֶׁנּוֹקַד ראשי פסוקים (מסכת סופרים, פרק ג׳, ה׳), למה נָקוּד על הא׳ (פסחים, פ׳, כ׳). ובעלי-המסורת השתמשו בו לסמן סימני קול הברת האותיות, ורגיל אצלם הלשון „נקד ומסר״.

והנפעל: החרובין מִשֶּׁיִּנָּקְדוּ (מעשרות, א׳, ג׳)—משנבראו בהם נקודות, — פונקטיערט ווערדען, быть пунктировану.

נְקֻדָּה, ש״נ, — כתם, רשם קטן, — פינקטלען, точка: נְקֻדּוֹת הכסף (שיה״ש, א׳, י״א). ובגמרא: בשעה שהכתב רבה על הַנְּקֻדָּה (ירושלמי, פסחים, פרק ט׳), ובירושלמי שבת (פרק ג׳, הל׳ ד׳): „יש שהוא כותב נְקֻדָּה אחת וחייב עליה משום כותב״. ובמסורה — סימן קול הברת האותיות, תנועה — וואָקאלצייכען, гласный знакъ. ובא״ם השתמשו בשם זה בבחינת המקום: נְקֻדָּה אחת יש בשמש וכן בשאר גלגלי השבעה כוכבים, בעת שיהיה הכוכב בה יהיה גבוה מעל הארץ וכו׳ וּנְקֻדָּה זו היא הנקראת „גובה השמש״ (רמב״ם, הלכות קדוש החדש, י״ב, ב׳). ובזמן: לעלות מן הַנְּקֻדָּה הזאת למעלה („אמונות ודעות״, א׳) — אנהאלטספונקט. והן נְקֻדוֹת מְדֻמּוֹת.

נִקֻּד, ש״ז, — א) לחם יבש וישן, שמעלה נקודות מעפושו — בראָד-קרומע, שימעליג: וכל לחם צידם יבש היה נִקֻּדִים (יהושע, ט׳, ה׳). ב) לחם שנאפה מתחלה להיות יבש הרבה, — צוויע-באקק, сухари: לחם וְנִקֻּדִים ובקבק דבש (מ״א, י״ד, ג׳). ובמשנה: יאכלו נִקֻּדִים או קליות (תרומות, פרק ה׳, משנה א׳)— י״מ: מאפה נקודים — יבש הרבה; וי״מ: כחצי ביצה. (ערוך).

נִקּוּד, שם, במסורה, — ציון הנְקֻדוֹת— פונקטואציאָן, пунктуація. ועם זה — כללי משפטי הנְקֻדוֹת.

נַקְדָּן, ש״ת, — מדקדק בדבר יותר מדאי, — גריבלער, педантъ: וְהַנַּקְדָּנִין תופסין אותו על-כך (ברכות, ג׳, א׳) — ופירש״י: דווקנין. (ועיין נקר). [הערוך גורס: „וְהַנַּקְרָנִין״ ופתרונו כמו המלה פעדאנט, בלועזית: מדקדק ומדייק בדבר יותר על המדה הדרושה, או: נאָגריבלען, פיינליך זיין. ובא בהמובן הזה במשקל הקל: לא יהא אדם לא נוֹקְדָן וכו׳ (דרך-ארץ זוטא, פרק ו׳), והתיחד להמקפיד על ענינים קטנים במנהגי החברה, — קלייגליך, мелочный]. ובבא״ם — המתעסק בנקוד כתבי-הקדש, פונקטאטאָר.

נָקֹד, נמצא במקרא בש״ת: ומישע מלך־מואב היה נֹקֵד (מ״ב, ג׳, ד׳) — תיוב״ע: מרי גיתין, — פֿיה־בּעזיטצער. אשר־היה בַנֹּקְדִים (עמוס, א׳, א׳). ובמשנה: (כבש) בן שלשה־עשר הרש — בן־עזאי קורהו נוֹקֵד (פרה, א׳, ג׳). — בטעם גזרת השם לא מצאנו דבר מתקבל; ולדעת גיזיניוס, נגזר מן הפעל נָקַד, בהוראת עשית נקודה, — שהתיחד בלשון ערבית בענין עשית סימן מבדיל, להוציא המובחר מן הכלל, — אויסצייכנען, отличить, וביותר — הבהמות הטובות בעדרן. והתיחד השם למין עִזים וכבשים המצוינים בטוב שערם וצמרם, קצרי־רגלים ורעי־המראה; ומזה — „נֹקֵד״ לבעל כבשים ועִזים כאלה.

נַקְדּוּד, במדרש, שם —, אביר הרועים — אָבּערהירט; ועם נֹחַ לא דִבֵּר? והלא כבר נאמר: וידבר אלהים אל נח? אלא אין גנאי למלך לדבר עם נַקְדּוּדוֹ (ויק״ר, פרשה א׳). וקראו לְנֹחַ נַקְדּוּדוֹ של הקב״ה, — שהביא אל התבה כל בעה״ח ופרנסם.

נְקַד, ארמית, פעל, — היות נקי וטהור, — ריין זיין: ובמים לא רחצת למשעי (יחזקאל, ט״ז, ד׳) — תיב״ע: לְאִיתְנַקָּדָא, לפי נוסחאות מדויקות. ובענין זה בגמרא: והקב״ה שולח משמי מרום מי שמנקיד ומשפיר אותם (סוטא, י״א, ע״ב) — ולפנינו: מנקיר. ובפיעל: לְנַקֵּד חצרו הוא צריך (חולין, מ״א, ע״ב). ומזה: נקדימון בן־גוריון — שֶׁנִּקְדָה לו חמה בעבורו (גיטין, נ״ו, ע״א) — שׁשבה השמש להאיר וטהרה. ומפירש רש״י נראה, שהיה גורס גם כאן נקדרה, כמו שהוא בתענית (כ׳, ע״א). (ועיין קדר).

נָקִיד, בגמרא, שם: שרא דמזוני נָקִיד שמיה (פסחים, קי״א, ע״ב)— אשר הממונה על הפרנסה נקיד שמו, — מקפיד על הנקיות ואינו רוצה שיהיו פרורין נשלכין למדרס רגל. — ומליצה יפה היא.

נְקוֹדָא, שע״פ, — שם ראש משפחה אחת מן הנתינים בימי עזרא (עזרא, ב׳, מ״ח)

נָקָה, פעו״י, עיקרו היות ערום וריק, — נאקקט, לעער זיין, быть нагимъ, пустымъ; ורוב שמושו במובן המושאל — היות זכאי וחף מעון ומעונש — ריין זיין, שטראַפֿלאָז זיין. הקל נמצא רק פ״א במקרא: נָקֹה תנקה (ירמיה, מ״ט, י״ב).

הנפעל — במובנו הראשון: וְנִקָּתָה לארץ תשב (ישעיה, ג׳, כ״ו) — תהיה ריקה מיושביה. ורוב שמושו במובן המושאל: וְנִקָּה האיש מעון (במדבר, ה׳, ל״א), וְנִקִּיתָ משבֻעתי (בראשית, כ״ד, ח׳), אז תִּנָּקֶה מאלתי (שם, שם, מ״א); הִנָּקִי ממי המרים (במדבר, ה׳, י״ט) — מן הרעה התלויה במי המרים. וכן: וְנִקְּתָה ונזרעה זרע (שם, שם, כ״ח), בחסרון הדבר, שממנו תנקה, המובן במאמר. וְנִקָּה המכה (שמות, כ״א, י״ט), מי שלח ידו במשיח ה׳ וְנִקָּה (ש״א, כ״ו, ט׳). ובא: נִקֵּיתִי הפעם מפלשתים (שופטים, ט״ו, ג׳) — שעורו: נִקֵּיתִי מעון אם אקח מפלשתים נקם. ותאמרי כי נִקֵּיתִי (ירמיה, ב׳, ל״ה) — נקיה אנכי, חפה מכל פשע. כי כל־הַגֹּנֵב מזה כמוה נִקָּה וגו׳ (זכריה, ה׳, ג׳) — לדעת רוב המפרשים: עד הנה היה הגנב נקי ולא נפרעו ממנו כפי הראוי לו וכמפורש ענשו במגלה הזאת, — והנראה כדעת האומרים, כי הפעל נִקָּה במקום הזה הוא במובנו הראשון — היות ערום וריק; ולפי דרכם, — שעור הכתוב, לדעתנו: כי כל הגונב מזה (מן העם הזה), כמוה (כמו שכתוב במגלה) נִקָּה — יהיה ענשו להשאר ערום ולצאת נָקִי מנכסיו, וכמו שמפרש

שם להלן: „וְכִלַּתּוּ ואת־עציו ואת־אבניו״.

הפיעל, יוצא, — א) מן ההוראה הראשונה — הַפְּשֵׁט ערום, במובן פורעניות של עקירה וּכְלָיָה, — פֿערניכֿטען, уничтожить: ויסרתיך למשפט וְנַקֵּה לא אֲנַקֶּךָּ (ירמיה, ל׳, י״א) — כתרגומו: וְשֵׁיצָאָה לא אֲשֵׁיצִנָּךְ, — איסרך במשפט, כראוי, אבל לא אעשה עמך כָּלָה, — וכמו שאמר שם בקודם: כי אעשה כָלָה בכל הגוים וכו׳, אך אֹתך לא אעשה כָלָה. — וְנִקֵּיתִי דמם לא נִקֵּיתִי (יואל, ד׳, כ״א) — אעשה כליון, אשר לא עשיתי עד עתה, בגלל דמי בני־יהודה, אשר שפכו. — ויתכן, שזה מעין מליצת: וּבִעַרְתָּ דַּם־הַנָּקִי מישראל (דברים, י״ט, י״ג) — כי נִקּוּי וּבִעוּר ענין אחד להם. ולדעת הרמב״ם — מזה: וְנַקֵּה לא יְנַקֶּה (שמות, ל״ד, ז׳) — שעורו ועניני: וְשָׁרֵשׁ לא אֲשָׁרֵשׁ, כאמרו: „וְנִקְּתָה לארץ תשב״ (מורה־נבוכים, א׳, נ״ד). ולדעת רוב המפרשים, הוא מן ההוראה השניה: ב) דן דין לזכות ולפטור מן העונש, — שטראַפֿלאָז ערקלערען, признать чистымъ отъ наказанія — והכוונה: שאינו מיוחס אל העוון לגמרי, אלא נפרע ממנו מעט־מעט. וכן: ידעתי כי לא תְנַקֵּנִי (איוב, ט׳, כ״ח), ומעוני לא תְנַקֵּנִי (שם, יו״ד, י״ד), מנסתרות נַקֵּנִי (תהלים, י״ט, י״ג). ובגמרא — בפּוּעל: בזמן שהאיש מְנֻקֶּה מעון (קדושין, כ״ז, ע״ב), כשם שבית־דין מְנֻקִּים בצדק, כך בית־דין מְנֻקִּים מכל מום (יבמות, ק״א, ע״א). ובמדרש — בהתפעל ובמובנו הראשון: וִידיה אין מִתְנַקּוֹת (דברים רבה, א׳).

נָקִי, תֹּאר, עיקרו — פטור ומסולק מכל מין התחייבות, — פֿריי, אונפֿעראַנטוואָרטליך, свободный, неотвѣтственный: והיית נָקִי מאלתי (בראשית, כ״ד, מ״א), נָקִי אנכי וממלכתי מעם ה׳ וגו׳ מדמי אבנר (ש״ב, ג׳, כ״ח) — ומזה: והייתם נְקִיִּם מה׳ ומישראל (במדבר, ל״ב, כ״ב), — תהיו נקיים מחטא כנגד ה׳ וכנגד ישראל. ובחסרון דבר ההתחייבות: ובעל השור נָקִי (שמות, כ״א, כ״ח) — מתשלומים; נָקִי יהיה לביתו (דברים, כ״ד, ה׳) — מעבודת־הצבא; אין נָקִי (מ״א, ט״ו, כ״ב) — שעורו: אין איש פטור מעבודת־הצבא. (עיי״ש). ומזה — ב) זך וחף מפשע, ונרדף לשם צַדִּיק, — ריין, אונשולדיג, чистый, невинный: וְנָקִי וצדיק אַל תהרג (שמות, כ״ג, ז׳), במסתרים יהרג נָקִי (תהלים, יו״ד, ח׳), מי הוא נָקִי אבד (איוב, ד׳, ז׳). ובסמיכות: נְקִי כפים (תהלים, כ״ד, ד׳) — נקי במעשיו, או מי שלא טנף כפיו בשוחד. ובל״ר: למסת נְקִיִּם ילעג (איוב, ט׳, כ״ג). ובסמיכות אל דם: ולא ישפך דַּם נָקִי (דברים, י״ט, יו״ד); ובערת דַּם־הַנָּקִי (שם, שם, י״ג). ימלט אִי־נָקִי (איוב, כ״ב, ל׳) — (כמו: „אִי־כָבוֹד״) — ימלט גם את הרשע. ובא בתוספת אל״ף: דם נָקִיא (יואל, ד׳, י״ט; יונה, א׳, י״ד) — ע״ד הלשון הארמית. — ובארמית, כבעברית, במובנו הטבעי — מסולק וזך מכל לכלוך: כעמר נְקֵא (דניאל, ז׳, ט׳) — ריין, זויבער. ובגמרא: פלוני יצא נָקִי מִנְּכָסָיו (ב״ק, מ״א, ג׳) — ערום ומגורד, ואין לו בהם הנאה של כלום. ובהשאלה: נְקִיֵּי־הַדַּעַת שבירושלים (גיטין, פ״ט, משנה ח׳; ובגמרא, שם, פ״ז, ע״ב) — פֿאָן ריינער געזיננונג, טיכֿטיגעם כאַראַקטער. לעולם יספר אדם בְּלָשׁוֹן נְקִיָּה (פסחים, דף ג׳, ע״א) — ריינע, קיישע אויסדרוקקסווייזע, чистое, опрятное выраженіе.

נִקָּיוֹן, ש״ז, — א) ריקות, עֵירֹם — נאַקקטהייט: נִקְיוֹן שִׁנַּיִם (עמוס, ד׳, ו״ו) — שִׁנַּיִם נקיות מכל דבר מאכל, — משל לרעבון. ותרגומו: אַקְהָיוּת שנין, — מלשון קהות, — שטומפֿהייט. ב) התפטרות וסלוק מעון ועונש, — רייניגונג: עד־מתי לא יוכלו נִקָּיֹן (הושע, ח׳, ה׳) — לא יוכלו לנקות עצמם. ג) זכות המעשה — ריינהייט,

אוּנשוּלד, чистота, непорочность: ארחץ בְּנִקָּיוֹן כַּפָּי (תהלים, כ"ו, ו"ו), וארחץ בְּנִקָּיוֹן כַּפָּי (שם, ע"ג, י"ג). ובסמיכות: בתם־לבבי וּבְנִקְיֹן כפי (בראשית, כ', ה').

נְקִיּוּת, בדחז"ל, — במובנו הפשוט והמושאל: זריזות מביאה לידי נְקִיּוּת (ע"ז, כ', ע"ב), נְקִיּוּת מביאה לידי פרישות (שם, שם; ירושלמי, שקלים, פ"ג, הלכה ה') — טהרת המחשבה — רייןהייט דער געזיננוּנגען, чистота образа мыслей. ונמצא מתפרנס בִּנְקִיּוּת (ספרא, קדושים, פרק ג', ה') — שוּלדלאָזיגקייט, честность. ובבא"ם: נְקִיּוּת האויר („אמונות ודעות", ג').

מְנַקִּיָּה, מְנַקִּית, — שם כלי במשכן לתשמיש שלחן הפנים: וקשותיו וּמְנַקִּיֹּתָיו (שמות, כ"ה, כ"ט), ואת הַמְנַקִּיֹּת ואת קשות הנסך (במדבר, ד', ז'), ואת הכפות ואת הַמְנַקִּיּוֹת (ירמיה, נ"ב, י"ט)— בגמרא (מנחות, דף צ"ז, ע"א) אמרו: קשותיו—אלו הסניפין, ומנקיותיו — אלו הקנים וכו'. והוא חצי־קנה־חלול נסדק לארכו, עשוי לתת שלשה מהם בין החלות, כדי שתכנס בהם הרוח, כדי שלא יתעפשו, — לוּפטראָהר, רייני־גוּנגסראָהר. וכן תרגם הרמבמ"ן. ורש"י, ז"ל, תפס בשיטת תרגום אונקלוס, ופירש, להפך, שהמנקיות הן הסניפין, והם יתדות של זהב עומדים בארץ וגבוהים עד למעלה מן השלחן הרבה בנגד גובה מערכת הלחם ומפוצלים פצולים זה למעלה מזה — וראשי הקנים, שבין לחם ללחם, סמוכים עליהם. (ועיין ביאור).

נָקַז, פ"י, במשנה, בבנין הפעיל,— עשית נקב באזמל בגיד, להוציא דם לרפואה, — אדערלאססען, пускать кровь: אין מַקִּיזִים לו דם; יַקִּיז לו דם (בכורות, ה', ב') — לדעת קאהוט, מקורו בערבית: נקז, בהוראת קפיצה וניתור, והתיחד להוצאת הדם, שיוצא בקלוח וזנוק כמנַתר.

הַקָּזָה, שה"פ: דם הַקָּזָה לרפואה (כריתות, ה', א'; מכשירין, ו', ז').

א) נָקַט, פ"ע, יסודו קוט, קטט, דומה לפעל קוץ, ועניינו— בחול וגיעול,—עקקעל עמפפינדען, איבער־דרוּסס האבען, гнушаться: נָקְטָה נפשי בחיי (איוב, י"ד, א')—כמו: „קַצְתִּי בְחַיַּי".

ב) נְקַט, בדחז"ל, דומה לפעל לָקַט, ועניינו: לקיחה או אחיזה— האלטען, נעהמען, אננעהמען, держать, принять, ונמצא: א) בפיעל: וּמְנַקֵּט להם שני עגולין, אחד של שמן ואחד של דבש (שמות רבה, פ"א) — והוא כמו: וּמְלַקֵּט. ב) נמצא לרוב בגמרא בארמית: נקיט חפצא בידיה (שבועות, ל"ו, ע"ב); נקיט רשותא (סנהדרין, דף ה', ע"א).

ג) בשם הפעולה: נקיטה, ענינו — בחול וגעל־נפש—פערדרוּסס, досада: ונפשו נקיטה עליו, ואתם כמה שנים עובדים... ואין נפשותיכם נקיטה הימנה (פסיקתא, פיסקא דברי ירמיהו). ומזה: „לא תגנוב על־מנת לְמַקֵּט" — כלומר: לגנוב לא לשם גניבה, כי אם לצער ולהכעים (ב"מ, ס"א, ע"ב; ירושלמי, סנהדרין, פרק ט').

נַקְלִיט, במשנה—(מלשון יון ἀνάκλιτα),— קנה המחובר למטה ובולט ויוצא למעלה, לפרוש עליו מכסה,—שטאנגע: נַקְלִיטֵי המטה (סוכה, א', ג'), ושל נַקְלִיטִים (כלים, י"ב, ב')

נָקַם, פ"י, עיקרו — פקידת עון בחֵמה שמורה בלב, — אהנדען, ראַכע נעהמען, взыскать, мстить; נרדף אל נטר, קנא: אֵל קַנּוֹא וְנֹקֵם ה', נֹקֵם ה' ובעל חֵמָה, נֹקֵם ה' לצריו וְנוֹטֵר הוא לאיביו (נחום, א', ב'). ומושך את יחס הפעול — בבחינת הדבר, אשר עוו לו: דַּם עבדיו יִקּוֹם (דברים, ל"ב, מ"ג) — שהוא כמו: את־דמכם לנפשתיכם אדרש (בראשית, ט' ה'); וביחס המ"ם — בבחינת מי שמידו דורשים העון: וּנְקָמַנִי ה' ממך (ש"א, כ"ד, י"ג) — ע"ד: מיד כל חיה אדרשנו (בראשית, ט', ה'); לא־תִקֹּם ולא־

תִּטֹּר אֶת־בְּנֵי עַמֶּךָ (ויקרא, י"ט, י"ח) — שעורו: לא תִקֹּם את הרעה, אשר עשו לך בני עמך. (ועיין נקמה). ובחבור עם השם נְקָמָה או נָקָם: נְקֹם נִקְמַת בני־ישראל (במדבר, ל"א, ב׳); ובהשאלה: חֶרֶב נֹקֶמֶת נְקַם־ברית (ויקרא, כ"ו, כ"ה). להעלות חֵמָה, לִנְקֹם נָקָם (יחזקאל, כ"ד, ח׳); בִּנְקֹם נָקָם לבית יהודה (שם, כ"ה, י"ב) — התנהגו עם בית־יהודה, כאילו יש להם המשפט לעשות בו נקמה. ובא: כי אל נשא היית להם וְנֹקֵם עַל־עֲלִילוֹתָם (תהלים, צ"ט, ח׳) — בשביל עלילותם, ע"ד: בתוכחות עַל־עָון (שם, ל"ט, י"ב); עַד־יִקֹּם גוי אֹיְבָיו (יהושע, יו"ד, י"ג), — ביחס הפעול, וטעמו: יעשה נקמה באויביו. ויתכן, שהוא בהוראת פעל נקה: עד יעשה כָּלָה באויביו. (עיין נקה). ולא רחוק לשער, כי הפעל נקם הסתעף מן הפעל נקה, ובמובן עשית כָּלָה.

הנפעל, מן הקל, ומתיחס אל מי שעלבונו נתבע, — ראכע גענהמען, мститъ: וְהִנָּקֵם לי מרדפי (ירמיה, ט"ו, ט"ו); וכן בבחינת מי שתובע עלבון עצמו. וכולל ענין התפעלות של נחת־רוח מהשבת הגמול לעולבו: וְאִנָּקְמָה נקם אחת משתי עיני מפלשתים (שופטים, ט"ז, כ"ח); וְאִנָּקְמָה מאויבי (ישעיה, א׳, כ"ד) — והקודם: אֶנָּחֵם מצרי. וביחס הבי"ת: לְהִנָּקֵם באיבי (ש"א, י"ח, כ"ה), כי אם־נִקַּמְתִּי בכם (שופטים, ט"ו, ז׳). וע"ד פעל סתמי: נָקֹם יִנָּקֵם (שמות, כ"א, כ׳), — כמו: וגם־דמו הנה נדרש (בראשית, מ"ב, כ"ב).

הפיעל, כעין הקל והנפעל, בחזק המדרגה, — ראכע גענהמען, мститъ: וְנִקַּמְתִּי דמי עבדי הנביאים (מ"ב, ט׳, ז׳), וְנִקַּמְתִּי את נקמתך (ירמיה, נ"א, ל"ו).

ההָפעל, מן הפיעל, וענינו — נפעל סתמי: כי שבעתים יֻקַּם־קין (בראשית, ד׳, כ"ד) — געראכען ווערדען, быть отмщену. ובא: כל הרג קין שבעתים יֻקָּם (שם, ד׳, ט"ו). לא יֻקַּם כי כספו הוא (שמות, כ"א, כ"א) — לא יקם העבד מבעליו.

ההתפעל — פעל חוזר וכולל: לא תִתְנַקֵּם נפשי (ירמיה, ה׳, ט׳). ובבינוני — כשם־תאר, — אויב שואף לבלע ולכלה בחמת־אף: אויב וּמִתְנַקֵּם (תהלים, ח׳, ג׳; מ"ד, י"ז).

נָקָם, ש"ז, — גמול מפעל רע, — פערגעלטונג, возмездіе: לי נָקָם ושלם (דברים, ל"ב, ל"ה). ונקשר עם פעל שוב: אשיב נָקָם לצרי (שם, שם, מ"א). הנה אלהיכם נָקָם יָבוֹא (ישעיה, ל"ה, ד׳) — לדעת המפרשים, שעורו: יבוא בנקם. והנראה, שענינו: אלהיכם, שהוא אלהי־נקם, יבוא. במשפט הכנוים בנושא מֻרכב משני שמות, שבא הכנוי על הראשון, וכמו: אם יהיה נביאכם ה׳ (במדבר, י"ב, ו"ו). (עיין נביא). — וכולל מושג התפעלות החֵמה ועם־זה גם התפעלות השמחה ונחת־הרוח בהשבת הנקם לאויב, וקרוב למושג קִנְאָה — ראכע, мщеніе: ישמח צדיק כי חזה נָקָם (תהלים, נ"ח, י"א). ועשיתי באף ובחֵמה נָקָם את־הגוים (מיכה, ה׳, י"ד) — כמו: בגוים. (עיין נקמה). ובמובן זה נאמר בו פעל לקח: נָקָם אקח (ישעיה, מ"ז, ג׳); ולא יחמול ביום נָקָם (משלי, ו"ו, ל"ד) — והקודם: כי קנאה חמת־גבר. ובסמיכות: נְקַם־ברית (ויקרא, כ"ו, כ"ה) — נקם חִלּוּל הברית. נְקַם אחת משתי עיני (שופטים, ט"ז, כ"ח). וע"ד המליצה: וילבש בִּגְדֵי נָקָם תלבשת (ישעיה, נ"ט, י"ז) — והכפל: ויעט כמעיל קִנְאָה. — ורוב שמושו בלשון נקבה:

נְקָמָה, ש"נ, ביחוד בהוראה שניה, — ראכע, месть: יום נְקָמָה להנקם מצריו (ירמיה, מ"ו, יו"ד). ונקשר עם הפעלים לקח, נתן, עשה: ונקחה נִקְמָתֵנוּ ממנו (שם, כ׳, יו"ד); ונתתי את־נִקְמָתִי באדם (יחזקאל, כ"ה י"ד);

לעשות נְקָמָה בגוים (תהלים, קמ״ט, ז׳). ובסמיכות: נִקְמַת דם עבדיך, (תהלים, ע״ט, י״ד), נִקְמַת ה׳ אלהינו נִקְמַת היכלו (ירמיה, נ׳, כ״ח) — נקמת העון, אשר עשו לה׳ ולהיכלו. ובא גם ברבוי: עשה לך ה׳ נְקָמוֹת מאיביך (שופטים, י״א, ל״ו), ועשיתי בם נְקָמוֹת גדלות (יחזקאל, כ״ה, י״ז), האל הנותן נְקָמוֹת לי (תהלים, י״ח, מ״ח), אל נְקָמוֹת ה׳ (שם, צ״ד, א׳).

נְקִימָה, במשנה, — כעין השם נְקָמָה במקרא. (עיין נטירה בשרש נטר). (ועיין ירושלמי, סנהדרין, ריש פרק ז׳).

נָקַע, פ״ע, מיסודו של שרש יקע, והשתמשו בשרש יקע בבנין הקל בעתיד ובבנין הפעול, (עיין יקע); ובשרש נקע — רק בעבר, מן הקל, והוראתו — העתקה וסלוק דבר ממקומו. במובן המוסרי — התרחקות בגעל־נפש, — זיך וועגוועגדען. отшатнуться: נָקְעָה נפשי מעל אחותה (יחזקאל, כ״ג, י״ח), אשר נָקְעָה נפשך מהם (שם, שם, כ״ב).

נֶקַע, ברחז״ל, ש״ז, ענינו — נקיק, בקיע—ערדריסס, разсѣлина: היה שם נֶקַע שהוא עמוק עשרה טפחים (ערובין, ט״ו, ע״א). ובל״ר — נְקָעִים: היו שם נְקָעִים עמוקים עשרה טפחים (ב״ב, ק״ג, ע״א).

א) נָקַף, פ״י, בארמית, ענינו — קציצה וכריתה: וַעֲרַפְתּוֹ (שמות, ל״ד, כ׳) — ת״י: וּתְנַקְּפֵיהּ. ומזה, לדעת י״מ: חגים יִנְקֹפוּ (ישעיה, כ״ט, א׳) — יהרגו, והטעם: ינקפו זבחי קרבנותיהם. וחג, ענינו — קרבן. (עיין חג). והוציא הכתוב את זביחת הקרבנות בלשון נקף, דרך־בזיון, כלומר — שאין בהם קדושת קרבן כלל ואינם זובחים, כי אם עורפים והורגים. (עיין נקף ב). — ובגמרא ישתמשו בו במובן הכאה של דחיפה, ואמרו: אין אדם נוֹקֵף באצבעו מלמטה אלא אם כן מכריזין עליו מלמעלה (חולין, ז׳, ב׳); ובהשאלה: מי שלבו נוֹקְפוֹ אומר כן (מגילה, ו״ו, ע״ב). ובמשנה: אף הוא (יוחנן כה״ג) בטל את המעוררים ואת הַנּוֹקְפִים (מעשר שני. ה׳, ט׳) — לפי פירושי התלמוד, הם שהיו מסרטים לבהמת הקרבן בין קרניה, כדי שיפול דם בעיניה ותפול לארץ ויהי נוח לשחטה; או — הם שהיו חובשים את הבהמה במקלות, כדרך שהיו עושין לע״ז (עיין סוטה. מ״ח, ע״ב) — ואין הפירושים מתישבים אל הענין ואל הלשון. (ועיין ההפעיל). ובבינוני פעול: ותהא ארונו נְקוּפָה לארץ (כ״ר, ק׳; ירושלמי, כלאים, ט׳, ב׳) — כמו: נְקוּבָה, — דורכגעשלאגען, דורכגעלעכערט.

הפיעל — קציצה וכריתה: וְנִקַּף סבכי היער בברזל (ישעיה, י״ד, ל״ד) — ונקף — הַנּוֹקֵף. ולדעת קצת, הוא נפעל. ואחר עורי נִקְּפוּ זאת (איוב, י״ט, כ״ו) — יחבלו, יהלמו. ומוסב אל החליים הרעים, הממסמסים את הגוף. ואפשר, שהכונה אל התולעים, אשר יאכלו את עורו. ובדרחז״ל: עני הַמְנַקֵּף בראש הזית (גיטין, ה׳, ח׳). ובנפעל: אחד המקיף ואחד הַנִּקָּף לוקה (מכות, כ׳, ע״ב). ועל „פרוש נקפי" אמרו: זה הַמְנַקֵּף את רגליו (סוטה, כ״ב, ע״ב) — ופירש רש״י: מהלך בשפלות, עקב בצד גודל, ומתוך כך מְנַקֵּף אצבעותיו באבנים. — ואפשר, שמזה במשנה — „הַנּוֹקְפִים" — תאר אל הפרושים הצבועים, שנקראו בברייתא „פרוש נקפי", ואת כת הפרושים האלה בטל יוחנן כה״ג.

ההפעיל, מעין הקודם, — ונופל על קציצת וגזיזת השער, — אבשניידען: לא תַקִּפוּ פאת ראשכם (ויקרא, י״ט, כ״ז) — ובזקן נאמר: „ולא תשחית את פאת זקנך" (שם). ולמדו מזה חז״ל, שהפעל מקיף בכלל גם הוראת

הקף, ׃אמרו: זה המשווה צדעיו לאחורי אזנו ולפדחתו (מכות, כ׳, ע״ב). ופירש רש״י בחומש: „ונמצא היקף ראשו עגול סביב שעל אחורי אזניו עקרי שערו למעלה מצדעיו הרבה״. אחד המקיף ואחד הניקף לוקה (מכות, כ׳, ע״ב).

הַקָּפָה, בגמרא, ש״נ,— קציצה, כריתה— אבשניידען: מגלח ועביר הַקָּפָה (נזיר, כ״ט, ע״א).

נֹקֶף, שה״פ, — נקוף וחבטה, — דאס אבשלאגען, обиванie, ומתיחס אל הזיתים: כְּנֹקֶף זית (ישעיה, י״ז, וי״ו; כ״ד, י״ג) — שעורו: כזית נֹקֶף. והם הזיתים, שלא בשלו עוד כל־צרכם ונשארים דבוקים באילן בשעת המסיקה ואינם נופלים מן האילן, כי אם בנקוף. ומזה במשנה בפעול: של זית נָקוּף (פאה, ח׳, ג׳). והרשד״ל פירש: כנקף זית—כמו שנשאר בשעת נְקִיפַת הזית.

נְקוּף, בגמרא, — הכאה וחביטה — שטאָסס: דם־נְקוּף מחצה כרם עולה (חולין, ז׳, ע״ב).

נֶקֶף, בגמרא, — מקום הנקוף והנגוף,— וואונדע: נעשה נֶקֶפִים נֶקֶפִים (שבת, ס״ב, ב׳).

נִקְפָּה, ש״נ, פ״א במקרא: ותחת חגורה נִקְפָּה (ישעיה, ג׳, כ״ד) — בגמרא אמרו בפירושו: מקום שהיו חגורות בצילצול נעשה נקפים נקפים (שבת, ס״ב, ב׳) — פערוואונדונג. ולדעת הרמ״ל, היא רטיה, שנותנים על המכה והיא נדבקת בה, — פפלאַסטער. וכן פירש הרשד״ל. ולפיהם, יהיה משרש נקף ב.

ב) **נָקַף**, פעל יוצא, יסודו קוף, וענינו—סבוב—רינגסאומגעהען, קרייזען; הקל (לדעת קצת): חגים יִנְקֹפוּ (ישעיה, כ״ט, א׳) — החגים והמועדים ההולכים בסבוב על תקופתם. ומקביל אל הקודם: ספו שנה על שנה. ועיקר שמושו במקרא בבנין

הפעיל, יוצא, עיקרו — סבוב במקום, — אומקרייזען, אומגעבען, окру-жать: ומצודו עָלַי הִקִּיף (איוב, י״ט, וי״ו) — הניח מצודו מסביב לי. ומזה— הליכה־מסביב, ונרדף עם פעל סבב: סבו ציון וְהַקִּיפוּהָ (תהלים, מ״ח, י״ג), הַקִּיף את העיר (יהושע, וי״ו, ג׳), ובלא יו״ד: הַקֵּף פעם אחת (שם, שם, י״א). ומזה — עטור בכלים: מַקִּפִים את הים סביב (מ״א, ז׳, כ״ד) — אומראנדען. ועל דרך ההשאלה: כי הִקִּיפָה הזעקה את גבול מואב (ישעיה, ט״ו, ח׳) — הזעקה הולכת מעיר לעיר ומקפת את כל ארץ מואב, בכל הערים זועקים. (ועיין אריה). וביחס הזמן— חזרת־חלילה, — קרייזען: כי הִקִּיפוּ ימי המשתה (איוב, א׳, ה׳). ובא: ב) בענין קבוץ אנשים מסביב לאיש אחד או לעיר אחת בכונה לתפשם: ערת מרעים הִקִּיפוּנִי (תהלים, כ״ב, י״ז). וביחס ש„על״: איבי בנפש יַקִּיפוּ עָלָי (שם, י״ז, ט׳), וַיַּקִּפוּ עַל העיר (מ״ב, וי״ו, י״ד). וכמו־כן — בכונת ההגנה, שלא יגעו בהם אחרים לרעה: וְהִקַּפְתֶּם עַל־המלך סביב (שם, י״א, ח׳). — ובמשנה: הַמַּקִּיף את חברו משלש רוחותיו (כ״ב, א׳, ג׳), כרכין הַמּוּקָפִין חומה מימות יהושע בן־נון (מגילה, א׳, ח׳). ובא בענין סמיכה, דבוק: וְהִקִּיף בית מליקתם למזבח; וְהִקִּיף לה ראשי אגפים (נגעים, י״ד, א׳). ומזה: אין נוטלין אלא מן הַמּוּקָף (חלה, א׳, ט׳) — הסמוך ודבוק. שלא מן הַמּוּקָף (תרומות, ד׳, ג׳). ובענין כריתה וקציצה השתמשו בנפעל. (עיין נקף א). ובספרי המחברים — בהשאלה: שידיעת השם מַקֶּפֶת בדברים האישיים (עיקרים, א׳, י״א). ובא במשנה בהשאלה בענין מכירת חפץ לקבל מחירו לזמן מוגבל, או הלואת כסף לזמן מוגבל, — בארגען: החנות פתוחה והחנוני מַקִּיף (אבות, ג׳, ט״ז). וע״ד המליצה אמרו: אין מַקִּיפִין בחלול השם (קדושין, מ׳, ע״א) — אין ממתינים לו, אלא נפרעים ממנו מיד.

הֶקֵּף, במשנה, ש״ז, — סבוב,

עטור, — אומפאַנג, объемъ: כל שיש בהקיפו שלשה טפחים, יש בו רוחב טפח (עירובין, א׳, ה׳). ובענין הלואה לזמן: עד שיגבה כל הקיפו (תוספתא, ב״מ, ה׳).

הַקָּפָה, ברחז״ל, ש״נ: א) סבוב ועטור, — אומרינגונג: מר סבר הַקָּפָה ביד, ומר סבר הַקָּפָה ברגל (יומא, נ״ט, ע״א). ומזה — הקפה בארבעה מינים סביב למזבח. ב) מכירת הפץ לקבל מחירו לזמן ידוע, — קרעדיט: הַקָּפַת החנות אינה משמטת (שביעית, י״ד, א׳). ובמדרש—ברבוי: הלך לפרוע הַקָּפוֹתָיו (בראשית רבה, מ״א).

מַקּוֹף, במשנה, שם, — חור, נקב, שמכניסים בו בית־יד, — לאָך: נשבר מַקּוּפוֹ טהור (כלים, י״ג, ג׳).

נָקִיק, לא נמצא כי אם בשם, — בהוראת סדק, חור, חָגָו — ריטץ, שפאַלטע, ущелье, разсѣлина: בִּנְקִיק הסלע (ירמיה, י״ג, ד׳). וברבוי: וּבִנְקִיקֵי הסלעים (ישעיה, ז׳, י״ט), וּמִנְּקִיקֵי הסלעים (ירמיה, ט״ז, ט״ז) — ודומה לשם נֶקַע במשנה. ובפיוט בנו ממנו פעל בבינוני פעול: ונפשות צורים בתוכה נְקוּקָה (סלוק, א׳ דר״ה).

נָקַר, פ״י, יסודו קור, ודומה לשרש כרה. הקל — ענינו: חטיטה וחפירה לעקור דבר ממקומו, שהוא שקוע שם, — אויסשטעכען, אויסהאָהלען, выкалывать, ומתיחס אל העין: בִּנְקוֹר לכם כל עין ימין (ש״א, י״א, ב׳), עין תלעג וגו׳ יִקְּרוּהָ ערבי נחל (משלי, ל׳, י״ז) — אויספיקקען, выклювать. ובתוספתא: האוכל תרומה נְקוּרָה (תרומות, ז׳, א׳).

הפיעל, כעין הקל, — אויסשטעכען, העיני האנשים ההם תְּנַקֵּר (במדבר, ט״ז, י״ד), וַיְנַקְּרוּ את עיניו (שופטים, ט״ז, כ״א). ובא בענין עקירה ורסוק: עצמי נִקַּר מעלי (איוב, ל׳, י״ז) — נקר — המנקר, — צערנאַגען. וברחז״ל: ראה צפור שֶׁנִּקְּרָה בתאנה (תוספתא, תרומות, ז׳, כ׳), התרנגלת הַמְנַקֶּרֶת באשפה (פסחים, ח׳, ע״ב) — וויהלען, рыться, וכמו־כן: היו (החולדה והכלב) מְנַקְּרִין בהן על הארץ (טהרות, פ״ד, משנה ג׳). ובענין עקירת והוצאת גידי־החלב מן הבשר, אמרו: „מְנַקֵּר”. ובענין אחר: וּלְנַקֵּר שם אבנים (סוטה, ט׳, ה׳); לְנַקֵּר חצרו הוא צריך (ביצה, ה׳, ע״ב). ועיין נקד.

הפועל, כנראה, בהוראתו העיקרית — היות כרוי, — הערויסגעגראַבען ווערדען: ואל מקבת בור נֻקַּרְתֶּם (ישעיה, נ״א, א׳). וחז״ל השתמשו בו גם בהפעיל: מי שמנקיר ומשפיר אותן (סוטה, ח׳. ע״ב) — בענין מסיר החלאה ומנקה. וי״ג: שמנקיד, בדלי״ת.

נִקְרָה, או **נְקָרָה**, ש״נ, —בריה, חציבה, מקום נחצב, מערה, — האָהלע, гротъ, пещера: ושמתיך בְּנִקְרַת הצור (שמות, ל״ג, כ״ב), וברבוי: בְּנִקְרוֹת הצֻרים (ישעיה, ב׳, כ״א)

נִקּוּר, ברחז״ל, — א) שה״פ, — חטיטה: מת בְּנִקּוּר עינים (ויקרא רבה, כ׳); נִקּוּר אבנים (סוטה, מ״ו, ע״ב). ב) דבר שנקרו בו עופות או נחשים: נִקּוּרֵי תאנים וענבים (תרומות, ח׳, ו׳); נִקּוּרֵי תבשיל; יזרוק את הַנִּקּוּר (תוספתא, תרומות, ז׳, כ׳).

נְקִירָה, במשנה, שה״פ: בצק שיש בו נְקִירַת תרנגולים (טהרות, ג׳, ה׳) — איינפיקקען.

נוֹקְדָן, ש״ת, — מדקדק וחוטט למצוא חסרון, — גריבלער: וְהַנּוֹקְדָנִים תופסים אותו על־כך (ברכות, ס״ט) — וכתב הערוך, שכן הוא בערבית „אלמנקאר”, — כגון תרנגול המנקר באשפה. וי״ג: והנקדנים, בדלי״ת. מפני הַנּוֹקְדָנִים וכו׳, כדי שלא יאמרו (במדבר רבה, כ׳). ועיין לעיל, ערך נַקְדָן.

נָקוֹר, ש״ת, — מנקר רחים־של־יד: והסריקים וְהַנַּקּוֹרוֹת (קידושין, פ״ב, ע״א. ועיין תוספתא, קידושין, פ״ה).

מְקוֹר, במשנה, שם — פטיש מחודד, שמנקרים בו רחים — שטיינהאמ־מער: יד הַמָּקוֹר טפחים (כלים, כ״ט, ו׳).

נָקַשׁ, פעו״י, דומה לפעל יקש, מיסודו של ק ש, וקרוב אל נ ג ש, פ נ ש. עיקרו — פגישה ורחיפת הרגל בדבר קשה, עד שהיא נרתעת אחור, — אַנ־שטאָססען, שטרויכעלן, спотыкаться. הקל, עומד, — במובן המוסרי — היות נדחף בדבר ונמשך אחריו, — פערשטריקקט ווערדען. פעם אחת במקרא בבינוני: בפעל כפיו נוֹקֵשׁ רשע (תהלים, ט׳, י״ז), — ויש מתרגמים כאלו היה מנוקד בפתח: נוֹקַשׁ, והוא הנפעל מן יקש.

הנפעל, — במובן המוסרי: השמר לך פן תִּנָּקֵשׁ אחריהם (דברים, י״ב, ל׳) — א״ת: דלמא תִּתְקַל אחריהן, — תהיה נכשל בהם להמשך אחריהם. ורש״י פירשו, מלשון הארמית „דא לדא נָקְשָׁן״, בענין טרוף וקשקוש: פן תטרף אחריהם להיות כרוך אחר מעשיהם. (ועיין הפיעל). והנראה, שהוא בטעם „פֶּן תִּוָּקֵשׁ בו״ (שם, ז׳, כ״ה), אע״פ שאינו משרשו, — שיסוד אחד להם.

הפיעל, יוצא, ג״כ במובן המוסרי, — עשיית מדחה לזולתו, להעמיד לו מוקש, — איינען אַנשטאָסס, איינע פאַללע לעגען: וַיְנַקְשׁוּ מבקשי נפשי (תהלים, ל״ח, י״ג) — כתרגומו: וַעֲבַדוּ פַּחִין. יְנַקֵּשׁ נושה לכל אשר לו (שם, ק״ט, י״א) — יבקש תחבולות לתפוש וללכוד, והכונה — להחזיק בכל אשר יש לו — פאַנגען, זיך איהרער בעמאֶכטיגען, завладѣть, — כי הנכשל נופל ביד מי שמכשילו. והכפל: ויבוז זרים יגיעו. ורש״י פירש: אדם הטורח ומחזר ולהוט לעשות דבר נופל בו לשון מתנקש, כלומר — מוטרף ומתלבט, כמו: וארכבתה דא לדא נָקְשָׁן (דניאל, ה׳, ו׳).

ההתפעל, מן הפיעל, — השתדלות לעשות מדחה לזולתו במרמה ולתפשו במזימות, — נאַכשטעללען: ולמה אתה מִתְנַקֵּשׁ בנפשי להמיתני (ש״א, כ״ח, ט׳, — ובקשורו בבי״ת, מורה על הוראתו העיקרית — פגישה של רחיפה. ובארמית:

2) **נְקַשׁ**, פ״י, בהוראתו הראשונה, ובמובנו הפשוט, — פגישה, דחיפה והכאה, — שטאָססען, שלאַגען: וארכבתה דא לדא נָקְשָׁן (דניאל, ה׳, ו׳). ובערבית נופל בענין קשקוש השִׁנַּיִם. וַתִּתְקַע את היתד (שופטים, ד׳, כ״א) — ת״י: וּנְקִישַׁת ית סכתא. מַשִּׁיקוֹת אשה אל אחותה (יחזקאל, ג׳, י״ג) — תרגומו: נָקְשָׁן חד לחד. ורגיל הרבה במשנה בהפעיל, בענין הכאה, הכשה, — שלאַגען, קלאָפּפען, бить: וְהִקִּישׁ בן־ארזא בצלצל (תמיד, ז׳, ג׳), וְהִקִּישׁ בקנה (מנחות, ח׳, ז׳), כשפשתן יפה כל־שהוא מַקִּישׁ עליה היא משבחת והולכת (שיה״ש רבה, ב׳, י״ד), הַמַּקִּישׁ בקרסוליו (בכורות, מ״ד, ע״ב), הִקִּישׁ על הדלת (זבים, פרק ד׳, משנה א׳, ב׳, ג׳). ומזה ג״כ בדרך השאָלה: בן־קִישׁ — שֶׁהִקִּישׁ על דלתי־רחמים (מגילה, י״ב, ע״ב). ובהשאָלה בהלכה, במובן דמוי והלום דבר לדבר, שהוא כמו שהם נוגעים ופוגשים זה את זה, — פערגלייכען, צוּפאַססען, сравнить: אף השמלה היתה בכלל כל־אלה, ולמה יצאת לְהַקִּישׁ אליה (ב״מ, ב׳, ה׳). מַקִּישׁ פשוטה ללבושה (יומא, דף ל״א, ע״ב).

ובהָפעל: הוּקְשׁוּ כל הבגדים כולם זה לזה (יומא, ל״ב, ע״א). וכן בכל סתם דמיון: דבר שהוא מוּקָשׁ לו (ב״ר, ל״ה) — דומה לו. וכן: הוּקְשָׁה כל התורה כלה לעבודה זרה וכו׳ (כריתות, דף ג׳, ע״א), הוּקְשׁוּ מלוי ברבית לשופכי דמים (בבא מציעא, ס״א, ע״ב).

הֶיקֵּשׁ, בהלכה, — אחת ממדות שהתורה נדרשת בהן, והוא — מדת ההתדמות והשווי בענין — איינשלאַגענ־דעס, פערגלייכונג, אַנאַלאָגיע, сравненіе, ללמוד סתום מן המפורש, הדומה לו בענין: וכי דבר הלמד בְּהֶיקֵּשׁ, חוזר

מלמד בְּהֶיקֵּשׁ (יומא, נ"ז, ע"א), אין הֶיקֵּשׁ למחצה (נדרים, ז', ע"א), וכ"ת אין מזהירין מן הדין היקשא הוא (פסחים, כ"ד, ע"א). ובדרכי ההיקש בהלכה — יעוין בשו"ת „חות יאיר", ס' ר"ג; „יד מלאכי", ס' ר'; „מלוא הרועים", ח"ב, אות ה'.

הַקָּשָׁה, ש"נ, בגמרא, — הכּאה, הכשה, — צוזאממענשלאגען, прибитіе: הַקָּשַׁת זרועותיו דבעל־אוב הוי מעשה (סנהדרין, ס"ה, א'). ובספרי־המחקר — במובן התרמות והשתוות: הַקָּשָׁתוֹ על הברואים („אמונות ודעות", ב'). וברבוי: אחרי הַקָּשׁוֹת רבות (הקדמת „המורה").

נָרַג, פ"י, בערבית, ענינו: דבור במהירות, ומזה — דבור מהתלות ומלשינות, שוואטצען, פערליימדען, болтать, клеветать. ומזה, לדעת קצת, בעברית:

נִרְגָּן, — ש"ת למהתל ומלשין, — שוואטצער, פערליימדער, болтунъ, клеветникъ: וְנִרְגָּן מפריד אלוף (משלי, ט"ז, כ"ח), ובאֵין נִרְגָּן ישתק מדון (שם, כ"ו, כ'). ועיין רגן.

נֵרְגַל, שע"פ, — שם מין פסל של עבודה־זרה לאנשי כות (מ"ב, י"ז, ל') — לדעת חז"ל, הוא דמות תרנגול (סנהדרין, ס"ג, ע"ב); ולפי המבארים החדשים, מקור השם — ארמית: נְרַג, נַרְגָּא, בהוראת גַּרְזֶן, ומזה — בתוספת למ"ד הבנין — נֵרְגַל, שם־כנוי לפסל דמות מזל „מאדים", שהוא סמל כח ההשחתה וההריסה ושר־המלחמה, — מארס, קריעגסגאָטט, Марсъ, богъ войны.

נֵרְגַל שַׂרְאֶצֶר, שע"פ, — משרי המלך נבוכדנצר: נֵרְגַל שַׂרְאֶצֶר סמגר־נבו (עיין סמגר); וְנֵרְגַל שַׂרְאֶצֶר רב־מג (ירמיה, ל"ט, ג', י"ג).

נֵרְדְּ, — שם מין צמח בֹּשֶׂם, הגדל בהודו, ומפרחיו מוציאים מיץ נותן ריח טוב, וכן שמו בלשונות העמים — נארד, нардъ: נֵרְדְּ וכרכם (שיה"ש, ד', י"ד), נִרְדִּי נתן ריחו (שם, א', י"ב), וברבוי: כפרים עם נְרָדִים (שם, ד', י"ג).

נָשָׂא, פ"י, עיקרו שוא (עיין שם), העתיד — אֶשָּׂא, המקור: נְשׂא, שְׂאֵת, לָשֵׂאת. הקל: א) עיקרו — העתקת דבר כבד ממקום למקום, במעינה או בנטילה, — טראגען, носить: בכתף יִשָּׂאוּ (במדבר, ז', ט'), בחורים טחון נָשָׂאוּ (איכה, ה', י"ג), וּנְשָׂאתַנִי ממצרים (בראשית, מ"ז, ל'). ובבע"ח: וגמליהם נֹשְׂאִים (שם, ל"ז, כ"ה), וגמליהם יִשְׂאוּ להם (ירמיה, מ"ט, כ"ט), יִשָּׂאֵהוּ על אברתו (דברים, ל"ב, י"א). ובאניות: וגם אני חירם אשר נָשָׂא זהב מאפיר (מלכים א', יו"ד, י"א). וביחס לבגדים וכלים: הנער נֹשֵׂא כליו (שופטים, ט', נ"ד), נֹשֵׂא אפוד (ש"א, י"ד, ג'), וְנָשָׂא אהרן את שמותם (שמות, כ"ח, י"ב), והוא יִשָּׂא הוד (זכריה, ו', י"ג) — מקביל למה שנאמר: ונתתה מהודך עליו (במדבר, כ"ז, כ'); ועתה שָׂא־נא כליך (בראשית, כ"ז, ג'). ובפירות האילן: כי עץ נָשָׂא פריו (יואל, ב', כ"ב), וְנָשָׂא ענף (יחזקאל, י"ז, כ"ג), לעשות ענף וְלָשֵׂאת פרי (שם, שם, ח'); ומזה — ע"ד המליצה: יִשְׂאוּ הרים שלום (תהלים, ע"ב, ג'). וע"ד ההשאלה: ורוח הקדים נָשָׂא את־הארבה (שמות, יו"ד, י"ג), וַתִּשָּׂאֵנִי רוח (יחזקאל, ג', י"ב). וע"ד המליצה: על־מה אֶשָּׂא בשרי בשני (איוב, י"ג, י"ד) — ענינו, כפי הנראה, — חרוף הנפש לבוא בסכנה, — זיך איינער געפאהר אויסזעטצען, подвергаться опасности. ויעיד עליו הכפל: ונפשי אשים בכפי. — וכן פירש רבינו גרשם מאור־הגולה, כנראה ממליצתו בסליחה לערב ר"ה: „על זאת נָשָׂא בשרנו בשנינו ונפשנו נשים בכפנו". — ובמובן המוסרי: והקל מעליך וְנָשְׂאוּ אתך (שמות, י"ח, כ"ב), שָׂאֵהוּ בחיקך כאשר יִשָּׂא האמן את־היונק (במדבר, י"א, כ"ב), לא אוכל

אנכי לבדי לָשֵׂאת את כל העם הזה כי כבד ממני (שם, שם, י״ד), היו עלי לטרח, נלאיתי נְשֹׂא (ישעיה, א׳, י״ד), שְׂאֵתִי עליך חרפה (ירמיה, ט״ו, ט״ו)— ערטראַגען, ערדולדען, терпѣть. שְׂאֵתִי בחיקי כל־רבים עמים (תהלים, פ״ט, נ״א) — מוסב אל הקודם: „זכר ה׳ חֶרְפַּת עבדיך״, ושעורו: שאתי בחיקי חרפת עבדיך ושעמים רבים מחרפים אותם. — ומזה — טעינת משא כבד ברצון טוב, לרצון הזולת, ובזה הוא נרדף לפעל סבל: את אשר־תתן עלי אֶשָּׂא (מ״ב, י״ח, י״ד), אני עשיתי ואני אֶשָּׂא ואני אסבל ואמלט (ישעיה, מ״ו, ד׳), אך זה חלי וְאֶשָּׂאֶנּוּ (ירמיה, יו״ד, י״ט), שָׂאוּנִי ואנכי אדבר (איוב, כ״א, ג׳). וע״ד המליצה: יִשָּׂא בשיחי משכבי (שם, ז׳, י״ג) — והקודם: תנחמני ערשי. ובא בענין טעינת משא על הזולת: וַיִּשָּׂא את בניו ואת נשיו על הגמלים (בראשית, ל״א, י״ז). ומזה — בפעול: הַנְּשֻׂאִים מני־רחם (ישעיה, מ״ו, ג׳). ב) סבילת ענש על חטא, — שולד טראַגען, בּיססען: גדל־חמה נֹשֵׂא ענש (משלי, י״ט, י״ט), אם־לוא יגיד וְנָשָׂא עונו (ויקרא, ה׳, א׳), ואם לא יכבס וכו׳ וְנָשָׂא עונו (שם, י״ז, ט״ז), חטאו יִשָּׂא האיש ההוא (במדבר, ט׳, י״ג) — ענש העון, ענש החטא. בן לא יִשָּׂא בעון האב (יחזקאל, כ״ח, כ׳), שְׂאִי זמתך ואת־תזנותיך (שם, כ״ג, ל״ה); וְנָשָׂא אהרן את עון הקדשים (שמות, כ״ח, ל״ח) — עיין רש״י; והרשב״ם כתב: לפי פשוטו, כך פירושו — כל קרבנות שיביאו ישראל לכפר עליהם, שיסייע הציץ עם הקרבן להזכירם לפני הקב״ה שיהא לרצון ולזכרון לבני־ישראל להתכפר להם. עכ״ל. ואפשר, שיהיה ענינו — כי במה שהקדיש הש״י את אהרן בקדשת בגדי־הקדש, הטיל עליו להשגיח בהשגחה יתירה על המקדש ועל הקדשים, שלא יארע בהם שום

פסול ועון, ואחריותם עליו; וכעין שנאמר: ואתה ובניך וגו׳ תִּשְׂאוּ את עון המקדש וגו׳, תִּשְׂאוּ את עון כהנתכם (במדבר, י״ח, א׳). וכן יהיה, לפי הנראה: ולא תשאו עליו חטא (שם, שם, ל״ב) — לא תעמיסו חטא על המקדש. וכעין שפרשנו למעלה. ולא יִשְׂאוּ עליו חטא (ויקרא, כ״ב, ט׳) — לדעת המפרשים, טעמו: לא תשאו בעצמכם חטא בגללו. וכן: הוכח תוכיח את־עמיתך ולא תִשָּׂא עליו חטא (שם, י״ט, י״ז) — לא תשא חטא בעבורו, כמו: עליך נָשָׂאתִי חרפה (תהלים, ס״ט, ח׳). — ג) העתקה, שיש עמה עקירה, חטיפה, הסעה — וועגשאַפּען: וְנָשָׂא שה מן העדר (ש״א, י״ז, ל״ד); אטרוף ואלך, אֶשָּׂא ואין מציל (הושע, ה׳, י״ד); יִשָּׂאֵהוּ קדים וילך (איוב, כ״ז, כ״א), וסערה כקש תִּשָּׂאֵם (ישעיה, מ׳, כ״ד). ובענין חמס וגזל: וחמדו שדות וגזלו ובתים וְנָשָׂאוּ (מיכה, ב׳, ב׳). — ובחכמת ההגיון יורה השם נוֹשֵׂא העצם, בבחינת שהוא נושא וטוען עליו המקרים המתיחסים לו, — סוביעקט, подлежащее; ובשם „נָשׂוּא״ כנו את המקרה, המתיחס אל העצם — פראֶדיקאַט, сказуемое. וכן ישתמשו בא״ם בשם „נוֹשֵׂא״ ליסוד המאמר — הויפטגעגענשטאַנד, сюжетъ,— ואמרו: „נוֹשֵׂא־הדרוש״, „נוֹשֵׂא־המאמר״, וכדומה. — ד) ולפי שכל טעינה יש עמה הרמת דבר ממקומו, יכלול הפעל נשא גם מושג ההרמה והתנופה, — אויפהעבען, поднимать: וְנָשָׂא נס לגוים (ישעיה, ה׳, כ״ו; י״א, י״ב), כִּנְשֹׂא־נס הרים (שם, י״ח, ג׳). וביחוס אל אברי בע״ח: וַיִּשָּׂא יעקב רגליו (בראשית, כ״ט, א׳); וָאֶשָּׂא עיני וארא (שם, ל״א, יו״ד), שָׂא נא עיניך וראה (שם, י״ג, י״ד); וּבִשְׂאֵת הכרובים את־כנפיהם (יחזקאל, יו״ד, ט״ז). ובמובן המוסרי: אליך נָשָׂאתִי את־עיני (תהלים, קכ״ג, א׳) — ענינו: יחול

ותקוה, ע"ד: דַּלּוּ עיני לַמרום (ישעיה, ל"ח, י"ד)· וכן: אליך ה' נפשי אֶשָּׂא (תהלים, כ"ה, א'), ואליו הוא נֹשֵׂא את-נפשו (דברים, כ"ד, ט"ו)· ומשנאיך נָשְׂאוּ ראש (תהלים, פ"ג, ג') — ענינו: העֲזה וגאוה. ולא יספו לָשֵׂאת ראשם (שופטים, ח', כ"ח) — להתחזק. בְּנָשְׂאִי ידי אל-דביר קדשך (תהלים, כ"ח, ב') — בתפלה; וכן: בשמך אֶשָּׂא כפי (שם, ס"ג, ה')· — נָשָׂא יָדוֹ במלך בדוד (ש"ב, כ', כ"א) — לענין פריקת עֹול, ע"ד: יָדֵנוּ רָמָה (דברים, ל"ב, כ"ז)· ועל-הרוב יבוא בענין שבועה,— שדרך הנשבעים להרים ידם: אשר נָשָׂאתִי את-ידי (שמות, ו', ח'), כי-אֶשָּׂא אל-שמים ידי (דברים, ל"ב, מ'), וגם—בחסרון השם יָד: יִשָּׂא ביום ההוא (ישעיה, ג', ז')· וכשהפעל נשא מחובר עם השם לֵב, יש שענינו — התעוררות הלב להתנדב: כל-איש אשר-נְשָׂאוֹ לִבּו (שמות, ל"ה, כ"א); ויש—התעוררות של גאוה: וּנְשָׂאֲךָ לבך (מ"ב, י"ד, י'; דה"ב, כ"ה, י"ט) — איבערמוטהיג זיין, быть кичливымъ, загордиться, — ע"ד: וְרָם לבבך (דברים, ח', י"ד) — ובשני האופנים האלה הלב הוא הפועל. וכשהוא מחובר עם השם פָּנִים, יבוא במובנו הפשוט: וַיִּשָּׂא פניו אל-החלון (מ"ב, ט', ל"ב) — נשא פניו למעלה להביט. ועל-הרוב — בהשאלה: אם הוא בנושא עצמו — ענינו: הרמת הפנים והישרתם להביט בפני זולתו במנוחת-נפש: אז תִּשָּׂא פניך ממום (איוב, י"א, ט"ו); ומבלי בושה: ואיך אֶשָּׂא פני אל יואב אחיך (ש"ב, ב', כ"ב)· והפוכו: וַיִּפְּלוּ פניו (בראשית, ד', ה') — ומזה, לדעת רוב המפרשים: אם תיטיב שְׂאֵת (שם, שם, ז') — כמו: שְׂאֵת פניך, הפך הקודם (שם, שם, ו'): „ולמה נפלו פניך". (ועיין בסמוך). וְתִשָּׂא אל אלוה פניך (איוב, כ"ב, כ"ו) — ביחול ותקוה. וכשהוא מיוחס אל הש"י, טעמו — פניית פני השגחתו לטובה: יִשָּׂא ה' פניו אליך וגו' (במדבר, ו', כ"ו)· וכשהוא מתיחס אל פני הזולת, ענינו — הרמת פניו והפיק אליו רצון — האַנשטעללען, אַנזעהן, וואָהלוואָללענד אַנזעהען, уважать, благоволить: שמעתי בקולך וָאֶשָּׂא פניך (שמואל א', כ"ה, ל"ה), נָשָׂאתִי פניך גם לדבר הזה (בראשית, י"ט, כ"א), לא תִשָּׂא פני דל (ויקרא, י"ט, ט"ו) — והכפל: ולא תֶהְדַּר פְּנֵי גדול. וכן נרדף למליצת „הַכָּרַת-פנים". (עיין נכר). אשר לא נָשָׂא פני שרים וגו' (איוב, ל"ד, י"ט), אולי יִשָּׂא פני (בראשית, ל"ב, כ"א) — והפוכו: וְאוֹר פָּנַי לֹא יַפִּילוּן (איוב, כ"ט, כ"ד). וכמו במליצת „הִשְׁבַּת פנים". (עיין פָּנִים). שְׂאֵת פני-רשע לא-טוב (משלי, י"ח, ה'); לא יִשָּׂא פני כל-כפר (שם, ו', ל"ה)· ומזה — בבינוני פעול: וּנְשֻׂא פנים (מ"ב, ה', א') — איש, שנושאים פניו מפני מעלתו וחשיבותו. וְנֹשְׂאִים פנים בתורה (מלאכי, ב', ט') — וענינו: הַכָּרַת פני הגדולים בענינים הנוגעים לדיני התורה. ובחבור עם השם קול, ענינו — הרמת הקול: וַיִּשָּׂא עֵשָׂו קֹלוֹ ויבך (בראשית, כ"ז, ל"ח), המה יִשְׂאוּ קוֹלָם יָרֹנּוּ (ישעיה, כ"ד, י"ד); וע"ד ההשאלה: נָשְׂאוּ נהרות קוֹלָם, יִשְׂאוּ נהרות דָּכְיָם (תהלים, צ"ג, ג'); וַתִּשָּׂא כל-העדה ויתנו את-קולם (במדבר, י"ד, א'). ובחסרון השם קול, המובן בכח המאמר: יִשְׂאוּ מדבר ועריו (ישעיה, מ"ב, י"א) — והכפל: יָרֹנּוּ יושבי סלע. לא יצעק ולא יִשָּׂא (שם, שם, ב')· ועל כל ענין, שבא בהרמת קול: וְנָשְׂאוּ עליך קינה (יחזקאל, כ"ז, ל"ב), שָׂא קינה אל-נשיאי ישראל (שם, י"ט, א'), אֶשָּׂא בכי ונהי (ירמיה, ט', ט'), וְנָשָׂאתָ תפלה (מ"ב, י"ט, ד'), וַיִּשָּׂא משלו (במדבר, כ"ג, ז'), וְנָשָׂאתָ המשל הזה (ישעיה, י"ד, ד'), נָשָׂא עליו את

המשא (מ"ב, ט', כ"ה), (עיין משׂא), שְׂאוּ זמרה (תהלים, פ"א, ג'), יִשְׂאוּ בתף וכנור (איוב, כ"א, י"ב). וכן — בהזכרת שֵׁם והשמעת דבר לפני רבים, — אויסשפרעכען: לֹא תִשָּׂא את שם ה' אלהיך לשוא (שמות, כ', ז'), ובל אֶשָּׂא את־שמותם על־שפתי (תהלים, ט"ז, ד'), לא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא (שמות, כ"ג, א'), — ומזה: וחרפה לא נָשָׂא על קרבו (תהלים, ט"ו, ג'), וַתִּשָּׂא בריתי עלי פיך (שם, נ', ט"ז). ובדרך ההשאלה: אֶשָּׂא דעי למרחוק (איוב, ל"ו, ג'). ובא: נָשׂוּא לַשָּׁוְא עריך (תהלים, קל"ט, כ') — כמו: נָשְׂאוּ שִׁמְךָ לשוא. ובענין בטוי שבועת אָלָה: וְנָשָׂא בו אָלָה (מלכים א', ח', ל"א). ומזה — הֲבָאַת־דורן, שהיתה נעשית בהרמה להראות לכל, — דארברינגען: שְׂאוּ־מִנְחָה (תהלים, צ"ו, ח'), לעבדים נֹשְׂאֵי מִנְחָה (ש"ב, ח', ב', ו"ו). ומזה — במובן הרמת תרומות ומעשרות: וּבִשְׂאֵת מַשְׂאֹתֵיכֶם (יחזקאל, כ', ל"א). ומזה, לדעתנו, נאמר: לָשֵׂאת מַעְשַׂר הַחֹמֶר הַבָּת (שם, מ"ה, י"א) — ה„בת" היא המדה להפריש מעשר מן החמר. — ובהוראת פעל־עומד: ויהי ריב ומדון יִשָּׂא (חבקוק, א', ג') — ישא את־עצמו, יתהווה — ענטשטעהען, возникать. — ובענין פקידת מספר, — איינע זוממע. אויפנעהמען, сосчитать — בחבור לשם ראש: כי תִשָּׂא את ראש בני ישראל (שמות, ל', י"ב) — א"ת: תְקַבֵּל. וכן פירש"י. ויתכן, שהוא מלשון העלאה, כמו שמצאנו לשון עלה בפקידת מספרים: ולא עָלָה הַמִּסְפָּר במספר דברי הימים (דהי"א, כ"ז, כ"ד) — לפי שהוא עלוי הפרטים לסכום כללי. — שְׂאוּ את־ראש כל־עדת בני־ישראל (במדבר, א', ב'), שָׂא את ראש מלקוח השבי באדם ובבהמה (שם, ל"א, כ"ו). ובא גם בחבור לשם מִסְפָּר: וְשָׂא את מִסְפַּר שמֹתם (שם, ג', מ'). ובא: יִשָּׂא פרעה את ראשך (בראשית, מ', י"ג) — א"ת: יִדְכְּרִינָּךְ.

הנכון כפירש"י: „לשון חשבון, — כשיפקוד שאר עבדיו וגו', ימנה אותך עמהם". — ובא השם ראש, המיוחד לסכום כללי, ביחוס אל הפרט מן הכלל. — ובמובן זה נאמר: נָשָׂא אויל מרדך וגו' את־ראש יהויכין ויצא אתו מבית הכלוא (ירמיה, נ"ב, ל"א) — העלה זכרו במספר שאר המלכים והשרים. וכמו שפירש"י בלשון אחר. — ויש שפרשו מלשון הרמה והגבהה. — ובא: יִשָּׂא פרעה את־ראשך מעליך ותלה אותך על־עץ (בראשית, מ', י"ט) — לדעת המפרשים, ענינו: יסיר את ראשך ממקומו בחרב. ויתכן, שגם זה מן הקודם: יבטל מִנְיַן ראשך מבין שאר שריו, שלא תעלה במספר מנוייו; ולא עוד, אלא שיתלה אותך. — ובא במובן הרמה של סלוק דבר ממקומו וְכִלּוּיוֹ, — אויפהעבען, וועגרוימען, פערניכטען, устранять: וַיִּשָּׂאֵם דוד ואנשיו (ש"ב, ה', כ"א) — וי"מ: שרפם, העלה באש. (עיין משאת). ולדעת י"מ — מזה: וַתִּשָּׂא הארץ מפניו (נחום, א', ה'), — במובן פעל־עומד, — אֻכְּלָה באֵש. והנראה כדעת המבאר: נשאה את־עצמה, — חרדה ורעדה וחרגה ממקומה. — כמעט יִשָּׂאֵנִי עשני (איוב, ל"ב, כ"ב) — רש"י פירש: יסלקני מן העולם; ויש פותרים כמו: וַתִּשָּׂא הארץ מפניו (נחום, א', ה'). (ועיין בסמוך). ומזה, — במובן המוסרי, — סלוק חטא, ע"ד הוראת הפעל כפר, ביחס הפעול, — וועגרייסען, אבוווישען, פערציי‏הען, стирать: слѣдъ прегрѣшенія, простить: שָׂא נא פֶּשַׁע (בראשית, נ', י"ז), נֹשֵׂא עָוֹן ועובר על פשע (מיכה, ז', י"ח), אם תִּשָּׂא חַטָּאתָם (שמות, ל"ב, ל"ב); וכן — ביחס ש„אֶל": שָׂא נא לְפֶשַׁע (בראשית, נ', י"ז). וכן — בבחינת החוטא: ואַל־תִּשָּׂא לָהֶם (ישעיה, ב', ט') — שעורו: ואל תשא להם חטאתם. אֵל נֹשֵׂא היית לָהֶם (תהלים, צ"ט, ח'), כי נָשָׂא

אֶשָּׂא לָהֶם? (הושע, א׳, וי״ו)—בתמיהה. וְנָשָׂאתִי לְכָל־המקום (בראשית, י״ח, כ״ו). ובא גם ביחס הפּוֹעל: כמעט יִשָּׂאֵנִי עשׂני (איוב, ל״ב, כ״ב) — לדעתנו: מסופק אני אם יִשָּׂא לִי עוֹשׂני פשׁעי. ובא: ולא יִשָּׂא אלהים נֶפֶשׁ (ש״ב, י״ד, י״ד) — עיין במפרשים. והנראה, שעניננו: אלהים לא ישא עון רציחת־נפשׁ. — ובבינוני פ׳ ל: העם הישב בה נְשֻׂא־עָוֹן (ישעיה, ל״ג, כ״ד). ובחלוף האל״ף ביו״ד: אשרי נְשׂוּי־פֶּשַׁע (תהלים, ל״ב, א׳). — ה) במובן לקיחה ונטילה— נעהמען, брать, получать: לא חמור אחד מהם נָשָׂאתִי (במדבר, ט״ז, ט״ו) — ובמדרש: אין נְשִׂיאָה אלא לשון עֲמִיסָה, וכד״א: „ויערים איש על חמורו" (שמו״ר, ד׳) — בעלאַדען, нагру-зить, וְלָשֵׂאת את־חלקו (קהלת, ה׳, י״ח), יִשָּׂא ברכה מאת ה׳ (תהלים, כ״ד, ה׳). והתיחד ללקיחת אִשָּׁה, — איינע פרוי נעהמען: וַיִּשְׂאוּ נשים למספרם (שופטים, כ״א, כ״ג), נשים שמונה־עשרה נָשָׂא (דהי״ב, י״א, כ״א), ויתחזק אביהו וַיִּשָּׂא־לוֹ נשים ארבע עשרה (שם י״ג, כ״א). וראינו להעיר, כי לא נמצא הפעל נשׂא במובנו זה בתורה, ורגיל הרבה במשנה ובגמרא: הַנּוֹשֵׂא את האשה (כתובות, א׳, ו׳), ארוסות וּנְשׂוּאוֹת (יבמות, ק״ז, ע״א, ולהלן בכל הסוגיא). ומרוב ההשתמשות בהוראה זו, הושאל הבינוני פעול גם על הבעל: שלשה אחים שנים מהן נְשׂוּאִים שתי אחיות (יבמות, ג׳, וי״ו). ובחלוף האל״ף ביו״ד: ואחד נָשׂוּי נכרית (שם). — ובחבור עם השם חֵן, חֶסֶד, בכתבי־הקדש האחרונים, עניננו כטעם הפעל מצא, בבחינה זו, בכתבי־הקדש הראשונים: וַתִּשָּׂא חֵן וָחֶסֶד לפניו (אסתר, ב׳, י״ז), ותהי אסתר נֹשֵׂאת חֵן (שם, שם, ט״ו), וַתִּשָּׂא חֶסֶד לפניו (שם, שם, ט׳). ובמשנה אמרו: נֹשֵׂא שׂכר (ב״מ, ו׳, ח׳) — כמו: נוֹטֵל שׂכר. — ובמשנה, בקשור עם הפעל נתן, עניננו—התעסקות במסחר, שלוקח ומוכר: מי שיש לו חמשים זוז והוא נוֹשֵׂא וְנוֹתֵן בהם (פאה, ח׳, ט׳); ובהשאלה — בענין וִכּוּחַ בדבר למודי, ששואלים ומשיבים: ובחמשה נוֹשְׂאִים וְנוֹתְנִים (סנהדרין א׳, ה׳). ועיין להלן ערך מַשֹּׂא.

הנפעל,—א) ההוראה הראשונה,— היות נשוא ועמוס על־גבי־אחרים — געטראַגען ווערדען, быть носиму: וְנִשָּׂא בם את השלחן (שמות, כ״ה, כ״ח), ככר עפרת נִשֵּׂאת (זכריה, ה׳, ז׳). ומזה — נשיאה של עקירה בעל־כרחו: וְנִשָּׂא כל אשר בביתך (מ״ב, כ׳, י״ז). — על־כתף תִּנָּשֶׂאנָה (ישעיה, מ״ט, כ״ב), על־צד תִּנָּשֵׂאוּ (שם, ס״ו, י״ב); נָשׂוֹא יִנָּשׂוּא (ירמיה, יו״ד, ה׳) — כמו: יִנָּשׂאוּ. ומזה — בענין קבלת מתנה ומנחה: אִם נִשֵּׂאת נִשָּׂא לנו (שמואל ב׳, י״ט, מ״ג) — דאַרגעבראַכט ווערדען. ב) התרוממות במובן הפשוט,— זיך ערהעבען, ערהאָהעט ווערדען, взды-маться, возвыситься: כל גיא יִנָּשֵׂא (ישעיה, מ׳, ד׳), וּבְהִנָּשֵׂא החיות וגו׳ (יחזקאל, א׳, י״ט). ובמובן המוסרי—התרוממות גדולה וכבוד, נרדף עם הפעל רום: יָרוּם וְנִשָּׂא וגבה מאד (ישעיה, נ״ב, י״ג), כי נִשֵּׂאת למעלה מלכותו (דה״א, י״ד, ב׳), הִנָּשֵׂא שופט הארץ (תהלים, צ״ד, ב׳), עתה אֵרוֹמָם, עתה אֶנָּשֵׂא (ישעיה, ל״ג, יו״ד). ובמובן שם־תואר: גבעה נִשָּׂאָה (ישעיה, ל׳, כ״ה), הר גבה וְנִשָּׂא (שם, נ״ז, ז׳), ארזי הלבנון הרמים וְהַנִּשָּׂאִים (שם, ב׳, י״ג), הגבעות הַנִּשָּׂאוֹת (שם, שם, י״ד), כי כה אמר רָם וְנִשָּׂא (שם, נ״ז, ט״ו). ובענין גאוה: ועפעפיו יִנָּשֵׂאוּ (משלי, ל׳, י״ג) — והקודם: דור מה רָמוּ עיניו. ובא: וְנִשָּׂא ההמון וְרָם לבבו (דניאל, י״א, י״ב), יִנָּשְׂאוּ להעמיד חזון (שם, שם, י״ד) — והוא מן הפיעל: מְנַשְּׂאִים את־נפשם וכו׳ (ירמיה, כ״ב, כ״ז). ובמשנה — בענין נשואין: בתולה

נְשֵׂאת (כתובות, א׳, א׳) — פֿערהייראַטהעט ווערדען; ומזה בברייתא: יתום ויתומה שבאו לִינָשֵׂא (תחת לְהִנָּשֵׂא) (כתובות, ס״ז, ע״ד א׳ וב׳). וע״ד לשון הארמית—בסמ״ך: בת־ישראל, שֶׁנִּיסֵּת לכהן (יבמות, ז׳, ב׳).

הפיעל, מעין הקל: א) במובן הפשוט, — נשיאה של עקירה בע״כ — וועגפֿיהרען: וְנִשָּׂא אתכם בצנות (עמוס, ד׳, ב׳), — בקמ״ץ. ועל־הרוב: ב) במובן המושאל, — הגדלת מעלה וכבוד — ערהעבען, возносить: וכי נִשֵּׂא ממלכתו (ש״ב, ה׳, י״ב), — בציר״ה. אשר נִשְּׂאוֹ על השרים (אסתר, ה׳, י״א), מְנַשְּׂאִים את־היהודים (שם, ט׳, ג׳) — חולקים להם כבוד. הם מְנַשְּׂאִים את־נפשם וכו׳ (ירמיה, כ״ב, כ״ז) — מרימים את־עצמם בתקוה טובה. — ובא: ג) בענין ניהול וכלכול, — פֿערהעלפֿען, טראַגען: חירם מלך צר נִשָּׂא את־שלמה (מלכים א׳, ט׳, י״א), וַיְנַשְּׂאוּהוּ אנשי מקמו בכסף (עזרא, א׳, ד׳), — וזה ע״ד שמוש הפעל נהל: וַיְנַהֲלֵם בלחם (בראשית, מ״ז, י״ז) — ומזה, לדעתנו, בענין טפול וכלכול: וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם עד־העולם (תהלים, כ״ח, ט׳), וַיְנַשְּׂאֵם כל ימי עולם (ישעיה, ס״ג, ט׳).

ההפעיל: א) כעין הקל, — נשיאה רבה: וְהִשִּׂיאוּ כל ישראל אל העיר ההיא חבלים (שמואל ב׳, י״ז, י״ג) — צוזאַממענטראַגען. ב) יוצא, — במובן המוסרי, — טעינה ועמום: וְהִשִּׂיאוּ אותם עון אשמה (ויקרא, כ״ב, ט״ז). ובמשנה — בענין נשואין: כל שֶׁהִשִּׂיאוּהָ אמה ואחיה לדעתה (יבמות, י״ג, ב׳), — פֿערמעהלען, выдать замужъ; ובברייתא: מַשִּׂיאִין את היתומה ואחר כך מַשִּׂיאִין את היתום (כתובות, ס״ז, ע״ב), וכן: לְהַשִּׂיאוֹ אשה (קדושין, כ״ט, ע״ב) — פֿערהייראַטהען, женить. — וישראלים הַמַּשִּׂיאִים לכהונה (סנהדרין, ד׳, ה׳). ובע״א: אין משחיזין את הסכין, אבל מַשִּׂיאִין אותה על־גבי חברתה (ביצה, ג׳, ז׳)—אויפֿטראַגען. ולדעת רש״י, הוא מלשון: שָׂא נא כליך (בראשית, כ״ז, ג׳). — ובענין העתקה: וקלפו את הסיד וְהִשִּׂיאוּהָ (סוטה, דף ל״ה, ע״ב) — ופירש״י: העתיקוה. ובהשאלה: הִשִּׂיאוֹ לדבר אחר (עבודה זרה, פרק ב׳, ה׳) — ועיין תוי״ט. ובע״א: מַשִּׂיאִין לו עצה ההוגנת לו (יבמות, י״ב, ג׳; ובגמרא שם, דף ק״ו, ע״ב) — וענינו: בעאַנטראַגען, предложить. ובמובן העלאת אֵשׁ: היו מַשִּׂיאִין מַשּׂוּאוֹת (ר״ה, ב׳, ב׳). ובתפלה: „וְהַשִּׂיאֵנוּ ה׳ אלהינו את ברכת מועדיך" — הרב בעל ס׳ אבודרהם כתב: הנכון, שהוא מלשון וישא משאות, שענינו דוכן, וענינו — שלח לנו דוכן ברכת מועדיך; וגם יתכן, שהוא מלשון משא בני קהת, — הטעיננו את ברכת מועדיך. — עכ״ל. והנראה, שהוא מלשון: יִשָּׂא ברכה מאת ה׳ (תהלים, כ״ד, ה׳).

ההתפעל, מן הנפעל, בהוראה ב, במובן הרָמה — זיך ערהעבען, — במובן הפשוט: וכארי יִתְנַשָּׂא (במדבר, כ״ג, כ״ד) — והקודם: כלביא יָקוּם. ובמובן המושאל — התחזק, התקומם והתגדל: להיות ממלכה שפלה לבלתי הִתְנַשֵּׂא (יחזקאל, י״ז, י״ד), ולא תִתְנַשֵּׂא עוד על־הגוים (שם, כ״ט, ט״ו); ובחסרון התי״ו: וְתִנַּשֵּׂא מלכותו (במדבר, כ״ד, ז׳). ומזה בפיוט: ובו תִנַּשֵּׂא מלכותך (רשות למוסף ר״ה). וביחוס אל הש״י: וְהַמִּתְנַשֵּׂא לכל לראש (דהי״א, כ״ט, י״א), ובחסרון התי״ו: וַיִּנַּשֵּׂא לעיני כל הגוים (דהי״ב, ל״ב, כ״ג). ובא בענין הרמה של גאוה — שטאָלצירען, возгордиться: ומדוע תִּתְנַשְּׂאוּ על קהל ה׳ (במדבר, ט״ז, ג׳), אם־נבלת בְהִתְנַשֵּׂא (משלי, ל׳, ל״ב). ובמובן התחזקות והתאמצות להשיג מעלה: מִתְנַשֵּׂא לאמר אני אמלך (מ״א, א׳, ה׳).

נְשָׂא, ארמית, — כבעברית. בארמית שבמקרא, הקל: א) לקיחה, נטילה: שֵׂא אזל אחת המו (עזרא, ה׳, ט״ו). ב) העתקה והעברה — פֿאָרטטראַגען,

уносить : וְנָשָׂא המון רוחא (דניאל, ב׳, ל״ה).

התפעל, — התגדלות, — זיך ערהעבען, возноситься : על מלכין מִתְנַשְּׂאָה (עזרה, ד׳, י״ט).

נְשֵׂאת, ש״נ, — מַתָּנָה, שנושאים ונותנים, — געשענק, подарокъ : אם נִשֵּׂאת נשא לנו (ש״ב, י״ט, מ״ג), — פ״א במקרא, ותחתיו רגיל השם מַשְׂאֵת.

נְשֻׂאָה, ש״נ, עיקרו, — בינוני פעול לנקבה, — דבר שצריכים לשאת אותו, — דאס, וואס געטראגען ווירד, несомое : נְשֻׂאֹתֵיכֶם עמוסות משא לעיפה (ישעיה, מ״ו, א׳) — שם-כנוי של התול לפסילי ע״ז, וכעין שנאמר עליהם : נָשׂוֹא יִנָּשׂוּא, כי לא יצעדו (ירמיה, יו״ד, ה׳) — ושעור הכתוב הנ״ל: הפסילים, שלא יוכלו למוש ממקומם בעצמם, הם עמוסים עתה על הבהמות כמשא כבד מפני גדלם וכבדם. — והרשד״ל פירש : כאלו היה מנוקד נוֹשְׂאוֹתֵיכֶם והוא כנוי לבהמות, הנושאות את הפסילים.

נָשִׂיא, ש״ז, ע״מ נָגִיד, עיקרו — איש מורם מעם, שהוא שר ושופט עליהם, — פירסט, князь : אשר נָשִׂיא יחטא (ויקרא, ד׳, כ״ב) ; ובסמיכות : נְשִׂיא אלהים אתה בתוכנו (בראשית, כ״ג, ו׳). ומזה התיחד השם הזה לראשי השבטים בישראל: נָשִׂיא אחד ליום (במדבר, ז׳, י״א), נָשִׂיא אחד מִמַּטֵּה (שם, ל״ד, י״ח). וגם — בבני ישמעאל : שנים-עשר נְשִׂיאִם יוליד (בראשית, י״ז, כ׳). וכן — בנשיא לבית-אב : וּנְשִׂיא בֵית-אָב לגרשני (במדבר, ג׳, כ״ד). ולפי שהיו בשבט לוי הרבה נשיאי בתי-אבות, נקרא אלעזר הכהן הראש על כלם : וּנְשִׂיא נְשִׂיאֵי הלוי (שם, שם, ל״ב). ולפי מדרגתם נקראו : נְשִׂיאֵי הַמַּטֹּת (שם, ז׳, ב׳), נְשִׂיאֵי הָאָבוֹת (מ״א, ח׳, א׳), ובכלל : נְשִׂיאֵי הָעֵדָה (שמות, ט״ז, כ״ב), נְשִׂיאֵי עֵדָה קְרִאֵי מוֹעֵד אַנְשֵׁי-שֵׁם (במדבר, ט״ז, ב׳), וּנְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל (שם, א׳, מ״ד). ונעלה מהם המלך, מיום מלוך מלך בישראל, שהיה ראש לכל העם כלו ומלכותו ירושה לזרעו אחריו. וע״ד ההשאלה נאמר בִּשְׁלֹמֹה: כי נָשִׂיא אשיתנו כל ימי חייו (מ״א, י״א, ל״ד) ; והנביא יחזקאל אמר: ועבדי דָוִד נָשִׂיא בתוכם (יחזקאל, ל״ד, כ״ד), וכן משפטו לקרוא למלכי-ישראל, אשר נשא נבואתו עליהם לעתיד לבוא, מפרשה מ״ם ולהלן בשם נָשִׂיא: את הַנָּשִׂיא נָשִׂיא הוא (שם, מ״ד, ג׳), וכדומה פעמים הרבה. — והערנו על זה בספרנו „דה״י לבני-ישראל" (חלק א׳, ס׳ 43). — ובמשנה, בפירוש „אשר נָשִׂיא יחטא" (ויקרא, ד׳, כ״ב), אמרו: איזהו נָשִׂיא? זה מֶלֶךְ (הוריות, ג׳, ג׳). והכוונה: ראש העם כלו — להוציא נְשִׂיא-שבט (גמרא, הוריות, י״א, א׳). — ובשם נְשִׂיא נקראו גם כל ראשי האומות: נְשִׂיא מדין (במדבר, כ״ה, י״ח), וּנְשִׂיא מארץ מִצרים (יחזקאל, ל׳, י״ג), נְשִׂיאֵי הים (שם, כ״ו, ט״ז), נְשִׂיאֵי קדר (שם, כ״ז, כ״א). — ובימי בית שני התיחד השם „נָשִׂיא" לראש הסנהדריא. ומשנהו היה נקרא אב-בית-דין: הראשונים היו נְשִׂיאִים, והשניים להם אבות-בתי-דינים (חגיגה, ב׳, ב׳), (וכן נקראו ראשי הישיבות הגדולות אחרי אשר בטלה הסנהדרין), כְּשֶׁהַנָּשִׂיא נכנס, כל העם עומדים ואין יושבים, עד שיאמר להם: שבו. כשאב-בית-דין נכנס, עושין לו שורה אחת מכאן ושורה אחת מכאן, עד שישב במקומו (הוריות, דף י״ג, ע״ב), רבן שמעון בן-גמליאל נְשִׂיא, ר׳ מאיר חָכָם, רב נתן אב-בית-דין (שם).

נְשִׂיאִים, שם בל״ר, — עֲנָנִים — וואָלקען, облака : נְשִׂיאִים ורוח — וגשם אין (משלי, כ״ה, י״ד), מעלה נְשִׂאִים מקצה הארץ (תהלים, קל״ה, ז׳), ויעל נְשִׂאִים מקצה-ארץ (ירמיה, נ״א, ט״ז) — לדעת המבארים, נקראו כן, לפי שהם מתהווים מן הָאֵדִים העולים ונשאים לגובה האויר.

שִׂיא, ש"ז, — גֹּבַהּ, תּוֹעָפוֹת, — האֶהעֶ, ערהַבענהייט, высота: אם יעלה לשמים שִׂיאוֹ (איוב, כ', ו"ו).

שְׂאֵת, (ועיקרו — משאת), ש"נ, המקור בקל: א) גבה וגדל, — האֶהעֶ, גראֶססע: מְשֵּׂתוֹ יגורו אלים (איוב, מ"א, י"ו) — בחסרון אל"ף. — ועם־זה — מקום גבוה, — האֶהע, — ובמובן המושאל: אך מִשְּׂאֵתוֹ יעצו להדיח (תהלים, ס"ב, ה') — ממקום גדולתו. ב) גדולת מעלה, — ווירדע, ערהאַבענהייט, достоинство, величіе: יתר שְׂאֵת ויותר עז (בראשית, מ"ט, ג'), הלא שְׂאֵתוֹ תבעת אתכם (איוב, י"ג, י"א), וּמִשְּׂאֵתוֹ לא אוכל (שם, ל"א, כ"ג) — ורש"י פירש: ומכובדו. ממנו משפטו וּשְׂאֵתוֹ יצא (חבקוק, א', ז') — כמו: מירו לו משפט ושאת, — אין עליו מורא ו־ל אשר יחפוץ יעשה. — ובא: אם תיטיב שְׂאֵת (בראשית, ד', ז'), (עיין לעיל), — ולא רחוק לשער, שענינו — מַשְׂאֵת, בהוראת מַתָּנָה, והוא: ג) כנוי אל הקרבנות, שהביא כמנחה אל הש"י, — והטעם: אל תאמר בלבבך, כי לא שעיתי אל קרבנך מפני שהוא קרבן גרוע, מפרי האדמה, כנגד קרבן אחיך, שהוא מבכורות צאנו; אם תיטיב שְׂאֵת — אם תיטיב משאת קרבנך ואם לא תיטיב — הכל אחד בעיני, כי רואה אנכי לפתח חטאת רובץ. (ועיין חטאת). — והתיחד השם שְׂאֵת למין נֶגַע רשום ונראה לעין, כאלו גבוה מן העור —, מאהל, ערהאַבענשיינענדע שטעללע: שְׂאֵת או סַפַּחַת (ויקרא, י"ג, ב'), שְׂאֵת־לְבָנָה בעור (שם, שם, יו"ד), שְׂאֵת הַמִּכְוָה (שם, שם, כ"ח), שְׂאֵת־הַנֶּגַע לְבָנָה אדמדמת (שם, שם, מ"ג). — ועיין באור הרנה"ו.

מַשָּׂא, ש"ז, — א) שם־הפעולה, — נשיאה — דאס העבען, טראַגען, אויפלאדונג, ношеніе: לעבד וּלְמַשָּׂא (במדבר, ד', כ"ד), ועבדת מַשָּׂא באהל מועד (שם, שם, מ"ז) מַשָּׂא בכתף (דה"ב, ל"ה, ג'), עַל־עבדתו ואל־מַשָּׂאוֹ (במדבר, ד', י"ט), וינצלו להם לאין מַשָּׂא (דהי"ב, כ', כ"ה) — עד שכשל כח לשאת עוד, — צור ניכט פאָרט־שאַפען, до невозможнаго перенесенія. ב) הדבר שנושאים וביחוד שיש טורח במשאו —, לאַסט, בירדע, ноша: ואל־תשאו מַשָּׂא (ירמיה, י"ז, כ"א), ולא־תוציאו מַשָּׂא מבתיכם (שם, שם, כ"ב), לבלתי הביא מַשָּׂא; ולבלתי שאת מַשָּׂא (שם, שם, כ"ד — כ"ז), כְּמַשָּׂא כבד יכבדו ממנו (תהלים, ל"ח, ה'). ובא נסמך לשעור כֹּבד המשא: מַשָּׂא צמד־פרדים אדמה (מ"ב, ה', י"ז). מַשָּׂא לַעֲיֵפָה (ישעיה, מ"ו, א') — הפסילים הם משא לנפש העיפה של הבהמות. — ובדרך ההשאלה: והיית עלי לְמַשָּׂא (שמואל ב', ט"ו, ל"ג), ואהיה עלי לְמַשָּׂא (איוב, ז', כ'). ובמובן המוסרי: לשום את מַשָּׂא כל העם הזה עלי (במדבר, י"א, י"א), טרחכם וּמַשַּׂאֲכֶם (דברים, א', י"ב). ומזה: ג) מסי המלכים — אויפלאַגען, налогъ: ויחלו מעט מִמַּשָּׂא מלך ושרים (הושע, ח', יו"ד). ובא: מביאים ליהושפט מִנְחָה וְכֶסֶף מַשָּׂא (דה"ב, י"ז, י"א) — הנכון כדעת המבאר הר"י וויסע, שענין „מנחה" הוא דורן ונדבה, ו„כסף משא" הוא מס הקבוע המוטל על העמים. — וּבָנָיו וְרֶב (בכתיב, והקרי: יִרֶב) הַמַּשָּׂא עָלָיו וִיסוֹד בֵּית הָאֱלֹהִים (דהי"ב, כ"ד, כ"ז) — מקרא קשה הוא. ובתרגום רב יוסף מתורגם: ובנוי דמן מסקין מיסק על דבית יהודה כד הוה מיסר בית מקדשא דא בר ממימר מלכא וכהניא ואתקטלו בקרבא וגו'. — וכן — בחבור עם השם נֶפֶשׁ, — נשיאות הנפש ותשוקתה, זעהנזוכט, вожделѣніе: ואת מַשָּׂא נפשם — בניהם ובנותיהם (יחזקאל, כ"ד, כ"ה) — והוא מן: „ואליו הוא נשא את־נפשו (דברים, כ"ד, ט"ו). — ד) מאמר

מליציו, הנאמר בהרמת הקול, — פּאָרטראַג, אויםשפרוך, рѣчь, изрокъ: דברי למואל מלך, מַשָּׂא (משלי, ל״א, א׳), דברי אגור בן־יקא הַמַּשָּׂא (שם, ל׳, א׳). ועל־הרוב — מאמר נבואי, ורגיל הרבה בספר ישעיה: מַשָּׂא בבל (ישעיה, י״ג, א׳), מַשָּׂא מצרים (שם, י״ט, א׳), מַשָּׂא מדבר ים (שם, כ״א, א׳), מַשָּׂא גיא חזיון (שם, כ״ב, א׳), וכדומה. ועל־המעט — בספרי שאר הנביאים: מַשָּׂא נינוה (נחום, א׳, א׳), הַמַּשָּׂא אשר חזה חבקוק הנביא (חבקוק, א׳, א׳). וכבר בימי ירמיה החלו לצניי־הדור לגנות את השם מַשָּׂא בהוראה זו והוציאוהו לענין משא בהוראת טעינה כבדה: וכי ישאלך העם הזה וגו׳ מַה־מַּשָּׂא ה׳, ואמרת אליהם אֶת־מַה־מַּשָּׂא: ונטלתי אתכם (ירמיה, כ״ג, ל״ג) — ועוד שם כל הענין. — ופ״א ברבוי: מַשְׂאוֹת שָׁוְא ומדוחים (איכה, ב׳, י״ד) — נבואות נביאי־השקר. — והתיחד אל כלל נגינות מקהלות הלוים המשוררים על הדוכן, שהיו משוררים בהרמת קול: וּכְנַנְיָהוּ שַׂר־הַלְוִיִּם בְּמַשָּׂא; יָסֹר בַּמַּשָּׂא, כִּי מֵבִין הוּא (דהי״א, ט״ו, כ״ב) — שעור הכתוב: כנניהו היה שר־הלוים בְּמַשָּׂאָם, ומשפטו היה ללמדם להשוות את הקולות בנשאם קולם, כדי שתהיה הסכמה ערוכה בין הקולות השונים. וטעם יסר כמו: וְיִסְּרוֹ למשפט (ישעיה, כ״ח, כ״ו); וי״מ — מן יָשֹׂר, מן: וּלְשָׂרִים למשפט יָשֹׂרוּ (שם, ל״ב, א׳). וכנניהו זה נקרא: הַשַּׂר הַמַּשָּׂא הַמְשֹׁרְרִים (דהי״א, ט״ו, כ״ז) — והשעור: שר המשא של המשוררים. — ובמשנה, בחבור עם השם מַתָּן, ענינו — עסק — געשעפט: ממעטין בְּמַשָּׂא וּמַתָּן (תענית, א׳, ז׳) — נגזר מן הפעלים: הוא נושא ונותן בהם (פאה, ח׳, ט׳); ובהשאלה — התעסקות בדבר למודי: „מַשָּׂא וּמַתָּן של הלכה״, — דומה אל הארמית: „שקלא וטריא״.

מַשָּׂא, ש״ם, — על משקל מַשּׁוֹר, — פעם אחת במקרא, בסמיכות אל השם פָּנִים: וּמַשֹּׂא פָנִים ומקח שחד (דהי״ב, י״ט, ז׳) — אַנזעהן דער פערזאָן, ריקקזיכט, лицепріятіе. ובדחז״ל — בהוראת השם מַשָּׂא א), ב): לא פרק מַשּׂוֹאָן מעליו (במדבר רבה, י״ט), ובמשנה — בחלוף האל״ף ביו״ד: מפני מַשּׂוֹי הדרך (שקלים, ב׳, א׳) — טרח המשוי בדרך. והיה עמו מַשּׂוֹי ג׳ חמורים (תענית, כ״ז, א׳). ובע״א: משלח בני־אדם גדולים, שנושאים מַשּׂוֹאִין ועושים משפטים (במדב״ר, י׳) — שומרי משמרת, — ווירדענטרעֶגער.

מַשְׂאֵה, שם: בער אפו וכבד מַשָּׂאָה (ישעיה, ל׳, כ״ז) — רש״י פירש, על־פי תיב״ע, שהה״א היא יתירה ואינו אלא כמו מַשָּׂא, לכך נקודה רפה. וכך פירש הרד״ק. והראב״ע פירש מענין: וְהַמַּשְׂאֵת החלה (שופטים, כ׳, מ׳), (עיין להלן), שענינו — התנשאות העשן; אחרי שאמר: „בֹּעֵר אַפּוֹ״, הוסיף: „כֹּבֶד מַשָּׂאָה —, שהוא מעלה עשן כבד, — רויכזוילע, столбъ дыма.

מַשְׂאֵת, ש״נ, — א) מנחה וּמַתָּנָה, שנושא הנותן ומריםה לתתה אל המקבל —, געשענק, подарокъ: ויתן לו רב טבחים ארחה וּמַשְׂאֵת (ירמיה, מ׳, ה׳), וישא מַשְׂאֹת מאת פניו אליהם ותרב מַשְׂאַת בנימן מִמַּשְׂאֹת כלם (בראשית, מ״ג, ל״ד), ותצא אחריו מַשְׂאַת המלך (ש״ב, י״א, ח׳) — והיא המנה, שמרים בעל־הבית לאורחיו מן הסעודה. ב) הרמה ונטילה, — דאס ערהעבען: מַשְׂאַת כפי (תהלים, קמ״א, ב׳), ומזה — הרמה ועליה למעלה: מַשְׂאַת הֶעָשָׁן (שופטים, כ׳, ל״ח) — דאס אויפשטייגען דעס רויכעס, — וגם בזולת הסמיכות לשם עָשָׁן: וְהַמַּשְׂאֵת החלה לעלות מן העיר עמוד עשן (שם, שם, מ׳) — פייערזוילע, רויכזוילע. ומזה: ועל בית הכרם שאו מַשְׂאֵת (ירמיה, ו׳, א׳) — משאת אש וענן, לסימן ורש״י פירש: נֵם להקבץ, — ויג.ש׳.

זלדעת פירסט, הוא מיסודו של נסס, ובערבית — נץ, — סימן שנותנים על־ידי העלאת עמוד־אש, — פייערזיילע. ג) בענין משא, — לאסט: מַשְׂאַת עליה חרפה (צפניה, ג', י"ח) — כמו: משאת חרפה עליה.—ומזה: ד) מַס— אויפלאגע, שטייער, налогъ: וּמַשְׂאַת־בַּר תקחו (עמוס, ה', י"א)—מס מן התבואה. והמבאר פי"ש: מעט התבואה, אשר קבץ ביגיעה רבה.— מַשְׂאַת משה עבד־האלהים על־ישראל במדבר (דהי"ב, כ"ד, ט') — הם התרומות והמעשרות, אשר הטיל משה על ישראל.— ראשית מַשְׂאוֹתֵיכֶם (יחזקאל, כ', מ')— היא תרומה, והראוי: מַשְׂאוֹתֵיכֶם. ולדעת י"מ, בא מן המשקל הזה גם בענין משא של נבואה, — אויס־שפרוך: ויחזו לך מַשְׂאוֹת שוא ומדוחים (איכה, ב', י"ד) — והראוי: מַשְׂאוֹת. ובא: ה) לְמַשְׂאוֹת אותה משרשיה (יחזקאל, י"ז, ט') — ענינו: עקירה והסערה — אויסרייססען, והוא שם־הפעולה.— ולדעת י"מ — מזה: לעבד וּלְמַשָּׂא (במדבר, ד', כ"ד)—לְמַסַּע את המחנות, והוא ע"ד לשון סורית, שאומרים לְמַקְטְלוּ במקום לְהַקְטִיל. (הרשד"ל).

מַשּׂוּאָה, במשנה, ש"נ,—כעין מַשְׂאַת בעברית, — מִשּׂוּאַת־אֵשׁ, — פייערזיילע, огненный столбъ, לסימן: היו משיאין מַשּׂוּאוֹת (ר"ה, ב', ב').

מַשָּׂאִי, ש"ת, בחכמת הפילוסופיא, אשר חדש, כנראה, הר"ש תבון, וכמו שהוא מפרשו בפירוש המלות הזרות ל„מורה הנבוכים" ואומר: מַשָּׂאִי — שם כת מן הפילוסופים, נמשכת אחרי דעת אריסטו; ופירש מַשָּׂאִים — הוֹלְכִים. עיי"ש. והוא תחת השם היוני „פעריפאטעטאס", שענינו— הליכה בטיול, שהיה מנהג אריסטו ותלמידיו לטייל, בשעה שהיו עוסקים במחקרי הפילוסופיא, במהלכים בבנין הגדול הנקרא „ליציאום".

נְשׂוּאִין, במשנה, שם, — א) נשיאת־אשה, חתונה—הייראטה, вѣнчаніе: בארוסין וּבְנִשּׂוּאִין (תענית, א', ז'), מִן הַנִּשּׂוּאִין גובה הכל (כתובות, ה', א')—כמו: אחר הנשואין.— ובמדרש: ב) פקודה ומשטרת — אמט: לא נטא נְשׂוּאִין של ישראל אלא עשר שנים (במדבר רבה, ג').

נְשִׂיאָה, נְשִׂיאוֹת, —א) שה"פ: הקדים הכתוב לקחת נְשִׂיאוּת ראש (במדבר רבה, כ"ט) — צאהלען. „נְשִׂיאוּת כפים" בכהנים, שנושאים כפיהם לברך את העם (סוטה, ל"ח, ע"א, ובב"מ). ובפיוט: נְשִׂיאַת נוצר נשר (קינה, איכה יוצת). ובמחקר: אמנם המקרים כלם הם נשואים נְשִׂיאַת ראשונות על העצם („מורה נבוכים", א', ע"ג). ב) כבוד משמרת הנשיא—פירסטענרעכט: נכנס רבן גמליאל וכסר לו סדרי נְשִׂיאוּת, אומר לו: בני נהוג נְשִׂיאוּתְךָ ברמים (כתובות ק"ג, ע"ב).

א) נָשָׁא, פעו"י; לדעת קצת, נמצא בקל, יוצא, פעם אחת: ונשיתי אתכם נָשֹׁא (ירמיה, כ"ג, ל"ט); וקרוב לשמוע, שיסודו שוא, בהוראת שָׁוְא. (עיי"ש). והוראתו העיקרית, כנראה, — תעיה — אירען. הנפעל, פ"א במקרא, — היות תועה ומוטעה במחשבה—זיך אירען, זיך טיישען: נִשְּׁאוּ שרי נף (ישעיה, י"ט, י"ג). ורוב שמושו בבנין

הפעיל, יוצא, — א) הַתְעוֹת אחרים בעצה רעה—אירע פיהרען, טיישען, ввести въ заблужденіе, сбивать съ пути, совращать: תפלצתך הִשִּׁיא אֹתָךְ (ירמיה, מ"ט, ט"ז), הנחש הִשִּׁיאַנִי (בראשית, ג', י"ג). וביחס הלמ"ד: הַשֵּׁא הִשֵּׁאתָ לָעָם הזה (ירמיה, ד', יו"ד) — הבטחת לעם הבטחות טובות והתעית אותם על ידי זה. אַל־יַשִּׁיאוּ לָכֶם נביאיכם (שם, כ"ט, ח'); אַל תַּשִּׁאוּ נַפְשֹׁתֵיכֶם (שם, ל"ז, ט') — אל תתעו תרמו את־

עצמכם בתקות שוא. ב) גרוי ושסוי, שבא ג"כ בדרך הטעאה, — אנרייצען: יַשִּׁיא מָוֶת עלימו (תהלים, נ"ה, ט"ז) — לפי הקרי, והכתיב: יַשִּׁימָוֶת, במלה אחת. לא יַשִּׁיא אויב בו (שם, פ"ט, כ"ג). (ועיין נשא ב).

מַשָּׁאוֹן, ש"ז, פ"א במקרא: תְּכַסֶּה שנאה בְּמַשָּׁאוֹן (משלי, כ"ו, כ"ו) — לדעת המבארים האחרונים, ענינו — הטעָאה, רמיה — טיישונג, בעטרוג, обманъ. ועיין שאה, שאו.

שֵׁאת, שם, — לרד"ק, ענינו—הטעאה בפתוי דברי-שקר — טיישונג: הַשֵּׁאת והשבר (איכה, ג', מ"ז); והנכון, שהוא משרש שאה. (ע"ש). — וכן, לרד"ק, פירוש הכתוב: מַשְׂאוֹת שוא ומדוחים (איכה, ב', י"ד), גם-כן בהוראת הטעאה, כמו משאות בשי"ן ימנית, — הטעאה בנבואות-שקר, — טיישונג.

הַשָּׁאָה, שה"פ, בדבא"ם, — הטעאה ופתוי בשקר—טיישונג: ופירושו הַשָּׁאָה („אמונות ודעות", מאמר ז"ו).

ב) **נָשָׁא**, דומה אל הפעל נשה בה"א, נרדף עם הפעל לוה, ומתיחס אל הַמַּלְוֶה, שיש לו כח ויכלת לגבות חובו בחזקה, — אן יעמאנדען לייהען, ссужать, מיט איינער שולד בעלאסטען: וכל איש אשר-לו נֹשֶׁא (ש"א, כ"ב, ב')— שולדהערר, גלויביגער, кредиторъ; כאשר נֹשֶׁא בו (ישעיה, כ"ד, ב'); איש באחיו אתם נֹשְׁאִים (נחמיה, ה', ז')—בכתיב, ובקרי: נֹשִׁים, בלא אל"ף. (ועיין נשה) — ומזה, לדעת קצת, בבנין

הפעיל, — נגישה, כנגישת נשה, — דרענגען, קוועלען: לא יַשִּׁיא אויב בו (תהלים, פ"ט, כ"ג), יַשִּׁיא מות עלימו (שם, נ"ה, ט"ז) — המות יבוא עלהם כנושה, הנוגש בחזקה. ומסיים: ירדו שאול חיים, — יתקף בהם לשלם לו חובו וירדו עמו שאול. וכבר רמזו על פירוש זה רז"ל (ואם על דרך הדרש) במה שאמרו: ישיא מות, — היושב בבית מרועע, עושה מלאך המות דינסיטים שלו, דכתיב: ישיא מות עלימו, כמה דתימר: כי תשה ברעך משאת מאומה (ירושלמי, שבת, פרק ב'), ודינסיטים הוא בלשון יונית — בעל-חוב נוגש.

מַשָּׁא, שם, — הַלְוָאָה, חוב—דארלעהן, שולד, ссуда: מַשָּׁא איש באחיו אתם נשאים (נחמיה, ה', ז'), וּמַשָּׁא כל יד (שם, יו"ד, ל"ב) — מן: כל בעל מַשֵּׁה ידו (דברים, ט"ו, ב').

מַשָּׁאָה, ש"נ, — כעין הקודם, — דארלעהן, שולד, ссуда: כי תשה ברעך מַשַּׁאת מאומה (דברים, כ"ד, יו"ד), וברבוי: בַּעֹרְבִים מַשָּׁאוֹת (משלי, כ"ב, כ"ו).

(הערה). במדרש, על פסוק „הנחש הִשִּׁיאַנִי (בראשית, ג', י"ג), אמרו: גֵּירַנִי, חייבני והטעני. גירני — היך מד"א; לא ישיא אויב בו; חייבני—המד"א: כי תשה ברעך משאת מאומה; הטעני — המד"א: אל ישיא אתכם חזקיהו (בראשית רבה, י"ט). ומדבריהם למדנו, כי רצו למצוא הוראה אחת משותפת לשני השרשים האלה, השונים בהוראותיהם. וצ"ע.

נָשַׁב, פ"י, דומה אל נשף, נשם. הקל, ענינו — נפיחה—בלאזען, וועהען, дуть, вѣять: כי רוח ה' נָשְׁבָה בו (ישעיה, מ', ז'). ובגמרא: אפילו כל הרוחות שבעולם באות וְנוֹשְׁבוֹת בו (תענית, כ', ע"א), באה רוח צפונית וְנוֹשֶׁבֶת בו (ברכות, ג', ע"ב).

ההפעיל, יוצא,—בלאזען, וועהען לאססען, навѣвать: יַשֵּׁב רוחו יזלו מים (תהלים, קמ"ז, י"ח). ובתפלה: „מַשִּׁיב הרוח". ובהשאָלה: הפרחה, הברחה, כאדם שמשיב הרוח להעתיק דבר ממקומו — פערשייכען, отгонять: וַיַּשֵּׁב אתם אברם (בראשית, ט"ו, י"א).

3) **נֶשֶׁב**, שה"פ, בפיוט: נֶשֶׁב אגלים (הקליר, ביום א' של פסח).

2) **נְשַׁב**, **נִשְׁבָא**, ארמית, — פח,

מצודה—נעטץ, שלינגע: צִנִּים פחים (משלי, כ"ב, ה') — תרגומו: נִשְׁבָּא ופחי. — הנצל כצבי מיד (שם, ו"ו, ה') — ת"י: היך טביא מן נִשְׁבָּא. — ומזה במשנה: אין פורסין נְשָׁבִין ליונים (ב"ק, ז', ט'); ובירושלמי (שבת, פרק י"ג), על המשנה „ר' יהודה אומר הצד צפור", נאמר: כל שהוא מחוסר נְשָׁבִים (עוף, שלצוד אותו דרוש פח) וכו'. (ועיין שבת, בבלי, דף צ', ע"ב).

2) נְשׁוֹבֶת, בגמרא: שעורים מקבל עליו רובע נְשׁוֹבֶת לשעה (ב"ב, צ"ד, ע"א) — ופירש הרשב"ם: קַשׁ, שנזרה בנישוב. והערוך גורס: נשופת, בפ'. ופירש: אָבָק וְקַשׁ, שנשוף וזז ממקומו.

נָשַׂג, לא נמצא כי אם ההפעיל, עיקרו — קריבות של נגיעה, להשיג ולהדביק את העצם המתרחק מאתנו, — עררייכען, איינהאָלען, достигать, догнать, וקשורו ביחס הפעול, ויאָמר על תפישת הבורח: פן־ימהר וְהִשִּׂגָנוּ (שמואל ב', ט"ו, י"ד), ארדף אויבי וְאַשִּׂיגֵם (תהלים, י"ח, ל"ח). ובא פעם בשי"ן ימנית: כל רדפיה הִשִּׂיגוּהָ (איכה, א', ג'). וע"ד המליצה: הִשִּׂיגוּנִי עֲוֹנֹתַי (תהלים, מ', י"ג) — כאילו הוא בורח מהם. וחרון אפך יַשִּׂיגֵם (שם, ס"ט, כ"ה), תַּשִּׂיגֵהוּ כמים בלהות (איוב, כ"ז, כ'). ובא: וחרב אויביך לְמַשֶּׂגֶת (דהי"א, כ"א, י"ב)—שעורו: חרב אויביך להשיגך, והוא ע"ד הלשון הארמית. מַשִּׂיגֵהוּ חרב בלי תקום (איוב, מ"א, י"ח) — (יוצא)—יגרום שתשיגהו החרב. — ובא לנגיעת המתאחר בקודם לו: וְהִשִּׂיג לכם דיש את בציר (ויקרא, כ"ו, ה'). ומזה — הגעה בזמן: ולא הִשִּׂיגוּ את ימי שני חיי אבתי (בראשית, מ"ז, ט'). ובחבור עם שם יָד, ענינו— מצוא און לקניית ספוק המחסור, — פערמאָגליך זיין, עררייכען, ערווערבען, быть въ состояніе: ואם לא תַשִּׂיג ידו לשתי תרים (ויקרא, ה', י"א) — כמו: ואם לא תַגִּיעַ ידו די שה (שם, שם, ז'). וגם — בזולת שם הדבר המצטרך: או הִשִּׂיגָה ידו ונגאל (שם, כ"ה, מ"ט), ואין ידו מַשֶּׂגֶת (שם, י"ד, כ"א). וקרובים לו בהוראה זו הפעלים מצא, נגע, (עיי"ש). ובא בענין פגישה, קריית וחול דבר —, טרעפפען: ובאו עליך כל הברכות האלה וְהִשִּׂגֻךָ (דברים, כ"ח, ב'), כל־הקללות האלה וְהִשִּׂיגוּךָ (שם, שם, ט"ו), ולא תַשִּׂיגֵנוּ צדקה (ישעיה, נ"ט, ט'); ששון ושמחה יַשִּׂיגוּ (שם, ל"ה, יו"ד) — אותם, והכפל: וְנָסוּ יגון ואנחה. ובא: שם עמדו לא תַשִּׂיגֵם בגבעה מלחמה על בני עלוה (הושע, יו"ה, ט'). ובענין נגיעה פשוטה — בעריהרען: ואין מַשִּׂיג ידו אל פיו (שמואל א', י"ד, כ"ו). ובא: גְבֻלוֹת יַשִּׂיגוּ (איוב, כ"ד, ב') — כמו: יַסִּיגוּ, בסמ"ך. ואין שני השרשים האלה מיסוד אחד. — והמחברים השתמשו בפעל זה במובן המושכלי—תפיסת השכל דבר מושכל— בעגרייפען, постигать: ולא יַשִּׂיג אותך כל מדע („שיר היחוד"), לא מַשִּׂיגִים לו איך וכמה (שם). ומזה אמרו: „מוּשָּׂג" — ענין שכלי בכח תפיסת השכל, — בעגריפף, понятіе. ובענין מקרה וחול דבר אמרו: „וְלא יַשִּׂיגוּהוּ מַשִּׂיגֵי הַגּוּף" (י"ג עיקרים, רמב"ם).

הֶשֵּׂג, בדחז"ל, בחבור עם שם יָד, — בענין „קרבן עולה".

הַשָּׂגָה, שם־הפעולה, ברבא"ס, —במובן הפשוט, — עררייכען, достигать: תהא הַשָּׂגָתוֹ (קרובות, ב' סוכות). ובמובן המושכלי—תפיסת והבנת ענין או ציור בחוש או בשכל: „הַשָּׂגָה חוּשִׁית", „הַשָּׂגָה שִׂכְלִית".

א) נָשָׁה, עיקרו של הפעל נשא (ב) באל"ף, —הַלְוָאָה על־מנת לתבוע בחזקה, —ונופל רק על הַמַּלְוֶה ביחס הבי"ת אל הלוֶה, —לייהען, באָרגען, געלדפאָרדערונג, взаимодавство, дать въ заемъ, ссужать кого-то, денежное требованіе. וביחס אל הַלֹּוֶה — יאמר

האיש, שנושים בו: לא נָשִׁיתִי ולא נָשׁוּ בִי (ירמיה, ט״ו, יו״ד) — לא תָבַעְתִּי ולא תָבְעוּ אותִי. — והאיש, אשר אתה נֹשֶׁה בוֹ (דברים, כ״ד, י״א). ובא כשם-תאר: ינקש נוֹשֶׁה לכל אשר לו (תהלים, ק״ט, י״א); וברבוי: או מי מִנּוֹשַׁי, אשר-מכרתי אתכם לו (ישעיה, נ׳, א׳) — בחובו. כַּמַּלְוֶה כַּלֹּוֶה כַּנֹּשֶׁה וגו׳ (ישעיה, כ״ד, ב׳) — עיין רש״י. והרשד״ל אמר, כי המלוה נקרא מלוה אחר שנפרע, וכן הלוה נקרא לוה אחר שפרע; אבל נֹשֶׁה אינו אלא קודם הפרעון. והנראה, כי נקרא מלוה ולוה בתוך זמן הפרעון; והנושה נקרא — הבא לגבות חובו לזמן הפרעון או אחריו, שתובע ונוגש בחזקה, — וזהו: אם כסף תַּלְוֶה את-עמי את-העני עמך, לא-תהיה לו כְּנֹשֶׁה (שמות, כ״ב, כ״ד) — כתובע בחזקה; אם תלוה כסף את העני, לא תקבע לו זמן פרעון כלל, בתנאי, שאם לא יפרע אל הזמן ההוא תוכל לרדותו בחזקה. — ובארמית יתורגם פעל לוה בפעל יזף, ופעל נשה — בפעל רשא, שעיקרו — כח ויכלת.

ההפעיל, מן הקל, ונופל על הדבר שנותן הנשה בְּנְשִׁי — עטוואַס אַלס דארלעהען געבען: כי תַשֶּׁה ברעך משאת מאומה (דברים, כ״ד, יו״ד), שמוט כל-בעל משה ידו, אשר יַשֶּׁה ברעהו (שם, ט״ו, ב׳).

מַשֶּׁה, ש״ז, — דבר שנותנים בִּנְשִׁי: שמוט כל-בעל מַשֵּׁה ידו וגו׳ (שם) — לפירוש רש״י, ענינו: כל בעל מַשֶּׁה ישמוט ידו. והראוי לנקד מַשֶּׁה בסגו״ל; אבל ממה שנאמר בנחמיה (יו״ד, ל״ב): „וּמַשָּׁא כָל יָד״ — נראה, שהשם מַשֶּׁה נסמך אל יד, והוא שם-מרכב, ושעורו: ישמוט כל בעל-מַשֵּׁה-יד את מַשֵּׁה-ידו.

נְשִׁי שם, — חוב — שולד, долгъ: ושלמי את נִשְׁיֵךְ (מ״ב, ד׳, ז׳).

ובפיוט: לגבות שטר נִשְׁיֵהוּ (קרובות, אחרון של פסח).

נִשְׁיוֹן, בפיוט, במובן השם נְשִׁי במקרא, — שולד: ונפרע נִשְׁיוֹן מגבת (יוצר, ז׳ דפסח), לבל יועצרו בְּנִשְׁיוֹן שטר (הקליר, בפיוט גשם) — הרוו״ה פירש מלשון שִׁכְחָה; והנראה, שהוא בענין חוב. ועיין נְשִׁי.

ב) **נָשָׁה**, פ״י, ארמית. הקל, ענינו — שִׁכְחָה, — פערגעססען, забывать: נָשִׁיתִי טובה (איכה, ג׳, י״ז), צור ילדך תֶּשִׁי (דברים, ל״ב, י״ח) — והכפל: וַתִּשְׁכַּח אֵל מחוללך. — ולדעת המבארים החדשים, שרשו של תֶּשִׁי שָׁיָה, והוא גם יסוד של השרש נשה. (עיין שיה). ובפיוט: נְשׁוּיֵי טובה (שחרית יוה״כ).

הנפעל, פ״א במקרא: ישראל לא תִנָּשֵׁנִי (ישעיה, מ״ד, כ״א) — רש״י פירש: לא תהיה שכוחת מיראתי. ולדעת הראב״ע: לא תהיה נשכח לי. והנכון כתרגומו: לא תִתְנְשֵׁי דְּחַלְתִּי, ובא הנפעל בהוראת יוצא — ע״ד שמוש הפעל הזה בלשון ארמית, שעיקרו באתפעל במובן יוצא.

הפיעל, פ״א במקרא, — גרם לשכחה — פערגעססען מאַכען: נַשַּׁנִי אלהים את כל עמלי (בראשית, מ״א, נ״א).

ההפעיל, במובן המוסרי, — עזיבה, שגורמת לשכחה, — פערגעססען לאַססען: כי יַשֶּׁה לך אלוה מעונך (איוב, י״א, וי״ו) — יעזוב, יעבור על קצת מעונך ולא יפקד עליך עד שהשכחהו. — ובא: כי הִשָּׁהּ אלוה חכמה (שם, ל״ט, י״ז) — בשני פעולים, וטעמו: גורם לה, שתשכח חכמה; וזה מדרך המליצה, לאמר, כי גרם לה לשכוח גם באפן שלא נתן לה מתחלה, — והכפל: ולא חָלַק לה בבינה. וכן תרגומו: אַנְשְׁיָהּ אֱלָהָא חוּכְמְתָא.

נְשִׁיָּה, ש"נ, — שכחה, עזיבה — פֿערגעססענהייט, забвеніе: וצדקתך בארץ נְשִׁיָּה (תהלים, פ"ח, י"ג) — והוא כנוי מליציי לְ„שְׁאוֹל". ותרגומו: בארעא דְצַהוּתָא; ונראה, שפירשו מלשון שְׁאִיָּה.

מְנַשֶּׁה, שע"פ, — א) בן בכורו של יוסף, ומפורש טעמו: כִּי נַשַּׁנִי אלהים את כל עמלי (בראשית, מ"א, נ"א), — ועל שמו נקרא השבט, שיצא ממנו: לְמַטֵּה מְנַשֶּׁה (במדבר, א', ל"ה), לִבְנֵי מְנַשֶּׁה (שם, ב', כ'); ובא (במובן השבט) מְנַשֶּׁה סתם: ויהי גבול מְנַשֶּׁה (יהושע, י"ז, ז'). ונחלק השבט הזה לִשְׁנַיִם, — החצי האחד התנחל בעֵבר הירדן מזרחה, והחצי השני — מעֵבר לירדן מערבה. — ובכנוי: ולחצי שבט הַמְנַשִּׁי (דברים, כ"ט, ז'). ב) בן חזקיה מלך יהודה (מ"ב, כ', כ"א). ג) שני אנשים, שנשאו נשים נכריות, בימי עזרא (עזרא, י"ד, ל"ג, ל"ג).

נָשֶׁה, לא נמצא במקרא כ"א פ"א בשם — נָשֶׁה, בחבור עם השם גיד: גִּיד הַנָּשֶׁה, אשר על כַּף הַיָּרֵךְ (בראשית, ל"ב, ל"ג) — א"ת: גִּידָא דְנַשְׁיָא. וכן הוא בתרגום השמרוני: גיד נסיא. בגמרא (חולין, צ"א, ע"א) אמרו: למה נקרא שמו גיד הנשה? שנשה ממקומו ועלה (— פֿעררענקט געוואָרדען; פֿערענקונג, вывихъ), — וכן הוא אומר: נָשְׁתָה גבורתם (ירמיה, נ"א, ל'). — וכן פירש"י בחומש והוסיף: וכן כי נַשַּׁנִי אלהים את כל עמלי (בראשית, מ"א, נ"א). אבל המבארים האחרונים בארו את השם נָשֶׁה מלשון ערבית: נתא, נתע, שהוראתם — התארך, התפשט, — זיך פֿערלאָנגען, אויסדעהנען, — ונופל גם על התארך העורקים, והתיחד השם נָשֶׁה אל „העורק הארוך" — nervus ischiadicus, והוא העורק היוצא מחוט-השדרה אל כף-הירך ויורד עד כף-הרגל; וקורא „גִּיד הַנָּשֶׁה" — הגיד המוליך אל העורק הזה ובו מתעצם העורק ומתקיים, ואם יגעו בו בחזקה — תבטל תנועת הרגל ויצלע המֻכֶּה על ירכו. וכן נקרא בערבית „ערק אלנשא" — עורק הרֶגֶל, שמקיזים ממנו דם לרפואה. — ולדעת פירושם, בא מענין השם נָשֶׁה גם פעל במקרא: יַשִּׁיא מָוֶת עָלֵימוֹ (תהלים, נ"ה, ט"ז) — המות יהיה פשוט ומתוח עליהם.

נָשַׁךְ, פ"י, — עקירה, עקיצה, דקירה, — שטעכען, колоть, ומזה — דקירה ע"י תחיבת הַשִּׁנַּיִם בגוף אחר, — בייססען, укусить, והתיחד אל הַנָּחָשׁ: נָשַׁךְ הנחש (במדבר, כ"א, ט'), וּנְשָׁכוֹ הנחש (עמוס, ה', י"ט), אצוה את-הנחש וּנְשָׁכָם (שם, ט', ג'), אם יִשֹּׁךְ הנחש (קהלת, יו"ד, י"א); וגם — אל בני-אדם: הַנֹּשְׁכִים בְּשִׁנֵּיהֶם (מיכה, ג', ה'); וע"ד המליצה — בענין ענוי והצקה, — קוואֶללען, мучить: פתע יקומו נֹשְׁכֶיךָ (חבקוק, ב', ז') — והכפל: ויקצו מזעזעיך. (ועיין בסמוך). והפעול: והיה כל הַנָּשׁוּךְ (במדבר, כ"א, ח'). ובמשנה: נְשׁוּכַת הנחש אסורה מפני סכנת-נפשות (תרומות, ח', ח'). — והתיחד הפעל הזה ללקיחת נשך —, וואוכער טראַגען, — והוא מתיחס אל הנשך: נֶשֶׁךְ כל-דבר אשר יִשָּׁךְ (דברים, כ"ג, כ') — ואמרו בטעמו: מפני שהוא נושך, „שהוא כנשיכת נחש, שנושך חבורה קטנה ברגלו ואינו מרגיש, והוא מבעבע ונופח עד קדקדו, כך רבית — אינו מרגיש ואינו נכר עד שהרבית עולה ומחסרו ממון הרבה (רש"י, שמות, כ"ב, כ"ד). ולא רחוק לשער, כי במובן זה נאמר: פתע יקומו נֹשְׁכֶיךָ (חבקוק, ב', ז') — נוֹשִׁים, הנותנים כספם בנשך. וזה נאות ומסכים אל כלל המליצה. (עיין עבטיט, בשרש עבט, ושרש רבה). ובמשנה — לענין דביקות דברים לחים (עיסות) זה בזה באפן שאם ילקח האחד יתלוש עמו קצת מן השני —

צוזאממענגעקלעבט זיין: קב חדש וקב ישן, שֶׁנְּשָׁכוּ זה בזה (חלה, ד׳, ד׳), מקרצות נוֹשְׁכוֹת זו בזו וככרים נוֹשְׁכִין זה בזה (טהרות, א׳, ז׳); ואיזהו הַנָּשׁוּךְ? התולש ממנו כל-שהוא (תוספתא, טהרות, א׳, א׳). ובגמרא: ככרות של בבל, שֶׁנּוֹשְׁכוֹת זו מזו (פסחים, מ״ה, ע״ב).

הפיעל, מעין הקל, — בייססען, укусить: וְנִשְּׁכוּ אתכם (ירמיה, ח׳, י״ז), וַיְנַשְּׁכוּ את העם (במדבר, כ״א, ו״ו).

ההפעיל, יוצא לשלישי, לא נמצא במקרא כי אם בנשך, ונופל על המַלוה-בנשך, שגורם, בכספו או בחפציו, לנשוך את הלוה, ובכלל — גרם גרעון כסף להלֹוֶה — געגען וואוכער אויסלייהען, дать деньги въ ростъ: לא תַשִּׁיךְ לאחיך נשך כסף וגו׳ (דברים, כ״ג, כ׳). ובמשנה — גם בהוראה הראשונה: הִשִּׁיךְ בו את הנחש (סנהדרין, ט׳, א׳) — בייססען לאססען. ובהשאלה — בענין הדבקת עיסות זו בזו: מקרצת שהיתה תחלה וְהִשִּׁיךְ לה אחרות (טהרות, א׳, ח׳).

נֶשֶׁךְ, שם, נרדף לשם תַּרְבִּית, רִבִּית — וואוכער, ציגז, ростъ — ובא בקישור עם פעלים שונים: אל תקח מאתו נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית (ויקרא, כ״ה, ל״ו), את כספך לא תתן לו בְּנֶשֶׁךְ (שם, שם, ל״ז), לא תשימון עליו נֶשֶׁךְ (שמות, כ״ב, כ״ד), נֶשֶׁךְ כֶּסֶף נֶשֶׁךְ אֹכֶל וגו׳ (דברים, כ״ג, כ׳), כספו לא נתן בְּנֶשֶׁךְ (תהלים, ט״ו, ה׳), מרבה הונו בְּנֶשֶׁךְ ובתַרְבִּית (משלי, כ״ח, ח׳). ובהבדל שבין נֶשֶׁךְ לְתַרְבִּית — עיין מַרְבִּית, תַּרְבִּית.

נְשִׁיכָה, במשנה, שה״פ, — דאס בייססען: שֶׁנְּשִׁיכָתָן נְשִׁיכַת שועל (אבות ב׳, י״ד). ובגמרא: תולדה דקרן: נגיפה, נְשִׁיכָה וכו׳ (ב״ק, ב׳, ע״ב). ובע״א: שעלתה לו נְשִׁיכָה בגבו (שם, דף ל״ה. ע״א) — חכך, שנושכו, — פייססונג, чесотка.

נַשְׁכָנִית, בדחז״ל — עצם חי, אדם או בהמה, שדרכו לנשוך את הקרב אליו: פרה זו נַשְׁכָנִית היא (תוספתא, בבא בתרא, פ״ד; בבלי, בבא מציעא, דף פ׳, ע״א).

ב) נָשַׁךְ, לא נמצא כי אם בשם:

נִשְׁכָּה, — חדר קטן על בנין בתים גדולים, מיוחד לתשמיש ידוע, — נעבענציממער: נִשְׁכָּה בחצרי בית האלהים (נחמיה, י״ג, ז׳), נגד נִשְׁכָּתוֹ (שם, ג׳, ל׳). וברבוי: על הַנְּשָׁכוֹת (שם, י״ב, מ״ד). ולא נמצא השם כי אם שלש פעמים אלה ורק בספר נחמיה; יעיקרו — לִשְׁכָּה, המצוי הרבה בחלוף הלמ״ד בנו״ן.

נָשַׁל, פעו״י, (מיסודם של שלה, שלל), הקל: א) יוצא, — השלכת דבר, שאין חפץ בו, למרחוק, — הערויסווערפען, וועגווערפען, פערטרייבען, скидывать, прогонять: וְנָשַׁל גוים רבים מפניך (דברים, ז׳, א׳). ובמובן שליפה: שַׁל נעליך מעל רגליך, כי המקום וגו׳ אדמת קדש הוא (שמות, י״ג, ה׳), שַׁל נעלך וכו׳ (יהושע, ה׳, ט״ו). ובא: וְנָשַׁל הברזל מן העץ (דברים, י״ט, ה׳) — ויש מרבותינו, שפירשוהו בהוראת יוצא: שנשל הברזל חתיכה קטנה מן העץ המתבקע, והיא נזרקה והלכה והרגה את הנפש. — ויש מהם, שמפרשים במובן עומד: נשמט הברזל מֵעֵצו, והוא הַקַּתָּא (גריף). וכן ת״א: וישתלף פרזלא מן אעא, — הערויספאהרען. [ועיין על כל זה בגמרא, (מכות, ע״ב), דה״מ: רבי סבר יש אם למקרא]. — וכן: כי יִשַּׁל זיתך (דברים, כ״ה, מ׳) — רש״י פירש במובן יוצא: עץ-הזית יַשִּׁיר פירותיו, — אבווערפען. ויש שפירשוהו במובן עומד: פרי-הזית יפול מעצמו מן העץ, שהוא גדל בו, — אבפאללען, спадать.

הפיעל, פ״א במקרא, — השלכה וגרוש — פערטרייבען, прогонять: וַיְנַשֵּׁל את היהודים מאילות (מלכים ב׳, ט״ז, ו״ו),

ההפעיל, במשנה: הורדה דרך-שלשול: מַשִּׁילִין פירות דרך ארובה (ביצה, פ"ה, א'). ועיין נשר. ולדעת התרגום ורש"י, נמצא מבנין זה במקרא: כי יֵשֶׁל אלוה נפשו (איוב, כ"ז, ח'), והראוי: יַשֵּׁל. — והנכון, שהוא מן שלה. (עיי"ש).

הנפעל, בדברי חז"ל, — נפילת דבר ממקומו מפני הפסק קשורו: בכל מקום שהיה הולך, היה אבר נישול הימנו (ב"ר, סוף פרשה ל"ו), יפתח נישול אבר אבר (קהלת רבה, יו"ד, י"ד) — אבפאללען. (ועיין במדבר רבה, פרשה ט'). ובפיוט: תמוך אשורי מֵהִנָּשֵׁל (רבינו משלם, רשות לשחרית יו"כ).

נֶשֶׁל, בפיוט, שה"פ: זית מְנֻשָּׁל (הושענות).

נְשִׁילָה, בדברי חז"ל, שה"פ, — דאס אבפאללען, отпаденіе: בִּנְשִׁילַת איברים (ב"ר, סמ"ד). ובירושלמי (מכות, פ"ב, הל' ב'), על הפסוק „וְנָשַׁל הברזל מן העץ", נאמר: אי טעמון דרבנן? נאמר כאן נְשִׁילָה ונאמר להלן כי יִשַּׁל זֵיתֶךָ, מה להלן נְשִׁירָה, אף כאן נְשִׁירָה וכו'. — מזה נראה כי הם היו סוברים, שנשל הוא מיסודו של נשר שבמשנה, בחלוף הלמ"ד בריש, כמו שרגיל מאד בעברית. ועיין להלן נָשַׁר.

נָשַׁם, פעל-יוצא, קרוב אל הפעלים נשב, נשף, בחלוף הב' והפ' במ"ם, — הוצאת רוח-הנשימה — אויס-אטהמען, выдыхать, והוא על דרך הפעל שָׁאַף, שהוראתו — משיכת רוח-הנשימה, — איינאטהמען, вдыхать: אֶשֹּׁם וְאֶשְׁאַף יחד (ישעיה, מ"ב, י"ד), — כדרך הכועס, שנשימותיו קצרות והוא ממהר להוציא ולהכניס רוח-הנשימה. (ועיין פעה). ומזה: שַׁמּוֹת וְשָׁאֹף אתכם (יחזקאל, ל"ו, ג'), — במקור, מן הכפולים, משרש שמם, וכדרך הנחים והכפולים, שמתחלפים זה בזה. (עיין שמם). ובמדרש: על כל נשימה ונשימה שהאדם נושם צריך לקלס לבורא (ב"ר, י"ד). ובלשון ארמית שבגמרא — גם בענין שוּב-הרוח, במובן חיות מֵחֳלִי או ממות, — גענעזען ווערדען, выздоровлять: אילו הויתא גבאי אינשמית בפריע (ירושלמי, קידושין, פרק א', ב') — היה שב הרוח אליך, רוקי באפיה ח' זמנין והוא מתנשמא (ויקרא רבה, ל"ג).

נְשָׁמָה, ש"נ, עיקרו: א) נשיפת הרוח דרך הפה והאף — הויך, дыханіе, вѣяніе: מִנִּשְׁמַת רוח אפו (שמואל, ב', כ"ב, ט"ז); מִנִּשְׁמַת אל יתן קרח (איוב, ל"ז, יו"ד) — והוא נשיפת הרוח הקר. — נִשְׁמַת אלוה יאבדו (שם, ד', ט') — כנוי לנשימת הרוח בשעת הכעס, — צאָרנהויך. נִשְׁמַת ה' כנחל גפרית (ישעיה, ל', ל"ג). — ב) הכח המכנים והמוציא את הרוח בכל בעל-חי, שהוא עצמות חיותו, — אטהעם, לעבענסהויך, дыханіе жизни, ונסמך אל השם רוּחַ: כל אשר נִשְׁמַת-רוּחַ חיים באפיו (בראשית, ז', כ"ב); ובאדם נאמר: וַיִּפַּח באפיו נִשְׁמַת חיים (שם, ב', ז'), האדם אשר נְשָׁמָה באפו (ישעיה, ב', כ"ב), עד אשר לא נותרה בו נְשָׁמָה (מלכים א', י"ז, י"ז). והתיחד אל עצמות כח החיוני והשכלי באדם ומתבונן כעצם נפרד עומד בפני עצמו, שֶׁנִּתַּן ממעל, — זעעלע, душа, ונרדף עם השם רוּחַ: רוחו וְנִשְׁמָתוֹ אליו יאסף (איוב, ל"ד, י"ד), — רש"י פירש: יאסף — יסיר ויקח את הרוח והנשמה, אשר נתן אל האדם. (ועיין אסף). נתן נְשָׁמָה לעם עליה (ישעיה, מ"ב, ה') — והכפל: וְרוּחַ להלכים בה. — וברבוי: וּנְשָׁמוֹת אני עשיתי (שם, נ"ז, ט"ז) — והקודם: כי רוּחַ מלפני יעטוף. — וביחוד יאָמר בבחינת העצם השכלי, שבו נתעצם האדם ונתעלה על כל בעלי-החיים, — דער גייסט, духъ: נר ה' נִשְׁמַת אדם (משלי, כ', כ"ז), ומתיהם אל הש"י נותנה: וְנִשְׁמַת שַׁדַּי תבינם (איוב, ל"ב, ח'), וְנִשְׁמַת שַׁדַּי תחיני (שם, ל"ג, ד'). ובא בענין כח

לכח־ההכמה: וְנִשְׁמַת מי יצאה ממך (שם, כ״ו, ד׳). ובא במובן אָדָם חַי, — פערזאָן: לֹא תְחַיֶּה כל נְשָׁמָה (דברים, כ׳, ט״ז)—לא תשאירו כל נשמה,— כעין שמוש השם נֶפֶשׁ. (עיין שם). ובמובן כלל בעלי־חיים, ע״ד השם בָּשָׂר: כל הַנְּשָׁמָה תהלל יה (תהלים, ק״נ, ו״ו) — ע״ד: ויברך כל בָּשָׂר שם קדשו (שם, קמ״ה, כ״א). ובמדרש אמרו בהבדל שבין ה׳שמות, שנקרא בהם העצם החיוני והשכלי שבאדם: „חמשה שמות נקרא לה: נֶפֶשׁ, רוּחַ, נְשָׁמָה, יְחִידָה וְחַיָּה. נפש — הוא הַדָּם, שנאמר: כי הדם הוא הנפש (דברים, י״ב, כ״ג); רוח—שהיא עוֹלָה ויורדת, שנאמר: מי יודע רוּחַ בני האדם הָעֹלָה היא למעלה וגו׳ (קהלת, ג׳, כ״א); נשמה — היא האופיא, דבברייתא אמרינן: האופיתא טבא; חיה — שכל האברים מתים, והיא חַיָּה בגוף; יחידה — שכל האברים מִשְׁנַיִם שְׁנַיִם, והיא יְחִידָה בגוף״ (ב״ר, פ׳ י״ד). המבין יבין, כי הגדרים האלה, שגדרו בהם השמות, לא לפי עיקר הוראותיהם נאמרו, כי אם לפי התיחדם בשמושם; וזה שאמרו „נשמה היא האופיא״, לאמר: כאראקטער,—שענינו: הכח השכלי המבין ויודע עצמו, — שכן הוא בלשון יונית ευφυία, טבע האנושי בבחינות הכחות הרוחניים ומדות־הנפש. (עיין אֵיפה). ומצאנו, שהתיחד השם נְשָׁמָה בלשון חז״ל אל העצם השכלי, כמו שאמרו: שלשה שותפים יש באדם וכו׳, והקב״ה נותן בו רוּחַ וּנְשָׁמָה וקלסתר־פנים וכו׳ (נדה, ל״א, א׳), ערבות שבו גנוזות נִשְׁמָתָן של צדיקים (אחרי מותם), רוחות וּנְשָׁמוֹת שעתיד להיבראות (חגיגה, י״ב, ב׳), שֹׁרֶשׁ — זו נְשָׁמָה, וְעָנָף — זה הַגּוּף (סנהדרין, ק״י, ב׳).

נִשְׁמָא׳ נִשְׁמְתָא, שם, ארמית, — כבעברית: די נִשְׁמְתָךְ בידה (דניאל, ה׳, כ״ג).

נְשִׁימָה, שה״פ: ברחז״ל, — אטהמען: על כל נְשִׁימָה וּנְשִׁימָה שהאדם נושם (ב״ר, י״ד), צריך לאמרן בִּנְשִׁימָה אחת (מגילה, ט״ז, ע״ב), שתין נשמין (ברכות, ג׳, ע״ב). ובחכמת הדקדוק: „אותיות הַנְּשִׁימָה״, והן או״י.

נֶשֶׁם, בפיוט, = נְשָׁמָה — דיא זעעלע: הפחת בחלד טהר נֶשֶׁם מזבולך (עבודה לר׳ מְשֻׁלָּם בר קלונימוס).

תִּנְשֶׁמֶת, שע״ב, — א) מין עוף טמא (ויקרא, י״א, י״ח) — ולא נודע ענינו אל־נכון. א״ת: בַּוְתָא, והוא — אוהו, филинъ; ות״י — אותיא, — נאכטאייל, сова; ונקראת כן על שב קולה, שהוא כנשימת־הרוח. ב) מין שרץ (שם, ל״ד) — רש״י פותרו: טלפה, שהוא הנקרא חאמעלעאָן, שהוא מתנשם נשימה חזקה, ואומרים עליו, שכל חיותו אינו אלא מן האויר.

נֶשֶׁם, במשנה, — שם מין סם, שגורם לנשירת הַשֵּׂעָר: אכל נֶשֶׁם וסך נֶשֶׁם (נגעים, יו״ד, יו״ד).

נָשַׁף, פ״ע, דומה אל נשב, בחוזק ההוראה,—נפיחת רוח־הנשימה— הויכען, בלאזען, дыхать, дуть: וגם נָשַׁף בהם ויבשו (ישעיה, מ׳, כ״ד) — רומז אל רוח־מזרחית החם... נָשַׁפְתָּ ברוחך כסמו ים (שמות, ט״ו, יו״ד). ובדחז״ל: היה נחש נוֹשֵׁף (מכילתא, בשלח, ה׳),— ומזה בגמרא: בנישופין בו (שבת, קכ״ד, ע״ב) — ופירש״י: „דרך הנחש עושה כעין שריקה כשרואה לשונא וכועס״. — ומזה גם המאמר: וסמך ידו על־הקיר ונשכו הנחש — זה הָמָן, שהיה נוֹשֵׁף כנחש (אסתר רבה, בתחלת הספר). וכן השתמשו בפעל זה לענין נשיפה, שגורמת העתקה וקפיצה לאחור: נשף ליליא ואתא יממא, נשף יממא ואתא ליליא (ברכות, ג׳, ע״ב). וכן: לינשוף מרדכתיה (מגילה, ג׳, ע״א), (ועיין שוף). ברשות הרבים הרי זו שלו ומקום לא ידוי סימן, משום

דמי נשתפא (ב"ם, כ"ג, ע"א) — ופירש"י: „מתגלגל ברגלי אדם ורגלי בהמה". והערוך פירשו מן נשף: הרוח מנשפת בהם ומתגלגלין. — וכי לא היה יכול המלאך לִנְשׁוֹף בו (במדבר רבה, פרשה כ').

נֶשֶׁף, שם, עיקרו — נשיפת הרוח, והתיחד אל הערב או התחלת הערב, שבה בעת ההיא נושף רוח קר בארצות הקדם, — אבענד, אבענדדאֶממערונג, вечеръ, сумерки: ועין נאף שמרה נֶשֶׁף (איוב, כ"ד, ט"ו), בְּנֶשֶׁף בערב יום (משלי, ז', ט'), קִדמתי בַנֶּשֶׁף ואשועה (תהלים, קי"ט, קמ"ז), מֵהַנֶּשֶׁף וְעַד־הָעֶרֶב לְמָחֳרָתָם (שמואל א', ל', י"ז) — תיב"ע: מִקְבְלָא וְעַד עִדָּן רַמְשָׁא בְיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי. וכן פירשו הרד"ק והרלב"ג. ולדעת רבא בגמרא: תרי נשפי הוו — נשף לילא ואתי יממא, נשף יממא ואתא לילא (ברכות, ג', ע"ב) — ולדעתו, נֶשֶׁף האמור במקום הזה הוא תחלת הַבֹּקֶר בעוד חשך — מארגענדאֶממערונג. — וכולל גם את הלילה — נאכט: יחשכו ככבי נִשְׁפּוֹ (איוב, ג', ח'), מאחרי בַנֶּשֶׁף (ישעיה, ה', י"א), את נֶשֶׁף חשקי (שם, כ"א, ד'), כשלנו בצהרים כַּנֶּשֶׁף (שם, נ"ט, יו"ד) — שעורו: כמו בנשף. ומזה — בענין הַשֶׁךְ. יתנגפו רגליכם על הרי נָשֶׁף (ירמיה, י"ג, ט"ז) — הרי־חשך; והוא דרך מליצה — חמרים חמרים של חשך. (הרשד"ל).

יַנְשׁוּף, שע"כ, — מין עוף טמא (ויקרא, י"א, י"ז) — א"ת: קִיפּוֹפָא. ולדעת רש"י, הוא העוף הנקרא נאכט־איילע, сова, הצועק בלילה ויש לו קול כאדם. ויהיה השם נגזר משם נֶשֶׁף. ולפי תרגום השבעים והוואולגאטא, הוא העוף הרגיל במצרים הנקרא איביס, רֹאהרדאממעל, вынъ, או טראמפעטענפֿאָגעל, שקולו כקול החצוצרות. והוא נגזר מן הפעל נשף. — ובספר ישעיה (ל"ד, י"א), בא בחולם: וְיַנְשׁוֹף.

נָשַׁק, פ"י, עיקרו — חבור ודבוק מהודק, והתיחד אל דבוק השפתים באהוב, לסימן חבה, — קיססען, цѣловать, וקשורו על־הרוב ביחס הלמ"ד: וכל הפה אשר לא נָשַׁק לוֹ (מ"א, י"ט, י"ח), לִנְשָׁק־לוֹ (שמואל ב', כ', ט'), וּשְׁקָה לִי בני (בראשית, כ"ז, כ"ו), וַיִּשַּׁק יעקב לְרָחֵל (שם, כ"ט, י"א). ועל־המעט — ביחס הפעול: אמצאך בחוץ אֶשָּׁקְךָ (שה"ש, ח', א'), יִשָּׁקֵנִי מנשיקות פיהו (שם, א', ב'), וַיִּשְּׁקוּ איש את רעהו (שמ.אל א', כ', מ"א). והראב"ע (בראשית, כ"ז, כ"ה) כתב: „נשיקה עם למ"ד — ביד או בכתף; ובלא למ"ד (ביחס הפעול) — בפה". — וע"ד המליצה: צדק ושלום נָשָׁקוּ (תהלים, פ"ה, י"א) — התחברו יחד באהבה. ובא: וַתִּשַּׁק ידי לפי (איוב, ל"א, כ"ז) — לדעת המפרשים, שעורו: נַתִּשַּׁק ידי על־ידי פי, וטעמו — ופי נשק את ידי; והוא סימן נתינת כבוד לעצם נעלה, הרחוק מאתנו. והנראה, שהוא מעיקר הוראת הפעל, — חבור ודבוק, — הנחתי ידי על פי, לסתום פי, שלא יתמלט דבר שאינו הגון ממנו, וע"ד: וְאִם־זַמּוֹתָ יָד לְפֶה (משלי, ל', ל"ב). ומזה במשנה: ארכובותיו נוֹשְׁקוֹת זו לזו (בכורות, ז', ו"ו), ובפיוט: בקול נוֹשְׁקָן בהחזיקו בכנפיהן תרימנה (אופן, ז' ש"פ) — הקול היוצא מהתחברותם זה עם זה. — ובדרש על פסוק „סכותה לראשי בְּיוֹם נָשֶׁק" (תהלים, ק"מ, ח'), אמרו: יום שב' עולמות נוֹשְׁקִין זה לזה, — ביום שֶׁהַקַּיִץ נוֹשֵׁק אֶת־הַחֹרֶף (ירושלמי, יבמות, פרק ט"ו, ב'). וְעַל פִּיךָ יִשַּׁק כל עמי (בראשית, מ"א, מ') — י"מ, שהוא סימן כבוד לגדול בשרים, אעפ"י שאין נושקים לו כי אם ביד או ברגל. וא"ת: יִתְּזַן, ופירש"י: יתפרנס, — כל צרכי עמי יהיו נעשים על־ידך, כמו: ובן־מֶשֶׁק ביתי (שם, ט"ו, ב'), וכמו: נַשְּׁקוּ־בַר (תהלים, ב', י"ב) — ולמצוא יסוד אל־

הוראה זו בעיקר הוראת השרש, יש לאמר, כי ממושג החבור והדבוק יצא מושג הסידור והערוך, — אָרדנען, רייהען, — וכמו שעיקר הוראתו בלשון ערבית, ויהיה ענין „יִשַּׁק כל עמי" — יסודרו ויתפרנסו עניני העם, — געלייטעט ווערדען. — ובא: זבחי אדם עגלים יִשָּׁקוּן (הושע, י"ג, ב') — לפי המוסכם, ענינו — נ ש י ק ה; והנראה, שטעמו — פ ר נ ס ה ו כ ל כ ו ל, — אונטערהאַלטען, פיטטערן. (ועיין א ד ם). ובא בחבור עם השם קֶ שֶׁ ת: נוֹשְׁקֵי קֶשֶׁת (דהי"א, י"ב, ב') — י"מ, שענינו — ע ר ו כ י ם, מ ו ז נ י ם ב ק ש ת, — גערִיסטעט, ע"ד: עֹרְכֵי צִנָּה וָרֹמַח (שם, שם, ח') — ובתרגום רב יוסף: א ו מ נ י ם ל מ י נ ג ד בקשתא. וכן: ועמו נֹשְׁקֵי־קֶשֶׁת (דהי"ב, י"ז, י"ז) — תרגם: נ ג ד י ק ש ת א, — וענינו — מ ש י כ ת הקשת: ואיש מָשַׁךְ בקשת (מ"א, כ"ב, ל"ד) — תיב"ע: נְגַד בקשתא. או — ד ר י כ ת הקשת, שנעשית ג"כ ב מ ש י כ ת היתר: יַדְרְכוּן קשת (תהלים, י"א, ב') — תיב"ע: נָגְדִין קשתא. (ועיין נ ש ק). ובא: נֹשְׁקֵי רוֹמֵי־קֶשֶׁת (שם, ע"ח, ט') — שעורו: נ ו ש ק י ־ ק ש ת ו ר ו מ י ־ ק ש ת. (עיין ר מ ה).

הפיעל, כעין הקל: קיססען, цѣловать: לְנַשֵּׁק לבני (בראשית, ל"א, כ"ח), ויחבק לו וַיְנַשֶּׁק־לוֹ (שם, כ"ט, י"ג). נַשְּׁקוּ־בר (תהלים, ב', י"ב) — לדעת הראב"ע והרד"ק, ענינו — נשיקה, שנושקים את המלך לסימן קבלת עול מלכותו, — הולדיגען; ואינם הלוקים, כי אם בהוראת מלת ב ר, שלפי הראב"ע, ענינה — בֵּן, ומוסב אל האמור שם לעיל: „בְּנִי אתה, אני היום ילדתיך"; ולפי הרד"ק, טעמו כמו: וּבַר לֵבָב (שם, כ"ד, ד') — ושעור הכתוב: נַשְּׁקוּ־בר — נַשְּׁקוּ את הַמֶּלֶךְ בַּר־הַלֵּבָב. ורש"י פירש: ז ר ז ו עצמכם ב ב ר ל ב ב; ולדעתו, הוא מענין נ ש ק בהוראת ס ד ו ר ו ע ר י כ ה, וכענין מליצת: הִבָּרוּ נֹשְׂאֵי כלי ה' (ישעיה, נ"ב, י"א) — זיך ריסטען, זיך רייהען. — ובמדרש: אם עסקה בדברי־תורה ששפתיך מְנֻשָּׁקוֹת (שה"ש, א', ב').

ה ה פ ע י ל, — בענין נגיעה ודביקה, זיך בעריהרען: מַשִּׁיקוֹת אשה אל אחותה (יחזקאל, ג', י"ג). ומצוי הרבה במשנה בענין ח ב ו ר מַ יִ ם ל מַ י ם: כיון שֶׁהִשִּׁיקוּהָ למקוה (טהרות, ח', ט'), מַשִּׁיקִין את המים בכלי־אבן לטהרן (ביצה, ב', ג'), ושווין שֶׁמַּשִּׁיקִין את המקוה (שם, ה', ג'). ובענין חבור וסגירה: דברים שֶׁמַּשִּׁיקִין עליהם את הפה (ירושלמי, ע"ז, פרק ב'). ובפיוט — במובן שִׁקּוּי: חבש ל ע צ מ ו ת מַשִּׁיקִים (קרובות, לשבועות) — מן: ו ש ק ו י ל ע צ מ ו ת י ך (משלי, ג', ח').

נֶשֶׁק, נֵשֶׁק, שם, עיקרו — ק ר י ב ה ו פ ג י ש ה, והתיחד לפגישת שתי מחנות אויבים למלחמה, ע"ד השם קְ רָ ב, — דאַס צוזאַממענטרעפֿפֿען, טרעפֿפֿען; ויתכן ג"כ, שעיקרו — ס ד ו ר ו ע ר י כ ה למלחמה, ע"ד השם מַעֲרָכָה, — געפֿעכֿט, קריעג: סכותה לראשי ביום נָשֶׁק (תהלים, ק"מ, ח'), יצא לקראת נָשֶׁק (איוב, ל"ט, כ"א). ומזה: ב) כ ל י ־ ה ז י י ן, שעורכים בצאתם לקרב, — ריסטונג, וואַפֿפֿען, вооруженіе, оружіе וְנֵשֶׁק ובשמים (מ"א, יו"ד, כ"ה) — оружіе. יברח מִנֵּשֶׁק ברזל (איוב, כ', כ"ד) — כנוי לַחֶרֶב. — ועיר מבצר וְהַנָּשֶׁק (מ"ב, יו"ד, ב') — כולל כל מיני הזיון; והתיחד לבית־אוצר־הנשק — ריסטהויז, אַרזענאַל, арсеналъ, оружейная: מנגד עלת הַנָּשֶׁק (נחמיה, ג', י"ט) — ואולי מזה: ועיר מבצר וְהַנָּשֶׁק (מ"ב, יו"ד, ב'); אל נֵשֶׁק בית היער (ישעיה, כ"ב, ח') — יתכן, שטעמו: אל ב י ת ־ ה נ ש ק, שנקרא „ב י ת ־ י ע ר", ובשלימותו: ב י ת י ע ר ה ל ב נ ו ן (מ"א, ז', ב'; יו"ד, י"ז).

נְשִׁיקָה, ש״נ, — קוּסס, поцѣлуй: ישקני מִנְּשִׁיקוֹת פיהו (שיה״ש, א׳, ב׳), נְשִׁיקוֹת שונא (משלי, כ״ז, ו״ו). ובמדרש: כל נְשִׁיקוֹת — של תפלות הן, חוץ מג׳ וכו׳: נְשִׁיקָה של גדולה, שנאמר: ויצק על ראשו וַיִּשָּׁקֵהוּ (ש״א, יו״ד, א׳), נְשִׁיקָה של פרישות: וַתִּשַּׁק ערפה לחמותה (רות, א׳, י״ד), נְשִׁיקָה של פגישה: ויפגשהו בהר האלהים וַיִּשַּׁק לו (שמות, ד׳, כ״ז); וי״א אף נְשִׁיקָה של קריבות אין בה גנאי וכו׳ (שמו״ר, ה׳), עתידין נפשותיהן של אלו לינטל בִּנְשִׁיקָה (שיה״ש, א׳, ב׳)— מיתה קלה ובכבוד, כאלו הקב״ה נושקו על פה ונוטל נשמתו, והיא נקראת „מיתת נְשִׁיקָה" (מועד קטן, כ״ח, ע״א; בבא בתרא, י״ז, ע״א). ובפיוט — בענין סגירה ובלימה: אין להרהר על מה נחקקה, שכולה נתנה בִּנְשִׁיקָה (פרשת פרה) — בחשאי ובסוד כמוס, שלא לגלות ענינה. (ועיין תוספות ע״ז, דף ל״ה, ע״א, ד״ה מאי שנא).

הַשָּׁקָה, בגמרא, שה״פ, — נגיעה, במים למים: נגזור הַשָּׁקָה אטו הטבלה (ביצה, דף י״ח, ע״א).

נָשַׂק, פ״י מן נְסַק בארמית, עיקרו — עָלְיָה, (עיין נסק), ומזה — הבערת-אֵש, העלאת-הלהב — אנציגדען, зажигать. לא נמצא בקל.

ההפעיל, — הַבְעָרָה — אנציגדען: אף יַשִּׂיק ואפה לחם (ישעיה, מ״ד, ט״ו), וְהִשִּׂיקוּ בנשק (יחזקאל, ל״ט, ט׳).

הנפעל, — זיך ענטציגדען, возгорѣться: ואש נִשְּׂקָה ביעקב (תהלים, ע״ח, כ״א). (ועיין נסק).

נִשַּׂר, לדעת המדקדקים הראשונים, פ״י —, מן נְסַר בארמית. ובא פ״א בקל, — חתוך וגירור עצים במגרה — זאֶגען, пилить: וַיָּשַׂר במגרה (דהי״א, כ׳, ג׳), — והנח תמורת הדגש. הראוי: וַיְשַׂר. (ועיין שׂור). והנכון, שהוא כדעת האחרונים, שזה הוא שרשו שׂור. — וכן נגזר, לדעתנו:

מַשּׂוֹר, שם, — מְגֵרָה — זאֶגע, пила: אם יתגדל הַמַּשּׂוֹר (ישעיה, יו״ד, ט״ו). (ועיין משר).

נֶשֶׁר, שע״כ, — מין עוף טמא הדורס, מגביה לעוף יותר מכל העופות— אדלער, орёлъ: את הַנֶּשֶׁר (ויקרא, י״א, י״ג), אם-תגביה כַּנֶּשֶׁר (עובדיה, א׳, ד׳), דרך הַנֶּשֶׁר בשמים (משלי, ל׳, י״ט); הרחבי קרחתך כַּנֶּשֶׁר (מיכה, א׳, ט״ז)— ראש הנשר הוא קֵרֵחַ. — הנשר דרכו לְנַשֵּׁר נוצותיו בכל שנה ושנה, כרוב העופות הדורסים, ולהחליפן בנוצות חדשות, וזה מליצת: תתחדש כַּנֶּשֶׁר נעוריכי (תהלים, ק״ג, ה׳), וקוי ה׳ יחליפו כח יעלו אבר כַּנְּשָׁרִים (ישעיה, מ׳, ל״א). ומטבעו, כשהוא מגיע לסוף ימיו — נוצותיו מתמרטות ואינן מחליפות עוד והוא מת קרח; ולדעת המבאר, זה טעם מליצת „הרחבי קרחתך כנשר". — מִנְּשָׁרִים קלו (שמואל ב׳, א׳, כ״ג), קלים היו רדפינו מִנִּשְׁרֵי שמים (איכה, ד׳, י״ט); ויאכלוה בְנֵי-נֶשֶׁר (משלי, ל׳, י״ז), — הנשרים הקטנים או כלל הנשרים. (עיין בן). ובגמרא: מֶלֶךְ שבעופות — נֶשֶׁר (חגיגה, י״ג, ע״ב) — ושעל-כן הוא אחד מ„חיות-הקדש" נושאות המרכבה. — וע״ד המליצה: זוג בא מרקת ותפשו נֶשֶׁר (סנהדרין, י״ב, ע״א) — חיל המלך, שצורת נשר מצוירת על דגליהם. — עלת נקפת בכד יראין נִשְׁרַיָּא לקיניהון (עירובין, נ״ג, ע״ב) — הכלי, שדולין בו יין מן הכד, מנקף בכד — סימן שכלה היין מן הכד, ובכן הגיעה העת שישובו הנשרים, תלמידי הישיבה, למקומם. — ובגזרת השם — דעת המבארים האחרונים, שהוא מן נשר בערבית בהוראת נקור הבשר בהרטום, טרוף וקציצה, — קרוב לפעל נשׂר, נסר. ועיין נָשַׁר.

נְשַׁר, שם, ארמית, — כבעברית, —

נֶשֶׁר — אַדלער, орёлъ: וגפין די נְשַׁר לה (דניאל, ז׳, ד׳), שערה כְּנִשְׁרִין רבה (שם, ד׳, ל׳).

נָשַׁר, במשנה, פ״י, מִן הארמית נ ת ר, ודומה לפעל נָשַׁל. עיקרו — נפילת דבר ממקום חבורו ברפיון קשורו — אבפאַללען, отпадать. הקל עומד: איזהו לקט? הַנּוֹשֵׁר בשעת קצירה (פאה, ד׳, יו״ד), נָשְׁרוּ רוב עליו (סוכה, דף ל״ב, ע״ב), עד שֶׁיִּשְּׁרוּ מאביהן (שביעית, ט׳, וי״ו), שער בעל־מום שֶׁנָּשַׁר (בכורות, ג׳, ד׳). והונח גם על הדברים היוצאים מן הגוף: היו דמעות נוֹשְׁרוֹת מעיניו (גיטין, נ״ח, ע״א), ודמעות נוֹשְׁרוֹת על לחייהן (איכה רבתי, פ״א). וע״ד ההשאָלה — גם בבגדים וכלים: מי שֶׁנָּשְׁרוּ כליו (שבת, כ״ב, ד׳); שֶׁנָּשְׁרוּ שפתותיה (כלים, כ׳, ב׳) — נפלו נשברו גדותיה. — ובמובן יוצא: שהנמיה נוֹשֶׁרֶת עליהן (ע״ז, ג׳, ג׳).

הַהִפְעִיל, יוצא, — אבפאַללען לאַססען: המרעיד את האילן לְהַשִּׁיר ממנו אוכלין (מכשירין, א׳, ב׳). ובגמרא, על מה ששנו במשנה „משילין פירות": מאן דתני משילין לא מתשתבש, מאן דתני מַנְשִׁירִין לא משתבש, דתנן: מי שֶׁנָּשְׁרוּ כליו בדרך (ביצה, ל״ה, ע״ב); איזהו עיקור? הַמַּנְשִׁיר פרסותיה מן הארכובה (ע״ז, דף י״ג, ע״א).

נְשִׁירָה, שה״פ, — אבפאַללען, הערַאבפאַללען, спадать, падать: פרט בִּנְשִׁירָתוֹ קדש (ירושלמי, פאה, פרק ז׳, הלכה ג׳), לקט בִּנְשִׁירָתוֹ (שם, ובירושלמי, תרומות, פ״ו). ובא ג״כ שה״פ בתמונת נָשָׁר: פירס וכו׳ תחתיה מפני הַנָּשָׁר (סוכה, י׳, ע״א). וברבוי: עניי ישראל אוכלין נְשָׁרִים (תוספתא, פסחים, פ״ב).

נָשַׁת, הקל, עומד, — יבושת הליח — פערטראָקקנען, פערלעכצען, сохнуть: לשונם בצמא נָשָׁתָּה (ישעיה, מ״א, י״ז), — הדגש לתפארת הקריאה. וע״ד ההשאָלה — למושג התחלשות והעדר הכח: נָשְׁתָה גבורתם (ירמיה, נ״א, ל״ד).

הַנִּפְעַל, כעין הקל, — פערזיעגט ווערדען, изсякать: וְנִשְּׁתוּ מים מהים (ישעיה, י״ט, ה׳), וקרוב לפעל נָתַשׁ, בהפוך האותיות: יִנָּתְשׁוּ מים זרים (ירמיה, י״ח, י״ד). ועיין נ ת ש.

נִשְׁתְּוָן, ש״ז, — אגרת, כתב, וביחוד כתב־פקודת־המלך — בריעף, שריפט, письмо (государственное): וכתב הַנִּשְׁתְּוָן (עזרא, ד׳, ז׳), וזה פרשגן הַנִּשְׁתְּוָן (שם, ז׳, י״א). ובארמית: נִשְׁתְּוָנָא די שלחתון (שם, ד׳, י״ח) — מלשון פרסית הישנה: נוויש — כתיבה, — בהפוך האותיות, והראוי: נושתן.

נתב, לא נמצא; ויש אומרים, כי ממנו נגזרו שני השמות הבאים:

נָתִיב, ש״ז, עיקרו, כנראה, — חריץ ארוך ומתוח — שטרייף: אחריו יאיר נָתִיב (איוב, מ״א, כ״ד), נָתִיב לא ידעו עיט (שם, כ״ט, ז׳). ומזה — שביל ומשעול — אויסגעטרעטענער פפאַד, проторенная дорога: ומלכדתו עלי נָתִיב (שם, י״ח, יו״ד). ובמובן המושאל: יפלס נָתִיב לאפו (תהלים, ע״ח, נ׳) — עיין פִּלֵּס. — ובסמיכות: הדריכני בִּנְתִיב מצותיך (שם, קי״ט, ל״ה). ודרך נְתִיבָה אַל־מות (משלי, י״ב, כ״ה) — בחסרון המפיק, והראוי: נְתִיבָהּ — נָתִיב שֶׁלָּהּ. — והונח השם נָתִיב בלשון חכמים בדרך השאָלה על חק הטבע או החברה האנושית, אשר לא ימוש מן העולם ועד העולם: ובברכת נחום אבלים יאמר המברך: זאת (המות) היא עומדת לעד, נָתִיב הוא מששת ימי בראשית וכו׳ (כתובות, ח׳, ע״ב). — ועל־הרוב — על משקל:

נְתִיבָה, ש״נ, נרדף לשם דֶּרֶךְ, אֹרַח, — וועג, дорога, ולא נמצא כי אם בסגנון המליצה: ובמים עזים נְתִיבָה (ישעיה, מ״ג, ט״ז) — והקודם: הנותן בים דרך. והלכי נְתִיבוֹת וגו׳ (שופטים, ה׳, וי״ו) — והקודם: חדלו אֳרָחוֹת. בִּנְתִיבוֹת לא־ידעו אדריכם

(ישעיה, מ״ב, ט״ז) — והקודם: והולכתי עורים בְּדֶרֶךְ לא ידעו. — בֵּית נְתִיבוֹת נצבה (משלי, ח׳, ב׳) — מקום, שממנו מתפשטים והולכים דרכים לצדדים שונים, אֵם הדרכים; והקודם: בראש מרמים עלי־דָרֶךְ. — ובמובן המוסרי: בתוך נְתִיבוֹת משפט (משלי, ח׳, כ׳), וכל נְתִיבוֹתֶיהָ שלום (שם, ג׳, י״ז). וב„ספר יצירה״: „בשלשים ושתים נְתִיבוֹת פליאות הכמה״. —

בגזרת השם לא מצאנו דבר מתקבל, ואולי יש לשער, כי יסודו תבב בארמית בהוראת משיכה וגירור, — ציעהען, שלעפפען: וְהַגִּרֵם על־ידי־חרב (ירמיה, י״ח, כ״א) —תיב״ע: וְתַבְּבִנּון על ידי קטולי חרבא. ומזה — תריץ, שנעשה ע״י גרור דבר קשה עליו. —

נָתַז, פ״י, ההפעיל, — קציצת דבר בכח גדול, עד שיקפוץ החלק הנקצץ ממקומו ויזדרק למרחוק — אבשלאגען, отрубить: ואת הנטישות הסיר הֵתַז (ישעיה, י״ח, ה׳), ובא הנח (ע״י הציר״ה) תמורת הדגש. — י״א, ששרשו תוז, תזז, אבל משמושו במשנה נראה, ששרשו נתז, (ויסודו, לדעת הרשד״ל, נזה): הִתִּיז את הראש בבת־אחת (חולין, ב׳, ג׳) — כרת בכח וגרם שיקפוץ הראש ממקומו. — הִתִּיז את הצרעה בקנה (ע״ז, ג׳, א׳), חיובו לְהַתִּיז ראשו (ירושלמי, ברכות, פ״ט), נתזה החרב מצוארו של משה וְהִתִּיזָה צוארו של קוסטינור (שיהש״ר, על הפסוק „שררך אגן הסהר״).

ההָפעל: הֻתְּזוּ ראשיהם (אהלות, א׳, ה׳).

הנפעל, בענין נְזִית משקין — שפריטצען, брызгать, ובענין קפיצת דבר ממקומו — אבפראללען, отскакивать: דם חטאת שֶׁנִּתַּז על הבגד (זבחים, י״ג, א׳), נִתְּזָה ניצוצות (ב״ק, דף, ל״ב, ע״ב), וְנִתְּזָה צנורה של רוק מפיו (במדבר רבה, ב׳), ספק מן הקדרה נִתְּזוּ (טהרות, ב׳, א׳): נִתְּזָה החרב מצוארו של משה (שיהש״ר).

הפיעל, — קפיצת דבר מחמת שדורכים עליו בכח, — אבשפרינגען, отскочить: שהיו צרורות מְנַתְּזִין מתחת רגליה (ב״ק, ב׳, א׳)

הַתָּזָה, בגמרא, שה״פ, — דאס אבהויען, отрубленіе: הַתָּזַת הראש (ירושלמי, סנהדרין, פרק ז׳).

נָתַח, פ״י, בא רק בפיעל, וענינו — חתוך גוף לאבריו — צערשניידען צערשטיקקען, разрѣзывать: ואת האיל נִתַּח לנתחיו (ויקרא, ח׳, כ׳), ואחז בפילגשי וָאֲנַתְּחֶהָ (שופטים, כ׳, ו׳), וַיְנַתְּחֶהָ לעצמיה (שם, י״ט, כ״ט). ובתוספתא: האיך זוכה בדבר, שלא בא לתוך ידו, אלא יְנַתְּחֶנּוּ (ב״מ, א׳), ועיי״ש. ובא״ס—גם בהתפעל: ופגעו בו וינתחוהו ועודנו חי ומדי הִתְנַתְּחוֹ יראו עיניו וכו׳ (יוסיפון, פרק פ״ט)

נֵתַח, ש״ז, — האבר המנותח—שטיקק, кусокъ: כל נֵתַח טוב (יחזקאל, כ״ד, ד׳). וברבוי: לשנים עשר נְתָחִים (שופטים, י״ט, כ״ט), ועל־הרוב—בחלקי גוף הקרבנות: את הַנְּתָחִים את־הראש (ויקרא, א׳, ח׳) ואת האיל תְּנַתֵּחַ לִנְתָחָיו (שמות, כ״ט, י״ז)

נִתּוּחַ, שה״פ, — צערלעגונג, צערשטיקקלונג, разрѣзываніе: הפשט וְנִתּוּחַ (תמורה, ג׳, ב׳). ובחכמת הרפואה: „חכמת הַנִּתּוּחַ״ — חלוק גוף בעל־חי לאבריו, — אנאטאמיע

נתך, פעו״י, וכן בארמית, דומה אל נסך, הקל עומד, ורק בעתיד ובמהופך־לעבר, — ענינו: שפיכת דבר נִגָּר מלמעלה למטה, — זיך ערגיעססען, литься, изливаться, וביותר — יציקת דבר הנמס על־ידי האש ונעשה נוזל, — צערפליעססען: נִתְּכוּ כמים שאגתי (איוב, ג׳, כ״ד) — והקודם: כי לפני לחמי אנחתי תבא. — מצרה גדולה

פתאומית יחרד הלב, ידום ויתקשה כאבן, ולא יוכל כי אם להוציא אנחה; ואח"כ — כמו יתרכך וימס וימצא לו הרוחה בשאגות. (ועיין שפך). ומתיחס אל החמה, העברה והאף, שנמשלו ג"כ אל דבר קשה הנמס וניצוק בכח גדול: ולא תִתַּךְ חמתי בירושלים (דהי"ב, י"ב, ז'), וַתִּתַּךְ חמתי ואפי (ירמיה, מ"ד, וי"ו). ועי"ד המליצה: וַתִּתַּךְ עלינו האָלה והשבועה (דניאל, ט', י"א).

הנפעל, כהקל, בעָבר, — נמיסת המוצק באֵש, — געשמאָלצען, אויפגעלאָזט ווערדען, расплавляться: וְנִתַּכְתֶּם בתוכה (יחזקאל, כ"ב, כ"א). ובירידת המטר: וּמָטָר לא נִתַּךְ ארצה (שמות, ט', ל"ג) — לפי שהגשם בא מֵהַתָּכַת האֵדים בכח החם הטבעי. — עד נִתַּךְ מַיִם עליהם (ש"ב, כ"א, יו"ד) — מי-גשמים. — ובהשאָלה: כאשר נִתַּךְ אפי וחמתי (ירמיה, מ"ב, י"ח), חמתו נִתְּכָה כאש (נחום, א', וי"ו), (עיין חמה), הנה אפי וחמתי נִתֶּכֶת אל המקום הזה (ירמיה, ז', כ').

ההפעיל, יוצא, — הַמָּסַת דבר מוצק באש — שמעלצען, расплавлять, растапливать: הִתִּיכוּ עבדיך את הכסף (מ"ב, כ"ב, ט'), לפחת עליו אש לְהַנְתִּיךְ וגו' וְהִתַּכְתִּי אתכם (יחזקאל, כ"ב, כ'); הלא כֶחָלָב תַּתִּיכֵנִי (איוב, ו"ד, יו"ד) — בתחלת יצירתו הוא עשוי כחלב נוזל, — ליעססט מיך זויא מילך צער-רינען, — רומז אל הזרע, — ואח"כ: וְכַגְּבִנָה תַּקְפִּיאֵנִי.

ההָפעל, — צערשמאָלצען ווערדען, расплавливаться: כן תֻּתְּכוּ בתוכה (יחזקאל, כ"ב, כ"ב). — ובדרחז"ל: עד שֶׁיִּתַּךְ הבשר (מעילה, ט', ע"א). ובפועל: הלב מְהֻתָּךְ (שבת, כ"א, ע"א).

הִתּוּךְ, שה"פ, — התכה ומסיסה — שמעלצען, расплавленіе: כְּהִתּוּךְ כסף בתוך כור (יחזקאל, כ"ב, כ"ב).

מַתֶּכֶת, במשנה, ש"נ, — כולל מיני העצמים הקשים, שמתיכים אותם באש, — מעטאלל, металлъ: ואם היו של מַתֶּכֶת (מעשר שני, ד', יו"ד), טבעת של מַתֶּכֶת וחותם שלה של אלמוג וכו' (כלים, ג', וי"ו). וברבוי: ובקרדומות של מַתָּכוֹת (שביעית, ה', ד'), טמא בבלי מַתָּכוֹת (חולין, א', וי"ו).

יַתּוּךְ, במשנה, שם: הַיַּתּוּכִין טמאים (כלים, י"ב, ג'), ובתוספתא אמרו בפירושו: אלו הן יַתּוּכִין, שהחנוני מנער בהן את הקדרה וכו' (כלים, פרק ב'). ובערוך — פירוש אחר: מֶלְקָחַיִם, שנוטלין בו הכלי, שמתיך הכסף, ומריקין למקום אחר

נָתַן, פ"י, הקל בעָבר: נָתַתָּ, תַּתָּה; העתיד: אֶתֵּן; הצווי: תֵּן; המקור: נְתֹן, — נְתֹן; תֵּת, — תִּתִּי, בְּתֵת.

א) עיקרו — מסירת חפץ מיד ליד, ובא הדבר שמוסרים — ביחס הפעול, והגוף המקבל — ביחס הלמ"ד או ביחס ש"אֶל", — געבען, дать: וצידה נָתַן לו (ש"א, כ"ב, יו"ד), היא נָתְנָה-לִּי (בראשית, ג', י"ב), ויעקב נָתַן לְעֵשָׂו לחם (שם, כ"ה, ל"ד) — במחיר הבכורה. — וחגור נָתְנָה לַכְּנַעֲנִי (משלי, ל"א, כ"ד), לְכֻלָּם נָתַן לָאִיש חלפות שמלות (בראשית, מ"ה, כ"ב), הכסף נָתוּן לָךְ (אסתר, ג', י"א) — מתנת-חנם, — שענקען, дарить. — כי יִתֵּן איש אֶל רעהו כסף או כלים לשמר (שמות, כ"ב, וי"ו). וכן — בקשור עם השם יָד: וכל-יש-לו נָתַן בְּיָדוֹ (בראשית, ל"ט, ד'), וְנָתַתָּ כוס-פרעה בְּיָדוֹ (שם, מ', י"ג). ועי"ד ההשאָלה: נָתְנוּ לְדָוִד רבבות, וְלִי נָתְנוּ האלפים (ש"א, י"ח, י"ח) — יחסו לו. — ומזה — מסירת קנין ורשות בנשואים: את בתי נָתַתִּי לָאִיש הזה לאשה (דברים, כ"ב, ט"ז); טוב תִּתִּי אֹתה לָךְ וגו' (בראשית כ"ט י"ט). ובנחלה: השדה נָתַתִּי לָךְ והמערה אשר בו לְךָ נְתַתִּיהָ (שם, כ"ג, י"א). ובא: כי ארץ הנגב נְתַתָּנִי (יהושע,

ט"ו, י"ט) — ביחס הפעול, — ושעורו: נָתַתָּ לִי. — וביחס אל הש"י: את־כל־הארץ, אשר אתה־ראה, לְךָ אֶתְּנֶנָּה ולזרעך (בראשית, י"ג, ט"ו), לָתֶת לְךָ את הארץ הזאת (שם, ט"ו, ז'), ובקשור עם השם פָּנִים: ראה נָתַן ה' אלהיך לְפָנֶיךָ את הארץ (דברים, א', כ"א), וביחס אל כל הטוב הבא לאדם מאתו: ה' נָתַן וה' לקח (איוב, א', כ"א), נָתַן אלהים שכרי (בראשית, ל', י"ח), אלהיכם וגו' נָתַן לכם מטמון באמתחתיכם (שם, מ"ג, כ"ג), בני הם אשר נָתַן לִי אלהים בזה (שם, מ"ח, ט'). ולרעה: וְנָתַתִּי נגע צרעת (ויקרא, י"ד, ל"ד), תֵּן להם ה' מה־תִּתֵּן, תֵּן להם רחם משכיל וגו' (הושע, ט', י"ד). — ובמובן המוסרי: וה' נָתַן חכמה לשלמה (מ"א, ה', כ"ו), אשר נָתַן ה' חכמה ותבונה בָּהֵמָּה (שמות, ל"ו, א'), החכמה והמדע נָתוּן לָךְ (דהי"ב, א', י"ב); כי הוא הַנֹּתֵן לְךָ כֹּחַ (דברים, ח', י"ח); הַנּוֹתֵן תשועה למלכים (תהלים, קמ"ד, יו"ד); וְנָתַתִּי להם לב לדעת אֹתִי (ירמיה, כ"ד, ז'), וְנָתַתִּי להם לב אחד ודרך אחד (שם, ל"ב, ל"ט); נָתַן לִי לשון למודים (ישעיה, נ', ד'). — ובהשאלה: וְנָתְנָה הארץ פריה (ויקרא, כ"ה, י"ט), וְנָתַן עץ השדה את פריו (יחזקאל, ל"ד, כ"ז), וְנָתַן מימיו (במדבר, כ', ח); הדודאים נָתְנוּ ריח (שיה"ש, ז', י"ד), נרדי נָתַן ריחו (שם, א', י"ב); ושרש צדיקים יִתֵּן (משלי, י"ב, י"ב) — ופירש"י: יתן מה שהוא ראוי ליתן, והוא הפרי. — ויתכן, שטעמו: יתן את־עצמו — יתרחב ויתפשט. — ומזה — מסירה על־ידי כבוש ונצוח, — איבער-געבען, передать, בקשור עם השם יָד ביחס הב': וְנָתַן את מואב בְּיֶדְכֶם (מ"ב, ג', י"ח), כי בְיָדְךָ נָתַתִּי אֹתוֹ (במדבר, כ"א, ל"ד), וְנָתַתִּי אתכם בְּיַד זרים (יחזקאל, י"א, ט'). ובענין קִנְיָן: ואת כל אחיו נָתַתִּי לו לעבדים (בראשית, כ"ז, ל"ז), וְנָתַתָּה את הלוים לאהרן

ולבניו, נְתוּנִם נְתוּנִם המה לו מאת בני ישראל (במדבר, ג', ט'). — ומנהג הלשון לאמר: "מִי־יִתֵּן" — במובן תקוה ותוחלת, כמו "הלואי", — מאָכטע יעמאנד געבען, еслибъ кто далъ: מִי־יִתֵּן והיה לבבם זה להם וגו' (דברים, ה', כ"ו), מִי־יִתֵּן תבוא שאלתי (איוב, ו"ו, ח'), מִי־יִתֵּן ידעתי ואמצאהו (שם, כ"ג, ג'). ובפירוש דבר המקוה, ביחס הפעול: מִי־יִתֵּן מוּתֵנוּ (שמות, ט"ז, ג'), מִי־יִתֵּן ערב וכו', מִי־יִתֵּן בֹּקֶר (דברים, כ"ח, ס"ז); מִי־יִתֶּן־לִּי אבר כיונה (תהלים, נ"ה, ז'). — ובקשור עם אברי־הגוף — תהיה הוראתו לפי ענינו: א) עם השם פָּנִים, ענינו — פְּנִיָּה: וָאֶתְּנָה את פָּנַי אל ה' האלהים לבקש תפלה (דניאל, ט', ג'), נָתַתִּי פָנַי ארצה (שם, יו"ד, ט"ו). ובקשור עם יחס הבי"ת, ענינו — פניה לרעה: וְנָתַתִּי את פָּנַי בַּנֶּפֶשׁ ההוא (ויקרא, כ', ו"ו), וְנָתַתִּי פָנַי בָּכֶם (שם, כ"ו, י"ז). ב) עם יָד, ענינו — הַכְנָעָה: מצרים נָתַנּוּ יָד (איכה, ה', ו"ו), נָתְנוּ יָד תחת שלמה (דהי"א, כ"ט, כ"ד). ובטעם הַסְכָּמָה לעשות דבר בנפש חפצה: וַיִּתְּנוּ יָדָם להוציא (עזרא, יו"ד, י"ט); וכן: תְּנוּ יָד לה' (דהי"ב, ל', ח'). ג) עם לֵב, ענינו — שימת־לב לעיין בדבר, והשם לב ביחס הפעול: כאשר נָתַתִּי את לִבִּי (קהלת, ח', ט"ז), וָאֶתְּנָה לִבִּי (שם, א', י"ז), תְּנָה בני לִבְּךָ לי (משלי, כ"ג, כ"ו); וכמו־כן יבוא הפעל בקשור עם לֵב ביחס ש"אֶל": את־כל־זה נָתַתִּי אֶל לִבִּי (קהלת, ט', א'); והחי יִתֵּן אֶל־לִבּוֹ (שם, ז', ב') — ישים הענין לפני לבו להתבונן בו. — ד) עם עַיִן: כי יִתֵּן בַּכּוֹס עֵינוֹ (משלי, כ"ג, ל"א) — יפנה עינו ולבבו להתבונן בכוס, כלומר: מִתְאַוֶּה לשתות. — ומזה — בגמרא: מעשה באדם אחד, שֶׁנָּתַן עֵינָיו בְּאִשָּׁה אחת (סנהדרין, ע"ה, ע"א), ובא: נָתַן עֵינָיו לגרשה (ב"מ, י"ט, ע"א; גיטין, י"ז, ע"ב); שלא תהא אשה נוֹתֶנֶת עֵינֶיהָ

באחר (נדרים, צ׳, ע״ב); כל הַנּוֹתֵן עֵינָיו במה שאינו שלו — מה שמבקש אין נותְנִין לו, ומה שבידו נוטלין הימנו (סוטה, דף ט׳, ע״א). — ח) ועם השם נֶפֶשׁ — בדברי חז״ל: נָתְנוּ נַפְשָׁם עַל קדושת ישראל (מכילתא, בא, א׳) — כמו: מסרו נפשם, לשאת ולסבול כל צרה. — נָתְנוּ נַפְשָׁם עַל קדושת שמו (במדבר רבה, א׳); וכן: היו נוֹתְנִים עַצְמָם על ישראל (מכילתא, בא, א׳). — וי״ו) מחובר עם קול, במובן השמעת קול גדול: ברחֹבוֹת תִּתֵּן קוֹלָהּ (משלי, א׳, כ׳), וַיִּתְּנוּ-קול ביהודה (דהי״ב, כ״ד, ט׳)—העבירו קול, הכריזו. — וַיִּתְּנוּ אֶת-קוֹלָם (במדבר, י״ד, א׳) — צעקו. — וכן: נָתְנָה עָלַי בְּקוֹלָהּ (ירמיה, י״ב, ח׳), נָתַן בְּקוֹלוֹ תמוג ארץ (תהלים, מ״ו, ז׳); לתבונה תִּתֵּן קוֹלֶךָ (משלי, ב׳, ג׳) — והקודם: כי אם לבינה תִקְרָא. — ומזה — בחבור עם לשונות של אמירה: הַנֹּתֵן אִמְרֵי-שָׁפֶר (בראשית, מ״ט, כ״א), וכמו־כן בהשמעת קול נגון בכלי-זמר: שאו-זמרה ותְנוּ-תֹף (תהלים, פ״א, ג׳) — תנו קול התוף.

ב) נתינת יכלת ואפשרות לעשות דבר-מה, או — לשיתהוה איזה דבר, — צוגעבען, צולאססען: גְּאֻלָּה תִּתְּנוּ לָאָרֶץ (ויקרא, כ״ה, כ״ד), נָתַתִּי לָהֶם חֻקִּים לא טובים (יחזקאל, כ׳, כ״ה) — וכמו שפירש״י: הנחתי להם, שיעשו חקים לא טובים. — וכן: וְנָתַתִּי מכשול לפניו (שם, ג׳, כ׳). ועל-הרוב — במאמר שולל, ואז בא הגוף, שאליו מתיחס הפעל נתן, ביחס הפעול, ופעל-המעשה — במקור עם למ״ד או בזולתו: ולא נְתָנוֹ אלהים לְהָרַע עמדי (בראשית, ל״א, ז׳), על-כן לא נְתַתִּיךָ לִנְגֹּעַ אליה (שם, כ׳, ו״ו), וימאן אדום נְתֹן ישראל עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ (במדבר, כ׳, כ״א), מאן ה׳ לְתִתִּי לַהֲלֹךְ עמכם (שם, כ״ב, י״ג), ולא יִתֵּן המשחית לָבֹא (שמות, י״ב, כ״ג); לבלתי תֵּת יֹצֵא וָבָא (מלכים, א׳, ט״ו, י״ז); ולא-נָתַן לַמּוֹט רגלנו (תהלים, ס״ו, ט׳); וכן: לא יִתְּנוּ מעלליהם לָשׁוּב אל-אלהיהם (הושע, ה׳, ד׳) — מעלליהם אינם מניחים אותם לשוב.

ג) בענין יעוד לאיזה דבר — בעשטיממען, — וזה: א) אם בבחינת יעוד לתור מעלת-כבוד והתמנות — ובא אם בשני פעולים: כי אב-המון גוים נְתַתִּיךָ (בראשית, י״ז, ה׳), נְתַתִּיךָ אלהים לפרעה (שמות, ז׳ א׳), נְתָנְךָ עליהם מֶלֶךְ (דהי״ב, ב׳, יו״ד), ה׳ נְתָנְךָ כֹּהֵן (ירמיה, כ״ט, כ״ו), וגם — בפעול אחד: נִתְּנָה ראש (במדבר, י״ד, ד׳); או — שיבוא שם הדבר המיועד ביחס הלמ״ד: וּנְתַתִּיו לְגוֹי גדול (בראשית, י״ז, כ׳), וּנְתַתִּיךָ לִקְהַל עמים (שם, מ״ח, ד׳), הַלְיוֹעֵץ למלך נְתַנּוּךָ (דהי״ב, כ״ה, ט״ז); וקרוב לענין: וּנְתַתָּם לרחמים לפני שֹׁבֵיהם (מ״א, ח׳, נ׳), וַיִּתֵּן אוֹתָם לרחמים (תהלים, ק״ו, מ״ו). ב) או — יעוד לְרָעָה, במובן שנוי דבר לרעה, — בשני פעולים: וְנָתַתִּי את-עריכם חָרְבָּה (ויקרא, כ״ו, ל״א), — פערוואנדעלן, обращать; וּנְתַתִּיךָ דם חמה וקנאה (יחזקאל, ט״ז, ל״ח), נָתַן בניו פְּלֵיטִם (במדבר, כ״א, כ״ט), בְּתִתִּי אֹתָךְ עיר נחרבת (יחזקאל, כ״ו, י״ט), נְתָנַנִי שֹׁמֵמָה (איכה, א׳, י״ג), ולא אֶתֵּן אֶתכם עוד חרפה (יואל, ב׳, י״ט), נָתַתִּי אֶתכם נבזים (מלאכי, ב׳, ט׳); איך אֶתֶּנְךָ אפרים וגו׳, איך אֶתֶּנְךָ כאדמה (הושע, י״א, ח׳) — והכפל: אשימך כצבאים. — וקרוב לזה מליצת: ואֹיבי נָתַתָּה לי עֹרֶף (תהלים, י״ח, מ״ב) — ששעורו: נתת את האויב ערף, הפכתו לערף, כי לא ראיתי פניהם. — וכן: ואֹיבי תַּתָּה לי עֹרֶף (ש״ב, כ״ב, מ״א); וכמו־כן — ביחס הלמ״ד: וּתְנֵם לְבִזָּה בארץ שביה (נחמיה, ג׳, ל״ו), מי נָתַן למשסה יעקב (ישעיה, מ״ב, כ״ד); וכן: וְנָתַתִּי את שמיכם כברזל (ויקרא, כ״ו, י״ט),

וְנָתַתִּי את ביתך כבית ירבעם (מ"א, ט"ז, ג'). ובענין דמיון במחשבה — האלטען, אויסגעבען: וַיִּתֵּן אתנו כמרגלים (בראשית, מ"ב, ל'), אַל תִּתֵּן את אמתך לפני בת־בליעל (ש"א, א', ט"ז). ובענין הכנה וזימון — בעשטימ־מען, ווידמען: וּנְתַתִּיו לה' (ש"א, א', י"א).

ד) בענין שימה, הנחה, הקמה — זעטצען, לעגען, שטעללען, בעשטיממען: א) במובן הפשוט והמושאל: וְנָתַתָּ את־הכפרת על הארן (שמות, כ"ה, כ"א), ואל־הארן תִּתֵּן את־העדת (שם), ואת־הים נָתַן מכתף הימנית (דהי"ב, ד', יו"ד), וַיִּתֵּן אתם אלהים ברקיע השמים (בראשית, א', י"ז), את־קשתי נָתַתִּי בענן (שם, ט', י"ג), נָתְנוּ רשעים פח לי (תהלים, קי"ט, ק"י); ואת־האחד נָתַן בדן (מ"א, י"ב, כ"ט) — והקודם: וַיָּשֶׂם את־האחד בבית־אל. — וְנָתַן קובע נחשת על־ראשו (ש"א, י"ז, ל"ח); ולענוים יִתֶּן־חֵן (משלי, ג', ל"ד) — ועל מקבל־החן יאמר: מצא חֵן (בראשית, ו"ו, ח'), ובמסבב למצוא־חן נאמר: וְנָתַתִּי את־חֵן העם הזה בעיני מצרים (שמות, ג', כ"א), וַיִּתֵּן חִנּוֹ בעיני שר בית־הסהר (בראשית, ל"ט, כ"א). — וְנָתַן עליך דיק (יחזקאל, כ"ו, ח'), וְנָתַתָּה עליה מָצוֹר (שם, ד', ב'); נָתַן ה' עליכם מלך (שמואל, א', י"ב, י"ג) — כמו שנאמר: שׂוֹם תשים עליך מלך (דברים, י"ז, ט"ו); וְנָתַן על ברזל על־צוארך (שם, כ"ח, מ"ח); וַיִּתֵּן־עֹנֶשׁ על־הארץ (מ"ב, כ"ג, ל"ג), — ומזה: ואַל־תִּתֵּן עלינו דם נקיא (יונה, א', י"ד), ואַל־תִּתֵּן דם נקי בקרב עמך (דברים, כ"א, ח') — אַל תחשוב להם עון דם נקי. — וְנָתַתִּי עליך את כל־תועבתיך (יחזקאל, ז', ג'); ובהשבת גמול: וְנָתַתָּה לאיש ככל דרכיו (דהי"ב, ו"ו, ל'), דרכך בראש נָתַתִּי (יחזקאל, ט"ז, מ"ג), דרכיך עליך אֶתֵּן (שם, ז', ד'). — וגבול נָתַן ה' בינינו (יהושע, כ"ב, כ"ה); וְאֶתְּנָה בריתי ביני ובינך (בראשית, י"ז, ב'), אלה החקים וגו' אשר נָתַן ה' בינו ובין בני ישראל (ויקרא, כ"ו, מ"ו); הנני נֹתֵן לו את בריתי שלום (במדבר, כ"ה, י"ב). ומזה — בענין צווי מצוה ותורה: כי ה' נָתַן לכם השבת (שמות, ט"ז, כ"ט), כי לקח טוב נָתַתִּי לכם (משלי, ד', ב'), מצותי חקתי אשר נָתַתִּי לפניכם (מ"א, ט', ו"ו) — ע"ד: ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם (שמות, כ"א, א'), בתורת משה אשר נָתַן ה' אלהי ישראל (עזרא, ז', ו"ו). וע"ד המליצה: נָתַתִּי את־תורתי בקרבם (ירמיה, ל"א, ל"ב), וכן: גם אֶת־הָעֹלָם נָתַן בלבם (קהלת ג', י"א). וחק נָתַן־למו (תהלים, צ"ט ז'). ומזה — בחקות הבריאה: חָק נָתַן ולא יעבור (שם, קמ"ח, ו"ו); וע"ד המליצה: ורוחך הטובה נָתַתָּ להשכילם (נחמיה, ט', כ'), נָתַתִּי רוחי עליו (ישעיה, מ"ב, א'), וְנָתַתָּה מהודך עליו (במדבר, כ"ז, כ'), נָתַתִּי דברי בפיך (ירמיה, א', ט'), החיים והמות נָתַתִּי לפניך (דברים, ל', י"ט), הנה נָתַן ה' רוח שקר בפי כל נביאיך (מ"א, כ"ב, כ"ג), חרפת עולם נָתַן לנו (תהלים, ע"ח, ס"ו), ולא נָתַן תִּפלה לאלהים (איוב, א', כ"ב).

ה) בהוראת שימה ועשיה, — טהאָן, מאַכען: וְנָתַן אליך אות או מופת (דברים, י"ג, ב') — ובא בלשון נתינה, מפני שבלא ספק בקשו כזאת ממנו; וכמו שהוא במקום אחר: לכן יִתֵּן ה' הוא לכם אות (ישעיה, ז', י"ד) — מוסב אל הקודם: שְׁאַל לך אות (שם, שם, י"א). — הַנּוֹתֵן בים דרך (שם, מ"ג, ט"ז), נֹתֵן שמש לאור יומם (ירמיה, ל"א, ל"ד), יִתֵּן כעפר חרבו (ישעיה מ"א, ב'); בְּתֵת ה' את ירכך נֹפֶלֶת (במדבר, ה', כ"א); כי יִתֵּן מום בעמיתו (ויקרא, כ"ד, י"ט). ומזה: בבן־אמך תִּתֶּן־דֹּפִי (תהלים, נ', כ'); וכן — בענין גרם פעולה: קֹרֵץ עין יִתֵּן עצבת (משלי, יו"ד, יו"ד), חרדת אדם יִתֵּן מוקש (שם, כ"ט, כ"ה) — יגרום לו, יכין לו. — רק־בזדון יִתֵּן מצה

(שם, י"ג, יו"ד), שֵׂכֶל־טוֹב יִתֶּן־חֵן (שם, שם, ט"ו); ועל דרך נעימות המליצה יבוא הפעל נתן תחת פעל אחר: הַנּוֹתֵן נקמות לי (תהלים, י"ח, מ"ח), — שעורו כמו: הַנּוֹקֵם נקמתי. וכן: וְנָתַתִּי את נקמתי באדם (יחזקאל, כ"ה, י"ד); וְנָתַתִּי קנאתי בך (שם, כ"ג, כ"ה) — שעורו כמו: אקנא בך קנאתי. וכן: אַל תִּתֵּן שֵׁנָה לעיניך (משלי, ו"ו, ד') — כמו: אל תִּישַׁן. — ומרוב השמוש בפעל נתן, התרבה הוראתו והסתעפה למושגים שונים, קרובים באיזה צד, וכלל כולם — הבאת דבר ברשות מי־שיהיה שיקבלו, ועם זה — חדוש, הוית ומציאות דבר בשבילו או בעצמו. — ובדחז"ל הסתעף עוד לענינים שונים במובן הטבעי והמוסרי: שטף נהר זיתיו וּנְתָנָם בתוך חברו (תוספתא, דכתובות, פ"ח; ב"מ, כ"ב, ע"א), נוֹתֵן טעם לשבח או לפגם (ע"ז, דף ס"ה, ע"ב, וכל הסוגיא; חולין, פרק כל הבשר); היא הַנּוֹתֶנֶת (סוטה, דף ז', ע"א).

הנפעל, מן הקל: כי לא נִתַּן להם נחלה (במדבר, כ"ו, ס"ב), בן נִתַּן לנו (ישעיה, ט', ה') — געגעבען ווערדען. והעיר נִתְּנָה ביד הכשדים (ירמיה, ל"ב, כ"ד) — איבערליעפערט ווערדען; לא תִנָּתֵן העיר הזאת ביד מלך אשור (ישעיה, ל"ז, ט"ו); ארץ נִתְּנָה ביד־רשע (איוב, ט', כ"ד); חרב נִתְּנָה (יחזקאל, ל"א, כ') — מיועדת ומוכנה. — נִתְּנוּ מרעה אחד (קהלת, י"ב, י"א), והדת נִתְּנָה בשושן הבירה (אסתר, ג', ט"ו), נִתַּן הסכל במרומים (קהלת, יו"ד, ו"ו) — כמו: הוּשׂם, הוּקבע. — תִּנָּתֶן לי נפשי בשאלתי (אסתר, ז', ג'), כאשר יתן מום באדם כן יִנָּתֶן בו (ויקרא, כ"ד, כ') — יֵעָשֶׂה בּוֹ. — ומבן אדם חָצִיר יִנָּתֵן (ישעיה, נ"א, י"ב) — כתרגומו: דִּי כְעִסְבָּא חֲשִׁיב — נחשב ונמשל כחציר, — מן: „וַיִּתֵּן אֹתנו כמרגלים" (בראשית, מ"ב, ל') — געשעצט ווערדען. — ובגמרא: לא נִתְּנוּ עצים אלא להסקה (ביצה, ל"ג, ע"א).

ההָפְעַל, — כענין הנפעל: לְפִי פקדיו יֻתַּן נחלתו (במדבר, כ"ו, נ"ד) — געגעבען ווערדען. יֻתַּן את־אבישג השנמית לאדניהו (מ"א, ב', כ"א), וכי יֻתַּן מַיִם על־זרע (ויקרא, י"א, ל"ח), לא יֻתַּן סְגוֹר תַּחְתֶּיהָ (איוב, כ"ח, ט"ו) — טעמו: לא יִמָּצֵא מי שיאמר לתת סגור במחירה, מפני שאין לה ערך. — וַיֻּתַּן בין השמים ובין הארץ (ש"ב, י"ח, ט') — ע"ד: נִתַּן הסכל במרומים (קהלת, יו"ד, ו"ו).

נָתִין, ש"ת, — מי שהוא נָתוּן ונמסר לאיזה דבר, — אבגעגעבענע.
במקרא נמצא השם רק ברבוי, והתיחד לבני־הגבעונים, אשר נאמר בהם: וַיִּתְּנֵם יהושע ביום ההוא חטבי עצים ושאבי־מים לעדה ולמזבח ה' (יהושע, ט', כ"ז): נְתִינִים מאתים (עזרא, ח', כ'), כל הַנְּתִינִים ובני עבדי שלמה (שם, ב', נ"ח), וְהַנְּתִינִים היו ישבים בעפל (נחמיה, ג', כ"ו), הַנְּתִינִים וכל־הנבדל מעמי הארצות (שם, יו"ד, כ"ט). ובארמית: נְתִינַיָּא (עזרא, ז', כ"ד). ובמשנה: לממזר וּלְנָתִין (קדושין, ג', י"ב), ממזירי וּנְתִינֵי (שם, ד', א'), ולנקבה: ממזרת וּנְתִינָה (שם, ג', י"ב).

מַתָּן, שם, — דבר הנתן בחנם, דוֹרָן — איין געשענק, даръ.
מהר וּמַתָּן (בראשית, ל"ד, י"ב) — שנותנים דורן לְכַלָּה. ובכלל — כל מיני דורן או פזור־כסף: מַתָּן אדם ירחיב לו (משלי, י"ח, ט"ז), מַתָּן בסתר יכפה אף (שם, כ"א, י"ד) — שחד. — וכל הָרֵעַ לְאִישׁ מַתָּן (שם, י"ט, ו"ו) — למוד לפזר כספו, — פרייגעביגער, щедрый. וזה־לך תרומת מַתָּנָם (במדבר, י"א, י"א) — חק התרומות והמעשרות, שנצטוו בני־ישראל לתת לכהנים וללוים. — ובדחז"ל — בענין נתינה בכלל: מַתַּן דמים (על־גב המזבח) (ראש השנה, כ"ח, ע"ב; זבחים, פ', ע"ב), מַתַּן תּוֹרָה (ברכות, נ"ח, ע"א; ב"ר, פרשה כ"ב). ובתפלה לחג השבועות:

„יום מַתַּן תורתנו״. חביב אתה לישראל מִמַּתַּן גשמים (ספרי, דברים, ל״ג), מַתַּן שכרם של צדיקים (זבחים, קט״ז, ע״א). ובחבור עם השם מַשָּׂא: „מַשָּׂא וּמַתָּן״, — שם־כנוי למסחר ולכל עסק, שמשותפים בהם נותן ולוקח. (עיין מַשָּׂא).

מַתָּנָה, — כעין הקודם, ומורגל בלשון ביותר, ובא: א) נתינה ומסירה — איבערגאַבע: לָקַחְתִּי אֶת־אחיכם הלוים וגו׳ לכם מַתָּנָה נתנים לה׳ לעבד את־עבדת אהל מועד (במדבר, י״ח, ו״ו); וגם בכהנים נאמר: עֲבֹדַת מַתָּנָה אתן את־כהנתכם (שם, שם, ז׳) — פירש״י: כְּמַתָּנָה נתתיה לכם. והרמב״ן פירש: עבודת כהונה איננה עבודת־שעבוד, אבל עבודת מתנה גדולה לכבוד ולתפארת. — והנראה, שעבודת הכהונה היא מתנה נתונה למקדש ה׳ ומיוחדה להם — וזה שהוא חותם לאמר: והזר הקרב יומת (שם), וכמו שנאמר בכהנים למעלה בזה: אתה ובניך וגו׳ תשאו את־עון המקדש, ואתה ובניך אתך תשאו את עון־כהנתכם (שם, שם, א׳). (ועיין נשא). ובמובן זה נאמר: לָקַחְתָּ מַתָּנוֹת בָּאָדָם (תהלים, ס״ח, י״ט) — מכלל בני־האדם לקחת לך מתנות, שיהיו נתונים לך לעבודתך; וענין „מתנות באדם״ — מתנות של בני־אדם, כמו: ובוגדים בָּאָדָם (משלי, כ״ג, כ״ח). — ב) דּוֹרָן — גאַבע, געשענק, подарокъ, даръ: כי יתן הנשיא מַתָּנָה (יחזקאל, מ״ו, ט״ז); נתן אברהם מַתָּנֹת (בראשית, כ״ה, ו״ו); ובענין דורן של שֹׁחַד: ושונא מַתָּנֹת יחיה (משלי, ט״ו, כ״ז); וִיאַבֵּד אֶת לֵב מַתָּנָה (קהלת, ז׳, ז׳) — לדעת הראב״ע, ענינו — שֹׁחַד, והשעור: והמתנה תאבד את הלב, — ובא הפעל יאבד בל״ז תחת ל״נ. (ועיין מתן). והתיחד אל חק התרומות והמעשרות, שעל בני־ישראל להרים לכהנים וללוים — העבע: לכל מַתְּנֹת קדשיהם (שמות, כ״ח, ל״ח), מכל מַתְּנֹתֵיכֶם תרימו (במדבר, י״ח, כ״ט); וכולל גם הקרבנות, שנודבים לכבוד הרגלים, שנקראים בהלכה „שלמי שמחה״: ומלבד מַתְּנוֹתֵיכֶם (ויקרא, כ״ג, ל״ח). וּבִשְׂאֵת מַתְּנֹתֵיכֶם (יחזקאל, כ׳, ל״א). ובדרחז״ל: מַתָּנָה אחת מהן מעכבת (זבחים, ה׳, א׳), ודמן טעון ארבע מַתָּנוֹת על ארבע קרנות (שם, שם, ג׳), כ״ד מַתְּנוֹת כהונה (ב״ק, ק״י, ע״ב; חולין, קל״ג, ע״א, ובכ״מ); שלש מַתָּנוֹת טובות נתן הקב״ה לישראל (ברכות, ה׳, ע״א).

מַתָּת, ש״נ, — כהקודמים, וביחוד — מתנת־חנם — געשענק: ואתנה לך מַתָּת (מ״א, י״ג, ז׳), מנחה מַתַּת ידו (יחזקאל, מ״ו, ה׳), איש מתהלל בְּמַתַּת שקר (משלי, כ״ה, י״ד) — אומר לתת ואינו נותן. — מַתַּת אלהים היא (קהלת, ג׳, י״ג; ה׳, י״ח).

נְתִינָה, שה״פ, בגמרא, — דאָס געבען, даваніе: אחד גר ואחד נכרי בין במכירה בין בִּנְתִינָה וכו׳, לגר בִּנְתִינָה (פסחים, כ״א, ע״ב).

נְתִינוּת, ש״נ, בגמרא, — מענין נתין: לא משום ממזרות ולא משום נְתִינוּת (כתובות, דף י״ד, ע״א).

נְתַן, פ״י, ארמית, — כבעברית, — געבען: די יפל לך לְמִנְתַּן תִּנְתֵּן מן בית גנזי מלכא (עזרא, ז׳, כ׳); די זמן יִנְתֵּן־לה (דניאל, ב׳, ט״ז) — בעשטיממען. — ולא השתמשו בפעל זה בארמית כי אם במקור ובעתיד, אבל בשאר הנטיות ישתמשו בפעל יהב.

מַתְּנָא, ש״נ, ארמית, — כבעברית, — געשענק: וּמַתְּנָן רברבן (דניאל, ב׳, מ״ח).

נָתָן, שע״פ, — א): נָתָן הַנָּבִיא בימי דוד (ש״ב, ז׳, ב׳). — ב): בן דוד המלך (ש״ב, ה׳, י״ד) — ומבני בניו, עוד בימי זכריה: מִשְׁפַּחַת בֵּית־נָתָן (זכריה, י״ב, י״ב). — ג): בן עַתַּי (דהי״א,

ב׳, ל״ו). — ד): נָתָן מִצֹּבָה, אבי יִגְאָל, מגבורי דוד (ש״ב, כ״ג, ל״ו). — ה): אבי עזריהו שר הנצבים לשלמה (מ״א, ד׳, ה׳). — ו״ו): אבי זָבוּד כהן רֵעֶה המלך (שלמה) (שם). — ז): אחי יוֹאֵל מגבורי דוד (דהי״א, י״א, ל״ח). — ח): מן הלוים בימי עזרא (עזרא, ח׳, ט״ז). — ט): מאלה, שנשאו נשים נכריות בימי עזרא (שם, יו״ד, ל״ט).

נְתַן־מֶלֶךְ, שע״פ, — סרים בימי יאשיהו המלך (מ״ב, כ״ג, י״א).

נְתַנְאֵל, שע״פ, — א): בן צוּעָר, נשיא לישׂשכר בימי משה (במדבר, א׳, ח׳). — ב): בן־ישי (דהי״א, ב׳, י״ד). — ג): מבני עֹבֵד אֱדֹם (שם, כ״ו, ד׳). — ד): מן הכהנים בימי דוד (שם, ט״ו, כ״ד). — ה): אבי שְׁמַעְיָה הסופר, בימי דוד (שם, כ״ד, ו״ו). — ו״ו): משרי יהוֹשפט, אשר שלח ללמד בערי יהודה (דהי״ב, י״ז, ז׳). — ז): משרי הלוים בימי יאשיהו (שם, ל״ה, ט׳). — ח): ראש משמרת יְדַעְיָה בימי נחמיה (נחמיה, י״ב, כ״א, ל״ו). — ט): מן הכהנים, שנשאו נשים נכריות בימי עזרא (עזרא, יו״ד, כ״ב).

נְתַנְיָה, שע״פ, — א): אבי ישמעאל, מזרע המלוכה, אשר הרג את גדליהו בן־אחיקם (מ״ב, כ״ה, כ״ה), ונקרא ג״כ נְתַנְיָהוּ (ירמיה, מ׳, ח׳). — ב): מבני אָסָף בימי דוד (דהי״א, כ״ה, ב׳), ונקרא ג״כ נְתַנְיָהוּ (שם, שם, י״ב). — ג): מן הלוים, אשר שלח יהושפט ללמד בערי יהודה (דהי״ב, י״ז, ח׳). — ד): אבי יהודי, מעבדיו של המלך יהויקים (ירמיה, ל״ו, י״ד).

מַתָּן, שע״פ, — א): כהן הבעל בימי המלכה עתליה (מלכים ב׳, י״א, י״ח. — ב): אבי שְׁפַטְיָה, משרי העם, בימי ירמיהו (ירמיה, ל״ח, א׳).

מַתָּנָה, שע״פ, — מקום תחנות לבני־ישראל במדבר (במדבר, כ״א, י״ח).

מַתְּנַי, שע״פ, — א): ראש משמרת יוֹיָרִיב בימי נחמיה (נחמיה, י״ב, י״ט). — ב): שנים מן האנשים, שנשאו נשים נכריות, בימי עזרא (עזרא, יו״ד, ל״ג, ל״ז).

מַתַּנְיָה, **מַתַּנְיָהוּ**, שע״פ, — א): דוד יהויכין, אשר המליכו נבוכדנאצר תחת יהויכין וַיַּסֵּב את־שמו צִדְקִיָּהוּ (מ״ב, כ״ד, י״ז). — ב): בן־מִיכָא, מבני אסף, בימי נחמיה (דהי״א, ט׳, ט״ו; נחמיה, י״א, י״ז; י״ב, ל״ה. — ג): מבני הֵימָן (דהי״א, כ״ה, ד׳) — והוא ראש המשמרת התשיעית ללוים ביטי דוד (שם, שם, ט״ז). — ד): מבני אָסָף, בימי חזקיהו (דהי״ב, כ״ט, י״ג). — ה): מן הלוים המשוררים בימי נחמיה (נחמיה, י״ב, ח׳). — ו״ו): מן השומרים השוערים בימי נחמיה (שם, שם, כ״ה). — ז): אבי זַכּוּר (שם, י״ג, י״ג). — ח): אבי יְעִיאֵל מבני אָסָף (דהי״ב, כ׳, י״ד). — ט): ארבעה מן האנשים, שנשאו נשים נכריות בימי עזרא (עזרא, יו״ד, כ״ו, כ״ז, ל׳, ל״ז).

מַתִּתְיָה, **מַתִּתְיָהוּ**, שע״פ — א): מַתִּתְיָהוּ מן הלוים (דהי״א, ט״ו, י״ח, כ״א; ט״ז, ה׳) — וכנראה, שהוא מבני ידותון (שם, כ״ה, ג׳), הוא ראש הַמִּשְׁמָר ארבעה העשר בימי דוד (שם, שם, כ״א). — ב): מַתִּתְיָה מן הלוים בימי נחמיה (נחמיה, ח׳, ד׳; דהי״א, ט׳, ל״א). — ג): מהאנשים, אשר נשאו נשים נכריות בימי עזרא (עזרא, יו״ד, מ״ג).

מַתַּתָּה, שע״פ, — מן האנשים, שנשאו נשים נכריות בימי עזרא (שם, שם, ל״ג).

נָתַס, פ״י, דומה אל נ ת ץ, פ״א במקרא, ב ק ל, — הריסה וקלקול — צערשטאֶרען, פערדאֶרבען, разстраивать: נָתְסוּ נְתִיבָתִי (איוב, ל׳, י״ג) — מוסב אל הקודם: וַיָּסֹלּוּ עָלַי אָרְחוֹת אֵידָם (שם, שם, י״ב) — ובזה קלקלו ובלבלו נתיבתי.

נָתַע, פ״א במקרא, בנפעל, — היות נעקר — פאָרטגעריססען ווערדען, быть вышибаему: וְשִׁנֵּי כפירים נִתָּעוּ (איוב,

ד׳, יו״ד) — לדעת גיזיניוס, מקורו נ ת ץ, בחלוף הצ׳ בע׳, במשקל הארמי. וראיה להשערתו: מַלְתְּעוֹת כפירים נְתֹץ (תהלים, נ״ח, ז׳).

נָתַץ, פ״י, הקל, עיקרו — הריסה ושבירת בנין של אבנים — ניעדער־רייססען, разрушать, сносить, разбить, ломать: ואת מגדל פנואל נָתָץ (שופטים, ח׳, י״ז), נָתַץ מזבח הבעל (שם, ו״ו, ל׳), וְנָתַץ את הבית (ויקרא, י״ד, מ״ה); בשה״פ: לנתוש וְלִנְתוֹץ (ירמיה, א׳, יו״ד), ובבינוני פעול: הַנְּתֻצִים (שם, ל״ג, ד׳). — אֶתֹּץ את המגדל (שופטים, ח׳, ט׳), ומזה: מלתעות כפירים נְתֹץ (תהלים, נ״ח, ז׳). וע״ד ההשאלה: יִתְּצֵנִי סביב ואלך (איוב, י״ט, יו״ד) — טעם המליצה, לפי הנראה, — משל לעץ העומד בתקפו על שרשיו הגדולים וכשרוצים לעקרו מרעידים אותו תחלה ומפרפרים את הקרקע ואח״כ נוטלים אותו, — וזה: „יתצני סביב״, — ירעידני מכל צדדי, „ואלך״, — הנני הולך ונעקר; מסכים עם הכפל: וַיַּסַּע כעץ תקותי. — וכן מליצת: גם־אֵל יִתָּצְךָ לנצח (תהלים, נ״ב, ז׳) — וחותם: יחתך ויסחך מאהל וְשֵׁרֶשְׁךָ מארץ חיים. — ובמדרש: נוֹתֵץ ללויתן בקרניו (ויק״ר, י״ג).

הנפעל, מן הקל, — נידערגעריססען ווערדען, быть разбиту, снесену: וכל עריו נִתְּצוּ (ירמיה, ד׳, כ״ו), והצֻּרים נִתְּצוּ ממנו (נחום, א׳, ו״ו)

הפיעל, כעין הקל, — צערטרים־מערן: אשר נִתַּץ יחזקיהו אביו (דהי״ב, ל״ג, ג׳), וְנִתַּצְתֶּם את מזבחותם (דברים, י״ב, ג), וְנִתְּצוּ רָמֹתַיִךְ (יחזקאל, ט״ז, ל״ט).

הפועל, מן הפיעל, — ניעדער־געריססען, צערטרימערט ווערדען, быть разрушену: והנה נֻתַּץ מזבח הבעל (שופטים, ו״ו, כ״ח)

הָהפעל, כעין הנפעל: תנור וכירים יֻתָּץ (ויקרא, י״א, ל״ה).

נְתִיצָה, שה״פ, ברחז״ל, — נתוץ בנין — דאס ניעדעררייססען, разрушеніе. בספרא, (פרשה, ח׳, יו״ד), על הכתוב: תנור וכירים יֻתָּץ (ויקרא, י״א, ל״ה): „את שיש לו נְתִיצָה יש לו טומאה, שאין לו נְתִיצָה״ וכו׳. — חומר בחליצה מִבִּנְתִיצָה (תוספתא, פרק ד׳, משנה ח׳).

נָתַק, פ״י, הקל, עיקרו — משיכה של עקירת דבר ממקומו — העראויסציעהען, לאָסרייססען, срывать: וּנְתַקְנוּהוּ מן העיר (שופטים, כ׳, ל״ב), ומזה — הסרה בכח, תלישה ושליפה — הערונטעררייססען, оторвать: כי משם אֶתְּקֶנְךָּ (ירמיה, כ״ב, כ״ד), הנו״ן — נוסף, כנו״ן של יברכנהו, יכבדנני. — ובתוספתא: ענבים רכות וְנוֹתְקוֹת את יינן, זיתים קשים ואינן נוֹתְקִין שמנן (תרומות, ג׳) — כמו: מוֹשְׁכוֹת.

הפעול, כש״ת: וְנָתוּק וכרות (ויקרא, כ״ב, כ״ד) — מי שביציו תלושות ממקום חבורן, אבל עוד נמצאו בכים. ות״א: וְדִישְׁלִיף.

הנפעל: א) היות נמשך ונתלש ממקום — ענטריקקט ווערדען: וַיִּנָּתְקוּ מן העיר (יהושע, ח׳, ט״ז), נִתְּקוּ כפות רגלי הכהנים אל החרבה (שם, ד׳, י״ח), — חסר „מן הירדן״, המובן בכח המאמר. — וכן: יִנָּתֵק מאהלו מבטחו (איוב, י״ח, י״ד). ומזה — קריעת חפץ וכדומה, מחמת שמושכין את קצותיו לכאן ולכאן, — צערריססען ווער־דען, אויסאיינאַנדער געהען: ולא נִתַּק שרוך נעליו (ישעיה, ה׳, כ״ז), וכל חבליו בל יִנָּתֵקוּ (שם, ל״ג, כ׳), וכל מיתרי נִתָּקוּ (ירמיה, יו״ד, כ׳), והחוט המשֻׁלש לא במהרה יִנָּתֵק (קהלת, ד׳, י״ב). וע״ד המליצה: זִמּוֹתַי נִתְּקוּ (איוב, י״ז, י״א) — המחשבות, שהן משולות לאריג, נקרעו. (עיין זמה). ומזה — היות מוסר ומרוחק — אויסגעשיעדען ווערדען: וְרָעִים לא נִתָּקוּ (ירמיה, ו״ו, כ״ט), — והם הַסִּיגִים. — ובגמרא בהלכה:

הכתוב נִתְּקוֹ לעשה (פסחים, ס"ז, ע"א), לא-תעשה שֶׁנִּתַּק לעשה (שם, צ"ה, ע"א)—דבר שאסרה תורה לעשות ועבר ועשה, אינו חייב עליו אם עוד ביכלתו לשוב ולקיימו. וזה בהוראת הפעל הראשונה, שהיא — משיכה. ואמרו: שסופן לִינָּתֵק בעריות (ספרא, אחרי מות, פ' י"ג) — לְהִמָּשֵׁךְ.

הפיעל, מעין הקל, עיקרו — קריעת חבלים על-ידי משיכת קצותיהם לכאן ולכאן — צערייססען, разорвать: נִתַּקְתִּי מוסרותיך (ירמיה, ב', כ'), וַיְנַתֵּקֵם מעל זרעתיו (שופטים, ט"ז, י"ב), נְנַתְּקָה את מוסרותימו (תהלים, ב', ג'). וע"ד ההשאלה: שרשיה יְנַתֵּק (יחזקאל, י"ז, ט"ז) — ימשכם ויעקרם ממקומם,—אויסציעהען, אויסרייססען, вырвать, ושדיך תְּנַתֵּקִי (שם, כ"ג, ל"ד) — בענין מריטה. — ובגמרא: מְנַתֵּק מצותיו (ע"ז, ג', ע"ב).

ההפעיל, מן הקל, בהוראה הראשונה,—משיכה והעתקה,—פארטציעהען: עד הַתִּיקֵנוּ אותם מן העיר (יהושע, ח', ו"ו). ובהשאלה — סחיבה וגרור — הינשלעפפען: הַתִּקֵם כצאן לטבחה (ירמיה, י"ב, ג').

ההָפעל,—היות נמשך ונעתק — פארטגעצאָגען ווערדען: הָנְתְּקוּ מן העיר (שופטים, כ', ל"א).

ההתפעל, בפיוט: רגז בל תעיר פני מִתְנַתֵּק ברגע (אתה מבין, למוסף יוה"כ).

נֶתֶק, ש"ז, — מין נגע-צרעת במקום שער בראש או בזקן—גרינד, שאָרף, шелуди, струпъ: והסגיר הכהן את הַנֶּתֶק (ויקרא, י"ג, ל"ג) — את האיש, שבו הנתק. י"א, שנקרא כן — מפני שמשיר ועוקר את השער; והנראה — מפני שהוא נמשך ומתפשט מהר.

א) נָתַר, פעו"י, הקל, עיקרו—רעידה וקפיצה ממקום למקום, — ציטטערן, אויפשפרינגען, дрогнуть: אף לזאת יחרד לבי וְיִתַּר ממקומו (איוב, ל"ז, א'). עיין חרג.

הפיעל,—קפיצה ודלוג—שפרינגען, היפפען, прыгать: לְנַתֵּר בהן (ויקרא, י"א, כ"א).

ההפעיל, — החרדה והרגזה — אויפציטטערן לאססען, приводить въ трепеть: ראה וַיַּתֵּר גוים (חבקוק, ג', ו"ו). (עיין נתר ב).

2) נָתַר, פעו"י, עיקרו, כנראה, ארמית, דומה לפעל נשל, בהוראת — העתקת ונפילת דבר ממקום חבורו מפני רפיון קשורו בו, וביחוד—בנטילת עלים, פירות ושערות: וַנָּבֶל כעלה כלנו (ישעיה, ס"ד, ה') — תיב"ע: וּנְתַרְנָא כְּמִתַּר טרף. — ובלשון המשנה — נָשַׁר. (עיי"ש). ומזה — בעברית, בהפעיל, בענין פתיחת ופטירת קשר, שעל-ידי-זה נִתָּקִים ההוטים או החבלים הקשורים, ונופלים מאליהם—לאָזען, развязать: הַתֵּר אֲגֻדּוֹת מוטה (ישעיה, נ"ח, ו"ו). ומתיחס גם אל הגוף האסור בחבלים — בעפרייען, освобождать: מַתִּיר אסורים (תהלים, קמ"ו, ז'), שלח מלך וַיַּתִּירֵהוּ (שם, ק"ה, כ') — התיר כבליו, שלחו לחפשי. — ובהשאלה: יַתֵּר ידו ויבצעני (איוב, ו"ו, ט') — יפתח אסור ידו, כלומר: יפשוט אותה כל-צרכה, ישלח ידו בי. — ובא: וַיַּתֵּר תמים דַּרְכִּי (ש"ב, כ"ב, ל"ג) — הנכון כפירש"י: יסיר כל מכשול מדרכי, יעשה אותה חפשית כלה בשלימותה — פריימאכען. ובתהלים (י"ח, ל"ג) נאמר בענין זה: „וַיִּתֵּן תמים דרכי". (ועיין תור). ולא רחוק לפרש במובן קרוב לזה: ראה וַיַּתֵּר גוים (חבקוק, ג', ו"ו) — נתק אגודת הגוים, קשורם ותקפם — אויפלאָזען, כלומר: הפיצם ושלחם. (וע"ד הוראת הפעל שלח — עיי"ש). ובמשנה: כל קשר שהוא יכול לְהַתִּירוֹ באחת מידיו (שבת, ט"ו, א'), לא יַתִּיר סוכתו (סוכה, ד', ח'). ובהשאלה: שֶׁהִתִּיר עצמו למיתה (סנהדרין, מ"ב, ע"ב). ובהלכה התיחד לענין פתוח הקשו׳

או האסור מצד דיני התורה,— נתינת הרשות לאיזה מעשה—ערלויבען, разрѣшать: מַתִּיר בחלה (דמאי, ה׳, ג׳). והפוכו—אסר: הללו אוֹסְרִין, והללו מַתִּירִין (יבמות, י״ג, ע״ב), הפה שֶׁאָסַר הוא הפה שֶׁהִתִּיר (דמאי, וי״ו, י״א). בלבד שיקרב הַמַּתִּיר כמצוָתו (זבחים, ב׳, ג׳), — הוא הדם, שנזרקים על המזבח, שהוא מַתִּיר את הקרבן לאכילה. — ובענין זה אמרו בתוספתא: הנהנה מעולם הזה בלא ברכה — מעל עד שֶׁיַּתִּירוּ כל הַמִּצְוֹת (ברכות, פרק ד׳, א׳).

הֻהְפְעַל, בדחז״ל: עבר אדם עברה ושנה — הֻתְּרָה לו (יומא, פ״ו, ע״ב, ובב״מ); אם צרורים לא ישתמש בהן, מֻתָּרִים ישתמש בהן (ב״מ, ג׳, י״ב). ובדיני התורה: הֻתַּר הנדר (סנהדרין, ס״ח, ע״א), הֻתַּר אחד מהם, הֻתְּרוּ כלם (נדרים, ט׳, ז׳), אם חברה היוצר מתחלה — מֻתָּר (שבת, ב׳, ד׳). וכזה גם בנפעל: נִתַּר בלחי (ערובין, א׳, ב׳) — ערלויבט ווערדען. — ובמדרש, על פסוק „פחז כמים אַל תּוֹתַר״, אמרו: מה מים נִתָּרִים ממקום למקום, כך הֻתְּרָה לך (בראשית רבה, צ״ח) — פירושו: כמו שהמים אינם עומדים במקום אחד, אלא נעתקים, הולכים ומסתלקים ממקום למקום, כך נעתקה העֲברה וְנִתַּר קשורה ממך. — וזה מה שיורה, שגם הם גזרו את הפעל נתר מן נתר בארמית — בענין העתקה ונפילת דבר ממקום חבורו.

הַתֵּר, שם, במשנה,—במובן הטבעי והמוסרי: כשם שהוא חייב על קשורן, כך הוא חייב על הַתֵּרָן (שבת, ט״ו, א׳) — לאָזונג, позволеніе, שהיו נוהגים בו הֶתֵּר, עד שבא רבן גמליאל והזקנים ואסרו להן (ערובין, יו״ד, י״ד)— עטוואָס ערלויבטעס, געשטאַטטעטעס, что дозволено. ובגמרא: לא שבק הֶתֵּרָא ואכל אסורא (גיטין, ל״ז, ע״א).

הַתָּרָה שה״פ, במשנה, — בענין הקודם, במובן הטבעי, — דאָס אויפלאָזען, развязаніе, разрѣшеніе: ואין זו הַתָּרָה נעשה כשובר את החבית (ירושלמי, שבת, פרק ז׳), הַתָּרַת הרצועה (שם, יבמות, פרק ב׳), הַתָּרַת הסינר (שם, סוטה, פרק א׳). ובמובן המושאל: מאימת הַתָּרָתָהּ (סנהדרין, נ״ח, ע״ב) — ערלויבניסס. ובמחקר: „משפטי הַהַתָּרָה״ (אנאַליזע), כנגד „משפטי הקשור״ (סינטעזע). עיין „גבעת המורה״, פרק נ׳.

נִתּוּר, בגמרא: שור דרכיה לנתוקי, בור דרכה לְנִתּוּרֵי (ב״ק, ט׳, ע״ב) — ופירש״י: ליפול. והוא מעיקר הוראת הפעל נתר. וכמו שאמרו במדרש: „מה מים נִתָּרִין״. (עיין לעיל). ובפיוט: טִפֵּי נִתּוּרִים אדבר ולא כמתגבר (גשם, אפיק מען), — הרוו״ה פירש: אמרים טהורים, ונִתּוּר — הוא הדבר המנוקה בנתר. — והנראה לנו, שהוא ממה שאמרו „מה מים נִתָּרִין״, וטעמו — טפי מים נמשכים ויורדים בנחת;—ורומז למליצת „תִּזַּל כַּטַּל אִמְרָתִי״ (דברים, ל״ב, ב׳) — וזהו שמסיים: „ולא כְּמִתְגַּבֵּר״.

נֶתֶר, ש״ז, — מין מחצב או מֶלַח הנעשה ממין אדמה, שמשתמשים בו בכבוס לנקוי הבגדים, וכן הוא בלשון יונית: νίτρον, וברומית: Natron, לויגענזאַלץ, זאָדא, щелокъ; ולדעת רש״י — מין אדמה רכה כגון ארמה שלנו, הנקרא קרייד״ה (קריידע): כי אם-תכבסי בַּנֶּתֶר (ירמיה, ב׳, כ״ב) — והכפל: ותרבי-לך בֹּרִית. — חֹמֶץ עַל-נָתֶר (משלי, כ״ה, כ׳) — לפי פירוש רש״י, משתמשים בנתר גם לעשות ממנו כלים, ואם יפל עליו חֹמֶץ הוא ממסמסו ונשחת. — ובגמרא, על מה ששנו במשנה „נתר ובורית״, אמרו: נֶתֶר אלכסנדרית ולא נֶתֶר אנפנטריין (שבת, דף צ׳, ע״א).

נָתַשׁ, פ״י, קרוב לפעל נתץ, ועיקרו— עקירה — אויסרייססען, ענטוואורצלען — вырывать, искоренять — ומתיחס

לעקירת נטיעה משרשיה: אשר־נטעתי אני נֹתֵשׁ (ירמיה, מ״ה, ד׳), וְנָתַשְׁתִּי אֲשֵׁירֶיךָ מקרבך (מיכה, ה׳, י״ג). וע״ד המליצה — עקירת עָם ממקומו, גרוש וְהַכְרָתָה — אויסראָטטען, истребить: הנני נֹתְשָׁם מעל אדמתם ואת בית יהודה אֶתּוֹשׁ מתוכם (ירמיה, י״ב, י״ד), וְנָתַשְׁתִּי את הגוי ההוא נָתוֹשׁ ואבד (שם, שם, י״ז), ונטעתים ולא אֶתּוֹשׁ (שם, כ״ד, ו״ו), וַיִּתְּשֵׁם ה׳ מעל אדמתם (דברים, כ״ט, כ״ז), לִנְתוֹשׁ ולנתוץ (ירמיה, א׳, יו״ד; י״ח, ז׳). וע״ד המליצה: וְעָרִים נָתַשְׁתָּ (תהלים, ט׳, ז׳).

הנפעל, מן הקל, — אויסגעריססען, ענטוואורצעלט ווערדען, быть вырываему, искореняему: ונטעתים על אדמתם ולא יִנָּתְשׁוּ עוד (עמוס, ט׳, ט״ו), לא־יִנָּתֵשׁ ולא־יהרם (ירמיה, ל״א, ל״ט). וע״ד ההשאלה: כי תִנָּתֵשׁ מלכותו (דניאל, י״א, ד׳). ובא: אם יִנָּתְשׁוּ מים זרים קרים נוזלים (ירמיה, נ״ח, י״ד) — הנכון, שהוא בהוראת הפעל נשת, בהוראת העדר ויבשת המים — פערזיעגט ווערדען. (עיי״ש). — ובמדרש: שהיה אברהם אבינו רואה את האיל נִתָּשׁ מן החורש הזה והולך ומסתבך בחורש אחר (בראשית רבה, נ״ו) — עוקר את־עצמו.

ההָפעל, ג״כ בעקירת אילן ממקום מטעו — הערויסגעריססען, ענטוואורצעלט ווערדען: וַתֻּתַּשׁ בחמה לארץ השלכה וגו׳ (יחזקאל, י״ט, י״ב).

נְתִישָׁה, שה״פ, במכילתא: נטיעה שאין בה נְתִישָׁה (פרשת השירה, יו״ד) — דאס אויסרייססען, вырываніе.

אות ס

ס, האות החמש־עשרה באלפא־ביתא, ונקראת סמ״ך, ובהוראתה המספרית — שִׁשִּׁים (60), כי היא האות הששית במספר העשרות. מוצאה מֵהַשִּׁנַּיִם ומתחלפת עם יתר אותיות־השריקה: עלס = עלז = עלץ. בארמית תבוא על הרוב הסמ״ך — במקום השי״ן השמאלית: שָׂב = סָב, שׂער = סער, ארושׂה = ארוסה. בעברית מורות האותיות שי״ן — סמ״ך לפעמים על פעולות מתנגדות: שֵׂכֶל = סֶכֶל.

סְאַב, ארמית, בבנין פַּעֵל — סָאֵב, סַאֵב, — עיקרו, כהוראת הפעל טַמֵּא בעברית, — פערונרייניגען, אונריינמאכען, осквернять: וְטִמְּאוֹ (ויקרא, י״ג, ט״ו) — ת״א: וִיסָאֲבִינֵיהּ. טָמֵא הוא (שם, שם, י״א) — ת״א: מְסָאָב הוא. — ומזה במשנה: ונאכלת בידים מְסֹאָבוֹת (חלה, ב׳, א׳).

ובהתפעל: אל־תִּטַּמְּאוּ (ויקרא, י״ח, כ״ד) — ת״א: לָא תִסְתָּאֲבוּן. ובמשנה: ודיקרב במיתא מִסְתָּאַב (עדיות, ה׳, ד׳). (עיין „דברי הימים לבני־ישראל“, חלק שני). — ובא גם בענין פסול ואסור לאכילה: פֶּן־תִּקְדַּשׁ הַמְלֵאָה הַזֶּרַע (דברים, כ״ב, ט׳) — ת״א: דילמא תִסְתָּאַב דמעת זרעא. ומזה במשנה, בנתפעל, — בענין נפילת מום בבהמה, העומדת להקרבה, שהוא פוסלה, — איינען לייבעספעהלער בעקאָממען: שור זה עולה וְנִסְתָּאֵב (מנחות, י״ג, ט׳); והאשם ירעה עד שֶׁיִּסְתָּאֵב (ב״ק, ט׳, י״א).

סַאַב, בפיוט, שם, — טֻמְאָה — אונרייניגקייט, нечистота: „סַאַב לִבֵּן“ (עבודה ליוה״כ).

סְאָה, (סָאָה), ש״נ, במקרא — מִדָּה לתבואות והיא שלישית הָאֵיפָה, — איין געוויססעס געטריידעמאאסס, извѣстная хлѣбная мѣра: סְאָה־סֹלֶת

(מ"ב, ז', א', ט"ז). ויש קוראין: סָאָה. וברבוי: שלש סְאִים קמח (בראשית, י"ח, ו"ו); ובזוגי: סָאתַיִם שְׂעֹרִים בשקל (מ"ב, ז', י"ח), כְּבֵית סָאתַיִם זֶרַע (מ"א, י"ח, ל"ב),—מקום שיכולים לזרוע שם סאתים. — ובלשון ארמית — גם למדת הלח: בְּאַרְבְּעִין סְאִין דְמָיִן חַיָּן (ת"י, שמות, כ"ט, ד'). ומזה—במשנה: בארבעים סְאָה הוא טובל (מנחות, י"ב, ד'). וכמו־כן השתמשו בו לענין משקל ידוע: דְמַתְקְלֵיהּ אַרְבְּעִין סָאוִין (ת"י, דברים, ל"ה, י"ב); משוי ארבעים סְאָה (ירושלמי, סוטה, פרק ז')—ולהיותה המדה היותר מורגלת בימיהם, השתמשו בה במובן מדה סתם,—כמאמר: רבי אליעזר אומר בו ביום גדשו סְאָה, רבי יהושע אומר בו ביום מחקו סְאָה (שבת, קנ"ג, ע"ב), אין הקב"ה נפרע מן האדם עד שתתמלא סְאָתוֹ (סוטה, ט', א').

סַאסְאָה, ש"נ, — לפי המוסכם, הוא שם כפול מן סְאָה, — ע"מ יְרַקְרַק,—והדגש בסמ"ך השני מורה על חסרון הה"א, כמו: מַלְּכֶם (ישעיה, ג', ט"ו), — ובהוראת מדה סתם, וטעמו — מדה במדה או מדה גדולה, גדושה: בְּסַאסְּאָה בשלחה תריבנה (ישעיה, כ"ז, ח'). ובדרך־השערה אפשר לאמר, כי השם סאסאה — ענינו כמו שהשתמשו בו בגמרא: דמיא לסאסאה מאי (חולין, דף, י"ז, ע"ב) — ופירש"י: זקן השבלים. וכן: וּכְרֹאשׁ שִׁבֹּלֶת ימלו (איוב, כ"ד, כ"ד)— חד אמר כסאסא דשובלתא (סוטה, דף ה', ע"א). והוא דומה לשם זָאזָא, בארמית, שענינו — ענף דק: ועשה קָצִיר כמו נטע (איוב, י"ד, ט') — ת"י: ויעבד זָאזָא היך נצבא.— ויסודו בענין זוז, נענוע ונדנוד קל, לפי שהענפים נעים ומתנודדים ברוח קל. ופירוש „בסאסאה בשלחה תריבנה"—אתה דן אותה מיד בשלחה את קצירה—[כמו: תְּשַׁלַּח קְצִירֶהָ עד ים (תהלים, פ', י"ב)] — והכפל: „הגה ברוחו הקשה ביום קדים" הוא ע"ד מליצת: „כנעת בה רוח הקדים תיבש" (יחזקאל, י"ז, יו"ד); וראיה לדבר, — שבכל הפרשה מושל אותה לעץ נושא פרי: ביבש קצירה תשברנה (ישעיה, כ"ז, י"א) — וזה ע"ד מליצת: „נֵד קָצִיר" (שם, י"ז, י"א).

סִיאָה, סֵאָה, במשנה, — מין ירק; הַסִּיאָה והאזוב (שביעית, ח', א')— פפעפערקרויט.

סְאָן, פ"ע, נמצא פעם אחת במקרא בחבור עם השם סְאוֹן: כי כל סְאוֹן סֹאֵן ברעש (ישעיה, ט', ד') — ופירושי המפרשים לפי הענין. והר"ר יוסף קמחי גזרו מן הארמית מסאנא, ובסורית סאונא, והוא סַנְדָּל, והוא הסנדל המסומר שהיו נועלים אנשי המלחמה, וסֹאֵן הוא פעל הנגזר מן השם סְאוֹן — איש נועל סְאוֹן—סנדל מסומר—ברגליו ומשמיע קול בהלוכו. וע"ד המליצה יחסו הפעל אל הסנדל עצמו, — כל סנדל משמיע קול ברעש בשעת הלוכו של נועלו. (הרשד"ל). ופירסט גוזרו מן הערבית ופותר את השם סְאוֹן הוראת כלל כלי־זיין, — והפעל סֹאֵן, הנגזר ממנו,—לבישת כלי־זיין, הזדיין,— זיך ריסטען, вооружаться. וטעם „כל סְאוֹן סֹאֵן ברעש", — כל כלי־הזיין מזוין ברעש. — והפייטן אומר: מי סוֹאֵן כְּסָאוֹתֶיךָ (התימה לקדושה, יוה"כ) — וכונתו: מי מודד כמדתך ובמדה שאתה מודד. — גזר את הפעל סוֹאֵן מן סאה. וצ"ע.

סוֹאָר, במשנה, — מערכת עצים סדורים זה על גב זה: סוֹאָר של קורות (אהלות, ג', ז') — באלקענשיכטע. אין מבקעין עצים מן הַסּוֹאָר של קורות (ביצה, דף ל"א, ע"ב). והערוך גורס סוור. והפייטן אמר: ולצואר כמו סַוָּאר הוטל למשמר (סליחה, ישמיעני, ליום ג' דעי"ת) — וכנראה, שפרשו מלשון סוגר, ועיקרו, כפי הנראה, דבר

מוקף או מקיף בצמצום, — געשלאָססענעס, — דומה לשם סהר, סחר. (עיי"ש).

סָבָא, — שתית משקה משכר במדה גסה, — זויפען, напиваться: וְנִסְבְּאָה שכר (ישעיה, נ"ו, י"ב). והבינוני: זולל וְסֹבֵא (דברים, כ"א, כ') — זויפער; אל תהי בְּסֹבְאֵי יין (משלי, כ"ג, כ'); כי עד סירים סבוכים וּכְסָבְאָם סְבוּאִים אֻכְּלוּ בקש יבש מלא (נחום, א', יו"ד) — הנראה, שהוא כולל המשל והנמשל יחד: משל את שרי האויב לסירים בעוד שהם בעצם חוקם, סבוכים זה בזה, בעוד שהם לחים מלאים ליה שקוייהם, — ישרפו כקש יבש. והנמשל: בעוד שהשרים בעצם תומם ששים ושמחים בנצחונם ושותים שכור בחום משתיהם, פתאום יבוא אידם ויכליו. — והמליצה הזאת יתכן שלקוחה ממליצת: בְּטֶרֶם יָבִינוּ סִירֹתֵיכֶם אָטָד, כְּמוֹ חַי כְּמוֹ-חָרוֹן יִשְׂעָרֶנּוּ (תהלים, נ"ח, יו"ד). וכסבאם הוא כמו: כבסבאם. (עיין סֹבֶא). — ובגמרא: השותה יין מזוג, עצמותיו סְבוּאִין (נדה, כ"ד, ע"ב) — לפי גרסת הערוך, — ופירש: מלוחלחים הרבה — געפייכטעט. — ולפנינו — סכוין. (עיין סכה).

סֹבֶא, ש"ז, — משקה משכר, — געטראַנק, напитокъ: סָבְאֵךְ מהול במים (ישעיה, א', כ"ב) — והטעם: אַתְּ, שהיית כיין טוב וחזק, היית עתה כיין מזוג במים יותר מדאי, כלומר, יין גרוע מאד. — סָר סָבְאָם הזנה הזנו (הושע, ד', י"ח), — כשבאַש סבאם להם בשתיתם המרובה, החלו לזנות. (עיין סור). — וי"מ סבאם בענין משתה היין לשכרה, — זויפגעלאַג, попойка.

סָבוּא, בגמרא, — שם מוכר־יין: הנהו סְבוּאָתָא (ע"ז, דף ע"א, ע"א) — וויינפערקויפער. וכן: „מסוביתא", — מוכרת יין — וויינאויסשענקערין.

סְבָא, שע"פ, — מבני כוש בן־חם (בראשית, יו"ד, ז'), ועל שמו נקרא העם, אשר יצא ממנו, והמדינה אשר ישב בה: כוש וּסְבָא תחתיך (ישעיה, מ"ג, ג') — והיא המדינה בצפון ארץ כוש, הידועה בשם מעראָע. — וברבוי: וסחר כוש וּסְבָאִים אנשי מדה (שם, מ"ה, י"ד). ובא: ואל אנשים מרב אדם מובאים סָבָאִים ממדבר (יחזקאל, כ"ג, מ"ב) — בקרי, והכתיב: סוֹבאים.

סָבַב, פעו"י, הקל בעָבר בא על דרך הכפולים והשלמים:

סבוני גם סְבָבוּנִי (תהלים, קי"ח. י"א), והבנינים — תמיד על דרך השלמים, והעתיד — על דרך הכפולים. עיקרו: א) עומד — פניה בהלוך ממקום שעומדים שם לאיזה צד מן הצדדים, בנטיה מן הקו הישר כהולך נכחו — זיך ווענדען, обращаться: וַיִּסֹּב שמואל ללכת (ש"א, ט"ו, כ"ז), סֹב אתה ופגע בכהנים (שם, כ"ב, י"ח), סָבַב אל רוח הים (יחזקאל, מ"ב, י"ט), סֹב אל־אחרי (מ"ב, ט', י"ח), וַיִּסֹּב מאצלו אל מול אחר (ש"א, י"ז, ל'), וַיִּסֹּב דוד מפניו (שם, י"ח, י"א). ובדבר שאין בו רוח־חיים: הדלת תִּסּוֹב על צירה (משלי, כ"ו, י"ד) — תפנה לצדדים לכאן ולכאן, כשפותחים וסוגרים אותה. — ועל דרך ההשאלה: וְתִסֹּב תְּנַחֲמֵנִי (תהלים, ע"א, כ"א) — ע"ד: פְּנֵה אֵלַי וְחָנֵּנִי (שם, כ"ה, ט"ז). ועיין בסמוך. — ב) הליכה בהקף, שבהליכה כזו פונים תמיד מצד אל צד — אומגעהען, אום קרייזע געהען, обходить: רב־לכם סֹב את־ההר (דברים, ב', ג'). וע"ד השלמים: לִסְבֹּב את ארץ אדום (במדבר, כ"א, ד') — ובהוראה זו הוא נרדף עם הפעל נקף: סֹבּוּ ציון והקיפוה (תהלים, מ"ח, י"ג), הוא הַסֹּבֵב את כל ארץ החוילה (בראשית, ב', י"א), סוֹבֵב סֹבֵב הולך הרוח ועל־סביבתיו שב הרוח (קהלת, א', ו"ו). ומזה — הליכה, בהליכה.

ושיבה מפנה לפנה, ממקום למקום, בתוך מקום כללי — אומהערגעהען. ходить туда и сюда — ע״ד הפעל חזר בארמית (עיי״ש): וְסָבְבוּ בשוק דסופדים (קהלת, י״ב, ה׳), השׁמרים הַסֹּבְבִים בעיר (שיה״ש, ג׳, ג׳), וַיָּסֹבּוּ בכל ערי יהודה (דהי״ב, י״ז, ט׳), וַיָּסֹבּוּ ביהודה (שם, כ״ג, ב׳); וביחס הפעול: וְסָבַב בית־אל והגלגל והמצפה (ש״א, ז׳, ט״ז). ומזה — במובן המוסרי — הַפְנָיַת המחשבה וְהַטָּיַת ההתבוננות אל כל צדדי הנושא: סַבּוֹתִי אני ולבי לדעת ולתור ובקש חכמה וחשבון (קהלת, ז׳, כ״ה) — ע״ד שאמר: וּפָנִיתִי אני בכל מעשי (שם, ב׳, י״א); וכמו־כן — בענין חזרה וחרטה — אומווענדען, אומלענקען: וְסַבּוֹתִי אני ליאש (שם, ב׳, כ׳) — ע״ד שאמר: וְשַׁבְתִּי אני ואראה (שם, ד׳, א׳); ויתכן, שבמובן זה נאמר: וְתִסֹּב תנחמני (תהלים, ע״א, כ״א) — ע״ד שנאמר מקודם: תָּשׁוּב תחייני (שם, שם, כ׳). — ובא במובן פְּנִיַּת, גלגול דבר — פֶערארזאכען, פֶעראנלאססען, дать поводъ: אנכי סַבֹּתִי בכל נפש בית אביך (ש״א, כ״ב, כ״ב) — סבותי המות בהם, — ע״ד הוראת המלה אודות. (עיי״ש). ג) הַקֵּף דבר מכל צד — אומגעבען, — במובן הפשוט: וחוט שתים־עשרה אמה יָסֹב את העמוד השני (מ״א, ז׳, ט״ו), וחוט שתים־עשרה אמה יְסֻבֶּנּוּ (ירמיה, נ״ב, כ״א), והנה תְסֻבֶּינָה אֲלֻמֹּתֵיכֶם (בראשית, ל״ז, ז׳). ומזה — ישיבה סביב השלחן לסעודה: כי לא נָסֹב עד באו פה (ש״א, ט״ז, י״א) — זיך אום דען טיש זעטצען. וביחוד — הקפת אויב על עיר או איש, בכוונה לסגור עליהם וללכדם, — ביחס הפעול: והנה־חיל סוֹבֵב את־העיר (מ״ב, ו׳, ט״ו), וְסָבַב אתה ובנה עליה מצודים (קהלת ט׳, י״ד), כל גוים סְבָבוּנִי (תהלים, קי״ח, י״ד), סַבּוּנִי גם סְבָבוּנִי (שם, שם, י״א); ועל־המעט — ביחס ש„על״: יָסֹבּוּ עָלַי רביו (איוב, ט״ז, י״ג), וב„אֶל״: ויכה את־אדום הַסֹּבֵב אֵלָיו (מ״ב, ח׳, כ״א), ויך את־אדום הַסּוֹבֵב אֵלָיו (דהי״ב, כ״א, ט׳), וע״ד ההשאלה: מפני הַמִּלְחָמָה אשר סְבָבֻהוּ (מ״א, ה׳, י״ז) — כמו: מפני המלחמות. — וע״ד המליצה: חֶבְלֵי שְׁאוֹל סְבָבוּנִי (תהלים, י״ח, ו׳), סְבָבֻנִי בְכַחַשׁ אפרים (הושע, י״ב, א׳), סְבָבוּם מַעַלְלֵיהֶם (שם, ז׳, ב׳), עֲוֹן עקבי יְסֻבֵּנִי (תהלים, מ״ט, ו׳).

הנפעל, כעין הקל, מן ההוראה הראשונה, במובן פעל־חוזר, — היות נפנה לצד מן הצדדים — זיך ווענדען, אומווענדען, поворачиваться, повернуть: לא יִסַּבּוּ בלכתן (יחזקאל, א׳, ט׳); וְנָסַב לכם הגבול מנגב (במדבר, ל״ד, ד׳), וְנָסַב לפאת־ים נגבה (יהושע, י״ח, י״ד), ורחבה וְנָסְבָה למעלה (יחזקאל, מ״א, ז׳) — תחת וְנָסַבָּה. — ומזה, במובן המושאל, — פְּנִיַּת דבר ונטיתו שלא לצד הראוי — איבערגעהען, переходить: ולא־תִסֹּב נחלה וגו׳ ממטה אֶל־מטה (במדבר, ל״ו, ז׳), וַתִּסֹּב המלוכה ותהי לאחי (מ״א, ב׳, ט״ו), (וי״א, שאלה מן הקל), וְנָסַבּוּ בתיהם לאחרים (ירמיה, ו׳, י״ב), נשברה דלתות העמים, נָסֵבָּה אלי (יחזקאל, כ״ו, ב׳) — תחת נָסַבָּה. — ב) חזור ממקום למקום — אומקרייזען: תִּסּוֹב עליך כוס ימין ה׳ (חבקוק, ב׳, ט״ז), (עיין כוס). ג) במובן הַקֵּף לסגור בעד הנמצא בַּתָּוֶךְ — זיך קרייזענד אום עטוואס שטעללען, אומגעבען, אומלאגערן: אנשי סדום נָסַבּוּ עַל־הבית (בראשית, י״ט, ד׳), וביחס הפעול: נָסַבּוּ אֶת־הבית (שופטים, י״ט, כ״ב). ובא: יִסּוֹב כָּל־הָאָרֶץ כָּעֲרָבָה (זכריה, י״ד, י׳) — רש״י פירש: יהפך להיות כל־הארץ כערבה, — ישפלו ההרים ויהיה כל העולם כולו מישור — זיך אומוואנדעלן. ויתכן, שענינו: תהפך כל הארץ מצד אל צד, מחמת הרעש, ותסוב להיות כערבה. — ומוסב אל האמיר שם לעיל: ונבקע הר הזיתים (שם, שם, ד׳). (עיין סביב).

הפיעל, — ע״ד המרובעים: א) הליכה בחזרה ממקום למקום, — אומהערגעהען: וַאֲסוֹבְבָה בעיר (שיה״ש, ג׳, ב׳), וביחס הפעול: וִיסוֹבְבוּ עיר (תהלים, נ״ט, ז׳), נקבה תְסוֹבֵב גבר (ירמיה, ל״א, כ״א)—נקבה תחזר לבקש למצא־לה גבר. ב) הליכה בהקף כל הצדדים — אומקרייזען: וַאֲסֹבְבָה את־מזבחך (תהלים, שם, כ״ו, וי״ו). ג) הַקֵּף דבר מכל צדדיו: ועדת לְאֻמִּים תְּסוֹבְבֶךָּ (שם, ז׳, ח׳) — לשמוע משפטי פיך. — ובענין הַסְגֵר למנוע צאתו: ונהר יְסֹבְבֵנִי (יונה, ב׳, ד׳), תהום יְסֹבְבֵנִי (שם, שם, וי״ו). ועל־הרוב — לטובה, בכונה להגן: אתה סתר לי מצר תצרני רני פלט תְּסוֹבְבֵנִי סלה (תהלים, ל״ב, ז׳), חֶסֶד יְסוֹבְבֶנּוּ (שם, שם, יו״ד) — ע״ד שנאמר: הַמְעַטְּרֵכִי חֶסֶד (שם, ק״ג, ד׳); יְסֹבְבֶנְהוּ יְבוֹנְנֵהוּ (דברים, ל״ב, יו״ד) — עיין בון. — ופעם אחת בא על דרך השלמים — במובן פְּנִיַּת וגלגול דבר, — איינע ווענ־דונג געבען: לבעבור סַבֵּב את פני הדבר (שמואל ב׳, י״ד, כ׳) — ופירש״י: „לגלגל עד שיצא דבר בנו של מלך לאור״. ולדעת הרש״פ, ענינו—סבוב־דברים, והוא — כשאין הא־ם רוצה להודיע חפצו בפעם אחת, הוא מסבב בדברים אחרים קרובים במקצת אל הענין המבוקש, עד שהוא מתקרב אליו. — ובמחקר: „מְסַבֵּב הַסִּבּוֹת״. ובמשנה: וּמְסַבְּבִין לתוכה מת (כלים, א׳, ז׳); ובמדרש: כך סִבֵּב לכסא ארבע חיות (במדבר רבה, ב׳); יכול אני להיות מְסַבֵּב ומחזר בחצרותיהם (שם, ג׳).

ההפעיל, מן הקל, יוצא לשני: א) הַפְנָיַת דבר לצד מן הצדדים, במובן הטבעי: ולא הֵסֵב יאשיהו פניו ממנו (דהי״ב, ל״ה, כ״ב), הָסֵבִּי עיניך מנגדי (שיה״ש, וי״ו, ה׳) — אַבווענדען. — וַיַּסֵּב המלך את פניו (דהי״ב, וי״ו, ג׳), וַיַּסֵּב את פניו אל הקיר (מ״ב, כ׳, ב׳) — הינווענדען. — ב) הולכה בנטיה מן הדרך הרגילה, — איינען אומוועג מאכען לאססען: וַיַּסֵּב אלהים את העם דרך המדבר (שמות, י״ג, י״ח), הֵסַבּוּ אלי את ארון אלהי ישראל (ש״א, ה׳, יו״ד), הנני מֵסֵב את כלי המלחמה וגו׳ מחוץ לחומה ואספתי אותם אל־תוך העיר הזאת (ירמיה, כ״א, ד׳); הָסֵב אל־אחריהם (ש״ב, ה׳, כ״ג) — את אנשי־המלחמה. — וירבעם הֵסַב את המארב לבוא מאחריהם (דהי״ב, י״ג, י״ג), וַיְסִבֵּנִי דרך חוץ (יחזקאל, מ״ז, ב׳). ובענין הסרה, — וועגשאפפען, устранить: וַיַּסֵּב את־עמשא מן־המסלה (ש״ב, כ׳, י״ב). וע״ד ההשאלה: וַהֲסִבֹּתִי פני מהם (יחזקאל, ז׳, כ״ב); ואתה הֲסִבֹּתָ את לבם אחרנית (מ״א, י״ח, ל״ז)—, הנכון כפירש״י: נתת להם מקום לסור מאחריך, ובידך היה להכין לבבם אליך. — וְהֵסֵב לב מלך־אשור עליהם לחזק ידיהם (עזרא, וי״ו, כ״ב) — לטובה. — לְהָסֵב אליך את־כל־ישראל (ש״ב, ג׳, י״ב), לְהָסֵב מלכות שאול אליו (דהי״א, י״ב, כ״ד). ומזה — הַעֲבָרָה ושנוי, — בשנוי־הַשֵּׁם, — אומאֶנדערן: וַיַּסֵּב את־שמו יהויקים (מ״ב, כ״ג, ל״ד). ומזה — העברת דבר ממקום למקום, — פערלעגען: ואת מוסך השבת וגו׳ הֵסֵב בית ה׳ (מ״ב, ט״ז, י״ח). ג) עומד, — הליכה בהקף — אומציעהען: וַיַּסֵּב ארון־ה׳ את־העיר הַקֵּף פעם אחת (יהושע, וי״ו, י״א). ד) הַקֵּף דבר מכל צד, — אומגעבען: וְנָסֵב חומה ומגדלים (דהי״ב, י״ד, וי״ו). ובא — במובן שם־תאר לרבים: ראש מְסִבָּי (תהלים, ק״מ, יו״ד) — ראש האנשים, המקיפים אותי להרע לי. — ובמשנה: א) בענין נטיה אל צד אחד בישיבה אל השלחן, והוא אל צד השמאלי: לא יאכל עד שֶׁיָּסֵב (פסחים, יו״ד, א׳), הֵסַבּוּ אחד מברך לכולם (ברכות, וי״ו, וי״ו) — לפירוש רש״י, ענינו — ישיבה בהַטָּיָה; ולדעת רבינו חייא, ענינו: ב) — ישיבה

סביב לשֻׁלחן לסעודה, והוא מן הקל: כי לא נָסֹב עד באו פה (ש"א, ט"ז, י"א). ובפיוט — ע"ד השלמים: ועמך מְסַבְּבִים אותם כחומה (היה עם פיפיות).

הֻפְעַל, — א) היות מוקף, — אומגעבען, איינגעפאַסט זיין: מוּסַבֹּת משבצת זהב (שמות ל"ט, י"ג). — ב) היות נפנה לכאן ולכאן, — זיך דרעהען: שתים מוּסַבּוֹת דלתות (יחזקאל, מ"א, כ"ד) — שתי דלתית כפולות היו לדלתות, שהיו נקפלות ונפנות לאחוריהן. ומזה — במובן גלגול, — הערומגעדרעהט ווערדען: ואופן עגלה על כמון יוּסָב (ישעיה, כ"ח, כ"ז).

סָבִיב, ש"ז, — מקום המקיף, — אומקרייז, אומגעבונג: מן המלוא ועד הַסָּבִיב (דהי"א, י"א, ח'). ולהיות המקיף מסבב את המוקף מכל צדדיו, בא בלשון רבים בזו"נ בסמיכות אל שם המקום או הגוף המוקף: וּבִסְבִיבֵי ירושלם (ירמיה, ל"ב, מ"ד; ל"ג, י"ג), מערי יהודה וּמִסְּבִיבוֹת ירושלם (שם, י"ז, כ"ו); ובכנוים: כי אכלה חרב סְבִיבֶיךָ (שם, מ"ו, י"ד), וכל סְבִיבֹתֵיהֶם חזקו (עזרא, א', ו"ו). ויבוא במובן שְׁכֵנִים, השוכנים מסביב —, נאַכבאַרען, сосѣды: נדו לו כל־סְבִיבָיו (ירמיה, מ"ח, י"ז), לחרפה לכל סְבִיבֹתֵינוּ (דניאל, ט', ט"ז). וע"ד המליצה: כל סְבִיבָיו יבילו שי למורא (תהלים, ע"ו, י"ב), ונורא על־כל־סְבִיבָיו (שם, פ"ט, ח') — כל בני תבל ומלואה, שהם כמו עומדים סביביו ומיחלים לחסדו או למשפטו, — וע"ד שנאמר: וַעֲדַת לְאֻמִּים תְּסוֹבְבֶךָּ (שם, ז', ח'). ובא: ועל סְבִיבֹתָיו שב הרוח (קהלת, א', ו"ו) — ענינו: התקופות, שהוא מקיף, — קרייזלויף, круговращеніе. — ועל־הרוב באה המלה ביחיד וברבים, במין זכר ונקבה, בהוראת תאר־הפעל ומלת־היחס, — רינגסאום, פאָן אללען זייטען, кругомъ, вокругъ. ובא קודם השם, ע"ד הסמיכות, אבל לא בנטית הכנוי, כי אם בתוספת למ"ד מתיחד אל השם: סָבִיב לַמִּשְׁכָּן וְלַמִּזְבֵּחַ (שמות, מ', ל"ג), סָבִיב לַמַּחֲנֶה (שופטים, ז', כ"א), ויחנו סָבִיב לְאָהֳלִי (איוב, י"ט, י"ב). וכן לא בא בכנוי, ונמצא רק פ"א במקרא בנטית הסמיכות: צר וּסְבִיב הארץ (עמוס, ג', י"א). (ועיין בסמוך). ובא: ידיך עצבוני ויעשוני יַחַד סָבִיב וַתְּבַלְּעֵנִי (איוב, י"ד, ח') — ענינו: מכל צדדי גופי, ביחד, וכעת תבלעני. — והוא ע"ד שנאמר: אָחוֹר וָקֶדֶם צַרְתָּנִי (תהלים, קל"ט, ה'). ועל־הרוב יבוא אחר השם: בכל גְּבֻלוֹ סָבִיב (בראשית, כ"ג, י"ז); והגבלת את־העם סָבִיב (שמות, י"ט, י"ב) — סביב ההר. — וילחם סָבִיב בכל־איביו (ש"א, י"ד, מ"ז), ונגה לו סָבִיב (יחזקאל, א', כ"ז). וע"ד השאלה: וה' סָבִיב לעמו (תהלים, קכ"ה, ב'); שאי סָבִיב עיניך (ישעיה, מ"ט, י"ח; ס', ד'). ובכלים ובגדים: זר זהב סָבִיב (שמות, ל', ג'), שפה יהיה לפיו סָבִיב (שם, כ"ח, ל"ב). ובמ"ם: העלו מִסָּבִיב למשכן (במדבר, ט"ז, כ"ד), מיד איביכם מִסָּבִיב (ש"א, י"ב, י"א), ותלהטהו מִסָּבִיב (ישעיה, מ"ב, כ"ה), וקבצת אֹתם מִסָּבִיב (יחזקאל, ל"ז, כ"א), האספו מִסָּבִיב (שם, ל"ט, י"ז). וכן יבוא בהוראות אלה ברבוי זו"נ ובהם יבוא גם בסמיכות וכנוים: כי אכלה הרב סְבִיבֶיךָ (ירמיה, מ"ו, י"ד), ענן וערפל סְבִיבָיו (תהלים, צ"ז, ב'); וביותר — ברבוי נקבה, ואז יבוא תמיד קודם השם: סְבִיבֹת היאֹר (שמות, ז', כ"ד), ורכב אש סְבִיבֹת אלישע (מ"ב, ו"ו, י"ז), סְבִיבוֹת שניו אימה (איוב, מ"א, ו"ו), סְבִיבֹתַי נערי (שם, כ"ט, ה'), על־כן סְבִיבוֹתֶיךָ פחים (שם, כ"ב, י"ד), וַיָּשֶׁת חשך סְבִיבֹתָיו סכות (ש"ב, כ"ב, י"ב), השאטים אֹתם מִסְּבִיבֹתָם (יחזקאל, כ"ח, כ"ו).

סְבִיב, שם: צר וּסְבִיב הָאָרֶץ (עמוס,

ג׳, י״א) — לפי המוסכם, פירושו: הצר כבר הוא מוכן לבוא סְבִיב הארץ. — ולדעתנו, לא רחוק לשער, כי „סְבִיב הָאָרֶץ״, ענינו — רעידת-הארץ, רַעַש, שהארץ מתהפכת ונסבה מצד אל צד, — ערדציטטערן, — ע״ד שפרשנו: יִסּוֹב כל-הארץ (זכריה, י״ד, יו״ד). ו„צַר״ הוא דחיקה ולחיצת הָאֵדִים והקיטוריב׳ הגורמים את הרעש. (ועיין צר). והוא הָרַעַשׁ, שנבא עליו עָמוֹס שנתים לפני בואו (עמוס, א׳, א׳).

סִבָּה, ש״נ, עיקרו — הַטָּיָה וְהַפְנָיַת דבר — ווענדונג, פיגונג, сов-падение, судьба: כי היתה סִבָּה מֵעִם ה׳ (מ״א, י״ב, ט״ו), ובדהי״ב (יו״ד, ט״ו) נאמר במקומו: נְסִבָּה. — ובספרי-המחקר התיחד השם הזה לכל דבר ומפעל, הגורם ומסבב הוית דבר או פעולת-מה — אורזאכע, причина: הַסִּבּוֹת המונעות לפתיחת הלמוד (מו״נ, א׳, ל״ד). ואמרו: „סִבָּה גּוֹרֶמֶת״ — בעוועגענדע אורזאכע; „סִבָּה פּוֹעֶלֶת״ — ווירקענדע אורזאכע; „סִבָּה תַּכְלִיתִית״ — בעצוועקענדע אורזאכע. ד״מ: הנותן מכשול לפני איש שיפול, — הנותן את המכשול הוא הסבה הגורמת; המכשול הוא הסבה הפועלת; וְהַכַּוָּנָה בנתינת המכשול היא הסבה התכליתית. וביחס אל הש״י — תארוהו ב„סִבַּת כָּל הַסִּבּוֹת״, או „הַסִּבָּה הָרִאשׁוֹנָה״.

מֵסַב, שם, — א) המקום, שהוא מסבב ומקיף מקום אחר, — אומגעגענד, окрестность, — ורבויו — מְסִבִּים: וּמְסִבֵּי ירושלם (מ״ב, כ״ג, ה׳). ב) בבנין — זֵר המקיף, — קראנץ, רייף, вѣнокъ, кайма: מֵסַב קָלַע (מ״א, ו״ו, כ״ט) — זֵר של מעשה-קלע. ג) מושב הקרואים הסובבים את השלחן, — טאפעלרונדע: עד שהמלך בִּמְסִבּוֹ (שיה״ש, א׳, י״ב). וי״א, שענינו: אחוזת מרעים הסובבים

את הראש שעליהם, — ציקעל, קרייז, кругъ.

מְסִבָּה, ש״נ, — פְּנִיָּה וְהַטָּיָה — ווענדונג, поворотъ: והוא מְסִבּוֹת מתהפך בתחבולתיו (איוב, ל״ז, י״ב) — ומוסב אל הֶעָנָן. (עיין תחבולה). ובמשנה — במובן בנין עשוי בהקף, — רונדע: בִּמְסִבָּה ההולכת תחת הבירה (תמיד, א׳, א׳). ור׳ יהודה הלוי אמר: ושׂם קֻבָּה בִּמְסִבָּה ותלה בתוכה אדמה (דיוואן, ס׳ ס״ו). ובא — בענין קבוץ אנשים מיוחדים לענין ישוב-הדעת או לסעודה: מְסִבַּת כּוּתִים (ברכות, נ״ב, ע״ב).

מוּסַב, ש״ז, — בבנין, — בִּנְיָן הסובב ומקיף — רונדע: כי מוּסַב הבית למעלה (יחזקאל, מ״א, ז׳).

נְסִבָּה, ש״נ, כעין השם סִבָּה — ווענדונג, פיגונג: כי היתה נְסִבָּה מעם האלהים (דהי״ב, יו״ד, ט״ו), ובמלכים א׳ (י״ב, ט״ו) נאמר במקומו: סִבָּה.

סוֹבֵב, במשנה, שם, עיקרו — דבר המקיף: מן הַסּוֹבֵב של גלגל (כלים, י״א, ג׳) — חפוי המקיף את הגלגל, — רייף, ободъ. ובמקדש התיחד אל הבנין, שהוא מצדדי הַכֶּבֶשׁ: סודרין אותם בַּסּוֹבֵב על הכבש (תמיד, ב׳, א׳) — וזהו הנקרא בתורה (שמות, כ״ז, ב׳): כַּרְכֹּב (עיין מדות, פרק ג׳, משנה א׳. וע׳ זבחים, פ״ה, משנה ג׳, ובגמרא, נ״ג, ע״א), עלה בכבש ופנה לַסּוֹבֵב (זבחים, פ״ה, משנה ג׳).

סִבּוּב, בדא״ם, שה״פ, — תנועה בהקף, — ווירקרייזען: המתנועע בְּסִבּוּב (מו״נ, ח״ג, פרק ה׳) — והוא בהקף על המוקף או סביב המרכז. ומזה — „סִבּוּבִי״, תאר: שתנועת הגלגלים סִבּוּבִית (הרמב״ם, בהל׳ קדוש-החדש).

סְבִיבָה, שה״פ, — כעין הקודם: זמן סְבִיבַת הגלגלים (בהג״ל).

סְבִין, סוּבִין, במשנה, — פסלת דקה מן קמח — קלייע, גלייע, ...

отрубн: המורסן מותר, סְבִּין של חדשות אסורות (תרומות, י"א, ה'); סאה סלת, סאה סובין (כתובות, קי"ב, ע"א).

מְסוּבָּב, במהקר, — תולדת הסבה — פאָלגע, послѣдствіе: יתקיימו סבותיו, כלומר מְסוּבָּבָיו (מו"נ, א', י"ג). ואמרו: בסור הסבה — יסור הַמְּסוּבָּב (בהנ"ל וב„חובת הלבבות" בכ"ם).

הַסֵּב, הֲסִבָּה, בגמרא: א) ישיבה אל השלחן לאכילה, בהטיה על צד השמאלי: עשה הַסֵּב בשרה מובל (ירושלמי, מעשרות, פרק ד'), וכן בענין ישיבת הקרואים בסבוב על השלחן: סדר הַסֵּב, בזמן שהן שתי מטות — הגדול שבהן עולה ומסב בראש העליונה (שם, תענית, פרק ד'), אבות דרך הַסֵּב הן קבורין (שם) — פירוש: „אברהם באמצע, יצחק למעלה, יעקב למטה". — פת דבעי הֲסִבָּה, אבל יין לא בעי הֲסִבָּה (בבלי, ברכות, מ"ג, ע"א). — ב) בהעברת נחלה: בהסבת הבעל הכתוב מדבר (ב"ב, קי"א, ע"א). ועיין בפירוש הרשב"ם. ומשם נראה, שהיתה לפני הרשב"ם הגירסא: „סיבת הבעל וסיבת האב". וכן הוא בהנ"ל (קנ"ט, ע"ב).

סָבַךְ, פ"י, מיסודו של שׂבך (כוך), עיקרו — קליעה ופתול — פלעכטען, сплетать — ונופל על אחיזת עצים זה לזה בענפיהם או בשרשיהם, השתרגות. ובא רק בבינוני פעול: כי עד־סירים סְבֻכִים (נחום, א', יו"ד) — קוצים, שאוחזים זה בזה כעין קליעה, — פערפלאָכטען, פערשלונגען. ובמשנה — במובן קרוב לזה: ולא יִסְבּוֹךְ בעפר (שביעית, ג', ח') — שפיכת עפר על הגאיות בדרך־קליעה. ונ"א: יִסְמוֹךְ. ובגמרא: סְבִיךְ בבשרא (חולין, דף מ"ה, ע"א). ובמדרש בא גם בנפעל: שהראה הקב"ה לאברהם אבינו את האיל ניתש מחורש זה וְנִסְבָּךְ בחורש אחר, אמר הקב"ה לאברהם: כך עתידים בניך להיות נאחזים בעונות וְנִסְבָּכִים בצרות וסופן ליגאל (ויק"ר, כ"ט).

הפועל, — כעין הקודם: על גל שרשיו יְסֻבָּכוּ (איוב, ח', י"ז). ובגמרא — גם בפיעל: אין מְסַבְּכִין אותם על־גבי זרעים (ירושלמי, כלאים, סוף פרק ב'), ילדה שֶׁמְּסֻבֶּכֶת בזקנה (בבלי, סוטה, דף מ"ג, ע"ב). וכן אמרו: צמר מְסֻבָּךְ (בבלי, חולין, דף, ל', ע"ב). ובמשנה בא גם בהָפעל: הוּסְבַּךְ בְּעָלִים (פאה, ז', ג') — נאחז בעלים, — פערוויקקעלט וואָרדען, запутался. — ובא גם בבנין התפעל: והולך וּמִסְתַּבֵּךְ בחורש אחר, כך עתידין בניך לְהִסְתַּבֵּךְ (בראשית רבה, נ"ו), ועלה המוץ בקוץ וְנִסְתַּבֵּךְ (שם, ס"ה).

סְבַךְ, סְבֹךְ, ש"ז, — קבוץ עצים אחוזים, משורגים וסבוכים זה בזה — דיקקיכט, чаща: נאחז בַּסְּבַךְ בקרניו (בראשית, כ"ב, י"ג) — ויש מנקדים בקמ"ץ. ובא: בִּסְבָךְ־עֵץ (תהלים, ע"ד, ה'); וברבוי בסמיכות: ותצת בְּסִבְכֵי היער (ישעיה, ט', י"ז).

סֹבֶךְ, ש"ז, — כעין הקודם: עלה אריה מִסֻּבְּכוֹ (ירמיה, ד', ז') — מקום אילנות מְסֻבָּכִים, אשר שם רבצו.

סוֹבֶךְ, במשנה, — פרק, שבין הקוליא והעצם האמצעית ברגל, מקום שמסתבכים ומשתרגים הגידים, — וואַדע, икра: שוק מן הפרק של ארכובה עד סוֹבֶךְ של רגל (חולין, יו"ד, ד'), בידים עד הפרק, וברגל עד הַסּוֹבֶךְ (תוספתא, ידים, ב', א').

מִסְבָּךְ, במשנה, — שם קָנֶה עָבֹת מענפים ובדים דקים — קניטטעל, палка: „מַקל או מִסְבָּךְ" (פרה, פ"ג).

סְבָכָה, במשנה, — א) ענפים סבוכים, שהם יוצאים מן האילן ומסככים: הַסְּבָכוֹת והפרעות,

אלו הן הַסְּבָכוֹת — אילן שהוא מוסך על הארץ (אהלות, ח', ב'). — ב) כפה קלועה ומסורגת, שהאשה נותנת בראשה — נעטץ, сѣтка: בגד קטן בִּסְבָכָה (שבת, ט', ה'), שלש סְבָכוֹת הן (כלים, כ"ד, ט"ו), סְבָכָה המוזהבת (שבת, נ"ז, ע"ב). עיין שׂבך.

סַבְּכָא, שַׂבְּכָא, — שם מין כלי־זמר, עשוי כעין סבך־עץ, — הארפע: סַבְּכָא פסנתרין (דניאל, ג', ה'), שַׂבְּכָא פסנטרין (שם, שם, ז', יו"ד, ט"ו), ומזה בלשון יונית: Sambicby.

סִבְּכַי, שע"פ, — הַחֻשָׁתִי, מגבורי דוד (דה"א, י"א, כ"ט; כ', ד'; ש"ב, כ"א, י"ח) — ופעם (שם, כ"ג, כ"ז) נקרא: מְבֻנַּי.

סָבַל, פ"י, — נשיאת משא כבד — טראגען, носить: ויט שכמו לִסְבֹּל (בראשית, מ"ט, ט"ו), יִסְבְּלֻהוּ ויניחהו תחתיו (ישעיה, מ"ו, ז'). ובמשנה: היו סוֹבְלִין אותו במוֹטוֹת (זבחים, י"ב, ו"ו). — ובמובן המוסרי: אני אשא ואני אֶסְבֹּל (ישעיה, מ"ו, ד'). ובענין עמיסת צרות ותלאות: וּמַכְאֹבֵינוּ סְבָלָם (שם, נ"ג, ד'), — ערטראגען, терпѣть; ואנחנו עֲוֹנֹתֵיהֶם סָבָלְנוּ (איכה, ה', ז'), וַעֲוֹנֹתָם הוּא יִסְבֹּל (ישעיה, נ"ג, י"א). ובמדרש: הנפש הזאת סוֹבֶלֶת את הגוף, והקב"ה סוֹבֵל את עולמו (ויק"ר, ד'). וה"ר שלמה בן־גבירול אמר: והכח הַסּוֹבֵל העולם על בלימה („כתר מלכות"). — ובענין כבוש הרצון, לעשות דבר כבד במנוחת־הלב, — ערטראַגען, דולדען: נִסְבַּלְתִּי תאותי ורחמתי על אחותי (פתיחה לאיכה רבתי); ארבעה אין הדעת סוֹבַלְתָּן, ואלו הן: דל נאה, ועשיר מכחש, וזקן מנאף, ופרנס מתגאה על הצבור בחנם (פסחים, קי"ג, ע"ב). ובפיוט (וכל מאמינים): „הַסּוֹבֵל, ומעלים עין מסוררים".

הפועל, — היות עמוס במשא: אַלּוּפֵינוּ מְסֻבָּלִים (תהלים, קמ"ד, י"ד) — הרד"ק פירשו: שְׁוָרֵינוּ חזקים ויכולים לסבול משאם ועבודתם; או—שהם בעלי־בשר ושמנים הרבה ועמוסים במשאם זה, — וואָהלבעלייבט. ומזה — בתוספת רי"ש: מְסֻרְבָּל. (עיין סַרְבֵּל).

ההתפעל, — היות למשא על־עצמו — לאָסטיג זיין, быть въ тягость: וְיִסְתַּבֵּל הֶחָגָב (קהלת, י"ב, ה'). (ועיין חגב).

סֵבֶל, ש"ז, — משא כבד — שווערע לאסט, бремя: הסירותי מִסֵּבֶל שכמו (תהלים, פ"א, ז') — שעורו: הסירותי סבל משכמו. — והנשאים בַּסֵּבֶל (נחמיה, ד', י"א). ומזה — עבודה קשה — שווערע ארבייט: לְכָל סֵבֶל בית יוסף (מ"א, י"א, כ"ח). — והקראים, המכחישים בקבלת תושבע"פ, אך שומרים בכל־זאת מנהגים ידועים באפני עשיית המצות, קראו למנהגיהם על־פי מסרת שלהם בשם „סֵבֶל הַיְרוּשָׁה" (בספרי חכמיהם אליהו בשיצי ויהודה הדסי ואחרים).

סֹבֶל, ש"ז, — כהקודם, — שווערע לאסט: את־עֹל סֻבֳּלוֹ (ישעיה, ט', ג'), יסור סֻבֳּלוֹ מעל שכמך (שם, יו"ד, כ"ז), וְסֻבֳּלוֹ מעל שכמו יסור (שם, י"ד, כ"ה).

סַבָּל, ש"ז, — א) מַשָּׂא כָבֵד — שווערע לאסט, бремя: נֹשֵׂא סַבָּל (מ"א, ה', כ"ט). ומזה — ב) ש"ת, — נושא־סבל — לאסטטרעגער, носильщикъ: שבעים אלף איש סַבָּל (דה"ב, ב', א'), שבעים אלף סַבָּל (שם, שם, י"ז), ועל הַסַּבָּלִים (שם, ל"ד, י"ג). ובא: כשל כח הַסַּבָּל (נחמיה, ד', ד') — כמו: כח הַסַּבָּלִים. — ובמשנה: כסת הַסַּבָּלִין (כלים, כ"ח, ט'); ובגמרא: מימי לא ראיתי צבי קייץ וארי סַבָּל (קדושין, פ"ב, ע"ב).

סִבְלָה, ש"נ, — עבודה קשה, — פראָהנדיענסט, тягостная работа. ובא ברבוי: למען עַנֹּתוֹ בְּסִבְלֹתָם (שמות, א', י"א), לכו לְסִבְלֹתֵיכֶם (שם, ה', ד'), והשבתם אתם מִסִּבְלֹתָם (שם, שם, ה'),

מתחת סִבְלֹת מצרים (שם, ו״ו, ו״ו) — הסבלות, שהמצרים עומסים עליהם, על בני־ישראל.

סִבֹּלֶת, = שִׁבֹּלֶת (עיי״ש). כן בטאו את השם הזה בני אפרים; ובזה בחנו אנשי־גלעד את פליטי אפרים: ויאמרו לו אמר־נא שִׁבֹּלֶת — ויאמר סִבֹּלֶת, ולא יכין לדבר כן (שופטים, י״ב, ו״ו).

סְבַל, ארמית, — כבעברית — ובארמית שבמקרא בא בפועל: וְאֻשּׁוֹהִי מְסוֹבְלִין (עזרא, ו״ו, ג׳) — הראב״ע פירש: יסודותיו סובלין באבני סבל. — והנראה, כדעת המפרשים, שענינו: היות מְנֻשָּׂא — ערהעבען זיך, — החומות הולכות הלוך וגבהות.

סַבְלָן, בבא״ם, ש״ת, — איש מלֻמד לסבול כל יד־עמל, — געדולדיג, терпѣливый.

סַבְלָנוּת, ש״מ, — כח הסבל, — געדולד, טאָלעראַנץ, терпѣливость, терпимость: „מִדַּת הַסַּבְלָנוּת״.

סִבְלוֹנוֹת, במשנה, ש״ם, — כַּתָּנוֹת, ששולח החתן להכלה, — געשענקע, подарки: אעפ״י ששלח סבלונות (קדושין, ה׳, ו״ו) — יש שמבארים אותו על־פי הוראת מלה דומה לו בערבית, שפּרושה — תמורה וחליפין. הרמב״ם, בפירוש המשניות (ב״ק, פרק ט׳, משנה ו״ו), מבאר מלשון סבל = נשא. „מוסף הערוך״ מבארו עפ״י הלשון היונית. (עיי״ש). והנראה לנו, שהוא תרגום השם מַשְׂאֵת במקרא. (עיי״ש). וגם השם דּוֹרָן בארמית מקורו דרא, שהוראתו — נשיאה. והיו מקומות, שנהגו לשלוח סבלונות לפני הקדושין; ומקומות, שנהגו לשלוח לאחר הקדושין. ודיני הסבלונות — לענין חשש קדושין ולענין השבת הסבלונות להחתן אם נתבטלו האירוסין — עיין בדחז״ל (קדושין, נ׳, בכל הסוגיא; בבא בתרא, פרק ט״ו, משנה ו״ו, ובגמרא, שם, דף קמ״ו, ע״א).

סִבֹּלֶת, בתוספתא, — חבורה והשתתפות — געמיינשאַפטליכקייט: אפילו חמשה יעשו סִבֹּלֶת (תוספתא, פסחים, פרק ז׳). ובירושלמי (פסחים, פרק ח׳): „אפילו עשו סינבול״ — והוא לשון יונית ורומית — Symbola, פעראייניגונג צו איינער מאָהלצייט, צעכענגעזעללשאַפט, товарищество пирующихъ.

סְבַר, ארמית, — כבעברית שִׂבֵּר — ענינו — חשוב מחשבות, דַּמֵּה וגם קַוֵּה וּבְטוֹחַ — דענקען, האָפֿפֿען, думать, надѣяться: וְיִסְבַּר להשניה זמנין ודת (דניאל, ז׳, כ״ה), ומזה הרבה בגמרא: סְבַר למימר (כתובות, פ״ז, ע״ב). ומזה — הֲבָנָה — פֿערשטעהען, понять: ונתת לעבדך לב שֹׁמֵעַ וגו׳ לְהָבִין בין טוב לרע (מ״א, ג׳, ט׳) — ת״י: לב סַבַּר וגו׳ לְמִסְבַּר בין טב לביש. — הַסּוֹבֵר את למודו לא במהרה הוא משכח — מה טעם: פן תשכח הדברים אשר ראו עיניך (ירושלמי, ברכות, פרק ה׳), והתחילו הכל סוֹבְרִים דברי־תורה (שיהש״ר, א׳), ליגמר איניש והדר לִסְבַּר (שבת, ס״ג, ע״א). ובבינוני פעול: וְסָבוּר שנדרה בתו (נדרים, י״א, ה׳); ובכ״ף: כִּסְבוּר הייתי שהיא כהנת (קדושין, ג׳, ה׳), כִּסְבוּרָה בו שהוא נביא (ויק״ר, א׳). ובחבור עם השם פָּנִים — ענינו כמו „נשיאת־פנים״ בעברית, לפי שהפעל סבר בארמית יכלול גם הוראת נשיאה, או — שזו עיקר הוראתו, וממנה נגזר מושג ההבנה, שהיא נשיאת הרעיון והמחשבה להבין בדבר: כמעט יִשְׂאֻנִי עשני (איוב, ל״ב, כ״ב) — תרגומו: יְסוֹבַר לי אפין. וכן גם בענין קווי ויחול, — האָפֿפֿען, פֿערטרויען: לישועתך קִוִּיתִי (בראשית, מ״ט, י״ח) — ת״א: לפורקנך סַבָּרִית.

ההפעיל, יוצא, — בענין הֲבָנָה לזולתו — ערקלערען, צו פֿערשטעהען געבען

אַסְבְּרָא לִי (חולין, דף מ"ח, ע"א). ובחבור עם השם פָּנִים: יִשָּׂא ה' פָּנָיו אליך (במדבר, ו"ו, כ"ו)—ת"י: יַסְבַּר ה' סְבַר אפוי לך. — ובגמרא: אני ואתה נַסְבִּיר פנים בהלכה; כשם שאני הִסְבַּרְתִּי לך פנים, כך אתה הַסְבֵּר פנים לישראל והחזר להם את האהל (ברכות, ס"ג, ע"ב). ומזה אמרו: פָּנִים מַסְבִּירוֹת להלכה (מס' סופרים, פרק ט', הלכה ב'; ילקוט, דברים, רמז תת"ל); אין הרב מַסְבִּיר פנים לתלמיד (פסיקתא רבתי, פרשה כ"ח); שלא יהא הדיין מַסְבִּיר פנים כנגד אחד ומעיז פנים כנגד אחד (ירושלמי, יומא, ריש פרק ו'). ובאתפעל: וְאִסְתַּבַּר טעמיה (ראש השנה, ל"א, ב'), כוותיה דרב כהנא מִסְתַּבְּרָא (ברכות, ל"ו, ע"ב)—איינלייכטענד.

סְבַר, שם, בסמיכות אל השם אַפִּין,— „סְבַר אַפִּין", — נשיאת הפנים וּפְנִיָּתָם, הַכָּרַת־פנים — אויסדרוּקק דעס געזיכטעס, מינע, выраженіе лица: וירא יעקב את פְּנֵי לבן (בראשית, ל"א, ב')— ת"א: וחזא יעקב ית סְבַר אַפֵּי.—פָּנַי ילכו (שמות, ל"ג, י"ד) ת"י: אמתין עד דיהכון סְבַר אַפִּין דרוגזא. — ומזה במשנה:

סֵבֶר: הוה מקבל את כל האדם בְּסֵבֶר פנים יפות (אבות, א', ט"ו). ובענין תִּקְוָה — האָפפנונג: אָבַד סִבְרָם וּבָטֵל סִכּוּיָם (ערובין, דף כ"א, ע"ב; ב"מ, ל"ג, ע"ב); אל תהי קורא יש שבר, אלא יש סֵבֶר במצרים, שראה (יעקב) באספקלריא, שֶׁסִּבְרוֹ (תקותו) במצרים (בראשית רבה, פרשה צ"א). ועיין לעיל, ערך סבר.

סְבוֹרָא, תאר, — חכם מֵבין התורה, מְלַמד: הדין סְבוֹרָא דלא יליף ולא שמש (ירושלמי, שבת, פרק ג', הלכה ג')—ומזה: „רבנן סְבוֹרָאֵי"— שם־תאר־כבוד, שנתנו לחכמי ישראל שבבבל, שהיו אחרי האמוראים.

סְבָרָא,—דעה, הַשְׁעָרָה מושכלת להטעים טעם דבר, — פערנינפטיגע מיינונג, ער־קלערונג, мнѣніе, объясненіе: מילתא דתליא בִּסְבָרָא (גיטין, דף ו"ו, ע"ב), כל הלומד מרב אחד אינו רואה סימן ברכה לעולם וכו'; אמר להו: הני מילי — סְבָרָא, אבל גמרא מרב אחד עדיף (ע"ז, דף י"ט, ע"א) — ופירש"י: ללמוד חריפות והדוד הלב לאחר שלמד ושגורה בפיו גירסת התלמוד. — ורב אשי שואל את אמימר: גמרא או סְבָרָא? והוא ישיבו: גמרא, ומשיב לו רב אשי: סְבָרָא נמי היא (בבא בתרא, ע"ז, ע"א).

סִבְרַיִם, שע"פ, — עיר בארץ סוריא, בין דמשק וחמת: חמת ברותה סִבְרַיִם (יחזקאל, מ"ז, ט"ז).

סבריק, במשנה,—שם מין בגד, שלא התבאר ענינו: שני סובריקין (כלים, כ"ט, ב'). הערוך, בערך ספרק, מביא גמרא דשבת: בין י"ח כלים, שמצילים בשבת, שני ספרקין (שבת, ק"כ, ע"א)—ואומר: ויש גורסין סובריקי, והן בלשון יון המכנסים. והגאון פירש: „כלים, שמלבשין בהם הידים עד האציל ויש בהם בתי־אצבעות". ולדעת הרמב"ם, הוא מין חלוק. ובספרא שנינו: אפילו לבוש עשרה סבריקים (מצורע, פרק ה'). ועיין בפירוש הראב"ד.

סַבְתָּה, סַבְתָּא, שע"פ, — מבני כוש בן־חם (בראשית, יו"ד, ז'; דהי"א, א', ט'), וכן נקרא העם, אשר יצא ממנו, אשר ישב בערב התיכונה, והעיר — סַבַּתָא.

סַבְתְּכָא, שע"פ, — מבני כוש בן־חם (שם; שם), וכן נקרא העם, שיצא ממנו. ולפי דעת המבארים, הוא העם יוצא חלצי השבט הכושי כהה־הגון, אשר נאחז במזרח לשון הים הפרסי בקארמאניען, כי שם נמצא נהר ועיר סאמובאקי ושם עָם סאבע, וכן שֵׁם נהר ועיר

מאבים בימי־קדם. ובתרגום יונתן: זְנְגָּאֵי, והוא — בני מרינת צינגים או ניגריטיא במדינת כּוּשׁ, עטיאָפּיא — Aethiopien.

סָגַד, פ"ע, מקורו ארמית: סְגִד. לא נמצא כי אם בקל, — כריעה, השתחויה לכבוד וְלִתְפִלָּה, — ניעדערפאַללען, אַנבעטען, колѣнопреклоненіе: וַיִּסְגָּד־לָמוֹ (ישעיה, מ"ד, ט"ו), יִסְגָּד־לוֹ וישתחו ויתפלל אליו (שם, שם, י"ז), לבול עץ אֶסְגּוֹד (שם, שם, י"ט), יִסְגְּדוּ אף־ישתחוו (שם, מ"ו, ו"ו). ובארמית שבמקרא: ולדניאל סְגִד (דניאל, ב', מ"ו), וְתִסְגְּדוּן לצלמא (שם, ג', ט"ו), לָא נִסְגֻּד (שם, שם, י"ח). וכן הוא בערבית. ומזה:

מִסְגֵּד, — שם בית־תפלה למחמדים — מאָשעע, мечеть.

סָגַל, לא נמצא במקרא כי אם בשם:

סְגֻלָּה, ש"נ, — עיקרו, כפי הנראה, — קִנְיָן, רְכוּשׁ — אייגענטהום, собственность: והייתם לי סְגֻלָּה מכל־העמים, כי־לי כל־הארץ (שמות, י"ט, ה') — כל הארץ וכל העמים שלו, וישראל בחר לו לקנין מצד חביבותם עליו. — כי־יעקב בחר לו יה, ישראל לִסְגֻלָּתוֹ (תהלים, קל"ה, ד'), וכן: להיות לו לעם סְגֻלָּה (דברים, ז', ו"ו) — ע"ד: יעקב חֶבֶל נַחֲלָתוֹ (שם, ל"ב, ט'). וְהָרְכֻשׁ קַח־לָךְ (בראשית, י"ד, כ"א) — תרגום ירושלמי: וּסְגוּלָא דבר לך. — וזהו ענין: יש לי סְגֻלָּה זהב וכסף (דהי"א, כ"ט, ג'), וּסְגֻלַּת מלכים (קהלת, ב', ח') — אוצרות המלכים, המיוחדים להם. — ובתוספתא: אם היה לו (לקטן) חייב מזונות, מאכילו משלו ועושה לו בחלקו סְגֻלָּה (תרומות, פרק א', ט') — דבר, שהקרן קיימת. — ובגמרא, בשאמרו בברייתא „קבל מן הקטן יעשה לו סְגֻלָּה", נחלקו האמוראים: רב חסדא אמר ספר תורה, ורבא בר־הונא אמר דיקלא, דאכל מיניה תמרי (ב"ב, נ"ב. ע"א) — ועיין ברשב"ם. — ובמדרש: משנתינע (משרע"ה). הרבה (למצוא ארונו של יוסף) פגעה בו סְגֻלָּה כו' אמרה לו וכו' בוא ואראך היכן הוא (דברים רבה, פרשה י"א) — ב„מתנות כהונה", שפירש שהוא כנוי לסרח בת־אשר, פירשה מלשון סְגֻלָּה וחמדת־ישראל — על שחיתה שנים רבות והצילה עיר ואֵם בישראל. — והנראה שנקראת כן — מפני אריכות ימיה, שהיתה כעין קרן־קיימת. — ובספרי־המחקר השתמשו בשם סְגֻלָּה (לפי עיקר הנחתו) לענין תְּכוּנָה מיוחדת רק למין אחד ממיני הנמצאים וישתתפו בה כל פרטי המין, אלא שהתכונה ההיא איננה מעמדת עצמותו, כמו הצחוק לאדם וכדומה, — דאַס אייגענטהימליכע („מלות־ההגיון", שער יו"ד). וכן השתמשו בשם זה בחכמת־הרפואה לאמצעי, שיש בו לרפא מין מחלה ושלא התבאר על־פי חוקי הטבע ולא נודע כי־אם על־פי הנסיון, שדבר זה יש לו התיחסות ושייכות להמחלה ומיוחד לפעול פעולה ידועה.

ובלשון ארמית גזרו מן השם הזה פעל בבנין פִּיעֵל, — בענין רכש רכוּשׁ — ערווערבען, пріобрѣтать: מה שֶׁסִּגֵּל סִגֵּל לעצמו (ירושלמי, ב"ב, פרק ט'), משל לשני אחים שהיו מְסַגְּלִין ממון אחר אביהם (ספרי, דברים, מ"ה), ומזה: כל זהב שֶׁסִּגֵּל מימיו וכל ממון שהיה לו וכו' (פסיקתא רבה, א'). וע"ד ההשאלה: עמדתי וְסִגַּלְתִּי מצות ומעשים טובים (ב"ר, פרשה ס"ד), וכן: מה הדבורה הזאת כל־מה שהיא מְסַגֶּלֶת (—מרבה להשיג רכוש ע"י חריצות—), מְסַגֶּלֶת לבעליה, כך כל־מה שישראל מְסַגְּלִין מצות ומע"ט, הם מְסַגְּלִין לאביהם שבשמים (דברים רבה, פ"א). וברא"ם: מְסֻגָּל, נעאייגנעט, приспособленный.

סְגַל, ארמית, עיקרו — היות עגול — רונד זיין. ומזה — בפעל, —

סבב הקף בעגול — אומגעבען, אומרינגען, окружать: ויסגל ליה על שווי מרעיה תיב״ע, תהלים, מ״א, ד׳) — לפי נוסח כתב־יד; ולפנינו — וְיִתְגְּלֵי. — וע״ד המרובעים (לעווי):

סְגַלְגֵל, באתפעל, — הִתְעַגֵּל — זיך אים קרייזע דרעהען: הוה מִסְתַּגְלְגֵל הי כעכנא (ת״י, שמות, כ״ו, כ״ח) —ולפנינו: מִתְגַּלְגַּל.

סְגַלְגַל, תאר,—עָגֹל—רונד, круглый: עָגֹל סביב (מ״א, ז׳, כ״ג) — תיב״ע: סְגַלְגַל סחור סחור. — ומזה בגמרא: מפני־מה ראשיהן של בבליים סְגַלְגַּלוֹת (שבת, ל״א, ע״א), שמא ראשה נאה, אמרו לו סְגַלְגַּל (נדרים, ס״ו, ע״ב).

סְגוֹל, סְגוֹלָא, שם, — אֶשְׁכּוֹל — טרויבע,—ע״ש שהענבים עֲגֻלִּים: וְאֶשְׁכּוֹל ענבים (במדבר, י״ג, כ״ג)—תרגום ירושלמי: סְגוֹל דעינבין.— ובתלמוד ירושלמי: לית את חמי ההיא סְגוֹלָא בגו כרמך (פאה, פרק ז׳, הלכה ג׳). ובסורית השתמשו בשם סְגוֹלָא גם על צרור עגול של אבנים טובות. ולדעת הרה״ח לעווי, הסתעף מזה השם סְגֻלָּה בהוראת קנין חפץ ורכוש, וגם הג״מ שי״ר (באגרותיו, עמוד 64) אמר לגזור שם סְגֻלָּה במקרא מן סְגוֹל בארמית במובן אֶשְׁכּוֹל, וענינו — דבר חביב כאשכול והוא כולל כל הפירות הגדלים בצורת אשכול והם הענבים והתמרים, שהם חשובים וחביבים מאד, וכמו שאמר הנביא: אֵין־אֶשְׁכּוֹל לֶאֱכוֹל (מיכה, ז׳, א׳) — ויהי טעם סְגֻלָּה כדרך שנאמר: כַּעֲנָבִים במדבר מצאתי ישראל (הושע, ט׳, יו״ד).

סֶגוֹל, בחכמת־הדקדוק, — א) שם לאחת מן התנועות, שצורתה שלש נקודות — שתים ברחב ואחת תחתיהן — ֶ , — מפני שהיא דומה לאשכול. וכמו־כן: ב) שם לאחת הנגינות, המחוברת גם־כן משלש נקודות, אלא בהפוך, שאחת מהן עולה על שתים ∴ .

סְגָן, סְגַן, ע״ז, ארמית או פרסית,— שם־תאר־כבוד לשר גדול משומרי משמרות המדינה למלכי בבל — האָהער ווירדענטראֶגער, высокій сановникъ. במקרא בא בלשון רבים: ויבא סְגָנִים כמו־חמר (ישעיה, מ״א, כ״ה), פַּחוֹת וּסְגָנִים (ירמיה, נ״א, כ״ג) — ונראה שהסגן היה כמו מִשְׁנֶה לפחה,— ובארמית שבמקרא: ורב־סִגְנִין על כל־חכימי בבל (דניאל, ב׳, מ״ח), סִגְנַיָּא ופחותא (שם, ג׳, ב׳). ובימי עזרא ונחמיה נקראו בשם זה גם גדולי העם בישראל, נרדף לשם חֹר ושַׂר: את הַחֹרִים ואת הַסְּגָנִים (נחמיה, ה׳, ז׳; ז׳, ה׳), ויד הַשָּׂרִים וְהַסְּגָנִים היתה במעל הזה ראשונה (עזרא, ט׳, ב׳). ובבית שני התיחד השם הזה לכהן מִשְׁנֶה אל הכהן הגדול: כֹּהֵן הַמִּשְׁנֶה (ירמיה, נ״ב, כ״ד) — תיב״ע: סְגַן כַּהֲנַיָּא. ובמשנה: הסגן מימינו וראש בית־אב משמאלו (יומא, ג׳, ט׳), וראש הכנסת נותנה לסגן, והסגן נותנה לכהן גדול (סוטה, ז׳, ח׳), הסגן אומר לו אישי כהן גדול (שם, ד׳, א׳), שני סגני־כהונה (ויק״ר, פרשה כ׳).

סְגָנִיָּה, במשנה, שם, — סל עגול לפירות — פרוכטקאָרב, корзина для плодовъ: סְגָנִיּוֹת של עלין טהורות (כלים, ט״ז, ה׳) — לדעת הערוך, עיקרו מן „סוּגָה בשושנים״. (עיין שם).

סִגְנוֹן, או סִיגְנוֹן, שם, מוצאו מלשון יונית ורומית: σιγνον, Signum.

ענינו: א) פִּתְגָּם — סענטענץ, — רעיון במאמר קצר: סִיגְנוֹן אחד עולה לכמה נביאים, ואין שני נביאים מתנבאים בְּסִיגְנוֹן אחד (סנהדרין, פ״ט, ע״א)—באורו: כמה נביאים מתנבאים לרעיון אחד כללי, אבל בשנוי הלשון ודרכי הדבור. — ומזה נתפשט לכנות דרך

הדבור והמליצה בשם „סִגְנוֹן" בספרי־עברית החדשים (עיין בראשית רבה, פרשת ויחי, קאפ' מ"ט, פסוק כ"א). — ב) דֶּגֶל: משל למלך שהיה לו לגיון וכו', ושר־צבא נטל סִיגְנוֹן של מלך וכו' (במדבר רבה, פ' ל"ג), ספר משנה־תורה היה סִיגְנוֹן ליהושע (בראשית רבה, פרשה ו"ו).

סָגוֹם, במשנה, — בגד עב, — דיקקעס מאַנטעלצייג: סָגוֹר עבה (אהלות, י"א, ג'), נימי סְגוֹם (כלים, כ"ט, א')— ולשון יונית הוא: $\Sigma\alpha\gamma o\sigma$.

סְגַף, סַגֵּף, פ"י, ארמית,— ענוי ביסורים ופגעים רעים — פייניגען, קוואֶלען, истязать, мучить: ולא יוסיפו בני־עולה לְבַלֹּתוֹ כאשר בראשונה (דהי"א, י"ז, ט')— תרגם רב יוסף: כמה דסגיפונין בקדמותא. — ומזה: אוי לכם דווים אוי לכם סְגוּפִים; אוי לכן דוויות אוי לכן סְגוּפוֹת (ספרי, דברים, ס' כ"ד) — געפלאַגטע, удрученные, мучимые. ובמדרש רבה (קהלת, קאפ' ג', על פסוק „אמרתי אני בלבי" וכו') נאמר: שהצדיקים מְדַבְּרִים (מתענין) בעולם הזה בְּסִגּוּף בתענית וביסורין.

הפיעל, — כעין הקל: לְעַנֹּת נפש (במדבר, ל"ד, י"ד)—ת"א: לְסַגָּפָא. ובמשנה: סִגְּפָה ומתה אינו אונס (כ"מ, ז', יו"ד); אין היחיד רשאי לְסַגֵּף את־עצמו בתענית, שמא יצטרך לבריות ואין הבריות מרחמות עליו (תענית, כ"ב, ע"ב) — אַנשטרענגען.

ההתפעל, — זיך קוואֶלען: שאם אדם יוצא לדרך ואין אצטרכיא עמו, הוא מִסְתַּגֵּף (ב"ר, פרשה ס').

סִגּוּף, שה"פ, — פיין, פלאַגע, мученіе, мука: עֳנִי עמי (שמות ג', ז')— ת"י: סִגּוּף עמי.

סָגַר, פ"י, דומה לשרש סכר, עיקרו — תחיבת דבר לתוך חלל לסותמו — איינשליעססען, פערשטאָפּפען, замыкать, затыкать: וַיִּסְגֹּר בשר תחתנה (בראשית, ב', כ"א), סָגַר את פרץ עיר דוד (מ"א, י"א, כ"ז). ועי"ד המליצה: חלבמו סָגְרוּ פימו (תהלים, י"ז, יו"ד) — ופירש"י: „בחלבם ובשמנם סגרו לבם ועיניהם". — והתיחד להגפת הדלת לתוך חלל הפתח לסותמה—פערמאַכען, замкнуть: והדלת סָגַר אחריו (בראשית, י"ט, ו"ו) — סגר מבפנים את הדלת, שהיתה מאחוריו בבואו לתוך הבית.— ובקשור עם מלת־היחס בַּעַד — במובן בשביל: וַיִּסְגֹּר ה' בַּעֲדוֹ (שם, ז', ט"ז) — מבחוץ, שלא יכנסו המים לתוך התבה. — וְסָגַרְתְּ הדלת בַּעֲדֵךְ (מ"ב, ד', ד') — מבפנים, שלא יכנסו אנשים אחרים. — וַיִּסְגֹּר דלתות העליה בַּעֲדוֹ וְנָעָל (שופטים, ג', כ"ג) — הגיף את הדלתות וגם נעלן במנעול. — וְסָגַר את־השער (יחזקאל, מ"ו, י"ב). — והפוכו— פתח: וּפָתַח ואין סֹגֵר, וְסָגַר ואין פֹּתֵחַ (ישעיה, כ"ב, כ"ב) — וענינו: שהוא השליט בכל. — ויריחו סֹגֶרֶת וּמְסֻגֶּרֶת (יהושע, ו"ו, א') — כפל־הפעלים לחזק הענין. — ועי"ד ההשאלה: וה' סָגַר רַחְמָהּ (ש"א, א', ה'), וכמו־כן: סָגַר ה' בְּעַד רַחְמָהּ (שם, שם, ו"ו), כי לא סָגַר דלתי בִטְנִי (איוב. ג', יו"ד). (עיין בטן). ובקשור עם מלת עַל — ענינו נתינה במסגר — איינשפּערען: יִסְגֹּר עַל איש ולא יפתח (איוב, י"ב, י"ד); ועי"ד ההשאלה: סָגַר עליהם המדבר (שמות, י"ד, ג'). ומזה — במובן הקפת מצומצמת, — זיך אום עטוואַס שליעססען: וַיִּסְגֹּר הַחֵלֶב בעד הלהב (שופטים, ג', כ"ב) — החֵלב נדבק בלהב ולא נתנו לצאת, והרי זה כאלו סגר בעדו. — ובא: והרק חנית וּסְגֹר לקראת רדפי (תהלים, ל"ה, ג') — הנכון, שטעמו: סְגֹר הַדֶּרֶךְ לקראת רודפי, שלא יוכלו לגעת בי, — דען וועג אַבשפּערען. וי"מ סְגֹר במובן שם כלי־זיין. ודחוק. — ובבינוני פעול: והוא סָגוּר (יחזקאל, מ"ד, א'), סָגוּר יהיה לא יפתח (שם, שם, ב');

הע״ד ההשאלה: גאוה אֲפִיקֵי מָגִנִּים סָגוּר חוֹתָם צָר (איוב, מ״א, ז׳) — אפיקי מגניו דבוקים ומהודקים וחבורים היטב, כאלו כלו סגור בחותם צר. — ובא: זָהָב סָגוּר (מ״א, ו״ו, כ׳) — הנראה כדעת המפרשים, שענינו מוצק ומהודק, שהוא מזוקק הרבה, עד שלא נמצאו חלולים בו, — קאָמפּאַקט, מאַססיוו, массивный.

הנפעל, מן הקל, — ונופל על הדלת או השער: וְהַשַּׁעַר לֹא יִסָּגֵר עד הערב (יחזקאל, מ״ו, ב׳), וַיִּסָּגְרוּ הַדְּלָתוֹת (נחמיה, י״ג, י״ט), ושערים לא יִסָּגֵרוּ (ישעיה, מ״ה, א׳) — פערשלאָססען ווערדען, быть замыкаему. — ועל הגוף, שבעדו סוגרים: תִּסָּגֵר שבעת ימים (במדבר, י״ב, י״ד) — כלומר, שלא תצא החוצה. — וכן: הִסָּגֵר בתוך ביתך (יחזקאל, ג׳, כ״ד) — זיך איינשליעססען, запереться. — כי נִסְגַּר לבוא בעיר דלתים ובריח (ש״א, כ״ג, ז׳) — סגר את עצמו במה שבא בעיר. — ויתכן לפרשו מן הפיעל: סִגֵּר, מסר את עצמו בידו — זיך זעלבסט איבערליעפערן, — כמפ ש את דבריו בקודם: נִכַּר אתו אלהים בידי.

הפיעל, — כענין הקל, בחוזק הפעולה, ובא בענין מסירת אנשים ביד מבקשי נפשם, שהם כמו נסגרים בידם, — איבערליעפערן, предать: אשר סִגְּרַנִי ה׳ בידך (ש״א, כ״ד, י״ט), יְסַגֶּרְךָ ה׳ בידי (שם, י״ז, מ״ו), סִגַּר אלהים היום את איבך בידך (שם, כ״ו, ח׳).

הפועל, — מן הקל, בהוראה הראשונה, — פערשלאָססען זיין, быть замыкаему: ויריחו סגרת וּמְסֻגֶּרֶת (יהושע, ו״ו, א׳), סֻגַּר כל בית מבוא (ישעיה, כ״ד, יו״ד), וְסֻגְּרוּ דלתים בשוק (קהלת, י״ב, ד׳); וְסֻגְּרוּ על מסגר (ישעיה, כ״ד, כ״ב) — האסירים.

ההפעיל, מן הקל: א) סגירה — צושליעססען: וְהִסְגִּיר את הבית (ויקרא, י״ד, ל״ח); וכמו כן — הֲבָאָה למקום סגור — איינשליעססען, заключить: וְהִסְגִּירוֹ הכהן (שם, י״ג, ה׳), וְהִסְגִּיר הכהן את הנגע (שם, שם, ד׳) — את האיש, אשר בו הנגע. — ובמשנה: מצורע מוּסְגָּר (מגילה, א׳, ז׳). — אם יחלף וְיַסְגִּיר (איוב, י״א, יו״ד) — איינשפערען — והפוכו: „וְיַקְהִיל ומי ישיבנו" — ישוב ויקבלו בתוך הקהל. ב) מסירה ביד אויב — איבערליעפערן, предать: הִסְגִּיר ביד אויב (איכה, ב׳, ז׳), ולא הִסְגַּרְתַּנִי ביד אויב (תהלים, ל״א, ט׳), ולנו הַסְגִּירוֹ ביד המלך (ש״א, כ״ג, כ׳). וביחס ש„אֶל" והלמ״ד: לא תַסְגִּיר עבד אֶל אדניו (דברים, כ״ג, ט״ז), לְהַסְגִּיר לֶאֱדוֹם (עמוס, א׳, ו״ו), ובמובן מסירה של הפקר — פרייגעבען: וה׳ הִסְגִּירָם (דברים, ל״ב, ל׳), וַיַּסְגֵּר לברד בעירם (תהלים, ע״ח, מ״ח), וַיַּסְגֵּר לחרב עמו (שם, שם, ס״ב). — ובגמרא — באתפעל: שבקן אִסְתַּגַּר בקמייתא (ב״ק, דף מ״ד, ע״א) — ופירש״י: הוסגרתי ונאלמתי בראשונה.

סָגוֹר, שם, — א) אטימה — פערשטאָפּפונג, פערשלוסס: ואקרע סְגוֹר לבם (הושע, י״ג, ח׳) — הלב הסגור בחלבם, וענינו — קשי לבם. ב) זָהָב סָגוּר — צוגעשלאָססענעס, אונפּאראָוּעס געלד: לא יתן סְגוֹר תחתיה (איוב, כ״ה, ט״ז) — ותרגומו: דְּהַב סְגִין. — ולרד״ק, בא השם ג״כ בהוראת כלי זיין: וּסְגֹר לקראת רדפי (תהלים, ל״ה, ג׳) — נמשך אל הקודם: וְהָרֵק חֲנִית. — והנכון, כמו שפירשנו, שהוא פעל ע״ד הצווי. (עיין לעיל).

סוּגַר, שם: ויתנהו בַסּוּגַר בחחים (יחזקאל, י״ט, ט׳) — י״מ: כֶּלֶא — קערקער, темница; כְּלוּב של חיות — קאָפיג, клѣтка. וי״מ: כְּבָלִים — פעססעלן, оковы. והנראה, שענינו — מין כבלים שכובלים בהם את הצַוָּאר. ובגמרא: חיה יוצאת בְּסוּגַר ובכל דבר המשתמר

(שבת, נ״א, ע״ב), כלב יוצא בְסוּגַר שלו (ירושלמי, שבת, סוף פרק ה׳).—ובא במשלי בן־סירא (כ״א): „חכמה לסכל — סוּגַר לידיו״. — ובמערכת השם קראו כן את החלק השני מן השיר השקול, המשלים את החלק הראשון, הנקרא „דלת״.

מַסְגֵּר, שם,—א) סהַר, כֶּלֶא, שהאסירים סגורים שם, — קערקער, געפֶאנג־ניסס, заточеніе: הוציאה מִמַּסְגֵּר נפשי (תהלים, קמ״ב, ח׳), להוציא מִמַּסְגֵּר אסיר (ישעיה, מ״ב, ז׳); וסגרו עַל־מַסְגֵּר (שם, כ״ד, כ״ב)—שעורו: אֶל המסגר, כהקודם: אסיר עַל־בּוֹר. — ומחבר ספר „יוסיפון״ אמר: ויעש בבקעה מעשה מַסְגֵּר גדול וכו׳, ויבן סביב היכלו מַסְגֵּר אשר לחיות (פרק נ״ה), והוא—היפֶאדראָם.—ב) תֹאר למין בעל־אומנות, עושה מנעולים ובריחים לסגירת הדלתות, לחזוק המבצרים: החרש וְהַמַּסְגֵּר (מ״ב, כ״ד, י״ד; ירמיה, כ״ד, א׳)—ובא בלשון יחיד כשם־המעמד.

מִסְגֶּרֶת, ש״נ,— א) מבצר חזק וסגור— אומשליעססונג, פֶערשלוסס, פֶעס־טונג, ограда, замокъ, крѣпость: וְיַחְרְגוּ מִמִּסְגְּרוֹתֵיהֶם (תהלים, י״ח, מ״ו) — ירעדו ויחרדו למלט נפשם ממבצריהם, (עיין חרג); ירגזו מִמִּסְגְּרֹתֵיהֶם (מיכה, ז׳, י״ז). — ב) בד או קנה נתון כעין שָׂפָה לכלי סביבו לחזוק או ליופי — לייסטע, איינפאססונג, ободъ, рама: ועשית לו (לשלחן) מִסְגֶּרֶת טפח סביב (שמות, כ״ה, כ״ה), וזה מעשה המכונה מִסְגְּרֹת להם וכו׳ (מ״א, ז׳, כ״ח), וּמִסְגְּרֹתֵיהֶם מְרֻבָּעוֹת לֹא־עֲגֻלּוֹת (שם, שם, ל״א) — והמסגרות היו כעין טבלאות — ותרגומו: גְּדַנְפִּין.

הַסְגֵּר, במשנה, שה״פ, — איינשליעס־סונג,—בענין הַסְגֵּרַת המצורע: אין בין טהור מתוך הַסְגֵּר לטהור מתוך הֶחלֵט (מגילה, א׳, ז׳).

סְגַר, ארמית, — כבעברית: וְסֲגַר פֻּם אַרְיָוָתָא (דניאל, ו״ו, כ״ג).

סָגַר, פ״ע, בלשון ערבית, — בהוראת נזילה ושטיפה, — מיסוד של גר, נגר. ומזה, לדעת המבארים האחרונים:

סַגְרִיר, — בכפל למ״ד־הפעל, — שם, פ״א במקרא, — מָטָר סֹחֵף — רעגענגוסס, ливень: דלף טורד ביום סַגְרִיר (משלי, כ״ז, ט״ו) — ביום הגשם הגדול. — וכן בסורית. — ולפי המוסכם, הוא נגזר מן הפעל סגר: יום־הגשם, שהכל נסגרים בבתיהם.

סְגָרְיָה, במשנה, שם: אוכלין ברגילה עד שיכלו סְגָרְיוֹת מבקעת בית־נטיפה (שביעית, ט׳, ה׳) — לדעת הרמב״ם, הוא ממין הַרְגִילָה (מין צמח), שיש בה ליחות הרבה ביותר ומקום גדילתה בבית־נטיפה, שאדמתה לחה הרבה מאד, — (כהוראת השם נטיפה מפעל נטף), — ופירושו מסכים אל הוראת הפעל סגר בערבית — נטיפה ונזילה. — והערוך גורס: סנריות.

סַד, שם, — חתיכת־עץ עבה וגסה, חקוקה לפי מדת הרגל, שנותנים בה רגלי האסירים התפוסים, — בלאָקק, колода: ותשם בַּסַּד רגלי (איוב, י״ג, כ״ז), ישם בַּסַּד רגלי (שם, ל״ג, י״א). ובגמרא — בל״ר: ואין מוכרין להם לא סַדִּין ולא קולרין (ע״ז, ט״ו, ע״ב; תוספתא, שם, ריש פ״ב). ובארמית, — על משקל סַדָּן—סַדְּנָא: סַדְּנָא בְּסַדְּנֵיהּ יתיב, מדוויל ידיה משתלים (פסחים, כ״ח, ע״א)—נַגָּר, שעושה סַד לשום בו רגלי אסירים, מהרמת ידו, ממלאכתו משתלם שכרו כשנמצא (הוא) גנב.—ולפי גרסא זו, נקרא גם האומן, העושה את הסדן, סַדְּנָא. והערוך גורס נגרא, ואומר: ויש ששונין חדאה, מלשון: היה יושב בספינה

או באסדא (ברכות, ד', ז"ו),— מפרש שניהם כמין כבלים וכו'. (ועיין סדן).

סְדֹם, שע"פ,—עיר בככר הירדן סמוך לים המלח, אשר ישב בה לוט ונהפכה ביחד עם עוד שש ערים, כמוכות לה, בחטאות יושביהן (בראשית, פרש' י"ח—י"ט)— יאפשר שנקראת כן, לפי שהיתה בְּעֵמֶק הַשִּׂדִּים. (עיין שדים).

סַדָּן, סַדָּן, ארמית, במשנה, עיקרו— עֵץ עב וגס: אין נוטעים ירקות בתוך סַדָּן של שקמה (כלאים, א', ח'),—גזע השקמה אחרי שברתו את עצה,—שטומפף, пень—ומזה: א) חתיכת עֵץ עבה—בלאָקק, чурбанъ—שמשתמשים בה התשמישים שונים: מניחים את ראשו על הַסַּדָּן וקוצץ בקיפוץ (סנהדרין, ז', ג'. — ב): אף המכה בקורנס על הַסַּדָּן (שבת, י"ב, א') — חתיכת ברזל עבה התקועה בעץ עב, שעליו מרדדין המתכות—אמבאָס, наковальня. ג) העץ העב המתגלגל על קוטרו והיוצר רוכב עליו בעשותו את כליו: והנהו עֹשֶׂה מלאכה עַל־הָאָבְנָיִם (ירמיה, י"ח, ג')—ת"י: סַדְנָא. ובגמרא: מה יוצר ירך מכאן וירך מכאן וְסַדָּן באמצע (סוטה, י"א, ב')—וואלצע. ויש גורסין סרן. עיי"ש.—ובע"א: התם גופים מחולקים, הכא סַדְנָא דארעא חד הוא (קדושין, כ"ז, ע"ב)— הערוך פירש: גוף הקרקע, כגון „סדן השקמה". ורש"י כתב: כמו סדן של נפחים, כלומר, עשת וחבור הקרקע.—ובא בענין עֲגָלָה לרכיבה: עֲגָלוֹת לטפכם (בראשית, מ"ה, י"ט) — ת"י: סַדְנֵי דמינגדן בתורתי לטוברא בהון.—ומזה בפיוט: ונמשכו סוסים אחר הַסַּדָּנִים (סלוק, אחרון של פסח).

סָדִין, ש"ז,—מלבוש של פשתן ממטוה דק — פיינע, דיננע היללע: סָדִין עשתה (משלי, ל"א, כ"ד), וברבוי: שלשים סְדִינִים (שופטים, י"ד, י"ב, י"ג), וְהַסְּדִינִים והצניפות (ישעיה, ג', כ"ג) — והוא בגד עליון. — עֹטֶה אור כַּשַּׂלְמָה (תהלים, ק"ד, ב') — תיב"ע: דמתעטף נהורא היך סְדִינָא.—ובמשנה: פירש עליה סָדִין מפני הַחַמָּה (סוכה, א', ג') — מִטְפַּחַת — טוך. — סָדִין בציצית ב"ש פוטרין (עדיות, ד', יו"ד) — והוא כסות לילה.—שלשה סְדִינִין הן: העשוי לשכיבה טמא מדרס, לווילון טמא טמא מת, ושל צורות טהור מכלום (כלים, כ"ד, י"ג), ושל צורות — שמצוירות עליו צורות לנוי. — „ומתעטף ויושב בִּסְדִינִין הַמְצֻיָּצִין".

סָדַק, סָדִיק, פ"י,— קריעה—צעררייס- כען: וַיִּקְרָעֶהָ שנים עשר קְרָעִים (מ"א, י"א, ל"ד) — תיב"ע: וּסְדִיקָה לתרין עסר סִידְקִין. וי"ג: וְסַדְקָהּ.— ומזה במשנה — קריעה ובדיקה בפירות, בכלים, בבתים ובפרסות בע"ח — געשפאלטען ווערדען: נקלף נִסְדַּק (סוכה, ג', וי"ו); שופר שֶׁנִּסְדַּק (ר"ה, ג', וי"ו); הבית שֶׁנִּסְדַּק (אהלות, י"א, א'); אכסדרה שֶׁנִּסְדְּקָה (שם, שם, ב'); שפרסותיה סְדוּקוֹת (חולין, ע"א).

סֶדֶק, ש"ז, — קריעה, בדק — אייגע שפאלטע, ריסס, щель, трещина: אדם שהוא נתון תחת הַסֶּדֶק (עדיות, ד', י"ב) — בתקרה. — עד שיהא בְּסֶדֶק (אהלות, י"א, א'), סִדְקֵי עריבה (פסחים, ל"ג, ב'). ומזה: כמלוא נקב מַחַט סִדְקִית (ערובין, דף נ"ג, ע"א) — מחט, שתופרים בה סדקי בגדים. — מיני סִדְקִית (סוטה, דף מ', ע"א) — ופירש"י: כלי מלאכת נשים ועניים, כגון פלכים, מחטין וצנורות, — וכולן ע"ש שיש בהם חריצין ונקבים.

סָדוּק, ש"פ, במשנה, — בבצק, שנבקע — געשפאלטענעס: סָדוּק ושרוף איזהו וכו', סָדוּק, שנתערבו סדקיו זה בזה (פסחים, ג', ה') — דרך הבצק, כשמתחיל להחמיץ, לֵהעשות סדקים.

סָדַר, פ"י, מקורו ארמית — סְדַר,— בקל ובפיעל,—עריכת

דברים בערך ישר ונאות, — אָרדנען, рядить: וַיַּעֲרֹךְ עליו (שמות, מ', כ"ג) — ת"ר: וּסְדַר. (בקל). ולא עָרַךְ אלי מלין (איוב, ל"ב, י"ד) — תרגומו: ולא סַדַּר. — וְעָרַךְ הכהן (ויקרא, א', י"ב) — וִיסַדֵּר. (בפיעל). ובמשנה—בקל: וְסוֹדְרִין אותם בסובב (תמיד, ב', א') — אין אָרדנונג לעגען; וְסוֹדְרִין אותן על־גבי האצטבא (סוכה, ד', ד'). ובמדרש: ואת הדת אשר כְּדַרְנוּ אינה מוטלת עליך (אסת"ר, ו"ו) — פֿעראָרדנען. — ובבינוני פעול: משנתו סְדוּרָה לו (תענית, דף ח', ע"א). ובפיעל: לְסַדֵּר אש המערכה (תמיד, ב', ג'), סִדֵּר המערכה הגדולה (שם, שם, ד'). ובמובן המושאל: כשהיה רבי עקיבא מְסַדֵּר הלכות לתלמידים (תוספתא), נביא הוא דקא מְסַדֵּר לשבחיה דרחמנא מאי דהוה מעקרא (ברכות, י"ג, ע"א) — מסַפרם כסדר הזמנים. — דר"ל הוה מְסַדֵּר מתניתן ארבעין זמנין וכו' ועייל קמא דר"י (תענית, ח', ע"א) — חוזר עליהן ושונה אותן כסדרן. — ובע"א: כדרך שֶׁמְּסַדְּרִין בעירכין, כך מְסַדְּרִין בבעל־חוב (ב"מ, קי"ג, ע"ב), — כמו ששמין ומסדרין ע"ד מי שהעריך על־עצמו לפי מעמדו, כך שמין להניח ללוה, שבאים לגבות חובו ממנו, לפי סדר צרכי־חייו. — לעולם יְסַדֵּר אדם שבחו של הקב"ה ואח"כ יתפלל (ברכות, ל"ב, ע"א) — ויפה העיר הג"מ שי"ר, שכוונתו אל המזמורים והפסוקים הידועים בשם „פסוקי־דזמרה", שאומרים קודם ברכות ק"ש. (ועיין סֵדֶר, סִדְרָא). ובבינוני פועל: ועצים היו מְסוּדָּרִין שם (פרה, ג', ח').

ההפעיל: שמעון הפקולי הִסְדִּיר שמונה־עשרה ברכות לפני רבן גמליאל על־הסדר (ברכות, כ"ח, ע"ב), כדי לְהַסְדִּיר חדשים כתקונן (ירושלמי, ר"ה, פ"א); כדי לְהַסְדִּיר שליח צבור תפלתו (ר"ה, ל"ד, ע"ב) — כדי שיוכל לכוון בסדר התפלה. — הִסְדִּיר את־הקרבנות; הִסְדִּיר את הבגדים וכו' (ספרא, צו, בפרשת מלואים).

סֵדֶר, ש"ז, — דבר נערך וּמְסֻדָּר כראוי, — אָרדנונג, порядокъ.

במקרא — ברבוי: צלמות ולא־סְדָרִים (איוב, יו"ד, כ"ב). ומצוי הרבה בתרגומים ובמשנה, בענינים שונים: א) שורה — רייהע, рядъ: הטור האחד (שמות, כ"ח, י"ז), ת"א: סִדְרָא חד. — ובמשנה: כל הַסֵּדֶר העליון (טבול־יום, ג', ב'). ועל־הרוב — במובן המושאל: וקורין לפניו בְּסֵדֶר היום (יומא, א', ג'), מלמד שהראה לו למשה סֵדֶר תפלה, אמר לו: כל־זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כַּסֵּדֶר הזה ואני מוחל להם (ר"ה, י"ז, ע"ב), סֵדֶר ברכת־המזון כך הוא (ברכות, מ"ח, ע"ב); ומאי ברכות אין מעכבות סֵדֶר ברכות (שם י"ב, ע"א) — אם הקדים המאוחרות. — סֵדֶר משנה משה למד מפי הגבורה, נכנס אהרן ושנה לו משה פרקו וכו' (עירובין, נ"ד, ע"ב), סִדְרָן של נביאים — יהושע, שופטים וכו', סִדְרָן של כתובים — רות וספר תהלים וכו' (ב"ב, י"ד, ע"ב). וחלקי ספרי־המשניות, שהם שִׁשָּׁה, נקראים סְדָרִים: „סֵדֶר זְרָעִים", „סֵדֶר מוֹעֵד" וכו'; ובכללם נקראו „שִׁשָּׁה סִדְרֵי־מִשְׁנָה", ובקצור — ש"ס. וכן נחלקו חמשה חומשי־תורה לסדרים. וכמו־כן נקראו כמה ספרים קדמונים בשם זה: מאן תנא סֵדֶר עוֹלָם? רבי יוסי (יבמות, פ"ח, ע"ב), סֵדֶר דאליהו רבא, סֵדֶר דאליהו זוטא (כתובות, ק"ו, ע"א). ובגמרא: עלמא על־מאי קאי? אקדושא דְסִדְרָא, שנאמר (איוב, יו"ד, כ"ב): „ארץ עפתה כמו־אפל צלמות וְלֹא־סְדָרִים, — הא יֵשׁ סְדָרִים תופיע מאופל (סוטה, מ"ט, א') — והוא סדר קדושת „ובא לציון", שמְסַדְּרִים בה פסוקים שונים על־הסדר. — ובמדרש תנחומא: כל ימות השבת אנו נדונין, ובשבת אנו נוחין, ובמוצאי־שבת — עד שֶׁמְּסַדְּרִים

נשלמים; וכְשֶׁהַסְּדָרִים נשלמים — מלאך ושמו רומה וכו', הה"ד: „צַלְמָוֶת וְלֹא-סְדָרִים' — צְאוּ לַמָּוֶת, שכבר שלמו הַסְּדָרִים (פ' כי תשא) — ויפה העיר הג"ם שי"ר, שזוהי קדושת „ובא לציון", שאומרים במוצאי-שבת (אגרות שי"ר, 34). — ובע"א אמרו „סִדְרֵי בְרֵאשִׁית" לענ' חוקות-הטבע: כמה גרוע אדם זה, שנשתנו לו סִדְרֵי-בראשית (שבת, נ"ג, ע"ב). ובא: מסר לו סִדְרֵי חכמה, סִדְרֵי נשיאות (כתובות, ק"ג, ע"ב) — רעגעל.

סֵדֶר, סִדְרָא, שם, — שבא ביחוד ל„בית-המדרש", לפי שהתלמידים יושבים שם שורות-שורות— שולע, לעהר-אנשטאלט, учебное заведеніе: ואשכח הדין פסוקא ראש הַסֵּדֶר (אסת"ר, פ' ג', פסוק „גם ושתי"); וע"מ ארמי: רבי אבין עביד ליה תרעא לְסִדְרָא רבה (ירושלמי, שקלים, פ"ק ה', מ"ו), חמי לרבי דהוה קאים קומי סִדְרָא רבה (ב"ר, ס"ג), והעומד בראשו נקרא „ריש סדרא": מאן ריש סִדְרָא בבבל וכו' אבא אריכא (חולין, קל"ז, ע"ב). ומזה:

סַדָּר, סַדְּרָן, ש"ת: ר' לוי הַסַּדָּר בימי רבי ישמעאל, ראב"ע גר"ע (יומא, דף פ"ה, ע"א; מכילתא, ריש פ' כי תשא) — רש"י כתב: „לא פורש לי מהו". והערוך גורס הסרד. (עיין סרד). ולדעת רשד"ל, אפשר לפרש, שהיה מְסַדֵּר הלכות, מלמד לתלמידים משניות או שלמד הקריאה בתורה בתנועות וטעמים. — וע"מ הארמי — סַדְּרָן: לא חכימאה וכו', אלא גמרנא וְסַדְּרָנָא אנא (פסחים, ק"ה, ע"א) — ופירש"י: „מְסַדֵּר שמועות לפני רבותי תמיד". ורשב"ם פירש: „כל סדרי ברכות קדוש והבדלה נתתי לב בהן לברר את כלן". — ובמדרש שוחר-טוב: מה היה חזקיה עושה? חמי סַדְּרָן טב מייתי ליה, חמי תנאי טב מייתי ליה (מזמור כ"א) — ופירש המפרש: סדרן — מי שכל המקרא מסודר לו יפה ושגור על לשונו, — שריפטקונדיגער. ובגמרא דירושלמי: הסודרן קודם לפלפלן (הוריות, ג', ה') — מי שהמשניות והברייתות סדורין בפיו. — (ועיין אגרות שד"ל, ח"א, עמוד 254).

סִדּוּר, שה"פ, — דאס אָרדנען: סִדּוּר בזיכין וסלוק בזיכין (מגילה, נ"א, ע"א). ועל-הרוב — במובן שם: דבר מְסֻדָּר, — געאָרדנעטעס: שנה להם סִדּוּר של עולם (בראשית רבה, ל"ב); הרואה חמה בתקופתה, לְבָנָה בִּסְדּוּרָהּ (ויק"ר, כ"ג). ובמדות דרבי אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי: סִדּוּר שנחלק כיצד? כי מרבית העם וגו' יכפר בעד: כל-לבבו הכין (דהי"ב, למ"ד, י"ח — י"ט), סִדּוּר הזה ראוי להיות, אלא שנחלק (מדה, י"א). — והתיחד השם „סִדּוּר" לספר כולל תפלות לכל השנה.

מִסְדְּרוֹן, שם, פ"א, במקרא, — שדרות עמודים אשר לפני בית גדול — זיילענרייהע, זייילענהאללע, колоннада: ויצא אהוד הַמִּסְדְּרוֹנָה (שופטים, ג', כ"ג) — ותרגומו: לְאַכְסַדְרָא.

סוּדָר, שם, ארמית, — מין בגד עליון עשוי לתשמישים שונים — טוך, платокъ: מַסְוֶה (שמות, ל"ד, ל"ג) — ת"י: סוּדָרָא. הַמִּטְפַּחַת (רות, ג', ט"ו) — תרגומו: סוּדָרָא. ובמשנה: נותן סודר קשה לתוך הרכה (סנהדרין, ז', ב'), הסדין וְהַסּוּדָרִים (כלים, כ"ט, א'), ומסננין את היין בְּסוּדָרִין (שבת, כ', ב'), סוּדָרָא דמר כי צורבא מרבנן (פסחים, קי"א, ב') — ומקורו יונית ורומית: Sudarium — בגד לקלוח הזיעה — שווייססטוך.

סַהַר, דומה לפעל סחר, לא נמצא כי אם בשם; עיקרו — היות עָגֹל — קרייזפאָרמיג, רונד זיין, быть круглымъ: — ומזה:

סֹהַר, ש״ז, בחבור עם שם בַּיִת, — „בֵּית־הַסֹּהַר״ — כֶּלֶא — צווינגער, געפֿאַנגניסס, тюрьма — לפי שהיה עשוי בנין מְעֻגָּל ומוקף־חומות: ויתנהו אל בית הַסֹּהַר (בראשית, ל״ט, כ׳). ולא נמצא במקרא כי אם בספר בראשית; והוא הכלא, אשר היה יוֹסֵף אסור שם.

סַהַר, שם: שררך אַגַּן הַסַּהַר (שיה״ש, ז׳, ג׳) — לפי תרגומו וראשי המפרשים, הוא מן סִהֲרָא בארמית, בהוראת לְבָנָה — דער מאָנד, луна — להיותה עֲגֻלָּה, או—על שם אורה — מיסודו של צהר. — וטעם „אַגַּן הַסַּהַר״: כאגן עגל, כעגולה של הלבנה, — מאָנדקעלך. והוא כּוֹס עֲגֻלָּה, שממלאים אותה יין לכבוד האורחים, וזהו שנסיים: אַל־יֶחְסַר הַמָּזֶג. — וי״מ מענין סהם עָגוֹל, וענין אגן הסהר — אגן של עָגוֹל, אגן עגל. (ועיין שׂהרן).

סַהַר, במשנה, שם—בנין עשוי בהקף, והתיחד לגדרות בהמות: עשה סַהַר לבית סאתים (שביעית, ג׳, ד׳), דיר או סַהַר (עירובין, ב׳, ג׳), ומקיף לה ארבע סְהָרִים מארבע רוחותיה (תוספתא, שביעית, ב׳, י״ג).

סוֹא, שע״פ, — מלך־מצרים בימי הוֹשֵׁעַ בן־אֵלָה מלך ישראל (מ״ב, י״ז, ד׳) — והוא הנודע בשם סֶוֶה, סֶבֶךְ או סֶוֶכוּת בכתב ההיראָגליפֿען ובכפרו של היוני, סופר דה״י, הירידוט.

א) סוּג, פ״ע, יסודו של הפעל נסג, — חזרה לאחור, במובן המוסרי, התרחקות, — צוריקקווייכען, זיך ענטפֿערנען, отступать назадъ, отрѣшаться — הקל: כלו סָג (תהלים, נ״ג, ד׳) — לרעת קצת מפרשים, בסמך על האמור באותו ענין: הכל סָר (שם, י״ד, ג׳). (ועיין סוג ב). ולא נָסוֹג ממך (שם, פ׳, י״ט) — ורש״י פירש: ואל תגרום לנו להיות נסוגים ממך. ולדעתו, הוא מן הנפעל. — ולדעת י״ם, מזה — סוּג, בבינוני פעול, בסמיכות לשם לֵב: מדרכיו ישבע סוּג לֵב (משלי, י״ד, י״ד) — איש, אשר לבבו נסוג אחור מן הש״י או מן הדרך הישרה, — ע״ד שנאמר: לא נָסוֹג אחור לִבֵּנוּ (תהלים, מ״ד, י״ט). (ועיין סוג ב).

הנפעל, כעין הקל, — צוריקקווייכען, בחבור עם תאה״פ אָחוֹר: קשת יהונתן לא נָשׂוֹג אחור (ש״ב, א׳, כ״ב) — בשי״ן שמאלית, ובא בל״ז תחת ל״נ. — ועל־הרוב — במובן המוסרי: לא נָסוֹג אחור לבנו (תהלים, מ״ד, י״ט), אחור לא נְסוּגֹתִי (ישעיה, נ׳, ה׳), נְסֹגִים אחור (ירמיה, מ״ו, ה׳), הַנְּסוֹגִים מאחרי ה׳ (צפניה, א׳, ו׳), יִסֹּגוּ אחור ויחפרו (תהלים, ל״ה, ד׳). ובחסרון תוה״פ אחור, המובן בכח: וַיִּסֹּגוּ ויבגדו (שם, ע״ח, נ״ז).

ב) סוּג, לדעת רש״י, הוא פעל מן השם סִיג, וענינו — היות לסיג, לדבר פסול, ביחוס אל חלקי העפרורית הנמצאים במיני המתכות הטובות, — צו שלאַקקע ווערדען. ובא במובן המוסרי: כלו סָג יחדו נאלחו (תהלים, נ״ג, ד׳). — הָיוּ לְסִיג, ע״ד שנאמר: היו־לי בית־ישראל לְסִיג (יחזקאל, כ״ב, י״ח. ובכתיב שם: לסוג) — ומסכים היטב עם הכפל: יחדו נֶאֱלָחוּ. (עיין אלח). ובדרך זה נוכל לפרש מה שנאמר באותו ענין: הכל סָר (תהלים, י״ד, ג׳). עיין סור. — ומזה, לדעת רש״י, גם: סוּג לֵב (משלי, י״ד, י״ד) — מי שלבו מלא פסולת, — ע״ד ההשאלה, — לב משחת ורע, והפוכו: איש טוב.

סִיג, שם, — חלקי העפרורית הנמצאים במיני המתכות הטובות, שיוצאים ונבדלים מהן על־ידי הצרוף באש, שלאַקקע, выгарки — וכולל גם מיני המתכות ההן קודם שנצרפו והוסרו פסולותיהן: היו־לי בית־ישראל לְסִיג (יחזקאל, כ״ב, י״ח) — ובכתיב: לסוג.

ועל־הרוב — בלשון רבים (סִיגִים וגם סִגִים), לפי שהם קבוצת חלקים שונים במבעם: כלם נחשת ובדיל וברזל ועופרת בתוך כּוּר סִיגִים כסף היו (שם) — הסיגים, שנמצאו בכסף. הגו סִיגִים מכסף (משלי, כ"ה, ד'), כֶּסֶף סִיגִים מְצֻפֶּה על־חרש (שם, כ"ו, כ"ג) — כסף, שעוד לא הוסרו סיגיו ממנו — שלאקקענזילבער. כספך היה לְסִיגִים (ישעיה, א', כ"ב), ואצרף כבר סִגָיִךְ (שם, שם, כ"ה), יען היות בלכם לְסִגִים (יחזקאל, כ"ב, י"ט). — וע"ד המליצה: סִיגִים הִשְׁבַּתָּ — כל רשעי־ארץ (תהלים, קי"ט, קי"ט). והפייטן גזר ממנו פעל על־דרך המרובעים — סגסג: ברצותו מְסַגְסֵג (פיוט „כי הנה כחומר") — מניח הסיגים ואינו מצרפם.

סִיג, במשנה: הַסִּיג של רצפות (עוקצין, א', ב'). ובתוספתא: הַסִּיג של אשכול וש"י רצפות (טבול־יום, פ"ג) — הערוך פירש: העפר, שעל שרשי הירקות, — שטויב. ולדעת הרמב"ם, הוא האבק המתקבץ על עלי־הצמחים ונעשה כאריג, — געוועבע. — והוא מעין הנזכר למעלה, — פסולת ותערובות ממין זר ופחות. וכיוצא בו: שלא יביא סִיג לעזרה (בכורות, נ"א, ע"א).

סוּג, = ארמית סַיֵּג, — דומה לפעל שׂוּךְ, פ"י, — הקפת גדר — אומצוינען, огораживать, (כמו שיבוא להלן), נמצא בבינוני פעול: סוּגָה בשושנים (שיה"ש, ז', ג') — מוקפת בשושנים — אומצוינט, אומגעבען. — הנני־שָׂךְ את־דרכך בסירים (הושע, ב', ח') — תיב"ע: כמא דְסָיְגִין בכוביא. ובפעל במובן המוסרי: דְסָיְגוּ להון עזרא כהנא וזרובבל (תרגום, שיה"ש, ז', ג'), סייג שֶׁסָּג אדם הראשון (אבות דר' נתן, פרק א'). ועל המקרא: כאשר יצא מבטן אמו (קהלת, ה', י"ד) בא במדרש רבה המשל הידוע בדבר הכרם: שהוא מְסֻיָּג מכל פנותיו.

סְיָג, שם, — גָּדֵר — צוין, ограда: סְיָג ביש (תיב"ע, מיכה, ז', ד'). ובמשנה: הנוטע לְסְיָג ולקורות (ערלה, א', א'), מקום הַסְּיָג מוכיח עליו (ירושלמי, ערלה, ריש פ"ב). — ובהשאלה — תוספת איסור וזהירות יתירה, שהוא כמו גָּדֵר מקיפה — אומצוינונג, ограждение: עשו סְיָג לתורה (אבות, א', א'), אדם הראשון עשה סְיָג לדבריו וכו' (אבות דר"נ, פרק א'), ובהנ"ל: „תורה עשתה סְיָג לדבריה"; „משה עשה סְיָג לדבריו". — וע"ד המליצה: מסרת סְיָג לתורה וכו', סְיָג לחכמה שתיקה (אבות, ג', י"ג).

סוֹג, במשנה, שם, — סַל או קֻפָּה — קָארב: אפילו מאותו הסוג, אפילו מאותו המין (דמאי, ה', וי"ו), וְהַסּוֹגִים הגדולים משיעשה שני דורים לרחב שלהם (כלים, ט"ו, ג') — ונראה, שנעשו מְנֻצָּרִים. ואפשר שנקרא כן על היותו כלי־קבול ומקיף את מה שבתוכו. — ובמחקר התיחד השם סוג אל הענין הכולל ומקיף שני מינים ויותר (גאַטטונג, גענוס), כמו שהמושג חַי כולל כל מיני בעלי־החיים (עיין „מלות ההגיון", שער יו"ד).

סוֹד, שם, עיקרו: א) מקום קבוע למושב אחוזת מרעים, ועם זה — חבר אנשים מתחברים לתכלית אחת, — זיטצונג, קרייז, засѣданіе, кругъ: סוד בחורים (ירמיה, וי"ו, י"א), בְּסוֹד משחקים (שם, ט"ו, י"ז), בְּסוֹד ישרים ועדה (תהלים, קי"א, א'), בְּסֹדָם אַל־תבא נפשי (בראשית, מ"ט, וי"ו) — והכפל: בִּקְהָלָם אַל־תחד כבודי. — יחדו נמתיק סוד (תהלים, נ"ה, ט"ו), מתי סוֹדִי (איוב, י"ט, י"ט). וע"ד ההשאלה: מי עמד בְּסוֹד ה' (ירמיה, כ"ג, י"ח) — במושב יקר כבודו. וכן: ואת־ישרים סודו (משלי, ג', ל"ב) —

קרבתו. — ומזה, לדעתנו: בְּסוד אלוה עלי אהלי (איוב, כ"ט, ד') — בהיות שכינתו שרויה עלי אהלי והוא מגין בעדי, —ומפרש דבריו: בעוד שדי עמדי (שם, שם, ה'). — ומזה: ב) העצה, שנועצים המתיעצים בקבוצם, — געטיינשאַפטליכע בעראַטהונג, פלאַן, совѣтъ, совѣщаніе: הפר מחשבות באין סוד (משלי, ט"ו, כ"ב), על עמך יערימו סוד (תהלים, פ"ג, ד'). וביחוס אל הש"י — מחשבתו, רצונו — ראטה: סוד ה' ליראיו (שם, כ"ה, י"ד)—והכפל: וּבְרִיתוֹ להודיעם. ועניננו — תורתו ומשפטיו, וכמו שנאמר: יורה הטאים בדרך וגו' וילמד ענוים דרכו (שם, שם, ח' — ט'), כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים (עמוס, ג', ז').—ג) עצה ומחשבה, שרוצים להעלימה לפי־שעה, —געהיימניסס, тайна: הולך רכיל מגלה סוד (משלי, י"א, י"ג), וְסוד אחר אל־תגל (שם, כ"ה, ט'). ובדא"ם התיחד השם, בהוראתו האחרונה, לדבר־סתר, וביותר — לענינים נפלאים בבריאה ובחכמת התורה, שאינם נגלים וידועים כי אם לבחירי החכמים המעיינים. — ולדעת י"מ, נגזר מן השם סוד — פעל בהָפעל: הוּסַד שלמה לבנות את בית האלהים (דהי"ב, ג', ג')—התיעץ והסכים. (עיין יסד).

סוֹדִי, שי"פ, — אבי גַדִּיאֵל מן המרגלים (במדבר, י"ג, יו"ד).

סוה, לא נמצא בפעל; וכפי הנראה, עיקרו — כסוי וחפוי, ומזה: מַסְוֶה, סות.

מַסְוֶה, שם, — בגד דק, שנשימים על הפנים, צעיף — געזיכטס־היללע, שלייער, покрывало: ויתן על פניו מַסְוֶה (שמות, ל"ד, ל"ג) — ותרגומו: בֵּית אַפֵּי. ובתוספתא דכלים (ב"ב, א', ב'): וְהַמַּסְוֶה שבעדר. —ולא ידענו ענינו.

סוּחַ, פ"י, יסודו של נסח, סחה, וקרוב אל זה שחח. עיקרו—הרחקה ועקירה — וועגשאַפפען, אויסרייססען. ולא נמצא במקרא בפעל. ובגמרא — בהפעיל, במובן המוסרי: שֶׁהָסִּיחַ דעתם (ברכות, ט', ע"ב). ועיין נסח.

סוּחָה, ש"נ, — אַשְׁפָּה, שעומדת להעקר — אויסקעהריכט, אונראַט, соръ. ותהי נבלתם כַּסּוּחָה (ישעיה, ה', כ"ה). ועיין סחה.

סוט, סְאַט, ארמית, פ"י, — הטיה ונדנוד — וועגדען, רימטעלן, трясти, потрясать: נָטָה קָו (איכה, ב', ח') — ת"י: סַאַט משקולתא.

האפעל: וכל־הַנֹּשֵׂא מנבלתם (ויקרא, י"א, כ"ה) — תיב"ע: וכל דְיוֹסִיט מן נבילתהון. — על־פי ההלכה שקבלו, שלשון נשיאה האמור בנבלה אין ענינו טעינה על־הכתף, כי אם הסעה וטלטול ממקום למקום גם שלא בנגיעה ממש. (עיין באור רנה"ו). ובמשנה — בפיעל: מביא את העפר שהוא יכול לְהַסִּיטוֹ (אהלות, י"ח, ד'), הַמַּסִּיט את הזב או שהזב מַסִּיטוֹ (זבים, ה', א'), ספק הִסִּיט, ספק לא הִסִּיט (עדיות, ג', ז'). ובנפעל: אם היו נִסּוֹטִין טמאים (תוספתא דזבים, ד', ה').

הֶיסֵט, הַסִּטָּה, שה"פ, —דאס ריטטעלן, трясеніе: שאין נכרים בקיאין בְּהֶיסֵט (טהרות, יו"ד, א'); בקיאין היו בְּהַסָּטוֹת (ירושלמי, סוטה, פרק ה'), כל שהוא מכח הַסָּטָה טמא (תוספתא דזבים, ד', ה').

סוּךְ, פעו"י, יסודו של הפעל נסך; הקל — יציקת שמן על הגוף ומשיחה בו — זיך מיט אֶל בעגיעססען, זאַלבען, мазаться: ושמן לא תָסוּךְ (דברים, כ"ח, מ')—לרכוך העור, לקשוט ולתענוג בארצות־הקדם. — וָאֲסֻכֵךְ בשמן (יחזקאל, ט"ז, ט'). ובזולת השם שֶׁמֶן, המובן בכח המאמר: ורחצת וָסַכְתְּ (רות, ג', ג'), וְסוֹךְ לא סָכְתִּי (דניאל, יו"ד, ג'), ובמובן יוצא: וישקום וַיְסֻכוּם (דהי"ב, כ"ח, ט"ו).

ההפעיל, — כעין הקל — זיך זאלבען: וירחץ וַיָּסֶךְ (ש"ב, י"ב, כ'). ההָפעל: על בשר אדם לא ייסך (שמות, ל', ל"ב) — געגאָססען ווערדען. וזה הוא, לדעת ר' יונה בן גאנח, על משקל וַיּישֶׂם בארון (בראשית, נ', כ"ו) — שהוא תמורת ויושם. — ולדעת רש"י, — הקל משרש יסך, ושב על האדם, ושעורו: לא ייסך האדם על בשרו.

סִיכָה, שה"פ, במשנה, — דאס זאלבען: מנין לסִיכָה שהוא כשתיה (שבת, ט', ד').

אָסוּךְ, שם, — כלי, שנותנים בו שמן לסיכה — אָלקרוג: כי אם אָסוּךְ שמן (מלכים ב', ד', ב').

סוּךְ,=שׂוּךְ, יסודו של שרש סכך, עיקר הוראתם—סבוך וקליעה— אין איינאנדער [illegible]-טען. השרשים שׂוּךְ, סכך באו בפעלים בבנינים שונים, וכן נגזרו מהם כמה שמות. והשרש סוך שלפנינו בא רק בשני שמות, ושניהם רק פ"א במקרא:

סַךְ, — לדעת המבארים האחרונים, ענינו—קבוץ אנשים, ההולכים צפופים, שנראה כאלו הם סבוכים וקלועים זה בזה — דיכטע מאססע, פאָלקסמענגע: כי אעבר בַּסָּךְ (תהלים, מ"ב, ה') — ומצאנו, כי כן הושאל השם יַעַר להמון רב (ישעיה, יו"ד, י"ח, י"ט, ל"ד). ורש"י פירש, בלשון ראשון,— חשבון, סך בני-אדם, וי"ת: טְלָלָא, שענינו—סֻכָּה וְחֻפָּה, שעושים לכבוד אדם, — באלדאַכין. ובגמרא השתמשו בשם סַךְ לענין צרוף מספרים לחשבון כולל — זוממע, сумма: סַךְ קירי פלסתר (ע"ז, י"א, ע"ב), סַךְ מקרי דרדקי עשרין וחמשה ינוקי (ב"ב, כ"א, ע"א). וגזרו ממנו פעל ואמרו: דל פרוטי דלא כתיבי בשטרא דאסוכי מסכן להו ומשוי להו זוזי (ב"ב, קס"ז, ע"א) — מצרפין את הפרוטות לזוזים. — ועיין סכם.

מְסוּכָה, ש"נ, — גדר של קוצים, הסבוכים וקלועים זה בזה— דאָרנענאומצוינונג, דאָרנענהעקקע, изгородь: ישר מִמְּסוּכָה (מיכה, ז', ד'). ועיין מְשׂוּכָה בשרש שׂוּךְ.

סוֹל, בברייתא, שם, — שבט דק וארוך — גערטע: הַסּוֹל והסירה (שבועות, ד', ע"ב).

סְוֵנֵה, שע"פ, — עיר בארץ מצרים בקצה הגבול הדרומי, ונודעת בספרי העמים בשם Syene וגם Asuan: מִמִּגְדֹּל סְוֵנֵה ועד גבול כוש (יחזקאל, כ"ט, יו"ד) — שעורו: מִמִּגְדֹּל עַד סְוֵנֵה, כי מגדל היא בקצה הצפון.

סוּס, שע"כ, — מין בהמה גדולה טמאה, שמשתמשים בה לרכיבה ולמסע משאות, — פפערד, конь: הנשך עקבי-סוס (בראשית, מ"ט, י"ז); וכשם-הקבוץ: כי בא סוס פרעה (שמות, ט"ו, י"ט), כְּסוּס שוטף במלחמה (ירמיה, ח', ו"ו), כְּסוּס הודו במלחמה (זכריה, יו"ד, ג'); רק לא-ירבה-לו סוסים וכו' למען הרבות סוס (דברים, י"ז, ט"ז); לְסֻסָתִי ברכבי פרעה (שיה"ש, א', ט') — י"מ, שהוא למין הנקבה—שטוטע, кобылица— וי"מ, שהוא שם-קבוץ לצמד סוסים, — רייטעריי. — במכילתא אמרו: לְסֻסָתִי ברכבי פרעה — אמר הקב"ה: כשם שֶׁשַּׂשְׂתִּי על המצרים (בשלח, פרשה ו"ו) — וזהו, כנראה, בסמך על האמור בסוס: וְיָשִׂישׂ בכח יצא לקראת נשק (איוב, ל"ט, י"א) — ומזה אפשר לשער, שהיתה דעתם לגזור את השם סוס מן הפעל שׂוּשׂ בהוראת עליזות, בדיחות — מונטערקייט, פראָהליכקייט. ולזה נוטה דעת המבארים החדשים ומצאו סמך לזה בלשון צאבית.

סִוּס, שע"כ, — מין עוף: כְּסוּס עָגוּר כן אצפצף (ישעיה, ל"ח, י"ד) — ושעורו: כסוס וְעָגוּר. (ועיין עגור). ובא גם ביו"ד בקרי: וְסִיס ועגור

שמרו את־עת באנה (ירמיה, ח׳, ז׳) — והכותיב: וסוס, בוי״ו, — והוא ממין העופות הנוסעים — צוגפֿאָגעל. יש מתרגמים אותו: שוואַלבע, ласточка; וי״מ: קראַניך, журавль.

סוּסִי, שע״פ, — אבי גַדִּי מן המרגלים (במדבר, י״ג, י״א).

סוּע, עיין סיע.

סוּף, פ״ע, יסודם של השרשים אסף, ספה. הקל, ענינו — כליון והפסק — אויפֿהערען, פֿערשווינדען, кончаться, исчезать: סָפוּ תמו מן בלהות (תהלים, ע״ג, י״ט), וְסָפוּ בתים רבים (עמוס ג׳, ט״ו), יחדו יָסֻפוּ (ישעיה, ס״ו, י״ז), וזכרם לא יָסוּף מזרעם (אסתר, ט׳, כ״ח). ומצוי הרבה בלשון ארמית: תַּמָּן יסופון ימותון (במדבר, י״ז, כ״ח) — ת״א: סַיְפִין לממת. ובארמית שמקרא בא גם במובן מלוא דבר המובטח, — אין ערפֿיללונג קאָממען: כֹּלָּא מְּטָא על־נבוכדנצר (דניאל, ד׳, כ״ה).

ההפעיל, יוצא, — כלוי וגמר של אבדון — גאר אויס מאַכען, פֿערניכטען, изводить, уничтожить: אָסֹף אֲסִיפֵם (ירמיה, ח׳, י״ג) — הראשון הוא הקל מן אסף ובא ב„לשון נופל על לשון" להזוק המליצה ולאמר שזוהי אסיפה של גמר וכליון. — וכן: אָסֹף אָסֵף כל מעל פני האדמה וגו׳ (צפניה, א׳, ב׳) — הראשון משרש אסף, במקור, מן הקל, והשני — משרש סוף, בהפעיל — לדעת הרד״ק; ולדעת רש״י, גם השני מן אסף בהפעיל, בחסרון פ״א, צ״מ: לא יֵהָלֵו (ישעיה, י״ג, יו״ד). (ועיין אסף). ובארמית שבמקרא: וְתָסֵף כל־אלין מלכותא (דניאל, ב׳, מ״ד). ובמשנה: ודלא מוסיף — יָסֵף (אבות, א׳, י״ג) — ב„לשון נופל על לשון": מי שאינו מוסיף על למודו — מאבד, משכח את אשר למד כבר. — והשתמשו בו גם בבנין

פיעל, ע״ד נחי־עי״ן־יו״ד, — כליון ואבוד — פֿערניכטען: מי יוכל לְסַיֵּף את עפר הארץ; מי יכול לְסַיֵּף את חיות השדה, לְסַיֵּף את הכוכבים (בראשית רבה, פרשה ק׳); אמר (אשכול) לו (לאברהם, כשנמלך עמו אם ימול עצמו): מה אתה הולך וּמְסַיֵּף עצמך בין שונאיך (שם, פרשה, מ״ב).

סוּף, שם, בכתבי־הקדש האחרונים, — קֵץ, קָצֶה — ענדע, конецъ: ומצאתם אֹתָם בְּסוֹף הנחל (דה״ב, כ׳, ט״ז), וְסֹפוֹ אל הים האחרון (יואל, ב׳, כ׳) — הפך פָּנִים, כמו שנאמר שם מקודם: את פָּנָיו אל הים הקדמני. — ובזמן: מראש ועד סוף (קהלת, ג׳, י״א); באשר הוא סוף כל האדם (שם, ז׳, ב׳). ובמובן תכלית — צוועק, цѣль: סוף דבר הכל נשמע (שם, י״ב, י״ג). ורגיל הרבה בדהז״ל, תחת השם קֵץ או קָצֶה שבמקרא: עד סוף האשמורה הראשונה (ברכות, א׳, א׳), ובלבד שיתן בְּסוֹף כשיעור (פאה, א׳, ג׳) — בסוף השדה. וְלִבְסוֹף פירש מתן שברה (שבת, פ״ו, ע״א), וְסוֹף מטיפיך יטופון (אבות, ב׳, ז׳), כל מחלקת, שהיא לשם שמים, סוֹפָהּ להתקיים (שם, ה׳, ה׳); מפני שלא עמדו הבריו על סוף דעתו (ערובין, יו״ד, ע״ב), ותצליח סוֹפֵנוּ אחרית ותקוה (ברכות, ט״ז, ע״ב). ומדרך שמוש הלשון אמרו: לא סוף דבר גופו מהלך ת״ק שנה, אלא אפילו קורתו (ב״ר, ט״ז) — כמו: לא־לְבַד. — לא סוף דבר בין מלאך למלאך, אפילו בין מלאך אחד (שיהש״ר, ג׳, ט׳). ובא בענין המאוחר לבוא — שפּאָטלינג: סוֹפֵי תאנים, סוֹפֵי ענבים (פסחים, ו״ו, ע״ב) — התאנים והענבים, שנגמלים בסוף הקיץ הפך „בִּכּוּרִים". — ובירושלמי (פסחים, פ״ה): קדש בגופו (י״א: בנופו) של סוֹפִין. — „סוֹפוֹ מוכיח על תחלתו" (בב״מ), הוא ברשעתו מתחלתו ועד סופו (מגילה, י״ג, ע״א), בן סורר ומורה נדון על שם סופו (סנהדרין, ס״ח, ע״ב; ע׳, ע״ב).

סֻוָּף, שם, — פרי המאוחר בגדולו — שפּאָטלינג: בבכורות וּבְסְיָפוֹת

תרומות, ד׳, וי״ו). — ומן השם הזה גזרו פעל בבנין פיעל: הבכורות וְהַמְסַיְּפִית (ירושלמי, דמאי, פרק א׳), ובנתפעל: נִסְתַּיְּפוּ התאנים (שם)— זו ענדע געהען, פערטיג ווערדען.

סִפְסוּף, שם, — כעין הקודם—שפאֶט-לינג: יפה סִפְסוּף, שאכלנו בילדותנו, מפרסקין, שאכלנו בזקנתנו (ירושלמי, פאה, ז׳, ד׳) — התאנים או הענבים, שמתאחרים בגדולם עד סוף הקיץ.

סוּפָה, ש״נ, — רוח גדול וחזק, שמפרק, עוקר ומשליך למרחוק את כל הבא לידו — רייססענדער שטורמווינד, — порывистый вѣтеръ — נרדף לשם סַעַר, סְעָרָה: וכמץ גנבתו סוּפָה (איוב, כ״א, י״ח), לילה גנבתו סוּפָה (שם, כ״ז, כ׳), כעבור סוּפָה ואין רשע (משלי, יו״ד, כ״ה), בְּסוּפָה וּבִשְׂעָרָה דרכו (נחום, א׳, ג׳), וּבְסוּפָתְךָ תבהלם (תהלים, פ״ג, ט״ז), סוּפָה וּסְעָרָה (ישעיה, כ״ט, ו״ו), בְּסַעַר בְּיוֹם סוּפָה (עמוס, א׳, י״ד). ובתוספת תי״ו — להפליג: וְסוּפָתָה יקצרו (הושע, ח׳, ז׳). וברבוי: כְּסוּפוֹת בנגב לחלוף (ישעיה, כ״א, א׳).

סוּף, שם, — מין קָנֶה הגדל באחו ועל שפת הנהרות והַיַּמִּים — שילף, тростникъ, морская трава, камыш: סוף חבוש לראשי (יונה, ב׳, ו״ו), והתיחד אל הקנה על־יד הנילוס במצרים: קָנֶה וָסוּף קמלו (ישעיה, י״ט, ו״ו). וכענין שם־הקבוץ: ותשם בַּסּוּף (שמות, ב׳, ג׳). ועל שם הסוף נקרא הים הערבי, הידוע בשם „הַיָּם הָאָדֹם“— רויטהעס מעער, Красное, Чермное море — „יַם־סוּף“: דרך המדבר יַם־סוּף (שמות, י״ג, י״ח), מִיַּם־סוּף ועד ים פלשתים (שם, כ״ג, ל״א), ויתקעהו יָמָּה סוף (שם, יו״ד, י״ט).

סוּף, שע״פ: בערבה מול סוף (דברים, א׳, א׳) — ולא נודע מקומו אל־נכון.

סוּר, פעו״י, עיקרו — העתקה והרחקה מאיזה מקום. הקל: א) פנית והעתקה מן הדרך המכוון לאחר מן הצדדים, — אבביעגען, איינקעהרען, заворачивать — ביחס ש„אֶל“: סוּרָה אדני סוּרָה אֵלַי (שופטים, ד׳, י״ח), סורו נא אֶל־בית עבדכם (בראשית, י״ט, כ׳). ובית: וַיָּסֻרוּ עָלָיו להלחם (מ״א, כ״ב, ל״ב); יָסֻר שָׁמָּה לאכל־לחם (מ״ב, ד׳, ח׳); סוּרָה שבה פה (רות, ד׳, א׳); אָסֻרָה־נא ואראה (שמות, ג׳, ג׳)—הינצוטרעטען. ובקשור עם המקור בלמ״ד: כי סָר לִרְאוֹת (שם, שם, ד׳); ומי יָסוּר לִשְׁאֹל לְשָׁלֹם לך (ירמיה, ט״ו, ה׳). ובהשאלה: וְסָר אֶל־משמעתך (שמואל א׳, כ״ב, י״ד)— פונה אליך, מצוי עמך, לשמוע דבריך. — ומזה: ב) התרחקות — זיך ענטפערנען, ביחס מִן: סורו נא מֵעַל אהלי האנשים (במדבר, ט״ז, כ״ו), סָרוּ רדו מִתּוֹךְ עמלקי (ש״א, ט״ו, ו״ו), והענן סָר מֵעַל האהל (במדבר, י״ב, יו״ד), וְסָר הערב מִפַּרְעֹה וכו׳ (שמות, ח׳, כ״ה), וְסָר מִמֶּנִּי כחי (שופטים, ט״ז, י״ז). ובמובן התרחקות ונסיגה מדבר, מפני שאין חפץ בו — זיך אבווענדען, וווייכען, אב־וויכען, — отклоняться, отворачиваться — והפוכו — דבק: וידבק בה׳, לא־סָר מאחריו (מ״ב, י״ח, ו״ו), בחטאות ירבעם וגו׳ דבק, לא־סָר ממנה (שם, ג׳, ג׳); ולא סָר מכל אשר צוהו (מ״א, ט״ו, ה׳), סָרוּ מהר מן־הדרך (שמות, ל״ב, ח׳), לא תָסוּר מן־הדבר, אשר־יגידו לך, ימין ושמאל (דברים, י״ז, י״א); וכן: ופן יָסוּרוּ מלבבך (שם, ד׳, ט׳). ובבינוני: ירא אלהים וְסָר מרע (איוב, א׳, א׳, ח׳). ובמקור: וְסוּר מרע בינה (שם, כ״ח, כ״ח), ולבלתי סוּר מן־המצוה (דברים, י״ז, כ׳), ותועבת כסילים סוּר מרע (משלי, י״ג, י״ט), ובחול״ם: וְסוֹר ממצותיך (דניאל, ט׳, ה׳); ובא: אשה יפה וְסָרַת טָעַם (משלי, י״א, כ״ב)—אשר סר טעמה ממנה. (ועיין סר). ובזולת הקשור,

הטובן בכח המאמר: וְסַרְתֶּם—ועבדתם
אלהים אחרים (דברים, י"א, ט"ז)—שעורו:
וסרתם מה'—ועבדתם וגו'—אבפאל-
לען, отпадать. הכל סָר (תהלים, י"ד,
ג'). (ועיין סור ב). וביחס אל הש"י:
כי ה' סָר מעליו (שופטים, ט"ז, כ'),
ומעם שאול סָר (ש"א, י"ח, י"ב). ופעם
אחת — בש"ין שמאלית: אוי להם בְּשׂוּרִי
מהם (הושע, ט', י"ב). ובא: יתגוררו
יָסוּרוּ בִי (שם, ז', י"ד)—הנכון כפירש"י:
יסורו ממנו וימרדו בי. (ועיין
סור ב). — ובא בענין נסיגה מעל
מי שרוצים להרע לו: סורו ממני כל-
פעלי און (תהלים, ו"ו, ט'), ואנשי
דמים סורו מני (שם, קל"ט, י"ט); האומרים
לאל סור ממנו (איוב, כ"ב, י"ז). ובע"א:
סורו טמא קראו למו, סורו סורו (איכה,
ד', ט"ו), סורו סורו, צאו משם (ישעיה,
נ"ב, י"א) — כמו: גשו־הלאה. —
ובא בענין התפרדות והתחלקות — זיך
אבטהיילען: למיום סור אפרים מֵעַל יהודה
(ישעיה, ז', י"ז). ג) חדול והפסק —
אויפהערען: לא יָסוּר שבט מיהודה
(בראשית, מ"ט, יו"ד), והבמות לא סָרוּ
(מ"א, ט"ו, י"ד), אכן סָר מר־המות
(ש"א, ט"ו, ל"ב), וְסָרָה קנאת אפרים
(ישעיה, י"א, י"ג), וחסדי לא יָסוּר ממנו
(ש"ב, ז', ט"ו), וְסָרָה קִנְאָתִי ממך
(יחזקאל, ט"ז, מ"ב), וְיָסוּר ברוח פיו
(איוב, ט"ו, ל'); סָר סבאם (הושע, ד',
י"ח); וְסָר מרזח סרוחים (עמוס, ו"ו,
ז'). (ועיין סור ב). ובבא"ס: כי
הוא לא סָר קדמון שלא סָר לבדו
("אמונות ודעות", מאמר ב'). — ובא:
ד) בענין הִמלט—ענטקאָממען: לא־יָסוּר
מִנִּי־חֹשֶׁךְ (איוב, ט"ו, ל') — לא ימלט
את־נפשו מן החשך,—כנוי לצרה ואיד.

הפיעל, פ"א במקרא, יוצא,—
הטיה ועקום — אבווענדען, פערדרעהען:
דְּרָכַי סוֹרֵר (איכה, ג', י"א)—ע"ד האמור
מקודם: נְתִיבֹתַי עִוָּה (שם, שם, ט').
(ועיין סרר).

ההפעיל, — בהוראת הקל:

א) הֲבָאָה ממקום למקום — איינקעהרען
לאססען: ולא אבה דוד לְהָסִיר אליו את
ארון ה' (ש"ב, ו"ו, יו"ד), ומזה —
הַטָּיָה—אבווענדען, отстранять: ויתמך
יד־אביו לְהָסִיר אֹתָהּ מעל ראש אפרים
(בראשית, מ"ח, י"ז), ולא יָסִיר פנים מכם
(דהי"ב, ל', ט'), מֵסִיר אזנו משמע
תורה (משלי, כ"ח, ט'), כי יָסִיר את
בנך מאחרי (דברים, ז', ד'), וְהֵסִיר חרפה
מעל ישראל (ש"א, י"ז, כ"ו), וְהֵסִיר
ה' ממך כל חלי (דברים, ז', ט"ו) —
לא יתן את־החליים לדבק בך.—
הָסֵר מעלי נגעך (תהלים, ל"ט, י"א),
דרך שקר הָסֵר ממני (שם, קי"ט, כ"ט),
הָסֵר ממך עקשות פה (משלי, ד', כ"ד).
וע"ד ההשאלה: אשר לא הֵסִיר תְּפִלָּתִי
(תהלים, ס"ו, כ') — לא הרחיקה
מלפניו. חי־אל הֵסִיר מִשְׁפָּטִי (איוב,
כ"ז, ב')—דחה את־משפטי ולא פנה
אליו,—ואת־דבריו לא הֵסִיר (ישעיה,
ל"א, ב')—לא הרחיק, לא הפיל
דבריו, — נמשך אל הקודם: וַיָּבֵא
רָע.—וכן: לא הֵסִיר דבר מכל אשר
צוה ה' (יהושע, י"א, ט"ו); וחקתיו לא
אָסִיר מני (תהלים, י"ח, כ"ג) — לא
ארחיק ממני, והטעם: אדבק
בם. — לא אָסִיר תמתי ממני (איוב,
כ"ז, ה') — והכפל: בצדקתי הֶחֱזַקְתִּי.—
ב) הַרְחָקָה — ענטפערנען, וועגשאפפען, уда-
лить, устранить, отнять: הָסֵר משם כל-
שה (בראשית, ל', ל"ב), וַיְסִרֵהוּ שאול
מעמו (ש"א, י"ח, י"ג), כי אם הֱסִירְךָ
העורים (ש"ב, ה', ו"ו). ובכלים: וַיָּסַר
נח את מכסה התבה (בראשית, ח', י"ג)—
אבנעהמען. ובבגדים: וְהֵסִירָה את שמלת
שביה מעליה (דברים, כ"א, י"ג) —
אבלעגען. וַתָּסַר בגדי אלמנותה (בראשית,
ל"ח, י"ד), וַיָּסַר את־האפר (מ"א, כ',
מ"א), הָסִירוּ הבגדים הצאים מעליו
(זכריה, ג', ד'). ובענין הפרשה וכריתה—
אבנעהמען: וְהֵסִיר את־מֻרְאָתוֹ (ויקרא, א',
ט"ז), וְאָסִירָה כל בדיליך (ישעיה, א',
כ"ה), הֵסִיר התז (שם, י"ח, ה'); לְהָסִיר

את ראשו (מ״ב, ו״ו, ל״ב) — בחרב,— הריגה—היגריכטען לאססען. ג) הַעֲבָרָה— אַבּשַׁאפֿפֿען: הֱסִירָהּ מגבירה (דהי״ב, ט״ו, ט״ז), הָסֵר המלכים איש ממקמו (מ״א, כ׳, כ״ד). — ד) הַשְׁבָּתָה ובטול — ווענ־וייכען: הָסִירוּ את אלהי הנכר (בראשית, ל״ה, ב׳), ושאול הֵסִיר את־האֹבות (ש״א, כ״ח, ג׳), וַיָּסִירוּ בני ישראל את הבעלים (שם, ז׳, ד׳); הָסֵר משוכתו (ישעיה, ה׳, ה׳)—ניעדעררייססען. וְהֵסִירוּ התמיד (דניאל, י״א, ל״א), וְיָסִירוּ אביר (איוב, ל״ד, כ׳) — וועגרייססען, וועגראַפֿפֿען. וכן: לְהָסִיר אָדָם מַעֲשֶׂה (איוב, ל״ג, י״ז)— להעביר מן העולם אדם בעל מעשה רע. (עיין עשה). וע״ד ההשׁאָלה: הָסִירוּ רע מעלליכם (ישעיה, א׳, ט״ז), וַהֲסִרֹתִי לב האבן מבשרם (יחזקאל, י״א, י״ט), וְהָסִרוּ ערלות לבבכם (ירמיה, ד׳, ד׳), וַהֲסִרֹתִי דמיו מפיו (זכריה, ט׳, ז׳). ובע״א: וַהֲסִירֹתָ דְּמֵי חִנָּם (מ״א, ב׳, ל״א)—תעביר עון שפיכת־דמים, כמו: וּבִעַרְתָּ דם־הנקי מישראל (דברים, י״ט, י״ג); וְהָסֵר כעס מלבך (קהלת, י״א, יו״ד); הָסִירִי את־יינך מעליך (ש״א, א׳, י״ד) — המתיני עד שיסור, יפוג יינך.

הָפְעַל,—בהוראת ההפעיל: באשר הוּסַר הֵלֶב מעל זבח השלמים (ויקרא, י״ד, ל״א) — אַבּגעזאָנדערט ווערדען. לחם הפנים הַמּוּסָרִים מלפני ה׳ (ש״א, כ״א, ז׳) — וועגגענאָממען ווערדען. ומעת הוּסַר התמיד (דניאל, י״ב, י״א)— אַבּגעשאַפֿפֿט ווערדען. הנה דמשק מוּסָר מעיר (ישעיה, י״ז, א׳) — בטלה מהיות עוד עיר, נחרבה, — אויפֿהאָרען.

סַר, ש״ת, — מי אשר סר טעמו ממנו מדאגה וצרה, — מיססמוטהיג: סַר וזעף (מ״א, כ׳, מ״ג; כ״א, ד׳). ולנקבה: מה־זה רוחך סָרָה (שם, כ״א, ה׳), אשה יפה וְסָרַת טעם (משלי, י״א, כ״ב). (ועיין סר בשרש סור ב). ובענין הפסק וחדול: מַכַּת בִּלְתִּי סָרָה (ישעיה, י״ד, ו״ו) — בלי־הפסק — אונאויפֿהאָר־ליך, — תאָר־מרכב. — ולדעת הרשד״ל, אין מלת „מַכַּת״ סמוכה, אלא כמו: חָכְמַת ודעת (שם, ל״ג, ו״ו).

סָרָה, ש״נ, — נטיה ונסיגה, וביחוד נסיגה מדרך התורה, — ווענקעהרונג, אַבּפֿאַלל — וовращеніе, одпаденіе: עוד תוסיפו סָרָה (ישעיה, א׳, ה׳), לענות בו סָרָה (דברים, י״ט, ט״ז), כי דבר סָרָה על ה׳ (שם, י״ג, ו״ו). ולדעת הרשד״ל, הסתעף מן פעל סור — בהוראת הפסק, חדול — גם מושג מה שאין לו מציאות מעיקרו והוא דבר שוא ושקר; וכן: כי דבר סָרָה על ה׳ (הנ״ל), ומזה יצא גם אל מושג הָרָע, החמס והעָול. ע״ד הוראת השם שָׁוְא, אָוֶן,—ומזה: דבר עשק וְסָרָה (ישעיה, נ״ט, י״ג), עוד תוסיפו סָרָה (שם, א׳, ה׳), לאשר העמיקו סָרָה (שם, ל״א, ו״ו); ומזה גם: הכל סָר (תהלים, י״ד, ג׳), מה־זה רוחך סָרָה (מ״א, כ״א, ה׳) — כמו: רוחך רָעָה. (ועיין סור ב).

סוּר, ש״ת, ע״מ בינוני־פעול, — נוטה ונסוג אחור מן הדרך הישר — אַבּטריננינגער, отступникъ: וְסוּרַי בארץ יכתבו (ירמיה, י״ז, י״ג) — בקרי; והכתיב: יסורי. לדעת המפרשים, טעמו: הסרים מעלי יכתבו בארץ הזאת לחרפת־עולם. — ויתכן, שענינו כמו: וְסוּרֵי, בסמיכות הרבים, ונמשך אל הקודם: „כָּל־עֹזְבֶיךָ יֵבֹשׁוּ״ — ויכתבו בספר הסורים בארץ,— הרעים והחטאים בארץ. — ובהשאָלה: ואיך נהפכת לי סוּרֵי הגפן נכריה (שם, ב׳, כ״א) — ענבים רעים, נוטים מטבע הגפן הטובה, — ווילדע, ענטאַר־טעטע, выродившійся—(ועיין סור ב), גלה וְסוּרָה (ישעיה, מ״ט, כ״א). ובא בענין שע״פ: והשלישית בשער סור (מ״ב, י״א, ו״ו), ובדהי״ב (כ״ג, ה׳) נאמר במקומו: „בשער היְסוֹד״. — ולדעת חז״ל בירושלמי (ערובין, פרק ה׳), הוא שער המזרח בבית־המקדש ושבעה שמות

היו לו, ונקרא סוּר — על שם שהיו מטהרים שם את המצורעים ועל שם: סוּרוּ טמא קראו למו וכו׳ (איכה, ד׳, ט״ו). — (ועיין סוּר ב).

ב) **סוּר**, ארמית סְרִי — העלות בָּאְשָׁה וסרחון — שלעכט ריעכען, שטינקען: וַיִּבְאַשׁ הַיְאֹר (שמות, ז׳, כ״א) — ת״א: וּסְרִי נַהֲרָא. — והוא מיסודו של שְׂאֹר, — הַמּוֹץ גדול הגורם עפּוּש. — (עיין שׂאר). ומזה — במקרא בקל, במובן המוסרי, הבאיש, נשחת ונתקלקל, — שטינקען, פערדארבען ווערדען: הכל סָר (תהלים, י״ד, ג׳) — ומסכים עם הכפל: יחדו נֶאֱלָחוּ. וכן יסכים עם הבא במקומו במקום אחר: כלו סָג יחדו נאלחו (שם, נ״ג, ד׳). ומזה: סָר סבאם, הזנה הזנו (הושע, ד׳, י״ח) — כאשר ישתו יותר מדאי וסבאם יבאש להם, אז יתהילו לזנות. — ולדעת קצת, מזה גם: אכן סָר מַר־הַמָּוֶת (ש״א, ט״ו, ל״ב) — המות המר נתן ריחו הרע, מריח ריח־המות. — ויתכן, שמזה גם: אשה יפה וְסָרַת טָעַם (משלי, י״א, כ״ב) — כמו: באוש טעמה. — וכן: מה־זה רוּחך סָרָה (מ״א, כ״א, ה׳).

1) סְרִיָּה, ש״נ, — בָּאְשָׁה, סרחון, — איבלעס גערוך, געשטאנק, смрадъ: ומלאו את כל המחנה סְרִיּוֹת (ב״ר, כ״ח), מקום סְרִיּוֹת (ירושלמי, חגיגה, פרק ב׳).

2) **סוּר**, בגמרא: כל שעסקיו עם הנשים — סוּרוֹ רע (קדושין, דף פ״ב, ע״א) — רש״י פירש: „מנהגו רע, קרבותו רעה להשתדל עמו, שיהא סר אליו ובא לביתו״. והנכון, כפירוש הערוך, שהוא מלשון שְׂאֹר, — הַמּוֹצוֹ רע, וזהו מעיקר הוראת השרש סְרִי; ובא בהשאלה ליצר הרע — באזע טריעב. (עיין שְׂאֹר). ומפני־מה הזהירה תורה בל״ו מקומות בגר? מפני שֶׁסּוּרוֹ רע (ב״מ, נ״ט, ע״ב) כדי שלא יחזרו לְסוּרָן (במדבר רבה, ז׳), אילולי א־יבות־פנים שהאריך רבי יהושע עם עקילס, היה חוזר לְסוּרוֹ (ב״ר, ע׳). ובאותו ענין במקום אחר: שאילולי כן — חזר לְסִיאוּרוֹ (קהלת רבה, ז׳, ח׳) — והוא מלשון התרגום: ואל ישובו לְכִסְלָה (תהלים, פ״ה, ט׳) — תרגומו: ולא יחזרון לסיאורה. — ובהשאלה: מפני מה הכל מושלין בעכברים — מפני שֶׁסּוּרָן רע (הוריות, דף י״ג, ע״א) — ופירש״י: שיצר לבם רע הוא יותר מדאי וכו׳.

סוּת, שם, עיקרו — סוּה, ובא בענין בֶּגֶד, לְבוּשׁ — געוואנד, קלייד, פ״א במקרא: ובדם־ענבים סוּתֹה (בראשית, מ״ט, י״א) — והקודם: כבס ביין לְבֻשׁוֹ. — ונגזר ממנו השם כְּסוּת.

סוּת, **סִית**, פ״י בהפעיל, נרדף עם נָשָׁא, פִּתָּה, וענינו: א) פִּתּוּי, השאה לעשות דבר, שלא עלה על־הדעת, — בערעדען, уговаривать: וַתְּסִיתֵהוּ לשאול מאת־אביה שדה (יהושע, ט״ו, י״ח), וַיְסִיתֵהוּ לעלות אל רמת גלעד (דהי״ב, י״ח, ב׳), אשר הֵסַתָּה אֹתוֹ איזבל (מ״א, כ״א, כ״ה). ומזה — פתוי לעשות מעשה רע — פערלייטען, פערפיהרען, обольщать: כי יְסִיתְךָ אחיך (דברים, י״ג, ז׳). ומזה — גרוי ושכוי לעשות דבר לזולתו — אנרעדען, подстрекать — ומושך אחריו יחס ש„בּוֹ״: אם ה׳ הֱסִיתְךָ בִי (ש״א, כ״ו, י״ט) — העיר אותך. — וַתְּסִיתֵנוּ בוֹ לבלעו חנם (איוב, ב׳, ג׳), וַיָּסֶת את־דוד בָּהֶם (ש״ב, כ״ד, א׳). ונמצא גם על דרך נטית חסרי־פ״נ: הִסִּיתוּךָ ויכלו לך (ירמיה, ל״ח, כ״ב), מַסִּית אֹתך בָּנוּ (שם, מ״ג, ג׳). וביחס ש„מִן״: וַיְסִיתֵם אלהים מִמֶּנּוּ (דהי״ב, י״ח, ל״א). — ובא: ב) הִלּוּץ והצלה — ענטרייססען, избавлять: ואף הֲסִיתְךָ מפי צר (איוב, ל״ו, ט״ז) — הצילך. מסכים אל הקודם: יְחַלֵּץ עני בעניו (שם, שם, ט״ו). — כִּי־חֵמָה פֶּן־יְסִיתְךָ בְשָׂפֶק (שם, שם, י״ח) — מקרא:

קָשֶׁה, גם מפני מלת „בשפק", שהוראתה מסופקת. והמחוור שבפירושים הוא: כי חמה תעלה עליך, פן יסיתך יִצְרְךָ מפני שפעת ספוק עָשְׁרֶךָ. (ועיין להלן בהערה).—ולדעת הרשד"ל, נמצא מן הפעל הזה השם סוּת, במובן הֲסָתָה, בכתוב: הנה הוא לך כְּסוּת עֵינַיִם לכל אשר אִתָּךְ, וְאֵת כֹּל וְנֹכָחַת (בראשית, כ׳, ט"ז)—הנה הוא, המעשה אשר עשית לאמר על אישך „אָחִי הוא", כְּסוּת עֵינַיִם — כְּמֵסִית ומגרה את־העינים, מעיר תאוּת כל אשר אתך, כל רואי יפיך, וגם את כל הרחוקים, מפני פרסום תהלת יפיך.—ומסיים הכתוב ואומר: וְנֹכָחַת— והיא, שרה, קבלה תוכחתו ונוכחה לדעת, כי כנים דבריו. — וכבר פירשו גם במדרש (ואם על דרך הדרש): ענבים סוּתֹה — במובן הסתה; ואמרו: אין סותה אלא טעות (ב"ר, צ"ט). (ועיין „בכורי־העתים" לשנת תקפ"ח, עמוד 144). — במשנה בא בהָפעל: „בין שיהיה מוּסָת יחיד"; ובנפעל: עבד, שרבו מסיתין לו וְנִסַּת, תקנה יש לו (חגיגה, ח׳, ע"א).

הֲסָתָה, בדחז"ל, שה"פ: אין הֲסָתָה אלא טעות, שנאמר: אשר הֵסַתָּה אֹתו איזבל (מ"א, כ"א, כ"ה), אחרים אומרים: אין הֲסָתָה אלא גרוי, שנאמר: אם ה׳ הֱסִיתְךָ בי (ש"א, כ"ו, י"ט) (ספרי, דברים, סימן פ"ז). וידוע אמרם בענינים כאלה „אֵין — אֶלָּא",— שכונתם: שזהו עיקר הוראתו.

הֶיסֶת, הַסֵּת, בגמרא, בחבור עם השם שְׁבוּעָה: משביעין אותו שְׁבוּעַת הֶיסֵת מדרבנן (ב"מ, דף ה׳, ע"א; שבועות, דף מ׳, ע"ב) — בעל הערוך פירשו מלשון כְּבֵדוּת, בלשון ערבית, — שהכבידו עליו לישבע, אעפ"י שאינו חייב שבועה מן התורה. — ופירש"י בשבועת־היסת—לשון שִׂימָה, ששמו עליו חכמים שבועה, כמו: „אם ה׳ הסיתך בי". והנכון, כמו שפירש"י בב"מ, — שבועה שהסיתו חכמים לכך, להסיתו להודות. וברש"י על הרי"ף בב"מ: „שהשיאוהו חכמים לכך להסיתו להודות.

[הערה]. בהבדל הפעלים הנרדפים פתה, נשא, סות — אמר הרשד"ל, כי הפעל פתה — ענינו, שהמְפַתֶּה מראה לאדם ההנאה, אשר תבוא בעשותו הדבר, והנִפְתֶּה עושה הדבר בעבור ההנאה ההיא; והפעל נשא — ענינו, שהמַשִּׁיא משתדל להסיר בדבריו היראה ממי שהוא נמנע מעשות הדבר מפני היראה; אולם הפעל סות — ענינו, שהמסית מוכיח, שטוב הדבר לעשות לא להנאה נמשכת ממנו, כי אם למען האמת והצדק („בכורי־העתים", תקפ"ח, עמוד 143). ולפי דרכנו, עיקר הוראתם מונחת ביסוד גזרתם, ומושג ההוראה הראשונה היא פעולה מוחשת ולא מוסרית. והנה ביסוד הוראת הפעל סות — דעת המבארים האחרונים, שעיקרו — דקירה ונעיצה — איינשטעכען,—מיסודו של השם שַׁיִת; והנראה לנו, שעיקרו — גרור ומשיכה — ציעהען, — ומזה: וַיְסִיתֵם אלהים ממנו (דהי"ב, י"ח, ל"א), ואף הֲסִיתְךָ מפי צר (איוב, ל"ו, ט"ז); ויתכן, שמזה גם האמור באותו ענין: כי חמה פן יְסִיתְךָ בשפק (שם, שם, י"ח) — ימשוך, יגרר אותך ויפילך בחמתו בצרה גדולה, בשבר גדול,—ומסיים שם: „וְרָב-כֹּפֶר אַל-יַטֶּךָּ" — ואז לא יועיל גם רב כפר להמותך ולהלצך ממנו. — והשם שֶׂפֶק הוא מן: רשעים סְפָקָם (שם, ל"ד, כ"ו). (ועיין ספק, שפק). ומזה, במובן המוסרי, — משיכה־בדברים, לעשות מעשה, וגרוי.

סָחַב, פ"י, הקל, ענינו—טרוף וגרור— צעררען, שלעפפען, волочать, таскать: ואת־הכלבים לִסְחֹב (ירמיה, ט"ו, ג׳), אם־לוא יִסְחָבוּם צעירי הצאן (שם, מ"ט, כ׳) — מוסב אל הקודם (שם, שם, י"ט): „כאריה יעלה מגאון הירדן"—האריות יסחבום את צעירי הצאן. — סָחוֹב והשלך (שם, כ"ב, י"ט). ובהשאלה: וְסַחֲבוּ

אתו עד־הנחל (ש״ב, י״ז, י״ג). ומזה:

סְחָבָה, שם, נמצא במקרא ברבוי: סְחָבוֹת — בגדים קרועים מפני יושנם,—צערריססענעס, אַלטעס קלייד: בְּלוֹיֵ סְחָבוֹת (ירמיה, ל״ח, י״א) —והכפל: וּבְלוֹיֵ מְלָחִים.—בְּלוֹאֵי הַסְּחָבוֹת וְהַמְּלָחִים (שם, שם, י״ב).

סחה, ארמית, פ״י, — רחיצה במים— ויך וואַשען, באַדען: ורחץ במים (ויקרא, י״ד, ח׳) — ת״א: וְיִסְחֵי. ומזה פ״א במקרא, בבנין פיעל, במובן הדחה ושטוף — וועגשפילען: וְסִחֵיתִי עפרה ממנה (יחזקאל, כ״ו, ד׳) — מוסב אל הקודם: והעליתי עליך גוים רבים כהעלות הַיָּם לְגַלָּיו (שם, שם, ג׳) — שבגלי הים ישטוף וידיח עפרה, — ומסיים: „ונתתי אותה לִצְחִיחַ סָלַע״— בסור עפרה ממנה. וצֹר עמדה, כידוע, בלב־ים. — ורש״י פירש: ועקרתי, כמו: בית גאים יִסַּח (משלי, ט״ו, כ״ה), וְנִסַּחְתֶּם מעל האדמה (דברים, כ״ח, ס״ג). וכן ת״י: וְאַעֲקַר. (ועיין נסח, סוח).

סְחִי, שם, — דבר מאוס, שעומד להגרף ושיורד ממקומו, אַשְׁפָּה, סוּחָה — קעהריכט, מיסט, сорь: סְחִי ומאוס תשימנו (איכה, ג׳, מ״ה), ובארמית — סָחִיתָא: ותהי נבלתם כַּסּוּחָה (ישעיה, ה׳, כ״ה) — תיב״ע: כְּסָחִיתָא.

סְחוּת, ארמית ובמשנה, — תְּנוּךְ־אֹזֶן — קנאָרפעל, хрящъ — והוא בָּשָׂר קשה, שיש בו ממין עצם: נפגמה אזנו מן הַסָּחוּס (בכורות, ו״ו, א׳); ורצע אדניו את־אָזְנוֹ במרצע — רבי מאיר אומר מן הַסָּחוּס וכו׳ (מכילתא, משפטים, פרשה ב׳). וכולל ג״כ את כל החלקים בגוף בע״ח ממין זה: וראשי כנפים וְהַסְּחוּסִים (פסחים, ו׳, י״א) — ופירש״י: כגון תנוך־האזן, וּסְחוּסֵי החזה והצלעות הקטנות שבסוף השדרה — קנאָרפעל־אַרטיגע קנאָבעל, хрящеватая кость.

ועיקרו בלשון ארמית חסחוס. (עיין שם).

סחט, עיין שחט.

סָחַף, פ״י, הקל, — הדחה ודחיה בכח — פאָרטראַפּען; ומזה, ביחס אל המטר, — שטיפה — וועגשוועממען, וועגשפילען, порывать, умчать: מָטָר סֹחֵף (משלי, כ״ח, ג׳). פ״א במקרא. ובארמית ענינו — השלכה והריסה, דומה לפעל סחב: והות רשעים יֶהְדֹּף (שם, יו״ד, ג׳) — תרגומו: נְסְחוֹף.

הנפעל, — היות נהדף ונשלך ממקומו בזעם — פאָרטגעראַפּט ווערדען, быть порываему: מדוע נִסְחַף אביריך (ירמיה, מ״ו, ט״ו) — ועונה על זה: „כי ה׳ הֲדָפוֹ״. ובמשנה — בנתפעל: וְנִסְתַּחֲפָה שדך (כתובות, א׳, ו״ו) — מטר־סֹחֵף בא על שדה וּסְחָפוֹ — איבערשוועממט ווערדען, — כלומר: הורע מזלך. ובת״י: וְאִסְתְּחִיפַת (בראשית, מ״ט, ד׳). ובפיוט — בבנין פיעל: לְסַחֵף מלוכה (ר׳ יוסי בר־יוסי, מלכיות)

סָחַר, מקורו ארמית, דומה לפעל חזר,—במובן סבוב והקף— אומרינגען, אומגעבען, (עיין בסמוך), ומזה— פניה והטיה לצד אחר — זיך וועגווענדען: נָזֹרוּ אָחוֹר (ישעיה, א׳, ד׳) — תיב״ע: אִסְתְּחַרוּ והוו לאחורא. ומזה במקרא, בקל: כי גם נביא גם כהן סָחֲרוּ אֶל ארץ ולא ידעו (ירמיה, י״ד, י״ח). ובלשון עברית התיחד להלוך קרוב ממקום למקום לאיזו תכלית, לרעות צאן או למשא־ומתן, — ע״ד השם רוֹכֵל; והפעל מתיחס אל המקום ובא בכנוי־הפעול: וּסְחָרוּהָ והאחזו בה (בראשית, ל״ד, יו״ד) — וא״ת: וְעִיבִידוּ בָהּ סְחוֹרְתָא. — ואת־הארץ תִּסְחָרוּ (שם, מ״ב, ל״ד) — וגם בזה ת״א: תעבדון בה סחורתא, — האַנדעל־טרייבען, заводить торговлю.

סֹחֵר, ש״ת, — הולך ממקום למקום למשא־ומתן, — האַנדלער, קויפ־מאַנן: торговецъ: סֹחֵר צידון עֹבר ים

(ישעיה, כ״ג, ב׳), שקל כסף עבר לַסֹּחֵר (בראשית, כ״ג, ט״ז), וברבוי: ואנשים מדינים סֹחֲרִים (שם, ל״ז, כ״ח); המה סֹחֲרֵי יָדֵךְ (יחזקאל, כ״ז, כ״א)—המוכרים והקונים מיד ליד. — וּמִקְוֵה סֹחֲרֵי הַמֶּלֶךְ (מלכים א׳, יו״ד, כ״ח)--העוסקים עם המלך — אים פערקעהר שטעהען. — אשר סֹחֲרֶיהָ שרים (ישעיה, כ״ג, ח׳)—והכפל: כִּנְעָנֶיהָ נכבדי־ארץ. — תרשיש סֹחַרְתֵּךְ (יחזקאל, כ״ז, י״ב)--קונדע, אין פערקעהר שטעהענד.

סַחַר, ש ם,—משא־ומתן—האנדעל, געשעפט, פערקעהר, ועם־זה — הָוַנָה, הבא מן המשא־ומתן,—ערווערב, געווין: כי טוב סַחְרָהּ מִסְּחַר־כסף (משלי, ג׳, י״ד), יגיע מצרים וּסְחַר כוש (ישעיה, מ״ה, י״ד), והיה סַחְרָהּ ואתננה קדש לה׳ (שם, כ״ג, י״ח), ותהי סְחַר גּוֹיִם (שם, שם, ג׳)—מקום מקנה וקנין לגוים. — ולדעת הרשד״ל, ענינו: שהיתה צור מביאה שבר והֶוַן לגוים רבים.

סְחֹרָה, ש ם, — מקנה וקנין—געשעפט, פערקעהר: איים רבים סְחֹרַת יָדֵךְ (יחזקאל, כ״ז, ט״ו) — עיין סֹחֵר.— ובמשנה: לא כל המרבה בסחורה מחכים (אבות, ב׳, ה׳), כיצד הלה עוֹשֶׂה סְחוֹרָה בפרתו של חברו (ב״מ, פ״ג, משנה ב׳). ונופל גם על הדברים והחפצים, שעושים בהם משא־ומתן,—וואארע, товаръ.

מִסְחָר, שם, — משה־ומתן — האנדעל, איינקויף: וּמִסְחַר הרכלים (מלכים א׳, יו״ד, ט״ו).

סֹחֵרָה, ש״נ,—מן ההוראה העיקרית,— מין מָגֵן, הסובב ומקיף את הגוף,—שילד: צנה וְסֹחֵרָה אמתו (תהלים, צ״א, ד׳).

סְחַרְחַר, (ע״מ יְרַקְרַק), — מתנודד הנה והנה—טויטעלנד, ציטטערנד: לִבִּי סְחַרְחַר (תהלים, ל״ח, י״א)— ע״ד: יֶחֱרַד לִבִּי וְיִתַּר ממקומו (איוב, ל״ז, א׳)—והיב״ע: לִבְבִי צְמַרְמַר,— והוא מן צמירתא — חום בוער — ברעננען, — כמו: מעי חֳמַרְמָרוּ (איכה, א׳, כ׳) — ויהיה יסודו חר וחרר, בתוספת סמ״ך. — ומזה:

סֹחֶרֶת, ש ם, — מין אבן שֵׁשׁ אָדֹם לוֹהט כאֵש, — איינער ארט ראָטהען מאַרמאָרס, родъ краснаго мрамора: ודר וְסֹחָרֶת (אסתר, א׳, ו״ו).

סָחִישׁ, ש ם, — סָפִיחַ מן הַסָּפִיחַ — צווייטער ווילדער נאכוואוכס, גרוּמעט, дикій поростъ: ובשנה השנית סָחִישׁ (מ״ב, י״ט, כ״ט); ובישעיה (ל״ז, ל׳) נאמר במקומו: שָׁחִיס. (ועיין שם).

סטה, עיין שׂטה.

סְטָיו, ש ם, בִּנְיָן משדרות־עמודים, אכסדרה — זיילענגאנג, גאללעריא, галлерея: איסטוונית היתה נקראת סְטָיו לפנים מִסְּטָיו (פסחים, י״ג, ע״ב), המוציא מחנות לפלטיא (פלאטץ) דרך סְטָיו חייב (שבת, ה׳, ע״ב), ביהכ״נ של אלכסנדריא כמין בסילקי גדולה היתה, אסטיו לפנים מִסְּטָיו (ירושלמי, סוכה, ריש פ״ה; ועיין בבלי, סוכה, נ״א, ע״ב). ומקורו יונית: στοα — עַמּוּד.

סְטַר, ארמית, דומה לפעל סתר, עיקרו — הריסה: בית גאים יִסַּח ה׳ (משלי, ט״ו, כ״ה) — תרגומו: ביתא דגיותנא נְסַתֵּר אלהא. ומזה, לדעת הרה״ח לעווי, במשנה—לְהַכָּאָה בפס־יד על הלחי — איינען באקקענשטרייך געבען, дать пощечину: סְטָרוֹ נותן לו מאתים זוז (ב״ק, ה׳, ו״ו), הַסּוֹטֵר לועו של ישראל (סנהדרין, דף נ״ח, ע״ב). ובא גם בפיעל: פעם אחת היתה אמו מְסַטַּרְתּוֹ בפני כל וכו׳ (ירושלמי, פאה, פ״א), היתה מְסַטַּרְתּוֹ בקורדקין שלה (אסתר רבה, על הפסוק „ויאמר ממוכן״).

מִסְטָר, ש ם, — מכת־לחי — אָהרפייגע, пощечина: סטרן הקב״ה מִסְטָר (שי״ר, ט״ו). והנכון, שבא הפעל סטר במשנה מן השם סְטָר בארמית,

בהוראת צד, צלע — וייטע: צַלְעוֹ האחת (שמות, כ"ה, י"ב) — תרגומו: סִטְרֵיהּ חד. ומזה — הכאה בצד אחד של כף היד, או הכאה מאצלו לצד המכה. (ועיין שֹׁטֶר).

סַטְּרְנוּרָא, שם, במשנה, — שם חג לרומיים לעבודת אלילם סאטורן, שהוא סמל הכוכב שבתאי: קלנדא וְסַטְּרְנוּרָא (ע"ז, א', ג') — מלשון רומית: Saturnatia — והיה החג הזה נופל תמיד שמונה ימים לפני תקופת טבת (שם).

סִיב, שם, במשנה, — א) קרום דק שעל העץ וביחוד בדקל מתחת קליפתו העבה, — באסט, лыко — ועושין ממנו חֲבָלִים: אותו המגל בְּסִיב (אהלות, [illegible] א'), כרכן בְּסִיב ובלען (פסחים, דף קט"ו, ע"ב). ומזה: ב) שֵׂעָר דק, הגדל על הפרי, — פאזער, волокно: שרש צנון גדול מצטרף, וְהַסִּיב שלו אינו מצטרף (עוקצין, א', ב'). ונמצא גם ברבוי: חריות לסבוך, סִיבִים לחבלים (פסיקתא).

אולתי* את היגל בסוך

סִיד, עיין שׂיד.

סִיוָן, שם, — החדש השלישי לחדשי השנה במנין שֶׁמּוֹנִים מחדש ניסן: בחדש השלישי הוא חדש סִיוָן (אסתר, ח', ט') — ונופל במדינתנו בחדש יוני, והוא מלשון ארמית או פרסית; ולדעת הרה"ח לעווי, אפשר שהוא מן סוי בארמית, בהוראת בערה וחמום: סוי לבה ופרח רוחה (כתובות, ל"ה, ע"ב), — ונקרא כן על שם חום השמש בחדש הזה.

סַיָּח, במשנה, שם, — חמור צעיר לימים — יונגער עזעל, פיללען, жеребенокъ: המוכר את החמור מכר את הַסַּיָּח (ב"ב, ה', ג'), מדדין עגלים וְסַיָּחִים (שבת, י"ח, ב') — ויתכן, שעיקרו צמיחה, — דומה לפעל שׂוּח, (עיין שם), — על שם שהוא מתחיל לצמוח ולגדל. — ובא גם בשם נקבה: סַיָּחָה — וויבליכעס פיללען.

סִיחוֹן, שע"פ, — מֶלֶךְ־הָאֱמֹרִי (במדבר, כ"א, כ"א) בעבר הירדן, ועל שם קרית־ממלכתו „חֶשְׁבּוֹן" נקרא גם: סִיחֹן מֶלֶךְ־חֶשְׁבּוֹן (דברים, ב', כ"ו).

סִיט, במשנה, — מדת הארך שבין אצבע לאמה, — דיא ענטפערנונג צווישען דעם ציינע- אונד מיטטעלפינגער, третъ пяди: הצובע מלוא הַסִּיט (ערלה, ג', ב'), מלוא רוחב הַסִּיט כפול (שבת, י"ג, ד') — הוא המרחק שבין אגודל לאצבע.

סִיטוֹן, שם, במשנה, — מוכר תבואה במדה מרובה לחנונים — טריידע-גראָססהאֶנדלער, гуртовщикъ, оптовой торговецъ: הַסִּיטוֹן מקנח מדותיו אחד לשלשים יום (ב"ב, ה', יו"ד), וברבוי: אלו הן המשפיעים במדה גסה — הַסִּיטוֹנוֹת ומוכרי־תבואה (דמאי, ב', ד') — ועיין בתוספת יום־טוב. — והמלה היא מלשון יונית σιτώνης — געטריידעהאֶנדלער.

סוּם, סַיֵּם, ארמית, ובמשנה, מיסודו של שׂוּם בעברית, עיקרו — עֲשִׂיָּה, והתיחד בבנין פיעל: א) לענין גמר ענין והשלמה — בעענדיגען, довершать, кончать: בפרעה רבך אנא אֲסַיֵּם (ת"י, בראשית, מ"ד, י"ח), ובמשנה: מתחיל בגנות וּמְסַיֵּם בשבח (פסחים, יו"ד, ד'), כד הוה מְסַיֵּם צלותיה (ברכות, דף י"ז, א'). ובהעלה: לא סִיְּמוּהָ קמיה (ב"מ, ע"ז, ע"ב) — ופירש"י: לא סיימו סוף הברייתא לפניו. ואפשר, שענינו — באור מבורר, וכמו שאמרו: לא מְסַיְּמֵי קראי (שם, דף ל"ב, ע"א), פתח בכד וְסַיֵּם בחביות (ב"ק, כ"ז, ע"א). ובהתפעל: מניה וביה תִּסְתַּיֵּם שמעתתיה (עבודה זרה, ט"ו, ע"ב) — יגמר הענין ויבוא להשלמתו. — ומזה: ב) הגבלה והגדרה — בעגרענצען, בעשטיממען: זה מְסַיֵּם את זה, וזה מְסַיֵּם את זה (ירושלמי, פאה, פ"ו, א'), שדה הַמְסֻיֶּמֶת במצריה (בבא בתרא, נ"ד, ע"א). ומזה — בענין רשום וְרֶמֶז, — בעצייכנען: בְּמַסִּים של בית רבן

גמליאל (ירושלמי, שקלים, פרק א׳, א׳), היה מְסַיֵּם במדותיו (שם, פאה, פרק ז׳, א׳). ובנתפעל: מקום שֶׁנִּסְתַּיְּמָה תרומתו (שם, תרומות, פרק ג׳, ג׳); דבר זה נִפְתַּח בגדולים וְנִסְתַּיֵּם בקטנים (ב״ב, קכ״ה, ע״ב) — ושם ענינו: סיום והשלמה. — ובהשאלה: למלך, שאמר לו בנו סַיְּמֵנִי בתוך המדינה, שאני בנך (דברים רבה, ז׳) — עשה לי אות וסימן. — ובענין רשום ופרסום — בעקאננטמאכען, дѣлать себя замѣтнымъ, объявить себя, быть отличну: אתה הולך וּמְסַיֵּם את־עצמך בין שונאיך (שיהש״ר), כדי שיבוא הארון מְסֻיָּם (במדבר רבה, י״ד) — בפרסום. — מלה חתומה, מלה מְסֻיֶּמֶת (שיהש״ר, א׳, י״א), מה גלים הללו מְסֻיָּמִין בים, כך אבותיהם של אלו מְסֻיָּמִין בעולם (איכ״ר, פתיחתא א׳). ובפיוט: אורח ומסלול מְסֻיָּם (קרובות, ז׳ דפסח), לו עמי שומע לי ובדרכי מְסֻיָּמִים (קרובות, א׳ דשבועות). ובנתפעל: נשאה חסר ולדורות נִסְתַּיְּמָה (סליחה „אתה הרואה״, ליום ה׳ דעשי״ת).

סִיּוּם, — גמר והשלמה — שלוסס, конецъ, довершенiе: לא הוי בסיומא (ב״ב, כ״ב, א׳). ובהרגל הלשון: „סִיּוּם הַתּוֹרָה״.

סִין, שע״פ, — א) שם מקום מדבר בקרבת הר־סיני: מִדְבַּר־סִין (שמות, ט״ז, א׳). (עיין סיני). — ב) עיר בקצה הגבול המזרחי של ארץ מצרים, הידועה בספרי־העמים בשם Pelusium: סִין מָעוֹז מצרים (יחזקאל, למ״ד, ט״ו) — מקורו סין, בארמית, — רפש — שלאמם, тина; טיט — קאָטה, грязь — וזה על־שם מקומה, רֶפֶשׁ וָטִיט (ישעיה, נ״ז, כ׳) — תרגומו: סִין וְטִין. וכן בערבית שמה טִינֶה, שהוראתו: זומפף, болота.

סִינַי, שע״פ: א) ההר הידוע, שנתנה עליו התורה: הַר סִינָי (שמות, י״ט, י״א), ה׳ מִסִּינַי בא (דברים, ל״ג, ב׳) — ועל שמו נקרא המדבר, הסובב אותו, „מִדְבַּר סִינָי״ (שמות, י״ט, א׳). ההר הזה נחלק לשני ראשים ומהם הראש האחד, הפונה מזרחה, נקרא „הַר־סִינַי״, ובערבית: „גֶּ׳בֶל־מוּזַה״—הַר־מֹשֶׁה; והראש השני, הפונה מערבה, נקרא „חֹרֵב״ — ושעל־כן בא לפעמים זה תחת זה, (עיין חֹרֵב). ובמקור השם—נראה דעת האומרים, שעיקרו פון, הקרוב לשם שן, בהוראת הזק וקשה — וזה על שם מקומו, שהוא מקום סלעים וצורים. ובדחז״ל השתמשו בשם זה, ע״ד ההשאלה המליצית, לְחָכָם בקי בתורה, ואמרו: אין ישיבה לפני סִינַי (ירושלמי, בכורים, פרק ג׳, א׳) — אסור לישב לפני חכם גדול. — רב יוסף סִינַי, רבה עוקר־הרים (הוריות, י״ד, א׳), וכן שאלו: סִינַי ועוקר־הרים — איזה מהם קודם? ופסקו: סִינַי קודם, שהכל צריכים למרי חיטיא (ברכות, ס״ד, ע״א).

סִינִי, שע״פ, — אחד מבני־כנען (בראשית, יו״ד, י״ז); ובדבר העם, אשר יצא ממנו, ומקום־מושבו דעות הלוקות: אונקלוס תרגם — אַנְתּוֹסְאֵי, וכן ת״י; ובמדרש רבה: ארטוספאי (ב״ר, פ׳ ל״ז) — והיא העיר ארטוסיא — Orthosia — בין טריפאָלים ובין ערקא. ולדעת בעל „כפתור ופרח״, יובן בשם סִינִי העיר טראבלוס (טריפאָלים) — על־שם שעמדה עוד בימיו על שפת הים התיכון בדרום הר־ההר. ודעת המבארים האחרונים מסכמת, שבני סיני נאחזו בירכתי צפון הלבנון, כי כן נמצאו שם כמה מקומות בשם סיני: נְהַר־סִין, וכדומה.

סִינִים, שע״פ: הנה אלה מרחוק יבאו והנה אלה מצפון ומים ואלה מארץ סִינִים (ישעיה, מ״ט, י״ב) — לדעת קצת, היא הארץ הגדולה הנודעת בשם כינא או סינא, וכן נקראת בלשון ערבית — אלצין אלג׳ין, ובסורית — צִינָאֵי. ויותר קרוב לשמוע דעת

האומרים, שרומז בזה לארץ-מצרים — על שם העיר סִין (פעלוזיום), שהיא בקצה גבולה הצפוני. (עיין שם). ולפי זה, יכלול הנביא ארבע רוחות העולם: הנה אלה מרחוק יבאו—הוא מִזְרָח, כמו שנאמר: קרא מִמִּזְרָח עיט מארץ מֶרְחָק איש עצתי (שם, מ"ו י"א), והנה אלה מצפון ומים, ואלה מארץ סינים— הוא דָּרוֹם—כידוע, שמצרים היא בדרום ארץ-ישראל („מחקרי-ארץ").

סִיסְרָא, שע"פ: א) שר-צבא לְיָבִין מלך-כנען, אשר מלך בחצור (שופטים, ד', ב'). — ב) אחד ממשפחת הנתינים (עזרא, ב', נ"ג; נחמיה, ז', נ"ה)—לדעת פירסט, מקורו סִרְסְרָא — אִישׁ-הַבֵּינַיִם, (עיין סרסר), ובא ע"מ קִיקָלוֹן — תחת קילקלון.

סִים, עיין סוס.

סַיַּע, ארמית, ובמשנה, פ"י בבנין פיעל, עיקרו — לויה, אֹרַח לחברה, התחברות — בעגלייטען, זיך יעמאנד צו געזעללען, провожать, слѣдовать за кѣмъ-то ומזה—התחברות לעזור ולהושיע — ביישטעהען, помогать, поддержать: וה' עֲזָרָנִי (תהלים, קי"ח, י"ג) — ת"י: סַיְעָנִי. ומזה במשנה: שהיה מְסַיֵּעַ את אחד מהן (פאה, ה', ו"ו), מניין שאם אין בבית-דין כח יפה שעם הארץ מְסַיְּעִים אותו וכו' (ספרא, קאפ' ח', פרשה יו"ד), סַיְעָנִים טובים שֶׁסִּיְּעוּ אותו (ב"ר, א'). ובהשאלה: שזכות אבותם מְסַיַּעְתָּם (אבות, ב', ב'), ממקום שהמקרא מְסַיֵּעַ לבית-שמאי, משם בית-הלל מסלקין אותו (ב"ר, פ', א'), בא לטמא פותחין לו, בא לטהר מְסַיְּעִין אותו (שבת, ק"ד, ע"א; יומא, ל"ח, ע"ב). ובאתפעל — במובנו הראשון: עתה אֶתְגֹּדְדִי (מיכה, ד', י"ד) — תיב"ע: תִּסְתַּיְּעִין — זיך צוזאממענשאארען, отекаться, собпраться — ובהוראתו השניה: לא הוה מִסְתַּיְּעָא מלתא (ב"מ, פ"ח, ע"ב)— לא נעזר הדבר הזה, לא עלה חפצו בידו — עס וואָללטע ניכט געלינגען.

סִיּוּעַ, ש ם, — עֵזֶר — הילפע, ביישטאנד, помощь: לְעֶזְרָתִי חושה (תהלים, כ"ב, כ') — תיב"ע: לְסִיּוּעִי.

סַיְעָא, סַיַּעְתָּא, — כהקודם, — הילפע, ביישטאנד, помощь: עֶזְרָה בצרות (שם, מ"ו, ב') — תיב"ע: סַיַּעְתָּא, ובגמרא: סַיַּעְתָּא דשמיא (כ"ב, נ"ה, א').

סִיעָא, סִיעֲתָא, ש ם,—חברה, אֲגֻדָּה— פעראיין, געזעללשאפט, сообщество, компанія: פֶּה אֶחָד (יהושע, ט', ב')— תיב"ע: סִיעָא חֲדָא. — וַאֲחֻזַּת מֵרֵעֵהוּ (בראשית, כ"ו, כ"ו) — ת"א: וְסִיעַת מרחמוהי. — ובגמרא: שלא תהא סִיעָתֵנוּ כְּסִיעָתוֹ של דוד, שיצא ממנו אחיתופל (ברכות, י"ז, ע"ב), סִיעָה של בני-אדם (כתובות, ט"ו, א').

סִיעָא, שע"פ,—אחד ממשפחת הנתינים (נחמיה, ז', מ"ז); ובעזרא (ב', מ"ד) נאמר במקומו: סִיעֲהָא — והוא כעין השם עֶזְרָא או חָבֵר בעברית.

סַיָּף, ארמית, ובמשנה, ש ם,—חֶרֶב— שווערט, мечъ — יתכן, ששורשו סוף (וטעמו: כלי, שעושה סוף לחיי בע"ח, ע"ד השם „חרב-מאכלת"): ועל-חַרְבְּךָ תחיה (בראשית, כ"ז, מ"ם) — ת"י: ועל סַיְפָךְ. ובמשנה: לא בְסַיָּף (שבת, ו"ו, ד'), הַסַּיָּף והסכין (כלים, י"ג, א'); ספר וְסַיָּף ירדו מן השמים (ספרי, עקב, סי' מ"ם).

סַיָּפִי, ש"ת, — חֲגוּר-חֶרֶב, לסטים — וואפפענטרעגער, רויבער, меченосецъ, разбойникъ: אי סַיָּפִי — לאו ספרא, ואי ספרא לא סַיָּפִי (ע"ז, דף י"ז, ע"ב).

סִיר, ש ם, ובא זו"נ, — דוד, קדרה, יוֹרָה לבשול — קעססעל, טאָפּף, котелъ, горшокъ: סיר הבשר (שמות, ט"ז, ג'), סִיר נפוח (ירמיה, א', י"ג), שְׂפַת הַסִּיר הגדולה (מ"ב, ד', ל"ח). וכן — לכל כלי-קבול: מואב סִיר רַחְצִי (תהלים, ס', יו"ד) — כלי, שאני רוחץ

רגלי בו. — וברבוי: את־הַסִּירֹת ואת־היעים (שמות, ל״ח, ג׳), ועשית סִּירֹתָיו לְדַשְּׁנוֹ (שם, כ״ז, ג׳) — לקבל בהם את הדשן. — בשלו בַּסִּירוֹת (דהי״ב, ל״ה, י״ג). ולדעת קצת, מפרשים מזה: בטרם יָבִינוּ סִירֹתֵיכֶם אָטָד (תהלים, נ״ח, יו״ד) — בטרם ירגישו הסירות, שאתם מבשלים בהם, אֵש האטד, שמציתים לבשול. — וע״ד ההשאלה — אֳנִיָּה קטנה עֲגֻלָּה כיוֹרָה — קאהן, челнъ: בְּסִירוֹת דוגה (עמוס, ד׳, ב׳) — אניות־הדיגים. — איתכן, שעיקר השם סִ י ר הוא מיסודו של ז ו ר, זֵר — בהוראת דבר עָ ג ֹ ל ומקיף — אומקרייזונג. — ומזה בדחז״ל:

סִירָה, שם, דומה לשם ס הַ ר, עיקרו — א) מקום מוקף וסגור, שנותנים שם תפוס שלא יוכל לצאת, — צירק, געפֿאֶנגניסס, циркъ, тюрьма; אברהם יצא חוץ לַסִּירָה, ואני בתוך הַסִּירָה (ב״ר, מ״א), כך עשו ללוט נתנו אותו הַסִּירָה ונטלו אותו עמהם (שם, מ״ב). ומזה — ב) כתם דבר עָגֹל: מה האגוז הזה עשוי ד׳ מגורות וְהַסִּירָה באמצע (שיהש״ר, וי״ו, י״א) — ופירש בעל מ״כ: קו המסגרת בפנים — אינגערע שאַלע, внутренняя шелуха — ואפשר, שהוא הגרעין הֶעָגֹל. — ובתוספתא אמרו: נפגמה סִירַת אַליה במוקדשין (בכורות, ד׳, ג׳) — הַפִּיקָה שבאַליה. (עיין זֵ ר, זִירָה.

סִיר, שם — קוץ, חוֹחַ, — דאָרן, רייזיג, тернъ, хворость — לא נמצא כי אם בלשון רבים במין זכר: שך את דרכך בַּסִּירִים (הושע, ב׳, ח׳), כי עד סִירִים סבֻכים (נחום, א׳, יו״ד), (ועיין סּ ב ך), כקול הַסִּירִים תחת הַסִּיר (קהלת, ז׳, וי״ו) — „לשון נופל על לשון” — כקול שמשמיעים הסירים (הקוצים) הבוערים תחת הסיר — הקְדֵרה. — וי״מ מזה: בטרם יָבִינוּ סִירֹתֵיכֶם אָטָד (תהלים, נ״ח, יו״ד) — בטרם יגדלו הקוצים הרבים ויר גישו, שעלו

לגובה אמר גדול. — וכן י״מ מזה: בְּסִירוֹת דוּגָה (עמוס, ד׳, ב׳) — בְּחוֹחִים, שצדים בהם דגים — אַנגעל, פֿישערהאַקען. ובדחז״ל — גם במין נקבה: בַּסִּירָה הבוערה (ירושלמי, פאה, פרק א׳), וְהַסִּירָה (שבועות, דף ד׳, ע״ב).

סְכָא, **סְכֵי**, ארמית, פ״י, מיסודו של שׂכה בעברית, — ראיה, הבטה, הסתכל — שויען, זעהען. ועל־הרוב — במובן המושכלי: יִצֶף ה׳ (בראשית, ל״א, מ״ט) — ת״א: יִסַּךְ מימרא דה׳. — ומזה במשנה: סְכֵי־שֶׁמֶשׁ (בכורות, ז׳, ג׳) — בחולי־העינים — נאך דער זאָננע שויענדער — ע״ד „סגי־נהורא”. (עיין נהור). ובגמרא: תני רב יוסף, סני שמשא (בכורות, דף מ״ד, ע״א) — שונא־השמש — העליאָפֿאָב. — ובא בענין צפיה של יחול — וואַרטען: עד הכא לא תִסְתַּכֵּי ליה, מכאן ואילך, אִסְתַּכֵּי ליה (סנהדרין, צ״ז, ע״ב).

סִכּוּי, — תקוה, יחול — האָפֿפֿנונג, אויס־זיכט, надежда, видъ: כי־יש תִּקְוָה (משלי, י״ט, י״ח) — תרגומו: דאית סִכּוּיָא. — ובגמרא: שמא תאמר אבד סברם ובטל סִכּוּיָם (עירובין, כ״א, ע״ב; בבא מציעא, ל״ג, ע״ב)

יִסְכָּה, שע״פ, — בַּת־הָרָן: ואבי יִסְכָּה (בראשית, י״א, כ״ט) — ובגמרא אמרו: יִסְכָּה זו שָׂרָה, שסכה ברוח־הקדש; ד״א — שהכל סוכין ביפיה (מגילה, דף י״ד). וכן אמרו בדרש על „אבי שׂוֹכוֹ” (דהי״א, ד׳, י״ח), שפירשוהו על משרע״ה, שהיה אביהן של נביאים, שסוכים ברוח־הקדש. — רבי לוי אמר: לשון ערבי הוא — בערביא קורין לנביא סכיא (ויק״ר, א׳).

סִכְיוֹן, בפיוט, — ראיה, חזיון: סִכְיוֹנוֹ אין לפנים (אופן, א׳ של פסח).

ב) **סכה**, דומה אל שׂכה, ועיקרו — דקירה, כריתה ופיצוע. וממנו נגזר הפעל סִכֵּן — (עיי״ש) —

בהוראת פיצוע והכאה, שיש בה חשש־מיתה, — והשם סַכִּין; וכמו־כן נגזר ממנו השם:

סָכִי, ש״ת, נמצא רק בל״ר: סְכִים, בחבור עם השר שׂר. — שַׂרְסְכִים, כמלה אחת, וענינו—סָרִים — פערשניטטענער: שַׂרְסְכִים (ירמיה, ל״ט, ג׳), שענינו כמו „רַב־סָרִיס״, הסמוך לו.

סָכַךְ, פ״י, בהוראת הפעל שׂכך, ומיסודם של סוך ב, שׂוך, ומצוי הרבה במקרא, תחת שהפעל שׂכך נמצא רק על־המעט. הקל, ענינו: א) חפוי וכסוי — דעקקען, בעדעקקען, крыть, покрывать: סֹכְכִים בכנפיהם על הכפרת (שמות, כ״ה, כ׳), וְסֹכְכִים על ארון ברית ה׳ (דהי״א, כ״ח, י״ח), וַיָּסֹכּוּ הכרובים על־הארון (מ״א, ח׳, ז׳), כרוב מִמְשַׁח הַסּוֹכֵךְ (יחזקאל, כ״ח, י״ד) — ועיין משח. — ונבדל בהוראתו מנרדפיו הִפָּה, כִּסָּה—במה שענינו חפוי רחוק מגוף המסוכך: וְסַכֹּתָ על־הארון את־הפרכת (שמות, מ׳, ג׳) — והפרכת רחוקה מן הארון, ולא עליו ממש, ואיננה כי אם מחיצה מבדלת: יְסֻכֻּהוּ צאלים צללו (איוב, מ׳, כ״ב). ומזה—עטוף— אומהיללען: סַכֹּתָה בענן לך (איכה, ג׳, מ״ד), סַכֹּתָה בָאַף ותרדפנו (שם, שם, מ״ג)—סַכּוֹתָ עצמך באף.—ובהשאלה: ב) במובן הֲגָנָה: סַכֹּתָה לראשי ביום נשק (תהלים, ק״מ, ח׳)—שיטצען, שירמען. תְּסֻכֵּנִי בבטן אמי (שם, קל״ט, י״ג). (ועיין שׂכך). ובפיוט — בבינוני פעול: באברתו לעד יהיו סְכוּכוֹת (יוצר, ב׳ דסוכות).

הפיעל, במשנה, ע״ד השלמים: הַמְסַכֵּךְ את גפנו (כלאים, ז׳, ד׳), אין מְסַכְּכִים בו (סוכה, א׳, ד׳). והפועל: „בית הַמְסֻכָּךְ בארזים״. — ובפיוט: עמוסיו סִכֵּךְ בעננים (יוצר, ב׳ דסוכות).

ההפעיל, כעין הקל: א) בהוראה הראשונה — בעדעקקען, покрыть: וַיָּסֶךְ על ארון העדות (שמות מ״ם, כ״א). ובמשנה: אילן שהוא מֵסֵךְ על הארץ (עירובין, יו״ד, ח׳). — ב) הֲגָנָה — שיטצען, שירמען: охранять, защитить: וְתָסֵךְ עלימו (תהלים, ה׳, י״ב), באברתו יָסֶךְ־לָךְ (שם, צ״א, ד׳); ועם בְּעַד: וַיָּסֶךְ אלוה בַּעֲדוֹ (איוב, ג׳, כ״ג)—כענין שאמור: הלא אתה שַׂכְתָּ בַעֲדוֹ (שם, א׳, יו״ד). ועיין שׂוך. ומזה — במובן סגירה: וַיָּסֶךְ בדלתים ים (שם, ל״ח, ח׳). ומן ההוראה הראשונה בא בדרך לשון נקיה: מֵסִיךְ הוא את רגליו (שופטים, ג׳, כ״ד) — כמו מֵסֵךְ, ובא ע״ד נע״ו — מכסה את רגליו או כופף רגליו ועושה אותן כאלו הן סוככות, וענינו — עשית צרכיו לנקבים גדולים — נאָטהדורפט פערריכטען, отправлять надобность; לְהָסֵךְ את רגליו (ש״א, כ״ד, ד׳).

ההפעל,—בהוראה הראשונה, — בעדעקקט ווערדען: אשר יֻסַּךְ בהן (שמות, כ״ה, כ״ט) — עיין באור; ובמדרש אמרו: שהיו מעמידין הלחם כמין סוכה (במדבר רבה, ד׳).—ובפיוט בא בהתפעל: שבעה לְהִסְתּוֹכְכָה (יוצר, א׳ דסוכות) — לָשֶׁבֶת בַּסֻּכָּה.

סֻכָּה, ש״נ, ובדבור המליצי — סֹךְ, — אהל ארעי עשוי ממקלעות ענפי־עצים להגן מן השמש, — היטטע, לויבהיטטע, шалашъ, кущa: וּכְסֻכָּה עשה נצר (איוב, כ״ז, י״ח), וְסֻכָּה תהיה לצל־יומם (ישעיה, ד׳, וי״ו), ולמקנהו עשה סֻכֹּת (בראשית, ל״ג, י״ז). וכן — בחיתו־יער: ישבו בַסֻּכָּה לְמוֹ־ארב (איוב, ל״ח, מ׳) — במאורתם.—ומזה—סֻכָּה של־מצוה: בַּסֻּכֹּת תשבו שבעת ימים וגו׳ כי בַסֻּכּוֹת הושבתי את בני ישראל (ויקרא, כ״ג, מ״ב—מ״ג). — ובדבור המליצי: עזב ככפיר סֻכּוֹ (ירמיה, כ״ה, ל״ח) — מקום רבצו בין סבכי־העצים, וכמו: עלה אריה מִסֻּבְּכוֹ (שם, ד׳, ז׳). כאריה בְסֻכָּה (תהלים, יו״ד, ט׳). ועל דרך ההשאלה— מקום מחסה ומסתור: תצפנם בְּסֻכָּה (שם, ל״א, כ״א). וכמו מקום־סתר, נעלם מעין רואה, ביחוס אל מְעוֹנוֹ של הקב״ה: סְבִיבוֹתָיו סֻכָּתוֹ (שם, י״ח,

י"ג) — שעורו כמו: מ ס ב י ב ל ס כ ת ו. — תשאות סֻכָּתוֹ (איוב, ל"ו, כ"ט). ובא — על משקל ס ֹ ך ובהשאלה — כתאר־כנוי לבית־המקדש: ויהי בְשָׁלֵם סוּכּוֹ (תהלים, ע"ו, ג') — והכפל: ו מְ ע ו נָ ת ו בציון. כי יצפנני בְּסֻכּוֹ (שם, כ"ז, ה'). ובא פ"א בשי"ן: ויחמס כגן שֻׂכּוֹ (איכה, ב', ו"ו). (ועיין ש כ ך).

סֹכֵךְ, ש ם, פ"א במקרא: ימהרו חומתה וְהוּכַן הַסֹּכֵךְ (נחום, ב', ו"ו) — י"ת: יִבְנוּן מִגְדְּלַיָּא. וטעמו — המגדלים הסוככים ומגנים על העיר; והוא על דרך: ויגל את מָסַךְ יהודה (ישעיה, כ"ב, ח') — ועיין מ ס ך. — וי"מ, שהוא כנוי לחיל השומרים על החומות, — די בעשיטצענדע מאנשאפט, гарнизонъ.

מָסָךְ, ש ם, — כִּסּוּי, חִפּוּי, — דעקקע, покрывало: ותפרש את הַמָּסָךְ (ש"ב, י"ז, י"ט). פרש ענן לְמָסָךְ (תהלים, ק"ה, ל"ט) — לְהָגֵן. — והתיחד לוילון, העשוי למחיצה מבדלת דרך־כבוד, — פארהאנג, занавѣсъ: ועשית מָסָךְ לפתח האהל (שמות, כ"ו, ל"ו), ויעש מָסָךְ לפתח האהל (שם, ל"ו, ל"ז), פרכת הַמָּסָךְ (שם, ל"ה, י"ב; ל"ט, ל"ד; מ', כ"א); ובסמיכות: מָסַךְ שער החצר (שם, ל"ה, י"ז), מָסַךְ הפתח (שם, מ', ה', כ"ח). ובא: וַיְגַל את מָסַךְ יהודה (ישעיה, כ"ב, ח') — דבר, שהיה מ ג ן על־יהודה. ומליצת ו י ג ל מקבלת אל השם מ ס ך בעיקר הוראתו: ג ל ה ה כ ס ו י.

מוּסַךְ, (בכתיב — מ י ס ך), ש ם, — ב נ י ן־מ ק ו ר ה, עשוי להיות לצל, — בעדעקקטער גאנג, крытый ходъ: ואת מוּסַךְ הַשַּׁבָּת (מ"ב, ט"ז, י"ח) — בנין־המקורה, שנעשה לַמִּשְׁמָר הנעצר בָּעֲזָרָה ביום־השבת.

מְסֻכָּה, ש"נ: כל אבן יקרה מְסֻכָתֶךָ (יחזקאל, כ"ח, י"ג) — רש"י פירש: ח ו פ ת ך, — געמאך, покой, горница — לשון אחר: ל ב ו ש י כ ס ו י ך; ומעין זה פירש הרשד"ל: אתה ובגדיך וביתך הייתם כלכם מְכֻסִּים באבנים יקרות. (ועיין ש כ ה).

סִכּוּךְ, במשנה, שה"פ, — בעדעקקונג, покрытіе, крытіе: עשאה וכו' לְסִכּוּךְ מסככין בה (סוכה, א', י"א).

סִכֵּךְ, פ"י, מיסודם של סוך, שוך, שכך, עיקרו — קליעה ואריגה ובא בפעל ע"ד המרובעים בבנין פ י ע ל — סִכְסֵךְ, כענין השתרגות והסתבכות, כעצים סבובים וקלועים אלה באלה, — פערוויקקעלן, запутывать — ובמובן המושאל — הסתבכות וערבוב בטענות ותביעות וערעורים: וְסִכְסַכְתִּי מצרים במצרים (ישעיה, י"ט, ב') — אערבב אותם בטענות ומריבות, — וסוף הפסוק: ו נ ל ח מ ו א י ש ב א ח י ו וכו'. — וי"ת: וְאֶגָרֵי, — בענין גרוי ושסוי, — אנרייטצען, העטצען, науськивать — והענין אחר, כי המתגרים באים בערבוב־טענות ועקיפין. — ואת איביו יְסַכְסֵךְ (שם, ט', יו"ד) — י"ת: יְעָרֵר, — גם זה במובן גרוי; ובפירוש רש"י: י ס כ ס כ נ ו ל ה ש י א ו ע ל י ו. והרשד"ל פירש במובנו הראשון: יעשה, שיסתבכו וישתרגו אלה באלה — וכמו שמפורש: ארם מקדם ופלשתים מאחור (שם, שם, י"א) — שיבואו משתי רוחות ויפגשו זה בזה. — ובברייתא — בענין אחיזת האש בדבר־מה, שלשונות האש מתאבכים ומסתבכים, — פערוועגען, опалять: פתילות שאמרו חכמים אין מדליקין בהן בשבת מפני שהאור מְסַכְסֶכֶת בהן (שבת, כ"א, ע"א) — נאחזת ולוחכת ואינה דולקת כראוי. — אבל אם היתה (האש) מְסַכְסֶכֶת והולכת (תוס', ב"ק, פרק ו"ו), ליחכה נירו וְסִכְסְכָה אבניו (גמרא, ב"ק, דף י"ו, ע"א), בְּמִסַכְסֶכֶת כל הבירה (שם, כ"ב, ע"א), ירדה אש וְסִכְסְכָה ספסלו של רבי (חגיגה, ט"ו, ע"ב). ובע"א: אוגרת פסולה, מְסוּכְסֶכֶת בשרה (חולין, י"ז, ע"ב) — ופירש"י: סַכִּין, שעוקצי פגימותיה מסתבכים בבשר

שאינן אוגרים וקורעים. (עיין אגר).

3) סִכְסוּךְ, בבא״ם,—בהוראות הפעל: באבנים שייך לשון סִכְסוּךְ, שלא נשרפו לגמרי, אלא שסכסכה ונדבקה האש בהן מעט (רש״י, בב״ק, דף ו״ו, ע״א). ומורגל בענין ערבובי טענות ותביעות בין המדיינים, שהדברים מעורבכים ומבולבלים ביניהם,— האֶנדעל, פֿערווירונג, осложненіе, столкновеніе.

סְכָכָה, במשנה, בלר״נ: סְכָכוֹת-סִבְכֵי ענפים או ענפים המסובכים,— געצווייג, געאֶשט: אבל הַסְּכָכוֹת והפרעות (נזיר, ז׳, ג׳). ובפיוט—על דרך המליצה: רוח טומאה תעביר פרעות וּסְכָכוֹת (מערבית, א׳ דסוכות)—ועיין באור הרוו״ה.

סְכָכָה, שע״פ, — מקום במדבר יהודה (יהושע, ט״ו, ס״א).

סֻכּוֹת, שע״פ: א) עיר בעבר-הירדן, אשר בנה יעקב (בראשית, ל״ג, י״ז), ונפלה בנחלה לשבט גד (יהושע, י״ג, כ״ז). ב) עיר בארץ-ישראל, סמוכה לשכם, ומפורסמת על שם העמק הגדול, אשר סביבותיה: וְעֵמֶק סֻכּוֹת אמדד (תהלים, ס׳, ח׳). ג) התחנות הראשונה, אשר חנו שם בני-ישראל בצאתם ממצרים בנסעם מרעמסס (שמות, י״ב, ל״ז).

[הערה]. לא רחוק לשער, כי יסוד אחד לשני השרשים האלה ולדומיהם — שׂוּךְ, שׂכך — אם בהוראת שם: ענף מְסֻבָּךְ בבדים (ומזה — סבך, בחלוף הוי״ו בבי״ת), או בהוראת פעל — סביכה, קליעה, אריגה (ומזה—סֹךְ, סכך, שׂכך), והסתעף מזה השם: סךְ, סֻכָּה, לפי שלפנים היה חפוי האהלים בענפי-אילן.

סִכּוּת, — שם עבודה-זרה: ונשאתם את סִכּוּת מלככם (עמוס, ה׳, כ״ו) — ולא רחוק לשער, שאיננו שע״פ, כי אם שע״כ, במובן צוּרָה, דְּמוּת — בילד,—משרש סכא, בארמית, שׂכה, (עיי״ש), והוא נסמך לשם מֶלֶךְ והוא שם של ע״ז מֹלֶךְ — והוא ע״ד הסמוך לו: „כִּיּוּן צַלְמֵיכֶם״. (עיין כיון).

סֻכּוֹת־בְּנוֹת, — שם עבודה-זרה של הבבליים (מ״ב, י״ז, ל״ד).

סֻכִּי, שע״פ,—שם אֻמה, אשר באו בחיל שישק מלך-מצרים: לובים, סֻכִּיִּים וכושים (דהי״ב, י״ב, ג׳) — ונראה כדעת המפרשים, שעיקרו סֹךְ, דומה להשם סֻכָּה, והתיחד אל העמים, שדרו במערות מסוככות — טראָגלאָדיטען, Troglodytae — לפי תרגומו של הירונימוס—מצפון לשון ים-ערב. וכן נקרא שם מקום Suche בארץ נוּביען מדרום למצרים.

סָכָל, ש״ת, — חסר-דעת — טהאָר, глупецъ — והפוכו נבון, חכם: הֶחָכָם יהיה אוֹ סָכָל (קהלת, ב׳, י״ט). לדעת המבארים, יסודו כסל, בהפוך האותיות, ועיקר הוראתו — גסות, גשמות. (עיין כסל). ולדעתנו, עיקרו שׂכךְ, בהוראת קליעה, בבחינת הערבוב והסבוך, — פֿערדרעהט, פֿערוואָררען זיין, быть запутану,— והתיחד אל בעל דעת מבולבלה, שאינו יודע למצוא האמצעים הנאותים אל התכלית הַמְּכֻוֶּנֶת, ובזה נבדל מן כְּסִיל, בַּעַר. וכל זה הוא במובן המוסרי, וזה שאמר: עַם־סָכָל ואין לב (ירמיה, ה׳, כ״א), — והותם דבריו: וְלָעָם הזה היה לֵב סוֹרֵר וּמוֹרֶה (שם, שם, כ״ג); אַל-תרשע הרבה ואַל-תהי סָכָל (קהלת, ז׳, ז׳),— והרשע אינו חסר-דעת לגמרי. וְהַסָּכָל ירבה דברים (שם, יו״ד, י״ד); בנים סְכָלִים המה ולא נְבוֹנִים המה (ירמיה, ד׳, כ״ב) — ונוסיף: „חֲכָמִים המה להרע״. וההוראה הזו נראית יותר מורגשת בפעלים והשמות הנגזרים ממנו.

הפיעל, יוצא,—שׂומת עצה ומחשבת הזולת לסכלות — אייטען פּלאַן צור טהאָרהייט מאַכען, разстраивать, дѣлать тщетнымъ: סַכֶּל-נא את עֲצַת אחיתפל (ש״ב, ט״ו, ל״א) — והיא היתה עצה מושכלת. וכן: וְדַעְתָּם יְסַכֵּל (ישעיה מ״ד, כ״ה) — והקודם: מֵשִׁיב חֲכָמִים אָחוֹר,

הנפעל, — עשות מעשה סכל — פערקעהרט, טהאָריכט האַנדעלן, поступать неразумно, неумно, необдуманно: נִסְכָּלְתָּ, לֹא שמרת את מצות ה' (ש"א, י"ג, י"ג) — שאול עשה מעשיו בישוב־הדעת, לפי דעתו; אבל בזה נסכל, כי לא שמר מצות ה'. וכן: נִסְכַּלְתָּ על־זאת (דהי"ב, ט"ז, ט'), העבר־נא את עון עבדך, כי נִסְכַּלְתִּי מאד (שמואל ב', כ"ד, יו"ד).

ההפעיל, כעין הנפעל, — עשות מעשה סכל — טהאָריכט האַנדעלן, глупо поступать: עתה הִסְכַּלְתָּ עֲשׂוֹ (בראשית, ל"א, כ"ח) — עשית מעשיך בישוב־הדעת — לפי דרכך, אבל לא לפי הראוי. הנה הִסְכַּלְתִּי ואשגה (ש"א, כ"ו, כ"א). ויש הבדל דק בין הנפעל וההפעיל: שהנפעל קרוב לְטָעוּת, וההפעיל — לְזָדוֹן.

סֶכֶל, שם, פ"א במקרא, — מעשה־שטות בעוות השכל, — פערקעהרטהייט, טהאָרהייט, дурь, глупость: נִתַּן הַסֶּכֶל במרומים רבים (קהלת, יו"ד, ו"ו) — והפוכו: „וַעֲשִׁירִים בשפל ישבו" — אנשי הגדולה והמעלה.

סִכְלוּת, — בהוראת הקודם, — פערקעהרטהייט, — дурь, глупость — והפוכו — חָכְמָה: יתרון לַחָכְמָה מן־הַסִּכְלוּת (שם, ב', י"ג) — וענינו, כנראה מתוכן המאמר, התחכמות משובשת. תחלת דברי פיהו סִכְלוּת (שם, יו"ד, י"ג), ולאחז בְּסִכְלוּת (שם, ב', ג'), ונרדף עם הוֹלֵלוּת: וְהוֹלֵלוּת וְסִכְלוּת (שם, שם, י"ב), ופ"א — בשי"ן שמאלית: ודעת הוֹלֵלֹת וְשִׂכְלוּת (שם, א', י"ז). ובמדרש: סִכְלוּת זו הטרחות (קהלת רבה, י"א).

סְכַל, ארמית, מיסודו של סְכָא, סכי, בהוראת הַבָּטָה והתבוננות — איינזעהען, ערקענגען, — познавать, узнать — דומה לפעל שכל בעברית: חדל להשׂכּיל (תהלים, ל"ו, ד') — תרגומו: פסק לְמִסְכַּל. ורגיל הרבה במשנה בבנין התפעל בהוראתו הטבעית והמוסרית: שכבר הייתי מִסְתַּכֵּל והיינו בתוך התחום (עירובין, ד', ב') — בעטראַכטען, обдумать. הִסְתַּכֵּל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה (אבות, ב', א'), כל זמן שהיו ישראל מִסְתַּכְּלִין כלפי מעלה (ר"ה, ג', ה'), כל הַמִּסְתַּכֵּל בארבעה דברים ראוי לו כאילו לא בא לעולם (חגיגה, ב', א'). ומהפעל הזה יצא, כנראה, השם סוּכְלְתָנוּ, כמו שתרגם יונתן: בחכמה בִּתְבוּנָה (שמות, ל"ב, ל"א) — בחוכמתא בְּסוּכְלְתָנוּ. — ומזה: אנת שלמה אן חכמתך, אן סוּכְלְתָנוּתָךְ (שבת, ל', ע"א).

סְכַם, ארמית, מיסודו של סוף, ובמשנה: א) עיקרו — ספירה, פקידה — צאָהלען, מוסטערן, считать, осмотрѣть, опредѣлить количество: אשר פְּקָדוּ את בני ישראל (במדבר, כ"ו, ס"ג) — ת"י: די סְכָמוּן. וענינו, לפי הנראה, גמר והשלמת הַמִּסְפָּר, — איינע צאָהל שליעססען, בעשטיממען, под-вести итогъ — ומזה במשנה: מנין שהוא סוֹכֵם את הארבעים (מכות, ג', יו"ד) — (כן ראוי לגרום במשנה, ולפנינו, סמוך לארבעים. — ועיין שם בגמרא כ"ב, ע"ב, בהגהת הגאון ר' ישעיה פיק) — ופירש"י: חשבון, הַמַּשְׁלִים סכום של ארבעים. — ומזה: ב) היות נמנה לְדָבָר, במובן השתוות־הדעות, — זיך צו יעמאַנד צאָהלען, איבעראיינשטיממען, соглашаться: וסכמין מן שמיא על דעתהון (תרגום רב יוסף, דהי"א, ד', כ"ג). ומזה — במובן פעל. יוצא — כוון הדבר והלומו לדעת הזולת — אין איבעראיינשטיממונג ברינגען: וְסַכֵּם יתהון על דעתא דלעיל (תרגום יונתן, במדבר, כ"ז, ה').

ההפעיל, — היות נמנה לְדָבָר, להחזיק בו ולקיימו — איבעראיינשטיממען, איינווילליגען, согласиться: ואהי מַסְכִּים לכל מה דאת עבדת (תרגום, שיר-

השירים, ח', י"ג). ומצוי בדחז"ל: שלשה דברים עשה משה מדעתו, וְהִסְכִּים הקב"ה עמו (שבת, דף פ"ז, א'), ואתה דורש וּמַסְכִּים לשמועה (ספרא, ויקרא, פרשה ד'). ובדא"ם: „עָלָה בְמוּסְכָּם"; „שֵׁם הַמּוּסְכָּם". (עיין הסכמה).

סְכוּם, שם, — מִסְפָּר — צאהל, число, сумма: מונה מִסְפָּר לכוכבים (תהלים, קמ"ז, ד') — תיב"ע: מני סְכוּם. וְתֹכֶן לבנים (שמות, ה' י"ח) — ת"א: וּסְכוּם לבניא. ובגמרא: ובלבד שלא יזכיר לו סְכוּם מדה סְכוּם מקח (ביצה, דף כ"ט, ע"ב). ובמדרש: יש להם מִנְיָן ויש להם סְכוּם (שיהש"ר, ז"ו, ט') — הבדילו בין מנין לסכום; והנראה מתוכן המאמר, שבשם מנין כִּוְּנוּ למנין הפרטים כל אחד ואחד בשמו, ובשם סכום כִּוְּנוּ לכלל חשבון הפרטים.

סֶכֶם, בפיוט, — בהוראת הקודם:
ליום זה נרמס סֶכֶם חשבונות וזכרונות, לרבי יוסי בן-יוסי) — ואפשר לפרשו במובן פקודה וגזרה, הבאה לפי חשבונות מעשי בני-האדם: וּפְקֻדַּת כל האדם (במדבר, ט"ז, כ"ט) — ת"י: וּסְכָמוּת כל אינשא.

הַסְכָּמָה, בהגיון, — השתוות, השתתפות:
השם הנאמר בְּהַסְכָּמָה הוא שיהיה ענין מעמיד לשני עצמיות או יותר, כשם „חי" על האדם, הסוס, העקרב והדג („מלות ההגיון", שער י"ג). וכן השתמשו בו המחברים לענין גמר עצה ומסקנת המשא-והמתן בענין — בעשלוּסס, рѣшеніе — וכן במובן חות-דעת לקיום ואשור דבר, — בעווילליגונג, אפראָבאַציאָן, потвержденіе.

סָכַן, פעו"י, הקל, — עיקרו: א) ניהול וכלכול — שאַפֿען, פֿערואָרגען, פֿערוואלטען, доставить, снабжать, управлять. — ומזה — בבינוני, במובן ש"ת, — סֹכֵן, — פקיד מכלכל צרכי-הבית — פֿערוואלטער: הַסֹּכֵן הזה וכו' אשר על-הבית (ישעיה, כ"ב, ט"ו); ותהי-לו סֹכֶנֶת (מ"א, א', ב') — מְכַלְכֶּלֶת — פֿערואָרגערין, управляющая — ומזה: ב) השתדלות בדבר ליהנות ממנו — נוטצען, ערטראַג ברינגען, принести пользу, быть полезнымъ: הוכח בדבר לא יִסְכּוֹן (איוב, ט"ו, ג') — והכפל: „מלים לא יוֹעִיל בם". לא יִסְכָּן-גבר ברצתו עם אלהים (שם, ל"ד, ט'), מַה-יִּסְכָּן-לָךְ (שם, ל"ה, ג') — והכפל: „מה אוֹעִיל מחטאתי". הֲלָאֵל יִסְכָּן-גָּבֶר, כִּי-יִסְכֹּן עָלֵימוֹ מַשְׂכִּיל (שם, כ"ב, ב') — המחוור שבפירושים הוא פירוש הרלב"ג: האם יועיל האדם להש"י כאשר יועיל המשכיל אל-עצמו בישרו דרכיו — ומלת עלימו מוסב על השם החסר, ומובן בכח המאמר, והוא השם דרכים, הבא בכתוב הסמוך: „ואם-בצע כי-תַתֵּם דרכיך". ובפיוט: אמנם כן יצר סוֹכֵן בָּנוּ (מעריב ליוה"כ) — מתעסק ושליט בנו — וואלטען, управляетъ нами.

ההפעיל, כענין הקל, יוצא, — כלכול, ניהול ויעוד — לייטען, בעזיכטיגען, בעשטימטען, управлять, опредѣлить: וכל דרכי הִסְכַּנְתָּה (תהלים, קל"ט, ג'). ובמובן עומד: הַהַסְכֵּן הִסְכַּנְתִּי לעשות לך כה (במדבר, כ"ב, ל') — אם הייתי נוהג לעשות לך כה, כלומר אם למודה אני. — ובא: הַסְכֶּן-נא עמו וּשְׁלָם (איוב, כ"ב, כ"א) — רש"י פירש: „למוד להיות עמו שלם ותהיה שלם". והנראה, שטעמו — כַּלְכֵּל מעשיך עמו, כלומר התהלך עמו, וּשְׁלָם — וְהִמָּסֵר לרצונו. (עיין שלם). ולדעת רש"י, בא גם בבינוני פועל: הַמְסֻכָּן תרומה (ישעיה, מ', כ') — המלומד להבחין בין עץ המתקיים לשאר עצים, — והוא נמשך אל השם תרומה: המלומד בהפרשת, ברירת העצים. (ועיין סכן ב).

מִסְכֶּנֶת, — בית אוצרות לתבואה, לכלכל בה את העם לעת הצורך — פּראָוויאַנטהויז, מאַגאַזין, магазинъ.

עָרֵי מִסְכְּנוֹת (שמות, א׳, י״א), кладовая: וּמִסְכְּנוֹת לתבואת דגן (דהי״ב, ל״ב, כ״ח).

ב) סכן, מקורו ערבית, בהוראת **היותשח, שָׁפָל**,— געביינט, גידריג זיין. ובא בארמית בפעל בבנין אַפעל,—ענה, הוריש— ארם מאכען: ה׳ מוֹרִישׁ ומעשיר (ש״א, ב׳, ז׳) — תיב״ע: מְמַסְכֵּן ומעתר. ובמקרא— בבנין פועל בבינוני: הַמְסֻכָּן תרומה עץ לא ירקב יבחר (ישעיה, מ׳, כ׳) — העני היורד מנכסיו. (הרד״ק). (ועיין סכן א). ובדרך השאלה אמרו במדרש, על פסוק „וחכמת הַמִּסְכֵּן בזויה״: זה זקן, שהוא יושב וּמְסַכֵּן בדבריו, כגון זקן שהוא דורש „לא תכירו פנים״ והוא מכיר פנים וכו׳ (קהלת רבה, ט׳, ב׳) — ופירש במ״כ: עושה דבריו רשים ודלים; והנראה, שהוא מוריד ומשפיל מעלתו בדבריו. — ובארמית ובגמרא בא גם באתפעל: רֻשַּׁשְׁנוּ (מלאכי, א׳, ד׳) — תיב״ע: אִתְמַסְכַּנְנָא. — ובגמרא: כל העוסק בבנין מִתְמַסְכֵּן (סוטה, י״א, ע״א). וכן בנו פעל מן השם מִסְכֵּן: שֶׁמְּמַסְכְּנוֹת את בעליהן (שם).

מִסְכֵּן, ש״ת, — עני, אביון — ארמער, דירפטיגער, бѣдный, неимущій: טוֹב ילד מִסְכֵּן וחכם (קהלת, ד׳, י״ג), אִישׁ מִסְכֵּן וחכם (שם, ט׳, ט״ו), וחכמת הַמִּסְכֵּן בזויה (שם, שם, ט״ז). וכולל ג״כ איש עָנָו ושפל בעיניו. — ולא נמצא רק בס׳ קהלת

מִסְכֵּנוּת,—דלות, עניות—ארמוטה, דירפטיגקייט, скудость, бѣдность: אשר לא בְמִסְכֵּנֻת תאכל בה לחם (דברים, ח׳, ט׳).

ג) סָכַן, ארמית,— עיקרו — סכה, בהוראת דקירה, כריתה, פיצוע — שטעכען, איינשניידען, פערוואונדען, פערלעטצען, ранить, быть повреждену (עיין סכה), ומזה — התנגף, התנזק נזק קרוב למיתה — אין געפאהר געראטהען, — очутиться въ опасности ומזה במקרא, בבנין נפעל: בקע עצים יִסָּכֶן בם (קהלת, יו״ד, ט׳). ומצוי במשנה, בפיעל, בענין פגיעת פגע רע המביא לידי מיתה: וְסִכַּנְתִּי בעצמי מפני הלסטים (ברכות, א׳, א׳) — איינער געפאהר זיך אויסזעטצען, אין געפאהר ברינגען, — подвергаться опасности — ובפועל: הַמְסֻכָּן (גיטין, ז׳, ה׳)—חולה, שיש בו חשש-מיתה.—בהמה מְסֻכֶּנֶת (ביצה, ג׳, ג׳)— געפאהרליך קראנק זיין. ור׳ יהודה הלוי אמר על-דרך-המליצה: אֲסַכֵּן בעצמי ואשכח אשמי (דיואן). — ובא גם בהתפעל: לא תִסְתַּכֵּן נפשך (ירושלמי, ברכות, פרק ג׳), שעל עסקי מילה נִסְתַּכֵּן משה (שמות רבה, ה׳), במקום שֶׁמִּסְתַּכְּנִין וקורין (ירושלמי מגילה, פ״א).

סַכָּנָה, ש״נ, — פגע רע, שיש בו חשש-מיתה—געפאהר, опасность: „כי בְנַפְשוֹתָם הביאום״—תרגומו: דאזלו בְסַכָּנַת נפשיהון (תרגום רב יוסף, דהי״א, י״א, י״ט); המהלך במקום סַכָּנָה (ברכות, ד׳, ד׳), העושה תפלתו עגולה סַכָּנָה (מגילה, ד׳, ה׳); מִסַּכָּנָה ואילך (כתובות, דף ג׳, ע״ב) — זמן הרדיפות של גזירות שמד. — וביחוד, כשיש בפגע רע חשש-מיתה, השם סכנה נקשר עם נֶפֶשׁ - „סַכָּנַת-נְפָשׁוֹת״. (עיין בבלי, ביצה, כ״ב, ע״ב; ובירושלמי, תרומות, פרק ח׳, בדה״מ: הומר בְּסַכָּנַת נְפָשׁוֹת).

סִכּוּן, ש״ז, — בהוראה הקודמת — געפאהר, опасность: חסרון כיס וְסִכּוּן נְפָשׁוֹת (ירושלמי, קדושין, פרק א׳, ז׳).

סַכִּין, ש״נ, — מַאֲכֶלֶת, ששוחטין בה וממיתים בע״ח: הַמַּאֲכֶלֶת (בראשית, כ״ב, יו״ד) — ת״א: סַכִּינָא. ובמשנה: נפלה סַכִּין (חולין, ב׳, ג׳), סַכִּין שנמצאת (שקלים, ח׳, ג׳). ובדרך המליצה אמרו: סַכִּינָא חריפא מפסקא קראי (ב״ב, קי״א, ע״ב) — חותך וקורע את המקראות ומסרסם כמו בסכין חריפא.—ובמקרא: שַׂכִּין. (עיי״ש)

סָכַר, פ״י, דומה לפעל סגר, עיקרו—אטימה, סתימה — פערשטאָפּפען, פערשליעססען · затыкать.

הנפעל: וַיִּסָּכְרוּ מעינת תהום (בראשית, ח׳, ב) — פערשלאָססען ווערדען, быть затыкаему — ובהשאלה: יִסָּכֵר פי דוברי־שקר (תהלים, ס״ג, י״ב). ובגמרא — גם בקל: סוֹכְרִין את הנהרות (תענית, י״ג, ע״א). (עיין שֶׂכֶר).

הפיעל, — מסירה ביד־שונא — איבערליעפערן, выдать, передать: וְסִכַּרְתִּי את מצרים ביד אדנים קשה (ישעיה, י״ט, ד׳) — כמו: סִגַּר אלהים היום את איבך בידך (ש״א, כ״ו, ח׳).

שֶׂכֶר, ש״ז: עֹשֵׂי שֶׂכֶר אגמי־נפש (ישעיה, י״ט, י״ד) — תרגומו: „אתר, דהוו עבדין סִכְרָא וכנשין מיא״ — וכן פירש״י — והוא מן סכר בחלוף הס׳ בשי״ן, — סגירת מים בתעלות ובנהרות להמשיכם למקום המצטרך — שלייזען, шлюзы. (ועיין שׂכר).

סַכָּר, במשנה, — המתעסק בעשית סכירה למים — שלייזענמאַכער, шлюзный мастеръ: מצודות הַסַּכָּרִין (כלים, כ״ג, ה׳).

אַסְכָּרָה, ש״נ,—מַחֲלַת־הגרון, שחונקת— קרופּ, דיפטעריטיס, крупъ, дифтеритъ: אַסְכָּרָה באה לעולם וכו׳ על לשון־הרע וכו׳, מאי קרא — „כי יסכר פי דוברי־שקר" (שבת, ל״ג, ע״ב); ואם זה על דרך הדרש — נראה שהשם אסכרה נגזר מן הפעל סכר, ואמרו: מה זו מתחלת בבני־מעים וגומרת בפה (שם). ויש גוזרים אותו מלשון יונית: ἐσχάρα — בראנדארטיגער שאָרף.

סכת, פ״א במקרא, בבנין הפעיל: הַסְכֵּת ושמע (דברים, כ״ז, ט׳) — ענינו, לפי מקומו, הקשבה ושימת־לב — פערנעהמען, אויפמערקזאַם זיין, внимать —לדעת בן־זאב, יסודו סכה בארמית, בהוראת הבמה והשקפה— בעטראַכטען. ולתרגום השבעים, ענינו— חרישה, שתיקה — שטילל, רוהיג זיין. וכן הוא בערבית — שכת, דומה לפעל שקט. — ובפיוט — גם בקל: סָכוֹת רחשי (מעריב יוה״כ), יה כְּסָכַת אנקת גביר (קרובות, א׳ דר״ה).

סַל, שם, — כלי־קבול עשוי מנצרים קלועים — קאָרב, корзина—ונגזר, לפי הנראה, מן השם סוֹל, שהוא שבט ונצר דק, (עיין סול, סלל): סַל אחד (שמות, כ״ט, ג׳), וּבַסַּל העליון (בראשית, מ׳, י״ז), שלשת הַסַּלִּים (שם, שם, י״ח), שלשה סַלֵּי חֹרִי (שם, שם, ט״ז), סַל המצות (ויקרא, ח׳, ב׳), הבשר שם בַּסַּל (שופטים, ו׳, י״ט). ובגמרא, בדרך־מליצה, אמרו: אינו דומה מי שיש לו פת בְּסַלּוֹ למי שאין לו פת בְּסַלּוֹ (יומא, ע״ד, ב׳).

סְלוּלָה, במשנה, — סל גדול—גראָססער קאָרב: הבאים מן הַסְּלוּלָה (ע״ז, ב׳, ז׳; ובגמרא, ל״ט, ע״ב). והח׳ לעווי מביא הגירסא סְלִילָה ביו״ד, אף שבתוספתא: (שם, פ״ד) הוא בוי״ו. ולפי דעתו, השם הזה הוא כפול לסימן ההקטנה וענינו סל קטן—קאָרבכען, корзиночка.

סַלְסִלָּה, עיין סלל.

סָלָא, סָלָה, לא נמצא כי אם בבנין פועל, מיסודו של סל, סלל, עיקרו — נדנוד ונענוע; ומזה — העלאה ע״י שלשול מלמטה למעלה, וזה במובן העלות דבר במאזנים על־ידי הדבר השוקל אותו — אויפגעוואָגען ווערדען, быть взвѣшиваему: הַמְסֻלָּאִים בפז (איכה, ד׳, ב׳), ובה״א: לא תְסֻלֶּה בכתם אופיר (איוב, כ״ח, ט״ז). וכן נראה ממאמרם על דרך הדרש על זמרי בן־סָלוּא: בן, שֶׁסִּלֵּא עון משפחתו (במדבר רבה, כ״א) — שקלם, כלומר — שקול כנגד כלם.

סִלָּא, שע״פ,—מקום בסמוך לירושלים: בית מלא היורד סִלָּא (מ״ב, י״ב,

כ"א). ולדעת פירסט, הוא שנאמר עליו (בדהי"א, כ"ו, ט"ז): שער שלכת בַּמְסִלָּה העולה.

סָלוּא, שע"פ, — אבי זִמְרִי (במדבר, כ"ה, י"ד).

סַלּוּא, שע"פ, — בן מְשֻׁלָּם מבני בנימן (דה"י"א, ט', ז'); ובנחמיה (י"א, ז'): סַלֻּא.

סלד, פעם אחת במקרא בבנין פ י ע ל: וַאֲסַלְּדָה בחילה לא יחמול, כי לא כחדתי אמרי קדוש (איוב, ו"ו, י"ד) — רבו הפירושים בו. תרגומו: נַאֲבוּעַ ברתיתא. ורש"י פירשו מלשון משנה: אתחולל בדאגה ובחילה. ובגמרא (שבת, דף מ', ע"ב) פירש רש"י: ואדאג ברעדה ואמשך (אסוג אחור) מתלונתי, מדאגת יום-הדין, אם הייתי יודע שמיתתי קרובה ולא יחמול. — והראב"ע אמר: כמו ביצה סלודה, והוא משל לחוזק הכאב והחמה; ובשם רבינו האי פירש מלשון הגבהה. ולדעת הרד"ק, ענינו — היות נכוה בחילה. — ולפי דמיונו לפעל צלד בערבית ושמושו בלשון חכמים, עיקרו — חמום ורתיחה מחמום, ועם-זה — קפיצה ודלוג לאחור; ומענין קפיצה ודלוג הוא גם האמור (בספרא, אמור, קאפ' ב', פרשה ג'): „חָרֻם — זה שחוטמו סולֵד", כלומר: חוטמו מתעקל, ונראה כקופץ כלפי מעלה. — ובמובן המוסרי: רתיחת ההתפעלות והמית הלב מגילה ועליצות, — ע"ד הוראת הפעל בעה, בעא. (עיי"ש). וטעם הכתוב: וַאֲסַלְּדָה — הנני מלא רגשות-שמחה, הם לבי בקרבי בעצם העת שאני סובל חיל גדול בלא חמלה, וזה יען כי על-כל-פנים לא כחדתי אמרי קדוש. ובמשנה — בענין קפיצה לאחור: ומפני שהיא סולֶדֶת לאחורה (מכשירין, ה', יו"ד) — העמוד השותת חוזר לאחוריו, — ובמובן הטבעי: חוטמו סולֵד (בכורות, דף מ"ג, ע"ב), לובן ביצה סולֵד מן האור (גיטין, נ"ז, ע"א), יד סולֶדֶת בהן אסור (שבת, מ"ם, ע"ב). ומענין חמום אמרו בירושלמי: היו מְסַלְּדוֹת זו את זו (גיטין, פרק ח') — מחממות זו את זו דרך ניאוף. וכן: הַמְסַלֶּדֶת בבנה (שם). ובגמרא בבלית בענין זה אמרו: נשים המסוללות זו בזו (יבמות, דף ע"ו, ע"א), (ועיין סלל), ונוסח הירושלמי נראה עיקר. — אדם מריח ריח גפרית ונפשו סולֶדֶת עליו (ב"ר, נ"ח) — אויפשוידערן, встрепенуть — ובפיוט השתמשו בפעל סלד במובן רוממות של שבח ותהלה, — לאָבפרייזען, восхвалить: אֲסַלֵּד בשבח ותודה (יוצר, ליום א' דסוכות), וִיסַלְּדוּ בחילה פניך (מוסף לר"ה) — ונראה שפירשו גם את הכתוב כן: „ואסלדה בחילה" — אשבח וארומם ברעדה, ע"ד: „וגילו ברעדה". — מְסַלְּדִים ומשבחים (מעריב, ח' דפסח). ועשו ממנו שם:

סֶלֶד, — שֶׁבַח — לאָבערהעבונג, хвала: סֶלֶד ורון (אופן, ח' דפסח). ועל-הרוב — על משקל

סִלּוּד: סִלּוּדוֹ כגדלו (מוסף יוה"כ), בְּסִלּוּדָם יסגרוך (שחרית יוה"כ).

סֶלֶד, שע"פ, — מבני יהודה (דהי"א, ב', ל"ד).

סָלָה, פ"י, מקורו ארמית, הקל, פ"א במקרא, — תעוב ומאוס וניאוץ — פעראַכטען, שמאָהען: סָלִיתָ כל שגים מחקיך (תהלים, קי"ט, קי"ח). וכן הוא בארמית.

הפיעל, מן הקל, בחזק המדרגה, — תעוב, הדחה או רמיסה — פערשטאָססען, ניעדערטרעטען: סִלָּה כל אבירי (איכה, א', ט"ו). ולא נמצא יותר. וקרוב לשמוע דעת פירסט, שעיקר הוראתו — דקירה וכריתה, ובא לענין תעוב ע"ד הפעל חרף, נאץ, לפי שהמחרף והמנאץ כמו דוקר וקורע בשר המחורף. (עיין חרף). ומזה נגזר:

סְלוֹן, שם, — קוֹץ דוקר — דאָרן, терн‍ъ: סִלּוֹן ממאיר (יחזקאל, כ"ח, כ"ד). ועמ"א:

סַלּוֹן: סרבים וְסַלּוֹנִים (שם, ב', ו"ו). ובארמית — סִלְוָא: וּבְחוֹחַ (איוב, ס', כ"ו) — תרגומו: וּבְסִלְוָא. וקריב לזה גם בערבית. ובגמרא: דחרזיה סִילְוָא (ע"ז, כ"ח, ע"ב), „רב (נ"א: רב פפא) לא שביק לבריה למשקל ליה סִילְוָא" — פירושו: לא נתן לבנו להוציא מבשרו קוץ, שנתחב בבשרו, לבל יעשה באביו חבורה, שמוציאה דם (סנהדרין, פ"ד, ע"ב); וע"ד מליצה: מחינא לך בְּסִילְוָא, דלא מבע דמא (כתובות, צ"א, ע"א) — אכה אותך בקוץ, שאינו מוציא דם בנוקבו בבשר, כלומר — שמתא ונדוי.

סלה, עיין סלא.

סֶלָה, — מלה מצויה בשירי תהלים פעמים הרבה, ובספר חבקוק שלש פעמים בפרשה אחת; תרגומה: לְעָלְמִין. וכן אמרו בגמרא: תנא דבי ר"א בן יעקב כל מקום שנאמר נצח סֶלָה ועד אין לו הפסק עולמית (עירובין, נ"ד, ע"א). ובהוראה זו באה המלה הזאת בתפלה כמה פעמים: „וקרבתנו לשמך הגדול סֶלָה באמת". אך מפני שאין המלה בהוראה זו מתישבת בכל המקומות שבאה שם, היה מדעת הרד"ק לאמר, שאין המלה הזאת כי אם מלת־נגון, שהיו המנגנים משלימים בה את נגוניהם בשירי התפלות בהגבהת הקול, — והוא משרש סלל, בהוראת הֲרָמָה; ועיקרה — סַל, סֵל, — ע"מ צֵל, — ובתוספת ה"א בא סֶלָה ע"מ הֵרָה. והרר"י בריל הטעים דבריו ואמר, שהיתה המלה סֶלָה סימן להמנצח־בנגינות לסדר את הנגון באותו הערך הראוי למקהלות ובהרמת־הקול וכדומה לזה; ובגזרתה — דעתו, שהיא משרש סלל, במובן דְּרִיכָה, והתיחדה לענין דרך המוליך ומעביר את הנגון מערך לערך ומתכונה לתכונה (הקדמה לבאורו לתהלים). — וגיזיניוס גוזר אותה משרש שלה, במובן מנוחה, בענין שהיא סימן למנוחת המנגנים — פויזע. — ופירסט מפרשה במובן הַפְסֵק וסלוק — פינאל. — ולדעתנו, לא רחוק לשער, שעיקר הוראתה — המשכה והארכה בשלשול הקול, — לפי עיקר הוראת הפעל סלל, (עיין שם); ומזה יצא לחז"ל לפרשה בכמה מקומות בענין התמדה לארך־ימים, — ובאמת יש מקומות, שהוראה זו מתישבת שם, כמו: על עמך ברכתך סֶלָה (תהלים, ג', ט'), הוא מלך הכבוד סֶלָה (שם, כ"ד, יו"ד), אשר אָהֵב סֶלָה (שם, מ"ז, ה'), עד־עולם סֶלָה (שם, מ"ח, ט') וכדומה הרבה. אבל, לכל הפירושים, יקשה מה שבכמה מזמורים באה המלה הזאת שלש או שתי פעמים, כמו במזמור ג', כ"ד, ל"ב, מ"ו, וכדומה, ובהרבה מזמורים חסרה לגמרי — והרי כלם נתנו לשיר במקהלות. וצ"ע.

סַלּוּ, שע"פ, — מראשי האבות לכהנים בימי נחמיה (נחמיה, י"ב, ז') — ונקרא ג"כ סַלַּי (שם, שם, כ')

סַלַּי, שע"פ, — מבני בנימן (שם, י"א, ח').

סָלַח, פ"י, הקל, — נשיאות חטא וכפרה — פערגעבען, פערצייהען, простить — ומתיחס אל החֵטְא ואל החוטא, בקשור הלמ"ד: וְסָלַחְתָּ לעוננו ולחטאתנו (שמות, ל"ד, ט'), וה' יִסְלַח לָהּ (במדבר, ל', ו"ו), הַסֹּלֵחַ לכל עונכי (תהלים, ק"ג, ג'); ובזולת הקשור: כי ירבה לִסְלוֹחַ (ישעיה, נ"ה, ז'), סְלַח נא (עמוס, ז', ב'), ה' סְלָחָה (דניאל, ט', י"ט).

הנפעל, — ביחוס אל החטא, — פערגעבען ווערען: וְנִסְלַח להם כי שגגה היא (במדבר, ט"ו, כ"ה).

סַלָּח, ש"ת, — פערגעבער, прощающій:

כי אתה ה׳ טוב וְסַלָּח (תהלים, פ״ו, ה׳). ובתפלות יום־הכפורים—ע״מ הארמי:

סַלְחָן: „כי אתה סַלְחָן לישראל״. וי״ג: סָלְחָן.

סְלִיחָה, שה״פ,—פערגעבונג, прощенiе: כי עמך הַסְּלִיחָה (תהלים, ק״ל, ד׳), וברבוי: ואתה אלוה סְלִיחוֹת (נחמיה, ט׳, י״ז), הרחמים וְהַסְּלִיחוֹת (דניאל, ט׳, ט׳). ובגזרתו—נראה דעת גיזיניוס, שנגזר משרש סלה, סלל, בהוראת נשיאה והרמה, ובא הפעל סלח ע״ד הפעל נשא: „נוֹשֵׂא עָוֹן״.— והורגלו לכנות בשם „סְלִיחוֹת״ את התפלות והפיוטים, שנתחברו בזמנים מאוחרים ע״י פייטנים אשכנזים וספרדים לימי־הצומות ולימים־נוראים מסוף חדש אלול עד יום־כפור.

סַלְכָה, שע״פ, — עיר מערי הבשן, אשר נפלה בגורל למטה גד: עד סַלְכָה ואדרעי (דברים, ג׳, יו״ד), בהר חרמון וּבְסַלְכָה (יהושע, י״ב, ה׳)— ונמצאת עד־היום בשם „סלכת״ שבע פרסאות מבאטטרא מזרחה. בלשון ערבית יש במשמע הפעל שלך — הליכה — וואנדערונג, странствованiе.

א) **סָלַל**, פ״י, עיקרו—דריכה, טרעטען, שטאמפפען, топтать— ומזה, הקל, — דריכה במובן דישה: סָלּוּהָ כמו ערמים (ירמיה, נ׳, כ״ו) — דושו אותה (רש״י). ומזה — דריכת דֶּרֶךְ, לישרו ולכבשו — אויסטרעטען, באהנען, утаптывать, проторить, равнять: סֹלּוּ־סֹלּוּ פנו־דרך (ישעיה, נ״ז, י״ד), סֹלּוּ סֹלּוּ הַמְסִלָּה סקלו מאבן (שם, ס״ב, יו״ד). ומזה: סֹלּוּ לרכב בערבות (תהלים, ס״ח, ה׳) — פנו־דרך לפני ארון ה׳ הרוכב בערבות; והוא ע״ד מליצת: יַשְּׁרוּ בערבה מְסִלָּה לאלהינו (ישעיה, מ׳, ג׳). ועיין בסמוך. נִיָּסֹלּוּ עלי דרכם (איוב, י״ט, י״ב) — כובשים דרכם עלי. וכן: נִיָּסֹלּוּ עלי ארחות אידם (שם, ל׳, י״ב). ובבינוני פעול: דרך לֹא־סְלוּלָה (ירמיה, י״ח, ט״ו)— געבאהנט. וארח ישרים סְלֻלָה (משלי, ט״ו, י״ט). ולדעת הריק״ם הנכונה, עיקר הוראת הפעל סלל — הרמה והגבהה, ובא לענין הַיְשָׁרַת־הדרך, לפי שהיא נעשית על־ידי הרמת האבנים והמכשולים מן הדרך או לפי שמרימים את־הדרך באבנים שמשימים להשוות הגומות; ופירש: סָלּוּהָ כְמוֹ־עֲרֵמִים (ירמיה, נ׳, כ״ו) — עֲשׂוּ תלים תלים משללה, כמו שגודשים ערמים זה על־זה. — ומזה בהשאלה: סֹלּוּ לרכב בערבות (תהלים, ס״ח, ה׳)—רוממות ונשיאות בשירי־תהלה, וזה מסכים אל האמור שם בסמוך: וְעִלְזוּ לפניו. -- ודעת הריק״ם בכללה היא הנכונה, על־פי דמיון השרש הזה עם דלל, תלל וזלל. (עיין הערה לשרש סלל ב). ובפיוט: שיחים בדרך מטעתם סוֹלְלִים (קרובות, א׳ דסוכות) — מגביהים, נושאים.

הפיעל, ע״ד המרובעים, פ״א במקרא: סַלְסְלֶהָ ותרוממך (משלי, ד׳, ח׳)— לדעת הרד״ק, טעמו—רוממות — ערהעבען, האָכאַכטען, מסכים אל ותרוממך: אם תרוממה — תרוממך. ובמדרש שיר־השירים — בפעול: הַמְסוּלְסָל שבשירים (שיה״ש, א׳, א׳). ובפיוט — בענין שבח ותהלה: שרפים סובבים יְסַלְסְלוּ בקול (קרובות, א׳ דר״ה). והשתמשו בו גם בהפעיל: לְהַסְלִיל ארח ולישר עקב (יוצר לש״ת)

מַסְלוּל, ש״ז, פ״א במקרא, — געבאהנטער וועג, торная дорога: והיה שם מַסְלוּל ודרך (ישעיה, ל״ה, ח׳). ומצוי השם בספרי חכמת־התכונה: „מַסְלוּל־הַשֶּׁמֶשׁ״; „מַסְלוּל־הירח״ (קדוש החדש, רמב״ם).

מְסִלָּה, ש״נ, — דרך גדולה כבושה ומתוקנת להליכת עוברי־דרכים, — געבאהנטער וועג, торная дорога: ישרו בערבה מְסִלָּה (ישעיה, מ״ם, ג׳), בַּמְסִלָּה נעלה (במדבר, כ׳, י״ט), וּמְסִלֹּתַי יְרֻמוּן (ישעיה, מ״ט, י״א)—והקודם:

ושמתי כל־הרי לַדָּרֶךְ — ההרים ישפלו והמסלות ירומו והיו כלם למישור. מְסִלּוֹת בִּלְבָבָם (תהלים, פ״ד, ו״ו) — ע״ד: שִׁתִי לִבֵּךְ לַמְסִלָּה (ירמיה, ל״א, כ״א) — המסלות, שהם עולים בהן לירושלים, שמורות בלבבם.— וע״ד ההשאלה: הכוכבים מִמְּסִלּוֹתָם (שופטים, ה׳, כ׳). ובמובן מנהג משפט: מְסִלַּת ישרים (משלי, ט״ו, י״ט) — ע״ד שמושי השם ארח, דרך. — ובא: ויעש המלך את עצי האלגומים מְסִלּוֹת לבית ה׳ (דהי״ב, ט׳, י״א) — בתרגום רב יוסף: כְּבְשַׁיָּא לְסָעֵיד. — וכן במלכים א׳ (יו״ד, י״ב) כתוב במקומו: מִסְעָד. והוא — כדרך שעושים מסעדים לעולים בדרך מעלות ומדרגות.

סֹלְלָה, ש״נ, — תל גבוה ששופכים מעפר הצרים מסביב לעיר להביאה במצור ולירות משם אליה — אויפגעשיטטעטער וואלל, : валъ, насыпь
וישפכו סֹלְלָה אל העיר (ש״ב, כ׳, ט״ו), ושפכו על ירושלם סֹלְלָה (ירמיה, וי״ו, וי״ו).

סִלּוּל, בפיוט, שה״פ, — אנבאהנען, : проложить путь: סִלּוּל מְסִלָּתֵנוּ ישר לצעוד (קרובות, ב׳ דר״ה).

סִלְסוּל, בגמרא, — התנשאות, התנהג בדרך־כבוד, — פארנעהמטהון, : выказать важность: נהגו כהנים סִלְסוּל בעצמן (קדושין, ע״ח, ב׳). ובפיוט — בענין שבח: וְסִלְסוּל לברוך ממקומו מרבות (סלוק, א׳ דר״ה).

סַלְסִלָּה, ש״נ, דומה לשם זַלְזַל, במקרא ברבוי: סַלְסִלּוֹת—ענפי־הגפן הדקים התלוים כתלתלים,—ראנקע: כבוצר על סַלְסִלּוֹת (ירמיה, וי״ו, ט׳) — וי״מ בהוראת סַל. — ודחוק.

ב) סָלַל, — כפי הנראה, דומה לפעל דלל, בעיקר הוראת נענוע ונדנוד, ומזה — הפיכה בדבר וחזרה על כל צדדיו, ההתעסקות והשקידה בו, — הין אונד הער ווענדען, זיך מיט עטוואס בעשעפטיגען, ומזה — בפיעל ע״ד המרובעים: סַלְסְלֶהָ ותרוממך (משלי, ד׳, ח׳) — ובפירש״י הַפְשֵׁהָ, הֱיֵה חוזר עליה לדקדק בה,— ע״ד שאמרו חז״ל: הפוך בה והפוך בה (אבות, ה׳, כ״ב); ומסכים עם ההקבלה: „תכבדך כי תחבקנה״, כי ההפכה בדבר דומה לחבוק. — ומזה במשנה, בנזיר: הריני מְסַלְסֵל (נזיר, א׳, א׳) — ובגמרא על־זה: ממאי דהדין סִלְסוּל שערא? כדאמרה ליה ההיא אמתא: עד מתי אתה מְסַלְסֵל בשערך — אימא תורה, דכתיב: סלסלה ותרוממך (נזיר, דף ג׳, ע״א) — ופירש״י: הריני מְסַלְסֵל, משמע דליעבד מידי דליהוי מהפך בגידול וכו׳, ואימא תורה — שמקבל עליו ללמוד תורה וקאמר, שיהא מהפך בה וכו׳.—ואפשר שמזה גם מה שאמרו: שיר השירים—הַמְסוּלְסָל שבשירים (שיהש״ר, א׳, א׳) — שהפך בו הרבה ושקד עליו לעשותו על צד היותר טוב.—ובמובן אחר ע״ד הכפולים: הַמְסוּלֶלֶת בבנה קטן (סנהדרין, ס״ט, ב׳)— מתעסקת עמו בחבוק וניפוף דרך־נאוף.— וכן: נשים הַמְסוּלָלוֹת זו בזו (יבמות, ע״ו, א׳). (ועיין סלד).

ההתפעל: עודך מִסְתּוֹלֵל בעמי לבלתי שלחם (שמות, ט׳, י״ז) — א״ת: כְּבֵישַׁת ביה לעמי. וכן פירש״י: והוא מן סלה בהוראת כבישה, לדעתו. וטעמו — לוחץ וכובש. וי״ת: מִתְרַבְרַב. וכן פירש הרד״ק: מתגאה ומתגדל בהם. ועוד יש בו פירושים אחרים. והנראה לנו, שטעמו — מחזיק בהם, מתעסק עמהם ושוקד עליהם ואינו רוצה לעזבם מידו. וזהו: „לבלתי שלחם״, — ע״ד שנאמר: אך בי יָשֻׁב יהפך ידו כל־היום (איכה, ג׳, ג׳). ודומה לו—התעלל, מן עלל: אשר הִתְעַלַּלְתִּי במצרים (שמות, יו״ד, ב׳). (עיין עלל).

סִלְסוּל, בגמרא, — הפוך בדבר: סִלְסוּל שערא (נזיר, ג׳, ע״א)— עניני: האאר קרייזעלן, завивать волосы.

[הערה]. לא רחוק לשער, כי יסוד והוראה אחת להשרשים ס ל, ס ל א, ס ל ל, — נִענוע ונדנוד לכל הקצוות. ומזה — ה ר מ ה דרך שלשול ממטה למעלה ולהפך. ומזה — סָלָא, סָלָה, במובן הרמת כף־המאזנים, שקול; סַלְסִלָּה — לענפי־הגפן הדקים, המשתלשלים ממעלה למטה ומתנודדים ברוח; ס ל ל — בהרמת הדרכים ע"י שפיכת עפר ואבנים, ועם־זה — ת ל ו ל ו צ ב ו ר; וממושג הנענוע והנדנוד יצא ס ל ל בענין ק ל י ע ה ו א ר י ג ה ובא מזה השם סַל — כלי הקלוע מנצרים; סֻלָּם — כלי, שעשוי חוָקים ושליבות; סְלִיל במשנה (עיין שם); וממושג זה יצא הפעל ס ל ל ע"ד המרובעים, ובהתפעל — הִסְתּוֹלֵל, למושג ההפיכה, ההורה בדבר וההתעסקות בו. (ועיין בהערה לשרש דִ ל ל).

סְלִיל, במשנה, — כלי אריגה וטויה: מן הַסְּלִיל לחברו (נגעים, י"א)— כלי חלול, שמחברים עליו המטוה,— האַספּעל, мотушка, мотовило —ובתוספתא: ואלו הן קנה המדה זה הַסְּלִיל (מקואות, ג', ג').

סֻלָּם, ש"ז, יסודו ס ל ל, בהוראת קליעה ושליבה, — כלי, שעשוי שליבות וחוָקים (עֲקָקִים) לעלות ולרדת עליו — לייטער, лѣстница: והנה סֻלָּם מצב ארצה (בראשית, כ"ח, י"ב). ומצוי הרבה במשנה: סֻלָּם המצרי אין לו חזקה (כ"ב, ג', ו"ו)—סֻלָּם קטן, שאין לו ד' שליבות. — וברבוי במין נקבה: וארבע סֻלָּמוֹת לכל אחד ואחד (סוכה, ה', ב'). — בְּסֻלָּם שבצוארו (שבת, ה', ד')— סֻלָּם קטן, שנותנים בצואר החמור, שלא יחזיר ראשו ויתחכך. — ובהשאָלה: אלו צוידי חלזון מִסֻּלָּמוֹת של צור עד חיפה (שבת, כ"ו, ע"א) — מעלות בהרים, שעשויות כ מ ס ל ו ת. — ההוא מְסֻלָּמָא דפרת (סוכה, נ"ג, ע"ב)—ופירש"י: מעלות העשויות כַּמְּהִלּוֹת, שבהן מי פרת עולין תחת הקרקע וכו'. — ועל דרך המליצה אמרו: הקב"ה יושב ועושה סֻלָּמוֹת, משפיל לזה ומרים לזה (בראשית רבה, פ' ס"ח). ובענין שלשלת־יחוס: עד כאן עשו סֻלָּמוֹת לנשיאים, ומכאן ואילך עשו סֻלָּמוֹת למלכים (מדרש רות, ח'). ובסמך על הַסֻּלָּם, אשר ראה יעקב בחלומו, שנאמרו בו דברים הרבה במדרשים ובספרי־המחברים, אמר ר' שלמה עמנואל: כי החכמה סֻלָּם מֻצב ארצה וראשו מגיע אל עולם (מחברות עמנואל, מחברת כ"ח), ור' קלונימוס אמר: וּבְחָכְמַת הַטֶּבַע – מַעֲלוֹת בְּסֻלָּם שֶׁבַע („אבן־בוחן"). ובע"א אמרו: הקורע את הַסֻּלָּמוֹת ואת הלקט ואת המלל לא יצא (שמחות, פרק ט')— ופתרון המלה הזאת פה הוא: תפירות בבגד לחברו לפי־שעה, עשויות כקליעות.

סִילוֹן, במשנה, ש ם, — צנור להוליך מים ממקום למקום — ראֶהר, труба: סִילוֹן של צונן (שבת, ג', ד')— סִילוֹן שמוליכים בו מים צוננים. וְסִילוֹנוֹת אעפ"י כפופין (כלים, ב', ג'). ובדרך השאָלה אמרו: סִילוֹן החוזר מביא את האדם לידי ירקון (ברכות, דף כ"ה, ע"א) — קילוח של מי־רגלים. — הם קלקלו סִילוֹנוֹת שלהם (ב"ר, ל"ב) — במ"כ פירש: „צינורות ונתיבות דרך־העולם". והנראה לנו, שענינו — ק ל ו ח ש ל ש כ ב ת ־ ז ר ע, דרך כנוי למשכב־זכור. ומסכים עם תוכן המאמר. ומקורו בלשון יונית: σωλήν. ובא: הבריכה בדלעת וּבְסִילוֹן (כלאים, ז', א') — לפי המוסכם, ענינו — צ נ ו ר; אבל מה מקום יש לְהַבְרָכָה ב צ נ ו ר? ואפשר לשער, כי ראוי להיות ס ל י ו ן, והוא „ס ל י ו ן ש ל ל ו ף", שנזכר בירושלמי, בסוף פרק ה' דמעשרות; וה„לוף" ידוע, שהוא ממיני הזרעים הטמונים בארץ וגזעו אינו כלה, ומזקין ומתַעבה בקרקע ואח"כ נסוק ונפתח לאורכו. (עיין ערוך, ערך ס ל י ו ן). והיו נוהגים להבריך את הגפן דרך הסרקים האלה, כמו שנהגו להבריך בדלעת.

סוּלִים, ש ם, במשנה, — מִנְעָל, שאין לו עקב ונִקשר ברצועות, — זאָהלע פאַנטאָפֿפֿעל, туфель: סוּלִים שנפסק

מכל מקום טהור (כלים, כ"ו, ד'). ובגמרא: ופרט לסנדל המסוליים, שאין לו עקב (יבמות, ק"ג, ע"ב).

א) סֶלַע, — צור, אבן גדולה וקשה— פעלז, скала: ודברתם אל הַסֶּלַע (במדבר, כ', ח'), כצל סֶלַע כבד (ישעיה, ל"ב, ב'), וכפטיש יפוצץ סָלַע (ירמיה, כ"ג, כ"ט). וברבוי: ומשבר סְלָעִים (מ"א, י"ט, י"א). ולפי גדלו יש לו חגוים ונקיקים ושם ישכנו חיות קטנות ועופות, ונאמר בו: סְלָעִים מחסה לשפנים (תהלים, ק"ד, י"ח), יונתי בחגוי הַסֶּלַע (שיה"ש, ב', י"ד), ובנקיקי הַסְּלָעִים (ישעיה, ז', י"ט), ובסעפי הַסְּלָעִים (שם, ב', כ"א). וראשו נקרא „שֵׁן": שֵׁן־סֶלַע (איוב, ל"ט, כ"ח). ובבחינת קשיותו נאמר: חִזְּקוּ פְנֵיהֶם מִסֶּלַע (ירמיה, ה', ג'). ועל הסלעים היו בונים מְצָדוֹת: מְצָדוֹת סְלָעִים משגבו (ישעיה, ל"ג, ט"ז). ומזה— השתמשו בו על־דרך־המליצה למעוז ומחסה, כמו שהשתמשו בשם צור: ה' סַלְעִי וּמְצֻדָתִי (ש"ב, כ"ב, ב') — והכפל: צוּרִי אחסה בו. —אומרה לְאֵל סַלְעִי (תהלים, מ"ב, יו"ד), וְסַלְעוֹ מִמָּגוֹר יעבור (ישעיה, ל"א, ט') — רומז אל המלך. — והתיחד לשם־עצם־פרטי בסמיכות אל שם אחר: סֶלַע עֵיטָם (שופטים, ט"ו, ח'), סֶלַע הָרִמּוֹן (שם, כ', מ"ז), סֶלַע הַמַּחְלְקוֹת (שמואל א', כ"ג, כ"ח). ובמלחמת אמציה את אדום נאמר: ותפש את הַסֶּלַע במלחמה ויקרא את שמה יקתאל עד היום הזה (מ"ב, י"ד, ז') — לפי המפרשים, הוא שם־עצם־פרטי: עיר המלוכה בארץ אדום, הנקראת בלשון הסופרים הקדמונים Petra, שענינו סֶלַע, ושעל שמה נקרא חלק מארץ ערב הסמוך לה: Arabia Petrca (סלע ערב); אבל הרשד"ל אינו מסכים לזה מפני ה"א־הידיעה ומפני שנאמר באותו ענין: ועשרת אלפים חיים שבו בני יהודה ויביאום לראש הַסָּלַע וגו' (דהי"ב, כ"ה, י"ב), גם אינו מסכים למה שפירשו המפרשים את האמור בנביאות ישעיה על מואב: שלחו־כר מושל־ארץ מִסֶּלַע מדברה אל־הר בת־ציון (ישעיה, ט"ז, א'), שהשם סֶלַע הוא שם העיר סלע של אדום, אשר לקחו המואבים מהם, — שזה רחוק, לדעתו, ומפרשו במשמעות סלע ממש, ו„מסלע מדברה"— ענינו: מהרי מקנה, אשר להם במדבר. (עיין באורו על ישעיה). והנראה לנו, כי יתכן, שהשם סלע התיחד לעיר בארץ־אדום וכמו־כן לעיר בארץ־מואב ולכלל מדינה אחת באדמת־סלעים בארץ־ערב ועליה נאמר: ירנו יושבי סֶלַע (ישעיה, מ"ב, י"א). — ובמשנה השתמשו בשם סֶלַע לקרקע קשה, שעובדים אותה וזורעים בה: אילן שנעקר וְהַסֶּלַע עמו (ערלה, א', ג').

ב) סֶלַע, ארמית, ש"נ, — מין מַטְבֵּעַ הנקרא שֶׁקֶל בלשון־הקדש: עשרים גרה הַשָּׁקֶל (שמות, ל"ד, י"ג)— ת"א: סִלְעָא. — ורגיל הרבה במשנה: הפורט סֶלַע ממעות מעשר שני (מעשר שני, ב', ח'), לא יעשה אדם את סְלָעָיו דנרי־זהב (שם, שם, ז'). ובגזרתו י"א, שהוא מן סלע בעברית ועיקרו חתיכת־אבן קשה, שהיו משתמשים בה למשקל המטבעות בימי־קדם; וי"א, שהוא מן סלה בהוראת שקול ויהיה תרגומו של שקל. (עיין למעלה שרש סלא, סלה).

סַלְעֵם, ארמית, פ"י, —בליעה, ועם־זה — השחתה, — פערשלינגען. פערניכטען: בַּלַּע, ה', פלג לשונם (תהלים, נ"ה, יו"ד)—ת"י: סַלְעֵם ה' עצתהון.— ומזה במקרא:

סָלְעָם, שע"ב, — מין אַרְבֶּה טהור, מרבה־רגלים ובעל־כנפים: ואת הַסָּלְעָם למינהו (ויקרא, י"א, כ"ב)—איינע צום עססען ערלויבטע היישרעקקענארט, родъ четвероногой саранчи, разрѣшенной для пищи. ובא ע"ר השם „גָּזָם"—מן גזז, „יֶלֶק"—מן לקק. (ועיין גמרא, חולין, ס"ו, ע"ב, מה שנחלקו האמוראים בבאור השם הזה).

סִלֵּף, פ״י בבנין פיעל, עיקרו — עִוּוּת, קלקול, במובן המוסרי, — פערדרעהען, פערדערבען, извра-щать: וִיסַלֵּף דברי צדיקים (שמות, כ״ג, ח׳) — יְעַוֵּת ויקלקל דברים צודקים, דברי־צדק, להפוך משפט־צדק. — וַיְסַלֵּף דברי בגד (משלי, כ״ב, י״ב), אולת אדם תְּסַלֵּף דרכו (שם, י״ט, ג׳), ורשעה תְּסַלֵּף חַטָּאת (שם, י״ג, ו״ו) — כמו: איש־חטאת, — הפך הקודם: „צדקה תִּצֹּר תם־דרך״ — מְסַלֵּף רשעים לרע (שם, כ״א, י״ב) — נמשך אל הקודם: „משכיל צדיק לבית רשע״, — הצדיק מתבונן אל הליכות בית הרשע, וכשהוא רואה, שהמה חושבים לעשות רע, הוא מֵפֵר עצתם ומקלקל מחשבתם לרע להם, לרעתם, — ע״ד שנאמר: ואיתנים יְסַלֵּף (איוב, י״ב, י״ט) — והקודם: „מוליך כֹּהֲנִים שׁוֹלָל״

סֶלֶף, ש״ז, — עוות וָרֶשַׁע — פערקעהרטהייט, שלעכטיגקייט, извращенность, лукавство: וְסֶלֶף בה שבר ברוח (משלי, ט״ו, ד׳) — נמשך אל הקודם: „מרפא לשון עץ חיים״, — אבל כל עוות וקלקול בלשון מביא שבר ברוח. — וְסֶלֶף בֹּגְדִים יְשָׁדֵּם (שם, י״א, ג׳) — הפך הקודם: „תֻּמַּת יְשָׁרִים תַּנְחֵם״.

סִלּוּף, בפיוט, שם, — כעין הקודם: סלח נא סִלּוּפָם (מעריב יוה״כ).

סְלִק, סָלֵק, ארמית, פעו״י, קרוב בקצת הוראותיו אל הפעל נסק, עיקרו עֲלִיָּה — אויפשטייגען, всходить: סִלְקָת ביניהון (דניאל, ז׳, ח׳), סָלְקָן מן ימא (שם, שם, ג׳). ובמובן המוסרי: רעיונך על משכבך סְלִקוּ (שם, ב׳, כ״ט). ובתרגומים ובמשנה מצוי הפעל הזה בפיעל ובהתפעל במובנים שונים.

הפיעל, — העברה וריחוק — עגטפערנען, וועגשאפפען, устранять: וּמְסַלְּקִין לצדדין (שבת, כ׳, ג׳), אפוטרופא דמפסיד מְסַלְּקִינַן ליה (גיטין נ״ב, ע״ב) — בעזייטיגען, устранять — ובפועל: אפילו אינו מְסֻלָּק מן הארץ אפילו כמלא מחט (עירובין, יו״ד, ג׳), היו מירושלים מְסֻלָּקִין (תוספתא, מנחות, א׳, ו״ו). — אַל־תַּעֲלֵנִי בַּחֲצִי יָמָי (תהלים, ק״ב, כ״ה) — תרגומו: לא תְסַלְּקִנַּנִי מן עלמא. — ובמדרש: גרם להורו לְסַלֵּק ממנו רוח־הקדש (ב״ר, ס״ה).

ההתפעל — התרחקות: הִסְתַּלֵּק מן הספק (אבות, א׳, ט״ז); מניח נזלה ביניהם וּמִסְתַּלֵּק (יבמות, ט״ו, ז׳); כל אדם שכועס — אם חכם הוא, חכמתו מִסְתַּלֶּקֶת ממנו (פסחים, ס״ו, ע״ב). ובענין העברה מן העולם, מיתה: בשעה שבניהם של צדיקים מִסְתַּלְּקִים בחייהם דאביהם (במדבר רבה, ב׳).

סִלּוּק, — הַעֲבָרָה — וועגשאפפען, устра-неніе: סדור בזיכין וְסִלּוּק בזיכין (מגילה, כ״א, ע״א). ובהשאלה: „סִלּוּק דַּעַת״, „סִלּוּק שְׁכִינָה״ (איכה רבתי. א׳, פסוק „על אלה״) — ומזה גם: סִלּוּק מסעות (מנחות, צ״ה, ע״א); עם סִלּוּק ידיה (נדה, נ״ג, ע״א; ס״ח, ע״ב); בשעת סִלּוּקָן של צדיקים וכו׳ (בראשית רבה, פרשה ס״ב).

סלוק, שם — בדקדוק: נגינה המפסקת.

סַלְקוֹנְטִית, סַלְקוֹנְדְּרִית, במשנה: מֶלַח סַלְקוֹנְטִית (ע״ז, ב׳, ו״ו). בגמרא: מאי מלח סַלְקוֹנְדְּרִית? מלח, שכל סַלְקוֹנְדְּרֵי רומי אוכלים אותה (ע״ז, ל״ט, ע״ב) — ופירש״י: נחתומים. והוא מלשון יונית: Salecondetum — מלח מעורב במיני בשמים ליתן טעם במאכל או לרפואה

סֹלֶת, ש״נ, — קֶמַח נקי מְנֻפֶּה — פיינעס, רייגעס מעהל, тонкая, чистая мука: קמח סֹלֶת (בראשית, י״ח, ו״ו), סֹלֶת חטים (שמות, כ״ט, ב׳), סֹלֶת יהיה קָרְבָּנוֹ (ויקרא, ב׳, א׳), וסל מצות סֹלֶת (במדבר, ו״ו, ט״ו), מִסָּלְתָּהּ ומשמנה (ויקרא, ב׳, ב׳). ובמשנה — בל״ר:

לספק סְלָתוֹת (שקלים ד׳, ט׳), כל הקמחין וְהַסְּלָתוֹת (מכשירין, ו״ו, ע״ב)· וגזרו מן השם פעל בבנין

פיעל: הַמְסַלֵּת קִנִּין או קַבִּים (תרומות, י״א, ה׳) — פיינעס מעהל בּ:רוי־טען, זיעבען, высѣвать — ובהשאָלה, בפועל: מן הברורים שבכם, מן הַמְסֻלָּתִים שבכם (ספרי, דברים, ס׳ כ״א)·

סַלָּת, ת׳, — עושה־סֹלֶת—פיינעס מעהל מאַכער, изготовляющій чистой тонкой муки: נָפָה של סַלָּתִין (כלים, ט״ו, ד׳)· ובגזרת השם — נראה דעת המבארים, שעיקרו רטישה, גירוס— צערשפּליטטערן, разкрошить — ונמצא במובן זה בתלמוד: האי מאן דסלית סילתי (שבת, ע״ד, ב׳)—בקיעת עצים לרסיסים קטנים. — וראיה לדבר: גֶּרֶשׂ׳ — מן הפעל גרס.

סַם, (סמם), ברבוי: סַמִּים, — שם־קבוץ למיני עשבים ומחצבים, ששוחקים אותם ומשתמשים בהם לריח או לרפואה וצביעה — שפּעצערייען, пряныя коренья: קח לך סַמִּים וכו׳ (שמות, ל׳, ל״ד), קטרת סַמִּים (שם, ל׳, ז׳)· ובמשנה: מטילים סַם לתוך פיו (יומא, ח׳, ו״ו) — לרפואה. — אכלה סַם־הַמָּוֶת (חולין, ג׳, ה׳) — גיפט, ядъ. וזאת התורה, אשר שם משה, זכה — נעשית לו סַם־הַחַיִּים, לא זכה — נעשית לו סַם־מִיתָה (יומא, ע״ב, ע״ב), אדם נותן סַם לחברו — לזה יפה ולזה קשה; אבל הקב״ה אינו כן: נתן תורה לישראל—סַם חַיִּים לכל גופו (עירובין, נ״ד, ע״א)· ובא על משקל סַמָּן: ומגלת סַמָּנִים בידו (ירושלמי, שקלים, פרק ה׳, י״א); כתב בדיו בְּסַם (שבת, י״ב, ד׳) — לצביעה. — ורבוי ממשקל סמם: אין שורין דיו וְסַמְמָנִים (שם, א׳, ה׳), סַמְמָנִים טובים שסייעו אותו (ב״ר, א׳), ומנאן הכתוב עם סַמְמָנֵי הקטרת (כריתות, ו״ו, ע״ב)· ובירושלמי: חצי כל סַמְמָן וְסַמְמָן (ירושלמי, יומא, פרק ד׳, ה׳).

סְמָא, סְמֵי, ארמית, ובמשנה — סָמָא, — היות עִוֵּר — בּלינד זיין, ערבּלינדען, сдѣлаться слѣпымъ, ос-лѣпнуть: איש עִוֵּר (ויקרא, כ״א, י״ח)— ת״י: גבר דְּסָמֵי. ובספרא על אותו הפסוק (אמור, ב׳, פרשה ג׳) נאמר: „עִוֵּר — בין סוּמָא בשתי עיניו, בין סוּמָא בעינו אחת״. — ובגמרא — בבינוני פעול: הרי שהיתה עינו סְמוּיָה וחטטה (קידושין, כ״ד, ע״ב); ובהשאָלה: כמה סְמוּיוֹת עיניהן של מקבלי־שחד (כתובות, ק״ה, א׳)· ובמובן כסוי והעלם: אין הברכה מצויה אלא בדבר הַסָּמוּי מן העין, שנאמר (דברים, כ״ח, ח׳): יצו ה׳ אתך את־הַבְּרָכָה בַּאֲסָמֶיךָ (ב״מ, מ״ב, ע״א)· (עיין בהערה)· — ובבנין נפעל: שֶׁנִּסְמֵית עינה (זבחים, ז׳, ח׳) — ערבּלינדעט וועראדען· ובמשנה—בבנין פיעל־יוצא,— עַוֵּר, — בּלינדמאַכען, ослѣплять: סִמֵּא את עין חבירו (ב״ק, ב׳, ו״ו), סִמֵּא את עיניו (כתובות, דף, ס״ח, ע״א), וע״ד נע״ו: סימתה עיניהם (סוטה, ל״ו, א׳); עיני שלא חסו עליך יסומו (תענית, כ״א, ע״א)· ובנתפעל: פתוח וְנִסְתַּמֵּא וחזר ונתפתח (גיטין, ב׳, ו״ו); וע״ד נע״ו: עינו דחמינך יִסְתַּיְּמוּן (ירושלמי, שקלים, סוף פרק ה׳)·

סוּמָא, ש״ת, —עִוֵּר—בּלינדער, слѣпой: המבייש את הַסּוּמָא (ב״ק, ח׳, א׳), סוּמָא פורס את שמע (מגילה, ד׳, ו״ו)· ובא גם לנקבה: לא צריכה בְּסוּמָא (שבת, קכ״ח, ב׳), ובירושלמי (שבת, פרק ח׳): אשה סוּמָה באחת מעיניה.

סַמְיוּת, שם, — עִוָּרוֹן — בּלינדהייט, слѣпота: וּבְעִוָּרוֹן (דברים, כ״ח, כ״ח) — ת״א: וּבְסַמְיוּתָא. — ובמובן המוסרי: „זו היא השמת עין (שאמר: ואשימה עיני עליו) נהפך הדבר שאמרת לְסַמְיוּת עינים (ב״ר, צ״ג)· ובהשאָלה אמרו: אפילו חכם גדול ולוקח שוחד

אינו נפטר מן העולם בלא סְמִיּוּת הלב (כתובות, ק״ה, א׳).

סִמּוּי, שה״פ, — דאס בלינדמאכען: זה סִמּוּי עינים, שסמו את עיני מלך יהודה (ויק״ר, וי״ו).

[הערה]. ובגזרת השרש הזה נראה שעיקרו — סתימה, אטימה והדוק, — דומה לשרש צם, צמב. ומזה — מי שעיניו או עפעפיו אטומות וסתומות, שזו היא עיקר סמיות-העינים, (ועיין עִוֵּר), ומזה — מה שאמרו: „הַסָּמוּי מן העין" — סתום ונעלם. (ועיין אסם).

מְסַמָּא, — „אבן מסמא". על באור המלה הזאת נתחבטו רבים. והנראה יותר מקובל אל פשטם של המאמרים, שהונח השם הזה על אֶבֶן לכסוי — אבן חלקה ופשוטה (שטיינפלאטטע), שמכסין בה כלים ובגדים ומצעות, ונגזרה המלה מסמא מן שרש סְמִי, שענינו—עִוָּרוֹן ואטימה,— כמו סומא: כאי במשא? בְּאֶבֶן מְסַמָּא, דכתיב (דניאל, וי״ו, י״ח): וְהֵיתָיִת אֶבֶן חֲדָה וְשֻׂמַת עַל־פֻּם גֻּבָּא (נדה, ס״ט, ע״ב). ואין הכוונה, שנגזרה המלה מן שום, כמו שנראה בהשקפה ראשונה, כי תמונת השם מורה לא על פעל מגזרת נע״ו, כי אם משרש סמי או סמם בהוראת סמיות ואטימות. וכן הוא בספרא (מצורע, בפרשת טומאת הזוב): „מנין לעשרה מושבות זה על גב זה ואפילו על גב אֶבֶן מְסַמָּה" וכו׳. וכזה נראה גם מהגמרא (שבת, פ״ב, ע״ב; עבודה זרה, מ״ז, ע״ב. עיין שם). יש שאומרים לגזור את המלה משרש צם בערבית — סתימה; ובכן יש (לעווי וקאהוט ואחרים) פותרים אותה: אבן לכסוי; ויש (הח׳ ראָזענטהאַל במאמרו „ספר יצירה", בספר השנתי „כנסת-ישראל" לשפ״ר, שנה שניה) שפותרים: אבן קשה וחזקה, אטומה מכל צדדיה ובלי כל תמונה. ובכל-אופן נראה, שהוראתה היא אבן קשה וחזקה ונקבי חלליה (פארען) סתומים (כמו שפירש ר״ט) ועשויה לכסוי — ועל-זה מורה תמונת המלה מְרִמָּא, בפיעל. ועיין פירוש רש״י על הכתוב: ומחיק הארץ עד-העזרה וכו׳ (יחזקאל, מ״ג, י״ד).

סַמָּאֵל, בתרגומים ובאגדות, שע״פ,— שמו של השטן, היצר־הרע ומלאך־המות: והמת אתתא ית סַמָּאֵל מלאך מותא (ת״י, בראשית, ג׳, וי״ו). ובאגדה: בא סַמָּאֵל וריחקן, בא גבריאל וקירבן (סוטה, יו״ד, ע״ב), בא לו סַמָּאֵל אצל אברהם אבינו, אמר לו: סבא סבא, אובדת לבך (כ״ה, ג״ו), מלאך סַמָּאֵל הרשע, ראש כל השטנים הוא בכל שעה היה מספר מיתתו של משה ואומר: מתי יגיע הקץ או הרגע, שבו ימות משה, שארד ואטול נשמתו הימנו (דברים רבה, פ׳ י״א). (ועיין „מורה-נבוכים", חלק ב׳, פרק למ״ד). ובְגִזְרַת השם אמרו, שנקרא כן על שם שהוא מְסַמֵּא את־האדם ומְעַוְּתוֹ מן הדרך הנכונה. — ולדעתנו יתכן, שעיקרו סמלא, סמאלא, בארמית, שהוא שְׂמֹאל בעברית, שהוא הפך הימין — והתיחד לכל דבר רע; וזכר לדבר: וְלֵב כְּסִיל לִשְׂמֹאלוֹ (קהלת, יו״ד, ב׳). (עיין שְׂמֹאל). וכמו שהתיחדו גם בלשונות-העמים הימין לצד החיוב והשמירה, והשמאל — לצד השלילה והבטול. וכמו שאמרו: למה מִיכָאֵל וְסַמָּאֵל דומין? לסניגור וקטיגור עומדין בדין. זה מדבר וזה מדבר וכו׳ (במדבר רבה, פי״ח).

סַמְגַּר־נְבוֹ, שע״פ, — מגדולי שרי נבוכדנאצר מלך־בבל (ירמיה, ל״ט, ג׳).

סְמָדַר, שם, — פרי הענבים אחרי הַנִּצָּה ונפול הפרח, והענב מתחיל להתקשות ולבוא לידי גרגיר,— פרוכטאנזאטץ, פרוכטקנאָטען, завязь: פִּתַּח

הַסְּמָדַר (שיה״ש, ז׳, י״ג); וְהַגְּפָנִים סְמָדַר (שם, ב׳, י״ג) — באו למעמד הסמדר, כמו: וְהַפִּשְׁתָּה גִּבְעֹל (שמות, ט׳, ל״א), וכן: וּכְרָמֵינוּ סְמָדַר (שיה״ש, ב׳, ט״ו). וכן הוא בארמית: וּבֹסֶר גֹּמֵל יהיה נצה (ישעיה, י״ח, ה׳) — תיב״ע: ובסרא מניה סְמָדָר. — ובמשנה: ומי גפנים ... מותרים וכו׳; הַסְּמָדַר אסור, מפני שהוא פרי (ערלה, א׳, ז׳). לדעת פירסט, עיקרו — שמד, בערבית, שהוראתו — קבול והתקשות.

סָמַךְ, פ״י, קרוב לשרש תמך.

הקל: א) עיקרו — הֲנָחַת דבר על דבר אחר — אויפלעגען, — ונקשר עם השם „יָד" והוא הפעול: וְסָמַךְ אהרן ובניו את־יְדֵיהֶם על־ראש הפר (שמות, כ״ט, יו״ד) — וקבלו חז״ל, שהסמיכה האמורה בקרבנות היא בכל כח הסמוך (חגיגה, דף ט״ז ע״ב), (עיין בסמוך), וְסָמְכוּ זקני העדה את־ידיהם על ראש הפר (ויקרא, ד׳, ט״ו); וְסָמַךְ יָדוֹ על־הקיר (עמוס, ה׳, י״ט) — להשען עליו. — ובענין הֲנָחַת ידים על ראש איש לסימן מנוי לאיזו משרה: כי סָמַךְ משה את־יָדָיו עליו (דברים, ל״ד, ט׳), וְסָמַכְתָּ את־יָדְךָ עליו (במדבר, כ״ז, י״ח). ובא: עלי סָמְכָה חמתך (תהלים, פ״ח, ח׳) — נפלה ונחה עלי להעיקני. — ב) הנחת יד על הזולת להחזיק בו ולתמכו — פעסטהאַלטען, שטיטצען: כי ה׳ סוֹמֵךְ ידו (תהלים, ל״ז, כ״ד) — יד ה׳ מחזקת בידו להקימו. — סוֹמֵךְ ה׳ לכל הַנֹּפְלִים (שם, קמ״ה, י״ד) — הקרובים לנפול, שלא יפלו. — ונפלו סֹמְכֵי מצרים (יחזקאל, ל׳, ו״ו), סָמְכֵנִי כאמרתך (תהלים, קי״ט, קט״ז). וע״ד ההשאלה: וצדקתו היא סְמָכָתְהוּ (ישעיה, נ״ט, ט״ז) — החזיקה בו ותמכתהו. — וכן: וחמתי היא סְמָכָתְנִי (שם, ס״ג, ה׳) — העירה אותי. — ורוח נדיבה תִסְמְכֵנִי (תהלים, נ״א, י״ד) — ע״ד: יִתְמָךְ־דברי לבך (משלי, ד׳, ד׳).

ובחכמת־הדקדוק נקרא „סוֹמֵךְ" — השם, שנמשך ונסמך אליו שם אחר. (ועיין להלן בהפעיל). — ובמובן אחר: ודגן ותירש סְמַכְתִּיו (בראשית, כ״ז, ל״ז) — כתרגומו: סְעַדְתֵּיהּ. — והשעותו בדגן ובתירש. — והבינוני פעול: סָמוּךְ לבו לא יירא (תהלים, קי״ב, ח׳) — לבו נשען על ה׳, בטוח בו. — וכן: יֵצֶר סָמוּךְ תצר שלום (ישעיה, כ״ו, ג׳) — מחשבתו בטוחה. סְמוּכִים לעד לעולם (תהלים, קי״א, ח׳) — עומדים תקיפים וחוקים ברצונו יתעלה, — פעסט, אונערשיטטערליך, твердо, непоколебимо. ופ״א בא הפעל הזה במובן קריבות־במקום — זיך נאָהען, приближаться: סָמַךְ מלך בבל אֶל ירושלם (יחזקאל, כ״ד, ב׳) — והוא על דרך לשון הארמית. ובמשנה: סוֹמֵךְ לו משום פאה (פאה, א׳, ג׳), ובבינוני פעול: ושאר מעשר סָמוּךְ לו (דמאי, א׳, ה׳). וקריבות־בזמן: סָמוּךְ לחשיכה (שבת, ג׳, ג׳), יום־טוב הַסָּמוּךְ לשבת (עירובין, ג׳, ו״ו). ובגמרא: אפילו מאן דלא דריש סְמוּכִים בעלמא, במשנה־תורה דריש (יבמות, דף ד׳, ע״א) — מסמיכות הכתובים זה לזה דורשים ומוצאים ענין להלכה. — „מכשפה לא תחיה", ונאמר „כל שוכב עם בהמה מות יומת" — סְמָכוּ ענין לו וכו׳ (שם).

הנפעל, מן הקל, — בהוראת היות נשען ונתמך — זיך שטיטצען, לעהנען, опираться: אשר יִסָּמֵךְ איש עליו (מ״ב, י״ח, כ״א), וַיִּסָּמֵךְ עליהם (שופטים, ט״ז, כ״ט). ובמובן המוסרי: ועל אלהי ישראל נִסְמָכוּ (ישעיה, מ״ח, ב׳), ובמובן קבלת־הפעולה, — געשטיטצט ווערדען: עליך נִסְמַכְתִּי מבטן (תהלים, ע״א, ו״ו); ובענין השענת על אחריות, הבטחה, — זיך פערלאַססען: וַיִּסָּמְכוּ העם על־דברי יחזקיהו (דהי״ב, ל״ב, ח׳). ובמשנה — בענין קריבות־במקום: נִסְמַךְ השחין לשתיהן (נגעים, א׳, ה׳), עד שהראשונה קיימת

אחרת באה וְנִסְמְכָה לה (שיהש"ר, ב', י"ב), למה נִסְמְכָה מיתת מרים לפרשת פרה ארומה? לאמר לך: מה פרה ארומה מכפרת, אף מיתתן של צדיקים מכפרת (מו"ק, כ"ח, ע"א). ובמובן סמיכה של מִנּוּי: שכל הסומך יֵהָרֵג וכל הַנִּסְמָךְ יֵהָרֵג (סנהדרין, י"ד, ע"א) — פראָמאָווירט ווערדען.—והרבנים השתמשו בזה בבנין הפעיל ואמרו: „הרב הַמּוּסְמָךְ".—ובחכמת-הדקדוק נק"א „נִסְמָךְ"— השם, שנמשך ונסמך לשם אחר.

הפעיל,—במובן סעד להשיב-נפש: סַמְּכוּנִי באשישות (שיה"ש, ב', ה') — שטאַרקען, ערקוויקקען, подкрѣплять.—ואפשר, שענינו במובן הפיוט: קרבו אלי, סבוני באשישות.— ובמשנה — בפועל: ושבים שלא מְסֻמָּכִים (כלים, ב', ב').

ההתפעל, ברהז"ל: והיתה מִסְתַּמֶּכֶת על שפחתה (ב"ר, מ"ה).

סוֹמֵךְ, במשנה, שם, — בכלים, — טַבַּעַת, התקועה בעול, שבה מכניסין ראש המחרישה וראש העגלה: הַסּוֹמֵךְ והמחגר (כלים, י"ז, ד') — וענינו: דייכסעלשטיפט, гвоздь оси.

סְמוּכָה, סְמוּכוֹת, — בכלים, — משען העשוי לסמוך עליו: וּסְמוּכוֹת שלו טמאין מדרס (שבת, ו"ו, ה') — חתיכת-העור, שמשים הקיטע בקב שלו תחת שוקיו. — סְמוּכוֹת הַמִּטָּה (כלים, ט"ז, ז'), וכן: „כִּסֵּא וּסְמוּכוֹת שלו" — בעטט- אדער שטוהל-לעהנען, בעטט-האַלטער, подспорья.

סְמַךְ, סֶמֶךְ, — סעד, עֵזֶר,—שטיטצע: עֵזֶר כנגדו (בראשית, ב', כ') — ת"א: סְמַךְ. ובגמרא — במובן יסוד מונח, — אנהאַלט: „סֶמֶךְ מן התורה".

א) סְמִיכָה, שה"פ: מתן ארבע וּסְמִיכָה (זבחים, יו"ד, כ')—שסומכים ידים על ראש הקרבנות. סְמִיכַת זקנים ועריפת עגלה בשלשה (סנהדרין, א', ג'). ובגמרא: תנא סְמִיכָה וּסְמִיכַת זקנים בשלשה, מאי סְמִיכַת זקנים? א"ר יוחנן: מיסמך סבי (שם, י"ג, ע"ב)— שסומכים החכמים את תלמידיהם, שגדלו בתורה, להיות חכמים וזקנים, שיהיו ראשים לדון ולהורות ובשם „רבי" יקראו—פראָמאָציאָן, אויטאָריזאַציאָן, рукоположеніе, промоція, авторизація.—ואמרו: סמכינן ליה בשמא, קרי ליה רבי ויהב ליה רשותא למידן דיני קנסות (שם).

ב) אַסְמַכְתָּא, בגמרא: א) סעד וחזוק לדבר בעניני מדרשי ההלכה מדרבנן: וקרא אַסְמַכְתָּא בעלמא (יומא, ע"ד, א')—אנלעהנונג, основываніе.— ב) סמיכת הרעיון על אפשרות היות דבר — ערוואגונג, соображеніе: אני אומר אַסְמַכְתָּא קניא, ומניומי אומר אַסְמַכְתָּא לא קניא (ב"מ, ס"ו, א'); ובענין זה אמרו: אסמכיה אזוזי (שם, ע"ב). ודיני אסמכתא מבוארים בספר „פחד יצחק", ערך אסמכתא.

ג) סְמִיכוּת, שם,-דביקות והמטך: „סמיכות הפרשה". — „יַחַס הַסְּמִיכוּת" — בחכמת-הדקדוק — סטאַטוס קאָנסטרוקטוס, — הוא הפך „יחס הישר"— сочетаніе (въ противоположность именительному падежу).

מְסַמֵּךְ, בפיוט, — דביקות: חבר וּמְסַמֵּךְ („שיר-היחוד").

סְמַכְיָהוּ, שע"פ, — מבני עֹבֵד אֱדֹם (דהי"א, כ"ו, ז') — ע"ד השם „עֲזַרְיָהוּ".

יִסְמַכְיָהוּ, שע"פ,—אחד משרי הפקידים לחזקיהו מלך-יהודה (דהי"ב, ל"א, י"ג).

סֵמֶל, סֶמֶל, שם, — צֶלֶם, והוא ציור עשוי לצייר ולתאר מין אלהות מאלהי האֻמות הקדמונים, — אבבילד, образъ: פסל, תמונת כל סָמֶל, תבנית זכר ונקבה וגו' (דברים, ד', ט"ז) — ושעור הכתוב: פסל (דבר נפסל מאבן לשם ע"ז שהוא), תמונת כל סמל, — דמות

או צורת כל מין ציור מתאר ומשוה לפנינו כח רוחני ואלהי יהיה מה שיהיה— סימבאָל, — символъ — ומפרש: תבנית זכר ונקבה, — והפסל יהיה בתבנית זכר או נקבה, ונעשית בכונה לצייר תמונת סמל ידוע. — פסל הַסֶּמֶל (דהי"ב, ל"ג, ו'), סֵמֶל הַקִּנְאָה המקנה (יחזקאל, ח', ג') — לפי המוסכם, טעמו — סמל, שהוא עשוי להעיר קנאת ה'. ואפשר לפרש, שהיה הפסל ההוא ציור אלהות של הקנאה והנקמה המעיר קנאת ה'. (עיין קנא). ובצורת השם — נראה דעת האומרים, שעיקרו — סם, סמן, בהוראת ציין ורשם דבר. (ועיין סמן). ויש פותרים אותו מן סמל = שמל — אומהיללען, — облекать — לאמר: שום דמות לכח מֻפשט או מושג רוחני — פערזינני־ליכונג, воплощеніе, олицетвореніе.

סָמַן, פ"י, מקורו ארמית. עיקרו — עשות רושם וציון לְהַכֵּר, — בעצייכנען, — отмѣчать, обозначать — במקרא לא נמצא כי אם פעם אחת בנפעל, — בעצייכנעט ווערדען, быть обозначену: וְשְׂעֹרָה נִסְמָן (ישעיה, כ"ח, כ"ה) — זורע השערה במקום הרשום והמצוין לזה. ובתרגום—בהתפעל: באתון דְמִתְסַמְּנִין על טיקסיהון (ת"י, במדבר, ב', ב'). ובמשנה — בפיעל: כתבו סימן ואם היו מְסַמְּנִים (ב"ב, יו"ד, ז'), לא מְסַמְּנָא מלתא (קדושין, נ"ט, א').

סִמָּן, שם,—ציון ואות—צייכען, מערקמאל, знакъ, примѣта: לא שנו אלא בדבר שאין בו סִמָּן, אבל בדבר שיש בו סִמָּן חייב להכריז (ב"מ, כ"ב, ע"ב), סִמָּנֵי בהמה וחיה נאמרו מן התורה (חולין, פ"ג, וי"ו). וקראו לֶוֶשֶׁט וְקָנֶה בשם „סִמָּנִים": בהמה שנבראת מן היבשה הוכשרה בשני סִמָּנִים, עוף שנברא מן הרקק הוכשר בְּסִמָּן אחד (חולין, כ"ז, ע"ב). ובהשאלה: המתפלל וטעה — סִמָּן רע לו (ברכות, פרק ה', ה'); סִמַּן קללה (תענית, א', א'). ואמרו: אין התורה נקנית אלא בְּסִמָּנִים, שנאמר: „שִׂימָהּ בפיהם" — אל תקרי שימה, אלא סימנה (עירובין, נ"ד, ע"ב) — ופירש"י: סִמָּנֵי השמועות זו אחר זו וְסִמָּנֵי חכמים כדרך שיש בש"ס. (ועיין מסרת). ואגמריה בְּסִמָּנֵי טעמי (שם, כ"א, ע"ב). וברבוי נקבות: פרשה זו עשה לה הקב"ה סִמָּנִיּוֹת מלמעלה ומלמטה (שבת, קט"ז, ע"ב).

סוּמְפֹּנְיָה, ארמית, שם, — מין כלי־זמר: פסנתר וְסוּמְפֹּנְיָה (דניאל, ג', ה'), — והוא, לפי המוסכם, כלי־זמר הנקרא זאקקפּפייפע, דודעלזאקק, — волынка — עשוי כעין נאד מחליל אחד, המתחלק בראשו לשני חלילים, תקוע בו ועובר בתוכו וכשרוצים לנגן בו נופחים בראש אחד החלילים עד שיתמלא כל הנאד אויר ואחרי־כן מקישין על הנקבים, שיש בחליל למטה, ויוצא קול נערך ומתוקן לפי ערך ההקשה. — ובמשנה: והמקל וְסִמְפּוֹנְיָה וחליל של מתכת וכו'; סִימְפּוֹנְיָה אם יש בה בית קבול כנפים (כלים, י"א, וי"ו), תיק סִמְפּוֹנְיָא (שם, ט"ז, ח'). ומזה, במשנה:

סִמְפּוֹן, שם, — קנה־החלול שבריאה להחזיק האויר — לופטראָהר, дыхательный каналъ, бронхъ: עד שֶׁתִּנָּקֵב (הריאה) לבית הַסִּמְפּוֹנוֹת (חולין, ג', א')— הסמפונות הם קנוקנות קטנות, המתפשטות בתוך הריאה, ו„בית־הסמפונות" הוא הסמפון הגדול, שכל הקנוקנות שופכין בו.

סִמְפּוֹן, במשנה, שם: אם יש עמהם סִמְפּוֹנוֹת, יעשה מה שֶׁבַּסִּמְפּוֹנוֹת (ב"מ, א', ח'). ובגמרא: אמר רב, סִמְפּוֹן היוצא מתחת יד מלוה (ב"מ, דף כ', ע"ב) — ופירש"י: שובר המבטל שטר; וכל דבר המבטל דבר קרי סִמְפּוֹן (ועיין שם בתוספות, ד"ה „סמפון"), ובכתובות (דף נ"ז, ע"ב): „משום כִּמְפּוֹן" — ופירש"י: ולשון סמפון הוא בטול, כגון שובר המבטל שטר, ומום באשה או בבהמה, המבטל המקח, קרי

סמפון. — ובירושלמי (גיטין, פרק ז', הלכה ו"ו): „אמר רבי אביהו בשם רבי יוחנן, סדר סְמְפּוֹן כך הוא: אנא פלן בר פלן מקדיש לך וכו' דאין או.א יומא פלן ולא כנסתיך לא יהוי לי עלך כלום". ולדעת בעל מוסף־הערוך, מקורו יונית: σύμφωνον — וענינו — התקשרות בתנאים מיוחדים. וחז"ל השתמשו בו במובן תנאים המבטלים בבטולם או בקיומם התחייבות ידועה.

סָמַר, הקל, עומד, — התכווצות הבשר והשער מפחד, עד שיהיו השערות נצבות זקופות כיתדות — עמפּאָרשטארּרען, цѣпенѣть, стать дыбомъ: סָמַר מפחדך בשרי (תהלים, קי"ט, ק"כ) — ושעורו: שערות בשרי.

הפיעל, — בהוראת הקל: תְּסַמֵּר שערת בשרי (איוב, ד', ט"ו). (עיין צמר).

ובמשנה: סִמְּרוֹ טמא (כלים, י"ד, ג') — תחיבות מַסְמְרִים. ומזה: בסנדל הַמְסֻמָּר (שבת, ו"ו, ב'). וברא"ם: ואח"כ סִמֵּר אותם במקום שנפגשו, ואח"כ גזר אותם במקום הַסִּמּוּר („אמונות ודעות", א').

סָמָר, שה"ת, — מי ששערותיו עומדות כיתדות, — בּאָרסטיג, שטריפּפיג, щетинистый: העלו סוס כְּיֶלֶק סָמָר (ירמיה, נ"א, כ"ז) — הילק כשהוא פושט את העור שהוא מקופל וכל גופו וכנפיו כעוקצים דוקרים. (עיין ילק).

מַסְמֵר, שם, בל"ר בזו"נ, — יתד של ברזל עשויה לדבוק ולחזוק — נאַגעל, гвоздь: ויחזקהו בְּמַסְמְרִים (ישעיה, מ"א, ז'), וברזל לרב לַמְּסְמְרִים (דהי"א, כ"ב, ב'), ובל"נ: בְּמַסְמְרוֹת ובמקבות יחזקום (ירמיה, יו"ד, ד'), ובא פעם אחת בשי"ן שמאלית: וּכְמַשְׂמְרוֹת נטועים (קהלת, י"ב, י"א), ומשקל לְמִסְמְרוֹת (דהי"ב, ג', ט'). — ובמע"ה: וּמַסְמֵר המחבר את כולן (כלים, י"ד, ד'), בשפוד או בְּמַסְמֵר (ב"ק, ח', א'), מַסְמֵר הגרע (כלים, י"ב, ד') — והאומל שמקיזין בו דם. — מַסְמֵר של אבן־השעות (שם) — לכוון השעות על ידי צל המסמר התקיע באבן־השעות, — ציינער. מַסְמֵר הגרדי (שם) — מסמר ארוך, שהאורג משתמש בו להשוות את המטוה. — ובמין נקבה: מקל שעשה בראשו מַסְמֶרֶת (שם, י"ד, ב'). ובהשאלה: מַסְמֵר שאחר הככר (טבול־יום, א', ג') — בָּצֵק הבולט מן הככר. — ובתוספתא דנגעים (ב', ה'): „הַמַּסְמְרוֹת והיבלות והטלטולין אינן מטמאין משום מחזה". והן, כפי הנראה, חתיכות בשר שנתקשה. — והר"ש גורס: המסתורות.

סִמּוּר, שה"פ, ברא"ם: ואח"כ גזר אותם במקום הַסִּמּוּר („אמונות ודעות", א') — ערשטאַררונג.

סְמַרְטוּט, במשנה, שם, — חתיכת בגד בלוי — לאַפּפּען, פעטצען, ветошка: כורך עליה סְמַרְטוּט (שבת, י"ט, ב'), ובהדך אמרי אינשי: מטהדורי מילי, וּמְסַמַּרְטוּטֵי — כלמי (ברכות, נ"א, ב'), מקנחה בִּסְמַרְטוּט (משנה, שבת, פכ"א, מ"ב).

סנא, לא נמצא בפעל; ולפי השמות הנגזרים ממנו ועל־פי דמיונו לשרשים סנה, שן, שנא, נראה, כי עיקרו — דקור ונעיצה — איינשטעכען. ומזה — קוצים הדוקרים — דאָרנען. ומזה:

סְנָאָה, שע"פ, — עיר בארץ יהודה, בימי נחמיה (עזרא, ב', ל"ה), ובה"א־הידיעה: בני הַסְּנָאָה (נחמיה, ג, ג') — ע"ד השם „הַקּוֹץ" (שם, שם, ד') — דאָרנהעקקע.

סְנוּאָה, (ובא בה"א־הידיעה: הַסְּנוּאָה), שע"פ, — מבני בנימן (נחמיה, י"א, ט'; דהי"א, ט', ז').

סַנְבַלַּט, שע"פ, — הַחֹרֹנִי, פחה בשמרון, אשר שטם את נחמיה ובקש לבלו מבנין העיר ירושלים (נחמיה, ב', יו"ד).

סנבוט, במשנה, שם, — מין תכשיט של נשים, — קשורים המחוברים

בטוטפת ויורדים עד הלחיים: ולא בטוטפת ולא בסנבוטין (שבת, ו"ו, א').

סַנְדָּל, במשנה, — מִנְעָל־שֶׁל־עֵץ קשור ברצועות — סאנדאַלע, сандалій:
לא יצא האיש בְּסַנְדָּל המסומר (שבת, ו"ו, ב'), סַנְדָּל של סורין (עדיות, ב', ח'), וּבְסַנְדָּלָיו ברגליו (נגעים, י"ג, ט'). בהשאלה: סנדלי בהמה (כלים, י"ד, ה') — פוסשלאַג. וכן: סַנְדָּל, בשביל שלא תחליק (פרה, ב', ג'). וכן: סַנְדָּל של עריסה (אהלות, י"ט, ד') — כמין סנדל, שמשימים בו כרעי המִטה. — ובמובן אחר: הַמַּפֶּלֶת סַנְדָּל (נדה, ג', ד') — חתיכת־בשר בצורת סנדל. — ורגיל בלשון יו"ית ורומית: Sandali.

סַנְדְּלָר, — עושה־סנדלים — סאנדאַלמאַכער:
ר' יוחנן הַסַּנְדְּלָר (אבות, ד', י"א) — כן הוא פירוש השם הזה לפי ההסכמה הרגילה; אבל יותר נראה, שפירוש המלה „הַסַּנְדְּלָר" — מאלכסנדריא של מצרים, שכן נראה גם מירושלמי (חגיגה, פ"ג, ה"א). (ועיין ס' „דברי־ימי־ישראל", ח"ב, ע' 258, הערה 3, וע' 264 בפנים ובהערה).

סְנֶה, שם, — משוכת־קוצים, — דאָרנ־שטרויך, терновникъ: מתוך הַסְּנֶה (שמות, ג', ב'); ולפי שתחלת דבר הש"י עם משה מתוך הסנה — מתֹאָר בתאר: שֹׁכְנִי סְנֶה (דברים, ל"ג, ט"ז). ובתוספתא — בל"ר: לתוך הנקע או לתוך הַסְּנָאִים (תרומות, א', י"ח), קנין סְנָאִין וטינא (ב"ב, קט"ז); ומזה גם: חולדות סְנָאִים (ב"ק, ע"ט, ע"א) — וכפירוש רש"י שם.

סֶנֶה, שע"פ, — שן סלע בין מכמש וגבע (ש"א, י"ד, ד').

סַנָּה, שע"פ, בחבור עם השם קִרְיָה:
וְקִרְיַת־סַנָּה היא דְבִר (יהושע, ט"ו, מ"ט) — והנכון כדעת המפרשים, שזו היא הנקראת ג"כ „קִרְיַת־סֵפֶר", והשם סַנָּה מקורו סנן ודומה לשרש שנן — בהוראת למוד ותורה, — בעלעהרונג, פאָרשריפט. וזה הוא עיקר הוראת השם „דְּבִיר". (עיין דביר).

סַנְהֶדְרְיָא, סַנְהֶדְרִין, — שם של בית־דין הגדול בישראל בהיותם על אדמתם. השם הזה נתחדש, כנראה, בימי החשמונאים והוא מלשון יונית ורומית: Synedrion, Synedria — והשתמשו בו חז"ל גם לכל בית גדול, שהיה בישראל לפני הימים ההם. והיו בישראל שני מיני סנהדרין: „סַנְהֶדְרִין גְּדוֹלָה" היתה של שבעים ואחד, ו„קטנה" — של עשרים ושלשה (סנהדרין, א', א'); ובזמן שבית־המקדש היה קיים, היה מושב „הסנהדרין הגדולה" בלשכת־הגזית, ו„הקטנה" — במקומות אחרים. — לשכת־הגזית שם היתה סַנְהֶדְרִין גדולה יושבת ודנה את הכהונה (מדות, ה', ד'). בראש הסנהדרין היו יושבים שני החכמים: האחד בתאר שם „נשיא", והשני בשם „אב בית־דין", ושאר החכמים היו מתֹאָרים בשם „זקנים". (עיין זקן). משמרת הסנהדרין וחוג עבודתם מפורש במסכת סנהדרין (פרק א'). ועיין בספרנו „דברי הימים לבני־ישראל", חלק ב'. — וברבוי: אין עושין סַנְהֶדְרִיּוֹת לשבטים אלא על־פי בית־דין של שבעים ואחד (סנהדרין, א', ד').

סַנְוֵר, לא נמצא כי אם ברבוי:
סַנְוֵרִים, — עִוָּרוֹן — בלינדהייט, слѣпота: הִכּוּ בַּסַּנְוֵרִים (בראשית, י"ט, י"א), וַיַּכֵּם בַּסַּנְוֵרִים (מ"ב, ו"ו, י"ח). וכנראה, מקורו ארמית ונמצא בה בפעל: העיני האנשים ההם תְּנַקֵּר (במדבר, ט"ז, י"ד) — ת"י: תְּסַנְוַר, — בלענדען, בלינדמאַכען. ולדעת המפרשים, הוא חולי של שממון, שעמום, רואה ואינו יודע מה רואה. (עיין באור, בראשית, י"ט, י"א).

סְנוּנִית, שע"ב, — מין עוף קטן או צפור־דרור — שוואַלבע, ласточка — ולפי טבעו נקרא גם־כן „עוף המסרט": למינהו (למינו) — להביא

את הַסְּנוּנִית (ספרא, שמיני, פרשה ג', קאפ' ה'), למינהו — להביא סְנוּנִית לְבָנָה (בבלי, חולין, ס"ב, ע"א) — והוא עוף טהור, כמה שנאמר (שם): „עוף המסרט כשר לטהרת מצורע" וזו היא סְנוּנִית לְבָנָה, שנחלקו בה רבי אליעזר וחכמים; ושנזכרה בספרא, שהיא טמאה, כנראה, שהיא ס נ ו נ י ת י ר ו ק ה (עיי"ש, בגמרא); אֵימַת סְנוּנִית על נשר (שבת, ע"ז, ע"ב).

סַנְחֵרִיב, שע"פ, — מלך־אשור, שמלך אחרי סרגון אביו בימי חזקיהו מלך־יהודה: ובארבע עשרה שנה למלך חזקיהו עלה סַנְחֵרִיב מלך־אשור על כל ערי יהודה הבְּצֻרות ויתפשם (מלכים ב', י"ח, י"ג), וגם הטיל ענש כסף על המלך חזקיהו (שם, שם, י"ד—ט"ז); אז עלה מעל יהודה, אך שב עוד הפעם ויצר על ירושלים בחיל גדול, ותפרוץ מגפה מ״ת אלהים במחנה סַנְחֵרִיב וישב בבשת־פנים לארצו — ובהשתחותו בבית נסרך אלהיו הכוהו בניו בחרב (שם, י"ט, ל"ה—ל"ז).

סַנְטַר, ש ם, — שומר־העיר—וואֶכטער: המוכר את העיר, מכר את הַסַּנְטַר (ב"ב, ד', ז'); החופר והכייל וְהַסַּנְטַר שומרי־העיר וכו' (ירושלמי, בבא מציעא, פרק ה' ופ"ט בראש הפרק).

סְנַן, סְנִין, ארמית, — זִקּוּק וצרוף — רייניגען, זויבערן, очистить: כסף צָרוּף (תהלים, י"ב, ז')—תיב"ע: סִ י מָ א סְ נִ י נָ א.—ובמובן המוסרי: צָרְפָה כליותי (שם, כ"ו, ב') — ת"י: סַנֵּין כליתי. — ובמשנה — בבנין פ י ע ל ועל־הרוב ל ז ק ו ק מ ש ק י ם, ששופכים אותם לתוך כלי מְנֻקָּב נקבים דקים מאד או בבגד, והמשקה הצלול יוצא דרך הנקבים והפסולת נשארת בשולי הכלי— זייהען, цѣдить: וּמְסַנְּנִין את היין בסודרין (שבת, כ', ב'), מפני שהיא מְסַנֶּנֶת לתוכו את הירק (כלים, ב', ה'). ובמדרש: הזהב הַמְסֻנָּן (במדבר רבה, ד'). ובהשאלה: ומאכילין אותו לנעמיות והן מְסַנְּנוֹת אותו (ירושלמי, יומא, פרק ד')—על־ידי העכול.—ו ב נ ת פ ע ל: נִסְתַּנְּנוּ הפסולת (במ"ר, ז'). ובפסיקתא רבתי (פרה): כשם שהכסף נכנס לכור ומצטרף וּמִסְתַּנֵּן וכו'.

מְסַנֶּנֶת, במשנה, ש ם—כלי, שמסננים בו—זייהער, זיעב, цѣдилка, сито: בִּמְסַנֶּנֶת של חרדל (שבת, כ', ב', ובגמרא, קל"ז, ע"א). ובגזרתו — נראה, שעיקרו ל ע י ס ה ו פ ת י ת ה לפתים קטנים, בדומה לפעל ש נ ן. (עיין שם).

סַנְסַן, שם, — ל ו ל ב י ה ת מ ר י ם, שהם כקוצים דוקרים,—שפיטצע־צווייג דער פאלמע, пальмовая острая вѣтвь: אחזה בְּסַנְסִנָּיו (שיה"ש, ז', ט'). ובמדרש: סַנְסִנָּיו לכברה (במדבר רבה, ב').

סַנְסַנָּה, שע"פ, — עיר בנחלת מטה בני־יהודה (יהושע, ט"ו, ל"א).

סְנַף, במשנה, פ"י,—טִפּוּל וְחִבּוּר דבר אחד קטן לדבר גדול ממנו או לדברים מְרֻבִּים להמנות עמהם — צוגעבען, צולעגען, придать, присоединять: והיה בו מום אחד וּסְנָפוֹ בין המומים (ב"מ, דף פ', ע"א; תוספתא, בבא בתרא, פרק ד'). ובערוך: שהיו הקורות מ ס ו נ פ י ן זה עם זה ונתחברו.

סְנִיף, במשנה, באברי הכלים, — הָאֵבֶר הקטן המחובר לאברים הגדולים ממנו: וארבעה סְנִיפִין של זהב היו שם (מחוברים אל השלחן) ומפוצלים מראשיהן, שהיו סומכין בהן (את הלחם) (מנחות, י"א, וי"ו)—וייטענ־האלטער, приставки. באמה וּבִסְנִיפִין (כלים, כ', ג') — קסמים קטנים, שקושרים אל האמה שבמגורה. — ובהשאלה: אבל עושין אותו סְנִיף לעשרה (ברכות, דף מ"ו) — מצרפין את הקטן למנין עשרה לברכת הזמון. — אף בבית המשתה עושין אותן סְנִיפִין (הוריות, י"ג) — מושיבין את הקטנים בצד הזקנים מפני כבוד אביהם. — לדעת בעל מוסף־הערוך, מקורו יונית:

σφυαφπ — חבור ודבוק. — והנראה, שמקורו עברית, דומה לשם זָנָב, — האבר הקטן המחובר ונטפל אל הגוף. ויתכן, שמזה נגזר בעברית השם:

סְנַפִּיר,— האבר הקטן, שיוצא מגוף הדג, שהוא שט בו במים, — פלאָססעפעדער, плавникъ: כל אשר לו סְנַפִּיר (ויקרא, י״א, ט׳; דברים, י״ד, ט׳)— ותרגומו: צִיצִין.

סנק, במשנה, פ״י. הקל, ענינו — סלוק והעברה ממקום למקום — ווענגריימען, פּאָרטרייבען, устранять: סוֹנְקִין אותם לצדדי המזבח (תמיד, ב׳, א׳). וכן הוא בפיעל: הַמְסַנֵּק את הטיט לצדדין (מקואות, ב׳, וי״ו). ובגמרא: שויתינן האי שמעתתא כגדי מְסַנְּקָן (פסחים, דף ג׳, ע״ב) — בעל הערוך פירש: „כגדי, שמנגה עם חברו ועומד עיף״. וכעין זה פירש״י ואמר: סנוק — לשון עיפות. ודומה לו: גד גדי וסנוק לא (שבת, ס״ז, ע״ב). והנראה, שהפעל סנק דומה לפעל זנק, שעיקרו — קפיצה ממקום למקום. ומזה: „גדי מסנקן״ — קופץ ומנגח. — וצ״ע.

סִנָּר, במשנה, — חגור קטן של אשה, כעין מכנסים — קליינער גורט: האשה חוגרת בְּסִנָּר (שבת, יו״ד, ד׳), רוכל יוצא ואשה חוגרת בְּסִנָּר (יבמות, כ״ד)— ולשון יונית הוא: Ζωναριον.

סָס, שם, — תולעת, הנמצאת בבגדי־צמר, — מאָטטע, моль: וכצמר יאכלם סָס (ישעיה, נ״א, ח׳)— והקודם: „כי כבגד יאכלם עָשׁ״. — וכן הוא בארמית: מַעֲדֶה־בֶּגֶד (משלי, כ״ה, כ׳)— תרגומו: היך סָסָא למנא.

סָעַד, פ״י, — סמיכה, תמיכה — לעהנען, שטיטצען, поддержать, подкрѣплять: וימינך תִסְעָדֵנִי (תהלים, י״ח, ל״ו), ה׳ יִסְעָדֶנּוּ על ערש דוי (שם, מ״א, ד׳) — יחזיק בו כשהוא מתהפך על משכבו. — ומזה, לדעתנו, אמרו בגמרא: לא לִסְעוֹד איניש קצירא לא בתלת שעי קמייתא וכו׳ (נדרים, מ׳, א׳) — לא ילך לבקרו, לסעדו, כשהוא מתהפך על משכבו. — ורש״י פירש: כמו „וּפְקֻדַּת כל האדם״ (במדבר, ט״ז, כ״ט)— מתרגמינן: וּסְעָרָא. — ולפי פירושו, צריך להיות „לסעור״ ברי״ש, ולא „לסעוד״ בדל״ת. — וכעין ראיה לפירושנו — ממה שאמרו באותו ענין בסמוך בגמרא: „מנין שהשכינה שרויה למעלה ממטתו של חולה? שנאמר (תהלים, מ״א, ד׳): ה׳ יִסְעָדֶנּוּ על ערש דוי״. — סְעָדֵנִי ואושעה (שם, קי״ט, קי״ז). וע״ד המליצה: וְסָעַד בחסד כסאו (משלי, כ׳, כ״ח), להכין אתה וּלְסַעֲדָהּ (ישעיה, ט׳, וי״ו) — בעפעסטיגען. ובמובן עזר — העלפען, ביישטעהען: ומציון יִסְעָדֶךָּ (תהלים, כ׳, ג׳) — והקודם: „ישלח עֶזְרְךָ מקדש״. וכן הוא בארמית: מְסַעֲדִין להון (עזרא, ה׳, ב׳). והתיחד לענין סמיכת כח האדם ע״י אכילה ומתיהם אל הַלֵּב — שטאַרקען, ערקוויקקען: סְעָד לִבְּךָ פַּת־לֶחֶם (שופטים, י״ט, ה׳) — כמו: בפת־לחם. — וְלֶחֶם לְבַב אנוש יִסְעָד (תהלים, ק״ד, ט״ו), וְסַעֲדוּ לִבְּכֶם (בראשית, י״ח, ה׳). ופ״א — גם בזולת היחום אל הלב: באה אתי הביתה וּסְעָדָה (מ״א, י״ג, ז׳)— שפייזען, עססען. — וכן הוא בתרגומים: אֹכְלֵי עמי אָכְלוּ לחם (תהלים, י״ד, ד׳) — תיב״ע: סָעֲדֵי עמי סְעַדוּ לחמא. — ובגמרא: רצונך סְעוֹד אצלי היום (חולין, ז׳, ע״ב), הַסּוֹעֵד ערב ט׳ באב אם עתיד לִסְעוֹד סעודה אחרת (תענית, ל׳, ע״א). ובדרך כנוי: אומר אדם לחברו במה סָעַדְתָּ היום (שבת, ס״ב, ב׳) — ע״ד: „אָכלה ומחתה פיה״. — ובענין כלכול נַהֲזָנָה — נאָהרען: חמרא סָעִיד ומשמח; נהמא סָעִיד, שמיחי לא משמח (ברכות, ל״ה, ע״ב).

ובמשנה בא גם בפיעל: אין מילדין את הבהמה ביו״ט, אבל מְסַעֲדִין (שבת, י״ח, ג׳) — מחזיקין בה כאשר היא כורעת ללדת. — האשה מְסַעֶדֶת

(פרה, י״ב, יו״ד). ורבי יהודה הלוי השתמש בו בנפעל: בו נִסְעֲדָה רגלי וכו׳ (דיואן, ס׳ נ״ה).

מִסְעָד, שם, — בבנין, — דבר עשוי לסמיכות כל הבנין או שיסמכו עליו ההולכים — שטיטצע, גאללעריא, זיילענגאנג: מִסְעָד לבית ה׳ (מ״א, יו״ד, י״ב) — ובדהי״ב (ט׳, י״א) נאמר באותו ענין: מְסִלּוֹת. — ולדעת פירסט, יהיה השם מִסְעָד כמו מִצְעָד — מן צעד — שטייגע. ובמשנה: ופרה וכל מְסָעֲדֶיהָ יוצאין להר המשחה (פרה, פרק ג׳, ז״ו) — כל השייכים לה. ויש קורין: מְסָעֲדֶיהָ, — ויהיה מן הפיעל, — המתעסקים עמה.

סְעַד, ארמית, ובדרא״ם, — עֵזֶר, סמיכה ותמיכה — הילפע, שטיטצע, помощь, поддержка: אלהים עִמְּךָ (בראשית, כ״א, כ״ב) — ת״א: מימרא דה׳ בְּסַעֲדָךְ. — ואמצא בשמו בלבי סַעַד (ר׳ יהודה הלוי).

סְעוּדָה, במשנה, שם, — אכילת קבע, וביותר — במסבת קרואים — מאהלצייט, пиръ, трапеза: אלו דברים שבין ב״ש וב״ה בִּסְעוּדָה (ברכות, ח׳, א׳), כיצד סדר הַסְּעוּדָה — אורחין נכנסין ויושבין (תוספתא, ברכות, פרק ד׳), כִּסְעוּדַת שלמה בשעתו (ב״מ, ז׳, א׳), מצילין מזון שלש סְעוּדוֹת (שבת, ט״ו, ב׳), כל סְעוּדָה, שאינה של מִצְוָה, אין ת״ח רשאי ליהנות ממנה (פסחים, מ״ט, ע״א), כל הנהנה מִסְּעוּדַת הרשות וכו׳ (שם), כל ת״ח המרבה סְעוּדָתוֹ בכל מקום — סוף מחריב את ביתו (שם), סְעוּדָתְךָ שהנאתך ממנה — משוך ידך הימנה (גיטין, ע׳, ע״א). ובהשאלה: הכל מְתֻקָּן לִסְעוּדָה (אבות, ג׳, ט״ז) — הגמול הצפון בעולם הבא.

סעה, עיקרו סע, שהוא יסוד של הפעל נסע, — בהוראת עקירה ממקום למקום — פארטרייססען, ובא פ״א במקרא בתאר לנקבה: מרוח סֹעָה מסער (תהלים, נ״ה, ט׳) — איין רייססענדער ווינד, бушующій вѣтеръ.

א) **סָעִיף**, שם, עיקרו — עָנָף ובד דק המתפצל לפצולים דקים ומסתבך לכבכים — ושעל־כן בא במקרא בלשון רבים — רייזער, געצווייגע, раз-вѣтвленіе — והם הענפים שבאמצע האילן שרוב הפירות גדלים עליהם: בִּסְעִפֶיהָ פריה (ישעיה, י״ז, ו״ו), וכלה סְעִפֶּיהָ (שם, כ״ז, יו״ד). ובהשאלה: ב) מחשָׁבות, המשתרגות ומתפצלות לסברות הרבה: בִּשְׂעִפִּים מחזיונות לילה (איוב, ד׳, י״ג) — בשי״ן שמאלית. (עיין שם). ומזה, לדעת רוב המפרשים: עד־מתי אתם פסחים על־שתי הַסְּעִפִּים (מ״א, י״ח, כ״א) — שתי המחשבות. ובא בלשון־נקבה, לפי שהכונה בהם — מחשבות. (הרד״ק). ולדעת החכם וואלפסאהן, הוא במובנו הראשון והוא משל לקוח מן הצפור הקופצת ופוסחת מבד לבד תמיד ואינה מתמדת לשכון על בד אחד. (ועיין סעיף ב). ובא״ם השתמשו בו לפרט קטן מכלל גדול, כמו ב„שלחן ערוך": סימן... ובו... סְעִיפִים.

סְעַפָּה, שם, — במובן הקודם — געצווייג, развѣтвленіе: בִּסְעַפֹּתָיו קננו כל עוף השמים (יחזקאל, ל״א, ו״ו), ברושים לא דמו אל סְעַפֹּתָיו (שם, שם, ח׳), ובתוספת רי״ש:

סַרְעַפָּה, שם, ע״ם שַׁרְבִיט, מן שֵׁבֶט: ותרבינה סַרְעַפֹּתָיו (שם, שם, ה׳). (ועיין שרעף).

א) **סעף**, פ״י, בבנין פיעל, — בהוראת כריתת הסעפים — ענטצווייגען, דיא צווייגען אבשניידען, срѣзать, обрубать вѣтви: מְסָעֵף פארה במערצה (ישעיה, יו״ד, ל״ג). לפי המוסכם, נגזר הפעל מן השם סעיף — ע״ד הפעל שֵׁרֵשׁ, מן שֹׁרֶשׁ. (עיין סעף ב). ובעלי־האסופות גזרו מן השם סְעִיף — פעל בבנין התפעל, במובן השתרגות, השתלשלות דברים

ומושגים שונים ... ר ו... ישג אחד: שיהיו סעפים מסתעפים מן השרש הזה („אמונות ודעות", פרק ז'). ובנגזרתו — נראה דעת פירסט, שיסודו ע פ א, ע פ י: מבין עֳפָאִים (תהלים, ק"ד, י"ב), עָפְיֵהּ שפיר (דניאל, ד', ט'),— שבא בתוספת סמ"ך.

ב) סעף, פ"י, בבנין פיעל, — כריתה ובתוק, — שפאלטען, אבהויען: מְסָעֵף פארה במערצה (ישעיה, יו"ד, ל"ג). והנראה, שכן היה מפרש הפייטן רבי שמעון בר־יצחק, שהשתמש בו בקל: סו...ף בחרבות שנונות (קרובות, ב' דר"ה). ומזה:

ב) סְעִיף, ש"ז, — בקיע, נקיק, נקרה, חָגְוּ — ריסס, קלופט, разсѣлина, ущелье — ביחוס אל בקיעי הסלעים: סְעִיף סֶלַע עיטם (שופטים, ט"ו, י"א), וּבִסְעִפֵי הַסְּלָעִים (ישעיה, ב', כ"א) — יהקידם: בִּנְקִרוֹת הַצֻּרִים. — תחת סְעִפֵי הַסְּלָעִים (שם, נ"ז, ה') — והוא כמו: „בחגוי הסלע". — ומזה יתכן לפרש: פֹּסְחִים עַל־שְׁתֵּי הַסְּעִפִּים (מ"א, י"ח, כ"א) — שְׁנֵי הס...ע הבולטות מן הנקיקים — כאדם שעומד על שתי שְׁנֵּי הסלע ואינו מוצא לו מק...ם־מעמד בטוח, ופוסח מ...שן לשן. — ומזה אפשר שנגזר השם:

סֵעֵף, — ש"ת לאדם חלוק בדעותיו, שאינו יודע איזו מהן תכשר, — שוואנקענדער, אונשטאֶטיגער, шаткій, непостоянный: סֵעֲפִים שנאתי (תהלים, קי"ט, קי"ג) — הפך: תָּמִים תהיה עם ה' (דברים, י"ח, י"ג). ויותר נכון, שענינו מַחֲשָׁבוֹת חלוקות ומתנגדות, — וזה מסכים יותר אל הכפל: וְתוֹרָתְךָ אהבתי.

סָעַר, פעו"י, דומה לפעל שׂער. הקל, — א) געישה, רעישה והמיה בסבת רוח גדולה וחזקה — שטירמען, טאָבען, бушевать, шумѣть: כִּי הים הולך וְסֹעֵר (יונה, א', י"א).

ובהשאלה: יִסְעֲרוּ לדפיצני (חבקוק, ג', י"ד) — יהמיו, יעשו מעשה סער להפיצני — הערײַנשטירמען. ומזה: ב) פזור וזר...ה, שנעשה על־ידי נשיבת רוח גדולה, — צערשטרייען, разбрасывать, разсѣять — ע"ד: כמו־חרון יִשְׂעָרֶנּוּ (תהלים, נ"ח, יו"ד), וְאֵסָעֲרֵם על כל־הגוים (זכריה, ז', י"ד) — כמו: וָאֱזָרֵם במזרה בשערי הארץ (ירמיה, ט"ו, ז').

הנפעל, — במובן המושאל, — בעוועגט, אונרוהיג זיין, быть встревожену: וַיִּסָּעֵר לֵב מלך ארם (מ"ב, ו', י"א) — ע"ד: נָנַע לְבָבוֹ (ישעיה, ז', ב').

הפועל, — היות מושלך ומוטרד מ־וח סערה — פאָרטגעיאַגט ווערדען: כמוֹ יְסֹעַר מגרן (הושע, י"ג, ג') — על־ידי הרוח. ובהשאלה: עניה סֹעֲרָה (ישעיה, נ"ד, י"א) — מוטרדת מצער, — בעאונ... זיין, быть встревожену (ועיין שׂער).

סַעַר, ש"ז, — רוח גדולה וחזקה, — שטורם, вихрь, буря: ויהי סַעַר גדול בים (יונה, א', ד'), סַעַר מתגורר (ירמיה, ל', כ"ג), וְסַעַר מתחולל (שם, כ"ג, י"ט), בְּסַעַר ביום סופה (עמוס, א', י"ד), מרוח סעה מִסָּעַר (תהלים, נ"ה, ט'), כן תרדפם בְּסַעֲרֶךָ (שם, פ"ג, ט"ז). ויתכן, שהנחתו הראשונה — דחיקה ולהיצת האויר, ומיסודו של צור, צר. (עיין צר בשרש צור). ועל־הרוב בא בל"נ:

סְעָרָה, ש"נ, — בהוראה הקודמת, — שטורם, буря: סופה וּסְעָרָה (ישעיה, כ"ט, ו'), וּסְעָרָה כקש תשאם (שם, מ', כ"ד). ובסומך לשם רוּחַ: ויעמֵד רוּחַ סְעָרָה (תהלים, ק"ז, כ"ה), רוּחַ סְעָרָה באה (יחזקאל, א', ד'). ובסמיכות: סַעֲרַת ה' חמה יצאה (ירמיה, כ"ג, י"ט; ל', כ"ג). וברבוי: וְרוּחַ סְעָרוֹת תבקע (יחזקאל, י"ג, י"א); ובסמיכות: והלך בְּסַעֲרוֹת תימן (זכריה, ט', י"ד).

א) סַף, ש"ז, וכן בארמית: סִפָּא, סִיפָא, — עיקרו — חלל

הפתח, שבו קבועים המזוזות והמשקוף,
חלל־הכניסה, — איינגאַנג, входъ:
וימד את סַף ה׳ (יחזקאל, מ׳, ו״ו),
היא באה בְּסַף הבית (מ״א, י״ד, י״ז),
בתתם סִפָּם את־סִפִּי (יחזקאל, מ״ג, ח׳) —
הכפל: ומזוזתם אצל מזוזתי.
חֹרֶב בַּסַּף (צפניה, ב׳, י״ד). ובבית־המקדש
וכן בבתי־המלכים היו עומדים אנשים
לשמור, שלא יכנוס איש שלא ברשות,
ונקראו: שֹׁמְרֵי הַסַּף (מ״ב, כ״ב, ד׳),
וברבוי: שֹׁמְרֵי הַסִּפִּים (דהי״א, ט׳, י״ט).
וכולל גם את המזוזות, — פּאָסטע,
косякъ: וידיה על־הַסָּף (שופטים, י״ט,
כ״ז), וכן הוא בארמית: על־שתי
הַמְּזוּזֹת (שמות, י״ב, ז׳) — ת״א: על
תרין סִפַּיָּא. — הך הכפתור וירעשו
הַסִּפִּים (עמוס, ט׳, א׳), וינועו אַמּוֹת
הַסִּפִּים (ישעיה, ו״ו, ד׳). (עיין אַמָּה).
לפי המוסכם, שרשו — ספף; אבל
משמש בלשון ארמית גם במובן קצה,
ונראה שעיקרו — סוף, בהוראת קץ:
עד אשר־מלא את־ירושלם פֶּה לָפֶה (מ״ב,
כ״א, ט״ז) — תיב״ע: סֵיפָא בְסֵיפָא. —
ונקרא הסף כן, לפי שהוא קצה,
הקיצון לכניסה. (ועיין שפה). —
מן השם הזה נגזר פעל:

סֹפֵף, בא פ״א במקרא בבנין התפעל,
ועניננו — עמידה בסף הבית —
אַן דער פּאָסטע שטעהען: הִסְתּוֹפֵף בבית
אלהי (תהלים, פ״ד, י״א) — ועניננו:
להיות שומר־הסף.

ב) סַף, ש״ז, — כלי־קבול קטן —
בעקקען, שאַלע, чаша: בדם
אשר בַּסַּף (שמות, י״ב, כ״ב) — ותרגומו:
בְּמָנָא. — והיה מצוי בבית־המקדש
ככלי שרת: ואת־הַסִּפִּים ואת־המחתות
(ירמיה, נ״ב, י״ט), וברבוי נקבה: סִפּוֹת
כסף (מלכים ב׳, י״ב, י״ד); וכן —
לתשמיש חול: סַף־רַעַל (זכריה, י״ב, ב׳) —
סף מָלֵא רעל. — ובא פ״א: וְספּוֹת
וכלי יוצר (ש״ב, י״ז, כ״ח), — ויש
אומרים, שזהו מן סַפָּה, ומפרשים:
מַצָּעוֹת — טעפּפּיך, коверъ — ויש מפרשים:
ואָפאַ, диванъ, софа.

ספא, בארמית—ספי, במובן הַלְעָטָה
באכילה גסה — פיטערן עססען
געבען, откармливать: מי יַאֲכִלֵנוּ בָּשָׂר
(במדבר, י״א, י״ח) — תיב״ע: מן יַסְפִּינָנָא
בשרא. — ובגמרא: עד שית לא
תקבל, מכאן ואילך קביל וספי ליה
כתורא (כ״ב, כ״א, ע״א). סְפוּ לי באליה
(פסחים, ג׳, ב׳). ומזה במקרא:

מִסְפּוֹא, שם, — מאכל בהמה, בְּלִיל —
פוּטטער, кормъ: גם־תבן גם־
מִסְפּוֹא רב עמנו (בראשית, כ״ד, כ״ה),
תבן ומִסְפּוֹא לגמלים (שם, שם, ל״ב),
לתת מִסְפּוֹא לחמרו (שם, מ״ב, כ״ז).

סְפוֹג, במשנה, שם, מקורו יונית:
σπογγος—מין צמח־האדמה מלא
נקבים— שוואַמם, губка: סְפוֹג שבלע
משקין (כלים, ט׳, ד׳), סְפוֹג של צמר
(שבת, דף קכ״ט, ב׳) — פקעת־של־
צמר, עשויה כספוג. — ומזה בבא״ם:
סְפוֹגִי, — שוואַממאַרטיג, губковидный —
וגזרו מן השם פעל:

סָפַג, פ״י, הקל, — בליעת ושאיבת
משקין על־ידי ספוג — מיט איינעם
שוואַממע אויפנעהמען, всасывать жидкость
губкою: ובלבד שלא יִסְפּוֹג (שבת, כ״ב,
א׳), סְפָגוֹ במלח וזרקו על גבי אישים
(זבחים, ס״ד). ודרך־מליצה אמרו: ארבע
מדות ביושבים לפני חכמים — ספוג
ומשפך וכו׳; ספוג, שהוא סופג את־
הכל (אבות, ה׳, ט״ו). ובהשאלה: מפני
שהוא סופג את־הארבעים (כלאים, ח׳,
ג׳), הרי זו סופגת את־הארבעים (נזיר,
ד׳, ג׳) — מקבלין ארבעים מלקות.
והשתמשו בו גם בבנין

הפיעל — בליעת מים, במובן
קנוח, נגוב — אבּרייבען, אַבטראָקקנען,
обтирать, осушить: ובלבד שלא יְסַפֵּג
(פרה, י״ב, ב׳).

ההפעיל, — כעין הקל, —
איינזויגען לאַססען, всасывать: שאינו

מספיק לצאת עד שֶׁמַּסְפִּיגִין אותו (כ״ר, צ״ד), נטלו וְהִסְפִּיגוּ (במדבר רבה, ט״ו).

ההתפעל, — ענינו נגוב המים, שעל הרוחץ, בספוג או במטפחת, קנח את־עצמו, — זיך אבטראָקקנען: עלה וְנִסְתַּפֵּג (יומא, ג׳, ד׳), עשרה בני־אדם מִסְתַּפְּגִין באלונטית אחת (שבת, כ״ב, ה׳). ובמדרש: כאלו יצחק מִסְתַּפֵּג לפניך (במדבר רבה, ט״ו) — כמו: מתחבט, מתמיך וּמִתְכַּוֵּין כספוג בשעה שכובשים אותו.

סְפוֹג, שה״פ, — נגוב, קנוח — דאָס אבטראָקקנען, обтираніе: כדי טבילה וְסִפּוּג (זבים, א׳, ד׳), וכשני סִפּוּגִין (שם, שם, ה׳).

סוּפְגָּן, ש ם, — מאפה מעיסה רכה, שהוא מלא נקבים, רָקִיק — לאָקקערעס געבאֶקק, пышка: וּרְקִיקֵי מַצּוֹת (ויקרא, ב׳, ד׳) — תיב״ע: וּסְפִיגִין פטירין. — ובמשנה: הַסּוּפְגָּנִין והדובשין (חלה, א׳, ד׳), כדי לאפות בו סוּפְגָּנִין (כלים, ה׳, ח׳). ומזה: פַּת סוּפְגָּנִית (עוקצין, ב׳, ח׳).

אִסְפּוֹג, ש ם, — בהוראה הקודמת: וּרְקִיקֵי מַצּוֹת (שמות, כ״ט, ב׳) — ת״א: וְאִסְפּוֹגִין. — ובגמרא: אִסְפּוֹגִית קטנה (שבת, דף ע״ח, ע״א).

סְפוֹגִית, ש״נ, בדבא״ם: סְפוֹגִית הָאָרֶץ („מאיר־עינים״) — פאָראָזיטעט, про-ницаемость земли.

סָפַד, פ״י, הקל, — נשיאת קינה — קלאַגען, וועהקלאַגען, скорбѣть, сѣтовать — על כל צרה, וביחוד על מת; ובקשורו, ביחס אל מי שעליו מקוננים, — בלמ״ד או ב„על״: לִסְפֹּד לְשָׂרָה (בראשית, כ״ג, ב׳), וַתִּסְפֹּד עַל־בעלה (ש״ב, י״א, כ״ו), וְסָפְדוּ עָלָיו (זכריה, י״ב, יו״ד), וְסָפְדוּ לוֹ (מלכים א׳, י״ד, י״ג), על זאת אֶסְפְּדָה (מיכה, א׳, ח׳). ובא: עַל שָׁדַיִם סֹפְדִים (ישעיה, ל״ב, י״ב) — רש״י פירש: „מטפחים על לבם, שהוא מדרך הסופדים״. והנראה, שטעמו כפירוש הרשד״ל: „על שדים, שצמקו מפני זלעפות־רעב, יספדו הסופדים״. — ובזולת הקשור: סִפְדוּ והילילו (ירמיה, ד׳, ח׳), סְפֹדְנָה והתשוטטנה (שם, מ״ט, ג׳); וְסִפְדוּ לִפְנֵי אבנר (ש״ב, ג׳, ל״א) — עֲשׂוּ מספד לפניו. — וְסָפְדָה הארץ (זכריה, י״ב, י״ב), כי צמתם וְסָפוֹד (שם, ז׳, ה׳). ומושך את השם מִסְפֵּד ביחס הפעול: וַיִּסְפְּדוּ שם מִסְפֵּד גדול (בראשית, נ׳, יו״ד). ובמובן ש״ת: וסבבו בשוק הַסּוֹפְדִים (קהלת, י״ב, ה׳).

הנפעל, מן הקל, — ביחס אל מי שסופדים עליו, — בעקלאַגט, בעטרויערט ווערדען, быть оплакиваему: לא יִסָּפְדוּ ולא יקברו (ירמיה, ט״ז, ד׳). ובגמרא השתמשו בו בהפעיל ביחס הפעול: וְהִסְפִּידָהּ ר״ג הספד גדול (ר״ה, כ״ח, ע״א), וְהִסְפִּידוּם הספד גדול (מו״ק, כ״ח, ע״ב).

מִסְפֵּד, שם, — קינה ויללה — טרויער, וועהקלאַגע, сѣтованіе, плачъ: וברחבתיה כלה מִסְפֵּד (ירמיה, מ״ח, ל״ח), וצום ובכי וּמִסְפֵּד (אסתר, ד׳, ג׳); מִסְפֵּד מר (יחזקאל, כ״ז, ל״א), ובסמיכות: מִסְפַּד תמרורים (ירמיה, ו״ו, כ״ו). וביחס אל המת: מִסְפֵּד גדול וְכָבֵד (בראשית, נ׳, יו״ד). ובכנוי: הפכת מִסְפְּדִי למחול לי (תהלים, ל׳, י״ב). ובמשנה: מעמד וּמִסְפֵּד היה לפלוני במקום הזה (כתובות, ב׳, יו״ד).

הַסְפֵּד, (הֶסְפֵּד), במשנה, ביחוד — קינה על מת בספור שבחו — טרויערערעדע, скорбная рѣчь: שלא להרגיל את הַהֶסְפֵּד (מו״ק, ג׳, ח׳), כל המתעצל בְּהֶסְפֵּדוֹ של חכם וכו׳ (שבת, דף ק״ה, ע״ב), מֵהֶסְפֵּדוֹ של אדם ניכר (שם, קנ״ג, ע״א).

סַפְדָּן, ש״ת, — מי שדרכו להספיד את המתים — דער טרויערערעדע האַלט, плакальщикъ, произносящій надгробныя рѣчи: כשם שנפרעין מן הַסַּפְדָּנִין (ברכות, דף ס״ב, ע״א), פתח

עליה ההוא סַפְדָּנָא (מו"ק, כ"ה, ע"ב).

[הערה]. בגזרת השרש—דעת פירסט, שעיקרו ד קי ר ה — שטעכען; ודומה לו בארמית: שְׁפוּד—כלי הדוקר. ומזה—השמיע קולֹ־נהי דוקר וחודר בלב.—ומעיקר הוראתו נגזר השם „סִרְפָּד", בהוספת רי"ש באמצע המלה,—ע"ד שַׁרְבִיט—מן שֵׁבֶט. (ועיין סרפד).

סָפָה, עיין סַף ב.

סָפָה, פעו"י, יסודו סף, ודומה לשרשים הנגזרים מכנו — אסף, יסף. הקל, עיקרו: א) משיכת קְצה דבר אחר לחברו להוסיף עליו להרבות כמותו, — הינצופיגען, אַפיגען, прибавлять, присовокупить: סְפוּ שנה על שנה (ישעיה, כ"ט, א'), עלותיכם סְפוּ על זבחיכם (ירמיה, ז', כ"א), לִסְפּוֹת עוד על חרון אף ה' (במדבר, ל"ב, י"ד), למען סְפוֹת חטאת על חטאת (ישעיה, ל', א'). והרי זה כשמוש הפעל יסף: יָסַף ה' יגון על מכאבי (ירמיה, מ"ה, ג'). ועיין יסף.— ובא גם ביחס אֶת במקום עַל. ויש מפרשים אותו במובן הגדלה ורבוי— מעהרען, פערגראָססערן, увеличить — (עיין בסמוך). ב) אסיפה של סלוק והעברה — וועגראַפּפען, изводить, вырвать: האף תִּסְפֶּה צדיק עם רשע (בראשית, י"ח, כ"ג), האף תִּסְפֶּה (שם, שם, כ"ד), וגם את הזקן תִּסְפֶּה (ישעיה, ז', כ). ולדעת בן־זאב, יכלול ענין כליון במקרה, שלא כמשפט.—מבקשי נפשי לִסְפּוֹתָהּ (תהלים, מ', ט"ו) — על דרך הפעל אסף: אסף אסיפם (ירמיה, ח', י"ג), (ועיין אסף). ובהוראת עומד—הלוך לְאַבּוד, כליון—צוגרונדע געהען, אויפהאָרען, שווינדען, погибнуть, исчезнуть: סָפְתָה בהמות ועוף (ירמיה, י"ב, ד'), סָפוּ תמו מן בלהות (תהלים, ע"ג, י"ט), וְסָפוּ בתים רבים (עמוס, ג', ט"ו). ולדעת בעל „הרכסים לבקעה", יהיה מזה גם: למען סְפוֹת הָרָוָה אֶת־הַצְּמֵאָה (דברים, כ"ט, י"ח) — למען תכלה, תשבור השתיה המרובה את הצמאון. (ועיין צמאה).

הנפעל, מן הקל, בהוראת הראשונה,—היות נאסף ומסתתר באיזה מקום — צוגעטהון, איינגעצאָגען ווערדען; ואם שלשה חדשים נִסְפֶּה מפני־צריך (דהי"א, כ"א, י"ב)—מסתתר, נחבא.— וכל הַנִּסְפֶּה יפל בחרב (ישעיה, י"ג, ט"ו) — ולדעת הרשד"ל, הוא בענין תוספת: הנוסף במקרה לאותם, שהיתה הרעה מְכֻוֶּנֶת אליהם. — אבל לזווגו עם הקודם: כל הַנִּמְצָא יִדָּקֵר,— נראה, שענינו: נאסף על־ידי האויבים הרודפים להשיג את הנמלטים, המתפזרים למקומות שונים. — ובא על דרך: וְנֶאֶסְפוּ עשבות הרים (משלי, כ"ז, כ"ה). וכן תרגם פירסט: איינגעזאַמעלט ווערדען.—ולא נמצא במקרא יותר בהוראת זו, ועל־הרוב—בהוראה שניה, מן הקל: ב) היות מסולק וכלה ואובד,—וועגגעראַפּפט ווערדען, אונטערגעהען, гибнуть, быть вырвану, схвачену гибелью: פן תִּסָּפֶה בעון העיר (בראשית, י"ט, ט"ו), פן תִּסָּפוּ בכל חטאתם (במדבר, ט"ז, כ"ו)—והוא ע"ד: כי מפני הרעה נֶאֱסַף הצדיק (ישעיה, נ"ז, א'). ולדעת בן־זאב, יכלול גם־כן מושג היות גם הטוב נאסף וכלה בכללות החטאים המזומנים לפורעניות, ויהיה ענינו כטפל נוסף על העיקר.— וכן: ויש נִסְפֶּה בלא משפט (משלי, י"ג, כ"ג) — במקרה, בכלל האובדים, כיון שנתנה רשות למשחית. — ומזה גם אבוד וכליון על־ידי מקרה והזדמנות: עתה אֶסָּפֶה יום אחד ביד שאול (ש"א, כ"ז, א') — אפול במקרה בידו, שלא אוכל להזהר. — או במלחמה ירד וְנִסְפָּה (שם, כ"ו, י"ד) — בשטף המלחמה.—גם־אתם גם־מלככם תִּסָּפוּ (שם, י"ב, כ"ה). ואם ז' דעה מושכלת, איננה מוכרעת.

ההפעיל, פעם אחת במקרא: אַסְפֶּה עלימו רעות (דברים, ל"ב, כ"ג)— בספרי פרשו בשני אופנים: „הריני מכנים ומביא עליהם כל הפורעניות כולן כאחת". וזה מלשון חבור

והוספה, — אנהייפען, накоплять — ועוד אמרו: „שהיו כל הפורעניות כלות והם אינן כלים, וכה"א: חִצַּי אֲכַלֶּה־בָּם — שיהיו חצי כלים, והם אינן כלים". וזה מלשון כליון וסוף, — פערברויכען, истратить.

סָפַח, פ"י, קרוב אל ספה באחת מהוראותיו — חבור וטפול דבר קטן לדבר גדול ממנו — הינצוטהון, אנ־שליעססען, придать, присоединять: סְפָחֵנִי נא אל אחת הכְּהֻנות (ש"א, ב', ל"ו) — כטפל אל העיקר.

הנפעל, — היות נטפל לדָבר, הִלָּוֶה עליו, הִצָּמֵד — זיך אנשליעססען, при-соединиться: וְנִסְפְּחוּ על בית יעקב (ישעיה, י"ד, א') — והקודם: וְנִלְוָה הגר עליהם.

הפיעל: הוֹי מַשְׁקֵה רֵעֵהוּ, מְסַפֵּחַ חֲמָתְךָ וְאַף שַׁכֵּר (חבקוק, ב', ט"ו) — דעות שונות בפירושו, והנראה לנו כתרגומו: טוֹפל את החֵמָה חֲלֵף בִּיחֲמָא. וענינו: מוזג בו את הארס, כדי במשקה, לְשַׁכֵּר את־רעהו. (ועיין חמה). ובמדרש: ועל הנהר שֶׁמְּסַפֵּחַ למדינה (ב"ר, י"ג).

הפּוּעל, — במובן התחברות והתלקטות למקום אחד — זיך צוזאממענ־נעטהון זיין, זיך צוזאממענראָטטען, тол-питься: תחת חרול יְסֻפָּחוּ (איוב, ל', ז').

ההתפעל, — התחבר והטפל והתדבק בדבר, — זיך אנשליעססען, при-соединиться: מֵהִסְתַּפֵּחַ בנחלת ה' (ש"א, כ"ו, י"ט). ובמדרש: שהניחו ישראל וְנִסְתַּפְּחָה בשדה מואב (רות רבתי, ב'), מפני מה זכה יחזקאל שיחיה מתים? מפני שֶׁהִסְתַּפֵּחַ על ישראל בכל שעה ושעה (תדב"א, ה').

סַפַּחַת, ש"נ, — מין נגע דבוק ומתפשט בעור: שאת או סַפַּחַת (ויקרא, י"ג, ב') — אנזאטץ, אויסשלאג, שארף, струпъ, нарость — ובא ע"ד השם יַלֶּפֶת. (עיין שם). ובתוספת מ"ם:

מִסְפַּחַת: מִסְפַּחַת היא (שם, שם, ו"ו), ואם פשה תפשה המִסְפַּחַת בעוֹר (שם, שם, ז'). וי"א: נֶגַע, שהוא משיר השֵׂער, — קאהלע שטעללע, плѣшина — (ועיין שפח). ובגמרא: קשים גרים לישראל כְּסַפַּחַת, שנאמר (ישעיה, י"ד, א'): ונלוה הגר עליהם וְנִסְפְּחוּ על בית יעקב (קדושין, ע', ע"א; יבמות, מ"ז, ע"ב).

סָפִיחַ, שם, — צֶמַח, העולה וצומח מאליו בלי זריעה וחרישה, מן הגרגרים שנפלו מן התבואה בעת־הקציר, שהוא כטפל אל העיקר, — נאַכוואוּכס, самосѣвка: את סְפִיחַ קצירך (ויקרא, כ"ה, ה'), אכול השנה סָפִיחַ (מ"ב, י"ט, כ"ט). (ועיין סָחִיש). ובא: תשטף סְפִיחֶיהָ עפר הארץ (איוב, י"ד, י"ט) — י"מ: ישטפו המים גם את הספיחים העולים מעפר־הארץ. והנראה, כדעת המפרשים, שהוא משרש סחף, — בהפוך האותיות, — מֵי מָטָר סֹחֵף, — פלוּטה. ושעור הכתוב: מֵי מטר, הסוחף על עפר הארץ, ישטפוה. ובא „תִּשְׁטֹף", — בלשון נקבה, — ע"ד: תשיגהו כמים בלהות (שם, כ"ז, כ').

מִסְפָּחָה, ש"נ, — מין בגד רחב לכסוי הראש, מעטפה, — קאָפּפדעקקע, обвясло: ועֹשׂוֹת הַמִּסְפָּחוֹת על ראש כל קומה (יחזקאל, י"ג, י"ח), וקרעתי את מִסְפְּחֹתֵיכֶם (שם, שם, כ"א).

סֵפֶל, ש"ז, — כלי־קבול למשקה, אגן — שאַלע, קליינעס בעקקען, чаша, тазъ: מְלֹא הַסֵּפֶל מים (שופטים, ו"ו, ל"ח), בְּסֵפֶל אדירים הקריבה חמאה (שם, ה', כ"ה) — וכנראה, הוא כלי לרועים ואנשי־השדות.

סָפַן, פ"י, דומה לשרש שפן, צפן, וכן הוא בארמית. הקל, עיקרו — כִּסּוּי, ומזה: א) כסוי תקרה — וואָלבען, בעדאַכען, выводить сводъ, крыть: וַיִּסְפֹּן את הבית גבים (מ"א, ו"ו, ט') — בשני פעולים. — לשבת בבתיכם סְפוּנִים (חגי, א', ד') — בבתיכם

הספונים, המקורים,—וכתרגומו: די מטללין בנסרי ארזיא.—ב) צפוי, חפוי — בעדעקקען, בעטאֶפעלן, крыть: וְסָפֻן בארז מהקרקע עד-הקרקע (מ"א, ו', ז'), וְסָפוּן בארז (ירמיה, כ"ב, י"ד). ובא: כי שָׁם חֶלְקַת מְחֹקֵק סָפוּן (דברים, ל"ג, כ"א) — כנוי לקבור, שהוא נתון בארון מְכֻסה וטמון בארץ. — ומוסב הפעל אל השם „מְחֹקֵק" — ושעור הכתוב: כי שם החלקה, שהמחוקק ספון שם. (ועיין ספן ב). ובגמרא: אין כל בריה כּוֹפְנָה (כתובות, ע"ב, א')— ופירש"י: קוברה. (ועיין ספן ב).

סִפֻּן, שם, — תִּקְרָה — דעקקע, געוואֶלב, потолокъ, сводъ: עד-קירות הַסִּפֻּ (מ"א, ו"ו, ט"ו).

סְפִינָה, ש"נ, ארמית, ופ"א במקרא,— אֳנִיָּה, שהיא ר"יה בספון מְקוּעָר—שיפף, корабль: ירכתי הַסְּפִינָה (יונה, א', ה') — ולדעת בן-זאב, הוא המקום המכוסה וספון כתקרה באניה, ושם נסתר יונה, ולכן כתוב „ירכתי הספינה", לפי שהוא בצד האחרון — פערדעקק. ונמוקו עמו, שהשתמש הנביא רק כאן בלשון ספינה ולא בלשון אניה, שהזכיר שם כמה פעמים. — ואין דעתו מוכרעת. ומצוי הרבה במשנה השם „סְפִינָה" — תחת השם „אֳנִיָּה" שבמקרא: המוכר את הַסְּפִינָה (ב"ב, ה', א'), סְפִינוֹת קשורות זו בזו (שבת, י"א, ח'), רבן גמליאל היה בא בִסְפִינָה (ב"מ, דף נ"ט, ע"ב), אוי לה לַסְּפִינָה, שאבד קברניטה (ב"ב, צ"א, ע"ב).

סַפָּן, ש"ת,—איש הרגיל ללכת בספינה לעסקיו--שיפפער, корабельщикъ, шкиперъ: ולא לְסַפָּן (שביעית, ח', ה'), קשר הַסַּפָּנִים (שבת, ט"ו, א'), הַסַּפָּנִים רובן חסידים (קדושין, דף פ"ח, ע"א). — אַנְשֵׁי אֳנִיּוֹת (מלכים א', ט', כ"ו)—ת"י: גברין סַפָּנִין.

ב) סְפַן, ארמית, פ"י,—כַּבֵּד וחשוב— אַכטען, עהרען, почитать, уважать: ולא סַפִּנַת יתהון (תרגום-שני על מגלת אסתר, א', י"ב). וברחז"ל: שלא יהיו בעיניך כדיוטגמא שאין אדם סוֹפְנָהּ (ספרי, דברים, ל"ג), לא זזו משם ולא סְפָנוּה (תוספתא, סוטה, ג', ג'). ובבינוני פעול: כבוד היה לי כשהיה בנו של מלך אצלי... והיה זקוק לי והייתי סָפוּן בעיניו... כך אמר פרעה: כשהיו ישראל אצלי, היה הקב"ה זקוק לי והייתי סָפוּן בעיניו וכו' (שמות רבה, פרשה, כ') — געעהרט, געאַכטעט, уважаемый. וכי מה אני סָפוּן (מכילתא, סוף בשלח), מאן חשיב ומאן סָפִין ומאן רקיע (מו"ק, דף כ"ח). ומזה פירש הרמבמ"ן: חלקת מְחֹקֵק סָפוּן (דברים, ל"ג, כ"א) — המחוקק הנכבד והחשוב.

סַפְסָל, שם, — כלי מעץ לשבת כמה אנשים יחד — באַנק, скамья: סומכין אותה בְּסַפְסָל (שבת, כ"ג, ח'), ואת הַסַּפְסָלִין (כ"ב, ד', ו"ו), אתוספי כמה סַפְסָלֵי (ברכות, כ"ח, ע"א).

ספסף, עיין שוף.

א) סָפַק, ועל-המעט—שפק, וכן הוא בערבית, דומה אל סקף, שקף; בקל עיקרו — הכאה, חבטה, טפיחה—שלאַגען, שטירצען, бить, ударять: תחת רשעים סְפָקָם (איוב, ל"ד, כ"ו) — חבטם והדפם בין רשעים. או שעורו: ספק רשעים תחתם, במקומם, כמו: וַהֲדֹךְ רשעים תַּחְתָּם (שם, מ', י"ג). והתיחד אל הכאה בכף על-עצמו מרגשות צער, בהלה וכעס: סָפַקְתִּי עַל-יָרֵךְ (ירמיה, ל"א, י"ח); ועל-הרוב — מחאת כַּפַּיִם זו בזו: וַיִּסְפֹּק את-כַּפָּיו (במדבר, כ"ד, יו"ד), סָפְקוּ עליך כַּפַּיִם (איכה, ב', ט"ו), ופ"א בשי"ן: יִשְׂפֹּק עלימו כַּפֵּימוֹ (איוב, כ"ז, כ"ג) ובא: בינינו יִסְפּוֹק וירב אמריו לאל (שם, ל"ד, ל"ז) — י"מ, שהוא כמו: יספוק בכפיו מצער. — ואפשר, שטעם,

עומד: מַכֶּה את־עצמו, מתנפל, מתחבט. (עיין ספק ב, ג). וְסָפַק מואב בקיאו (ירמיה, מ״ח, כ״ו) — יתחבט ויתנגף בהתגוללו משכרותו בקיאו. (ועיין ספק ב).

ובמשנה — בפיעל: אין מְטַפְּחִין ואין מְסַפְּקִין (ביצה, ה׳, ב׳) — ופירש״י: מטפחין — ביד, מְסַפְּקִין — על ירך; והוא בהתפעלות של שמחה. — ומזה גם־כן: הַמְסַפֵּק והמטפח וכו׳ לשלהבת, הרי זה מדרכי האמורי (תוספתא, שבת, פרק ד׳), שענינו — הכאה על הערף או יד אל יד.

ב) סָפַק, ארמית, פעל־עומד, בקל, וענינו — פסיחה על הסעפים, מבלי לדעת איזה מהם יכשר — צווייפעלן, сомнѣваться: וּמְסַפְּקָא להון אם אינון קיימין (תרגום, איכה, ה׳, ג׳). ומזה — במקרא, לדעת התרגום: בינינו יִסְפּוֹק (איוב, ל״ד, ל״ו) — שתרגם: „ביננא מְסַפֵּק״, — והכונה: בינינו לעינינו נראה, שהוא נבוך במחשבותיו ואיננו מאמין בהשגחת ה׳. וכן דעת קצת המפרשים. וכן מזה, לדעת קצת, בא במובן הטבעי — התנודדות והתמוטטות — וואַנקען, колебаніе: וְסָפַק מואב בקיאו (ירמיה, מ״ח, כ״ו) — כשכור, שאינו יכול לעמוד על־רגליו ומתנודד לכאן ולכאן. — ומזה בגמרא ביחס ש„אֶל״: מְסַפְּקָא ליה (ביצה, ד׳, ע״ב) — הדבר הזה איננו ברור לו. וכן אמרו בפועל: מְסֻפָּק; מְסֻפְּקָנִי = מְסֻפָּק אֲנִי. ובהגיון: הַשֵּׁם הַמְסֻפָּק (עיין „מלות ההגיון״, שער י״ג). ובהתפעל: הִסְתַּפֵּק — היות בספק — צווייפעלן, сомнѣваться — ובספרי־המחקר: כי השמות אשר יאמרו בְּהִסְתַּפֵּק הם אשר יאמרו על שני דברים, שביניהם דמיון בענין אחד, והענין ההוא מקרה בהם, ואינו מעמיד עצם כל אחד מהם (מו״נ, א׳, נ״ו).

סָפֵק, או סְפֵק, במשנה, שם, — דבר, שאיננו מבורר היטב ותלוי באפשרות — אפשר הן ואפשר לא, — איין צווייפעל, сомнѣніе: סְפֵק חשכה וְסָפֵק אין חשכה (שבת, ב׳, ו׳), סָפֵק נגע, סָפֵק לא נגע (טהרות, ו״ו, ג׳). וברבוי: ארבעה סְפֵקוֹת (שם, ו״ו, ב׳), כל שאתה יכול לרבות סְפֵקוֹת וְסָפֵק סְפֵקוֹת (שם, שם, ד׳). וי״מ מזה: פן יסיתך בְּשָׂפֶק (איוב, ל״ו, י״ח) — ימשוך אותך ויפילך בספק בצדקת ההשגחה. (ועיין ספק ב). ובגזרת השרש הזה — יש אומרים, שיסודו פק בהוראת תנודה והתמוטטות — וואַנקען, колебаться — ויש אומרים, שיסודו פסק — בחלוף האותיות — בהוראת חלוק ובתור — שפאַלטונג, раздѣленіе, וענינו — היות חלוק במחשבה, וע״ד: חָלַק לִבָּם (הושע, יו״ד, ב׳).

1) סִפּוּק, שם, בספרי־המחקר, — דבר מְסֻפָּק — צווייפעלהאַפט: ולא תחשוב שהם יאמרו בְּסִפּוּק (מו״נ, א׳, נ״ו), והוא ששם נביא אמנם יאמר אצלי על משה ועל זולתו בְּסִפּוּק (שם, ב׳, ל״ה).

2) הִסְתַּפְּקוּת, ש״מ, — צווייפעלן, сомнѣваться: מֵהִסְתַּפְּקוּת הענינים המקריים בעצמיים (שם, א׳, ל״ד).

ג) סְפַק, סְפֵק, ארמית, עיקרו — שפיכה בשפע — איבערשטראָמען, זיך אויסשיטטען: כָּלוּ בדמעות עיני (איכה, ב׳, י״א), תרגומו: סַפְּקוּ בדמען עיני. ויתכן, שמזה במקרא: בינינו יִסְפּוֹק וירב אמריו לאל (איוב, ל״ד, ל״ז) — ישפוך נפשו בשיחו וירב אמריו לאל — . ומזה: ב) היות די לפי המחסור, — גענוג זיין, גענוג טהון, גענינגען: עד אם כִּלּוּ לשתת (בראשית, כ״ד, י״ט) — ת״א: עד די סַפְּקוּן, ובמקרא — בשי״ן: אם יִשְׂפֹּק עפר שמרון (מ״א, כ׳, יו״ד). (ועיין שפק). ומזה, במובן יוצא, — הַמְצֵא לאחד די מחסורו — דאַרביעטען, צור גענינגע געבען, дать вдоволь, доставить въ достаткѣ: די: סַפֵּק אלהא על ידיכון (דברים, כ״ח,

ל"ב, כת"י). ורגיל הרבה במשנה בבנין **פיעל**, — הַמְצֵא דבר די המחסור — צור גענוגע געבען: המקבל עליו לְסַפֵּק סלתות (שקלים, ד', ט') — פערזארגען, доставлять. אמותיהם של כהנים מְסַפְּקוֹת להם מחיה וכסות (מכות, ב', ו"ו), לְסַפֵּק במתיקה יְסַפֵּק (ב"מ, ז', א') — פערזארגען, снабдить — ובהגדה של פסח: „וְסִפֵּק צרכינו במדבר". ומזה, בהשאלה, — קָשׁוֹר חבל בחבל או בכלי להאריכו די צרכו: סִפְּקָהּ בחבל (כלאים, ו"ו, ט'), האזוב הקצר מְסַפְּקוֹ בחוט (פרה, י"ב, א').

ההפעיל: א) עומד, — היות בכח וביכלת לעשות דבר — דיא מעגליכקייט האבען, иметь возможность, успѣть: לא הִסְפִּיק לגמור (שקלים, ו"ו, ב'), מה שסגל אדם מצות ומעשים טובים אינו מַסְפִּיק להבל היוצא מפיו (ויק"ר, ד') — אויסרייכען, быть достаточну — ובמובן זה אמרו במדרש, בפירושם על הכתוב: בינינו יִסְפּוֹק (איוב, ל"ד, ל"ז) — אתה מַסְפִּיק בינינו את עונותיך, — אתה יש לך היכלת להציע לפנינו את דברי עונותיך ומוצא את עצמך צדיק לפנינו; — ועל־הרוב — ביוצא, — נתינת הכולת לעשות דבר, — מעגליכקייט געבען, дать возможность: הלומד על־מנת ללמד — מַסְפִּיקִין בידו ללמוד וללמד (אבות, ד', ה').

ההתפעל: א) קבלת הנאה מדבר כדי הצורך — זיך בענוטצען, пользоваться: מִסְתַּפֵּק מן הנר הכבה (שבת, מ"ד, ע"א), אסור לְהִסְתַּפֵּק מהן (ביצה, ל', ע"ר), מדינה שהיתה מִסְתַּפֶּקֶת מן החמרין (כ"ר, ת'). — ב) מצוא די במה שיש לו — זיך בעקוועמען, זיך בעגניגען, довольствоваться: „מִסְתַּפֵּק במועט".

סֶפֶק, שם, — עֹשֶׁר משופע — רייכטהום, איבערפלוסס, избытокъ: במלאות סִפְקוֹ יצר לו (איוב, כ', כ"ב), (ועיין שפק), ובגמרא — במובן יְכֹלֶת — מעגליכקייט, возможность: מה טמא: שֶׁסֶּפֶק בידו לעשות (פסחים, דף צ"א, ע"א), מפני שֶׁסֶּפֶק ביד מלכים לשתות (במדבר רבה, יו"ד); ובמין נקבה:

סְפִיקָה, ש"נ, — יְכֹלֶת — מעגליכקייט, возможность: היתה סְפִיקָה בידו למחות (ירושלמי. סוטה, פרק ט', י"א), האיש סְפִיקָה בידו, האשה אין סְפִיקָה בידה (ירושלמי, פאה, פ"ב).

סִפּוּק, שם, ארמית, ובמשנה: א) די המחסור — גענוגע, הינלענגליכקייט, достатокъ, достаточность: סִפּוּק צרכיהון (תיב"ע, ירמיה, ל"א, ב'), פן יסיתך בְשָׂפֶק (איוב, ל"ו, י"ח) — תרגומו: דלמא יטעינך בְּסִפּוּק. — והתיחד לענין פרנסת עניים. — ב) קשירת דבר בדבר להאריכו — דורכציהען, צוציהען: סִפּוּק הגפנים וְסִפּוּק על גבי סִפּוּק (ערלה, א', ה').

הַסְפָּקָה, ש"נ, בבא"ם, — המצאת חק לפרנסה לאביונים — אונטערהאלטונג, содержаніе.

הִסְתַּפְּקוּת, ש"נ, בבא"ם, — מצוא די מחסורו במועט — גענינזאמקייט, довольствоваться малымъ: הִסְתַּפְּקוּת טוב יותר מן השכל („מבחר הפנינים"), שנים לא יתחברו לעולם — הַהִסְתַּפְּקוּת והחמוד (שם).

סָפַר, פ"י, על־פי דמיונו לשרש צפר נראה, שעיקר הוראתו — חריצה, חריתה — איינגראבען, איינשניידען, на-чертить — וכן הוא בערבית. ומזה — **הקל**: א) הגבלת כמות פרטים מתיחסים זה לזה בסדור מאחד ומעלה — צאהלען, считать — וזה מפני שהיתה הודעת כמות הפרטים נעשית ע"י סימנים חרוצים בכלי או בצפורן בשעה שפורטים אותם אחד אחד: וְסָפַר לוֹ שִׁבְעַת יָמִים (ויקרא, ט"ו, י"ג) — סופר ורושם לו יום אחד, שנים, עד שבעה. — שבעה שָׁבֻעֹת תִּסְפָּר־לָךְ (דברים, ט"ז, ט').

וע״ד השאלה: תִּסְפֹּר ירחים תמלאנה (איוב, ל״ט, ב׳), זֹאת בתי ירושלם סְפַרְתֶּם (ישעיה, כ״ב, יו״ד), סִפְרוּ מגדליה (תהלים, מ״ח, י״ג). וע״ד המליצה: כי עתה צעדי תִּסְפּוֹר (איוב, י״ד, ט״ז), וכל צעדי יִסְפּוֹר (שם, ל״א, ד׳) — כל צעד וצעד, משל להשגחה מדויקת. — ונרדף לפעל מנה. (עיין בהערה). — ב) רשימת אותיות במכתב, שכל אחת מהן נרשמת בפני־עצמה, — שרייבען, צייכנען, писать, начертать: ה׳ יִסְפֹּר בכתוב עמים (תהלים פ״ז, ו״ו), — ונמצא בפעל רק פעם זו במקרא, והפעל המיוחד לענין זה הוא כתב, (עיי״ש); אבל נמצא בבינוני, במובן ש״ת, — סֹפֵר. (עיי״ש).

הנפעל, מן הקל, בהוראה הראשונה, — היות מוגבל בכמות הפרטים — געצאֶהלט ווערדען, быть считаему: ולא יִסָּפֵר מרב (בראשית, ט״ז, יו״ד), אשר לא־ימד ולא יִסָּפֵר (הושע, ב׳, א׳), אשר לא יִסָּפְרוּ ולא ימנו מרב (מ״א, ח׳, ה׳), וַיִּסָּפְרוּ הלוים (דהי״א, כ״ג, ג׳).

הפיעל: א) מן הקל, בהוראתו הראשונה, — צאֶהלען, считать: עצמו מְסַפֵּר (תהלים, מ׳, ו״ו), אֲסַפֵּר כל עצמותי (שם, כ״ב, י״ח). וע״ד המליצה: דרכי סִפַּרְתִּי (שם, קי״ט, כ״ו). וכן: מי יְסַפֵּר שחקים בחכמה (איוב, ל״ח, ל״ז). — ב) והוא על־הרוב, — הצעת דברים, בהגדת מעשה שהיה, שראוים לבוא בסדור מתיחס זה לזה — ערצאֶהלען, разсказывать: אשר סִפְּרוּ לנו אבותינו (שופטים, ו״ו, י״ג), מְסַפֵּר לרעהו חלום (שם, ז׳, י״ג), וַיְסַפֵּר העבד ליצחק את כל־הדברים (בראשית, כ״ד, ס״ו), וַיְסַפֶּר־לו את־כל־המעשה וכו׳, את הדברים וכו׳, וַיְסַפְּרוּם לאביהם (מ״א, י״ג, י״א). ומזה — הצעת דברים לבאר ענין — דקלאֶרען, אויםאיינאנדערזעטצען, объяснять, разбирать: סַפֵּר אתה למען תצדק (ישעיה, מ״ג, כ״ו), אֲסַפְּרָה אֶל חֹק (תהלים, ב׳, ז׳) — כמו: את חק, או על־דבר החק. — מה לך לְסַפֵּר חקי (שם, נ׳, ט״ז), סַפְּרוּ בגוים את־כבודו (דהי״א, ט״ז, כ״ד); ובמובן זה יכלול גם את מושג הפרסום — בעקאננט־מאַכען, объявить: ולמען סַפֵּר שְׁמִי בכל הארץ (שמות, ט׳, ט״ז); אֲסַפְּרָה שמך לאחי (תהלים, כ״ב, כ״ג). וע״ד המליצה: השמים מְסַפְּרִים כבוד אל (שם, י״ט, ב׳), וִיסַפְּרוּ לך דגי הים (איוב, י״ב, ח׳). ובא: אָז רָאָהּ וַיְסַפְּרָהּ (שם, כ״ח, כ״ז) — י״מ: „הודיע טבעה בעולם ע״י מעשיו". ויתכן, שענינו — התבוננות, ע״ד: „צעדי תִסְפּוֹר" — ושעור הכתוב: רָאָה אותה והתבונן בה. — ועל־המעט — במובן דבור ושיחה — רעדען, וידאונטערהאלטען, бесѣдовать: יְסַפְּרוּ לטמון מוקשים (תהלים, ס״ד, ו״ו). ואל־מכאוב חלליך יְסַפֵּרוּ (שם, ס״ט, כ״ז), ומזה בלשון־חכמים: אשה מְסַפֶּרֶת עם בעלה (ברכות, ג׳, ע״ב). ובל״ח מצאנו עוד: של בית רבן גמליאל התירו לְסַפֵּר בחכמת יונית, מפני שהם קרובים למלכות (בבא קמא, פ״ג, ע״א; תוספתא, סוטה, פ״ט) — לאמר: לדבר ולהתוכח בעניני חכמת יונית. — ובהשאלה, כדי לדבר בלשון נקיה, השתמשו בפעל סַפֵּר על הזדווגות איש לאשה (עיין, נדרים, כ׳, ע״ב).

הפועל, — ערצאֶהלט ווערדען, быть разсказываему: אשר לא סֻפַּר להם ראו (ישעיה, נ״ב, ט״ו) — בעריכטעט ווערדען, הַיְסֻפַּר לו כי אדבר (איוב, ל״ז, כ׳), לא תאמינו כי יְסֻפָּר (חבקוק, א׳, ה׳).

[הערה]. בהבדל שבין ספר לבין מנה — יש לומר, שהראשון מקורו עברית, והשני — ארמית, ושמושם במקרא לפי גזרותיהם: הפעל ספר עיקרו הודעת כמות הפרטים בבחינת כל פרט לבד, והפעל מנה עיקרו הגבלת כמות מספר כלל העולה מקבוץ הפרטים, — דיא צאהל אנגעבען. — ע״כ נאמר: וּסְפֹר הכוכבים אם־תוכל לִסְפֹּר אֹתם (בראשית, ט״ו, ה׳), — לפי

שהכוכבים נִכָּרִים לעינים ביחוד כל אחד ואחד לבדו, ונכנסים בגדר הספירה, אלא שאין ביכלת איש לגמור מספרם, מפני עוצם רבוים; אבל כשהוא מושלם בעפר, הוא אומר: אשר אם־יוכל איש לִמְנוֹת את־עפר הארץ גם זרעך יִמָּנֶה (שם, י״ג, ט״ז) — וזה לפי שגרגירי־החול, מפני קטנם, אינם נִכָּרִים ביחוד כל גרגיר וגרגיר לבדו ואינם נכנסים בגדר ספירה כלל, כי אם בגדר סכום כללי לפי השעור והחשבון למדת ארך ורוחב, — ואמר, שגם זה אין ביכלת איש. — אולם בשמוש הלשון באו שניהם לענין אחד: לך מְנֵה את־ישראל (ש״ב, כ״ד, א׳), ובאותו ענין נאמר אח״כ: סַפֵּר את־העם (שם, שם, יו״ד); וכן: לִמְנוֹת את־ישראל (דהי״א, כ״א, א׳), ואח״כ באותו ענין: לכו סִפְרוּ את־ישראל (שם, שם, ב׳). ועיין מנה.

סְפָר, שם, פ״א במקרא, על משקל הארמי, — פעולת הספירה — צעהלונג, счисленіе: אחרי הַסְּפָר אשר ספרם דויד (דהי״ב, ב׳, ט״ז).

סְפֹרָה, ש״נ, — דבר העולה בספירה — צאהל, число: כי לא ידעתי סְפֹרוֹת (תהלים, ע״א, ט״ו), — והנראה כדעת פירסט, שענינו — קֶצֶב וּמִדָּה — מאסס, Quantum, количество, мѣра.

מִסְפָּר, שם: א) מהוראת הפיעל, — הגדה וספור — ערצאֶהלונג, раз-сказъ: מִסְפַּר החלום (שופטים, ז׳, ט״ו), — וזה רק פ״א במקרא. ורובו: ב) מן ההוראה הראשונה בקל, וזה: א) במובן שם־הפעולה — צאֶהלונג, счисленіе: ולא עלה הַמִּסְפָּר (דהי״א, כ״ז, כ״ד). ולא נמצא יותר. ועיקר שמושו בענין סכום, העולה בספירת פרטים — צאהל, число: כדי רשעתו בְּמִסְפָּר (דברים, כ״ה, ב׳) — במספר קצוב, המפורש שם: „ארבעים יכנו״. — כַּמִּסְפָּר אשר תעשו, ככה תעשו לאחד כְּמִסְפָּרָם (במדבר, ט״ו, י״ב), מִסְפַּר נפשתיכם (שמות, ט״ז, ט״ז), מִסְפַּר שְׁמֹתָם (במדבר, ג׳, מ׳), וכל־פקדיכם לכל־מִסְפַּרְכֶם (שם, י״ד, כ״ט). ובקשור עם יחס הלמ״ד המחובר לנושא־המספר: מונה מִסְפָּר לכוכבים (תהלים, קמ״ז, ד׳), היש מִסְפָּר לגרודיו (איוב, כ״ה, ג׳); ועם מלת־השלילה: ולגמליהם אֵין מִסְפָּר (שופטים, ו״ו, ה׳) — רבוי עצום, שקשה להעלות במספר — צאהלאָז, безчисленно. ולברזל אין מִסְפָּר (דהי״א, כ״ב, ט״ז), עצום וְאֵין מִסְפָּר (יואל, א׳, ו״ו) — במובן תאר־הפעל. — ובא בקשור „עַד״: רעות עַד־אֵין מִסְפָּר (תהלים, מ׳, י״ג), נפלאות עַד־אֵין מִסְפָּר (איוב, ה׳, ט׳). ובענין סך מועט, שבנקל יכולים לספור: ושאר עץ יערו מִסְפַּר יהיו ונער יכתבם (ישעיה, יו״ד, י״ט) — צאֶהלבאר. ומזה — בחבור עם השם הנספר: ואני מְתֵי מִסְפָּר (בראשית, ל״ד, ל׳), יָמִים מִסְפָּר (במדבר, ט׳, כ׳), כי שְׁנוֹת מִסְפָּר יאתיו (איוב, ט״ז, כ״ב). ונמצא גם: ב) במובן מדה, קצב וגבול, — מאסס, גראֶנצע: לתבונתו אין מִסְפָּר (תהלים, קמ״ז, ה׳), — כמו: ולגדלתו אין חֵקֶר (שם, קמ״ה, ג׳). ופ״א בא בל״ר ובסמיכות: מִסְפְּרֵי ראשי החלוץ (דהי״א, י״ב, כ״ד). ובלשון־חכמים — ברבוי נקבות: שעשו כל התורה מִסְפָּרוֹת (ירושלמי, שקלים, פ״ה, הל׳ א׳). ועיין סֵפֶר.

סְפִירָה, שה״פ, בלשון־חכמים: א) במובן מספר, — דאס צאֶהלען, счита-ніе: עולין לה לִסְפִירַת זיבתה (נדה, ל״ז, ע״א); סְפִירַת הָעֹמֶר (ספרא, אמור, פרשה כ״ג) — ספירת הימים מן הבאת העמר עד חג־השבועות. ב) בענין הצעת־דברים — ערצאֶהלונג, повѣствованіе: לִסְפִירַת דברים בעלמא (סוכה, דף כ״ד, ע״ב).

סְפִירָה, ש״נ, ב„ספר יצירה״: עשר סְפִירוֹת (פרק א׳, משנה ב׳) — בגזרת השם הזה וענינו באו פירושים שונים למפרשים, לפי מעמד השתלשלות חכמת־הקבלה בימיהם. ואין פה המקום להאריך בהצעתם.

סִפּוּר, שה״פ, ב„ספר יצירה״: וברא

את=עולמו בשלשה ספרים בספר ספר וְסִפּוּר (פרק א׳, א׳) — **גושא הענין הבא בספר.** — ובדא״ס — במובן הצעת דברי קורות ומאורעות—ערצֶאהלונג, рaзсказъ, повѣсть—וכן אמרו: „סִפּוּרִי״— ערצֶאהלענד, повѣствовательный.

סֵפֶר, שם, — דבר, שנכתב בו ענין= מה. וזה מפני שבימי=קדם היה מנהגם לחרות את האותיות בעט=ברזל באבנים, — שריפֿט, בוך, писаніе, книга: זה סֵפֶר תולדת אדם (בראשית, ה׳, א׳), וכתב לו את=משנה התורה הזאת על סֵפֶר (דברים, י״ז, י״ח); ובא בסמיכות לַשֵׁם, שהוא נושא הענין הכתוב: ויקח סֵפֶר הַבְּרִית (שמות, כ״ד, ז׳) — שכתוב בו דברי=הברית. — סֵפֶר הַתּוֹרָה (דברים, ל״א, כ״ו) — שהתורה כתובה בו. — וכן השאר: סֵפֶר הַיָּשָׁר (יהושע, יו״ד, י״ג; ש״ב, א׳, י״ח), (עיין **ישר**), סֵפֶר דִּבְרֵי שְׁלֹמֹה (מ״א, י״א, מ״א), סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים (שם, י״ד, י״ט), בְּסֵפֶר מִלְחֲמֹת ה׳ (במדבר, כ״א, י״ד), דרשו מעל סֵפֶר ה׳ (ישעיה, ל״ד, ט״ז)— **ספר הנבואות.** סֵפֶר הַיַּחַשׂ (נחמיה, ז׳, ה׳), סֵפֶר זִכָּרוֹן (מלאכי, ג׳, ט״ז), סֵפֶר הַזִּכְרֹנוֹת (אסתר, ו״ו, א׳), סֵפֶר חֲזוֹן נַחוּם (נחום, א׳, א׳). ובא גם בענין כְּתָב כולל ענין קטן: סֵפֶר כְּרִיתֻת (דברים, כ״ד, א׳)— שיידעבריעף, разводный листъ, סֵפֶר הַמִּקְנָה (ירמיה, ל״ב, י״ד), כְּפֶר הַגָּלוּי (שם), קח לך מְגִלַּת= סֵפֶר (שם, ל״ו, ב׳) — **מגלה לכתוב עליה ספר.** — בִּמְגִלַּת=סֵפֶר כתוב עלי (תהלים, מ׳, ח׳), ועל סֵפֶר חקה (ישעיה, ל׳, ח׳); מי=יתן בַּסֵּפֶר וְיֻחָקוּ (איוב, י״ט, כ״ג)—שעורו: **מי=יתן ויחקו בספר.**— ובא: יוֹדֵעַ סֵפֶר (ישעיה, כ״ט, י״א) — יודע לקרוא הדברים הכתובים בספר.— ובענין **אִגֶּרֶת** — בריף, письмо: ויכתב דוד סֵפֶר אל=יואב (ש״א, י״א, י״ד), ואשלחה סֵפֶר אל מלך ישראל (מ״ב, ה׳, ה׳); וברבוי: ותכתב סְפָרִים בשם אחאב (מ״א, כ״א, ח׳) — **אגרות= כקודה.** — סְפָרִים ומנחה (מ״ב, כ׳, י״ב) — **אגרות= דרישת=שלום.**— וע״ד המליצה: מחני נא מִסִּפְרְךָ אשר כתבת (שמות, ל״ב, ל״ב) — כביכול, כאלו ספר יש לפניו, שבו כתובים שמות האנשים הטובים בעיניו. — ימחו מִסֵּפֶר חַיִּים (תהלים, ס״ט, כ״ט), וְעַל=סִפְרְךָ כֻּלָּם יִכָּתֵבוּ יָמִים יֻצָּרוּ (שם, קל״ט, ט״ז) — כל בני=האדם ומספר ימיהם לחיות בארץ. — ובגמרא: שלשה סְפָרִים נפתחים בראש־השנה — אחד של רשעים גמורים ואחד של צדיקים גמורים ואחד של בינונים (ר״ה, ט״ז, ע״ב). ובהלכה התיחד השם **לספרי־הקדש**: אין בין סְפָרִים לתפלין ומזוזות (מגילה, א׳, ח׳), והבדילו בין תּוֹרָה—**לנביאים וכתובים**, ושנו: סְפָרִים לוקחין תורה; אבל אם מכרו תורה, לא יקחו סְפָרִים (שם, ג׳, א׳). ובה״א־הידיעה: הַסֵּפֶר— **הוא ספר־תורה.** — ובארמית — סִפְרָא, סְפַר או סֵפֶר (כמו בעברית): ככתב סְפַר משה (עזרא, ו״ו, י״ח), בִּסְפַר דכרניא (שם, ד׳, ט״ו), וְסִפְרִין פתיחו (דניאל, ז׳, יו״ד), ובקרו בבית סִפְרַיָּא (עזרא, ו״ו, א׳). ובגמרא: דהוו תני הלכתא סִפְרָא וְסִפְרֵי וכו׳ (מגילה, כ״ח, ע״ב) — „**סִפְרָא**״, בלשון=יחיד, הוא ספר מדרש=ההלכות, שעל ספר **ויקרא**, הידוע גם בשם „תורת=כהנים״; וְ„**סִפְרֵי**״, בלשון=רבים, — שני ספרי מדרשי= ההלכות, שעל ספר **במדבר**, **דברים**.

סִפְרָה, ש״נ, פ״א במקרא: הלא בְּסִפְרָתֶךָ (תהלים, נ״ו, ט׳) — לדעת **מנחם**, ענינו: סֵפֶר, והוא **ספרו של הקב״ה.** (עיין סֵפֶר). ורש״י פירשו מענין מִנְיָן,— „**במנינך תתננה, למנותה עם שאר צרותי**״.

סֹפֵר, סוֹפֵר, — איש יודע לכתוב ספר ומתעסק במלאכה זו, — שרייבער: לשוני עט סוֹפֵר מהיר (תהלים, מ״ה, ב׳), איש מבין וְסוֹפֵר הוא (דהי״א, כ״ז, ל״ב), ומשפחות סוֹפְרִים (שם, ב׳, נ״ה), וקפת הַסֹּפֵר במתגיר

ניחוקאל, ט', ב'). ואנשים כאלה עמדו על־יד המלכים לכתוב כל דבריהם: ושריה סופר (ש"ב, ח', י"ז), סֹפֵר המלך (מ"ב, י"ב, י"א), ברוך בן־נריה הַסֹּפֵר (ירמיה, ל"ו, ל"ב), בני שישא סֹפְרִים (מ"א, ד', ג'), ואת סֹפֵר שר הצבא (ירמיה, נ"ב, כ"ה) — סופר העומד על־יד שר־הצבא. — ובמקומו, באותו ענין, נאמר: ואת הַסֹּפֵר שר הצבא (מ"ב, כ"ה, י"ט) — ומזה כנראה, שהסופר הוא עצמו שר־הצבא; ואולי— ע"ש שמשמרתו לכתוב בספר את כל קשרי־המלחמה וחלוקת אנשי־המלחמה, כל גדוד וגדוד על־עבודתו.—ובמובן זה יתכן שנאמר: ומזבולן משְׁכִים בְּשֵׁבֶט סֹפֵר (שופטים, ה', י"ד)—שרי־המלחמה, אשר שבט־סופרים בידיהם ונוטים את שבטיהם לסימן תהלוכות אנשי־המלחמה, (עיין מְשַׁךְ), — והקודם: מני מכיר ירדו מְחֹקְקִים. (עיין חקק). והנה גם עזרא נקרא „סֹפֵר": לעזרא הכהן הַסֹּפֵר (עזרא, ז', י"א), ועזרא הַסּוֹפֵר (נחמיה, י"ב, ל"ו) — ומפורש ענינו: הוא עזרא עלה מבבל והוא סֹפֵר מָהִיר בְּתוֹרַת מֹשֶׁה (עזרא, ז', וי"ו), ועוד: סֹפֵר דברי מצות ה' וחֻקיו על ישראל (שם, שם, י"א), וכן בפרשגן הנשתון של המלך ארתחשסתא נקרא: סָפַר דתא די אלה שמיא (שם, שם, י"ב). ובפירושו של השם „סופר" — יש אומרים, שמובנו חָכָם, לפי שמלאכת הסופר היתה יקרה בימים האם, והסופר היה חכם בהכרח. והנראה, שענינו כמשמעו: כותב ספרי־התורה, כלומר, מתעסק בכתיבת ספרי התורה ובלמודה לעם, — ושני העסקים האלה היו קשורים ותלוים זה בזה בימים ההם.— ובמובן זה יתכן שנאמר: ומשפחות סֹפְרִים יושבי יעבץ (דהי"א, ב', נ"ה); וכן היו תלמידיו אחריו ועל שמו נקראים גם המה „סוֹפְרִים", והם: אַנְשֵׁי כְנֶסֶת הַגְּדוֹלָה, שנקראים במשנה „סופרים", מקבלי התורה ומלמדיה; ופירושיהם ותקנותיהם נקראו „דִּבְרֵי סוֹפְרִים": דבר חדש חדשו סוֹפְרִים ואין לי מה אשיב (כלים, י"ג, ז'), חומר בְּדִבְרֵי סוֹפְרִים מדברי תורה (סנהדרין, י"א, ג'). ובלשון הגמרא: „מדרבנן"— בנגוד אל השם „מדאורייתא" (מן התורה). וחז"ל אמרו בטעם השם „סוֹפֵר" הנתן לעזרא: מה תלמוד לומר? אלא כשם שהיה סוֹפֵר בדברי־תורה, כך היה סוֹפֵר בדברי־חכמים (ירושלמי, שקלים, פרק ה', ב')—ויובן אמרם זה על־פי מה שאמרו על הסופרים בכלל: כתיב „ומשפחות סוֹפְרִים יושבי יעבץ" — מה תלמוד לומר סופרים? אלא שעשו את התורה סְפָרוֹת (נ"א: מִסְפָּרוֹת) — הָאִשָּׁה לא יתרומו וכו', חמש־עשרה נשים פוטרות צרותיהן וכו' (שם, ה', א'). ובבבלי אמרו: לפיכך נקראו ראשונים „סוֹפְרִים", לפי שהיו סופרים כל אותיות שבתורה, שהיו אומרים וי"ו דגחון חצין של אותיות של ס"ת (קידושין, למ"ד, ע"א) — ונראה, שפירשו את השם „סוֹפֵר" מלשון מִנְיָן ולא מלשון כתיבה. — ואמרו עוד: תִּקּוּן־סוֹפְרִים; מִקְרָא־סוֹפְרִים; עִטּוּר־סוֹפְרִים (נדרים, דף ל"ז). (ועיין בספרנו „דברי־הימים לבני־ישראל", חלק ראשון, 33, 88). ולא רחוק לשער עוד, כי השם „סופרים", שנתן למקבלי התורה אחרי עזרא, הוא ע"ד לשון הארמית, שהתיחד בה השם „סָפַר" לחכם יודע־ספר וביחוד ספר התורה וחקיה ומלמדה: וּמְחֹקֵק מבין רגליו (בראשית, מ"ט, יו"ד) — ת"א: וְסַפְרָא. — שופט וְנָבִיא (ישעיה, ג', ב') — תיב"ע: דין וְסָפַר. - וְנָבִיא מורה־שקר (שם, ט', י"ד) — תיב"ע: וְסָפַר מליף שקר. — מֵבִין עם־תלמיד (דהי"א, כ"ה, ח') — ת"י: סַפְרָא עם תלמידא. — וכן הוא בלשון יונית: גראממאטיקאס. ויתכן, שבמובן זה נאמר: איש־מבין וְסוֹפֵר הוא (דהי"א, כ"ז

ל״ב)· ובמובן זה השתמשו חז״ל לפעמים גם בימיהם ואמרו: ונעשה סוֹפֵר (נדרים, ט׳, ב׳), אחד סוֹפֵר ואחד בּוּר (ברכות, מ״ה, ב׳), עזרא תקן להם לישראל, שיהיו מושיבין סוֹפֵר בצד סוֹפֵר (ב״ב, כ״א, ע״ב); ואמרו עוד: קנאת סוֹפְרִים תרבה חכמה (שם, כ״ב, ע״א)· ונראה, כי השתמשו בשם זה לתאר מעמד יודע־ספר או מלמד־לתינוקות קטן במעלה ממעלת חָכָם: שרו חכימיא למהוי כְּסָפְרַיָּא וְסָפְרַיָּא כחזנא (סוטה, ט׳, ט״ו); אולם על־הרוב השתמשו בשם „סופר״ ל„סוֹפֵר־הַדַּיָּנִים״, כותב־שטרות וכמו־כן לכותב ספרי־הקדש, תפילין ומזוזות: ושני סוֹפְרֵי־הַדַּיָּנִים עומדים לפניהם (סנהדרין, ד׳, ג׳), אמרו לַסּוֹפֵר וכתב (גיטין, ז׳, ב׳)· ובא בל״ר: סופרים— במובן מלאכת־סופר: לא ילמד רווק סוֹפְרִים ולא תלמד אשה סוֹפְרִים (קידושין, ד׳, י״ג)—מלמדות לתינוקות.

ספר, ארמית, פ״י, — גַּלּוֹחַ, — שעערען, ראזירען, — стричь, брить

ובא בפיעל: וַיְגַלַּח (בראשית, מ״א, י״ד) — ת״א: וְסַפַּר. ומזה במשנה: אסורין מִלְּסַפֵּר (תענית, ד׳, ז׳), התירו לו לְסַפֵּר קומי (ב״ק, דף פ״ג, ע״א).

ההתפעל,—זיך שעערען, ראזירען לאססען, стричься, бриться: ואין מִסְתַּפְּרִין מהן (ע״ז, ב׳, ב׳), ישראל הַמִּסְתַּפֵּר מנכרי (ע״ז, דף כ״ט, ע״א).

סַפָּר, ש״ת,—מי שמלאכתו לְסַפֵּר, — ראזירער, באַרביער, цирульникъ: לא ישב אדם לפני הַסַּפָּר (שבת, א׳, ב׳), ולא לבלן ולא לְסַפָּר (שביעית, ח׳, ה׳).

מִסְפָּרַיִם,—כלי, שגוזזים בו את השער, מחובר משני חלקים שווים,— שעערע, ножницы: מִסְפָּרַיִם ותער (כלים, ט״ז, ח׳), ונקרא ג״כ: זוג של סַפָּרִים (שם, י״ג, א׳).

1) מְסַפֶּרֶת, במשנה,—כלי־גזיזה גדול, כעין טס של ברזל, כפול משתי קצוותיו לאמצעיתו ובראשי שתי הקצוות סכינים: מְסַפֶּרֶת שנחלקה לשנים (כלים, י״ג, א׳), תיק מְסַפֶּרֶת (שם, ט״ז, ח׳).

2) תִּסְפֹּרֶת, ש״נ, — ע״מ תִּכְבֹּסֶת,— מלאכת־הַסִּפּוּר—דאס שעערען, стриженіе: מאימתי התחלת תִּסְפֹּרֶת (שבת, דף ט׳, ע״ב), תִּסְפֹּרֶת של בן־אלעשה (סנהדרין, כ״ב, ע״ב; נדרים, נ״א, ע״א).

3) סִפּוּר, שה״פ, — דאס שעערען: מאני סִפּוּרִים (ויק״ר, כ״ח)— עיקר הוראתו הוא גירוד, כמו שהוא בערבית, — שאבען, тереть — ולפי זה יתכן, שבא מגזרת הפעל ספר בעברית בהוראת חקיקה, חריצה, שמעשה הגירוד קרוב למעשה החקיקה.

4) סְפָר, ארמית, ובמשנה, שם, — חוֹף הים — אופער, берегъ, прибережье: לְחוֹף יַמִּים (בראשית, מ״ט, י״ג) — ת״א: על סְפַר יממיא. ובמשנה— גם במובן גְּבוּל — גרענצע, граница: נמצא סמוך לִסְפָר (סוטה, ט׳, ב׳), עיר הסמוכה לִסְפָר (יבמות, מ״ח, ע״ב), ובמדבר שֶׁבִּסְפַר עכו (ב״ק, דף ע״ט, ע״ב) — ומזה, כנראה, במקרא:

סְפָר, שע״פ: באכה סְפָרָה הר הקדם (בראשית, יו״ד, ל״ד) — עיר בארץ ערב בקצה דרומית־מערבית בדרום ארץ תימן. ובפי סופרי העמים הקדמונים: סַפַרַה. (עיין פירסט). (ועיין סְפַרְוַיִם). ובגזרת השם יש לומר, שהוא בהוראת גירוד, — ע״ד השם „חוֹף״ מן חפף, — לפי שמי הים מגרדים ומלחכים את שפת הים. ואפשר שהוא מן ספר בעברית במובן קצה וגבול. (עיין סָפַר, מִסְפָּר).

סְפָרַד, שע״פ, פ״א במקרא: וְגָלֻת ירושלם אשר בִּסְפָרַד (עובדיה, א׳, כ׳) — החכם הירונימוס אומר, שמסורה היא ביד חכמי־ישראל, שהמכוון בשם זה הוא מדינת באָספאָרוס

של הקימטערים, שנקראת גם־כן איבעריא, מקום מושב האיבעריים. ולפי שהאיבעריים נאחזו אח"כ בארץ שפּאַניא, שעל זה היא נקראת גם „חצי האי איבעריא" — איבערישע האלב-אינזעל, Иберейскій полуостровъ—תרגם יונתן את השם סְפָרַד—אַסְפַּמְיָא. וכן פירשו כל המפרשים, וכן נקראת המדינה ההיא בכל ספרי ישראל. ובלוחות בכתבי־היתדות, שנמצאו בקברות המלך דריוש, נמצא שם ארץ סַפַּרַד או סְפַּרַד בין שמות המדינות קאַפּאַדאָקיא, יאָניא; ויתכן, שהיא סְפָרַד שבמקרא והיא איבעריא הישנה. (פירסט).

סְפַרְוַיִם, שע"פ, — עיר בארם־נהרים, ונהר פרת עובר בתוכה ומחלקה לשתי ערים׃ איה אלהי סְפַרְוַיִם (מ"ב, י"א, ל"ד), ומלך לעיר סְפַרְוָיִם (שם, י"ט, י"ג) — העיר הידועה: Sipphara— וביו"ד־היחס: וְהַסְפַרְוִים שׂרפים את־בניהם באש (שם, י"ז, ל"א).

סֹפֶרֶת, שע"פ, — משפחה מבני עבדי שלמה: בְּנֵי־סֹפֶרֶת (נחמיה, ז', נ"ז), ובא גם בה"א־הידיעה: בְּנֵי־הַסֹּפֶרֶת (עזרא, ב', נ"ה).

מִסְפֶּר, שע"פ, — מעולי הגולה עם זרבבל (עזרא, ב', ב'), ובספר נחמיה נקרא: מִסְפֶּרֶת (נחמיה, ז', ז').

סַפִּיר, ש"ם, — מין אבן יקרה, וכן הוא בלשונות העמים, — Sapphirus ואפיר, сапфиръ—לבן, מאיר ומבריק: כמעשה לִבְנַת הַסַּפִּיר (שמות, כ"ד, יו"ד), סַפִּיר ויהלם (שם, כ"ח, י"ח), סַפִּיר גזרתם (איכה, ד', ז'), מעלפת סַפִּירִים (שיה"ש, ה', י"ד). ולפי שהיא לבנה וזכה ביתר־שאת עוברות בה קרני האור ויכולים לראות בה את העומד כנגדה, — דורכזיכטיג, прозрачный — ובמובן זה השתמשו בא"ם ואמרו ביו"ד־היחס: כי הגלגל סַפִּירִי והכוכבים אינם סַפִּירִים (מו"נ, ב', י"ט).

סַפִּיר, במשנה, ש"ם, — מין קטניות, שהוא לבן ומבריק: הפול וְהַסַּפִּיר (כלאים, א', א').

סַק, עיין שַׂק.

סָקַל, פ"י, הקל,—זריקת אבן בבעל־חי להמיתו, (נרדף לפעל רגם),— מיט שטיינע בעווערפען, שטייניגען, побивать камнями: וּסְקַלְתּוֹ באבנים ומת (דברים, י"ג, י"א), עוד מעט וּסְקָלֻנִי (שמות, י"ז, ד'), כי אמרו העם לְסָקְלוֹ (ש"א, ל', וי"ו).

הנפעל, מן הקל, — געשטייניגט ווערדען, быть побиту камнями: כי סקול יִסָּקֵל (שמות, י"ט, י"ג), השור יִסָּקֵל (שם, כ"א, כ"ט).

הפיעל: א) כעין הקל, — השלכה או זריקת אבנים סתם לבזות או גם להזיק, — מיט שטיינע ווערפען: וַיְסַקֵּל באבנים את דוד (ש"ב, ט"ז, וי"ו), וַיְסַקֵּל באבנים לעמתו (שם, שם, י"ג) — ומזה: ב) זריקת אבנים ממקום אחד לנקרו: סַקְּלוּ מֵאֶבֶן (ישעיה, ס"ב, יו"ד) — ושעורו: השליכו האבנים מן הדרך מהיות שם אבן. — ובא ביחס הפעול בבחינת המקום המנֻקר: וַיְסַקְּלֵהוּ (שם, ה', ב') — ענטשטייניגען, очистить отъ камней.

הפועל, — בהוראת הנפעל,— געשטייניגט ווערדען, быть побиту камнями: סֻקַּל נבות וימת (מ"א, כ"א, י"ד).

סְקִילָה, במשנה, שה"פ,—שטייניגונג, побіеніе каменьями—והיא אחת מ„ארבע מיתות בית־דין", ובעונש מיתה זו שנו: בית הַסְּקִילָה היה גבוה שתי קומות; אחד מן העדים דוחפו על־מתניו; נהפך על־לבו — הופכו על־מתניו; אם מת בה—יצא, ואם לאו— השני נוטל את האבן ונותנה על־לבו; אם מת בה—יצא, ואם לאו—רגימתו בכל ישראל (סנהדרין, וי"ו, ד').

סקף, עיין שקף.

סִקְרָא, במשנה, ש"ם, — מין אדמה אדֻמה, שצובעים בה—ראָטהע

פא־בע, краска (красная): כתב בו̇יו, בסם, בְּסַקְרָא (מדות, ג׳, א׳). — וגזרו ממנו פעל:

סָקַר, פ״י, — צביעה בסקרא, — פאַרבען, שמינקען: красить: היוצא עשירי סוקרו בסקרא (בכורות, ט׳, ג׳); ולדעת הרה״ח לעווי, נאמר במובן זה: וכולן נִסְקָרִין בִּסְקִירָה אחת (ר״ה, דף י״ח, ע״א) — נמשך אל הקודם, שאמרו בפירוש דברי המשנה: וכל באי־עולם עוברים לפניו כבני מרון, כבני אומרנא, כבני־הצאן, שמונין אותן לעשרן וְסוֹקְרִין רק את העשירי בסקרא, — ואמרו ע״ז ביחס־המליצה, שבדיני שמים אינו כן, אלא כל באי־העולם העוברים לפניו כולם נסקרים בסקירה, כולם נרשמים ונכתבים לפי מעשיהם. — ולדעת הז״ל בפסיקתא, נאמר במובן זה: וּמְשַׂקְּרוֹת עינים (ישעיה, ג׳, ט״ז) — שהיו מְסַקְּרוֹת עיניהן בְּסִקְרָא (פסיקתא, פיסקא ותאמר ציון).

סִיקוֹרָא, ארמית, ש״נ — גרזן — בייל, сѣкира: ונדחה ידו בַגַּרְזֶן (דברים, י״ט, ה׳) — תי״ר: בְּסִיקוֹרָא. ומקורו מלשון רומית: Secoris.

סִיקוֹרִין, במשנה, ש״ת, — נושא־גרזן, והתיהר לרוצח־בסתר, — מייעלמאָרדער, скрытоубійца: שטמנו דבילתן במים מפני הַסִּיקוֹרִין (מכשירין, א׳, ו״ו) — Sicori — ובתוספת קו״ף: מסיקריקין והגזלן (בכורות, א׳, ב׳) — ומזה: לא היה סיקריקון ביהודה בהרוגי מלחמה, מהרוגי מלחמה ואילך יש בה סיקריקון (גיטין, ה׳, ו״ו). עניני „דין סיקריקון" עיין במפרשים, ובבאורנו על המשנה הארכנו קצת בזה.

סְקוֹרְטְיָא, במשנה: סְקוֹרְטְיָא משיחסום ויקנב ויעשה את ציצתה (כלים, ט״ז, ד׳) — לעדערשירצע, кожанный передникъ — ובגמרא: ובפסיקיא וּבִסְקוֹרְטְיָא — מאי אסקורטיא? אמר רבה בר־בר־חנא: כיתונא רצלא (נדרים, נ״ה, ע״ב) — ופירש הערוך: חלוק של עור, שלובשים העברנים על בגדיהם, — ולשון רומית הוא: Scorteus — עור — פעלל, кожа — ולדעת הערוך, יפורש גם במובן זה מה ששנו: תיק טבלא וסקורטיא (כלים, ט״ז, ח׳). (ועיין בתוי״ט מה שמביא בשם „כף נחת", ובמלואים לר׳ יוסף שיינהאק). וצ״ע.

סָרָב, שם, — מין קוץ דוקר ומכאיב — שטעכדאָרן, דיסטעל, колючій тернъ, колючка: סָרָבִים וסלונים (יחזקאל, ב׳, ו״ו). ובטעם גזרתו — דעת פירסט, שהוא דומה לשרש שׂרף, ונקרא כן מפני שהוא כמו שורף ובוער בעקיצתו, — ע״ד שם „חָרוּל" מן חרר.

סָרֵב, ארמית, פ״ע, עיקרו — מֵאוֹן — זיך וויגערן, — отказать, нехотѣть ומושך אחריו פעל נושא־הענין שממאנים: וַיְמָאֵן להתנחם (בראשית, ל״ז, ל״ה) — ת״א: וְסָרֵיב לקבלא תנחומין. ומזה — הַמְרָאָה — זיך ווידערזעטצען, ווידערשפענסטיג זיין, противиться: וַתַּמְרוּ את פי ה׳ (דברים, א׳, כ״ו) — ת״א: וְסָרֵבְתּוּן על מימרא. — ומזה הרבה בלשון חכמים: מְסָרְבִין לקטן ואין מְסָרְבִין לגדול (פסחים, פ״ו, ע״ב), העובר לפני התיבה צריך לְסָרֵב (ברכות, ל״ד, ע״ב). ובא גם במובן הַפְצָרָה — אין יעמאנדען דראָנגען, навязывать: היו מְסָרְבִין בו לישא בת אחותו (נדרים, ח׳, ז׳), היה מְסָרֵב בחברו שיאכל אצלו (שם), וְהַמְסָרֵב בחברו לאורחו ואין בלבו לקרותו (תוספתא, ב״ק, ז׳), ובתוספת ה״א: ורבו מסרהב בו לצאת (ב״ק, דף כ״ח, ע״א).

סֵרוּב, שה״פ, — דאס וויגערן: שלשה דברים רובן ומעוטן רע ובינונן יפה — השאור והמלח וְהַסֵּרוּב (ירושלמי, ברכות, פרק א׳).

סַרְבָּן, במשנה, — מי שמעמיד על־דעתו ואינו נוח לעשות רצון

אחרים, — ווידערזועטצליך, строптивый: לא יהא סַרְבָּן באותה שעה (ברכות, ח', ג'). ובמובן מפציר ומאיץ: שלא יאמרו הרב כמה קשה ותלמיד כמה סַרְבָּן (סוטה, י"ג, ע"ב). ובמובן מַמְרֶה — אונגעהאָרזאם: טרחנים הם, סַרְבָנִים הם (מדרש רות, א')

סַרְבָנוּת, — סרוב, מרי — ווייגערונג, ווידערשפענסטיגקייט, упрямство, строптивость, отнѣкиваніе: שאור ומלח וְסַרְבָנוּת (ברכות, ל"ד, א'); ידעתי את מֶרְיְךָ (דברים, ל"א, כ"ז) — ת"א: סַרְבָנוּתָךְ.

[הערה]. י"מ „סָרָבִים" שבמקרא — מהוראת הפעל סרב, ובמובן סרבן, מעמיד על־דעתו, מַמְרֶה. ואין נראה, מפני השם סלונים הסמוך לו. אבל יתכן, כי מן השם „סָרָב" — בהוראת קוץ שורף — נגזר הפעל סרב, כי הממאן והממרה הוא כמו עוקץ ושורף את־זולתו.

סַרְבָּל, ארמית, — מין בֶּגֶד: כפתו בְּסַרְבָּלֵיהוֹן, פטשיהון וגו' (דניאל, ג', כ"א) — י"מ, שהוא מין בגד עליון רחב — מאנטעל, верхнее платье — וי"א, שהוא מין מכנסים רחבים, — בײנקליידער, шаравары — וכן הוא בלשון ערבית: סלוואַר, או סרוואַר. ובגמרא השתמשו בו בענין בגד עליון: אַדֶּרֶת שִׁנְעָר (יהושע, ז', כ"א) — רב אמר איצטלא דמילתא, ושמואל אמר סַרְבָּלָא צריפא (סנהדרין, יו"ד, א'), סַרְבָּלָא בסיותא (מנחות, מ"א, א'), סַרְבָּלָא חתימי (שבת, נ"ח, ע"א), אפילו (קשורות) בחוט הַסַּרְבָּל (שם, ק"א, ע"ב) — חוט מבגד הסרבל. — ונגזר ממנו פעל:

סַרְבֵּל, פ"י, — עטה, עטף, — איבערציהען, אומהיללען, окутывать: וְהַבְּרוֹשִׁים הָרְעָלוּ (נחום, ב', ד') — תיב"ע: מְסַרְבְּלִין בצבעונין. (עיין רעל). וע"ד ההשאלה: גִּדְלֵי בָשָׂר (יחזקאל, ט"ז, כ"ו) — תיב"ע: מְסַרְבְּלֵי בסר, — מיט פלייש דורכוואקסען, דיקק, פעטט, мясистые, жирные — ומזה בגמרא: קטן הַמְּסֻרְבָּל בבשר (שבת, קל"ו, ב'), פרסייב הַמְּסֻרְבָּלִין כדוב (קדושין, ע"ב, ע"ב). ולא רחוק לשער, כי הפעל סרבל לא נגזר מן השם סַרְבָּל, כי אם מן הפעל סבל, בתוספת רי"ש. (ועיין סבל).

א) סָרֵג, ארמית, בעברית שׂרג, — קליעה וסביכה — פלעכטען, плести, — ומצוי הרבה במשנה, בבנין פיעל: מִשֶּׁיְּסָרֵג בה שלשה טפחים (כלים, ט"ז, א'), סֵרְגָן בגמי או במשיחה (שם, כ"ב, ט'), מְסָרְגִין את המטות (מו"ק, א', ח'), ובגמרא: על זה אמרו מְסָרְגִין שתי וערב (מו"ק, דף יו"ד, ע"א); החבל שהוא מְסָרֵג את המטה (תוספתא דכלים, ב"מ, ט', א'); מְסוֹרָג בחבלים (שם, ט', ב'); כדי לְסָרֵג על הספר כלו, שאמרו ברוח־הקדש (ב"ר, פ"ה) — לארוג ולחבר את כל פרשיות הספר באריג אחד ולהודיע, שאמרו כלו ברוח־הקדש. — ובהשאלה: נותנין לה ארבעה לילות מְסוֹרָגִין (תוספתא, נדה, ט', ט"ו) — בהפסק לילות בין הלילות — איבערשפרונגען. — פוקד עון אבות על שלשים וכו' בזמן שאינ מְסָרְגִין — הא כיצד? רשע בן רשע (מכילתא, יתרו, פרשה וי"ו).

ובהתפעל: מטה מִסְתָּרֶגֶת על־גבה (נדרים, נ"ו, ע"ב).

4) סְרִיג, סְרִגְתָּא, — שְׂבָכָה — גיטטער, גיטטערוועדק: שְׂבָכִים מַעֲשֵׂה שְׂבָכָה (מ"א, ז', י"ז) — תיב"ע: סְרִיגָן עובד סְרִיגָא. — ובמשנה: הַסְּרִיגוֹת שבחלונות (אהלות, ח', ד'), סְרִיגֵי חלונות (חולין, קכ"ה, ע"ב).

3) סֵרוּג, במשנה, במובן המושאל, — השמטת־דברים, דלוג, — איבערשפרינגונג: קראה סֵרוּגִין (מגילה, ב', ב') — בדרך סֵרוּג, פרשה אחת קרא, ופרשה אחת השמיט ודלג עליה. — ובגמרא: קרא סֵרוּגִין — יצא; קרא

סרוסין — לא יצא (מגילה י״ח, ע״ב), התם בְּסֵרוּגִין (יומא, ל״ח, ע״ב), בְּסֵרוּגִין מהו (ב״ב, ס״ב, ע״ב).

2) סוֹרֵג, במשנה, שם, — בבנין בית־המקדש, — מחיצה של מעשה שבכה — איינע גיטטער: לפנים ממנו סוֹרֵג (מדות, ב׳, ג׳).

1) סָרָג, במשנה, ש״ת, — עושה אוכפין מעשה סְרִיגָה, — זאטטלער, сѣдельникъ: מטה וכן של סָרָגִין (כלים, כ״ד, ח׳).

ב) סְרַג, ארמית — חריצה וחריתה — איינגראבען, врыть — ומזה — עשות גבול וקצב: אם חֲרוּצִים יָמָיו (איוב, י״ד, ה׳) — תרגומו: סְרִיגִין יומוי. — ומזה, לדעתנו, בתוספת למ״ד:

3) סִרְגֵּל, פ״י, — חריצה, לחלק דבר לחלקים דקים — אין דיננען שיכטען טהיילען: דק מְחֻסְפָּס (שמות, ט״ז, י״ד) — תיב״ע: דקיק מְסַרְגַּל. ומזה בלשון־חכמים — שרטוט על הקלף לכתוב עליו בשורות ישרות — ליניערען, линовать: שֶׁמְּסַרְגְּלִין בקנה (סופרים, א׳, א׳).

2) סַרְגּוּל, שם או שה״פ, — ליניאל, линейка, דאס ליניערען, линеваніе: קוצותיו תלתלים (שיה״ש, ה׳, י״א) — זה הַסַּרְגּוּל (ויק״ר, י״ט), זה ספר הוא וְסַרְגּוּלוֹ (ב״ר, כ״ד), אפילו סַרְגּוּלוֹ (סירגולת) של ספר אדם הראשון למדו (שם).

סַרְגּוֹן, שע״פ, — מלך־אשור בימי חזקיהו (ישעיה, כ׳, א׳).

סְרָדָא, ארמית, שם, — כלי עשוי מעשה־קליעה — פלעכטווערק, сплетеніе: מִכְבַּר מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת (שמות, כ״ז, ד׳) — ת״א: ותעבד ליה סְרָדָא. — קְלָעִים לחצר (שם, שם, ט׳) — ת״א: סְרָדִין. — ובמשנה:

סְרֵדָה, שם, — כלי מנוקב כעין רשת — פלעכטווערק, вязаніе: סְרֵדָה שהיא נתונה על פני התנור (כלים, ח׳, ג׳), סְרֵדָה שאין לה גפים (אהלות, ה׳, ו״ו). — וי״מ: עריבה — מולדע, корыто.

סְרוֹד, במשנה, — כעין הקודם: סְרוֹד של נחתומים (כלים, ט״ו, ב׳). ועיין תוי״ט.

סֶרֶד, שע״פ, — מבני זבלון (בראשית, מ״ו, י״ד). ובי״ו״ד־היחס: משפחת הַסַּרְדִּי (במדבר, כ״ו, כ״ו).

סִרְיוֹן, שם, דומה לשם שִׁרְיוֹן, — מָגֵן — פאנצער, броня — נמצא רק בספר ירמיה: ואל יתעל בְּסִרְיֹנוֹ (ירמיה, נ״א, ג׳), לבשו הַסִּרְיֹנוֹת (שם, מ״ו, ד׳).

א) סָרַח, פ״ע, קרוב לשרש שרע, הקל, — פשוט ומתוח דבר בהעדפה יתירה — זיך וויט אויסברייטען, הינשטרעקקען, протягиваться: ויהי לגפן סֹרַחַת (יחזקאל, י״ז, ו״ו). ומזה — עדיפת הדבר הנמתח על־פני הדבר שהוא מתוח עליו — איבערהאנגען: חצי היריעה העדפת תִּסְרַח על אחרי המשכן (שמות, כ״ו, י״ב). ובבינוני פעול: וּסְרֻחִים על־ערשותם (עמוס, ו״ו, ד׳) — משתרעים לכל ארכם — הינגעשטרעקקט זיין. וסר מרזח סְרוּחִים (שם, שם, ז׳), (ועיין סרח ב), סָרוּחַ על צדי המשכן (שמות, כ״ו, י״ג) — איבערהאנגען. סְרוּחֵי טבולים בראשיהם (יחזקאל, כ״ג, ט״ו) — כמו: טבולים סרוחים — מצנפות אֲרֻכּוֹת תלויות. (עיין טבל). ומזה בברייתא (בבלי, יומא, פ״ג, ע״ב): „אזניו סְרוּחוֹת״. (ועיין סרח ב). ורבי יהודה הלוי בשירו השתמש בו במובן פעל־יוצא: תִּסְרַח הסדך (דיואן, ס׳ ס״ט) — תגדיל ותעדיף חסדך.

סֶרַח, שם, — חלק הדבר המתוח בהעדפה ותלוי, — דאס איבערהאנגענדע, нависшая часть.

ב) סְרַח, ארמית, הקל, עיקרו — היות בלוי ונרקב — אין פוילניסס איבערגעהען, פערוועזען, гнить,

испортиться — נרדף לפעל באש: לעץ רִקָּבוֹן (איוב, מ"א, י"ט) — תרגומו בספרים כ"י: קיסא סריחא. ומזה במשנה: עד שֶׁתִּסְרַח המקפה (סוכה, ב', ט'), חלת דמאי עד שֶׁתִּסְרַח (חלה, ד', ו"י) — תתקלקל ולא תהיה ראויה לאכילת אדם. — ומזה — בענין העלות ריח רע, הבאשה—איבעלריעכען: אבטיח ונמצא סָרוּחַ (תרומות, ג', א'); דירה סְרוּחָה היא ואין אדם דר בדירה סְרוּחָה (סוכה, ד', א'); מִטִּפָּה סְרוּחָה (אבות, פ"ה, א'). ויתכן שמזה: וְסָר מִרְזַח סְרוּחִים (עמוס, ו"ו, ז')—יִבְאַשׁ משתה השכורים, השותים עד שהם עצמם מבאישים. (עיין סור ב). ובא בענין סריטה: מפני שהיא סוֹרַחַת את היד (כלים, ל', ד') — פערוואונדען. ובמובן המוסרי — הבאשה = חטא—איבעלהאנדלען, זינ-דיגען: בְּחֶטְאָה בשגגה (במדבר, ט"ו, כ"ח)— ת"י: כד סָרַח בשלו. — ומזה הרבה בלשון-חכמים: כיון שֶׁסָּרַח — הניח הקב"ה ידיו עליו ומעטו (חגיגה, י"ב, א'), אוי לי, בשביל שֶׁסָּרַחְתִּי, עולם חשך בעדי (ע"ז, ח', ע"א), הוא אומר היא סָרְחָה עלי, והיא אומרת הוא סָרַח עלי (יומא, ע"ג). — ובמקרא בא מן הפעל בבנין

נפעל, — היות נפסד ומקולקל, מבאיש — פערדערבט, ענטארטעט ווערדען, быть испорчену, вырождену: נִסְרְחָה חכמתם (ירמיה, מ"ט, ז'), — ומזה במשנה: וחכמת סופרים תִּסְרַח (סוטה, ט', ט"ו).

ההפעיל, כעין הקל, במשנה: ולא הִסְרִיחַ בשר הקדש (אבות, ה', ה').

סִרְחוֹן, שם, — א) במובנו הפשוט, — איבעלעס גערוך, зловоніе: אינן באים לידי חמוץ, אלא לידי סִרְחוֹן (פסחים, ל"ה, א'), אין עושין בה גנות ופרדסים משום סִרְחוֹן (ב"ק, פ"ב, ע"ב). ובמובן המוסרי: ב) חטא — זינדע, погрѣшность: משה אמר יכתב סִרְחוֹנִי, ודוד אמר אל יכתב סִרְחוֹנִי (יומא, פ"ו, ע"ב), אותו סִרְחוֹן שֶׁסָּרְחוּ במעשה העגל (אדר"ן, פרק ב').

סרט, עיין שרט.

סֶרֶט, במשנה, שם, — חֶבֶל — שנור: לא יקשור סֶרֶט של צמר בשל פשתן לחגור בו את מתניו (כלאים, ט', ט') — ולשון יונית היא: Σορτης.

2) סַרְכָא, ש"ת,—שר גדול במלכות, מנצח על שרים הרבה — שטעללפערטרעטער, פירסט, князь, намѣстникъ: ועלה מנהון סָרְכִין תלתה (דניאל, ו"ו, ג'), סָרְכַיָּא ואחשדרפניא (שם, שם, ה'), סָרְכֵי מלכותא (שם, שם, ח'). ובתרגומים: וְשֹׁטְרִים לשבטיכם (דברים, א', ט"ו)—ת"א: וְסַרְכִין—וע"מ:

2) סַרְכַן: נתתי אֹתך על כל ארץ מצרים (בראשית, מ"א, מ"א)— ת"י: סַרְכַן על כל ארעא.

סְרַךְ, עיין שָׂרַךְ.

סֶרֶן, שם, פ"א במקרא, — נסר, קרש—באלקען, доска, бревно— והתיחד למוט של עץ או של ברזל, שהאופן סובב עליו—אכסע, ось: וְסַרְנֵי נחשת (מ"א, ז', ל'). וכן הוא בלשון סורית, ובתרגומים: מלאכה על הָאָבְנָיִם (ירמיה, י"ח, ג')—ת"י: סַרְנָא, לפי גרסות מדויקות, (ולפנינו: סדנא).— וכן בגמרא: ירך מכאן וירך מכאן וְסֶרֶן באמצע (סוטה, י"א, ב'), לפי גרסת הרמ"ל, (ולפנינו: סדן). ובברייתא דשמואל: המזלות כִּסְרָנִים (פרק א').

סֶרֶן, ש"ת,—מיוחד לִנְסִיכֵי פלשתים— פירסט, князь: חמשת סַרְנֵי פלשתים (יהושע, י"ג, ג'), וּלְסַרְנֵיכֶם (ש"א, ו"ו, ד').

סָרֵס, פ"י, ארמית, בבנין פיעל, עיקרו — עקירה וחתוך — אויס-רייססען, вырвать — והתיחד לעקור ביצי הזכר — קאסטריערען, скопить, казить: ובארעכון לא תְסָרְסוּן (ויקרא, כ"ב, כ"ד, ת"י). ומצוי הרבה בלשון-חכמים: עבד שֶׁסֵּרְסוֹ רבו בביצים (קדושין, כ"ה, א').

ובהוראתו הראשונה — במשנה: נוטל שלשה נחילין וּמְסָרֵס (ב"ב, ה', ג'); נוטל אחד ודולג ומניח אה"ד יצא מהותך או מְסוֹרָס (נדה, ג', ה') — הפוך או מְעֻקל — פערדרעהט, перевернуту, исковеркаемый. — ודאי אמו מוכיחתו, נטלה קורדיקון שלה והיתה מְסָרַסְתּוֹ לכאן ולכאן (ויק"ר, פ' י"ב) — **דחוף וטירוף.** — ובהשאלה: סָרֵס את המקרא ודרשהו (בבא בתרא, קי"ט, ע"ב) — צריכין אנחנו להפוך ולפסק את המקרא ולפרשו באופן אחר משונה מן הנראה ממנו לכאורה. — הרי זה מקרא מְסוֹרָס (מכילתא, פ' ויסע, ד'). ובמדרש: זה מופלא שבבית־דין, שהוא מְסָרֵס את ההלכה (ב"ר, פרשה ע') — מהפכה מצד אל צד ומפלפל בה. — ובמדרש רבה (ויצא, כ"ח, כ'): „מְסוֹרֶסֶת היא הפרשה הזאת". — ובא גם בבנין

התפעל: הרוצה שיסרס תרנגול, יטול כרבלתו וּמִסְתָּרֵס מאליו (שבת, ק"י, ע"ב) — קאַסטריערט ווערדען, быть скопиму. שֶׁנִּסְתָּרְסָה עבודה־זרה בימיהן (סנהדרין, צ"ג, ע"ב) — **נעקרה.** — שלא תִּסְתָּרֵס שבת בראשית ממקומה (מכילתא, משפטים, כ').

סָרִיס, ש"ת, — מי שנטלו ביציו ואינו יכול להוליד — פערשניטטענער, קאַסטריערטער, скопецъ: ואל יאמר הַסָּרִיס הן אני עץ יבש (ישעיה, נ"ו, ג'). ובמשנה: סְרִיס אָדָם חולץ וחולצין לאשתו, מפני שהיתה לו שעת־הכושר; סְרִיס חַמָּה לא חולץ ולא חולצין לאשתו, מפני שלא היתה לו שעת־הכושר (יבמות, ח', ד') — **סריס אדם**, שסרסוהו בני־אדם; **סריס חמה**, — לפי' הערוך, — שנסתרס ע"י קדחת (חמה בילדותו). ורש"י פירש: „שנולד כן ולא ראה חמה אלא כשהוא סריס". — ובימי־קדם היו משרתי המלכים, הפקידים על בתי נשיהם, **נטולי־ביצים**: סְרִיס המלך שֹׁמֵר הנשים (אסתר, ב', ג'), והגבירה וְהַסָּרִיסִים (ירמיה, כ"ט, ב'). ומזה, בכלל, כל משרתי בתי־המלכים: סְרִיסֵי פרעה (בראשית, מ', ז') — והם: **שר־המשקים ושר־האופים.** — ע"מ הרפוים. — סָרִיסֵי המלך (אסתר, ב', כ"א). — ע"מ הדגושים. — וכן: והיו סָרִיסִים בהיכל מלך בבל (מ"ב, כ', י"ח), **שר** הַסָּרִיסִים (דניאל, א', ז'), **רב** סָרִיסָיו (שם, שם, ג'). ובמשנה — **בהשאלה**: הַבְּצָלִים הַסָּרִיסִים (שביעית, ג', מ') — שאינם מזריעים זרע למיניהם. — ומצאנו בגמרא, שהשתמשו בשם „סָרִיס" למשרת שירות קלה בדברי עסקי־הבית: רב אידי **סרסיה** דבי רב ששת הוה (בכורות, ל"א, ע"ב), נימא ליה **לסרסיא** (ב"מ, מ"ב, ע"ב) — אַגענט. ומזה, כנראה, יצא השם: סַרְסוֹר.

סֵרוּס, שה"פ, — דאַס קאַסטריערען, оскоп-леніе: רבי חדקא אומר אף הַסֵּרוּס (קדושין, כ"ה, ע"א). ובהשאלה: קרא סירוגין יצא, קרא סֵרוּסִין לא יצא (מגילה, י"ח, ע"ב) — ופירש"י: **למפרע**, כמו: „סָרֵס המקרא ודרשהו".

סַרְסוֹר, במשנה, ש"ת, — איש־הבינים בין המוכר והקונה, בין המלוה והלוה, ועומד לשרת לשניהם — פערמיטטלער, מאַקלער, посредникъ, маклеръ: ואם היה סַרְסוֹר ביניהם (ב"ב, ה', ח'). ועל־דרך־המליצה אמרו: ליבא ועינא תרי סַרְסוֹרֵי דחטאי נינהו (ירושלמי, ברכות, פ"א, דף ג'), הלב והעינים הן סַרְסוֹרִין לגוף (במדבר רבה, קאַפּ' ט"ו, פסוק ל"ט: ולא תתורו אחרי לבבכם וכו').

סַרְעַפָּה, ש"נ, יסודו **סעף**, בתוספת רי"ש, — צווייג, שפּראָסס, вѣтвь: ותרבינה סַרְעַפֹּתָיו (יחזקאל, ל"א, ה'). עיין **סעיף א, שרעף.**

סָרַף, לא נמצא במקרא כי אם בשם: **מְסָרֵף**: ונשאו דודו וּמְסָרְפוֹ (עמוס, ו', י') — י"מ בענין **קרוב** — פערוואַנדטע, — מפני סמיכותו אל „דודו"; והאחרונים, שאחזו בפירוש זה, משערים, כי עיקר הוראתו **חבור והתקרבות**, דומה לפעל **צרף**. (עיי"ש). ויכלנו

להביא ראיה לדבריהם מלשון־חכמים: סירפה בשרף איננה חוצצת (תוספתא, מקואות, ו׳, ב׳), שענינו — חִבְרָה או סתמה. וי״מ מענין שרף, ו„מְסָרֵף״ הוא תאר לחונט־המתים בסממני שרף ובשמים, — באַלזאַמירער, бальзамирующий — ואחרים מפרשים מענין שרפה, — שׂוֹרֵף עצמות המתים.

סִרְפָּד, שם, — מין חוֹחַ — שטעכדאָרן, жгучій тернъ: תחת הַסִּרְפָּד יעלה הדס (ישעיה, נ״ה, י״ג). (עיין ספד). ויש גוזרים אותו מן סרף — בתוספת ד׳ — במובן שׂרפה, ע״ד השם סרב, חרול. (עיין סרב).

א) סְרֵק, ארמית, יסודו רֵק — בתוספת סמ״ך־הבנין, וענינו — הָרֵק — אויסלעערען, опорожнять: והבור רֵק (בראשית, ל״ז, כ״ד) — ת״י: וגובא סָרִיק. — ובגמרא: סרקינהו וספתי (תענית, כ״א, א׳) — (לפי גרסת הערוך) — הריקו. (ולפנינו: שקלינהו). ובמובן המושאל: אנשים רֵיקִים (שופטים, י״א, ג׳) — תרגומו: גברין סְרִיקִין — לעערע, ראָהע, праздные, грубые — ובגמרא: חבורה שכולה סְרִיקִין (סנהדרין, דף ע׳, ע״ב). ומזה:

ב) סְרַק, שם, — ריקות — לעערהייט, порожность, пустота — ומצוי בתרגומים ובמשנה, בחבור לשם אִילָן (שאינו עושה פירות): איזהו אִילָן סְרַק? כל שאינו עושה פירות; רבי מאיר אומר: הכל אִילַן סְרַק, חוץ מן הזית והתאנה; רבי יוסי אומר: כל שאין כמוהו נוטעין שורות שלמות — הרי זה אִילַן סְרַק (כלאים, ו״ו, ה׳). מחלקת החכמים האלה אינה רק לענין כלאים בכרם, אבל לא בהוראת השם, שהכל מודין בה, ש„אילן־סרק״ — הוא, שאינו עושה פירות כלל. — אומרים לְאִילָנֵי סְרַק למה קולכם הולך, אמרו להם הלואי נשמיע קולנו ונראה (בראשית רבה, ט״ז). ולדעת הרה״ח לעווי, נגזר מזה הפעל שרק בעברית ופרק בארמית — נִקּוּי הצמר והפשתן; וַהֲרָקַת הפסלת מהם — אויסלעערען, העכלען. (עיין שרק ב).

סְרֵק, עיין שרק ב.

סָרַר, מיסודו של סור, ודומה לשרש שרר, וענינו — נטיה ונסיגה מן הדרך הישרה, וביחוד — הזרה ושרירות־הלב לבלי־חת, — אָבפאַללען, אונבאַנדיג זיין, отпадать, быть упрямымъ, необузданнымъ: סָרַר ישראל (הושע, ד׳, ט״ז), וזה הפעם האחת בפעל, ועיקרו רק בבינוני־פועל במובן שם־תאר, נרדף עם מוֹרֶה: סוֹרֵר ומוֹרֶה (דברים, כ״א, י״ח), עם סוֹרֵר ההלכים הדרך לא־טוב אחר מחשבתיהם (ישעיה, ס״ה, ב׳), לב סוֹרֵר ומוֹרֶה (ירמיה, ה׳, כ״ג), הֹמִיה היא וְסֹרָרֶת (משלי, ז׳, י״א), כְּפָרָה סֹרֵרָה (הושע, ד׳, ט״ז) — כפרה בַּעֲטָנִית, שאינה מקבלת מרות, — אונבאַנדיג, необузданную — וכולל גם מושג העקשות וההשחתה — פערדאָרבען, испорченную: שׂריך סוֹרְרִים וחברי גנבים וגו׳ (ישעיה, א׳, כ״ג), הוי בנים סוֹרְרִים (שם, ל׳, א׳), אך סוֹרֲרִים שכנו צחיחה (תהלים, ס״ח, ז׳). וביחום לכתף: ויתנו כָתֵף סֹרָרֶת (זכריה, ז׳, י״א) — אינם רוצים לקבל עליהם על. — ובא פעם אחת ע״ד הכפולים:

סָר, ש״ת, — אונבאַנדיג, אבטריננינג, פערדאָרבען, необузданный, отступный, испорченный — ברבוי: כלם סָרֵי סוררים (ירמיה, ו״ו, כ״ח) — בדרך ההפלגה, ע״ד: „עבד עבדים״ (בראשית, ט׳, כ״ה).

2) סְתָיו, (בכתיב: סְתָו), ארמית, — ימות הגשמים והחורף בארצות־הקדם — רעגענצייט, ווינטער: וקיץ וָחֹרֶף (בראשית, ה׳, כ״ב) — ת״א: קיטא וְסִתְוָא. — ומזה במקרא: כי־הנה הַסְּתָיו (הסתו) עבר (שיה״ש, ב׳, י״א).

1) סְתָוָנִי, במשנה, שם, — ענבים הגדלים

בסתיו — טרויבען דיא אים ווינטער זואַכּסען, зимный виноградъ: אבל לא על הַסִּתְוָנִיּוֹת (שביעית, ט׳, ד׳), הֹמֶץ סִתְוָנִיּוֹת (תרומות, י״א, ב׳) — החמץ הנעשה מן הסתוניות.

סָתַם, פ״י, (יסודו תם, = טם, אטם, — בתוספת ס׳), הקל, יוצא, — מלוא החלל — פֿערשטאָפּפֿען, פֿערשליעססען, затыкать, запирать — ונופל על שפיכת עפר לתוך מעין ובאר לעצור מֵימֵיהֶם — פֿערשיטטען, засыпать: לִסְתּוֹם את־מימי העינות (דהי״ב, ל״ב, ג׳), וַיִּסְתְּמוּ את־כל־המעינות ואת־הנחל השוטף (שם, שם, ד׳), סָתַם את־מוֹצא מימי גיחון (שם, שם, ל׳), וכל־מעיני־מים תִּסְתֹּמוּ (מ״ב, ג׳, י״ט). ובהשאָלה — העלמת־דבר, חתימה — געהיים האלטען, скрывать: סְתֹם החזון (דניאל, ח׳, כ״ו), סְתֹם הדברים (שם, י״ב, ד׳) — והכפל: „וַחֲתֹם הספר". — ובבינוני פעול: כי סְתֻמִים וחתֻמים הדברים (שם, שם, ט׳); כל סָתוּם לא עֲמָמוּךָ (יחזקאל, כ״ח, ג׳) — דברים נעלמים וצפונים לא נעלמו ממך. (עיין עמם). וּבְסָתֻם חכמה תודיעני (תהלים, נ״א, ח׳) — לדעת המפרשים, בא סָתֻם בכנוי אל הלב, שהוא סתום. — ויתכן, שענינו — כתאר־הפעל — בהעלם ובסתר, — ע״ד: וְאֵלַי דָּבָר יְגֻנָּב (איוב, ד׳, י״ב) — אינם געהיים, втайнѣ — וטעמו: בהופעת רוח־נבואה, שבאה בסתר; ונאמר בדרך־תפלה: הודיעני חכמה בהופעה אלהית. וכמו שנאמר שם להלן: „לב טהור בְּרָא־לי אלהים, ורוח נכון חַדֵּשׁ בקרבי". — ופ״א בא בש״ין שמאלית: שָׂתַם תפלתי (איכה, ג׳, ח׳) — לפי המוסכם, ענינו — סתם המקום, שדרך שם תוכל לבוא תפלתי לפניו. — והנראה: אָטַם תפלתי, חסמה — שטומם מאַכען, — ושעורו: סָתַם פי, שלא אוכל להתפלל. — ובלשון־חכמים: פתוחה שעשאה סְתוּמָה, וּסְתוּמָה שעשאה פתוחה (סופרים, א׳, י״ד) — בהלכות כתיבת פרשיות ספר־התורה נקראה הפרשה „סתומה", כשהיא מתחלת ונגמרת באמצע השורה; והפכה — „פתוחה", כשהיא מתחלת בתחלת השורה. — ובפיוט: פתוחות וּסְתוּמוֹת (אזהרות, אתה הנחלת, לשבועות). — ובענין דבר בלתי־מבורר — אונבעשטיממט, неопредѣленный: היו מעות סְתוּמוֹת (נזיר, ד׳, ד׳); קן סְתוּמָה (קנים, ב׳, א׳).

הנפעל, — פֿערשטאָפּפֿט, צוגעמאַכט ווערדען, — быть затыкаему, закрываему — בבנין: החלו הפרצים לְהִסָּתֵם (נחמיה, ד׳, א׳). ולקצת נוסחאות — מזה: וְנִסְתַּם גיא־הרי (זכריה, י״ד, ה׳) — ולפנינו: וְנַסְתֶּם.

הפיעל, — פֿערשטאָפּפֿען, פֿערשיטטען, затыкать, засыпать: סִתְּמוּם פלשתים (בראשית, כ״ו, ט״ו). ובתרגומים ובמשנה — בהתפעל: עד לא יִסְתַּתֵּם גּוּלְלָא (ת״י, (ת״א), איוב, י״ד, כ״ב), נִסְתַּתְּמוּ נקבים (כלים, י״ד, ח׳). ובהשאָלה: שֶׁנִּסְתַּתְּמוּ ממנו שערי־חכמה (סוטה, י״ג, ע״ב), בטלו זרועות התורה וְנִסְתַּתְּמוּ מעינות־החכמה (שם, מ״ט, ב׳), אִסְתַּתַּם טענתיה (כתובות, ק״ו, ע״א).

סִתּוּם, בדא״ם: כי סתמו הפגרים וכו׳ את דרכו בעד הירדן וכו׳ ואחרי זה התגברו המים על סִתּוּם הפגרים וכו׳ („יוסיפון", ע״ה)

סְתַם, במשנה, — דבר בלתי מבורר ומפורש, — בשמוש תאר־הפעל, — אונבעשטיממט, неопредѣленно: סְתַם נזירות — שלשים יום (נזיר, ו״ו, ג׳) — שלא פירש כמה ימים מקבל עליו נזירות. — כנסה סְתַם (קדושין, ב׳, ה׳) — לא פירש תנאי הנשואים — אָהנע בעזאָנדערע בעדינגונגען, безъ особенныхъ условій: לוקח סְתַם ופטור (דמאי, ו״ו, י״ב). ובהלכה השתמשו במלה זאת להלכה, שלא נתפרש שם אומרה: סְתַם־מתניתין — רבי מאיר; סְתַם־תוספתא — רבי נחמיה; סְתַם־ספרא — רבי יהודה;

סְתַם־ספרי — רבי שמעון (סנהדרין פ"ו, ע"א), הלכה כִּסְתַם־משנה (חולין, מ"ג, ע"א). ויין של נכרים, שלא נודע אם נתנסך לע"ז אם לא, נקרא: סְתַם יינם (ע"ז, ע"ב, ע"א). ומזה גזרו פעל סתם על השקעת הלכה שלא בשם אומרה, ואמרו: „סְתַם תנא כותיה". — ובא: זו דברי רבי עקיבא סתומאה (מגילה, דף ב', ע"א) — לפירוש רש"י, ענינו: רבי עקיבא הוא בעל ההלכה, שנאמרה במשנה סתם. — וכן: זו דברי מנחם בר־יוסי סתומאה (שם, כ"ו, א'). — ובחכמת־הדקדוק: „מין סְתָמִי" — שם דבר שאינו לא מין נקבה ולא מין זכר — זאַכליך, средній родъ — ובהרגל־הלשון לומר „מִן הַסְּתָם" או „מִסְּתָמָא" לדבר בלתי־מבורר, אלא שהדעת נוטה שהוא כך וכך — פערמוטהליך, וואהרשיינליך, вѣроятно.

סָתַר, פעו"י, עיקרו — היות רחוק ממקום־רואים — זיך פערנהאלטען, держаться вдали. הקל לא נמצא בכתוב: ערום ראה רעה וְיִסְתָּר (משלי, כ"ב, ג') — רואה רעה ומרחיק את־עצמו ממנה. — וזהו בכתיב; והקרי: וְנִסְתָּר, — בנפעל. (ועיי"ש). ועיקר שמושו בשאר הבנינים.

ההפעיל: א) הרחקת דבר והעברתו — ענטפערנען: וַיַּסְתֵּר עמל מעיני (איוב, ג', יו"ד), אל תַּסְתֵּר ממני מצותיך (תהלים, קי"ט, י"ט), תַּסְתִּירֵנִי עד־שוב אפך (איוב, י"ד, י"ג) — תרחיקני ממך. ומזה: ב) הפניה לצד אחר, — אבווענדען, отвлечь, отвратить: וַיַּסְתֵּר משה פניו (שמות, ג', וי"ו) — וכתרגומו: „וּכְבֵשִׁינוּן משה לאפוהי", — הרכין ראשו. — ובמובן זה נאמר ביחוס אל הש"י: וְהִסְתַּרְתִּי פני מהם (דברים, ל"א, י"ז), הִסְתִּיר פניו בל ראה לנצח (תהלים, יו"ד, י"א) — וענינו — הסרת ההשגחה ועזיבה אל המקרים. וכן כל לשון הסתרה המחוברת אל השם „פָּנִים" ביחס אל הש"י: ואנכי הַסְתֵּר אַסְתִּיר פני (דברים, ל"א, י"ח); ובא גם בחסרון השם „פָּנִים": הַסְתֵּר ואקצף (ישעיה, נ"ז, י"ז). — ג) העלם דבר מן הזולת: המעמיקים מה' לְהַסְתִּיר עצה (שם, כ"ט, ט"ו) — פערהיימליכען, скрывать. ומדוע יַסְתִּיר אבי ממני את הדבר הזה (ש"א, כ', ב'), כבד אלהים הַסְתֵּר דבר (משלי, כ"ה, ב') — שלא לחקור במופלא. ומזה: ד) הבאת דבר במקום בטוח לשמרו מפגע רע — בערגען, וואהרען, שיטצען, скрыть, охранять, защищать: בצל כנפיך תַּסְתִּירֵנִי (תהלים, י"ז, ח'), תַּסְתִּירֵנִי מסוד מרעים (שם, ס"ד, ג'); ואף בהוראה זו הוא נרדף עם הפעל חבא: באשפתו הִסְתִּירָנִי (ישעיה, מ"ט, ב') — והקודם: „בצל ידו הֶחְבִּיאָנִי". (ועיין חבא).

הנִפעל, בהוראת ההפעיל: א) בענין התרחקות — זיך ענטפערנען, быть отдалену: כי נִסָּתֵר איש מרעהו (בראשית, ל"א, מ"ט), ערום ראה רעה וְנִסְתָּר (משלי, כ"ב, ג'), נחם יִסָּתֵר מעיני (הושע, י"ג, י"ד). ומזה — היות נפנה לצד אחר — אבגעווענדעט זיין, быть отвращену: נִסְתְּרָה דרכי מה' (ישעיה, מ', כ"ז), לגבר אשר דרכו נִסְתָּרָה (איוב, ג', כ"ג) — יָרַט הדרך לפניו ואינו יודע למצוא נתיבתו; והוא ע"ד מליצת: ודרך רשעים תֹּאבֵד (תהלים, א', וי"ו). — ב) היות במקום־סתר בכונה לבלי הודע לזולתו — פערבארגען זיין: וְנִסְתְּרָה והיא נטמאה (במדבר, ה', י"ג), לך הִסָּתֵר (ירמיה, ל"ו, י"ט). ופ"א — בשי"ן שמאלית: וַיִּשָּׂתְרוּ להם טחורים (ש"א, ה', ט') — נולדו להם טחורים במקומות המכוסים מן־העין. — ומזה — בהוראת נעלם, היות בלתי־נודע — אונבעקאנט זיין — быть неизвѣстнымъ: ומעוף השמים נִסְתָּרָה (איוב, כ"ח, כ"א) — והקודם: „וְנֶעֶלְמָה מעיני כל־חי". (עיין עלם). ג) היות חוסה וחבוי במקום ידוע מפגע רע, — זיך שירמען, שיטצען, скрываться: וְנִסְתַּרְתָּ בנחל כרית (מ"א, י"ז, ג'), ובשקר

נִסְתָּרְנוּ (ישעיה, כ״ח, ט״ו). ומזה: ואין נִסְתָּר מחמתו (תהלים, י״ט, ז׳) — אין איש יכול להשמר מחמתו. — ובמובן **שם־משפט**: מִנִּסְתָּרוֹת נקני (שם, שם, י״ג) — העונות, שהאדם עושה בהעלם־הדעת — אונבעמערקט, незамѣтно — והקודם: „שְׁגִיאוֹת מי יבין״, — והוא ע״ד: עֲלֻמֵנוּ למאור פניך (שם, צ׳, ח׳); הַנִּסְתָּרוֹת לה׳ אלהינו (דברים, כ״ט, כ״ח) — והפוכו: „וְהַנִּגְלֹת לנו ולבנינו״. — ובספר **בן־סירא**, כמובא בגמרא: במה שהורשית התבונן, ואין לך עסק בְּנִסְתָּרוֹת (חגיגה, דף י״ב) — בענינים אלהיים, שהם למעלה משכל האדם.

הפיעל, פ״א במקרא, — הסתרה במובן **הֲגָנָה** — בערגען, שירמען, скрывать, защищать: סַתְּרִי נדחים (ישעיה, ט״ז, ג׳) — והכפל: „נודד אַל־תְּגַלִּי״.

הפועל: טובה תוכחת מְגֻלָּה מאהבה מְסֻתָּרֶת (משלי, כ״ז, ה׳) — אהבה עמוקה בלב.

ההתפעל: א) התרחקות והסרה — זיך אבוועגדען, отвращаться, отвернуться: אתה אל מִסְתַּתֵּר (ישעיה, מ״ה, ט״ו) — מן **ההפעיל**: וְהִסְתַּרְתִּי פני מהם (דברים, ל״א, י״ז). ומזה — התרחקות וסלוק — ווייכען, אויפהערען, перестать, исчезнуть: ובינת נבוניו תִּסְתַּתָּר (ישעיה, כ״ט, י״ד). — ב) **הִתְחַבֵּא** — זיך פערבערגען, скрываться, прятаться: הלוא דוד מִסְתַּתֵּר עמנו במצדות (ש״א, כ״ג, י״ט).

סֵתֶר, **שם**: א) הרחקה ופניה לצדדים — אבוועגדען, отвратить: וְסֵתֶר פנים ישים (איוב, כ״ד, ט״ו). — ב) מָסָךְ מבדיל ומסתיר — היללע, покрывало: עבים סֵתֶר־לו (שם, כ״ב, י״ד), ישת חשך סִתְרוֹ (תהלים, י״ח, י״ב), אענך בְּסֵתֶר רַעַם (שם, פ״א, ה׳) — בעת שאני עטוי ומעוטף ברעמים. — ומזה: ג) מָסָךְ מגין — שירם, שוטץ, покровъ, защита: אתה סֵתֶר לי (שם, ל״ב, ז׳), סִתְרִי ומגני אתה (שם, קי״ט, קי״ד), יסתרני בְּסֵתֶר אהלו (שם, כ״ז, ה׳), ישב בְּסֵתֶר עליון (שם, צ״א, א׳); וְסֵתֶר מים ישטפו (ישעיה, כ״ח, י״ז) — שיעורו: **וסתר־שקר**, — כמו: „מחסה כזב״, — ונמשך אל הקודם: וּבַשֶּׁקֶר נִסְתָּרְנוּ (שם, שם, ט״ו); וְסֵתֶר זָרֶם (שם, ל״ב, ב׳) — **סתר־מפני זרם**. — ד) מקום נסתר ונעלם — געהיימער אָרט, потаенное мѣсто: ויורדת בְּסֵתֶר ההר (ש״א, כ״ה, כ׳); וישבת בַּסֵּתֶר ונחבאת (שם, י״ט, ב׳) — **במקום נסתר**. — ושׂם בַּסָּתֶר (דברים, כ״ז, ט״ו). ובמשנה: נכנסת עמו לְבֵית־הַסֵּתֶר (סוטה, א׳, ב׳); בְּמוּמִין שֶׁבְּסֵתֶר (כתובות, ז׳, ח׳) — **בגוף** מְכֻסֶּה. — ומזה: בֵּית־הַסְּתָרִים (מקואות, ט׳, ב׳, ג׳). ומזה — כל דבר, שראוי להיות נעלם ובלתי־ידוע — געהיימניסס, секретъ: דְּבַר־סֵתֶר לי אליך (שופטים, ג׳, י״ט). ובגמרא: מי הוא זה שגלה **סתרי** לבני־אדם (מגילה, ג׳, ע״א). ועל־הרוב — בקשור הבי״ת במובן **תאר־הפעל**, — אינס־געהיים, היימליך, втайнѣ: אם־בַּסֵּתֶר פנים תשאון (איוב, י״ג, יו״ד), מלשני בַסֵּתֶר רעהו (תהלים, ק״א, ה׳), מַתָּן בַּסֵּתֶר יכפה אף (משלי, כ״א, י״ד), מכה רעהו בַּסָּתֶר (דברים, כ״ז, כ״ד), לא בַסֵּתֶר דברתי (ישעיה, מ״ה, י״ט). ובגמרא: כל העובר עבירה בַּסֵּתֶר — כאלו דוחק רגלי השכינה (חגיגה, ט״ז, א׳). ופ״א בא בלשון־רבים: וְלֶחֶם סְתָרִים ינעם (משלי, ט׳, י״ז) — הלחם האסור, **שאוכלים בסתר**. והכפל: „מַיִם־גְּנוּבִים ימתקו״.

סִתְרָה, **ש״נ**, — מחסה ומגן — שוטץ, שירם, защита, покровъ: יהי עליכם סִתְרָה (דברים, ל״ב, ל״ח).

מִסְתָּר, **ש״ז**, — מקום נעלם, מחבא — פערשטעקק, скрытное мѣсто: יארב בַּמִּסְתָּר כאריה (תהלים, יו״ד, ט׳), אם יסתר איש בַּמִּסְתָּרִים (ירמיה, כ״ג, כ״ד). וע״ד **תאר־הפעל** — אינס געהיים, אין פערבארגענעם, скрытно: לאכל עני בַּמִּסְתָּר (חבקוק, ג׳, י״ד), בְּמִסְתָּרִים תבכה נפשי (ירמיה, י״ג, י״ז); וּמַטְמֻנֵי מִסְתָּרִים (ישעיה, מ״ה, ג׳) — המטמונים הטמונים

במקומות הנעלמים. — גליתי את־מִסְתָּרָיו (ירמיה, מ״ט, י״ד)—אוצרותיו הכמוסים.

מִסְתּוֹר, — מנוס, מגין— שוטץ, צופלוכט, защита, убѣжище: ולמחסה ולְמִסְתּוֹר (ישעיה, ד׳, ו״ו). ובמדרש— דברים כבושים וכמוסים: אומה אחרת אל יתערבו בו ואל ידעו מִסְתּוֹרָיו (שמ״ר, י״ט) — געהיימניססע, тайны — ובא גם בחלוף תי״ו בטי״ת: עמדת בְּמִסְטוֹרִין של אלהים (שם). וכן הוא בלשון יונית: מיסטריאון.

מַסְתְּרָא, ארמית, — דבר כמוס — געהיימניסס, секретъ: עמיקתא וּמְסַתְּרָתָא (דניאל, ב׳, כ״ב).

סְתוּר, שע״פ,—בן־מִיכָאֵל, מן המרגלים (במדבר, י״ג, י״ג).

סִתְרִי, שע״פ, — בן־עֻזִּיאֵל בן־קְהָת (שמות, ו״ו, כ״ב).

ב) סְתַר, ארמית,—הריסה, נתיצה—ניעדעררייססען, разрушать: וביתה דנא סַתְרֵהּ (עזרא, ה׳, י״ב). ורגיל הרבה במשנה: הבונה וְהַסּוֹתֵר (שבת, ז׳, ב׳). ובא בענין פריעת קליעות־השער: סוֹתֵר את שערה (סוטה, א׳, ה׳)—אין אונאָרדנונג ברינגען. ובהשאלה: סוֹתֵר את־הדין (סנהדרין, ג׳; ח׳), הריני נזיר נטמא יום שלשים סוֹתֵר את־הכל (נזיר, ג׳, ג׳); ובא ג״כ בהוראת בטול דבר או פתגם והנחה, בענין: ווידערשפרעכען, противорѣчить: שהיו דבריו סוֹתְרִין דברי־תורה (שבת, י״ג, ע״ב), לא דייך שדבריך סוֹתְרִין דברי דוד אביך, אלא שדבריך סוֹתְרִין זה את זה (שם, ל׳, ע״א), שני כתובים זה כנגד זה וְסוֹתְרִין זה את־זה (מכילתא, בא, ד׳). ובהשאלה: ניחא ליה דלא ליסתריה עבדיה (ב״ק, דף צ״ד, ע״א) — שלא יתקלקל מפני הבטלה. — ובב״מ (דף ס״ה, ע״א): „דלא נסתרי עבדיה”. ועיין ברש״י — ומדבריו משמע, שהוא משרש סור. — וצ״ע.

הנפעל, במשנה,—בענין פריצת מכה, אויפברעכען: חיתה וְנִסְתְּרָה (ב״ק, ח׳, א׳) —ויתכן, שמזה במקרא: וַיִּשָּׂתְרוּ להם טחורים (ש״א, ה׳, ט׳)—פרצו בהם.

סְתִירָה, —הריסה ונתיצה—דאס ניעדעררייססען, разрушеніе: בנין ילדים — סְתִירָה, וּסְתִירַת זקנים — בנין (נדרים, מ׳, א׳). ובמובן המושאל — בדברי־המחברים: סבת הַסְּתִירָה וההפך (הקדמת מו״נ)—ווידערשפרוך, противорѣчіе.

סִתֵּת, במשנה,—פִּסּוּל אבנים—שטיינע הויען, обтесывать, тесать: הבונה כל־שהוא וְהַמְסַתֵּת (שבת, י״ב, א׳). אבנים וְסִתְּתָן (ב״ק, דף צ״ג, ע״ב).

סַתָּת, ת׳, — מְפַסֵּל־אבנים—שטיינהויער, שטיינמעטץ, каменотесъ: ישיבת הַסַּתָּת (כלים, כ״ד, ח׳), ויד מקבת של סַתָּתִין (שם, כ״ט, ז׳).

מְסַתֵּת, בפיוט, — בהוראת הקודם,— שטיינהויער, שטיינמעטץ, каменотесъ: כי הנה כאבן ביד הַמְסַתֵּת (מעריב יוהכ״פ).

סְתִית, — קצוץ האבנים בפסולן: בין באבן ובין בִּסְתִית (תוספתא, ב״מ, י״א).

אות ע

ע תאות השש־עשרה באלפא־ביתא העברית, ונקראה בשם „עַיִן” מפני צורתה בכתב־כנען הקדמוני ○ כמו עַיִן וְגַבָּה. בהוראתה המספרית היא שִׁבְעִים:

(70), מפאת היותה האות השביעית ממספרי העשרות. מוצאה מהגרון. מבטאה בלשון הקדומה היה משנה: א) כעין חי"ת נשימית רכה, ואז נתחלפה עם האותיות חברותיה ממוצא הגרון: א, ה, ח, — כמו: תאב = תעב, גאל = געל, גבה = גבע, עוש = חוש. ב) כעין גימ"ל נשימית רכה, כמבטא gh בלועזית; והשבעים תרגמו את הע' בג': עֲמוֹרָה — Gomora, עַזָּה—Gasa, רַעְמָה — Regma. הע' מתחלפת גם עם ק': אַרְעָא = אַרְקָא, וכו'.

עָב, שם, — במלאכת הבנין, — מָרִישׁ, קוֹרָה — באַלקען. לתשמיש שלא נתבאר ענינו: וְעַמֻּדִים וְעָב על פניהם (מ"א, ז', וי"ו)—במובן שם־הקבוץ— געבאֶלק. וְעָב עץ אל פני האולם (יחזקאל, מ"א, כ"ה), וצלעות הבית וְהָעֻבִּים (שם, שם, כ"ו) — ובגמרא אמרו: אלו המרישות (ב"ק, ס"ז, ע"א)—ולדעת רש"י, נעשו לְקֵרוּי.— ולפי ענינו נראה, שהוא יסודם של עבב, עבה, עוב, ועיקר הוראתו— חבור גופים צפופים ותכופים — (דומה לשרש חבב, חבא. עיי"ש.) — ומזה יצא לְקֵרוּי, שעשוי מעצים צפופים ומהודקים זה לזה. ומזה, במשנה, — לסתם חפוי וכסוי — היללע, איבער־צוג, покрытіе, обложка: עָב כסות ותכריך כסות, עָב ארגמן ותכריך ארגמן (כלים, כ"ו, וי"ו) — (ועיין בפירוש המשניות להרמב"ם, שפירש עָב־כסות — מכסה כסות וכו'). — ומזה בגמרא: מחט שנמצאת בעובי בית הכוסות (חולין, מ"ט, א') — ופירש"י: סוף הכרס יש בו שעשוי ככובע ושפת דופנו כפולה שתי דפנות אדוקין זו בזו ושומן מחבורן

עָב, שם, מעין הקודם, — חבור ותכוף הרבה דברים לכלל דבר אחד, ומזה: א) חבור האֵדים העולים מן הארץ המתאחדים לגוש אחד להמטיר מטר, עָנָן—וואָלקען, облако, туча — ובא במין זכר ונקבה: רוכב על עָב קל (ישעיה, י"ט א'), עָב קטנה בכף איש (מ"א, י"ח, מ"ד); ורצונו כְּעָב מַלְקוֹשׁ (משלי, ט"ז, ט"ו) — הָעָב המביא גשם־מלקוש. — כְּעָב טַל בחֹם קציר (ישעיה, י"ח, ד') — העב המביא טל.—ובא במובן שם־הקבוץ—געוואָלקע: וראשו לָעָב יגיע (איוב, כ', וי"ו), ובא נסמך לענן: בְּעַב הֶעָנָן (שמות, י"ט, ט'), — ע"ד: וְגֶשֶׁם מָטָר (איוב, ל"ו, וי"ו), — ויכולים אנחנו ללמוד מזה ההבדל שבין עב לענן, שהשם „עב" כולל העב הגס והמְעֻבֶּה, — דיקקע וואָלקע, густое облако—וכן הבדילו גם חז"ל ואמרו: הא דקטר בעובא, הא דקטר בעננא (ברכות, דף נ"ט, ע"א) — ורש"י פירש: „במעבה הענן", לשון עובי. — וברבוי בלשון זכר: והשמים התקדרו עָבִים (מ"א, י"ח, מ"ה) — כמו: בעבים. — אם ימלאו הֶעָבִים גשם (קהלת, י"א, ג'), חשרת־מים עָבֵי שחקים (ש"ב, כ"ב, י"ב). ועל־המעט — גם בל"נ: זרמו מים עָבוֹת (תהלים, ע"ז, י"ח). ועיין עוב. ב) יַעַר מְסֻבָּךְ באילניו — דיקקיכט, чаща: באו בֶּעָבִים (ירמיה, ד', כ"ט).

(הערה). לדעת המבארים, עיקר הוראת השם הזה — קֵרוּי וחִפּוּי, ונקרא העב כן על־שם שהוא כעין תקרה על־פני השמים, וכולל גם־כן מושג ההחשכה — פערדונקעלן, затемнять — והנראה לנו, שמושג הַקֵּרוּי יצא ממושג הצפיפה. — גזרו ממנו גם פעל:

עִבֵּב, פ"י, בפיעל, — בענין קשור והתלכדות — צוזאַממענפיגען, פערדיכטען, сплочить, сгущать: עב שֶׁמְּעַבֵּב את פני הרקיע (שמו"ר, י"ג). והקליר בנה ממנו גם ההפעיל, בענין קשור העבים או כסוי השמים בעבים: חזיזים לְהַעֲבִיב (פיוט, גשם) — לעשות את החזיזים, שהם קלושים, לעבים גסים, מְעֻבִּים. — לְהַעֲבִיב ולהענין (שם) — לכסות השמים בעבים. (עיין להלן בשרש עוב).

עָבַד, פ״י, עיקרו — התעסקות של יגיעה ועמל — ארבייטען, работать — א): ביחס אל הַחֹמֶר, שמתעסקים בו, וקשורו ב י ח ס ־ ה פ ע ו ל, והוא על־הרוב חֹמֶר הָאֲדָמָה: לַעֲבֹד את־האדמה (בראשית, ב׳, ה׳), לְעָבְדָהּ ולשמרה (שם, שם, ט״ו), וקין היה עֹבֵד אדמה (שם, ד׳, ב׳), כרמים תטע וְעָבָדְתָּ (דברים, כ״ח, ל״ט), — ב) ההתעסקות של יגיעה שמתעסק העבד, שגופו קנוי לאדוניו, — דיענען, служить — ובא גם על־הרוב בקשור יחס־הפעול ביחס אל האדון: וַעֲבָדְךָ שש שנים (שם, ט״ו, י״ב), וַעֲבָדוֹ לעלם (שמות, כ״א, ו״ו), אתה ידעת את אשר עֲבַדְתִּיךָ (בראשית, ל׳, כ״ט). ובא: וַיַּעֲבֹד עִמּוֹ (שם, כ״ט, ל׳), ובחסרון הנשוא: וַיַּעֲבֹד יעקב בְּרָחֵל (שם, שם, כ׳) — ב ש ב י ל ר ח ל. — תַּעֲבֹד עִמָּדִי (שם, שם, כ״ז). ועל־דרך־המליצה: היאבה רים עָבְדֶךָ (איוב, ל״ט, ט׳). וביחס האדון, שמשתמש עם העבד, יבוא הגוף, שמשתמשים בו, ביחס הבי״ת, — קנעכטען, דיענסטבארקייט אויפּלעגען, порабощать: אשר עָבְדוּ בָהֶם (שמות, א׳, י״ד), לא־תַעֲבֹד בּוֹ עבדת עבד (ויקרא, כ״ה, ל״ט), לבלתי עֲבָד־בָּם ביהודי אחיהו איש (ירמיה, ל״ד, ט׳), בְּרֵעֵהוּ יַעֲבֹד חנם (שם, כ״ב, י״ג); לא־תַעֲבֹד בבכר שורך (דברים, ט״ו, י״ט), וגם ביחס־הפעול: וַעֲבָדוּם וענו אתם (בראשית, ט״ו, י״ג). ומזה — ביחס עָם, הסר למשמעת מלכים ושרים ביחס הפעול: עָבְדוּ את־כדרלעמר (שם, י״ד ד׳) יַעַבְדוּךָ עמים (שם, כ״ז, כ״ט), מי אבימלך ומי שכם כי נַעַבְדֶנּוּ (שופטים, ט׳, כ״ח), כרת־לנו ברית וְנַעַבְדֶךָּ (ש״א, י״א, א׳). וזה ענין: למס עֹבֵד (בראשית, מ״ט, ט״ו), ויעלם שלמה למס־עֹבֵד (מ״א, ט׳, כ״א). ובא גם ביחס הלמ״ד: פן תַּעַבְדוּ לָעִבְרִים כאשר עָבְדוּ לָכֶם (ש״א, ד׳, ט׳) — ומזה: ג) במובן שמירת מצות האלהים, שהוא אדון־כל — דיענען, служить: וַעֲבַדְתֶּם את ה׳ (שמות, כ״ג, כ״ה), תַּעַבְדוּן את־האלהים (שם, ג׳, י״ב), בין עֹבֵד אלהים לאשר לא עֲבָדוֹ (מלאכי, ג׳, י״ח); ומזה: אם־ישמעו וְיַעֲבֹדוּ (איוב, ל״ו, י״א) — י ע ב ד ו א ת ־ ה ש ם. — וכמו־כן — ביראתם של עובדי עבודה זרה: וַעֲבַדְתֶּם אלהים אחרים (דברים, י״א, ט״ז), אחאב עָבַד את־הבעל מעט, יהוא יַעַבְדֶנּוּ הרבה (מ״ב, יו״ד, י״ח). ובא: אשר לא ידעתם וְנָעָבְדֵם (דברים, י״ג, ג׳) — בשני קמצי״ן; ולדעת קצת, הוא מן ה ה פ ע י ל. — ומזה — בשירות המשמרות במקדש: וְעָבַד הלוי וכו׳ (במדבר, י״ח, כ״ג), לַעֲבֹד את־עבדת אהל־מועד (שם, שם, ו״ו). וכן — בבחינת משפטי־התורה: וְעָבַדְתָּ את־העבדה הזאת (שמות, י״ג, ה׳). ולפי שעיקר העבודה להשם היה ב ה ב א ת ק ר ב נ ו ת, נאמר: וְעָבְדוּ זבח ומנחה (ישעיה, י״ט, כ״א) — שעורו: ועבדו ע ב ו ד ת זבח ומנחה; או — ו ע ב ד ו א ו ת ו ב ז ב ח ו מ נ ח ה. — ולפעמים יובן בפעל זה: ד) התעסקות גופנית בכל עסקי צרכי־האדם, והוא נרדף במקצת עם הפעל ע ש ה, אלא שיש גם הבדל ביניהם, — שהפעל ע ב ד נופל רק על ההתעסקות, והפעל ע ש ה מתיחס אל ת ו ל ד ו ת ההתעסקות, ר״ל — חִדֵּשׁ ד ב ר ו ה ו צ א ת ו א ל ה מ צ י א ו ת: ששת ימים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כל־מלאכתך (שמות, כ׳, ט׳), (ועיין ע ש ה), ובמובן זה: עֹבְדֵי פשתים שריקות (ישעיה, י״ט, ט׳) — מ ת ע ס ק י ם ב ע ס ק ת ק ו ן פ ש ת ן. — וְהָעֹבֵד הָעִיר יַעַבְדוּהוּ (יחזקאל, מ״ח, י״ט) — ע ו ס ק ב צ ר כ י ־ ה ע י ר. — מתוקה שנת הָעֹבֵד (קהלת, ה׳, י״א) — האוכל יגיע־כפו. — ובארמית יכלל הפעל הזה גם הוראת הפעל ע ש ה — מאכען, дѣлать: עֲבַד צלם די־דהב (דניאל, ג׳, א׳), עֲבַד לחם רב (שם, ה׳, א׳), וכמצביה עָבֵד בחיל שמיא (שם, ד׳, ל״ב), לְמֶעְבַּד על־דנה (עזרא, ד׳, כ״ב).

הנפעל, מן הקל, בהוראתו הראשונה, בבחינת האדמה שעובדים אותה — בעארבייטעט ווערדען, быть обрабатываему: וְנֶעֱבַדְתֶּם ונזרעתם (יחזקאל, ל״ו, ט׳), אשר לא יֵעָבֵד בו ולא יזרע (דברים, כ״א, ד׳) — ומזה נראה, כי עיקר העבודה באדמה היא החרישה, וכן בכל העבודה: והארץ הנשמה תֵּעָבֵד (יחזקאל, ל״ו, ל״ד). ובא: מֶלֶךְ לְשָׂדֶה נֶעֱבָד (קהלת, ה׳, ח׳) — לדעת הראב״ע, הוא מוסב אל מלך: אפילו המלך, שאין למעלה ממנו, נעבד לשדה, הוא משועבד לעבוד את־השדה. — והוא ע״ד המאמר התלמודי: „עֹבֵד אדמתו ישבע לחם״ — אם עושה אדם עצמו עֶבֶד לאדמה — ישבע לחם; ואם לאו — לא ישבע לחם (סנהדרין, נ״ח, ע״ב). — והרמבמ״ן פירש, שגם מי שהוא מלך לשדה — צריך שיעבדוהו אחרים, — מוכס בעדיענט ווערדען. ובן־זאב אומר, שאין זה מתכונת הלשון, כי הפעול נופל רק על הגוף, שבו נעשה רושם פעולה וכו׳, ולכן לא יפול הנפעל ג״כ רק על גוף, שבו נעשה רושם מעשה והוא השדה; ופירש: „מי שיש לו שדה נעבד — (איין בעבויטעס פעלד) — הוא מלך״. — אבל במשנה השתמשו בנפעל גם במשמע מי שעובדים אותו: כל הצלמים אסורים, מפני שהם נֶעֱבָדִים (ע״ז, ג׳, א׳), והמוקצה וְהַנֶּעֱבָד (תמורה, ז׳, א׳).

הפיעל לא נמצא כי אם במשנה, נופל על עִבּוּד עורות, שהיא מלאכה גסה וכבדה: וְהַמְעַבֵּד את עוֹרוֹ (שבת, ד׳, ב׳) — אויסארבייטען, выдѣлывать, обрабатывать.

הפועל, מן הקל, — היות נמסר לעבודה: אשר לא עֻבַּד בָּהּ (דברים, כ״א, ג׳) — שלא נעשתה עבודה על־ידה, — והוא פעל־סתמי, — עס וואר מיט איהר ניכט געארבייטעט, еще неупотреблена для работы — ובענין עבודת מס מלכים: אשר עֻבַּד בָּךְ (ישעיה, י״ד, ג׳).

ההפעיל, יוצא לשלישי:

א) השתמש בזולתו לעבוד עבודת עבד — ארבייטען לאססען, צור ארבייט אנהאלטען, заставить работать: וַיַּעֲבִדוּ מצרים את בני ישראל בפרך (שמות, א׳, י״ג), מנצחים לְהַעֲבִיד את־העם (דהי״ב, ב׳, י״ז). וכן בשימת עבודה קשה: הֶעֱבִיד את חילו עבדה גדולה (יחזקאל, כ״ט, י״ח) — שווערען דיענסט טהון לאססען, заставилъ свое войско нести тяжелую службу — ובענין מסירה למס עובד — דיענען לאססען, דיענסטבאר ווערדען לאססען, подчинить, порабощать, заставить служить: וְהַעֲבַדְתִּיךָ את־איביך (ירמיה, י״ה, ד׳). ובמובן הוגעה וגרם טורח — בעשווערען, обременять, отягощать: לא הֶעֱבַדְתִּיךָ במנחה (ישעיה, מ״ג, כ״ג) — והכפל: „ולא הוגַעְתִּיךָ בלבונה״. אך הֶעֱבַדְתַּנִי בחטאותיך, הוגעתני בעונותיך (שם, שם, כ״ד), — ואפשר שכלל הנביא במליצתו זאת גם ענין עבודת מצות ה׳: „לא העבדתיך במנחה״ — לא נטלתי עליך לעבדני במנחה. — ובמדרש: ואדם אין לְהַעֲבִיד את־הבריות להקב״ה (ב״ר, ג׳).

ובארמית בא גם בהתפעל בהוראת הנפעל מפעל עָשׂה: ואשתדור מִתְעֲבֶד־בה (עזרא, ד׳, י״ט), אספרנא יִתְעֲבֵד (שם, ו׳, י״ב). ובא גם בבנין

שפעל, במובן רדיה, ענוי — דיענסטבאר מאכען, אונטערוורפען, порабощать, подчинять: וירעצו וַיְרֹצְצוּ את בני ישראל (שופטים, י״ד, ח׳) — ת״א: ודחקו וְשַׁעְבִּידוּ. וְעִנִּתִךְ לא אֲעַנֵּךְ עוד (נחום, א׳, י״ב) — ת״י: וּדְשַׁעְבַּדְתִּיךְ לא אֲשַׁעְבְּדִנֵּךְ. — וע״ד ההשאלה: ואת־הנפש אשר־עָשׂוּ (בראשית, י״ב, ה׳) — ת״א: דְשַׁעְבִּידוּ לאוריתא. — ומזה, במשנה ובגמרא, — בענין התחייבות בשטר, הקנאה: דהא שְׁעְבֵּד נפשיה (ב״מ, י״ג, א׳); וּמְשַׁעְבְּדִין את לבם לאביהם שבשמים

(ר"ה, פרק ג', ח'). ובפועל מזה: גובה מנכסים מְשֻׁעְבָּדִים (כ"ב, ה', י"א)—נכסים, שזקפם לבעל-חובו לגבות מהם.—בהיפך: „נכסים בני-חורין".

ובאשתפעל: אם לשום עבד יִשְׁתַּעְבֵּד (גיטין, ד', ד'); ובמובן המוסרי: וכוף את יצרנו לְהִשְׁתַּעְבֶּד־לך (ברכות, ס', ע"ב).

עֶבֶד, ש"ת,—מי שגופו קנוי לעבדות—שקלאַפע, קנעכט, : рабъ, слуга ויהי כנען עֶבֶד למו (בראשית, ט', כ"ו), עֶבֶד איש מקנת כסף (שמות, י"ב, מ"ד), מהם תקנו עֶבֶד (ויקרא, כ"ה, מ"ד), עֶבֶד עֲבָדִים יהיה לאחיו (בראשית, ט', כ"ה) — ע"ד ההפלגה — עבד שפל מאד; ואפשר, שטעמו— שיהיה הוא עבד ובניו עבדים לדור־דור. — ובא: ונהיה אנחנו ואדמתנו עֲבָדִים לפרעה (שם, מ"ז, י"ט)—קנוים לו. וע"ד המליצה: אם היום תהיה עֶבֶד לעם הזה ועבדתם ועניתם וגו' (מ"א, י"ב, ז'). וכן — הַסֵּר למשמעת מלכים ושרים—אונטערטהאַן, :подданный ואתם עֲבָדִים לשאול (ש"א, י"ז, ה'), עַבְדֵי פרעה (בראשית, נ', ז'). ומזה— אנשי צבא המלכים ושריהם הגדולים ופקידיהם: וְעַבְדֵי איש־בשת (ש"ב, ב', י"ב), מֵעַבְדֵי הכשדים (מ"ב, כ"ה, כ"ד). וע"ד המליצה: וְעֶבֶד אויל לחכם־לב (משלי, י"א, כ"ט), טוב נקלה וְעֶבֶד לו (שם, י"ב, ט')—לעצמו, אינו משתמש בעבדים ועושה בעצמו את־צרכיו. — וביחס אל הש"י יאָמר על העובד אותו בכל־נפשו — דיענער גאָטטעס, : рабъ Божій בעבור אברהם עַבְדִּי (בראשית, כ"ו, כ"ד). וע"ד ההשאלה: לי בני ישראל עֲבָדִים עֲבָדַי הם (ויקרא, כ"ה, נ"ה). וכמו־כן — הנמסר לעבודתו יתברך, להודיע רצונו וללמד תורתו: מי עור כי אם עַבְדִּי (ישעיה, מ"ב, י"ט) — והכפל: „כְּמַלְאָכִי אשלח".— ביד עֲבָדַי הנביאים (מ"ב, י"ז, י"ג), משה עֶבֶד ה' (יהושע, א', י"ג), יהושע בן־נון עֶבֶד ה' (שם, כ"ד, כ"ט), דברי עֲבָדַי הנביאים (ירמיה, כ"ו, ה'), יצרי מבטן לְעֶבֶד לו (ישעיה, מ"ט, ה'). נאמר ביחוד על־הנביאים. ובבחינות אלה נקרא כלל עם ישראל עֶבֶד ה': ואתה ישראל עַבְדִּי (ישעיה, מ"א, ח'). הן עַבְדִּי אתמך־בו, בחירי רצתה נפשי, נתתי רוחי עליו, משפט לגוים יוציא (שם, מ"ב, א'). וכן נקראו המלאכים: הן בַּעֲבָדָיו לא יאמין (איוב, ד', י"ח)— והכפל: „וּבְמַלְאָכָיו ישים תהלה". — וע"ד המליצה נאמר גם על נבוכדנאצר מלך־בבל: עַבְדִּי (ירמיה, כ"ו, ו"ו). ומנהג הלשון, כשידבר איש עם שר וגדול, לכנות את־עצמו בתֹאר עֶבֶד ולדבר עמו בדרך גוף שני: אל־נא תעבר מעל עַבְדֶּךָ (בראשית, י"ח, ג') כה אמר עַבְדְּךָ יעקב (שם, ל"ב, ה') וכמו־כן — כשמדברים מגוף נסתר: עלינו אל עַבְדְּךָ אבי (שם, מ"ד, כ"ד).

עֲבָד, שם, — מעשה, פעולה — האַנדלונג, ווירקונג, поступокъ, : дѣяніе אשר הצדיקים והחכמים וַעֲבָדֵיהֶם ביד האלהים (קהלת, ט', א'). והוא בודד במקרא, ע"ד לשון הארמית.

עֲבֹדָה, עֲבוֹדָה, ש"נ,—עיקרו: א. עסק של יגיעה בעמל־הגוף—אַרבייט, : работа, трудъ ובכל עֲבֹדָה בשדה (שמות, א', י"ד), לַעֲבֹדַת האדמה (דהי"א, כ"ז, כ"ו), בַּעֲבֹדָה אשר תעבד עמדי (בראשית, כ"ט, כ"ז), בַּעֲבֹדָה קשה (שמות, א', י"ד), עֲבֹדַת עבד (ויקרא, כ"ה, ל"ט), וְעֵשֶׂב לַעֲבֹדַת האדם (תהלים, ק"ד, י"ד) — לרגלי עבודת האדם. — ובחבור עם השם „מְלָאכָה" יכלול כל מיני העסקים, שנעשים בתנועת האברים: כל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לא תעשו (ויקרא, כ"ג, ז'), את כל מְלֶאכֶת עֲבֹדַת הקדש (שמות, ל"ו, א'), על מְלֶאכֶת הָעֲבֹדָה (דהי"א, ט', י"ט); ובא גם: מדי הָעֲבֹדָה לַמְּלָאכָה (שמות, ל"ו, ה')—שעורו: מדי מלאכת העבודה. (עיין מלאכה בשרש

א ך). ובמשנה: נותנין לה עֲבוֹדָתָהּ (כלאים, ה', ד') — השעור הנצרך לעבודה. — ב) על מס־עֹבֵד למלכים ולאדונים — דיענסט, служба: וְלַעֲבֹדַת המלך (דהי"א, כ"ו, ל"ד), וַעֲבוֹדַת ממלכות הארצות (דהי"ב, י"ב, ח'), בַּעֲבֹדַת אדוניהם (נחמיה, ג', ה'), כי אין נגרע מֵעֲבֹדַתְכֶם (שמות, ה', י"א). ומזה — עסקי משמרות הלוים במשכן ובמקדש לפני האדון ד': לַעֲבֹדָה באהל מועד (במדבר, ד', ל"ה), מצבא הָעֲבֹדָה (שם, ח', כ"ה), עֲבֹדַת הלוים (שמות, ל"ח, כ"א), מלאכת עֲבֹדַת הקדש (שם, ל"ו, א'), מְלֶאכֶת עֲבוֹדַת בית־ה' (דהי"א, כ"ח, כ'), לכל עֲבֹדָתוֹ (במדבר, ג', כ"ו) — לעבודת המשכן, לכל צרכי העבודה בו. — לעבד עֲבֹדַת עֲבֹדָה וַעֲבֹדַת משא (במדבר, ד', מ"ז). — ג) מעשה מצות הש"י — גאָטטעסדיענסט, Богослу-жение: ושמרתם את־הָעֲבֹדָה הזאת (שמות, י"ב, כ"ה), ותכון הָעֲבוֹדָה (דהי"ב, ל"ה, יו"ד), ותכון כל עֲבוֹדַת ה' (שם, שם, ט"ז) — והתיחד להקרבת הקרבנות. ומזה — במשנה: על שלשה דברים העולם עומד — על התורה ועל הָעֲבוֹדָה ועל גמילות־חסדים (אבות, א', ב'), ובכלל — על עבודת ה' בבית־המקדש: ומברך על התורה ועל הָעֲבוֹדָה (יומא, ז', א') — ועל־שם־זה נקראה ברכת „רְצֵה" בשם עֲ ב וֹ ד ה, בשביל שמזכירים בה את העבודה בבית־המקדש: רְצֵה ה' בַּעֲבוֹדַת עמך ישראל וגו'. — וחז"ל אמרו: איזו היא עֲבוֹדָה שבלב? הוי אומר זו תְּפִלָּה (תענית, ב', א'), איזו היא עֲבוֹדָה שבשמחה ובטוב לב? הוי אומר זו שִׁירָה (ערכין, י"א, א'). ובא השם בתלמוד ובברייתות בענין ש ב וּ ע ה: הָעֲבוֹדָה, שאיני זז מכאן עד שאפדנו (גיטין, נ"ח, א') — נ ש ב ע ב ע ב ו ד ת ־ ה מ ק ד ש. — וכן אמרו: „עֲבוֹדָה זָרָה", „עֲבוֹדַת אֱלִילִים", כידוע. ובא: ד) בהוראת השם „מַעֲשֶׂה", ע"ד הלשון הארמית, — האַנדלונג, וויר-קונג, дѣйствіе: וַעֲבֹדַת הצדקה השקט (ישעיה, ל"ב, י"ז) — והקודם: „מ ע ש ה ה צ ד ק ה", — וטעמו: ג מ ו ל א ו פ ר י מ ע ש ה ו ע ב ו ד ת ה צ ד ק ה. — ולעבד עֲבֹדָתוֹ נכריה עֲבֹדָתוֹ (שם, כ"ח, כ"א) — והקודם: „לעשות מעשהו זר מעשהו", — והוא ע"ד הלשון הארמית: ע ו ב ד א, ע ב י ד א.

עַבְדֻת, ש"נ, — עבודת עבד למלכו — קנעכטשאַפט, — בכתבי־הקדש האחרונים: ולתתנו מחיה מעט בְּעַבְדֻתֵנוּ (עזרא, ט', ח'), וּבְעַבְדֻתֵנוּ לא עזבנו (שם, שם, ט'), לשוב לְעַבְדֻתָם (נחמיה, ט', י"ז). ובמשנה: הוציאנו מֵעַבְדוּת לחירות (פסחים, יו"ד, ה'), כמדומין אתם ששררה אני נותן לכם, עַבְדוּת אני נותן לכם (הוריות, יו"ד, ע"א).

עֲבֻדָּה, ש"נ, ש ם ־ ק ב וּ ץ, — כלל עבדים, עובדי אדוניהם לכל דבר — דיענערשאַפט, קנעכטע, прислуга: וַעֲבֻדָּה רבה (בראשית, כ"ו, י"ד; איוב, א', ג').

מַעְבָּד, ש"ז, פ"א במקרא, — מפעל, מעשה — דאס טהון, דיא טהאַט, дѣйствіе, дѣло: לכן יכיר מַעְבָּדֵיהֶם (איוב, ל"ד, כ"ה) — והוא ע"ד לשון הארמית: כל מַעְבָּדוֹהִי קשוט (דניאל, ד', ל"ד). ובפיוט: „סלח ומחל לרוע מַעְבָּדַי".

עֲבֵד, ש"ז, ארמית, = עֶבֶד בעברית — קנעכט, דיענער, рабъ, слуга: דניאל עֲבֵד אלהא (דניאל, וי"ו, כ"א). וברבוי בנטיה: עַבְדוֹהִי די אלהא (שם, ג', כ"ו).

עֲבִידָא, עֲבִידְתָּא, ארמית, = עֲבוֹדָה בעברית, — מעשה, פעולה — דיענסט, אַרבייט, געשעפט: עֲבִידְתָּא די מדינת בבל (שם, ב', מ"ט), עֲבִידַת בית אלהא (עזרא, ד', כ"ד), עֲבִידַת אלהא (שם, וי"ו, י"ח). ובתרגומים: ע י ב י ד א — תרגומו של השם מְ לָ א כָ ה (ויקרא, ט"ז, כ"ט), וכן על משכל

עוֹבָד, עוֹבָדָא, — מעשה — טהאַט, האַנדלונג, дѣйствіе: מה הַמַּעֲשֶׂה הזה (בראשית, מ"ד, ט"ו) — ת"א: עוֹבָדָא הדין. — ובגמרא:

עבר עוֹבְדָא (ערובין, י״א, ב׳), עוֹבְדָא הוה (כתובות, ט׳, ע״ב) — מעשה שהיה.

עִבּוּד, במשנה, שה״פ, — בתקון עורות, — גערבען, дубить кожу — וגם הונה בפי הסופרים האחרונים על הוראת אויסארבייטונג, выдѣлываніе.

עַבְּדָן, במשנה, תה״ר, — לעושה מלאכת תקון עורות — גערבער, кожевникъ, сыромятникъ: אין נותנים עורות לַעַבְּדָן (שבת, א׳, ח׳).

שִׁעְבּוּד, ארמית, מבנין שפעל, — עבדות, הכנעה — דיענסט, געהאָרזאם, подчиненность, подчиненіе: שִׁעְבּוּד מצראי (ת״י, בראשית, כ״ז, מ׳). ובגמרא: שִׁעְבּוּד מלכיות (ברכות, י״ב, ב׳). ובהלכה — במובן התחייבות במשכון — פֿערפּפֿאַנדונג: שִׁעְבּוּד נכסים, שִׁעְבּוּד קרקעות (ב״מ, דף ד׳, ע״ב).

עֶבֶד, שע״פ: א) אבי גַעַל, אשר התפרץ באבימלך בשכם (שופטים, ט׳, כ״ו). — ב) מעולי בבל (עזרא, ח׳, ו״ו).

עֶבֶד־מֶלֶךְ, שע״פ, — הַכּוּשִׁי, משרי צדקיהו (ירמיה, ל״ח, ז׳).

עֲבֵד נְגוֹ, שע״פ, — שֵׁם שֶׁנִּתַּן בבבל לַעֲזַרְיָה (דניאל, א׳, ז׳). ופ״א נמצא: עֲבֵד נְגוֹא (שם, ג׳, כ״ט), וענינו לא התבאר כראוי.

עוֹבֵד, שע״פ: א) בן־בֹּעַז אבי ישי (רות, ד׳, י״ז). — ב) בן־אֶפְלָל (דהי״א, ב׳, ל״ו). — ג) מגבורי דוד (שם, י״א, מ״ז). — ד) מבני שְׁמַעְיָה בן עבד אדם (שם, כ״ו, ז׳). — ה) אבי עזריהו, בימי יהוידע (דהי״ב, כ״ג, א׳).

עֹבֵד־אֱדֹם, שע״פ, — הַגִּתִּי, מן הלוים השוערים בימי דוד (ש״ב, ו״ו, יו״ד).

עַבְדָּא, שע״פ: א) אבי אֲדֹנִירָם, אשר על המס, בימי שלמה (מלכים א׳, ד׳, ו״ו). — ב) בן־שַׁמּוּעַ, מן הלוים בימי נחמיה (נחמיה, י״א, י״ז).

עַבְדִּי, שע״פ: א) בן מַלּוּךְ מבני מררי (דהי״א, ט״ו, כ״ט). — ב) מבני עֵילָם, אשר נשאו נשים נכריות ביפי עזרא (עזרא, יו״ד, כ״ו).

עַבְדְּאֵל, שע״פ: אבי שֶׁלֶמְיָהוּ, משרי המלך יהויקים (ירמיה, ל״ו, כ״ו) — ובכתיב: עַבְדִּיאֵל.

עַבְדִּיאֵל, שע״פ: בן־גוּנִי, מבני גד, ראש לבית־אבות (דהי״א, ה׳, ט״ו).

עֹבַדְיָה, עֹבַדְיָהוּ, שע״פ: א) הַנָּבִיא אשר חזה על אֱדוֹם ונמצא ספר חזונו ב„תרי־עשר״. — ב) בן־יְחִיאֵל מעולי הגולה (עזרא, ח׳, ט׳). — ג) בן־אָצֵל, מצאצאיו של יהונתן בן־שאול (דהי״א, ח׳, ל״ח). — ד) מצאצאיו של זרבבל (שם, ג׳, כ״א). — ה) מן הגבורים, אשר באו אל דוד לציקלג (שם, י״ב, יו״ד). — ו״ו) בן־יִזְרַחְיָה, מבני יששכר (שם, ז׳, ג׳). — ז) מן השלוחים ללמד בערי יהודה (דהי״ב, י״ז, ז׳). — ח) מן הלוים השוערים (נחמיה, י״ב, כ״ה). — ט) מן החתומים על האמנה (שם, יו״ד, ו״ו). — יו״ד) אבי יִשְׁמַעְיָהוּ, מן שרי־המחלקות למלך דוד (דהי״א, כ״ז, י״ט). — י״א) מן בני מְרָרִי הלוים, שהיו מְפֻקָּדִים על עושי המלאכה בבית ה׳ בימי המלך יאשיהו (דהי״ב, ל״ד, י״ב). — י״ב) משרי אַחְאָב, ירא ה׳ (מ״א, י״ח, ג׳).

עַבְדּוֹן, שע״פ: א) בן הִלֵּל הפרעתוני, משבט אפרים, אחד משופטי ישראל אחרי אילון הזבולני (שופטים, י״ב, י״ג—ט״ו). — ב) בן אֲבִי־גִבְעוֹן (דהי״א, ח׳, ל״ד; ט׳, ל״ו). — ג) מבני שָׁשָׁק (שם, ח׳, כ״ג). — ד) בן־מִיכָה, משרי המלך יאשיהו (דהי״ב, ל״ד, כ׳).

עַבְדּוֹן, שע״פ: עיר בנחלת מטה אָשֵׁר ונתנה ללוים (יהושע, כ״א, ל״ד). ואפשר שהיא עֶבְרֹן (יהושע, י״ט, כ״ח) — בחלוף דלי״ת בריי״ש. (עיין שם).

עבה, פ״ע, הקל, ענינו — היות גַּס בגדול הגוף ביותר מאחרים במינו, מסֻרבל בבשר — דיקק, וואָהלגענאָהרט זיין, быть толстымъ, дороднымъ,

тучнѣть — הפך ד ק, ר ך: שמנת עָבִית כשית (דברים, ל״ב, מ״ו), קטני עָבָה ממתני אבי (מ״א, י״ב, יו״ד). ובגמרא: אין אופין פת עָבָה ביום־טוב; וכמה פת עָבָה? אמר רב הונא: טפח. ורב אמר: מאי פת עָבָה? פת מרובה (ביצה, כ״ב, ע״ב). ובמובן קשה וקפוי: אסור בטעשה קדרה רַךְ, ומותר בְּעָבֶה (נדרים, ו״ו, א׳) — דיכט, густо. — שזו בלילתה עָבָה, וזו בלילתא רַכָּה (מנחות, ג׳, ב׳). ובבגדים: הֶעָבִים וְהָרַכִּים (כלים, כ״ח, ח׳). והשתמשו בו גם בבנין

פיעל, — עשות גסות ע״י נתינת דברים זה על גב זה — דיקק אויפשיכטען, сгустить, наслоить: רבי יהודה אומר אף מְעַבִּין (מו״ק, ב׳, ה׳); ובפועל: הַמְעֻבָּה כמין בית (סוכה, ב׳, ב׳) — סוכה שכסוה בכסוי עב. — ובמובן רחב — ברייט, широкій: אחד מְעֻבֶּה ואחד דק (שם, ד׳, ט׳). ובהָפעל: אף־על־פי שבלע כל אותן המטות וכו׳ ולא הועבה (שמו״ר, ט׳). ונגזר מזה גם ש״ת: פסח מְעֻבִּין (פסחים, ס״ד, ע״ב) — הפסח במקדש, שנעשה ברבוי־עם, — בייא געדראֶנגטען מאססען פאָלקעס, при густой толпѣ народа — ומזה גם שה״ת בבא״ם: לא מְעֻבֶּה.

עֲבִי, שם, — גסות וקשיות — דיכהייט, густота, толщина: בַּעֲבִי גבי מגניו (איוב, ט״ו, כ״ו); בַּעֲבִי האדמה (דהי״ב, ד׳, י״ז) — במקום קשה שבאדמה, הראוי ליציקת מתכות. — ובאותו ענין נאמר: בְּמַעֲבֵה האדמה (מ״א, ז׳, מ״ו). וי״מ מזה: בְּעַב הענן (שמות, י״ט, ט׳) — בגס הענן — בענן גס ומוצק — сгущенный.

עֳבִי, עֹבִי, שם, — מעין הקודם, ביחס המדה — דיקקע, толщина: וְעָבְיוֹ טפח (מ״א, ז׳, כ״ו), וְעָבְיוֹ ארבע אצבעות (ירמיה, נ״ב, כ״א). ובארמית: עוֹבִי, עֻבְיָא. ובלשון־חכמים: עוֹבְיוֹ של רקיע מהלך חמש מאות שנה (חגיגה, י״ג, א׳); בעל קורה טעין בעוביה (ב״ר, מ״ב).

מַעֲבֶה, שם, — עובי, גושית, — דיכטהייט, толщина: בְּמַעֲבֵה האדמה (מ״א, ז׳, מ״ו) — במקום שהאדמה קשה ומוצקה. (עיין לעיל). והנראה כדעת המפרשים, שענינו: תוכיות, הֵיק, — דאס אינגערע, внутренность — בחללים שעשו ליציקה באדמה, בחיק האדמה. (עיין חור).

עָבַט, דומה לפעל עבת, ועיקר הוראתו — קפול, קשור ושלוב — פערוויקקעלן, אינאיינאנדערשלינגען, запутывать — ומזה הקל, — לקשור של התחייבות בהלואה ע״י משכון, ע״ד הפעל חָבַל, ונופל על המלוה ועל הלוה: לא תבא אל ביתו לַעֲבֹט עֲבֹטוֹ (דברים, כ״ד, יו״ד) — לקחת ממנו משכון. — ואתה לא תַעֲבֹט (שם, ט״ו, ו״ו) — לא תצטרך ללות על־המשכון — געגען איינען פפאנד בארגען, одолжить на закладъ, на залогъ — ובגמרא: בר־מתא אבר מתא טיעבט (ב״ק, דף י״ג, ע״ב).

ההפעיל, — ביחס אל המלוה הזוקק את הלוה אליו באחריות המשכון — דורך איינען פפאנד דען קרעדיטאָר פערבינדען, обязать должника посредствомъ заклада, залога: וְהַעֲבַטְתָּ גוים רבים (דברים, ט״ו, ו״ו), וְהַעֲבֵט תַּעֲבִיטֶנּוּ (שם, שם, ח׳).

הפיעל, מן ההוראה הראשונה, — קפול ושרוך — פערוויקקעלן, פערדרעהען, запутывать: ולא יְעַבְּטוּן ארחותם (יואל, ב׳, ז׳) — לא ילכו בארחות עקלקלות.

עֲבֹט, עֲבוֹט, שם, — משכון — פפאנד, закладъ, залогъ: לעבט עֲבֹטוֹ (דברים, כ״ד, יו״ד), לא תשכב בַּעֲבֹטוֹ (שם, שם, י״ב), יוציא אליך את הָעֲבוֹט (שם, שם, י״א), השב תשיב לו את־הָעֲבוֹט (שם, שם, י״ג).

עַבְטִיט, שם, פ״א במקרא: הוי הַמַּרְבֶּה לא־לו עד־מתי ומכביד עליו עַבְטִיט (חבקוק, ב׳, ו״ו) — הנכון כתרגומו: תְּקוֹף חוֹבִין — משא חוב גדול וכבד — שולדענלאסט, обре-

וטעם המליצה: — мсnительный долгъ — כי במה שאוסף וקובץ חיל גוים רבים הוא מרבה לא־לו — ללא תועלת, ואינו כי אם מגדיל ומכביד משא חוב, ופתע יקומו עליו נושכיו — הם הנושים, הנותנים כספם בנשך, לגבות ממנו יותר ממה שלקח. — ויתכן, שהמלה „מרבה" תכלול גם מושג התעשר ברבית ובעָול, — ע"ד: ולא רִבִּיתָ במחיריהם (תהלים, מ"ד, י"ג), (עיין רבה), — וממשל אותו, בתשוקתו לאסוף חיל רבים, למתעשר ברבית ובעשק, שסוף דבר יקומו עליו נושכים. — ורש"י פירש: עבטיט — משא עון כעב של טיט. — ולדעת הרד"ק, הוא כמו טיט־עב.

עָבִיט, עֲבִיטָא, ארמית: א) כר — קיססען: ותשימם בְּכַר הגמל (בראשית, ל"א, ל"ד) — תרגומו: בַּעֲבִיטָא דגמלא — זאטטעל, сѣдло — ובמשנה: עָבִיט של גמל (כלים, כ"ג, ב'). ובגמרא: והקיפוה בגמלין באוכפין בַּעֲבִיטִין (ערובין, ט"ז, א') — ופירש"י: כר, שתחת אוכף הגמל; והוא עשוי, שלא יהיה האוכף קשה על הגמל. — ובא: ב) במובן בלי־קבול גדול של ענבים: ועל הֶעָבִיט של ענבים (ב"מ, ה', ז'), מן הֶעָבִיט ומן המשטח של עליון (טהרות, יו"ד, ד', ה') — וענינו: קופע, чанъ. ג) עָבִיט של מימי־רגלים (ברכות, דף כ"ה, ע"ב) — ענינו: נאכטטאָפף, горшокъ, параша.

עָבַל, — בערבית נמצא בפעל בהוראת נבול העלים מן העצים — אב־שטרייפען, сдернуть — מזה: היות קֵרֵחַ — קאהל זיין, быть плѣшивымъ — ומזה במקרא:

עוֹבָל, שע"פ, — מבני יָקְטָן (בראשית, יו"ד, כ"ח); ובדהי"א (א', כ"ב) נאמר במקומו: עֵיבָל.

עֵיבָל, שע"פ: א) מבני שֵׂעִיר הַחֹרִי (בראשית, ל"ו, כ"ג). — ב) שם הר בארץ אפרים מול הר גריזים צפונה: ונתת וגו' ואת־הקללה על־הר עֵיבָל (דברים, י"א, כ"ט) — וההר ההוא יתכן שהיה הר קֵרֵחַ ושמם ולא נשא פרי, וראוי לתת עליו את־הקללה — כסימן קללה.

עבץ, ארמית, בחלוף א' בע', מן אבץ, — בְּדִיל — צינן, олово: בְּדִיל ועפרת (יחזקאל, כ"ז, י"ב) — ת"י: עֲבָץ ואבר. — ומזה, בפעל, — עבץ, במובן הַלְבָּנָה — ערבלאַססען, блѣднѣть: ופניהם אל יֶחְפָּרוּ (תהלים, ל"ד, ו"ו) — תרגומו (לגירסת הערוך): ואפיהון לא עבצו. — וממנו נגזר השם:

יַעְבֵּץ, שע"פ, — א) עיר בשבט יהודה: ישבי יַעְבֵּץ (דהי"א, ב', נ"ה). ב) שם איש מבני יהודה: ויהי יַעְבֵּץ נכבד מאחיו (שם, ד', ט') — והנה שם נאמר בטעם השם: „ואמו קראה שמו יַעְבֵּץ, לאמר, כי יָלַדְתִּי בְּעֹצֶב" — נחלף השם עצב בעבץ; והענין אחד, כי העצב מכהה את פני הנעצב.

עָבַר, פעו"י, הקל, עיקרו — העתק ממקום למקום, ביחס אל המקום ואל שאר הגופים, לפי שנוי המצבים, — זיך ענטפערנען, удалиться: והמלך עָבָר (ש"ב, י"ט, מ'). ובא ביחס אל המקום ביחס הפעול: כאשר עָבַר את־פנואל (בראשית, ל"ב, ל"ב) — ענינו: עבר דרך פנואל מצדה האחד עד צדה השני והרחיק ממנה, — דורכגעהען, переходить. עָבַר את־הפסילים (שופטים, ג', כ"ו). וכן — בַּעֲבָרַת נהרות וימים: עָבַרְתִּי את הירדן (בראשית, ל"ב, י"א), וַיַּעֲבֹר את־הנהר (שם, ל"א, כ"א). וביחס הבי"ת — בבחינת עֲבָרָה בין שני גופים: אשר עָבַר בֵּין הגזרים (שם, ט"ו, י"ז). וכן — במובן עֲבָרָה של הלוך ממקום למקום — דורכרייזען, проѣхать, пройти: וַיַּעֲבֹר אברם בָּאָרֶץ (שם, י"ב, ו"ו), בארץ לא עָבַר בָּהּ איש (ירמיה, ב', ו"ו), הארץ אשר עָבַרְנוּ בה (במדבר, י"ג, ל"ב). וכן בשאר היחוסים, לפי יחס העובר

אל המקום: עַל־שדה איש־עצל עָבַרְתִּי (משלי, כ"ד, ל') — פאַרבייגעהען, пройти, мимо: עֹבֵר עָלֵינוּ תמיד (מ"ב, ד', ט'); אל נא תַעֲבֹר מֵעַל עבדך (בראשית, י"ח, ג'); וַנַּעֲבֹר מֵאֵת אחינו (דברים, ב', ח'); לא תַעֲבוּרִי מִזֶּה (רות, ב', ח') — במלאפו"ם. — ובהשאלה: לא עָבַרְתִּי מִמִּצְוֹתֶיךָ (דברים, כ"ו, י"ג); עֹבֵר עַל החמה (מ"ב, ו', ל') — ענינו: על־גבי החומה ממש. — ומזה — בחסרון היחש: שחי וְנַעֲבֹרָה (ישעיה, נ"א, כ"ג) — ונעבור על־גבך. וְעָבַרְנוּ עד גבעה (שופטים, י"ט, י"ב); וְאֶעֶבְרָה אל בני עמון (שם, י"ב, ג'); עִבְרוּ ושובו משער לשער (שמות, ל"ב, כ"ז); עִבְרוּ לפני ארון ה' (יהושע, ד', ה'), וַיַּעֲבֹר מלכם לפניהם (מיכה, ב', י"ג). ובא: וַיַּעֲבֹר את־הכושי (ש"ב, י"ח, כ"ג) — מהר ללכת, עד שהקדים לבוא קודם שבא הכושי. — ובזולת היחוסים: והנה הגואל עֹבֵר (רות, ד', א'), ברגלי אֶעֱבֹרָה (במדבר, כ', י"ט). ובא בענין עֲבָרָה לפני פוקד ומונה: כל־הָעֹבֵר על־הפקדים (שמות, ל', י"ג). ומזה: כסף עוֹבֵר איש כסף נפשות ערכו (מ"ב, י"ב, ה') — כסף העובר על הפקודים לתת איש כסף נפשות ערכו. — עד תַּעֲבֹרְנָה הצאן על־ידי מוֹנה (ירמיה, ל"ג, י"ג); כל אשר יַעֲבֹר תחת השבט (ויקרא, כ"ז, ל"ב). ובגופים, שאינם בעלי־חיים: וַתַּעֲבֹר המנחה על־פניו (בראשית, ל"ב, כ"ב). ומזה — בענין נטיה ופנית קו המגביל: וְעָבַר משם הגבול לוזה (יהושע, י"ח, י"ג), וביחס הפעול: וְעָבַר חצרון (שם, ט"ו, ג'). והבינוני — כשם־תאר: עֹבֵר ארחות ימים (תהלים, ח', ט'), עֹבֵר יָם (ישעיה, כ"ג, ב') — מעערעס־רייזענדער, мореходы, моряки. עוֹבְרֵי דרך (איוב, כ"א, כ"ט). וכן: מֵעֹבֵר ומשב (זכריה, ז', י"ד), ושכר כסיל ושכר עֹבְרִים (משלי, כ"ו, יו"ד) — הולכי־דרך, עוברים־ושבים, — כנוי להולכי־בטל, ע"ד שאמרו בגמרא:

„ארחי־פרחי". — ובהשאלה: שקל כסף עֹבֵר לַסֹּחֵר (בראשית, כ"ג, ט"ז) — מטבע העוברת מיד ליד באין־פקפוק, — גאנגבאַרע מינצע. — ב) עֲבָרָה דרך נגיעה בגוף ממש — בעריהרען, касаться: תער לא יַעֲבֹר עַל־ראשו (במדבר, ו', ה'), עָבַרְתִּי על־טוב צוארה (הושע, יו"ד, י"א) — ולהפך: בְּשֶׁלַח יַעֲבֹרוּ (איוב, ל"ו, י"ב), וחיתו מֵעֲבֹר בַּשָּׁלַח (שם, ל"ג, י"ח) — לעבור תחת השלח. — וקרוב לזה מליצת: פדה נפשי מֵעֲבֹר בַּשָּׁחַת (שם, שם, כ"ח) — וטעמו: לנפול בשחת. — ג) בענין עֲבָרָה על־פני דבר מבלי שום לב עליו, — פאַרבייגעהען, איבערזעהען, пройти, незамѣтить: וְעֹבֵר עַל־פשע (מיכה, ז', י"ח), עֹבֵר עַל־פשע (משלי, י"ט, י"א). וביחס אל־הפושע: לא־אוסיף עוד עֲבוֹר לוֹ (עמוס, ז', ח'; ח', ב') — ענינו: עֲבוֹר על־פשעו. — ומזה גם ביחס הפעול: גם עָבְרוּ דברי־רע (ירמיה, ה', כ"ח) — עָבְרוּ עליהם ולא שמו אליהם לב, להרחיקם ולבטלם. — והכפל: „דין לא דָנוּ". ובמובן זה נאמר: ופתיים עָבְרוּ ונענשו (משלי, כ"ב, ג'). וכנראה, מזה — לענין הפרת תורה ומצוה: עָבְרוּ את־בריתי (יהושע, ז', י"א) — עברו את־הברית, כמו שעוברים על דבר אין חפץ בו. — עָבְרוּ תוֹרֹת (ישעיה, כ"ד, ה') — והכפל: „חָלְפוּ חֹק". (ועיין להלן). — ד) בענין חול דבר, שְׁרִיָּה ופגיעה: על־מי לא־עָבְרָה רעתך (נחום, ג', י"ט) — טרעפֿפֿען, בעגעגנען, постигать. ולא יַעֲבֹר עליו לכל דבר (דברים, כ"ד, ה') — ענינו: לא יוטל עליו כל מין עבודה. — וְיַעֲבֹר עָלַי מָה (איוב, י"ג, י"ג) — יבוא עלי מה־שיבוא. — ובמובן המוסרי: וְעָבַר עליו רוח־קנאה (במדבר, ה', י"ד), עָלַי עָבְרוּ חרוניך (תהלים, פ"ח, י"ז); כי עֲוֹנֹתַי עָבְרוּ ראשי (שם, ל"ח, ה') — חלים ומשתרגים עלי. — ומזה: וכגבר עֲבָרוֹ יין (ירמיה, כ"ג, ט') —

ביחס הפעול, וענינו — פגע בו והתגבר עליו. (ועיין בסמוך). נחלה עָבַר על־נפשנו (תהלים, קכ"ד, ד'), גם עליך תַּעֲבָר־כּוֹס (איכה, ד', כ"א). — ה) בענין התפשטות מֵעֵבֶר לגבול,— זיך אויסברייטען, ווייטהינגנגעהען, распространяться: נטשו עָבְרוּ ים (ישעיה, ט"ז, ח'), והמלחמה עָבְרָה את בית און (ש"א, י"ד, כ"ג), וַיַּעֲבֹר הרנה במחנה (מ"א, כ"ב, ל"ו), שטף וְעָבַר (ישעיה, ח', ח'), וידי נטפו מור ואצבעתי מור עֹבֵר (שיה"ש, ה', ה'), שפתותיו שושנים נטפות מור עֹבֵר (שם, שם, י"ג). ומזה— **פריצת הגבול** — דורכברעכען, דורכדרינגען, переступить, перешагнуть: חק־נתן ולא יַעֲבוֹר (תהלים, קמ"ח, ו"ו), חק־עולם ולא יַעַבְרֶנְהוּ (ירמיה, ה', כ"ב), ארחי גדר ולא אֶעֱבוֹר (איוב, י"ט, ח'), סכתה בענן לך מֵעֲבוֹר תפלה (איכה, ג', מ"ד), זַמֹּתִי בַּל־יַעֲבָר־פִּי (תהלים, י"ז, ג'). (ועיין זמם). ויתכן, שמזה: עָבְרוּ מַשְׂכִּיּוֹת לֵבָב (שם, ע"ג, ז') — **משכיות־לבב פרצו גבולן**. — ויתכן, שמזה: עָבְרוּ את־בריתי (יהושע, ז', א')— **פרצו גדר־הברית**. — אתם עֹבְרִים את־פי ה' (במדבר, י"ד, מ"א), וכן כל הבא בענין זה. (ועיין לעיל). ובמשנה— **ביחס על**, וענינו אז: אויפשרייטען, нарушать: והוא עוֹבֵר על בל־תוסיף (זבחים, ה', יו"ד), ובקשור עם **השם** הנגזר ממנו: כל הָעוֹבֵר **עברה** אחת (אבות, ד', י"א), עוֹבְרֵי **עברות** (שביעית, ט', א'). — ו"ו) במובן **חלוף, סלוק**,— פאראיבערגעהען, וועגגעהען: שְׂטֵה מעליו וַעֲבֹר (משלי, ד', ט"ו), וכעב עָבְרָה ישעתי (איוב, ל', ט"ו), עד־יַעֲבָר־זעם (ישעיה, כ"ו, כ'), וסלעו ממגור יַעֲבוֹר (שם, ל"א, ט') — ע"ד: כָּלִיל יַחֲלֹף (שם, ב', י"ח), כצל עוֹבֵר (תהלים, קמ"ד, ד'); ובמובן זה: ומאלהי משפטי יַעֲבוֹר (ישעיה, מ', כ"ז); וַיַּעַבְרוּ ימי בכיתו (בראשית, נ', ד'), עָבַר קציר (ירמיה, ח', כ'). ועל־הרוב — **ביחוס אל הזמן**:

כי הנה הסתיו עָבָר (שיה"ש, ב', י"א)— והכפל: „הגשם חָלַף הָלַךְ לוֹ". יָמַי עָבְרוּ (איוב, י"ז, י"ב); כמים עָבְרוּ תזכר (שם, י"א, ט"ז), ויהי כַּעֲבֹר הצהרים (מ"א, י"ח, כ"ט), כיום אתמול כי יַעֲבֹר (תהלים, צ', ד'). ובמשנה: אין בין כהן משמש לכהן שֶׁעָבַר (מגילה, א', ט'), שֶׁעָבְרוּ עליה שלש עונות (נדה, א', ה'); הצועק לְשֶׁעָבַר (ברכות, ט', ג')— **על מאורע, שכבר עבר**. —ובמובן ש"מ: לְשֶׁעָבַר היתה התורה כלל (שיהש"ר, ב', ה'), לְשֶׁעָבַר היתה הפרוטה מצויה (שם)—פארצייטען, въ минувшее время — ומזה — בענין **חלוף וכליון גמור**: יגעשו עם וְיַעֲבֹרוּ (איוב, ל"ד, כ') — הינשווינדען, исчезнуть — ובענין **רחוק וסור**: כפיו מִדּוּד תַּעֲבֹרְנָה (תהלים, פ"א, ז'). ובא: ואתן להם יַעַבְרוּם (ירמיה, ח', י"ג)— כמו: **יעברו מהם, יכלו**. —ויתכן, שבא במובן **פעל־יוצא**: **יעבירו ויכלו אותם בידיהם**. — וּבְשַׂר־קֹדֶשׁ יַעַבְרוּ מֵעָלָיִךְ (שם, י"א, ט"ו) — י"מ: „בשר־הקדש, **הם הקרבנות**, יעבירו מעליך". — והרשד"ל: „כמרומה לך, **שבשר הקדש יעבירו מעליך חטאתיך**". — ובמשנה: ואלו עוֹבְרִים בפסח (פסחים, ג', א') — **מתבערים ועוברים**. — ומזה, לדעתנו: נתערב אחד מהם בכל המינים, הרי זה עוֹבֵר בפסח (חלה, א', ב'). וכן השתמשו בו בענין **קריבה** והכנה לדבר: הָעוֹבֵר לפני התיבה (ברכות, ה', ד') — **הקרב להתפלל**. (עיין קרב). ואם היה קטן, אביו או רבו עוֹבְרִין על־ידו (מגילה, ד', ה'), בשעה שהיא עוֹבֶרֶת לשמש את־ביתה (נדה, א', ז'). ומזה אמרו: כל המצוות כלן מברך עליהן עוֹבֵר לעשייתן (פסחים, ז', ע"ב) — כשהוא מכין את־עצמו **וקרב לעשותן**. — ובגמרא פירשו: לישנא **דאקדומי** הוא, ולשון רש"י על פסוק: עֹבֵר מִתְעַבֵּר (משלי, כ"ו, י"ז) — **העובר להתעבר**. — ובא: או שֶׁעָבְרוּ עליו את־הדרך (תוספתא,

כ"ב, י"א) — ענינו: הסגת־גבול. — ובספרי־המחברים: כל מה שהוא מרומה עוֹבֵר אצל השכל (מו"נ, א', ע"ג) — מתקבל — אנגעהען, доступно разуму.

הנפעל, פ"א במקרא, — מן ההוראה הראשונה: נַחַל אשר לא־יֵעָבֵר (יחזקאל, מ"ז, ה')—אי־אפשר לעברו. — ובמשנה — בענין בטול ואבוד: תֵּעָבֵר צורתו (פסחים, ז', ח').

הפיעל, פ"א במקרא,—הברחה— דורכפיהרען, דורכציעהען, продѣвать, про-совывать: וַיְעַבֵּר ברתוקות זהב (מ"א, ו"ו, כ"א). ודומה לו בלשון ארמית: לִבְרֹחַ בתוך הקרשים (שמות, ל"ו, ל"ג)— ת"א: לְאַעְבָרָא בגו דפיא.

ההפעיל, יוצא: א) העתקת דבר ממקום למקום — פיהרען, לייטען, проводить: וַיַּעֲבֵר אלהים רוח על הארץ (בראשית, ח', א'); ובבחינת הגופים הנעתקים והמקומות בא בשני פעולים: וַיַּעֲבִרֵם את־הנחל (שם, ל"ב, כ"ג) — ענינו: איבערפיהרען, איבערזעטצען, пере-водить, переправлять: אל תַּעֲבִרֵנוּ את־הירדן (במדבר, ל"ב, ה'). וכן — בבי"ת בבחינת המקום: וְהֶעֱבִיר ישראל בתוכו (תהלים, קל"ו, י"ד), הֶעֱבַרְנוּ בו (דברים, ב', ל'), מַעֲבִיר בנו־ובתו בָּאֵשׁ (שם, י"ח, יו"ד). ובכלים: תַּעֲבִירוּ באש (במדבר, ל"א, כ"ג), תַּעֲבִירוּ במים (שם)—דורכפיהרען, провести черезъ...—ובשאר היחוסים, לפי שנוי המצב: ואת־העם הֶעֱבִיר אתו לערים (בראשית, מ"ז, כ"א), וְהֶעֱבִירַנִי עליהם סביב (יחזקאל, ל"ז, ב') — פאָרביי־פיהרען, провести мимо; וַיַּעֲבִרֵנִי אל ארבעת מקצועי החצר (שם, מ"ו, כ"א), אני אַעֲבִיר כל־טובי על־פניך (שמות, ל"ג, י"ט). ובע"א: ירה החצי לְהַעֲבִרוֹ (ש"א, כ', ל"ו) — שהחץ יעבור לפניו למרחוק ממנו. — ובענין הורשת נחלה לבת במקום שאין בן — איבערטראגען, передавать, перевести: וְהַעֲבַרְתֶּם את־נחלתו לבתו (במדבר, כ"ז, ח'). ובמדרש תנחומא: נאמר בבת לשון הַעֲבָרָה — על־שם שהבת מַעֲבֶרֶת הנחלה משבט לשבט. (עיין רש"י). — ב) בענין הקרבה והעמדה — פאָרפיהרען, פאָרשטעללען, представить: וַיַּעֲבֵר ישי שבעת בניו (ש"א, ט"ז, יו"ד), וַיַּעֲבִרֵהוּ לפני שמואל (שם, שם, ח'). ומזה—במובן הַפְרָשָׁה להקדש: וְהַעֲבַרְתָּ כל פטר רחם לה' (שמות, י"ג, י"ב), לְהַעֲבִיר לַמֹּלֶךְ (ויקרא, י"ח, כ"א), ומזה: בְּהַעֲבִיר אותם להם (יחזקאל, ט"ז, כ"א), הֶעֱבִירוּ להם לאכלה (שם, כ"ג, ל"ז). — ג) התפשטות הקול—אויסרופען, провозгласить: וַיַּעֲבִירוּ קול במחנה (שמות, ל"ו, ו"ו), לְהַעֲבִיר קול בכל ישראל (דהי"ב, ל', ה'), וְהַעֲבַרְתָּ שופר תרועה (ויקרא, כ"ה, ט') — קול שופר תרועה. — לא טובה השמֻעה אשר אנכי שמע מַעֲבִרִים עם ה' (ש"א, ב', כ"ד). ובא במשנה: היו מַעֲבִירִים על טהרת העזרה (חגיגה, ג', ז') — לדעת המפרשים, ענינו — מעבירים את־הכלים ממקומם לטהרם. — והנראה, שהוא מענין העברת־קול, הכרזה; וכמפורש שם בסמוך: ואומרים להם הזהרו, שלא תגעו בשולחן (שם, שם, ח'). — ד) העברה של לקיחה וסלוק — אבנעהמען, снятie: את טבעתו אשר הֶעֱבִיר מהמן (אסתר, ח', ב'), וַיַּעֲבֵר אדרתו מעליו (יונה, ג', ו"ו). ובהשאלה: לְהַעֲבִיר הממלכה מבית שאול (ש"ב, ג', יו"ד), ועם־זה— בטול ועקירה: לְהַעֲבִיר את רעת המן (אסתר, ח', ג')—אויפהעבען, אבוועני־דען, отмѣнить, устранять: וַיַּעֲבֵר הקדשים מן־הארץ (מ"א, ט"ו, י"ב) — ווענשאפפען, ובמובן המוסרי: הֶעֱבִיר חטאתך (ש"ב, י"ב, י"ג) — סלקה מעל־פניו. — הַעֲבֶר־נא את עון עבדך (שם, כ"ד, יו"ד), וְהַעֲבֵר רעה מבשרך (קהלת, י"א, יו"ד), הַעֲבֵר חרפתי (תהלים, קי"ט, י"ט). ומזה— הפניה לצד אחר — אבוועגדען, от-вернуть: הַעֲבֵר עיני מראות שוא (שם, שם, ל"ז). ובמשנה: יוחנן כה"ג הֶעֱבִיר הודיות המעשר (מעשר שני, ה', ט"ו).

ובלשון-חכמים: כל המַעֲבִיר על-מדותיו, מַעֲבִירִין לו פשעיו (ראש השנה, י"ז). — ובא: הֶעֱבִיר הַמּוֹעֵד (ירמיה, מ"ו, י"ז) — סלק את-המועד, אחר לבוא, — פֿאַר-איבערגעהען לאססען, пропустить, просрочить. ובמשנה: מַעֲבִירִין דינו למחר (סנהדרין, ה', ה') — אויפשיעבען, отсрочить. — ובגמרא: אין מַעֲבִירִין על-המצות (מגילה, ו"ו, ע"ב) — אין מאחרין לקיימן, — אין מַעֲבִירִין על-האוכלין (עירובין, ס"ד, ב') — אין עוברים בלא שום-לב. — ובענין סלוק של חלוף: כבר נשבענו להקב"ה, שאין אנו מַעֲבִירִים אותו באל אחר; אף הוא נשבע לנו, שאין מַעֲבִיר אותנו באומה אחרת (גיטין, נ"ז, ע"ב); והיה הדיין מבקש לְהַעֲבִיר עליו מדת-הדין (ב"ר, מ"ב).

ההתפעל בא מענין הפעל הזה, לדעת רש"י, בפסוק: וכסיל מִתְעַבֵּר ובוטח (משלי, י"ד, ט"ז) — ופירש רש"י „מתחזק לעבור בחזקה ומחליק ונופל". ותרגומו: מִתְהַלֵּט בְּסַכְלוּתָא. — אפשר שגזרו מן הפיעל: וַיְעַבֵּר ברתוקות (מ"א, ו"ו, כ"א), שעניָנו — חזוק. — ובדא"ם: פעל מִתְעַבֵּר („מורה-נבוכים", א', ס"ו) — פעל-יוצא-לשני.

עֵבֶר, שם, עיקרו — צַד, אבל בהצטרף אל המקום, שמן צד הגוף המכוון והלאה — זייטע: ויעבר דוד הָעֵבֶר וכו' (ש"א, כ"ו, י"ג), ובין המעברות וגו' שן הסלע מֵהָעֵבֶר מזה ושן-הסלע מֵהָעֵבֶר מזה (שם, י"ד, ד'). ומזה: אתם תהיו לְעֵבֶר אחד, ואני וגו' נהיה לְעֵבֶר אחד (שם, שם, מ'). — פֿלאַנק. וביחס לב"א: שלום היה לו מכל עֲבָרָיו (מ"א, ה', ד'), ומכל-עֲבָרָיו (ירמיה, מ"ט, ל"ב). ובכלים, ענינו — צד הגוף, לפנים ולאחור: כְּתֻבִים משני עֶבְרֵיהֶם (שמות, ל"ב, ט"ו). ובקשור עם יחס ש„אֶל" הוא במובן מלת-היחס: איש אל עֵבֶר פניו ילכו (יחזקאל, א', ט') — אל העבר שכנגד פניו, — גראַדע, פֿאַר זיך, הינן. והאיר אל-עֵבֶר פניה (שמות, כ"ה, ל"ז) — אל הצד, שפניה פונים. (עיין ביאור). על-שפתו אשר אֶל-עֵבֶר האפוד (שם, כ"ח, כ"ו) — געגען, צור זייטע. מֵעֵבֶר איש ליות (מ"א, ז', ל"ו) — מעבר לכל איש ואיש מהם. — וביחס הלמ"ד: איש לְעֶבְרוֹ תעו (ישעיה, מ"ז, ט"ו) — אל עבר פניו. אשר לְעֵבֶר השבכה (מלכים א', ז', כ'). וברבוי: וצעקו מֵעֲבָרִים (ירמיה, כ"ב, כ'). (ועיין עברים). בְּעֶבְרֵי פִי-פָחַת (שם, מ"ח, כ"ח) — על שפת הפחת מסביב. — וביחס המקומות: אֶל-עֵבֶר הַיָּם (דברים, ל', י"ג). וביחס המ"ם בא שם המקום בלמ"ד: מֵעֵבֶר לַיָּם הוא (שם), מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן ירחו (במדבר, כ"ב, א'), מֵעֵבֶר לְיָקְמְעָם (מ"א, ד', י"ב), — וטעמם: בעבר השני. — והתיחד אל הנהרות והימים, ביחס אל כלל הארץ, מן השפה והלאה, — אופֿער, אופֿערגעגענד, прибережная сторона: גרן האטד אשר בְּעֵבֶר הירדן (בראשית, נ', יו"ד), בְּעֵבֶר הירדן במדבר (דברים, א', א') — הַיַּרְדֵּן עבר דרך ארץ-ישראל וחלק אותה לארכה לשתי ארצות: ארץ שבט ראובן, גד וחצי-המנשה והיא „ארץ-עֵבֶר-הירדן" ונקרא העֵבֶר הזה המזרחי: בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרְחָה שָׁמֶשׁ (שם, ד', מ"א) — אָסט-יאָרדאַנלאַנד, восточно-Іорданская земля; ארץ-ישראל ביחוד, נחלת תשעת המטות וחצי, והיא „ארץ עֵבֶר-הירדן המערבי" — וועסט-יאָרדאַנלאַנד, западно-Іорданская земля — ולזאת, בימי משה, כשהיו ישראל במדבר בסמוך לירדן למזרחו, נאמר על המקום הזה סתם: בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בגיא (שם, שם, מ"ו), ולפעמים — גם בסימן, להבדיל בינו ובין החלק המערבי: בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרַח שָׁמֶשׁ (שם, שם, מ"ז), עֵבֶר הירדן מִזְרָחָה (שם, שם, מ"ט). וכן נקרא החלק המערבי „עבר הירדן" סתם: לא ננחל אתם מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן והלאה, כי באה נחלתנו אלינו מֵעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה (במדבר, ל"ב, י"ט). ובסימן-ההבדל יאמר: בְּעֵבֶר

הירדן אחרי דרך מבוא השמש (דברים, י״א, ל׳), וכן: מֵעֵבֶר הירדן יָמָּה (יהושע, כ״ב, ז׳), מֵעֵבֶר לירדן מַעְרָבָה (דהי״א, כ״ו, ל׳). ואחרי אשר נאחזו בני־ישראל בארץ, נהגו הסופרים, שהיו בארץ־ישראל, לקרוא את החלק המזרחי בשם „עבר הירדן״ סתם: אשר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן (יהושע, ב׳, י׳), גלעד בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן שכן (שופטים, ה׳, י״ז), עֵבֶר הַיַּרְדֵּן גליל הגוים (ישעיה, ח׳, כ״ג). וכן בימי המשנה: שלש ארצות לביעור — יהודה וְעֵבֶר הַיַּרְדֵּן והגליל (שביעית, ט׳, ע״א); וכן: שלש ארצות לחזקה — יהודה וְעֵבֶר הַיַּרְדֵּן והגליל (ב״ב, ל״ח, ע״א; כתובות, ט״ו, ע״ב). וביחס אל נהר־פרת, יאמר במקרא „עבר הנהר״ סתם: כי הוא רדה בכל עֵבֶר הַנָּהָר מתפסח ועד עזה, בכל מלכי עֵבֶר הַנָּהָר (מ״א, ה׳, ד׳), בְּעֵבֶר הַנָּהָר ישבו אבותיכם (יהושע, כ״ד, ב׳), וְזֵרָם מֵעֵבֶר לַנָּהָר (מ״א, י״ד, ט״ו) — מעבר הנהר השני, ביחס לארץ־ישראל. — בְּעֶבְרֵי נָהָר בְּמֶלֶךְ אַשּׁוּר (ישעיה, ז׳, כ׳) — שעורו: בצבאות חיל העמים, שבעברי־הנהר, עבדי מלך־אשור. — מֵעֵבֶר לְנַהֲרֵי־כוש (שם, י״ח, א׳).

עֲבַר, ארמית, — כמו עֵבֶר בעברית: ושאר עֲבַר נַהֲרָה (עזרא, ד׳, י׳).

[הערה]. לפי הנראה, עיקרו של השם הזה הוא בר בהוראת חוץ ובתוספת עי״ן, — השטח החיצוני או הפונה חוצה. וממנו נגזר הפעל עָבַר — ההעתקה מעבר אל עבר.

עֵבֶר, שע״פ: א) בן־שֶׁלַח בן־ארפכשד בן־שֵׁם (בראשית, י׳, כ״ד), וּלְעֵבֶר יֻלַּד שני בנים, פלג ויקטן (שם, שם, כ״ה) — ועל שמם ושם בניהם נקרא שֵׁם: אֲבִי כָּל־בְּנֵי עֵבֶר (שם, שם, כ״א) — ולהם יתיחסו בני־ארם: וענו אַשּׁוּר וענו עֵבֶר (במדבר, כ״ד, כ״ד), וביחוד — בני אברהם, יצחק ויעקב. (ועיין עברי). ב) בן־אֶלְפַּעַל (דהי״א, ח׳, י״ב) — מבני בנימן. — ג) מראשי־האבות מבנימן, אשר ישבו בירושלים (שם, שם, כ״ב). ד) מבני גד (שם, ה׳, י״ג). — ה) ראש־אבות, מבני עָמוֹק, מן הכהנים עולי־הגולה (נחמיה, י״ב, כ׳).

עִבְרִי, א) שם־היחס: ויגד לְאַבְרָם הָעִבְרִי (בראשית, י״ד, י״ג), ונקרא כן — אם על היותו מבני עֵבֶר, כמו שפירשו במדרש (בראשית רבה, פ׳ מ״ב): „שהוא מבני־בניו של עֵבֶר״; או על־שם שהוא מעֵבֶר לנהר־פרת, מארם־נהרים, וכמו שפירשו (כהנ״ל, שם): „שהוא מעבר־הנהר״. — וכנראה, שכן נקראו בשם זה בימי־קדם, קודם שהיו בני־ישראל לעם, כל יוצאי בני־ארם בשם „עִבְרִי״. ונראה עוד, כי עם אברהם יצאו מחרן אנשים הרבה מבני־משפחתו ומבני ארץ־ארם לארץ־כנען, ונזכר לדבר: ואת־הנפש אשר־עשו בחרן (בראשית, י״ב, ה׳), ונקראו כלם בשם „עִבְרִים״ ועליהם נתוספו הרבה בהיותו שם ובימי יצחק ויעקב, עד שהיו לעם קטן; ונודעו בשם זה גם בארץ־מצרים, וע״כ ידעה אשת פוטיפר לקרוא את יוסף: איש עִבְרִי (שם, ל״ט, י״ד); ויוסף בעצמו קרא למגורי אביו: אֶרֶץ הָעִבְרִים (שם, מ׳, ט״ו); והמצרים לא היו יכולים לאכול את הָעִבְרִים לחם (שם, מ״ג, ל״ב). וכן נקראו שם בני ישראל אחרי אשר נאחזו במצרים ופרו ורבו והיו לגוי גדול: שני אנשים עִבְרִים נצים (שמות, ב׳, י״ג); והש״י, בשלחו את משה אל פרעה, צוהו בתחלה לאמר לפרעה: ה׳ אלהי הָעִבְרִיִּים נקרה עלינו (שם, ג׳, י״ח) — לפי שידעו המצרים, כי יש עם „עִבְרִים״, ולכל עם ועם יש אלהים; וכאשר באו משה ואהרן אל פרעה ויאמרו: כה אמר ה׳ אלהי ישראל שלח את־עמי (שם, ה׳, א׳) — ענה להם פרעה: לא ידעתי את־ה׳ וגם את־ישראל לא אשלח (שם, שם, ב׳), כי באמת לא ידע עוד, שיצאו בני־ישראל מכלל „עם הָעִבְרִים״ להיות לעם מיוחד ושיהיה להם אלהים נקרא

בשם מיוחד, — עד אשר שבו ואמרו לו: אֱלֹהֵי הָעִבְרִים נקרא עלינו (שם, שם, ג׳) — התחיל להכנס עמהם בדברים. — וכן בשאר השליחות. (עיין שם, ז׳, ט״ז; ט׳, א׳, י״ג). ובשם „עִבְרִים" ידעו אותם הפלשתים ימים הרבה אחרי אשר נתישבו על־אדמתם ונקבע שם ישראל אצלם (ש״א, ד׳, ו״ו, ט׳; י״ג, י״ט; כ״ט, ג׳) — ואך שתי פעמים קרא כותב ספר־שמואל את בני־ישראל, בספור מלחמותיהם את־הפלשתים, בשם עִבְרִים (י״ג, ג׳; י״ד, כ״א), וכנראה — מהרגל־הלשון. וגם יונה ענה את שואליו, בני עמים שונים: עִבְרִי אנכי (יונה, א׳, ט׳) — ומזה נראה, שרק בשם זה נודעו לעמי הארץ ולא בשמות המיוחדים להם: ישראל, יעקב. ולא נמצא השם „עִבְרִי" בכתבי־הקדש לבן־ישראל כי אם בעבדים: כי תקנה „עֶבֶד עִבְרִי (שמות, כ״א, ב׳), כי יִמָּכֵר לך אחיך הָעִבְרִי או הָעִבְרִיָּה (דברים, ט״ו, י״ב), הָעִבְרִי וְהָעִבְרִיָּה חפשים (ירמיה, ל״ד, ט׳) — וזה, כנראה, שלא לקרוא שם „עֶבֶד" על בן־ישראל, שנאמר בהם: כי לי בני־ישראל עבדים (ויקרא, כ״ה, נ״ה).

וחז״ל השתמשו בשם „עברי" ביחס אל הכתב ואל הלשון, — במובן כתב ולשון של בני־עבר־הנהר; והם העמים, אשר הושיב שלמנאסר מלך־אשור בערי שמרון, הידועים בשם „כותים" או „שמרונים": אמר מר זוטרא וכו׳ בתחלה נתנה תורה לישראל בכתב עִבְרִי ולשון־הקדש, חזרה ונתנה להם בימי עזרא בכתב אשורית ולשון ארמית, בירוו להן לישראל כתב אשורית ולשון־הקדש, והניחו להדיוטות כתב עִבְרִית ולשון ארמית (סנהדרין, כ״א, ע״ב); ובגמרא דמגילה אמרו: קראה גפטית עִבְרִית, עילמית וכו׳ לא יצא, — גפטית לגפטים, עִבְרִית לעברים, עילמית לעילמים — יצא (דף י״ח, ע״א) — והכונה ב„לשון־עברית": לשון של בני־עבר־הנהר ליהודים היושבים שם. — ועל אברהם העברי אמרו במדרש: שהוא מעבר הנהר ומשיח בלשון עִבְרִי (ב״ר, פ׳ מ״ב). (ועיין לעיל עברי, ריש סימן א).

והמחברים השתמשו בשם לשון עִבְרִי וְעִבְרִית ללה״ק — וזה שלא כמשפט.

ב) שע״פ: מבני מְרָרִי (דהי״א, כ״ד, כ״ז).

עֲבָרָה, שם, — בנין־של־עץ עשוי לעבור בו בנהר — פֿאֶהרע, паромъ, переправа: ועברה הָעֲבָרָה (ש״ב, י״ט, י״ט). ובכתיב בא בל״ר במובן גליל הגבול, הצד הקיצון — גרענצע, граница: בְּעַבְרוֹת המדבר (שם, ט״ו, כ״ח) — והקרי: בְּעַרְבוֹת. (עיין עֲרָבָה). ובמשנה: בשעת עֲבָרָתָן מלאכול בתרומה (נדה, א׳, ז׳) — בשעה שהסכימו שלא לאכול עוד.

עֲבֵרָה, במשנה, שם, — חֵטְא במה שהאדם עובר על־דברי־תורה — איבערטרעטטונג, זינדע, преступленіе — והפוכו: „מִצְוָה": הוי רץ למצוה קלה כבחמורה ובורח מן הָעֲבֵרָה, — שמצוה גוררת מצוה וַעֲבֵרָה גוררת עֲבֵרָה; ששכר מצוה — מצוה, ושכר עֲבֵרָה — עֲבֵרָה (אבות, ד׳, ב׳); עֲבֵרוֹת שבין אדם למקום יום־הכפורים מכפר, וַעֲבֵרוֹת שבין אדם לחברו אין יום־הכפורים מכפר עד שירצה את חברו (יומא, ח׳, ט׳). ונקשר עם פעל עבר: העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט אחד, וְהָעוֹבֵר עֲבֵרָה אחת קונה לו קטיגור אחד (אבות, ד׳, י״א), כיון שֶׁעָבַר אדם עֲבֵרָה ושנה הותרה לו (יומא, דף פ״ו, ע״ב). — והנה אף שבלשון המשנה אין שֵׁם מיוחד לתכונת העברה — חמורה או קלה; — אך בכדי לדעת המושג הזה על־נכון, יש

להבדיל בין עברה קלה, שיש לתרגם אז: פערגעהען , проступокъ — ובין עברה חמורה, שפתרון השם הוא: זינדע , פערברעכען , преступленіе.

עֲבַרְיָן, בגמרא, ת', — חוטא, עובר־עברות — געזעטצאיבערטרעטטער , преступникъ: האי מאן, דעבר אדרבנן, שרי למקרי ליה עֲבַרְיָן (שבת, מ', ע"א).

מַעֲבָר, שם: א) מקום, שעוברים בו להגיע אל מקום אחר, או דרך הנהרות — איבערגאַנג, פֿורט, переходъ, переправа: ויעבר את מַעֲבַר יבק (בראשית, ל"ב, כ"ג), אם דרך יבשה בין רוכסי־הרים — פּאַסס, проходъ: אל מַעֲבַר מכמש (ש"א, י"ג, כ"ג). ובא: ב) במובן שה"פ, — עֲבָרָה — דאַס דאַראיבערגעהען; כֹּל מַעֲבַר מַטֵּה מוּסָדָה (ישעיה, ל"ד, ל"ב) — כל המקום, שעבר בו מטה המוסדה.

מַעְבָּרָה, ש"נ, — כהקודם, — מקום מעבר דרך הרים — פּאַסס, проходъ: עברו מַעְבָּרָה (ישעיה, יו"ד, כ"ט) — והוא מַעֲבַר מכמש. (עיי"ש). ובנהרות — איבערגאַנג, פֿורט, переправа: תהיינה בנות מואב מַעְבָּרוֹת לארנון (ישעיה, ט"ז, ב') — חסר בי"ת — כמו: במעברות ארנון, במקומות־המעבר. — ולדעת פירסט, ענינו כמו: בעברי ארנון — אופערגעביעט, побережье: וְהַמַּעְבָּרוֹת נתפשו (ירמיה, נ"א, ל"ב) — המקומות, שדרך שם עוברים. — וי"מ: גְּשָׁרִים — בריקקע, — ואין מוכרע. — ובסמיכות: וילכדו את־מַעְבְּרוֹת הירדן (שופטים, ג', כ"ח).

מַעְבֶּרֶת, ש"נ, — כהקודם, — לא נמצא כי אם ברבוי: ובין הַמַּעְבָּרוֹת (ש"א, י"ד, ד'), דרך הירדן על הַמַּעְבָּרוֹת (יהושע, ב', ז') — פֿורט, переправа.

מַעְבֵּר, במשנה, שם, — כלי, שיש לו שִׁנַּיִם ומעבירין בו את התבואה ממקום למקום — הארקע, грабли, вила: הַמַּעְבֵּר והמזרה (כלים, י"ג, ז').

הַעֲבָרָה, בגמרא, שם, בהוראת הפעל: עד שיעבירנו דרך הַעֲבָרָה (סנהדרין, ס"ד, ע"א) — דורכפיהרען, проведеніе. הַעֲבָרַת שֵׂעָר אינה מדברי תורה (נזיר, נ"ט, ע"א), וְהַעֲבַרְתָּ (ויקרא, כ"ה, ט') — דרך הַעֲבָרָתוֹ בעינן (ר"ה, כ"ו, ע"ב) — ופירש רש"י: „כדרך שהאיל מעבירו בראשו בבהמה מחיים". — ובבא"ם — במובן הנחה — אננאהמע, принятіе, положеніе: היא זאת הַהַעֲבָרָה, הם יראו כי כל מה שהוא מדמה עובר אצל השכל (מו"נ, א', ע"ג). ובענין השאלה: אצלנו הַעֲבָרוֹת בדבור („אמונות ודעות", מאמר ב').

עֲבוּר, לא נמצא כי אם בסמיכות, ובתוספת בי"ת־השמוש: בַּעֲבוּר, מפעל עבר — בהוראת העתקה, יציאה ותולדה — אויסגאַנג, исходъ; ובא במובן מלת־היחס־והחבור, בהוראת יחס ההעתקה והעברה מדבר לדבר,— ע"ד מלת „בִּגְלַל", — ובא: א) מלת־היחס (פרעפאזיטיאָן) — יחס הסבה הגורמת — פאָן וועגען, вслѣдствіе, по поводу: בַּעֲבוּר האדם (בראשית, ח', כ"א), בַּעֲבוּר אברהם (שם, כ"ו, כ"ד), בַּעֲבוּר זה עשה ה' לי (שמות, י"ג, ח'), בַּעֲבוּר זאת העמדתיך (שם, ט', ט"ז), וכן: בַּעֲבוּר נַעֲלָיִם (עמוס, ב', וי"ו) — בשביל נעלים שלוקחים, — כנוי לדבר פחות־הערך. — ובכנוים: למען ייטב־לי בַעֲבוּרֵךְ (בראשית, י"ב, י"ג) — והכפל: „וחיתה נפשי בִּגְלָלֵךְ". — ונשאתי לכל־המקום בַּעֲבוּרָם (שם, י"ח, כ"ו). — ב) מלת־הטעם־והקשור, אם בענין סבה הגורמת — וייל, за, вслѣдствіе: בַּעֲבוּר טמאה תחבל (מיכה, ב', יו"ד). בַּעֲבוּר הָאֲדָמָה חַתָּה (ירמיה, י"ד, ד'). — שעורו: בעבור אשר חתה האדמה,— ונמשך למעלה: בֹּשׁוּ וְהָכְלְמוּ וְחָפוּ ראשָׁם בַּעֲבוּר וגו'; או שהוא נמשך למטה: בעבור שהאדמה חתה וגו' בֹּשׁוּ אִכָּרִים וגו'. — או — בסבה התכליתית — דאמיט אום, чтобы, ради, дабы — ומושך

את הפעל בדרך־המקור ובדרך־ההחלטה: בַּעֲבוּר תברכך נפשי (בראשית, כ״ז, ד׳), ועם מלת „אֲשֶׁר": בַּעֲבֻר אֲשֶׁר יברכך (שם, שם, יו״ד); בַּעֲבוּר הראֹתך את־כחי (שמות, ט׳, ט״ז) — אום. בַּעֲבוּר חקר את־העיר (ש״ב, יו״ד, ג׳); בַּעֲבוּר תשבו בארץ גשן (בראשית, מ״ו, ל״ד), והרי זה קרוב להוראת מלת „לְמַעַן". (עיי״ש). ובתוספת למ״ד: לְבַעֲבוּר נסות אתכם בא האלהים וּבַעֲבוּר תהיה יראתו על־פניכם (שמות, כ׳, כ׳), לְבַעֲבוּר סבב את־פני הדבר (ש״ב, י״ד, כ׳), לְבַעֲבוּר הביא ה׳ אל אבשלום את־הרעה (שם, י״ז, י״ד). ובא פ״א במובן בְּעוֹד: בַּעֲבוּר הילד חי (שם, י״ב, כ״א) — זאָ לאַנגע אלס, ...пока еще — ומזה בדא״ם: עשו זה בַּעֲבוּר שמימי היאורים נגרים („אמונות ודעות", מאמר ג׳) — בעוד.

עֲבָרִים, שע״פ, — רוכסי ההרים הדרומיים מֵהָרֵי גלעד בעבר־הירדן מזרחה יריחו. ובא בה״א־הידיעה בחבור אל שם „הר", „הרים": הַר הָעֲבָרִים (במדבר, כ״ז, י״ב), בְּהָרֵי הָעֲבָרִים לפני נְבוֹ (שם, ל״ג, מ״ז) — לפי שהר נבו היה מכלל ההרים ההם. — ובא גם בזולת השם „הר": וצעקי מֵעֲבָרִים (ירמיה, כ״ב, כ׳); ובחבור אל השם „עִיִּים" הוא: ב) שם מקום בהר הזה: ויסעו מאֹבות ויחנו בְּעִיֵּי הָעֲבָרִים בגבול מואב (במדבר, ל״ג, מ״ד), ונקרא גם־כן „עִיִּים": ויסעו מֵעִיִּים (שם, שם, מ״ה). (ועיין עיים). ונקרא ההר הזה „עֲבָרִים", לפי שהיו לו בליטות יוצאות לכמה וכמה עֲבָרִים.

עֶבְרֹן, שע״פ: עיר במטה אָשֵׁר (יהושע, י״ט, כ״ח) — ואפשר לאמר, שהיא הנקראת עַבְדּוֹן, שהיתה במטה אָשֵׁר ונתנה ללוים (שם, כ״א, ל״ד). עיין עבדון.

עַבְרֹנָה, שע״פ: מקום אחד מתחניות בני־ישראל במדבר (במדבר, ל״ג, ל״ד).

עבר, ארמית, בבנין פיעל, ענינו — הרה — עמפפאַנגען, שוואַנגער זיין, зачинаться, забеременѣть. האנכי הָרִיתִי (במדבר, י״א, י״ב) — ת״י: האנא עַבְּרִית. — ותרא כי הָרָתָה (בראשית, ט״ז, ה׳) — ת״י: וחמת ארום עַבְּרַת. — ובבינוני: הנך הָרָה (שם, שם, י״א) — ת״י: הא אנת מְעַבְּרָא. — ומזה, במקרא, פ״א ביחס אל הזכר המזריע: שורו עִבַּר ולא יגעיל (איוב, כ״א, יו״ד) — בעשוואַנגערן, בעפרוכטען, оплодотвор::ть — ומצוי הרבה במשנה ביחס אל הנקבה. ונגזר מפעל עבר — ע״ש בליטת בטן ההרה ועברתה חוץ מגבול המצוי באינן־הרות: עֻבָּרָה שהריחה (ביום־הכפורים), מאכילין אותה עד שתשיב נפשה (יומא, ח׳, ה׳), והניחה מְעֻבֶּרֶת (יבמות, ז׳, ג׳), מְעֻבֶּרֶת מכהן (שם, ט׳, ד׳), גזל פרה מְעֻבֶּרֶת (ב״ק, ט׳, א׳), שמא מְעֻבָּרוֹת הן (יבמות, ג׳, יו״ד). ובהשאלה: א) הוספת חדש אחד על חדשי השנה להשוות מהלך הלבנה עם מהלך השמש — איינען שאַלטמאָנאַט מאַכען, בעשטימטען, сдѣлать, объявить високосным — ונופל על החדש, שמוסיפין, ועל השנה, שבה מוסיפין והיא בת י״ג חדשים: עִבֵּר ניסן בניסן ולא הודו לו (פסחים, ד׳, ט׳) — לפי שאין מְעַבְּרִין אלא חדש אדר. — אין מְעַבְּרִין את־השנה אלא אם כן היתה צריכה מפני הדרכים וכו׳ (סנהדרין, דף י״א, א׳). והשנה, שהוסיפו לה חדש, נקראת „שָׁנָה מְעֻבֶּרֶת": ואם גמרו בשלשה מְעֻבֶּרֶת (סנהדרין, א׳, ב׳). וכן בהוספת יום על ימי־החדש: הֹדֶשׁ, שיהיה תשעה ועשרים יום ויראה ירח בליל־שלשים, נקרא „חדש חסר"; ואם לא יראה הירח ויהיה החדש שעבר שלשים יום, נקרא הֹדֶשׁ מְעֻבָּר ונקרא „חדש מלא" (הלכות קדוש־החדש להרמב״ם, א׳, ד׳). — ב) בהלכות מדידת־תחומים, — הוספת מקומות להבליעם במדת

התחום: כיצד מְעַבְּרִין את־הערים (עירובין, ה', א') — איינפערלייבען, включить.

ההתפעל, מן הפיעל: א) בנקבה הרה, — שוואַנגער ווערדען: גזל פרה וְנִתְעַבְּרָה (ב"ק, ט', א'). — ב) בשנים וחדשים: הואיל וחדש מִתְעַבֵּר ושנה מִתְעַבֶּרֶת (מכילתא, בא, פ' ב')—איינגעשאַלטעט ווערדען, стать високоснымъ. נִתְעַבְּרָה השנה, נִתְעַבְּרָה לשוכר (ב"מ, ח', ח').— ג) בתחומים: אלו שֶׁמִּתְעַבְּרִין עמה נפש שיש בה ארבע אמות (עירובין, דף נ"ה, ע"ב).

עָבוּר, שם, — תבואה, שהארץ מוציאה מקרבה כנקבה יולדיה,— פרוּכט, געטריידע, плодъ, хлѣбное растеніе: ויאכלו מֵעֲבוּר הארץ (יהושע, ה', י"א, י"ב). ולא נמצא יותר במקרא, ומצוי בארמית על משקל:

עִבּוּר, עִבּוּרָא, שם: דָּגָן ותירש (בראשית, כ"ז, כ"ח)—ת"א: עִבּוּר וחמרא — געטריידע, хлѣбъ. ויקבצו את־כל־אֹכֶל (שם, מ"א, ל"ה)—ת"א: עִבּוּר. — ויצברו בָר (שם) — ת"א: ויצברון עִבּוּרָא.

עֻבָּר, שם, — הילד בעוד שהוא במעי אמו, — עמבריאָן, зародышъ: ממקור ישראל (תהלים, ס"ח, כ"ז)—ת"י: עוּבְּרַיָּא במעי אמהון.— ובמשנה: הוציא הָעוּבָּר את ידו (חולין, ד', א'), מפני חלקו של עוּבָּר (יבמות, ז', ג'), משיודע עוּבָּרָהּ (נדה, א', א'), אין ממירים אברים בְּעוּבָּרִים (תמורה, א', ג'). ובא גם לְ„נֵפֶל": ונמצא עוּבָּרָהּ בצדה (ב"ק, ה', א'). ובהרגל־הלשון קוראין עוּבָּר—ואינו נכון.

עִבּוּר, שם: א) הֵרָיוֹן — עמפּפאֶנגניסס, зачатіе, забеременѣніе: תחלת עִבּוּרוֹ של מואב לא היתה לשם זנות, אלא לשם שמים (ב"ר, נ"א).—ב) בקביעות חשבון החדשים והשנים: עִבּוּר החדש בשלשה; עִבּוּר השנה בשלשה (סנהדרין, א', ג') — איינשאַלטונג. העיד ר' יהושע בן־לוי על שני אדרים, שמקדשים אותן ביום עִבּוּרֵיהֶן (ר"ה, דף י"ט, ע"ב); יום שלשים קרוי „יום עִבּוּר", שאותו יום עושין עִבּוּר לחדש היוצא. ואימתי משיאין? לאור עִבּוּרוֹ (שם, כ"ב, ע"ב)— לערב יום שלשים נגהי שלשים ואחד.— ג) במדירת תהומים: בְּעִבּוּרָהּ של עיר (נדרים, פרק ז', משנה ה'), השובת במדינה וכו' מהלך את כלה וְעִבּוּרָהּ וחוץ לְעִבּוּרָהּ (ילמדנו). — ובא: המהלך במקום סכנה, מתפלל תפלה קצרה, אומר הושע ה' את עמך את שארית ישראל בכל פרשת הָעִבּוּר יהיו צרכיהם לפניך (ברכות, ד', ד')—פירושי הגמרא ידועים, וגם הכמי זמננו אמרו פירושים שונים; ולא רחוק לשער, כי השם „עבור" בזה הוא מן הפעל עבר, בהוראת חול ושרית דבר לרעה: על מי לא עָבְרָה רָעָתְךָ (נחום, ג', י"ט). (ועיין עבר),— ותהיה הכונה: בבל פרשת העבור — בכל כ הגזרות שעוברות על בני־האדם.

ג) עָבַר,—לפי הנראה, הוא שרש מיוחד, — **הקל,** ענינו — הדלקה ושרפה — (מיודו של בָּעַר, בהפוך האותיות) — ברעננען, пылать, горѣть — ומזה: וכגבר עֲבָרוֹ יָיִן (ירמיה, כ"ג, ט') — ע"ד מליצת: יַיִן יַדְלִיקֵם (ישעיה, ה', י"א). ומזה — **תבערת הכעס, חרות־אף,** — פאָן צאָרן ענטברעננען, воспылать гнѣвомъ: אז חלף רוח וַיַּעֲבֹר ואשם (חבקוק, א', י"א) — יחרה אפו, יקצף ויתרגז — וויטהען, свирѣпствовать — ומזה: מחזיק באזני כלב עֹבֵר מִתְעַבֵּר על ריב לא־לו (משלי, כ"ו, י"ז) — קוצף ומתקצף.— ולא רחוק לפרש, שמלת „עֹבֵר" נמשכת אל „כֶּלֶב": כֶּלֶב עֹבֵר, — כלב משֻׁגע. — ומזה בבנין

התפעל, — התקצף, התרגז— וויטהען, צירנען, разгнѣваться, быть свирѣпымъ — ובא במובן **פעל־יוצא:** וַיִּתְעַבֵּר ה' בי למענכם (דברים, ג', כ"ו), ובנחלתו הִתְעַבָּר (תהלים, ע"ח, ס"ב); הִתְעַבַּרְתָּ עם משיחך (שם, פ"ט, ל"ט).

וביחס הפעול, והקצוף: מִתְעַבְּרוֹ חוטא נפשו (משלי, כ׳, ב׳) — וי״מ, שהוא מוסב אל „מֶלֶךְ" הנזכר שם: מי שמתעבר המלך עליו. — ובמובן עומד: שמע ה׳ וַיִּתְעַבָּר (תהלים, ע״ח, כ״א), מִתְעַבֵּר על־ריב לא־לו (משלי, כ״ו, י״ז). ובא: חכם ירא וסר מרע, וכסיל מִתְעַבֵּר ובוטח (שם, י״ד, ט״ז) — י״מ: גורם לעצמו עברה, בשביל שהוא בוטח; וי״מ: בענין התפעלות־של־גאוה—איבערמוטהיג זיין, быть кичливымъ, самонадѣяннымъ—(ועיין עֶברה ב). והנראה, כפירוש רש״י: מתחזק לעבור בחזקה — ומחליק ונופל. (עיין בטח).

עֶבְרָה, ש״נ: א) חרון־אף וכעס, חֵמָה— גריםם, צאָרן, изступленіе, взрывъ гнѣва: עֶבְרָה וזעם (תהלים, ע״ח, מ״ט), וְעֶבְרָה וחרון אף (ישעיה, י״ג, ט׳). באש עֶבְרָתִי (יחזקאל, כ״א, ל״ו), אשפוך כמים עֶבְרָתִי (הושע, ה׳, יו״ד), (עיין חמה), לא יועיל הון ביום עֶבְרָה (משלי, י״א, ד׳), ביום עֶבְרַת ה׳ (יחזקאל, ז׳, י״ט); ועל עַם עֶבְרָתִי (ישעיה, יו״ד, ו״ו) — העם, שאני מִתְעַבֵּר עליו. — וכן: דוֹר עֶבְרָתוֹ (ירמיה, ז׳, כ״ט). וברבוי: לְיוֹם עֲבָרוֹת יובלו (איוב, כ״א, ל׳) — יום־המות. — ובסמיכות: הפץ עֶבְרוֹת אפך (שם, מ׳, י״א); הנשא בְּעַבְרוֹת צוררי (תהלים, ז׳, ז׳). ובא: ב) בענין גאוה יתרה, שמתעבר על מי שאינו מודה לו: גאותו וגאונו וְעֶבְרָתוֹ (ישעיה, ט״ז, ו״ו), אני ידעתי, נאם־ה׳, עֶבְרָתוֹ (ירמיה, מ״ח, ל״ד).

עָבַשׁ, פ״ע, — היות נרקב — פערפוילען, פערדומפפען, פערדאָררען, гнить, засыхать, плеснѣть: עָבְשׁוּ פרדות (יואל, א׳, י״ז) — ומזה, בלשון־חכמים, עפש (עיין שם) — יסודו, לדעת המבארים, בש, יבש, — לפי שסבת הרקבון הוא הערר הַלַּח הטבעי.

עבת, דומה לפעל עות, יסודו עב, בהוראת חבור ותכוף. ומזה — קליעה וסבוך—פערפלעכטען, פערוויקקעלן, פערדרעהען, — בבנין פיעל, запутать, перевить — ובמובן הציורי, — סכסוך ובלבול — осложнять, пере- вернуть: והגדול דבר הות נפשו הוא וַיְעַבְּתוּהָ (מיכה, ז׳, ג׳) — מעבתים ומעותים את־הַיְשָׁרָה. — ובא בל״נ — כמשפט שם־המפשט.

עָבֹת, ת׳, — מסובב בענפים ובעלים— אינאיינאנדער געפלאָכטען, פערצווייגט, перевитый, вѣтвистый: ועַנַף עֵץ־ עָבֹת (ויקרא, כ״ג, מ׳) — ולדעת חז״ל, הוא שם־עצם־כללי לעץ הנקרא „הֲדַס", — וכן ת״א: וַהֲדַסִּין — מירטהע, миртъ — שהוא בעל שלשה עלים מכסים את כל העד. — ובגמרא: ובלבד שתהא עֲבוֹתוֹ קיימת (סוכה, ל״ב, ע״ב), כל הנוטל לולב באגודו והדס בַּעֲבוֹתוֹ (שם, מ״ה, ע״א). (וצ״ע). ועלי עֵץ עָבֹת (נחמיה, ח׳, ט״ו); וכל־עֵץ עָבֹת (יחזקאל, כ׳, כ״ח) — כולל כל מיני עצים סבוכים. — ובל״נ: כל אלה עֲבֻתָּה (שם, ו״ו, י״ג). וברבוי: על בין עֲבֹתִים (שם, י״ט, י״א), אסרו־חג בַּעֲבֹתִים (תהלים, קי״ח, כ״ז).

עֲבֹת, שם, — דבר קלוע וארוג, — געפלעכטענעס, сплетенный: מעשה עֲבֹת (שמות, כ״ח, י״ד), ומזה — חֶבֶל קלוע—שטריקק, זייל, веревка, канатъ: קצץ עֲבוֹת רשעים (תהלים, קכ״ט, ד׳)— חבל, שקושרים בו אסירים. — וְכַעֲבוֹת העגלה חטאה (ישעיה, ה׳, י״ח); התקשר־רים בְּתֶלֶם עֲבֹתוֹ (איוב, ל״ט, יו״ד) — שעורו: בעבת תלמו. — והרבוי — במין זו״נ: בשנים עֲבֹתִים חדשים (שופטים, ט״ו, י״ג), ותהיינה הָעֲבֹתִים (שם, שם, י״ד); ונשליכה ממנו עֲבֹתֵימוֹ (תהלים, ב׳, ג׳) — כבלים,— והקודם: „מוֹסְרוֹתֵימוֹ". — שתי הָעֲבֹתֹת הזהב (שמות, ל״ט, י״ז). וע״ד המליצה:

בַּעֲבֹתוֹת אהבה (הושע, י״א, ד׳) — הקודם: בְּחַבְלֵי אדם.

עֲבוֹת, במשנה, — עץ עב, שמכניסין בעֹל, — שטראנג, постромка, бечевка: בעין וּבַעֲבוֹת (כלים, כ״א, ב׳).

עָגַב, פ״י, הקל, דומה לפעל אהב, והתיחד לאהבה יתרה, אהבת־זנונים, — לײדענשאַפֿטליך ליעבען, ליס־מערן זײן, пристращаться — ועל־הרוב נופל על הנקבה, בקשור „עַל״, בענין השתדלות לבקש אהבת אהובה — קאָקעטירען, кокетничать, амуриться: אשר עָגְבָה עליהם (יחזקאל, כ״ג, ט׳), וַתַּעְגַּב על מאהביה (שם, שם, ה׳). אבל: וַתַּעְגְּבָה על פלגשיהם (שם, שם, כ׳) — ענינו: להיות נחשבת גם בתוך פלגשיהם. — וב„אֶל״: אֶל בני אשור עָגְבָה (שם, שם, י״ב). ופ״א — בבי״ת: בכל אשר עָגְבָה בכל גלוליהם (שם, שם, ז׳). ופ״א בא בבינוני ש״ת לזָכר: מאסו בך עֹגְבִים (ירמיה, ד׳, ל׳) — בוהלער, обольстители.

עגב, שם, נמצא ברבוי: „עֲגָבִים״ — ארבה, חשק, נעימות — ליעבליכעס, אַנגענעהמעס: כי־עֲגָבִים בפיהם המה עֹשִׂים (יחזקאל, ל״ג, ל״א) — כשבאים לשמוע דברי הנביא, המה מראים את־עצמם, כי אהובים ונעימים להם, ובאמת — „אחרי בצעם לבם הלך״; ומפרש דבריו: והנך להם כְּשִׁיר עֲגָבִים, יפה קול ומטב נגן (שם, שם, ל״ב) — ליעבליכער געזאַנג.

עַגָבָה, ש״נ, — אהבת זנונים — אונקײשע ליעבע, גאלהײט, сладострастіе, любострастіе: ותשחת עַגְבָתָהּ ממנה (יחזקאל, כ״ג, י״א). ובמדרש ובגמרא: שני עקביו על שתי עַגְבוֹתָיו (שמות רבה, י״ד; בבלי, נדה, ל׳, ע״ב) — עובי הירכים למעלה באחורי הגוף. ונקראים חלקי־הגוף אלה כן, מפני שמעוררים תאות המשגל (עיין שבת, קנ״ב, ע״א). — עַגְבוֹת אין בהם משום ערוה (ברכות, כ״ד, ע״ב).

עוּגָב, עֻגָב, שם — כלי־זמר בנפיחת הפה — ראָהרפֿײפֿע, באַל־מײע, свирѣль — ונקרא כן על־שם נעימות קולו. — ולדעת גיזיניוס, הוא מעיקר הפעל עגב, אהב, בהוראת התנשמות חזקה, וממנו בא מושג התשוקה והאהבה. (עיין בהערה לשרש איב). כל־תפש כנור וְעוּגָב (בראשית, ד׳, כ״א), הללוהו במנים וְעֻגָב (תהלים, ק״נ, ד׳), וְעֻגָבִי לקול בכים (איוב, ל׳, ל״א).

עֻגָּה, עיין עוג.

עָגֹל, ש״ת, יסודו גל או עג, (עיין עוג), בתוספת למ״ד, — סָבִיב כַּדּוּרִי — רונד, גערונדעט, круглый: עד שפתו עָגֹל סביב (מ״א, ז׳, כ״ג), ופיה עָגֹל (שם, שם, ל״א), מְרֻבָּעוֹת, לא־עֲגֻלּוֹת (שם), וראש עָגוֹל (שם, יו״ד, י״ט). ובמשנה בא הפעל הזה בבנינים שונים:

ההפעיל, — גלגול בעִגול — וואַלצען, катать, укатывать, вальцовать: וּמַעֲגִילִין אותו במעגילה (מועד קטן, פרק א׳, משנה יו״ד).

ובפיעל: היה מְעַגֵּל במעגילת (מכות, ב׳, א׳); וְעִגֵּל בה חמשה (שבת, פ״ה, ע״ב) — עשה בה עגול של חמשת טפחים. — חוני הַמְעַגֵּל (תענית, ג׳, ח׳).

ההתפעל — זיך וואַלצען, кататься: סך אדם את־עצמו שמן וּמִתְעַגֵּל על־גבי קטבליא חדשה (תוספתא, שבת, פ״ג [ד׳], ה׳). (ועיין ג״כ ירושלמי סנהדרין, פ״ד, דף כ״ח, ע״א; שבת, פ״ו, דף ח׳, ע״א). לא יתננה על גבי טבלא של שיש לְהִתְעַגֵּל עליה (תוספתא, בהנ״ל), מהרוק שֶׁמִּתְעַגֵּל ויוצא, אף כל שֶׁמִּתְעַגֵּל ויוצא (בבלי, נדה, י״ט, ע״ב).

עָגִיל, שם, — כלי־תכשיט כדורי, שתולין באזנים, — אָהררינג, серёжка: טבעת, עָגִיל וכומז (במדבר, ל״א, נ׳), וברבוי: וַעֲגִילִים על־אזניך (יחזקאל, ט״ז, י״ב).

עֵגֶל, שם, — ולד בהמה גסה עד

היותו בן-שנה, כולל זכר ונקבה: עֵגֶל בן-בקר (ויקרא, ט', ב'), וְעֵגֶל וכבש בני-שנה (שם, שם, ג'), עֵגֶל מַרְבֵּק (ש"א, כ"ח, כ"ד) — עגל מפטם — מאסטקאלב, откормленный телецъ. וירקידם כמו עֵגֶל (תהלים, כ"ט, ו"ו), כְּעֵגֶל לא-למד (ירמיה, ל"א, י"ח), בַּעֲגָלִים בני-שנה (מיכה, ו"ו, ו"ו), כְּעֶגְלֵי מַרְבֵּק (ירמיה, מ"ו, כ"א), עֵגֶל מַסֵּכָה (שמות, ל"ב, ד', ה'). (עיין מסכה).

עֶגְלָה, ש"נ, — כעין הקודם, — קאלב: עֶגְלָה יפה-פיה (ירמיה, מ"ו, ג'), עֶגְלַת בָּקָר (ישעיה, ז', כ"א). וכולל גם הבאה בשנים, קודם הגיעה לשני פרה, — יונגע קוה, телка — שמתחילים להשתמש בה למלאכה: כְּעֶגְלָה דָשָׁה (ירמיה, נ', י"א), עֶגְלָה מְלֻמָּדָה (הושע, יו"ד, י"א), לולא חרשתם בְּעֶגְלָתִי (שופטים, י"ד, י"ח). ובא: עֶגְלָה מְשֻׁלֶּשֶׁת (בראשית, ט"ו, ט') — לתיב"ע, היא בת שלש שנים; וכן פירש הרד"ק בשרש שלש, והוסיף: „או שהיא שלישית לבטן, שהיא המובחרת". והנראה, שהמלה „מְשֻׁלֶּשֶׁת" בזה ענינה — בריאה וחזקה, (עיין שלש), וכן: וְעֵז מְשֻׁלֶּשֶׁת וְאַיִל מְשֻׁלָּשׁ (שם). ובמובן זה נאמר: עֶגְלַת שְׁלִשִׁיָּה (ישעיה, ט"ו, ה'), עֶגְלַת שְׁלִשִׁיָּה (ירמיה, מ"ח, ל"ד) — וכן פירש"י בשם ל"א: „גברתנית", והוא כנוי מליציי למואב, שהיה עשיר במקנה. — ובא בסמיכות תחת הנפרד. — וי"מ, כשם-עצם-פרטי, — שם עיר. — וכן: לְעֶגְלוֹת בֵּית-אָוֶן (הושע, יו"ד, ה'). ובטעם גזרת שני השמות האלה לא מצאנו דבר מתקבל.

עֲגָלָה, — כלי-מסע, והוא בעל אופנים מתגלגלים, שמושכים אותו על-ידי בהמות: עֲגָלָה על שני הנשאים (במדבר, ז', ג'), ואסרתם את הפרות בָּעֲגָלָה (ש"א, ו"ו, ז'). ועשויה גם-כן לדישה כשממלאים אותה אבנים ומוליכים אותה על-התבואות: ואופן עֲגָלָה על כמון יוסב (ישעיה, כ"ח, כ"ז) — ואז ענינו: דרעשוואגען, молотильный катокъ — וברבוי: עֲגָלוֹת לטפכם (בראשית, מ"ה, י"ט), עֲגָלוֹת ישרף באש (תהלים, מ"ו, יו"ד) — עגלות המרכבה במלחמה — קריעגסוואגען, военныя колесницы — ותרגומו: עֲגִילִין, וענינו — צִנָּה ומגן — שילד, щитъ — והוא מסתבר להמשך המקרא, ונקראה הצנה כן מפני שהיא עגולה. — ובסמיכות: עֶגְלֹת צָב (במדבר, ז', ג') — בעדעקקטע וואגען, крытые возы — ובמשנה: ואין הזכרים יוצאים בָּעֲגָלָה שתחת האליה (שבת, ה', ד'), שלש עֲגָלוֹת הן — העשויה כקתדרא טמאה מדרס, כמטה טמאה טמא מת, ושל אבנים טהורה מכלום (כלים, כ"ד, ב') — ובטעם גזרת השם נראה, שנקראה כן על-שם אופניה, שהם כדורים ומתגלגלים.

עֲגָלָה, ש"נ, — שם-קבוץ-כוכבים: עֲגָלָה בצפון, ועקרב בדרום (עירובין, נ"ו, ע"א; פסחים, צ"ד, ע"א) — ופירש"י: אותן כוכבים העשויות כעגלה והוא „מזל שור". והוא הנקרא „דער בער" (עיין עיש, ועיין „מערכי-לשון", ערך עגל).

עִגּוּל, במשנה, — דבר עָגֹל. ובא בענינים שונים: עִגּוּלֵי הגת (שבת א', ט') — עצים עבים ועגולים. — בין הָעִגּוּלִים לזוגין (טהרות, יו"ד, ח') — י"מ: „אבנים גדולות כמין רחיים, שמשימין על הזגין בבית-הבד"; וי"מ „כלים גדולים, שמניחין בהם ענבים". — ניקבה מלמטן ופקקה בסמרטוט, המים שבתוכה פסולין מפני שאינן עִגּוּלִים כלי (פרה, ה', ז'), — פירוש מפרשים אינו מחוור. וצריך עיון. — כְּעִגּוּל של דבלה (תרומות, ב', ב') — דבלים נכבשות בצורת עגול. — הָעִגּוּלִים מעלין את המלבנים (שם, ד', ח'), ומניח להם שני עִגּוּלִים, אחד של שמן ואחד של דבש (שמו"ר, א'), עִגּוּל זה בחמשה סלעים (קדושין, דף ח', ע"א), חד עִגּוּלָא דפיתא (ב"ר, מ"ט) — ככר-לחם — לאיב-

גראד. — מצא עִגּוּל ובתוכו חרס (ב"מ, דף כ"א). וכן—בענין צורה כדורית: מכדי כמה מְרֻבָּע יתר על הָעִגּוּל רביע (ערובין, מ"ד, ע"ב).

עֲגוּלָה, ש"נ, — כעין הקודם, במס' סופרים: בברכת קדוש הלבנה אשר בַּעֲגוּלָה (סופרים, י"ט, הל' ט')— ועל־פי־זה הגיה הר"ר אליקים המילזאגי את נוסח הברכה בשלימות שם בהלכה ט', שצריך להיות: „אשר בעגולה גדל דורשי הורם" וכו', על פי א"ב. — ופירוש בַּעֲגוּלָה — במושב הסנהדרין, שהיתה כחצי גורן עֲגוּלָה (סנהדרין, ד', ו'). ובמדרש: יודֵעַ ה' ימי תְמִימִם (תהלים, ל"ז, י"ח) — זו שרה, שהיתה תמימה. א"ר יוחנן: כהדא עגלתא תמימתא (ב"ר, נ"ח) — עיין במפרשים. והנראה בפירושו, שענינו: עֲגוּלָה תמימה, כַּדּוּר שָׁלֵם, שאין בו נקודת התחלה וסוף ומתגלגל באין־הפסק. — ונמשך אל סוף הפסוק: „ונחלתם לְעוֹלָם תהיה", — וע"ד הדרוש על הפסוק: וזרח השמש ובא השמש וכו' — „עד שלא השקיע הקב"ה שמשה של שרה — הזריח שמשה של רבקה". — ובספרי־המחברים: עֲגוּלַת־הָאֵשׁ; עֲגוּלַת־הֶעָפָר („אמונות ודעות", א').

עוֹגֶל, שם, — כלי: עד שיהיה לפניו עוגל מחזיק מ' סאה (תוספתא, מקואות, ד', וי"ו).

עֲגוּלְגֹּלֶת, שם, — דבר בצורה עגולה — רונדפֿערמיג, круглообразный: כל שכוררת וַעֲגוּלְגֹּלֶת (ע"ז, מ', א').

מַעְגָּל, שם: א) הקף כדורי, שעושין מסביב למחנה לשמור על המלך והשרים, — קרייז, לאגער, אומוואללונג, : кругъ, станъ, окруженный валомъ ושאול שכב בַּמַּעְגָּל (ש"א, כ"ו, ה'), ויבא הַמַּעְגָּלָה (שם, י"ז, כ'). — ב) דֶּרֶךְ — וועג, גלייז, — поприще, путь — ונמצא רק בדבור המליצי: פרשו רשת ליד מַעְגָּל (תהלים, ק"מ, וי"ו); וּמַעְגָּלֶיךָ ירעפון דשן (שם, ס"ה, י"ב) — כל המקומות שאתה מתהלך בהם כביכול. — ועל־הרוב, — במובן המוסרי, — מנהג, משפט — וואנדעל, האנדלונגסווייזע, поведеніе, образъ дѣйствія: פלס מַעְגַּל רגלך (משלי, ד', כ"ו), מַעְגַּל צדיק תפלס (ישעיה, כ"ו, ז'), ינחני בְמַעְגְּלֵי צדק (תהלים, כ"ג, ג'). ועל משקל מין נקבה:

מַעְגָּלָה, נמצא רק בל"ר: תמך אשורי בְּמַעְגְּלוֹתֶיךָ (שם, י"ז, ה'), נעו מַעְגְּלֹתֶיהָ (משלי, ה', וי"ו), ואין משפט בְּמַעְגְּלֹתָם (ישעיה, נ"ט, ח'). ובגזרת השם בהוראת „דֶּרֶךְ" — יש אומרים, שטעמו על־שם העגלות העוברות בו. והנראה, שעיקרו הונח על דרך ההולך בהיקפים ונוטה לצדדים, — געשלענגעלט, извилистый.

מַעְגִּיל, בכפרי: מקום מַעְגִּיל שלשה טפחים, בית דורם עשרה (דברים, רכ"ט).

מַעְגִּילָה, במשנה, — עין עב ועגול, שמגלגלים אותו להחליק טיח טיט בבנין: ומעגילין אותה בְּמַעְגִּילָה (מו"ק, א', יו"ד), היה מושך בְּמַעְגִּילָה (מכות, כ', א'). ובספרי: ומכוונו בְּמַעְגִּילָה (דברים, ס' ש"ח).

עֶגְלָה, שע"פ: אחת מנשי דוד המלך (ש"ב, ג', ה').

עֶגְלַיִם, שע"פ, — עיר, פ"א במקרא, בחבור עם השם „עַיִן": מעין גדי ועד עֵין עֶגְלַיִם (יחזקאל, מ"ז, יו"ד) — והיא בסביבות ים־המלח.

עֶגְלוֹן, שע"פ: א) עיר בארץ־כנען, שנפלה בנחלת מטה־יהודה: ואל־דביר מלך־עֶגְלוֹן (יהושע, יו"ד, ג'), מֵעֶגְלוֹנָה חברונה (שם, שם, ל"ו). — ב) אחד ממלכי מואב (שופטים, ג', י"ב).

עֶגְלוֹן, (עֶגְלוֹן), ש"ת, בהרגל־הלשון, — מנהיג־העגלה, בעל־העגלה — פֿוהרמאַן, возница, извощикъ.

עָגַם, פ"ע, פ"א במקרא, דומה לפעל עקם, המובן כפיפה ושחיה,

ובא במובן המוסרי,—שחיה מצער— געבייגט, טרויריג זיין, быть согбеннымъ, скорбѣть, печалиться: עָגְמָה נפשי לאביון (איוב, ל"ד, כ"ה), (ועיין אגם). ובלשון־חכמים — ע"ד בינוני־פעול: ונפשו עֲגוּמָה (ברכות, נ"ה, ע"ב), אני יושבת עֲגוּמָה עליו (ירושלמי, חגיגה, ב', ב'). ובמדרש: דייך למילה שתהא עֲגִימָה עד כאן (ב"ר, פ' ס"ו). צ"ע. — ובפיוט: שמח נפש עֲגוּמִים (יוצר, לש"ע).

עָגְמָה, ש"נ, — צער ודאבון — טרויער, скорбь: מפני עַגְמַת־נפש (מגילה, ד', ג'; מו"ק, י"ד, ע"ב; כ"ו, ע"ב; שבת, קט"ו, ע"א).

עֲגַן, ארמית, עֲגַן, פ"י, — אסירה בכלא—איינקערקערן. ובא בתרגומים בבנין פעול: מבית כלא ישבי חשך (ישעיה, מ"ב, ז') — תיב"ע: „דאינון עֲגִינִין כאסירי קבל". — לַאֲשֶׁר בַּחשֶׁךְ הגלו (שם, מ"ט, ט')—תיב"ע: וְלִדְעֲגִינִין.— ומזה במקרא בבנין

נפעל, פ"א במקרא, — היות כלוא ואסור: הֲלָהֵן תֵּעָגֵנָה לבלתי היות לאיש (רות, א', י"ג) — וטעמו: האם בשבילם תהיינה אסורות וסגורות לבלתי היות לאיש — זיך פערשליעססען, צושפעררען, быть заключену, запираему (ועיין אלמן). והיה ראוי להיות דגוש בנו"ן, והוקל ע"ד: תֵּאָמַנָה (ישעיה, ס', ד'). ובהלכה התיחד הפעל למעמד אשה, שהלך בעלה למרחקים ואין ידוע אם הוא חי או מת ואינה יכולה להנשא לאחר, ואטרו: שלא תֵעָגֵן (גיטין, ל"ג, ע"א).

ג) בהתפעל: תִּתְעַגֵּן.—וביחס אל הבעל אמרו: מְעַגֵּן את אשתו (שם)—ומזה:

עֲגוּנָה, ש"ת, בגמרא: משום עֲגוּנָה אקילו בה רבנן (גיטין, ג', ע"א)—אן דען מאנן געפעססעלט, связанная, прикованная къ мужу — וברבוי: יושבות עֲגוּנוֹת (ויקרא רבה, כ'), מפני הקנת עֲגוּנוֹת (גיטין, ל"ג, ע"א). ובא: והטבח לוקח ושוחט וכו' ובלבד שלא ישהה הָעֲגוּנָה שבהן שלשים יום (ב"ק, דף פ', ע"א) — ופירש"י: „הבהמה המאוחרת למקחו, שלקחה סמוך לעת השוק". ובתוספתא: מקיימים את הָעֲגוּנָה שלשים יום (ב"ק, פרק ח').

עִגּוּן, שה"פ: „עִגּוּן אִשָּׁה".

עוֹגֶן, במשנה, — כלי־ברזל גדול, שמורידין יורדי־האניות בחבל לתוך הים לעכב מהלך האניה—אנקער, якорь: ואת הנס ואת הָעוֹגֶן (ב"ב, ה', א'). ובגמרא: תני רבי חייא אלו עוגינין שלה, וכן הוא אמר „הלהן תעגנה" (ב"ב, דף ע"ג, ע"א)—ופירש"י: מלשון עכבה. (ועיין הגן).—ובעיקר גזרת השרש נראה, שהוא משרש אגן בהוראת כפיפה ועקום, ומזה — אסירה וחבוש.

עָגַר, לא נמצא כי אם בשם: עָגוּר. ולדעת המבארים, ענינו — יללה וצפצוף העופות. ומזה:

עָגוּר, שע"פ, — מין עוף מעופות הנוסעים — קראניך, журавль: וסים וְעָגוּר (ירמיה, ח', ז'), כסוס עָגוּר כן אצפצף (ישעיה, ל"ח, י"ד).

א) עַד, שרשו עדה, (בסמיכות: עֲדֵי, ובנטיה: עָדַי, עָדֶיו וכו'), עיקר הוראתו — המשך והתמדת הזמן, נצחית, — פארטדויער, בעשטאנדיגקייט, עוויגקייט, вѣчность, постоянство продолжительность: שוכן עַד (ישעיה, נ"ז, ט"ו); ויתפוצצו הררי עַד (חבקוק, ג', ו"ו) — והכפל: „גבעות עוֹלָם". הזאת ידעת מני עַד (איוב, כ', ד'); ובחבור עם „עוֹלָם": עד עוֹלְמֵי עַד (ישעיה, מ"ה, י"ז); ובחבור עם יחס הלט"ד: לָעַד בצור יחצבון (איוב, י"ט, כ"ד) — כמו: לעולם — אין עוויגקייט, на вѣчность — וטעמו: לאורך־ימים. — וצדקתו עמדת לָעַד (תהלים, קי"א, ג'), כסאו לָעַד יכון (משלי, כ"ט, י"ד), תקות עניים תאבד לָעַד (תהלים, ט', י"ט). ועם מלת־

השלילה: וְאַל־לָעַד תזכר עון (ישעיה, ס״ד, ח׳) — לא לארך ימים. — לא החזיק לָעַד אפו (מיכה, ז׳, י״ח). ומזה:

נָעַר, (עיקרו: עֶדֶה או עֲדֶה, ובתוספת וי״ו נפלה הה״א והסגו״ל בא בפ״א פעל והנגינה מלעיל ולזאת הוי״ו קמוצה), בחבור עם השם „עוֹלָם״ להפלגה: ה׳ ימלך לְעֹלָם וָעֶד (שמות, ט״ו, י״ח), כסאך אלהים עוֹלָם וָעֶד (תהלים, מ״ה. ז׳), יהודוך לְעֹלָם וָעֶד (שם, שם, י״ח). ומזה גם בסמיכות „עֲדֵי למלה „עד״, גם־כן להפלגה, בדבור המליצי: להשמדם עֲדֵי־עַד (שם, צ״ב, ח׳), זאת מנוחתי עֲדֵי־עַד (שם, קל״ב, י״ד), בטחו בה׳ עֲדֵי־עַד (ישעיה, כ״ו, ד׳).

ב) בהוראת מלת־היחס: א) במובן קרוב להוראת מלת „עוֹד״, — בהמשך־הזמן — אים פֿאָרטדויער, впродолженіе: עַד התמהמהם (שופטים, ג׳, כ״ו) — בעוד שהם מתמהמהים. — עַד־כה וְעַד־כה (מ״א, י״ח, מ״ה) — וואָהרענד, הין אונד הער, — между тѣмъ, пока — ויו״מ מזה: מה השלום עַד־זנוני איזבל אמך (מ״ב, ט׳, כ״ב) — היתכן שיהיה שלום כל־עוד זנוני איזבל קַיָמִים. (ועיין בסמוך). וכן: עַד־שהמלך במסבו (שיה״ש, א׳, י״ב), עַד זה מדבר וזה בא (איוב, א׳, י״ח) — והוא כמו שנאמר שם לעיל: עוֹד זה מדבר (שם, שם, ט״ו—י״ז). — עַד־ימלה שחוק פיך (שם, ח׳, כ״א), ויהי עַד דבר שאול (ש״א, י״ד, י״ט), עַד־ארגיעה לשון שקר (משלי, י״ב, י״ט). וכן: ושמחת חנף עֲדֵי־רָגַע (איוב, כ׳, ה׳) — בהמשך רגע. — ב) בהוראת קצה וגבול בזמן: עַד היום הזה (בראשית, כ״ו, ל״ג), עַד הבקר (שופטים, ו״ו, ל״ג), עַד הערב (ויקרא, ט״ו, ה׳), עֲדֵי־ערב (תהלים, ק״ד, כ״ג); ובחבור עם שאר מלות־היחס: עַד־אָנָה ינאצני (במדבר, י״ד, י״א) — ביז וואנן, וויא לאנגע? доколѣ, как долго? עַד־הֵנָּה (בראשית, ט״ו, ט״ז), עַד־מָתַי (במדבר, י״ד, כ״ז), עַד־אָן תמלל־אלה (איוב, ח׳, ב׳), עַד־מָה (תהלים, ע״ד, ט׳), עַד־מָתַי (שמות, יו״ד, ג׳), עַד בלי ירח (תהלים, ע״ב, ט׳), עַד בלתי שמים (איוב, י״ד, י״ב). ולהפלגה: עַד־מְאֹד (בראשית, כ״ז, ל״ג) — עַד־לְמְאֹד (דהי״ב, ט״ז, י״ד) — גאר זעהר, весьма. עַד־מהרה (תהלים, קמ״ז, ט״ו), עַד־כמה פעמים (מ״א, כ״ב, ט״ז), עַד־לְמַעְלָה (דה״ב, ט״ז, י״ב) — ביז צו איינעם האָהען גראַדע, до высокой степени. עַד־אין מספר (תהלים, מ׳, י״ג), עַד לאין מרפא (דהי״ב, ל״ו, ט״ז), עַד אפס מקום (ישעיה, ה׳, ח׳). — ג) בקשור עם הפעל במקור: עַד שובך אל האדמה (בראשית, ג׳, י״ט), עַד גשתו (שם, ל״ג, ג׳), עַד השמידו (מ״ב, יו״ד, י״ז). ובתוספת למ״ד על המקור: עַד לָבוֹא חמת (שופטים, ג׳, ג׳), עד להשיב (עזרא, יו״ד, י״ד).

ג) ביחס המקום, במובן הגעה ממש, (ונבדל בזה מן מלת־היחס „אֶל״, במה שענינה רק פניה לצד המקום), — ביז, до: עַד דן בראשית, י״ד, י״ד), עַד־הנהר (דברים, א׳, ז׳), עַד־הגבול שלחוך (עובדיה, א׳, ז׳), עַד־פה תבוא (איוב, ל״ח, י״א), ויגש עַד־פתח המגדל (שופטים, ט׳, נ״ב), כי־גדל עַד־שמים חסדך (תהלים, נ״ז, י״א). ובקשור עם מאמר בהתחלת הגבול: ממגדל חננאל עַד־שער הפנה (ירמיה, ל״א, ל״ו). ובכתבי־הקדש המאוחרים מושך אחריו יחס הלמ״ד: עַד לִפְנֵי שער־המלך (אסתר, ד׳, ב׳), והקול נשמע עַד לְמֵרָחוֹק (עזרא, ג׳, י״ג). ובא: ותשלח ציריך עַד מֵרָחֹק (ישעיה, נ״ז, ט׳). ומזה — ביחס לגוף בני־אדם: עַד גשתו עַד־אָחִיו (בראשית, ל״ג, ג׳), והשמועה באה עַד יוֹאָב (מ״א, ב׳, כ״ח). ובכנוים בדבור המליצי בא ע״ד הרבוי: האזינה עָדַי (במדבר, כ״ג, י״ח), תגע עָדֶיךָ ותבהל (איוב, ד׳, ה׳), עָדֶיךָ כל־בשר יבאו (תהלים, ס״ה, ג׳), וְעָדֵיכֶם אתבונן (איוב, ל״ב, י״ב). ומזה — בדרך־המליצה: כי נגע עַד לִבֵּךְ (ירמיה, ד׳, י״ח), ונגעה חרב עַד־הַנָּפֶשׁ (שם, שם, יו״ד), אזין

עַד תְּבוּנֹתֵיכֶם (איוב, ל"ב, י"א), התבוננת עַד־רַחֲבֵי־אָרֶץ (שם, ל"ח, י"ח), אם עַד־תַּכְלִית שדי תמצא (שם, י"א, ז'). וביחס הגופים יבוא לכלול הקף המספרים: מִנַּעַר וְעַד זקן (בראשית, י"ט, ד') — פֿאָן... ביז, זאָ וואָהל, אַלס, ...и... до... также... и: מגדיש וְעַד־קמה וְעַד־כרם זית (שופטים, ט"ו, ה'), ומדיו וְעַד־חרבו וְעַד־קשתו וְעַד־חגרו (ש"א, י"ח, ד'), מקשה זהב עַד־ירכה עַד־פרחה (במדבר, ח', ד') — כולם בכלל. — וְעַד־הגפן והתאנה והרמון ועץ הזית לא נשא (חגי, ב', י"ט). ומזה: לא נשאר עַד־אחד (שופטים, ד', ט"ז), עַד־אחד לא נעדר (ש"ב, י"ז, כ"ב); ומזה — בדרך־הרמיון: וכל משפחתם לא הרבו עַד־בני יהודה (דהי"א, ד', כ"ז) — שעורו: עד למספר. — עַד־סירים סְבֻכִים (נחום, א', יו"ד) — עד אשר יהיו סבוכים כמו סירים. — ומזה — בענין עַד־כִּי, גַּם: עַד־עקרה ילדה שבעה (ש"א, ב', ה'). ולדעת קצת — מזה: עַד־ירח ולא יאהיל (איוב, כ"ה, ה') — גם הירח לא יאהיל עוד. — ובא: כי אש היא עַד־אבדון תאכל (שם, ל"א, י"ב) — טעמו: עד־תכלית־האבוד. — ובמובן זה נאמר: ואחריתו עֲדֵי אֹבֵד (במדבר, כ"ד, כ'), וגם־הוא עֲדֵי אֹבֵד (שם, שם, כ"ד) — עד־תכלית־האבוד, כליה גמורה.

ד) בטעם מלת־הקשור: א) בבחינת שעור הזמן: וישבו שם שלשת ימים עַד־שבו הרדפים (יהושע, ב', כ"ב) — ענינו: עד אחרי שבו. — עַד קברו אתו המקברים (יחזקאל, ל"ט, ט"ו). ובעתיד: עַד יגדל שלה (בראשית, ל"ח, י"א), עַד יבוא ויורה צדק (הושע, יו"ד, י"ב). ובחבור עם שאר מלות־הקשור: עַד אשר יצא מאפכם (במדבר, י"א, כ'), עַד כי־גדל מאד (בראשית, כ"ו, י"ג), עַד אם כלו לשתות (שם, כ"ד, י"ט), עַד אשר אם עשיתי (שם, כ"ח, ט"ו), עַד אשר אם שָׁאוּ (ישעיה, ו"ו, י"א), עַד אשר אם הביאנם (במדבר, ל"ב, י"ז). ובמשנה: עַד שיעלה עמוד־השחר (ברכות, א'), רבי יהושע אומר עַד שלש שעות (שם, שם, ב') — וענינו: בכל המשך הזמן ההוא. — תפלת השחר עַד חצות (שם, ד', א'). ובגמרא: איבעיא להו: עַד — וְעַד בכלל; או דלמא עַד — ולא עַד בכלל (ברכות, דף כ"ו, ע"ב), מברך עַד כדי שיעכל המזון שבמעיו (ברכות, ח', ז'). ובא בחבור עם מלת־השלילה במובן קודם: עַד־לֹא עשה ארץ וחוצות (משלי, ח', כ"ו), עַד אשר לא־יבאו ימי הרעה (קהלת, י"ב, א'), עַד אשר לא ירתק חבל הכסף (שם, שם, ו"ו). ומצוי הוא בלשון־חכמים: אם יכול לעלות ולהתכסות ולקרות עַד שֶׁלֹּא תנץ החמה (ברכות, ג', ה'), המקדיש פירותיו עַד לֹא בא לעונת המעשרות (פאה, ד', ח'), עַד שלא ישקיע הקב"ה שמשו של צדיק, הוא מזריח שמשו של צדיק חברו (ב"ר, נ"ח), כשבקש לומר תורה לישראל, אומרה פעמים בינו לבין עצמו עַד שלא אמרה לישראל (שמו"ר, מ'); ומזה — בתפלה: „אתה הוא עַד שֶׁלֹּא נברא העולם, אתה הוא מִשֶּׁנִּבְרָא העולם". (ושלא כהלכה אמר הרב"ז לשנות את הנוסח הזה בהערותיו לסדורו „תפלה זכה", הערה כ"ח). — ב) ביחס דרך־ההפלגה — ביז צו דעם גראַדע, דאַס זאָ דאַס, ... до такой степени, что...: ותאמרי לעולם אהיה גברת, עַד לא־שמת אלה על־לבך (ישעיה, מ"ז, ז'), עַד־ירצה כשכיר יומו (איוב, י"ד, ו"ו), עַד־דוד הגדיל (ש"א, כ', מ"א). ובתוספת מלת „אֲשֶׁר": ואני עם רב עַד אשר־עַד־כה ברכני ה' (יהושע, י"ז, י"ד). ובמשנה: עַד שיהא שם כדי שתשייר (כתובות, י"א, ה').

עַד, ארמית, — כבעברית. ובא בסמיכות לשאר מלות־הטעם: וְעַד כְּעַן מתבנא (עזרא, ה', ט"ז) — ביז יעטצט, до сихъ поръ. וְעַד אָחֳרֵין (דניאל, ד', ה') —

צולעטצט, затѣмъ потомъ. עַד־דִּבְרַת דִּי (שם, שם, י״ד) — צו דעם צוועקקע, — съ цѣлью — ובענין כזה נאמר שם לעיל: עַל־דִּבְרַת דִּי (שם, ב׳, ל׳). ובמובן מלת־הקשור: עַד די ערנא ישתנא (שם, שם, ט׳), עַד די־ידע די־שליט (שם, ה׳, כ״א) — ביז דאס, — до того, что — ובענין באותו רגע: ולא מטו לארעית גובא עַד די שלטו בהון אריותא (שם, ו״ו, כ״ה) — וואֶהרענד שאָן, — пока не... — ובמדרש: אינגו מספיק להקיש עליה אחת עַד שהיא פוקעת (ב״ר, ל״ב)

עֲדֶן, תאה״פ, כמו: „עד־הֵנָּה״ — ביז נון, ביז יעטצט, до нынѣ: אשר עֲדֶן לֹא היה (קהלת, ד׳, ג׳). ובתוספת ה״א: אשר המה חיים עֲדֶנָה (שם, שם, י״ב). ומזה:

עֲדַיִן, בלשון־חכמים, מלת־הקשור, כמו: עַד־הֵנָּה, עַד־עַתָּה, עוֹד־עַתָּה, — ביז יעטצט נאך, נאך אימטער, до сихъ поръ еще, еще все: עדיין אנו צריכים למודעי (שבת, נ״ה, ע״ב; ב״ב, ו׳, ע״ב), עדיין יש מזרעו בעולם (חגיגה, ט״ו, ב׳), עדיין לא הגיע זמנכם ליפטר מן העולם (שבת, נ״ה, ע״ב). ובתלמוד ירושלמי בא באל״ף: אדיין להצי הכבוד שאמרה תורה לא הגיע (קדושין, א׳, ז׳).

עֵד, עָדַד, בערבית נמצא השרש הזה בפעל, בהוראת חלוק, חצוץ וכריתה. ומזה — הגבלת המספרים, מנוי — צאָהלען, считать — ומזה יעוד וזמון — בעגרענצען, בעשטיממען, ועם־זה — זמן קבוע ומוגבל, מוֹעֵד — פעסטצייט, праздничное время — והתיחד גם למועד אֹרַח־הנשים — מאָנאַטסרעגעל, מאָנאַטליכע צייט, менструація — ובא במקרא: וכבגד עִדִּים כל צדקתינו (ישעיה, ס״ד, ה׳) — בגד מוסר מחמת מאוס. ולדעת המבארים, הוא מלשון ערבית בהוראת ימי־אֹרַח־הנשים — מענסטרואַציאָן, менструація — וזהו „כבגד עדים״: כבגד, שמשתמשות בו הנשים בעת־נדתן. — ומזה במשנה: עַד שהוא נתון תחת הכר (נדה, ח׳, ד׳), והמשמשות בְּעִדִּים (שם, א׳, א׳).

[הערה]. קרוב לשמוע השערת המבארים, שעיקרו:

עֲדָה, ארמית, כענין הפעל עבר בעברית, — פאָראיבערגעהען, —

הקל עומד: וריח נור לא עֲדָת בהון (דניאל, ג׳, כ״ז) — לא עברה. — מלכותא עֲדָת מנך (שם, ד׳, כ״ח). ובתרגומים: אשר עָבַר בין הגזרים (בראשית, ט״ו, י״ז) — ת״א: דִּי עֲדָא. — ומזה פ״א בן־קרא: לא עָדָה עליו שחל (איוב, כ״ח, ח׳); ולדעת רש״י, מזה: הן עַד־יָרֵחַ ולא יאהיל (שם, כ״ה, ה׳) — הירח יחלוף ויעבור.

ההפעיל, — העברה, הסרה — אַבציעהען: מַעֲדֶה בגד ביום קרה (משלי, כ״ה, כ׳). ובארמית: ויקרה הֶעְדִּיו מנה (דניאל, ה׳, כ׳), מְהַעְדֵּה מלכין (שם, ב׳, כ״א). וַתְּסַר צעיפה מעליה (בראשית, ל״ח, י״ט) — ת״א: וְאַעְדִּיאַת עיפה מנה. — ובארמית יכלול הפעל הזה ענין בזיזה ושדידה — פליגערן, ערבייטען, грабить, расхищать — ע״ד הפעל לקח בעברית: והיו שֹׁאסַיִךְ לִמְשִׁסָּה (ירמיה, ל׳, ט״ז) — ת״י: ויהון עָדַיִךְ לַעֲדִי. — ומזה במקרא: עַד, שם, — שָׁלָל ובִזָּה, מַלְקוֹחַ — בייטע, добыча: בבקר יאכל עַד (בראשית, מ״ט, כ״ז) — והכפל: „ולערב יחלק שָׁלָל״. אז חלק עַד־שָׁלָל מַרְבֶּה (ישעיה, ל״ג, כ״ג) — לדעת הרשד״ל: עַד של מי שהיה עד־כה מרבה שלל. — ולא רחוק לשער, כי מזה: אֲבִי־עַד (שם, ט׳, ה׳) — והפוכו: „שַׂר־שָׁלוֹם״. והכונה — שהוא יהיה אבי־עד לצריו וגם שר־שלום לאוהביו. — ומצוי הרבה בתרגומים.

עָדָה, פ״י, קרוב לשרש עטה, והתיחד ללבישת תכשיטים לקשוט — שמוקק אַנלעגען, זיך שמיקקען, наряжаться, надѣвать наряды: וְעָדִית עֲדִי

(יחזקאל, כ"ג, מ'), וָאַעְדֵּךְ עדי (שם, ט"ז, י"א), כי תַעְדִּי עדי זהב (ירמיה, ד', ל'), וככלה תַּעְדֶּה כליה (ישעיה, ס"א, יו"ד), וַתַּעַד נזמה (הושע, ב', ט"ו). ובהשאלה: עוד תַּעְדִּי תפיך (ירמיה, ל"א, ד'). ובמובן המוסרי: עֲדֵה־נא גאון וגבה (איוב, מ', יו"ד).

עֲדִי, שם: א) תכשיט וקשוט — שמוקק, нарядъ: המעלה עֲדִי זהב על לבושכן (ש"ב, א', כ"ד), כי תעדי עֲדִי־זהב (ירמיה, ד', ל'), כי כלם כַּעֲדִי תלבשי (ישעיה, מ"ט, י"ח). ובא: ויתאבלו ולא שתו איש עֶדְיוֹ עליו (שמות, ל"ג, ד') — הראב"ע והרשב"ם פירשו: בגדי־תפארת ותכשיטין. והנכון כת"א: תִּקּוּן זֵינֵיהּ. — והוא ע"ד שאמר רבי אליעזר על כלי־הזיין: תכשיטין הן לו (שבת, ו"ו, ד'). — ויתכן שהוא מעטפת־הראש, שנקרא גם כן „פְּאֵר": פְּאֵרְךָ חבוש עליך (יחזקאל, כ"ד, י"ז) — והסרת המעטפה הוא סימן אבל; ויחזקאל נצטוה, שיהיה פארו חבוש עליו — שלא יֵרָאֶה סימן אבלות בעצמו. ולפי־זה יהיה השם „עֲדִי" בזה, מעיקר הוראת השרש — עטיה ועטוף. (ועיין פרע). והרבוי: ותבאי בַּעֲדִי עֲדָיִים (יחזקאל, ט"ז, ז') — להפלגה. — וממה שנאמר אחרי־כן: „שדים נכנו ושערך צמח ואת ערם ועריה" — רחוק לשמוע, שיהיה ענין „עֲדִי עֲדָיִים" בזה תכשיטים וקשוטים; ומטעם זה, כנראה, פירש מנחם (כפי שמביא רש"י), שהוא מלשון עֲדֵי־עַד, ר"ל: באת בשנים. והרד"ק פירש: באת לעת שאת ראויה לעדי־עדיים; ובשם אביו הריק"ם פירש: הגוף, — כמו שפירש אחריו: „שדים נכנו ושערך צמח", ואלו הן סמני נערות. — וכונתו, כנראה, לומר, ש„עדי עדיים" מתיחס אל הגוף, שבא בזיוו ובאיתנו והם־הם עדיו. — והנראה, שמעיקר הוראת הפעל, שהיא עטיה ועטוף, יצא השם „עֲדִי" להוראת: ב) כסוי הגוף במה שמיועד לו בטבעו, כמו סרבול בבשר, וואהלבעלייבטהייט, плотность — ומזה: המשביע בטוב עֶדְיֵךְ (תהלים, ק"ג, ה') — הגוף בזיוו ואיתנו, — ומסכים אל הכפל: „תתחדש כנשר נעוריכי". — ופירש הראב"ע, שהוא מוסב אל הנשמה, שהיא כבוד הגוף ועדיו. — ודחוק. — ולדעתי, מזה גם־כן: במתג ורסן עֶדְיוֹ לבלום (שם, ל"ב, ט') — כח גופו ואיתנו — קארפער־קראפט, тѣлесная сила — וי"מ מענין לְחָיַיִם — וואנגע, щеки — לפי שבהן נִכָּר יפי הגוף. ואינו נכון, כי זה רק בבני־אדם ולא בבהמה.

עֵדוּת, ש"נ: ויתן עליו את הנזר ואת הָעֵדוּת (מ"ב, י"א, י"ב) — רש"י פירש: „ספר־התורה"; אבל הלשון „ויתן עליו" אינו מתישב. והנכון, כפירוש הרד"ק, שהוא מן „עֲדִי" והם תכשיטי־המלוכה. והנראה, שהוא המעטה, שמתעטף בו המלך לכבוד המלוכה. ועיקרו — עטה.

עִדִּית, במשנה, ש"ת, מיוחד לקרקע טובה: שמין להם בְּעִדִּית (גיטין, ה', א'), כגון שהיתה עִדִּית דניזק כזבורית דמזיק (ב"ק, ז', ע"ב) — לפירוש המפרשים ענינו מלשון עֲדִי, — תכשוט וקשוט; והנראה, שהוא מן עדי בהוראת מלוי בבשר, וביחס אל קרקעות — קרקע שמנה מלאה זיוה ואיתנה. והוא מלשון ארמית: נְאוֹת אלהים (תהלים, פ"ג, י"ג) — תיב"ע: עִדִּית אלהים. — כל־נְאוֹת יעקב (איכה, ב', ב') — תרגומו: ית כל עִדִּית יעקב. — (ועיין נאות).

עדל, בערבית נמצא בפעל, בהוראת היות חלש — שלאפף זיין. ומזה, במובן המוסרי — היות עניו וצדיק — בעשיידען, גע־רעכט זיין, — быть скромнымъ, праведнымъ — ומזה במקרא בשמות־עצמים־פרטיים:

עַדְלָי, שע״פ: אבי שָׁפָט, שהיה על־הַבָּקר בעמקים לדוד (דהי״א, כ״ז, כ״ט).

עֲדֻלָּם, שע״פ, — עיר בארץ־כנען, עוד בימי האבות; ועל־זה, כנראה, נקרא חִירָה רע יהודה: איש עֲדֻלָּמִי (בראשית, ל״ח, א׳), וחירה רעהו הָעֲדֻלָּמִי (שם, שם, י״ב); ובימי יהושע היה לה מלך (יהושע, י״ב, ט״ו) — ונפלה בגורל שבט יהודה, לדרום, לא רחוק מבית־לחם (שם, ט״ו, ל״ה); ונודעה במערתה הגדולה: עד עֲדֻלָּם יבוא כבוד ישראל (מיכה, א׳, ט״ו) — עיין באור.

עֲדַל, במשנה, שם, — מין ירק לולבי ורדים: ושל עֲדַל וכו׳ אינן מטמאים טמאת אוכלין עד שימתקו (עוקצין, ג׳, ד׳) — לדעת ר״ב מוספיא, בן שמו בלשון רומית: Bulbus Adel — וכן פירש לעוזי: פפעפערקרויט, чаберъ — והוא מין בָּצָל. — וצ״ע.

עִדָּן, ארמית, — זמן מוגבל, מועד, — איינע בעשטיממטע צייט, פריסט, срокъ: עד זמן וְעִדָּן (דניאל, ז׳, י״ב). די עִדָּנָא אנתון זבנין (שם, ב׳, ח׳); בְּעִדָּנָא די תשמעון (שם, ג׳, ה׳), וברבוי: עד עִדָּן וְעִדָּנִין ופלג עִדָּן (שם, ז׳, כ״ה). ובאותו ענין נאמר בלשון־הקדש: לְמוֹעֵד מוֹעֲדִים וחצי (שם, י״ב, ז׳) — וטעם שניהם סתום וכמוס. — מְהַשְׁנֵא עִדָּנַיָּא וזמניא (שם, ב׳, כ״א) — מְשַׁנֶּה עִתִּים. — ומזה, כפי הנראה:

עֶדְנָה, ש״נ, — זמן וסת־נדות, אֹרַח־נשים, — מאָנאַטליכע צייט דער ווייבער, менструація: אחרי בלתי היתה לי עֶדְנָה (בראשית, י״ח, ב׳) — והוא כנגד האמור שם לעיל: „חדל להיות לשרה אֹרַח כנשים״. (עיין ב״ר, פ׳ י״ט). (ועיין עד, עדן).

עָדַן, פ״ע, במקרא נמצא רק בהתפעל ובש״ת. וכפי הנראה מהוראת הפעל הזה בלשון ערבית ושמושו בלשון־חכמים, עיקר הוראתו — **היות רך ונוח להכפף** — ווייך, צאַרט, בּיעגזאַם זיין, — быть мягкимъ, нѣжнымъ, гибкимъ — ומזה — **היות ענוג ומפונק** — פערוויילט, פערצאַרטליכט זיין, быть изнѣженнымъ, выхоленнымъ — ומן ההוראה הזאת בא בהתפעל במקרא: וַיִּשְׁמְנוּ וַיִּתְעַדְּנוּ (נחמיה, ט׳, כ״ה) — התענגו בחייהם, — זיך פערגניגען, וואָהל לעבען, наслаждаться — והנראה, שיכלול גם מושג **היות מסֻרבל בבשר**, כדרך המפנקים, שכל עסקם למלא כרשם והם שמנים ועבים, — וואָהללייביג זיין, быть дороднымъ — ומליצה זו רומזת אל האמור: שָׁמַנְתָּ, עָבִיתָ, כָּשִׂיתָ (דברים, ל״ב, ט״ו) — ובהוראה זו הוא קרוב אל הפעל עדה, בהוראתו השניה: המשביע בטוב עֶדְיֵךְ (תהלים, ק״ג, ה׳). עיין עדה. — ובלשון־חכמים: מִתְעַדְּנִים בה (ע״ז, דף ד׳, ע״א). ובפיעל: א) עשות רך וענוג — צאַרטמאַכען, дѣлать нѣжнымъ: מרחצאות לְעַדֵּן בהם את־עצמכם (ע״ז, ב׳, ע״ב). ומזה — במובן **מלוי והשלמה**: מְעַדֵּן וממשיך (כתובות, יו״ד, ע״ב) — ממלא בשקוי — פאָלל אנגיעססען, наполнять капаву. כימה מְעַדֶּנֶת את הפירות, וכסיל מושך בין קשר לקשר (ב״ר, יו״ד). (עיין מסכה בשרש משך). ואם היה מזוכך מְעֻדָּן ומפונק (ספרי, דברים, ל״ח), אין תכשיט נאה אלא על גוף מְעֻדָּן (ירושלמי, נדרים, סוף פרק ט׳) — וואָהלגענאָהרט, откормленное. מה שֶּׁמֶן מְעַדֵּן הראש והגוף, כך דברי־תורה מְעַדְּנִים הראש והגוף (שיר־השירים רבה, על הפסוק: „כי טובים דודיך מיין״). ובפיוט: עֲדַנְתִּי ברדת טל (הקליר, בפיוט טל). ומן ההוראה הראשונה — היות רך ונוח להכפף — השתמשו בו: ב) בהוראת **התעקמות והתעגל** — זיך ווינדען, виться: כשהיה יושב ועוסק בתורה, היה מְעַדֵּן עצמו כתולעת; ובשעה שיצא למלחמה, היה מקשה עצמו כעץ (מו״ק, ט״ז, ע״ב). ובפיוט בא גם בהפעיל: מדשן זכו לְהַעֲדִין (קרובות, א׳ דשבועות).

עָדִין, ש״ת, — ענוג, מפונק—ווייכליך, וואָללוסטיג, изнѣженный, сластолю-бивый — במקרא נמצא רק בל״נ: שמעי זאת עֲדִינָה (ישעיה, מ״ז, ח׳) — וכמו שמתארה שם לעיל: רַכָּה וַעֲנֻגָּה (שם, שם, א׳). ויתכן, שיכלול גם ענין שמנה ובשה — ומסכים יותר עם סוף הפסוק: „היֹּשֶׁבֶת לָבֶטַח״.

עֶדֶן, שם, עיקרו — שמנות ודשנות— פעטטיגקייט, זאַפטיגקייט, жирность, роскошь, сочность: ונחל עֲדָנֶיךָ תשקם (תהלים, ל״ו, ט׳) — והקודם: „ירוין מִדֶּשֶׁן ביתך״.—והוא, במובן המוסרי, עונג רוחני. — מלא כרשו מֵעֲדָנָי (ירמיה, נ״א, ל״ד). ובא: המלבשכם שני עם עֲדָנִים (ש״ב, א׳, כ״ד) — לפי תרגומו ופירש״י, מקרא חסר הוא, והמובן בו: המלבשכם שני והמאכילכם עדנים. — ולדעת הרד״ק, נופל השם „עֶדֶן״ גם על מלבושים נאים, לפי שגם מלבוש נאה מענג את־הגוף. — ולדעת הרב״ז, הוא מן „עֲדִי״ והנו״ן נוספת.—והתיחד לשם־עצם־פרטי: א) מקום טוב ושמן, טוב למטעים; והוא המקום, שנטע בו הש״י גן: ויטע ה׳ אלהים גַּן־בְּעֵדֶן (בראשית, ב׳, ח׳), קדמת־עֵדֶן (שם, ד׳, ט״ז), וישם מדברה כְּעֵדֶן (ישעיה, נ״א, ג׳); ועל־שם הגן, הנטוע בו, באו שני השמות האלה מחֻברים: וינחהו בְגַן־עֵדֶן (בראשית, ב׳, ט״ו), הנשמה היתה כְּגַן־עֵדֶן (יחזקאל, ל״ו, ל״ה), כְּגַן־עֵדֶן הארץ לפניו (יואל, ב׳, ג׳) — ולהפך: בְּעֵדֶן גן־אלהים היית (יחזקאל, כ״ח, י״ג). וכן יכלול השם „עֵדֶן״ גם את הגן: ויקנאהו כל־עצי־עֵדֶן (שם, ל״א, ט׳, ובאותה פרשה עוד כמה פעמים). וחכמי־ישראל השאילו את השם „גַּן־עֵדֶן״ למקום משכן נפשות הצדיקים אחרי מותם — כנגד השם „גיהנם״ המיוחד למקום נפשות הרשעים: עז־פנים — לגיהנם, ובשת־פנים—לְגַן־עֵדֶן (אבות, ה׳, כ׳). — ב) בחבור עם השם „בֵּית״: „בֵּית עֶדֶן״. (עיין בית עדן). ג) — שע״פ: בן־יוֹאָח משרי הלוים בימי חזקיהו (דהי״ב, כ״ט, י״ב; ל״א, ט״ו).

עֶדֶן, שע״פ: א) מדינה בדרום ארץ ערב הידועה בדשנות אדמתה ונקראת גם בפי הערביים בשם עדן; Aden — ואצל סופרי־העמים: Arabia felix (ערב המאושרת): וכנה וָעֶדֶן (יחזקאל, כ״ז, כ״ג). — ב) בחבור עם השם „בָּנִים״: וּבְנֵי־עֶדֶן אשר בתלשר (ישעיה, ל״ז, י״ב) — והוא, כנראה, מחוז בארם־נהרים או בסביבותיה.

עִדּוּן, בלשון־חכמים, — תענוג — וואָהלעבען, удовольствіе, наслажденіе: ואל ינהיג עִדּוּנִים בעצמו (תענית, יו״ד, ע״ב).

עֶדְנָה, ש״נ, — רש״י, בלשון־ראשון, פירש: צחצוח־בשר והוא מלשון מְעַדֵּן את הבשר. — וי״מ: תענוג־העלומים — יוגענדלוסט, וואָללוסט — страсть молодости — ובמובן זה אמר רבי יהודה הלוי: ואני בְעֶדְנָה לעשות רצונך מתרפה (דיואן, ס׳ ע״ג) — ימי עלומים והבריאות.—והנראה לנו, כמו שפירשנו לעיל. (ע׳ ערנה).

מַעֲדָן, שם, (נמצא ברבוי: מַעֲדַנִּים), — מאכל דשן וָעָרֵב, מטעמים — לעקקערשפייזען, лакомства: האֹכלים לְמַעֲדַנִּים (איכה, ד׳, ה׳), והוא יתן מַעֲדַנֵּי מלך (בראשית, מ״ט, כ׳). ובמובן המוכרי, — תענוג רוחני — וואָנגע, восхищеніе: ויתן מַעֲדַנִּים לנפשך (משלי, כ״ט, י״ז). (עיין מעדנה).

מַעֲדַנָּה, (נמצא רק בל״ר: מַעֲדַנּוֹת) — קשר — באַנד, связка: התקשר מַעֲדַנּוֹת כִּימָה (איוב, ל״ח, ל״א) — קשור הכוכבים, שהם כמו קשורים ומחֻברים יחד למזל אחד, שנקרא „כימה״, — דיא באַנדע דער פלאַנעטען, связь пла-нетъ (עיין כימה). ומזה: וילך אליו אגג מַעֲדַנֹּת (ש״א, ט״ו, ל״ב) — במובן תאר־הפעל, — געפעסעלט, געקעט,

פּים, — закованный, связанный — וי"ת: מְפַנְּקָא,— וכונתו: שמח וטוב־לב— פערגניגט, פראָה, — радостно, весело — שלא נפל פחד המות עליו. — ופירוש הראשון עיקר.—ובמשנה בא גם במין־זכר: המתיר ראשי הַמַּעֲדַנִּין טהור (כלים, כ', ז')—הם הקשרים שגודלים וקושרים מן המלל.—בין מַעֲדַן לְמַעֲדַן (תוספתא, כלים, ב"מ, י"א) — ובטעם הוראה זו אמרו המפרשים, שהוא משרש אחר, בהפוך האותיות, — מן ענד. והנראה, שממושג הרכות, הנוחה להכפף ולהקפל, יצא מושג הקפול והקשירה, שעיקרה — כפיפת החבלים שעומדים להקשר, — וראיה לדבר ממה שאמרו: היה מְעַדֵּן עצמו כתולעת (מ"ק, ט"ז, ע"ב). ועיין לעיל,

עָדַף, פעו"י, בשעור כמות המצטרף,— היות רב מכפי השעור המצטרך במדה ובמספר — מעהר, איבריג זיין, — быть больше, быть излишнимъ — בקל לא בא כי אם בבינוני: ואת כל־הָעֹדֵף הניחו לכם למשמרת (שמות, ט"ז, כ"ג), וסרח הָעֹדֵף ביריעת האהל (שם, כ"ו, י"ב); והשיב את הָעֹדֵף (ויקרא, כ"ה, כ"ז), היריעה הָעֹדֶפֶת (שמות, כ"ו, י"ב). וברבוי: הָעֹדְפִים על הלוים (במדבר, ג', מ"ו). וכן הוא בארמית. ובמשנה— במובן יתר: י"א יום שהחמה עוֹדֶפֶת על הלבנה (ירושלמי, ראש־השנה, פרק ב', ה'), אם יש לה לבזבז עוֹדֵף (כלים, ב', ז'), הפנימית עוֹדֶפֶת (שם, ד', ד'); וגם — בשעור הערך — בעססער, лучше: שופרך מלכא משיחא עֲדִיף מבני נשא (תרגום, תהלים, מ"ה, ג'), ובגמרא: הי מניהו עֲדִיף (מגילה, ע"ב, ב'), חכם עֲדִיף מנביא (ב"ב, י"ב, ע"ב). ובענין מלא וגדוש: טובך עוֹדֵף על כל באי־עולם יעדיף טובך עלי (ספרי, במדבר, ס' קי"ט).

ההפעיל,—עשות עֹדֶף — ער־איבריגען, מעהר האבען, иметь излишекъ: ולא הֶעְדִּיף המרבה (שמות, ט"ז, י"ח).

ובמשנה: שמא תַעְדִּיף עליו יתר מן הראוי לו (נדרים, י"א, י"ד). ובגמרא: א"ר אמי בְּמַעֲדִיף (סוכה, ט"ו, ע"ב). ובבא"ם: ובזה תַּעְדִּיף הדת הנכוסית על הטבעית („עיקרים", א', ז') — מעלה יתירה לה, — איינען פאָרצוג האבען, иметь предпочтенiе.

הַעְדָּפָה, בגמרא, ש"נ,—מוֹתָר: הַעְדָּפָה שלא על־ידי הדחק, הַעְדָּפָה שעל־ידי הדחק (כתובות, ס"ו, ע"א).

א) עָדַר, פ"י, הקל, עיקרו, כנראה,— פקידה של מנוי—צאָה־לען, מוסטערן, — ומזה בכתבי־הקדש האחרונים שתי פעמים בפרשה אחת. לדעת קצת המפרשים, ענינו—העמדה בקשרי מערכות־מלחמה — אין שלאַכט־אָרדנונג שטעללען, рядить. וְלַעֲדֹר בלא־לב ולב (דהי"א, י"ב, ל"ד), עֹדְרֵי מערכה בלבב שלם (שם, שם, ל"ח).

הנפעל, מן הקל, בהוראתו הראשונה,—היות חסר מן־המנין, ע"ד שמוש הנפעל בשרש פקד, לפי שחסרונו מורגש במנינו ופוקדים ודורשים אחריו, — פערמיסט ווערדען, פעהלען, отсутствовать: אחת מהנה לא נֶעְדָּרָה, אשה רעותה לא פקדו (ישעיה, ל"ד, ט"ז) — לפי שאחת מהנה לא נעדרה, אין מהן פוקדת ודורשת את־חברתה לשאול עליה. (רשד"ל). המוציא במספר צבאם וגו', איש לא נֶעְדָּר (שם, מ', כ"ו), עד אחד לא נֶעְדָּר (ש"ב, י"ז, כ"ב), ולא נֶעְדַּר־להם מן־הקטן ועד־הגדול (ש"א, ל', י"ט). ובמובן המוסרי: ותהי האמת נֶעְדֶּרֶת (ישעיה, נ"ט, ט"ו), בבקר בבקר משפטו יתן לאור לא־נֶעְדָּר (צפניה, ג', ה'). ובבא"ם: בְּנֶעְדְּרֵי הַיְכֹלֶת להושיעם („עיקרים", א'). ובפיוט — בבנין פעול: מְעֻדָּרֵי אמת (מוסף ר"ה"ב).

הפיעל, פ"א במקרא, יוצא,— הַסֵּר — פעהלען לאַססען, упускать: איש חדשו, לא יְעַדְּרוּ דבר (מ"א, ה', ז'). ובדבא"ם בא גם בהפעיל: ולהעדיר

מדם ויי העולם הבא („יוסיפון", פרק י"ח); איזה דבר הֶעְדִּירוּ (מו"נ, א', ג') — שלילה המציאות — פערניכטען, уничтожить

הֶעְדֵּר, שם, ברבא"ם, — שלילת המציאות — דאס ניכט-זיין, несуществованіе: ויהיה זה מביא לְהֶעְדֵּר מציאותו יתעלה (מו"נ, א', ל"ו); בְּהֶעְדֵּר הקדם להויתו („בחינת-עולם"). ואמרו: „הַהֶעְדֵּר הגמור"; „הַהֶעְדֵּר המוחלט".

עֵדֶר, שם, — קבוץ סך בהמות תחת ידי רועה המופקד למספרן — הערדע, стадо: עֵדֶר עֵדֶר לבדו (בראשית, ל"ב, י"ז), כרעה עֶדְרוֹ ירעה (ישעיה, מ', י"א), כבקרת רעה עֶדְרוֹ (יחזקאל, ל"ד, י"ב), שערך כְּעֵדֶר העזים (שיה"ש, ד', א'), שניך כְּעֵדֶר הקצובות (שם, שם, ב') — שעורו: כעדר הצאן הקצובות. — וישת לו עֲדָרִים לבדו (בראשית, ל', מ'), שלשה עֶדְרֵי צאן (שם, כ"ט, ב'), עֶדְרֵי בקר (יואל, א', י"ח). ועל דרך המליצה — ביחוס אל השי"ת: פקד ה' צבאות את עֶדְרוֹ (זכריה, י"ד, ג'), כי נשבה עֵדֶר ה' (ירמיה, י"ג, י"ז). — ובא: וַעֲדָרִים לַאֲוֵרוֹת (דהי"ב, ל"ב, כ"ח) — הנכון כתרגום רב-יוסף, שענינו כמו: וַעֲדָרִים וַאֲוֵרוֹת.

עֵדֶר, שע"פ: א) שם איש מבני מושי מראשי אבות הלוים (דהי"א, כ"ג, כ"ג). ב) שם עיר בארץ-יהודה הדרומית (יהושע, ט"ו, כ"א).

עֶדֶר, שע"פ: שם איש מראשי האבות לשבט בנימן (דהי"א, ח', ט"ו).

עַדְרִיאֵל, שע"פ: בן-בַּרְזִלַּי המחלתי, שנתן לו שאול המלך את מֵרַב בתו לאשה (ש"א, י"ח, י"ט).

ב) **עָדַר**, פ"י, — חפירה בקרקע לרכך אותה ולמסס את רגביה, בעבודת-הכרמים, — גראבען, — копать — במקרא נמצא בנפעל: לא יזמר ולא יֵעָדֵר (ישעיה, ה', ו'), אשר במעדר יֵעָדֵרוּן (שם, ז', כ"ה). ובמשנה — בקל: האיש נראה כְּעוֹדֵר וכמוסק זיתים (נגעים, ב', ד') — הָעוֹדֵר מפסק רגליו. אומר אדם לחברו נכש עמי ואנכש עמך, עֲדוֹר עמי וְאֶעֱדוֹר עמך (ב"מ, ה', יו"ד) — נכוש הוא עקירת העשבים ביד; ועדירה הוא חפירה בכלי לרכך האדמה. — מנכשי זרעים וְעוֹדְרֵי ירקות (ב"ק, קי"ט, ע"ב). ובא גם בענין לקיטת התאנים: פועלים שהיו עוֹדְרִין בתאנים וגודרים בתמרים (תוספתא, מעשרות, ב', ט"ו). ובפיעל: מזבלין ומְעַדְּרִין (שביעית, ב', ב').

מַעְדֵּר, שם, — כלי החפירה בכרמים — האקקען, кирка: אשר בַּמַּעְדֵּר יעדרון (ישעיה, ז', כ"ה).

עִדּוּר, במשנה, שה"פ: יד הקרדום של עִדּוּר (כלים, כ"ט, ז'), בשעת הָעִדּוּר (ב"ר, ל"ט).

עֲדָרִיָּה: עִדּוּר לי שתי עֲדָרִיּוֹת (ב"ר, כ"ג; קהלת רבה, ב', י"ח).

עֲדָשָׁה, שע"ב, — מין קטניות — לינזע, чечевица — נמצא במקרא רק במספר רבים: ונזיד עֲדָשִׁים (בראשית, כ"ה, ל"ד), חלקת השדה מלאה עֲדָשִׁים (ש"ב, כ"ג, י"א), חטין ושעורים ופול וַעֲדָשִׁים (יחזקאל, ד', ט'). ובמשנה — גם במספר יחיד: כַּעֲדָשָׁה מובאת (נגעים, ו"ו, ו"ו), הָעֲדָשִׁים המצריות (מעשרות, ה', ח'); ובהשאלה: הדפין וְהָעֲדָשִׁין והלולבין (ע"ז, ע"ה, ע"א) — מין כלי מכלי-הגת, שהוא בצורת עגול משוך קצת כעדשה, (ועיין תוספות, ד"ה ים, ב"ב, דף ט"ז, ע"ב), לא יטול עֲדָשָׁה מלאה חמין (ב"ה, פ' פ"א) — לפי גרסת הערוך. ולפנינו — עריבה.

עוּב, פ"י, לא נמצא כי אם פעם אחת במקרא בהפעיל: איכה יָעִיב באפו ה' את-בת-ציון (איכה, ב', א') — יסודו עָב, — ענן גס, — ונגזר ממנו פעל בענין העלאת עבים להקדיר את האור (ע"ד הפעל ענן מן „עָנָן") —

אמוואָלקען, פערדונקעלן, — затемнять, помрачать.

עוֹג, פ״י, דומה לפעל חוג, — עשית חוג, עִגּוּל — איינען קרייז ציעהען, אומקרייזען, — дѣлать кругъ, округлять — והתיחד במקרא לענין אפית לחם בצורת עגול: תְּעֻגֶנָּה לעיניהם (יחזקאל, ד׳, י״ב) — אלס רונדעם קוכען באַקקען, печь круглую лепешку — ובא „תְּעֻגֶנָּה״ = תעוג אותה. — ובמשנה: עָג עוּגָה ועמד בתוכה (תענית, ג׳, ח׳) — ער צאג איינען קרייז, тянулъ кругъ.

עֻגָה, ש״נ, — ככר־לחם קטנה הנאפה בצורת עגול, — רונדעס בראָדקוכען, круглая лепёшка: עשי לי משם עֻגָה קטנה (מ״א, י״ז, י״ג), והיא נאפת על־גבי גחלים: עֻגַת רצפים (שם, י״ט. ו׳״ו), עֻגָה בְּלִי הֲפוּכָה (הושע, ז׳, ח׳) — שלא הפכו אותה מצד אל צד ע״לא תתחרך מן הגחלים. (עיין הפך). לושי ועשי עֻגות (בראשית, י״ח, ו׳״ו), עֻגוֹת מַצּוֹת (שמות, י״ב, ל״ט). ובמשנה השתמשו בו לגומה עגולה: עוּגָה של מים (חולין, ב׳, ט׳), עוּגִיּוֹת לגפנים (מו״ק, א׳, א׳) — הגומות שעושים מסביב לגפנים והמים מתכנסים לשם. — ובחלוף הגימ״ל לקו״ף: עוּקָה. (עיי״ש).

מָעוֹג, ש״ז: א) כמו עֻגָה — בראָדקוכען, лепёшка: אם יש לי מָעוֹג (מ״א, י״ז, י״ב). ובא: בחנפי לַעֲגֵי מָעוֹג (תהלים, ל״ה, ט״ז), — מליצה קשה היא; והמחוור שבפירושים, שנאמרו בה, הוא, שענינו: ב) עקימה, כי העגול הוא עקום, וטעמו — עקימות וקריצות השפתים לשחוק וללעג. — ולא רחוק שעניני חוג, מסבה־של־רעים, — קרייז, кружокъ — וטעמו: בלעגי הַמְּסִבָּה, או — במסבת הלצים הלועגים. וכמו שאמר שם לעיל: „שמחו ונאספו, נאספו עלי נֵכִים״.

עוּד, מיסודו של עד, — בהוראת המשך והתמדה ונצחיות, — יצא הפעל עוד: א) לענין חזוק ואשור, לפי שהחזוק גורם להתמדה; ומזה בא בפיעל ובהתפעל ע״ד הכפולים, ומזה — תאר־הפעל עוֹד. ב) לענין החבור והקשור, שהוא מתנאי החזוק והעוצם, ועם־זה — השנאת ודמוי דבר לדבר, ובזה בא הפיעל ע״ד השלמים, וההפעיל והשם עֵדוּת. ג) שווי דבר לנוכח פני הראוים לקיום ענין או לאזהרה, ע״ד הפעל יכח, בהפעיל, ובזה בא ההפעיל והשם עֵד, עֵדוּת, עֵדָה; וליפוי ברור המושגים, ראינו לחלק את הפעל הזה לשלשה.

א) **עוֹד**, בפיעל, ע״ד הכפולים, — חזוק ואשור או השבת שבות — שטאַרקען, אויפריכטען, הער־שטעללען: מְעוֹדֵד ענוים ה׳ (תהלים, קמ״ז, ו׳״ו) — והפוכו: „מַשְׁפִּיל רשעים״. יתום ואלמנה יְעוֹדֵד (שם, קמ״ו, ט׳). ובתוספתא: במעלה מְעוֹדֵד ונתנו על גבי הנהר וכו׳ שאינן בכי יותן וכו׳; במעלה שני שקין מְעוֹדְדִין וכו׳ (תוספתא, מכשירין, פרק א׳). אין ספק, שבבבא ראשונה חסרות מלות „שק אחד מעודד״. ופירוש „מְעוֹדֵד״ הוא שק מלא פירות, כמו שהוא במשנה: המעלה שק מלא פירות (מכשירין, א׳, ד׳) — וזה לפי שהמלוי ממתיחו ומעמיד אותו על תכלית חזוקו ואשורו. — והגר״א מחק מלות אלו בתוספתא שלא בצדק. (ועיין עודה).

ההתפעל, — התחזקות והתקוממות, — זיך שטאַרקען, זיך אויפרעכט האַלטען, — подниматься, крѣпиться, ободряться: ואנחנו קמנו וַנִּתְעוֹדָד (תהלים, כ׳, ט׳).

עוֹד, מלת תאר־הפעל ביחס אל הזמן, — בהוראתו העיקרית, — המשך והתמדה — דויער, продолжительность — ומזה: א) התמדת המציאות והמשך הזמן ביותר מן השעור המרומה — נאָך, еще: וְעוֹד חמש שנים (בראשית, מ״ה, ו׳״ו), לכן עֹד אריב אתכם (ירמיה,

ב׳, ט׳), כי־כל־עוד נפשי בי (ש״ב, א׳, ט׳), כי־כל־עוד נשמתי בי (איוב, כ״ז, ג׳). ובענין זמן מרובה לעתיד לבוא — לאנגע נאָך, אימטער, все еще, долго: עוד יהללוך סלה (תהלים, פ״ד, ח׳) — כמו: „לעולם וָעֶד״. — ובשאלה: הַעוד אבי חי (בראשית, מ״ה, ג׳). ובשלילה, ענינו — הפסק המציאות לעתיד לגמרי — ניכט מעהר, ניעמאַלס מעהר: לא־יאמר לך עוד עזובה (ישעיה, ס״ב, ד׳), אשר לא זכרתם עוד (תהלים, פ״ח, וי״ו) — והכפל: „והמה מידך נגזרו״. — אין־עוד נביא (תהלים, ע״ד, ט׳). ובכנוי־הגוף: עוֹדְךָ מסתולל בעמי (שמות, ט׳, י״ז), עוֹדְךָ מחזיק בתומתך (איוב, ב׳, ט׳), אם־עוֹדֶנִּי חי (ש״א, כ׳, י״ד), עוֹדֵינוּ תכלינה עינינו (איכה, ד׳, י״ז) — ובכתיב: עוֹדֵינָה, — שעורו: עודינו במעמד כזה, שעינינו תכלינה. — ומזה — במובן בתוך־המשך־הזמן, ע״ד שמוש מלת „עַד״ — וואֶהרענד, пока: עוד זה מדבר וזה בא (איוב, א׳, י״ז), עוֹדָם מדברים עמו וסריסי המלך הגיעו (אסתר, וי״ו, י״ד), עד כל־ימי הארץ זרע וקציר וגו׳ ויום ולילה לא ישבתו (בראשית, ח׳, כ״ב) — שעורו כל־זמן שתהיה הארץ במציאות, לא ישבתו לא זרע ולא קציר וכו׳. — ובקשור עם אותיות־השמוש: בְּעוֹד שלשת ימים (בראשית, מ׳, י״ג) — בתוך המשך שלשת ימים — איננערהאלב. בְּעוֹד הילד חי (ש״ב, י״ב, כ״ב). — ובמובן קודם לשעור המוגבל: הן עוֹד היום גדול (בראשית, כ״ט, ז׳) — עוד הרבה שעות ביום, עוד ימשך היום הרבה. — וכן: עוד היום בנב לעמד (ישעיה, יו״ד, ל״ב); באה השמש בְּעוֹד יומם (ירמיה, ט״ו, ט׳) — ווען עס נאָך טאגע איסט. ותקם בְּעוֹד לילה (משלי, ל״א, ט״ו); בְּעוֹד היום (ש״ב, ג׳, ל״ה) — זמן הרבה קודם בוא היום. — ובכנוי: אזמרה לאלהי בְּעוֹדִי (תהלים, קט״ו, ג׳) — כל־זמן שאנכי במציאות — זאָלאנגע איך נאָך בין, пока я живъ — והקודם. „אהללה ה׳ בְּחַיָּי״. — הן בְּעוֹדֶנִּי חי (דברים, ל״א, כ״ז), בְּעוֹדָהּ בכפו יבלענה (ישעיה, כ״ח, ד׳) — אלס זיא נאָך, пока она еще — וביחס המ״ם: מֵעוֹדִי עד־היום הזה (בראשית, מ״ח, ט״ו) — מן הזמן שאני במציאות. — מֵעוֹדְךָ עד היום הזה (במדבר, כ״ב, ל׳) — מיום שאתה, אדוני, רוכב עלי. — ובמשנה: כדי שישורו מִבְּעוֹד יום (שבת, א׳, ה׳). ובא גם להגבלת זמן בדיוק: כי לימים עוד שבעה (בראשית, ז׳, ד׳). — ב) בענין השנות פעולה כמה פעמים — ווידערום, אבערמאַלס, опять, еще разъ: וידע האדם עוד את־אשתו (שם, ד׳, כ״ה), ותרץ עוד אל־הבאר (שם, כ״ד, כ׳). ובחבור עם שם־המספר: וישלח עוד שנית (ש״ב, י״ר, כ״ט). ועם מלת־השלילה בא למעט הקודם: ולא יכרת כל־בשר עוד ממי המבול (בראשית, ט׳, י״א). ועם הפעל יסף: לא־אֹסִף לקלל עוד (בראשית, ח׳, כ״א), ולא־יספה שוב־אליו עוד (שם, שם, י״ב), לא־אֹסף עוד ראות פניך (שמות, יו״ד, כ״ט). לא יעקב יאמר עוד שמך, כי אם־ישראל (בראשית, ל״ב, כ״ט) — לדעת רבינו חננאל, ענינו כמו „לְבַד״: לא יעקב לבד, כי אם גם ישראל. — וכן: לא־יאמרו עוד ארון ברית ה׳ (ירמיה, ג׳, ט״ז) — ענינו „לְבַד״, והטעם: לא יתפארו בארון ברית ה׳ בלבד, שהוא מקום שרית השכינה לבדו, כי יקראו גם לירושלים כסא ה׳. — ובא: ג) במובן תוספת על־השעור: ויבך על־צואריו עוד (בראשית, מ״ו, כ״ט) — נאָך זעהר לאנגע, еще долго. כי לא על־איש ישים עוד (איוב, ל״ד, כ״ג) — שולל שלילה גמורה — ניעמאלס, ניממערמעהר, никогда — ועל־המעט יבוא: ד) להגבלת שעור תוספת המרחק: ויהי עוד כברת־הארץ לבוא אפרתה (בראשית, ל״ה, ט״ז), וכן: בְּעוֹד כברת־ארץ (שם, מ״ה, ז׳). וכמו־כן — בתוספת.

במות המספר: עוֹד מִי לְךָ פה (שם, י״ט, י״ב) — נאָך יעמאַנדען, еще кого-то.
עוֹד שאר הקטן (ש״א, ט״ז, י״א); ומזה — בשלילה: אֵין עוֹד (דברים, ד׳, ל״ט) — אין עוד אחר. — ובמשנה: חמשה — פטורים; חמשה וְעוֹד — חייבין (עדיות, א׳, ב׳). ובא: ששה עשרונות ועדוין (מנחות, ז׳, ב׳) — איבערשוּסס, излишекъ — ובתוספת האיכות: תן לחכם ויחכם עוֹד (משלי, ט׳, ט׳) — נאָך מעהר. — ומצוי הרבה במשנה: „וְלֹא עוֹד, אֶלָּא״... — תוספת דבר חדש: לא זה בלבד, אלא גם זה.

עוד, פ״י, עיקרו — חבור וקשור, ומזה, פ״א במקרא, בפיעל ע״ד השלמים: חבלי רשעים עִוְּדֻנִי (תהלים, קי״ט, ס״א) — יש מפרשים אותו: הִקיפוני — פֿעסט אומשליעססען, окружать, обхватывать — וי״מ מענין „יאכל עַד״, — שללוני, בזזוני. — ורחוק. — ורוב שמושו בבנין

הפעיל: א) קשור וחבור, במובן המוסרי, — פֿערבינדען, связывать: כי ה׳ הֵעִיד בינך ובין אשת נעוריך (מלאכי, ב׳, י״ד) — הוא עשה קשור וחבור, כרת ברית בינך ובין אשת נעוריך. — ומקביל לזה מליצת: „והיא חברתך ואשת בריתך״. ומזה: ב) הערכת דבר לדבר לדמותו לדבר אחד ולהשוות לו — געגענאיבערשטעללען, פֿערגלייכען, противопоставить, сравнить: מה־אֲעִידֵךְ מה אֲדַמֶּה־לָּךְ (איכה, ב׳, י״ג) — והכפל: „מה אַשְׁוֶה־לָּךְ״. ומזה: ג) שַׂוֵּה דבר לנגד עינינו במובן תוכחה, הַתְרָאָה, כלומר: רְאֵה, כי רעה נגדך אם תעשה הדבר הזה — פֿאָרשטעללען, ווארנען, וכעין שיאָמר בלשון רוסית: поставить на видъ — וגם: предостеречь — וקשורו ביחס הבי״ת: הָעֵד הֵעִד בָּנוּ האיש (בראשית, מ״ג, ג׳), וְאָעִידָה בָךְ — אלהים אלהיך אנכי (תהלים, נ׳, ז׳), הָעֵד הַעִדֹתִי באבותיכם (ירמיה, י״א, ז׳), וַתָּעַד בהם להשיבם (נחמיה, ט׳, כ״ט), וַיָּעַד ה׳ בישראל (מ״ב, י״ז, י״ג). ובזולת הקשר: אדברה וְאָעִידָה (ירמיה, ו׳, י׳), וָאָעִיד ביום מכרם ציד (נחמיה, י״ג, ט״ו) — ולדעת הראב״ע, ענינו כמו: ואעיד בם. — ומזה: ד) הזמנת מי־שהוא בעת ההוכחה וההתראה — בכַוָּנה, שלא יוכל להכחיש, — צייגען נעהמען, ставить свидѣтелей — ובזה קרוב השרש הזה לשרש יעד: הַעִידֹתִי בכם היום את־השמים ואת־הארץ (דברים, ד׳, כ״ו; ל׳, י״ט), וְאָעִידָה בם את־השמים ואת־הארץ (שם, ל״א, כ״ח); ובמובן הזמנת אנשים לקיים דבר: וְאָעִידָה לי עדים נאמנים (ישעיה, ח׳, ב׳), וְהָעֵד עדים (ירמיה, ל״ב, כ״ה). וביחס אל הגדת העֵדים מה שראו בעיניהם — צייגניסס אַבלעגען, געגען יעמאַנדען צייגען, свидѣтельствовать, выступить свидѣтелемъ противъ кого-то: וִיעִדֻהוּ לאמר ברכת אלהים ומלך (מ״א, כ״א, י׳), וַיְעִדֻהוּ אנשי הבליעל (שם, שם, י״ג); וע״ד המליצה: ועין ראתה וַתְּעִידֵנִי (איוב, כ״ט, י״א). ובא: מי כמוני ומי יְעִידֶנִּי (ירמיה, מ״ט, י״ט) — כולל גם הוראת הפעל יעד, — הזמנה והעדאה. — ובמשנה: רבי חנינא סגן־הכהנים הֵעִיד ארבעה דברים (עדיות, ב׳, א׳), הֵעִיד רבי יהושע בן־בתירא על דם נבלות שהוא טהור (שם, ח׳, א׳).

הָהפעל, — היות מוּתְרֶה או היות מזומן ומוכח — געוואָרנט ווערדען, בעשטיממט, אנגעגעבען ווערדען, быть внушаемо, предостерегаемо: וְהוּעַד בִּבְעָלָיו (שמות, כ״א, כ״ט) — השור הותרה ע״י הבעלים. — ויתכן, שהוא פעל סתמי: נעשתה התראה בבעלים. — ובמשנה: חמשה תמים וחמשה מוּעָדִים (ב״ק, א׳, ד׳), הבהמה אינה מוּעֶדֶת לא ליגח ולא ליגוף וכו׳; השן מוּעָד לאכול את הראוי לו (שם), — השתמשו בו בהוראת יעוד וזמון.

עֵד א) ת׳, — למה שהוא לנוכח ולנגד מעשה שנעשה, להעיד אחרי־כן — צייגע, свидѣтель: והוא עֵד

או ראה או ידע (ויקרא, ה׳, א׳), עֵד אחד (דברים, י״ז, ו״ו), עֵד שקר (שמות, ב׳, ט״ו), עֵד־חמס (דברים, י״ט, ט״ז), עֵד אמונים (משלי, י״ד, ה׳), עֵד אמת (שם, שם, כ״ה), עֵד כזבים (שם, כ״א, כ״ח), עֵד שקרים (שם, י״ט, ה׳), שני עֵדים או שלשה עֵדים (דברים, י״ז, ו״ו), עֵדֵי־שקר (תהלים, כ״ז, י״ב), עֵדֵי חמס (שם, ל״ה, י״א). ובהשאלה: הגל הזה עֵד ביני ובינך (בראשית, ל״א, מ״ח), וְעֵד בשחק נאמן (תהלים, פ״ט, ל״ח), עֵד הגל הזה וְעֵדָה המצבה (בראשית, ל״א, נ״ב). ומזה: ב) סימן ואות: כי עֵד הוא בינינו (יהושע, כ״ב, כ״ז), ובא נרדף עם השם „אות״: והיה לְאוֹת וּלְעֵד לה׳ צבאות (ישעיה, י״ט, כ׳), ותקמטני לְעֵד היה (איוב, ט״ז, ח׳). — ג) מוכיח, מזהיר ומלמד להועיל — וואַרנער, לעהרער, предостерегатель, учитель: הן עֵד לאומים נתתיו (ישעיה, נ״ה, ד׳) — והכפל: „נָגִיד וּמְצַוֵּה״. ד) במובן שם־הפעולה: 1) העדאה — צייגניסס, свидѣтельство: לא תענה ברעך עֵד שוא (דברים, ה׳, י״ז), והנה עֵד־שקר העד (שם, י״ט, י״ח), למען תהיה לי השירה הזאת לְעֵד בבני ישראל (דברים, ל״א, י״ט), וענתה השירה הזאת לפניו לְעֵד (שם, שם, כ״א). וברבוי: יתנו עֵדֵיהֶם ויצדקו (ישעיה, מ״ג, ט׳). ומזה: 2) אות וראיה — בעווייז, доказательство: תחדש עֵדֶיךָ נגדי (איוב, יו״ד, י״ז) — תביא מעת לעת ראיות הדשות, כי חייב אני לפניך. (ועיין בסמוך). ויתכן, שהוא בענין אזהרה, תוכחה במובן פורעניות — צורעכטוויזונג, צינטיגונג, порицаніе и наказаніе.

עֵדָה, שם — אזהרה ולמוד — וואַרנונג, בעלעהרונג, предостереженіе, наука, увѣщеваніе — ולא נמצא כי אם בלשון־רבים, והתיחד לתורת ה׳: אלה הָעֵדֹת והחקים והמשפטים (דברים, ד׳, מ״ה) — ותרגומו: סַהֲדְוָתָא. — וְעֵדֹתִי זו אלמדם (תהלים, קל״ב, י״ב) — במובן שם־הקבוץ. — שמרתי פקודיך וְעֵדֹתֶיךָ (שם, קי״ט, קס״ח); ובא על התורה בכלל: כי עֵדֹתֶיךָ נצרתי (שם, שם, כ״ב), אשרי נצרי עֵדֹתָיו (שם, שם, ב׳), לנצרי בריתו וְעֵדֹתָיו (שם, כ״ה, יו״ד); ובוי״ו־הרבוי: מצותיך עֵדְוֹתֶיךָ וחקיך (דהי״א, כ״ט, י״ט), בדרך עֵדְוֹתֶיךָ ששתי (תהלים, קי״ט, י״ד), דבקתי בְעֵדְוֹתֶיךָ (שם, שם, ל״א). ובא: עֵדֹתֶיךָ נאמנו מאד לביתך נאוה קדש (שם, צ״ג, ה׳) — רש״י פירש: „עֵדֹתֶיךָ, — שהעידו והבטיחו לביתך, שהוא נאוה קדש, — נאמנים הם״. ולדעת המבאר, ענינו: „גבורות ה׳ בעולמו, המעידות על עצם יכלתו״. והנראה, שגם זה בהוראת „תּוֹרָה״, — וכעין שנאמר: עֵדוּת ה׳ נאמנה (שם, י״ט, ח׳) — והטעם: שאחרי שהזכיר גבורות הש״י בחקי־הטבע, סיים בשבח התורה, שהיא גם בכלל מעשי־ידיו הקיימים ונאמנים. — וזה ע״ד מליצת השיר י״ט, שמתחיל בספור גבורות הש״י בשמים — ומסיים בשבח התורה: תורת ה׳ תמימה וכו׳.

עֵדוּת, שם, — כעין הקודם. לפי המוסכם, הוא מגזרת השם עֵדָה, עֵדֹת, בהוראת אזהרה, תּוֹרָה — לעהרע, внушеніе, ученіе, законъ — ובא על משקל פְּלוּת. ובעל „הרכסים לבקעה״ טוען על־זה, שאין משקל זה (פְּלוּת) ממשקלי לרד״ק, כי אם מלשון־המשנה, ואומר שהוא משרש עדה, במובן עֲדִי — קשוט ותכשיט, — תאר מליצי אל הלוחות. (עיין „הרכסים לבקעה״, שמות, כ״ה, כ״א). והנראה לנו, שהוא מהוראת חבור וקשור, שיש במשמע השרש הזה, ובמובן המוסרי — התקשרות בין הקב״ה ובין ישראל, בְּרִית — בונד, союзъ — והתיחד השם הזה בתחלה לשני הלוחות ונקראו: לֻחֹת הָעֵדֻת (שמות, ל״א, י״ח), כמו שנקרא גם־כן הָאָרוֹן: ארון בְּרִית ה׳ (דברים, יו״ד, ח׳), ארון הברית (יהושע, ג׳, ו״ו); וכן נקראו

הלוחות בשם „עֵדֻת״ סתם: ואל הארון תתן את־הָעֵדֻת (שמות, כ״ה, כ״א), לפני הָעֵדֻת למשמרת (שם, ט״ז, ל״ד), משכן הָעֵדֻת (שם, ל״ח, כ״א), לאהל הָעֵדֻת (דה״ב, כ״ד, ו׳״ו). וע״ד המליצה בא השם הזה לכלל התורה כולה, ע״ד השם „בְּרִית״: עֵדוּת ה׳ נאמנה (תהלים, י״ט, ח׳), ויקם עֵדוּת ביעקב (שם, ע״ח, ה׳) — והכפל: „וְתוֹרָה שָׂם בישראל״. עֵדוּת ביהוסף שָׂמוֹ (שם, פ״א, ו׳״ו). ובא: עֵדוּת לישראל (שם, קכ״ב, ד׳). — פירוש המפרשים ידוע; ולדרכנו, ענינו בהוראתו הראשונה — חִבּוּר וְקִשּׁוּר, ומוסב על ירושלים, שהיא קֶשֶׁר ואֲגֻדָּה לחבר את־כל־ישראל חבור אחד, — ומסכים אל האמור שם עליה מקודם: „כעיר שֶׁחֻבְּרָה לָּה יחדו, ששם עלו שבטים שבטי־יה״, — פֿעראייניגונג, единеніе, соединеніе — ובא: ויתנו עליו את־הנזר ואת־הָעֵדוּת (מ״ב, י״א, י״ב; דה״ב, כ״ג, י״א) — רש״י פירש: „ספר־התורה״. אבל לשון „ויתנו עליו״ אינו מתישב לפירושו. (ועיין עדות בשרש עדה).

עֵדוּת, במשנה, — הגדת־עדים — ציינענאויסזאגע, показаніе свидѣтелей: כל עֵדוּת שאין האשה כשרה לה (ראש־השנה, א׳, ח׳), אם נמצאו דבריהם מכוונים, עֵדוּתָן קיימת (שם, ב׳, ו׳״ו). — ונמצא השם „עֵדוּת״ בראש שני מזמורי־תהלים מְחֻבָּר לשם אחר: למנצח על־שׁוֹשַׁן עֵדוּת (תהלים, ס׳, א׳), למנצח אל־שֹׁשַׁנִּים עֵדוּת לאסף (שם, פ׳, א׳) — והוא שם למין נגון, שאינו ידוע לנו. — והסברות בזה רחוקות.

תְּעוּדָה, ש״נ: א) אַזְהָרָה, הַתְרָאָה — ווארנונג, предостереженіе: צוֹר תְּעוּדָה (ישעיה, ח׳, ט״ז), — והכפל: „חתום תּוֹרָה בלמֻדָי״, — ומוסב אל נבואת־התוכחה, שנבא ישעיה. — וכן: לְתוֹרָה וְלִתְעוּדָה (שם, שם, כ׳) — נמשך אל הקודם: „בעד החיים אל המתים״. — ב) קִיּוּם וְאִשּׁוּר דבר מקנה וקנין — בעשטעטיגונג, подтвержденіе: וזאת הַתְּעוּדָה בישראל (רות, ד׳, ז׳).

הַעֲדָאָה, בגמרא, — הגדת־עדים. הַעֲדָאַת עדים (ב״מ, ג׳, ב׳). ובענין הַתְרָאָה: יש הַעֲדָאָה לצרורות או אין הַעֲדָאָה לצרורות (ב״ק, י״ה, ע״ב).

עוּדָה, בגמרא: הניח עליה עוּדָה של שקין פסלה (סוטה, מ״ו, ע״א) — פירש הערוך: „מאחר שמניחין אוכף על הפרה אוגדין אותה באגד שלה וכו׳ ומניחין שקין של משאוי עליה, וכו׳. וכן פירש גאון מר, למה קורין אותה „עודה של שקין״? על־שם מְעוֹדֵד ענוים. — עכ״ל. — וכונת הגאון, שהפעל עודד, עיקרו — קשור, שיש במשמעו הזוק ואמוץ.

עָוָה, פעו״י, הקל, עומד, עיקרו — עִקּוּם ועקלקול, (והפוכו — ישר), במובן המוסרי — קריממען, בייגען, פֿערקעהרט האנדעלן, искривлять свой путь: לֹא על המלך לבדו עָוְתָה ושתי המלכה (אסתר, א׳, ט״ז), חטאנו וְעָוִינוּ, הרשענו ומרדנו (דניאל, ט׳, ה׳) — חטא בזדון.

הנפעל, — היות עקום ומתחלחל מצער וכאב — זיך קריממען, ווינדען, кривиться, корчиться: נַעֲוֵיתִי שחותי עד־מאד (תהלים, ל״ח, ז׳), נַעֲוֵיתִי מִשְּׁמֹעַ (ישעיה, כ״א, ג׳) — ורש״י פירש: חולי הוא, הקרוי „עֲוִית״ בלשון־חכמים — קראמפף, судороги (עיין עֲוִית). ובחבור עם שם „לֵב״: וְנַעֲוֵה לֵב יהיה לבוז (משלי, י״ב, ח׳) — כמו: לב עקש ופתלתל — פֿערקעהרט, פֿערשטאָרט זיין, — кривой, безпутный — ובא: בן נַעֲוַת המרדות (ש״א, כ׳, ל׳) — עקשות של מרידה.

הפיעל, יוצא, במובן הטבעי, — עקום וקלקול — פֿערדרעהען, צערשטאָרען, искривлять, извращать: נתיבתי עִוָּה

(איכה, ג׳, ט׳), וְעִוָּה פניה והפיץ ישביה (ישעיה, כ״ד, א׳). ובלשון־חכמים: עִוִּים – שֶׁעִוּוּ את־מקומם, שֶׁעִוּוּ לאלהות הרבה (וי״ג: שאוו) (חולין, ס׳, ע״ב).

ההפעיל, יוצא, — במובן המוסרי — קרימטען, בייגען, פערדערבען, извращать: את אשר הֶעֱוָה עבדך (ש״ב, י״ט, כ׳), וישר הֶעֱוֵיתִי (איוב, ל״ג, כ״ז), כי הֶעֱווּ את־דרכם (ירמיה, ג׳, כ״א), הֶעֱוִינוּ הרשענו (תהלים, ק״ו, ו״ו), חטאנו וְהֶעֱוִינוּ רשענו (מ״א, ח׳, מ״ז), חטא בזדון. — המקור: הַעֲוֵה נִלְאוּ (ירמיה, ט׳, ד׳) — מרבים להעוה עד להלאות את־עצמם. — אשר בְּהַעֲוֺתוֹ והכחתיו (ש״ב, ז׳, י״ד).

עַוָּה, ש״נ, — שממון, השחתה — צערשטארונג, פערוויסטונג, опустошеніе, раззореніе: עַוָּה עַוָּה עַוָּה אשימנה (יחזקאל, כ״א, ל״ב).

עָוֹן, ש״ז: א) עִקּוּם ועוות יושר משפט — פערקערטהייט, זינדע, проступокъ, вина — ודומה בהוראתו לשם „אָוֶן״, בין אדם לחברו: ואם יש בי עָוֹן (ש״א, כ׳, ח׳), אל יחשב לי אדני עָוֹן (ש״ב, י״ט, כ׳). ורבו — בין אדם למקום: ולא־ישאו עָוֹן ומתו (שמות, כ״ח, מ״ג), ונרדף עם פשע וחטאה: נֹשֵׂא עָוֹן וָפֶשַׁע וְחַטָּאָה (שם, ל״ד, ז׳) — חז״ל הבדילו ביניהם ואמרו: עֲוֺנוֹת — אלו זדונות; פְּשָׁעִים — אלו מרדים; חֲטָאִים — אלו שגגות (יומא, ל״ה, ע״ב); ואולם עיקר הבדלם מונח בגזרתם. — ובא: לא ימצאו־לי עָוֹן אשר־חֵטְא (הושע, י״ב, ט׳). ובא בסמיכות אל עושה־העון: עֲוֺן האמרי (בראשית, ט״ו, ט״ז), עֲוֺן הָעֵדָה (ויקרא, יו״ד, י״ז); וכן — ביחוס אל הנושא, שעוו כנגדו: עֲוֺן הַמִּקְדָּשׁ (במדבר, י״ח, א׳) — העון שהעוו כנגד קדשת המקדש. — עֲוֺן כהנתכם (שם); וכן — ביחס אל עצם העון: בַּעֲוֺן בצעו (ישעיה, נ״ז, י״ז), בַּעֲוֺן אשר־ידע כי־מקללים להם בניו (ש״א, ג׳, י״ג), והשיאו אותם עֲוֺן אשמה (ויקרא, כ״ב, ט״ז); בְּעֵת עֲוֺן קֵץ (יחזקאל, כ״א, ל״ד, ל״ד; ל״ה, ה׳) — רש״י פירש: בעת נתמלאה הסאה והגיע העון האחרון, הממלא את־הסאה. (ועיין בסמוך). ועל־המעט — בשני ווי״ן: עֲוֺון עבדך (דהי״א, כ״א, ח׳). ובא: הן־בְּעָוֺון חוללתי (תהלים, נ״א, ז׳) — וענינו: חסרון — פעהלער. — והכפל: „ובְחֵטְא יחמתני אמי״. — מה־עשיתי מה־עֲוֺנִי ומה חטאתי (ש״א, כ׳, א׳), ומה עֲוֺנֵנוּ ומה חטאתנו (ירמיה, ט״ז, יו״ד). הרבוי — בל״נ, ואולם בנטיה יש שיבוא גם בל״ז: וכל־עֲוֺנֹת בני ישראל (ויקרא, ט״ז, כ״א), עֲוֺנוֹת נעורי (איוב, י״ג, כ״ו); עֲוֺנוֹת חֶרֶב (שם, י״ט, כ״ט) — עונות, שמשפטם משפט־מות. — כי עֲוֺנֹתַי עברו ראשי (תהלים, ל״ח, ה׳), ואין־קץ לַעֲוֺנֹתֶיךָ (איוב, כ״ב, ה׳) אם עֲוֺנֵינוּ ענו בנו (ירמיה, י״ד, ז׳), מרב עֲוֺנֶיךָ בעול רכלתך (יחזקאל, כ״ח, י״ח). ונקשר עם פעלים שונים; עם הפעל נשא יבוא לשני ענינים: בבחינת עושה־העון, ענינו — סבילת העון — שולד טראגען, понесть вину: תִּשָּׂא את־עֲוֺנָהּ (במדבר, ה׳, ל״א), עֲוֺנָם יִשָּׂאוּ (ויקרא, כ׳, י״ט); ובבחינת מי שעוו לו — מחילת־העון — דיא זינדע פערגעבען, прощать вину: נֹשֵׂא עָוֹן ופשע (שמות, ל״ד, ז׳), (ועיין נשא), ובמובן זה יבוא גם הפעל כפר: והוא רחום יְכַפֵּר עָוֹן (תהלים, ע״ח, ל״ח), אם־יִתְכַּפֵּר עֲוֺן בית־עלי (ש״א, ג׳, י״ד); סְלַח־נא לַעֲוֺן העם הזה (במדבר, י״ד, י״ט), וכן: הַעֲבֶר־נא את־עֲוֺן עבדך (ש״ב, כ״ד, יו״ד), כַּבְּסֵנִי מֵעֲוֺנִי (תהלים, נ״א, ד׳), וּמֵעֲוֺנִי לא תְנַקֵּנִי (איוב, יו״ד, י״ד). ולהפך: פֹּקֵד עֲוֺן אבות (במדבר, י״ד, י״ח), לְהַזְכִּיר את עֲוֺנִי (מ״א, י״ז, י״ח), ואל־לעד תזכר עָוֹן (ישעיה, ס״ד, ח׳), אל־יַחֲשָׁב־לי אדני עָוֹן (ש״ב, י״ט, כ׳), וכדומה. — ובבחינת סבילת ענש על־העון — נאמר: פן־תִּסָּפֶה בַּעֲוֺן העיר (בראשית, י״ט, ט״ו),

גַּוְ׳ז בַּעֲוֹנוֹ (יהושע, כ״ב, כ׳), יִמַּקּוּ בַּעֲוֹנָם (ויקרא, כ״ו, ל״ט), וַתְּמוּגֵנוּ ביד־עֲוֹנֵנוּ (ישעיה, ס״ד, ו׳׳ו). ובא: לְמִכְשׁוֹל עָוֹן (יחזקאל, מ״ד, י״ב) — דבר הגורם לעון, שנכשלים בו וחוטאים. — בְּלִי עָוֹן ירצון (תהלים, נ״ט, ה׳) — מבלי אשר שום עון בי — אָהנע שולד, безъ вины. — ולדעת קצת מפרשים, יכלול: ב) גם את מושג גמול העון — שטראפֿע, наказаніе — ומזה: גדול עֲוֹנִי מנשׂוֹא (בראשית, ד׳, י״ג), תְּנָה־עָוֹן עַל־עֲוֹנָם (תהלים, ס״ט, כ״ח), פֶּן־תִּספה בַּעֲוֹן העיר (בראשית, י״ט, ט״ו). ואינו מוכרע. — ובא במובן צרה, אֵיד — אונהייל, אונגליקק, несчастіе: אם־יִקְרֵךְ עָוֹן בדבר הזה (ש״א, כ״ח, יו״ד), וּמְצָאָנוּ עָוֹן (מ״ב, ז׳, ט׳). ולדעת קצת, בא גם בחילוף וי״ו ביו״ד: זאת עֵינָם בכל־הארץ (זכריה, ה׳, ו׳׳ו). עיין עין.

עֲוָיָה, ארמית, = עוֹן בעברית — זינדע, грѣхъ: וַעֲוָיָתָךְ במחן ענין (דניאל, ד׳, כ״ד). ומצוי הרבה בתרגומים.

עִוְעָה, שׁם, — לא נמצא כי אם פ״א ברבוי, — בלבול ושעמום — פֿערווירונג, замѣшательство: ה׳ מסך בקרבה רוח עִוְעִים (ישעיה, י״ט, י״ד).

עֲוִית, בגמרא, שׁם, — מין חֳלִי, שמעקם ומחלחל את־הגוף — קראמפֿף, судороги: למה נקרא שמם עַוִים? שכל הרואה אותם אוחזתו עֲוִית (חולין, ס׳, ע״ב), המשמש מטתו מעומד אוחזתו עֲוִית (גיטין, דף ע׳, ע״א).

עַוָּא, שע״פ, — שם מדינה מן המדינות אשר כבשו מלכי־אשור; וכנראה — בארם־נהרים (מ״ב, י״ז, כ״ד), ועל־שמה נקראו בני המדינה: עַוִּים (שם, שם, ל״א).

עִוָּה, שע״פ, — מדינה: איה אלהי ספרוים, הנע וְעִוָּה (שם, י״ח, ל״ד) — וכנראה, שהיא המדינה הנקראת עַוָּא.

עַוִּים, שע״פ: א) אֻמה קדמוניה, אשר ישבה בחצרים עד־עזה (דברים, ב׳, כ״ג), (ועיין יהושע, י״ג, ג׳). — ב) עיר בנחלת שבט בנימן (שם, י״ח, כ״ג).

עֲוִית, שע״פ, — עיר קדומה, עירו של הֲדַד בֶּן־בְּדַד מלך־אדום (בראשית, ל״ו, ל״ה).

עוּז, פעו״י, קרוב לשרש עוש, חוש.
הקל, ענינו — ניסה להמלט — פֿליכטען, ענטאיילען, убѣжать, спасаться бѣгствомъ — פ״א במקרא: לָעוּז בְּמָעוֹז פרעה (ישעיה, ל׳, ב׳), — תמורת לָעוּז, במלאפו״ם, — ענינו: לנוס ולהסתר במעוז פרעה. — והוא לשון נופל על־לשון, כי השם „מָעוֹז“ הוא מן הכפולים ובמובן חוזק. — והפעל מושך אחריו יחס הבי״ת, ע״ד שמושו בלשון ערבית. (גיזיניוס, פֿירסט). והוא ע״ד הפעל רוץ: בּוֹ־יָרוּץ צדיק ונשגב (משלי, י״ח, יו״ד).

ההפעיל, כעין הקל: א) במובן עומד — ניסה להמלט — פֿליכטען, убѣжать: הָעִיזוּ אל־תעמדו (ירמיה, ד׳, ו׳׳ו), הָעִזוּ בני בנימן (שם, ו׳׳ו, א׳). — ב) יוצא — הנסה, הברחה — איילענד פֿארטשאפֿען, поспѣшно сгонять: שלח הָעֵז את־מקנך (שמות, ט׳, י״ט) — ובענין זה נאמר שם להלן: הֵנִיס את־עבדיו (שם, שם, כ׳), ישבי הַגֵּבִים הֵעִיזוּ (ישעיה, יו״ד, ל״א) — הניסו את־רכושכם ואת־מקנכם. (עיין גבים). וי״מ במובן עומד: מלטו נפשכם. (ועיין עזז).

עוּט, פ״י, (קרוב אל חוש, עוש), עיקרו — פריצה נחוצה ברב־כח — לאָזשטירמען: וַיַּעַט העם אל השלל (ש״א, י״ד, ל״ב), — והכתיב: וַיַּעַשׂ. — וכנראה, שכן היה לפני רש״י בקרי, ופירשו מלשון עיט, והכתיב גם הוא משרש עוש. — וכן: וַתַּעַט אל השלל (שם, ט״ו, י״ט) — י״א, שהוא בהפעיל. וכנראה, שהוא מן הקל; ובא בשני פתחי״ן, מפני העי״ן הגרונית. — ומזה: וַיַּעַט בהם (שם,

כ"ה, י"ד) — רש"י פירשו: אפרחינון במלין, לשון עיט (בראשית, ט"ו, י"א)—וועגשאפפען, отогнать — וי"מ במובן נערה ונזיפה — העפטיג אנפאהרען, (ועיין עטה). рынуться, броситься на...

עַיִט, שע"ב, —מין עוף הדורס, שמעופף ברב כח ונחיצות להתנפל על טרפו, — גייער, коршунъ: וירד הָעַיִט על הפגרים (בראשית, ט"ו, י"א) — בטעם שם-קבוץ. — נתיב לא ידעו עָיִט (איוב, כ"ח, ז'); הַעַיִט צָבוּעַ נחלתי לי, הַעַיִט סביב עליה (ירמיה, י"ב, ט') — רש"י פירש: „עוף צבוע מגואל בדם". וכן פירשו שאר המפרשים. והרשד"ל פירש: צבוע, מלשון אֶצְבַּע — שיש לו אצבעות חזקות לטרוף טרף. — ושעור הכתוב, לדעת המפרשים, שהשם „העיט" הכפול הוא בטעם תמיהה ושניהם בפת"ח. ולדעת הרשד"ל, השני הוא בטעם הידיעה, והה"א ראוי להיות נקוד בקמ"ץ; והטעם — שאחרי ששאל בתמיהה: „העיט צבוע נחלתי לי" והחליט, שכן הוא, הוסיף לאמר: אחרי שהיא נהפכה לעיט — ראוי שיבוא העיט עליה. — ובסמיכות: יעזבו יחדו לְעֵיט הרים (ישעיה, י"ח, ו"ו). ובא: לְעֵיט צפור כל כנף (יחזקאל, ל"ט, ד') — שעורו: לְעַיִט ולצפור כל כנף. — וע"ד המליצה: קרא ממזרח עַיִט (ישעיה, מ"ו, י"א) — לדעת י"מ, בא ע"ד מליצת-השיר כנוי לְנֶשֶׁר ומשל בו את-כּוֹרֶשׁ, שהיה מוליך לפני מחנהו נשר-זהב בראש רומח. (עיין באור הרשד"ל). ור' מנחם בן-סרוק פירש: מלשון עֵטָא בארמית—ראטה, совѣтъ— מסכים עם הכפל: „מארץ מרחק איש עֲצָתִי".

עָוַל, פ"י, מיסוד של עוה, ודומה לשרש אול, הֶבֶל, בהוראת עות, עקום ועקלקל, במובן המוסרי — פערדרעהען, פערקעהרט האנדלען, — перекрутить, совершать беззаконіе

ובא בבנין פיעל: בארץ נכחות יְעַוֵּל (ישעיה, כ"ו, יו"ד), מכף מְעַוֵּל וחומץ (תהלים, ע"א, ד') — פרעפלער, זינדער, преступникъ, грѣшникъ.

עַוָּל, תאר, — מְעַקֵּשׁ, מְעַוֵּת דרכיו, חוטא, רשע—פערקעהרטער, זינ-דער, преступникъ, беззаконникъ: אלה משכנות עַוָּל (איוב, י"ח, כ"א), ולא-יודע עַוָּל בשת (צפניה, ג', ה'), ואשברה מתלעות עַוָּל (איוב, כ"ט, י"ז), הלא-איד לְעַוָּל (שם, ל"א, ג') — והכפל: „וְנֵכֶר לְפֹעֲלֵי אָוֶן". — ומתקוממי כְעַוָּל (שם כ"ז, ז') — והקודם: „יהי כְרָשָׁע איבי".

עֲוִיל, — כהקודם — פרעפלער: יסגירני אל אֶל-עֲוִיל (שם, ט"ז, י"א)— ולדעת חז"ל במדרש, הוא כנוי אל הַשָּׂטָן (ב"ר, פ' נ"ו; שמו"ר, כ"א). (ועיין חבר).

עָוֶל, שם, — מעשה הַמְעַוֵּל — אונגע-רעכטיגקייט, אונרעכט, беззаконіе, несправедливость: לא תעשו עָוֶל במשפט (ויקרא, י"ט, ט"ו), אֵל אמונה ואין עָוֶל (דברים, ל"ב, ד') — שעורו: ולא אֵל-עָוֶל. — וְהִתְעִיבוּ עָוֶל (תהלים, נ"ג, ב') — עשו עול עד לתועבה.— תִּשְׁפְּטוּ עָוֶל (שם, פ"ב, ב') — תשפטו משפט-עול; או שבא במובן תאר-הפעל.—ובא: בְּעָוֶל רכלתך (יחזקאל, כ"ח, י"ח) — ע"ד הסמיכות. — ובכנוי: בְּעַוְלוֹ אשר-עשה (שם, י"ח, כ"ו).

עַוְלָה, ש"נ, — כהקודם — אונגעועטצליכ-קייט, אונרעכט, беззаконіе, неспра-ведливость: אל-תהי עַוְלָה (איוב, ו"ו, כ"ט), היש בלשוני עַוְלָה (שם, ו"ו, ל'), ואל-תשכן באהלך עַוְלָה (שם, י"א, ד'), פָּעַלְתָּ עַוְלָה (שם, ל"ו, כ"ג), בעשי עַוְלָה (תהלים, ל"ז, א'), לא יעשה עַוְלָה (צפניה, ג', ה'). וע"ד המליצה: איש שֹׁתֶה כמים עַוְלָה (איוב, ט"ו, ט"ז), ובן-עַוְלָה לא יעננו (תהלים, פ"ט, כ"ג), מאיש מרמה וְעַוְלָה (שם, מ"ג, א'), זורע עַוְלָה יקצר-אָוֶן (משלי, כ"ב.

ח'), כל-עַוְלָה קפצה פיה (תהלים, ק"ז, מ"ב). ובדבור-המליצה — עַוְלָתָה (ע"מ אֵימָתָה): צורי ולא עַוְלָתָה בו (שם, צ"ב, ט"ז), חרשתם רשע, עַוְלָתָה קצרתם (הושע, יו"ד, י"ג), לא-ישלחו הצדיקים בְּעַוְלָתָה ידיהם (תהלים, קכ"ה, ג').

עֹלָה, — מעין הקודם! — בנוח הוי"ו: אף בלב עולֹת תפעלון (שם, נ"ח, ג'), יחפשו עוֹלֹת (שם, ס"ד, ז'). ומזה, לדעת תיב"ע: שנא גזל בְּעוֹלָה (ישעיה, ס"א, ח'). (ועיין עולה בשרש עלה). ובתוספת תי"ו: וְעֹלָתָה קפצה פיה (איוב, ה', ט"ז).

עַלְוָה, ש"נ, — כהקודם, — בהפוך האותיות (ע"ד הע"ם זַעֲוָה מן זְוָעָה): על-בני עַלְוָה (הושע, יו"ד, ט'). פ"א במקרא.

עול, בערבית יורה הפעל עאל — יניקה והנקה — זויגען, сосать — ועם-זה — הריון — טראָכטיג זיין, зачатіе — ומזה בעברית במקרא בבינוני, ביחס אל הבהמות: והצאן והבקר עָלוֹת עָלָי (בראשית, ל"ג, י"ג) — א"ת: מֵינִקָתָא — זויגענדע, сосни — ושעורו: הצאן והבקר, שהן עָלוֹת, הן מוטלות עלי. — ורש"י פירש: „מגדלות עולליהן". — ושתי פרות עָלוֹת (ש"א, ו', ז'). וביחס אל היונקים: עָלוֹת ינהל (ישעיה, מ', י"א) — זויגלינגע, сосни. ובדרך-השאלה: מאחר עָלוֹת הביאו (תהלים, ע"ח, ע"א) — כנוי לצאן בכלל. — ומזה:

עוּל, תאר, — יונק מבני-אדם, זכר ונקבה, — זויגלינג, сосунъ: התשכח אשה עולָהּ (ישעיה, מ"ט, ט"ו). ובחבור לשם „יָמִים": עול יָמִים וזקן (שם, ס"ה, כ') — נער צעיר-לימים — יינגלינג, юноша.

עֲוִיל, תאר, — ילד, נער: גם עֲוִילִים מאסו בי (איוב, י"ט, י"ח), ישלחו כצאן עֲוִילֵיהֶם (שם, כ"א, י"א). ולא נמצא יותר. ובמדרש: א"ר לוי בערביא צווחין לינוקא עֲוִילָה (ב"ר, ל"ו; ויק"ר, ה').

עוֹלֵל, בכפל הלמ"ד, תאר, — ילד רך — צארטעס קינד, нѣжный ребенокъ — כולל זכר ונקבה, נרדף עם שם „יונק": עוֹלֵל וְיוֹנֵק (ירמיה, מ"ד, ז'; איכה, ב', י"א), מֵעוֹלֵל ועד יונק (ש"א, ט"ו, ג'). וברבוי: מפי עוֹלְלִים ויונקים (תהלים, ח', ג'), עֹלְלֵי טִפֻּחִים (איכה, ב', כ'), עֹלְלֵיהֶם ירטשו (הושע, י"ד, א').

עוֹלָל, ש"ת, — כהקודם: שפך על עוֹלָל בחוץ (ירמיה, ו', י"א). וברבוי: עוֹלָלִים שאלו לחם (איכה, ד', ד'), אספו עוֹלָלִים ויונקי שדים (יואל, ב', ט"ז), עוֹלָלֶיהָ הלכו שבי (איכה, א', ה').

מְעוֹלֵל, ת', ע"מ בינוני-פיעל, — עושה מעשה-עוללים — קינדיש האנדעלן: עמי נֹגְשָׂיו מְעוֹלֵל (ישעיה, ג', י"ב) — כל-אחד-ואחד מן-הנוגשים מעולל. — והנראה, שכולל גם ענין פעל עלל, במובן עשות מעשים רָעים — וטעמו: נער שובב. (עיין עלל). ורש"י פירש: לֵצָנִים. (ועיין בסמוך).

תַּעֲלוּל, תאר, — נער שובב: וְתַעֲלוּלִים ימשלו-בם (שם, שם, ד') — ורש"י פירש: לצנים המתעוללים בהם ומבזין אותן, כמו: אשר הִתְעַלַּלְתִּי במצרים (שמות, יו"ד, ב'). ומזה: גם-אני אבחר בְּתַעֲלוּלֵיהֶם (ישעיה, ס"ו, ד') — מנהגים רָעים, מעשי אנשים פרועים ושובבים.

א) **עון**, לא נמצא במקרא כי אם בשם: מָעוֹן. ולדעת המבארים, דומה השרש הזה ליסוד של חן, חנה, — חניה ושריה במקום — זיך לאגערן, וואָהנען, (ועיין ענה ג), ומזה:

מָעוֹן, ש"ז, — מקום חניה ושריה, מָדוֹר — וואָהנשטאַטע, обитель, жилище — ומיוחד לסגנון מליצת-השיר: מְעוֹן תנים (ירמיה, ט', יו"ד; יו"ד, כ"ב), מְעוֹן אריות (נחום, ב', י"ב). והתיחד למקום שכינת כבודו יתעלה: השקיפה מִמְּעוֹן

קדשך מן השמים (דברים, כ״ו, ט״ו), לִמְעוֹן קדשו לשמים (דהי״ב, ל׳, כ״ז); ומזה — בית־המקדש משכן הש״י: אשר צויתי מָעוֹן (ש״א, ב׳, כ״ט) — אשר צויתי להביא במעון. — וכן: וְהִבַּטְתָּ צַר מָעוֹן (שם, שם, ל״ב) — תראה צר במעון. וי״מ: אַתָּה, שהנך צר במעון, תביט וכו׳. — אהבתי מְעוֹן ביתך (תהלים, כ״ו, ח׳) — והכפל: „ומקום מִשְׁכַּן כבודך״. כי חמל על־עמו ועל־מְעוֹנוֹ (דהי״ב, ל״ו, ט״ו). ובא במובן מקום־מפלט — צופלוכט, убѣжище: היה לי לצור מָעוֹן (תהלים, ע״א, ג׳). אדני מָעוֹן אתה היית לנו (שם, צ׳, א׳), עליון שמת מְעוֹנֶךָ (שם, צ״א, ט׳), ולא יכרת מְעוֹנָהּ (צפניה, ג׳, ז׳) — מעון־האמה, כנוי לירושלים או לארץ־ישראל. — ולא נמצא ברבוי במקרא, ורק בפיוט: „שוכן מְעוֹנִים״. ובמשנה: המָעוֹן הזה, לא זזה ידי מתוך ידה (כתובות, ב׳, ט׳) — שבועה בבית־המקדש. — ובאגדת חז״ל נקרא אחד משבעה רקיעים „מָעוֹן״, ואמרו: מָעוֹן, שבו כתות של מלאכי־השרת (חגיגה, י״ב, ע״ב).

מְעוֹנָה, ש״נ, — כהקודם, — וואָהנשטאֶטטע, обитель, жилище: היתן כפיר קולו מִמְּעוֹנָתוֹ (עמוס, ג׳, ד׳), מִמְּעֹנוֹת אריות (שיה״ש, ד׳, ח׳), ומי יבוא בִּמְעוֹנוֹתֵינוּ (ירמיה, כ״א, י״ג). ועל־המעט — ביחוס אל הש״י: וּמְעוֹנָתוֹ בציון (תהלים, ע״ו, ג׳); ובא: מְעֹנָה אלהי קדם (דברים, ל״ג, כ״ז) — לפירש״י, הוא נמשך אל־הקודם: „ובגאותו שחקים״, — השחקים הם מעונה לאלהי־קדם. — ולדעת הראב״ע, ענינו — מנוס ומפלט: אלהי־קדם הוא מעונך ומנוסך. — ובספרי: ג׳ ספרים נמצאו בעזרה — באחד כתיב מעון אלהי קדם, ובשנים כתיב מְעֹנָה אלהי קדם — ובטלו חכמים את־האחד וקיימו את־השנים (דברים, ס׳ שנ״ו) — ומזה נראה, כי היה השם „מְעֹנָה״ קשה להם בהבנתו. — ולא רחוק לפרש, שהשם „מְעֹנָה״ הוא כנוי להש״י וע״ד שאמרו על פסוק „ה׳ מָעוֹן אתה״: הקב״ה מְעוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, ואין עולמו מעונו (ב״ר ס״ח), וע״ד שהשתמשו חז״ל בשם „מָקוֹם״. (עיין שם).

עֹנָה, עיין ענה ג.

עוֹנֵן, עיין ענה ג, ענן.

עוּף, פעו״י, הקל, עיקרו — העתקת בעלי־כנף ממקום למקום בתנועת כנפיהם — פליעגען, летать: כדרור לָעוּף (משלי, כ״ו, ב׳), כל צפור כנף אשר תָּעוּף בשמים (דברים, ד׳, י״ז), כצפרים עָפוֹת (ישעיה, ל״א, ה׳). וע״ד המליצה: וירכב על־כרוב וַיָּעֹף (ש״ב, כ״ב, י״א) — בחול״ם — תנועה מהירית. — אָעוּפָה ואשכנה (תהלים, נ״ה, ז׳), מחץ יָעוּף יומם (שם, צ״א, ה׳), כעב תְּעוּפֶינָה (ישעיה, ס׳, ח׳); מגלה עָפָה (זכריה, ה׳, א׳). (ועיין עוף ב). ובמובן העתקה של סלוק והעברה — ענטאיילען, שווינדען, мчаться, исчезать: כחלום יָעוּף (איוב, כ׳, ח׳), כי גז חיש וַנָּעֻפָה (תהלים, צ׳, יו״ד). וכולל גם־כן מושג ההברקה המהירית, ע״ד הוראת הפעלים נוץ, פרח — ומזה, לדעת קצת: תָּעֻפָה כבקר תהיה (איוב, י״א, י״ז) — גלאֶנצען — וקרוב לפעל יפע. — וְעָפוּ בכתף פלשתים (ישעיה, י״א, י״ד) — (עיין עפה). ובגמרא: אין מדליקין בנפט לבן וכו׳ מפני שהוא עָף (שבת, כ״ו, ע״א).

הפיעל, — כעין הקל, — פליעגען, летать: ועוף יְעוֹפֵף על הארץ (בראשית, א׳, כ׳), ובשתים יְעוֹפֵף (ישעיה, ו״ו, ב׳). וע״ד ההשאלה: בְּעוֹפְפִי חַרְבִּי על־פניהם (יחזקאל, ל״ב, יו״ד) — תנועה מהירית בחרב, כמו עופפות העוף — שווינגען, взмахивать — ויתכן שיכלול גם מושג ההברקה, ע״ד: להט החרב המתהפכת (בראשית, ג׳, כ״ד). ובא: שָׂרָף מְעוֹפֵף (ישעיה, י״ד, כ״ט) — לדעת

הרשד"ל, הוא ממיני הַלְּטָאָה, שמעופפים בעור שברגליהם כמו העטלפים, והוא הנקרא: Draco volans. — ובגמרא: פרנסתו מְעוֹפֶפֶת לו כצפור (ברכות, ס"ג, א'). ובפיוט: תנומה תְּעוֹפֵנוּ, תרדמה תְּעוֹפְפֵנוּ (מוסף ר"ה) — שניהם עופפות של סלוק והעברה, אלא שהבדילו בין הקל והפיעל — לחזק הפעולה. — וכן: מְעוֹפְפֵי חיה (שחרית יו"כ).

ההפעיל, יוצא: הֲתָעִיף עיניך בו ואיננו (משלי, כ"ג, ה') — (בקרי; והכתיב: הֲתָעוּף) — תשים השקפת עיניך עד-מהרה — הינפליעגען לאססען. וה"א-השאלה הוא במובן אִם, כַּאֲשֶׁר. (ועיין עוף ב). ובפיוט: בְּהָעִיפָם נפש (קדושה לשחרית יוה"כ) — כמו: בהוצאת, הפרחת-נפש. — ובא: מֻעָף בִּיעָף (דניאל, ט', כ"א) — רש"י פירש: „מועף אלי בפריחה וטיסה". וי"מ מענין עיפות. (ועיין יעף).

ההתפעל, פ"א במקרא, — פריחה של עֲבָרָה — פערפליעגען, פערשווינדען, улетѣть, исчезнуть: כעוף יִתְעוֹפֵף כבודם (הושע, ט', י"א).

עוֹף, שע"כ, — בעל כנפים לעף — געפליגעל, פאָגעל, птицы: כל-עוֹף כנף למינהו (בראשית, א', כ"א), עוֹף השמים (שם, ו"ו, ז'), כל-עוֹף טהור (דברים, י"ד, כ'), הָעוֹף הַטָּמֵא (ויקרא, כ', כ"ה) — העוף הדורס. — ובספרי: הָעוֹף הטהור נקרא „עוֹף" ונקרא „צִפּוֹר"; וְהָעוֹף הטמא אינו נקרא אלא „עוֹף" בלבד (דברים, ס' צ"ח). (ועיין צפור). שֶׁרֶץ הָעוֹף הַהֹלֵךְ על-ארבע (ויקרא, י"א, כ') — ופירש הרמב"ן: הָעוֹף ההולך על-שתים — צוארו זקוף וראשו למעלה וסומך על-כנפיו להתעופף תמיד, לכן נקרא „עוֹף-כָּנָף" וְ„עוֹף" סתם; אבל בעלי ארבע רגלים הולכים נמוכים וצוארם וראשם למטה כשרצים, ונקרא „שֶׁרֶץ הָעוֹף". — וכן הוא בארמית: גפין ארבע די-עוֹף (דניאל, ז', ו"ו). ובמשנה — גם ברבוי: שמנים וְעוֹפוֹת (שקלים, ד', ח'). ובגמרא: „בֶּן-עוֹף" — עוף קטן. (עיין בן).

עוּף, שה"פ, — דאס פליעגען, פלוג, полеть, взмахъ: יגביהו עוף (איוב, ה', ז').

עַפְעַף, שם, נגזר מבנין פיעל ע"ד המרובעים ובא ברבוי-זוגי: „עַפְעַפַּיִם" — הַשַּׂעֲרוֹת המכסות את-העין מלמעלה ומלמטה. וזה — על-שם מהירות תנועתם להפתח ולהסגר: אויגענווימפערן, рѣсницы: ועל עַפְעַפַּי צלמות (איוב, ט"ז, ט"ז), לְעַפְעַפַּי תנומה (תהלים, קל"ב, ד'). וכולל גם את אישון-העין — אויגאפפעל, — או העין בכלל: וְעַפְעַפֵּינוּ יזלו מים (ירמיה, ט', י"ז), עַפְעַפָּיו יבחנו בני אדם (תהלים, י"א, ד') — והקודם: „עֵינָיו יחזו". — ויכלול גם מושג ההארה וההברקה — גלאַנץ, ליכט-שטראהל, блескъ, лучъ: ועיניו כְּעַפְעַפֵּי-שָׁחַר (איוב, מ"א, יו"ד). (ועיין עוף ב).

עֵיפָה, ש"נ; לדעת קצת, ענינו — זֹהַר והברקה — גלאַנץ, העללע, שיממער, блескъ, мерцаніе: עשה שחר עֵיפָה (עמוס, ד', י"ג), וכן — „עֵפָתָה": אֶרֶץ עֵפָתָה כמו אֹפֶל (איוב, יו"ד, כ"ב) — וטעמו: ארץ, שהאור, המאיר עליה, הוא אפל. (ועיין עוף ב).

ב) עוּף, עיף ארמית, דומה לשרש: עב, עוב, — כפילה — פערדאפפעלן, דאפפעלט לעגען: וְכָפַלְתָּ את-היריעה (שמות, כ"ו, ט') — ת"א: וְתֵעִיף. — ומזה, לדעת קצת: מְגִלָּה עָפָה (זכריה, ה', א') — כפולה, מקופלת — צוזאמענגעראָללט. — ומזה בגמרא: גלמא עיף מיעף (חולין, נ"ב, ע"ב). ומזה — עטוף וכסוי — פערהיללען, окутать — במובן כסוי האור, ע"ד הפעל עוב. (עיי"ש). ומזה, לדעת טובי המפרשים: תְּעֻפָה כבקר תהיה (איוב, י"א, י"ז) — אם אתה עטוף וכסוי בחשך, חשוך. — ויש קוראים: תְּעֻפָה, — התי"ו בשו"א, — והוא שֵׁם. (עיין בסמוך).

הִפְעִל — בבינוני: כי לא מוּעָף לאשר מוּצָק לה (ישעיה, ח׳, כ״ג) — לא החשיך היום לארץ, אשר מוצק לה. (ועיין יצק, צוק).

עֵיפָה, — חשך, אפלה — פינסטערניסס, мракъ: עֹשֵׂה שַׁחַר עֵיפָה (עמוס, ד׳, י״ג) — כמו: יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ (ישעיה, מ״ה, ז׳). ובתוספת תי״ו, להפלגה:
עֵפָתָה: ארץ עֵפָתָה כמו אפל (איוב, יו״ד, כ״ב).

מָעוּף, שם: מְעוּף צוּקָה וַאֲפֵלָה מְנֻדָּח (ישעיה, ח׳, כ״ב) — לדעת המבארים, ענינו: חֹשֶׁךְ — פינסטערניסס. ובטעם המליצה י״מ: חשך הצוקה והאפלה יהיה מנֻדח, מרוחק ומוסר. — והרשד״ל פירש: מעוף מְנֻדָּח של צוקה ואפלה. ומנדח הוא לשון שטיחה והתפשטות. — והנראה, שהשם „מעוף" בא במובנו הראשון — כפילה, והטעם: כפילת צוקה, כלומר, צוקה כפולה ומכופלת. — ע״ד: וְתִכָּפֵל חֶרֶב שְׁלִישִׁתָה (יחזקאל, כ״א, י״ט).

תְּעוּפָה, שם, — חשך, אפלה: תָּעֻפָה כבקר תהיה (איוב, י״א, י״ז) — וכן פירש״י בעמוס (ד׳, י״ג): „וחשכך כבקר יהיה מאיר". והתימא, שבמקומו באיוב דחה הפירוש הזה.

עוּק, פ״י, ארמית עיק, דומה לפעל צוּק, בחלוף עי״ן בצד״י, עיקרו — היות במקום צר ודחוק — ענג, בעדראֶנגט זיין: צַר לִי המקום (ישעיה, מ״ט, כ׳) — תיב״ע: עָק לִי אתרא. — ובמובן המוסרי — ליידען: כי צַר לִי (תהלים, ל״א, יו״ד) — תיב״ע: ארום עִיק לי. — ומזה — במקרא, בבנין

הפעיל, — דחיקה ולחיצה, במובן הטבעי והמוסרי, — דריקקען, דראֶנגען, давить, тѣснить: הנה אנכי מֵעִיק תחתיכם כאשר תָּעִיק העגלה המלאה לה עמיר (עמוס, ב׳, י״ג) — פירוש המפרשים ידוע. והנראה, שטעמו: אעשה דחק ולחיצה תחתיכם כעגלה שהיא מלאה משא, שצר לה מקומה והיא נרחקת ומתכבשת מכובד משאה; ורומז אל הרעש, שנבא עליו, ואמר שם להלן: צַר וּסְבִיב (שם, ג׳, י״א). (ועיין סביב, צר). ובא הפעל עוק בזה במובן יוצא ועומד.

עָקָה, ש״נ — צרה, צוקה ולחץ — בעדריקקונג, стѣсненіе, давленіе: מפני עָקַת רשע (תהלים, נ״ה, ד׳). ובלשון חז״ל: דָּא עָקָא (סנהדרין, כ״ו, י״א), בשעת עָקְתָא — נדרא; בשעת רוחא — שיטפא (ב״ר, י״א) — בשעת הצרה — נודרים; וכשתעמוד הרוָחה — שוטפים ועוברים על הנדר.

מוּעָקָה, ש״נ, — דבר המעיק ודוחק — ענגונג: שַׂמְתָּ מוּעָקָה במתנינו (תהלים, ס״ו, י״א) — והנראה, שענינו: כְּבָלִים, שכובלים בהם התפוס, — מקביל אל הקודם: „הבאתנו בַמְּצוּדָה". — והוא משל לצרה וצוקה.

עוּקָה, במשנה, = עוּגָה — גרוּב, яма: מקצתן עשו עוּקָה (עירובין, ח׳, י״א), עוּקַת המערה אין מטבילין בה (מקואות, ו״ו, א׳), השמן משירד לָעוּקָה (מעשרות, א׳, ז׳).

א) **עוּר**, פעו״י, עיקרו — זֵרוּז והזדמנות לפעולה ומעשה, וכולל היציאה ממעמד הַשֵּׁנָה והבטלה למעמד היקיצה והפעולה — וואך, רעגע וויין, וואכען, быть бодрымъ, бодрствовать. הקל לא נמצא כי אם בדרך-הצווי: עוּרָה, למה תישן (תהלים, מ״ד, כ״ד), הוי אמר לעץ הקיצה, עוּרִי לאבן דומם (חבקוק, ב׳, י״ט), עוּרִי עוּרִי, דבורה, עוּרִי עוּרִי, דברי-שיר (שופטים, ה׳, י״ב). וע״ד המליצה: עוּרִי עוּרִי, לבשי עז, זרוע ה׳ (ישעיה, נ״א, ט׳) — וענינו כמו מלת-הקריאה. — וע״ד ההשאלה: עוּרָה, כבודי; עוּרָה, הנבל וכנור (תהלים, נ״ז, ט׳), עוּרִי צפון (שיה״ש, ד׳, ט״ז). ובמובן יוצא: וְעוּרָה אֵלַי מִשְׁפָּט צִוִּיתָ

(תהלים, ז׳, ז׳) — זַמֵּן וְהָקֵם אלי את־המשפט, אשר הבטחת לעשות. — ויתכן לפרשו במובן עומד, — ע״ד המליצה הקודמת: „קוּמָה ה׳ באפך״, — עורה אֵלַי כמשפט אשר צוית. — לא אכזר כי יְעוּרֶנּוּ (איוב, מ״א, ב׳) — בקרי; והכתיב (לפי איזו גרסות): יְעִירֶנּוּ (ביו״ד), — ענינו: גרוי ושסוי — רייטצען. (ועיין בפיעל).

הנפעל, כעין הקל, וביותר — בהתחדשות הפעולה — זיך אויפ־מאכען, пробуждаться: אשר יֵעוֹר משנתו (זכריה, ד׳, א׳), וגוי גדול יֵעוֹר מירכתי־ארץ (ירמיה, ו״ו, כ״ב), כי נֵעוֹר ממעון קדשו (זכריה, ב׳, י״ז), יֵעוֹרוּ ויעלו הגוים (יואל, ד׳, י״ב). — והוא קרוב לפעל נער. — ובלשון־חכמים: נִנְעַר הישן, ויישן הַנִּנְעַר (ברכות, ס״א, ע״ב), הַנֵּעוֹר בלילה (אבות, פרק ג׳, משנה ד׳. ועיין ירושלמי, מו״ק, פ״ג).

הפיעל, מעין הקל, יוצא, — אויפרעגען, אין בעוועגונג זעטצען, встревожить, поднимать, привести въ движеніе עוֹרְרָה את־גבורתך (תהלים, פ׳, ג׳), עוֹרֵר לך רפאים (ישעיה, י״ד, ט׳) — והכפל: „הֵקִים מכסאותם״. ובמובן גרם התחדשות, התפעלות והתרגשות: תחת התפוח עוֹרַרְתִּיךָ (שיה״ש, ח׳, ה׳), אם־תעירו ואם־תְּעוֹרְרוּ את־האהבה (שם, ב׳, ז׳); שנאה תְּעֹרֵר מדנים (משלי, יו״ד, י״ב) — תחדש, תוציא לאור. — ובא בענין הרמת דבר בכח ובנחיצות: וְעוֹרֵר עליו ה׳ צבאות שוט (ישעיה, יו״ד, כ״ו), והוא עוֹרֵר את־חניתו (ש״ב, כ״ג, י״ח). ובא: העתידים עֹרֵר לִוְיָתָן (איוב, ג׳, ח׳) — כמו: לעורר — במובן גרוי ושסוי — רייטצען. (ועיין לויתן). — ובמשנה: לא יְעוֹרֵר אדם על־מתו (מו״ק, א׳, ה׳) — בענין הרמת קול בכח. (ועיין בסמוך). ומזה — חדוש טענות ותביעות: הָעוֹרֵר על־השדה (כתובות, י״ג, ו״ז) — קלאגע ערהעבען, предъявить жалобу, жаловаться. אם יש עליו עוֹרְרִים (גיטין, א׳, ג׳), יבטל את הָעוֹרְרִים (מעשר שני, ה׳, ט״ו). פירושו מְסַפֵּק. (ועיין נקף). ובא על־דרך הכפולים המרובעים: מְעַרְעֲרִים אותה ומשקין אותה בעל־כרחה (סוטה, ג׳, ג׳) — שטרענג בעהאנדעלן. לא יְעַרְעֵר אדם על־מתו (מו״ק, דף ח׳, ע״א) — תחת השנוי במשנה: „לא יְעוֹרֵר״. — ובא בכפל העי״ן: זעקת שבר יְעֹעֵרוּ (ישעיה, ט״ו, ה׳), — על משקל הלשון הארמית.

ההפעיל, כעין הקל, ובא: א) עומד — היות במעמד־היקיצה — וואך זיין, бдѣть: ישבות מֵעִיר מלוש בצק עד־חמצתו (הושע, ז׳, ד׳). ובהשאלה: הָעִירָה והקיצה למשפטי (תהלים, ל״ה, כ״ג). ובמובן יוצא — וועקקען, будить: וַיְעִירֵנִי כאיש אשר יעור משנתו (זכריה, ד׳, א׳). ומֵזה: בָּעִיר צלמם תבזה (תהלים, ע״ג, כ׳) — כמו בְּהָעִיר — כמעט הם נעורים משנתם — אים ערוואכען, при пробужденіи — ואפשר שבמובן זה נאמר: אָעִירָה שָּׁחַר (שם, נ״ז, ט׳; ק״ח, ג׳) — אקיץ בעלות־השחר. — ומזה — היות עֵר ומקיץ בְּכַוָּנָה, לשמור על הזולת, שלא תארע לו רעה, — וואכען, איבערוואכען, стеречь, сторожить: כנשר יָעִיר קנו (דברים, ל״ב, י״א), כי עתה יָעִיר עליך (איוב, ח׳, ו״ו). — ב) גרם זֵרוּז והזדמנות לפעולה והתפעלות־הרגשה — ערוועקקען, ערעגען, побуждать, возбуждать: מי הֵעִיר ממזרח צדק (ישעיה, מ״א, ב׳), הַעִירוֹתִי מצפון ויאת (שם, שם, כ״ה), הֵעִיר ה׳ את רוח כורש (דהי״ב, ל״ו, כ״ב), וַיָּעַר ה׳ את רוח זרבבל (חגי, א׳, י״ד), כאיש מלחמות יָעִיר קנאה (ישעיה, מ״ב, י״ג), ולא יָעִיר כל חמתו (תהלים, ע״ח, ל״ח), אם־תָּעִירוּ ואם־תעוררו את־האהבה (שיה״ש, ב׳, ז׳). ובמובן קרוב לזה: יָעִיר בבקר בבקר יָעִיר לִי אֹזֶן (ישעיה, נ׳, ד׳) — כמו: יעיר את־אזני — מחדש

הרגשה חדשה, בשמעי את דברו — אויפמערקזאם מאכען. — יש מפרשים מזה: קול ה׳ לָעִיר יקרא (מיכה, וי״ו, ט׳) — לְהָעִיר. (ועיין עיר). — ומזה — במובן גרוי ושסוי — אַנרייטצען, בקשור „על״: הנני מֵעִיר עליהם את־מדי (ישעיה, י״ג, י״ז), הנני מֵעִיר את מאהביך עליך (יחזקאל, כ״ג, כ״ב); וַיָּעַר ה׳ על יהורם את רוח הפלשתים (דהי״ב, כ״א, ט״ז). ובדא״ס — במובן הֲבָאָה לידי התבוננות — אויפמערקזאַם אויף עטוואַס מאַכען. — ובפיוט — בהָפעל: הוּעַר מקדם וממזרח הובא (סליחה „אהבת עוזו״).

ההתפעל, — הזדמן והתחזק בהרגשה והתפעלות — זיך ערמונטערן, ободряться: הִתְעוֹרְרִי הִתְעוֹרְרִי, קומי (ישעיה, נ״א, ז׳), מִתְעוֹרֵר להחזיק בך (שם, ס״ד, וי״ו). ובענין התרגשות של כעס וקנאה — זיך בעאייפערן: וְהִתְעֹרַרְתִּי כי מצאו רע (איוב, ל״א, כ״ט), ונקי על־חנף יִתְעֹרָר (שם, י״ז, ח׳). ובענין טענות ותביעות: באו בני־חת לְהִתְעוֹרֵר עמם על־הקבורה (ב״ר, פ״ח).

עֵר, תאר, — מי שהוא במעמד־היקיצה — וואך, бодрствующій: אני ישנה ולבי עֵר (שיה״ש, ה׳, ב׳). ובא: יכרת ה׳ לאיש אשר יעשנה עֵר וְעֹנֶה מאהלי יעקב (מלאכי, ב׳, י״ב) — י״ת לפי הַכַּוָּנָה: „בַּר וּבַר בַּר״. — ובגמרא: עֵר — בחכמים, ועונה בתלמידים (שבת, נ״ה, ב׳) — ופירש״י: חריף להבין ולהורות בין החכמים, — כדאמרינן בעירובין (נ״ג, ע״ב): „אהרנית עֲרָנִית״. ולדעת המבארים האחרונים, ענינו: שומר, שהוא עֵר בלילה, הקורא אל השומר חברו והוא עונהו, לדעת, שאינו ישן. והיא מליצה לקוחה משומרי משמרת בבית־המקדש, שהיו קוראים ועונים זה לזה; וטעמה: כל החיים מבני־אדם, שקוראים ועונים זה לזה — ומליצה כזאת נוהגת בלשון ערבית — אַנרופער אונד אַנטוואָרטענדער, кликущій и откликающійся.

עִיר, ארמית, — תֹּאַר למלאך־השרת, שהוא עֵר תמיד ועומד כשומר על שערי השמים, — דער וואַכענדע, וואָכטער, ערצענגעל, ангелъ-хранитель: ואלו עִיר וקדיש (דניאל, ד׳, יו״ד), בגזרת עִירִין פתגמא (שם, שם, י״ד) — ובשם־תאר כזה יקראו מלאכי־השרת אצל הפרסיים: אַמשאַספאַנדס.

עִרְעוּר, או עִרְעֵר — טענה על איזה ענין או דבר לבטלו — איינוואַנד, возраженіе: שהיו קורין עליה עִרְעֵר (ירושלמי, בכורים, פ״א), ובתלמוד בבלי: עִרְעָר דמאי? עִרְעָר דגזלנותא... עִרְעָר דפגם־משפחה (כתובות, כ״א, ע״ב; כ״ב, ע״א), אין עִרְעָר פחות משנים (שם, כ״ו, ע״א).

הֶעָרָה, שם, בדא״ס, — ענין מעיר התבוננות — אַנמערקונג, примѣчаніе: מה שיודע ענינם אחר הַהֶעָרָה („מורה־נבוכים״, ב׳, מ״ג); הֶעָרָה אלהית („עיקרים״, א׳, ז׳).

תְּעוּרָה, ש״מ, — הֲקָצָה — דאַס ערוואַכען, пробужденіе: עד עת תְּעוּרָתוֹ („יוסיפון״, ג׳).

הִתְעוֹרְרוּת, שם, בדבא״ס, — התפעלות מחודשת בנפש — ערמונטערונג, ערוועקקונג, возбужденіе, пробужденіе.

ב) עור, פ״י, נמצא בפעל רק בבנין פיעל, במובן סַמֵּא העינים — בלינד מאַכען, בלענדען, ослѣплять: ואת עיני צדקיהו עִוֵּר (מ״ב, כ״ה, ז׳). וע״ד המליצה: כי השחד יְעַוֵּר פקחים (שמות, כ״ג, ח׳), השחד יְעַוֵּר עיני חכמים (דברים, ט״ז, י״ט).

עִוֵּר, תאר, — סוּמָא — בלינד, слѣпой — והפוכו „פִּקֵּחַ״: או פִקֵּחַ או עִוֵּר (שמות, ד׳, י״א), איש עִוֵּר או פסח או חרם (ויקרא, כ״א, י״ח), ולפני עִוֵּר לא תתן מכשל (שם, י״ט, י״ד) — וחז״ל אמרו: לפני הסומא בדבר לא תתן עצה שאינה הוגנת לו (ספרא, קדושים, קאַפּ׳ י״ט, פסוק י״ד), עַם עִוֵּר

ועינים יש (ישעיה, מ"ג, ח') — עור בדעת. — ה' פקח עִוְרים (תהלים, קמ"ו, ח'), לפקח עינים עִוְרות (ישעיה, מ"ב, ז').

עַוֶּרֶת, שם: עַוֶּרֶת או שבור (ויקרא, כ"ב, כ"ב) — רש"י פירשו: „שם דבר של מום, עִוָּרוֹן, בלשון־נקבה". והראב"ע פירש: עַיִן עַוֶּרֶת — מי שיש לו עין עַוֶּרֶת.

עִוָּרוֹן, שם, — סמות — בלינדהייט, слѣпота: אכה בַּעִוָּרוֹן (זכריה, י"ב, ד'); בשגעון וּבְעִוָּרוֹן (דברים, כ"ח, כ"ח) — ויתכן, שזה נאמר בדרך־השאלה: שִׁעֲמוּם ובלבול־הדעת, שרואה ואינו יודע מה רואה. — ובגזרתו — נראה, שעיקרו סתימה ואטימה — זапирать פערשליעססען, — ומזה נגזר השם „עִוֵּר", ע"ד השם „סוּמא", שעיקר הוראתו גם הוא סתימה. (עיי"ש). ומזה בא הפעל עַוֵּר, אף שיש במשמעו גם חטימת־העינים; כי רובו של הָעִוָּרוֹן — אטימת־העינים. וקרוב אל השרש ער ה בהוראת חבור ודבוק, כי מושג האטימה והדבוק ענין אחד להם. (ועיין ערה).

עוֹר, — הקרום החיצוני הדק המכסה את כל הגוף של בעלי־החיים והאדם: וקרמתי עליכם עור (יחזקאל, ל"ז, ו"ו) — הויט, кожа. עור ובשר תלבישני (איוב, יו"ד, י"א), ובשר כי יהיה בו בְעֹרוֹ (ויקרא, י"ג, י"ח), עוֹרִי רגע וימאס (איוב, ז', ה'), היא שמלתו לעֹרוֹ (שמות, כ"ב, כ"ו) — ענינו: לגופו. ומהגות הלשון לאמר: עור בעד עור (איוב, ב', ד') — במובן „נפש תחת נפש". — וָאֶתְמַלְּטָה בְּעוֹר שִׁנָּי (שם, י"ט, כ') — טעמו: אצא נקי מכל נכסי ולא ישאר לי כי אם עור השנים. — גזלי עוֹרָם מעליהם (מיכה, ג', ב'), וְעוֹרָם מעליהם הפשיטו (שם, שם, ג'). ובבעלי־חיים: כתנות עור (בראשית, ג', כ"א) — פעלל, шкура. עור העלה (ויקרא, ז', ח'), כלי עור (שם, י"ג, נ"ט), ואזור עור (מ"ב, א', ח'), עור תחש (במדבר, ד', ו'), וברבוי: עֹרֹת גדיי העזים (בראשית, כ"ז, ט"ז), עֹרֹת אילם מאדמים ומכסה עֹרֹת תחשים (שמות, כ"ו, י"ד).

ג) **עור**, פ"י; לדעת המבארים האחרונים, ענינו — הַבְעָרָה, דליקת וחמום, — כמו שהוא בערבית: עאר, — ודומה לשרש גור, חר, חרר. ומזה, לדעתם, בא בבנין הפעיל, במובן הַסָּקָה, — הייטצען: ישבות מֵעיר מלוש בצק וגו' (הושע, ז', ד') — וזה כנגד האמור שם מקודם: „כמו תנור בֹּעֵרָה מאפה". — ומזה, לדעתם:

עָר, תאר, — איש, שחמתו בוערת בו על־זולתו, אוֹיֵב — враг: וה' סר מעליך ויהי עָרֶךָ (ש"א, כ"ח, ט"ז) — ולפי תרגומו, ענינו: ויהי עִם עָרֶךָ, שהוא דָּוִד. וטעמו — לסלק ההגשמה. — ומתרגום השבעים נראה, שהם קראו ויהי עם רעך. — וכן הוא בלשון ארמית: חלמא לשנאך ופשריה לְעָרָךְ (דניאל, ד', ט"ז). וברבוי: נָשׂוּא לַשָּׁוְא עָרֶיךָ (תהלים, קל"ט, כ') — שעורו: עָרֶיךָ (אויביך) נשאו לשוא שמך. — ויש מפרשים בהוראה זו גם במקומות אחרים, באין הכרע, כמו: בל־יקמו וירשו ארץ ומלאו פני תבל עָרִים (ישעיה, י"ד, כ"א) — ורש"י פירש, כתרגומו: אויבים ומציקים, ובפירוש אחר אמר: אז ימלאו פני תבל ערים נושבות. — ולדעת הרשד"ל, טעמו — שהוא בהמשך הקודם: בל יקומו וירשו ארץ ובנו עליה ערים חדשות לכבודם. — והשמדתי עָרֶיךָ (מיכה, ה', י"ג) — גם פה תיב"ע: בַּעֲלֵי דְבָבָךְ. — וכן פירש"י. — וזה, כנראה, שאין לשון של השמדה נופל על ערים בהוראתו הפשוטה.

עִיר, שם, — י"ם: אוֹיֵב, במובן שם־הקבוץ, מחנה־אויבים — פיינד: דפלתי עליה פתאם עִיר ובהלות

(ירמיה, ט"ו, ח'). וי"מ: אֵימָה מפחד אויב. — ומזה, לדעת י"מ: בקרבך קדוש ולא אבוא בְּעִיר (הושע, י"א, ט') — באֵיבה, (ועיין תוספות, תענית, דף ח', ע"א, ד"ה ולא), או בחרון־אף — צאָרן, גלוטה, — пылающій гнѣвомъ — בעיקר הוראת הפעל (עור ג).

ד) **עוּר**, דומה לפעל ערה, בהוראת גלוי וחשיפה, ועם־זה הָרֵקָה. הקל, — היות גלוי, ערום — גאקקט זיין, обнажаться: פְּשֹׁטָה וְעֹרָה (ישעיה, ל"ב, י"א) — ושעורו כמו: פְּשֹׁטְנָה וְעֹרְנָה, — צווי לרבות; ונשמטה הנו"ן, ע"ד משקל לשון־הארמית.

הנפעל, — היות מורק — ענט־בלאָססט ווערדען, быть обнаженнымъ: עֶרְיָה תֵעוֹר קשתך (חבקוק, ג', ט') — הקשת תהיה מורקת בירית החץ. — וענינו: ירה קשתך, ע"ד: אָרִיק חַרְבִּי. (ועיין ערה).

מָעוֹר, שם, נמצא רק פ"א וברבוי — גלוי־ערוה — נאַקקטהייט, בלאָססע, שאַם, нагота, нагость, срамъ: למען הבט על מְעוֹרֵיהֶם (חבקוק, ב', ט"ו). וב„ספר־יצירה" בא בלשון־יחיד: כמלת הלשון וכמלת מְעוֹר (פרק א', ג') — ולפי הענין נראה, שהשתמשו בשם זה במובן חבור. (ועיין ערה).

עוּר, ארמית, שם, — מוץ — שפריי, мякина: כְּעוּר מאדרי קיט (דניאל, ב', ל"ה) — לדעת פירסט, נקרא כן ע"ש שהוא הקליפה המופשטה והמוחשפת מן־הגרעין.

עוּשׁ, פ"ע, ענינו — קבוץ ואסיפה — זיך פערזאַממעלן: עוּשׁוּ ובאו כל הגוים (יואל, ד', י"א) — כתרגומו: יִתְכַּנְשׁוּן. — נמצא פ"א במקרא. והנראה, שהוא דומה לשרש גוש. ולדעת מנחם בן־סרוק, ענינו — מהירות — אייליען, спѣшить — דומה לפעל חוש. — והראשון נראה עיקר. (ועיין עשת).

עַיִשׁ, ש"נ — קבוץ ידוע של כמה כוכבים — שטערנגרופפע, созвѣздіе: וְעַיִשׁ עַל־בָּנֶיהָ תַנחם (איוב, ל"ח, ל"ב) — ובפירושו אמרו טובי המפרשים, שהוא הנקרא „הַדֹּב הַגָּדוֹל" — דער גראָססע בּער, Большая Медвѣдица — ו„הבנים" הם שלשה הכוכבים הקטנים הנמצאים בזנבו. — ובחסרון היו"ד: עושה עָשׁ, כסיל וכימה (שם, ט', ט') — ולדעת הרד"ק, הוא זנב הַ„טָּלֶה"; ומזה, לדעת הרד"ק: ידכאום לִפְנֵי־עָשׁ (שם, ד', י"ט) — „כל־זמן שהעש קיים, רוצה לאמר: לעולם". עכ"ל. והוא ע"ד: וְלִפְנֵי יָרֵחַ דּוֹר דּוֹרִים (תהלים, ע"ב, ה'). ועיין עשש.

עות, פ"י, מיסודו של פעל עוה, — עקם, עול — בייגען, פערדרעהען, кривить, согнуть — ובא בבנין פיעל: ודרך רשעים יְעַוֵּת (תהלים, קמ"ו, ט'). ורובו — במובן המוסרי: האל יְעַוֵּת משפט ואם שדי יְעַוֵּת צדק (איוב, ח', ג'), לְעַוֵּת אָדָם בריבו (איכה, ג', ל"ו) — כמו: לְעַוֵּת ריב אדם. וּלְעַוֵּת מאזני מרמה (עמוס, ח', ה') — לְעַוֵּת הקונים במאזני־מרמה, או לעות המאזנים במרמה. — וביחס אל האדם, אשר לו נעשה העָול: כי אלוה עִוְּתָנִי (איוב, י"ט, ו"ו), כי שֶׁקֶר עִוְּתוּנִי (תהלים, קי"ט, ע"ח) — על דבר־שקר, חִנָּם. — ובא בענין קלקול, — פערדערבען, портить: כי מי יוכל לתקן את אשר עִוְּתוֹ (קהלת, ז', י"ג), ומזה: מְעֻוָּת לא יוכל לתקן (שם, א', ט"ו) — ומזה בגמרא: אין קורין מְעֻוָּת אלא למי שהיה מתוקן מתחלה וְנִתְעַוֵּת (חגיגה, ט'); למה אתה מְעַוֵּת עלינו את־הכתובים (ספרי, דברים).

ההתפעל, במובן הספורי — התחלחל — זיך קריממען, בייגען, быть согбеннымъ, кривиться: וְהִתְעַוְּתוּ אנשי החיל (קהלת, י"ב, ג'). ובגמרא: משרבו בעלי־הנאה נִתְעַוְּתוּ הדינין (סוטה, מ"ג, ע"ב).

עַוָּתָה, ש"נ, — עַוְלָה — אונרעכט: ראיתה

ה׳ עִוְּתָנִי (איכה, ג׳, נ״ט) — העותה שנעשתה לי.

עִוּוּת, שה״פ, במשנה — דיא פֿערדרעהונג: עִוּוּת־הַדִּין (אבות, ה׳, ח׳).

עוּת, פ״י, פ״א במקרא: לדעת לָעוּת את יעף דבר (ישעיה, נ׳, ד׳). בגמרא דירושלמי, על מה ששנו במשנה: „אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו״, — רב אמר שיאותו (באל״ף, כמו שהוא לפנינו), ושמואל אמר יָעוּתוּ (בעי״ן) — כמד״א: לדעת לָעוּת את־יעף דבר (ברכות, פרק ח׳) — נראה, שפירשו בענין תועלת והנאה, — להועיל ליעף בדבר. וקרוב לזה פירשוהו המבארים האחרונים מלשון הערבית עאה, שהוראתו סעד ועזר — בייזשטעהען, העלפֿען, שטארקען, помочь, поддержать — וכן נראה מפירש״י, שאמר: „כדי לדעת לָעוּת את העיפים והצמאים לשמוע את דברי הקב״ה״. ומנחם פירשו, מן „עֵת לעשות לה׳״ — לקבוע להם עתים. — וקרוב לזה פירש הרד״ק: „לזמן ליעף דבר״. ופירוש הראשון נראה עיקר. ומצאנו את השרש הזה בשע״פ:

עוּתַי, שע״פ: א) בן־עַמִּיהוּד מבני יהודה (דהי״א, ט׳, ד׳) — ב) מבני בִגְוַי (עזרא, ח׳, י״ד).

עֲוָיָה, שע״פ: בן־עֲוָיָה מבני יהודה (נחמיה, י״א, ד׳).

עֵז, שע״כ, — מין בהמה דקה בעלת־קרנים, — ציעגע, коза: ואם עֵז קרבנו (ויקרא, ג׳, י״ב). ומיוחד למין־הנקבה: עֵז בת־שנתה (במדבר, ט״ו, כ״ז), וְעֵז מְשֻׁלֶּשֶׁת (בראשית, ט״ו, ט׳). והזכר במין זה נקרא „שָׂעִיר״ או „תַּיִשׁ״: עִזִּים מאתים וּתְיָשִׁים עשרים (שם, ל״ב, ט״ו), ודי חלב עִזִּים (משלי, כ״ז, כ״ז). וברבוי כולל את־כל־המין בכלל: וטלוא ונקד בָּעִזִּים (בראשית, ל׳, ל״ב). ונסמך לשם אחר מן המין: גְּדִי עִזִּים (שופטים, ו״ו, י״ט) — הרך והצעיר בהם — ציעגענבאקקלען, козленокъ. וְשֵׂה עִזִּים (דברים, י״ד, ד׳), — יונגע ציעגע. שְׂעִיר־עִזִּים (במדבר, כ״ט, י״א), ציעגענבאקק, козелъ. צְפִיר־הָעִזִּים (דניאל, ח׳, ה׳). ובא במובן שערות־העזים — ציעגענהאארע, шерсть: ושש וְעִזִּים (שמות, כ״ה, ד׳), טוו את־הָעִזִּים (שם, ל״ה, כ״ו), כְּבִיר הָעִזִּים (ש״א, י״ט, י״ג). (עיין כביר). ובגמרא דירושלמי: איזהו כוי וכו׳ וצבי שעלה על גבי עִזָּה (בכורים, סוף פרק ב׳).

א) עָזַב, פ״י, הקל, עיקרו: א) התרת אגדת־משא, — לאזבינדען, раз-вязать: וחדלת מֵעֲזֹב לו — עָזֹב תַּעֲזֹב עמו (שמות, כ״ג, ה׳) — וכתרגומו: וּתְפָרֵק עמיה. ומזה — ע״ד המליצה: אֶעֶזְבָה עָלַי שיחי (איוב, יו״ד, א׳) — אַתִּיר משא שיחי מעלי, — אניח את־שיחי להשתפך בלי־מעצור. — וקשור „עָלַי״ במקום הזה הוא ע״ד שבא במליצת: עָלַי תשתפך נפשי (שם, ל״ד, ט״ו): אֶעֶזְבָה פָנַי ואבליגה (שם, ט׳, כ״ז) — תרגומו: אֶשְׁבַּק רוגזי. וענינו — אַתִּיר, אפרוק את־התוגה והצער המכסה את־פני. — ובמובן זה — נרדף עם הפעל רפה: הֶרֶף מאף וַעֲזֹב חמה (תהלים, ל״ז, ח׳), ומודה וְעֹזֵב ירחם (משלי, כ״ח, י״ג). ומזה — הוצאת דבר מרשות — פֿרייל־אססען, выпу-стить на свободу: יחמל עליה ולא יַעַזְבֶנָּה (שם, כ׳, י״ג). — ב) רפיון־יד מדבר שאין חפץ בו, ונרדף בזה עם פעל רפה — פֿערלאססען, оставлять, покидать: לא יַרְפְּךָ ולא יַעַזְבֶךָּ (דברים, ל״א, ח׳), ועם הפעל נטש: אַל־תִּטְּשֵׁנִי וְאַל־תַּעַזְבֵנִי (תהלים, כ״ז, ט׳), וטעמו — הסרת־השגחה. — כי לא יִטֹּשׁ ה׳ עמו ונחלתו לא יַעֲזֹב (שם, צ״ד, י״ד), עָזַב ה׳ את־הארץ (יחזקאל, ח׳, י״ב), ברגע קטן עֲזַבְתִּיךְ (ישעיה, נ״ד, ז׳). — ומזה — בענין מניעה: אשר לא־עָזַב חסדו ואמתו מעם אדני (בראשית, כ״ד, כ״ז), אשר לא־עָזַב חסדו את־החיים ואת־המתים (רות, ב׳, כ׳). וע״ד המליצה: עֲזָבַנִי כחי (תהלים, ל״ח, י״א), ולבי עֲזָבָנִי (שם, מ׳, י״ג). עֹזֵב תוכחת מַתְעֶה

(משלי, יו"ד, י"ז), עֹזְבֵי תורה יהללו רשע (שם, כ"ח, ד'), כל־עֹזְבֶיךָ יבשו (ירמיה, י"ז, י"ג). והפעול: כי כאשה עֲזוּבָה (ישעיה, נ"ד, ו"ו), וכאסף ביצים עֲזֻבוֹת (שם, יו"ד, י"ד) — פערלאססענע, оставляемыя. — ג) הפרד והתרחק מן הזולת הנשאר במקומו — פערלאססען, оставлять: על־כן יַעֲזָב־איש את־אביו ואת־אמו ודבק באשתו (בראשית, ב', כ"ד), — ואין במשמעו הסח־הדעת גבטול ההתקשרות ביניהם. — לא־יוכל הנער לַעֲזֹב את־אביו, וְעָזַב את־אביו ומת (שם, מ"ד, כ"ב), וְאֶעֱזְבָה את־עמי (ירמיה, ט', א') — בעל־כרחו. — למה זה עֲזַבְתֶּן את־האיש (שמות, ב', כ'). ומזה — הנחת דבר במקום אחד והסתלק ממנו — צוריקקלאססען, оставить: וַיַּעֲזֹב בגדו בידה וינס (בראשית, ל"ט, י"ב); ועם־זה — הנחת דבר במקומו בְּכַנָּה, שישאר שם כל־זמן הפרדו ממנו: רק טפם וגו' עָזְבוּ בארץ גשן (שם, נ', ח'), וַיַּעֲזֹב את־עבדיו ואת־מקנהו בשדה (שמות, ט', כ"א); וכן — הנחת הזולת לאיזו תכלית: וַיַּעֲזֹב המלך את עשר נשים פלגשים לשמר הבית (ש"ב, ט"ו, י"ז) — ובזה הוא נרדף עם הפעל הִשְׁאֵר ועם שרש נוח: מן־הגוים אשר־עָזַב יהושע (שופטים, ב', כ"א); וקרוב לענין זה — מסירת דבר ביד מי־שהוא להשגיח עליו: וַיַּעֲזֹב כל־אשר־לו ביד יוסף (בראשית, ל"ט, ו"ו) — אנפערטרויען, довѣрять. — ד) הנחת דבר לתועלת זולתו, — איבערלאססען, הינטערלאססען, предоставить, оставлять: וְעָזְבוּ לאחרים חילם (תהלים, מ"ט, י"א), לעני ולגר תַּעֲזֹב אתם (ויקרא, י"ט, יו"ד), וְתַעֲזֹב אליו יגיעך (איוב, ל"ט, י"א), לא יַעֲזֹב להם שרש וענף (מלאכי, ג', י"ט); נַעֲזַבְתֶּם ולקטה (רות, ב', ט"ז) — ועזבתם בכונה, שתמצא מה ללקט. — ה) בענין מסירת דבר ביד אחרים לרצונו — איבערלאססען, פרייזגעבען, передать: עָזַבְתִּי אתכם ביד שישק (דהי"ב, י"ב, ה'), וַתַּעַזְבֵם ביד איביהם (נחמיה, ט', כ"ח), ה' לא יַעַזְבֶנּוּ בידו (תהלים, ל"ז, ל"ג). ומזה — מסירת עצמו לרצון אחר, בתקוה, כי ישים עינו לטוב עליו, בקשור „על" — זיך אויף יעמאנד פערלאססען, разсчитывать, надѣяться: עָלֶיךָ יַעֲזֹב חלכה (תהלים, יו"ד, י"ד) — ויתכן, שמזה: וְתַעֲזֹב אֵלָיו יגיעך (איוב, ל"ט, י"א). — ו"ו) נתינת־רשות לעשות מעשה — צולאססען, допускать: הֲיַעַזְבוּ להם (נחמיה, ג', ל"ד). ובא: כי רצץ עָזַב דלים (איוב, כ', י"ט) — לפי ענינו, יפורש: ריחוק והדחה, — פערשטאָססען, оттолкнуть — או במובן עקירה והריסה — צערשטאָרען, разрушить. הֲיַעֲזֹב מצור שדי שלג לבנון (ירמיה, י"ח, י"ד) — יב"ע תרגם: כמא דלית אפשר דְּיִפְסוֹק מי תלג וכו'. וכן פירש הרשד"ל: „היחדל מעולם להיות על צור שדי שלג לבנון", — והעיר, שכן הוראת השרש עזב בלשון ערבית — חדל, חסר. — ובא: ואפס עָצוּר וְעָזוּב (דברים, ל"ב, ל"ו), ובאה המליצה הזאת עוד ארבע פעמים במקרא (מל"א, י"ד, יו"ד; כ"א, כ"א; מל"ב, ט', ח'; י"ד, כ"ו) — והמפרשים נתקשו בהבנתה. ורק זה נראה, שהפעל עזב הוא הפוכו של עצר; וכנגד „עָצוּר", שטעמו מנוע, חשוך, בא „עָזוּב" בטעם משולח ונעזב לעצמו. וכפי הנראה, טעמו לכלול כל הכתות מראשי המפלגות בעם, העצורים והעזובים — והם, לדעת המבארים החדשים: השרים היושבים ספונים בביתם, והעבדים, שעושים מלאכתם בחוץ; או, סתם, הגדולים וההמון. — ולדעתנו, ענינו: העצורים — הם הם הכלואים, המסורים ברשות־אחרים, העבדים; והעזובים — הם האנשים החפשים התלוים בדעת־עצמם. ובתרגום יב"ע במלכים: „אֲחִיד

יִשְׁבִיק". (ועיין עצר).

הנפעל, — מן הקל: והארץ תֵּעָזֵב מהם (ויקרא, כ"ו, מ"ג) — הנכון, כפירוש הרשר"ל, — תהיה עזובה ושוממה אחרי הפרד בני-ישראל מעליה בלכתם בגולה, — פערלאססען, פעראֶדעט ווערדען, быть покинуту — וכן: תֵּעָזֵב האדמה (ישעיה, ז', ט"ז); יֵעָזְבוּ יחדו לעיט הרים (שם, י"ח, ו"ו) — מסורים ומופקרים — פרייזגעגעבען ווערדען, быть оставляему на произволъ. הלמענך תֵּעָזֵב ארץ (איוב, י"ח, ד') — תסור השגחת השי"ת מן-הארץ. — עיר לא נֶעֱזָבָה (ישעיה, ס"ב, י"ב), ולערים הַנֶּעֱזָבוֹת (יחזקאל, ל"ו, ד'), משלח וְנֶעֱזָב כמדבר (ישעיה, כ"ז, יו"ד), ולא ראיתי צדיק נֶעֱזָב (תהלים, ל"ז, כ"ה).

הפועל: המון עיר עֻזָּב (ישעיה, ל"ב, י"ד) — ההמון גורש ומרוחק, חלף ועבר — פערשוואונדען ווערדען, быть исчезнуту — ובא: איך לא עֻזְּבָה עיר תהלה (ירמיה, מ"ט, כ"ה) — תרגומו: „איכדין לא אִשְׁתְּבִיקַת". וכנראה, שעל פיו פירש רש"י בלשון-אחר: למה לא נעזבת מן הרעה הזאת, שלא תבוא הרעה עליה, — בעפרייט ווערדען, быть избавлену — (ועיין עזב ב).

עֲזוּבָה, ש"ם, — עזיבת היושבים — פערלאססענהייט, ענטפאֶלקערונג, запустѣніе: ורבה הָעֲזוּבָה (ישעיה, ו"ו, י"ב), כַּעֲזוּבַת החרש והאמיר (שם, י"ז, ט').

עִזָּבוֹן, שם, לא נמצא כי אם בספר יחזקאל כמה פעמים בפרשה אחת בלשון-רבים; ולפי מקומו נראה, שענינו — סחורה, שנותנים מניחים בארצות למכירה, — וואַרע, товаръ: הונך וְעִזְבוֹנַיִךְ (יחזקאל, כ"ז, י'), בצאת עִזְבוֹנַיִךְ מימים (שם, שם, ל"ג), נתנו בְּעִזְבוֹנָיִךְ (שם, שם, ט"ז). (ועיין עזב ב). וי"מ: עִזָּבוֹן — סחורה של תבואת-הארץ, היוצאת לממכר בארץ אחרת — אויספוהרוואַארע, отпускной товаръ, Export. ובלשון-חכמים התיחד השם „עִזָּבוֹן" לירושה, שמורישים האבות לבניהם — היגטערלאססענשאַפט, наслѣдство.

עֲזִיבָה, בגמרא: אלו לא חמאת בה אימה מילין דַּעֲזִיבָה (נדרים, כ"ב, ע"א) — ופירש"י: דברים שיפין להניחם. כלומר: דבר זמה. — והנראה, שענינו: עזיבת דרך-ארץ, פריצות, — אויסגעלאססענהייט, непристойность, неприличіе.

ב) עָזַב, פ"א במקרא: וַיַּעַזְבוּ ירושלם עד החומה הרחבה (נחמיה, ג', ח') — ופירש"י: „מלאוה עפר עד החומה הרחבה, כדי להחזיקה". ומזה פירש"י: איך לא עֻזְּבָה עיר תהלה (ירמיה, מ"ט, כ"ה) — „לא נתמלאית עפר סביב החומה לחזק החומה". ונראה, שלדעתו עיקר הוראתו — מלוי, ולדעת פירסט, עיקר ענינו — חבור וקשור בבנין — צוזאַממענפיגען, — связать, застраивать — ע"ד הפעל חיט בארמית: וְאֻשַּׁיָּא יַחִיטוּ (עזרא, ד', י"ב). ובמדרש — בהתפעל: שכל זמן שהאשה מקבלת עוברין היא מתכערת וּמִתְעַזֶּבֶת (ב"ר, מ"ד). — מן השרש הזה פירש"י לשון „עזבון" — במובן חוזק ועזר, וממונו של אדם הוא חוזקו דמעמידו על רגליו. (ועיין עזב א). ומזה במשנה:

מַעֲזִיבָה, שם, במשנה, — רצפת אבנים ולבנים טוחה בטיט שעושין על תקרת הבית לחזקה: תקרה שאין עליה מַעֲזִיבָה (סוכה, א', ז'), נתן עליו את הַמַּעֲזִיבָה (כלים, כ', ה'), ובמדרש: בשר-ודם משבונה את הבית, הוא בונה את העליה; האלהים אינו כן — מְשֻׁמְּתָה מַעֲזִיבָה, בנה עליה (שמו"ר, ט"ו).

עֲזוּבָה, שע"פ: א) בת-שִׁלְחִי, אֵם יהושפט (מ"א, כ"ב, מ"ב). —

ב) אֵשֶׁת כָּלֵב בן־חצרון (דהי"א, ב', י"ח — י"ט).

עָזַז, פעו"י, הקל, עיקרו — דבוק וחבור לעצום וחזוק — פֿעסט מאַכען, упрѣплять: בַּעֲזוֹז עינות תהום (משלי, ח', כ"ח), — כתרגומו: וכד אַעְשִׁין, — והקודם: „בְּאַמְּצוֹ שחקים". ורש"י פירש: „כשהגביר מעינות תהום". — ומזה: א) במובן עומד — היות חזק וקשה — מאָכטיג זיין, быть сильнымъ, крѣпкимъ: תָּעֹז ידך (תהלים, פ"ט. י"ד) — והכפל: „תָּרוּם ימינך". ובבחינת התגבר בחוזק־יד על זולתו: וַתָּעָז יד־מדין על־ישראל (שופטים, ו"ו, ב'), וַתָּעָז ידו על כושן רשעתים (שם, ג', יו"ד) — בעזיעגען, побѣдить. ב) במובן פעל־יוצא: החכמה תָּעֹז לחכם (קהלת, ז', י"ט) — נותנת עז לחכם — קראַפֿט פֿערלייהען, קראַפֿטיגען, придать силу, усиливать: עוּזָּה אלהים (תהלים, ס"ח, כ"ט). ובמובן המוסרי: אַל־יָעֹז אנוש (שם, ט', כ') — געוואַלטיג, פֿרעך זיין, быть дерзкимъ, насильнымъ — וכן: יָעֹז בהותו (שם, נ"ב, ט). ובא: לָעוֹז במעוז פרעה (ישעיה, ל', ב') — לבקש עז וָעצמה. (ועיין עוז).

הנפעל, פ"א במקרא: את עַם נוֹעָז לא תראה (שם, ל"ג, י"ט) — תמורת נֹעָז — עַז ואכזר — פֿרעך, האַרט, גרויזאַם, жестокій, грозный — ורש"י פירשו כמו לועז, בחלוף למ"ד בנו"ן, — ומסכים עם הכפל: „עַם עִמְקֵי שָׂפָה מִשְּׁמוֹעַ". — ובפיוט — ע"ד השלמים: נֶעֱזָה מעיני (קרובות, ב' דשבועות).

ההפעיל, במובן המוסרי, בקשור עם השם „פָּנִים", עיקרו — עושה פניו חזקים, שאינם מתפעלים מהרגשת רחמים או בושה, — דאַס געזיכט פֿערהאַרטען, — сдѣлать жесткимъ свое лицо — וטעמו — החציף — פֿרעך זיין, быть дерзкимъ, рѣзкимъ: הֵעֵזָה פָּנֶיהָ (משלי, ז', י"ג), וכן: הֵעֵז איש רשע בְּפָנָיו (שם, כ"א, כ"ט) — הנראה, ששעמו — עזותו של רשע נִכֶּרֶת בפניו. — ובגמרא: אין אדם מֵעֵז פָּנָיו בפני בעל־חובו (בבא מציעא, דף ג', ע"א). ור' יהודה הלוי הבדיל בין הפעל עוז לבין עזז, ואמר בשירו: זמן הֵעֵז מאד פניו ומצחו ולא הֵעִיז ילדיו אל מנוחו („בתולת בת־יהודה", עמוד 20). ובפיוט השתמשו בו בנתפעל: נִתְעַזְּזוּ מימי (קרובות, ב' דשבועות).

עַז, תאר, — חזק, קשה, פֿעסט, שטאַרק, могучій, сильный: כי עַז גבול בני עמון (במדבר, כ"א, כ"ד), כי עַז העם (שם, י"ג, כ"ח), ומה עָז מארי (שופטים, י"ד, י"ח), והנמלים עם לא־עָז (משלי, ל', כ"ה), ברוח קדים עַזָּה (שמות, י"ד, כ"א), במים עַזִּים (נחמיה, ט', י"א) — שוטפים בחוזקה, ובמים עַזִּים נתיבה (ישעיה, מ"ג, ט"ז), והכלבים עַזֵּי־נֶפֶשׁ (שם, נ"ו, י"א). ובמובן המוסרי: ומלך עַז ימשל־בם, (שם, י"ט, ד') — פֿרעך, גרויזאַם, жестокій, дерзкій. והשבתי גאון עַזִּים (יחזקאל, ז', כ"ד); ובחבור לשם „פָּנִים": גוי עַז פָּנִים (דברים, כ"ח, נ'), מלך עַז־פָּנִים (דניאל, ח', כ"ג). וכן: הֵמָּה עַזָּה (משלי, כ"א, י"ד), כי עַזָּה כמות אהבה (שה"ש, ח', ו"ו). ובלשון־חכמים: בהרת עַזָּה כשלג (נגעים, א', א') — בחזק המראה והגוון. — דומה ליין צלול, שאין אדמותו עַזָּה (במדבר רבה, כ'), מי־מלח עַזִּים (שבת, ק"ח, ע"ב).

עֹז, שם, — חֹזֶק וְתֹקֶף, במובן הטבעי והמוסרי, — שטאַרקע, קראַפֿט, сила, крѣпость: ומגדל־עֹז היה בתוך־העיר (שופטים, ט', נ"א), וירד עֹז מבטחה (משלי, כ"א, כ"ב), בצוארו ילין עֹז (איוב, מ"א, י"ד), ויהי לה מטות עֹז (יחזקאל, י"ט, י"א), הושעת זרוע לא־עֹז (איוב, כ"ו, ב'), יתן בקולו קול עֹז (תהלים, ס"ח, ל"ד), וְעֹז פניו ישנא (קהלת, ח', א'), ודוד מכרכר בכל־עֹז

(ש״ב, ו״ו, י״ד) — בכל־כח. — ובכנוי: כי תבצר מרום עֻזָּהּ (ירמיה, נ״א, נ״ג); ובמובן המוסרי: ויתן עֹז למלכו (ש״א, ב׳, יו״ד), נתן עֹז ותעצמות (תהלים, ס״ח, ל״ו), אלהים לנו מחסה וָעֹז (שם, מ״ו, ב׳), ואתה מחסי־עֹז (שם, ע״א, ז׳), וביחס אל הש״י: עמו עֹז ותושיה (איוב, י״ב, ט״ז)—אַללמאַכט, всемогущество. נהלת בְעָזְּךָ אל נוה קדשך (שמות, ט״ו, י״ג), פוררת בְעָזְּךָ ים (תהלים, ע״ד, י״ג), הודעת בעמים עֻזֶּךָ (שם, ע״ז, ט״ו), בזרוע עֻזְּךָ פזרת אויביך (שם, פ״ט, י״א), וְעֻזּוֹ וְאַפּוֹ על כל־עוזביו (עזרא, ח׳, כ״ב)— כמו: עז־אפו, ע״ד: מי־יודע עֹז אַפֶּךָ (תהלים, צ׳, י״א), וְעֻזּוֹ בשחקים (שם, ס״ח, ל״ה), ושם חביון עֻזֹּה (חבקוק, ג׳, ד׳); בִּרְקִיעַ עֻזּוֹ (תהלים, ק״נ, א׳) — ברקיע, ששם משכן עזו. — ובמובן זה נקרא גם ארון־הברית „ארון עֻזּוֹ": אתה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ (דהי״ב, ו״ו, מ״א); וכן נקרא, על־דרך־המליצה, בית־המקדש: ויתן לשבי עֻזּוֹ (תהלים, ע״ח, ס״א) — והכפל: „וְתִפְאַרְתּוֹ ביד צר". ויתכן, שבמובן זה נאמר: יהכהנים בכלי עֹז לה׳ (דהי״ב, ל׳, כ״א). ובא נרדף עם „כבוד" ו„תפארת"—הערליכקייט, величіе: הבו לה׳ כָּבוֹד וָעֹז (דהי״א, ט״ז, כ״ח), עֹז וְתִפְאֶרֶת במקדשו (תהלים, צ״ו, ו״ו), עֹז וחדוה במקומו (דהי״א, ט״ז, כ״ז), (ועיין חֶדְוָה), כי תפארת עֻזָּמוֹ אתה (תהלים, פ״ט, י״ח). ובא: ב) בענין אמץ־הלב — מוטה: תרהבני בנפשי עֹז (שם, קל״ח, ג׳) — שעורו: תרהיב את־נפשי בעז. — תִּדְרְכִי נפשי עֹז (שופטים, ה׳, כ״א). (ועיין דָּרַךְ). ג) מחסה והגנה—שוטץ, שירם, защита: עיר עָז־לנו (ישעיה, כ״ו, א׳), אשרי אדם עוז־לו בך (תהלים, פ״ד, ו״ו); עֻזּוֹ אליך אשמרה (שם, נ״ט, יו״ד) — ומסיים: „כי אלהים מִשְׂגַּבִּי"—והוא, לפי המבאר, כמו עֻזָּה, בה״א, ובא בטעם־הקריאה: אָ! דו אַללמאַכט! — Всемогущій! — ובסוף המזמור נאמר: עֻזִּי, אליך אזמרה (שם, שם, י״ח).

ובא במובן חזקת־מצודה: הון עשיר קרית עֻזּוֹ (משלי, יו״ד, ט״ו) — כמו: תבצר מרום עֻזָּהּ (ירמיה, נ״א, נ״ג), והוריד ממך עֻזֵּךְ (עמוס, ג׳, י״א). ובענין תקף משגב כלל אמה: גאון עֻזָּם (יחזקאל, כ״ד, כ״א), וירד גאון עֻזָּהּ (שם, ל׳, ו״ו), ונשבת בה גאון עֻזָּהּ (שם, שם, י״ח). ובא בתוספת יו״ד: עָזִּי וזמרת־יה (שמות, ט״ו, ב׳; תהלים, קי״ח, י״ד; ישעיה, י״ב, ב׳).

עַזּוּת, שם, ע״ד הרבוי, — דברים קשים מחוצפים: ועשיר יענה עַזּוֹת (משלי, י״ח, כ״ג) — פרעכעס, дерзости — וכן, בגמרא, עַזּוּת: כל אדם שיש לו עַזּוּת־פָּנִים (תענית, ז׳), שתצילנו מֵעַזֵּי־פָּנִים וּמֵעַזּוּת־פָּנִים (ברכות, ט״ז, ע״ב) — ופירש הערוך: „מעזי־פנים — שלא יקניטני אדם, שיש בו עזות־פנים; ומעזות־פנים— שלא יהא בי עזות פנים". — ובסדר התפלות ליוה״כ: „שחטאנו לפניך בְּעַזּוּת־מֵצַח".

עִזּוּז, שם, — כעין עֹז, ובמדרגת־ההפלגה: וחיל וְעִזּוּז יחדו (ישעיה, מ״ג, י״ז)—קריעגסמאַכט, военная сила — ובמובן שם־תאר, ביחס אל הש״י: ה׳ עִזּוּז וגבור (תהלים, כ״ד, ח׳). ובגמרא: האדיר וְהָעִזּוּז (ברכות, ל״ג, ע״ב).

עֱזוּז, שם, — כעין הקודם: וֶעֱזוּז מלחמה (ישעיה, מ״ב, כ״ה), וֶעֱזוּז נוראתיך יאמרו (תהלים, קמ״ה, ו״ו), וֶעֱזוּזוֹ ונפלאותיו (שם, ע״ח, ד׳)—ויתכן, שטעמו כמו: וֶעֱזוּז נפלאותיו.

עֲזִיזוּת, שם, בלשון־חכמים: תתן להם מְגִנַּת־לֵב (איכה, ג׳, ס״ה) — חד אמר תבירות־ליבא, וחד אמר עֲזִיזוּת ליבא (מדרש איכה רבתי) — ונראה, שהשתמשו בלשון עֲזִיזוּת לענין אטימות, כעיקר הוראת הפעל. — ורבי יהודה הלוי אומר: „והקל פעמיך, ואל תרדוף עֲזִיזוּת".

מָעֹז, מָעוֹז, שם,—מקום חזקה ומבוצר— פעסטער אָרט, укрѣпленное мѣсто: היה לי לצור מָעוֹז (תהלים, ל״א, ג׳),

על ראש הַמָּעוֹז הזה (שופטים, ו״ו, כ״ו), מָעוֹז הַיָּם (ישעיה, כ״ג, ד׳) — כנוי מליצי לְצֹר. — ומזה — מקום חזק, שמתבצרים בו — צופלוכט, убѣжище: והיה לכם מָעוֹז פרעה (ישעיה, ל׳, ג׳), ערי מָעוּזּוֹ (שם, י״ז, ט׳), תבקשי מָעוֹז מאויב (נחום, ג׳, י״א). וברבוי: ועשה למבצרי מָעֻזִּים (דניאל, י״א, ל״ט), וְלֶאֱלֹהַּ מָעֻזִּים (שם, שם, ל״ח) — לדעת המבארים האחרונים, הוא כנוי לאליל המלחמה אצל העמים הקדמונים. והנראה, שענינו — האליל הממונה על המבצרים. — ובכנוי: ה׳ עזי וּמָעֻזִּי ומנוסי (ירמיה, ט״ז, י״ט). ובכלל — בענין חוזק ועז למחסה ומגן — שוטץ: ה׳ מָעוֹז חיי (תהלים, כ״ז, א׳), כי היית מָעוֹז לדל מָעוֹז לאביון (ישעיה, כ״ה, ד׳), טוב ה׳ לְמָעוֹז ביום צרה (נחום, א׳, ז׳), האל מָעוּזִּי חיל (ש״ב, כ״ב, ל״ג), וצור מָעֻזֵּךְ לא זכרת (ישעיה, י״ז, י״ד). ובא: ביום קחתו מהם את מָעֻזָּם משוש תפארתם (יחזקאל, כ״ד, כ״ה) — יתכן, שהוא כנוי מליציי אל בית המקדש, וכמו שנאמר: וחללו הַמִּקְדָּשׁ הַמָּעוֹז (דניאל, י״א, ל״א). ובא: יַחֲזֵק בְּמָעֻזִּי (ישעיה, כ״ז, ה׳) — ענינו: יחזק בי ויהיה לי לְמָעֹז. — ומזה: עמדי לְמַחֲזִיק וּלְמָעוֹז לו (דניאל, י״א, א׳). ובא: לשמר מָעֻזְנֶיהָ (ישעיה, כ״ג, י״א) — בנו״ן תמורת הדגש — והם ערי מבצרי הים שבארץ כנען. — ומדקדוק השם „מָעוֹז״, שפעמים בא בחולם ופעמים בוי״ו, נראה שיתכן שנגזר מן עזז ומן עוז, הקרובים בעיקר הוראותיהם.

עֲזָאזֵל, שע״פ, שבא במקרא רק בענין אחר — בעבודת יום הכפורים: גורל אחד לה׳ וגורל אחד לַעֲזָאזֵל (ויקרא, ט״ז, ח׳) — בגמרא אמרו בפירושו: עֲזָאזֵל — שיהא עז וקשה וכו׳, תניא אידך עֲזָאזֵל — קשה שבהרים (יומא, ס״ז, ע״ב) — ולדבריהם, השם מורכב מן עזז ומן אל והוא כמו שהיה כתוב עזזאל. — ובאותו ענין אמרו: תנא דבי רבי ישמעאל, עזאזל — שמכפר על מעשי עוזא ועזאל (שם). ובפרקי דרבי אליעזר נאמר: אמר סמאל לפני הקב״ה: רבש״ע, על כל הרשעים נתת לי רשות, ועל הצדיקים אין אתה נותן לי רשות! אמר לו: הלא יש לך עליהם רשות ביום הכפורים — אם יש להם חטא וכו׳; לפיכך נותנין לו שחד ביום הכפורים וכו׳ (פרק מ״ו) — ונראה מדבריו, שהשם „עֲזָאזֵל״ הוא בלשון מקרא שמו של סמאל. (ועיין ברמב״ן על התורה ובספר „עקידת יצחק״ בפרשה אחרי מות). וכן נקרא שמו של המלאך המשחית אצל הצאביים והערביים.

עָזְנִיָּה, — שם עוף מעופות הטמאים הדורסים והוא ממין הנשרים — גֶּשֶׁר הַיָּם — מעעראדלער, морской орёлъ: ואת הפרס ואת הָעָזְנִיָּה (ויקרא, י״א, י״ג). ובמשנה: חוץ מכנף העוז (כלים י״ז, י״ד) — והוא, לדעת המפרשים, עָזְנִיָּה שבמקרא. וכן בתרגום אונקלוס: וְהָעָזְנִיָּה — וְעַזְיָא.

עֲזַם, ארמית, דומה אל הפעל חזם, — קטיפה וכריתה: וּמָלַק את ראשו (ויקרא, א׳, ט״ו) — בתרגום ירושלמי: וְיַעֲזֵם.

עַזְמָוֶת, שע״פ: א) עיר בשבט בנימן (עזרא, ב׳, כ״ד), ובחבור עם השם „בַּיִת״: בֵּית עַזְמָוֶת (נחמיה, ז׳, כ״ח). — ב) אחד מגבורי דוד: עַזְמָוֶת הַבַּרְחֻמִי (ש״ב, כ״ג, ל״א). (עיין בַּחֲרוּם). ג) בן יְהוֹעַדָּה מבני יהונתן בן שאול (דהי״א, ח׳, ל״ו). — ד) בן עֲדִיאֵל, שר האוצרות לדוד המלך (שם, כ״ז, כ״ה). — עיקר השם הוא עַז מות, ובא ע״ד ׳צַלְמָוֶת׳ מן צל מות; ׳חֲצַרְמָוֶת׳ מן חצר מות.

עָזַק, פ״י, פ״א במקרא בבנין פיעל: וַיְעַזְּקֵהוּ ויסקלהו (ישעיה, ה׳, כ׳) — י״א, שענינו חפירה והתיחד לחפירה ועדור בכרמים להשביח הגדול — אוס־

גראבען, окапывать — וכן הוא בערבית. גבספרי: ומצאו שֶׁעוֹזֵק תחת הזית (דברים, סימן שנ"ח). וי"מ ויעזקהו שבמקרא — בענין סיוג ועשית־גדר — אומצוינען, огородить. דעות המפרשים חלוקות גם בפירוש המשנה: אף הָעוֹזֵק בבית הפרס טהור (אהלות, י"ח, ה') — י"א, שענינו — חפירה; וי"א, שענינו — סיוג. והנראה, שעיקרו—חפירה תחת האילנות. ולפי שהיו החפירות בעגול מסביב לגזע האילנות, ונקראו החפירות ההן „עוּגָה", „עוּגִיּוֹת", (עיין עוג), יצא הפעל גם לענין עשית הקף וסיוג.– ובפיוט השתמשו בו במובן גליפה ופתוח חותם: ובדמות שבטים מְעֻזָּקָה (סלוק, יום א' דר"ה).

עִזְקָא, שם, ארמית, — טַבַּעַת, שיש בה חוֹתָם—זיגעלרינג, кольцо съ печатью: וחתמא מלכא בְּעִזְקְתֵהּ וּבְעִזְקָת רברבנוהי (דניאל, ו"ו, י"ח). (ועיין טבע). ובא גם בהוראת כְּבָלִים — קעטטע, פעססעל, оковы: בָּאזִקִּים (ירמיה, מ', א') — תיב"ע: בְּעִזְקַיָּא—וזה, כנראה, מפני שהם סובבים ומקיפים את־הגוף.

עֲזֵקָה, שע"פ: עיר מערי־כנען, אשר נפלה בגורל לשבט יהודה (יהושע, יו"ד, יו"ד; ט"ו, ל"ה).

עֲזֵקָה, בגמרא: פירות הללו של ערלה הן של עֲזֵקָה הן (יבמות, דף קכ"ב, ע"א), ובתוספתא: פירות עֲזֵק הן (דמאי, ח', ה') — ופירש הערוך: פירות שביעית, שנחרשו בשביעית ולא בשדה־בור גדלו.— ורש"י פירש: פרדס מעוזק וגדר מסביב לו לשמרו.

יַעֲזֵק, במשנה: חצר גדולה היתה בירושלים וּבֵית יַעֲזֵק היתה נקראת ולשם כל העדרים מתכנסים (ר"ה, ב', ה'), ובגמרא: בית־יַעֲזֵק תנן או בית־יזק תנן? בית־יַעֲזֵק תנן — לישנא מעליא הוא, דכתיב: „ויעזקהו ויסקלהו"; או דילמא בית־יזק תנן— לישנא דצערא הוא, כדכתיב: והוא אסור באזקים (ר"ה, דף כ"ג, ע"ב). ובגמרא דירושלמי אמרו: „מהו בית־יַעֲזֵק? ששם היו עוֹזְקִים את־ההלכה, כמו דאת אמרת: ויעזקהו ויסקלהו" — ונראה, שהיו מפרשים אותו בהוראת חפירה ונקור־אבנים.

א) עָזַר, פ"י, הקל, עיקרו — חזוק וסיוע לזולתו להיות ביכלתו למצוא חפצו—בייסטעהען, поддерживать— ורובו בא ביחס הפעול: מאל אביך וְיַעְזְרֶךָּ (בראשית, מ"ט, כ"ה), איש את־רעהו יַעְזֹרוּ (ישעיה, מ"א, ו"ו)—והכפל: „ולאחיו יאמר חזק". אמצתיך אף עֲזַרְתִּיךָ (שם, שם, יו"ד), וביום ישועה עֲזַרְתִּיךָ (שם, מ"ט, ח'), וַעֲזַרְתֶּם אותם (יהושע, א', י"ד), יבאו על־דויד לְעָזְרוֹ (דהי"א, י"ב, כ"ג), ובבינוני: והמה בגבורים עֹזְרֵי המלחמה (שם, שם, א') עֹזְרֵי רהב (איוב, ט', י"ג). ובא גם ביחס הלמ"ד: והמה עָזְרוּ לְרָעָה (זכריה, א', ט"ו), הלרשע לַעְזֹר (דהי"ב, י"ט, ב'), לַעְזֹר להדדעזר (שם, ח', ה'), מה־עָזַרְתָּ ללא־כח (איוב, כ"ו, ב'), ויתום ולא עֹזֵר לו (שם, כ"ט, י"ב). ובא: והמה עָזְרוּ עִם־דויד (דה"א, י"ב, כ"ב), וַיַּעְזְרוּ אַחֲרֵי אדניה (מ"א, א', ז'). — ומזה: ב) הצלה — העלפען, רעטטען, помогать, спасать: דחה דחיתני לנפל וה' עֲזָרָנִי (תהלים, קי"ח, י"ג), לְעָזְרֵנוּ מאויב בדרך (עזרא, ח', כ"ב), ובזה הוא נרדף עם הפעלים ישע, נצל: עָזְרֵנוּ אלהי ישענו וכו' (תהלים, ע"ט, ט') — והכפל: וְהַצִּילֵנוּ וכו'.— שקר רדפוני עָזְרֵנִי (שם, קי"ט, פ"ו), יקומו וְיַעְזְרֻכֶם (דברים, ל"ב, ל"ח), ואדני ה' יַעֲזָר־לִי (ישעיה, נ', ז').

הנפעל, מן הקל,—קבלת־עזר— געהאָלפען ווערדען: בו בטח לבי וְנֶעֱזָרְתִּי (תהלים, כ"ח, ז') כי הפליא לְהֵעָזֵר עד כי חזק (דהי"ב, כ"ו, ט"ו), ובהכשלם יֵעָזְרוּ עזר מעט (דניאל, י"א, ל"ד);

נִי עָזְרוּ עליהם (דהי"א, ה', כ') — ענינו כמו: התגברו, התחזקו.

ההפעיל, כעין הקל, פ"א במקרא: הם מַעְזְרִים אֹתָם (דהי"ב, כ"ח, כ"ג) — תחת: מְעוֹזְרִים.

עֵזֶר, שם: א) סיוע, סעד — בייּשטאנד, הילפֿע, поддержка, помощь: אעשה לו עֵזֶר כנגדו (בראשית, ב', י"ח), לא לְעֵזֶר ולא להועיל (ישעיה, ל', ה'); ישלח עֶזְרְךָ מקדש (תהלים, כ', ג') — והכפל: „ומציון יִסְעָדֶךָּ". — ב) הַצָּלָה — רעטטונג, הילפֿע, спасеніе, помощь: אלהי אבי בְּעֶזְרִי ויצלני מחרב פרעה (שמות, י"ח, ד'), וְעֵזֶר מצריו תהיה (דברים, ל"ג, ז'), עֶזְרִי ומפלטי (תהלים, ע', ו"ו), מגן עֶזְרֶךָ (דברים, ל"ג, כ"ט). ובא: שִׁוִּיתִי עֵזֶר עַל־גִּבּוֹר (תהלים, פ"ט, כ') — לדעת המבאר, ענינו: שמתי עזר על־ישראל על־ידי גבור. — והנראה, שטעמו: שויתי עֶזְרִי על־גבור — כמו אָצלתי מעזרי, מכחי, עליו. — כי־בי בְעֶזְרֶךָ (הושע, י"ג, ט') — נמשך אל הקודם: „שִׁחֶתְךָ ישראל" — ההשחתה, שאתה אומר כי בי היא, — בי, שאני עזרך, איננה, אלא בך. ועי"ד מליצת: שחת לא לו בניו מומם (דברים, ל"ב, ה').

עֶזְרָה, ש"נ, — בהוראת הקודם: על מי תנוסו לְעֶזְרָה (ישעיה, י"ו, ג') — לבקש עזרה — בייּשטאנד, הילפֿע, поддержка, помощь. עֶזְרַת פעלי און (שם, ל"א, ב'). ועי"ד המליצה: כי לא־באו לְעֶזְרַת ה', לְעֶזְרַת ה' בגבורים (שופטים, ה', כ"ג) — וענינו: להיות בעזרת הגבורים, שהש"י היה בעזרתם. — האם אין עֶזְרָתִי בי (איוב, ו"ו, י"ג) — האם אין לי כל אפשרות לעזור לי — והכפל: „וְתֻשִׁיָּה נדחה ממני". — לְעֶזְרָתִי חושה (תהלים, כ"ב, כ'), חושה לְעֶזְרָתִי (שם, ל"ח, כ"ג) — רעטטונג, спасеніе. עֶזְרָתִי ומפלטי (שם, מ', י"ח). ובחלוף הה"א לתי"ו:

עֶזְרָת: הבה לנו עֶזְרָת מצר (שם, ס', י"ג; ק"ח, י"ג). ובתוספת הה"א — להפלגה: קומה עֶזְרָתָה לנו (שם, מ"ד, כ"ז) — שעורו: קומה ה', שאתה הוא עזרתה לנו. — כי היית עֶזְרָתָה לו (שם, ס"ג, ח').

ב) עור, נמצא בשם:

עֲזָרָה, שם, בכתבי־הקדש המאוחרים, — בהוראת מקום מוקף וגדור — אומשלאָססענער רוים, окружность — ומזה: א) בספר יחזקאל ענינו מקום בנין המזבח — אבזאַטץ, площадка: ומחיק הארץ עד הָעֲזָרָה התחתונה שתים אמות וגו' וּמֵהָעֲזָרָה הקטנה עד הָעֲזָרָה הגדולה ארבע אמות וגו' (יחזקאל, מ"ג, י"ד) — ופירש"י: העזרה התחתונה הוא מַלְבֵּן הראשון של ל"ב על ל"ב, ועליו היה מַלְבֵּן שני, למ"ד על למ"ד; ונקרא המלבן התחתון „עֲזָרָה קְטַנָּה", לפי שאין גבהו אלא שתים, והמלבן העליון נקרא „עֲזָרָה גְדוֹלָה", שגבהו ארבע. מקום הכניסה בין מלבן למלבן נקרא בלשון־המשנה „יסוד", והמלבן העליון נקרא „סובב". ובענין זה נאמר שם להלן: וְהָעֲזָרָה ארבע עשרה אֹרֶךְ וגו' (שם, שם, י"ז), וכן במה שנאמר: ואל ארבע פנות הָעֲזָרָה למזבח (שם, מ"ה, י"ט). ומזה נקרא: ב) חצר המקדש בשם „עֲזָרָה": ויתנהו בתוך הָעֲזָרָה (דהי"ב, ו"ו, י"ג), ויעש חצר הכהנים וְהָעֲזָרָה הגדולה (שם, ד', ט') — פֿאָרהאָף, Дворъ — ופירש"י: חצר הכהנים הוא „עזרת הכהנים", והעזרה הגדולה היא „עזרת ישראל". — ובמשנה: „עזרת־נָשִׁים"; „עזרת־ישראל"; „עזרת־כהנים" (כלים, א', ח'. ועיין סוכה, נ"א, ע"ב). ותרגום: רמס חֲצֵרָי (ישעיה, א', י"ב) — עֲזָרָתִי. — ובגזרתו נראה, שהוא דומה לפעל גזר — דבר נגזר ומופרש בהקף. — ויתכן, שמה שנקרא בדברי־הימים בשם „עֲזָרָה" במובן חצרות־המקדש, נקרא ביחזקאל „גִּזְרָה": וְהַבִּנְיָן אשר אל־

פני הַגִּזְרָה (יחזקאל, מ"א, י"ב) — בשם „בנין" יקרא את כלל בנין־הבית, ובשם „גזרה" יקרא את החצר. — וכן שם להלן: וְהַגִּזְרָה וְהַבִּנְיָה (שם, שם, י"ג).

עֵזֶר, שע"פ: א) אֲבִי חוּשָׁה לשבט יהודה (דהי"א, ד', ד'). — ב) ראש גבורי־החיל לדוד המלך (שם, י"ב, יו"ד). — ג) בן־יֵשׁוּעַ שר המצפה בימי נחמיה (נחמיה, ג', י"ט).

עֵזֶר, שע"פ: א) מבני אפרים, שנהרגו בתגרתם עם אנשי־גת (דהי"א, ז', כ"א). — ב) מן הכהנים עולי־הגולה (נחמיה, י"ב, מ"ב).

עַזֻּר, עַזּוּר, שע"פ: א) אבי חֲנַנְיָה נביא־השקר, בימי המלך צדקיהו (ירמיה, כ"ח, א'). — ב) אחד מן החתומים על האמנה בימי נחמיה (נחמיה, יו"ד, י"ח). — ג) אבי יַאֲזַנְיָה משרי העם בימי יחזקאל הנביא (יחזקאל, י"א, א').

עֶזְרָא, שע"פ, — א) בן־שְׂרָיָה מבני אהרן הכהן: הוא עֶזְרָא עלה מבבל והוא סֹפֵר מָהִיר בתורת משה, אשר נתן ה' אלהי ישראל; ויתן־לו המלך (ארתחשסתא) וכו' כל בקשתו (עזרא, ז', א' — וי"ו), עֶזְרָא הכין לבבו לדרש את תורת ה' ולעשות, וללמד בישראל חק ומשפט (שם, שם, יו"ד). הוא הרבה לתקן הריסות סדרי־החיים בישראל, בזמן עולי הגולה מבבל, ולהקים ממלכת העם ועבודת אלהיו וחיי־המשפחה על־פי תורת משה. — ואמר עליו ר' יוסי: ראוי היה עֶזְרָא להנתן תורה על ידו לולא קדמו משה (סנהדרין, דף כ"א, ע"א). ונמצאו הרבה אגדות על־אדותיו בספרי הערביים. — ב) מן הכהנים עולי־הגולה, אשר עלו עם־זרבבל (נחמיה, י"ב, א').

עֲזַרְאֵל, שע"פ: א) מן הגבורים הקרחים, אשר באו אל־דוד לציקלג (דהי"א, י"ב, ו'). — ב) בן־הֵימָן המשורר בימי דוד המלך (שם, כ"ה, י"ח) — ונקרא גם בשם עֻזִּיאֵל (שם, שם, ד'). — ג) בן־יְרֹחָם, שר לשבט הדני בימי דוד המלך (שם, כ"ז, כ"ב). — ד) מבני בָנִי, עולי־הגולה, אשר נשאו להם נשים נכריות (עזרא, יו"ד, מ"א). — ה) בן־אַחְזַי, מן הכהנים בימי נחמיה (נחמיה, י"א, י"ג).

עֶזְרִי, שע"פ: בן־כְּלוּב, פקיד על עושי מלאכת השדה לעבודת האדמה למלך דוד (דהי"א, כ"ז, כ"ו).

עַזְרִיאֵל, שע"פ: א) אבי יְרִימוֹת השר לשבט נפתלי בימי מלכות דוד (שם, שם, י"ט). — ב) אחד מראשי בית־אבותם של בני חצי שבט מנשה (שם, ה', כ"ד). — ג) אבי שְׂרָיָהוּ משרי המלך יהויקים (ירמיה, ל"ו, כ"ו).

עֲזַרְיָה, עֲזַרְיָהוּ, שע"פ: א) בן־אֵיתָן, מבני יהודה (דהי"א, ב', ח'). — ב) בן־יֵהוּא (שם, שם, ל"ח). — ג) בן־צְפַנְיָה, מבני הקהתי (שם, וי"ו, כ"א). — ד) בן־אֲמַצְיָה מלך יהודה (מל"ב, ט"ו, א') — ונקרא גם בשם עֻזִּיָּה (שם, שם, י"ג). — ה) בן־צָדוֹק הכהן, מן השרים של שלמה המלך (מל"א, ד', ב'). — ו) בן־נָתָן, פקיד על הנצבים שלשלמה (שם, שם, ה'). — ז) בן־עוֹדֵד, נביא בימי אָסָא המלך (דהי"ב, ט"ו, א'). — ח) שני אחים, מבני יְהוֹשָׁפָט מלך־ישראל (שם, כ"א, ב'). — ט) בן־יְהוֹרָם מלך־יהודה (שם, כ"ב, וי"ו) — וכנראה, הוא שנקרא אֲחַזְיָהוּ (מל"ב, ח', כ"ט). — יו"ד) שני שרי־מאות ליהוידע הכהן הגדול (דהי"ב, כ"ג, א'). — י"א) הכהן הראש, ועמו שמונים כהנים בני־חיל, אשר לא נתנו את עֻזִּיהוּ מלך־יהודה להקטיר קטרת וגרשוהו מן המקדש (שם, כ"ו, י"ז — כ'). — י"ב) בן־יְהוֹחָנָן, מראשי בני־אפרים, בימי אָחָז מלך־ישראל (שם, כ"ח, י"ב). — י"ג) בן־יְהַלֶּלְאֵל מבני מררי (שם, כ"ט, י"ב). — י"ד) הכהן הראש לבית צָדוֹק, נגיד בית־האלהים, בימי יחזקיהו המלך (שם, ל"א, יו"ד,

י״ג). — ט״ו) בן־הוֹשַׁעְיָה, בימי ירמיהו הנביא (ירמיה, מ״ג, ב׳). — ט״ז) בן־מַעֲשֵׂיָה, אחד ממחזיקי חומת ירושלים (נחמיה, ג׳, כ״ג). — י״ז) אחד מארבעת הילדים, מבני־יהודה, שהובאו בפקודת המלך נבוכדנאצר לעמד בהיכלו: דניאל, חנניה מישאל וַעֲזַרְיָה (דניאל, א׳, ו״ו), וישם להם שר הסריסים שֵׁמוֹת וכו׳, וְלַעֲזַרְיָה — עֲבֵד נְגוֹ (שם, שם, ז׳), והושלך לגב־האריות ביחד עם־חבריו ונצלו בדרך־נס.

עַזְרִיקָם, שע״פ: א) בן־נְעַרְיָה, מצאצאיו של זרבבל (דהי״א, ג׳, כ״ג). — ב) בן־אָצֵל, מצאצאיו של שאול (שם, ח׳, ל״ח). — ג) בן־חֲשַׁבְיָה, מן הלוים בני־מררי (שם, ט׳, י״ד). — ד) נגיד הבית לְאָחָז מלך־ישראל (דהי״ב, כ״ח, ז׳).

עוּזְרְדִין, שם, — מין עץ־פרי: ודפרישין וְהָעוּזְרְדִין (מעשרות, א׳, ג׳). וכן שמו בלשון ערבית.

עֵט, שם, — קנה של ברזל או עופרת לחרות ולכתוב בו — גריפפעל, грифель: כתובה בְּעֵט ברזל (ירמיה, י״ז, א׳), בְּעֵט ברזל ועפרת (איוב, י״ט, כ״ד). ונופל גם על קנה־נוצת־עוף — פעדער, перо: עֵט סופר מהיר (תהלים, מ״ה, ב׳), לשקר עשה עֵט שקר ספרים (ירמיה, ח׳, ח׳). ובגזרתו — לר״ק, שרשו עוט, ולד״ק — עטט. ואין להכריע. ושעל־כן יש מן הסופרים, שמנקדים הטי״ת בדגש בכנוי, ויש — בלא דגש.

עָטָה, פ״י, דומה לפעל עדה וקרוב בהוראתו לפעל עטף; הקל, עיקרו — לבישת בגד רחב, שמכסה ומגלים את־כל־הגוף, — אנלעגען, אנציע־הען, облекать, окутывать: והוא עֹטֶה מעיל (ש״א, כ״ח, י״ד), עֹטֶה אור כשלמה (תהלים, ק״ד, ב׳), וַיַּעַט כמעיל קנאה (ישעיה, נ״ט, י״ז), ועל שפם יַעְטֶה (ויקרא, י״ג, מ״ה) — לכסות הפנים לסימן אבלות. ועו״ד המליצה: יַעְטוּ חרפה

וכלמה (תהלים, ע״א, י״ג), וְיַעְטוּ כמעיל בשתם (שם, ק״ט, כ״ט). ומזה — כריכת וקפול בגד — צוזאממענוויקקעלן, רצללען, завертывать: וְעָטָה את־ארץ מצרים כאשר־יַעְטֶה הרעה את־בגדו (ירמיה, מ״ג, י״ב) — כפירש״י: יכרוך כל שללה ויצא, כאשר יכרוך ויגלום הרועה את־בגדו וישליכו על כתפיו כשהוא מוליך צאנו לפניו. — ומזה: וְעֹטְךָ עָטֹה (ישעיה, כ״ב, י״ז) — רש״י פירש: יפריחך, לשון עוט. והרשד״ל פירש בדרך הרד״ק: „יניעך בסבוב סביבות גופו כאדם העוטה עצמו במעטה״. — והנראה, שהוא מן הקודם — יקפלך קפול עד שתהיה ככדור, שנוח להשליכו, שיתגלגל מאליו. וכמו שהוא מפרש דבריו: צָנוֹף יִצְנָפְךָ צְנֵפָה כַּדּוּר אל־ארץ רחבת ידים (שם, שם, י״ח). — ובא: שלמה אהיה כְּעֹטְיָה על עדרי חבריך (שיה״ש, א׳, ז׳) — רש״י פירש: כאבלה עוטה על שפם. וי״מ משרש עוט בהוראת התנודדות ותעיה — אומהער אירען, блуждать — והרמבמ״ן, שתרגמו: שמאכטען הין אונד הער, — כלל בו גם הוראת פעל עטף. (עיי״ש). ולדעת י״מ — מן השרש הזה: וַיַּעַט העם אל השלל (ש״א, י״ד, ל״ב), וכן: וַתַּעַט אל השלל (שם, ט״ו, י״ט). ויתכן, שלפי קרבת שרשי נע״ו ונחי ל״ה — הם משתתפים בהוראותיהם המסתעפות מהם.

ההפעיל, יוצא לשלישי: הֶעֱטִיתָ עליו בושה (תהלים, פ״ט, מ״ו) — בעדעקקען, покрыть: ברכות יַעְטֶה מוֹרֶה (שם, פ״ד, ז׳) — המורה (הוא הגשם הראשון בא״ץ־ישראל) יעטה את העוברים בעמק־הבכא ברכות. — והוא ע״ד מליצת: וְשִׁפְעַת־מַיִם תְּכַסֶּךָּ (איוב, כ״ב, י״א). ולדעת קצת, בא מן הפעל הזה בפועל: מְעֻטָּה לְטָבַח (יחזקאל, כ״א, כ׳) — החרב מונחת קפולה וכרוכה ומזומנת לטבח. (ועיין מְעַט).

מַעֲטֶה, ש"ז. — מִכְסֶה — בעדעקקונג, היללע, — одѣяніе, облаченіе ע"ד המליצה: מַעֲטֵה תְהִלָּה (ישעיה, ס"א, ג').

עֲטַלֵּף, שם, — מין עַכְבָּר מעופף בעור שבין אצבעות־רגליו, והוא דר בחורים ויוצא משם ומעופף בלילה, — פלעדערמויז, летучая мышь: ואת־הָעֲטַלֵּף (ויקרא, י"א, י"ט), לחפר פרות וְלָעֲטַלֵּפִים (ישעיה, ב', כ'). ובגזרתו נראה, שעיקרו עטף, בתוספת למ"ד, וזה—על היותו עטוף בעור רגליו. (שטיינבערג).

עָטַן, נמצא במקרא רק פ"א בשם:

עֲטִין, ברבוי: עֲטִינָיו מלאו חלב (איוב, כ"א, כ"ד), והוראתו מסופקת. לפי תרגומו, ענינו — חָזֶה, הכולל את הַשָּׁדַיִם בְּזָכָר, — בריסטע. ולדעת בן־זאב, "הוא כנוי לגידים ומיתרים, שבהם ליחה זכה ולבנה", — אדערן, жилы —ומתישב אל הכפל: "וּמֹחַ עַצְמוֹתָיו יְשֻׁקֶּה" — מוסיף עליו פירסט—לדמות את השם "עֲטִין" אל "אֵטוּן", שענינו חבל ומיתר. — ולדעתנו, הוראתו כדעת התרגום. וכן נראה מן הפעל, שגזרו ממנו במשנה: הזית השלישי עוֹטְנוֹ בתוך הבית עד שילקה (מנחות, ח', ד'), שענינו — כבישה לרככו, כמו שכובשים ומוצצים את־הַשָּׁדַיִם להוציא חלבם. — ומזה גזרו שוב שם:

מַעֲטָן, — כלי, שכובשים בו זיתים לרככם: הנוטל זיתים מן הַמַּעֲטָן (מעשרות, ד', ג').

עָטַף, פעו"י, דומה לפעל עטה; וכנראה, שמקורו ארמית.

הקל: א) עומד, — היות מְכֻסֶּה מכל צד — זיך בעדעקקען, זיך איינהיללען, — покрываться, окутаться: ועמקים יַעַטְפוּ בר (תהלים, ס"ה, י"ד)—ביחס הפעול— עוטף עליו את־הבר. — ומזה בענין כריכה וקפול — זיך איינוויקקעלן, завернуться: כִּי־רוּחַ מִלְּפָנַי יַעֲטוֹף (ישעיה, נ"ז, ט"ז) — הרוח, העוטף את־עצמו ומתקפל בגופים, מלפני הוא, ממני הוא; והכפל: "וּנְשָׁמוֹת אֲנִי עָשִׂיתִי" — אני הוא הבורא הרוח והנשמות. (ועיין בסמוך). יַעְטֹף יָמִין ולא אראה (איוב, כ"ג, ט') — הוא מתכסה בדרומו של־עולם. — ויתכן, שזה במובן יוצא, וענין "יַעְטֹף" כמו מותח, נוטה ופושט, כמו שמותחין את־הבגד כשרוצים להתעטף בו. — ע"ד מליצת: הַנּוֹטֶה כדק שמים וכו' (ישעיה, מ', כ"ב). יַעֲטָף־שִׁית חָמָס לָמוֹ (תהלים, ע"ג, ו"ו) — לדעת המבאר, הוא יוצא ומוסב אל "חמס", שהוא הנושא, — והשעור: החמס עוטף להם שית — קשוט ותכשיט לראשם, — והכונה: שלא די, שעושים החמס, אלא שגם הם מתפארים בו. — וענין "שית" כמו: שִׁית זונה (משלי, ז', י"ד); או כמו שפירש בן־זאב: יעטף — כל־אחד מהרשעים, שזכר, עוטף שית־חמס. — ובא בהשאלה לענין התכוצות והתקפלות הלב מצרה ויגון, ע"ד הפעל עלף: אליך אקרא בַּעֲטֹף לִבִּי (תהלים, ס"א, ג') — פערשמאכטען, — истомиться — והוא דומה למליצת: מִקֹּצֶר רוּחַ (שמות, ו"ו, ט'), — והפוכו: וְרָוַח לשאול (ש"א, ט"ז, כ"ג), דומה אל מליצת לשון־הארמית: אֶתְכְּרִיַּת רוּחִי אנה דניאל בגו נדנה (דניאל, ז', ט"ו). ובחסרון השם "לב": תפלה לעני כי יַעֲטֹף (תהלים, ק"ב, א') — אהנמאכטיג, שוואך ווערדען, — ослабѣть, из-нывать —ובזה י"מ: כי רוח מלפני יַעֲטוֹף ונשמות אני עשיתי (ישעיה, נ"ז, ט"ז) — כי הרוח יעטוף, יתכוץ, יגוע ויאסף מלפני, וכן הנשמות, שאני עשיתי, תעטופנה ותגוענה. — והפירוש הראשון, שזכרנו לעיל, מתישב יותר. — ומזה — בבינוני־פעול: הָעֲטוּפִים ברעב (איכה, ב', י"ט) — פערשמאכטען, — отощать, истомиться — או כמו הגועים ברעב. — ומזה — בענין חלישות ותשות־כח מטבע: והיה הָעֲטֻפִים ללבן (בראשית, ל"ד, מ"ב) — והם הצאן

המאוחרים הנולדים בחדש תשרי — והוא הפך „הַקְּשׁוּרִים": החזקים והבריאים המוקדמים הנולדים בניסן.

הנפעל, מן ההוראה האחרונה, — עלוף וגויעה — פערשמאכטן, שוואך זיין, истомѣть, изнывать: בֵּעָטֵף עולל ויונק (איכה, ב', י"א).

ההפעיל, — גם הוא מן ההוראה האחרונה: וּבְהַעֲטִיף הצאן (בראשית, ל', מ"ב)—בעת שהצאן חלשים ותשי־כח, וזהו בחדש תשרי, — שוואך ווערדען.

ההתפעל, בהוראה האחרונה,— התעלפות והתכוצות הנפש מצער ויגון—שמאכטען, изнывать: בְּהִתְעַטֵּף עלי רוחי (תהלים, קמ"ב, ד'), נפשם בהם תִּתְעַטָּף (שם, ק"ז, ה'), בְּהִתְעַטֵּף עלי נפשי (יונה, ב', ח'); בְּהִתְעַטְּפָם כחלל (איכה, ב', י"ב) — בענין גויעה — פערגעהען, издыхать — ובלשון־חכמים רגיל בהוראתו הראשונה — התכסות והתעלף בבגד — זיך איינהיללען, окутаться: מִשֶּׁיִּתְעַטְּפוּ הדיינים (שבת, יו"ד, ע"א); נִתְעַטְּפָה בשערה (כתובות, ס"ו, ע"ב). ומזה — ב„ברכת־ציצית": לְהִתְעַטֵּף בציצית. (ועיין עטיפה).

מַעֲטָפָה, ש"נ, — בגד רחב, שמתעטפים בו — מאַנטעל: המחלצות וְהַמַּעֲטָפוֹת (ישעיה, ג', כ"ב) — וי"א, שהוא בגד שכורכים על־הראש.

עֲטִיפָה, בגמרא, שה"פ, —איינהיללונג, окутываніе: כל עֲטִיפָה, שאינה כַּעֲטִיפַת הישמעאלים, אינה עֲטִיפָה (מו"ק, כ"ד, ע"א) — שעוטפים את הראש עד הזקן. — כַּעֲטִיפָתֵנוּ בחול, כך עֲטִיפָתֵנוּ בשבת (ירושלמי, פאה, פרק ז').

עֲטִיף, שם, — בגד עליון, שיכולים להתעטף בו: צריך אדם שיהיה לו שני עֲטִיפִין, אחד לחול ואחד לשבת (שם).

עִטּוּף, שה"פ, בגמרא, — איינהיללונג, окутываніе: עשרה דברים נאמרו בכוס־של־ברכה — טעון הדחה וגו', עטור וְעטוף וכו'; עִטּוּף — רב פפא מעטף ויתיב (ברכות, דף נ"א, ע"א).

עָטַר, פ"י, הקל, — סבוב והקף — אומרינגען, окружать: עֹטְרִים אל דוד (ש"א, כ"ג, כ"ו) — מקיפים. וע"ד המליצה: כצנה רצון תַּעְטְרֶנּוּ (תהלים, ה', י"ג).

הפיעל, — כעין הקל, במובן המושאל: וכבוד והדר תְּעַטְּרֵהוּ (שם, ח', ו"ו), הַמְעַטְּרֵכִי חסד ורחמים (שם, ק"ג, ד'). ובא: בַּעֲטָרָה שֶׁעִטְּרָה־לו אמו (שה"ש, ג', י"א) — פעל נגזר מִשֵּׁם „עֲטָרָה", — שימת עטרה בראש — איינע קראָנע אױפזעצען, מיט איינעם קראַנץ שמיקקען, короновать, украшать вѣнцомъ — ומזה: עִטַּרְתָּ שנת טובתֶךָ (תהלים, ס"ה, י"ב) — ע"ד המליצה — עטרת אותה עטרת בשפע פירות יפים; וענינו — קשוט ופאר — שמיקקען, украшать—או ברכה בשפע עשר— רייך מאַכען, обогатить — ולדעת בן־זאב, ענינו: „הקפת השנה כלה בטוב". ובמשנה: וְעִטְּרוּ את בכוריהם (בכורים, ג', ג') — שמיקקען, украшать. כדי לְעַטֵּר שוקי ירושלים בפירות (ראש השנה, דף ל"א, ע"ב); חנויות מְעֻטָּרוֹת (ע"ז, א', ד') — בעקרענצט זיין, быть увѣнчану.

ההפעיל: צֹר הַמַּעֲטִירָה (ישעיה, כ"ג, ח') — לפי תרגום יב"ע, ענינו: נותנת עטרות בראש מלכים, ממלכת מלכים—קראָנען פערטהיילען, раздающая короны — והנראה, שהוא במובן עומד, (ע"ד „מַקְרִין", „מַפְרִיס"),— בעלת־עטרה, מפוארה בעשר וכבוד. (הרשד"ל).

עֲטָרָה, ועל־הרוב — עֲטֶרֶת, ש"נ,— והתיחד לְכֶתֶר מלכות, העוטר את ראש המלך, (עיין כתר) — קראָנע, корона: בַּעֲטָרָה שעטרה לו אמו (שה"ש, ג', י"א), עֲטֶרֶת מלכם (ש"ב, י"ב, ל'), עֲטֶרֶת פז (תהלים, כ"א, ד'), וַעֲטֶרֶת זהב (אסתר, ח', ט"ו). וברבוי:

ועשית עֲטָרוֹת (זכריה, ו״ו, י״א). ובהשאָלה — כ ב ו ד ו י ק ר — עהרע, רוהם, честь, слава: אשת חיל עֲטֶרֶת בעלה (משלי, י״ב, ד׳), עֲטֶרֶת, זקנים בני בנים (שם, י״ז, ו״ו). ובחבור עם שם אחר: עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת (שם, ד׳, ט׳), לַעֲטֶרֶת צְבִי (ישעיה, כ״ח, ה׳), עֲטֶרֶת גֵּאוּת (שם, שם, א׳) — כ נ ו י. ובלשון חכמים ז״ל: למה נקרא שמן אנשי־כנסת־הגדולה? שהחזירו עֲטָרָה ליושנה (יומא, ס״ט, ע״ב), אותו היום נטל עשר עֲטָרוֹת (שבת, פ״ז, ע״ב). ובמשנה: בפולמוס של אספסינוס גזרו על עַטְרוֹת חתנים וכו׳, בפולמוס של טיטוס גזרו על עַטְרוֹת כלות (סוטה, ט׳, י״ד). ובהוראתו העיקרית: עֲטֶרֶת־כִּירָה (כלים, ה׳, ג׳) — הַמִּסְגֶּרֶת המקפת את־הכירה — אומראַנדונג, оправа. הָעֲטָרוֹת והפתוחים מביאין את הטומאה בפותח טפח (אהלות, י״ד, א׳) — הרע״ב פירש: „אבנים סדורות בעגול בולטות מן הקיר למעלה מן הפתח כעין כִּפָּה לנוי, והיינו עֲטָרָה״. — והנראה, שענינו כמשמעו: ק ש ו ט י ם — פערציערונגען, украшенія — והתיחד ל ר א ש־ה ג ו י ה — דיא אייבעל דעם מאֶננ־ליכען גליעדעס, крайняя плоть — וברומית: präputium: בשר החופה את רוב הָעֲטָרָה (שבת, י״ט, ו״ו). וכן הונח השם „עֲטָרָה״ על ר א ש י־ה ד ד י ם בנשים — ברוסט־ווארצע, ציטצע, титька, сосокъ: מִשֶּׁתַּקִּיף הָעֲטָרָה (נדה, מ״ז, ע״א).

עטוּר, שה״פ, — אומקראֶנצען, обрамить: וְעִטּוּר בִּכּוּרִים (בכורים, ג׳, יו״ד) — הפירות, שמקשטין בהם את הבכורים. — עשרה דברים נאמרו בכוס־של־ברכה — טעון הדחה וכו׳, עִטּוּר ועטוף; עִטּוּר — רב יהודה מעטרהו בתלמידים, רב חסדא מעטר ליה בנטלי (ברכות, דף נ״א, ע״א) — ופירש״י: מעטרהו בתלמידים — תלמידיו סובבין אותו כשהוא מברך; בנטלי — בכוסות. — עִטּוּר סוֹפְרִים, אחר תעבורו וכו׳ (נדרים, ל״ז, ע״ב) — רש״י פירש: שמעטרים את־הדבור ליופי הלשון. — וכן פירש הר״ן; ובשם מורו פירש: „שכותבים הסופרים טעם מפסיק ומעטרי ליה למילתא בטעם הקריאה״. ובעל הערוך פירשו מלשון ארמית, במובן הסרה וסלוק — אַבשאַפֿפֿען, устраненіе: לֹא־סָרוּ (מ״א, ט״ו, י״ד) — תיב״ע: לָא עַטְרָא. והענין — שהסופרים סלקו והסירו כמה ווי״ן במקראות, שהשתבשו בהן כותבי־הספרים.

עִטְרָן, במשנה, — פ ס ו ל ת־ה ז פ ת — אַבגאַנג פֿאָן פעך, деготь: בְּעִטְרָן ובנפט (שבת, ב׳, ב׳).

עֲטָרָה, שע״פ: אֵם אוֹנָם (דהי״א, ב׳, כ״ו).

עֲטָרוֹת, שע״פ: א) עיר בנחלת שבט־גד, מקדם לים־המלח (במדבר, ל״ב, ג׳). — ב) עיר על הגבול הדרומי בנחלת שבט־אפרים (יהושע, ט״ז, ב׳). וי״א, שהיא הנקראת גם: עַטְרוֹת אַדָּר (שם, שם, ה׳). — ג) עַטְרוֹת בֵּית יוֹאָב (דהי״א, ב׳, נ״ד) — עיר בנחלת שבט־יהודה. — ד) עַטְרוֹת שׁוֹפָן (במדבר, ל״ב, ל״ה) — עיר בנחלת שבט־גד.

עָטַשׁ, פ״ע, — זָ רַ ו ר — ניעזען, чихать — במקרא נמצא רק בשם:

עֲטִישָׁה, ש״נ, בל״ר: עֲטִישֹׁתָיו תהל אור (איוב, מ״א, יו״ד). ובלשון חז״ל נמצא ב פ ע ל, בכמה בנינים, ב ק ל: עד ימי יעקב היה אדם עוֹטֵשׁ ומת; תדע לך שכן הוא — אדם עוֹטֵשׁ והוא אומר לו „חיים טובים״, מכאן שהיה מת מעיקרא, עמד לו יעקב ובקש עליה רחמים (ילמדנו). ובמשנה — ב פ י ע ל: אלו הן הוסתות — מפהקת וּמְעַטֶּשֶׁת (נדה, ט׳, ז׳). ו ב ה ת פ ע ל: והיו מִתְעַטְּשׁוֹת מריח פטום־הקטרת (תמיד, ג׳, ח׳).

עִטּוּשׁ, שה״פ, — דאַס ניעזען, чиханіе: ששה דברים סימן יפה לחולה, אלו הן, עִטּוּשׁ וכו׳ (ברכות, נ״ז, ע״ב), עִטּוּשׁ אַעִטּוּשׁ לא קשיא — הא מלמעלה, הא מלמטה (שם, כ״ד, ע״ב).

עִי, **שם**, יסודו עוה, בהוראת **קלקול והפוך, הריסה**, ומזה — תל אבנים ולבנים מבנין הרב ומהורס ועם־זה תֵּל־עָפָר — שוטטהויפען, טרוממער, שטיינהויפען, :развалина, груды камней לְעִי השדה (מיכה, א׳, ו״ו). וברבוי: שמו את־ירושלם לְעִיִּים (תהלים, ע״ט, א׳), וירושלים עִיִּים תהיה (ירמיה, כ״ו, י״ח), ועל־משקל־הארמי: וירושלם עִיִּין תהיה (מיכה, ג׳, י״ב). וי״מ מזה: אך לא בְעִי ישלח יד (איוב, ל״ד, כ״ד) — כנוי לְקֶבֶר, והכַּוָּנה: לא ישלח יד **בשוכן בקבר**. ובגמרא: אך לא בְּעִי ישלח יד — אמר להן הקב״ה לישראל: כשאני דן את־ישראל אינני דן אותם כאומות־העולם, דכתיב (יחזקאל, כ״א, ל״ב): **עוה עוה עוה** אשימנה (ע״ז, דף ד׳, ע״א) — ואם שאמרו זה דרך־דרש, נראה שגזרו השם „עִי״ במקום הזה מן **עוה** בהוראת **חרבן** והריסה. (ועיין **בעי**). ולכל הפירושים, הוא מקרא קשה, שלא נתפרש עד־היום כראוי. — ובתוספת מ״ם:

מְעִי, — **שם**, — טרוממער, שוטטהויפען, :груда развалинъ והיתה מְעִי מפלה (ישעיה, י״ז, א׳).

עִיִּים, שע״פ: עיר בנחלת שבט יהודה (יהושע, ט״ו, כ״ט).

עִיֵּי הָעֲבָרִים, שע״פ, — אחד המקומות, שחנו בו בני־ישראל במדבר: ויחנו בְּעִיֵּי הָעֲבָרִים בגבול מואב (במדבר, ל״ג, מ״ד).

עְיָם, **שם**, שבא פ״א במקרא, ולא נתברר ענינו: והניף ידו על הנהר בַּעְיָם רוחו (ישעיה, י״א, ט״ו) — רש״י כתב: אין לו דמיון במקרא, ולפי ענינו — **בחזק־רוחו** — געוואַלטיגקייט. וכן פירשו רוב המפרשים. וי״מ בהוראת השם „אֹים״, בחלוף א׳ בעי״ן. ולדעת פירסט, שרשו **עום**, דומה לשרש **הום**, והוא כמו **בחמת־רוחו** — גלוּמה. והרשד״ל אומר, שעיקרו **בעֹצם־רוחו**, — ונחלף בכתיבה חצד״י בעי״ן, שהן קרובות בצורה בכתב־השומרונים. — ובפיוט: ומשביחם בַּעְיָם (קרובות, א׳ דר״ה) — ונראה, שהיה מפרשו בענין **כח גדול**.

א) **עַיִן**, **ש״נ**, — א) **אבר**, שהוא **כלי־הראות**, — זוויגע, אָרגאַן דעם געזיכטעס, :глазъ, органъ зрѣнія אזן שמעת וְעַיִן רֹאָה (משלי, כ׳, י״ב), ותבט עֵינִי בשורי (תהלים, צ״ב, י״ב), עַיִן שזפתו (איוב, כ׳, ט׳), לא תשורני עָיִן (שם, כ״ד, ט״ו), ובסמיכות: לא תשורני עֵין ראי (שם, ז׳, ח׳), וברבוי זוגי: עֵינַיִם להם (תהלים, קט״ו, ה׳), וגלוי עֵינָיִם (במדבר, כ״ד, ד׳), חכלילי עֵינַיִם מיין (בראשית, מ״ט, י״ב), מאירת עֵינָיִם (תהלים, י״ט, ט׳), ובסמיכות: ותפקחנה עֵינֵי שניהם (בראשית, ג׳, ז׳), ובבחינת **איכות־הפעולה** ישתמשו בפעלים שונים: ארו עֵינַי (ש״א, י״ד, כ״ט), על אלה הָשְׁכוּ עֵינֵינוּ (איכה, ה׳, י״ז), וַתֵּכַהּ מכעש עֵינִי (איוב, י״ז, ז׳), וְעֵינֵי ישראל כָּבְדוּ מזקן (בראשית, מ״ח, יו״ד), כי קָמוּ עֵינָיו משיבו (מ״א, י״ד, ד׳), עָשְׁשָׁה מכעס עֵינִי, עָתְקָה בכל צוררי (תהלים, ו״ו, ח׳), וְעֵינֵי לאה רַכּוֹת (בראשית, כ״ט, י״ז), יְפֵה עֵינַיִם (ש״א, ט״ז, י״ב). **ובחלקי** העין נאמר: כְּאִישׁוֹן עֵינוֹ (דברים, ל״ב, יו״ד), נוגע בְּבָבַת עֵינוֹ (זכריה, ב׳, י״ב), אחזת שְׁמֻרוֹת עֵינָי (תהלים, ע״ז, ה׳). וביחום אל תכלית פעולת־העינים יאמר בבחינת **ההשגחה**: וְאָשִׂימָה עֵינִי עליו (בראשית, מ״ד, כ״א) — דאַס אויגע אויף יעמאַנד ריכטען, направ-лять взоръ, обратить вниманіе; — **ביחיד**; **וסתמו** — **לטובה**. ובא מפורש: וְשַׂמְתִּי עֵינִי עליהם לְרָעָה ולא **לטובה** (עמוס, ט׳, ד׳). ובזולת הפעל **שום**, יבוא במובן זה לטובה **בלשון־רבים** ובקשור בי״ת בנשוא: עֵינַי בנאמני־ארץ (תהלים, ק״א, ו״ו), עֵינֵי ה׳ אלהיך בה (דברים, י״א, י״ב); ופעם — **לרעה**: עֵינֶיךָ בִּי **ואינני** (איוב, ז׳, ח׳). ובקשור

עם „על״—השגחה בכלל: עיניו על־דרכי־איש (שם, ל״ד, כ״א), וב„אל״: עין ה׳ אל־יראיו (תהלים, ל״ג, י״ח); ובפעל י ע ץ: איעצה עליך עיני (שם, ל״ב, ח׳). (עיין יעץ). ובהסרת־ההשגחה: אעלים עיני מכם (ישעיה, א׳, ט״ו), ואעלים עיני בו (ש״א, י״ב, ג׳). וכן תיוחס אל העין הרגשת־החמלה: ולא תחוס עינך עליהם (דברים, ז׳, ט״ז). ובאכזריות: ורעה עינך באחיך (שם, ט״ו, ט׳), תרע עינו באחיו ובאשת חיקו (שם, כ״ח, נ״ד). ובתקוה: כי אליך נשאתי את־עיני (תהלים, קכ״ג, א׳), דלו עיני למרום (ישעיה, ל״ח, י״ד), עיני תמיד אל ה׳ (תהלים, כ״ה, ט״ו), בלתי אל המן עינינו (במדבר, י״א, ו״ו), כי לה׳ עין אדם (זכריה, ט׳, א׳), אל־אלוה דלפה עיני (איוב, ט״ז, כ׳), כלו עיני מיחל (תהלים, ס״ט, ד׳), עיני כל אליך ישברו (תהלים, קמ״ה, ט״ו). ובתאוה: וכל אשר שאלו עיני (קהלת, ב׳, יו״ד), לא־תשבע עין לראות (שם, א׳. ח׳). ובענין הסרת־דבר והרחקה בא ביחס המ״ם: ונעלם דבר מעיני הקהל (ויקרא, ד׳, י״ג), ויסתר עמל מעיני (איוב, ג׳, יו״ד), ותדד שנתי מעיני (בראשית, ל״א, מ׳), אל־ילזו מעיניך (משלי, ג׳, כ״א). ובגאוה: ולא רמו עיני (תהלים, קל״א, א׳), רום עינים (משלי, כ״א, ד׳), גבה־עינים (תהלים, ק״א, ה׳) — והפוכו: עיני גבהות אדם שפל (ישעיה, ב׳, י״א), ועיני גבהים תשפלנה (שם, ה׳, ט״ו), ושח עינים יושע (איוב, כ״ב, י״ט). וכן יתיחסו אל העינים פעולות שונות לפי תכונתן: קרץ עין יתן עצבת (משלי, יו״ד, יו״ד), ומשקרות עינים (ישעיה, ג׳, ט״ז), עין תלעג לאב ותבז ליקהת־אם (משלי, ל׳, י״ז), ילטוש עיניו לי (איוב, ט״ז, ט׳); ובבחינת דמעת־העינים יאמר: עיני עיני ירדה מים (איכה, א׳, ט״ז), עיני נגרה (שם, ג׳, מ״ט). וכן יחברו אל העין שמות־תארים ליחוד תכונת־האדם הנכרת בעיניו: טוב עין (משלי, כ״ב, ט׳) — וואהלוואללענד, благожелающій — והפוכו: רע עין (שם, כ״ג, ו״ו) — מיססגאננער, завистникъ. טהור עינים (חבקוק, א׳, י״ג). ובבחינת המעשים, הנראים לעינים, יבוא השם „עין״ ברבים ביחס הבי״ת: ונח מצא חן בעיני ה׳ (בראשית, ו״ו, ח׳), וירע הדבר מאד בעיני אברהם (שם, כ״א, י״א), הייטב בעיני ה׳ (ויקרא, יו״ד, י״ט), אולי יישר בעיני האלהים (במדבר, כ״ג, כ״ז), יקר בעיני ה׳ (תהלים, קט״ז, ט״ו), וייקר דמם בעיניו (שם, ע״ב, י״ד), והייתי בעיניו כמתעתע (בראשית, כ״ז, י״ב), כי החליק אליו בעיניו (תהלים, ל״ו, ג׳), לא יחן בעיניו רעהו (משלי, כ״א, יו״ד), כי יפלא בעיני שארית העם (זכריה, ח׳, ו״ו). ועם מלת־היחס „נגד״: כברי לנגד עיניו (ש״ב, כ״ב, כ״ה), לא־אשית לנגד עיני (תהלים, ק״א, ג׳), ולא נצפן עונם מנגד עיני (ירמיה, ט״ז, י״ז). וכן—בעיני הרואה עצמו: והייתי שפל בעיני (ש״ב, ו״ו, כ״ב) — אין מיינען אייגנען אויגען, въ собственныхъ моихъ глазахъ. ונהיה בעינינו כחגבים (במדבר, י״ג, ל״ג), נבזה בעיניו נמאס (תהלים, ט״ו, ד׳), דרך אויל ישר בעיניו (משלי, י״ב, ט״ו), אם קטן אתה בעיניך (ש״א, ט״ו, י״ז), הוי חכמים בעיניהם (ישעיה, ה׳, כ״א). וביחס אל הפעולות, הפועלות על־העינים לטובה או לרעה: האירה עיני (תהלים, י״ג, ד׳), גל־עיני ואביטה (שם, קי״ט, י״ח), לפקח עינים עורות (ישעיה, מ״ב, ז׳), וכי תאוה־הוא לעינים (בראשית, ג׳, ו״ו), עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי (איכה, ג׳, נ״א), העבר עיני מראות שוא (תהלים, קי״ט, ל״ז), מכלות עינים (ויקרא, כ״ו, ט״ז). — ובא השם במובן הגלוי והפרסום, ביחס הלמ״ד: לעיני בני־עמי נתתיה לך (בראשית, כ״ג, י״א) — אין געגענוואַרט, въ присутствіи. ירד ה׳ לעיני כל־העם

(שמות, י"ט, י"א), לְעֵינֵי השמש הזאת (ש"ב, י"ב, י"א), ככל אשר עשה אתכם במצרים לְעֵינֵיכֶם (דברים, א', ל"ד), להקדישני במים לְעֵינֵיהֶם (במדבר, כ"ז, י"ד); ומזה: ותשב בפתח עֵינַיִם (בראשית, ל"ח, י"ד), והיא בָעֵינַיִם על הדרך (שם, שם, כ"א) — אין דעם אֶפֶּענטליכען אָרטע, на публичномъ мѣстѣ — וי"מ, שהוא שם מקום. (ועיין בסמוך). והפוכו: הנה הוא־לָךְ כְּסוּת עֵינַיִם (שם, כ', ט"ז)— לכסות את עיני הרואים והיודעים ענינך — אויגענהילע. ובא במובן חיצונית הדבר — דאס אויססערע, заслона глазъ: כי האדם יראה לַעֵינַיִם (ש"א, ט"ז, ז') — והפוכו: „וה' יראה לַלֵּבָב". וכן: טוב מראה עֵינַיִם (קהלת, ו"ו, ט'). ומטבע הלשון לאמר: אשר עַיִן בְּעַיִן נראָה אַתה וגו' (במדבר, י"ד, י"ד) — ענינו: בלי־אמצעי — אונ־מיטטעלבאר, непосредственно — כמו: פָּנִים בְּפָנִים (דברים, ה', ד'), כי עַיִן בְּעַיִן יראו (ישעיה, נ"ב, ח'). ובמובן אחר: עַיִן בְּעַיִן (דברים, י"ט, כ"א) הוא כמו: עַיִן תַּחַת עַיִן (שמות, כ"א, כ"ד). יָשִׁית יָדוֹ עַל־עֵינֶיךָ (בראשית, מ"ו, ד') — הרשב"ם פירש: „ישים ידו על עיניך וצרכיך". והראב"ע אמר: „ישית ידו על־עיניו במותו, כי כן מנהג החיים עם המתים". והנראה, שענין המליצה „ישית ידו על־עיניך"— שלא תצטרך אתה בעצמך לשאת עין על־צרכיך. — ואחר עֵינַי הלך לבי (איוב, ל"א, ז') — אחרי תאות־עיני, כמו: לא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עֵינֵיכֶם (במדבר, ט"ו, ל"ט), ואת עֵינֵיהֶם הַזֹּנוֹת (יחזקאל, ו"ו, ט'). כי אלף שנים בְּעֵינֶיךָ (תהלים, צ', ד') — ענינו: לפי שעור גדלך. ובא: על אבן אחת שִׁבְעָה עֵינָיִם (זכריה, ג', ט') — שם־המספר „שבעה" בלשון־רבים־זכרים מורה, כי השם „עינים" במקום הזה אינו כמשמעו, כי אם במובן משגיחים, והם — מלאכי־השרת, העתידים לפקח על טובת כלל האֻמה. ובמובן זה נאמר שם גם־כן להלן: שִׁבְעָה־אֵלֶּה עֵינֵי ה' המה משוטטים בכל הארץ (שם, ד', יו"ד) — וכנראה, שבטעם זה נאמר: זאת עֵינָם בכל־הארץ (שם, ה', ו"ו) — (שלתרגום השבעים, ענינו כמו עֲוֹנָם)—המשגיח לפקוד עליהם דרכיהם ולהשיב גמולם בראשם, — מסכים עם מחזה הָאֵיפָה. (עיין איפה). והיית לנו לְעֵינָיִם (במדבר, יו"ד, ל"א) — מורה־דרך — פיהרער, וועגווייזער, путеводитель. עֵינַיִם הייתי לעור (איוב, כ"ט, ט"ו).

ובמשנה: שעור תרומה — עַיִן יָפָה אחת מארבעים וכו', והבינונים — מחמישים, והרעה — מששים (תרומות, ד', ג'), איזוהי דרך ישרה, שידבק בה האדם? רבי אליעזר אומר עַיִן טוֹבָה (אבות, ב', ט'); עַיִן הָרָע (הָרָעָה) ויצר הרע ושנאת הבריות מוציאין את־האדם מן־העולם (שם, שם, י"א) — נייד, зависть. הנהנה מִצָּרֵי־עַיִן עובר בלאו (סוטה, ל"ה, ב'), אסור מפני מַרְאִית־הָעַיִן (כלים, ט', ג').

ב) במובן מבט־עין, — בליקק, взоръ: לבבתני באחת מֵעֵינַיִךְ (שיה"ש, ד', ט'), — ומזה, בלשון־חכמים, „עין הרע": „אין עַיִן הָרַע שולטת בהן"—והוא הכח הרע, הנתון בעין להזיק.

ג) מַרְאֵה פני הדבר המוחש לעין — דיא זיכטבארע אָבערפלאַכע, видимая поверхность — ובא בחבור לשם אחר: וכסה את עֵין הָאָרֶץ (שמות, יו"ד, ה'). ומזה—צֶבַע, גון— פארבע, цвѣтъ — או צוּרָה וּדְמוּת — דאס אויססעהען, видъ: וְעֵינוֹ כְּעֵין הבדלח (במדבר, י"א, ז'), כְּעֵין החשמל (יחזקאל, א', ד'), לא הפך הנגע את עֵינוֹ (ויקרא, י"ג, נ"ה), ומזה: והנה הנגע עמד בְּעֵינָיו (שם, שם, ה'). וי"מ מזה: כי יתן בכוס עֵינוֹ (משלי, כ"ג, ל"א)— מראהו וזהרו; וי"מ, שהוא כנוי לגלי־הקצף, שמעלה היין בעת

שמריקים אותו בכלי. — ובגמרא: כדי שיקלוט הָעַיִן (שבת, י"ז, ע"ב) — פַארבּע, краска—ומזה בענין דוגמא ודמיון: העושה מלאכות הרבה מֵעֵין מלאכה אחת (שבת, ז', א') — פאָן אינהאַלט, טהיילווייזע אֶהנליך, אינהאַלטליך גלייך, подобное по содержанію, отчасти подобное. מברך על הרעה מֵעֵין הטובה (ברכות, ט', ג'), מֵעֵין שמונה עשרה (שם, ד', ג'), מֵעֵין עולם הבא (ברכות, נ"ז, ע"ב), ובתרגום: כְּעֵין ברכתא (דברים, ל"ג, כ"ח) — ומזה: היה שוקל לו עַיִן בְּעַיִן, נותן לו גרומיו (כ"ב, ה', י"א).

ד) לפי הנראה לנו, יש במשמע השם „עַיִן" הוראת עצם הדבר ועיקרו, — ע"ד השמות „לֵב", „נֶפֶש". ובזה יתפרשו כמה כתובים: וישכן ישראל בטח בדד עֵין יעקב (דברים, ל"ג, כ"ח); כי לה' עֵין אדם וכל שבטי ישראל (זכריה, ט', א') — ושעורו כמו: השמים שמים לה' (תהלים, קט"ו, ט"ז). ומזה — יתכן, שנפרש: אולי יִרְאֶה ה' בְּעֵינִי (ש"ב, ט"ז, י"ב)—לפי הקרי, — וטעמו: יראה בי ובמצבי. והכתיב: בעוני, שהוא כמו בְּעָנְיִי. —ובלשון חכמים: גלגל עֵינוֹ של עולם (ויק"ר, י"א; אסת"ר, א', א'), וכן פירשו: מֵעֵינֵי הָעֵדָה (במדבר, ט"ו, כ"ד)—על הסנהדרין.— ובתנחומא אמרו דרך דרש: עֵינַיִךְ יונים (שיה"ש, א', ט"ו) — מה העינים הללו כל הגוף מהלך אחר העינים, אף ישראל כלן מהלכים אחר סנהדרין (פרשה תצוה). (ועיין מעין). ויותר מפורשים הדברים בהמאמר: הוא [המלך הורדוס, שהרג את מורי התורה חכמי ישראל] סימא עֵינוֹ של עולם, ילך ויתעסק בְּעֵינוֹ של עולם [בית המקדש] (בבא בתרא, ד', ע"א). ובבחינת השגחה פרטית של הש"י נאמר: „עַיִן של מעלה"... „עַיִן של מטה" (ב"ק, ע"ט, ע"ב; מכילתא, משפטים, פרשה ט"ו). ובבא"ם: או הפוך עַיִן כאשר נהפך החי („אמונות ודעות", פרק ג'), אינו הופך מאומה מן הָעֵינַיִם (שם) — במובן עֶצֶם—וועזען, существо — ובלשון המשנה השתמשו בשם „עַיִן" גם במובנו הפשוט לענין חור—חלון עגול נמצא בבנין או בכלי, שהוא בצורת העין: השרץ שנמצא בְּעַיִן של תנור, בְּעַיִן של כירה, בְּעַיִן של כופח (כלים, ח', ז'), תנור שהוא עומד בתוך חבית וְעֵינוֹ קמורה לחוץ (אהלות, ה', א'), בְּעַיִן ובעבות (כלים, כ"א, ב') — הערוך פירש „טבעת של עץ בעול". ותניא: הָעַיִן שֶׁבָּעֵץ (אולי צ"ל: שֶׁבַּמַּעֲצָד) וְהָעַיִן שבמחרישה (תוספתא, כלים, ב"ב, א', ב').

ונגזר מן השם „עַיִן" פעל, שבא פ"א במקרא בקרי: ויהי שאול עוֹיֵן את דוד (ש"א, י"ח, ט') — והכתיב: עוֹן — הביט עליו בעין רעה — שעעלאַנזעהען, коситься на кого-то — ובלשון חכמים השתמשו בו בפיעל, במובן השקפה בחזק — בעאָבאַכטען, זיך הינאיינדענקען, наблюдать, вдумываться: ובין אין לו — עַיֵּן עליו (יבמות, כ"ב; קדושין, ד', ע"א). ותרגום: בית אבנים יֶחֱזֶה (איוב, ח', י"ז) — בית אבניא יְעַיֵּן. — ורגיל בתלמוד ובספרי המחברים: הא דִמְעַיֵּן בה, הא דלא מְעַיֵּן בה (ברכות, נ"ה, א'), כי עִיֵּן בעיון הדעת („יוסיפון", פרק צ'). ובמשקלות אמרו: אין מְעַיְּנִין במקום שמכריעין, ואין מכריעין במקום שֶׁמְּעַיְּנִין (ב"ב, דף פ"ט, ע"א) — והכונה פה: הַשְׁוֵה כף המאזנים — אין'ס גלייכגעוויכט ברינגען, уравновѣшивать—לאמר: אין מַשְׁוִים את המשקל עַיִן בְּעַיִן במקום שנהגו להכריע. (ועיין לעיל). ומזה: כף מאזנים מְעֻיָּן, עונות מכאן וזכיות מכאן—מה הקב"ה עושה? מטה כלפי חסד (ילקוט, תהלים, מזמור ס"ב), הרי מאזנים מְעֻיָּן (במדבר רבה, ט"ז). וע"ד השאלה אמרו: רובו זכיות — יורש גן עדן; רובו עבירות — יורש גיהנם; היה מְעֻיָּן וכו' — ורב חסד מטה כלפי חסד (ירושלמי, פאה, פרק א') — וענינו: היה בינוני.

א) מַעְיָן, ש״ז, ברבוי: כל מַעְיָנַי בך (תהלים, פ״ז, ז׳)—לדעת קצת מפרשים, ענינו—עיון או מחשבה—גידאנקע, помыселъ—או מבט־עינים—אויסזיכט, видъ, надежда (ועיין עין ב).

עִיּוּן, שם,— התבוננות יתרה— דאס הינאיינדענקען, вдумываніе: „שלשה דברים מזכירים עונותיו של אדם, ואלו הן, קיר נטוי וְעִיּוּן־תְּפִלָּה והמוסר דין על חברו לשמים״— ופירשו: הא דמעיין בה, הא דלא מעיין בה״ (ברכות, נ״ה, ע״א). וברבא״ם: מלאכת הָעִיּוּן (הקדמה לס׳ „האמונות והדעות״).

ב) עַיִן, שם, — מקור־מים הפורץ מן הארץ ומשתפך בגלים — קוועללע, источникъ, ключъ: בן פרת עלי עָיִן (בראשית, מ״ט, כ״ב), על־הָעַיִן בדרך שור (שם, ט״ז, ז׳); ובחבור לשם „מַיִם״: על־עֵין הַמַּיִם (שם). ולדעת קצת — מזה: בפתח עֵינַיִם (שם, ל״ח, י״ד) — „עֵינַיִם״ שם מקום, שהיו שם שני עינות־מַיִם.— וכן: היא בָעֵינַיִם (שם, שם, כ״א) — במקום, שנקרא „עינים״.—וברבוי: עֲיָנוֹת ותהמת יצאים בבקעה ובהר (דברים, ח׳, ז׳). ובסמיכות: שתים עשרה עֵינוֹת מים (שמות, ט״ו, כ״ז), בעזוז עֵינוֹת תהום (משלי, ח׳, כ״ח). ולרד״ק — מזה: בדד עֵין יַעֲקֹב (דברים, ל״ג, כ״ח) — מלשון מֵעַיִם—מי שיצא ממעי־יעקב—דיא קוועללע.—ע״ד: וּמִמֵּי יהודה יצאו (ישעיה, מ״ח, א׳). ולדעת בן־זאב, ענינו כמו מָעוֹן, משרש עון.

ב) מַעְיָן, שם, בהוראת הקודם, — קוועללע, источникъ: אך מַעְיָן ובור (ויקרא, י״א, ל״ו), וּמַעְיָן מבית ה׳ יצא (יואל, ד׳, י״ח). ובסמיכות לשם „מַיִם״: וכל־מַעְיַן־מַיִם (מ״ב, ג׳, כ״ה). ונרדף לשם „מָקוֹר״: מַעְיָן נרפש וּמָקוֹר משחת (משלי, כ״ה, כ״ו). ובא: מַעְיָן חָתוּם (שה״ש, ד׳, י״ב)—מעין, שבעליו בונים סביבו בנין וחותמים אותו, שלא ישתמשו בו אחרים, — והוא כנוי לאשה צנועה. (עיין גל). מַעְיָן יְשִׁיתוּהוּ (תהלים, פ״ד, ז׳) — למקום־מעינים— קוועללענרייכער באָדען, почва, богатая источниками, хорошо орошаемая. חלמיש לְמַעְיְנוֹ־מים (שם, קי״ד, ח׳)—הוי״ו נוספת, לתפארת־המליצה.— והרבוי — במין זכר ובנקבה: המשלח מַעְיָנִים בנחלים (שם, ק״ד, י״ד), באֵין מַעְיָנוֹת נכבדי־מים (משלי, ח׳, כ״ד). וע״ד המליצה: יפוצו מַעְיְנֹתֶיךָ חוצה (שם, ה׳, ט״ז)—כנוי לבנים.—ובסמיכות: כל־מַעְיְנוֹת תהום רבה (בראשית, ז׳, י״א), וכל־מַעְיְנֵי־מים (מל״ב, ג׳, י״ט), ובמליצה: ושאבתם מים בששון מִמַּעַיְנֵי הישועה (ישעיה, י״ב, ג׳). ובא: כל מַעְיָנַי בך (תהלים, פ״ז, ז׳) — רש״י פירש: כל קְרָבַי. ונראה, שגזרו מלשון מֵעַיִם, ע״ד שפירשו קצת מפרשים עֵין יעקב (דברים, ל״ג, כ״ח); וי״מ מלשון עיון ומחשבה או מבט־עין ותקוה. (עיין מעין א). ובמדרש: וכבש הקב״ה את מַעְיָנוֹ (ב״ר, כ״ו) — כנוי לכלי־ההולדה.—ויתכן, שמזה: בדד עֵין יעקב (דברים, ל״ג, כ״ח) — לאמר: הָעָם מזרע יעקב.

ג) עַיִן, ש״נ, פ״א במקרא: בְּאָסְרָם לִשְׁתֵּי עֵינָתָם (הושע, י״ד, י״ד)— בכתיב; ובקרי: עוֹנֹתָם — ופירש״י: לפי שדימה אותם לְעֶגְלָה, כמו שנאמר אחריו: „ואפרים עֶגְלָה מְלֻמָּדָה״—לכך דימה יסוריהם לפרה, שמַּיְגעין אותה בחרישה ויאסרוה בעול המחרשה וסימלוני־העול נוקבים ויורדים אחד מכאן ואחד מכאן אצל שני עֵינֵי השור.— וכן תיב״ע: כְּמֵיסַר פַּדְנָא עַל תַּרְתֵּין עֵינוֹהִי.— וכנראה, פירשו מלשון המשנה: בְּעַיִן ובעבות (כלים, כ״א, ב׳), (עיין עין א). ופירושו מסתבר יותר מפירוש הרד״ק, שגזרו מן מענית. (עיין שם בשרש ענה). ולדעת פירסט, הוא מיסוד של שרש עוה — עון, בהוראת

חטא ועון—זינדע, грѣхъ—או בדמיון לשם „אָוֶן", והוא כנוי לשני עגלי־הזהב, שעשה ירבעם. — ומזה פירש ג"כ: זאת עֵינָם בכל הארץ (זכריה ה', וי"ו)—עֲוֹנָם, חטאתם.— והבוחר יבחר.

[הערה]. לפי הנראה טובה השערת המבארים, כי עיקר הוראת השם „עַיִן" היא שפיכת־מים, ומזה בא השם „עַיִן" למקור־מים ולכלי־הראיה בשתוף; ונקרא כלי־הראיה עַיִן — ע"ש הדמעות שהיא דומעת, ולא ע"ש פעולת־הראיה. — וכן בשאר לשונות בני־שם משותפים שני המושגים האלה בשם אחד. — ובא השם „עַיִן" במובן שע"פ ביחיד וברבוי ובחבור לשם אחר:

עַיִן, שע"פ: עיר הלוים בנחלתו של שבט־שמעון (יהושע, ט"ו, ל"ב; דהי"א, ד', ל"ב)—וכנראה, ע"ש סמיכותה אצל העיר רִמּוֹן, נקראה פעם גם: עֵין רִמּוֹן (נחמיה, י"א, כ"ט).

עֵינַיִם, שע"פ, — שם מקום, בדרך מעֲדלם תִּמְנָתָה (בראשית, ל"ח, י"ד) — לפי דעת חז"ל (סוטה, וי"ו, א').

עֵין־גֶּדִי, שע"פ: שם מקום במדבר יהודה (יהושע, ט"ו, ס"ב; ש"א, כ"ד, א' — ב'), ולפנים — חַצְצוֹן־תָּמָר (דהי"ב, כ', ב').

עֵין־גַּנִּים, שע"פ: א) עיר בשפלה, אשר לשבט יהודה (יהושע, ט"ו, ל"ד). — ב) עיר־הלוים בנחלתו של שבט־יששכר (שם, י"ט, כ"א; כ"א, כ"ט).

עֵין־דֹּר (דֹּאר), שע"פ: עיר בנחלתו של שבט־מנשה (שם, י"ז, י"א; תהלים, פ"ג, י"א).

עֵין־הַקּוֹרֵא, שע"פ, — שם מקום בנחלת יהודה, שֶׁשָּׁם קרא שמשון אֶל ה': ויבקע אלהים את־המכתש אשר־בַּלֶּחִי וכו' על־כן קרא שְׁמָהּ עֵין הַקּוֹרֵא אשר בלחי עד היום הזה (שופטים, ט"ו, י"ט).

עֵין־הַתַּנִּין, שע"פ: שם מקום בסביבות ירושלים (נחמיה, ב', י"ג).

עֵין־חַדָּה, שע"פ: עיר בנחלתו של שבט־יששכר, (יהושע, י"ט, כ"א).

עֵין־חָצוֹר, שע"פ: עיר בנחלתו של שבט־נפתלי (שם, שם, ל"ז).

עֵין־מִשְׁפָּט, שע"פ, ונקראה בשם „קָדֵשׁ": עיר בקצה גבול אֱדוֹם (בראשית, י"ד, ז'; במדבר, כ', ט"ז).

עֵין־עֶגְלַיִם, שע"פ: שם מקום בסביבות ים־המלח (יחזקאל, מ"ז, יו"ד).

עֵין־רֹגֵל, שע"פ: שם מקום בסביבות ירושלים, בגבול נחלת מטה בני־יהודה ובנימן (יהושע, ט"ו, ז'; ש"ב, י"ז, י"ז).

עֵין־שֶׁמֶשׁ, שע"פ: שם מקום־מעין בגבול נחלת בנימן ויהודה (יהושע, ט"ו, ז'; י"ח, י"ז).

עֵין־תַּפּוּחַ, שע"פ: עיר בגבול נחלת אפרים ומנשה (שם, י"ז, ז').

עָיֵף, פ"ע, דומה לפעל יעף, מיסודו של עוף, בהוראת עטוף וקפול, — ויצא לענין הלאות והחולשה מרוב יגיעה או מצמא— מידע ווערדען, שמאַכטען, שוואך זיין, לעכצען, быть истомлену, утомлену, из-немогать—לא בא כי אם בקל: והוא נרדם וַיָּעַף וימת (שופטים, ד', כ"א), וַיָּעַף העם מאד (שמואל א', י"ד, ל"א), וַיָּעַף דוד (ש"ב, כ"א, ט"ו), כי־עָיְפָה נפשי (ירמיה, ד', ל"א).

עָיֵף, תאר, — לאה מרוב יגיעה ות״ כח — פערשמאַכטענד, לעכצענד: ואתה עָיֵף (דברים, כ"ה, י"ח), לא־מים עָיֵף תשקה (איוב, כ"ב, ז'), הניחו לֶעָיֵף (ישעיה, כ"ח, י"ב), לאנשיך הַיְּעֵפִים (שופטים, ח', ט"ו), ולנקבה: מים קרים על נפש עֲיֵפָה (משלי, כ"ה, כ"ה), וביחס לארץ: נפשי כְּאֶרֶץ־עֲיֵפָה (תהלים, קמ"ג, וי"ו), בְּאֶרֶץ עֲיֵפָה (ישעיה, ל"ב, ב') — ארץ־תלאובות.—משא לַעֲיֵפָה (שם, מ"ו, א') — משא גדול לפני הבהמה העיפה. — ובמדרש: שהיו עֲיֵפִים מן הרוח (שמו"ר, פ' י"ט). ולרד"ק— מזה:

מְעוּף, ש ם, — לֵאוּת — מידיגקייט, אַנ־שטרענגונג, истомленность, на-пряженіе: והנה צרה וחשכה מְעוּף צוּקָה (ישעיה, ח׳, כ״ב) — עיפות מרוב צוקה. — וכמו־כן יפרשו את השם:

מוּעָף, תאר, — עָיֵף וְיָגֵעַ — מידע, ער־שאֶפּפט, усталый, истомленный: כי לא מוּעָף לאשר מוצק לה (שם, שם, כ״ג).

עִיּוּף, ש ם, בפיוט: לחלוח עִיּוּף שוקקות (יוצר, א׳ דפסח).

עִיר, ש״נ, — קבוץ בתים בנוים בני קבע במקום מיוחד למושב אנשים, — שטאַדט, городъ — בנגוד למושבות אהלים המטולטלים ממקום למקום: ויהי בֹּנֶה עִיר (בראשית, ד׳, י״ז) — בקין נאמר, שהיה עובד־אדמה וזקוק לשבת במקום אחד — ושעל־כן ראה, כי טוב לבנות־לו מקום קבוע לו ולמשפחתו, (ועיין חֲנוֹךְ), והיה הוא הראשון לבונים. — נבנה לנו עִיר (שם, י״א, ד׳), בית־מושב עִיר חומה (ויקרא, כ״ה, כ״ט), והרבוי: עָרִים, מן היחיד עָר, שהוא, כנראה, השם הקדמון לדבר זה ונשאר בשם־עצם־פרטי: עָר (במדבר, כ״א, ט״ו). (ועיין בסמוך). בנו לכם עָרִים (במדבר, ל״ב, כ״ד), עָרֵי הככר (בראשית, י״ט, כ״ט). ובא השם „עִיר״ מתוארת לפי תכונת בנינה: עִיר מִבְצָר (מ״ב, ג׳, י״ט), עִיר בְּצוּרָה (ישעיה, כ״ז, יו״ד), עִיר מְהוֹר (מ״ב, ג׳, י״ט), (עיין בחר), עִיר מָצוֹר (תהלים, ס׳, י״א), עִיר מוֹשָׁב (שם, ק״ז, ד׳), עִיר גדולה (יהושע, יו״ד, ב׳), עִיר קטנה (קהלת, ט׳, י״ד), עִיר פְּרוּצָה (משלי, כ״ה, כ״ח); עָרִים גְּדֹלֹת וּבְצֻרֹת (דברים, ט׳, א׳), עָרֵי מָצוֹר חומות ודלתים (דהי״ב, ח׳, ה׳); ולפי תכונת יושביה ומעלתה במדינה: עִיר מִקְלַט הרצח (יהושע, כ״א, י״ג), ובכנוי: עִיר מִקְלָטוֹ (דברים, ל״ה, כ״ו, כ״ז), עִיר־הַכֹּהֲנִים (ש״א, כ״ב, י״ט), עִיר הַמְּלוּכָה (ש״ב, י״ב, כ״ו), עָרֵי מִסְכְּנוֹת (שמות, א׳, י״א), עָרֵי הַמּוּעָדָה (יהושע, כ׳, ט׳), ואת עָרֵי הָרֶכֶב ואת עָרֵי הַפָּרָשִׁים (מ״א, ט׳, י״ט). ובא ביחיד בסמיכות לשם הפרטי שלה או לשם בונה אותה: עִיר הַתְּמָרִים (שופטים, ג׳, י״ג), עִיר נָחוֹר (בראשית, כ״ד, יו״ד), עִיר שְׁכֶם (שם, ל״ג, י״ח), עִיר דָּוִד (ש״ב, ה׳, ז׳), עִיר־הַמֶּלַח (יהושע, ט״ו, ס״ב), עִיר־שֶׁמֶשׁ (שם, י״ט, מ״א), עִיר נָחָשׁ (דהי״א, ד׳, י״ב). הערים, שהיו למקום מושב יושביהן מכל מפלגות־העם, היו להן מגרשים למרעה הצאן ולגדרותיהם ולשאר תשמישים הנעשים מחוץ לעיר: וּמִגְרָשׁ לֶעָרִים סביבֹתיהם (במדבר, ל״ה, ב׳), וכמו־כן היו להן חצרים: עָרִים תשע וְחַצְרֵיהֶן (יהושע, ט״ו, מ״ד). עיר גדולה, שהיתה מושב השרים השליטים על הערים הקטנות, נקראת „אֵם״: עִיר וְאֵם בישראל (ש״ב, כ׳, י״ט) — עיר, שהיא אֵם בישראל. (עיין אֵם). והערים הקטנות נקראות „בָּנוֹת״: בחשבון ובכל־בְּנֹתֶיהָ (במדבר, כ״א, כ״ה). (עיין בת). ובא השם „עִיר״ על צד היתרון לגדולה שבערים או עיר־המלוכה וביחוד ביחוס אל ירושלים: ונבנתה עִיר על־תלה (ירמיה, ל״ד, י״ח), ותבא הָעִיר במצור (שם, נ״ב, ה׳), וְהָעִיר מלאה חמס (יחזקאל, ז׳, כ״ג), קול ה׳ לָעִיר יקרא (מיכה, ו״ו, ט׳), כי תהיה לנו מֵעִיר לעזור (ש״ב, י״ח, ג׳). וכן השתמשו הרומאים בשם urbs, שעיקר הוראתו עיר סתם, והתיחד אל העיר רומא ביחוד. ומזה — בגמרא: מפני המונה של עִיר (יומא, כ׳, ע״ב). ונקראת: עִיר־אֱלֹהִים (תהלים, מ״ו, ה׳), עִיר הַקֹּדֶשׁ (ישעיה, נ״ב, א׳). ופ״א בא: ויהי לו שלשים בנים רכבים על שלשים עֲיָרִים ושלשים עֲיָרִים להם (שופטים, יו״ד, ד׳) — הרד״ק אמר: ונראית בו העי״ן, זווגו עם העירים שזכר, והוא דרך־צחות. ורש״י פירש: „ערים בלא־חומה, לכך נקראו „עֲיָרִים״ —

לשון עֲיָרוֹת. אולם השם „עירות" מצוי במשנה תחת שם „עָרִים" שבמקרא, אלא שהמוקפת חומה נקראת „כרך": כרכין המוקפות חומה וכו' וַעֲיָרוֹת גדולות וכו' (מגילה, א', א'), איזו היא עִיר גדולה? כל שיש בה עשרה בטלנים; פחות מכאן — הרי זה כפר (שם, שם, ג'), כל הֶעָיָרוֹת שבמעמד מתכנסות לְעִיר של מעמד (בכורים, ג', ב'), בן־עִיר, שהלך לכרך, ובן־כרך, שהלך לְעִיר (מגילה, ב', ג').

עִירוֹנִי, בלשון־חכמים, תֹּאַר, — הַדָּר בעיר ומשתמש בזכיות אותה העיר—בירגער, שטאֶדטישער, гражданинъ, городской: משל לְעירוֹנִי, שהיה עובר (ב"ר, ט'), למדינה שהיו לה שני פטרונים, אחד עִירוֹנִי ואחד מן־המדינה (שם, ג'. ועיין מ"ב) — ואין הכוונה פה „עירוני" — שטאֶדטישער, городской, ו„מן־המדינה" — פראָווינציאֶל, כי אם להיפך: עירוני — משמעו: בן עיר־קטנה, ומן־המדינה — מן עיר גדולה. וראיה לדבר: משל לְעִירוֹנִי, שהיה נשוי בת־מלכים (ויקרא רבה, פ"ד), ירושלמי, שנשא עִירוֹנִית (איכה רבתי, על פסוק „בני־ציון היקרים"). — בגזרת השם „עָר" ו„עִיר" לא מצאנו דבר מתקבל; והמחוור שבהם הוא, שיסודו — עור, ערה, במובן חבור והתערות במקום אחד. (עיין ערה).

עַיִר, שם, — חמור וסוס בחור—פֿעללען, ослёнокъ, жеребёнокъ: וְעַיִר פרא (איוב, י"א, י"ב), עַיִר בֶּן־אֲתֹנוֹת (זכריה, ט', ט'). ובכנוי: אסרי לגפן עִירֹה (בראשית, מ"ט, י"א) — בה"א תמורת וי"ו. — וברבוי: וַעְיָרִים עשרה (שם, ל"ב, ט"ו), על שלשים עֲיָרִים (שופטים, יו"ד, ד') — ועיין שם בבאור הרמ"ל.

עַכֵּב, ארמית, עיקרו — אֵחוּר — אויפֿהאַלטען, задерживать — מניעה ועצור — צוריקהאַלטען, אָבהאַלטען, мѣшать, удержать — ובא בבנין פיעל: אַל־תְּאַחֲרוּ אֹתִי (בראשית, כ"ד, נ"ו) — תיב"ע: לא תְעַכְּבוּן יָתִי. — ולא חָשַׂכְתָּ את־בנך (שם, כ"ב, י"ב) — תיב"ע: ולא עֲכִיבְתָּא ית ברך. — ורגיל הרבה במשנה: מעשה שעברו יותר מארבעים זוג וְעִכְּבָן רבי עקיבא בלוד; שלח לו רבן גמליאל, אם אתה מְעַכֵּב את־הרבים, נמצאת מכשילן לעתיד־לבוא (ר"ה, א', וי"ו); אַל תאחר את גאולתנו, כי בגללך אנו מְעֻכָּבִים (מכילתא, בשלח). ובהשאלה: אלו הן חציצין הַמְעַכְּבִין את־המילה (שבת, י"ט, וי"ו) — אין המילה נעשית כמצותה אם חציצין אינם נמולים. — גר מְעֻכָּב לאכול בזבחים (תוספתא, שקלים, ג', י"ו); מתנה אחת מהן מְעַכֶּבֶת (זבחים, ה', א', ב'). ובהשאלה: ומי מְעַכֵּב? שאור שבעיסה מְעַכֵּב (ברכות, י"ז, י"א) — כנוי אל היצר־הרע.

ובהתפעל: וְהַמִּתְעַכֵּב נוטל שתים (סוכה, ה', ח') — המתאחר, הנשאר לאחרונה — זיך אויפֿהאַלטען. ואין לך מִתְעַכֵּב אחר תמיד של־בין־ערביים (תוספתא, פסחים, ד', ב')— שפּעטער קאָממען, опоздать.

עִכּוּב, שה"פ, — אֵחוּר — דאָס פֿערזויםניסס, опаздываніе, задержаніе: חובת עִכּוּב נדרא (דברים, כ"ג, כ"ב, בת"י). ובמובן דבר מעכב, שאינם יוצאים ידי־חובתם, אם לא יקיימוהו ככה: עִכּוּבָא הוא (יומא, דף ה', ע"א, ע"ב) — אַלס היגדערניסס אַנצוזעהען, считается препятствіемъ.

עַכָּבָה, ש"נ, — מניעה — הינדערניסס, препятствіе: כל עַכָּבָה שאינה הימנה (גטין, ז', וי"ו).

עַכֶּבֶת, ש"נ, — משקה הנשאר מתעכב בשולי הכלי משהורק—רעסט, остатокъ: אם יש בו עַכֶּבֶת יין אסור (ע"ז, ה', י').

עַכְּבִית, במשנה, שם, — מִין קוֹץ הנאכל, שמוציא ציץ ופורח

בהרבוני־קיץ—איינע עססבארע דיסטעלארט, съѣдобный волчецъ: כְּעַרְעָר בערבה (ירמיה, י״ז, ו״ו) — תיב״ע: כְּעַכּוּבִיתָא במישרא. — ובמשנה: חוץ מן הָעַכָּבִיּוֹת (עוקצין, ג׳, ב׳), קוֹץ זה עַכָּבִית (ב״ר, כ׳), מתקנין את הָעַכָּבִיּוֹת (ביצה, ל״ד, ע״א).

עַכְבָּר, שע״כ, — מין שרץ־הארץ — מויז, פעלדמויז, мышь, полевая мышь: החלד וְהָעַכְבָּר (ויקרא, י״א, כ״ט). לפי אמונות עמי־הקדם, היו העכברים שלוחי־האלהים הרעים והמזיקים להביא דֶבֶר ומגפה, והיו מקריבים אותם לשכך חמת יראתם ואוכלים את בשרם, — וזהו שנאמר: ועשיתם צלמי טחריכם וצלמי עַכְבְּרֵיכֶם המשחיתים את־הארץ (ש״א, ו״ו, ה׳), אֹכלי בשר החזיר והשקץ וְהָעַכְבָּר (ישעיה, ס״ו, י״ז). ובגמרא: מפני מה הכל (החתולים) מושלים בַּעַכְבָּרִים? מפני שסורן רע; רבא אמר, אפילו גלימי גייצי (הוריות, י״ג, א׳)— ופירש״י: „אפילו גלימי, דלאו מאכל הוא ולית בהו הנאה, אפילו־הכי נושכין ומכלין אותם״. — ומשלו משל: עַכְבְּרָא דשכיב אדינרי (סנהדרין, כ״ט, ע״ב),— משל לעשיר קמצן, שאיננו נהנה מעשרו כעכבר זה, ששוכב על־הדינרים ואינו נהנה. — ובגִזרת השם — נראה דעת המבארים, שעיקרו בערבית מיסוס ונשיכה — צערנאגען, צערבייססען, разгрызать.

עַכְבּוֹר, שע״פ: א) אבי בַּעַל־חָנָן, ממלכי־אדום הקדמונים (בראשית, ל״ו, ל״ח). — ב) בן־מִיכָיָה, משרי יאשיהו מלך־יהודה (מ״ב, כ״ב, י״ב). — ג) אבי אֶלְנָתָן, משרי יהויקים מלך־יהודה (ירמיה, כ״ו, כ״ב).

עַכְבִּישׁ, שע״כ, — מין שרץ־העוף, שׂממית, — שפינגע, паукъ — האורגת קוריה בפנות הבתים וענפי האילנות: וקורי עַכָּבִישׁ יארגו (ישעיה, נ״ט, ה׳), ובית עַכָּבִישׁ מבטחו (איוב, ח׳, י״ד), ובארמית: עַכּוּבִיתָא, בתי״ו.

עַכּוֹ, שע״פ: עיר על חוף הים התיכון בנחלת מטה אָשֵׁר (שופטים, א׳, ל״א) — ובימי בית־שני נקראה בשם: Ptolemais—ובימינו: Acra, וגם Akko — ובמדרש: ב׳ פעמים כתיב „הקורא למי הים״ כנגד ב׳ פעמים שעלה והציף את העולם וכו׳, בראשונה עלה עד עַכּוֹ ועד יפו וכו׳, הר״א: עד־פה תבוא ולא תסיף ופה ישית בגאון גליך (איוב, ל״ח, י״א) — עד פה תבוא ולא תוסיף — עד עַכּוֹ תבוא; ופה ישית בגאון גליך — עד יפו (ב״ר, פרשה כ״ג), ואם שאמרו דרך־דרש — נראה, שקראו עד־כה תבוא, ופירשו כה כמו עכו.

עַכּוּז, במשנה, — שם עגבות בבהמה, שתות או בית־הבשת — הינטער־טהייל, שאמטהייל: מושיבים אותו על עַכּוּזוֹ (בכורות, ו״ו, ז׳), ובגמרא: אית דתני אַכּוּזוֹ (באל״ף), ואית דתני עַכּוּזוֹ (בעי״ן) (עירובין, נ״ג, ע״ב) — והוא מלשון יונית: κοσος (ועיין לעווי, ערך עכוז ועבוז, כ׳ ג׳, ע׳ 608—646).

עִכֵּל, במשנה, פ״י, (משרש אכל, בחלוף אל״ף בעי״ן), בבנין פיעל והתפעל — והתיחד לענין שרפה וכליון — פערברענגען, פערצעהרען, сожигать, снѣдать — ולבשול המזון במעים — פערדויען, переваривать: מן הגחלים הַמְעֻכָּלוֹת (יומא, ד׳, ג׳), עד כדי שֶׁיִּתְעַכֵּל המזון (ברכות, ב׳, ו״ו), נִתְעַכֵּל הבשר מלקטין את־העצמות (סנהדרין, ו״ו, ז׳).

עִכּוּל, בגמרא, שם, — דבר שנשרף ונהפך לגחלים: עִכּוּלֵי בשר (חולין, צ׳, א׳)—פערצעהרטע פליישטיקקע, пригорѣвшее мясо: עִכּוּלֵי עולה; עִכּוּלֵי קטרת (יומא, מ״ה, ע״ב). ובדבא״ם— פעולת בשול־המזון—דאס פערדויען, пищевареніе.

עָכָן, שע״פ: בן־כַּרְמִי (יהושע, ז׳, א׳). בגִזרת השם — נראה מן הכתובים,

שהוא קרוב ודומה לפעל עכר, וכמו שנאמר: מה עֲכַרְתָּנוּ? יַעְכָּרְךָ ה' (שם, שם, כ"ה) — ובדהי"א בא שמו: עָכָר, עוכר ישראל (דהי"א, ב', ז') — וזה בחלוף נו"ן ברי"ש. — ובלשון ארמית יורה השם „עָכָן" — נָחָשׁ, ובטעם זה דרשו בגמרא: למה נקרא שמו עָכָן? שֶׁעִכֵּן עונותיהם של ישראל (סנהדרין, מ"ה, ע"ב) — ופירש"י: גלגל עליהם פקידות עונותיהם, כעכנא זו, שמתגלגלת בהיקף עגול. — והנכון כפירוש הערוך: שמסבבת ומעקמת, שהיו כל ישראל בכלל החטא. שזה כנחש שמתעגל על גוף אחר ומקיפו. — וכמו שאמרו: על לגבי מערתא, חזא דהוה הדרא ליה עַכְנָא; א"ל: עַכְנָא עַכְנָא, פתח פומך (ב"ק, דף קי"ז, ע"ב), ועל ששנו: וזהו תנורו של עכנאי (כלים, ה', יו"ד) — אמרו בגמרא: מאי עכנאי? שהקיפו בדברים כְּעַכְנָא (ב"מ, נ"ט, ע"ב). ובא בחלוף עי"ן בחי"ת: חכינאי בן־חכינא (ירושלמי, ברכות, פרק ח'). ומשם זה נגזר גם:

יַעְכָּן, שע"פ: מבני־גָד (דהי"א, ה', י"ג).

עֶכֶס, שם, עיקרו — דבר מתעגל ומתקפל — ומזה: א) נָחָשׁ — שלאנגע, змѣй, ехидна — וכן הוא בלשון ארמית וערבית: עכש; ובמובן זה פירש"י: וּכְעֶכֶס אל מוסר אויל (משלי, ז', כ"ב) — זה ארס־נחש, כנחש הממהר לרוץ בשליחות הקב"ה ליסר האויל. — ולא רחוק לשמוע, כי טעמו: כנחש, שחברו החובר בלחשיו והנחש הולך אחריו ופושט את־צוארו להביאו אל המוסר (הכבלים) של החובר. ולהפליג את המליצה קרא את החובר בתאר „אֱוִיל" לפי מעשי־לחשיו, שהם מעשי־אוילים, וע"ד מליצת: מוּסַר הֲבָלִים (ירמיה, יו"ד, ח'). — ב) שַׁלְשֶׁלֶת, המתעגלת ומקפת את־הגוף, — קעטטע, цѣпь: תפארת הָעֲכָסִים (ישעיה, ג', י"ח) — שלשלת שרשרות, שקושרות הנשים המתקשטות מרגל לרגל להשמיע קול בלכתן. וי"מ: טבעות, שמשימות על השוקים, שבהן נכנסות השרשרות, — שפאנגע, ножныя пряжки — ומזה נגזר:

עִכֵּס, פי', פ"א במקרא: וברגליהן תְּעַכַּסְנָה (שם, שם, ט"ז) — מקשקשות ומשמיעות קול בעכסים, בשרשרות שבין רגליהן, — קלירען, бренчать.

עַכְסָה, שע"פ: בת־כָּלֵב (יהושע, ט"ו, ט"ז).

עָכַר, פ"י, הקל, עיקרו — הריסה, השחתה, קלקול — פערדערבען, פערשטארען, צערריטען, портить, смущать — ועם־זה הרעמה והדאבה — בעטריבען, мутить, смутить: עָכַר אבי את־הארץ (ש"א, י"ד, כ"ט) — השחית וקלקל שמחת־הנצחון. — עֲכַרְתֶּם אֹתִי להבאישני ביושב הארץ (בראשית, ל"ד, ל'). מה עֲכַרְתָּנוּ? יַעְכָּרְךָ ה' (יהושע, ז', כ"ה): האתה זה עֹכֵר ישראל (מ"א, י"ח, י"ז) — גורם להם צרות רבות. — עֹכֵר בֵּיתוֹ ינחל רוח (משלי, י"א, כ"ט) — משחית ומהרס שלום הבית ומצבו. — וְעֹכֵר שארו אכזרי (שם, שם, י"ז), ואת היית בְּעֹכְרָי (שופטים, י"א, ל"ה). ובערבית ענינו דלוח־מים — טריבע מאכען, мутить — ומזה בלשון־חכמים: עוֹכְרָן ברגליו (ברכות, דף כ"ה, ע"א), עוֹכֵר את־העין וחוזרת וצוללת (ירושלמי, כתובות, פרק א', ב'). ובבינוני פעול: לוג יין עָכוּר (תוספתא, תרומות, ט'), בַּעֲכוּרִין שנו (חולין, מ"א, ע"ב). ובמובן המוסרי: אפילו רוח קימעא עוֹכַרְתּוֹ (סוטה, דף ה', ע"א), ובמדרש: צלולה היתה החבית נַעֲכַרְתֶּם אותה...; עֲכוּרָה היתה החבית וצללנו אותה (בראשית רבה, פ' ל"ד).

הנפעל: וכאבי נֶעְכָּר (תהלים, ל"ט, ג') — לפי המבאר, ענינו — כאבי מתחזק והולך ומסתער. — והנראה, שענינו — דלוח ונגרש כמים נגרשים בסערה — אויפגערעגט זיין, быть встревожену. ובתבואת רשע נֶעְכָּרֶת (משלי, ט"ו, ו') — הנראה, כדעת פירסט, שהוא שם־מפשט — בלבול והשחתה — שטארונג, встревоженie — וכעין שנאמר

שם להלן: מאוצר רב וּמְהוּמָה בו (שם, שם, ט"ו). ובמשנה: שהלח נֶעֱכָּר והיבש אינו נֶעֱכָּר (מנחות, ט', ה') — הלח מתקלקל. (ויש גורסים: נעקר). ואמרו: אין החלב נֶעֱכָּר אלא לאחר שלשה חדשים (ירושלמי, סוטה, פרק ד', ג'). ובבא"ס בא בהפעיל: „מַעֲכִיר הַמַּיִם".

עָכוֹר, שם, בחבור אל „עֵמֶק", שם-עצם-פרטי, — מקום-עמק אצל יריחו, ששם רגמו את עָכָן (יהושע, ז', כ"ד, כ"ו), ונפל בנחלת מטה-יהודה (שם, ט"ו, ז'). והיה למשל בפי הנביאים למקום שמם וחרב: וְעֵמֶק עָכוֹר לְרֵבֶץ בָּקָר (ישעיה, ס"ה, יו"ד), וְעֵמֶק עָכוֹר לפתח תקוה (הושע, ב', י"ז).

עָכְרָן, שע"פ: אבי פַּגְעִיאֵל הנשיא לבני-אָשֵׁר (במדבר, א', י"ג, כ"ו).

עָכִיר, במשנה, — נסר, שכובשים על ידו זיתים: לא מכר את הָעֲכִירִין (ב"ב ד', ח') — ופירשו בגמרא: כבשין של בית-הבד, אבנים גדולות ועגלות לכבשן על-גבי הזיתים להוציא מהן שמן. — ויש גורסים: עבירים. (ועיין בבלי, בבא בתרא, ס"ו, ע"ב).

עַכְשׁוּב, שם, — מין נָחָשׁ, שיש לו ארס מזיק ביותר, — אָטטער, נאָטטער, ехидна, выдра: חמת עַכְשׁוּב (תהלים, ק"ם, ד'). ויש מתרגמים: שקאָרפּיאָן, (ברומית: solpuga galèodes), ядовитый паукъ — ויש גוזרים אותו מן עכש=נחש, בתוספת בי"ת לבנין השם.

עַכְשָׁיו, ארמית ובמשנה, מלת תאר-הפעל, — עַתָּה — יעטצט, теперь: ואם לא עַכְשָׁיו — אימתי? (אבות, א', י"ד), מימות משה ועד עַכְשָׁיו (ר"ה, ב', ט'), אעפ"י שנוצר הוא עַכְשָׁיו (ע"ז, א', א'), הרי זה גטך מֵעַכְשָׁיו (גיטין, ז', ח').

עָלַב, פ"י, ארמית, כעין הוראת הפעל לעב, בהפוך האותיות; במקרא בא בשע"פ: אֲבִי-עַלְבוֹן (ש"ב, כ"ג, ל"א), ומצוי הרבה בספרי חז"ל, — צעור והדאבה, — קראַנקען, בעליידיגען, דעמיטהיגען, унижать, обижать, оскорблять: הַנֶּעֱלָבִים (וי"ג: הָעֲלוּבִין) ואינם עוֹלְבִין, שומעין חרפתן ואינם משיבים (שבת, פ"ח, ע"ב; ועיין יומא, כ"ג, ע"א; גיטין, ל"ו, ע"ב). ובא הפעול במובן עָנָו ונכה-רוח — דעמיטהיג: נוחין וַעֲלוּבִין היו (ערובין, י"ג, ב'), עָלוּב ואינו עוֹלֵב (תענית, ט"ז, א'). ומזה— בענין שפל ובזוי: עָלוּב היה אדם זה, שצריך ללמוד מן הנמלה,—אילו למד ועשה עָלוּב היה, אלא שצריך ללמוד מדרכיה ולא למד (ספרי, דברים, ש"ין); עֲלוּבָה היא העיסה, שהנחתום מעיד עליה שהיא רעה (ב"ר, ל"ד). ובהתפעל: אם היום תִּהְיֶה-עֶבֶד לעם הזה (מ"א, י"ב, ז')—תרגומו: תִּתְעַלֵּב.

עֶלְבּוֹן, שם, — עִנּוּי, צַעַר — בעדראָנגניסס, דעמיטהיגונג, обида, оскорбленіе, униженіе: אתה רואה עֶלְבּוֹן של עלובין (ב"ר, מ"ה), אוי להם לבריות מֵעֶלְבּוֹנָהּ של תורה (שמו"ר, מ"א; ועיין אבות, פרק קנין תורה, משנה ב').

עָלַג, פ"ע בבנין פיעל, — גמגום בלשון, כבד-פה — שטאָמטערן, заикаться — פ"א במקרא בש"ת: ולשון עִלְּגִים תמהר לדבר צחות (ישעיה, ל"ב, ד'). (ועיין לעג).

עָלָה, פעו"י, הקל, עיקרו — תנועה ממקום אחד למקום גבוה ממנו — הינאויפשטייגען, восходить — (והפוכו: ירד) — וקשורו ביחס „אֶל", „עַל" וביחס הלמ"ד: ואליהו עָלָה אֶל-ראש הכרמל (מ"א, י"ח, מ"ב), והיא עָלְתָה עליהם על הגג (יהושע, ב', ח'), כי עָלִית כלך לגגות (ישעיה, כ"ב, א'), אם אֶעֱלֶה על-ערש יצועי (תהלים, קל"ב, ג'). ובבחינת כללות שטחות המקום בא בקשור עם יחס שבו: המה יַעֲלוּ בָהָר (שמות, י"ט, י"ג), אֶעֱלֶה בתמר (שה"ש, ז', ט'), עֹלִים וירדים בו (בראשית, כ"ח, י"ב). ובזולת הקשור: מי עָלָה שמים וירד (משלי, ל', ד'), המטה אשר-

עָלִיתָ שָּׁם (מ״ב, א׳, ד׳). וביחס אל המקום, שממנו עולים, בא ביחס שֶׁ״מִּן״: עָלָה מִן־הַגִּלְגָּל (יהושע, יו״ד, ט׳), וְהָעֹלֶה מִן־הַפַּחַת (ירמיה, מ״ח, מ״ד), וְהָעוֹלֶה מִתּוֹךְ הַפַּחַת (ישעיה, כ״ד, י״ח), עָלָה אריה מִסֻּבְּכוֹ (ירמיה, ד׳. ז׳). ובא על ההליכה ממדינה אחת למדינה שהיא גבוהה ממנה, כמו ממצרים ומבבל לארץ־ישראל: וְעָלָה מִן־הָאָרֶץ (שמות, א׳, יו״ד), עזרא עָלָה מִבָּבֶל (עזרא, ז׳, ו״ו). (עיין ירד). וכמו־כן — ההליכה אל בית־האלהים והבמות, שהיו בנוים בהרים: בַּעֲלֹתְךָ לראות את פני ה׳ (שמות, ל״ד, כ״ד), מֵעֲלוֹת ירושלם (מ״א, י״ב, כ״ח), לאשר לא עָלָה אל ה׳ המצפה (שופטים, כ״א, ה׳), וַיַּעַל האיש אלקנה (ש״א, א׳, כ״א), וחנה לא עָלָתָה (שם, שם, כ״ב), עָלָה הבית ודיבון הבמות (ישעיה, ט״ו, ב׳). וכן — ביחס אל בתים גדולים, שהיו, לפי הנראה, ג״כ בנוים במקום גבוה: ושאול עָלָה אל־ביתו (ש״א, ט״ו, ל״ד); וכן — מקום־אספת־העם, שנקרא „שַׁעַר״: ובעז עָלָה השער (רות, ד׳, א׳), וְעָלְתָה יבמתו השערה (דברים, כ״ה, ז׳). ובא בענין בא בארץ ובמקום למלחמה, — לפי שהחיל מתפשט על־הארץ, — וקשורו על־הרוב ביחס „עַל״, „אֶל״: עָלָה עָלֶיהָ גוי מצפון (ירמיה, נ׳, ג׳), עָלָה סנחריב מלך־אשור עַל־כָּל־ערי יהודה (ישעיה, ל״ו, א׳). ובא: עָלָה רצין וכו׳ ירושלם למלחמה עליה (שם, ז׳, א׳). ומזה — ביחס אל המלך או העם, שבאים להלחם עמו: עָלָה עָלָיו חיל ארם (דהי״ב, כ״ד, כ״ג), קומה וְנַעֲלֶה עֲלֵיהֶם (שופטים, י״ח, ט׳); וביחס ש„אֶל״: ולא נַעֲלֶה אֲלֵיהֶם (ש״א, י״ד, ט׳); ובקצור: נַעֲלֶה בִיהוּדָה ונקיצנה (ישעיה, ז׳, ו״ו). ומזה — כל הליכה בפריצה, שהיא להזיק: הנה כנשר יַעֲלֶה (ירמיה, מ״ט, כ״ב), כאריה יַעֲלֶה (שם, נ׳, מ״ד); ובמובן זה נאמר: ופריץ חיות בל יַעֲלֶנָּה (ישעיה, ל״ה, ט׳), — ביחס הפעול, — בעטרעטען. ובקשור עם יחס „מֵעַל״, ענינו — הסתלקות ממקום אחד — אבציעהען, уйти, удалиться: וַיַּעֲלֶה מֵעָלַי (מ״א, ט״ו, י״ט), וְיַעֲלֶה מֵעָלֵינוּ (ירמיה, כ״א, ב׳), וַיַּעַל מֵעָלָיו אלהים (בראשית, ל״ה, י״ג); ובמובן זה יפורש: כי מאתי גִּלִּית וַתַּעֲלִי (ישעיה, נ״ז, ח׳). (עיין גלה). ומזה: לַעֲלוֹת עמים תחתם (איוב, ל״ו, כ׳) — להכרת ולחלוף מן־העולם. ובא: שֻׁדַּד מואב ועריה עָלָה (ירמיה, מ״ח, ט״ו) — לפי המוכבם, פירושו: מואב שֻׁדַּד, ועריה עלו — נהרסו ונחרבו, או — עלו בעשן. ולא רחוק לשער, שטעמו כמו: שׁוֹדֵד מואב ועריה, עלה על־מואב, — מסכים עם מליצת חצי הכתוב השני: „ומבחר בחוריו יָרְדוּ לטבח״ — ירדו כנגד עלה. ונִכר לדבר — האמור שם בסמוך: כי שׁוֹדֵד מואב עָלָה בָךְ, שחת מבצריך (שם, שם, י״ח). — ב) בדברים, שאין בהם רוח־חיים: והנה עָלָה קיטר הארץ (בראשית, י״ט, כ״ח), עָלָה עשן העיר (יהושע, ח׳, כ׳), ואד יַעֲלֶה מִן־הארץ (בראשית, ב׳, ו״ו), ויהי בַּעֲלוֹת הלהב מעל המזבח (שופטים, י״ג, כ׳), וַתַּעַל האש מִן־הצור (שם, ו״ו, כ״א), והמשאת החלה לַעֲלוֹת מִן־העיר עמוד עשן וגו׳ עָלָה כְּלִיל־העיר השמימה (שם, כ׳, מ׳). (עיין כליל). ובקרבנות — אם מצד שמעלים אותם על־המזבח, או — מצד שהם נשרפים וקיטורם עולה: ואֶל המזבח לא יַעֲלוּ לריח ניחח (ויקרא, ב׳, י״ב), היא הָעֹלָה על מוקדה (שם, ו״ו, י״ב), ויהי כַּעֲלוֹת המנחה (מ״א, י״ח, ל״ו). וכן — בריח רע: וְעָלָה באשו וְתַעַל צחנתו (יואל, ב׳, כ׳). ובזריחה: כמו הַשַּׁחַר עָלָה (בראשית, י״ט, ט״ו) — שהאור כמו עולה על־פני־הרקיע מירכתי מזרח. — ובנהרות, כשמימיהם מתמלאים על־כל־גדותיהם: וְעָלָה עַל־כָּל־אפיקיו (ישעיה, ח׳, ז׳), וְעָלְתָה כָאֹר כלה (עמוס, ח׳, ח׳), מַיִם עֹלִים מצפון

(ירמיה, מ"ו, ב'). (ועיין להלן). ומזה יש מפרשים: כַּעֲלוֹת גדיש בעתו (איוב, ה', כ"ו) — מתמלא. ויש מפרשים, שהוא במובן סלוק, כמו: יַעֲלוּ בתהו ויאבדו (שם, ו', י"ט). ובמובן גדול צומח: וַיַּעַל כיונק לפניו (ישעיה, נ"ג, ב'), וַיַּעַל מעל ליונה (יונה, ד', ו"ו), כפרחת עָלְתָה נצה (בראשית, מ', י"ד). ובמשנה: לא שלא יַעֲלֶה, אלא שלא יוסיף (ערלה, א', ב'). ובהתיחס אל הקרקע, שמגדלת גדוליה: והנה עָלָה כלו קמשונים (משלי, כ"ד, ל"א), וְעָלָה שמיר ושית (ישעיה, ה', ו"ו), וְעָלְתָה ארמנתיה סירים (שם, ל"ד, י"ג). ובא בגדול־הבשר: והנה־עליהם גידים וּבָשָׂר עָלָה (יחזקאל, ל"ז, ח'). ובלבישת־הבגדים: ובגד כלאים שעטנז לא יַעֲלֶה עליך (ויקרא, י"ט, י"ט) — אַנגעלעגט ווערדען, одѣвать. ולא יַעֲלֶה עליהם צמר (יחזקאל, מ"ד, י"ז), — והפועל הוא הבגד. — ובמובן זה יש מפרשים: לא עָלְתָה אֲרֻכַת בת־עמי (ירמיה, ח', כ"ב) — מענין רטיה, שמשימים עַל־הַמַּכָּה. (ועיין ארכה). ובמובן קרוב לזה: לא עָלָה עליה על (במדבר, י"ט, ב'), ישתרגו עָלוּ על־צוארי (איכה, א', י"ד); ודומה לזה: מוֹרָה לא עָלָה על־ראשי (שופטים, ט"ז, י"ז). ובמדידת הגבולים, שהיו מודדים בחבל: ועבר צנה וְעָלָה מנגב וכו' וְעָלָה אדרה (יהושע, ט"ו, ג'); ומזה — בענין התפשטות: מן־ההר החלק הָעֹלֶה שעיר (שם, י"א, י"ז); ומזה: וַתַּעַל המלחמה (מ"א, כ"ב, ל"ה). ובא עוד בענין מִשְׁקָל: במאזנים לַעֲלוֹת (תהלים, ס"ב, י"ד). ובהוצאת פסת־הגורל מן הקלפי: אשר עָלָה עליו הגורל (ויקרא, ט"ז, ט'). ובקול: וְצִוְחַת ירושלם עָלָתָה (ירמיה, ד', ב'), וַתַּעַל שַׁוְעָתָם אֶל־האלהים (שמות, ב', כ"ג), שְׁאוֹן קמיך עֹלֶה תמיד (תהלים, ע"ד, כ"ג), וְשַׁאֲנַנְךָ עָלָה באזני (ישעיה, ל"ז, כ"ט), וכן: כי־עָלְתָה רָעָתָם לפני (יונה, א', ב'). — ג) בהשאלה, בענין התגברות־הכעס: עָלָה עשן באפו (ש"ב, כ"ב. ט'); עד עֲלוֹת חמת־ה' בעמו (דהי"ב, ל"ו, ט"ז), אם תַּעֲלֶה חמת המלך (ש"ב, י"א, כ'), ואף אלהים עָלָה בהם (תהלים, ע"ח, ל"א), אם רוח המושל תַּעֲלֶה עליך (קהלת, י"ד, ד'), תַּעֲלֶה חמתי באפי (יחזקאל, ל"ח, י"ח). ובמובן זכרון־דברים או חדוש־מחשבה: ולא יַעֲלֶה על־לב (ירמיה, ג', ט"ז), אשר יַעֲלֶה על לב־איש (מ"ב, י"ב, ה'), ולא עָלְתָה על־לבי (ירמיה, ז', ל"א), יַעֲלוּ דברים על־לבבך (יחזקאל, ל"ח, י"ד), וְהָעֹלָה על־רוחכם (שם, כ', ל"ב). ובענין גבהות־המעמד: הגר, אשר בקרבך, יַעֲלֶה עָלֶיךָ מעלה מעלה (דברים, כ"ח, מ"ג). ומזה, לדעת הרוו"ה, טעם: לַעֲלוֹת לְעַם יְגוּדֶנּוּ (חבקוק, ג', ט"ז) — לעליית הצלחת העם, שמזלו שוחק לו, לְזַמֵּן לו הצלחתו. (עיין גוד, גדד). והנראה, שהוא כפשוטו: לעלית העם, אשר יבוא בגדודיו עליו, על ישראל. — ובגמרא: עוֹלָה עמו ואינה יורדת עמו (כתובות, דף ס"א, ע"א). ואַתְּ עָלִית על־כלנה (משלי, ל"א, כ"ט), ומזה — בענין התגברות—זיך שטאַרקען, пересилить: וְעָלְתָה ידו על יד רעהו (זכריה, י"ד, י"ג). ובעלית רוממות וכבוד: עָלָה אלהים בתרועה (תהלים, מ"ז, ו"ו). ובא במובן פריצה בכח: עָלָה הפרץ לפניהם (מיכה, ב', י"ג) — הערױנשטייגען, восходить — וכן: עָלָה מות בחלונינו (ירמיה, ט', כ'), רוח ה' ממדבר עֹלֶה (הושע, י"ג, ט"ו). ואפשר, שמזה: מַיִם עֹלִים מצפון (ירמיה, מ"ז, ב'), שודד מואב עָלָה בך (שם, מ"ח, י"ח). — ד) בסדור מספרים, ענינו — רשימת סכום מספר בחשבון: ולא עָלָה הַמִּסְפָּר במספר דברי הימים (דהי"א, כ"ז, כ"ד). (ועיין בההפעיל). ובמשנה — בענין היות נכלל

בחשבון: אינה עוֹלָה לו מן המנין (ערכין, ט', א'), שַׁבָּת עוֹלָה ואינה מפסקת, רְגָלִים מפסיקין ואינן עוֹלִין (מו"ק, ג', ה') — אנגערעכנעט ווערדען, считаться — ובמובן אחר: התרומה עוֹלָה באחד ומאה (תרומות, ד', ז'). — ה) בענין מקרה והזדמנות: חוח עָלָה ביד־שכור (משלי, כ"ו, ט') — נקרה ובא. — ובגמרא: שאול באחת — וְעָלְתָה לו; דוד בשתים — ולא עָלְתָה לו (יומא, כ"ב, ע"ב) — שאול נכשל באחת — ועלתה לו לרעה. — ובענין היות נחשב לו: לא עָלְתָה לו טבילה (תענית, ט"ז, ע"א). ובענין אחר — געלינגען, удаваться: הרבה עשו כרבי ישמעאל וְעָלְתָה בידן; כרבי שמעון בן־יוחאי — ולא עָלְתָה בידן (ברכות, ל"ה, ע"ב).

הנפעל, מהוראת הקל: א) עליה של־הסתלקות — ווענציעהען, удаляться: נַעֲלָה הענן מעל משכן (במדבר, יו"ד, י"א), ולפי הֵעָלוֹת הענן (שם, ט', י"ז), הֵעָלוּ מסביב למשכן קרח (שם, ט"ז, כ"ד), וַיֵּעָלוּ מעל משכן קרח (שם, שם, כ"ז), כי אז מהבקר נַעֲלָה העם (ש"ב, ב', כ"ז), נַעֲלָה מעל הכרוב (יחזקאל, ט', ג'), והיה בְּהֵעָלוֹת חיל הכשדים מעל ירושלם (ירמיה, ל"ז, י"א). וכן — במובן עלִיָּה סתם: עִם הֵעָלוֹת הגולה מבבל לירושלם (עזרא, א', י"א). ובהשאלה: וַתֵּעָלוּ על שפת לשון (יחזקאל, ל"ו, ג'). — ב) במובן התרוממות — זיך ערהעבען, возвышаться. מאד נַעֲלָה (תהלים, מ"ז, יו"ד), מאד נַעֲלֵיתָ על־כל־אלהים (שם, צ"ז, ט').

ההפעיל, יוצא: א) הבאת דבר למקום גבוה — הינאויפבריגגען, הינאויפפיהרען, возносить, поднимать: והיא הֶעֱלָתַם הגגה (יהושע, ב', ו"ו), וְהַעַל אֹתם הר ההר (במדבר, כ', כ"ה), הַעֲלוּ אֹתוֹ במטה (ש"א, י"ט, ט"ו), הֶעֱלוּ עפר על־ראשם (איכה, ב', יו"ד).

ובדבר שאין בו רוח־חיים: כל אשר יַעֲלֶה הַמַּזְלֵג (ש"א, ב', י"ד). וביחס שֶׁמִּן: הֶעֱלִיתָ מן־שאול נפשי (תהלים, ל', ד'), וכולל ענין ההצלה והפדות: וַתַּעַל משחת חיי (יונה, ב', ז'), תשוב תַּעֲלֵנִי (תהלים, ע"א, כ'). כלה בחכה הֶעֱלָה (חבקוק, א', ט"ו) — הראוי: הֶעֱלָה. — ובא בענין העלאה של סלוק: אַל־תַּעֲלֵנִי בחצי ימי (תהלים, ק"ב, כ"ה) — ובחר בלשון זה, לרמז, כי נפש האדם היא העולה למעלה. — וביחס אל הולכה מארץ נמוכה אל ארץ גבוהה ממנה: וְהֶעֱלָה אֶתכם מן־הארץ הזאת אל הארץ אשר נשבע וגו' (בראשית, נ', כ"ד), הַמַּעַלְךָ מארץ מצרים (דברים, כ', א'; תהלים, פ"א, י"א), אַעֲלֶה אתכם מעני מצרים אל ארץ הכנעני (שמות, ג', י"ז). — ב) בענין הבאת קרבנות: וְהֶעֱלָה הכהן את העלה (ויקרא, י"ד, כ'), לְהַעֲלוֹת עליו עולה (יהושע, כ"ב, כ"ג), וְהַעֲלֵהוּ שם לעלה (בראשית, כ"ב, ב'). (ועיין עֹלָה). ומזה — העלאת אש ועשן: לְהַעֲלוֹתָם משאת העשן (שופטים, כ', ל"ח), בְּהַעֲלֹתְךָ את הנרת (במדבר, ח', ב'), לְהַעֲלֹת נר תמיד (ויקרא, כ"ד, ב'). ומזה: מַעֲלֶה נשאים מקצה הארץ (תהלים, קל"ה, ז'); ובעלית מים: כְּהַעֲלוֹת הים לגליו (יחזקאל, כ"ו, ג'); ובריח רע: וָאַעֲלֶה באֹש מחניכם (עמוס, ד', יו"ד). — ג) בעליה למלחמה ובהעלאת ענש: וְהַעֲלֵיתִי עליך גוים רבים (יחזקאל, כ"ו, ג'); וַיַּעַל עליהם את מלך כשדים (דה"ב, ל"ו, י"ז), יַעֲלֵם ה' עליך (דברים, כ"ח, ס"א), הַעֲלוּ סוס כילק סמר (ירמיה, נ"א, כ"ז), פָּרָשׁ מַעֲלֶה (נחום, ג', ג'). ובא בענין שימת מס — אויפלעגען, возлагать: וזה דבר המס אשר הֶעֱלָה המלך שלמה (מ"א, ט', ט"ו), ומזה: וַיַּעֲלֵם שלמה לְמַס־עֹבֵד (שם, שם, כ"א) — שעבדם למס־עבד. ובבגדים — אנלעגען,

одѣвать: הַמַּעֲלֶה עדי זהב על לבושכן (ש"ב, א', כ"ד), וְהַעֲלֵיתִי על־כל־מתנים שק (עמוס, ח', יו"ד). ובהשאלה: וְהַעֲלֵתִי עליכם בשר (יחזקאל, ל"ז, וי"ו), הנני מַעֲלֶה לה אֲרֻכָה (ירמיה, ל"ג, וי"ו). ובבנין: וַיַּעַל עליו כרובים (דהי"ב, ג', י"ד), וַיַּעַל עליו תמרים (שם, שם, ה'). — ד) במובן המוסרי: לְהַעֲלוֹת חֵמָה (יחזקאל, כ"ד, ח'), ודבר עצב יַעֲלֶה־אָף (משלי, ט"ו, א'), ובהזכרת־ענין ובחדוש־מחשבה: יַעֲלֶה את־גלוליו אל־לבו (יחזקאל, י"ד, ד'), אם לא אַעֲלֶה את־ירושלם על ראש שמחתי (תהלים, קל"ז, ו'). ובא בענין החזרת המאכל מן הקיבה אל הפה ללעוסו שנית — וויעדערקויען, пережевывать жвачку: וגרה איננה מַעֲלָה (ויקרא, י"א, כ"ו), מַעֲלַת גרה בבהמה (שם, שם, ג'). ובמשנה: התרומה מַעֲלָה את־הערלה והערלה את־התרומה (ערלה, ב', א') — מסלקת את־חובת הערלה. — ובמובן אחר: ולא הֶעֱלָה לו בערכין (ספרי, במדבר, קי"ו) — לא הביא בספר הערכין. (ועיין הָהָפעל). ובע"א: שכך כתב לה, שהוא מַעֲלֶה לה שני גדיים בכל יום (ב"ר, ס"ה). ובענין חָשׁוּב בחשבון: כל המקיים נפש אחת מישראל, מַעֲלֶה עליו הכתוב כאלו קיים עולם מלא (סנהדרין, ד', ה'). מַעֲלֶה אני עליכם שכר הרבה (אבות, ב', ב'), אין בעליה מַעֲלִין עליה (שמו"ר, כ"ד).

הָהָפעל: הֹעֲלָה על־המזבח הבנוי (שופטים, וי"ו, כ"ח) — אויפגעבראַכט ווערדען, быть вознесену. הֹעֲלָה על־ספר מלכי ישראל (דהי"ב, כ', ל"ד) — איינגעטראַגען ווערדען, быть занесену. והצב גלתה הֹעֲלָתָה (נחום, ב', ח'). ובגמרא: לויתן בחכה הֹעֲלָה (מ"ק, כ"ה).

הפיעל, במשנה, במובן המוסרי: לְעַלֵּה ולקלס (פסחים, יו"ד, ה'), יהודה שֶׁעִלָּה יתעלה (שבת, ל"ג, ב'). ובפיוט: בְּעִלּוּי מְעַלִּים (כל שנאני שחק, לר"ה), למעלה לְעַלָּם (וולת, לשמיני עצרת). ובבינוני פעול: שיר־השירים — הַמְּעֻלָּה שבשירים (שיה"ש רבה, א'), שמירה מְעֻלָּה, שמירה פחותה (ב"ק, דף מ"ה, ע"ב).

ההתפעל, פ"א במקרא: ואַל יִתְעַל בסרינו (ירמיה, נ"א, ג') — לפי המוסכם, ענינו — התנשאות והתגאות — זיך בריסטען, величаться — והנראה לנו, שענינו — התלבשות. ובלשון חז"ל בא במובן המוסרי: שאני מִתְעַלֶּה בכל האומה כלה, ולא נִתְעַלֵּיתִי אלא בכם (שיה"ש רבה, ז', ז'), לפי שראה שישראל נִתְעַלּוּ מן המדבר (שמו"ר, ב'), יהודה שעלה יִתְעַלֶּה (שבת, ל"ג, ב'). וב„קדיש": יִתְעַלֶּה ויתהלל.

עַל, עָל, עיקרו שם, — מי שהוא נעלה ומרומם, כעין השם „עֶלְיוֹן", — דער אללערהאָכסטע, Всевышній: וְאֶל־עַל יקרָאֻהוּ, יחד לא ירומם (הושע, י"א, ז') — יקראוהו לשוב אל עַל, אל הש"י, ואין אחד בהם שירומם את ה'. — כפל לשון במלות שונות. — ומזה: יָשׁוּבוּ לא עָל (שם, ז', ט"ז) — כמו: לא אלוה, — הם פונים אל מי שהוא לא־עָל, הם האלילים. — ומזה: ונאם הגבר הֻקַם עָל (ש"ב, כ"ג, א') — הוקם להיות עָל; ע"ד: וּלְתִתְּךָ עֶלְיוֹן (דברים, כ"ו, י"ט). ובחבור עם מ"ם־היחס בא במובן מלת־היחס, כמו „מֵעַל" — פאָן אָבען, свыше: ומטל השמים מֵעָל (בראשית, כ"ז, ל"ט), ברכת שמים מֵעָל (שם, מ"ט, כ"ה), יקרא אל־השמים מֵעָל (תהלים, נ', ד').

עֶלְיוֹן, תאר, — נעלה במקום, — בהצטרף על מה שלמטה ממנו או בה"א־הידיעה (והפוכו — תחתון) — דער אָבערע, верхній: ובסל הָעֶלְיוֹן (בראשית, מ', י"ז), שער בית ה' הָעֶלְיוֹן (מ"ב, ט"ו, ל"ה), בחצר הָעֶלְיוֹן (ירמיה, ל"ו, יו"ד), הברכה הָעֶלְיוֹנָה (מ"ב, י"ח, י"ז), וברבוי: והלשכות הָעֶלְיוֹנֹת

(יחזקאל, מ"ב, ה'). ובמשנה: משכב תחתון כָּעֶלְיוֹן (כלים, א', ג'), עֶלְיוֹנוֹ של זב (זבים, פ"ג). ובמובן המוסרי— רוממות מדרגה: ולתתך עֶלְיוֹן על כל־הַגוים (דברים, כ"ו, י"ט), והבית הזה יהיה עֶלְיוֹן (מ"א, ט', ח') — ובדברי־הימים נאמר במקומו: אשר היה עֶלְיוֹן (דהי"ב, ז', כ"א), והוא יכוננה עֶלְיוֹן (תהלים, פ"ז, ה'). — ובהתיחד אל האלהים, השוכן בשמי־מרומים— דער אָבערסטע, Всевышнiй—ובא בחבור עם אחד משמותיו הקדושים: אֵל עֶלְיוֹן (בראשית, י"ד, כ'), כי ה' עֶלְיוֹן נורא (תהלים, מ"ז, ג'), אקרא לֵאלֹהִים עֶלְיוֹן (שם, נ"ז, ג'), וכמו־כן — לבדו: וידע דעת עֶלְיוֹן (במדבר, כ"ד, ט"ז), ישב בסתר עֶלְיוֹן (תהלים, צ"א, א'), וְעֶלְיוֹן יתן קולו (ש"ב, כ"ב, י"ד). וכן הוא בארמית: מלכותא קדישי עֶלְיוֹנִין (דניאל, ז', י"ח) — „עֶלְיוֹנִין", ברבוי הכבוד אל הש"י, ע"ד השם „אלהים", „אדונים".— ובגמרא: עולם הפוך, עֶלְיוֹנִים למטה ותחתונים למעלה (ב"ב, יו"ד, ע"ב).

עֶלְיוֹנוּת, בדבא"ם: לא עֶלְיוֹנוּת מקום („מורה־נבוכים", א', כ'), ולא יסתרו ממנו מצד עֶלְיוֹנוּתָם („עקידה", מבוא השערים).

עֲלִיָּה, ש"נ, — א) בנין עליון בנוי על חדר תחתון — אָבערגעמאַך, סאָללער, горница, верхнiй этажъ: דלתות הָעֲלִיָּה (שופטים, ג', כ"ג), עֲלִיַּת השער (ש"ב, י"ט, א'), עֲלִיַּת קיר קטנה (מ"ב, ד', יו"ד)—עליה בנויה בקיר החומה. — בַּעֲלִיַּת המקרה (שופטים, ג', כ'), וַעֲלִיּוֹת מְרֻוָּחִים (ירמיה, כ"ב, י"ד). ובמקדש: וְהָעֲלִיּוֹת חפה זהב (דהי"ב, ג', ט'). ובהשאלה: המקרה במים עֲלִיּוֹתָיו (תהלים, ק"ד, ג') — כנוי לַשָּׁמָיִם. — משקה הרים מֵעֲלִיּוֹתָיו (שם, שם, י"ג). ובא: ב) מהלך־של־מדרגות— טרעפפע, лѣстница: וַעֲלִיָּתוֹ אשר יעלה בית ה' (דהי"ב, ט', ד') — ובמקומו נאמר במלכים: וְעֹלָתוֹ (מ"א, יו"ד, ה').

(ועיין עָלָה). ופ"א בא במין־זכר: מחוצה לָעוֹלֶה (יחזקאל, מ"ם, מ"ם)— שטייגע, всходъ—ובמשנה: מה בין תם למועד וכו', תם חצי נזק מגופו וכו', מועד נזק שלם מן הָעֲלִיָּה (ב"ק, א', ד'), ובתוספתא: אין שם עֲלִיָּה מועד יצא ויבקש עֲלִיָּה (ב"ק, ג') — הפירוש המוסכם ידוע; ואפשר, שענינו כפשוטו— חדר העליון; ואולי היה מנהגם להכנים בו מיטב רכושם, וענין „מן העליה"—מביתו, מאוצרו. ובתורת־כהנים: מצותו להביא מן הקציר; לא מצא מן הקציר, מבין אף מן הָעֲלִיָּה (ויקרא, פרשה י"ג), ובתוספתא: מצוה להביא מן החדש; אין להם, יביאו מן הָעֲלִיָּה (מנחות, סוף פרק יו"ד).

עִלִּית, **עִלִּיתָא**, — כמו עֲלִיָּה בעברית— אָבערגעמאַך, סאָללער, горница: וכוין פתיחן לה בְּעִלִּיתֵהּ (דניאל, ו', י"א). ובתרגום: הָעֲלִיָּה (שופטים, ג', כ"ג)— ת"י: עִלִּיתָא.

עָלָה, ש"נ, בלשון פיניקית יורה השם „עָלָה"—מִטָּה — דאַס בעטט, кро-вать — כמו שנראה מרשימת מצבת אשמנעזר מלך־צידונים; ומזה הוא, לדעת הרב שניאור זקש: אז חללת יְצוּעִי עָלָה (בראשית, מ"ט, ד') — את המצעים של הַמִּטָּה. ובא „יצוּעִי" תמורת יְצוּעַי. — ובמובן זה יפרש גם את האמור: וְעֹלָתוֹ אשר יעלה בית ה' (מ"א, יו"ד, ה') — ענינו: מטתו של שלמה, והיא המטה הכבודה, הָאַפִּרְיוֹן, אשר בו נשאוהו לבית ה'. — ובגמרא: אמר לה לדביתהו וכו' אוגנון בעיליתאי (כ"ם, דף פ"ד, ע"ב) — רש"י פירש: השכיבני בעליתי; ולדעת הרש"ז, ענינו — מִטָּה או ארון של מתים.—ובמשמע זה בא השם „עָלָה" ברשימת המצבה הנ"ל. ובא עוד: עיליתא דדינרי (שבת, קי"ט, א') — ארונות, תיבות, שמניחים בהם כספים. — והשם „עָלָה" התיחד לְמִטָּה, מפני שהוא כלי

גבוה בבית, שצריכין לעלות עליו, ישע״כ נקשר עמו הפעל עלה. יעיין „הכרמל״, שנה שביעית, נומר 43, 44).

עִלִּי, תֹּאַר, — עליון — דער אָבערע, верхній — ובא במקרא במין־נקבה: ויתן לה את גֻּלֹּת עִלִּיּוֹת ואת גֻּלֹּת תחתיות (יהושע, ט״ו, י״ט), ובלשון יחיד: גֻּלַּת עִלִּית (שופטים, א׳, ט״ו).

עִלָּי, ארמית, תֹּאַר, כמו עֶלְיוֹן בעברית, — האֶהער, האֶכסטער, אָבערע, אָבערסטע, וביחוס אל הש״י: עַבְדוֹהִי די אלהא עִלָּאָה (דניאל, ג׳, כ״ו) — בקרי; ובכתיב: עִלָּיָא. — ומתכונן כשם, ע״ד השם „עֶלְיוֹן״ במקרא: וגזרת עִלָּאָה היא (דניאל, ד׳, כ״א), ומלין לצד עִלָּאָה ימלל (שם, ז׳, כ״ה).

עֹלָה, עוֹלָה, ש״נ, — מין קרבן, שעולה כלו כליל באש, — בראַנדאָפּפער, всесожженіе: אם עֹלָה קרבנו (ויקרא, א׳, ג׳), עֹלָה הוא לריח־ניחח אשה הוא לה׳ (שם, ח׳, כ״א), ונמשך עם הפעלים עלה, קרב בהפעיל: וְהַעֲלֵהוּ שם לְעֹלָה (בראשית, כ״ב, ב׳), ובראשי חדשיכם תַּקְרִיבוּ עֹלָה (במדבר, כ״ח, י״א), וְהָעֹלָה אֲשֶׁר־יַקְרִב (יחוקאל, מ״ו, ד׳), ועם הפעל עשה: ואם תַּעֲשֶׂה עֹלָה (שופטים, י״ג, ט״ז), וְעָשׂוּ הכהנים את־עוֹלָתוֹ (יחוקאל, מ״ו, ב׳). עֲצֵי עֹלָה (בראשית, כ״ב, ג׳) — העצים, ששורפים בהם את העולה. — וממצות התורה להקריב בכל יום בשם כלל „קרבן־עולה״ פעמים, בבקר ובערב, בכל יום: שְׁנַיִם ליום עֹלָה תמיד (במדבר, כ״ח, ג׳), ונקראה: עֹלַת תָּמִיד (שמות, כ״ט, מ״ב). ועל־צד־היתרון נקרא מזבח־הנחשת, שהיו מקריבים עליו כל הקרבנות: מִזְבַּח הָעֹלָה (שם, ל׳, כ״ח), ומטעם זה נקראו לפעמים כל הקרבנות בכלל בשם „עוֹלָה״: ובעת החל הָעוֹלָה (דהי״ב, כ״ט, כ״ז) את חטאתך ואת עֹלָתֶךָ (ויקרא, ט׳ ז׳), את עֹלָתוֹ ואת עֹלַת העם (שם, ט״ז, כ״ד). וברבוי: ויעל עֹלוֹת (מ״א, ג׳, ט״ו), וְעוֹלֹתֶיךָ נגדי תמיד (תהלים, נ׳, ח׳), שׂה עֹלֹתֶיךָ (ישעיה, מ״ג, כ״ג), עוֹלֹתֵיהֶם וזבחיהם (שם, נ״ו, ז׳), עֹלוֹת אֵילִים (שם, א׳, י״א) — האילים, שמעלים לעולה. — עֹלוֹת מֵיחִים (תהלים, ס״ו, ט״ו). ובא: שֹׂנֵא גָזֵל בְּעוֹלָה (ישעיה, ס״א, ח׳) — לדעת קצת מפרשים, הוא מן השם הזה: המקריב עולה בגזל או עולה גזולה. — והנראה, כדעת המפרשים, שענינו — עַוְלָה. (עיין שם). — ובארמית:

עֲלָתָא, עֲלָו, כמו „עוֹלָה״ בעברית, — קרבן־כליל. נמצא פ״א בארמית שבמקרא, ברבוי: לַעֲלָוָן לאלה שמיא (עזרא, ו״ו, ט׳).

מַעַל, ש״מ, עיקרו — רום, גבה, עָל — דאס אָבערע, верхнее, (הפוכו: תַּחַת), ובא רק בחבור עם מ״ם־היחס: אל ידרשהו אלוה מִמָּעַל (איוב, ג׳, ג׳) — כמו מֵעָל. ומה חלק אלוה מִמָּעַל (שם, ל״א, ב׳), באמצו שחקים מִמָּעַל (משלי, ח׳, כ״ח). ועיקר שמושו בענין תוה״פ — אָבען: אשר בשמים מִמַּעַל ועל הארץ מתחת (דברים, ד׳, ל״ט), מתחת שרשיו יבשו וּמִמַּעַל ימל קצירו (איוב, י״ח, ט״ז). ובסמיכות ימשך אחריו למ״ד: מִמַּעַל לָעֵצִים (בראשית, כ״ב, ט׳) — אָבערהאַלב, надъ, на верху. מִמַּעַל לָאֲבָנִים (ירמיה, מ״ג, יו״ד) — איבער, надъ. מִמַּעַל לְחֵשֶׁב האפוד (שמות, כ״ח, כ״ז). ובא: שרפים עֹמְדִים מִמַּעַל לוֹ (ישעיה, ו״ו, ב׳) — סמוך לו. (עיין על). ובתוספת ה״א־הגבול:

מַעְלָה, טעמו — אֶל־מַעַל — נאַך אָבען, אויפוואֶרטס, — вверхъ, выше (והפוכו: מַטָּה): הגר, אשר בקרבך, יעלה עליך מַעְלָה מָּעְלָה, ואתה תרד מטה מטה (דברים, כ״ח, מ״ג) — במובן המוסרי, — אימטער האֶהער אונד האֶהער, все выше и выше. מהסלע וָמָעְלָה (שופטים, ו׳, כ״ו), משכמו וָמַעְלָה גבה מכל־העם

(ש"א, ט', ג')· ובזמן: מבן עשרים שנה
וָמָעְלָה (שמות, ל"ח, י"ד)· וביחס הלמ"ד:

לְמַעְלָה, — אֶל־עָל — נאָך אָבען, אויפ־ווארטס, вверхъ: פרשי כנפים לְמַעְלָה (שמות, כ"ה, כ'), יודע כמביא לְמָעְלָה (תהלים, ע"ד, ה'), וממתניו וּלְמַעְלָה (יחזקאל, ח', ב')· ובמובן המוסרי: ויגדל ה' את־שלמה לְמַעְלָה (דהי"א, כ"ט, כ"ה)· וּבְמִסְפָּר: ובני רחביה רָבוּ לְמָעְלָה (שם, כ"ג, י"ז), מבן עשרים שנה וּלְמָעְלָה (שם, שם, כ"ז)· ובכתבי־הקדש האחרונים בא בענין ההפלגה—גאר זעהר, весьма: בקול גדול לְמָעְלָה (דהי"ב, כ', י"ט); כי החזיק עד־לְמָעְלָה (שם, כ"ו, ח')· ובא: ויחלא אסא וגו' ברגליו עַד־לְמַעְלָה חָלְיוֹ (שם, ט"ז, י"ב) — שעורו: ויחזק חָלְיוֹ עד־למעלה.

מִלְמַעְלָה, — מצד העליון, — פאָן אָבען הער, сверху: תכלנה מִלְמַעְלָה (בראשית, ו"ו, ט"ז), ערת תחשים מִלְמָעְלָה (שמות, כ"ו, י"ד), המים הירדים מִלְמַעְלָה (יהושע, ג', י"ג), אם ימדו שמים מִלְמַעְלָה (ירמיה, ל"א, ל"ז).

מַעֲלֶה, ש"ז: א) דֶּרֶךְ העולה למקום גבוה, — אויפגאנג, שטיעג, мѣсто восхода, подъемъ: דרך מַעֲלֵה בית־חורן (יהושע, יו"ד, יו"ד), בְּמַעֲלֵה לחומה (נחמיה, י"ב, ל"ז), כי מַעֲלֵה הלוחית (ישעיה, ט"ו, ה'), בְּמַעֲלֵה קברי בני־דויד (דהי"ב, ל"ב, ל"ג)· ובענין מקום גבוה הררי—אנהאָהע, возвышенность: מנגב לְמַעֲלֵה עקרבים (במדבר, ל"ד, ד')· ומזה—מקום גבוה בבנין, דוּכָן: ויקם על מַעֲלֵה הלוים (נחמיה, ט', ד')· ובא: מִלְמַעֲלֵה החרם (שופטים, א', י"ג) — ופירש"י: עד שלא שקעה השמש, בעוד החמה נראית גבוהה.— ולפירושו, יהיה משרש עלל, בארמית, בהוראת ביאה, כניסה, וע"ד: ועד מֶעָלֵי שִׁמְשָׁא (דניאל, ו"ו, ט"ו)· ובא: ומעלות שמונה מַעֲלָיו (יחזקאל, מ', ל"א)— בקרי; והכתיב: מַעֲלָו.

מַעֲלָה, ש"נ: א) עליה למקום גבוה — דאָס אויפשטייגען, восхожденіе: יסד הַמַּעֲלָה מבבל (עזרא, ז', ט')· ובמובן המוסרי: וּמַעֲלוֹת רוחכם אני ידעתיה (יחזקאל, י"א, ה') — ע"ד שאמר: וְהָעֹלָה על רוחכם (שם, כ', ל"ב)· ומזה: וּרְאִיתַנִי כְּתוֹר הָאָדָם הַמַּעֲלָה (דהי"א, י"ז, י"ז) — בפירוש המיוחס לרש"י: „הושבתני בשורות הגדולים בני נריבי־עם גדולי־המעלה". ולדעת המבאר הר"ר יוסף ווייסע, השם „הַמַּעֲלָה" הוא סומכו של השם „תור", ושעורו: כתור־המעלה של האדם,— ע"ד: וכלי קדש האלהים (שם, כ"ב, י"ט). — ב) מַדְרֵגָה לעלות למקום גבוה — טרעפפע, שטופע, ступень: ולא תעלה בְמַעֲלֹת על מזבחי (שמות, כ', כ"ו), ועד־הַמַּעֲלוֹת היורדות מעיר דויד (נחמיה, ג', ט"ו)· ובכלים: שש מַעֲלוֹת לכסה (מ"א, יו"ד, י"ט), צל הַמַּעֲלוֹת אשר ירדה בְמַעֲלוֹת אחז (ישעיה, ל"ח, ח') — כלי מקוער, שהיו בו רשמים וסמנים למוד את צל השמש בעלותה וברדתה — זאָננענאוהר, солнечные часы. גֶּרֶם הַמַּעֲלוֹת (מ"ב, ט', י"ג) — עיין גרם. — ובא: הבונה בשמים מַעֲלוֹתָיו (עמוס, ט', ו"ו) — ענינו כמו: עֲלִיּוֹתָיו.— ובראש ט"ו מזמורי־תהלים מחובר עם השם „שיר", — בי"ד נאמר: „שִׁיר הַמַּעֲלוֹת"; ובאחד נאמר: שִׁיר לַמַּעֲלוֹת (קכ"א) — וכבר נאמרו בטעמו פירושים הרבה: לדעת רש"י, הם השירים שאמרום הלוים על חמש־עשרה מעלות, היורדות מ„עזרת־ישראל" עד „עזרת־נשים". ויש אומרים, שנתיסדו על המאורעות שאירעו לעולי־בבל. (ועיין בספרנו „דה"י לבני־ישראל", חלק א').— ובספרי־המחברים התיחד למובן המוסרי— ערך הכבוד והגדולה: שנתעלה על מַעֲלַת שאר בני־האדם („יסודי התורה", ז', א'), גדולת מדרגה וּמַעֲלָה (מו"נ, א', כ')· ואמר רבי יהודה הלוי: ואיכה מַעֲלָה רָמָה אבקש (דיואן, ג"ב).

עֲלִיָּה, ברחז"ל, שה"פ, — דאס אויפ-שטייגען, восхожденіе: בין דרך ירידה לדרך עֲלִיָּה (כתובות, ל"ה, ע"א), וכך מיהסם בַּעֲלִיָּתָן (מכילתא, פ' בא, ה'), יצא שבר כתף בשבר עֲלִיָּה (תוספתא, ב"מ, ד'). וע"ד ההשאלה: ראיתי בְּנֵי־עֲלִיָּה והן מועטין (סוכה, מ"ה, ע"ב).

מַעַל, ש"ב, — הֲרָמָה — ערהעבונג, подняtіе: בְּמַעַל ידיהם (נחמיה, ח', ו"ו), פ"א במקרא.

עִלּוּי, במשנה, ש"ם, — שבח העולה בדמים מיתרון במחיר — פערגינסטיגונג, פערשטייגערונג: מקדישו אתה הקדש־עִלּוּי (ערכין, ח', ז'), ומקדישין אותן הקדש־עִלּוּי (תמורה, ז', ד'), שאין מוסיפין חומש על עִלּוּיוֹ של זה (ערכין, ח', ג'). ובפיוט — במובן רוממות: בְּעִלּוּי מעלים (כל שנאני שחק, לר"ה).

הַעֲלָאָה, שה"פ, בגמרא: כתב רחמנא (בכלאים) לא יעלה עליך — ה"א כל דרך הַעֲלָאָה אסיר רחמנא (יבמות, דף ד', ע"ב), נגזור הַעֲלָאָה אטו אכילה (חולין, ק"ד, ע"א). הַעֲלָאָה מתוך קלפי (ירושלמי, יומא, פרק ד')

עַל, מלת־היחס, מיסודו של עלה, (וקרובה בהוראתה למלת „אֶל"), ובדבור המליציי — ביו"ד־הרבוי: עֲלֵי; וכמו־כן בכנוים: עָלַי, עָלֶיךָ, עָלָיו, עָלֵינוּ, עֲלֵיכֶם, עֲלֵיהֶם. ובדבור המליציי — עָלֵימוֹ. עיקרה — מציאות דבר אחד על השטח החיצוני של דבר אחר, ומזה: א) מציאות קרובה, סמוכה: והוא שכב עַל־מטתו (ש"ב, ד', ז'), אם־יחד עַל־עפר נחת (איוב, י"ז, ט"ז), ומלכדתו עֲלֵי נתיב (שם, י"ח, יו"ד), עֲלֵיהֶם עוף־השמים ישכון (תהלים, ק"ד, י"ב), עָלֵימוֹ יתעלם שלג (איוב, ו"ו, ט"ז). ובסמיכות לשם „פָּנִים" — בהוראת השטח החיצוני: וחשך עַל־פְּנֵי תהום (בראשית, א', ב'), כי מים עַל־פְּנֵי כל־הארץ (שם, ח', ט'). ומזה: ב) ביחס תנועת דבר ממעל לשטח החיצוני: מרחפת עַל־פְּנֵי המים (שם, א', ב'), ועוף יעופף עַל־הארץ עַל־פְּנֵי רקיע השמים (שם, שם, כ'), להאיר עַל־הארץ (שם, שם, ט"ו). ובבגדים ותכשיטים, שמעלים על־הגוף: את־כתנת הפסים אשר עָלָיו (שם, ל"ז, כ"ג), בשלמה החדשה אשר עָלָיו (מ"א, י"א, למ"ד), לא תחמד כסף וזהב עֲלֵיהֶם (דברים, ז', כ"ה), המעלה עדי זהב עַל לבושכן (ש"ב, א', כ"ד), ובענין קרוב לזה: ויקרם עֲלֵיהֶם עור מלמעלה (יחזקאל, ל"ז, ח'). ובהשאלה: ומִלָּתוֹ עַל־לְשׁוֹנִי (ש"ב, כ"ג, ב'), לא־רָגַל עַל־לְשֹׁנוֹ (תהלים, ט"ו, ג') — טעמו: לא העלה דברי־רכילות על־לשונו. (עיין רגל). לא ישמע עַל־פיך (שמות, כ"ג, י"ג), ותשא בריתי עֲלֵי־פיך (תהלים, נ', ט"ז). ובענין גדול וצמיחה: עַל אדמת עמי קוץ שמיר תעלה (ישעיה, ל"ב, י"ג). — ג) בענין חדוש — מציאות דבר על־זולתו, הנחה ושימה, במובן הטבעי והמוסרי: לנוח עֲלֵיהֶם (ש"ב, כ"א, יו"ד), נחה רוח אליהו עַל־אלישע (מ"ב, ב', ט"ו), ונטיתי ידי עָלֶיךָ (יחזקאל, ל"ה, ג'), ונתן עַל קרנת מזבח (ויקרא, ד', כ"ה), וערך עָלֶיהָ העלה (שם, ו"ו, ה'), זרק עַל המזבח (שמות, כ"ד, ו"ו), עַל אדום אשליך נעלי (תהלים, ס', יו"ד), וכתבתי עַל־הלחת (שמות, ל"ד, א'), וסמך ידו עַל ראש העלה (ויקרא, א', ד'), עָלַי סמכה חמתך (תהלים, פ"ח, ח'), וְעַל־אלהי ישראל נסמכו (ישעיה, מ"ח, ב'), נשען עַל־חניתו (ש"ב, א', ו"ו), לא־יוסיף עוד וכו' להשען עַל־מכהו, ונשען עַל־ה' (ישעיה, יו"ד, כ'), כי עָלֶיךָ נשענו (דהי"ב, י"ד, יו"ד). ומזה — הטלת משא־מה על־מי־שיהיה: תכבד העבדה עַל־האנשים (שמות, ה', ט'), כי קשתה ידו עָלֵינוּ (ש"א, ה', ז'), ולא נכבד עָלֶיךָ (ש"ב, י"ג, כ"ה), היו עָלַי לָטֹרַח (ישעיה, א',

י״ד)—והפוכו: וְהָקֵל מֵעָלֶיךָ (שמות, י״ח, כ״ב), עָלַי קללתך בני (בראשית, כ״ז, י״ג). ומזה — במובן ההתחַיבות: וְעָלַי לתת לך עשרה כסף (ש״ב, י״ח, י״א), זבחי שלמים עָלָי (משלי, ז׳, י״ד), הרבו עָלַי מאד מהר ומתן (בראשית, ל״ד, י״ב), עָלַי אלהים נדריך (תהלים, נ״ו, י״ג), ומגדר ההתחַיבות הוא ג״כ: נקבה שכרך עָלַי (בראשית, ל׳, כ״ח). ומזה — בענין השגחה על־הזולת להנהגתו: ויפקדהו עַל־ביתו (שם, ל״ט, ד׳), לנצח עַל־מלאכת בית־ה׳ (דהי״א, כ״ג, ד׳), מלך אסא עַל־יהודה (מ״א, ט״ו, ט׳), אשימה עָלַי מלך (דברים, י״ז, י״ד), ישית ידו על עיניך (בראשית, מ״ו, ד׳). — ד) פנית המחשבה והכונה לפעול פעולה רשומה בזולתו לטובה או לרעה, כפי שמושי הפעל שהוא נמשך ממנו: חשבתם עָלַי רעה (שם, נ׳, כ׳), ותכרו על־ריעכם (איוב, ו״ו, כ״ז), כי יעץ עָלֶיךָ ארם רעה (ישעיה, ז׳, ה׳), איעצה עָלֶיךָ עיני (תהלים, ל״ב, ח׳), וכדומה. ועם־זה — פנית מחשבת בטחון וסמיכה: ואני עָלֶיךָ בטחתי (שם, ל״א, ט״ו), ישעה האדם עַל־עֹשֵׂהוּ (ישעיה, י״ז, ז׳). ובפעלים כאֵלו יבוא גם יחס „אֶל״. (עיין אל). ובהרגשות ההתפעליות: לא חסה עָלַיִךְ עין (יחזקאל, ט״ז, ה׳), אשר חמל העם עַל־מיטב הצאן (ש״א, ט״ו, ט״ו), כרחם אב עַל־בנים (תהלים, ק״ג, י״ג), פרעה קצף עַל־עבדיו (בראשית, מ״א, יו״ד), הַעַל זאת לא תרגז הארץ (עמוס, ח׳, ח׳). וקרוב לענין זה: עָלַי תשתפך נפשי (איוב, למ״ד, ט״ז), ואשפכה עָלַי נפשי (תהלים, מ״ב, ה׳), מה־תשתוחחי נפשי ותהמי עָלָי (שם, שם, ו״ו). ומזה — ביחס אל נשואי הדבור, וביותר — בדבורי הנבואה וההודאה: חזה עַל־יהודה (ישעיה, א׳, א׳), אודך עַל כי נוראות (תהלים, קל״ט, י״ד), אודה עֲלֵי פשעי (שם, ל״ב, ה׳). — ה) בבמות השעור, במובן הטבעי והמוסרי, בענין הוספה, כי הנוסף הוא כמו מונח על־הנמצא,—צוטהון, דאַרויף לעגען, прибавить, приложить къ чему-нибудь: עַל־נשיו לו לאשה (בראשית, כ״ח, ט׳), ואם תקח נשים עַל־בנתי (שם, ל״א, נ׳), ויבאו האנשים עַל־הנשים (שמות, ל״ה, כ״ב), ויסף חמשיתו עָלָיו (ויקרא, כ״ב, י״ד), כי יסיף עַל־חטאתו פשע (איוב, ל״ד, ל״ז), ימים עַל־ימי־מלך תוסיף (תהלים, ס״א, ז׳), כי גם בארות תחשב עַל־בנימן (ש״ב, ד׳, ב׳), לא־משנאי עָלַי הגדיל (תהלים, נ״ה, י״ג), כי הגדלת עַל־כל־שמך אמרתך (שם, קל״ח, ב׳), שבר עַל־שבר נקרא (ירמיה, ד׳, כ׳), ימים עַל־שנה תרגזנה (ישעיה, ל״ב, יו״ד); ומזה — במובן גדולת־הערך והעלוי—איבער, надъ: ונורא עַל־כל־סביביו (תהלים, פ״ט, ח׳), יָדִי כָּבְדָה עַל־אַנְחָתִי (איוב, כ״ג, ב׳) — היד, שפגעה בי, צרתי, גדולה מן האנחה שאני נאנח. — הגדלתי והוספתי חכמה עַל כל־אשר־היה לפני (קהלת, א׳, ט״ז), ברכת אביך גברו עַל־ברכת הורי (בראשית, מ״ט, כ״ו). וכן — בטעם „מִלְּבַד״, כן בשעור הכמות והאיכות כן בשעור הזמן — דאַריבער הינאוים, אויססער דעם, кромѣ, сверхъ: טובתי בל־עָלֶיךָ (תהלים, ט״ז, ב׳), כי־תזוב עַל־נדתה (ויקרא, ט״ו, כ״ה). — ו״ו) במעשה ופעולה לטובת זולתו, ומזה — בענין הגנה והצלה: וגנותי עַל העיר (מ״ב, כ׳, ו״ו), ה׳ צבאות יגן עֲלֵיהֶם (זכריה, ט׳, ט״ו), חפף עָלָיו (דברים, ל״ג, י״ב), ולא תכסה עָלָיו (שם, י״ג, ט׳); ובמובן הטבעי: ותכס עָלֵינוּ בצלמות (תהלים, מ״ד, כ׳), ותסך עָלֵימוֹ (שם, ה׳, י״ב), וְסַכֹּתָ עַל־הארן (שמות, מ׳, ג׳), וכדומה.—אשר־נלחם אבי עֲלֵיכֶם (שופטים, ט׳, י״ז), מיכאל השר הגדול העמד עַל בני עמך (דניאל, י״ב, א׳), חומה היו עָלֵינוּ (ש״א, כ״ה, ט״ז). — ז) ביחס הַסִּבָּה, שהסבה היא כנושא לתולדותיה, שעַ

סמוכות ונשענות עליה, — בִּשְׁבִיל — פיר, за ,изъ-за: כִּי־עָלֶיךָ הֹרַגְנוּ כָל־הַיּוֹם (תהלים, מ״ד, כ״ג) — דיינטוועגען, изъ-за тебя. עַל־תְּשָׁבֹת באנשי־און (איוב, ל״ד, ל״ו), עַל הַר־צִיּוֹן ששמם (איכה, ה׳, י״ח). ובמשנה: שחט עָלֶיהָ אביה ושחט עָלֶיהָ בעלה (פסחים, ח׳, א׳). ובחבור עם מלה אחרת בטעם ענין אחד: עַל אוֹדֹת בְּנוֹ (בראשית, כ״א, י״א), עַל אֹדוֹתַי וְעַל־אֹדוֹתֶיךָ (יהושע, י״ד, ו״ו), עַל־דְּבַר שרי (בראשית, י״ב, י״ז), עַל־דְּבַר־קרח (במדבר, י״ז, י״ד), עַל־דִּבְרַת בני האדם (קהלת, ג׳, י״ח), ומזה: עַל־דִּבְרָתִי מלכי־צדק (תהלים, ק״י, ד׳), שענינו כמו: עַל־דִּבְרַת, והיו״ד נוספת. — ועם מלת כנוי הרומז: עַל־זֶה היה דוה לבנו, עַל־אֵלֶּה חשכו עינינו (איכה, ה׳, י״ז), עַל־זֹאת תאבל הארץ (ירמיה, ד׳, כ״ח), עַל־מֶה עשה ה׳ ככה (מ״א, ט׳, ח׳), עַל־כֵּן יעזב (בראשית, ב׳, כ״ד), כִּי־עַל־כֵּן עברתם (שם, י״ח, ה׳), עַל כִּי־אין אלוה בקרבי (דברים, ל״א, י״ז), עַל אֲשֶׁר עזבו (שם, כ״ט, כ״ד). ועם המקור: עַל־אָמְרֵךְ לֹא חטאתי (ירמיה, ב׳, ל״ה), עַל־צַדְקוֹ נפשו (איוב, ל״ב, ב׳), עַל־בְּלִי הגיד לו (בראשית, ל״א, כ׳). וקרוב לענין זה תבוא מלת „עַל״ בסמיכות אל השם „פֶּה״: עַל־פִּי ה׳ (שמות, י״ז, א׳) — ענינו: עַל־דְּבַר מִצְוַת ה׳. — אשר פקד עַל־פִּי משה (שם, ל״ח, כ״א), עַל־פִּי ה׳ ביד משה (במדבר, ד׳, ל״ז), עַל־פִּי שנים עדים (דברים, י״ז, ו״ו), עַל־פִּי התורה אשר יורוך (שם, שם, י״א). ובמשנה: קראה עַל־פֶּה (מגילה, ב׳, א׳) — שֶׁלֹּא־מִן־הַסֵּפֶר — אויסוועגדיג, наизусть. „תּוֹרָה שֶׁבְּעַל־פֶּה״ — התורה המסורה מפה לפה, כנגד: „תורה שבכתב״. שאיני עושה עַל־פִּי אבא וְעַל־פִּי אביך (נדרים, י״א, ד׳) — לְצָרְךָ ולחפץ אבי ואביך. — ובבוא מלת „עַל״ בסמיכות לשם „יָד״, עיקר ענינו — נתינת וקבלת

דבר ברשות זולת לעשות בו כרצונו, ונקשר בפעלים שונים: תנה אֹתוֹ עַל־יְדֵי (בראשית, מ״ב, ל״ז), וקבץ עַל־יָד ירבה (משלי, י״ג, י״א), עַל־יַד עֹשֵׂי המלאכה (מ״ב, כ״ב, ה׳). ובכתבי־הקדש האחרונים השתמשו בו בענין אמצעי: המקדיש עַל יַד־שְׁלֹמִית (דהי״א, כ״ו, כ״ח) — וענינו כמו: באמצעות — דורך, посредствомъ, черезъ. עַל יְדֵי אביהם ידותון (שם, כ״ה, ג׳), ובא גם במובן „עַל־פִּי״, או — „כְּפִי״: ובשיר עַל יְדֵי דויד (דהי״ב, כ״ג, י״ח) — כפי אשר תקן דויד. — להלל את ה׳ עַל־יְדֵי דויד (עזרא, ג׳, יו״ד). ובא: אשר העמיד דויד עַל־יְדֵי־שִׁיר (דהי״א, ו״ו, ט״ז) — ענינו, לפי הנראה: לתכלית השיר, לעצם השיר. — ובענין זה: וְעַל־יְדֵי רשעים ירטני (איוב, ט״ז, י״א) — ימסרני לעצם ידי הרשעים. — וכן: יגירהו עַל־יְדֵי־חָרֶב (תהלים, ס״ג, י״א) — לעצם החרב, לפיה. — והגרם עַל־יְדֵי־חָרֶב (ירמיה, י״ח, כ״א). ומזה, יתכן, מליצת: המלט עַל־נַפְשֶׁךָ (בראשית, י״ט, י״ז) — לתכלית חיי־נפשך. — ובמשנה: מזכה להם עַל־יְדֵי בנו ובתו הגדולים וְעַל־יְדֵי עבדו (ערובין, ז׳, ו״ו) — על־פי, באמצעות. — השוקל עַל־יְדֵי כהן, עַל־יְדֵי אשה וכו׳ (שקלים, א׳, ו״ו) — בשביל — פיר, за. ואם שקל עַל־יָדוֹ וְעַל־יַד חברו (שם). ובע״א: תקבר עַל־יְדֵי עורה (מעשר שני, א׳, ו״ו) — כמו: עִם עורה, או — בעורה. — אפיטרופוס גוזר גזרה, קלריקוס מבטל עַל־יָדוֹ (מכילתא, פ׳ ויבוא, ב׳); ואף היא עַל־יְדֵי עילה (ב״ר, כ׳). — ובבחינת יחס־הסבה ימשוך הפעל חיה את מלת־היחס „עַל״: וְעַל־חַרְבְּךָ תחיה (בראשית, כ״ז, מ׳) — והוא כמו: עַל־יְדֵי. — כי לא עַל־הלחם לבדו יחיה האדם (דברים, ה׳, ג׳). וי״מ מזה: ה׳ עֲלֵיהֶם יחיו (ישעיה, ל״ח, ט״ז). — ח) בהוראת קרבות לדבר, אֵצֶל — ביי, או, נעבען,

при, возлѣ: נכחו תחנו עַל־הים (שמות, י״ד, ב׳), למאחרים עַל־היין (משלי, כ״ג, ל׳), איש עַל־דגלו וגו׳ יחנו בני ישראל (במדבר, ב׳, ב׳), והחונים עָלָיו מטה שמעון (שם, שם, י״ב), נצבים עָלָיו (בראשית, י״ח, ב׳) — מסביב לו. — נסבו עַל־הבית (שם, י״ט, ד׳). ובא ביחס אל משרתים ועבדים העומדים על־יד אדוניהם לשמוע מצותיו: ויעמד העם עַל־משה (שמות, י״ח, י״ג), וכל העם נצב עָלֶיךָ (שם, שם, י״ד), כל־העמדים עָלָיו (שופטים, ג׳, י״ט), להתיצב עַל ה׳ (איוב, א׳, ו״ו). ובענין לִפְנֵי — פֿאָרביי, мимо: עברתם עַל־עבדכם (בראשית, י״ח, ה׳), ומזה — בטעם „אֵל״ או לצד: ואפנה עַל־ימין או עַל־שמאל (שם, כ״ד, מ״ט) — נאַך, היגצו. ובסמיכות לשם „יָד״: וְעַל יַד הירדן (במדבר, י״ג, כ״ט), ועמד עַל־יַד דרך השער (ש״ב, ט״ו, ב׳), והאתנות רעות עַל־יְדֵיהֶם (איוב, א׳, י״ד), ולשם „פָּנִים״: אל־מערת שדה המכפלה עַל־פְּנֵי ממרא (בראשית, כ״ג, י״ט), עַל־פְּנֵי סדם ועמרה (שם, י״ט, כ״ח) — פֿאָר נאַהע, אַן, при, близь. אשר עַל־פְּנֵי מואב (במדבר, כ״א, י״א); וביחס לבעלי־חיים: עַל־פְּנֵי תרח (בראשית, י״א, כ״ח) — כמו: בפניו, בעודו חי. — עַל־פְּנֵי כל־אחיו נפל (בראשית, כ״ה, י״ח), מי יגיד עַל־פָּנָיו דרכו (איוב, כ״א, ל״א) — כמו: מי יענה בפניו. — ובהשאלה: אם־לא עַל־פָּנֶיךָ יברכך (שם, א׳, י״א) — ובאותו ענין להלן: אֶל־פניך (שם, ב׳, ה׳). לא־יהיה לך אלהים אחרים עַל־פָּנָי (שמות, כ׳, ג׳), וְעַל־פְּנֵיכֶם אם־אכזב (איוב, ו״ו, כ״ח). (עיין פנים). ויתכן לפרש מזה: פרשז עָלָיו עננו (שם, כ״ו, ט׳) — מכל־צדדיו. וכן: הן פרש עָלָיו אורו (שם, ל״ו, ל״ד). ומזה — בהוראת עִם — גענבסט, מיט, ביי, съ, вмѣстѣ: ועיש עַל־בניה תנחם (איוב, ל״ח, ל״ב), והכני אֵם עַל־בנים (בראשית, ל״ב, י״ב), עַל־כרעיו וְעַל־קרבו (שמות, י״ב, ט׳). ומזה — ביחס המקום הקרוב: לא תאכלו עַל־הדם (ויקרא, י״ט, כ״ו), וקרוב לזה — יחס אותו מעמד ואותה שעה: כרתי בריתי עָלֵי זבח (תהלים, נ׳, ה׳) — במקום הזבח, או — לעת הזבח — ביי, при — וכן: עֲלֵי־עשור וַעֲלֵי־נבל, עֲלֵי הגיון בכנור (שם, צ״ב, ד׳) — בשעת הנגון בכלים אלה. — כחם צח עֲלֵי־אור (ישעיה, י״ח, ד׳). — ובסמיכות לשם אחר — בהוראת תאר־הפעל: ונשבע עַל־שקר (ויקרא, ה׳, כ״ב) — עיקרו: עִם־שקר, בשקר — מיט ליגען, ליגענהאַפֿט, פֿאַלש, ложью, ложно. עַל־נְקַלָּה (ירמיה, ו״ו, י״ד) — לייכטהין, относиться легко. ומשלם עַל־יֶתֶר עושה גאוה (תהלים, ל״א, כ״ד). (עיין יתר). ולפעמים תבוא גם להעדפה, אשר על אחריה: וחמשת אלפים הנותר ברחב עַל־פְּנֵי חמשה ועשרים אלף (יחזקאל, מ״ח, ט״ו), עַל־לִפְנֵי אֻלָם (שם, מ׳, ט״ו). ובענין ההתיחסות והערך, לפי — געמעֶסס, נאַך, по: עַל שֵׁם אחיהם יקראו בנחלתם (בראשית, מ״ח, ו״ו), תפתח את־שתי האבנים עַל־שְׁמֹת בני ישראל (שמות, כ״ח, י״א), עַל־שֵׁם הפור (אסתר, ט׳, כ״ו), עַל־צבאֹתם (שמות, י״ב, נ״א) — לפי. — דבר דָּבֻר עַל־אָפְנָיו (משלי, כ״ה, י״א). (עיין אפן). ויש מפרשים מזה: עַל־דִּבְרָתִי מלכי־צדק (תהלים, ק״י, ד׳) — בדומה למלכי־צדק — אויף דיזע וויזע, на подобіе. ומזה — בערכי הנגונים: עַל־הגתית (שם, ח׳, א׳), עַל־מות לבן (שם, ט׳, א׳), עַל־השמינית (שם, ו״ו, א׳), וכדומה. — ובענין יחס הנגוד וההפוך: כי עַל־אַפִּי וְעַל־חֲמָתִי היתה לי העיר הזאת (ירמיה, ל״ב, ל״א) — מוכן וערוך להעיר אפי וחמתי. — ט) בהוראת מלת־הקשור (קאָניונקטיוו), במובן אף־על־פי — אָבשאָן, אָבגלייך, хотя: עַל לא־חמס בכפי (איוב, ט״ז, י״ז), עַל לא־חמס עשה (ישעיה, נ״ג, ט׳). ובמובן זה יפורש, לרד״ק: עַל־

דַּעְתְּךָ כִּי־לֹא אֶרְשָׁע (איוב, יו״ד, ז׳)— אף־על־פי שאתה יודע, כי לא ארשע.— וכן: עַל מִשְׁפָּטִי אֲכַזֵּב (שם, ל״ד, וי״ו)— אף אם גם שלי המשפט וצדקה, בכל־זה הנני כמכזב. — ומרוב הרגל המלה הזאת בלשון, תבוא גם במובנים שונים, שלא נתפרשו בזה, לפי טיב יחוסי הפעלים לנושאיהם ונשואיהם, ויתבארו במקומם. וכמו־כן תבוא לפעמים תחת מלות־היחס אחרות הקרובות לה בגזרותיהן ובהוראותיהן, וקשה להבדיל ביניהן. ובתוספת מלות־היחס: 1) כְּעַל — בטעם יחס־הערך, — וויא עס אנגעמעססען איסט, какъ подобаетъ: כְּעַל גְּמֻלוֹת. כְּעַל יְשַׁלֵּם חמה לצריו (ישעיה, נ״ט, י״ח) — כמו שראוי למעשיהם, כמו שראוי לשלם— ישלם. — כְּעַל כֹּל אשר גמלנו ה׳ (שם, ס״ג, ז׳). 2) במ״ם־השלילה — מֵעַל, עיקרו — ירידה ממקום גבוה או תנועה ממעלה למטה— ומזה: ותפל מֵעַל הגמל (בראשית, כ״ד, ס״ד), ויפל מֵעַל הכסא (ש״א, ד׳, י״ח), ישא פרעה את־ראשך מֵעָלֶיךָ (בראשית, מ׳, י״ט), ואשלכם מֵעַל שתי ידי (דברים, ט׳, י״ז). ובענין הסתלקות גם לצד־מעלה: ובהנשא החיות מֵעַל הארץ (יחזקאל, א׳, י״ט). ובמובן המוסרי: ויסר כחו מֵעָלָיו (שופטים, ט״ז, י״ט), כי ה׳ סר מֵעָלָיו (שם, שם, כ׳). ובהסרת בגדים: ותסר בגדי אלמנותה מֵעָלֶיהָ (בראשית, ל״ח, י״ד); וקרוב לענין זה: עוֹרִי שָׁחַר מֵעָלָי (איוב, ל׳, ל׳) — עורי שחר וסר מעלי. (ועיין שחר). ובענין פרידה והסתלקות — ענטפערנונג, удаленіе— סור והסתלק מקרבת מקום או גוף: ויעל אלהים מֵעַל אברהם (בראשית, י״ז, כ״ב), אל־נא תעבר מֵעַל עבדך (שם, י״ח, ג׳), אַחַי מֵעָלַי הרחיק (איוב, י״ט, י״ג). ובמובן המוסרי: כי רחקו מֵעָלַי (ירמיה, ב׳, ה׳), כי זנית מֵעַל אלהיך (הושע, ט׳, א׳). ובענין פריקת משא: ופרקת עֻלּוֹ מֵעַל צוארך (בראשית, כ״ז, מ׳); וְהָקֵל מֵעָלֶיךָ (שמות, י״ח, כ״ב). — ובענין קבלת דבר הנכתב בספר: וישמע וגו׳ את־כל־דברי ה׳ מֵעַל־הספר (ירמיה, ל״ו, י״א), דרשו מֵעַל ספר ה׳ (ישעיה, ל״ד, ט״ז). ובתוספת למ״ד אל השם, ענינו כמו מלמעלה— אָבערהאלב, אויף, надъ, сверху: המים אשר מֵעַל לָרָקִיעַ (בראשית, א׳, ז׳). ובחדוש התנועה: וַיַּעַל מֵעַל לְיוֹנָה (יונה, ד׳, וי״ו). ובזולת הלמ״ד — בא כמו ממעל: מֵעַל שער הסוסים (נחמיה, ג׳, כ״ח), ועו״ד המליצה: כי גבה מֵעַל־גבה שומר (קהלת, ה׳, ז׳), גדול מֵעַל שמים חסדך (תהלים, ק״ח, ה׳), וישם את־כסאו מֵעַל כל־השרים (אסתר, ג׳, א׳). ובא: העמדים מֵעַל המלך (ירמיה, ל״ו, כ״א)—מסביב לו.

עַל, ארמית, — כבעברית. ובכנוי: ומנדעי עֲלַי (דניאל, ד׳, ל״א)— אויף מיר, на мнѣ. די־שלחתון עֲלֶינָא (עזרא, ד׳, י״ח), יחלפון עֲלוֹהִי (דניאל, ד׳, י״ג), טְאֵב עֲלוֹהִי (שם, וי״ו, כ״ד), לְמִרְמֵא עֲלֵיהֹם (עזרא, ז׳, כ״ד), אֲתָה עֲלֵיהוֹן (שם, ה׳, ג׳); עַל־רזא דנה (דניאל, ב׳, י״ח), עַל די חזי למזיה (שם, ג׳, י״ט).

עָלֶה, ש״ז, — טַרְפֵּי־העצים, הצומחים ועולים ראשונה בגדול הצמחים קודם לפריחת הנצה—בלאטט, листъ: כנבל עָלֶה מגפן (ישעיה, ל״ד, ד׳), ובסמיכות: ויתפרו עֲלֵה תאנה (בראשית, ג׳, ז׳), והנה עֲלֵה זית טרף (שם, ח׳, י״א); והיה עָלֵהוּ רענן (ירמיה, י״ז, ח׳), וְעָלֵהוּ לתרופה (יחזקאל, מ״ז, י״ב). ובא ברבוי בסמיכות: עֲלֵי־זית וַעֲלֵי־עץ שמן וַעֲלֵי הדס וַעֲלֵי תמרים וַעֲלֵי עץ עבת (נחמיה, ח׳, ט״ו).

תְּעָלָה, ש״נ: א) פֶּלֶג מַיִם נמשכים ממקום כניסתם וממקורם — וואססערלייטונג, водопроводъ: תְּעָלַת

הברכה העליונה (ישעיה, ז׳, ג׳), ואת תְּעָלֹתֶיהָ שלחה אל כל עצי השדה (יחזקאל, ל״א, ד׳). ועל־דרך־המליצה: מִי פלג לשטף תְּעָלָה (איוב, ל״ח, כ״ה)— מי עשה מהלך מופלג ומיוחד לשטף מי־המטר. — ומזה — חפירה לכנום מים — גראבען: ויעש תְּעָלָה כבית סאתים (מ״א, י״ח, ל״ב) — ב) בענין רפואה: רְפֻאוֹת תְּעָלָה אין לך (ירמיה, ל׳, י״ג) — שעורו: רפאות אין לך, תעלה אין לך, — כנראה מן האמור שם להלן: לשוא הרבית רְפֻאוֹת, תְּעָלָה אין לך (שם, מ״ו, י״א). — בגזרת השם הזה לשתי הוראותיו לא מצאנו טעם מתקבל. ורש״י, בפירוש ההוראה האחרונה, אמר, שהוא מן הועיל תועלת — ויהיה שרשו יעל. — והפייטנים גזרו ממנו שם:

תַּעַל, ואמרו: לצלעם ירטי תַעַל (מלכיות, א׳ דר״ה), ולהעלות תַעַל לתאל תאבת (קרובות, ב׳ דפסח). ובמובן העלות ארוכה, גזרו ממנו פעל: תאלת זו כחפץ לְהַתְעִיל (קרובות, א׳ דר״ה).

עֱלִי, שם, פ״א במקרא: אם־תכתוש את־האויל בַּמַּכְתֵּשׁ בתוך הריפות בַּעֱלִי (משלי, כ״ז, כ״ב) — לפי מקומו, ענינו — כלי, שדוכין בו ריפות במכתש. לדעת רש״י, נקרא כן ע״ש שמעלין אותו ומַכִּין בו, — מאָרזער, שטאַמפּף, — толкачъ, пестъ — ובמשנה: אין נוטלין את־הֱעֱלִי לקצוב עליו בשר (ביצה, א׳, ה׳).

עֵלִי, שע״פ, (ענינו — איש מורם מעם, נשא על־אֶחיו), — היה כהן גדול במקדש שִׁלֹה, השופט האחרון לישראל, ישב לכסא הכהונה בן נ״ח שנה ומת בן צ״ח (ש״א, ד׳, ט״ו, י״ח).

עָלַז, פ״ע, דומה לפעל עלס, עלץ. עיקרו, כנראה, — חגיגה, ומזה — חגיגה של שמחה מטוב־לב בשאון והמיה, — יובעלן, פראָהלאָקקען — ликовать, веселиться — בקל: לא תוסיפי עוד לַעֲלוֹז (ישעיה, כ״ג, י״ב), וְעִלְזוּ לפניו (תהלים, ס״ח, ה׳), ואני בה׳ אֶעֱלוֹזָה (חבקוק, ג׳, י״ח), כי תשמחו כי תַעַלְזוּ (ירמיה, נ׳, י״א). ומיוחס אל הלב: וַיַּעֲלֹז לִבִּי (תהלים, כ״ח, ז׳), ואל הכליות: וְתַעֲלֹזְנָה כִלְיוֹתָי (משלי, כ״ג, ט״ז). וע״ד ההשאלה: יַעֲלֹז שָׂדַי (תהלים, צ״ו, י״ב). ובא: וְהִשְׁכַּרְתִּים למען יַעֲלֹזוּ (ירמיה, נ״א, ל״ט) — והנראה, שענינו — חגיגה של הוללות מתוך שכרות ותמהון־לב — טאָבען, — бушевать — ע״ד: יָחוֹגּוּ וינועו כשכור (תהלים, ק״ז, כ״ז).

עָלֵז, ת׳: וירד הדרה והמונה ושאונה וְעָלֵז בה (ישעיה, ה׳, י״ד) — המבארים נתקשו בהבנתו; והנראה, שהוא גם־כן במובן חגיגה ופרפור משכרות — טאָבען, צאַפּפּעלן. והטעם: ההדר וההמון והשאון ירד שאולה ויעלז בה, או — ירד עלז, בעליזה, חגיגה ופרפור, במובן תאר־הפעל, — טאָבענד, צאַפּפּעלנד, — бушуя, барахтаясь — ונמשך אל הקודם: וָיַּיִן מִשְׁתֵּיהֶם (שם, שם, י״ב), והוא ע״ד מליצת הכתוב: בחמם אשית את־משתיהם והשכרתים, למען יַעֲלֹזוּ וישנו שנת־עולם (ירמיה, נ״א, ל״ט).

עַלִּיז, תֹּאר, — חוגג, הומה ומרנן מטוב־לב — יובעלנד, ликующій: חדל שאון עַלִּיזִים (ישעיה, כ״ד, ח׳), ובסמיכות: עַלִּיזֵי גַּאֲוָתִי (שם, י״ג, ג׳) — העליזים בגאוה, ושעורו: עליזי־גאוה שלי. — וכן: עַלִּיזֵי גאותך (צפניה, ג׳, י״א); קִרְיָה עַלִּיזָה (ישעיה, כ״ב, ב׳) — והקודם: „תְּשֻׁאוֹת מלאה, עִיר הוֹמִיָּה״.

עַלְוָה, ש״נ, בלשון חז״ל: עלצה, עַלְוָה (שיהש״ר, א׳, ד׳).

עלט, נמצא רק בשם:

עֲלָטָה, ש״נ, — חשכת־עֶרֶב — דונקעל, тьма, мракъ: ויהי השמש

באה וַעֲלָטָה היה (בראשית, ט״ו, י״ז), בָּעֲלָטָה תוציא (יחזקאל, י״ב, ו״ו). ובפיוט — במין-זכר: ממזרח האיר עֶלֶט ממאפלו (קרובות, ב׳ דר״ה).

עָלַל, מיסודו של סלל, עיקרו — הפיכה בדבר וחזרה על-כל-צדדיו — אומוועגדען. ומזה — בבנין פיעל: א) לקיטת דברים קטנים, גרגרי-ענבים, שהמלקט צריך לחפש ולהשיב ידיו על-כל-הצדדים — נאַכלעזע האַלטען, подбирать послѣдный виноградъ: וכרמך לא תְעוֹלֵל (ויקרא, י״ט, יו״ד), כי תבצר כרמך לא תְעוֹלֵל אחריך (דברים, כ״ד, כ״א). ובהשאלה: וַיְעֹלְלֻהוּ במסלות (שם, כ׳, מ״ה) — חפשו ודקדקו לחפשם כמלקטי-עוללות. — ומזה: עוֹלֵל יְעוֹלְלוּ כגפן שארית ישראל (ירמיה, ו״ו, ט׳) — והכפל: „הָשֵׁב ידך כְּבוֹצֵר עַל-סַלְסִלּוֹת". (עיין סלל). ב) התעסקות בדבר בדיוק רב ובהפיכה מכל-צד לעשות בו מעשה רשום וקיים — שטאַרק איינווירקען, אַנטהון, дѣйствовать — וביחוד לרעה: וְעוֹלֵל למו כאשר עוֹלַלְתָּ לי (איכה, א׳, כ״ב), למי עוֹלַלְתָּ כה (שם, ב׳, כ׳); עיני עוֹלְלָה לנפשי מכל בנות עירי (שם, ג׳, נ״א) — מבט-עיני פועל פעולה חזקה ורשומה לנפשי. (ולא נמצא הפעל הזה בהוראה זו כי אם במגילת-איכה). ג) הפיכה של גלגול והריסה — וואַלצען, смѣшать съ грязью: וְעֹלַלְתִּי בעפר קרני (איוב, ט״ז, ט״ו).

הפועל, — מן ההוראה השניה, — געטהאַן, אויסגעאיבט ווערדען, бить причинену: אשר עוֹלַל לי (איכה, א׳, י״ב) — ובמדרש אמרו על-זה: שדקדק עמי וקטף עוללותי (איכה רבתי, א׳, י״ב). ובלשון-חכמים השתמשו בפעל זה בבינוני-פעול, מן הקל, בענין היות מעשה ונוח לקבלת פעולה: שהן עֲלוּלִין לקבל טומאה (תוספתא, מכשירין, ב׳, ג׳), אינו עָלוּל לשמש טומאה עולמית (שם, ד׳, ג׳), לטמא את המשקין, שהן עֲלוּלִים לקבל טומאה (פסחים, י״ח, ע״ב). ובספרי-המחברים — בענין מסובב: בעלה, שהיא למעלה מן הֶעָלוּל („יסודי-התורה", ב׳, ו״ו), אבל הוא עָלוּל (מו״נ, א׳, נ״ה). וכן — בדבר חלוש ורעוע — שוואַך, слабо — הפך בריא וחזק: ואיך יוסתר זה הרעת הֶעָלוּל (מו״נ, א׳), על היות הדיעות בריאות או עֲלוּלוֹת (שם, ב׳, כ׳). ובחכמת-הדקדוק — בענין האותיות הרפויות, שאינן נרגשות במבטא: בפעלים הָעֲלוּלִים; עֲלוּלֵי הפ״א, עֲלוּלֵי הלמ״ד (שם, א׳, מ״ו) — וזה שקוראים המדקדקים „נחי הפ״א", „נחי הלמ״ד". — ובפיוט השתמשו בו בהפעיל: זמירות ונגינות לְהַעֲלִיל (מערבית, ב׳ דסוכות) — הרוו״ה פירש: לרומם ולהעלות. — והנראה, שענינו — עשיה: לעשות ולחבר.

ההתפעל: א) על-דרך-השלמים — התעסקות ושקידה וחזרה לפעול פעולה רשומה, וביחוד לרעה — אויסאיבען, -зачинять зло: את אשר הִתְעַלַּלְתִּי במצרים (שמות, יו״ד, ב׳) — בבחינת רבוי המכות ותכיפתן בזו אחר זו. — והוא כעין מליצה: עודך מִסְתּוֹלֵל בעמי (שם, ט׳, י״ז), הלוא כאשר הִתְעַלֵּל בהם וישלחום (ש״א, ו״ו, ו״ו). וידעו אותה וַיִּתְעַלְּלוּ בה (שופטים, י״ט, כ״ה) — מיסהאַנדעלן, обидѣть, оскорблять, надругаться. ודקרני וְהִתְעַלְּלוּ בי (ש״א, ל״א, ד׳). ויש שענינו — התהולל בזדון-לב — מוטהוויללען טרייבען, проказничать: כי הִתְעַלַּלְתְּ בי (במדבר, כ״ב, כ״ט) — שנטתה שלש פעמים מדרכה. — ופ״א בא: ב) על-דרך-הכפולים: לְהִתְעוֹלֵל עללות ברשע (תהלים, קמ״א, ד׳).

עֹל, ש״ז, — כלי, שנותנים בצואר הבהמה וקושרים אותו במוטות לרדותה להיות נוחה להשתמש בה — יאָך, ярмо, иго: אשר לא עלה עליה עֹל (במדבר, י״ט, ב׳), אשר לא משכה בְּעֹל (דברים, כ״א, ג׳). ובהשאלה — משא ושעבוד מלכים, שמשימים

על-עבדיהם: ונתן על ברזל על-צוארך (דברים, כ"ה, מ"ח), הקל מן-הָעֹל, אשר נתן אביך עלינו (מ"א, י"ב, ט'), ובכנוי: אביך הקשה את-עֻלֵּנוּ (שם, שם, ד'), הכבדת עֻלֵּךְ (ישעיה, מ"ז, ו"ו), ובענין הסרת העל: יָסוּר סבלו מעל שכמך וְעֻלּוֹ מעל צוארך וְחֻבַּל על מפני-שמן (שם, י"ד, כ"ז), וּפָרַקְתָּ עֻלּוֹ מעל צוארך (בראשית, כ"ז, מ'), וסר מעליהם עֻלּוֹ (ישעיה, י"ד, כ"ה), ואשבר מטת עֻלְּכֶם (ויקרא, כ"ו, י"ג). וע"ד המליצה (ובא בוי"ו): יחדו שָׁבְרוּ עול, נתקו מוסרות (ירמיה, ה', ה')—על תורה וּמִצְוֹת.— נִשְׂקַד על פְּשָׁעַי בידו, ישתרגו עלו על-צוארי (איכה, א', י"ד). (ועיין שקד, שרג). ובמשנה: כדי שיקבל עליו עול מלכות-שמים (ברכות, ב', ב')— הוא על תורה ומצות.—הַפּוֹרֵק ממנו עול-תּוֹרָה (אבות, פרק ג', מ"ה) — הבועט בְּמִצְוֹת ומשליכן אחר-גוו.

עֹלֵלָה, עוֹלֵלָה, ש"נ, נמצא במקרא ברבוי, — הענבים הנשארים בעצי-הגפן אחר הבציר, מפני שעודם קטנים, והבעלים שבים ומלקטים אותם לאחר-זמן כי גדלו מעט — נאכלעזע, последній доборъ: ונשאר-בו עֹלֵלוֹת (ישעיה, י"ז, ו"ו), כְּעֹלֵלוֹת אם-כלה בציר (שם, כ"ד, י"ג). ובדרך-המליצה: הלא טוב עֹלְלוֹת אפרים מבציר אביעזר (שופטים, ח', ב'). ובא השם בלשון-רבים — לקטנותם, שאין מלקטים אותם כי אם במקום שהם רבים. — ובלשון חז"ל — גם בלשון-יחיד: ראה עוֹלֵלָה אחת, כדאי היא הָעוֹלֵלָה ההיא שנברך עליה (ב"ר, כ"ט).

עֲלִילָה, ש"נ: א) מעשה רשום נעשה בעסק גדול ובכונה לפעול פעולה חזקה—האנדלונג, ווירקונג, дѣяніе—ובא ביחוס אל מעשי השי"ת בהנהגת העולם להודיע כחו וגבורתו: נוֹרָא עֲלִילָה על בני אדם (תהלים, ס"ו, ה') — שעורו: נורא בעלילתו. — ועל-הרוב בא בל"ר: ולו נתכנו עֲלִלוֹת (ש"א, ב', ג'), הגידו בעמים עֲלִילוֹתָיו (תהלים, ט', י"ב). וביחוס אל מעשי בני-האדם התיחד לעסק רע, הדורש תמיד התאמצות ושקידה גדולה: השחיתו התעיבו עֲלִילָה (שם, י"ד, א'), להתעולל עֲלִלוֹת ברשע (שם, קמ"א, ד'), השחיתו כל עֲלִילוֹתָם (צפניה, ג', ז'), וְכַעֲלִילוֹתֵיכֶם הנשחתות (יחזקאל, כ', מ"ד). ונקם עַל-עֲלִילוֹתָם (תהלים, צ"ט, ח')—העלילות הרעות שעשו; וי"מ: על-העלילות, שנעשו להם. — ובא: ושם לה עֲלִלֹת דְּבָרִים (דברים, כ"ב, י"ד) — עלילות, שאין בהן מעשה, כי אם דברים. או — דברי-עלילות שעשתה. — וא"ת: „תַּסְקוֹפֵי מלין" — תואנה, סבה — פערא(נ)לאססונג, אורזאכע, пово-ды, причины — והוא מלשון-ארמית — עִלָּה. (עיין בסמוך). ומזה — במדרש: שלא יתן לו עֲלִילוֹת (במדבר רבה, ריש פ' כ') — שלא ימצא תואנה לאמר, שאין כלי-קסמים בידו. — ובדבא"ס השתמשו בו גם במובן אחר — היות נוח לקבל פעולה רשומה: ומה היא עֲלִילָתָן? שמקבלים טומאה שלא-בהכשר (פסחים, י"ח, ע"ב). ובא פ"א ע"מ:

עֲלִילִיָּה, ש"נ: גדל העצה ורב הָעֲלִילִיָּה (ירמיה, ל"ב, י"ט).

מַעֲלָל, ש"ז, מענין הקודם—האנדלונג, ווירקונג, дѣяніе — ולא נמצא כי אם ברבוי: אזכור מַעַלְלֵי-יה (תהלים, ע"ז, י"ב), ולא ישכחו מַעַלְלֵי-אל (שם, ע"ח, ז'), אם אלה מַעֲלָלָיו (מיכה, ב', ו"ו). ועל-הרוב בא ביחס אל עסקי בני-האדם: והיטיבו מַעַלְלֵיכֶם (ירמיה, ל"ה, ט"ו), גם בְּמַעֲלָלָיו יתנכר-נער (משלי, כ', י"א) — עסקיו ומנהגיו, או — מעשיו בצחוק — שפיעל, игра — והתיחד לעסקים רעים — בּאֶזע טהאטען, злыя дѣянія: דרכך וּמַעֲלָלַיִךְ (ירמיה, ד', י"ח), והאיש קשה ורע מַעֲלָלִים (שמ"א, כ"ה, ג'),

וּמַעַלְלֵיכֶם הרעים (זכריה, א׳, ד׳), מפני רע מַעֲלָלֶיךָ (דברים, כ״ח, כ׳), כי פרי מַעַלְלֵיהֶם יאכלו (ישעיה, ג׳, יו״ד).

תַּעֲלוּל, עיין עול.

עֲלִילוּת, ש״נ, במדרש: למה בחלום, הא לך בַּעֲלִילוּת (ב״ר, פ״ו) — כמו: בפֹעל — ווירקליכקייט, дѣйстви-тельность.

עֲלַל, ארמית, פעו״י, הקל, עיקרו — ביאה, כניסה — הינאיינגעהען, войти: ודניאל עַל ובעא (דניאל, ב׳, ט״ז), באדין עָלִין חרטמיא (שם, ד׳, ד׳) — ובכתיב: עללין.

האַפעל, יוצא, — הֲבָאָה, הַכְנָסָה — הינאיינפיהרען, הינאיינברינגען, ввести, внести: הַנְעֵל לדניאל קדם מלכא (שם, ב׳, כ״ה) — בנו״ן, תמורת דגש. — הַעֵלְנִי קדם מלכא (שם, שם, כ״ד), לְהַנְעָלָה קדמי (שם, ד׳, ג׳), לְהֶעָלָה לאשפיא (שם, ה׳, ז׳).

הָפעל, — הינאיינגעבראַכט ווערדען, быть введену, внесену: דניאל הֻעַל קדם מלכא (שם, שם, י״ג).

מֶעָל, שם, — מבוא, ביאה — איינגאַנג, входъ: ועד מֶעָלֵי שִׁמְשָׁא (שם, וי״ו, ט״ו) — בוא־השמש — זאָננענאונטערגאַנג, закатъ солнца.

עִלָּה, שם, — תואנה, סִבָּה — אורזאַכע, גרונד, פֿאָרוואַנד, поводъ, причина, основаніе, предлогъ: הוו בעין עִלָּה (שם, שם, ה׳). די לא נהשכח לדניאל דנה כל־עִלָּה (שם, שם, וי״ו). ומצוי בלשון־חכמים: ואף הוא על־ידי עִלָּה (ב״ר, כ׳). ובתלמוד בבלי: עִלָּה מצאו וטהרו ארץ־ישראל (כתובות, כ׳, ע״ב), ובירושלמי: טבי עבדי מצאתי עִלָּה לשחררו (כתובות, פ״ג, הל׳ ה׳). וכמו־כן — בספרי־המחקר הפילוסופיים יקראו את הש״י: הָעִלָּה הָרִאשׁוֹנָה או הַסִּבָּה הראשונה (מו״נ, א׳, ס״ט) — ובעל „גבעת־המורה״ הבדיל בין „עִלָּה״ ו„סִבָּה״: שֶׁהָעִלָּה היא סבה בציור, — גרונד, основаніе — וְהַסִּבָּה היא סבה בפועל — אורזאַכע, причина — (עיין „גבעת־המורה״ במקום הנ״ל). וכן אמרו: „עִלַּת־כל־הָעִלּוֹת וסבת־כל־הסבות״.

עֲלִיל, שם, פ״א, במקרא: כסף צרוף בַּעֲלִיל לארץ (תהלים, י״ב, ז׳) — לדעת חז״ל, ענינו — גלוי. כמו שפירש״י: ככסף צרוף הגלוי לכל־הארץ. — ובהוראה זו פירשו לשון המשנה: בין שנראה (החדש) בַּעֲלִיל, בין שלא נראה בַּעֲלִיל, מחללין עליו את־השבת (ר״ה, דף כ״א, ע״ב). ורש״י, בתהלים, מביא עוד כמה פירושים אחרים בהוראת השם הזה במקרא; ובהם, שטעמו — כּוּר — שמעלצטיעגעל, плавильникъ — ולדעת הרמבמ״ן, ענינו — מקום עבודה ומלאכה — ווערקשטאַטט, мастерская — והוא משרש עֲלַל הראשון. ובפירוש־התהלים, שיהם הרר״י סטנוב להרשב״ם, פרשו מפעל עֲלַל בארמית — ביאה וכניסה; ואמר, שנקרא גוש העפר והאפר, שבו מצרפים את־הכסף, בשם „עֲלִיל״ — ע״ש כניסת הכסף בו. — וגם הרא״ג גזרו משרש עֲלַל; ואמר, שהוא כמו „מָבוֹא״ בלשון־הקדש, — וטעם „בַּעֲלִיל לָאָרֶץ״: במבוא הארץ, בבואו ובהכנסו מתוך המחצב אל־פני־הארץ. — והוא רחוק. — ולדעתנו, קרוב לשמוע, שענין „עֲלִיל״ הוא מָבוֹא ונקרא כן המקום־החלל, שעושים בגוש־העפר, שלשם מכניסים את הכסף והזהב לצרפם, והוא שנקרא במקום אחר „מַעֲבֶה״: יְצָקָם המלך בְּמַעֲבֵה האדמה (מ״א, ז׳, מ״ו), שענינו — תוך וחיק. (עיין מעבה). ובפירוש לשון „עֲלִיל״ שבמשנה — נראה השערת ה״ר אברהם גייגר, שהוא גם הוא מענין מָבוֹא, ובטעם „מְבוֹא־הַשֶּׁמֶשׁ״, ע״ד לשון הכתוב: ועד מֶעָלֵי שִׁמְשָׁא (דניאל, וי״ו, ט״ו); אבל בפירוש הענין נראה לנו להטעים בטעם אחר, שהכוונה: נראה

החדש בשקיעת־החמה ממש או שלא בשקיעת־החמה ממש, כי אם קודם לה הרבה, היינו — מבעוד־יום וכו׳. (ובפירושני למשנה הרחבנו בזה קצת). ובהוראת „מָבוֹא״ יפורש יפה, כדעת הרא״ג, מה שאמרו בעגלה ערופה: שאפילו נמצא (ההרוג) בַּעֲלִיל לָעִיר, היו מודדין, שמצוה לעסוק (סוטה, דף מ״ה, ע״א) — שר״ל: במבוא־העיר. (עיין „הכרמל״ החדשי, שנה ג׳, עמוד 14).

עֻלָּא, שע״פ: מבני־אָשֵׁר ראשי בית־האבות (דהי״א, ז׳, ל״ט).

עָלַם, פעו״י. עיקרו, כנראה, — אטימה, סגירה, כסוי — פֿערשליעססען, פֿערהיללען, закрывать, таить, скрывать — בקל לא נמצא כי אם פ״א בבינוני־פעול: עֲלֻמֵנוּ למאור פניך (תהלים, צ׳, ח׳) — הדברים הכסוים החשוכים, והם — הָעֲוֹנוֹת, שהאדם מכסה ומחשיך עליהם. — ועיקר שמושו בבנין

הפעיל, — סגירה, אטימה, ומתיחס אל השם „עֵינַיִם״ או „אֹזֶן״ — פֿערשליעססען, закрывать: ואם הַעְלֵם יַעְלִימוּ עם הארץ את עיניהם מן האיש (ויקרא, כ׳, ד׳), אַעְלִים עיני מכם (ישעיה, א׳, ט״ו), וביחס הבי״ת: וְאַעְלִים עיני בּוֹ (ש״א, י״ב, ג׳), וביחס הלמ״ד: אל תַּעְלֵם אזנך לרוחתי לשועתי (איכה, ג׳, נ״ו). ובזולת השמות: תַּעְלִים לעתות בצרה (תהלים, יו״ד, א׳) — שעורו: תעלים עיניך; או שענינו — שתיקה וחרישה — שווייגען, молчаніе — כמו: אל תֶּחֱרַשׁ ממני (שם, כ״ח, א׳); וה׳ הֶעְלִים ממני (מ״ב, ד׳, כ״ז) — לא גלה לי. — ובזה הוא נרדף עם הפעל הסתיר: לַסְתִּר עֵצָה (ישעיה, כ״ט, ט״ו) — ובא: מי זה מַעְלִים עֵצָה בלי־דעת (איוב, מ״ב, ג׳) — כסה, עמף, החשכה — פֿערהיללען, פֿערדונקעלן, окутывать, затемнять — ע״ד שנאמר: מי זה מַחְשִׁיךְ עֵצָה במלין (שם, ל״ח, ב׳).

הנפעל, עיקרו — היות סגור ומכֻסה, במובן — בלתי־נודע — אונבעקאננט זיין, быть сокрыту — ביחוס אל העינים: וְנֶעְלַם דבר מעיני הקהל (ויקרא, ד׳, י״ג), וְנֶעְלַם מעיני אישה (במדבר, ה׳, י״ג) — מְכֻסֶּה מן־העינים. — וְנֶעֶלְמָה מעיני כל־חי (איוב, כ״ח, כ״א) — והכפל: „ומעוף השמים נִסְתָּרָה״. (עיין סתר). ובזולת היחוס הזה: ולא־נֶעְלַם דבר משלמה (דהי״ב, ט׳, ב׳), וְנֶעְלַם ממנו והוא טמא (ויקרא, ה׳, ב׳). ובמובן שם: ובא במשפט על כל־נֶעְלָם (קהלת, י״ב, י״ד) — פֿערבארגענעס, אונבעקאננטעס, сокровенное, неизвѣстное — ובא בענין שם־תאר, בפת״ח: ועם נַעֲלָמִים לא אבוא (תהלים, כ״ו, ד׳) — רש״י פירשו על־פי תרגומו: הנכנסים בסתר לעשות במחשך מעשיהם. וכונתו — המסתירים מחשבותיהם הרעות, שהוא כמו נעלם מעיני האיש, שעליו חושבים רעה — פֿערשטעקקטע, הייםטיקקישע, коварные, скрытные — מסכים עם הקודם: „מְתֵי־שָׁוְא״. ולדעתנו יתכן, שהוא מעיקר הוראת השרש — סגור ואטום, במובן המוסרי: אֲטוּם־הלב, אביר־הלב, אשר לא ידע רחם, — פֿערשטאָקקט. — תשכרי תהי נַעֲלָמָה (נחום, ג׳, י״א) — תיב״ע: „תהי מְסַלְעֲמָא״, וענינו: תהי נכרתת ונגזרת מארץ־חיים, נעלמה מעין כל־רואה. והטעים הרד״ק פירושו ע״ד: ושתו וְלָעוּ והיו כלוא היו (עובדיה, א׳, ט״ז); ובן־זאב פירש: נעלמת דעת מה לעשות משכרות. והנראה, שהוא ג״כ בהוראת אטימת־הלב, במובן הטבעי, — בעטייבט זיין, быть оглушену. — ובפיוט בא גם בפיעל: לעון עֲבדיך עַלֵּם (מעריב יוה״כ).

ההתפעל, — התרחק מדבר והסח הדעת ממנו בכונה — זיך וועגווענדען, ענטציעהען, устраняться, скрываться: וְהִתְעַלַּמְתָּ מהם (דברים, כ״ב, א׳), ואל תִּתְעַלַּם מתחנתי (תהלים, נ״ה, ב׳), ומבשרך לא תִתְעַלָּם (ישעיה, נ״ח,

ז׳). ובא: עלימו יִתְעַלֶּם־שָׁלֶג (איוב, ו״ו, ט״ז) — רש״י פירש: מתכסה השלג, שנופל על הקרח. והנראה, שהוא מעיקר הוראתו—יִקָּפֵא, במובן קפיאה— זיך פערדיכטען צו אייז, ערשטאררען, окоченѣть— וע״ד מליצת: כָּאֶבֶן מַיִם יִתְחַבָּאוּ (שם, ל״ח, ל״ד). (ועיין עולם).

תַּעֲלֻמָה, ש״נ, — דבר מְכֻסֶּה ונעלם, אוצרות־חשך — פערבארגענע שאטצע, скрытныя сокровища : וְתַעֲלֻמָה יצא אור (איוב, כ״ח, י״א). ובמובן המוסרי: ויגד־לך תַּעֲלֻמוֹת חכמה (שם, י״א, ו״ו), ידע תַּעֲלֻמוֹת לב (תהלים, מ״ד, כ״ב). ובפרקי דר״א: עד שהיא מגיע לחלון תַּעֲלוּמָה, שבו האור יוצא (פרק ו״ו).

הֶעְלֵם, הַעֲלָמָה, שם, — שכחה, הסח־הדעת — דאס פערגעססען, פערזעהען, забытіе, недосмотръ : וְהֶעְלֵם בינתים (שבועות, א׳, ב׳), הכותב שתי אותיות בשתי הַעֲלָמוֹת (שבת, י״ב, ו״ו).

עֲלוּם, בפיוט, שם,—תעלומה— געהיימניסס, секретъ : ואין לפרש עֲלוּם שמך (פיוט „ונתנה תקף") — ומיוסד על־פי הדרש שדרשו על הכתוב: זה־שמי לְעֹלָם (שמות, ג׳, ט״ו), לעלם כתיב — לא כשאני נכתב אני נקרא (קדושין, דף ע״א, ע״א) — ופירש״י: להעלים. — ובנה הפייטן את השם ע״מ זה בסמך על הכתוב: אשים את־שמי לְעֵילוֹם (דהי״ב, ל״ג, ז׳).

עֲלוּם, בפיוט, שה״פ: לעון עבדיך עלם וכבוש בְּעֲלוּמֶךָ (מעריב יוה״כ).

עוֹלָם, ולפעמים, בחסרון ו״ו, עֹלָם, שם, — המשך זמן גדול, שלא נודע לו שעור, אם במה שעבר או במה שעתיד להיות — דאס פערבארגענע, דאס דונקעלע, сокровенное, темное — ומזה: א) בבחינת הזמן העבר — דיא פארצייט, древность : הארח עולם תשמור (איוב, כ״ב, ט״ו) — ארח בני הימים, שכבר עברו.— ונהגני בדרך עוֹלָם (תהלים, קל״ט, כ״ד), ושאלו לנתבות עוֹלָם (ירמיה, ו״ו, ט״ז), עד תאות גִּבְעֹת עוֹלָם (בראשית, מ״ט, כ״ו)— הגבעות מימי־קדם. — זכר ימות עוֹלָם (דברים, ל״ב, ז׳), אַל־תסג גבול עוֹלָם (משלי, כ״ב, כ״ח). וביחס המ״ם: אשר מֵעוֹלָם אנשי השם (בראשית, ו״ו, ד׳), זכרו ראשנות מֵעוֹלָם (ישעיה, מ״ו, ט׳), גוי מֵעוֹלָם (ירמיה, ה׳, ט״ו), ועם מלת־השלילה: מֵעוֹלָם לא־משלת בם (ישעיה, ס״ג, י״ט)— לא היה איזה זמן שמשלת בם — ניעמאלס, никогда. — ב) במובן זמן בלתי־משוער, נצחי, לשעבר ולעתיד, — עווינקייט, עוויגע צייט, вѣчность, отъ вѣковъ: חק־עוֹלָם ולא יעברנהו (ירמיה, ה׳, כ״ב), ובמובן זה ביחוס אל הש״י: בשם ה׳ אֵל עוֹלָם (בראשית, כ״א, ל״ג), אלהים חיים ומלך עוֹלָם (ירמיה, יו״ד, יו״ד). ובבחינת זמן עתיד יאמר: 1) במובן זמן בלתי־משוער — עוויג: ברית עוֹלָם (בראשית, ט׳, ט״ז), לחק עוֹלָם, ברית מלח עוֹלָם (במדבר, י״ח, י״ט), לחקת עוֹלָם (שם, י״ט, יו״ד). ובלמ״ד: זה־שמי לְעֹלָם (שמות, ג׳, ט״ו), וגם־בך יאמינו לְעוֹלָם (שם, י״ט, ט׳), ולְעוֹלָם כל משפט צדקך (תהלים, קי״ט, ק״ס), ובחבור עם מלת־היחס „עַד": לחק לך ולבניך עַד־עוֹלָם (שמות, י״ב, כ״ד), לדוד ולזרעו עַד־עוֹלָם (שם, כ״ב, נ״א), לדר ודר עַד־עוֹלָם (תהלים, ק״ו, ל״א), ובסמיכות אל המלה „וָעֶד" — להפלגה: ה׳ ימלך לְעֹלָם וָעֶד (שמות, ט״ו, י״ח). ועל־פי־המליצה נאמר: מן־הָעוֹלָם וְעַד־הָעֹלָם (דהי״א, ט״ז, ל״ו), ומֵעוֹלָם עַד עוֹלָם אתה אל (תהלים, צ׳, ב׳). 2) במובן זמן ארוך ביחוס למשך חיי־האדם: וישב שם עַד־עוֹלָם (ש״א, א׳, כ״ב)— לעבענסלאנגליך, пожиз- ненно. והיה לי לעבד עוֹלָם (שם, כ״ג, י״ב), וכן: לְעֹלָם בהם תעבדו (ויקרא, כ״ה, מ״ו) — לדור־דורות. — ובא: החשיתי מֵעוֹלָם (ישעיה, מ״ב, י״ד) —

ימים רבים. — ישב עולם לפני אלהים (תהלים, ס"א, ח'); ועבדו לְעֹלָם (שמות כ"א, ו"ו) — וקבלו חז"ל, שהוא עַד־היובל. וישנו שְׁנַת־עוֹלָם (ירמיה, נ"א, ל"ט) — כנוי לַמָּוֶת, עד"ש: פן אישן המות (תהלים, י"ג, ד'), — ועש"ז נקרא הקבר „בֵּית־עוֹלָם": כי־הלך האדם אל בֵּית עֹלָמוֹ (קהלת, י"ב, ה'), וכן הוא בתרגומים: כד יפקון מִבָּתֵּי עָלְמֵיהוֹן (ישעיה, מ"ב, י"א) — (ובגמרא: „בֵּית־עוֹלָמִים" — כנוי לבית־המקדש) — ולהפך: אלה לְחַיֵּי עוֹלָם (דניאל, י"ב, ב') — החיים הנצחיים, בתחית־המתים. — וע"ד המליצה — בברכה: יחי אדני המלך דוד לְעֹלָם (מ"א, א', ל"א), המלך לְעוֹלָם יחיה (נחמיה, ב', ג'), ועינינו — לארך־ימים. ובא: ג) במובן תמיד — שטעטטיגקייט, בעשטאֶנדיגקייט, постоянство: ושלוי עוֹלָם השגו חיל (תהלים, ע"ג, י"ב), חרפת עוֹלָם נתן למו (שם, ע"ח, ס"ו), שמחת עוֹלָם תהיה להם (ישעיה, ס"א, ז'). ובמשנה: לְעוֹלָם הוא נותן משום פאה (פאה, א', ו"ו) — איממער, всегда — וכן: לְעוֹלָם ידבק אדם בטובים (ב"ק, דף ט"ו, ע"ב), לְעוֹלָם יהיה אדם מן־הנרדפים ולא מן־הרודפים (שם, צ"ג, ע"א), לְעוֹלָם יהא אדם רך כקנה ואל יהי קשה כארז (תענית, כ', א'), לְעוֹלָם אַל יוציא אדם דבר מגונה מתוך פיו (פסחים, ג', ע"ב). — ד) הפלגת הרבוי: מוֹקדי עוֹלָם (ישעיה, ל"ג, י"ד), ובחסד עוֹלָם רחמתיך (שם, נ"ד, ח') — והקודם: וברחמים גדולים (שם, שם, ז'). ואולי מזה: עד תאות גבעת עוֹלָם (בראשית, מ"ט, כ"ו). ובבחינת המשך הזמן, בעָבָר או לעתיד־לבוא, וכן במובן הנצחית בא גם ברבוי — על־שם תמורת הקורות בהמשכם: כימי קדם דורות עוֹלָמִים (ישעיה, נ"א, ט') — פֿאָר־צייט, древнее время. כבר היה לְעֹלָמִים (קהלת, א', יו"ד); צור עוֹלָמִים (ישעיה, כ"ו, ד') — עוויגקייט, вѣчность, отъ вѣковъ. מכון לשבתך עוֹלָמִים (מ"א, ח', י"ג); אגורה באהלך עוֹלָמִים (תהלים, ס"א, ה') — עוויגליך, לעבענסלאֶנגליך, вѣчно, пожизненно. תשועת עוֹלָמִים (ישעיה, מ"ה, י"ז); ובסמיכות למלת „עד": עד־עוֹלְמֵי עַד (שם). ועל־המעט בא: ה) במובן כלל הארץ ויושביה — וועלט, міръ: גם את־הָעֹלָם נתן בלבם (קהלת, ג', י"א) — חכמת־העולם או אהבת־העולם; והוא ע"ד לשון הארמית. ולדעתנו יתכן, שיפורש מזה: אלהים חיים ומלך עוֹלָם (ירמיה, יו"ד, יו"ד), ומזה: וישבע בְּחֵי הָעוֹלָם (דניאל, י"ב, ז'), ובתפלה: „חֵי הָעוֹלָמִים". (ועיין חיים). ומצוי בלשון־חכמים: על שלשה דברים הָעוֹלָם עומד (אבות, א', ב'), עין הרע ויצר הרע ושנאת הבריות מוציאין את־האדם מן־הָעוֹלָם (שם, ב', י"א), כל הנהנה מדברי־תורה נוטל חייו מן־הָעוֹלָם (שם, ד', ה'), יגיע כפיך כי תאכל — אשריך וטוב לך, אשריך בָּעוֹלָם הַזֶּה וטוב לך לָעוֹלָם הַבָּא (שם, שם, א'), אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בָּעוֹלָם הַזֶּה והקרן קיימת לו לָעוֹלָם הַבָּא (פאה, א', א'). ובגמרא: בשלו הן שמין או בשל עולם הן שמין (ב"ק, ז', ע"ב), וע"ד ההשאלה: לא אמרו אלא כנגד דוד אביו, שדר בחמשה עוֹלָמִים ואמר שירה, דר במעי־אמו ואמר שירה וכו' (ברכות, דף יו"ד, א') — וכפי הנראה מהצעת המאמר כלו, כללו בשם זה מושג המקום והזמן. — וברבוי־נקבות: עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק שלש מאות ועשרה עוֹלָמוֹת (עוקצין, ג', י"א), מלמד שהיה בורא עוֹלָמוֹת ומחריבן (בראשית רבה, פרשה ג'); מודה בשני עוֹלָמוֹת (שם, פנ"ג). — ולדעת קצת, נגזר מן השם „עוֹלָם" פעל בבנין ההתפעל: עלימו יִתְעַלֶּם־שלג (איוב, ו"ו, ט"ז) — ישכון עליהם לארך־ימים. (ועיין עלם א).

עִילוּם, שם, פ"א במקרא, — בהוראת

השם עולם: אשים את־שמי לעילום (דהי"ב, ל"ג, ז').

עַל־מוּת, לפי המסורה — בשתי מלות ובמקף: הוא ינהגנו עַל־מוּת (תהלים, מ"ח, ט"ו) — ואמרו במדרש: בְּעַלְמוּת — בזריזות, עלמות כאלין עולמתא, כדכתיב: בתוך עֲלָמוֹת תופפות (תהלים, ס"ח, כ"ו) — תרגם עקילס אתנסאה עולם, שאין בו מות (ויק"ר, סוף פרשה י"א) — ונראה, שהיו קורין מלה אחת: עַלְמוּת — ופרשוה בשני אופנים: א) בזריזות (משרש עלם ב); ב) אֵין־מוֹת — אונשטערבליך. והנה מדעת המפרשים לאמר, שעקילס קרא אל־מות, באל"ף; והנראה, שקרא „עַלְמוּת", מן עוֹלָם, ופירש כמו: עד עולמי־עד, עולמים. וזה מסכים עם הקודם: „כי זה אלהים אלהינו עולם וָעֶד", והוא ינהגנו עַלְמוּת — לעולם.

עוֹלָמִית, תאה"פ: אין מקבלין אותן עוֹלָמִית (ע"ז, דף ז', ע"א), לא יקבר בו עוֹלָמִית (שבת, קנ"א, ע"ב).

עָלַם, ארמית, = עולם בעברית: מלכותה מלכות עָלַם (דניאל, ג', ל"ג), מן־עָלְמָא ועד־עָלְמָא (שם, ב', כ'), מלכא לְעָלְמִין חיי (שם, שם, ד'), עד־עָלְמָא ועד־עָלַם עָלְמַיָּא (שם, ז', י"ח).

ב) עָלֵם, עֲלִים, ארמית, פ"י, דומה לפעל אלם, — היות חזק, עצום — שטארק זיין, מאַכטיג זיין: ואיבי חיים עָצֵמוּ (תהלים, ל"ח, כ') — ת"ב"ע: „ובעלי־דבבי חיי עֲלִימוּ". — חזק וֶאֱמָץ (יהושע, א', ו"ו) — תיב"ע: „תקף וְעָלַם". — ומזה נגזר:

עֶלֶם, שם, — בחור סמוך לאיש, — יינגלינג, юноша: בן־מי־זה הָעָלֶם (ש"א, י"ז, נ"ו). ובמובן נער משרת: ואם כה אמר לָעֶלֶם (שם, כ', כ"ב). ולא נמצא יותר במקרא. ומצוי בתרגומים: מן יומא דמלך בר תמניא שנין, דהוה טליה, עד שנת תמנסרי, דהוה עולים (דהי"ב ל"ה כ"ו, בתרגום רב־יוסף).

עַלְמָה, ש"נ, — נערה, שהגיעה לפרקה להנשא, שהיא בריאה וחזקה וזריזה — ערוואכסענע מעדכען, взрослая дѣвица — וכולל גם נערה בתולה: והיה הָעַלְמָה היוצאת (בראשית, כ"ד, מ"ג), וגם — בעולת־בעל: ודרך גבר בְּעַלְמָה (משלי, ל"ד, י"ט), הנה הָעַלְמָה הרה (ישעיה, ז', י"ד). וברבוי: עֲלָמוֹת תופפות (תהלים, ס"ח, כ"ו), על־כן עֲלָמוֹת אהבוך (שה"ש, א', ג'). ויכלול גם הנערה המשרתת את־גברתה: ושמנים פילגשים וַעֲלָמוֹת אין מספר (שה"ש, ו"ו, ח'), ואפשר שמזה: הָעַלְמָה הרה (ישעיה, ז', י"ד). ובארמית — עוּלֶמְתָּא: הַנַּעֲרָה (בראשית, כ"ד, י"ד) — ת"א: עוּלֶמְתָּא.

עֲלוּמִים, שז"ר, — ימי־העלמות — יוגענדצייט, יוגענדאלטער, молодость: כי בשת עֲלוּמַיִךְ תשכחי (ישעיה, נ"ד, ד'). וכולל גם מושג הבריאות והחזק־הגוף — שטאַרקע, сила: עצמותיו מלאו עֲלוּמָיו (איוב, כ', י"א) — בקרי; והכתיב: עלומו. — ישוב לימי עֲלוּמָיו (שם, ל"ג, כ"ה); ולדעת י"מ — מזה: עֲלֻמֵנוּ למאור פניך (תהלים, צ', ח') — ימי־הנערות. ויתכן, שהוא כולל ב' ההוראות, הוראת הָעַלְמָה וימי־העלומים, כאחד. לפי שהאדם בימי־עלומיו עלול לחטוא יותר ולהעלים עיניו מן התורה והמצוה.

עֲלָמוֹת, שם, — מין כלי־זמר או נגון: על־עֲלָמוֹת שיר (תהלים, מ"ו, א'), בנבלים על־עֲלָמוֹת (דהי"א, ט"ו, כ').

עַלְמוּת, במדרש, שם, — ימי־העלומים, במובן הבריאות והזריזות — יוגענדליך, בעהענד, проворно.

עַלְמוֹן, שע"פ: א) עיר בנחלת שבט־

בנימן (יהושע, כ"א, י"ח) — ונקראה גם: עַלֶּמֶת (דהי"א, ו"ו, מ"ח). — ב) עַלְמֹן דִּבְלָתָיְמָה (במדבר, ל"ג, מ"ו) — מקום תחנות בני-ישראל במסעיהם מארץ-מצרים.

עָלֶמֶת, שע"פ: א) בן-בֶּכֶר, מצאצאיו של בנימן (דהי"א, ז', ח'). — ב) בן-יְהוֹעַדָּה, מבני-בניו של שאול בן-קיש (שם, ח', ל"ו).

עָלַס, פ"ע, דומה לפעל עלז, — חגיגה ושמחה — פרֶאה זיין, פרֶאהלאָקקען, быть веселу, веселиться, ликовать — הקל: כחיל תמורתו ולא יַעֲלֹס (איוב, כ', י"ח) — לא ישמח בחיל תמורתו, (עיין תְּמוּרָה בשרש מור) — תרגומו: ולא יְדוּץ. — ולדעת בן-זאב, יתכן, שהוא בהוראת הפעל לעס, בהפוך האותיות, וענינו — לעיסת-המאכל — קייען, жевать — לא יספיק ללעוס את-תמורתו. ויהיה נרדף עם הקודם: מֵשִׁיב יָגָע וְלֹא יִבְלָע.

הנפעל: כנף-רננים נֶעֱלָסָה (שם, ל"ט, י"ג), — במובן תאר, — כנף-רננים, שהיא נעלסה, בטבע שמחה ובדיחה תמיד.

ההתפעל: נִתְעַלְּסָה באהבים (משלי, ז', י"ח) — כמו: נגילה ונשמחה — זיך פרֶאהען, ערגאָטצען, веселиться, забавляться.

עֲלַע, ארמית, — כמו צֵלָע בעברית — ריפפע, ребро: ותלת עִלְעִין בפומה (דניאל, ז', ה'); הַצֵּלָע (בראשית, ב', כ"ב) — ת"א: ית עִלְעָא. — ובגמרא: שדרה שנגרד רוב עִלְעִין שבה (נזיר, נ"ב, ע"א).

עָלַע, פ"י, פ"א במקרא, לפי מקומו, ענינו גמיאה — שליפפען, впивать, хлебать: ואפרחיו יְעַלְעוּ-דם (איוב, ל"ט, ל"ד) — וכתרגימו: גָּמְעָן. ובגזרתו — נראה מפירוש רש"י, שהוא על, בכפל האותיות על-על, דומה להברה טבעית הנשמעת מגרון הבולע משקין הרבה יותר מכפי מדתו: עלעל. וי"א, ששרשו לוע. (עיי"ש). והנראה, ששרשו ככתבו — עלע. ובגמרא: מאימתי בני-יונה כשרים? מִשֶּׁיְּעַלְעוּ, הוא תני לה והוא אמר לה: אפרחיו יְעַלְעוּ-דם. אימת? אמר אביי מכי שמיט גדפא מיניה ואתי דמא (חולין, דף כ"ב, ע"ב) — ופירש"י: אפרחיו יעלעו-דם — משיהא להם דם מצוי בבשר. ובתוספות כתבו: צלע מתרגמינן עילעא, והיינו משיעלעו, דשמיט גדפא ואתי דם מצלעות. — והנראה בפירוש הברייתא: משיעלעו, שענינו — שיוכלו לנענע את-כנפיהם, שיוצאות מצלעותיהם, לפרות. (ועיין להלן).

עַלְעוֹל, ארמית, — רוח-סערה — שטורם, ווירבעלווינד, вихрь: סוּפָה וּסְעָרָה (ישעיה, כ"ט, ו"ו) — תיב"ע: בְּעַלְעוֹל וברוח. — שַׁעַר קָטֶב (שם, כ"ה, ב') — תיב"ע: כְּעַלְעוֹל רוח. ובגמרא: רוחין וְעַלְעוֹלִין (ירושלמי, ברכות, פרק ב', ד'), אין לך עַלְעוֹל קשה יותר מן הָעַלְעוֹל הזה, שהוא בא מן-הצפון (שיהש"ר, ד', ו"ו).

עִלְעֵל, — הפצה והשלכת דבר בסערה — וועגשטירמען: וִישָׂעֲרֵהוּ ממקמו (איוב, כ"ז, כ"א) — תרגומו: וִיעַלְעֲלִנֵּיהּ מן אתריה. ומזה במשנה: הרוח שֶׁעִלְעֲלָה את-הגפנים (כלאים, ז', ז'). ויתכן, שמזה גם: מאימתי בני-יונה כשרים? מִשֶּׁיְּעַלְעוּ (חולין, כ"ב, ע"ב) — משעה שהם מתחילים לנענע את-כנפיהם ומשיבים רוח.

עָלַף, פ"י, דומה לשרש עטה, עטף, בהוראת כסוי ועטוף, במובן הטבעי והמוסרי, לא נמצא כי אם בבנין

פועל: א) היות מְכֻסֶּה וּמְעֻטָּף — בעדעקקט זיין, быть окутываему, покрываему: מְעֻלֶּפֶת ספירים (שיה"ש, ה', י"ד). ובמדרש: הַמְּעֻלֶּפֶת מבין שני הכרובים (ב"ר, ג"ד). — ב) במובן המוסרי — עטוף

הרוח — פערשמאַכט, אָהנמאֶכטיג זיין: בניך עֻלְּפוּ (ישעיה, נ״א, כ׳) — הוא ע״ד: בֵּעָטֵף עולל (איכה, ב׳, י״א). ובפיוט — בפיעל: אשר בה עִלַּפְתַּנִי בלפידים וקול (מלכיות ליוסי בן־יוסי) — ענינו: החרדתני עד לצאת־הנפש.

התפעל: א) בהוראת עטיפה בבגד — זיך איינהיללען: ותכס בצעיף וַתִּתְעַלָּף (בראשית, ל״ח, י״ד). ובתוספתא — בענין התחברות על־דבר: ולא הוו מִתְעַלְּפִין עליה, אלא אחד יושב וּמְשמרה כל־היום (תענית, א׳, ח׳). — ב) עטוף־הרוח, אפיסת־הכחות — פערשמאַכטען, אָהנמאֶכטיג ווערדען: וַיִּתְעַלָּף (יונה, ד׳, ח׳), תִּתְעַלַּפְנָה הבתולות (עמוס, ח׳, י״ג). ובגמרא: שמא יִתְעַלֵּף (חולין, ג׳, ע״ב), שמא יתעלפה (שבת, ט׳, ע״ב) — בה״א נוספת.

עֻלְפֶּה: וכל עצי השדה עליו עֻלְפֶּה (יחזקאל, ל״א, ט״ו) — במשקלו נחלקו סברות המבארים. והנראה, שהוא שם מן עלף, ע״מ פִּשְׁתָּה, אֶפְעָה; וענינו — יגון וצער גדול — טרויער, печаль — ושעורו: וכל עצי־השדה הם בצער גדול עליו.

עָלַץ, פ״ע, דומה לפעל עלז, עלס, — חגיגה, שמחה, רנון — פראָהלאָקקען, ликовать: עָלַץ לבי בה׳ (ש״א, ב׳, א׳), אשמחה וְאֶעֶלְצָה בך (תהלים, ט׳, ג׳), יַעַלְצוּ לפני אלהים (שם, ס״ח, ד׳). ובשמחת־נקמה — בקשור הלמ״ד: אל יַעַלְצוּ אויבי לִי (שם, כ״ה, ב׳). וע״ד המליצה: יַעֲלֹץ השדה (דהי״א, ט״ז, ל״ב) — ובתהלים (צ״ו, י״ב) נאמר במקומו: יַעֲלֹז, בזיי״ן. (עיין עלז).

עֲלִיצוּת, ש״נ, — שמחת־נקמה מֵרֹעַ־לב — יויכצען, ликованіе — או שאיפת־נקמה — ראַכע שנויבען: עֲלִיצֻתָם כמו לאכל עני (חבקוק, ג׳, י״ד).

עֲלָצָה, ש״נ, — שמחה גדולה — פריידע, радость — במדרש: עֲלָצָה עלוה (שיהש״ר, א׳, ד׳).

עֶלְצוֹן, בפיוט, ש״ז, — שמחה: ים ודרום יירש בְּעֶלְצוֹן (יוצר לש״ת).

עֲלוּקָה, שע״ב, פ״א במקרא; ולפי המוסכם — היא חיה הנאחזת בטרפה ומוצצת את־דמו — וואַמפּיר, вампиръ: לַעֲלוּקָה שתי בנות הַב הַב (משלי, ל׳, ט״ו) — והמשיל בה את השאול או שֵׁדָה מזקת, שלה שתי בנות נקראות „הַב הַב״ — על־שם רעבתנותן למצוץ דם. — וכן שמה בארמית: כְּרֻם זֻלּוּת לבני אדם (תהלים, י״ב, ט׳) — תיב״ע: כַּעֲלוּקָא דמצצא דמיהון דבני נשא. ובגמרא השתמשו בשם זה למין תולעת־המים, המוצצת דם — בלוטעגעל, піявица: סכנת עֲלוּקָה (ע״ז, י״ב, ע״ב), ובמקום אחר נקראה: עלקא (בכורות, מ״ד, ע״ב). — ולדעת ר״ת, „עֲלוּקָה״ שבמקרא הוא שם חכם, שהוא בעל המאמר; ונאמר „לַעֲלוּקָה״, כמו שנאמר שם: לְאִיתִיאֵל, לְמוּאֵל. (עיין בתוספות דע״ז, דף י״ז, ע״א).

עֹלֶשׁ, עוֹלְשִׁין, במשנה, — שם מין ירק מר: בחזרת וּבְעוֹלְשִׁין (פסחים, ב׳, וי״ו) — ובגמרא פרשוהו: הינדבי (שם, דף ל״ט, ע״א) — והוא שנקרא בל״ר: ענדיוויע. ויש בו מינים שונים: עוֹלְשִׁין וְעוֹלְשֵׁי־שדה (כלאים, א׳, ב׳), עוֹלְשֵׁי־גינה (פסחים, דף ל״ט, ע״ב).

עָם, עברית וארמית, ובסמיכות: עַם, ובכנוי: עַמִּי, בדגש. עיקרו — קבוץ אנשים פרטיים מתיחסים ומשתתפים בענין אחד במקום מושבם וסדור ההנהגה, — פאָלק, народъ — והוא אם במספר גדול: הן עַם אחד ושפה אחת לכלם (בראשית, י״א, וי״ו), להחית עַם־רב (שם, נ׳, כ׳), או קטן: ויחץ את־הָעָם אשר־אתו (שם, ל״ב, ח׳). וביחוס אל מקום־מושבם ואל מנהיגם וכמו־כן ביחוס זה לזה יבוא בסמיכות

ובכנוי, מה שאינו כן בשם „גוי". (עיי"ש). התארים והפעלים המתיחסים יבואו על־הרוב בלשון־יחיד ולפעמים בלשון־רבים; ובשמושיו יבוא: א) במובן אֻמָּה שלמה — פאלק, נאציאָן, народъ, нація: השמע עָם קול אלהים (דברים, ד', ל"ג), באין תחבלות יפל־עָם (משלי, י"א, י"ד), עַם גדול ורם ממנו (דברים, א', כ"ח), ואני אקניאם בְּלֹא־עָם (שם, ל"ב, כ"א) — בהמון גדודי בני־אדם, שלא הגיעו למעלת עם מסֻדר בנמוס מדיני. — וסתם „העם", בה"א־הידיעה, במקרא מתיחס אל האֻמה הישראלית: בהוציאך את־הָעָם (שמות, ג', י"ב), בשלח פרעה את־הָעָם (שם, י"ג, י"ז), את־משא כל־הָעָם הזה (במדבר, י"א, י"א). ובא בסמיכות ובכנוי ובהתיחס אל הש"י: עַם קדוש אתה לה' אלהיך (דברים, י"ד, ב'), ולקחתי אתכם לי לְעָם (שמות, ו"ו, ז'), את־עני עַמִּי (שם, ג', ז'), עד־יעבור עַמְּךָ ה' (שם, ט"ו, ט"ז). ובא בסמיכות לשם העם: וינגפו שם עַם יִשְׂרָאֵל (ש"ב, י"ח, י"ז), וכל עַם יְהוּדָה וגו' חצי עַם יִשְׂרָאֵל (שם, י"ט, מ"א), עַם־אֲרָם (עמוס, א', ה'), עַם כְּנַעַן (צפניה, א', י"א). ובא בסמיכות ובכנוי אל ראש־העם — המלך, וכן אל כל פרט ופרט בהתיחס אל הכלל: עַם־כְּמוֹשׁ (במדבר, כ"א, כ"ט), עַם מָרְדֳּכָי (אסתר, ג', ו"ו), ואני וְעַמִּי הרשעים (שמות, ט', כ"ז), כמוני כמוך, כְּעַמִּי כְּעַמֶּךָ (מ"א, כ"ב, ד'), הנני הולך לְעַמִּי (במדבר, כ"ד, י"ד), עַמֵּךְ עַמִּי (רות, א', ט"ז). וביחס אל מקום־ישובו: המשביר לכל־עַם הָאָרֶץ (בראשית, מ"ב, ו"ו), אל־תיראו את עַם הָאָרֶץ (במדבר, י"ד, ט'). ובחבור לשם „קָהָל": וירוממוהו בִּקְהַל־עָם (תהלים, ק"ז, ל"ב), והיית לִקְהַל עַמִּים (בראשית, כ"ח, ג'), בִּקְהַל עַם האלהים (שופטים, כ', ב'), ועל כל עַם הַקָּהָל יכפר (ויקרא, ט"ז, ל"ג). ובכלל הפרטים יאמר: לְעֵינֵי בְנֵי־עַמִּי (בראשית, כ"ג, י"א).

ועל כלל־העם: בַּת־עַמִּי (ירמיה, ד', י"א). וברבוי: עַמִּים רבים (ישעיה, ב', ג'), שמעו עַמִּים ירגזון (שמות, ט"ו, י"ד), סגלה מכל־הָעַמִּים (שם, י"ט, ה'), ובסמיכות: וראו כל עַמֵּי הארץ (דברים, כ"ח, יו"ד). — ב) כלל משפחה או שֵׁבֶט מתחשב לבדו — שטאַמם, племя: זְבֻלוּן עַם חרף נפשו למות (שופטים, ה', י"ח), דָּן ידין עַמּוֹ (בראשית, מ"ט, ט"ז), לא יסור שבט מִיהוּדָה וכו' ולו יקהת עַמִּים (שם, שם, יו"ד), אף חבב עַמִּים (דברים, ל"ג, ג') — שבטי ישראל. (ועיין גּוֹי). וכן נקראו הכהנים „עָם" ובתאר־הכבוד „עַם קָדוֹשׁ": אני וביתי ובני־אהרן עַם קְדוֹשֶׁךָ (יומא, ד', ב'). וביחס המשפחה נאמר ברבוי: לנפש לא־יטמא בְּעַמָּיו (ויקרא, כ"א, א') — במשפחותיו, בשבטיו. — לא יטמא בעל בְּעַמָּיו (שם, שם, ד'). ובמובן זה באה מליצת הכתובים: אני נֶאֱסָף אֶל־עַמִּי (בראשית, מ"ט, כ"ט), ועל־הרוב — בלשון־רבים: וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו (שם, כ"ה, ח'). (עיין אסף). והפוכו: וְנִכְרַת מֵעַמָּיו (שמות, ל"ד, ל"ג), ונכרתה הנפש ההיא מֵעַמֶּיהָ (בראשית, י"ז, י"ד). — ג) כל קבוץ בפרטים, אם מעט ואם הרבה, לתכלית מיוחדת: עַם המלחמה (יהושע, ח', א'), עַם הצבא (במדבר, ל"א, ל"ב). ובבחינה זו נקרא „עַם הָאָרֶץ" כלל העם בזולת אנשי־הצבא: המצבא את עַם הָאָרֶץ (ירמיה, נ"ב, כ"ה) — לאַנדעספאָלק. שופט את־עַם הָאָרֶץ (מ"ב, ט"ו, ה'). ועל־הרוב יכלול כלל בני־המדינה: ויבאו כל־עַם הָאָרֶץ (שם, י"א, י"ח), וימליכו עַם הָאָרֶץ (שם, כ"א, כ"ד); וביחס אל מלכים ושרים: הוא וַעֲבָדָיו וְעַמּוֹ (ירמיה, כ"ב, ד') — עבדיו הם שריו, ועמו הם כלל העם, שהוא מושל עליהם. — לדוד עבדו ולישראל עַמּוֹ (מ"א, ח', ס"ו), ויתן לָעָם ויאכלו (שם, י"ט, כ"א), ויגש יואב וְהָעָם אשר עמו (ש"ב, יו"ד, י"ג), ובסמיכות לשם „אֶרֶץ" יובן לפעמים

דַּלַּת־הָעָם: דַּלַּת עַם־הָאָרֶץ (מ"ב, כ"ד, י"ד), בנגוד אל גדולי העם וראשיו: הוא ועבדיו וְעַם הָאָרֶץ (ירמיה, ל"ו, ב'); וביותר — בכתבי־הקדש האחרונים: וְעַמֵּי הָאָרֶץ (נחמיה, יו"ד, ל"ב). ומזה — במשנה, בהוראת שע"פ — בהתיחד אל איש פשוט מהמון־העם, שאינו יודע את־התורה: אין בור ירא־חטא ואין עַם־הָאָרֶץ חסיד (אבות, ב', ה'), ואינו מתארח אצל עַם־הָאָרֶץ (דמאי, ב', ב'), חבר וְעַם־הָאָרֶץ, שירשו את אביהם עַם־הָאָרֶץ (שם, ב', ט'), וברבוי: ששה דברים בְּעַמֵּי־הָאָרֶץ (פסחים, מ"ט, ע"ב). ובסמיכות לשם "אֲרָצוֹת" בא בכתבי־הקדש המאוחרים בבחינת עמי־הנכר: ותתנם ביד עַמֵּי הָאֲרָצוֹת (נחמיה, ט', ל"ד), והתערבו זרע הקדש בְּעַמֵּי הָאֲרָצוֹת (עזרא, ט', ב'). ובא: ד) אל בני־האדם בכלל: אמנם כי אַתֶּם־עָם (איוב, י"ב, ב'), אכן חציר הָעָם (ישעיה, מ', ז')— והקודם: כָּל־הַבָּשָׂר חציר (שם, שם, ו"ו), ואתנך לברית עָם (שם, מ"ב, ו"ו), יגעשו עָם ויעברו (איוב, ל"ד, כ'), ובמובן זה: עשירי עָם (תהלים, מ"ה, י"ג), עַם־עני תושיע (שם, י"ח, כ"ח). וע"ד ההשאלה בא השם לקבוצי־בע"ח: הנמלים עַם לא־עז (משלי, ל', כ"ה), השפנים עַם לא־עצום (שם, שם, כ"ו).

עֲמָם, בהוראה הנ"ל, —פּאֶלק, народъ— לפי הנראה, זהו משקלו הראשון וממנו נתקצר והיה לשם "עָם" ובכנוי— בדגש, לחסרון הכפל. ומעט ממנו נמצא במקרא בלשון־רבים: אחריך בנימן בַּעֲמָמֶיךָ (שופטים, ה', י"ד)—במובן שבטים, —בתוך שבטי־ישראל.— ובכה"ק המאוחרים: ממלכות וַעֲמָמִים (נחמיה, ט', כ"ב), ובסמיכות: ואת־עַמְמֵי הארץ (שם, שם, כ"ד). ומצוי בלשון הארמית שבמקרא: עַמְמַיָּא, אֻמַּיָּא ולשניא (דניאל, ג', ד'), והנראה, שענינו — קבוץ רב סתם, בנגוד לשם "אֻמַּיָּא" המיוחד לעם מסדר — פּאָלק, נאַציאָן, והראיה ממה שנאמר — народъ, нація שם באותו ענין בלשון־יחיד: כל־עַם, אֻמָּה ולשן (שם, שם, כ"ט). ובגמרא— מיוחד לעמי בני־הנכר: מת ביום ראשון — יתעסקו בו עֲמָמִים (ביצה, דף ו"ו, ע"א), אפשר בַּעֲמָמֵי (ר"ה, כ', א'). — ובא השרש "עמ" כיסוד לשמות־עצמים־פרטיים, בהתחבר עם מלות אחרות, אם בראשם, במשקל עַמִּי — "עַמִּיאֵל", או בסופם—"אֱלִיעָם".—ויתפרשו במקומם.

עִם, מלת־הטעם, בעברית וארמית, יסודה עמם, בהוראת החבור והקבוץ, ובכנוי—עִמִּי, עִמְּךָ, עיקרה— יחס ההתחברות, ובא: א) בטעם מלת־היחס (פּראֶפּאָזיציאָן) בפעלים ליחס ההשתתפות במעשה זולתו, וזה: א) השתדלות להיות בעזר הזולת: עשינו עִמְּךָ רק־טוב (בראשית, כ"ו, כ"ט) — мит, съ. ואיטיבה עִמָּךְ (שם, ל"ב, יו"ד), כי עשית חסד עִם־אדני (שם, כ"ד, י"ד), ונרדף בזה למלת היחס "אֶת": ואין אחד מתחזק עִמִּי (דניאל, יו"ד, כ"א). ומזה — בהסכמת־הרצון: ואהי תמים עִמּוֹ (תהלים, י"ח, כ"ד), ולבם לא־נכון עִמּוֹ (שם, ע"ח, ל"ז), לבב־אסא היה שלם עִם ה' (מ"א, ט"ו, י"ד); ולפעמים — גם לרעה: לעשות עִמָּכֶם רע (בראשית, ל"א, כ"ט). ובמובן ההתחברות לתועלת הזולת נקשר עם הפעל היה: כי היה ה' עִמְּךָ (שם, כ"ו, כ"ח), ואנכי אהיה עִם־פיך (שמות, ד', י"ב). — ב) בפעלים משתתפים: דם־הברית אשר כרת ה' עִמָּכֶם (שם, כ"ד, ח'), ובא גם ב"את": כרת ה' אֶת־אברם ברית (בראשית, ט"ו, י"ח), חולק עִם־גנב (משלי, כ"ט, כ"ד). וכן— בהשתתפות להרע זה לזה: ויאבק איש עִמּוֹ (בראשית, ל"ב, כ"ה), להלחם עִם־יהושע (יהושע, ט', ב'), הרב רָב עִם־ישראל (שופטים, י"א, כ"ה). — ג) בענין השתתפות והתחברות בפעולה: הלך עִמָּם לשלחם (בראשית

י"ח, ט"ז), אם־תלכי עִמִּי (שופטים, ד', ח'), ובא גם ב„את": למה לא־הלכת אֶת־רעך (ש"ב, ט"ז, י"ז), לאכל ולשתות עִמָּהֶם (איוב, א', ד'), וכן ב„את": האֹכלים אִתּוֹ (בראשית, מ"ג, ל"ב), ואל תדבר עִמָּנוּ יהודית (מ"ב, י"ח, כ"ו), כי לא יירש בן האמה הזאת עִם בני עִם יצחק (בראשית, כ"א, יו"ד).

ב) בטעם מלת־החבור—לחבר שני נשואים או שני נושאים, ובמובן טפלות והוספה: האף תספה צדיק עִם־רשע (שם, י"ח, כ"ג) — זאַממט, вмѣстѣ, съ. עִם־מלכים ויעצי ארץ (איוב, ג', י"ד), זרעם נכון לפניהם עִמָּם (שם, כ"א, ח') — וטעמו: כמוהם. — וְעִם־אדם לא ינגעו (תהלים, ע"ג, ה'), כי אין זכרון לחכם עִם־הכסיל (קהלת, ב', ט"ז) — בערך אחד — גלייכוויא, подобно. טובה חכמה עִם־נחלה (שם, ז', י"א), חלפו עִם אניות אבה (איוב, ט', כ"ו) — וענינו: כמו — גלייכוויא. וכן: נחשבתי עִם־יורדי בור (תהלים, פ"ח, ה'), ונמשלתי עִם־ירדי בור (שם, קמ"ג, ז'). וביחס המשך־הזמן: ייראוך עִם־שָׁמֶשׁ (שם, ע"ב, ה') — כל־זמן היות השמש — זאָ לאַנגע, пока, до тѣхъ поръ — וכן בארמית: ושלטנא עִם־דר ודר (דניאל, ג', ל"ג). ובמשנה: בית־הלל מתירין עִם־השמש (שבת, א', י"ח) — בעוד שהשמש זורחת. — אין נותנין פת לתנור עִם־חשכה (שם); ובענין קרוב לזה אמרו: עִם שכותב קנח את־הקולמוס (דברים רבה, ג') — באותה שעה שהיה כותב — וואָהרענד, пока. עִם שנתנו לו הלוחות (שם), עִם הסרסור הלך (שמו"ר, מ"ג).

ג) יחס הקורבה, אֵצֶל—ביי, y, при: וישב יצחק עִם באר (בראשית, כ"ה, י"א), תחת האלה אשר עִם־שכם (שם, ל"ה, ד'), ויגדל הנער שמואל עִם־ה' (ש"א, ב', כ"א) — והטעם: במשכן־ה'. — הנצבת עִמְּכָה בזה (שם, א', כ"ו), עִם אשר תמצא (בראשית, ל"א, ל"ב). ומזה — ביחס הדירה: עִם־לבן גרתי (שם, ל"ב, ה'), וביחס הישיבה בתוך עָם ומדינה — אונטער, между: שכנתי עִם־אהלי קדר (תהלים, ק"כ, ה'), עִם־שונא שלום (שם, שם, ו"ו), גר ותושב אנכי עִמָּכֶם (בראשית, כ"ג, ד'), וכי ימוך אחיך ומטה ידו עִמָּךְ (ויקרא, כ"ה, ל"ה) — היושב בקרבך. — עִמְּךָ ישב בקרבך (דברים, כ"ג, י"ז). ומזה: לא־אביט אדם עוד עִם־ישבי חדל (ישעיה, ל"ח, י"א), ויעבד עִמּוֹ (בראשית, כ"ט, ל'). ובמובן הקנין: גם־תבן גם־מספוא רב עִמָּנוּ (שם, כ"ד, כ"ה) — כמו: יש־לנו. — ובא: עִם־בית עבד אדם (דהי"א, י"ג, י"ד). ובמובן המוסרי — בקרב, בלב ומחשבה: ידעתי כי־זאת עִמָּךְ (איוב, יו"ד, י"ג), וכהנה רבות עִמּוֹ (שם, כ"ג, י"ד) — במחשבה ורצון. — עקב היתה רוח אחרת עִמּוֹ (במדבר, י"ד, כ"ד), תבין ולא עִמָּנוּ הוא (איוב, ט"ו, ט'). ומזה—בטעם לפי, לְדעת: ומה־יצדק אנוש עִם־אֵל (שם, ט', ב'; כ"ה, ד') — לפי משפט־אל. ואפשר, שטעמו: בהשפטו עמו. — אם־הלכתי עִם־שוא (שם, ל"א, ה'). — וביחס אל הלב: וידעת עִם־לבבך (דברים, ח', ה'), אזכרה נגינתי בלילה עִם־לבבי (תהלים, ע"ז, ז'), דברתי אני עִם־לבי (קהלת, א', ט"ז), היתה זאת עִם־לבבך (דהי"ב, א', י"א)—במחשבתך.— כאשר עִם־לְבָבִי (יהושע, י"ד, ז') — כמו שידעתי.

ד) יחס החבור, במקום וי"ו־החבור או מלת־הרבוי „גַּם" — אויך: נער ואדמני עִם־יפה מראה (ש"א, י"ז, מ"ב) — אונד, דאַביי, אויך, и, также. חצי גבור שנונים עִם גחלי רתמים (תהלים, ק"כ, ד'), תאנים עִם־בכורים (נחום, ג', י"ב) — שעורו: כבכורי־תאנים. — ובא: וְעִם־זה לחם הפחה לא אכלתי (נחמיה, ה', י"ח) — שעורו:

אף שעשיתי כזה — בײ דעם אללעם.

ובחבור עם מ״ם־היחס: מֵעִם — יחס הרחוק מאיזה מקום או גוף: מֵעִם מזבחי תקחנו (שמות, כ״א, י״ד), אחרי הפרד לוט מֵעִמּוֹ (בראשית, י״ג, י״ד), תשלחנו חפשי מֵעִמָּךְ (דברים, ט״ו, י״ב), אשר ינצל אליך מֵעִם אדניו (שם, כ״ג, ט״ז), ומזה — בענין יציאה מבית זולתו: ויצא משה מֵעִם פרעה (שמות, ח׳, כ״ו) — והנכון, שטעמו: מלפני פרעה. — וכן: ויצא השטן מֵעִם פני ה׳ (איוב, א׳, י״ב), מֵעִם טבור הארץ (שופטים, ט׳, ל״ז), פרץ נחל מֵעִם־גר (איוב, כ״ח, ד׳). ובטעם מתוך, מקרב: ויוצא יוסף אתם מֵעִם ברכיו (בראשית, מ״ח, י״ב), ולא יכרת שם־המת מֵעִם אֶחיו (רות, ד׳, יו״ד). ובמובן הוצאה מרשות אחר בעל־כרחו: ויקחה מֵעִם איש (ש״ב, ג׳, ט״ו), פן־תגזל את־בנותיך מֵעִמִּי (בראשית, ל״א, ל״א), ואם גנב יגנב מֵעִמּוֹ (שמות, כ״ב, י״א), ובענין קניה: לקנות מֵעִמְּךָ את־הגרן (ש״ב, כ״ד, כ״א) — ושם באותו ענין: אקנה מֵאוֹתְךָ (שם, שם, כ״ד). ועי״ד ההשאלה — ביחס אל הש״י, שהוא הנותן והמשפיע לכל־חי: כי־נכון הדבר מֵעִם האלהים (בראשית, מ״א, ל״ב), עזרי מֵעִם ה׳ (תהלים, קכ״א, ב׳), יהיה שלום עד־עולם מֵעִם ה׳ (מ״א, ב׳, ל״ג), כי־היתה נסבה מֵעִם האלהים (דה״ב, יו״ד, ט״ו), נקי אנכי וממלכתי מֵעִם ה׳ (ש״ב, ג׳, כ״ח) — אין עלי לקבל ענש מעם הש״י. — ובמובן המוסרי: ורוח ה׳ סרה מֵעִם שאול (ש״א, ט״ז, י״ד), הֲמֵעִמְּךָ ישלמנה (איוב, ל״ד, ל״ג) — טעמו: האם כרוחך, כרצונך ישלם. ואפשר, שהמ״ם ב„מֵעִמך" הוא מ״ם־השלילה, כמו: אפס מֵאוֹתִי (ישעיה, נ״ד, ט״ו). (ועיין שלם). כי־כלה היא מֵעִם אביו (ש״א, כ׳, ל״ג).

ודרך־השערה יש לאמר, כי המלה „עִם", שהיא משותפת ללשון ארמית ועברית, כוללת הוראות שונות מסתעפות ומשתלשלות זו מזו לפי רוב שמושה בלשונות ההן; ומלת „אֶת" — מקורה בעברית, ושמושה במקרא מעוט בערך אל שמוש המלה „עִם" — ושע״כ לא התרחבו והסתעפו הוראותיה כל־כך.

עָמַד, פעו״י, הקל קרוב לפעל קום והתיחד לענין היות הגוף במצב ישר סמוך ונשען על־רגליו, דרך גדילתו הטבעית, — שטעהען, стоять: והוא עֹמֵד על־רגליו (זכריה, י״ד, י״ב), וביחוס הפעולה אל־הרגלים: עֹמְדוֹת היו רגלינו (תהלים, קכ״ב, ב׳), וְעָמְדוּ רגליו (זכריה, י״ד, ד׳), ובלא היחס: עֹמֵד על־היאר (בראשית, מ״א, א׳); ובדוממים: עצי שטים עֹמְדִים (שמות, כ״ו, ט״ו). ויכלול חדוש המצב הזה בשנויו ממצב השכיבה, ישיבה והליכה — אויפשטעהען, встать — ובזה הוא נרדף לפעל קום (עיין קום): עֲמֹד על־רגליך (יחזקאל, ב׳, א׳), ובמשנה: שכן דרך בני־מלכים לַעֲמוֹד בשלש שעות (ברכות, א׳, ב׳) — לעמוד מן־המטה, לקום משנתם. — ובפרטי הוראותיו, לפי עניני המצב ההוא והכונה בו, יבוא בענין עמידת העבד לפני אדוניו, בקשור מלת־היחס „לִפְנֵי": עָמַד לפני מלך־בבל (ירמיה, נ״ב, י״ב), יהושע בן־נון הָעֹמֵד לפניך (דברים, א׳, ל״ח). וביחוס אל הש״י: לַעֲמֹד לפני ה׳ לשרתו (שם, יו״ד, ח׳), וְעָמַדְתָּ בהר לפני ה׳ (מ״א, י״ט, י״א). ועם־זה — בעמידה לפני השופטים: עד עָמְדוֹ לפני העדה (במדבר, ל״ה, י״ב), ובלמ״ד: למשפטיך עָמְדוּ היום (תהלים, קי״ט, צ״א), ובזולת היחסים: מי יריב אתי נַעַמְדָה יחד (ישעיה, נ׳, ח׳). וכן — ביחס „עַל": כל־הָעֹמְדִים עָלָיו (שופטים, ג׳, י״ט), הָעֹמְדִים עַל־אדון כל־הארץ (זכריה, ד׳, י״ד). (ועיין יצב). ומזה: והוא עֹמֵד עליהם

(בראשית, י״ח, ח׳). וביחס הבי״ת: ואשר כח בהם לַעֲמֹד בהיכל המלך (דניאל, א׳, ד׳)—והטעם: לשרת את־המלך.— הָעֹמְדִים בבית ה׳ (תהלים, קל״ד, א׳)— לעבוד את־השי״ת. — מי עָמַד בסוד ה׳ (ירמיה, כ״ג, י״ח). בין הָעֹמְדִים האלה (זכריה, ג׳, ז׳)—המלאכים העומדים על־ה׳. — ולפי שבמצב העמידה מוכשר האדם לפעולה יותר מבהיותו בשאר המצבים, יבוא בענין מנוי של השגחה על־דבר: הָעֹמְדִים על־הפְּקֻדים (במדבר, ז׳, ב׳), יַעַמְדוּ־נא שרינו (עזרא, יו״ד, י״ד). ובענין ההגנה וההצלה: יַעֲמֹד מיכאל השר הגדול הָעֹמֵד על־בני עמך (דניאל, י״ב, א׳), וְלַעֲמֹד על־נפשם (אסתר, ח׳, י״א); ומזה— בעזר וסיוע: יַעֲמוֹד לימין אביון (תהלים, ק״ט, ל״א), אף חכמתי עָמְדָה לי (קהלת, ב׳, ט׳); וכמו־כן — בענין הסמיכה והבטחון—זיך אויף עטוואס פערלאססען, полагаться: עֲמַדְתֶּם על־חרבכם (יחזקאל, ל״ג, כ״ו).

ובענין חדוש הפעולה בא במובן התחזקות לעשות מעשה— אויפטרעטטען, выступать, возставать: עָמַד וימדד ארץ (חבקוק, ג׳, ו״ו), וְעָמַד ורעה בעז ה׳ (מיכה, ה׳, ג׳), וְעָמַד מלך גבור (דניאל, י״א, ג׳). ומזה — מלוכת מלך חדש: אשר יַעֲמֹד תחתיו (קהלת, ד׳, ט״ו) — ונרדף עם פעל קום. — ומזה — חדוש דבר — ענטשטעהען, возникновеніе: וַתַּעֲמֹד מלחמה (דהי״א, כ׳, ד׳), וַתַּעֲמֹדְנָה ארבע תחתיה (דניאל, ח׳, כ״ב). ובקשור עם מלת־היחס „על״ — התעוררות על־זולתו לרעה: וְעַל שר־שרים יַעֲמֹד (שם, שם, כ״ה), יַעַמְדוּ עַל־מלך הנגב (שם, י״א, י״ד), וַיַּעֲמֹד שטן עַל־ישראל (דהי״א, כ״א, א׳). וי״מ מזה: לא־תַעֲמֹד עַל־דם רעך (ויקרא, י״ט, ט״ז), (ועיין בסמוך), השנים יַעַמְדוּ נגדו (קהלת, ד׳, י״ב). ובלשון־חז״ל—בענין השגה והבנה— בעגרייפען, понимать, воспринимать: עָמַד שלמה על משתיתה של ארץ (קהלת רבה, ב׳, ה׳), עָמַד שלמה על סורה של תורה (שיהש״ר, א׳), נתאוה לַעֲמֹד על מתן שכרן של צדיקים (שמו״ר, מ״ה).— ובמובן התחזק על־מעמדו, בטעם שאינו נסוג אחור, — שטעהען בלייבען, בעשטעהען: ויכלת עֲמֹד (שמות, י״ח, כ״ג), לא עָמַד, כי ה׳ הדפו (ירמיה, מ״ו, ט״ו), לַעֲמֹד במלחמה (יחזקאל, י״ג, ה׳). ועם מלת־היחס „לִפְנֵי״: שני המלכים לא עָמְדוּ לפניו (מ״ב, יו״ד, ד׳), לַעֲמוֹד לפני אויביהם (שופטים, ב׳, י״ד), ומי־יַעֲמֹד לפניך (תהלים, ע״ו, ח׳); ועם „בִּפְנֵי״: ולא עָמַד איש בִּפְנֵיהֶם (יהושע, כ״א, מ״ב). ועם יחס הבי״ת: עָמַד בפרץ לפניו (תהלים, ק״ו, כ״ג). ובמובן התחזקות של התמדה לארך־ימים: רגלי עָמְדָה במישור (שם, כ״ו, י״ב), והארץ לעולם עֹמָדֶת (קהלת, א׳, ד׳), כן יַעֲמֹד זרעכם ושמכם (ישעיה, ס״ו, כ״ב), יראת ה׳ טהורה עֹמֶדֶת לעד (תהלים, י״ט, יו״ד), הֲיַעֲמֹד לבך (יחזקאל, כ״ב, י״ד). ובמובן הטבעי: הנגע עָמַד בעיניו (ויקרא, י״ג, ה׳), עָמַד טעמו (ירמיה, מ״ח, י״א), למען יַעַמְדוּ ימים רבים (שם, ל״ב, י״ד). וביחס הבי״ת: אַל־תַּעֲמֹד בדבר רע (קהלת, ח׳, ג׳) — ענינו: החזקה בדבר — בעהארען. וַיַּעֲמֹד כל העם בברית (מ״ב, כ״ג, ג׳), עִמְדִי־נא בחבריך (ישעיה, מ״ז, י״ב)—התחזקי בהם.— הֲיַעַמְדוּ דברי מרדכי (אסתר, ג׳, ד׳), עָמְדוּ על־זאת (עזרא, יו״ד, ט״ו). ובלשון־חז״ל: אלו עָמְדוּ בשטתן ואלו עָמְדוּ בשטתן (סד״ר, פ׳ פ״ה); עוֹמֵד בדבורו (בבא מציעא, ד׳, א׳); עוֹמֵד בחצי־ימיו (קדושין, ע״א, ע״א). — ובמובן יוצא: לשמר את־בריתו לְעָמְדָה (יחזקאל, י״ז, י״ד) — להחזיק בה, לקיימה.

ובמובן השארות והתמדה במקום או במעמד אחד, מבלי ללכת הלאה,—שטעהען בלייבען, остано-

виться: כל־הבא עליו וְעָמָד (ש״ב, כ׳, י״ב), וידם השמש וירח עָמָד (יהושע, יו״ד, י״ג): וַיַּעַמְדוּ המים הירדים מלמעלה, קָמוּ נד־אחד (שם, ג׳, ט״ז)— המים עמדו על־מקומם, ולא הלכו עוד, ובזה נעשו חמרים וקמו נד אחד. — ולעיל נאמר שם: וְיַעַמְדוּ נד אחד (שם, שם, י״ג), ויניחהו תחתיו וַיַּעֲמֹד (ישעיה, מ״ו, ז׳); לא־יַעֲמָד־בי כח (דניאל, יו״ד, י״ז)—והכפל: „ונשמה לא נִשְׁאֲרָה־בי״. — ובענין התמדת החיות — לעבען בלייבען, остаться живымъ: אם יום או יומים יַעֲמֹד (שמות, כ״א, כ״א). ובהתמדת הישוב במקום: וַיַּעֲמֹד בארץ־הצבי (דניאל, י״א, ט״ז). ומזה — עמידה במקום אחד במנוחה, מבלי לשום לב אל הנעשה לעיניו — שטיל שטעהען, זיך רוהיג פערהאלטען, оставаться равнодушнымъ: לא תעמד על־דם רעך (ויקרא, י״ט, ט״ז), (ועיין לעיל), ביום עֲמָדְךָ מנגד (עובדיה, א׳, י״א), מנגד נגעי יַעֲמֹדוּ (תהלים, ל״ח, י״ב). וכמו־כן — במובן הַמְתָּנָה ועכוב: עִמְדוּ ואשמעה (במדבר, ט׳, ח׳), עִמְדוּ עֲמֹדוּ (נחום, ב׳, ט׳). על משמרתי אֶעֱמֹדָה (חבקוק, ב׳, א׳). ומזה — הפסק ושביתה — שטיללשטעהען, אויפהערען, перестать, остановиться — בקשור יחס המ״ם בשם או במקור הנמשך אחריו: וַיַּעֲמֹד הים מזעפו (יונה, א׳, ט״ו), עָמְדָה מלדת (בראשית, ל׳, ט׳), עָמְדוּ מכה נסים (ירמיה, מ״ח, מ״ה), וַיַּעֲמֹד השמן (מ״ב, ד׳, ו״ו). ובענין שתיקה: וכפתחו עָמְדוּ כל־העם (נחמיה, ח׳, ה׳), עָמְדוּ לא־ענו עוד (איוב, ל״ב, ט״ז).

ההפעיל, יוצא: א) שטעהען מאכען, שטעללען, ставить, устанавливать: וְהֶעֱמִיד הכהן המטהר את האיש (ויקרא, י״ד, י״א), וַתַּעֲמִדֵנִי על־רגלי (יחזקאל, ב׳, ב׳), וְהֶעֱמִיד את־הבהמה (ויקרא, כ״ז, י״א), וְהַעֲמִידָהּ על־גחליה (יחזקאל, כ״ד, י״א), וַיַּעֲמִידוּ דלתתיו (נחמיה, ג׳, א׳). וע״ד המליצה: הֶעֱמַדְתָּ במרחב רגלי (תהלים, ל״א, ט׳), ועל־במותי יַעֲמִידֵנִי (ש״ב, כ״ב, ל״ד). — ב) מנוי, פקידות — אנשטעללען, בעשטעללען, устанавливать: ואלה אשר הֶעֱמִיד דויד (דהי״א, ו״ו, ט״ז), לך הַעֲמֵד המצפה (ישעיה, כ״א, ו״ו), וַיַּעֲמֵד שֹׁפְטִים בארץ (דהי״ב, י״ט, ה׳), וַנַּעֲמִיד משמר עליהם (נחמיה, ד׳, ג׳), וגם־נביאים הֶעֱמַדְתָּ (שם, ו״ו, ז׳). ובמשנה— קרוב למובן זה: וְהַעֲמִידוּ תלמידים הרבה (אבות, א׳, ב׳), אין לך כל שבט ושבט מישראל, שלא הֶעֱמִיד ממנו שופט (סוכה, כ״ז, ע״ב), ובמובן קרוב לזה: כל הַמַּעֲמִיד בן רשע או תלמיד רשע (ב״ר, ס״ח). —ג) השארה בחיים — לעבען לאססען, ערהאלטען: בעבור זאת הֶעֱמַדְתִּיךָ (שמות, ט׳, ט״ז). ומזה: ד) קיום ואשור—בעשטעטיגען, בעפעסטיגען, устраивать, утвердить: וַיַּעֲמִידֵם לעד לעולם (תהלים, קמ״ח, ו״ו), וַיַּעֲמִידֶהָ ליעקב לחק (שם, ק״ה, יו״ד), מלך במשפט יַעֲמִיד ארץ (משלי, כ״ט, ד׳), ינשאו לְהַעֲמִיד חזון (דניאל, י״א, י״ד)— להקים — אין ערפיללונג צו ברינגען. ובמשנה — במובן קרוב לזה: חייב לְהַעֲמִיד לו שדה אחר (ב״ק, יו״ד, ה׳), רשאין החמרים להתנות, שכל מי שיאבד לו חמורו, יַעֲמִיד לו חמור אחר (ב״ק, דף קט״ז, ע״ב), מַעֲמִידִין מלוה על־גבי פירות (ב״מ, דף ס״ג, ע״א). — ה) בענין קבלה על־עצמו: וְהֶעֱמַדְנוּ עלינו מִצְוֹת (נחמיה, יו״ד, ל״ג). ונרדף עם פעל הקם: לְהַעֲמִידוֹ על־מכונו (עזרא, ב׳, ס״ח) — אויפריכטען. וּלְהַעֲמִיד את־ירושלם (מ״א, ט״ו, ד׳)—לכוננה, לחזקה. — ובמשנה: מִשֶּׁיַּעֲמִיד ערמה (מעשרות, א׳, ו״ו), (עיין ערמה), הַמַּעֲמִיד חלב להיות נקפא ונעשה גבינה — הכל הולך אחר הַמַּעֲמִיד (שבת ט״ו, ע״ב) — המקיים. — ו״ו) וַיַּעֲמֵד את פניו (מ״ב, ח׳, י״א) — התחזק, שיהיה מראה פניו

עמו. — ומזה בלשון־חכמים: כל שֶׁמַּעֲמִיד פניו במלך (ב"ר, צ"ד); כל־מי שהוא מַעֲמִיד פניו בגל — הגל שוטפו (שם, מ"ד). ובענין חזוק בבנין: בזמן שהיא מַעֲמֶדֶת עצמה (מקואות, ו"ו, א'), ובע"א: אין אדם מַעֲמִיד עצמו על־ממונו (שבת, קנ"ג, ע"א), מי שאינו מַעֲמִיד על־מדותיו (פסחים, קי"ג, ע"ב), שֶׁהֶעֱמִידוּ דיניהם על דין תורה (בבא מציעא, ל', ע"ב).— ז) הערה והקמה: וְהֶעֱמִיד המון רב (דניאל, י"א, י"א), וַיַּעֲמֵד רוח סערה (תהלים, ק"ז, כ"ה). ופ"א — במובן עומד: היה מַעֲמִיד במרכבה (דהי"ב, י"ח, ל"ד) — והנראה, שהיה מעמיד את־עצמו. ובספר מלכים נאמר באותו ענין: היה מָעֳמָד (מ"א, כ"ב, ל"ה).

הָהפעל, — געשטעללט ווערדען, быть поставлену: יָעֳמַד חי (ויקרא, ט"ז, יו"ד), היה מָעֳמָד (מ"א, כ"ב, ל"ה). ובלשון חז"ל — מְעֻמָּד: אכל מְעֻמָּד ושתה מְעֻמָּד (גיטין, דף ע', ע"א), צריך הוא לקבל מלכות־שמים מְעֻמָּד (דברים רבה, ה').

עֹמֶד, ש"ז, — מקום־העמידה — שטעללע: ויבא אצל עָמְדִי (דניאל, ח', י"ז). וכן — מקום גבוה עשוי לעמד עליו — ביהנע: ויעמד המלך על עָמְדוֹ (דהי"ב, ל"ד, ל"א), ובאותו ענין במלכים נאמר: על־הָעַמּוּד (מ"ב, י"א, י"ד).

עַמּוּד, שם, — א) דבר נצב זקוף בבנין — זיילע, столбъ: קומת הָעַמּוּד (מלכים א', ז', ט"ו), וּלְעַמּוּד ברזל (ירמיה, א', י"ח), ארבעה עַמּוּדֵי שִׁטִּים (שמות, ל"ו, ל"ו), ויקם את־הָעַמֻּדִים וכו' ויקם את־הָעַמּוּד הַיְמָנִי ויקרא את־שמו יכין (מ"א, ז', כ"א) — ומזה בגמרא, ע"ד המליצה, לתֹאר־כבוד: עַמּוּד הימיני, פטיש החזק (ברכות, כ"ח, ע"ב) — לפי שהימיני הוא החשוב ביותר. — ובהשאלה: וה' הולך לפניהם יומם בְּעַמּוּד עָנָן לנחתם הדרך ולילה בְּעַמּוּד אֵשׁ להאיר להם (שמות, י"ג, כ"א) — וואָלקענזיילע, פייערזיילע, — облачный столбъ, огненный столбъ. ובמשנה: עד שיעלה עַמּוּד־הַשַּׁחַר (ברכות, א', א'). (עיין „אילת־השחר"). ב) בענין עמוד לסמוך עליו בנין גדול: עַמּוּדֵי שָׁמַיִם ירופפו (איוב, כ"ו, י"א), אנכי תכנתי עַמּוּדֶיהָ (תהלים, ע"ה, ד'), חצבה עַמּוּדֶיהָ שבעה (משלי, ט', א'). — ג) בנין גבוה לעמוד עליו לפני קהל־עם, בימה — ביהנע, קאַנצעל, эстрада, Амвонъ: והנה המלך עמד על־הָעַמּוּד כמשפט (מ"ב, י"א, י"ד). ובמשנה — בספרים: אינו מטמא, עד שיעשה לו עַמּוּד (ידים, ג', ד') — סדור הכתוב על־גליון מראשו לסופו, — וכן הוא במנהג הלשון, — קאלוממנע, стол-бецъ — ובע"א: וְהָעַמּוּד שהוא מכוון כנגד האוכל (עוקצין, א', ב') — הַקָּנֶה, שנעשה בתוך הַבְּצָלִים כשהם מזקינים. — ועוד בע"א: עַמּוּד החוזר מביא את־האדם לידי הדרוקן (ברכות, דף כ"ה, ע"א).

עֶמְדָּה, פ"א במקרא: מספד בית האצל יקח מכם עֶמְדָּתוֹ (מיכה, א', י"א) — לפי המוסכם, ענינו — דירה, מקום־מושב קבוע — בלייבענדע שטאַטטע, — постоянное пребываніе — או חזוק ותוקף — שטיטצע, קראַפט, под-пора, сила — אבל אין המקרא הולמו. ולא רחוק לשער, שטעמו — מקום, שעומדים עליו להספיד, והוא שנקרא במשנה „מַעֲמָד". (עיין מעמד). ויתכן, שנקרא המקום, שרומז עליו, בשם „מִסְפַּד בֵּית הָאֵצֶל" — על־שם שהיה שם מקום־מספד ידוע בימים ההם; ושעור הכתוב: מספד בית האצל יחרב, והשונא יקח מכם עמדתו, מקום־המעמד.

מַעֲמָד, ש"ז, — א) מקום משמרת ופקודה — שטאַנד, פּאָסטען,

ונרדף לשם „מַצָּב״: — положеніе, постъ וּמִמַּעֲמָדְךָ יהרסך (ישעיה, כ״ב, י״ט) — והקודם: „והדפתיך מִמַּצָּבֶךָ״. ובענין מקום־עמידה — שטעללע: מַעֲמָדָם ליד בני־אהרן (דהי״א, כ״ג, כ״ח). — ב) צבור של כהנים, לוים וישראלים, שנבחרו מקרב העם בימי בית־שני לעמוד על הקרבת הקרבנות בשם כלל ישראל — שטאנדעספערטרעטונג, представительство сословій: אלו הן מַעֲמָדוֹת, לפי שנאמר: צו את־בני ישראל ואמרת אלהם את־קרבני לחמי וגו׳ תשמרו להקריב לי במועדו (במדבר, כ״ח, ב׳), וכי היאך קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד על־גביו — התקינו נביאים הראשונים עשרים וארבעה משמרות ועל כל משמר ומשמר היה מַעֲמָד בירושלים של כהנים, של לוים, ושל ישראלים; הגיע זמן המשמר לעלות — כהנים ולוים עולים לירושלים, וישראל שבאותו משמר מתכנסים לעריהם וקורין במעשה־בראשית (תענית, ד׳, ב׳). ובתוספתא (תענית, פ״ג), בשנוי לשון קצת (ועיין בספרנו „דברי־הימים לבני־ישראל״, חלק א׳, § 81): וארץ־ישראל נחלקת לעשרים וארבעה מַעֲמָדוֹת, כל העיירות שֶׁבַּמַּעֲמָד מתכנסות לעיר של מַעֲמָד (תוספתא, שם). ועל־שם עסקי אנשי־המעמד לקרוא בתורה ובפרשות הקרבנות, פשט המנהג בישראל לקריאת סדר העבודה בבית־המקדש בשם „מַעֲמָדוֹת״. — ג) מקום בבית־הקברות לעמור שם עם הנפטר: מַעֲמָד ומספד היה לפלוני במקום הזה (כתובות, ב׳, יו״ד) — ופירש הרע״ב: „מקום היה לו כאן להספיד מתיו כשמוליכין לבית־הקברות ולעשות מעמדות ומושבות, שהיו עושין למת״. — וגם בשוב מלוי המת מן הקבורה, היה המנהג לעשות מעמדות ומושבות לנחם אבלים (עיין בבא בתרא, ק׳, ע״ב, בפירוש הרשב״ם שם).

עֲמִידָה, שה״פ: הזהר בשלשה דברים, אל תרבה בישיבה וכו׳, אל תרבה בַּעֲמִידָה, שֶׁעֲמִידָה קשה ללב (כתובות, קי״א, ע״א), ואין עֲמִידָה אלא תְּפִלָּה, שנאמר (תהלים, ק״ו, ל׳): וַיַּעֲמֹד פִּינְחָס וַיְפַלֵּל (ברכות, דף כ״ו, ע״ב).

ב) **עמד**, פעם אחת במקרא, פעל־יוצא בהפעיל: וְהַעֲמַדְתָּ להם כל מתנים (יחזקאל, כ״ט, ז׳) — וי״א, ששרשו מָעַד, בהפוך האותיות, בהוראת התמוטטות — וואנקענד מאכען, וכמו שנאמר: ומתניהם תמיד הַמְעַד (תהלים, ס״ט, כ״ד); וי״א, שהוא מן עָמַד הראשון, והכונה: הַעֲמָדָה של קשוי וסמור — שטארר מאכען, сдѣлать остолбенѣвшимъ.

עִמָּד, מלת־היחס, — עִם. אֵצֶל — ביי, — לא נמצא כי אם בכנוים: האשה אשר נתתה עִמָּדִי (בראשית, ג׳, י״ב) — להיות עמי, עזר כנגדי. — שבה עִמָּדִי (שם, כ״ט, י״ט) — ביי מיר, у меня. כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עִמָּדִי (שם, כ״א, כ״ג) — מיט מיר, со мной. ואלהי אבי היה עִמָּדִי (שם, ל״א, ה׳), כי־אתה עִמָּדִי (תהלים, כ״ג, ד׳). — בגזרת המלה הזאת לא מצאנו טעם מתקבל.

עֻמָּה, שם, מיסוד של עם, עיקר ענינו, כנראה, — התחברות והשתתפות — געמיינשאפט, сбщность, связь — ולא בא כי אם בסמיכות, בטעם מלת־היחס, ועיקרו — יחס שווי הערך והדמיון — גאנץ זא וויא, אֶהנליך, соотвѣтственно: כל־עֻמַּת שבא כן ילך (קהלת, ה׳, ט״ו). ורוב שמושו בחבור עם הלמ״ד, בטעם אֵצֶל, נֹכַח — ביי, נעבען, при: לְעֻמַּת המסגרת (שמות, כ״ה, כ״ז), לְעֻמַּת העצה (ויקרא, ג׳ ט׳), לְעֻמַּת ארך השערים (יחזקאל, מ׳, י״ח), והלוים לְעֻמַּת גבול הכהנים (שם, מ״ח, י״ג). וביחוס לגופים מחולקים: לְעֻמַּת אחיהם (דהי״א, כ״ד, ל״א), משמר לְעֻמַּת משמר (נחמיה, י״ב, כ״ד); ובמובן המוסרי:

את-זה לְעֻמַּת-זה (קהלת, ז׳, י״ד) — זה כמו זה — איינעס וויא דאס אנדערע, — одно соотвѣтствуетъ другому — וטעמו: שני הַסְּכִים מְכֻוָּנִים בערך אחד. — ובכנוי: בצלע ההר לְעֻמָּתוֹ (ש״ב, ט״ו, י״ג) — נכחו, לצדו. — והאופנים ינשאו לְעֻמָּתָם (יחזקאל, א׳, כ׳). ובתוספת מ״ם: גם-ממעל מִלְּעֻמַּת הבטן (מ״א, ז׳, כ׳) — מן הצד, שהוא לְעֻמַּת הבטן. — ובפיוט: אספו חסידים כאחד לְעֻמּוֹ (יוצר לש״ת)

עָמִית, שם: א) חָבֵר — גענאססענשאפט, товарищество: גֶּבֶר עֲמִיתִי (זכריה, י״ג, ז׳) — כמו: איש בריתי, — כנוי אל הרועה והמנהיג, שהוא כמו חברו של הש״י כביכול. — ועיקר שמושו הוא: ב) בהוראת תאר — חָבֵר, רֵעַ — נאָכסטע, מיטמענש, ближній, соче-ловѣкъ: אשת עֲמִיתְךָ (ויקרא, י״ח, כ׳), הוכח תוכיח את-עֲמִיתֶךָ (שם, י״ט, י״ז), וכחש בַּעֲמִיתוֹ (שם, ה׳, כ״א). והפייטנים גזרו משם זה פעל בהוראת חִבּוּר ויחוד, ואמרו בהפעיל: וּמַעֲמִיתִים בם אתרוג אחד (סלוק קרובות, ב׳ דסוכות), לכתנו אחריך בתום וביושר הַעֲמֵת (נעילה). ובנפעל: וְנֶעֶמְתָה לו יסכה (קרובות, ב׳ דסוכות) — חֻבְּרָה לו, היתה לו לאשה.

עֻמָּה, שע״פ: עיר בנחלת מטה-אָשֵׁר (יהושע, י״ט, ל״ד).

עַמִּיאֵל, שע״פ: א) בן-גְּמַלִּי למטה דן, מן המרגלים, ששלח משה לתור ארץ-כנען (במדבר, י״ג, י״ב). — ב) אבי מָכִיר מלו דבר (ש״ב, ט׳, ה׳). — ג) מבני עֹבֵד-אֱדֹם השוערים לדוד המלך (דהי״א, כ״ו, ה׳). — ד) אבי בַּת-שׁוּעַ אשת דוד ואֵם שלמה (שם, ג׳, ה׳) — ונקרא גם אֱלִיעָם (ש״ב, י״א, ג׳).

עַמִּיהוּד, שע״פ: א) אבי הנשיא אֱלִישָׁמָע למטה אפרים (במדבר, א׳, יו״ד). — ב) אבי הנשיא שְׁמוּאֵל למטה בני-שמעון (שם, ל״ד, כ׳). — ג) אבי פְּדַהְאֵל הנשיא למטה בני-נפתלי (שם, שם, כ״ח). — ד) אבי תַּלְמַי מלך-גשור (ש״ב, י״ג, ל״ז) — ובכתיב: עַמִּיחוּר. — ה) בן-עָמְרִי, מצאצאיו של יהודה (דהי״א, ט׳, ד׳).

עַמִּיזָבָד, שע״פ: בן-בְּנָיָהוּ בן-יהוידע (שם, כ״ז, ו״ו).

עַמִּינָדָב, (מֵעַם נָדִיב), שע״פ: א) בן-רָם ואבי אֱלִישֶׁבַע אשת אהרן הכהן בן-עמרם וגם אבי נַחְשׁוֹן נשיא מטה-יהודה (רות, ד׳, י״ט; שמות, ו״ו, כ״ג; במדבר, א׳, ז׳). — ב) בן-קְהָת מבני לֵוִי (דהי״א, ו״ו, ז׳). — ג) הַשַּׂר לבני-עֻזִּיאֵל הלוים בימי דוד המלך (שם, ט״ו, יו״ד).

עַמִּישַׁדָּי, (עַם ה׳), שע״פ: אבי אֲחִיעֶזֶר הנשיא למטה-דן (במדבר, א׳, י״ב).

עָמַל, פ״ע, הקל, — עבוד עבודת-יגיעה — שווער ארבייטען, זיך אבמיהען, трудиться: שוא עָמְלוּ בוניו בו (תהלים, קכ״ז, א׳), אשר לא-עָמַלְתָּ בו (יונה, ד׳, יו״ד). והתיחד לעבודת האדם לפרנסתו ולהשגת די צרכיו, ובקשור עם השם „עָמָל" ביחס הפעול: בכל מעשי שעשו ידי וּבֶעָמָל שֶׁעָמַלְתִּי לעשות (קהלת, ב׳, י״א), וישלט בכל עֲמָלִי שֶׁעָמַלְתִּי (שם, שם, י״ט), מה-יתרון לאדם בכל-עֲמָלוֹ שֶׁיַּעֲמֹל תחת השמש (שם, א׳, ג׳), ובבינוני: שהוא עָמֵל (שם, ב׳, כ״ב), ולמי אני עָמֵל (שם, ד׳, ח׳). ובמשנה — במובן המוסרי: כל הָעֲמֵלִים עם-הצבור, יהיו עֲמֵלִים עמהם לשם-שמים (אבות, ב׳, ב׳). ובפיעל — במובן הטבעי: שֶׁמְּעַמֶּלֶת ומרפא (שבת, קמ״ו, ע״ב) — מְיַגַּעַת — ערמידען, утомлять — ובהתפעל: אבל לא מִתְעַמְּלִין (שבת, פרק כ״ה, משנה ו״ו) — זיך אבמיהען, утомляться. אין רצין בשבת כדי לְהִתְעַמֵּל (תוספתא, שבת, י״ז, ט״ו), שלקח לעני בן-טובים סוס לְהִתְעַמֵּל (תוספתא, פאה, ח׳).

עָמֵל, שם במשקל הבינוני, עיקרו: א) עובד עבודת־יגיעה — שווער ארבייטער, тяжко трудящійся: נפש עָמֵל עמלה לו (משלי, ט"ז, כ"ו) — עמלה למענו, לטובתו. — וימינה לְהַלְמוּת עֲמֵלִים (שופטים, ה', כ"ו) — י"מ: לכלי־מהלומות של העמלים, חרשי־ברזל. וי"מ, שהוא מוסב אל סיסרא, שהוא עיף ויגע או שהוא איש עָמָל ואָון. — ובגמרא: אם אמרו בפת עֲמֵלָה, יאמרו בפת שאינה עֲמֵלָה (ביצה, כ"ב, ע"ב) — פת אפויה מעיסה, שנלושה יפה בשיפות ובעיטות. — ב) עיף ויגע מרוב עבודה, מבלי להשיג מבוקשו, — מיהועליגער, ליידענדער, страдалецъ: למה יתן לְעָמֵל אור (איוב, ג', כ') — והכפל: „וחיים לְמָרֵי נָפֶש". — כָּל־יַד עָמֵל תְּבֹאֶנּוּ (שם, כ', כ"ב) — כל יד המעֻנים והמצוקים תגע בו לקחת את טרפו מידו.

עָמָל, שם, עיקרו: א) עבודה־של־יגיעה — דאס מיהען, דאס ארבייטען: כל־הֶעָמָל שעמלתי (קהלת, ב', כ'), עֲמַל הכסילים תיגענו (שם, יו"ד, ט"ו), וראה טוב בכל־עֲמָלוֹ (שם, ג', י"ג). ומזה: ב) הרכוש, שאדם קונה ביגיעו, — דאס ערארבייטעטע, пріобрѣтенное трудомъ: כי לבי שמח מכל־עֲמָלִי וזה היה חלקי מכל־עֲמָלִי (שם, ב', יו"ד), וַעֲמַל לאמים יירשו (תהלים, ק"ה, מ"ד). — ג) צרה, תְּלָאָה המיגעת את־האדם ומדלדלת כחו — אונהייל, אונגליקק, עלענד, затрудненіе, бѣда, мученіе: ויסתר עָמָל מעיני (איוב, ג', יו"ד), נשני אלהים את כל עֲמָלִי (בראשית, מ"א, נ"א), בַּעֲמַל אנוש אינמו (תהלים, ע"ג, ה') — והכפל: „ועם אדם לא יְנֻגָּעוּ". — ותקצר נפשו בַּעֲמַל ישראל (שופטים, יו"ד, ט"ז), מֵעֲמַל נפשו יראה ישבע (ישעיה, נ"ג, י"א) — כשיסור ממנו עמל־נפשו, כשיהיה נקי וחפשי מעמלו, אזי יראה ישבע טוב. — ראה עניי וַעֲמָלִי (תהלים, כ"ה, י"ח), לראות עָמָל ויגון (ירמיה, כ', י"ח), וגרדף לשם „אָוֶן": כי לא־יצא מעפר אָוֶן ומאדמה לא־יצמח עָמָל (איוב, ה', ו"ו). ומזה: ד) הרעה והצרה, שמפגיע האדם ברעהו, עַוְלָה — אונרעכט, שלעכטיגקייט, злость, несправедливость — וגם במובן זה נרוף עם השם „אָוֶן": לא־הביט אָוֶן ביעקב ולא־ראה עָמָל בישראל (במדבר, כ"ג, כ"א) — והנכון, שהם כנוים לע"ז. — הרה עָמָל וילד אָוֶן (איוב, ט"ו, ל"ה), תחת לשונו עָמָל וָאָוֶן (תהלים, יו"ד, ח'), ורהבם עָמָל וָאָוֶן (שם, צ', יו"ד), יצר עָמָל עלי־חק (שם, צ"ד, כ'). ומזה — ה) דבר, שמתיגעים בו ללא־תועלת, יגיעת־שוא, ובזה הוא גם־כן נרדף לשם „אָוֶן": יחבל־אָוֶן והרה עָמָל וילד שקר (שם, ז', ט"ו), הרו עָמָל והוליד אָוֶן (ישעיה, נ"ט, ד'); מנחמי עָמָל כלכם (איוב, ט"ז, ב').

עָמָל, שע"פ: בן־הֵלֶם ממטה אָשֵׁר (דהי"א, ז', ל"ה).

עֲמִילָן, במשנה: עֲמִילָן של טבחים (פסחים, ג', א') — בָּצֵק, שהטבחים מכסים בו את־הקדרה לשאוב את הזוהמא. י"מ, שמקורו רומית: Amileon, קראַפּטמעהל, — крахмаль, мучной клей — (ועיין בערוך).

עֲמָלֵק, שע"פ: בן־אֱלִיפַז בן־עֵשָׂו מפילגשו תִּמְנָע (בראשית, ל"ו, י"ב). צאצאי בן־שם זה היו לעם ומשפחה גדולה במשפחות בני־שם, כמו שמעיד על־זה הכתוב: רֵאשִׁית גּוֹיִם עֲמָלֵק (במדבר, כ"ד, כ'). משפחות אחדות מבני העם הזה נאחזו ונתישבו בקרב בני־ישראל בתוך בני־אפרים, כנראה מן הכתובים: בְּאֶרֶץ אֶפְרַיִם בְּהַר הָעֲמָלֵקִי (שופטים, י"ב, ט"ו), מִנִּי אֶפְרַיִם שָׁרְשָׁם בַּעֲמָלֵק (שם, ה', י"ד). ואולם הרבה לפני־זה בימי כתיבת התורה כבר נתישבו בני העם הזה בסלע ערב (Arabia petraea) במזרחית־דרומית לפלשתים על גבול אדום עד שור אשר על־פני מצרים (ש"א, ט"ו,

ז') , וזה שנאמר בתורה: שְׂדֵה הָעֲמָלֵקִי (בראשית, י"ד, ז'), הוא על־שם סופו. — עֲמָלֵק היה הגוי הראשון, אשר נפל על בני־ישראל בצאתם ממצרים, ובאכזריות גדולה המית את הנחשלים העיפים בעם מעמל הדרך אחרי עברם את ים־סוף. מן המאורע הזה נחשב עם־עמלק לשונא עם־ישראל מדור לדור—ערבפיינד, наслѣдственный врагъ (מבואר בספר שמות, י"ז, ה' — י"ד; ובספר דברים, כ"ה, י"ז — י"ט). בימי מסעם במדבר, בהגיעם לקצה דרום כנען, הכו העמלקים מכה גדולה בבני־ישראל, והיתה זאת לענש מהש"י על המרותם פי משה (במדבר, י"ד, מ"ה). כן היתה יד העמלקים בישראל בימי גדעון (שופטים, ו"ו, ג'). מטעם הנביא שמואל הכה שָׁאוּל את־עמלק והמית את־אגג מלכו (שמואל א', פרשה ט"ו). אך עוד נשארו שרידי העם הזה אחרי־כן ופשטו על נגב יהודה — על ציקלג (שם, ל'). עוד מאות שנים עד לימי חזקיהו המלך ביהודה היו העמלקים מצירים לעם־יהודה; ואולם בימי חזקיהו הכחידו בני־שמעון אותם כלה וישבו בארצם (דהי"א, ד', מ"ג) — מני אז אבד זכר הגוי הזה. והשם עֲמָלֵק היה לסמל המשטמה והשנאה העזה לבני־ישראל לדורותם; וגם את־הָמָן, צורר־היהודים, ייחסו לעמלק, ממשפחת אגג, כידוע.

עָמַם, פ"י, מקורו ארמית — עמי,

עמם — היות כהה, אפל, חשוך — פֿערדונקעלט זיין, ווערדען, быть, сдѣлаться темнымъ: והנה כֵּהָה הנגע (ויקרא, י"ג, ו"ו) — ת"א: „והא עֲמְיָא מכתשא". ומזה — במקרא, הקל, יוצא, — הָאֳפֵל, הַחְשֵׁךְ -- פֿערדונקעלן, затемнять: ארזים לא־עֲמָמֻהוּ (יחזקאל, ל"א, ח') — לא־האפילוהו; כלומר, אף שהם גבוהים מאד וענפיהם גדולים, לא יכלו לכסותו ולהאפיל עליו. — כל־סתום לא עֲמָמוּךָ (שם, כ"ה, ג') — לא עממו ממך, לא החשיכו ממך. וטעם הרבים הוא ביחוס להש"י ומלאכיו. — ולדעת פירכט, בא הפעל הזה במובן היות גדול, גבוה מן־הזולת, עד שיוכל לכסותו ולהחשיך עליו — איבערראגען — ומזה: „ארזים לא עֲמָמֻהוּ" — לא־גבהו, לא־שגבו ממנו; וכן: „כל סתום לא עֲמָמוּךָ". — ובגמרא: גחלים לוחשות וכו', עוֹמְמוֹת אין מברכין עליהן; איבעיא להו — אוממות (באל"ף) או עוֹמְמוֹת (ברכות, נ"ג, י"ב) — גחלים שהולכות וכבות — פֿערגלימטע קאָהלען, тлѣющій уголь.

הָפְעַל, — היות כהה, חשוך — פֿערדונקעלט ווערדען, потемнѣть, помрачаться: איכה יוּעַם זהב (איכה, ד', א').

ובתרגומים ובגמרא בא הפעל הזה, ע"ד המרובעים, בפיעל, במובן אטימה, סגירה והחשכה — פֿערשליעסען, פֿערדונקעלן, затыкать, закрыть, затемнять: ועיניו הָשַׁע (ישעיה, ו"ו, יו"ד) — תיב"ע: „ועינוהי עַמְיֵם". — שלא יהא בעל רואה וּמְעַמְעֵם (ספרי, במדבר, סימן ז') — מכסה, מחפה עליה, מעלים עיניו, עושה עצמו כאלו אינו־רואה. — ובמובן אחר: בתחלה מסרב ובשניה מְעַמְעֵם ובשלישית רץ ובא (ירושלמי, ברכות, פרק ה') — המפרשים פירשו: מגמגם, כרוצה ואינו־רוצה. — ובגמרא דבבלי נאמר באותו ענין: מהבהב, — ופירש"י: מזמין עצמו, כמו ננער לעמוד. — והנראה, שזה מלשון „גחלים עוממות", שדרך הגחלים, שעומדות להכבות, מתלקחות וכבות כמה פעמים, והאש נראה כמתנודדת וקופצת הנה והנה, שהוא כעין הבהוב; והטעם: ננער לעמוד — וְחוֹשֵׁךְ את־עצמו, כמסתפק. — ומזה, לדעתנו: עִמְעֲמוּ עליה [על פת של עכו"ם] והתירוה (ירושלמי, שבת, פרק א', הלכה ד') — המפרשים פירשו: גמגמו בה. והנראה, שעניני —

כמו „ובשניה מעמעם" (עיין לעיל) — נגערו והתעוררו לעיין בדינה והתירוה. — והרה"ח לעווי מפרש בענין חבור ואספה, (מהוראת עמם א), וטעמו—נאספו, כמו: נמנו עליה (בגמרא בבלית, ע"ז ד"ו, ע"א). ומזה מפרש גם־כן מה שאמרו בירושלמי: מְעַמְעֲמִים על הנראה לעברו, ואין מְעַמְעֲמִים על שלא נראה לקדשו (ר"ה, פרק ג', הלכה א') — מתחברים ונמנים. — וזה שלא כדעת המפרשים, שפירשו בטעם מאוימים על־העדים. — ולדעתנו, גם זה מלשון הבהוב ונעור, — ננערים, מתעוררים לעיין בדין הנראה לעברו. — ומזה בנו גם שֵׁם:

עִמּוּם, עִמְעוּם: מהלכות של עִמּוּם (עִמְעוּם) הוא (ירושלמי, שבת, פרק א', הלכה ד'). ובא גם בבנין שפעל, ע"מ שַׁעְבֵּד מן עבד:

שַׁעֲמֵם, פ"י,—הַאֲפָּלָה, במובן המוסרי, בלבול־הדעת — פערווירען, אין פערווירונג ברינגען, помѣшательство: וַיָּהָם את מחנה מצרים (שמות, י"ד, כ"ד) — תיב"ע: וְשַׁעְמֵם.—ומזה בגמרא: שפחה זו וכו' מְשוּעְמֶמֶת היא (ב"מ, דף פ', ע"א). ובנתפעל: נִשְׁתַּעְמְמוּ כל־הכליות ונטרף לבי (במדבר רבה, יו"ד).

שִׁעֲמוּם, שם, — בלבול־הדעת — גייסטעספערווירונג, умопомѣшательство: הבטלה מביאה לידי שִׁעֲמוּם (כתובות, ה', ה').

עַמּוֹן, שע"פ, — שם אֻמָּה, מצאצאי בֶּן־עַמִּי, שילדה בת־לוט הצעירה לאביה (בראשית, י"ט, ל"ח). ישיבת העם הזה היתה בעֵבר־הירדן מזרחה, בין שני הנחלים ארנון ויבוק המשתפכים אל הירדן, ומצפון לארץ־מואב. והארץ, אשר ישבו בה בני־עמון, נקראה לפנים „אֶרֶץ־רְפָאִים" (דברים, ב', כ'). בני־ישראל הוזהרו, לבל יתגרו בבני־עמון (שם, שם, י"ט), ונצטוו לבלי יבוא עַמּוֹנִי בקהל ה', על־דבר אשר לא־קדמו אותם בלחם ובמים בדרך בצאתם ממצרים (שם, כ"ג, ד' — ה'). בימי השופטים אהוד ויאיר הגלעדי נתחברו בני־עמון ועמלק עם הפלשתים ויעשקו וירוצצו את בני־ישראל (שופטים, ג', י"ג; יו"ד, ז' — ח'). השופט יפתח נלחם בם ויכם מכה גדולה ויכניעם (שם, י"א, ל"ג), גם שאול המלך הכה בם מכה רבה (ש"א, י"א, י"א), וכן גם דוד המלך שלח את אנשי צבאו וישחיתו את בני־עמון (ש"ב, י"א, א'). אך המלך שלמה השלים אתם וגם זנה לבו אחרי נשים עַמּוֹנִיּוֹת ואחרי שקוץ בני־עמון (מ"א, י"א, א' — ה'), ובנו, יורש־כסאו, רחבעם היה בן־עמונית (שם, י"ד, כ"א). גם בימי יהושפט מלך־יהודה התחברו בני־עמון עם בני־מואב להלחם ביהודה ונִגפו במלחמה (דהי"ב, פרשה כ'). הם הצרו ביחוד את ישראל בני־הגלעד שכניהם (עמוס, א', י"ג). בגלות עשרת השבטים, שמעו הגולים „חֶרְפַּת מוֹאָב וְגִדּוּפֵי בְּנֵי עַמּוֹן" (צפניה, ב', ח'). מלכי־יהודה עֻזִּיָּהוּ וְיוֹתָם בנו הכניעו את־העמונים וישימום למס (דהי"ב, כ"ו, ח'; כ"ז, ה'). בימי גלות בבל שלחו העמונים את־ישמעאל בן־נתניה להרוג את הנציב הישראלי גדליהו בן־אחיקם ושרידי בני־יהודה (ירמיה, מ', י"ד; מ"א, א' — יו"ד). ובשוב הגולים מבבל, היו העמונים בקושרים עם יתר השבטים נגד בוני חומת־ירושלים (נחמיה, ד', א'). יותר מאלף שנים התמידה השנאה, ושנות מאות אחרי־כן צררו העמונים את־היהודים בימי החשמונאים („חשמונאים", א', ה' — וי"ו).

עִמָּנוּאֵל, שע"פ: בן־יְשַׁעְיָהוּ הנביא (ישעיה, ז', י"ד).

עָמַס, פ"י, הקל, יוצא, — הרמה, נשיאת־משא — העבען, לאסט טראגען, поднимать, нести: כל עֹמְסֶיהָ

שרוט ישרטו (זכריה, י"ב, ג') — כל הרוצים להרימה ולהזיזה ממקומה. ומזה — הַטְּעֻנַת־משא — בעלאדען, нагружать: וַיַּעֲמֹס איש על חמרו (בראשית, מ"ד, י"ג); ובשׂי"ן שמאלית: וְהַנֹּשְׂאִים בסבל עֹמְשִׂים (נחמיה, ד', י"א) — ושעורו: והנושאים בסבל והעומסים. — ובהשאלה: יום יום יַעֲמָס־לנו (תהלים, ס"ח, כ'). ובבינוני־פעול: הָעֲמֻסִים מני־בטן (ישעיה, מ"ו, ג') — והכפל: „הַנְּשֻׂאִים מני־רחם". — נְשֻׂאֹתֵיכֶם עֲמוּסוֹת (שם, שם, א'). (עיין נשׂא). ובמדרש: עמום — שהוא עָמוּס בלשונו (קהלת רבה, א', א') — כבד־פה.

ההפעיל, בהשאלה, יוצא לשני, — אויפלאדען, налагать, нагружать: הֶעֱמִים עליכם על כבד (מ"א, י"ב, י"א). ובמדרש: וּמַעֲמִים אני לכם כום־ישועות (שמו"ר, כ"ה).

מַעֲמָסָה, ש"נ, — משא כבד — שווערע לאסט, тяжесть: אֶבֶן מַעֲמָסָה (זכריה, י"ב, ג').

עוֹמֶס, בלשון חז"ל, שם, — משׂא לפי כח שׂאת: עתיד הקב"ה ליתן לכל צדיק וצדיק מלא עוֹמְסוֹ (סנהדרין, קי"א).

עָמוֹס, שע"פ, — נביא ה' בימי עֻזִּיָּהוּ מלך־יהודה וירבעם השני מלך־ישראל, שנתים לפני הרעש (עמוס, א', א'), ונִבָּא בימי הנביאים הושע וישעיה. על־פי מעבדו היה נֹקֵד, רֹעה־צאן; ויקחהו ה' מאחרי הצאן להנבא אל עמו ישראל (שם, ז', ט"ו). מהיותו רועה ואיש־שדה, גם מליצותיו בהרבה מקומות לקוחות מחזיונות חיי הרועים ועדריהם (לדוגמא — פרשה ג'); אף הכה בשבט פיו גם את יושבי הערים, שרי ציון ושמרון ונשותיהם, „פָּרוֹת־הַבָּשָׁן". ואף־על־פי שהוא מדבר תוכחה להשאננים בציון והבוטחים בהר שמרון, — נראה, שעיקר נבואתו היתה בישראל. ובדבריו האחרונים יבשר תקומת בית־דוד. ואולי בשביל זה חפץ אמציה כהן בית־אל לגרשו ממלכות ישראל (שם, ז', ט' — יו"ד).

עֲמַסְיָה, שע"פ: בן־זִכְרִי למטה־יהודה, שר־צבא למלך יהושפט (דהי"ב י"ז, ט"ז).

עַמְעָד, שע"פ: עיר בנחלת מטה־אָשֵׁר (יהושע, י"ט, ט"ו).

עֲמַץ, ארמית ובמשנה, — כבוש, דחיקה, סגירה — צודיקקען, прижать — ומתיחס אל סגירת־העינים: אדם לוקה על ראשו, אינו עוֹמֵץ אלא עיניו (ספרי, במדבר, ס' פ"ד). ובבנין פיעל: אין מְעַמְּצִין את־המת בשבת וכו'; וְהַמְעַמֵּץ עם־יציאת־הנפש, הרי זה שופך דמים (שבת, כ"ג, ה'). ויש גורסים אמץ, באל"ף. — והוא, בהפוך אותיות, מן עצם.

עָמַק, פעו"י, הקל, ענינו — היות שקוע בתחתית־האדמה, (הפך גבוה), — טיעף זיין, быть глубокимъ — וכולל גם את־המרחק הישר לארך ולרחב בגבול המקום נגד עין הרואה, — ובא במובן המוסרי: מאד עָמְקוּ מחשבתיך (תהלים, צ"ב, וי"ו) — היות נסתר ונעלם כדבר שהוא נמצא בעֹמק, שאין העין שולטת בו, — והפוכו: „מַה־גָּדְלוּ מעשיך".

ההפעיל, יוצא, — טיעף מאכען: הֶעֱמִיק הרחִב מדרתה (ישעיה, ל', ל"ג). וי"א, שטעמו עומד. ובא בהצטרף אל פעל אחר, ע"ד תאר־הפעל: הֶעֱמִקוּ לָשֶׁבֶת (ירמיה, מ"ט, ח') — ישבו במקום־עמק להסתתר שם. — ובמובן המוסרי: לאשר הֶעֱמִיקוּ סרה (ישעיה, ל"א, וי"ו) — כולל העמק והרחב. — הֶעְמִיקוּ שחתו (הושע, ט', ט') — שחתו הרבה מאד. — ושחטה שטים הֶעְמִיקוּ (שם, ה', ב'). (עיין שחט), הַעְמֵק שְׁאָלָה (ישעיה, ז', י"א) — שאל, שיהיה האות בעמק

הארץ,—והכפל: „או הַגְבֵּהַ לְמָעְלָה"— שיהיה האות בשמים. — הוי הַמַּעֲמִיקִים מה׳ לַסְתִּר עצה (שם, כ"ט, ט"ו) — שעורו: מעמיקים להסתיר עצה מה׳, כלומר, מסתירים עצתם; וכמו שמפרש שם: „והיה בְמַחְשָׁךְ מעשיהם".

עָמֹק, ת׳, — שקוע—טיעף, глубокій: ומראֵה הנגע עָמֹק מעור בשרו (ויקרא, י"ג, ג׳)—למראה עין־הרואה. והוא מראה־לָבָן, שהוא עמוק בדמיון, כמראה חמה עמוקה מן־הצל. ובמשנה: עָמוֹק מכן—טמא, דיהה מכן — טהור (נדה, ב׳, ז׳). — שוחה עֲמֻקָּה פי זרות (משלי, כ"ב, י"ד), כוס אחותך תשתי הָעֲמֻקָּה והרחבה (יחזקאל, כ"ג, ל"ב). וע"ד המליצה: עֲמֻקָּה משאול מה תדע (איוב, י"א, ח׳) — והקודם: „גבהי שמים מה תפעל"—וטעמו: נסתרה, נעלמה.—רחוק מה־שהיה וְעָמֹק עָמֹק מי ימצאנו (קהלת, ז׳, כ"ד); מים עֲמֻקִּים דברי פי איש (משלי, י"ח, ד׳)—מים שנמצאים בעמקי־האדמה. — ובמובן המוסרי: וקרב איש ולב עָמֹק (תהלים, ס"ד, ז׳), מגלה עֲמֻקוֹת מני־חשך (איוב, י"ב, כ"ב) — דברים נמצאים בעמקי־האדמה, נסתרות.

עָמֹק, תאר, כעין הקודם, ולא נמצא כי אם בסמיכות לשם „שָׂפָה": עמים רבים עִמְקֵי שָׂפָה וכבדי לשון, אשר לא תשמע דבריהם (יחזקאל, ג׳, ו׳), עַם עִמְקֵי שָׂפָה משמוע (ישעיה, ל"ג, י"ט)—אנשים, ששפתם עמוקה, כלומר, שאינה מובנת ונשמעת כאילו היא עמוקה בפיהם. — ולדעת החי׳ לעווי, הוא מן עמק בארמית, שיש במשמעו גם הוראת מהופך, מקולקל, משחת.

עֵמֶק,—מקום שקוע, עֹמֶק—טיעפֿע, глубина: יחפרו בָעֵמֶק (איוב, ל"ט, כ"א), בְּעִמְקֵי שאול קראיה (משלי, ט׳, י"ח). והתיחד למקום שקוע ושפל בארץ — טהאל, долина — הפך „הר": בתוך הָעֵמֶק (יהושע, ח׳, י"ג), בָּעֵמֶק שלח ברגליו (שופטים, ה׳, ט"ו), וברבוי: אלהי הרים ה׳ ולא אלהי עֲמָקִים הוא (מ"א, כ׳, כ"ח). וכולל גם כברי־ארץ גדולים במישור—עבנע, равнина — ונבדל בזה מן הנרדפים לו גיא, בקעה, נחל, שהם מיוחדים למקומות שקועים בעֹמק הארץ (עיי"ש): והכנעני יושב בָּעֵמֶק (במדבר, י"ד, כ"ה), כל־בני־קדם נפלים בָּעֵמֶק (שופטים, ז׳, י"ב). והעמקים רְכֵּם שדי־תבואות: אם ישדד עֲמָקִים (איוב, ל"ט, י"ד), וַעֲמָקִים יעטפו־בר (תהלים, ס"ה, י"ד), מה־תתהללי בָּעֲמָקִים זב עִמְקֵךְ (ירמיה, מ"ט, ד׳). ובא: יֹשֶׁבֶת הָעֵמֶק צור הַמִּישֹׁר (שם, כ"א, י"ג) — כנוי מליצי לירושלים, שהיא כוללת שני מקומות שונים בטבעם — עמקים והרים; ונקראת ירושלים עצמה „עֵמֶק", כמו שנקראת: גֵּיא חזיון (ישעיה, כ"ב, א׳), והר־ציון — „צור הַמִּישֹׁר". — ובא השם „עֵמֶק" בסמיכות לשמות אחרים לשמות־עצמים־פרטיים: „עֵמֶק אַיָּלוֹן", „עֵמֶק הָאֵלָה" וכדומה, שיתבארו במקום השם השני. —ובמשנה—בענין „שלש ארצות לבעור": גליל העליון, וגליל התחתון וְהָעֵמֶק וכו׳; וביהודה — ההר, השפלה וְהָעֵמֶק (שביעית, ט׳, ב׳).

עֹמֶק, ש"מ, — טיעפֿע, глубина: שמים לרום וארץ לָעֹמֶק (משלי, כ"ה, ג׳). ובגמרא: עֹמֶק הַדִּין (פסחים, נ"ד, ב׳), הלך לְעוּמְקָהּ של־הלכה (ערובין, ס"ג, ב׳).

מַעֲמָק, שם, — מקום עֹמק—טיעפֿע, глубина — נמצא רק ברבוי: השמה מַעֲמַקֵּי־ים (ישעיה, נ"א, י"ד), וע"ד המליצה: באתי בְמַעֲמַקֵּי־מים (תהלים, ס"ט, ג׳); ובמובן המוסרי: מִמַּעֲמַקִּים קראתיך (שם, ק"ל, א׳).

עָמוֹק, שע"פ: מִעוֹלֵי־הגולה הכהנים

בימי זרבבל (נחמיה, י״ב, ו׳, כ׳).

א) **עָמַר**, פ״י, נמצא שתי פעמים בתורה, בהתפעל, בענין אחד: לא תִתְעַמֵּר בה (דברים, כ״א, י״ד), וְהִתְעַמֶּר־בּוֹ ומכרו (שם, כ״ד, ז׳)— ובפירושו דעות חלוקות; א״ת: „לא תִתַּגַּר״, (וכן הוא בתיב״ע ובשמרוני), והכוונה—לא תעשה בה סחורה— האנדלען דאמיט, געשעפט מאכען, торговать — ובספרי, על פסוק „והתעמר־בו״: מגיד, שאינו חייב, עד שיכניסנו לרשותו; רבי יהודה אומר: עד שיכניסנו לרשותו וישתמש־בו, שנאמר „והתעמר־בו ומכרו״.— וכן הוא במשנה (סנהדרין, י״א, א׳), ושני הפירושים האלו יש להם יסוד בהוראת השרש עמר בלשון סורית, שיש במשמעו: א) דירה — וואהנען, זיך אויפהאלטען, пребывать: והיא בהיכלי מלך (משלי, ל׳, כ״ח) — תרגומו: וְעַמְרָא בביתא דמלכא. ב) עבודה—ארבייטען, работать: תמן צווחין לפעלא טבא— עֲמִירָא (ירושלמי, שבת, פרק ט׳, הלכה א׳)· ופירושו של רבי יהודה מתישב יותר אל־המקרא, וכן פירש רש״י, בשם רבינו משה הדרשן, בלשון פרסי: עבדות ושמוש — עימראה.— ויש להוסיף ע״ז דעת פירסט, שענינו — כבישה — ניעדערדריקקען, угнетать — שכן בא במשמע הפעל הזה בלשון ארמית: וְכִבְשֻׁהָ (בראשית, א׳, כ״ח) — בתרגום השמרוני: ועמרו. ויהיה טעם התעמר—כבישה ולחיצה לענות נפש — מיססהאנדלען, оскорблять, надругаться, мучить.

עֹמֶר, ש״ז: א) כריכת־שבלים, אֲלֻמָּה — אהרענבינדעל, גארבע, снопъ: ושכחת עֹמֶר בשדה (דברים, כ״ד, י״ט), גם בין הָעֳמָרִים (רות, ב׳, ט״ו)·— ב) שם מִדָּה לתבואה: עֹמֶר לגלגלת (שמות, ט״ז, ט״ז), וְהָעֹמֶר עֲשִׂרִית הָאֵיפָה (שם, שם, ל״ו)· ולא רחוק לשער, כי המדה ההיא היתה משוערת לפי כמות הבר היוצא מדישת עמר־שבלים,— והבאתם את עֹמֶר ראשית קצירכם (ויקרא, כ״ג, יו״ד)— לפי הקבלה, ענינו — שם המדה; ולפי פשוטו נראה, שענינו—אֲלֻמָּה—גארבע, снопъ— ולצאת ידי פירוש המקובל, אפשר לאמר, ששעור שלש סאים שבלים יוצא עמר של גרוסות. (עיין במשנה, מנחות, וי״ו, א׳).

עָמִיר, ש״ז,—אספת־עמרים— גארבענהויפען, пучка колосьевъ: המלאה לה עָמִיר (עמוס, ב׳, י״ג), כֶּעָמִיר גרנה (מיכה, ד׳, י״ב), וּכְעָמִיר מאחרי הקוצר (ירמיה, ט׳, כ״א).

ב) **עָמֵר**, פ״י, נמצא פ״א במקרא, בפיעל,—כריכת עמרים— גארבען בינדען: וחצנו מְעַמֵּר (תהלים, קכ״ט, ז׳)· ובמשנה: והקוצר וְהַמְעַמֵּר (שבת, ז׳, ב׳).

עִמּוּר, במשנה, שה״פ — דאס צוזאממענבינדען צו גארבען, связать колосья въ снопы: בשעת הָעִמּוּר (פאה, ד׳, א׳)· ובגמרא: אין עִמּוּר אלא בגדולי־קרקע (שבת, דף ע״ג, ע״ב).

עֲמִירָא, ארמית, שם,— עֵשֶׂב, קַשׁ, שבלת — סטאפעל, אהרע: גלה חָצִיר (משלי, כ״ז, כ״ה) — תרגומו: „שבח עֲמִירָא״. ומזה במשנה: עָמִיר כמלא פי טלה (שבת, ז׳, ד׳), הנח תבואה בקשיה, תלתן בַּעֲמִירָא (ספרא, קדושים, פרשה א׳, קאפ׳ ג׳).

עֲמַר, ארמית,—צֶמֶר—וואללע, шерсть— בחלוף צד״י לעי״ן: כַּעֲמַר נקא (דניאל, ז׳, ט״ו).

עֲמֹרָה, שע״פ: עיר בעמק השִׂדִּים אשר בככר־הירדן, ועם סדום ובנותיה נשקעה בים־המלח (בראשית, יו״ד, י״ט; י״ט, כ״ד).

עָמְרִי, שע״פ: א) מלך־ישראל, אשר בנה את העיר שֹׁמְרוֹן, ותהי העיר הזאת מני־אז לעיר־המלוכה בישראל, כירושלים ביהודה. הוא עשה הרע

בעיני ה׳ וילך בכל־דרך ירבעם בן־נבט (מ״א, ט״ז) — והנביא מִיכָה, אשר חי בדור מאוחר, אומר בהוכיחו את ישראל: וְיִשְׁתַּמֵּר חֻקּוֹת עָמְרִי (מיכה, ו״ו, ט״ז). — ב) בן־בֶּכֶר (דהי״א, ז׳, ח׳). — ג) בן־מִיכָאֵל, שר הצבא למטה־יששכר בימי דוד המלך (שם, כ״ז, י״ח). — ד) בן־אִמְרִי, מצאצאיו של יהודה (שם, ט׳, ד׳).

עַמְרָם, שע״פ: א) הבן הבכור לִקְהָת בן־לֵוִי, אשר לקח לו לאשה את־יוֹכֶבֶד בת־לוי דודתו לו לאשה, ותלד לו את־אַהֲרֹן ואת־מֹשֶׁה ואת מִרְיָם (שמות, ב׳, א׳; ו״ו, כ׳; במדבר, כ״ו, נ״ט), ושני חיי עַמְרָם שבע ושלשים ומאת שנה (שמות, ו״ו, כ׳). — ב) בן־בָּנִי, מעולי־הגולה בימי עזרא, אשר נשאו להם נשים נכריות (עזרא, יו״ד, ל״ד).

עמש, עיין עמס.

עֲמָשָׂא, שע״פ: א) בן־יֶתֶר הישמעאלי (דהי״א, ב׳, י״ז) — והוא הוא בן־יִתְרָא הישראלי, אשר אבשלום הפקיד אותו לשר־צבאו, ואחרי אשר נגף חיל אבשלום לפני יואב — שמהו דוד המלך לשר־צבאו (ש״ב, י״ז, כ״ה; י״ט, י״ד; כ׳, ד׳). — ב) בן־חַדְלָי, מראשי בני־אפרים (דהי״ב, כ״ח, י״ב).

עֲמָשַׂי, שע״פ: א) ראש השלישים לשאול והוא עבר עם בני יהודה ובנימן למצד אל דוד בברחו מפני שאול (דהי״א, י״ב, י״ט). [ועיין ת׳ בבלי, גיטין, ס״ב, ע״א] — ב) בן־אֶלְקָנָה מבני־לֵוִי (דהי״א, ו״ו, יו״ד). — ג) אחד מן־הכהנים, שאותם מִנָּה דוד המלך להיות מחצצרים בחצוצרות לפני ארון־אלהים (דהי״א, ט״ו, כ״ד). — ד) אבי מַחַת מן־הלוים הקהתים, אשר בהם בחר חזקיהו המלך להשיב עבודת־אלהים לבית־המקדש אחרי מות אביו אחז (דהי״ב, כ״ט, י״ב).

עֲמַשְׁסַי, שע״פ: בן־עֲזַרְאֵל, מראשי־אבות־הכהנים, אשר התישבו בירושלים על־פי נחמיה בן־חכליה (נחמיה, י״א, י״ג) — והוא שם מורכב משתי נוסחאות: עֲמָשַׂי—עֲמְסַי.

עָנַב, ארמית עֲנַב, פ״י, — קפול וכריכה, רכיסה וקשירה קלה: וְיִרְכְּסוּ את־החשן (שמות, כ״ח, כ״ח) — ת״י (בנוסחאות מדויקות): וִיעַנְבוּן — דורך איינע שלייפע צו שנירען, затягивать, снуровать петлею — ומזה בגמרא, בקל: לא יהא קושרו, אלא עוֹנְבוֹ (שבת, קי״ג, ע״ב), משלשל מלמעלה ועוֹנֵב מלמטה (תוספתא, ערובין, ח׳, י״ב), ובבינוני־פעול: קשורים עֲנוּבִים (מכילתא, יתרו, פרשה ג׳). ובהפעיל: ובלבד שלא יַעֲנִיבֶנּוּ (גמרא, שבת, קי״ג, ע״ב). ומזה — במקרא:

עֵנָב, שם, — גרגיר־הגפן — טרויבע, гроздъ: ודם־עֵנָב (דברים, ל״ב, י״ד) — וזה ע״ש שגרגירי־הגפן הם מְקֻפָּלים וכרוכים זה בזה. — וברבוי: הבשילו אשכלתיה עֲנָבִים (בראשית, מ׳, יו״ד), וכל משרת עֲנָבִים לא ישתה וַעֲנָבִים לחים ויבשים לא יאכל (במדבר, ו״ו, ג׳), ובסמיכות: ואת־עִנְּבֵי נזירך (ויקרא, כ״ה, ה׳). ובלשון־חכמים — כולל גם הבדים והאשכולות: לעולם ימכור אדם מה־שיש־לו וישא בת־תלמיד־חכם וישיא בתו לת״ח, משל לְעִנְּבֵי הגפן בְּעִנְּבֵי הגפן — דבר נאה ומתקבל (פסחים, מ״ט, ע״א). והושאל גם לגרגיר ההדם — בעערע, ягода: או שהיו עֲנָבָיו מרובין מעליו (סוכה, פרק ג׳, מ״ב). ועל־משקל־נקבה:

2) **עֲנָבָה**, ש״נ, — אשכול־ענבים: אין לך כל עֲנָבָה וַעֲנָבָה, שאין בה שלשים גרבי־יין (כתובות, קי״א, ב׳). ובא בהשאלה לגרגירי־התבואה בכלל — קערן: הכל לפי רוב הָעֲנָבָה (פאה, א׳, ב׳), עֲנָבָה של שעורים (שם, ו״ו, ז׳) — ובירושלמי גרסינן ענוה. (עיין ענה).

עֲנִיבָה, ש״נ, — שלייפע, петлица:

עֲנִיבָה קשירה מעליתא היא (סוכה, ל"ג, ע"ב).

עִינָב, שם, — מין חלי-העינים, והוא כעין גרגיר קטן לבן, שמתהוה בעין: חלזון נחש וְעִינָב (בכורות, ו"ו, ב'). ובגמרא: ההיא עינבתא פרונקא דמיתותא (ע"ז, כ"ח, ע"ב). וברבא"ם: שנקב המחיצה הָעִינָבִית (מו"נ, ג', כ"ה).

עֲנָב, שע"פ: עיר בהר יהודה (יהושע, י"א, כ"א).

עָנוּב, שע"פ: בן-קוץ, מצאצאיו של יהודה (דהי"א, ד', ח').

עִנְבָּל, במשנה, שם, — קנה-של-מתכת, שראשו עגול ועב, כעין ענב, שעשוי לקשקש בתוך הזוג,— שלענל, язык колокольчика: וְהָעִנְבָּל והצנורא (כלים י"ד, ד'), הזוג וְהָעִנְבָּל (פרה, י"ב, ח').

עָנֹג, פ"י,—הרגל עצמו בהנאות ובתפנוקים — איפפיג זיין, פערגניגט לעבען, роскошничать, лелѣять себя — במקרא נמצא רק בבינוני-פועל: הנוה וְהַמְּעֻנָּגָה (ירמיה, ו"ו, ב'), ובדחז"ל — בפיעל: ולא שֶׁיְעַנֵּג את-עצמו בתפנוקים (תוספתא, תענית, ב', י"ב), כל-הַמְעַנֵּג את-השבת (שבת, קי"ח, ע"א). וברבא"ם: והצום מן הַמְעֻנָּג יותר חשוב („אמונות ודעות", ה').

ההתפעל, מן הפיעל, — איפפיג, פערצערטעלט זיין, быть изнѣжену, наслаждаться: מֵהִתְעַנֵּג ומרך (דברים, כ"ח, נ"ו), וְתִתְעַנַּג בדשן נפשכם (ישעיה, נ"ה, ב'). ובמובן המוסרי: וְהִתְעַנְּגוּ על-רב שלום (תהלים, ל"ז, י"א) — קבל נחת והיות שמח — זיך פרייען, наслаждаться, веселиться. וְהִתְעַנַּג על-ה' (שם, שם, ד'), כי-אז על-שדי תִּתְעַנָּג (איוב, כ"ב, כ"ו) — כמו: שִׂמְחוּ צדיקים בה' (תהלים, צ"ז, י"ב). וביחס „שֶׁ-מִּן": וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כבודה (ישעיה, ס"ו, י"א). ובא: על-מי תִּתְעַנָּגוּ (שם, נ"ז, ד') — שמחה של-בטחון.

עָנֹג, תאר, — רגיל בתענוגים רך—איפפיג, צארטליך, ווייכליך. нѣжный, изнѣженный: הרך בך וְהֶעָנֹג מאד (דברים, כ"ח, נ"ד), הרכה בך וְהָעֲנֻגָּה (שם, שם, נ"ו), רכה וַעֲנֻגָּה (ישעיה, מ"ז, א').

עֹנֶג, שם, — הנאה ותפנוק — וואננע, פערגניגען, наслажденіе, удовольствіе: וקראת לשבת עֹנֶג (שם, נ"ח, י"ג) — שעורו: יום-ענג. —ותנים בְּהֵיכְלֵי עֹנֶג (שם, י"ג, כ"ב)—היכלי הגדולים, שמתענגים שם

תַּעֲנוּג, שם, — כעין הקודם, — וואהל-לעבען, פערגניגען, роскошь, удовольствіе: לא-נאוה לכסיל תַּעֲנוּג (משלי, י"ט, י"ד)—אין מהראוי, שיזמינו לו תענוג.— וברבוי: אהבה בַּתַּעֲנוּגִים (שה"ש, ז', ז') — כנוי מליצי — שהיא כֻּלָּה אהבה מקושטת בתענוגים. — בְּנֵי תַּעֲנוּגָיִךְ (מיכה, א', ט"ז) — בנים, שאַת שמחה ומתענגת עליהם. — מִבֵּית תַּעֲנֻגֶיהָ (שם, ב', ט') — מביתה, ששם היתה שבעה תענוגים, — כמו: בהיכלי עֹנֶג (ישעיה, י"ג, כ"ב). וברבוי-נקבות: וְתַעֲנֻגוֹת בני האדם (קהלת, ב', ח').

עָנַד, פ"י, בקל, — קשור-של-קשוטים — בינדען, שלינגען, обвязывать: עָנְדֵם על-גרגרתיך (משלי, ו"ו, כ"א), אֶעֶנְדֶנּוּ עטרות לי (איוב, ל"א, ל"ו). (עיין עדן).

א) **עָנָה**, (ובארמית: עֲנִי, עֲנָא), הקל, עיקרו, כפי הנראה: א) הרמת קול בדבור להודעת ענין—לויט אנשטימ-מען, раздать громкій голосъ: וְעָנִיתָ ואמרת (דברים, כ"ו, ה'), וְעָנוּ הלוים ואמרו (שם, כ"ז, י"ד), וַיַּעַן איוב ויאמר (איוב, ג', ב'), עלי באר עֱנוּ לה (במדבר, כ"א, י"ז). והרמת קול בשיר: הלא לזה יַעֲנוּ במחלות (ש"א, כ"ז, י"ב), עֱנוּ לה' בתודה (תהלים,

קט״ז, ז׳) — והכפל: „זַמְּרוּ לאלהינו בכנור״. — ולקריאה־של־שמחה: הֵידָד כדֹרכים יַעֲנֶה (ירמיה, כ״ה, ל׳), ובמקור: אין קול עֲנוֹת גְּבוּרָה ואין קול עֲנוֹת חֲלוּשָׁה (שמות, ל״ב, י״ח) — קול שמחת מנַצחים, קול צעקת מנֻצחים. — וְעָנוּ עליך הידד (ירמיה, נ״א, י״ד). ובא גם לצעקת בעלי־חיים: וְעָנָה איים באלמנותיו (ישעיה, י״ג, כ״ב) — היילען. — זְמִיר עָרִיצִים יַעֲנֶה (שם, כ״ה, ה׳) — הזמיר של העריצים ישא קולו. — וְעָנְתָה שמה כימי נעוריה (הושע, ב׳, י״ז), (ועיין ענה ג), עֲנִיָּה ענתות (ישעיה, י׳, ל׳) — לד״ק, הוא כמו: עֹנִיָּה, — ע״מ עֹטְיָה, — צועקת בקול גדול; ועו״ד שדרשו חז״ל על „לחם עֹנִי״: שֶׁעוֹנִים עליו דברים הרבה (פסחים, קט״ז, ע״ב). — ב) עֲנִיַּת דברים בתשובה על־שאלה — אַנטוואָרטען, בע־אַנטוואָרטען, отвѣчать, возражать: עָנָה דודי ואמר לי (שה״ש, ב׳, יו״ד), וַיַּעַן בעז ויאמר לה (רות, ב׳, י״א). ומושך את יחס הפעול כן בבחינת הגוף, שאליו פונים בתשובה, וכן בבחינת נשוא־התשובה: ומה־עָנָה אֹתוֹ בלעם (מיכה, ו׳, ה׳), ולא־עָנוּ העם אֹתוֹ דָּבָר (מ״א, י״ח, כ״א), וַעֲנִיתֶם ודברת אליהם דברים טובים (שם, י״ב, ז׳), ההכם יַעֲנֶה דעת רוח (איוב, ט״ו, ב׳), ועשיר יַעֲנֶה עזות (משלי, י״ח, כ״ג), אַל־תַּעַן כסיל כְּאִוַּלְתּוֹ, פן־תשוה־לו גם־אתה (משלי, כ״ו, ד׳) — אַל־תענה את־הכסיל בטעם אולתו, שיהיה הנשמע מדבריך שאתה לוקח דברים עמו. — עֲנֵה כסיל כאולתו, פן־יהיה חכם בעיניו (שם, שם, ה׳) — ענהו קשות ובטל דבריו, שלא יהיה חכם בעיניו אם לא תענהו כלל. — קראתי ואין עוֹנֶה (ישעיה, נ׳, ב׳), עֵר וְעֹנֶה (מלאכי, ב׳, י״ב), (עיין עור), קרא־נא היש עוֹנֶךָּ (איוב, ה׳, א׳). ועו״ד המליצה: כי־אבן מקיר תזעק וכפיס מעץ יַעֲנֶנָּה (חבקוק, ב׳, י״א). ומזה: ג) תשובה בקבלת דברי הקורא והמבקש להעתר לו כבקשתו — אַנטוואָרטען, ערהאָרען, откликаться, услышать: עָנָנִי במרחב יה (תהלים, קי״ח, ה׳), תקרא וה׳ יַעֲנֶה (ישעיה, נ״ח, ט׳), טרם יקראו ואני אֶעֱנֶה (שם, ס״ה, כ״ד). ובענין טענות ומשא־ומתן בדברים: עוֹנֶה אֲמָרָיו מכם (איוב, ל״ב, י״ב), אַעֲנֶה אף־אני חלקי (שם, שם, י״ז), מוכיח אלוה יַעֲנֶנָּה (שם, מ׳, ב׳), כל־דבריו לא יַעֲנֶה (שם, ל״ג, י״ג). ורוח מבינתי יַעֲנֵנִי (שם, כ׳, ג׳) — ערקלאָרען, איבערצייגען, объяснять, убѣждать — ומזה: ולא תַעֲנֶה על־רִב (שמות, כ״ג, ב׳) — וי״מ בענין תשובה של־הסכמה — איינשטימען. ועו״ד המליצה: והיה ביום ההוא אֶעֱנֶה, נאם־ה׳, אֶעֱנֶה את־השמים, והם יַעֲנוּ את־הארץ; והארץ תַּעֲנֶה את־הדגן וגו׳, והם יַעֲנוּ את־יזרעאל (הושע, ב׳, כ״ג — כ״ד), ובמובן זה נאמר בדרך־מליצה: והכסף יַעֲנֶה את־הכל (קהלת, יו״ד, י״ט) — יענה מענה על־כל־השאלות, ימלא כל־הבקשות — געוואָהרען, угождать — ובמובן זה יתפרש: אלהים יַעֲנֶה את שלום פרעה (בראשית, מ״א, ט״ז). ומזה — בבחינת אֹפן־התשובה: נוראות בצדק תַּעֲנֵנוּ (תהלים, ס״ה, ו״ו), אֶעֱנְךָ בסתר רעם (שם, פ״א, ח׳), והאלהים יַעֲנֶנּוּ בקול (שמות, י״ט, י״ט), אשר יַעֲנֶה באש (מ״א, י״ח, כ״ד). — ד) העדאת עדות, שזו כתשובה על־שאלת השופט, — צייגניסס אַבלעגען, свидѣтельствовать — ומושך יחס הבי״ת ביחס אל־הגוף, שמעידים עליו: שקר עָנָה באחיו (דברים, י״ט, י״ח), לַעֲנוֹת בו סרה (שם, שם, ט״ז); ובהשאלה: וְעָנְתָה בי צדקתי (בראשית, ל׳, ל״ג), וחטאותינו עָנְתָה בנו (ישעיה, נ״ט, י״ב), וה׳ עָנָה בִי וְשַׁדַּי הֵרַע־לִי (רות, א׳, כ״א) — תחלה העיד עלי, שהרשעתי, ואח״כ נפרע ממני. — כחשי בפני יַעֲנֶה (איוב, ט״ז, ח׳). ובא: ה) בהודעה

דבר ה' בנבואה: וה' עָנָהוּ (שם, ט', י"ז); ולדעת י"מ, מזה: אלהים יַעֲנֶה את שלום פרעה (בראשית, מ"א, ט"ז).

הנפעל, מן־הקל: א) קבלת מענה — בעאַנטוואָרטעט, ווידערלעגט ווערדען: הרב דברים לא יֵעָנֶה (איוב, י"א, ב'). — ב) קבלת מענה בהֵעתר לבקשתו—ערהאָרט ווערדען, быть услышану: אצעק חמס ולא אֵעָנֶה (שם, י"ט, ז'), גם הוא יקרא ולא יֵעָנֶה (משלי, כ"א, י"ג). ובא במובן הקל — אַנטוואָר־טען, отвѣчать: אני ה' נַעֲנֵיתִי לו (יחזקאל, י"ד, ד') — וטעמו: נרציתי לענותו, אף שאינו כדאי. — אני ה' נַעֲנֶה לו בי (שם, שם, ז'); ובלשון הז"ל במובן הקל: נַעֲנָה רבי טרפון ואמר; נַעֲנָה רבי יוסי הגלילי (גיטין, דף פ"ג, ע"א).

הפיעל, מן־הקל בהוראתו הראשונה, — השמעת קול־שיר במקהלות — אַנשטימען, וועקסעלזינ־גען, воспѣть: כרם חמר עַנּוּ־לָה (ישעיה, כ"ז, ב'), אין קול ענות גבורה וכו' קול עַנּוֹת אנכי שומע (שמות, ל"ב, י"ח) — אין קול ענות גבורה וכו', כי אם קול־שיר במקהלות. — ומזה: על־מחלת לְעַנּוֹת (תהלים, פ"ח, א'). ובמשנה: לא מְעַנּוֹת ולא מטפחות; איזהו עִנּוּי? שֶׁכֻּלָּן עונות כאחת (מו"ק, ג', ט').

ההפעיל, פ"א במקרא: כי האלהים מַעֲנֶה בשמחת לבו (קהלת, ה', י"ט) — הרמבמ"ן פירשו מענין הסכמה: האלהים רוצה בשמחתו ומסכים עליה, — איינשטימען, געוואָהרען, соглашаться, предоставлять — ויתכן, שענינו: מְכַוֵּן ומשער ועורך את־שמחתו — בערייטען, אָרדנען. (ועיין מענה).

עֱנוּת, שם, — צעקה, בקשה — געשריי, קלאַגע, ביטטע, вопль, мольба: לא בזה ולא שקץ עֱנוּת עני (תהלים, כ"ב, ה'). (ועיין ענה ב).

מַעֲנֶה, ש"ז: א) הצעת דברים בסדר נכון — פּאָרטראַג: ומה' מַעֲנֵה לשון (משלי, ט"ז, א'), שמחה לאיש בְּמַעֲנֵה־פיו (שם, ט"ו, כ"ג), מַעֲנֶה־רך ישיב חמה (שם, שם, א'). ומזה: ב) תשובה והוכחה — אַנטוואָרט, ווידערלעגונג, отвѣтъ, возраженіе: וְלֹא־מָצְאוּ מַעֲנֶה (איוב, ל"ב, ג'); כי־יָבִין וְאֵין מַעֲנֶה (משלי, כ"ט, י"ט) — יבין את־הדברים, שמיסרים אותו, ואינו מקבל מוסר, — געוואָהרונג, געפאָלגונג. — ולדעת רש"י, מזה: האלהים מַעֲנֶה בשמחת לבו (קהלת, ה', י"ט) — והשעור: כי מאת־האלהים באלו המענה לשמחת לבו. — ובכנוי: כל פעל ה' לַמַּעֲנֵהוּ (משלי, ט"ז, ד') — (ונבדל ממלת־הטעם „מַעַן", שראויה להנקד לְמַעֲנֵהוּ) — לחפץ המבוקש, לענות לשאלת מציאות הפעל — צוועק, [illegible], — цѣль, намѣреніе — ואין דבר במקרה: „וגם־רשע ליום רעה". (ועיין מען). ורבינו יהודה הלוי אמר: כי כל אשר פעל ליש ולְמַעֲנֶה (דיואן, ל"א) — עיין מה שהעיר הרשד"ל. והנראה, שכונתו: למציאות הפעל בפני־עצמו ולתכלית מבוקש אחר.

עִנּוּי, במשנה, שה"פ, — צעקות אנשים הרבה: איזהו עִנּוּי? שֶׁכֻּלָּן עונות כאחת (מו"ק, ג', ט').

עֲנָה, שע"פ: א) בן־שֵׂעִיר הַחֹרִי ואחד מאלופיו (בראשית, ל"ו, כ', כ"ט). — ב) בן־צִבְעוֹן, אשר מצא את־הַיֵּמִם במדבר (שם, שם, כ"ד).

עֲנָיָה, שע"פ: מראשי־העם, אשר חתמו על־האמנה בימי עזרא (נחמיה, ח', ד'; יו"ד, כ"ג).

ב) עָנָה, ובארמית עֲנָה, הקל, עיקרו עומד: א) היות שפל, נכנע — ניעדריג, געזענקט זיין, быть унижену, удручену: וְעָנָה גאון־ישראל בְּפָנָיו (הושע, ה', ה') — כתרגומו: וְיִמְאַךְ, — וטעם „בפניו" — לעיניו. — טרם

אֶעֱנֶה אני שוגג (תהלים, קי"ט, ס"ז), אני עֲנֵיתִי מאד (שם, קט"ז, יו"ד), ומהמונם לא יַעֲנֶה (ישעיה, ל"א, ד׳) — פערצאָגט, ענטמוטהיגט זיין, — והקודם: „מקולם לא יֵחָת״. יַעֲנוּ כי אין רֹעֶה (זכריה, יו"ד, ב׳) — יהיו עניים ושפלים. — ובמובן יוצא — דעמיטהיגען, ערניעדריגען, усмирять, покорять: ומחטאתם ישובון כי תַעֲנֵם (מ"א, ח׳, ל"ה). ולדעת י"מ, מזה: זמיר עריצים יַעֲנֶה (ישעיה, כ"ה, ח׳) — יכניע גאון חזק עריצים. (עיין זמיר). ובא: ב) בעסק קשה, שמיגע ומתיש כח, ע"ד הפעל עמל, שכולל שתי ההוראות האלה, — זיך פלאַגען, זיך אַבמיהען, утруждать себя, мучиться: וְעִנְיַן רע נתן אלהים לבני האדם לַעֲנוֹת בו (קהלת, א׳, י"ג). (עיין ענין).

הנפעל, כעין הקל, — היות שפל, נכנע מכבד צרה, — געפלאַגט, גיעדערגעדריקט ווערדען, быть сокрушенъ: נַעֲנֵיתִי עד־מאד (תהלים, קי"ט, ק"ז); מאנת לֵעָנֹת מפני (שמות, יו"ד, ג׳) — זיך דעמיטהיגען, покориться. נגש והוא נַעֲנֶה (ישעיה, נ"ג, ז׳), ונפש נַעֲנָה תשביע (שם, נ"ח, יו"ד). ובגמרא: נַעֲנֵיתִי לך מחול לי (ברכות, כ"ח, ע"א), נַעֲנֵיתִי לכם עצמות בית־שמאי (חגיגה, כ"ג, ע"ב). ובמובן התרושש, — אָרם ווערדען, обѣднѣть: מי שיש לו אויב יֵעָנִי או יעשיר (מעילה, י"ז, א׳), אמר ליענו ואיענו (תענית, כ"ג, ב׳). ובהפעיל: „וחזרו וְהֶעֱנוּ״.

הפיעל, — לחיצה, דחיקה — בעדריקען, ועם־זה — הכרעה והדאבה — דעמיטהיגען, בעטריבען, притѣснять, покорять, огорчать, мучить: ועבדום וְעִנּוּ אֹתם (בראשית, ט"ו. י"ג), עִנָּה בדרך כחי (תהלים, ק"ב, כ"ד), שמחנו כימות עִנִּיתָנוּ (שם, צ׳, ט"ו), אלמנה ויתום לא תְעַנּוּן (שמות. כ"ב, כ"א), עִנֵּיתִי בצום נפשי (תהלים, ל"ה, י"ג), תְּעַנּוּ את־נפשתיכם (ויקרא, ט"ז, כ"ט) — ובאה הקבלה, שכולל כל מיני ענוי־נפש, מניעת אכילה ושתיה, וכדומה. וכן: לְעַנֹּת נפש (במדבר, ל"ד, י"ד), וַיְעַנְּךָ וירעבך (דברים, ח׳, ג׳). ובא ביחוד למשכב עם־אשה שלא לרצונה או שלא כדת: תחת אשר עִנָּתָהּ (שם, כ"א, י"ד), אשר־עִנָּה את־אשת רעהו (שם, כ"ב, כ"ד) — נאָטהציכטיגען, изнасиловать. וישכב אתה וַיְעַנֶּהָ (בראשית, ל"ד, ב׳). והמקור: למען עַנֹּתְךָ (דברים, ח׳, ב׳), למען עַנֹּתוֹ בסבלתם (שמות, א׳, י"א), בני מְעַנַּיִךְ (ישעיה, ס׳, י"ד), את־כל־מְעַנַּיִךְ (צפניה, ג׳, י"ט). ובמובן הטבעי — קשירה וחזקה לדחוק הבשר: עִנּוּ בכבל רגלו (תהלים, ק"ה, י"ח); ומזה — דחיקת נאד להריקו: וכל־משבריך עִנִּיתָ (שם, פ"ח, ח׳) — אומדריקקען. — ובמשנה: אין מְעַנִּין דינו של זה (סנהדרין, י"א, ד׳) — אין מניחין את־הדין לאחר־זמן, שזה כמו שהוא כובשו ולוחצו.

הפועל, מן הפיעל, — געדריקקט, געפלאַגט זיין, испытывать горе, мученіе: טוב לי כי עֻנֵּיתִי (תהלים, קי"ט, ע"א), אשר לא־תְעֻנֶּה (ויקרא, כ"ג, כ"ט), מֻכֵּה אלהים וּמְעֻנֶּה (ישעיה, נ"ג, ד׳), את כל עֻנּוֹתוֹ (תהלים, קל"ב, א׳). ובגמרא: שלא יכנוס לשבת כשהוא מְעֻנֶּה (עירובין, מ"א, ע"א).

ההתפעל, — קבלת ענוים וצרה — ליידען, страдать: וְהִתְעַנִּי תחת ידיה (בראשית, ט"ז, ט׳), וכי הִתְעַנִּיתָ בכל אשר הִתְעַנָּה אבי (מ"א, ב׳, כ"ו). ובענין הכנעה של תשובה בצום — זיך קאַסטייען, поститься: לְהִתְעַנּוֹת לפני אלהינו (עזרא, ח׳, כ"א).

עָנִי, שם, — סובל לחץ וצרה — געדריקקט, בעדראַנגט, угнетенный, согбенный: כי יחיד וְעָנִי אני (תהלים, כ"ה, ט"ז), תפלה לְעָנִי כי־יעטף (שם, ק"ב, א׳), יחלץ עָנִי

בעניו (איוב, ל״ו, ט״ו), שמעי נא זאת עֲנִיָּה (ישעיה, נ״א, כ״א), עֲנִיָּה סערה (שם, נ״ד, י״א). ועל־הרוב ענינו — מי שנושא חרפת־רעב או מחסור — אָרם, בעדירפטיג, бѣдный, — נצרך — нуждающійся — ונרדף עם שאר השמות הדומים לו בענינם: ואם איש עָני הוא (דברים, כ״ד, י״ב), שכיר עָני ואביון (שם, שם, י״ד), רגלי עָני, פעמי דלים (ישעיה, כ״ו, ו״ו), עָני ורש הצדיקו (תהלים, פ״ב, ג׳), משד עֲנִיִּים, מאנקת אביונים (שם, י״ב, ו״ו). וכדרך השמות הנרדפים לו, יכלול גם מושג הישר והתמימות — עהרליך, אונשולדיג, בעשיידען, честный, невинный, скромный: כי אתה עם־עָני תושיע (שם, י״ח, כ״ח), אל־עָני ונכה־רוח (ישעיה, ס״ו, ב׳), וצעקת עֲנִיִּים ישמע (איוב, ל״ד, כ״ח), וביחס: עֲנִיֵּי עמי (ישעיה, יו״ד, ב׳). וברבוי נמצא כמה פעמים עניים — בכתיב; והקרי: עֲנָוִים. (עיין עָנָו). ובגמרא: עֲנִיֶּיךָ וַעֲנִיֵּי עירך — עֲנִיֶּיךָ קודמין (ב״מ, ע״א, ע״א). ובהשאלה: אין עָני אלא בדֵעה (נדרים, מ״א, י״א).

עֳנִי, וההפסק: **עֹנִי**, ש״מ, — **לחץ, דחק, יסורים, דלות**, — בעדריקונג, ליידען, עלענד, ארמוטה, гнеть, страданіе, нужда, бѣдствіе: ראיתי את עֳנִי עמי (שמות, ג׳, ז׳), אני הגבר ראה עֳנִי (איכה, ג׳, א׳), אעלה אתכם מֵעֳנִי מצרים (שמות, ג׳, י״ז), יאחזוני ימי־עֹנִי (איוב, ל׳, ט״ז), את־עָנְיִי ואת־יגיע כפי (בראשית, ל״א, מ״ב), ראה־עָנְיִי ועמלי (תהלים, כ״ה, י״ח), זכר־עָנְיִי ומרודי (איכה, ג׳, י״ט), והנה בְעָנְיִי הכינותי לבית־ה׳ (דה״א, כ״ב, י״ג), תשכח עָנְיֵנוּ ולחצנו (תהלים, מ״ד, כ״ה). כי על זה בחרת מֵעֹנִי (איוב, ל״ו, כ״א) — מרוב צרה ויגון; וי״מ במובן המוסרי: מֵעֳנִי־השכל, דלות־ההשגה.

עָנָו, שם, (פ״א, בקרי: עָנָיו, ע״מ דָּוָיו), כעין הקודם — מְדֻכָּא מצרות — געדריקקטער, לייזענדער, страждущій, угнетенный: לא שכח צעקת עֲנָוִים (תהלים, ט׳, י״ג), (והכתיב: עניים, וכן עוד שלש פעמים במקרא). ויכלול גם־כן מושג התמימות והצדק — פראָםם, праведный — בהפך לשם „רָשָׁע״, „חוֹטֵא״: ידרך עֲנָוִים במשפט וילמד עֲנָוִים דרכו (שם, כ״ה, ט׳) — והקודם: „יורה חַטָּאִים״. — מעודד עֲנָוִים (שם, קמ״ז, ו״ו) — והכפל: „משפיל רְשָׁעִים״. — וְלַעֲנָוִים יתן־חן (משלי, ג׳, ל״ד), (והכתיב: עניים), להושיע כל עַנְוֵי ארץ (תהלים, ע״ו, יו״ד). ועל משה רבינו נאמר: והאיש משה עָנָיו מאֹד (במדבר, י״ב, ג׳) — וענינו, לפי מקומו, נוח לבריות, סבלן — זאנפטמיטהיג, געדולדיג, кроткій, терпѣливый — ובטעם זה יפירש: טוב שפל רוח את עֲנָוִים (משלי, ט״ז, י״ט) — (והכתיב: עניים) — והכפל: „מחלק שלל את גֵּאִים״. ובהוראה האחרונה הזאת רגיל השם בלשון חז״ל.

עֲנָוָה, ש״נ, — **הכנעה**, (הפך „גאוה״), — דעמוטה, смиренность: ולפני כבוד עֲנָוָה (משלי, ט״ו, ל״ג), לפני־שבר יגבה לב־איש, ולפני כבוד עֲנָוָה (שם, י״ח, י״ב). ומזה גם מסירת נפש לרצון הש״י, — ערגעבענהייט, преданность: עקב עֲנָוָה יראת ה׳ (שם, כ״ב, ד׳), ונרדף עם „צֶדֶק״: בקשו־צדק, בקשו עֲנָוָה (צפניה, ב׳, ג׳); ומזה: וְעַנְוָה־צֶדֶק (תהלים, מ״ה, ה׳) — כמו: וְעַנְוַת־צדק, — להפלגת המליצה. — והרמב״ן תרגם: געפלאגטע אונשולד — הצדק, שמענים ומדכאים אותו. — וביחוס אל הש״י: וְעַנְוָתְךָ תרבני (שם, י״ח, ל״ו) — ענינו: חסד ורחמים — מילדע, גיטע, благость, кротость — ובספר שמואל ב׳ (כ״ב, ל״ו) נאמר: וַעֲנֹתְךָ — בחול״ם נח, — מגזרת עֱנוּת. — ובלשון חכמינו ז״ל התיחד השם למדת היות נוח לבריות והשפל מעלתו בעיניו כנגד

מעלת זולתו—בעשיידענהייט, скромность.

עֲנְוָן, ארמית, ש״ת, כשם „עָנָו״ במקרא,— דעמוטהספאָלל, דעמיטהיג, смирен-ный: וְלפני כבוד עֲנָוָה (משלי, ט״ו, ל״ג) — תרגומו: „ומן דמתיקר יהוי עַנְוָן״. ובגמרא דירושלמי: רבי הוה עַנְוָן סגין (כלאים, ט׳, ג׳). ורגיל השם יותר במשקל:

עַנְוְתָן: עָנָיו מְאֹד (במדבר, י״ב, ג׳) — ת״א: „עַנְוְתָן לחדא״. ובגמרא: איזהו בן עולם הבא? עַנְוְתָן ושפל־ברך (סנהדרין, פ״ח, ע״ב).

עַנְוְתָנוּתָא, **עַנְוְתָנוּתָא**, ארמית, שם— עֲנָוָה—דעמוטה, זאַנפטמוטה, בעשיידענהייט, смиренность: וְעַנְוָה־צדק (תהלים, מ״ה, ה׳) — תיב״ע: „וְעַנְוְתָנוּתָא וצדקתא״. ובגמרא: כל־מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב״ה, שם אתה מוצא את־עַנְוְתָנוּתוֹ (מגילה, ל״א, א׳) — הערּאבלאססונג, снисхожденіе. קפדנותן של־אבות ולא עַנְוְתָנוּתָן של־בנים (בראשית רבה, פ׳ ע״ד).

עִנּוּי, שם, — צרה, לחץ — קוואל, מארטער, мученіе: לֶחֶם עֹנִי (דברים, ט״ז, ג׳) — למה נקרא שמו עֹנִי? על־שם עִנּוּי שנתענו במצרים (ספרי, פ׳ בא). ומזה — כל־דבר, שמְעַנֶה את־הנפש: זכר־עָנְיִי (איכה, ג׳, י״ט) — הני חמשה עִנּוּיִן כנגד מי? כנגד המשה עִנּוּיִן שבתורה (יומא, ע״ו, ע״א). ובהשאָלה: על עִנּוּי־הַדִּין ועל עוות־הדין (אבות, ה׳, ח׳).

עֲנִיּוּת, שם, — דלות, מחסור — אַרמוּטה, נאָטה, бѣдность, нужда: איסרא דַּעֲנִיּוּתָא נבל שמיה (פסחים, קי״א, ע״ב), — שר־של־העניות שמו נבל, — הנוול והלכלוך בבית גורם לעניות. — אין עֲנִיּוּת במקום עשירות (שבת, ק״ב, ע״ב), עֲנִיּוּת מעברת את־האדם על־דעתו ועל דעת קונו (עירובין, מ״א, ע״ב), בתר עניא אזלא עַנְיוּתָא (ב״ק, צ״ב, ע״ב). ובהשאָלה: בַּעֲנִיּוּתֵנוּ צריכה גט (יבמות, צ״ב, ה׳) — עניית התורה והחכמה.

עֱנוּת, שם; לדעת קצת מפרשים, הוא לשון עֹנִי—עלענד, ליידען, мученіе, страданіе: לא בזה ולא שקץ עֱנוּת עני (תהלים, כ״ב, כ״ה). (ועיין ענות בשרש ענה א).

עִנְיָן, שם, עיקרו—עסק־של־יגיעה— בעשאָפטיגונג, אַרבייט, дѣло, трудъ— ועם־זה—כל־מין עסק והשתדלות. לא נמצא כי אם בספר קהלת: הוא עִנְיַן רע (קהלת, א׳, י״ג), כל־ימיו מכאבים וכעס עִנְיָנוֹ (שם, ב׳, כ״ג), ראיתי את־הָעִנְיָן, אשר נתן אלהים לבני האדם לענות בו (שם, ג׳, יו״ד). ועל־דרך־המליצה: כי בא החלום ברב עִנְיָן (שם, ה׳, ב׳)—הרהורי עסקים ודמיונות — בעשאָפטיגונג. — ומצוי הרבה בתרגומים כמושג כללי לכל חפץ, מעשה ומעמד — אנגעלעגענהייט, интересъ: אשרי משכיל אֶל־דָּל (תהלים, מ״א, ב׳) — ת״י: „דמשכיל לְעִנְיָנֵי דמסכנא״. ובגמרא כולל גם נושא למודי: סליקו מֵעִנְיָנָא לְעִנְיָנָא (ב״ב, קי״ד, ב׳), כאן בְּעִנְיָן אחד, כאן בשני עִנְיָנִים (סוטה, מ״א, א׳). ובמובן הוראה וטעם: אם אינו עִנְיָן לזה (בל״ב מדות של ריה״ג). ורגיל הרבה בספרי־המחברים.

מַעֲנָה, ש״נ, — תֶּלֶם או חריץ, שעושים בקרקע בחרישה — פורכע, борозда: כבחצי מַעֲנָה (ש״א, י״ד, י״ד). ובפרקי דר״א: והיו חורשין על־גבי הַמַּעֲנָה (פרק א׳). ובגזרת השם הזה נראה, שהוא מענין כבישה ופלוח, שהמחרשה כובשת את־הקרקע ומפלחת אותה. — ועל משקל אחר:

מַעֲנִית, ש״נ, — כעין הקודם: האריכו לְמַעֲנִיתָם (תהלים, קכ״ט, ג׳). ולדעת הרד״ק, הוא גם על משקל אחר:

עוֹנָה, בפסוק: באסרם לשתי עונֹתָם (הושע, יו״ד, יו״ד). (עיין עין ג)

תַּעֲנִית, שם, בכתבי־הקדש האחרונים — צום, ענוי־נפש — דאס פאסטען, קאסטייאונג, пощеніе, изнуреніе: קמתי מִתַּעֲנִיתִי (עזרא, ט׳, ה׳). ומצוי הרבה במשנה ובא גם ברבוי: סדר תַּעֲנִיּוֹת (תענית, א׳, ד׳), תַּעֲנִית־צִבּוּר (פסחים, דף נ״ד, ע״ב) — שכל־הצבור מתענים. — תַּעֲנִית־יחיד (תענית, דף י״ב, ע״ב); ועל המתענה אומרים: ישב בְּתַעֲנִית (עירובין, י״ח, ע״ב) — וזה, כנראה, לפי שהמתענה לא היה מתהלך בחוץ, כי אם יושב בביתו.

עֹנָה, ש״נ, פ״א במקרא: שְׁאֵרָה, כסותה וְעֹנָתָהּ לא יגרע (שמות, כ״א, יו״ד) — חז״ל נחלקו בפירושו, ואמרו: שאֵרה — אלו מזונותיה וכו׳; כסותה — כמשמעו; וְעֹנָתָהּ — זו דרך־ארץ, שנאמר: וישכב אתה וַיְעַנֶּהָ (בראשית, ל״ד, ב׳); רבי יונתן אומר: שאֵרה — כסות שהוא נופל לשארה וכו׳, וְעֹנָתָהּ — שלא יתן של־ימות־החמה בימות־הגשמים וכו׳, אלא נותן כל אחד ואחד בעונתה וכו׳; רבי אומר: שאֵרה — זו דרך־ארץ וכו׳; כסותה — כמשמעו; וְעֹנָתָהּ — אלו מזונות: וַיְעַנְּךָ וַיַּרְעִבֶךָ (דברים, ח׳, ג׳) (מכילתא, פ׳ משפטים, ג׳), ובגמרא: שאֵרה — אלו מזונות וכו׳; וְעֹנָתָהּ — זו עונה האמורה בתורה, וכן הוא אומר: אם־תְּעַנֶּה את־בנתי (בראשית, ל״א, נ׳); רבי אלעזר אומר: שאֵרה — זו עונה וכו׳; וְעֹנָתָהּ — אלו מזונות וכו׳ (כתובות, דף מ״ז, ע״ב) — הנראה מדבריהם, שנחלקו בטעם השם „עֹנָה“, האמור בתורה, אם הוא הוא כהוראת השם „עוֹנָה“ במשנה או לא. ומלשון המשנה: עונה האמורה בתורה (כתובות, ה׳, ו״ו) נראה, שפירשוה במשמע תשמיש. וכן פירש״י. ויש מפרשים, שטעמו — דירה; וכמוהו, לפי דעתם: וְעָנָה איים באלמנותיו (ישעיה, י״ג, כ״ב), וְעָנְתָה שמה (הושע, ב׳, י״ז). ולדעת הראב״ע, הוא מלשון „עת“, שיסודה — ענת. וענינה כאן: עֵת־דודים, או העת הקבועה לה, בלשון נקיה. — ובמשנה: עד שתגיע לְעוֹנַת המעשר (חלה, ג׳, ד׳), לְעוֹנַת נדרים (תרומות, א׳, ג׳), איזו היא זקנה? כל שעברו עליה שלש עונות סמוך לזקנתה (נדה, א׳, ה׳); ובגמרא פירשו: „עוֹנָה בינונית — שלשים יום“. ובתלמוד ירושלמי: בעל־התאנה יודע אימתי עוֹנָתָהּ של תאנה ללקוט, והיה לוקטה, כך הקב״ה יודע אימתי עוֹנָתָן של צדיקים לסלק מן־העולם והוא מסלקן (ברכות, פרק ב׳, ח׳). והתיחד השם למדת־זמן קצובה: עוֹנָה — אחת מכ״ד לשעה, והעת — אחת מכ״ד לְעוֹנָה וכו׳ (תוספתא, ברכות, פרק א׳). ובארמית — עֲנְתָא. בגמרא: עִנְתָּא דצלותא (ירושלמי, ברכות, כ׳, ה׳). ובגזרת השם — לא רחוק לשער, שיסודו עון בהוראת הקף, דור, ועל־דרך הפעל דור יכלול שני מושגים: מושג הדירה, ומזה — השם „מָעוֹן“, ומושג הזמן — „עֹנָה“. ומזה נגזר, לדעת רבי עקיבא, הפעל עוֹנֵן, שאמר: מְעוֹנֵן — זה המחשב עתים ושעות ואומר: היום יפה לצאת וכו׳ (סנהדרין, ס״ה, ע״ב). ועיין ענן (בפיעל).

עֻנִּי, שע״פ: א) אחד מן הלוים המְשנים המשוררים בנבלים על־עלמות, בימי דוד המלך (דהי״א, ט״ו, י״ח, כ׳). — ב) אחד מן הלוים עולי־הגולה, שעלו עם זרבבל (נחמיה, י״ב, ט׳).

ענם, נמצא רק בשמות־עצמים־פרטיים:

עָנֵם, שע״פ: עיר בנחלת מטה־יששכר (דהי״א, ו״ו, נ״ח).

עֲנִים, שע״פ: עיר בנחלת מטה־יהודה (יהושע, ט״ו, נ׳).

עֵינָם, שע״פ: עיר בנחלת מטה־יהודה (שם, שם, ל״ד). — ולדעת המבארים, שלשה השמות האלה יסודם „עין“ בהוראת עין־המים — קוועלע, ис-

точнаяъ — וזה האחרון הוא שם העיר „עֵינַיִם" שבתורה: ותשב בפתח עֵינַיִם (בראשית, ל"ח, י"ד).

עֲנָמִים: שם אֻמָּה מבני-מצרים (בראשית, י"ד, י"ג). ובפיוט השתמשו בו על־דרך שם **כולל כל־עם־מצרים**; ורבינו יהודה הלוי אמר: הטבעת בתרמית רגלי בת עֲנָמִים (בגאולה לשביעי של פסח, „יום ליבשה נהפכו מצולים").

עֲנַמֶּלֶךְ: שם ע"ז לַסְפַרְוִים (מ"ב, י"ז, ל"א). ועיין אדרמלך.

עָנָן, שם, נרדף לשם „עָב" — וואָלקע, облако — ונבדל ממנו במה שהונח **לקבוץ קלוש של כל מיני אֵדים** (עיין עב): חשך עָנָן וערפל (דברים, ד', י"א), מחיתי כָעָב פשעיך וְכֶעָנָן חטאותיך (ישעיה, מ"ד, כ"ב), בְּעַב הֶעָנָן (שמות, י"ט, ט'); בְּעַמּוּד עָנָן (דברים, ל"א, ט"ו) — וואָלקענזיילע. וְעָנָן כבד על־ההר (שמות, י"ט, ט"ז), כי בֶּעָנָן אֵראה (ויקרא, ט"ז, ב'), כַּעֲנַן־בקר (הושע, ו"ו, ד'), עֲנַן הקטרת (ויקרא, ט"ז, י"ג), יפיץ עֲנַן אורו (איוב, ל"ז, י"א) — **הענן, שמוליד הברקים**. ומזה: והופיע אור עֲנָנוֹ (שם, שם, ט"ו); הנה כַּעֲנָנִים יעלה (ירמיה, ד', י"ג). ופ"א בא במין־נקבה:

עֲנָנָה, שם — **קבוץ־עננים** — געוואָלק, нагроможденіе облаковъ: תשכן־עליו עֲנָנָה (איוב, ג', ה').

ונגזר ממנו **פעל בקל**, פ"א במקרא, — **הבאת־ענן** — אומוואָלקען, זואָלקען צוזאממענציעהען, покрывать облаками: והיה בְּעַנְנִי ענן על-הארץ (בראשית, ט', י"ד). ובדחז"ל — **בפועל**: יום הַמְעֻנָּן (יומא, כ"ד, ע"ב). ובפיוט: מים דלה לעב מְעֻנָּן (גשם), **ובהפעיל**: להעביב וּלְהַעֲנִין (שם).

הפיעל — עוֹנֵן, — **מין כשוף וקסם**: וְעוֹנֵן וכשף ונחש ועשה אוב (דהי"ב, ל"ג, ו"ו), לא תנחשו ולא תְעוֹנֵנוּ (ויקרא, י"ט, כ"ו). **והבינוני**: מְעוֹנֵן ומנחש ומכשף (דברים, י"ח, יו"ד) — צויבערער, чаровникъ — **חז"ל** נחלקו בגזרתו: ר"ש אומר — **זה המעביר שבעה מיני זכור על-העינים**; וחכמים אומרים — **זה האוחז את־העינים**; רבי עקיבא אומר — **זה המחשב עתים ושעות** ואומר: היום יפה לצאת, למחר יפה ליקח וכו' (סנהדרין, ס"ה, ע"ב). — עיין **עֹנָה**. — ולדעת המבארים האחרונים, הוא נגזר מן השם „עָנָן" — כלומר, **מגיד עתידות מהליכות-העננים** — נאך דען וואָלקענציגע וואָהרזאָגען, предсказывающій будущность по ходу облаковъ — **וראיה** לדבר: וְרֹאֶה בֶעָבִים לא יקצור (קהלת, י"א, ד'). ולדעת פירסט, עיקר הוראת השם „עָנָן" — **כסוי וחפוי**. ונקרא הענן כן על-שם שהוא מכסה את-פני-הרקיע; ומזה נגזר הפעל **עוֹנֵן לעשית מעשה בהסתר, בחשאי ובהעלם**. והתיחד למין **כשוף ידוע**, ע"ד השם „להט". (**עיין להט**).

עֹנְנָה, ש"נ, **למין הכשוף הזה**: בני עֹנְנָה (ישעיה, נ"ז, ג'). ולפי המוסכם, ענינו — ש"ת נקבה — צויבערין, колдунья.

עִנּוּן, שה"פ, בגמרא: הנחוש וְהָעִנּוּן (ירושלמי, שבת, פרק ז', ב').

עֲנִינָה, שה"פ, בפיוט: באות קשת עֲנִינַת ענן (גשם).

עָנָן, שע"פ: אחד מהחתומים על-האמנה של עזרא ונחמיה (נחמיה יו"ד, כ"ז).

עֲנָנִי, שע"פ: בן-אֶלְיוֹעֵינַי, מצאצאי בית-דוד (דהי"א, ג', כ"ד).

עֲנַנְיָה, שע"פ: א) אבי מַעֲשֵׂיָה, מן הכהנים בוני המקדש בימי נחמיה (נחמיה, ג', כ"ג). — ב) עיר בא"י בנחלת מטה־בנימן (שם, י"א, ל"ב).

עָנָף, שם, — **בד-האילנות, נושא-העלים** — צווייג, вѣтвь: לעשות עָנָף (יחזקאל, י"ז, ה'), ונשא עָנָף (שם

שם, כ"ג), וַעֲנַף עץ עבת (ויקרא, כ"ג, מ') וַעֲנָפֶיהָ ארזי אל (תהלים, פ', י"א)· ובגמרא — בהשאלה: אין ציצית אלא עָנָף (מנחות, מ"ה, ב').

עֲנָף, שם־הקבוץ, — געצווייגע: עַנְפְּכֶם תתנו (יחזקאל, ל"ו, ח').

עָנֵף, תאר, — בעל־ענפים — רייך אן צווייגען, בעצווייגט, вѣтвистый: פריה וַעֲנֵפָה (שם, י"ט, יו"ד).

עְנַף, ארמית, — כמו עָנָף בעברית: וקצצו עַנְפוֹהִי (דניאל, ד', י"א), ובגזרתו נראה, שיסודו—נוף. (ועיין עפא, עפה).

ענץ, עיין אנץ.

עֲנָק, שם, בארמית ובערבית, עיקרו— צַוָּאר, גָּרוֹן, — האלז: נחר גְּרוֹנִי (תהלים, ס"ט, ד') — תיב"ע: „אתחרחר עֲנְקִי". לא־יהגו בִּגְרוֹנָם (שם, קט"ו, ז') — תיב"ע: לא מרננין בַּעֲנָקְהוֹן. (ועיין בהערה לשם אנקה). ומזה במקרא:

עֲנָק, שם, — חרוז־של־מרגליות, שמשימים על־הצואר לתכשיט— האלזבאנד, שנור, ожерелье: באחד עֲנָק מצורניך (שה"ש, ד', ט'), והרבוי: וַעֲנָקִים לגרגרתך (משלי, א', ט') — רביד מחֻבּר מחרוזים הרבה. — וברבוי־נקבות: לבד מן הָעֲנָקוֹת (שופטים, ח', כ"ו) — רבידים הרבה. —ומזה נגזר פעל:

עָנַק, פ"י, הקל,—שימת ענק על־הצואר — איינען האלזבאנד אנ־לעגען, надѣть ожерелье: לכן עֲנָקַתְמוֹ גאוה (תהלים, ע"ג, ו"ו) — על־דרך־המליצה — הגאוה היתה להם ענק לעשותם נטויי־גרון, להרים ראש. — ובמדרש על „בְּנֵי־עֲנָק": שהיו עוֹנְקִין גלגל־חמה (ב"ר, כ"ו) — שהיו מגיעים בקומתם עד גלגל־חמה, והיא היתה להם כענק על־צואריהם. — דרך־הפלגה.—ובפיוט—בבינוני פעול:

גרון עָנוּק לשון למודים (קרובות, א' דשבועות).

ההפעיל, — הטענת משא על השכם, הערף, בסמוך לצואר, עמיסה—אויף דען נאקקען לעגען, בעלא־דען: הַעֲנֵיק תַּעֲנִיק לו (דברים, ט"ו, י"ד)— פ"א במקרא — לשון־מליצה: לתת לו ברכה מלא עומסו, כאשר יוכל שאת.

2) עֲנַק, בגמרא: עֲנַק עבד עברי לעצמו (קדושין, ט"ו, ע"ב)— הַמַּתָּנָה, שנותן האדון לעבדו בצאתו לחפשי.

עֲנָק, שע"פ: שם איש מגבורי ימי־הקדם, גבהי־הקומה, נטויי־גרון; וכמו שדרשו עליהם במדרש: שהיו עוֹנְקִים גלגל־חמה (ב"ר, כ"ו): אחימן ששי ותלמי ילידי הָעֲנָק (במדבר, י"ג, כ"ב) — בה"א־הידיעה,—דער ריזע, великанъ. בני עֲנָק מן הנפלים (שם, שם, ל"ג), קרית אַרְבַּע אבי הָעֲנָק (יהושע, ט"ו, י"ג), (עיין ארבע), ופ"א בא בחול"ם: אבי הָעֲנוֹק (שם, כ"א, י"א). ומזה — כשם־תאר לגבורים בעלי קומה גדולה: בְּנֵי עֲנָקִים (דברים, ט', ב'), בְּנֵי עֲנָק (שם), האדם הגדול בָּעֲנָקִים (יהושע, י"ד, ט"ו), ורם כָּעֲנָקִים (דברים, ב', יו"ד).

עֲנָקְמוֹן, במדרש, שם: למדינה שהיתה מכתבת עֲנָקְמוֹן למלך (ב"ר, ס"ה) — לפי הענין נראה, שטעמו — אנשי־מדות גבהי־הקומה. ובא במובן שם־קבוץ.

עַנְקוּקֶל, במשנה, שם: עַנְקוּקְלוֹת (ערלה, א', ח') — בירושלמי פירשו דרך־נוטריקון: ענבים דלקו תלת. ופירשו המפרשים: ענבים שלקו קודם שהביאו שליש בשולן. והערוך, בשם רב אחא משבחא בשאלתות, פירש: הרכים שבראשי הגפנים, והוי נינהו קנוקנתא. (עיין קנוקנות).

עָנֵר, שע"פ: א) אחד מבעלי ברית־אַבְרָם (בראשית, י"ד, י"ג כ"ד).—

ב) עיר הלוים בנחלת שבט-מנשה בארץ-כנען (דהי"א, ו'י', נ"ח).

עָנַשׁ, פ"י, הקל,—הטלת פורענית על-החוטא על-כל-דבר-פשע— בעשטראַפען, наказывать, карать: וְעָנְשׁוּ אתו מאה כסף (דברים, כ"ב, י"ט), וַיַּעֲנֹשׁ את הארץ מאה ככר כסף (דהי"ב, ל"ו, ג'); גם עֲנוֹשׁ לצדיק לא טוב (משלי, י"ז, כ"ו) — והכפל: „לְהַכּוֹת נדיבים". — בַּעֲנָשׁ-לץ יחכם פתי (שם, כ"א, י"א). וכן הוא בארמית: לַעֲנָשׁ נכסין (עזרא, ז', כ"ו). ובבינוני-פעול: וְיֵין עֲנוּשִׁים ישתו (עמוס, ב', ח')—יין של-האנשים, שעונשים אותם.

הנפעל: עָנוֹשׁ יֵעָנֵשׁ (שמות, כ"א, כ"ב)—בעשטראַפט ווערדען, ביססען. פתאים עברו נֶעֱנָשׁוּ (משלי, כ"ז, י"ב).

עֹנֶשׁ, שם,—פורענית, יסורין— שטראַפע, наказанie: ויתן עֹנֶשׁ על-הארץ (מ"ב, כ"ג, ל"ג), גדל-חמה נשׂא עֹנֶשׁ (משלי, י"ט, י"ט). ובמשנה כללו בשם זה כל מיני היסורים, שהטילה התורה על-כל-דבר-פשע, ואמרו: „עֹנֶשׁ-כרת"; „עֹנֶשׁ-מלקות", וכדומה. וכן: „בן-עוֹנְשִׁין"; „בת-עוֹנְשִׁין".

עֲנָת, שע"פ: אבי השופט שַׁמְגַּר (שופטים, ג', ל"א).

עֲנָתוֹת, שע"פ: א) בן-בֶּכֶר (דהי"א, ז', ח'). — ב) אחד מהחתומים על-האמנה בימי עזרא ונחמיה (נחמיה, י"ד, כ'). — ג) שם עיר הכהנים בחלקו של שבט-בנימן, ובה נולד ירמיהו הנביא (ירמיה, א', א').

עַנְתֹתִיָּה, שע"פ: אחד מראשי-האבות למטה בנימן (דהי"א, ח', כ"ד).

עָסַס, פ"י, בבנין פיעל, מקורו ארמית — עֲסֵי, עיקרו—כבישה, דחיקה, רמיסה—פרעססען, טרעטטען, давить, жать: לְעַסָּאָה יתהון כגבר דעצר ענבוי בעצרתא (תרגום, אסתר, א', יו"ד)— ומזה פ"א במקרא: וְעַסּוֹתֶם רשעים (מלאכי, ג', כ"א). (ועיין עשׂה).

עָסִיס, שם,—המשקה היוצא מן הפירות בדריכה או בסחיטה — דאס אויסגעפרעססטע, זאַפט, מאָסט, выжатое, сокъ — והוא כנוי מליצי ליין ולשאר מיני-משקה הדומים לו: עָסִיס כי נכרת מפיכם (יואל, א', ה'), וְכֶעָסִיס דמם ישכרון (ישעיה, מ"ט, כ"ו). יטפו ההרים עָסִיס (יואל, ד', י"ח), מֵעֲסִיס רמני (שיה"ש, ח', ב'). ובפיוט בנו מן השם הזה פעל בהפעיל: טל יַעֲסִיס צוף הרים (טל).

עִסָּה, במשנה, שם,—בָּצֵק, שָׂלְשִׁים ובועטים אותו בשעת הגִּבּוּל, ובמקרא — בתוספת רי"ש — עֲרִיסָה (עיי"ש): עִסָּה של מעשר שני (מעשר שני, ב', א'), פַּת-עִסָּה (מכשירין, ב', ח') — פת נקיה, שלשו את הבצק שלה הרבה, — ע"ד „פת עמלה" (עיין עמל) — הפך „פת קיבר". — הָעִסָּה, שתחלתה סופגנין (חלה, א', ד'), יתחלקו לְעִסּוֹת (תרומות, ה', א'). וע"ד ההשאלה בא השם „עִסָּה" למשפחה, שלא נודע יחוסה בברור וחשודה, שנטמעו בה פסולים: והעיד רבי יהושע וכו' על אלמנת-עִסָּה, שהיא כשרה לכהונה, שֶׁהָעִסָּה כשרה לטמא ולטהר וכו' (עדיות, ח', ג')—אשה, שנתאלמנה מבעלה, שהיא ממשפחה, שמוחזקת בעסה. ובגמרא פירשו: איזו היא אלמנת-עִסָּה? כל שאין בה לא משום ממזרות ולא משום נתינות (כתובות, דף י"ד, ע"א). ואמרו: כל-ארצות — עִסָּה לארץ-ישראל, וארץ-ישראל עִסָּה לבבל (קדושין, דף ס"ט, ע"ב; דף ע"א, ע"א) — וזה מפני שקבלה היתה בידם: שלא עלה עזרא מבבל, עד שעשאה כסלת נקיה (שם, ס"ט, ע"ב). ובטעם הכנוי הזה — נראה דברי רבינו האי: שהיא כְּעִסָּה של-שאור, שהיא מגובלת ונפל בה כלום שאין ידוע איזהו (ערוך, ערך אלמנה). ומן השם „עִסָּה" גזרו פעל: המעיסה ב"ש פוטרין וכו', החליטה וכו' (חלה,

א׳, וי״ו) — ופירשו בגמרא: המעיסה — קמח שעל־גבי מוגלשין (מים רותחים); החליטה — מוגלשין שעל־גבי קמח (פסחים, ל״ז, ע״ב).

עֲסָם, בתוספתא, שם: לא תמלא אשה קדרה עֲסָסִיּוֹת ותורמסין (שבת, ד׳; ובגמרא דשבת, דף י״ח, ע״ב) — בערוך פירש: מין קטנית. ולדעת הרה״ח לעווי, ענינו — עסות קטנות — טייגשטיקקכען. — וצ״ע.

עֲסַק, ארמית, קרוב לפעל עָשַׁק בעברית (עיין שם), הקל, — השתדלות וטרדה בעשית מעשה — זיך מיט עטוואס אייפריג בעשעפטיגען, усердно чѣмъ-то заниматься, хлопотать: הנה חָרַדְתְּ אלינו את־כל־הַחֲרָדָה הזאת (מ״ב, ד׳, י״ג) — תיב״ע: „הא עֲסַקְתָּא לנא ית כל עִסְקָא הדא״. ועם יחס הבי״ת, ענינו — פנית המחשבה לאיזה דבר: ואני אתן את־פני באיש ההוא (ויקרא, כ׳, ג׳) — תרגומו: „ואנא אתן פנוייתא לְמֶעֱסוֹק בגברא ההוא״. ומזה — במשנה: עוֹסְקוֹת בבצק (פסחים, ג׳, ד׳), הרוצה שיחכים — יַעֲסוֹק בדיני ממונות (ב״ב, פ׳ יו״ד, משנה ח׳), הוי ממעט בעסק וַעֲסוֹק בתורה (אבות, ד׳, יו״ד), ובברכות־התורה בסדר התפלות: „לַעֲסוֹק בדברי־תורה״. — ובא גם בפעול: רבי חייא עָסוּק במצות הוה (כתובות, ק״ג, ע״ב).

ההפעיל, — גרם השתדלות וטרחה — יעמאנדען בעשעפטיגען, занимать кого-то: וּמַעֲסִיקִין אותו, עד שיגיע זמן שחיטה (יומא, י״א, ז׳).

ההתפעל, — כעין הקל: מעשה בכהן אחד, שהיה מִתְעַסֵּק (שקלים, וי״ו, ב׳) — בעבודתו. — שהיה בדרך וְנִתְעַסֵּק במלון (שמו״ר, ה׳), היו מִתְעַסְּקִין עמהם עד שילמדו (ר״ה, ד׳, ח׳). ובהשאלה: אפילו ראה בהמה, חיה ועוף מִתְעַסְּקִין זה עם זה (זבים, ח׳, ב׳), בלשון נקיה. — והתיחד לעשית מעשה שלא־בכונה לתכלית, בתוקע: הַמִּתְעַסֵּק (ר״ה, ד׳, ח׳), מִתְעַסֵּק בעלמא אנא (שבת, קנ״ו, ב׳), שכן לא חייב בהן, שאין מִתְעַסֵּק כְּמִתְעַסֵּק (פסחים), הַמִּתְעַסֵּק בחלבים ובעריות חייב, שכן נהנה, וְהַמִּתְעַסֵּק בשבת פטור — מלאכת מחשבת אסרה תורה (סנהדרין, ס״ב, ע״ב).

עֵסֶק, **עִסְקָא**, במשנה ובארמית, שם — ענין לענות־בו — בעשעפטיגונג, занятіе: עֲסַק אורַיתא (תרגום, קהלת, יו״ד, י״ח), בַּעֲסַק דינא (תרגום רב יוסף, דהי״ב, י״ט, וי״ו), אם לא שלח ידו בִּמְלֶאכֶת רעהו (שמות, כ״ב, ז׳) — תיב״ע: „דלא אושיט ידיה בְּעִסְקָא דחבריה״. ובמובן „דבר״: עַל־דְּבַר שרה (בראשית, כ׳, י״ח) — ת״א: „על עֲסַק שרה״. — ובמשנה: הוי ממעט בְּעֵסֶק ועסוק בתורה (אבות, ד׳, יו״ד) — משא־ומתן. — כהן ששייר בַּעֲסַק עיסתו (תוספתא, חלה, א׳, וי״ו). וברבוי בסמיכות: על עִסְקֵי גטה וקדושיה (מעשר שני, ד׳, ז׳), עֵסֶק הוא לפנוי (נגעים, י״ב, ה׳), כדי שיהיה נקצר בְּעֵסֶק גָּדוֹל (מנחות, יו״ד, ג׳) — בפרסום, בפומבי. — ואין לך עֵסֶק בנסתרות (ספר בן־סירא, ג׳).

עַסְקָן, תאר, — איש עוסק בדבר בשקידה ובהתמדה: רבי שמעון בן־חלפתא היה עַסְקָן בדברים (חולין, י״ז, ע״ב). ומזה אמרו: ידים — עַסְקָנִיּוֹת הן (סוכה, כ״ו, ע״ב).

עֲסִיק, — ערעור — שטרייטיגקייט, споръ — או עורר, מערער — שטרייט ערהעבענד, претендирующій, поднимающій споръ: שדה שיש לה עֲסִיקִין (שבועות, ל״א, א׳), יצאו עליה עֲסִיקִין (כתובות, צ״א, א׳) — ויש גורסין: עסקין. (ועיין עשק).

עער, לא נמצא במקרא רק פ״א: זעקת־שבר יְעֹעֵרוּ (ישעיה, ט״ו, ה׳) — רש״י כתב: יצעקו, ולשון

ארמי הוא, שת״י: לא־יִדְרֹךְ הַדֹּרֵךְ הֵידָד (שם, ט״ז, יו״ד) — לא יעוערון בקלהון. (ולא נמצא בנוסחאות שלפנינו). ולדעת הראב״ע, עיקרו — יעוררו, משרש עור. (עיין עור, ערר).

עֲפָא, עֲפִי, פ״ע, — פריחה, צמיחה וגדול — בליהען, וואכסען, цвѣсти, расти — וכן הוא בארמית ובערבית; ומזה:

עֳפִי, שם, (ע״מ צְבִי, גְּדִי), — עָנָף — צווייג, לויב, вѣтвь — לא נמצא רק פ״א וברבוי: מבין עֳפָאיִם יתנו קול (תהלים, ק״ד, י״ב). ובארמית שבמקרא: עָפְיֵהּ שַׁפִּיר (דניאל, ד׳, ט׳), אַתְּרוּ עָפְיֵהּ (שם, שם, י״א). ובתרגומים: תחת כל אלה עֲבֻתָּה (יחזקאל, ו״ו, י״ג) — תיב״ע: בוטמא מְעַפְיָא.

עָפָה, יסודו עוף, דומה לשרש עוב, עבה, בהוראת חבור, קבוץ והתחברות — זיך פֿעראייניגען, соединяться: וְעָפוּ בכתף פלשתים (ישעיה, י״א, י״ד) — כתרגומו: וְיִתְחַבְּרוּן כתף חד. וכן נראה מן הנגינה, שהיא מלרע, שאילו היה שרשו עוף, כדעת קצת מפרשים (עיין עוף, עיף), היה ראוי להיות מלעיל. וכן יש לפרש מזה: מְגִלָּה עָפָה (זכריה, ה׳, א׳). עיין עוף. ומזה:

עִפּוּי, שם, בגמרא: גמירא, דלמעלה לא הוי לא ישיבה ולא תחרות, ולא עורף ולא עפוי (חגיגה, ט״ו, ע״א) — רש״י פירש: עיפות. — והנראה כפירוש הרמב״ם (בפירוש המשנה, בפרק יו״ד דסנהדרין, יסוד השלישי), שענינו — חבור, הפך „עורף״, שהוא כנוי לפרוד.

עָפַל, בבנין ההפעיל, פ״א במקרא: וַיַּעְפִּלוּ לעלות אל־ראש ההר (במדבר, י״ד, מ״ד) — א״ת: וְאַרְשָׁעוּ. ובתרגום שמרוני: ועצפו. והוא לשון חוצפה ועזות, החציפו, העזו — ערפֿרעכען, ערדרייסטען, дерзать, осмѣлиться — ועל־זה הוכיחם משה רבינו, ע״ה, בלשון: וַתָּהִינוּ לעלת ההרה (דברים, א׳, מ״א), (עיין הין). ובא כפעל מצטרף לפעל אחר במקור — ע״ד שמוש תאר־הפעל. ועיקר הוראת השרש עפל נראה מן השם „עֹפֶל״ הנגזר ממנו, שטעמו, לפי מקומו, דבר חזק, עז וקשה. (עיין בסמוך).

הפועל: הנה עֻפְּלָה לא־ישרה נפשו בו (חבקוק, ב׳, ד׳) — גם־כן בענין עזות, חוצפה וגאוה — פֿרעך, האָכמיטהיג זיין, быть надменнымъ — ומלשון הקליר (בפיעל): וכבוד עִפֵּל שמי ארץ (קינה, „איכה תפארתי״) נראה, שפירשו בלשון קשה ועצום — פֿעסט, שטארק מאַכען, дѣлать твердымъ, сильнымъ.

עֹפֶל, שם: א) מִבְצָר חזק וגבוה — טהורם, וואַרטע, фортъ, бастіонъ: עֹפֶל ובחן (ישעיה, ל״ב, ד׳). והתיחד כשם־עצם־פרטי למבצר ידוע, שהיה בנוי על־הר־ציון: עֹפֶל בַּת־צִיּוֹן (מיכה, ד׳, ח׳), ועד חומת הָעֹפֶל (נחמיה, ג׳, כ״ז), היו ישבים בָּעֹפֶל (שם, שם, כ״ו) — והוא שנקרא לפנים „מלוא״, „בית־מלוא״. וכן נקרא מבצר בשמרון: ויבא אל־הָעֹפֶל (מ״ב, ה׳, כ״ד). — ב) מין מַכָּה קשה אצל פי־הטבעת (וכן הוא בערבית): ויך אתם בַּעֲפֹלִים (ש״א, ה׳, ו״ו) — בכתיב; והקרי: בטחרים.

עֹפֶן, נמצא בשם־עצם־פרטי:

עָפְנִי — שם עיר בנחלת שבט־בנימן: וּכְפַר העמונה וְהָעָפְנִי וגבע (יהושע, י״ח, כ״ד), ולדעת יש־מפרשים, נמשך אל השם „כפר״ — כפר העמונה וכפר העפני; וְ„עָפְנִי״ הוא שם אֻמָּה, שישבה בכפר ההוא, — על־דרך כפר העמונה, שישבו שם עמונים. — ובתלמוד נקראו: גופנית, גופנא, בית־גופנין.

עָפָץ, סורית וערבית, — מין ירק, שעושין ממנו דְיו — גאלל־אפפעל, чернильный орѣхъ: גט שכתבו במי טריא ועפצא כשר (שבת, ק"ד, ע"ב). ומזה — עָפִיץ, ש"ת בינוני, — דבר, שנשרה במי־עפץ: מליח וקמיח ולא עָפִיץ (מגילה, דף י"ט, ע"א). ויש נוסחאות, שגורסות אפץ, באל"ף.

עָפָר, שם, — כלל גרגירי־חומר־האדמה — ערדע, שטויב, зем-ля, прахъ: עָפָר מִן־הָאֲדָמָה (בראשית, ב', ז'), (ועיין אדמה), כי עָפָר אתה ואל עָפָר תשוב (שם, ג', י"ט), וימלאום עָפָר (שם, כ"ו, ט"ו), בצקת עָפָר למוצק (איוב, ל"ח, ל"ח). ובסמיכות לשם „אֶרֶץ": והך את־עֲפַר הָאָרֶץ (שמות, ח', י"ב). ובא: ורבים מישני אַדְמַת עָפָר (דניאל, י"ב, ב') — ע"ד המליצה. — ובא לענין טיט וחמר בבנין: ושפכו את־הֶעָפָר אשר הקצו (ויקרא, י"ד, מ"א), ואת כל־עֲפַר הבית (שם, שם, מ"ה), ונרדף ל„אבק": מטר ארצך אָבָק וְעָפָר (דברים, כ"ח, כ"ד), עד אשר־דק לְעָפָר (שם, ט', כ"א). ונרדף עם שם „חול" במובן הרבוי המופלג: ושמתי את זרעך כַּעֲפַר הארץ (בראשית, י"ג, ט"ז), מי מנה עֲפַר יעקב (במדבר, כ"ג, יו"ד), עם רב כַּעֲפַר הארץ (דהי"ב, א', ט'). ונרדף לשם „אֵפֶר" — אשע, пепелъ: מֵעֲפַר שרפת החטאת (במדבר, י"ט, י"ז), ונשא את־עֲפָרָם בית־אל (מ"ב, כ"ג, ד'). וכולל מושג השפלות וקטנות־הערך: זכור כי־עָפָר אנחנו (תהלים, ק"ג, י"ד), הרימתיך מן־הֶעָפָר (מ"א, ט"ז, ב'), מקימי מֵעָפָר דל (תהלים, קי"ג, ז'), רדי ושבי על־עָפָר (ישעיה, מ"ז, א'), התנערי מֵעָפָר (שם, נ"ב, ב'), ואנכי עָפָר ואפר (בראשית, י"ח, כ"ז), ואתמשל כֶּעָפָר ואפר (איוב, ל', י"ט), יתן כֶּעָפָר חַרְבּוֹ (ישעיה, מ"א, ב') — שעורו: כעפר לפני חרבו. — ולסימן אבלות היו מעלים עפר על־הָראש: העלו עָפָר על־ראשם (איכה, ב', יו"ד), ומזה: ועללתי בֶעָפָר קַרְנִי (איוב, ט"ז, ט"ו), יתן בֶּעָפָר פיהו (איכה, ג', כ"ט), וַעֲפַר רגליך ילחכו (ישעיה, מ"ט, כ"ג); וְלַעֲפַר־מָוֶת תשפתני (תהלים, כ"ב, ט"ז) — כנוי לקֶבֶר. — ויתכן שמזה: וכבודי לֶעָפָר יַשְׁכֵּן (שם, ז', ו"ו), כי־עתה לֶעָפָר אֶשְׁכָּב (איוב, ז', כ"א); וכן: כל־יורדי עָפָר (תהלים, כ"ב, ל'), היודך עָפָר (שם, ל', יו"ד), הקיצו ורננו שֹׁכני עָפָר (ישעיה, כ"ו, י"ט), ובדרך־מליצה — כנוי אל־האדם: וְיָשֹׁב הֶעָפָר על־הארץ (קהלת, י"ב, ז'). ובא גם במובן כלל הארץ, התֵּבל — ערדע, וועלט, земля, свѣтъ: ואחרון על־עָפָר יקום (איוב, י"ט, כ"ה), אֵין־עַל־עָפָר משלו (שם, מ"א, כ"ה). ועל־המעט, שבא ברבוי ובמין־נקבה: וראש עַפְרוֹת תבל (משלי, ח', כ"ו) — כנוי לֶהָרִים. — וְעַפְרֹת זָהָב לו (איוב, כ"ח, ו"ו) — העפר, שיש בו חלקי זהב, שהוא נמצא בגרגירים קטנים. — ובמשנה: ומרביצין בֶּעָפָר לבן (שביעית, ב', יו"ד) — הוא שדה לבן, שאין בו עץ. — והוי מתאבק בַּעֲפַר רגליהם (אבות, א', ד'). וע"ד המליצה: מאן יהיב לן מֵעַפְרֵיה דרב ושמואל ומלינן עיינין (חולין, ס"ח) — מעפר־רגליהם או מעפר־קבריהם. — עֲפַר־לבינתא שרי (שבת, דף נ', ע"ב) — אבק מפרורי לְבֵנָה, וי"מ: עפר, שעושים ממנו לבֵנים. — ונגזר מן השם „עָפָר" פעל בבנין

פיעל, — השלכת־עפר על־הזולת דרך בזיון — מיט ערדע ווערפען, забрасывать грязью, землею: וְעִפַּר בֶּעָפָר (ש"ב, ט"ז, י"ג). ובפיוט — בפועל: לעם מְעֻפַּר ומהודש (סליחה „אדם בקום") — נָדוֹש לעפר. — ובדחז"ל — בהתפעל: וּמִתְעַפְּרִים בֶּעָפָר (מדרש איכה, ג', ה') — כמו: מתפלשים בעפר. — ובגזרתו נראה, שיסודו פור, פרר, על־שם גרגירי־האדמה הפרורים, בהפך לשם „אֲדָמָה", שעיקר הוראתו — חבור, קשיות וגסות. (עיין אדמה).

עַפְרוּרִית, בגמרא, — אבק וטינופת הנופלים מן־הפירות: ערשים מקבל עליו רובע עַפְרוּרִית לסאה (ב״ב, צ״ה, ע״א) — שטויב, пыль — ובדבא״ם: ותשאר הָעַפְרוּרִית אפר („אמונות ודעות״, שער ז׳).

עֹפֶרֶת, שם, — מין מתכת — בליי, свинецъ: את־הבדיל ואת־הָעֹפָרֶת (במדבר, ל״א, כ״ב), בעט־ברזל וְעֹפֶרֶת (איוב, י״ט, כ״ד). ובא משל לדבר כבד: צללו כַּעוֹפֶרֶת (שמות, ט״ו, יו״ד); והנה ככר עֹפֶרֶת (זכריה, ה׳, ז׳), אבן הָעוֹפֶרֶת (שם, שם, ח׳). ובארמית: אבר. (עיי״ש). לדעת פירסט, עיקר הוראתו — צבע כהה־לבן, דומה לשם חור, ונקראת העֹפרת על־שם גוונה.

עֹפֶר, שם, — צבי רך, או בן־איל — יונג הירש, רעה, молодой олень: לְעֹפֶר האילים (שיה״ש, ב׳, ט׳), כשני עֳפָרִים (שם, ד׳, ה׳). ומזה, כנראה, נגזר השם:

עֵפֶר, שע״פ: א) מבני־מִדְיָן (בראשית, כ״ה, ד׳). — ב) מבני־יְהוּדָה (דהי״א, ד׳, י״ז) — ג) מבני־מְנַשֶּׁה (שם, ה׳, כ״ד).

עָפְרָה, שע״פ: א) עיר בנחלת שבט בנימן (יהושע, י״ח, כ״ג) — ומזה: בבית לְעַפְרָה עָפָר התפלשי (מיכה, א׳, יו״ד) — לשון נופל על־לשון. — ב) עיר בנחלת שבט־מנשה בארץ־כנען (שופטים, ו׳, י״א), בְּעָפְרָה אבי העזרי (שם, ה׳, ל״ב), ובסמיכות: בְּעָפְרַת אבי העזרי (שם, ו״ו, כ״ד). — ג) איש מבני־יהודה (דהי״א, ד׳, י״ד). — ולא רחוק לשער, כי יסודו — פרה, ע״ד „אֶפְרָת״. (ועיין עפרון).

עֶפְרוֹן, שע״פ: א) נשיא בני־חֵת (בראשית, כ״ג, יו״ד). — ב) שם הר בגבול יהודה ובנימן (יהושע, ט״ו, ט׳); ועל־שם־זה — גם עיר הנמצאת שם: עֶפְרַיִן (דהי״ב, י״ג, י״ט) — בקרי, ובכתיב: עֶפְרוֹן. — ובגמרא: תבן אתה מכנים לְעֶפְרַיִם (מנחות, פ״ה, ע״א).

עֲפַר, ארמית (ובמקרא: אֵפֶר), לא נמצא כי אם בשם:

מַעְפְּרָא, — צעיף, תכריך־הראש — שלייער, קאַפּהיללע, טורבאן: ויתחפש בְּאֵפֶר (מ״א, כ׳, ל״ח) — תיב״ע: בְּמַעְפְּרָא. — ומזה במשנה:

מַעֲפֹרֶת, הפונרא וְהַמַּעֲפֹרֶת (כלים, כ״ט, א׳) — והוא בגד־של־כבוד לנושאי־משרה — סענאטאָרענמאַנטעל, сенаторская мантія: משל לזקן, שהיתה לו מַעֲפֹרֶת והיה מצוה את־תלמידו ואומר לו: קפלה ונערה; אמר לו: אדוני המלך, מכל מַעֲפָרוֹת שיש לך אי־אתה מצוה אותי אלא על־זו? אמר לו: שאותה לבשתי כשנתמניתי זקן (ויקרא רבה, פרשה ב׳), ומזה: אבהו רגלותיה אתמני, שמעון דמעפריא לא אתמני (ירושלמי, בכורים, ריש פרק ג׳). (עיין שם). והונח, לדעת י״ם, גם על אדרת המכסה את־כל־הגוף מן הצואר עד הרגלים ומגינה על הבגדים, שלא יפסדו מאבק־דרכים; וכן — על מטפחת שמתכסים בה בעת הַתִּסְפֹּרֶת — בארביערטוך, цирульничья простыня: משיניח מַעֲפֹרֶת של סַפָּרִים על־ברכיו (שבת, דף ט׳, ע״ב).

עִפֵּשׁ, פ״ע, בבנין פיעל, במשנה, משרש עבש במקרא, (עיי״ש), — בלוי ורקוב — פוילען, שיממעלן, гнить, плѣснѣть: הפת שֶׁעִפְּשָׁה (פסחים, דף מ״ה, ע״ב). ובדבא״ם — בהתפעל: שכבר הִתְעַפְּשׁוּ („מורה״, ב׳, מ״ו).

עֵץ, שם, — אִילָן — בוים, дерево: עֵץ פרי עֹשֶׂה פרי (בראשית, א׳, י״א), ובא גם כעין שם־קבוץ: כל־עֵץ השדה שבר (שמות, ט׳, כ״ה), כל־עֵץ מאכל (ויקרא, י״ט, כ״ג), כי לא עֵץ מאכל הוא (דברים, כ׳, כ׳), וברבוי: הלוך הלכו הָעֵצִים (שופטים, ט׳, ח׳), ובסמיכות: עֲצֵי היער (דהי״א, ט״ז, ל״ג). ובא מְחֻבָּר לשם הפרי, שהוא עושה, או אל שם התכונה: פְּרִי עֵץ הָדָר (ויקרא, כ״ג, מ׳), ועלי־עֵץ שֶׁמֶן (נחמיה,

ח׳, ט״ו), וְעֵץ הַזַּיִת לֹא נשא (חגי, ב׳, י״ט), עֵץ־הַגֶּפֶן (יחזקאל, ט״ו, ב׳), עֵץ הָאָרֶץ (ויקרא, י״ד, וי״ו), עֲצֵי שִׁטִּים (שמות, כ״ה, יו״ד), עֲצֵי אֲרָזִים וַעֲצֵי בְרוֹשִׁים (מ״א, ה׳, כ״ד). ובמובן חֹמר־העץ—האָלץ, дрова: ובחרשת עֵץ (שמות, ל״א, ה׳), כְּלִי עֵץ (ויקרא, י״א, ל״ב), אֲרוֹן עֵץ (דברים, יו״ד, א׳), צפה עֵץ מבית (מ״א, וי״ו, ט״ו), ואת גלליהם עֵץ ואבן (דברים, כ״ט, ט״ז), לְבוּל עֵץ אסגוד (ישעיה, מ״ד, י״ט) — בלאָקק. והוא כנוי לע״ז: ותנאף את־האבן ואת־הָעֵץ (ירמיה, ג׳, ט׳). ויבקע עֲצֵי עֹלָה (בראשית, כ״ב, ג׳), ונערים בָּעֵץ כשלו (איכה, ה׳, י״ג). וידוע ענין „עֵץ־הַדַּעַת״ וְ„עֵץ־הַחַיִּים״ (בראשית, פרשה ב׳ וג׳) — ועל־זה תסוב מליצת הכתובים: עֵץ חַיִּים היא למחזיקים בה (משלי, ג׳, י״ח), פרי צדיק עֵץ חַיִּים (שם, י״א, ל׳), וכדומה. ובא: וְתָלָה אותך עַל־עֵץ (בראשית, מ׳, י״ט)— ע ץ, שתולים עליו חיבי־מיתה.— יעשו־עֵץ גבה חמשים אמה (אסתר, ה׳, י״ד). קח־לך עֵץ אחד (יחזקאל, ל״ז, ט״ז) — תיב״ע: ל וּ חָ א — טאַפעל, таб-лица. וְעֵץ חניתו (ש״ב, כ״א, י״ט) — גריפף, рукоятка. כהרים מטה לא־עֵץ (ישעיה, יו״ד, ט״ו) — מי שאינו עץ, והוא—האדם. ובכנוי: כל־עֶצְךָ (דברים, כ״ח, מ״ב); עמי בְעֵצוֹ ישאל (הושע, ד׳, י״ב) — בצלם ע״ז, שעשה לו מעץ. — לא־תשחית את־עֵצָהּ (דברים, כ׳, י״ט), עֵצֵינוּ במחיר יבאו (איכה, ה׳, ד׳), את־אבניו ואת־עֵצָיו (ויקרא, י״ד, מ״ה), מחטב עֵצֶיךָ (דברים, כ״ט, יו״ד).

עֵצָה, ש״נ, שם־קבוץ, — געהאָלץ: כרתו עֵצָה (ירמיה, וי״ו, וי״ו), ולדעת גיזיניוס — מזה: ומתק רעהו מֵעֲצַת־נָפֶשׁ (משלי, כ״ז, ט׳) — מעצי־בשמים, שמשיבים את־הנפש— האָלץ דעס וואָהלגערוכ׳ס, — ע״ד שפירשו קצת מפרשים „בתי־הנפש״, — ונמשך אל הקודם: „שֶׁמֶן וּקְטֹרֶת יְשַׂמַּח־לֵב״. (ועיין נפש).

עָצֶה, ש״ז, פ״א במקרא: לעמת הֶעָצֶה (ויקרא, ג׳, ט׳) — תרגום כת״א: „לקביל שִׁדְרְתָא״, והוא חוט־השדרה — ריקקגראַט, позвоночный столбъ — שהוא דומה לעץ, שהצלעות יוצאות ממנו כענפים מן־העץ.

עֶצֶה, במשנה: עֶצֶה כמלא פי גמל (שבת, ז׳, ד׳) — ובגמרא (שבת, ע״ו, ע״א) פירשוהו: „תבן של מיני קטנית״ — שטאָפפעל. שורף את־הקש ואת־הָעֶצֶה (אהלות, י״ח, ב׳). — וזה על־שם קשיותו.

ובגזרת השם נראה דעת המבארים, שעיקרו — קשוי וחוזק — האַרט, פֿעסט, жестко, твердо — וכן הוא בערבית בפעל „עצי״—היות קשה וחזק. ובתרגום ירושלמי: השמנה היא אם רָזָה (במדבר, י״ג, כ׳) — „השמינין אינון פרין או עֲצִין״. ונקרא הָעֵץ כן על־שם קשיותו וחזקו בערך אל עשב הצמחים; והוא על־דרך גזרת השמות „אילן״, „אלה״, „אלוף״—מן אֵל, אֱיָל. (עיין בהערה לשם „אלון״). ומיסוד זה נגזר גם השם „עֵצָה״ והפעל עָצָה.

עָצַב, פעו״י, עיקר הוראתו, לפי הנראה, — דחיקה, כבישה, דכא—דריקקען, פרעססען, давить, жать—הקל, במובן המוסרי, — הכאבה, הדאבה — קראַנקען, בעטריבען, огор-чать, досаждать: ולא עֲצָבוֹ אביו מימיו (מ״א, א׳, וי״ו), לבלתי עָצְבִּי (דהי״א, ד׳, יו״ד), ובבינוני־פעול: וַעֲצוּבַת רוּחַ (ישעיה, נ״ד, וי״ו) — בעטריבטען געמיטהע. ובלשון־חכמים, במובן הטבעי, — דחיקה: כל אמות באמות בת ששה (טפחים), אלא הללו שוחקות, והללו עֲצֵבוֹת (עירובין, דף ג׳, ע״ב)—שוחקות—הן מרווחות; ועצבות—כבושות, דחוקות ומצומצמות.

הנפע׳: א) בהוראתו הראשונה— היות נלחץ ונדחק תחת כבד

המשא, התיגע — געדריקט ווערדען, שמידעט ווערדען, быть стиснуту, утомлену: מסיע אבנים יֵעָצֵב בהם (קהלת, י"ד, ט'). — ב) במובן המוסרי — היות בדאגה ובכאב־לב, — בעטריבט זיין, быть огорчену: כי נֶעֱצַב אֶל־דוד (ש"א, כ', ל"ד) — בשביל דוד. — נֶעֱצַב המלך על־בנו (ש"ב, י"ט, ג'), אַל־תֵּעָצְבוּ (בראשית, מ"ה, ה'), ואַל־תֵּעָצֵבוּ (נחמיה, ח', יו"ד).

הפיעל, מן הקל: א) בהוראתו הראשונה — כבישה ודחיקה במובן יצירה, כיוצר חומר לעשות כלי, שהוא כובשו, דוחקו ומְגַבְּלוֹ, — פֿארמען, בילדען, оформить, образовать: ידיך עִצְּבוּנִי ויעשוני (איוב, יו"ד, ח') — ומפרש שם: כי כַחֹמֶר עֲשִׂיתָנִי; הלא כֶחָלָב תַּתִּיכֵנִי (שם, שם, ט'—יו"ד) — ובא ע"ד הפעל עשׂה, (עיי"ש), ושעל־כן באו גם־יחדו בכתוב הזה. — ובמשנה — מזה: ואין מְעַצְּבִין את־הקטן (שבת, כ"ב, ו"ו) — תקון וישוב עצמות, שדוחקים ומושכים אותו לצדדים, — דיא גליעדער ריכטען. — ב) במובן המוסרי, — הדאבה וצעור — קרענקען, досаждать: מרו וְעִצְּבוּ את רוח קדשו (ישעיה, ס"ג, יו"ד). ובא: כל־היום דְּבָרַי יְעַצֵּבוּ (תהלים, נ"ו, ו"ו) — רש"י פירש: „מעציבין אותי רודפי, עד שכל דברי־פי עצב וצעקה". והרמב"ן תרגמו: לויען — מלשון אריבה וחקירה, והוא ע"ד הוראתו בערבית. והנראה, שזה מן ההוראה הראשונה — מְעַשִּׂים, מציירים, נותנים צורה חדשה לכל דברי ומעשי, לפי מחשבותיהם הרעות, — צעררען.

ההפעיל: א) בהוראתו הראשונה — ציור, עשית צורה ודמות — אבבילדען, изображать: עשׂנו לה כַּוָּנִים לְהַעֲצִבָה (ירמיה, מ"ד, י"ט) — לצייר צורות למלכת־השמים. (והה"א הרה מפיק, או שהיא נוספת). ב) הדאבה, הרגזה — קרענקען, ער־צירנען, досаждать, разгнѣвать: יַעֲצִיבוּהוּ בישימון (תהלים, ע"ח, מ').

ההתפעל, כעין הנפעל, — הרגשת צער ודאגה — זיך בעטריבען, זיך געקרענקט פיהלען, огорчаться: וַיִּתְעַצֵּב אל־לבו (בראשית, ו"ו, ו"ו), וַיִּתְעַצְּבוּ האנשים (שם, ל"ד, ז').

עֶצֶב, שם, עיקרו: א) צורה, דמות, נעשה במלאכת עִשּׂוּי ופִסּוּל, — געבילדע, образъ: הָעֶצֶב נבזה נפוץ (ירמיה, כ"ב, כ"ח) — והכפל: „אם־כְּלִי אין חפץ בו" — ומתיחס לכלי־יוצר. ב) יגיעת עמל־וצער, ששיברת ומפרכת את־הגוף — מיהזאל, שמערץ, ליידען, трудъ, боль, мученіе: בְּעֶצֶב תלדי בנים (בראשית, ג', ט"ז), בכל עֶצֶב יהיה מוֹתָר (משלי, י"ד, כ"ג) — בכל־יגיעת־מלאכה יהיה רֶוַח — אנשטרענגונג, усиліе — וברבוי: אֹכֵל לֶחֶם הָעֲצָבִים (תהלים, קכ"ז, ב') — לחם, שהשיגו בעמל וביגיעה. — ובענין דאגה וצער — קוממער, огорченіе: ולא־יוסף עֶצֶב עמה (משלי, יו"ד, כ"ב). ובא במובן הרגזה: וּדְבַר־עֶצֶב יעלה־אף (שם, ט"ו, א') — דבר מעציב ומרגיז — קרענקענדעס ווארט, оскорбительное слово — ובא: ג) דבר, שמשיגים על־ידי עמל ויגיעה — דאס דורך מיהע ערווארבענע, трудомъ пріобрѣтенное: וַעֲצָבֶיךָ בבית נכרי (משלי, ה', יו"ד), וכל־עַצְּבֵיכֶם תִּנְגֹּשׂוּ (ישעיה, נ"ח, ג') — כנוי לעסקי־ממונות שלהם וחובות־הלואה — ערווערב, געשעפֿטע, [illegible]דען, дѣла, денежныя обязательства — והוא ע"ד: נֹגֵשׂ את־הכסף ואת־הזהב (מ"ב, כ"ג, ל"ה). והוא גם כנוי־של־גנאי לצלמי ע"ז, שנעשים במעשה ידי־אדם.

עֹצֶב, שם: א) צורת־פסל — געבילדע: עָצְבֵי עָשָׂם (ישעיה, מ"ח, ה') — והכפל: „ופִסְלִי וְנִסְכִּי צִוָּם". ולד"ק מזה גם: אם־דֶּרֶךְ־עֹצֶב בי (תהלים, קל"ט, כ"ד) — דרך של ע"ז. (ועיין בסמוך). ב) יגיעה של צער

ומכאוב — מיהואל, ליידען שמערצען, мученіе, боль, затрудненіе: כי יָלדתי בְּעֹצֶב (דהי״א, ד׳, ט׳) — ע״ד: בְּעֶצֶב תלדי בנים (בראשית, ג׳, ט״ז). מֵעָצְבְּךָ ומרגזך (ישעיה, י״ד, ג׳) — קוממער, огорченіе. אם־דרך־עֹצֶב בי (תהלים, קל״ט, כ״ד) — האדבה והרגזה לטרות פי־ה׳, מֶרִי — עמפאָרונג, возмущеніе.

עִצָּבוֹן, שם, — כעין הקודם: בְּעִצָּבוֹן תאכלנה (בראשית, ג׳, י״ז) — מיהזאל, שווערע ארבייט, тяжелый трудъ. וּמֵעִצְּבוֹן ידינו (שם, ה׳, כ״ט) — יגיע־כפים. — הרבה ארבה עִצְּבוֹנֵךְ (שם, ג׳, ט״ז) — צער ומכאוב — ליידען, שמערצען, боли, мученія.

עַצֶּבֶת, ש״נ, כעין הקודם, — צער — קוממער, פֿערדרוסס, огорченіе, досада: קרץ עין יתן עַצָּבֶת (משלי, יו״ד, יו״ד), וּבְעַצְּבַת־לב רוח נכאה (שם, ט״ו, י״ג) — כאב וחלי — שמערץ, боль. וּמְחַבֵּשׁ לְעַצְּבוֹתָם (תהלים, קמ״ז, ג׳) — מכת־חלל — וואונדע, рана — ויתכן, שענינו — חלי פרוק־העצמות, וזה מלשון המשנה: „אין מעצבין את־הקטן״, נאות אל הפעל „מחבש״. — יגרתי כל עַצְּבֹתָי (איוב, ט׳, כ״ח). ובא: יִרְבּוּ עַצְּבוֹתָם אַחֵר מָהָרוּ (תהלים, ט״ז, ד׳) — לפי המפרשים, ענינו — דאגה: כשהם נותנים מֹהַר וְאֶתְנָן לְאֵל אחר, עצבותם תרבינה. — ויב״ע תרגם: „מסגן צַלְמָנֵיהוֹן״ — והוא מן „עָצָב״ — ושעור הכתוב: בוחרים להם אלהות הרבה ונותנים מֹהַר ואתנן לאלהים אחרים.

עָצָב, שם, — צלם ע״ז נעשה בידי־אדם — בילד, גאָטצענ־בילד, образъ, идолъ — לא נמצא במקרא כי אם בל״ר: עשו להם עֲצַבִּים (הושע, ח׳, ד׳), חֲבוּר עֲצַבִּים אפרים (שם, ד׳, י״ז), (עיין חבר), עֲצַבֵּי הגוים כסף וזהב (תהלים, קל״ה, ט״ו), היו עֲצַבֵּיהֶם לחיה (ישעיה, מ״ו, א׳). וב„תורת־כהנים״ אמרו בטעם השם הזה המיוחד כשם־גנאי לע״ז: עֲצַבִּים — על־שם שנעשים פרקים פרקים (קדושים, פ׳ א׳) — ופירש הראב״ד: מלשון „אין מְעַצְּבִין את־הקטן״ ומפרש בגמרא: בחוליי שדרה (חוליות של שדרה), ובספר איוב (יו״ד, ח׳): ידיך עִצְּבוּנִי.

מַעֲצֵבָה, ש״נ, לפי המוסכם, — עצב, רגז וצער, — טריבזאל, ליידען, скорбь, печаль: לְמַעֲצֵבָה תשכבון (ישעיה, נ׳, י״א) — תשכבו בצער ומכאוב.

עַצְּבוּת, בדבא״ם, — קוממער, זאָרגע, уныніе, печаль.

עֲצַב, בארמית, כהפעל עָצַב בעברית, ונמצא בבינוני־פעול: בְּקָל עֲצִיב (דניאל, ו״ו, כ׳) — קלאָגליכע שטיממע, жалобный голосъ.

(הערה). לדעת פירסט, דומה הפעל עצב לפעל חטב, חצב, ועיקרו — כריתה, חציבה — שפאַלטען, שניידען, שפיטצען, — разсѣчь, рѣзать, обострить ומזה: א) „עָצָב״, „עֹצֶב״ — פסולים, כרותים וחצובים. ב) שריטה ופציעה — פֿערלעטצען, ранить: מסיע אבנים יֵעָצֵב בהם (קהלת, יו״ד, ט׳), ומחבש לְעַצְּבוֹתָם (תהלים, קמ״ז, ג׳) — חבורות־פצע; ומזה, בהשאלה, — הדאבה והכאבה — קראַנקען, פֿערלעטצען, оскор-бить, ранить — וראיה לדבריו: „עצבונות״, שהוא שם למין קוצים, שדוקרים ומכאיבים. (עיין עצבון). ואנחנו הצענו את הסתעפות השרש לפי הנראה לנו, והבוחר יבחר.

עוּצְבָּה, במשנה, — שטיח־של־עור, שעשוי לכסות את־המֶרכב או לשכב עליו: אלא הָעוּצְבָּה (כלים, כ״ו, ז׳) — דעקקע. עוּצְבָּא אין צריך קיצוע (ב״ק, ס״ו, ע״ב).

עֶצְבּוֹן, במדרש, ברבוי: עֶצְבּוֹנוֹת — מין קוֹצים: משל להדס וְעֶצְבּוֹנוֹת, שהיו זה על־גבי זה (ב״ר, ס״ג).

עְצַב, בדבא״ם,—אברי הבשר בגוף בעלי־חי — מוּסקעל, мускуль: והיד הניעוה המיתרים, והמיתרים הניעום העורקים, והעורקים הניעום הָעֲצַבִּים („מורה־נבוכים״, ב׳, א׳).

עָצַד, פ״י, בערבית, ענינו — כריתה, חטיבה — שפּאלטען, שניידען. וזוה — במקרא:

מַעֲצָד, שם, — כלי־ברזל לכרות ולהצוב — ביל, אַקסט, топоръ, теслá: מעשה ידי־חרש בַּמַּעֲצָד (ירמיה, יו״ד, ג׳), חָרַשׁ בַּרְזֶל מַעֲצָד (ישעיה, מ״ד, י״ב) — חרש־הברזל, שהוא עושה מעצד. — ובמשנה: מה שהחרש מוציא בַּמַּעֲצָד (ב״ק, יו״ד, ז״ו)—האָבעל, стругъ. הַמַּעֲצָד והאזמל (כלים, י״ג, ד׳), שתי מַעֲצָדִין (ערכין, ו״ו, ז׳). ובגמרא: אמר רבא, באתרא דתנא דידן איכא תרתי חציני: לרבתי קרי לה כשיל, ולזוטרתי קרי לה מַעֲצָד (ב״ק, דף קי״ט, ע״ב).

עָצָה, פ״י, — כבישה, דחיקה — צוזריקקען, сжимать — ועם־זה— אטימה — פערשליעססען, смыкать: עֹצֶה עיניו לחשב תהפכות (משלי, ט״ז, ל׳) — ותרגומו: רָמַז. ורש״י פירש: לשון קריצה, וכן: אִיעֲצָה עליך עיני (תהלים, ל״ב, ח׳). ובארמית עֲצִי— לחיצה וכבישה, במובן המושאל: עָשַׁק את־עמיתו (ויקרא, ה׳, כ״א) — תרגום ירושלמי: „עֲצָה ית חבריה״. ודומה בעיקרו ויסודו לפעל אמץ. (עיין שם).

עֶצְיוֹן־גֶּבֶר, שע״פ: עיר, מקום תחנות בני ישראל במסעיהם בצאתם ממצרים (במדבר, ל״ג, ל״ה; דברים, ב׳, ח׳), ובספר מלכים נאמר: וָאֳנִי עָשָׂה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בְּעֶצְיוֹן־גֶּבֶר אֲשֶׁר אֶת־אֵלוֹת עַל־שְׂפַת יַם־סוּף בְּאֶרֶץ אֱדוֹם (מ״א, ט׳, כ״ו), ובמקום ההוא נשברו אניותיו של המלך יהושפט, אשר עשה ללכת אופירה לזהב (שם, כ״ב, מ״ט).

עָצֵל, תֹאר,—איש כבד־התנועה, מִתְרַפֶּה במלאכתו, (הפך חרוץ), — פוילער, лѣнивый: עד־מתי עָצֵל תשכב (משלי, ו״ו, ט׳), טמן עָצֵל ידו בצלחת—נלאָה להשיבה אל־פיו (שם, כ״ו, ט״ו), מחרף עָצֵל לא יחרש (שם, כ׳, ד׳), על־שדה איש־עָצֵל עברתי ועל־כרם אדם חסר־לב — והנה עלה כלו קמשונים (שם, כ״ד, ל׳—ל״א), אמר עָצֵל ארי בחוץ (שם, כ״ב, י״ג), לך אל־נמלה עָצֵל (שם, ו״ו, ו״ו). ובגמרא: עַצְלֵי־כהונה (פסחים, פ״ה, ע״א)—ופירש״י: המתעצלים באכילת קדשים. — וממנו נגזר פעל בבנין נפעל: אַל־תֵּעָצְלוּ לָלֶכֶת (שופטים, י״ח, ט׳) — אַל־תִּמָּנְעוּ ללכת מחמת רפיון־רוח ומורא—זיך טראָגע בענעהמען, посту- пать лѣниво — ובלשון חז״ל בהתפעל: כל הַמִּתְעַצֵּל בהספדו של־חכם (שבת, ק״ה, ע״ב), בית־דין הוא דלא מִתְעַצְּלִין בו, הא שליח מִתְעַצֵּל בו (עירובין, דף ל״ב, ע״א), נִתְעַצֵּל למול אליעזר בנו (שמו״ר, ה׳).

עַצְלָה, ש״נ, — תכונת העצל — פוילהייט, טראַגהייט, лѣнь, лѣность: עַצְלָה תפיל תרדמה (משלי, י״ט, ט״ו).

עַצְלוּת, ש״נ, — בהוראת הקודם: ולחם עַצְלוּת לא תאכל (שם, ל״א, כ״ז). ובלשון־חכמים: עַצְלוּת שהיתה בכם, שלא שמשתם שני גדולי־הדור שמעיה ואבטליון (פסחים, ס״ו, ע״א).

עֲצַלְתַּיִם, ע״מ זוגי, — כענין הוראת הקודם: בַּעֲצַלְתַּיִם ימך המקרה (קהלת, יו״ד, י״ח) — והכפל: „וּבְשִׁפְלוּת יָדַיִם״.— ובא הזוגי ביחוס אל־הידים או בענין הִשָּׁנוֹת העצלות בהמשך־הזמן.

עַצְלָן, תֹאר, בלשון חז״ל: נשים עַצְלָנִיּוֹת הן (בראשית רבה, פרשה מ״ד), וכן: „עֲצַלְתָּנִיּוֹת״. — וברבוי זכר: מְשַׁבֵּחַ אני את־הָעַצְלָנִים, שאינן יוצאים מבתיהם ברגל (סוכה, כ״ז, ע״ב).

עָצַם, פעו״י, מיסודו של עץ, עָצָה;

וּקל, עיקרו: א) חִבּוּר מהודק, אטימה, — פֿעסט אַנאײנאַנדערפֿיגען, צוזאַמענדריקקען, смыкать, сжимать: וְעֹצֵם עֵינָיו מֵרְאוֹת בְּרָע (ישעיה, ל״ג, ט״ו) — שלא יראה ברע.—ומזה: ב) היות קשה וחזק — פֿעסט, שטאַרק, מאָכטיג זײן, — сплотиться, быть сильнымъ כי הגוף, שחלקיו מרובקים דבוק מהודק ומצומצם, הוא קשה וחזק (עיין בדערה לשרש אלם): וירבו וַיַּעַצְמוּ במאד מאד (שמות, א׳, ז׳), ואיבי חיים עָצֵמוּ (תהלים, ל״ח, כ׳), כי־עָצַמְתָּ ממנו מאד (בראשית, כ״ו, ט״ז) — בעשר.—ובמובן המוסרי: על רב עונך עָצְמוּ חטאתיך (ירמיה, ל׳, י״ד), וְעָצַם כֹּחוֹ וְלֹא בְכֹחוֹ (דניאל, ח׳, כ״ד) — כחו יהיה עצום ולא מפאת כח עצמו, כי אם מרצון הש״י,— ע״ד שנאמר: הוי אַשּׁוּר שֵׁבֶט אַפִּי (ישעיה, י״ד, ה׳); וכן: וְעָצַם במעט גוי (דניאל, י״א, כ״ג), וּכְעָצְמוֹ נשברה הקרן (שם, ח׳, ח׳). ומזה: ג) ברבוי הכמות, שהוא מתנאי החזק — צאָהלרייך זײן, быть многочисленнымъ: עָצְמוּ מִסַּפֵּר (תהלים, מ׳, ו״ו), עָצְמוּ משערות ראשי (שם, שם, י״ג). וכולל מושג החזק והרבוי כאחד: מה עָצְמוּ ראשיהם (שם, קל״ט, י״ז). ובפיוט: ערנים לְעָצְמָה (הושענות).

הפיעל, מן הקל, בהוראה הראשונה, — צודריקקען, פֿערשליעססען, сжимать, смыкать: וַיְעַצֵּם את־עיניכם (ישעיה, כ״ט, יו״ד). ובמשנה (לפי נוסח המשנה בגמרא): אין מְעַצְּמִים את־המת בשבת (שבת, קנ״א, ע״ב) — ובנוכה שבמשניות: „אין מעמצין“. (עיין עמץ, אמץ).

ההפעיל, מן הקל, בהוראתו השניה, —שטאַרק מאַכען, дѣлать сильнымъ: וַיַּעֲצִמֵהוּ מצריו (תהלים, ק״ה, כ״ד). ובפיוט: יעריצון וְיַעֲצִימוּן (יוצר, א׳ דשבועות), פרחים לְהַעֲצִימָה (הושענות). בלשון חז״ל — בבנין

נתפעל, — התחזקות והתאמצות איש כנגד רעהו בטענות: שנים שֶׁנִּתְעַצְּמוּ זה בזה (תוספתא, ב״ם, א׳), (ועיין עֲצֻמָּה).

עָצוּם, תאר: א) חזק—שטאַרק, מאָכטיג, сильный, могучій: לגוי־עָצוּם ורב ממנו (דברים, ט׳, י״ד), שפנים עם לא־עָצוּם (משלי, ל׳, כ״ו), גוים גדולים וַעֲצֻמִים (דברים, ד׳, ל״ח), גוים רבים וַעֲצוּמִים (שם, ז׳, א׳), מי הנהר הָעֲצוּמִים והרבים (ישעיה, ח׳, ז׳). ומזה — תקיף בדעתו ועומד על־דברו: ובין עֲצוּמִים יפריד (משלי, י״ח, י״ח), ואת־עֲצוּמִים יחלק שלל (ישעיה, נ״ג, י״ב).— ב) רב־הכמות — צאַהלרייך, פֿיעל, многочисленный: והצעיר לגוי עָצוּם (שם, ס׳, כ״ב), עָצוּם ואין מספר (יואל, א׳, ו״ו), וַעֲצֻמִים כל הרגיה (משלי, ז׳, כ״ו).

עֲצוּמִים, שם ברבוי,—כח וגבורה— געוואַלט, מאַכט, сила, могущество: ונפל בַּעֲצוּמָיו חלכאים (תהלים, יו״ד, יו״ד). ולדעת הראב״ע, ענינו — ידיו ורגליו, שיש להן כח עצום.— ולפירושו, יהיה השם היושר ממנו „עֲצוּמַיִם“, ברבוי־זוגי.

עֹצֶם, שם, — כח גדול — מאַכט, געוואַלט, могущество, сила: כֹּחִי וְעֹצֶם ידי (דברים, ח׳, י״ז), בְּעֹצֶם ידך תשטמני (איוב, ל׳, כ״א).

עָצְמָה, ש״נ, — בהוראת הקודם: ולאין אונים עָצְמָה ירבה (ישעיה, מ׳, כ״ט) — והקודם: „נתן ליעף כֹּחַ“. כוש עָצְמָה (נחום, ג׳, ט׳) — שעורו: כוש, שיש לה עצמה, או עצמת כוש.— בְּעָצְמַת חבריך (ישעיה, מ״ז, ט׳) — והקודם: „בְּרֹב כשפיך“.

עֲצֻמָּה, עֲצֻמוֹת, ש״נ, — טענה בדברי־ריבות לחזק ולאשר דבר — ערהאַרטונג, בעווייזמיטטעל, подтвержденіе, доказательства: הגישו עֲצֻמוֹתֵיכֶם (שם, מ״א, כ״א) — והקודם: „קרבו רִיבְכֶם“. ומזה — בלשון חז״ל: שנים שֶׁנִּתְעַצְּמוּ

בריןן שֶׁנִּתְעַצֵּם זה בזה (סנהדרין, י"א, ע"ב).

תַּעֲצֻמָה, תַּעֲצֻמוֹת, ש"נ, — גבורה ותקיפות — מאַכט, — сила
נרדף עם „עֹז": נתן עֹז וְתַעֲצֻמוֹת (תהלים, ס"ח, ל"ו). ובתפלה: „האל בְּתַעֲצֻמוֹת עֻזך".

עֲצִימָה, ברבא"ס, ביחוס אל־העינים, — דאַס צודריקקען, פערשליעססען, смыканіе (глазъ): „אין לך דבר חוצץ בפני התאוה כַּעֲצִימַת־העין".

עֶצֶם, ש"ם, — א) האברים הקשים בגוף בעל־חי, גֶּרֶם — ביין, קנאָכען, кость: עֶצֶם אדם (יחזקאל, ל"ט, ט"ו), וְעֶצֶם לא תשברו בו (שמות, י"ב, מ"ו). וכולל כלל העצמים (בלשון־נקבה): דבקה עַצְמִי לבשרִי (תהלים, ק"ב, ו'), בעורי ובבשרי דבקה עַצְמִי (איוב, י"ט, כ'). ודרך־מליצה יִכָּנה ב„עצם" וב„בשר" כל־הגוף בכללו: וגע אל־עַצְמוֹ ואל־בְּשָׂרוֹ (שם, ב', ה'). וברבוי: מבחר עֲצָמִים (יחזקאל, כ"ד, ד'), ובכנוי: עֶצֶם מֵעֲצָמַי (בראשית, ב', כ"ג), עֲצָמָיו אפיקי נחושה (איוב, מ', י"ח), וינתחה לַעֲצָמֶיהָ (שופטים, י"ט, כ"ט): ותקרבו עֲצָמוֹת עֶצֶם אֶל־עַצְמוֹ (יחזקאל, ל"ז, ז') — עצם אחד אל העצם השני המתיחס לו. — ועל־הרוב — במין־נקבה: והיא מלאה עֲצָמוֹת (יחזקאל, ל"ז, א'), ובַעֲצָמוֹת וגידים (איוב, י"ד, י"א). ובשני המינים ישתמשו אל כלל אברי הגוף: כי נבהלו עֲצָמָי (תהלים, ו', ג'), וַעֲצָמַי עששו (שם, ל"א, י"א), אין־שלום בַּעֲצָמַי (שם, ל"ח, ד'), ורב עַצְמוֹתַי הפחיד (איוב, ד', י"ד), כל עַצְמוֹתַי תאמרנה (תהלים, ל"ה, י"ד), רד־פו כל עַצְמֹתַי (ירמיה, כ"ג, ט'), וְעַצְמֹתֶיךָ יחליץ (ישעיה, נ"ח, י"א). והתיחדו לאברי גוף־מת, לפי שהם אינם נרקבים: להוציא עֲצָמִים (עמוס, ו', יו"ד): ועל־הרוב — בל"נ: עַצְמוֹת יוסף (שמות, י"ג, י"ט), את־עַצְמוֹת שאול ואת־עַצְמוֹת יהונתן בנו (ש"ב, כ"א, י"ב), והעלתם את־עַצְמֹתַי (בראשית, נ', כ"ה). ובא: דור הָעֲצָמִים (יחזקאל, כ"ד, ה') — וזה, לדעת קצת מפרשים, כמו: עֵצִים. — ובדרך־השאלה — ליחס הקורבה: אך עַצְמִי ובשרי אתה (בראשית, כ"ט, י"ד). — ב) במובן גוף סתם — ווערן, קערפער, существо, тѣло: כַּעֲצָמִים בבטן המלאה (קהלת, י"א, ה') — ענינו: עֻבָּרִים. ומזה — בענין עיקרו של־כל־דבר ויסודו — וועזען, זעלבסט, существенность, самый: זה ימות בְּעֶצֶם תֻּמּוֹ (איוב, כ"א, כ"ג) — בהיותו עוד שלם ותמים. — וע"ד השם „גֶּרֶם": וּכְעֶצֶם הַשָּׁמַיִם לָטֹהַר (שמות, כ"ד, יו"ד) — זוי דער ריינע הימעל, подобно чистому небу — וביחוס אל־הזמן: עַד־עֶצֶם היום הזה (ויקרא, כ"ג, י"ד) — עד היום הזה ממש. — בְּעֶצֶם היום הזה (בראשית, ז', י"ג), וביחס אל גוף־אדם, ענינו — גופו ממש, ובא תחת השם „גוף" ע"ד השמות „לֵב", „נֶפֶשׁ": אדמו עֶצֶם מפנינים (איכה, ד', ז'), תדשן־עֶצֶם (משלי, ט"ו, ל'), וְעַצְמִי־חרה מני־חרב (איוב, ל', ל') — איך זעלבסט, я самъ. מָוֶת מֵעַצְמוֹתָי (שם, ז', ט"ו) — מות מקרבי ומעצמי. — והקודם: „ותבחר מחנק נַפְשִׁי". עונותם על־עַצְמוֹתָם (יחזקאל, ל"ב, כ"ז). ובמשנה: כראי היית לחוב בְּעַצְמְךָ (ברכות, א', ג'), מכר על־פי עד אחד או על־פי־עַצְמוֹ (ב"ק, ו', ד') — דורך זיך זעלבסט, черезъ самого себя: אין העדים נעשים זוממים, עד שיזומו את־עַצְמָן (מכות, א', ד'), מתכסין בכסות עַצְמָן (תמיד, א', ד'). ובענין עיקרו של־דבר: כל־עַצְמוֹ אינו כותב, אלא יתן וכו' (סוטה, א', א'), כל־עַצְמָן של בית־שמאי לא היו מודים (ער־בין, דף ל', ע"ב). ובדבא"ס — הָעֶצֶם — וועזען, סובסטאַנץ, существо, субстанція — „הוא נושא המקרים"; „עֶצֶם פְּרָדִי" —

אַטּאָם, atomъ — ונגזר מן־הַשֵּׁם „עֶצֶם" פעל בבנין

הפיעל, — שַׁבֵּר עֲצָמוֹת — דיא געביינע צערברעכען: וזה האחרון עִצְּמוֹ (ירמיה, נ׳ י״ז). עיין גרם. — ובדבא״ם — בבנין

נתפעל, — היות לעצם, — פערוועזענטליכט ווערדען, сдѣлаться существеннымъ: ועל־הענין, אשר בו נִתְעַצֵּם („מורה־נבוכים", א׳, א׳).

עִצּוּם, בלשון הז״ל: עד־עצם היום הזה — עד עִצּוּמוֹ של־יום (סוכה, מ״א, ע״ב), בְּעִצּוּמוֹ של־יום (שבת, פ״ו, ע״ב)

עַצְמוּת, עַצְמִית, ברבא״ם, — מהות־העצם — וועזענטליכקייט, сущность: כל מה שימצא לדבר־מה כירידת האבן למטה נקראה: בְּעַצְמוּת („מלות הגיון", שער י״א), והשם המשותף הגמור הוא הנאמר על שני עַצְמִיּוֹת אין שתוף ביניהם (שם, שער י״ג). ואמרו: „תארים עַצְמוּתִים" או „תארים עַצְמִיִּים".

עֶצֶם, שע״פ: עיר בנחלת בני־יהודה, שהיתה אח״כ בנחלה למטה בני־שמעון (יהושע, ט״ו, כ״ט; י״ט, ג׳; דהי״א, ד׳, כ״ט).

עַצְמוֹן, שע״פ: עיר למטה־יהודה בדרום א״י (במדבר, ל״ד, ה׳), וביחס שאליו: עַצְמֹנָה (שם, שם, ד׳).

עִצַּן, נמצא בשם־תאר:

עֶצֶן, בשם־עצם־פרטי: הוא עֲדִינוֹ הָעֶצְנִי (בקרי; ובכתיב: העצנו) על־שמנה מאות חלל (ש״ב, כ״ג, ח׳) — חז״ל, ע״ד הדרש, פירשוהו בהוראת עֵץ; וכן הוא בערבית: „עצן" — ענף ובד — אסט, והושאל לעץ־החנית. — ונקרא כן על־שם חניתו הגדולה.

עֲצִיץ, ארמית, ובמשנה, — מין כלי־קבול לתשמישים פחותים — געפֶעס: עָצִיץ נקוב (דמאי, ה׳, יו״ד). וע״ד המליצה: האונס — שותה בַּעֲצִיצוֹ (כתובות, ג׳, ד׳) — שותה מכלי מאוס, שבחר בו, — וישאנה על־כרחו, אפילו היא חגרת, אפילו היא סומא.

עָצַר, פ״י, הקל, עיקרו, כנראה, אימית — בהוראת כבישה — צוזאממענדריקקען, сжимать — והתיחד לענין סחיטה, — פרעססען, жать: וָאֶשְׂחַט אֹתם (בראשית, מ׳, י״א) — ת״א: „וַעֲצָרִית יתהון". ובגמרא: הוו הני עַצְרֵי (כ״ב, דף כ״ה). ובעברית התרחבה הוראתו למושגים שונים, מסתעפים זה מזה, ע״ד שמוש הפעל כלא: א) כבישה כענין סגירה ואטימה — שליעססען, פערשליעססען, затворять, запирать: כי־עָצֹר עָצַר ה׳ בעד כל־רחם (בראשית, כ׳, י״ח) — ות״א: „ארי מֵיחַד אֲחַד". — אם אני המוליד וְעָצָרְתִּי (ישעיה, ס״ו, ט׳), וְעָצַר את־השמים (דברים, י״א, י״ז) — ע״ד: כָּלְאוּ שמים מטל (חגי, א׳, יו״ד). ובהשאלה וַיַּעְצֹר במלין מי יוכל (איוב, ד׳, ב׳). ובענין חבישה — איינקערקערן: וַיַּעַצְרֵהוּ מלך אשור ויאסרהו בית כלא (מ״ב, י״ז, ד׳) — ע״ד: אשר כְּלָאוֹ צדקיהו (ירמיה, ל״ב, ג׳). ובבינוני־פעול: עודנו עָצוּר בחצר המטרה (שם, ל״ג, א׳) — איינגעשפערט. עָצֻר בעצמתי (שם, כ׳, ט׳); ובספרי: יכול יהא אדם עָצוּר כל־היום בבית־המדרש (דברים, קל״ה). ובא: ואפס עָצוּר וְעָזוּב (דברים, ל״ב, ל״ו) — מליצה נהוגה לפנים לכלול את־כל מפלגות העם. והכונה בשם „עָצוּר", לדעתנו, — העבדים, המסורים ביד אדוניהם, שהם כמו כלואים וסגורים ואינם יכולים לצאת ולבוא ברצונם; ו„עָזוּב" — כלל האנשים החפשים, שנעזובים לרצונם. (ועיין עזב). ב) כבישה במובן רדיה וממשלה — באֶנדיגען, בעהעררשען, обуздать, властвовать — ביחס הבי״ת:

זה יַעֲצֹר בְּעַמִּי (שם, ט', י"ז), אַל־יַעֲצֹר עִמְּךָ אֱנוֹשׁ (דהי"ב, י"ד, יו"ד) — לא יבוא אנוש לעצור בְּנוּ עמך. (עיין בסמוך). ג) עכיבה ומניעה ניהם הפעול, — צוריקקהאלטען, אבהאל־טען, задерживать, удерживать: נַעְצְרָה נא אותך (שופטים, י"ג, ט"ו), ולא יַעַצָרְכָה הגשם (מ"א, י"ח, מ"ד). ובא: אַל־תַּעֲצָר־לִי לרכב (מ"ב, ד', כ"ד) — מלת „לי" — טעמה כמו: „לֶךְ־לְךָ". ובבינוני־פעול: כי אם אשה עֲצֻרָה לנו (ש"א, כ"א, וי"ו) — מנועה ובדולה. ד) ומהוראת הסגירה יצא לענין ההחזקה וְהַהֲכָלָה — ענטהאל־טען, פאַסען, — במובן המוסרי בקשור עם השם „כֹּחַ" בכתבי־הקדש האחרונים: ולא עָצַרְתִּי כֹּחַ (דניאל, יו"ד, ח') — ע"ד: קטן מֵהָכִיל את־העלה (מ"א, ח', ס"ד), ומי יַעֲצָר־כֹּחַ לבנות־לו בית (דהי"ב, ב', ה'), כי־נַעְצַר כֹּחַ להתנדב (דהי"א, כ"ט, י"ד). ובחסרון השם „כֹּחַ": ולא עָצְרוּ ללכת (דהי"ב, כ', ל"ז). ומזה י"מ: אַל־יַעֲצֹר עמך אנוש (שם, י"ד, יו"ד) — אנוש לא יעצר־כח לעמוד עמך, כנגדך.

הנפעל, מן הקל — בהוראתו הראשונה: א) היות סגור — פער־שלאָססען ווערדען, быть затворену: בְּהֵעָצֵר שָׁמַיִם (מ"א, ח', ל"ה); ומזה — בדרך־השאלה: נֶעְצָר לפני ה' (ש"א, כ"א, ח') — ותיב"ע: כְּנִישׁ. וענינו — היה יושב בבית ה' להקריב קרבנות. (עיין עצרה). ב) היות מְעֻכָּב, במובן הפסקה והחדלה — אויפ־הערען, перестать: והמגפה נֶעֱצָרָה (במדבר, י"ז, ט"ו), וַתֵּעָצַר המגפה (שם, שם, י"ג).

עֹצֶר, ש"מ: א) לחץ, שלטון קשה — דרוק, טיראנניי, сильная власть, гнеть: מֵעֹצֶר רעה ויגון (תהלים, ק"ז, ל"ט) — כמו: מעצר, מרעה ומיגון. — מֵעֹצֶר וּמִמִּשְׁפָּט לֻקָּח (ישעיה, נ"ג, ח') — מקרא קשה הוא. והמחוור שבפירושים הוא פירוש הרשד"ל, שהממי"ם הם ממ"י־השלילה, — כמו: ומשנאיו מִן־יְקוּמוּן (דברים, ל"ג, י"א), — וטעמו: בלי־עצה ובלי־משפט לֻקח מן־העולם, הומת בלי רשות השליט ובלי גזרת המשפט, אלא כל מוצאו הורגהו. — ובא: שְׁאוֹל וְעֹצֶר רָחַם (משלי, ל"ד, ט"ז) — לפי המוסכם, ענינו: ב) אטימה, סגירה — עצירת הרחם, ההריון או הלידה, — פערשלאָססענהייט, запоръ — אבל מה ענין לו אל אלה אשר „לא תשבענה"? ולא רחוק לשער, שגם זה מענין שלטון: כח־תאות־הרחם. — כנוי לתאות־המשגל. — (ועיין רחם).

עֶצֶר, שם, — שלטון — הערשאַפט — власть, держава — פ"א במקרא: יורש עֶצֶר (שופטים, י"ח, ז').

עֲצָרָה, ש"נ: א) אספת־עם בבית ה' להקריב קרבנות ולתפלה, שהנאספים כמו סגורים במקום אחד, — פעסטפערזאַמלונג, праздничное собраніе: קדשו צום, קראו עֲצָרָה (יואל, א', י"ד). (עיין קרא), קדשו עֲצָרָה לבעל (מ"ב, יו"ד, כ'), לא אוּכַל אָוֶן וַעֲצָרָה (ישעיה, א', י"ג) — לא אוכל לסבול שני הדברים האלה, און ועצרה, המתנגדים זה לזה, במקום אחד, כלומר: און בעת העצרה.

עֲצֶרֶת, ש"נ, — כענין הוראת הקודם, והתיחד: א) ליום השביעי של־פסח: וביום השביעי עֲצֶרֶת לה' אלהיך (דברים, ט"ז, ח'), וליום השמיני של־חג־הסכות: עֲצֶרֶת הוא (ויקרא, כ"ג, ל"ו); עֲצֶרֶת תהיה לכם (במדבר, כ"ט, ל"ה) — א"ת: כְּנִישִׁין. אבל הלא כבר נאמר בהם „מִקְרָא קֹדֶשׁ", שענינו, לפי פשוטו, — אספה לעבודת־הקדש. (עיין מקרא בשרש קרא). ולזה פירשו חז"ל, בדרך־אגדה, מלשון עַכָּבָה, ואמרו: „עָצַרְתִּי אתכם אצלי, כמלך,

שזמן את־בניו לסעודה לכך וכך ימים; כיון שהגיע זמנן להפטר, אמר: בני, בבקשה מכם, עכבו עמי עוד יום אחד, קשה עלי פרידתכם". וכן פירש"י (ויקרא, כ"ג, ל"ו). ולפי תרגום השבעים: „עקסאָדיאָן" — ענינו: יום־החג האחרון הסוגר והחותם—שלוסס־פעסט, — заключительный праздникъ

וזה מעיקר הוראת השרש, כפי הנחתנו. וכן נראה ממה שנאמר: ויעשו ביום השמיני עֲצָרֶת (דהי"ב, ז', ט'). ובמשנה התיחד השם „עֲצֶרֶת" לחג־השבועות: אין מביאים בכורים קודם לַעֲצֶרֶת (בכורים, א', ג'), בַּעֲצֶרֶת על פירות האילן (ר"ה, א', ב'), ובגמרא: עֲצַרְתָּא (פסחים, דף ס"ב, ע"ב), ות"א: בְּשָׁבְעֹתֵיכֶם (במדבר, כ"ח, כ"ו) — בַּעֲצַרְתֵיכוֹן. והנראה בטעמו, שקראו לחג־השבועות, שהוא חג הבאת בכורי קציר־חטים, „עֲצֶרֶת"—שהוא כמו סוגר את חג־הפסח, שבו ביום השני ממחרת־השבת (לפי הקבלה: ממחרת יום־טוב הראשון של פסח) מביאים את־העמר מן השעורים; וזה — להוציא מדעת הצדוקים, שאומרים, שענין „מחרת־השבת" הוא מחרת שבת־בראשית ואין לחג־השבועות קשר ויחס עם חג־הפסח. (עיין בספרנו „דה"י לבני־ישראל", ה"א, הערה 16). ואפשר, שקראו לשבועות „עֲצֶרֶת" — לפי שהוא סוף ונגמר לספירת שבעה שבועות. והיה השם „עֲצֶרֶת" לשבועות מקֻבל בָּאֻמָּה מימים קדמונים, וגם יוסף בן־מתתיהו קורא לשבועות—„עֲצַרְתָּא" („קדמוניות", ג', יו"ד).—וברבוי: ולא אריח בְּעַצְּרֹתֵיכֶם (עמוס, ה', כ"א) — הקרבנות, שמביאים בימי־העצרת. וכתיב"ע: קוּרְבַּן כְּנִשְׁתְּכוֹן". — ובא: ב) במובן אספה סתם—פערזאממלונג: עֲצֶרֶת בֹּגְדִים (ירמיה, ט', א').

מַעְצוֹר, שם, — מניעה ועכוב, איינהאלט, הינדערניסס, задержка, препятствіе: כי אין לה' מַעְצוֹר להושיע (ש"א, י"ד, ו"ו), ובקמ"ץ: איש אשר אין מַעְצָר לרוחו (משלי, כ"ה, כ"ח).

עִצּוּר, בלשון חז"ל — פערשטאָפּפונג, запоръ: פרעה, שלקה בצרעת; ואבימלך — בְּעִצּוּר (ב"ר, מ"א).

עֲצִירָה: נאמר עֲצִירָה באשה, ונאמר עֲצִירָה בגשמים (תענית, ז', ע"ב).

מַעֲצָרָא, מַעְצַרְתָּא, ארמית, שם, — יֶקֶב, שדורכים בו יין, — קעלטער, точило, виноградныя тиски: הידד כְּדֹרְכִים (ירמיה, כ"ה, ל')—תיב"ע: „כנחתי מַעֲצָרָא". — מן־הַיָּקֶב (במדבר, י"ח, כ"ז) — ת"א: „מן מַעְצַרְתָּא". ובגמרא: ארי דהוה נהים בְּמַעְצַרְתָּא (ע"ז, דף ע', ע"א; ועוד שם, ע"ד, ע"ב; ובירושלמי, ע"ז, סוף פרק ד').

עָקֵב, שם, דומה לשרש עקם, בארמית, בהוראת עִוּות ועִקּול— קריממונג, кривленіе — ובעברית התיחד לשם: א) אחורי כף־הרגל, — על־שם עִקּום סוף הרגל לצד הכף, — פערזע, пята: ואתה תשופנו עָקֵב (בראשית, ג', ט"ו), יאחז בְּעָקֵב פח (איוב, י"ח, ט'), ובסמיכות: וידו אֹחזת בַּעֲקֵב עשו (בראשית, כ"ה, כ"ו). וכולל כלל הָרֶגֶל: הגדיל עלי עָקֵב (תהלים, מ"א, יו"ד) — ענינו: בעיטה — בעט בי. ומזה, לדעתנו: והוא יָגֻד עָקֵב (בראשית, מ"ט, י"ט), (עיין גוד), והרבוי בסמיכות: עִקְּבֵי סוס (שם, שם, י"ז) — הקו"ף בדגש.—עון עֲקֵבַי יסובני (תהלים, מ"ט, ו"ו), נֶחְמְסוּ עֲקֵבָיִךְ (ירמיה, י"ג, כ"ב) — (עיין חמס). ומזה — צַעַד — שריטט, шагъ — או רשם הנשאר מדריסת־הרגל — שפור, слѣдъ: צאי לך בְּעִקְבֵי הצאן (שיה"ש, א', ח'), וברבוי נקבה (ובשניהם הקו"ף בדגש): וְעִקְּבוֹתֶיךָ לא נודעו (תהלים, ע"ז, כ'); אשר חרפו עִקְּבוֹת מְשִׁיחֶךָ (שם, פ"ט, נ"ב) — צעדיו,

כ שהוא מכין את־עצמו לצעוד ולבוא.—ומזה במשנה: בְּעִקְּבוֹת מְשִׁיחָא חוּצפא יסגא (סוטה, ט׳, ט״ו)—בזמן הקרוב לביאת המשיח, שמכין א״ע להרים פעמיו. — ובא במשנה: וחוזרים לֶעָקֵב (זבחים, וי״ו, ג׳)—כמו: לאָחוֹר— צוריקק, назадъ — ובהשאָלה: בסנדל, שיש לו עָקֵב (יבמות, י״ב, א׳), נפסק עֲקֵבוֹ (כלים, כ״ו, ד׳)—שוהואַהלע, подошва. ובא: ב) בענין סוף, קצה, הקיצון, ביחס אל מחנה־המלחמה: ואת עֲקֵבוֹ כים לעיר (יהושע, ח׳, י״ג)— ותיב״ע: „כְּמָנֵיהּ״, — הארב. וכן פירש״י, מלשון „ויעקבני״. (עיין בסמוך). ובתוספתא: בלבד שאין בהם עֲקֵב שֶׁמֶן (מקואות, ב׳, ז׳)—מעט שמן הנשאר בשולי הכלי. (ועיין עכבה). ונגזר ממנו פעל בבנין

הקל, — אחיזה בעקב — אַן דיא פֿיע זע האלטען, держать за пяту: בבטן עָקַב את־אחיו (הושע, י״ב, ד׳). ומזה—תפיסה בעקב בכונה להפיל,— צום פֿאללען ברינגען, заставить пасть — ע״ד מליצת: יאחז בְּעָקֵב פח (איוב, י״ח, ט׳)—רמות והונוה—הינטערגעהען, בעטריגען, обманывать: וַיַּעְקְבֵנִי זה פעמים (בראשית, כ״ז, ל״ו)—רש״י כתב: „בתרגומו—וכמני—ארבני. וארב— וכמן״. עכ״ל. והענין אחד, כי הארבה אינה אלא מעשה־מרמה.— כי כל־אח עָקוֹב יַעְקֹב (ירמיה, ט׳, ג׳). ובדחז״ל: עוֹקֵב אחר מנאף (שבועות, דף מ״ז, ע״ב)—שומר עקבי המנאף ונותן לו ידים לעשות מעשהו. ובע״א: עוֹקְבִין להרוג נפשות (מכות, יו״ד, א׳)— אורבים. — ובהשאָלה: בשלשה מקומות הֲלָכָה עוֹקֶבֶת מִקְרָא (סוטה, דף ט״ז, ע״א) — רש״י פירש: „מקפחת את עקבו, מעמדו וְעוֹקַרְתּוֹ״. והנראה, שהוא מענין עקימה: מעקמת המקרא לצד אחר להוציאו מפשוטו.

הפיעל, פ״א במקרא: ולא יְעַקְּבֵם כי יִשָּׁמַע קולו (איוב, ל״ז, ד׳)—תרגומו: „ולא יְעַכְּבִנּוּן״. ופירשו בהוראת הפעל עכב בארמית, בחלוף כ׳ בק׳; ועם הסכימו טובי המפרשים בעיקר ההוראה ופירשו כמו: לא יעכב הרעם, — לא יאחר לבוא אחר הברק; או — לא יעכבם, את־הברקים, לבוא בהשמע קולו. ורש״י פירשו במובן הכרתה ועקירה, מלשון: „הלכה עוֹקֶבֶת מקרא״. (עיין לעיל).

עָקֹב, שם: א) מקומות עקומים, עקלקלים, הדורים— קרים. מונגען, искосы: והיה הֶעָקֹב למישור (ישעיה, מ׳, ד׳), וי״מ: רוכסי־הרים. ומזה — במובן המוסרי: עָקֹב הַלֵּב מכל (ירמיה, י״ז, ט׳) — מלא עקמומיות ועוות, מרמה — טריגעריש, обманчивый. — ב): עֲקֻבָּה מִדָּם (הושע, ו״ו ח׳) — רש״י פירש: מלאה אורבי־רציחה. והרד״ק כתב: מלוכלכת מרוב דם ששופכים בה; כמו שאמרו בירושלמי (עבודה זרה, פ״ה, הל׳ ה׳): ואם יש בה עקיבת־יין, — מהו עקיבת־יין? כההוא דמלכלך, כדכתיב: „עֲקֻבָּה מדם״. — ולדעתנו, זה מן „בְּעִקְבֵי הצאן״, — שפורען, слѣды — וטעמו: מלאה רשמי לכלוכי דם נקי.

עָקֵב: א) שם, — כף־רגל, כמו „עָקֵב״, — פֿערזע, пята: יָשֹׁמּוּ עַל־עֵקֶב בָּשְׁתָּם (תהלים, ע׳, ד׳) — ופירש״ת באותו מעגל עצמו, — פֿוססשטאַפֿפֿען, по ихъ слѣдамъ—והכונה: ישובו באותו מעגל רע, שדרכו בו להרע, והוא ע״ד אמרם: „וחוזרים לֶעָקֵב״. (עיין עָקֵב). וכן: יָשֹׁמּוּ עַל־עֵקֶב בָּשְׁתָּם (שם, מ׳, ט״ו). — ב) סוף ותכלית המעשה — ענדע, לעטצטעס, ובא במובן תוה״פ: ואצרנה עֵקֶב (שם, קי״ט, ל״ג) — כמו: עד־אחרית — ביז צור ענדע, до конца — וכן: לְעוֹלָם עֵקֶב (שם, שם, קי״ב) — ועניננו: תמיד—איממערוואָהרענד, всегда.

яnно — ומזה: ג) בענין תולדה ותוצא־ה ־ר — פאָלגע, послѣдствіе: עֵקֶב ענוה יראת ה׳ (משלי, כ״ב, ד׳). ומזה — במובן גמול ושבר הבא בסוף־מעשה — לאָהן, награда: בשמרם עֵקֶב רב (תהלים, י״ט, כ׳); ומזה — בטעם מלת־הקשור ביחס הסבה — וועגען, ווייל, ...за то, что: עֵקֶב אשר שמעת בקלי (בראשית, כ״ב, י״ח), עֵקֶב היתה רוח אחרת עמו (במדבר, י״ד, כ״ד), והיה עֵקֶב תשמעון וכו׳ (דברים, ז׳, י״ב) — ע״ד: ויברך ה׳ אתך לְרַגְלִי (בראשית, ל׳, ל׳), עֵקֶב כי־זאת אעשה־לך הכּוֹן וגו׳ (עמוס, ד׳, י״ב).

עָקְבָה, ש״נ, — מרמה — הינטערליסט, лукавство, обманъ: ויהוא עשה בְעָקְבָה (מ״ב: יו״ד, י״ט).

עָקוּב, בתוספתא, שם, — מקום דריסת־הרגל: עד שלא תחזור חלילה, עומדין על־הֶעָקוּב ונוטלין (פאה, ד׳).

יַעֲקֹב, שע״פ: בן־יִצְחָק, אבי י״ב השבטים; ונקרא כן — על־שם שאחזה יָדוֹ בַּעֲקֵב עֵשָׂו אָחִיו בהולדם תאומים (בראשית, כ״ה, כ״ו), תהאבקו עם מלאך־אלהים ויוכל לו, ואמר לו המלאך: לא יַעֲקֹב יאָמר עוד שמך, כי אם יִשְׂרָאֵל, כי שָׂרִיתָ עם־אלהים ועם־אנשים וַתּוּכָל (שם, ל״ב, כ״ט) — ומאז הוא נקרא בשם „יִשְׂרָאֵל“. ועל שמו נקרא כל־העם בשם „יַעֲקֹב“, „יִשְׂרָאֵל“ (במדבר, כ״ג, ז׳, כ״א), וגם: בְּנֵי־יַעֲקֹב (מלאכי, ג׳, ו״ו), בֵּית יַעֲקֹב (ישעיה, ב׳, ה׳).

יַעֲקֹבָה, שע״פ: אחד מן הנשיאים במשפחות בני־שִׁמְעוֹן (דהי״א, ד׳, ל״ו).

עַקּוּב, שע״פ: א) בן־אֶלְיוֹעֵינַי (שם, ג׳, כ״ד). — ב) מן הלוים השוערים (שם, ט׳, י״ז; עזרא, ב׳, מ״ב). — ג) מן הנתינים (שם, שם, מ״ד).

עָקַד, פ״י, פ״א במקרא, דומה לפעל אגד, — קשירה — בינדען, свя-зывать: וַיַּעֲקֹד את יצחק בנו (בראשית, כ״ב, ט׳). ובמשנה — בהפעיל (והבדילו בין כפיתה לעקידה): לא היו כופתין את־הטלה, אלא מַעֲקִידִין (תמיד, ד׳, א׳) — ובגמרא: תנא (על „מעקידין“) יד ורגל, כַּעֲקֵדַת יצחק בן־אברהם (תמיד, ל״א, ע״ב) — מפירש״י נשמע, שהכפיתה היא קשירת ארבע הרגלים יחד. — ובבינוני־פעול — מן הקל: לא יצא גמל במטולטלת לא עָקוּד ולא רגול (שבת, ה׳, ג׳), ובגמרא: עָקוּד — עֲקֵדַת יד ורגל, כיצחק בן־אברהם; רגול — שלא יכוף ידו על־גבי זרועו ויקשור (שבת, נ״ד, א׳). (ועיין שם). ועל־דרך־ההשאלה — להבאת קרבן על־המזבח: אתה עָקַדְתָּ מזבח אחד, ואני עָקַדְתִּי שבעה מזבחות (גיטין, נ״ז, ע״ב). ובסדר־התפלות — בנפעל: „שֶׁנֶּעֱקַד על־גבי המזבח“. ובפיוט: האב מַעֲקִיד, והבן נֶעֱקָד (סלוק, ב׳ דר״ה).

עָקֹד, ש״ת: אֶל־עָקֹד וכל־חום בצאן לבן (בראשית, ל׳, מ׳) — א״ת: דִּרְגּוֹל. — וברבוי: עֲקֻדִּים (שם, שם, ל״ט) — וענינו: בהמה, שצבע עור רגליה מְשֻׁנֶּה מצבע כל־גופה — (ורש״י פירש: „משונים במקום עקידתן — הם קרסולי ידיהן ורגליהן“) — פוּסס־געצייכנעט. — ובארמית יכלול הפעל עקד גם הוראת קידה וכריעה — אויף דיא קניע פאַללען, הינקניען, преклоняться: וַיִּקֹּד ארצה (שמות, ל״ד, ח׳) — תרגום ירושלמי (עפ״י איזו נוסחאות): נַעֲקַד. — וכנראה, כי מיסוד אחד כללי יצאו ההוראות השונות האלה. ולא רחוק לשער, כי יסודו קד, קדד, בהוראת כריתה, חריצה — שפּאַלטען. (עיין קדד). ומזה — עָקֹד, ש״ת, במובן שנוי־הגוון, שהוא למראה־עין כעין חריץ ושרט, —

געשטרייפט, полосатый—ומזה „עקד״— אגידה וקשירה חזקה, שעושה כעין חריץ ושרים בגוף במקום הקשירה; וכמו־כן — בריעה על־הברכים, שֶׁהָרֶגֶל כמו נשברת ומפורקת.

עֵקֶד, שם, בחבור עם השם „בית״— כשם־עצם־פרטי: בֵּית־עֵקֶד הָרֹעִים (מ״ב, י״ד, י״ב), בּוֹר בֵּית־עֵקֶד (שם, שם, י״ד)—עיר בקרבת העיר שמרון. תרגומו: „בֵּית כְּנִישַׁת רַעֲיָא״; וכנראה, פירש את־השם „עֵקֶד״ מענין קבוץ ואסיפה, הקרוב לקשירה ואגידה. ולדעת הריק״ם והרלב״ג, נקרא כן על־שם ששם היו הרועים עוקדים וגוזזים את־הצאן. (עיין בית־עקד). ובא״ם קוראין לבית־כנוס־ספרים — „בֵּית־עֵקֶד־סְפָרִים״ — ביבליאָטהעק, библіотека.

עֲקֵדָה, שה״פ, בתפלה ובדחז״ל: „עֲקֵדָה שעקד אברהם אבינו״, „עקדת־יִצְחָק״. ובפיוט — עֵקֶד: זך תמשלים בְּעֵקֶד נפש (מוסף, א׳ דר״ה); והפייטנים קוראים בשם „עֲקֵדָה״ לפיוט המספר מעשי־העקדה.

עקה, יסודו עוק, בהוראת צרה, ומזה:

מַעֲקֶה, ש״ז,—יציע וגדר בבנין, וביחוד על־הגגות, בארצות־הקדם, שהם שטוחים ומשתמשים עליהם, — איינפאססונג, אומציימונג, ограда, огражденіе: ועשית מַעֲקֶה לגגך וגו׳, כי־יפל הנפל ממנו (דברים, כ״ב, ח׳). ובתוספתא: מַעֲקֶה שבמגדל (כלים, כ״ב, ח׳, א׳).

עקל, פ״י, דומה לפעל עקים בארמית, בחלוף מ״ם בלמ״ד, וקרוב לפעל עגל, וענינו — עָקוֹם ועִוּוּת — דרעהען, פערדרעהען, крутить, искривлять —ובמקרא נמצא רק בפיעל בבינוני־פעול, ובמובן המוסרי: על־כן יצא משפט מְעֻקָּל (חבקוק, א׳, ד׳). ובלשון חז״ל — במובן הטבעי: לְעַקֵּל בית־הבד אני צריך (סנהדרין, כ״ו, ע״א)—לעשות גדר מקיף את־בית־הבד. — ובתרגום ירושלמי: עָגִיל (במדבר, ל״א, נ׳) — וְעִקְּלַיָּא. ובספרי: לאחר שהיה בידו מקל מְעֻקָּל (דברים, סימן ש״ח). ובפיוט—בנפעל: נתיב יושר אם נֶעֱקַל בלכת (קרובות, ב׳ דר״ה).

עֲקַלְקַל, ש״ת,—דבר מְעֻקָּם ומְעֻוָּת— קרומם, кривой: ארחות עֲקַלְקַלּוֹת (שופטים, ה׳, ו״ו); וְהַמַּטִּים עֲקַלְקַלּוֹתָם (תהלים, קכ״ה, ה׳) — שעורו: המטים ארחותיהם לעשותן עקלקלות. — ובגמרא: הלב יודע אם לעקל אם לַעֲקַלְקַלּוֹת (סנהדרין, כ״ו, ע״א).

עֲקַלָּתוֹן, ש״ת, — בהוראת הקודם,— געקריממט, גערינגעלט, извивчивый — פ״א במקרא: לִוְיָתָן נחש עֲקַלָּתוֹן (ישעיה, כ״ז, א׳). (ועיין לויתן). ובגמרא: בנותן להם דרך עֲקַלָּתוֹן (ב״ב, דף צ״ט, ע״ב; ק׳, ע״א).

עִקֵּל, במשנה, עיקרו—דבר עקום. ובא: א) בעל־מום, שאבריו עקומים, — קרומבייניג, кривоногій: ובעל פיקה וְהָעִקֵּל; איזהו עִקֵּל? כל שמקיף פרסותיו, ואין ארכבותיו נושקות זו לזו (בכורות, ז׳, ו״ו). —ב) שם כלי עגול, כפיפה, שעוצרים בו הזיתים: ושל גת וְהָעֶקֶל (טהרות, י״ד, ח׳), נוטל מִן־הָעֶקֶל (מעשרות, א׳, ז׳), הָעֲקָלִים של נצרים (נדה, ס״ה, ע״ב), יש לו עֲקָלִים של זיתים (שמו״ר, פ׳ ט״ו). (עיי״ש). ג) מקום בשולי־הספינה: מים שעולים בספינה וּבְעֶקֶל (מכשירין, ח׳, ז׳).

עָקוֹל, — מקום עקום על גדות הנהר: בְּעָקוּלֵי הוה קיימא (כתובות, צ״ז, א׳), עָקוּלֵי ופישורי (ע״ז, ל״ד, ב׳). ובפיוט: לעקשו בארחות עקוליו (סלוק, שחרית יוהכ״פ).

עֲקִים, ארמית, פעו״י, הקל, ענינו— היות מְעֻוָּת וּמְעֻקָּל, במובן הטבעי והמוסרי, — קרומם זיין, זיך קריממען, ווינדען, быть кривымъ, кривляться

נַעֲוֵיתִי שחותי (תהלים, ל״ח, ז׳) — ת״י: עֲקִימִית, — עִקֵּשׁ־לֵב (משלי, י״ז, כ׳) — תרגומו: דַּעֲקִים לִבֵּיהּ. ומזה במשנה: עֲקוּמָה רואין אותה כאלו היא פשוטה (ערובין, א׳, ה׳), דופן עֲקוּמָה (סוכה, דף מ׳, ע״ב), עֲקוּמוֹת עקושות (מגילה, כ״ד, ע״ב), אבנט ל״ב אמות היה וְעוֹקְמוֹ לפניו ולאחריו (ויק״ר, יו״ד), מה התמרה הזו וארז אין בהם לא עֲקוּמִים ולא סקופים (ב״ר, מ״א).

הפיעל, יוצא, — **עוות, עקול**, — קרוממען, פערדרעהען, кривить, кривить: עִקֵּם פיו (מעילה, דף י״ז, ע״ב). ובהשאלה: עִקֵּם הכתוב שמונה אותיות ולא הוציא דבר מגונה מפיו (פסחים, דף ג׳, ע״א) — **הלך בדרך עקומה**.

עִקּוּם, — **עקשות**, — פערקעהרטהייט, превратность: עִקְּשׁוּת פה (משלי, ד׳, כ״ד) — תרגומו: עִקּוּמָא דפומא.

עֲקִימָה, ש״נ, — כעין הוראת הקודם: מְעַקִּימַת שפתיך נכר, שתלמיד־חכם אתה (מעילה, י״ז, ע״ב).

עַקְמוּמִית, שם, — **עוות ועקול** — קריממונג, ווינדונג, извилина, кривизна: דרך עַקְמוּמִית היתה (ירושלמי, ברכות, פרק ט׳, הלכה א׳), עַקְמוּמִיתָהּ חוץ למבוי (בבלי, ערובין, דף מ״ד, ע״א). ובמובן המוסרי — פערקעהרטהייט, криво-душіе, коварство: לפשוט עַקְמוּמִית שבלב (ברכות, דף נ״ט, ע״א).

עוּקְמָן, ש״ת, — **הפכפך, עקש** — פערקעהרט, טיקקיש, коварный, криводушный, извращенный: דור עִקֵּשׁ (דברים, ל״ב, ה׳) — ת״י: „דרא עוּקְמָנָא". — אבנט על־מה הוא מכפר? על העוּקְמָנִין (ויק״ר, יו״ד; שיהש״ר, ד׳). ובמובנו הפשוט: מצודים גדולים — עוּקְמָן וכמנן (ב״ר, ל״ג) — **בנין עקום ומפותל**, שקשה למצוא דרך לצאת ממנו, כעין הבנינים הידועים בשם „לאבירינט".

עַקְמָנוּת, — **עוות**, במובן המוסרי, **עָקְבָה, עָרְמָה**, — פערקעהרטהייט, טיקקע, ехидство, коварство: בשעה שבא בְּעַקְמָנוּת, הקב״ה בא עמו בְּעַקְמָנוּת (ויק״ר, פרשה י״א).

עַקְנָא, שם, ארמית, מיסודו של עקא, — **צרה, מצוקה**, — דראנגזאל, угнетеніе, удрученіе: והות עמן בְּעַקְנָא (תרגום ירושלמי, במדבר, י״ב, י״ב). ויתכן, שמזה:

עֲקָן, שע״פ, — בן־אֵצֶר, מבני־שעיר: בִּלְהָן וְזַעֲוָן וַעֲקָן (בראשית, ל״ו, כ״ז), ושלשה השמות האלה קרובים הם בענין. — ובספר דברי־הימים א׳ (א׳, י״ב) כתוב: יַעֲקָן.

יַעֲקָן, בחבור עם השם „בְּנֵים" — בְּנֵי־יַעֲקָן, שע״פ: מקום, שחנו בו בני־ישראל במסעיהם במדבר (במדבר, ל״ג, ל״א; דברים, יו״ד, ו״ו).

עֲקַף, ארמית, ובדחז״ל, דומה אל הפעל **עקב** — בהוראתו הפשוטה והמושאלה. **הקל**, במובן **ההליכה סביב העקב** — אומגעהען, обходить: כשהיה הדבר יוצא מפי הגבורה, היה יוצא דרך ימינו של הקב״ה לשמאלם של ישראל וְעוֹקֵף את מחנה ישראל וכו׳ (ספרי, דברים, ס׳ שמ״ה. ועיין שיה״ש, א׳, ב׳). ומזה — במובן **עָקְבָה וְעָרְמָה**, — איבערליסטען, перехитрить: מכור את שדך וקח לך חמור ואת עוֹקֵף עליו ונוטלה ממנו (ספרא, קדושים, פרשה ב׳). ומזה בת״י: לְהִתְגֹּלֵל עלינו (בראשית, מ״ג, י״ח) — „לְמִתְעַקְּפָא עלן". וכן גם בירושלמי (גיטין, פ״ה): ומלוה אותו רעות ועוֹקֵף ונוטלה ממנו; כלומר — בא עליו בתחבולות־מרמה, עד שנוטל ממנו את־שדהו.

עֲקִיפִין, שם, בעיקרו: א) **ככר עגולה**, — Circus — או **שטח עגול** — רונדער פלאַטץ, круглая площадь, — המקום שמעמידים עליו את הפושעים והעבריָנים לחרפה ובזיון וגם־כן להלקותם בפני כל־העם: משל למלך, שגזר ואמר, כל

מי שיאכל וכו׳, יהיו מחזירין אותו בַּעֲקִיפִים; הלכה אשה אחת... ואכלה פגים, והיו מחזירין אותה בַּעֲקִיפִים (ספרי, ואתחנן, פ׳ כ״ו). — ב) ובהשאָלה הונח השם „בעקיפין״ על תחבולה וטענת־מרמה להפקיע מאיש את משפטו וזכיותיו: אין באין עליו בַּעֲקִיפִין (בבא קמא, קי״ג, ע״א) — פירושו: אין באין עליו (על־הנכרי) בתחבולות וטענות מרומות, כדי שלא יזכה בדין.

עֲקַץ, פ״י, ארמית, — דקירה — תחיבת דבר חד בגוף,— שטעכען, уколоть, колоть: ועקרבין עַקְצִין (ת״י, דברים, ח׳, ט״ו). ומזה, בגמרא— במובן נשיכה — בייססען: מימיו לא יאמר לך אדם, שֶׁעֲקָצוֹ חברבר וחיה, שֶׁעֲקָצוֹ כלב שוטה וחיה (ירושלמי, ברכות, פרק ח׳, הלכה ה׳). ובהשאָלה — דקירה בדברי־חדודים: עֲקָצָתוּ ולא נֶעֱקַץ (מדרש, אסתר, א׳, י״ב) — דקרה אותו בדברים ולא הרגיש.

עֲקִיצָה, ש״נ, — דקירה ותחיבת שן־מזיק, — שטיך, уколъ: בַּעֲקִיצָתָן עֲקִיצַת עקרב (אבות, ב׳, יו״ד).

עוֹקֶץ, — דבר חד, שדוקר ועוקץ — שפיטציגעס, остріе: מחט שנטל ח־ירה או עוּקְצָהּ (כלים, י״ג, ה׳), עוֹקֶץ מחט (שבת, דף נ״ב, ע״ב), מה בית, שיש לו שני עוּקְצִין (ב״ר, פ׳ בלק), אמרו לה לצרעה (נ״א: לדבורה) לא מֵעוּקְצֵךְ ולא מדובשך (תנחומא, בלק). ובהשאָלה, בפירות, — ראש־הפרי הרבק באילן — שטיעל, стебель: נטל עוקצו (סוכה, ג׳, י״ז) — ובאתרוג מדבר. — עוּקְצֵי תאנים (עוקצין, א׳, וי״ו). ובבעח״י: נותן ידו על־הָעוֹקֶץ (נדה, ה׳, ח׳) — ופירשו בגמרא: עוּקְצוֹ של־דד (נדה, דף מ״ז, ע״א); הָעוֹקֶץ והרגל (תמיד, ג׳, א׳) — זנב־הבהמה — שווייף, хвость — ומזה שוב נגזר פעל:

עָקַץ, פ״י, — כריתת העוקץ — אבברעכען, отломать: עָקַץ את־האשכול (פאה, ז׳, ג׳).

עקר, עברית וארמית, — הנחתו הראשונה היא, כנראה, הִתְעָרוּת והשרשה — ויך איינוואורצעלן; אבל לא נמצא במובן זה, כי אם בשמות:

עִקַּר, ארמית, ש״ז, — דבר המתערה והמושרש — איינגעוואורצעלטעס; שֹׁרֶשׁ — וואורצעל: עִקַּר שרשוהי די אילנא (דניאל, ד׳, כ״ג) — וואורצעל, שטאַמם, — корень, стволъ — ובמשנה: עִקַּר הלוף (שביעית, ז׳, ב׳), וכום עִקָּרִים, שמן עִקָּרִין (שבת, י״ד, ג׳) — משקה, שנעשה משרשי עשבים ואילנות לרפואה או לריח. (ועיין עָקָר). ובגמרא: שדי נופו בתר עִקָּרוֹ (שבת, דף ד׳, ע״ב). ובהשאָלה — כל דבר, שהוא יסוד ובסיס לדבר — גרונד, הויפטזאַכע, основаніе, суть: השוכח עִקַּר שבת (שבת, ז׳, א׳), כל שהוא עִקָּר ועמו טפלה (ברכות, וי״ו, ז׳). ובחבור עם מלת־השלילה: ובגליל לא היו עושין כל־עִקָּר (פסחים, ד׳, ה׳) — גאר ניכט, совсѣмъ, совершенно, ничего, нѣтъ. אין משגיחין בכף מאזנים כל־עִקָּר (ביצה, ג׳, ז׳). ובמובן המוסרי: כופר בָּעִקָּר היה (סנהדרין, דף ל״ח, ע״ב) — במציאות הש״י, או בהשגחתו. — כל המספר לשון־הרע, כאילו כפר בָּעִקָּר (ערכין, ט״ו, ע״ב); כל דבר, שיש לו עִקָּר מן־התורה (סנהדרין, פ״ח, ע״ב). ובדבא״ם: עִקָּר שם הונח על דבר שעמידת דבר אחר וקיומו תלוי בו ואין לו קיום זולתו, כמו שֶׁהָעִקָּר הוא דבר שקיום הראשון תלוי בו וכו׳, ומזה הצד יפול זה השם על השרשים והיסודות, שעמידת הדת וקיומה תלוי בהם („עיקרים״, מאמר ראשון, פרק ג׳). ובגמרא — במובן מלת־היחס בענין התחלה — אנפאַנגליך, сначала: מֵעִקָּרָא מאן הוה מגמר להו (ע״ז, דף ג׳, ע״ב). ורגיל הלשון „מֵעִקָּרָא קסבר״.

עֵקֶר, שם, פ"א במקרא: לְעֵקֶר מִשְׁפַּחַת גֵּר (ויקרא, כ"ה, מ"ז) — וחז"ל אמרו בפירושו: זה הנמכר לעכו"ם עצמה (ספרא, בהר, פרק ח') — ופירש הראב"ד: „מפני שהוא צריך לעקרה ולשרש אחריה נקרא עקר". ולפי פשוטו נראה, שקראו כן לע"ז, שהיא עקרם וקיומם של העמים עובדיה. וכן נראה מתיב"ע: „לְשָׁרִישׁ פּוּלְחָנָא נוּכְרָאָה". ולדעת המבארים האחרונים, ענינו — יסוד משפחת הגר, שבא לגור ממדינתו לארץ־ישראל ונאחז ונשתרש בה — איינגעבירגערטע, поселенецъ — וזה כנגד השם „אֶזְרָח". ומזה לא רחוק לפרש: מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת אֵם הַבָּנִים שְׂמֵחָה (תהלים, קי"ג, ט') — אשת־חיל התומכת כבוד־הבית, ושעור הכתוב: מושיב, מכונן ומאשר את עקרת־הבית, שהיא אם הבנים השמחה. וכל־זה הוא כנוי מליצי לירושלים או לכלל האֻמה, ע"ד: וּנְוַת־בַּיִת תְּחַלֵּק שָׁלָל (שם, ס"ח, י"ג). (ועיין עָקָר). ונגזר מן השם „עֵקֶר" הפעל: עָקַר, פ"י, הקל,—תלישת הנטוע משרשיו — ענטוואורצעלן, вырывать, искоренять: וְעֵת לַעֲקוֹר נָטוּעַ (קהלת, ג', ב'). ובגמרא — לענין טלטול דבר ממקומו: עוֹקְרִין את־השלחן (פסחים, דף קט"ז, ע"ב), בקשו לַעֲקוֹר תשעה באב (מגילה, ה', ע"ב); עָמַד במקומו וקבל — חייב; עָקַר ממקומו וקבל—פטור (שבת, דף ה', ע"א). וע"ד מליצה אמרו: סיני וְעוֹקֵר־הָרִים (הוריות, דף י"ד, ע"א) — חריף ומפולפל, עוקר סברות מקֻבלות ומבטלן. (ועיין סיני). ובבינוני־פעול: סאה תבואה עֲקוּרָה (פאה, ו"ו, ט') — נטולה ממקומה. — שהן הלכות עֲקוּרוֹת ואין ל[illegible]ן זו מזו (מו"ק, י"ב, ע"ב), שלא תהא תפלתך עקורה לפני המקום (בכורות, דף ס"ד, ע"ב).

הנפעל, מן הקל,—היות נתלש ונכרת — ענטוואורצעלט, אויסגעריססען ווערדען, быть вырвану, искорененему: ועקרון תֵּעָקֵר (צפניה, ב', ד'). ובמשנה: מקום שֶׁנֶּעֶקְרָה ממנו ע"ז (ברכות, ט', א'). ובמובן היות מטולטל ומוסר: שהלח נֶעֱקַר (מנחות, ט', ה')—וי"ג: נעכר. ובגמרא: זרק חפץ וְנֶעֱקַר הוא ממקומו (שבת, ה', ע"א).

הפיעל, התיחד במקרא לכריתת גידי רגלי הבהמות — דיא פֿוּססעהנען צערשניידען: את־סוסיהם עִקֵּר (יהושע, י"א, ט'), עִקְּרוּ שׁוֹר (בראשית, מ"ט, ו"ו), וַיְעַקֵּר דוד את כל־הרכב (ש"ב, ח', ד'). ובמשנה—בענין עקירת סימני־השחיטה: וְהַמְעַקֵּר (ב"ק, ז', ה'). ובארמית שבמקרא —

האתפעל: אֶתְעֲקַרָה מן קדמיה (דניאל, ז', ח') — ענטוואורצעלט, צערשטאָרט ווערדען, быть искореняему.

עָקָר, שם, — זכר משולל־כח ההולדה, ולנקבה — עֲקָרָה — אונפרוכטבאר, безплодный: לא יהיה בך עָקָר וַעֲקָרָה ובבהמתך (דברים, ז', י"ד), ותהי שרי עֲקָרָה (בראשית, י"א, ל'). ובסמיכות: עֲקֶרֶת הבית (תהלים, קי"ג, ט'). (ועיין עֵקֶר). — לפי המוסכם, נגזר השם „עָקָר, עֲקָרָה" מן הפעל עָקַר, וענינו — שֶׁכֹּחַ ההולדה או הלידה נעקר מהם. ולדעת פירסט, הוא נגזר מן „עקר", והטעם: מי שנתקלקלו בו עקרי הביצים.— והנראה, שהוא מן ההוראה הראשונה, בענין התערות,—הגוף, שנתערו בו אברי־ההולדה, וכמו נאטמו ונסגרו—צוזאמענגעוואכסען, срослись — וראיה לדבר: וַיִּפְתַּח אֶת־רַחְמָהּ (בראשית, ל', כ"ב). ובמדרש: עיקר מטרין לא היה לה, וגלף לה הקב"ה עיקר מטרין (ב"ר, מ"ו). וי"מ מזה: „כוס עקרים" — משקה עשוי ממיני סממנים שונים, הפועלים על גוף האיש או האשה לאבוד הכח המוליד: האיש אינו רשאי

לשתות עקרין, שלא יוליד; והאשה רשאה לשתות עקרין, שלא תלד (תוספתא, יבמות, ריש פרק ח'). (ועיין עָקָר).

עֵקֶר, שע"פ: בן־רָם, מבני־יהודה (דהי"א, ב', כ"ז).

עִקּוּר, שם, — תלישה, כריתה — דאס אויסרייססען, вырыванiе: דַּם עִקּוּר (כריתות, ה', א') — דם היוצא מעקור סמני־השחיטה. — הגרמה וְעִקּוּר (חולין, דף ט', ע"א), איזהו עִקּוּר? המנשר פרסותיה מארכובה ולמטה (שם, דף י"ג, ע"א).

עֲקִירָה, — תלישה, ועל־הרוב — נטילת דבר ממקומו, טלטול — וועגנעהמען, אויפהעבען, вырыванiе, отодвиженiе: הנחה הוא דלא בעיא, הא עֲקִירָה בעיא (שבת, דף ד', ע"ב).

עֶקְרוֹן, שע"פ: קריה אחת מחמש ערי־הסרנים בארץ־פלשתים בקצה הצפון (יהושע, י"ג, ג'), נתנה מתחלה לשבט־יהודה, ואח"כ לבני־דן (שם, ט"ו, מ"ה; י"ט, מ"ג). ובגמרא: עֶקְרוֹן תעקר (צפניה, ב', ד') — אמר רבי אבהו: זו קסרי בת־אדום, שהיא יושבת בין החולות והיתה יתד תקועה לישראל בימי היונים; וכשגברה מלכות בית־חשמונאי ונצחום, היו קורין אותה אחידת מגדל שיר (מגילה, דף ו', ע"א). וביו"ד־היחס: הָעֶקְרוֹנִי (יהושע, י"ג, ג'). ובטעם השם — שהיתה נקראת כן על־שם איתן מושבה והתערותה במקומה; ובזה נבין מליצת: עֶקְרוֹן תֵּעָקֵר (צפניה, ב', ד').

עַקְרָב, שם: א) מין נָחָשׁ מזיק — שקאָרפּיאָן, скорпiонъ: נחש, שרף וְעַקְרָב (דברים, ח', ט"ו). ומזה: ב) מין קוצים גדלים בדמות עקרב: ואל־עַקְרַבִּים אתה יושב (יחזקאל, ב', ו') — והקודם: „כי סָרָבִים וְסַלּוֹנִים אותך". ומזה: ואני איסר אתכם בְּעַקְרַבִּים (מ"א, י"ב, י"א) — שוט מלא דוקרנין. ובמשנה: עַקְרָב של־פר המביא (כלים, י"א, ה') — ברזל עקום, כמין עקרב, שהוא נתון ברסן לשימו בפי הבהמה. — עַקְרָב של־בית־הבד (שם, י"ב, ה') — וָו עקום של־ברזל, שתולין עליו כלי בית־הבד — האקקען. ובתכונת־הכוכבים — שם־קבוץ־כוכבים בתמונת עקרב — דער שקאָרפּיאָן, созвѣздiе скорпiона: עגלה בצפון, וְעַקְרָב בדרום (פסחים, צ"ד, ע"ב).

עַקְרַבָן, במשנה, — שם מין עשב מר, שגדל בדמות עקרב: יוצאין בְּעַקְרַבָנִין בפסח (עירובין, ב', ו"ו).

עַקְרַבִּים, שע"פ, — רוכסי־הרים, מתפשטים והולכים בצורת עקרב, בדרום ארץ־ישראל, על־יד ים־המלח: למעלה עַקְרַבִּים (במדבר, ל"ד, ד') — ועל־שמם נקרא כל חבל הארץ ההיא בימי בית שני „אקרבאטענא". ובמשנה מוזכרת עיר „עקרבה" בסמוך לירושלים: עקרבה מן־הצפון (מעשר־שני, ה', ב').

עָקַשׁ, פ"י, הקל, — עִקּוּם, עִוּוּת ועקול — פערדרעהען, искривлять: תם אני וַיַּעְקְשֵׁנִי (איוב, ט', כ'). ובגמרא — במובן הטבעי, בבינוני־פעול: ידיו בהקניות וכו', עקומות עֲקוּשׁוֹת לא ישא את־כפיו (מגילה, דף כ"ד, ע"ב) — ופירש"י: עקומות — כפופות; עקושות — לצדיהן.

הנפעל: וְנֶעְקַשׁ דְּרָכַיִם יִפּוֹל בְּאֶחָת (משלי, כ"ח, י"ח) — מי שהוא נעקש במה שהוא הולך בדרכים עקשות, (עיין הפיעל), יפול באחת מהן או יפול פתאום, (עיין דרך, אחת) — והקודם: „הוֹלֵךְ תָּמִים יִוָּשֵׁעַ".

הפיעל, — כעין הקל, — פערדרעהען: וּמְעַקֵּשׁ דרכיו יודע (משלי

ח״ד, ט׳), ואת כל־הישרה יְעַקֵּשׁוּ (מיכה, ג׳, ט׳), נתיבותיהם עִקְּשׁוּ להם (ישעיה, נ״ט, ח׳).

עִקֵּשׁ, ש״ת, — מְעֻוָּת, מְעֻקָּל — פערקעהרט, פערדרעהט, извращенный, превратный — במובן המוסרי: דּוֹר עִקֵּשׁ ופתלתל (דברים, ל״ב, ה׳), לֵבָב עִקֵּשׁ יסור ממני (תהלים, ק״א, ד׳); ובסמיכות אל „לֵב": עִקֶּשׁ־לֵב לא ימצא טוב (משלי, י״ז, כ׳), עִקְּשֵׁי־לֵב (שם, י״א, כ׳); מְעֻקֵּשׁ שְׂפָתָיו והוא כסיל (שם, י״ט, א׳) — מדבר דברים עקשים, בשביל שהוא כסיל בוטח בְּעָשְׁרוֹ, (עיין כסיל), — והקודם: „טוֹב רָשׁ הולך בְּתֻמּוֹ"; וכמו שנאמר שם להלן: מֵעִקֵּשׁ דרכים והוא עָשִׁיר (שם, כ״ח, ו׳).

עִקְּשׁוּת, ש״נ, — עִוּוּת ועִקּוּל — פערקעהרטהייט, פערדרעהטהייט, извращенность: הָסֵר מִמְּךָ עִקְּשׁוּת פֶּה (שם, ד׳, כ״ד) — מנע את־עצמך מדבר דברים עקשים; וכן: הוֹלֵךְ עִקְּשׁוּת פֶּה (שם, ו׳, י״ב) — מתנהג בעקשות־פה, — ע״ד „הולך רכיל".

מַעֲקָשׁ, שם, — דרך מְעֻוָּת ונפתל — האלפעריגער, קרוממער וועג, кривизна — פ״א בל״ר: וּמַעֲקַשִּׁים למישור (ישעיה, מ״ב, ט״ז).

עַקְשָׁן, ברבא״ם, — ש״ת למתעקש בדעתו ומחזיק בה ואינו מקבל טענות מתנגדות לדעתו.

עַקְשָׁנוּת, ש״מ, מן הקודם.

עִקֵּשׁ, שע״פ: הַתְּקֹעִי, אבי עִירָא, מגבורי־דוד (ש״ב, כ״ג, כ״ו).

עָר, שם, עיקרו — עִיר, במשקלו הקדמון, — שטאָדט, городъ (עיין עיר), והתיחד לשם־עצם־פרטי לקרית מלך־מואב: אשר נטה לשבת עָר (במדבר, כ״א, ט״ו) ונקראת גם־כן: עָר מוֹאָב (שם, שם, כ״ח; ישעיה, ט״ו, א׳) — ובת״א ויב״ע: „לְחָיַת מואב". ואצל סופרי היונים נקראת: אַרְאֶ־פאֹלים, (כלומר: עִיר, עָר).

עָרַב, בעברית וארמית, דומה לפעל ארב, בעיקר הוראתו, — קליעה סבוך וקשור, ומזה — הקל: א) התקשרות של משא־ומתן, שעיקרה חלוף חפץ בחפץ או חפץ בדמים — טוישען, פערקעהרען, האנדלען, вымѣнивать, сноситься, торговать: לַעֲרֹב מערבך (יחזקאל, כ״ז, ט׳), וְעֹרְבֵי מערבך (שם, שם, כ״ז), — ב) קבלת אחריות — שהמקבל עליו אחריות־דבר נותן נפשו כפרו ונכנס במקומו — פערבירגען, איינשטעהען, ручаться: כי עבדך עָרַב את־הנער מעם אבי (בראשית, מ״ד, ל״ב), אנכי אֶעֶרְבֶנּוּ, מידי תבקשנו (שם, מ״ג, ט׳), ובמִלוה — באחריות הגוף או הנכסים: בני אם עָרַבְתָּ לרעך (משלי, ו׳, א׳), רע ירוע כי עָרַב זר (שם, י״א, ט״ו), עֹרֵב ערבה לפני רעהו (שם, י״ז, י״ח), בַּעֹרְבִים משאות (שם, כ״ב, כ״ו). ומזה — ע״ד המליצה: עֲרֹב עבדך לטוב, אַל יעשקֻני זדים (תהלים, קי״ט, קכ״ב) — הֱיֵה ערב בעדי, שלא יעשקוני זדים. — ה׳, עָשְׁקָה־לִּי, עָרְבֵנִי (ישעיה, ל״ח, י״ד) — עשק נעשה לי, הֱיֵה עָרֵב לי להצילני מידי עושקי. וזה על־דבר המליצה: בידך אפקיד רוחי, פדיתה אותי, ה׳ אֵל אמת (תהלים, ל״א, ו׳), (עיין פדה), שימה נא עָרְבֵנִי עמך (איוב, י״ז, ג׳) — הֱיֵה לי עָרֵב, שלא יגעו בי לרעה, — והכפל: „מי־הוא לְיָדִי יִתָּקֵעַ" — והכוונה: זולתך; ומזה מי הוא־זה עָרַב את־לבו לגשת אלי (ירמיה, ל׳, כ׳) — מי נתן את־לבו באחריות, שיוכל לגשת אלי — איינשטעללען, וואגען. ובא: ג) נתינת דבר במשכון — פערפפאנדען, отдать подъ закладъ: שדתינו וגו׳ אנחנו עֹרְבִים (נחמיה, ה׳, ג׳). — ובארמית — בבנין הפיעל, בהוראתו הראשונה, — בְּלִילָה, שימת דבר בתוך דבר לחברו עמו או למזגו: ולא שָׁתָם

אל־צאן לבן (בראשית, ל׳, מ׳) — ת״א: „ולא ערבנון עם ענא דלבן״. ממלח טהור קדש (שמות, ל׳, ל״ה) — ת״א: „מערב דכי קודשא״. ובארמית שבמקרא: פרזלא מערב בחסף טינא (דניאל, ב׳, מ״א). ומזה — במשנה: אין מערבין שמרי־יין ביין (ב״מ, ד׳, י״א). ועי״ד ההשאלה: אין מערבין שמחה בשמחה (מו״ק, ח׳, ע״ב); מה דבש וחלב שמערבין זה בזה (שה״ש, א׳, ב׳). ובמובן בלבול וסכסוך — פֿערווירען, смущеніе, замѣшательство: והמם מהומה גדלה (דברים, ז׳, כ״ג) — ת״י: „ויערבנון ערבוב רב״. — ועי״ד המרובעים:

ערבב, כעין הקודם: ולא שתם על־צאן לבן (בראשית, ל׳, מ׳) — ת״י: „ולא ערבבנון״. וביותר — במובן בלבול וסכסוך — פֿערווירען, смутить: והמם (דברים, ז׳, כ״ג) — תרגום ירושלמי: „ויערבב יתהון״. ומזה — בלשון חז״ל: ערבבן והממן (שיהש״ר, ז׳, ט׳), כדי לערבב את־השטן (ראש־השנה, ט״ז, ב׳).

התפעל, — מענין חבור והשתוות — זיך פֿערטישען, איינמענגען, смѣшиваться, общиться: עם שונים אל־תתערב (משלי, כ״ד, כ״א), ולפתה בשפתיו לא תתערב (שם, כ׳, י״ט) — לא־תתחבר, — זיך מיט יעמאנדען איינלאססען. — ובשמחתו לא־יתערב זר (שם, י״ד, י״ד) — אנטהייל נעהמען, участвовать — ובענין התבוללות: ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם (תהלים, ק״ו, ל״ה). ובארמית שבמקרא: פרזלא לא מתערב עם חספא (דניאל, ב׳, מ״ג). ובא: ועתה התערב נא את־אדני (ישעיה, ל״ו, ח׳; מל״ב, י״ח, כ״ג) — י״מ מן „ערב את־לבו״, — נתינת דבר לקים ההבטחה בדבר כנגד הזולת, המראה — וועטטען, состязаться — והנראה כדעת האומרים, שהוא מענין התחברות והשתתפות עם־זולתו; והכוונה — להשתוות אליו ולדמות לו: אני מצדי אתן לך אלפים סוסים, ואתה תן רוכבים עליהם אם תוכל. (הרשד״ל).

ערב, שם: א) החוט ההולך ברוחב האריגה מתערב ומתקלע בין חוטי־השתי, — איינשלאג, поперечная нитка въ ткани, утокъ: את־השתי או את־הערב (ויקרא, י״ג, נ״ב), או בשתי או בערב (שם, שם, מ״ט). — ב) קבוץ המון בני־אדם מכתות שונות, — געמיש, געזינדעל, смѣсь, сбродъ: וגם־ערב רב עלה אתם (שמות, י״ב, ל״ח) — ומתרגום ירושלמי, שתרגם „ערבובין״, נראה, שקרא ערברב במלה אחת. — והם שנקראו „אספסף״ (במדבר, י״א, ד׳). ויבדילו כל־ערב מישראל (נחמיה, י״ג, ג׳) — אנשים מבני־עמים, שנתערבו בישראל — מישלינגע, смѣшанные.

ערב, שע״פ, ולא נתבאר ענינו אל־נכון. בספר־מלכים בשלמה נאמר: וכל מלכי הערב ופחות הארץ (מ״א, י״ד, ט״ו) — ובספר־דברי־הימים נאמר באותו ענין: וכל־מלכי ערב (דהי״ב, ט׳, י״ד), ומזה כנראה, שענינם אחד; אך בירמיה נאמר: ואת כל־הערב (ירמיה, כ״ה, כ׳), ושם עוד: ואת כל־מלכי ערב ואת כל־מלכי הערב השכנים במדבר (שם, שם, כ״ד), ועוד: חרב אל־סוסיו ואל־רכבו ואל־כל־הערב אשר בתוכה (שם, נ׳, ל״ז), וביחזקאל: כוש ופוט ולוד וכל־הערב (יחזקאל, ל׳, ה׳) — ובכל המקומות האלה תיב״ע: סומכותא. וכפי הנראה מפירש״י בכוונת התרגום הזה, שענינו מלשון ערבה — המלכים, שהיו ערבים להיות בעזרה — הילפֿסטרופפען, — вспомогательные отряды. והרד״ק פירש מלשון ערבוב — קבוץ עמים שונים. ולדעת הר״ש לעוויזאהן, נקראו בשם זה העמים, שאין להם ישוב קבוע בערים, והם — העמים רועי־צאן, השוכנים באהלים ונוסעים בעדר ממדבר למדבר, שנקראים בעדואינען, — бедуины — ונקראו כן על־שם שהם מתערבים בעמים אחרים. ומהם היה גם הערב הרב, אשר עלו ממצרים עם

בני־ישראל, שגם בהם נאמר: וצאן ובקר מקנה כבד מאד (שמות, י״ב, ל״ח). ולדעת פירסט, נקראו בשם הזה בכלל כל עמי־הנכר הבאים לגור בארצות אחרות ומתערבים ביושביהן.

עָרֵב, במשנה,—הנכנס באחריות חוב למלוה בעד רעהו— בירגע, поручитель: עָרֵב היוצא לאחר חתום שטרות וכו׳, ואיזהו עָרֵב, שהוא חייב? „הלוֵהו, ואני נותן לך״ — חייב (ב״ב, יו״ד, ח׳). וחז״ל הבדילו בין „עָרֵב״ סתם לבין „קַבְּלָן״: בערב— אם יש נכסים ללוה, גובה מן־הלוה; ובקבלן— אע״פ שיש נכסים ללוה, רצה המלוה, גובה מן־הקבלן. — וע״ד ההשאלה אמרו: וְכָשְׁלוּ אִישׁ־בְּאָחִיו (ויקרא, כ״ו, ל״ז)—איש בעון־אחיו— מלמד, שכולן עֲרֵבִים זה בזה (סנהדרין, כ״ז, ע״ב), רגלוהי דבר־נש אינון עֲרֵבִין ביה — לאתר דמיתבעי, תמן מובילין יתיה (סוכה, נ״ג, א׳).

עֵרוּב, עֵרוּבָא, ארמית,—התבוללות, התאחדות — מישונג, פערמישונג, смѣшеніе, смѣшиваніе: כִּלְאָיִם (דברים, כ״ב, ט׳) — ת״א ויב״ע: עֵרוּבִין. ובלשון חז״ל: כשותא בכרמא עֵרוּבָא (שבת, דף קל״ט, ע״א). ומזה: עֵרוּב־פרשיות כתוב כאן (ב״ק, דף ק״ז, ע״א)— ופירש״י: פסוק, שהוא מפרשה אחרת, נתערב בזו, שאין זה מקומו. — ובהלכה: מי שאינו מודה בְּעֵרוּב (ערובין, ג׳, ב׳) — תַּקָּנָה, שיחסוה חז״ל לשלמה המלך, לערב רשויות להתיר הטלטול מרשות לרשות בשבת. —ומזה: עֵרוּבֵי־תחומין (ערובין, דף י״ז, ע״ב), עֵרוּבֵי־חצרות (בראשית רבה, פרשה מ״ט), (ועיין שתוף), וכמו־כן: עֵרוּב־תבשילין (ביצה, דף ט׳, ע״ב) — וכן נקרא המאכל, שעל ידו עושין הערוב. — וגזרו מן השם הזה — פעל בבנין פיעל: בכל מְעָרְבִין ומשתתפין (ערובין, ג׳, א׳), לחצר הַמְעֹרֶבֶת (שבת, ט״ז, ג׳).

עֲרֻבָּה, ש״נ,—פעולת־הֶעָרֵב,—בירגשאפט, ручательство: ערב עֲרֻבָּה לפני רעהו (משלי, י״ז, י״ח). ובא: ואת־עֲרֻבָּתָם תקח (ש״א, י״ז, י״ח) — ת״י: „וית טִיבֵהוֹן תיתי״. ובכונתו — נראה לפרשו: ערבת שמירת תפקידם תקח מאת שר־האלף—בעשייניגונג, засвидѣтельствованіе.

עֵרָבוֹן, — החפץ, שנותנים לבטוחות החוב, מַשְׁכּוֹן—פפאנד, залогъ: אם תתן עֵרָבוֹן (בראשית, ל״ח, י״ז). ובמשנה: הכל נתון בַּעֲרָבוֹן (אבות, ג׳, ט״ז)—בהקפה על־בטחונות—אויף בארג, въ кредитъ. ובהלכה אמרו: הנותן ערבון לחברו על־הבית ועל־השדה, המלוה את חברו על־המשכון (תוספתא, ב״מ, א׳) — נראה מזה, שהערבון הוא כתב־אחריות על־ההלואה, והמשכון הוא החפץ בעצמו, שנותנים מיד ליד לבטוחות החוב.

עִרְבּוּב, שם, — כעין עֵרוּב — פערמישונג, смѣшеніе: עִרְבּוּב־שאלות יש כאן (ב״ר, מ״ט).

עִרְבּוּבְיָא, במשנה, — געמיש, אונארדנונג, смѣсь, путаница: כרם שהוא נטוע בְּעִרְבּוּבְיָא (כלאים, ה׳, א׳) — שלא בסדר השורות. — מתקבצין ובאין אומות־העולם בְּעִרְבּוּבְיָא (ע״ז, דף ב׳, ע״א), ובאים אנשים ונשים בְּעִרְבּוּבְיָא, (במדבר רבה, פרשה י״ב), כלכם בְּעִרְבּוּבְיָא, ילדים דוחפים את הזקנים (ספרי, דברים, סימן כ׳).

מַעֲרָב, שם, — מסחר, משא־ומתן, שעיקרו ותחילתו היה ע״ד החלוף, — טוישהאנדעל, האנדעל, פערקעהר, мѣновая торговля, общеніе—נמצא רק בספר־יחזקאל בנבואותיו על צר: לַעֲרֹב מַעֲרָבֵךְ (יחזקאל, כ״ז, ט׳), נתנו מַעֲרָבֵךְ (שם, שם, י״ג), וְעֹרְבֵי מַעֲרָבֵךְ (שם, שם, כ״ז), ברב הוניך וּמַעֲרָבַיִךְ (שם, שם, ל״ג).

תַּעֲרֻבָה, שם, בל״ר, בחבור עם

שם „בָּנִים", שתי פעמים במקרא בענין אחר: ואת בְּנֵי הַתַּעֲרֻבוֹת (מ"ב, י"ד, י"ד; דהי"ב, כ"ה, כ"ד) — י"ת: „בְּנֵי רַבְרְבַיָּא". ובתרגום רב־יוסף: „בְּנֵי רַבְרְבָנַיָּא, דְּמִתְמַשְׁכְּנִין גַּבֵּיהּ". וכן פירש"י (במלכים): „בני־השרים, שהיו נתונים בבית המלך לערבון, שלא ימרדו אבותם בו", — גייסעלקינדער. ובמשנה השתמשו בו בענין ערבוב: חמש נשים, שנתערבו ולדותיהן, הגדילו הַתַּעֲרוּבוֹת ונשאו נשים (יבמות, י"א, ג'), האשה, שנתערב ולדה בולד כלתה, הגדילו הַתַּעֲרוּבוֹת (שם, שם, משנה י"ב). וידוע ענין „תערובות" בהלכה.

עֲרֻבּוֹת, ארמית: ערב עֲרֻבָּה (משלי, י"ז, י"ח)—תרגומו: עֲרָבוּתָא, ובנ"א: ערובתא, — בירגשאַפט, ру-чательство—ובגמרא: „הַלְוֵהוּ — ואני ערב", „הלוהו—ואני פורע", „הלוהו— ואני חייב", „הלוהו — ואני נותן", כולן לשון עֲרֻבּוֹת הן; „תן לו — ואני קבלן", „תן לו — ואני פורע", „תן לו — ואני חייב" וכו', כולן לשון קבלנות הן (ב"ב, קע"ד, ע"א). (עיין עָרֵב).

עֲרָבָה, ש"ז,—מין עץ־סרק, הגדל על־שפת־הנחלים וענפיו ועליו קלועים ומסֻבּכים זה בזה, — ווידע, ווײדענבוים, ива, верба — נמצא רק ברביב: על עֲרָבִים (תהלים, קל"ז, ב'), כַּעֲרָבִים על יבלי מים (ישעיה, מ"ד, ד'); ובסמיכות: וְעַרְבֵי־נָחַל (ויקרא, כ"ג, מ'), יסבהו עַרְבֵי־נָחַל (איוב, מ', כ"ב). וי"מ מזה: נַחַל הָעֲרָבִים (ישעיה, ט"ו, ז'). (ועיין ערבה). ובמשנה — בל"י: עֲרָבָה, וביחוד — הערבה, שהיו מקיפין בה את־המזבח בחג־הַסֻּכּוֹת: מצות עֲרָבָה כיצד? מלקטין משם מורביות של עֲרָבָה וכו' (סוכה, ד', ה'). —בגזרת השם יש שאומרים, שעיקרו עֹרֶף, רעף, בהוראת נטיפה ונזילה, והתיחד לשם אותו האילן, שגדל על־מים; ויש אומרים, שהוא מן

הפעל ערב בהוראתו הראשונה — קליעה והסתבכות. וראיה לדבר— „אורבונא" בלשון ארמית. (ועיין בהערה לשרש ארב).

ב) עָרַב, הקל, — היות חשך, ביחוס לשקיעת־החמה,— דונקעל ווערדען, темнѣть —פ"א במקרא: רפה היום לַעֲרוֹב (שופטים, י"ט, ט'). ובהשאלה: עָרְבָה כל־שִׂמְחָה (ישעיה, כ"ד, י"א)—לפי מנהג הלשון לקרוא לשמחה „אור", ולצרה—„חשך". (עיין להלן בהערה).

ההפעיל, פ"א במקרא,—עשות דבר לעת עֶרֶב — אם אַבענד טהון: השכם וְהַעֲרֵב (ש"א, י"ז, ט"ז). ובלשון הז"ל: במי הן מתקיימות? במי שמשחיר ומַעֲרִיב בהן (ויק"ר, י"ט), אלא אם־כן היה מְעֹרַב־שֶׁמֶשׁ (נזיר, פרק ז', משנה ו')—ענינו: טמא, שטבל ובא עליו השמש. — בִּמְעֹרְבֵי־שמש היתה נעשית (פרה, ג', ז'). ובתפלה: „הַמַּעֲרִיב עֲרָבִים" — מֵביא ערבים.

עֶרֶב, ש"ז, — זמן שקיעת־החמה, (הפך בֹּקֶר), — דונקעלונג, אַבענד, сумерки, вечеръ: וַיְהִי־עֶרֶב ויהי־בקר (בראשית, א', ה'), עֶרֶב ובקר וצהרים (תהלים, נ"ה, י"ח), לעת עֶרֶב (בראשית, ח', י"א), לפנות־עֶרֶב (דברים, כ"ג, י"ב), מוצאי בקר וָעֶרֶב (תהלים, ס"ה, ט'), בנשף בְּעֶרֶב יום (משלי, ז', ט'), מֵעֶרֶב עד־עֶרֶב (ויקרא, כ"ג, ל"ב), כי יִנָּטוּ צִלְלֵי עָרֶב (ירמיה, ו', ד') — התחלת שקיעת־החמה. — וְלָעֶרֶב יחלק שלל (בראשית, מ"ט, כ"ז)—אַבענדס, вечеромъ— במובן תוה"פ. — עד הָעֶרֶב הַשְּׁלִשִׁית (ש"א, כ', ה') — שעורו: עד הערב של יום שלישי. — ובא בל"נ שלא כמשפט. —ובמשנה: תפלת־הָעֶרֶב (ברכות, ד', א'), וּבָעֶרֶב מברך שתים (שם, א', ד'). ובא במספר זוגי בחבור עם מלת „בֵּין": בֵּין הָעַרְבָּיִם (שמות, י"ב, ו'), ואת הכבש השני תעשה בֵּין הָעַרְבָּיִם (שם, כ"ט, ל"ט), בֵּין הָעַרְבַּיִם פסח לה'

(ויקרא, כ"ג, ה') — אונקלוס תרגום: "בין שמשיא"; ויב"ע — "בינֵי שמשתא", והוא מה שנקרא בלשון-המשנה "בין-השמשות" — והוא הזמן שבין שקיעת-החמה לבין עלית-הלבנה, — צווילִיכט, — דומה לו. "שחרים", בשם-עצם-פרטי (דהי"א, ח', ח'); אבל לפי קבלת חז"ל, נקרא "בין-הערבים" הזמן שבין שש שעות ולמעלה. ופירש"י (שמות, י"ב, ו"ו): "משש שעות ולמעלה קרוי בין הערבים, שהשמש נוטה לבית-מבואו לערוב. ולשון בין הערבים נראה בעיני — אותן שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה: עריבת היום — בתחילת שבע שעות, מכי ינטו צללי-ערב; ועריבת הלילה — בתחילת הלילה". (ועיין מה שהעיר על-זה הרמב"ן בפירושו על התורה בפסוק זה). ובתפלה-בל"ר: "המעריב ערבים". ובמשנה התיחד השם ליום-חול לפני יום-השבת וימי-המועדים: ערב-שבת עם-חשכה (שבת, ב', ז'), חל ערב-פסח להיות בערב-שבת (פסחים, ה', א'), ובל"ר: ערבי-פסחים סמוך למנחה (שם, יו"ד, א'). ועל-דרך-ההשאלה אמרו: ערב-שביעית (שביעית, א', א') — שנה הששית, "לפני השביעית. — ובא: וחדו מזאבי ערב (חבקוק, א', ח') — לדעת י"מ, הוא מענין זה: הזאבים היוצאים לטרפם בערב. (עיין ערב ג).

ערבית, במשנה, — זמן-הערב — אבענדצייט: מאימתי קורין את-שמע בערבית (ברכות, א', א').

מערב, שם, — פאת אחור בעולם, מקום שהשמש שוקע שם, — וועסט, וועסטען, западъ — בהפך לשם "מזרח": כרחק מזרח ממערב (תהלים, ק"ג, י"ב). ובהפך לשם "מוצא": כי ממוצא וממערב (שם, ע"ה, ז'). ובתוספת ה"א: ממזרח-שמש וממערבה (ישעיה, מ"ה, ו"ו). ונופל על המדינות במערב-העולם — וועסטלענדער, запад-ныя страны: וייראו ממערב את שם ה' (שם, נ"ט, י"ט), וממערב אקבצך (שם, מ"ג, ה'); וכולל את המדינות מעבר לים התיכון, שהן מדינות אירופה (עיין ים): בא מן-המערב (דניאל, ח', ה'). ומתיחס גם אל צד המערב של כל מקום ומקום: מעבר לירדן מערבה (דהי"א, כ"ו, ל'), ולמערב גזר (שם, ז', כ"ח), מערבה לגיחון (דהי"ב, ל"ג, י"ד); ובבנין: ולחסה למערב (דהי"א, כ"ו, ט"ז). ובדהז"ל: רוח מערבית (בבא בתרא, כ"ה, עמוד א' ועמוד ב'). ובהלכה נקראת תפלת-הערב — "מעריב"; וכן נקראו הפיוטים, שנתחברו לאמר בתפלות-הערב במועדים, — "מערבית".

הערב, במשנה, שם, בסמיכות לשם "שמש": וטעונים רחיצת ידים והערב-שמש (חלה, א', ט') — ביאת השמש ביום טבילת הטמא להטהר.

הערבה, ש"נ: דברי תורה צריכין השחרה והערבה (ויק"ר, י"ט) — לעמוד בשחר ולאחר בערב.

עורב, — שם עוף טמא, שנוצותיו שחורות — ראבע, воронъ: כל ערב למינו (ויקרא, י"א, ט"ו), שחורות כעורב (שיה"ש, ה', י"א), וברבוי: והערבים מביאים לו לחם (מ"א, י"ז, ו"ו); ערבי נחל (משלי, ל', י"ז). ובארמית: עורבא. ובגמרא: לא לחנם הלך זרזיר אצל עורב, אלא מפני שהוא מינו (ב"ק, צ"ב, ע"ב).

עורב, שע"פ: אחד משרי מדין בימי השופט גדעון; ובמלחמת מדין עם ישראל, תפשוהו בני-אפרים עם חברו השר זאב וימיתוהו בשירתו הנקראת על-שמו: צור-עורב (שופטים, ז', כ"ה), ונראה, שהיתה שם מלחמה כבדה — ותהי למופת להמשורר אסף באמרו: עשה-להם כמדין... שיתמו נדיבמו כערב וכזאב (תהלים, פ"ג, יו"ד — י"ב).

[הערה]. לדעת הראב"ע, נקרא תחלת הלילה — "ערב": בעבור שיתערבו א-

הצורות והמראות; ותחלת־היום נקרא־„בֹּקֶר": שיבקר האדם בינותם. — ולדעת פירסט, הוא דומה לשרש ערף, יסודו של השם „עֲרָפֶל". (עיין שם). ולפי מה שבארנו את גזרת השם „בֹּקֶר", שעיקרו — תחלת יציאת האור מתוך החשך, — מיסודם של בגר, בכר, בהוראת דקירה, בקיעה ויציאה, (עיין שם), — יש לשער, שיש במשמע השרש „ערב" שקיעה וטמיעה— זינקען, — הפך „בֹּקֶר", — והתיחס אל שקיעת השמש וירידתה מעל האופק, וזה מליצת: רָפָה היום לַעֲרוֹב (שופטים, י"ט, ט') — כח היום רפה ואינו יכול להתחזק ונוטה לשקוע ולנפול. — ומזה: עָרְבָה כל־שִׂמְחָה (ישעיה, כ"ד, י"א) — שקעה ונטמעה — ניעדערזינקען, — במובן חלפה ועברה. וע"ד שתרגם: „שְׁלֵימַת כל חדותא". וכן נראה קצת מלשון רש"י, שאמר בפירוש „בֵּין הָעַרְבַּיִם": ולשון בין ערבים נראה בעיני אותן שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה וכו'. ערב לשון נשף וחשך, כמו (ישעיה, כ"ד, י"א): עָרְבָה כל־שמחה (שמות, י"ב, ו"ו).

עָרֵב, פ"ע, במקרא, נמצא רק בקל, ועניננו — הרגשת נעימות וענג, ובא בקשור יחס־הלמ"ד ביחס אל הגוף המרגיש, — אנגענעהם, ליעבליך, זיכס זיין, быть пріятнымъ, милымъ, сладкимъ: וּשְׁנָתִי עָרְבָה לִּי (ירמיה, ל"א, כ"ה), ובחסרון היחס — המובן בכח המאמר: ושכבת וְעָרְבָה שְׁנָתֶךָ (משלי, ג' כ"ד); תאוה נהיה — תֶּעֱרַב לנפש (שם, י"ג, י"ט), וזבחיכם לא עָרְבוּ לי (ירמיה, ו"ו, כ'), ולא יֶעֶרְבוּ־לו זבחיהם (הושע, ט', ד'), וְעָרְבָה לה' מנחת יהודה (מלאכי, ג', ד'). ופ"א בא בקשור „על": יֶעֱרַב עָלָיו שיחי (תהלים, ק"ד, ל"ד). ומזה — בתפלה: „וְתֶעֱרַב לפניך עתירתנו", בקל. (וי"ג: וְתֶעֱרַב). ובא: אשר עָרַבְתְּ עֲלֵיהֶם (יחזקאל, ט"ז, ל"ז)— לדעת המפרשים, טעמו: אשר השתדלת להיות עֲרֵבָה עליהם. — ובפיוט בא גם בנפעל: ובאור הַנֶּעֱרַב ישרים מכתירים (אזהרות, לרשב"ג), להקריב שי נֶעֱרָב (שם). ובתפלה — בהפעיל במובן יוצא: „וְהַעֲרֶב־נא, ה' אלהינו, את דברי תורתך בפינו" — עֲשֵׂה, שיהיו ערבים לנו — אנגענעהם מאַכען, дѣлать пріятнымъ.

עָרֵב, תֹּאַר, — אנגענעהם, ליעבליך, пріятный, милый: עָרֵב לאיש לחם שקר (משלי, כ', י"ז), כי קולך עָרֵב (שיה"ש, ב', י"ד).

עִרְבּוּב, בפיוט: שירת עִרְבּוּב מלערב (יוצר, א' דפסח). רש"י בפירוש המדרש (ב"ר, פרשה כ"ג), על מה שאמרו „ועוגב ארדיבלין", כתב: ערדבלין — כלי־שיר, כהדא דתנינן: הרדבלין היו במקדש, כדי לְעַרְבֵּב את־הנעימה (ערכין, דף יו"ד, ע"ב). ומאן דגרס „לא היו במקדש" — שבוש הוא, שעל־כן יסד הפייטן: „שירת עִרְבּוּב מלערב, אמנות אבוב ערב, שירות נבוב הֶרֶב"; לערבב — זה בפה וזה בכלי, שאותן הלוים המשוררים בפה קול ערב, לא ישירו בכלי, ואותן המשוררים בכלי לא ישירו בפה, שאין זה נכנס באומנות חברו. (עיין פירוש הרוו"ה). ולפי פירוש רש"י, ענין „עִרְבּוּב" — נעימות ערך השירה — האַרמאָניע.

עֲרֵבוּת, ש"נ, — נעימות — אַנגענעהם־ליכקייט, пріятность.

ג) **עָרַב**, נמצא בשמות. ועיקרו, לדעת המבארים, דומה לפעל חרב — היות שמם — וויסט, לעער זיין. ומזה:

עֲרָבָה, — שם מקום חרב ושמם, מִדְבָּר — וויסטע: בארץ עֲרָבָה ושוחה (ירמיה, ב', ו"ו), מדבר, ציה וַעֲרָבָה (שם, ג', י"ב), וְעַרְבָתָהּ כגן ה' (ישעיה, נ"א, ג'), ישרו בָּעֲרָבָה (שם, מ', ג'); ולדעת קצת, בא גם במין־זכר: וחדו מזאבי עֶרֶב (חבקוק, א', ח'), שפטיה זאבי עֶרֶב (צפניה, ג', ג'), וברבוי: זאב

עֲרָבוֹת ישדדם (ירמיה, ה׳, ו״ו)․ וים־המלח נקרא ביחוד „יָם הָעֲרָבָה״, והתיחד לכלל המקומות במזרח ארץ־ישראל מים־המלח עד ים־כנרת משני עברי הירדן; ונקרא אחד המקומות ההם גם: נַחַל הָעֲרָבָה (עמוס, ו״ו, י״ד), וכמו־כן: נַחַל־הָעֲרָבִים (ישעיה, ט״ו, ז׳), וְהָעֲרָבָה והירדן וגבל מכנרת ועד יָם הָעֲרָבָה ים המלח (דברים, ג׳, י״ז; ועיין יהושע, י״ב, ג׳)․ וכולל גם מקומות־המישור, בהפך לארץ־הרים־ובקעות: ואת־השפלה ואת־הָעֲרָבָה (יהושע, י״א, ט״ז), וברבוי: עַרְבֹת מואב (במדבר, ל״א, י״ב), עַרְבוֹת יריחו (יהושע, ד׳, י״ג)․

עֲרָב, שע״פ; לפי המוסכם, הוא שם כלל המדינה הגדולה, לדרום ולמזרח ארץ־ישראל, הידועה בשם „אראביען״: כל מלכי עֲרָב (ירמיה, כ״ה, כ״ד), עֲרָב וכל נשיאי קדר (יחזקאל, כ״ז, כ״א), משא בַּעְרָב, ביער בַּעְרַב תלינו ארחות דדנים (ישעיה, כ״א, י״ג)․ ולדעת הרשד״ל, השם „עֲרָב״, הבא במקרא, איננו כולל כלל הארץ הנקראת „אראַ־ביען, כי אם ארצות קצת משבטי בני־ישמעאל. וכעין ראיה לדבריו — שלא מצאנו השם „עֲרָב״ כי אם מימי ישעיה והנביאים שאחריו, ונבואותיהם נשואות על קצת השבטים ההם. וכלל הארץ ההיא נקראה לפנים: אֶרֶץ קֶדֶם (בראשית, כ״ה, ו״ו), ויושביה: בְּנֵי־קֶדֶם (שופטים, ו״ו, ג׳)․ (ועיין קדם). וביו״ד־היחס: ולא יהל שם עֲרָבִי (ישעיה, י״ג, כ׳) — הם בני־עֲרָב נוסעי בעדר, — נאָמאַדען. — וגשם הָעַרְבִי (נחמיה, ב׳, י״ט), וְהָעַרְבִים והעמנים (שם, ד׳, א׳), ובא: גם הָעַרְבִיאִים (דה״ב, י״ז, י״א)․ ובמשנה: אהלי הָעַרְבִיִּים (אהלות, י״ח, י״ד), עַרְבִיּוֹת יוצאות רעולות (שבת, ו״ו, ו״ו) — בנות־ישראל הדרות בארץ־ערב.

עֲרָבָה, ש״נ, פ״א במקרא ברבוי: סלו לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת ביה שמו (תהלים, ס״ח, ה׳) — לדעת המפרשים הראשונים, כנוי לַשָּׁמַיִם, והוא כמו: רֹכֵב שָׁמַיִם בעזרך (דברים, ל״ג, כ״ו)․ ובגזרתו אמרו, שהוא מן „עֲרָבָה״, במובן רֹחַב גדול כערבות־מדבר — דער אונגעהייערע רוים, אֶטהער, — безконечное пространство, эѳиръ. והנראה כדעת האומרים, שעניני — עָבִים, והוא מגזרת ערף: חשך בַּעֲרִיפֶיהָ (ישעיה, ה׳, ל׳) — ערפל (עיין שם) — דיכטע וואָלקע․ ובאגדת חז״ל הוא הרקיע השביעי והעליון, ואמרו: עֲרָבוֹת — שבו צדק ומשפט וצדקה, גנזי חיים, גנזי שלום, וגנזי ברכה, ונשמתן של צדיקים, ורוחות ונשמות, שעתידין להבראות, וטל, שעתיד הקב״ה להחיות בו מתים וכו׳; שם אופנים ושרפים וחיות־הקדש ומלאכי־השרת וכסא־הכבוד, מלך אל רם ונשא שוכן עליהם בָּעֲרָבוֹת וכו׳, חשך, ענן וערפל מקיפין אותו (חגיגה, דף י״ב, ע״ב) — ולא רחוק לשער, כי גם הם גזרו את השם „עֲרָבוֹת״ משרש ערף. והרמב״ם אמר, שהוא הגלגל העליון המקיף בכל (ועיין „מורה־נבוכים״, חלק א׳, פרק ע׳)․

עָרֹב, ש״ז, — אחת ממכות־מצרים: הנני משליח בך וגו׳ את־הֶעָרֹב (שמות, ח׳, י״ז) — א״ת: „עֲרוֹבָא״. ולפי המוסכם, ענינו — ערבוב כל מיני חיות רעות, נחשים ועקרבים בערבוביא — געווילד, дичь — ולדעת השבעים ופהילא בספרו „חיי־משה״, הוא שם למין שרץ־העוף הידוע בשם „זבוב־הכלבי״, — הונדעספליעגע, собачья муха — שהוא, לדברי פהילא, שרץ־עוף עז וחצוף מאד, כחץ יעוף ומתנפל על כל בעל־חי, עוקצו ומוצץ את־דמו עד ימלא כרסו. וקרוב לזה אמר ר׳ נחמיה במדרש: מיני צרעין ויתושין.

עֲרֵבָה, ש״נ בדחז״ל, — מולדע, טראָג, — лотокъ, корыто — כלי־עץ לשמושים שונים: בצק שבסדקי עֲרֵבָה (פסחים, פ״ג, משנה ב׳; ובגמרא, שם, מ״ה, ע״א). נַעֲרֵבַת העבדנים (כלים, ט״ו, א׳) —

שהבורסקאות שורים בה את־העורות. — עֲרֵבָה מלאה חמין (ירושלמי, שבת, פי״ט). והונח גם השם „עֲרֵבָה" על צִנָּה או ספינה קטנה: עֲרֵבַת הירדן (ירושלמי. שבת, ד׳, ה׳).

א) עָרַג, פ״ע, בקל, מיסוד של רג, רגג, בארמית, — חמדה, כוסף — זיך זעהנען, жаждать, томиться: כאיל תַּעֲרֹג על אפיקי מים, כן נפשי תַעֲרֹג אליך (תהלים, מ״ב, ב׳) — וכתרגומו: „מְרַגֵּג". גם בהמות שדה תַּעֲרוֹג אליך (יואל, א׳, כ׳) — ורש״י פירש: „לשון ערג נופל על קול האיל, כאשר יפול לשון נהם לארי" וכו׳.

ב) עָרַג, בערבית, ענינו — עֲלִיָּה במעלות, במדרגה — אין די האָהע שטייגען, — מיסודו של דרג; ומזה — בעברית, בשם:

עֲרוּגָה, ש״נ, — תֶּלֶם ושורת השדה, שעולה ובולט מן החריץ, שנעשה סביבה, — גארטענבעעט, грядa: לִהְיֻ כַּעֲרוּגַת הַבֹּשֶׂם (שיה״ש, ה׳, י״ג) — לחיון מלאים ובולטים כערוגה. — מֵעֲרֻגוֹת מטעה (יחזקאל, י״ז, ז׳). ובמשנה: עֲרוּגָה, שהיא ששה טפחים (כלאים, ג׳, א׳).

ערד, פ״ע, בערבית, דומה לפעל חרד, בהוראת חרדה ובריחה ומלטול — שיי צוריקטרעטטען, פליעהען. ומזה, כנראה, במדרש — במובן יוצא — בענין הברחה, עקירה, כריתה — וועגשייבען, אויסרייססען, פערטילגען, отогнать, искоренять, уничтожить: עוֹרְדָן אני מן העולם (ב״ר, כ״ג).

עָרוֹד, שם, — חמור מִדְבָּר, פֶּרֶא — וואלדעזעל, ווילדער עזעל, дикій оселъ — הממהר לרוץ ולברוח: ומסרות עָרוֹד מי פתח (איוב, ל״ט, ה׳). וכן הוא בארמית: ועם עֲרָדַיָּא מדורה (דניאל, ה׳, כ״א), פֶּרֶא למד מדבר (ירמיה, ב׳, כ״ד) — תיב״ע: „כְּעֲרוֹדָא דמדורה במדברא". ובמשנה: עָרוֹד מין חיה (כלאים, ח׳, ו׳).

עִירָד, שע״פ: בן חֲנוֹךְ בן קין (בראשית, ד׳, י״ח). (עיין ערד).

עֲרָד, שע״פ, — א) עיר מלוכה קטנה בארץ כנען: וישמע הכנעני מלך עֲרָד ישב הנגב (במדבר, כ״א, א׳), ונפלה בנחלה לשבט יהודה בחלק המדבר: מִדְבַּר יְהוּדָה, אשר בנגב עֲרָד (שופטים, א׳, ט״ז). ולדעת הראב״ע, היו שתי ערד: אחת — בעבר הירדן מזרחה, וזו היא, שמלכה בא להלחם בישראל (במדבר, כ״א, א׳); והשניה — בעבר הירדן מערבה. (ועיין בפירוש הרמב״ן לפרשת במדבר במקומו הנ״ל). ב) אחד מבני בנימן (דהי״א, ח׳, ט״ו). ובגזרתו נראה, שהוא מענין טלטול ונדנוד. (ועיין ארוד).

א) עָרָה, פעו״י, יסודו עור (עיין עור ד), הפיעל, — א) גלוי וחשיפה, פריעה — ענטבלאָססען, обнажать: פתהן יְעָרֶה (ישעיה, ג׳, י״ז), וקיר עֵרָה מָגֵן (שם, כ״ב, ו״ו) — הסיר את כסוי העור, שהיו מחפים את המגנים שלא יתלכלכו. — ומזה — קריעה והריסה — הערונטעררייססען, сорвать: כי ארזה עֵרָה (צפניה, ב׳, י״ד) — קרע הקריות של ארז מעל הבתים הספונים. — ובמובן עקירה ושרוש — ניעדעררייססען, разрушать — בצווי: עָרוּ עָרוּ עד היסוד (תהלים, קל״ז, ו״ו), והמקור: עָרוֹת יסוד (חבקוק, ג׳, י״ג). — ב) הֲרָקָה, שהמריק מגלה את תוך הכלי — אויסלעערען, опорожнять: וַיְעָרוּ את הארון (דהי״ב, כ״ד, י״א), וַתְּעַר כדה אל השקת (בראשית, כ״ד, כ׳). ועל דרך המליצה — ביחס אל הדבר הנמצא בתוך הכלי: אַל תְּעַר נַפְשִׁי (תהלים, קמ״א, ח׳) — כי הנפש נתונה בגוף, כבתוך כלי, המחזיקה. ויתכן, שהוא כמו „עצמי", וע״ד: „אל תשליכני". — ובמשנה: עֵרָה דם הפר לתוך דם השעיר (יומא, ה׳, ד׳), ובי״בש: חותה בשל ד׳ קבין ומְעָרָה בתוך של ג׳ (שם, ד׳, ד׳). וע״ד הכפולים:

עִרְעֵר,—במובן הריסה ועקירה— ניעדערררייססען, сносить, разру-шать: חמות בבל הרחבה עַרְעֵר תתערער (ירמיה, נ"א, נ"ח). ובמשנה: מְעַרְעֲרִים אותה ומשקין אותה בעל=כרחה (סוטה, ג', ג')—מטריפין ומהממין. ורש"י פירש: חוזרין לה לתוך גרונה, כאדם הנחנק על־ידי משקה, נראה כעושה ערער, והוא מלשון: זעקת־שבר יְעֹעֵרוּ (ישעיה, ט"ו, ה'). ובגמרא: לא יְעַרְעֲרֵנּוּ בשמן־זית תחלה (ברכות, ל"ו, ע"א; ובתוספתא, שבת, פי"ג) — ענינו: שפשוף.—שֵׁן רֹעָה (משלי, כ"ח, י"ט)—שן מְעַרְעָרָה (איכה רבתי, פתיחה, ס' ט"ו).

הנפעל:, — היות נשפך — זיך ערגיעססען, изливаться—במובן המוסרי: עד יֵעָרֶה עלינו רוח ממרום (ישעיה, ל"ב, ט"ו)—ע"ד: אֶשְׁפּוֹךְ את=רוּחִי (יואל, ג', א', ב').

ההפעיל, מענין הפיעל: א) גלוי וחשיפה — ענטבלאָססען, обна-жать: את מקורה הֶעֱרָה (ויקרא, כ', י"ח), את שארו הֶעֱרָה (שם, שם, י"ט).— ב) שפיכה ויציקה — אויסגיעססען: אשר הֶעֱרָה למות נַפְשׁוֹ (ישעיה, נ"ג, י"ב) — כמו: אַל־תְּעַר נַפְשִׁי (תהלים, קמ"א, ח') — וענינו: העמיד את־עצמו בסכנת=נפש גלויה, ע"ד מליצת: וישלך את=נפשו מנגד (שופטים, ט', י"ז).

ההתפעל,—מענין גלוי ובמובן גלוי=ערוה: תשכרי וְתִתְעָרִי (איכה, ד', כ"א)—זיך ענטבלאָססען, обнажаться— כשכור הנופל לארץ, משתרע ומגלה גם ערותו,—ע"ד: וישכר ויתגל בתוך אהלה (בראשית, ט', כ"א). ומן הכפול=המרובע — בענין היות נהרס ונעקר: ערער תִּתְעַרְעַר (ירמיה, נ"א, נ"ח).

עָרָה, ש"נ, פ"א במקרא בל"ר: עָרוֹת על יאור (ישעיה, י"ט, ז') — מקומות גלוים וערומים, שאין בהם כל=זרע — נאַקקטע פלאֶטצע. ולדעת הרשד"ל, הוא מקור במובן שם—גלוי וחשיפה — נאַקקטהייט. (ועיין ערה ב).

עֶרְוָה, ש"נ,—מקום גלוי, שראוי להיות מְכֻסֶּה וגלויו רע או חרפה—בלאָססע, нагота, голизна: לראות את עֶרְוַת הָאָרֶץ (בראשית, מ"ב, ט') — מקומות הפתוחים בארץ, שנוחה היא להכבש משם. — וא"ת: „בִּדְקָא" — הפרצים הגלוים. — והתיחד לאברי=ההולדה בזכר ובנקבה, אברי־הבושה, שראוים להיות מְכֻסים, — שאַמטהיילע, срамъ: עֶרְוַת אביו (שם, ט', כ"ב). ובקשור עם הפעל גִלוי, ענינו — משכב אסור על־פי התורה: לא תקרבו לְגַלּוֹת עֶרְוָה (ויקרא, י"ח, וי"ו), עֶרְוַת אביך וְעֶרְוַת אמך לא תְגַלֵּה; אמך היא, לא תְגַלֶּה עֶרְוָתָהּ (שם, שם, ז'). גלוי ערות האם נחשב גם כגלוי ערות האב, וכמ"ש: ואיש אשר ישכב את=אשת אביו — עֶרְוַת אביו גִּלָּה (שם, כ', י"א), עֶרְוַת בת־בנך או בת־בתך לא תְגַלֶּה עֶרְוָתָן, כי עֶרְוָתְךָ הנה (שם, י"ח, יו"ד) — ערות עצמך, גלוי חרפתך. — ולדעת הרנה"ו, נקראו אברי־הבושה בשם „עֶרְוָה"—מלשון שפיכה, שאינם משתמשים רק למשפך המותרות, וכולל כל הנקבים התחתונים ואברי־משפך־הזרע ביחוד; וכעין ראיה לדבריו: וחשופי שֵׁת עֶרְוַת מצרים (ישעיה, כ', ד'). (ועיין באור הרשד"ל). ומזה הושאל לכל דבר מגונה וחרפה: וּלְבֹשֶׁת עֶרְוַת אמך (ש"א, כ', ל'), ולא יראה בך עֶרְוַת דָּבָר (דברים, כ"ג, ט"ו). ובמובן המוסרי: כי־מצא בה עֶרְוַת דָּבָר (שם, כ"ד, א') — ושעורו: דבר־ערוה — שאֶנדליבעס, осрами-тельное — ובארמית:

עֶרְיָא, עִרְיָא, עֶרְיָתָא, עִרְיָתָא: לגלות עֶרְוָה (ויקרא, י"ח, וי"ו) — ת"א: „לגלאה עֶרְיָא". ובתיב"ע: „לבזאה עִרְיָתָא

בתשמישתא ובפרסומי עֶרְיָא״. ומזה במשנה:

עֲרָיָה: אין דורשין בַּעֲרָיוֹת בשלשה (חגיגה, ב׳, א׳) — בדיני אסורי־ערוה שבתורה. — המכנה בַּעֲרָיוֹת משתקין אותו (מגילה, ד׳, ט׳) — דורש בפרשת אסורי־ערוה בלשון כנוי. — ובהשאָלה בא בענין ש״ת לאשה אסורה לקרוביה מן התורה: היתה בתו או אחת מכל הָעֲרָיוֹת האלו (המפורשות במשנה הראשונה) נשואות לאחיו (יבמות, א׳, ב׳).

מַעַר, שם, — בהוראת הקודם— בלאָכסע, אַקקטהייט, срамъ, нагота — במובן קָלוֹן: והראיתי גוים מַעְרֵךְ (נחום, ג׳, ה׳)— והכפל: „וממלכות קְלוֹנֵךְ״. ובא: כְּמַעַר־אִישׁ וְלֹיוֹת סביב (מ״א, ז׳, ל״ו) — לדעת המבארים האחרונים, ענינו חלל, רֶוַח, — והשעור: בכל חלל־האויר שבין איש מהם היו לֹיוֹת; וע״ד שנאמר שם לעיל: מֵעֵבֶר אִישׁ לֹיוֹת (שם, שם, ל׳) — שטעמו: מכל־צד. ואולי כיון לזה רבי יונה, כמו שהביא הרד״ק בשמו. (ועיין מער בשרש ערה ב).

עֶרְיָה, ש״נ, — גלוי— ענטבלאָססונג, голизна: עֶרְיָה תֵעוֹר קַשְׁתֶּךָ (חבקוק, ג׳, ט׳) — ע״ד: אָרִיק חַרְבִּי (שמות, ט״ו, יו״ד) — והתחברו השם משרש ערה, והפעל — מן עור, שיסוד אחד להם, ליפי המליצה. — וביחוס אל גלוי־הערוה: עֶרְיָה־בֹשֶׁת (מיכה, א׳, י״א) — במובן תאר־הפעל, נמשך אל הקודם: „עִבְרִי לכם יושבת שָׁפִיר״ —תעברי בגלות בגלוי־בית־הבשת, — ובא ע״ד: וַעֲנְוָה־צֶדֶק (תהלים, מ״ה, ה׳), — ו„בֹשֶׁת״ כנגד „שָׁפִיר״, — ע״ד שנאמר: וחשופי שת עֶרְוַת מצרים (ישעיה, כ׳, ד׳), שכן היו מוליכים את־השבוים לבזותם. — ואת עֵרֹם וְעֶרְיָה (יחזקאל, ט״ז, ז׳), והניחוך עֵירֹם וְעֶרְיָה (שם, שם, ל״ט).

עֵרוּי, שה״פ, — שפיכת משקה מכלי אל כלי או על־גבי דבר אחר: עֵרוּי בכלי ראשון... עֵרוּי בכלי שני (ירושלמי, שבת, פ״ג, הל׳ ה׳; ועיין בבלי, שבת, מ״ב, ע״א; וירושלמי, ע״ז, פרק ה׳, הל׳ ג׳).

מַעֲרֶה, ש״ז, פ״א במקרא: מִמַּעֲרֵה־גָבַע (שופטים, כ׳, ל״ג) — י״ת: „מִמֵּישַׁר גבעתא״. והנראה בטעמו — מקום־מישור, שהוא פתוח וגלוי — אָפֶּפענער פלאַץ, открытая площадь — ורש״י פירש: ממקום צר, ערותה וגלויה של־גבעה, במובן מקום־הורפה שלה, שהיא נוחה להכבש משם.

מַעֲרָת, שע״פ: עיר בנחלת מטה בני־יהודה (יהושע, ט״ו, נ״ט).

ב) עָרָה, (מיסודו של עור ב), עיקרו— חבור ודבוק — פעראייניגען, צוזאַממענשליעססען, —соединять, сомкнуть ומזה, לדעת יב״ע, בפיעל: וקיר עֵרָה מָגֵן (ישעיה, כ״ב, וי״ו) — שתרגם: „דְּבַקוּ תריסין״. והוא ענין „הגפת תריסין״ שבמשנה (סוטה, ח׳, א׳) — במלחמה, שאנשי־הצבא מגישים ומקרבים את־מגניהם זה לזה ועומדים צפופים כחומה. — ובמשנה: אחד הַמְעָרֶה ואחד הגומר (יבמות, וי״ו, א׳) — חבור של נשיקת־האבר — בעריהרען, прикасаться. עשה בהן את־הַמְעָרֶה כגומר (כריתות, ב׳, ד׳). ובמובנו הפשוט: אוכל שנפרס ומְעוֹרֶה מקצת (טבול־יום, ג׳, א׳) — פערבונדען זיין, быть соединену. אם היו מְעוֹרוֹת בגידין אסורות (ביצה, דף ו׳, ע״ב) — מסֻבכות. — הכרובים, שהיו מְעוֹרִים זה בזה (יומא, דף נ״ד, ע״א). ובהָפעל: בסירה הוְּעֲרָה (ירושלמי, פאה, פרק א׳) — נסבך ונתפס ומפני־זה נקרע. — ומזה: בסוכיתא איתעורא (שם, שקלים, ה׳, ד׳) — נאחז ונקרע ההתפעל, — התחברות, וביחוד השתרשות בגדול — זיך איינוואורצעלן, вкорениться: וּמִתְעָרֶה כאורח רענן (תהלים, ל״ג, ל״ה).

מַעַר, שם: כְּמַעַר אִישׁ וְלֹיוֹת סביב (מ״א, ז׳, ל״ו) — היב״ע: „כַּבֶּשׁ וְ

וּמַרְבַּק סחור סחור״, וענינו — פתיל, קשר מפותל, מקלע — באַנד, פֿעסטאָן, шнуръ, фестонъ — ושעורו: בין כל אחד ואחד מהם צורת פתיל. ורש״י פירש, על־דעת חז״ל: „לשון אחיזה ודבוק, כזכר המעורה בנקבה״.

עֵירָה, במשנה, — במלאכת־האריגה: וּבָעֵירָה, שאינו עתיד להחזירה (כלים, כ״א, א׳) — חוט המעורה בחוטי־הערב, (ועיין תוי״ט), חולדה שגררה את הָעֵירָה, שהוא עתיד להחזירה (תוספתא, כלים, ב״ב, א׳, ב׳).

עֶרִי, במשנה, — בכלי־המחרשה: בלחיין וּבָעֲרָיִין (כלים, כ״א, ב׳) — יתד המחרשה, שעשוי לשבר ולפרר גושי־האדמה. והוא מלשון „עַרְעֵר תִּתְעַרְעָר״. והוא שנקרא בכלי־הַסַּתָּת „עַרְעָר״: כל כלי־הסתת טמאין וְהַעַרְעָרִין עמהם (עיין בתוספתא, כלים, בבא מציעא, ריש פרק ז׳).

הַעֲרָאָה, ש״נ, — דבוק ונגיעה — דאָס בעריהרען, прикосновеніе: הַעֲרָאָה זו הכנסת העטרה; הַעֲרָאָה זו נשיקה (סנהדרין, דף ע״ג, ע״ב).

עָרַךְ, פ״י, הקל, עיקרו: א) הנחת דברים בסדור נאות זה־על־גב־זה או זה בצד זה, — אָרדנען, אין אָרדנונג לעגען, רייהען, сложить, выстраи-вать, располагать: וְעָרַךְ הכהן אֹתם (ויקרא, א׳, י״ב), יַעֲרֹךְ אֹתו אהרן (שמות, כ״ז, כ״א), וַיַּעֲרֹךְ את־העצים (בראשית, כ״ב, ט׳), יַעֲרֹךְ את־הנרות (ויקרא, כ״ד, ד׳). ובסדור מאכלים — דען טיש דעקקען, накрыть столъ: עָרְכָה שֻׁלְחָנָהּ (משלי, ט׳, ב׳), תַּעֲרֹךְ לפני שלחן (תהלים, כ״ג, ה׳), ושלחן עָרוּךְ לפניה (יחזקאל, כ״ג, מ״א); את־שבעת המזבחת עָרַכְתִּי (במדבר, כ״ג, ד׳) — ענינו: בניתי, או — סדרתי עליהם את־הקרבנות. — ובסדור עניני־מלחמה — אָרדנען, אונד גליעד שטעללען, ריסטען, стро-ить войско: לַעֲרֹךְ מִלְחָמָה (שופטים, כ׳, כ״ב), ובחסרון הנשוא: יַעַרְכוּ לה משם תִּלָּכֵד (ירמיה, נ׳, ט׳), וַיַּעַרְכוּ ארם לקראת דוד (ש״ב, יו״ד, י״ז), וַתַּעֲרֹךְ ישראל ופלשתים (ש״א, י״ז, כ״א). וביחס אל כלי־המלחמה: עֹרְכֵי צִנָּה וָרֹמַח (דהי״א, י״ב, ח׳), עִרְכוּ מָגֵן וְצִנָּה (ירמיה, מ״ו, ג׳), עָרוּךְ כאיש למלחמת (שם, נ׳, מ״ב). ומזה: בִּעוּתֵי אלוה יַעַרְכוּנִי (איוב, ו״ו, ד׳) — שעורו: ערכו נשקם אלי לירות בי חצם. — ומזה — בענין הזמנה והכנה — בערייטען, בעשטיממען, при-готовить, предназначать: עָרַכְתִּי נר למשיחי (תהלים, קל״ב, י״ז), כי עָרוּךְ מאתמול תפתה (ישעיה, ל׳, ל״ג) — והכפל: „גם היא למלך הוּכָן״. — עֲרוּכָה בכל ושמרה (ש״ב, כ״ג, ה׳). ומזה: ב) סדור טענות בוכוח — ריכטען, направить: ולא עָרַךְ אלי מִלִּין (איוב, ל״ב, י״ד), אֶעֶרְכָה לפניו מִשְׁפָּט (שם, כ״ג, ד׳), ויגידה וְיַעְרְכֶהָ לי (ישעית, מ״ד, ז׳); לא נַעֲרֹךְ מִפְּנֵי חֹשֶׁךְ (איוב, ל״ז, י״ט) — לא נערך אליו דברים מפני חשך־סִתְרוֹ. — ומזה: בקר אֶעֱרָךְ־לְךָ ואצפה (תהלים, ה׳, ד׳) — אערוך משפטי, או — אכין, אזמין את־עצמי לעמוד לפניך. — ובמשנה: כְּעוֹרְכֵי הַדַּיָּנִים (אבות, א׳, ו״ו), ובגמרא: עשינו עצמנו כְּעוֹרְכֵי הדיינין (כתובות, נ״ב, ע״ב) — ופירש״י: „אוהב אחד מבעלי־דינין ומטעים זכיותיו לדיין ועורך [הדין לפני] הדיינין לזכותו — מיקרי „עורכי הדיינין״, שעורך את־הדיינין להפוך לבם לטובתו של־זה״ — אַנוואַלט. (ועיין דין). ובפיוט: לאל עוֹרֵךְ דִּין (פיוט לר״ה ויו״כ). ומזה: ג) הַשְׁוָאָה ודמוי דבר לדבר — צופּאַססען, פֿערגלייכען, גלייכקאָממען, сравнять, сопоставлять: מי בשחק יַעֲרֹךְ לה׳ (תהלים, פ״ט, ז׳) — והכפל: „יִדְמֶה לה׳״. — אין עֲרֹךְ אליך (שם, מ׳, ו״ו), ומה דמות

תַּעַרְכוּ לו (ישעיה, מ׳, י״ח), הֲיַעֲרֹךְ שׁוּעֲךָ לֹא בצר (איוב, ל״ו, י״ט). (עיין שוע). ובמובן שווי־המחיר: לֹא־יַעַרְכֶנָּה זהב (שם, כ״ח, י״ז). ובארמית ענינו — גלגול ונבול — ראָללען: וכמו יוצר יִרְמָס־טִיט (ישעיה, מ״א, כ״ה) — תיב״ע: „דְעָרֵיךְ יַת טִינָא״. ומזה — במשנה: שלש נשים עוסקות בבצק, אחת לשה ואחת עוֹרֶכֶת (פסחים, ג׳, ד׳) — מגלגלת עיסתה לעשות עוגות דקות. — הלש וְהָעוֹרֵךְ (ירושלמי, שבת, פרק ג׳, הלכה ב׳).

ההפעיל, מן ההוראה השלישית בקל, — קצבת מחיר דבר לפי שוויו בקירוב, שום — שאַטצען, אבשאַטצען, цѣнить, оцѣнивать: וְהֶעֱרִיךְ אתוֹ הכהן, על־פי אשר תשיג יד הנדר יַעֲרִיכֶנּוּ (ויקרא, כ״ז, ח׳), ואיש כי־יקדש את־ביתו וכו׳ וְהֶעֱרִיכוֹ הכהן, בין טוב ובין רע, כאשר יַעֲרִיךְ אתוֹ הכהן כן יקום (שם, שם, י״ד). ומזה גם הטלת ונבית מס מיושבי־המדינה, לפי השגת יד כל אחד ואחד מהם: אך הֶעֱרִיךְ את־הארץ (מ״ב, כ״ג, ל״ה). ובמשנה גזרו מזה בנין

הנפעל: הכל מַעֲרִיכִין וְנֶעֱרָכִין (ערכין, א׳, א׳) — געשאַטצט ווערדען, быть оцѣнену. שאינו נֶעֱרָךְ (שם, שם). ובדבא״ס — במובן היות שוה ודומה לדבר — צוגעפּאַסט ווערדען, быть при-способлену.

עֵרֶךְ, עֶרֶךְ, שם: א) שורה מסודרת, סדור — רייהע, אָרדנונג, рядъ, порядокъ: ויערך עליו עֵרֶךְ לחם (שמות, מ׳, כ״ג), וערכת את־עֶרְכּוֹ (שם, שם, ד׳); ומזה: וְעֵרֶךְ בְּגָדִים (שופטים, י״ז, י״ד) — זוג חליפות־בגדים, שהם ערך וסדר לכל בני־אדם כפי הראוי להם לשנה (רש״י). וְחִין עֶרְכּוֹ (איוב, מ״א, ד׳) — יְפִי סדור אבריו — בוי דעס קאָרפּערס, тѣлосложеніе — ובלשון חז״ל: שומעין דברי כהן מֵעֶרְכֵי־המלחמה (סוטה, ח׳, ב׳); ששה עֶרְכֵי־משנה (שיהש״ר, וי״ו, ד׳) — סדרי־משנה. ב) מחיר דבר ושוויו — ווערטה, достоинство: לא ידע אנוש עֶרְכָּהּ (איוב, כ״ח, י״ג). ובמובן המוסרי: ואתה אנוש כְּעֶרְכִּי (תהלים, נ״ה, י״ד) — שוה ונאה לי — ענטשפּרעכענד, соотвѣтствующій — ומזה קֶצֶב־הַמְּחִיר, שומא — ווערטהשאַטצונג, цѣнность: איש כסף נפשות עֶרְכּוֹ (מ״ב, י״ב, ה׳). ובמשפטי־התורה נאמר: בְּעֶרְכְּךָ נפשׁת (ויקרא, כ״ז, ב׳), את מכסת הָעֶרְכְּךָ (שם, שם, כ״ג) — בכ״ף נוספת — וזהו, לדעת הרה״ח בן־זאב, להורות על־הערך בקירוב, בלא שעור מצומצם. ויתכן, שזו המלה התיחדה בלשון משפטי־הכהנים (טעכניש).

מַעֲרָךְ, שם, — סדור מהלך־המחשבה — אנאָרדנונג, ענטוואורף, — פ״א במקרא בל״ר: לאדם מַעַרְכֵי־לֵב וגו׳ (משלי, ט״ז, א׳). (ועיין מַעֲנֶה בשרש ענה).

מַעֲרָכָה, מַעֲרֶכֶת, ש״נ: א) שורה, סדור דברים בשורה — רייהע, אַנאָרדנונג, рядъ, строй: גֵּרֹת הַמַּעֲרָכָה (שמות, ל״ט, ל״ז), ובערך לחם־הפנים: שש הַמַּעֲרָכֶת (ויקרא, כ״ד, ו׳), לֶחֶם הַמַּעֲרֶכֶת (דהי״א, ט׳, ל״ב), שֻׁלְחַן הַמַּעֲרֶכֶת (דהי״ב, כ״ט, י״ח), לְלֶחֶם הַמַּעֲרֶכֶת (נחמיה, י׳, ל״ד). והתיחד אל שורת סדרי מצב־הצבאות בשעת־מלחמה — קריעגספלאַטצרייהען, военные ряды: מַעֲרָכָה לקראת מַעֲרָכָה (ש״א, י״ז, כ״א), ויכו בַמַּעֲרָכָה בשדה (שם, ד׳, ב׳), מַעַרְכֹת ישראל (שם, י״ז, ח׳), ונקראו מערכות ישראל גם: מַעַרְכֹת אלהים חיים (שם, שם, ל״ו). מִמַּעַרְכוֹת פלשתים (שם, שם, כ״ג) — והכתיב: „מִמַּעֲרוֹת״. ובדבא״ס — „מַעֲרֶכֶת־הַמַּזָּלוֹת״, „מַעֲרֶכֶת־הַשָּׁמַיִם״; וכן: אבל שאר האנשים היה חושב, שהם נמסרים למקרה הַמַּעֲרֶכֶת, ולזה היה עושה צורות כו׳ לקבל שפע הַמַּעֲרֶכֶת („עיקרים״, א׳, י״ד).

עֲרִיכָה, עֲרִיכוּת, ש״נ: וּבַעֲרִיכַת נֵר לבן־ישי משיחך (ברכות, דף כ״ט, ע״א), חן נתן בַּעֲרִיכַת שפתים (ב״ר, מ״ט); ובין המעלות, שהתורה נקנית בהן, נמנתה גם: עֲרִיכַת שְׂפָתַיִם (אבות, פרק קנין־תורה, משנה ג׳), ובפיוט: עֲרִיכַת שָׂפָה נערוך בתפלה (קרובות, ב׳ דר״ה) — ועניננו: סדור הדבור והסגנון הברור. — ובגלול בָּצֵק: חייב על לישתה ועל עֲרִיכָתָהּ (ירושלמי, שבת, ז׳, א׳) — ופה הכוונה על צורת הככר והכנת המזונה — פֿאָרמען.

עֶרֶךְ, במשנה, — בית־דין לדין ולקיום־שטרות — געריכטס־הױף, נאָטאַריאַט, судебное мѣсто, судебная инстанція, нотаріятъ: מי שהיה חתום עד בַּעַרְכֵי הישנה של צפורי (קדושין, ד׳, ה׳), ובתרגום רב־יוסף: למסיעא ית דוד בְּעַרְכָּאָה (דהי״א, ב׳, י״ז). והתיחד לבתי־דינים של־העמים: כל־השטרות העולים בַּעַרְכָּאוֹת של עכו״ם (גיטין, א׳, ה׳), עַרְכָּאוֹת שבסוריא (סנהדרין, כ״ג, א׳). לדעת י״מ, הוא מלשון יונית: αρχι — בהוראת רוממות — אָבריגקײט, начальство — והנראה, שהוא עברית משרש ערך שלפנינו, ולפי ששם עורכים בעלי־דינים טענותיהם ומסדרים שטרות לקיומם.

מַעֲרוֹךְ, במשנה, — שם כלי־עץ ארוך ועגול, שעורכין וגוללין בו את־העיסה לעשות רקיקין דקין — ראָללהאָלץ, скалка — או — הדף, שעליו עורכין את־הרקיקין: וכן הַמַּעֲרוֹךְ טמא (כלים, ט״ו, ב׳). (עיין תוי״ט). ומזה: ארוכות של־נחתומים (עדיות, ז׳, ז׳) — בחלוף עיין באל״ף.

עֶרֶל, שם; יסודו, כנראה, ער, ערה, בהוראת הסתבכות והתעוררות, ומזה — התקרמות עור באבר לרע לו, וטעון כריתה, — פֿערװאַכסען, — ומזה:

עָרֵל, — תאר לאיש זכר, שראש הגויה קרום בעור טפל, טרם המולו, — פֿערװאַכסען, אונבעשניטטען, необрѣзанный: וְעָרֵל זכר (בראשית, י״ז, י״ד). ולפי משפטי־התורה, איש כזה נחשב לטמא: עָרֵל וְטָמֵא (ישעיה, נ״ב, א׳), כי־עֲרֵלִים היו (יהושע, ה׳, ז׳), ונפלתי ביד הָעֲרֵלִים (שופטים, ט״ו, י״ח), פן־תעלזנה בנות הָעֲרֵלִים (ש״ב, א׳, כ׳). וע״ד ההשאלה: או־אז יכנע לְבָבָם הֶעָרֵל (ויקרא, כ״ו, מ״א) — כאלו הלב מְחֻפֶּה בעור, עד שאינו מרגיש. — כי כל־הגוים עֲרֵלִים וכל־בית ישראל עַרְלֵי־לֵב (ירמיה, ט׳, כ״ה) — אטומי־לב — פֿערשטאָקקט. ומזה — שם־כנוי לרשע מפורסם ברשעו — פֿערברעכער, преступникъ: מוֹתֵי עֲרֵלִים תמות (יחזקאל, כ״ח, יו״ד) — וכתרגומו „ממת רַשִׁיעִין תמות". וכן: בתוך עֲרֵלִים תשכב (שם, ל״א, י״ח), ועוד כמה פעמים במובן זה בספר־יחזקאל. — ובהשאלה: ואני עֲרַל שְׂפָתָיִם (שמות, ו״ו, י״ב) — אטום־שפתים, כאלו קרום מתוח על־השפתים ומבלבל את הדבור. — הנה עֲרֵלָה אָזְנָם (ירמיה, ו״ו, יו״ד) — וכתרגומו: „הא אַטְפְּשַׁת אודניהון". (עיין טפש). ובפירות: שלש שנים יהיה לכם עֲרֵלִים (ויקרא, י״ט, כ״ג) — רש״י פירש: אטום ומכוסה ומובדל מלאכלו (שמות, ו״ו, י״ב). והנראה, שעניננו — שהפירות בשלש השנים הראשונות עוד לא נתבשלו כל־צרכם וליח העץ לא נזדקק כראוי להוציא פרי ראוי לאכילה, והרי כאלו קרום זר מחפה אותם. ושעור הכתוב: שלש שנים יחשבו לכם הפירות כערלים.

עֶרֶל, — כענין הקודם: עֶרֶל לֵב וְעֶרֶל בָּשָׂר (יחזקאל, מ״ד, ט׳) — פֿערװאַכסען.

עָרְלָה, ש״נ, — העור המחפה את־ראש־הגויה — פֿאָרהױט, крайняя плоть, залупа: לאיש, אשר־לו

עָרְלָה (בראשית, ל״ד, י״ד), ונמלתם את בשר עָרְלַתְכֶם (שם, י״ז, י״א), וברבוי: גבעת הָעֲרָלוֹת (יהושע, ה׳, ג׳), ובסמיכות: עָרְלוֹת פלשתים (ש״א, י״ח, כ״ה). ובמובן המוסרי: והסרו עָרְלוֹת לְבַבְכֶם (ירמיה, ד׳, ד׳), וּמַלְתֶּם את עָרְלַת לְבַבְכֶם (דברים, י״ד, מ״ז), עַל-כָּל-מוּל בְּעָרְלָה (ירמיה, ט׳, כ״ד) — כל מי שנימול והוא בערלת-הלב, וכמו שמפרש שם דבריו: כי כל הגוים ערלים, וכל-בית ישראל עַרְלֵי-לֵב (שם, שם, כ״ה). ולפי תרגום-יונתן, שעורו: על-המולים כעל-הערלים.— ובפירות: ונטעתם כל-עץ מאכל וערלתם עָרְלָתוֹ את-פריו (ויקרא, י״ט, כ״ג). ומן השם „עָרֵל" נגזר הפעל:

עָרַל, פ״י, פ״א במקרא: ונטעתם כל-עץ מאכל וַעֲרַלְתֶּם ערלתו את-פריו (ויקרא, י״ט, כ״ג) — רש״י פירש: „ואטמתם אטימתו, — יהא אטום ונסתם מליהנות ממנו". ושעורו: תחליטו אותו החלט-ערלה — אלס איינע פארהויט בעטראכטען, считать покрытымъ крайнею плотью — ע״ד: וְרָאָהוּ הכהן וְטִמֵּא אתו (שם, י״ג, ג׳). ובפרקי דרבי-אליעזר: אמר רבי זריקא, אין עץ האמור כאן אלא עץ-הגפן — אם אינן כורתין את עץ ערלתו, כל הפירות שהוא עושה עוללות ולא טובים למראה (פרק כ״ט) — ונראה, שפירש את הפעל (וערלתם) בענין כריתת-הערלה; והמצוה, שיכרתו את-הפירות או את-הזמורות וישליכו אותם לאבוד. — וכן בתרגום יב״ע: וְתִגְזְרוּן גְּזָרָא יַת אִנְבֵּיהּ. תלת שנין יהי לכון מְרַחַק לְאַבָּדָא.

הנפעל, פ״א במקרא: שְׁתֵה גם-אתה וְהֵעָרֵל (חבקוק, ב׳, ט״ז) — לדעת רש״י, ענינו: „הֵאָטֵם בשממון ובתמהון-לב", — בעטייבט ווערדען, — быть оглушену — וי״ת: „וְאִתְעַרְטַל" — לשון „עֵרֹם וְעֶרְיָה", וכוונתו — התגלות, גלוי-ערוה משכרות, ע״ד: תִּשְׁכְּרִי וְתִתְעָרִי (איכה, ד׳, כ״א). ולדעת פירסט, עיקר הוראת השרש הזה — גלוי, במובן עֵרֹם וְעֶרְיָה — נאקקט, ענטבלאָססט זיין, — быть нагимъ — ומזה — היות לקלון ולחרפה, ומזה — כל לשון עָרְלָה. — ודחוק.

עֲרֵלוּת, בגמרא, — היות ערל: עֲרֵלוּת — דאי כוליה צבור ערלים נינהו (פסחים, דף ס״ט, ע״ב).

עָרַם, פעו״י, עיקרו — פקחות השכל, למצוא תחבולות להגיע אל המבוקש גם בדרכים נעלמים מזולתו — געשיידט, געוואנדט זיין. הקל, עומד, נמצא רק פ״א במקרא במקור: עָרֹם יערם (ש״א, כ״ג, כ״ב). ורוב שמושו בבנין

ההפעיל, עומד: ושֹׁמר תוכחת יַעְרִם (משלי, ט״ו, ה׳) — יהיה פקח. לֵץ תַּכֶּה ופתי יַעְרִם (שם, י״ט, כ״ה). — ועיין ערמה.— ובא במובן יוצא: על-עמך יַעֲרִימוּ סוד (תהלים, פ״ג, ד׳) — וטעמו: יחבלו תחבולות-מרמה בסודם, יְוָסְדוּ בערמה. — והפעל — במקום תאה״פ. — ובמשנה: כיצד מַעֲרִימִים על-הבכור (תמורה, ה׳, א׳) — מבקשים תחבולות למצוא הַתֵּר להפקיע את-הבכור מידי הכהן. — ומה אתה מַעֲרִים על-השבועה (ב״ר, ל״ט).

עָרוּם, ש״ת, — פִּקֵּחַ, יודע ומבין למצוא דרכים למענהו, — געוואנדט, געשיידט, ловкій, разумный: כל-עָרוּם יעשה ברעת (משלי, י״ג, ט״ז) — והנגוד: „וּכְסִיל יפרש אולת". — עָרוּם ראה רעה ונסתר (שם, כ״ב, ג׳) — והנגוד: „וּפְתָיִים עברו ונענשו". — אדם עָרוּם כֹּסֶה דעת (שם, י״ב, כ״ג), וְעָרוּם יבין לַאֲשֻׁרוֹ (שם, י״ד, ט״ו), וברבוי: מפר מחשבות עֲרוּמִים (איוב, ה׳, י״ב), נַעֲרוּמִים יכתרו דעת (משלי, י״ד, י״ח). ובבע״ח: וְהַנָּחָשׁ היה עָרוּם (בראשית, ג׳, א׳) — פִּקֵּחַ להרע.— ובהבדלו מן השם „חכם" — ערום הוא פקח, חד-השכל; וחכם, עיקרו — מי שקנה לו ידיעות בלמוד ומעשה. —

חָכְמַת עָרוּם — הָבִין דַּרְכּוֹ (משלי, י"ד, ח') — תועלת החכמה לערום היא להבין דרכו. — ובלשון חז"ל: לעולם יהא אדם עָרוּם בְּיִרְאָה (ברכות, דף י"ז, ע"א) — ופירש"י: להערים בכל מיני-ערמה ליראת בוראו.

עָרְמָה, ש"נ, — פקחות ופתיחת השכל, — קלוגהייט, разум-кость: לתת לפתאים עָרְמָה (משלי, א', ד'), הבינו פתאים עָרְמָה (שם, ח', ה') — והכפל: „וּכְסִילִים הבינו לב". — אֲנִי חָכְמָה שָׁכַנְתִּי עָרְמָה (שם, שם, י"ב) — משכן החכמה אצל הפקחות, כי הפקח יודע להתבונן ולהבין יקר ערך הידיעות והשלמות. — ובמובן הפקחות לרמות ולהתעות את-הזולת — ליסט, коварство, хитрость: להרגו בְעָרְמָה (שמות, כ"א, י"ד).

עֹרֶם, — בהוראת הקודם — קלוגהייט, ליסט, разумъ, хитрость: לכד חכמים בְּעָרְמָם (איוב, ה', י"ג).

עַרְמוּמִית, בלשון חז"ל, ש"נ, — מחשבת-רמיה ומזמה — שלויהייט, ליסט, коварство, хитрость: כיון שנכנסה חכמה באדם — נכנסה עמה עַרְמוּמִית (סוטה, כ"א, ע"ב). ובמובן הֲבָנָה: מתוך שהתינוק מצוי בבית-רבו — נכנסת בו עַרְמוּמִית תחלה (נדה, מ"ה, ע"ב).

הַעֲרָמָה, בלשון חז"ל, — התחכמות למצוא פנים-של-הֶתֵּר בדבר תאסור: הַעֲרָמָה קאמרת, הַעֲרָמָה בדרבנן היא, וצורבא מרבנן לא אתי למיעבד לכתחילה (שבת, קל"ט, ע"ב), יש דברים, שהם מותרים ואסורין מפני הַעֲרָמַת רבית (בבא מציעא, ס"ב, ע"ב).

עָרֹם, **עָרוֹם**, ש"ת, — מי שרוב גופו גלוי ואינו מְכֻסֶּה בבגד — נאַקקט, נאַקקענד, нагой, голый: כי תראה עָרֹם וכסיתו (ישעיה, נ"ח, ז'), עָרֹם יצאתי מבטן אמי וְעָרֹם אשוב שמה (איוב, א', כ"א), הלך עָרוֹם ויחף (ישעיה, כ', ב', ג', ד'). וע"ד המליצה: עָרוֹם שְׁאוֹל נגדו (איוב, כ"ו, ו"ו), פן אפשיטנה עֲרֻמָּה (הושע, ב', ה'), ויהיו שניהם עֲרוּמִּים (בראשית, ב', כ"ה), וּבִגְדֵי עֲרוּמִּים תַּפְשִׁיט (איוב, כ"ב, ו"ו) — תפשיט בגדים מלובשיהם ותניחם ערומים. וקראם „ערומים" — על-שם סופם.

עֵירֹם, **עֵרֹם**, ש"ת ותאה"פ, — בהוראת הקודם — נאַקקט, נאַקקענד, нагой, голый: כי-עֵירֹם אנכי (בראשית, ג', יו"ד), ואַתְּ עֵרֹם ועריה (יחזקאל, ט"ז, ז'), וְהַנִּיחוּךְ עֵירֹם ועריה (שם, שם, ל"ט), וידעו כי עֵירֻמִּם הם (בראשית, ג', ז'). ופ"א בא במובן שם-המקרה — נאַקקטהייט, нагота: ברעב ובצמא וּבְעֵירֹם (דברים, כ"ח, מ"ח).

מַעֲרֻמִּים, שה"מ, — נאַקקטהייט, нагота: וכל-מַעֲרֻמֵּיהֶם הלבישו (דהי"ב, כ"ח, ט"ו) — כל המקומות, שהיו ערומים בגוף.

עֲרַם, ארמית וסורית, — צבירה וגדוש, — הייפען, накоплять, нагромоздить — ומזה, במקרא,

הנפעל: וברוח אפך נֶעֶרְמוּ-מַיִם (שמות, ט"ו, ח') — נעשו כמין גלים וגדישים וכריות של עֲרֵמָה — זיך אויפהייפען, אויפטהירמען, взгромоздиться — ובפיוט גזרו ממנו ההפעיל: טרם חיל נוזלים יַעֲרִים הרוח (קרושה, שחרית יוה"כ).

עֲרֵמָה, שם, — צבור, ומזה: א) גדיש של-עמרי-תבואה — הויפען, געטריידעהויפען, ворохъ, груда: ויבא לשכב בקצה הָעֲרֵמָה (רות, ג', ז'), בטנך עֲרֵמַת חטים (שיה"ש, ז', ג'). וברבוי: סלוה כמו עֲרֵמִים (ירמיה, נ', כ"ו), ועל-הרוב — ברבוי-נקבה: ויתנו עֲרֵמוֹת עֲרֵמוֹת (דהי"ב, ל"א, ו"ו), החלו הָעֲרֵמוֹת ליסוד (שם, שם, ז'), ויראו את-הָעֲרֵמוֹת (שם, שם, ח'), והלוים על-הָעֲרֵמוֹת (שם, שם, ט'), ומביאים הָעֲרֵמוֹת (נחמיה, י"ג, ט"ו). ובמשנה: מתחילין בַּעֲרֵמַת התבן (ביצה, ד', א'),

משיעטיר ערמה (מעשרות, א', ו"ו). ובהשאלה: מערמות העפר (נחמיה, ג', ל"ד) — שוטטהויפען, груды развалинъ.

ערמון, שם, — מין עץ־פרי — קאסטאניענבוים, (לפי פירש"י), каштановое дерево, אהארנבוים, פלאטאנע, яворъ, чинаръ: ולוז וערמון (בראשית, ל', ל"ז), וערמנים לא היו כפארתיו (יחזקאל, ל"א, ח'). (ועיין ראש־השנה, כ"ג, ע"א).

ערס, נמצא רק בשם:

עריסה, — בצק נלוש לאפות ממנו לחם, עסה — טייג, тѣсто: ראשית ערסתכם חלה תרימו תרומה (במדבר, ט"ו, כ') — העריסות לעשות מהן חלה. — ובגזרתו נראה, שיסודו עסס, בהוראת דריכה, כבישה, — גבא הרי"ש תמורת אות־הכפל. — ובלשון חז"ל גזרו מן השם הזה פעל בבנין פיעל, — קנעטען, мѣсить: אוסר היה מלערס, ואם ערס פטור (תוספתא, חלה, ב', ה'), והכא במאי עסקינן — בשערסן (ברכות, ל"ז, א'). ובירושלמי: ערס לא אמר, אלא לש, אבל ערס (פסחים, פ"ג; ועיין עוד בבלי, מנחות, ע"ה, ע"ב; וירושלמי, חלה, פ"א). ובהתפעל: תלמוד לומר „מראשית ערסתכם"—משיתערס (ספרי, במדבר, ס' ק"י).

ערס, ארמית, ובעברית: ערש, — הנחתו הראשונה, לפי הנראה, קליעה וסבוך. (עיין ערש). ומזה:

עריס, במשנה, — סביכת וסרוג ענפי־הגפנים המודלים על־גבי קנים: איזהו עריס? הנוטע שורה של חמש גפנים בצד הגדר וכו' (כלאים, ו"ו, א') — וויינלויבע, וויינגעלענדער, виноградная бесѣдка, виноградная терраса. עריס, שהוא יוצא מן־המדרגה (שם, שם, ב'). ומזה בנו פעל, בבנין הפיעל — סרוג וסביכה — פערבינדען, פערוויקקעלן, связать, сплетать: אם ערסן מלמעלה, הרי אלו מצטרפות (שם, ד', ז').

ערסה, ש"נ, — מטת־ילדים — קינדערבעטט, וויעגע, колыбель, люлька — שהיתה עשויה בסרוג חבלים לשכיבה (עיין סרג): המטה והעריסה (כלים, ט"ז, א'), בנות־כותים — נדות מעריסתן (נדה, ד', א'). ומחבר ס' „יוסיפון" משתמש בו למטה, שנושאים בה את־המתים לקבורה: פן יסתירו האנשים זהב בעריסותיהם („יוסיפון", פרק נ').

ערע, ארמית, בתרגום־אונקלוס, ובתרגום־ירושלמי — ארע, ענינו — פגיעה, קריה — בעגעגנען, טרעפפען, встрѣчать, постигать — (עיין ארע) — ומזה:

עראי, שם, — דבר־מקרה — עטוואס צופעלליגעס: ואם־תלכו עמי קרי (ויקרא, כ"ו, כ"א) — תרגום־יונתן: „ואין תהכון עמי בעראי". ומזה, במשנה, — דבר שהוא לפי־שעה, דבר מועט (הפך קבע): כל שבעת הימים עושה אדם סוכתו קבע, וביתו עראי (סוכה, ב', ט'), אוכל מהם עראי (מעשרות, א', ה'), אוכלין עראי מן־העסה (חלה, ג', א').

ערף, שם, — שכם, ממקום אחורי הצואר ולמטה — געניקק, נאקקען, затылокъ, выя, завой: ואחז בערפי ויפצפצני (איוב, ט"ז, י"ב), ובבע"ח: ממול ערפו (ויקרא, ה', ח'). וחז"ל השתמשו בשם „ערף" גם על דבר, שאין בו רוח־חיים: רוח מערבית, שבאה מערפו של־עולם (בבא בתרא, כ"ה, ע"א). — ולהיותו מקום גיד־השדרה והוא עיקר חזק הגוף, נאמר: וגיד ברזל ערפך (ישעיה, מ"ח, ד'); ומזה — בחבור עם המלה „קשה", בענין העמדה על־דעתו בהסכמה חזקה, בכונת מרד: עם־קשה־ערף הוא (שמות, ל"ב, ט'), ואת־ערפך הקשה (דברים,

ל"א, כ"ז), וְעָרְפְּכֶם לֹא תַקְשׁוּ עוֹד (שם, יו"ד, ט"ז)—הארטנאֶקקיג זיין, быть жестоковыйнымъ. איש תוכחות מַקְשֶׁה־עֹרֶף (משלי, כ"ט, א'). ובחבור עם הפעל נתן וביותר עם הפעל פנה, ענינו: א) נתינת ופנית ערף לדבר או למדבר—להראות, שאין לו חפץ בו ובדבריו: ויסבו פניהם ממשכן ה' וַיִּתְּנוּ עֹרֶף (דהי"ב, כ"ט, ו"ו) — ע"ד: וַיִּתְּנוּ כָתֵף סֹרֶרֶת (זכריה, ז', י"א), כי־פָנוּ אֵלַי עֹרֶף ולא פנים (ירמיה, ב', כ"ז) — דען ריקקען צוקעהרען, פֿעראַכטען, отвращаться, презирать. — ב) הַבְרָחָה: וְנָתַתִּי את־כל־איביך אֵלֶיךָ עֹרֶף (שמות, כ"ג, כ"ז), ואיבי תַּתָּה לִי עֹרֶף (ש"ב, כ"ב, מ"א), — דען ריקקען צוקעהרען, פֿליעהען, убѣжать: עֹרֶף תְּפְנוּ לִפְנֵי איביהם (יהושע, ז', י"ב), איך הִפְנָה־עֹרֶף (ירמיה, מ"ח, ל"ט). ועם הפעל הפך: אשר הָפַךְ ישראל עֹרֶף לִפְנֵי איביו (יהושע, ז', ח'). יָדְךָ בְּעֹרֶף איביך (בראשית, מ"ט, ח'). ומזה נגזר פעל:

עָרַף, פ"י, — שבירת־העורף—ענטנאַקקען, דאס געניקק ברעכען, ломать затылокъ: ואם לא תפדה — וַעֲרַפְתּוֹ (שמות, י"ג, י"ג), עֹרֵף כלב (ישעיה, ס"ו, ג'), וְעָרְפוּ־שם את־הָעֶגלה (דברים, כ"א, ד'), העגלה הָעֲרוּפָה (שם, שם, ו"ו). וע"ד ההשאלה — הריסה, נתוץ — אבשלאגען, אומשטירצען, разбить, повалить: הוא יַעֲרֹף מִזְבְּחוֹתָם (הושע, יו"ד, ב'). ובמשנה — בנפעל ובהתפעל: עד שלא נֶעֶרְפָה העגלה וכו'; מִשֶּׁנִּתְעָרְפָה העגלה (סוטה, ט', ז'); ובגמרא: יבא דבר, שלא עשה פירות, וְיֵעָרֵף על מי שלא הניחו לעשות פירות (סוטה, מ"ו, ע"א).

עֲרִיפָה, שה"פ: וְלַעֲרִיפַת העגלה (סנהדרין, פ"א, משנה א'. ועיין בגמרא, יבמות, ק"א, ע"ב).

(2 **עֹרֶף**, בגמרא: ולא עורף ולא עִפּוּי (חגיגה, ט"ו, ע"א) — רש"י פירש: „ערף — דבכל צדיהן יש להם פנים". והנראה, שענינו — פרוד והרחקה—טהיילונג, ענטפֿערנונג, разъединеніе, отдаленіе—לקוח ממליצת „פנית־ערף" — והוא הפך עִפּוּי, שענינו — חבור. (עיין עפה). והכונה — שלמעלה אין פירוד ואין חבור, וזה בענין שלילת־הגשמית.

עָרַף, פ"ע, (בהפוך האותיות, משרש רעף), — ועניני — נזילה ונטיפה — פֿליעססען, רינגען, течь, литься: יַעֲרֹף כַּמָּטָר לִקְחִי (דברים, ל"ב, ב') אף־שָׁמָיו יַעַרְפוּ־טָל (שם, ל"ג, כ"ח).

עֲרִיפִים, שם, פ"א במקרא, בל"ר: צר ואור חשך בַּעֲרִיפֶיהָ (ישעיה, ה', ל') — מלה מסֻפקת בהוראתה — המפרשים הראשונים פירשוה מן ערף, במובן הריסה: הוא יַעֲרֹף מזבחותם (הושע, יו"ד, ב')—וטעמה: בהריסותיה ובחרבותיה — רואינען, развалины— והרד"ק פירש במובן שָׁמַיִם — הימטעל, небеса — ור"ל: השמש והסהר חשכו לה (לארץ) בְּשָׁמֶיהָ,—ונקראו הַשָּׁמַיִם „עֲרִיפִים"—ע"ש שיערפו מטר וטל. ורש"י פירש: „בבא מאפליה שלה"; וכן הוא בתרגום הוואולגאטא; וכן הוא לדעת המבארים האחרונים, ואמרו, שהוא כנוי אל הֶעָבִים הגסים — ויסודו ערף, דומה לשם ערב, עֲרָבוֹת.— ולא רחוק לשער, שהשם „עֲרִיפִים" התיחד אל קציצי הסלעים וזיקי האש והגפרית, שנזרקים מבטן־הארץ כשהיא נבקעת ברעש; והוא אם מענין הריסה ונתיצה או מענין נזילה ונגור, — שהקציצים וזיקי־הגפרית נגרים כנחל שוטף — לאווא. (ועיין צר). ו„בעריפיה" מוסב אל הארץ.

עָרְפָּה, שע"פ: אשה מואביה, אשת כִּלְיוֹן בֶּן־אֱלִימֶלֶךְ מִנָּעֳמִי אשתו (רות, א', ד'). אחרי מות אישה וחמיה

חפצה ללכת אחרי חמותה מארץ־מואב לארץ־ישראל, אך נעמי חמותה דברה על־לבה, כי לא תעזוב ארץ־מולדתה ותשב לארץ מואב (שם, שם, י"ד). ובגמרא (סוטה, מ"ב, ע"ב) נאמר: כתוב הָרָפָה (ש"ב, כ"א, ט"ז), וכתיב ערפה (דהי"א, כ', ו"ו) — מזה יוצא שלפניהם היה כתוב בדהי"א „ערפה", ולא „הָרָפָא" כאשר בהספרים שלפנינו; וכן הוא בתרגום רב־יוסף: לְעָרְפָּה. (זהפ"א רפויה).

עֲרָפֶל, (מן ערף, בתוספת למ"ד),— ענ גם המחשיך — דיכטער נעבעל, נעבעלוואָלקע, густой туманъ, туманное облако: ומשה נגש אל־הָעֲרָפֶל (שמות, כ', כ"א), חשך ענן וַעֲרָפֶל (דברים, ד', י"א), וַעֲרָפֶל תחת רגליו (ש"ב, כ"ב, יו"ד), ה' אמר לשכן בָּעֲרָפֶל (מ"א, ח', י"ב) — נמשך אל הקודם: וְהֶעָנָן מלא את־בית ה' (שם, שם, יו"ד). ובתפלה—ברבוי: „ונגלית עליהם בְּעַרְפִלֵּי טֹהַר".

עָרַץ, פעו"י, מיסודי של רעץ, בהפוך האותיות, וקרוב לפעל רצץ. הקל, עיקרו: א) יוצא, — שבירה והרעדה ברב־כח — צערברעכען, ערשיטטערן, разбить, устрашать: העלה נדף תַּעֲרוֹץ (איוב, י"ג, כ"ה); וְרִבּוּ—במובן המוסרי: בקומו לַעֲרֹץ הארץ (ישעיה, ב', י"ט), כי אֶעֱרוֹץ המון רבה (איוב, ל"א, ל"ד), ומזה — לדעת קצת: אולי תַּעֲרוֹצִי (ישעיה, מ"ז, י"ב)—תפילי אימה ופחד—ערשרעקקען, устрашать — ותרגומו: „מָאִים תִּקְּלִין לְמִתְקַף", — וכן פירש"י, — התגבר והתחזק; והענין אחד, כי המתגבר מחליש ושובר את שהוא מתגבר עליו. — ומזה: ב) עומד, — חרדה וחתת מפני גבורת הזולת — זיך פירכטען, ציטטערן, устрашаться, вздрогнуть — ונרדף עם הפעלים חתת, ירא: אַל־תַּעֲרֹץ וְאַל־תֵּחָת (יהושע, א', ט'), לא־תַעַרְצוּן ולא־תִירְאוּן מהם (דברים, א' כ"ט); ואל־תַּעַרְצוּ מפניהם (כ', ג').

הנפעל, פ"א במקרא, במובן ש"ת, — מי שיש לירוא מפניו, נורא — פורכטבאר, страшный: אל נַעֲרָץ בסוד־קדשים רבה (תהלים, פ"ט, ח') — והכפל: „וְנוֹרָא על־כל־סביביו"— ותיב"ע: תַּקִּיפָא.

ההפעיל,—החלטת הגבורה, שהיא סבת המורא, בזולתו, כדי לירוא ממנו — פיר פורכטבאר האַלטען; זיך פירכטען, признать страшнымъ; устрашаться: ואת אלהי ישראל יַעֲרִיצוּ (ישעיה, כ"ט, כ"ג); ואת מוראו לא תיראו ולא תַעֲרִיצוּ (שם, ח', י"ב). ובא בסמיכות: כי הוא מוראכם והוא מַעֲרִיצְכֶם (שם, שם, י"ג) — יש מפרשים, במובן ש"ת, כמו „נַעֲרָץ": והוא, שיש לכם לירוא מפניו. וי"ת: „והוא תּוּקְפְּכוֹן"—הוא העושה אתכם חזקים, עד שייראו מפניכם.— ובתפלה: „נקדישך וְנַעֲרִיצְךָ"— ענינו: נכיר כח קדושתך ומוראך או תקפך. ומיוסד על הפסוק: והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יַעֲרִיצוּ (ישעיה, כ"ט, כ"ג).— ובפיוט — בפועל: „לעולם תּוּעֲרָץ".

עָרִיץ, תה"ש,—איש־זרוע, מזרד־פחד — געוואלטטהאֶטיג, טיראַניש, грозный: ראיתי רשע עָרִיץ (תהלים, ל"ז, ל"ה), כגבור עָרִיץ (ירמיה, כ', י"א); ועל־הרוב — שם־תאר — געוואלט־טהאֶטיג, טיראַנן, грозный, тиранъ: כי־אפס עָרִיץ (ישעיה, כ"ט, כ'), וברבוי: עָרִיצִים בקשו נפשי (תהלים, פ"ו, י"ד), גוים עָרִיצִים (ישעיה, כ"ה, ג'), עָרִיצֵי גוים (יחזקאל, כ"ח, ז'). ובא: וְעָרִיצִים יתמכו־עשר (משלי, י"א, ט"ז) — במובן חרוצים — פלייסיגע, טהאטקראַפֿטיגע, ловкіе, дѣльные.

עָרוּץ, שם, פ"א במקרא,—חריץ, שבר בקרקע—ריסס, שרונד, прерывъ, ущелье: בַּעֲרוּץ נְחָלִים (איוב,

ל׳, ו׳ י׳) — והכפל: „חֹרֵי עָפָר וכפים״.

מַעֲרָצָה, ש״נ: מסעף פארה בְּמַעֲרָצָה (ישעיה, יו״ד, ל״ג) — יש מפרשים: חֹזק, תֹּקף גדול — אללגעוואלט, огромная сила — והנכון כדעת האומרים, שהוא שם כלי־כריתה־וגזרה, גרזן—אקסט, בייל, сѣкира, топоръ.

עֶרֶץ, בפיוט, שם, — כח וגבורה גדולה—אללגעוואלט, огромная сила: שוכן שמי עֶרֶץ (יוצר, ב׳ דר״ה), ובכן ישלש שופרות עֶרֶץ (שם), אז יפצחו רנון בְּעֶרֶץ (סלוק, א׳ דר״ה) — והנראה מזה, כי לדעת הפייטנים, התחלת השרש עָרַץ הוא תֹּקף וְעָצְמָה; ומזה נגזר מושג ההתגברות על־הזולת בכח־הזרוע,—הַבְעָתָה וְהַפְחָדָה, ועם־זה גם הריסה; ומזה, במובן עומד, — הרגשת חרדה, פחד וחתת.

עָרַק, ארמית עֲרַק, — בריחה, ניסה — ענטפליעהען, убѣжать: הָעֹרְקִים ציה (איוב, ל׳, ג׳); הֶרָה נָּסוּ (בראשית, י״ד, יו״ד) — ת״א: „לְטוּרָא עֲרָקוּ״. ומזה—לדעת י״מ: וְעֹרְקַי לא יִשְׁכָּבוּן (איוב, ל׳, י״ז) — רודפי המבריחים ומניסים אותי — פערפאלגער, преслѣдователи — ותרגומו: „וְדִמְעַסְּקִן יָתִי״, וענינו — המציקים לי — דיא מיך אונטערדריקקען, мои угнетатели—והנראה כפירוש רש״י, שגזרו מלשון ערבית בהוראת גִּיד — אדער, жила: „גִידַי אין להם מנוחה״.— ויש גוזרים אותו מן „עַרְקָא״ בארמית, שענינו — חֶבֶל, מֵיתָר לכריכה: שְׂרוֹךְ נַעַל (בראשית, י״ד, כ״ג) — ת״א: „עַרְקַת מְסָנָא״—והנראה, שהפעל ערק דומה לפעל שׂרך, בהוראת עניבה, פתול וקליעה—פערקניפפען, אין איינאנדער פלעכטען, плести—ומזה עַרְקָא=שְׂרוֹךְ — פתיל, רצועה, שעונבים בהם; ומזה—גידים, שהם כפתילים ומֵיתָרִים מתפצלים לכל אברי־הגוף וקושרים אותם; ומזה — הלוך של ניעה ונידה—אומהעראיררען, קרייצען, блуждать, шататься: הָעֹרְקִים צִיָּה (איוב, ל׳, ג׳)—התועים והולכים נעים ונדים בציה,—ע״ד: מְשָׂרֶכֶת דְּרָכֶיהָ (ירמיה, ב׳, כ״ג), (עיין שׂרך); והשם „עוֹרֵק״ לגיד—רגיל אצל המחברים: והמיתרים הניעום הָעוֹרְקִים. וְהָעוֹרְקִים הניעום העצבים („מורה־נבוכים״ ב׳, א׳).

עַרְקִ, ביו״ד־היחס — עַרְקִי, מבני כנען: ואת־הָעַרְקִי (בראשית, יו״ד, י״ז) — והוא העם, אשר ישב בעיר שבמדינת־פיניקיא, הידועה אצל סופרי־יון בשם „ערקי״, „ערקאי״, שהיא צפון העיר טריפאָלים בסוריא, ונקראת גם־כן: Caesaraea Libani — וכן היא במדרש: הערקי— ארקא דליבנן (ב״ר, ל״ז).

עֶרֶק, שם, — סַל מעשה־קלעים, עשוי משעם (קאָרק), והוא קטן מ„קופה״: וְהָעֶרֶק — משיעשה בו צפירה אחרת (כלים, ט״ז, ג׳).

עַרְקוֹב, שם, — פרק־הרגל, שבין השוק והירך—פוסס־געלענק, суставъ ноги: זנב העגל, שאינו מגיע לַעַרְקוֹב וכו׳; לאיזה עַרְקוֹב אמרו וכו׳ — לַעַרְקוֹב, שבאמצע הירך (בכורות, ו״ו, י״א), גוקבו מתוך עַרְקוּבוֹ (תמיד, ד׳, ב׳) — וי״ג: ערכובו, בכ״ף; ולפי הערוך, הוא למעלה מן־העקב. ולא רחוק, שיסודו — עקב, בתוספת רי״ש. (ועיין ארכובה בשרש רכב).

עָרַר, יסודו עור, ערה, עיקרו—גִּלּוּי, חשׂיפה — בלאָסס זיין, נאַקקט זיין, быть нагимъ — ומזה, לד״ק, הקל: פְּשֹׁטָה וְעֹרָה (ישעיה, ל״ב, י״א) — זיך ענטבלאָססען, ענטקליידען, обнажаться, раздѣться — (ועיין עור).

הפיעל, — גלוי וחשיפה במובן הריסה וגלוי־היסודות, — ענטבלאָססען, צערשטאָרען, обнажать, разрушить: עֹרְרוּ אַרְמְנוֹתֶיהָ (שם, כ״ג, י״ג);

ומזה, במשנה, בענין טענות ותביעות לבטל חזקת חברו: אימתי — במקום שיש עוֹרְרִין (כתובות, ב׳, ח׳) — ווידערשפרעכע ערהעבענדע, протестующіе. באו בני-ישמעאל לְעוֹרֵר על בני-ישראל על-הבכורה (ב״ר, ס״א). ולד״ק, בא הפיעל וההתפעל גם על-דרך המרובעים-הכפולים: חמוֹת בבל הרחבה עַרְעֵר תִּתְעַרְעַר (ירמיה, נ״א, נ״ח) — צערשטאֶרען, разрушить — ומזה במשנה: מְעַרְעֲרִים אותה (במדבר רבה, ט׳). (ועיין ערה).

עֲרִיר, עֲרִירִי, ש״ת, — גלוי, חָשׂוּף, בודד; והתיחד לחסר-בנים, שהוא בדד, נעזב, כעץ שאין לו בד וענף — איינזאם, קינדערלאָז, одинокій, бездѣтный: ואנכי הולֵךְ עֲרִירִי (בראשית, ט״ו, ב׳) — שעורו: הולך למות. ונופל על מי שהיו לו בנים ומתו על-פניו: עֲרִירִים יָמֻתוּ (ויקרא, כ׳, כ׳), עֲרִירִים יִהְיוּ (שם, שם, כ״א); כִּתְבוּ את האיש הזה עֲרִירִי (ירמיה, כ״ב, ל׳) — ובזה הכוונה, כי להמלך כָּנְיָהוּ בן-יהויקים לא יהיה בן יורש המלוכה; או כמו שאומר שם הכתוב: „לֹא יִצְלַח מִזַּרְעוֹ אִישׁ יוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא דָוִד״. ובתלמוד נאמר: דאמר ר׳ יהודה: כל אתר דתימר „ערירים יהיו״ — הוויין בלא-ולד; וכל אתר דתימר „ערירים ימותו״ — קוברין את בניהם (ירושלמי, סנהדרין, פרק ח׳).

עַרְעָר, ש״ת: א) נעזב, בדד, באין מודע ומכיר — אוננעיקקליכער, הילפלאָזער: פנה אל תְּפִלַּת הָעַרְעָר (תהלים, ק״ב, י״ח) — ותיב״ע: „צלותיה דְּמִצְטַדְּיָן״, שענינו — מהורס ונשחת, — צערשטאֶרטער, разрушенный — והוא מלשון „עָרוּ עָרוּ״. ורש״י, בלשון ראשון, פירש: הצועק, כמו: זַעֲקַת-שֶׁבֶר יְעֹעֵרוּ (ישעיה, ט״ו, ה׳) — קלאַגענדער, вопіющій — ובהשאלה: ב) והיה כְּעַרְעָר בָּעֲרָבָה (ירמיה, י״ז, ו׳) — עץ ערום בלא עלה ופרי — וי״ת: „כְּעַכּוּבִיתָא״, — שע״כ, ממיני הקוצים, ושעורו: כמו ערער, שהוא גדל במדבר. — ועמ״א: כַּעֲרוֹעֵר בַּמִּדְבָּר (שם, מ״ח, ו׳).

עֲרָר, שם, — טענה לבטל חזקת אחר: קרא עֲרָר על חתימת ידי העדים (ירושלמי, ר״ה, ג׳, א׳) — איינהאַנד, ווידערשפרוך, возраженіе, протнворѣчіе — ועמ״א — עֲרוּר: איזהו הָעֲרוּר (ירושלמי, מועד קטן, א׳, ה׳). ובגמרא בבלית — ע״מ המרובעים:

עִרְעוּר, שם: שטר, שקראו עליו עִרְעוּר (כתובות, דף ב׳, ע״א).

עֲרֹעֵר, שע״פ: א) עיר לעם האמורי, מצפון לנחל ארנון: מֵעֲרֹעֵר אשר על-שפת-נַחַל אַרְנֹן וְהָעִיר אשר בנחל (דברים, ב׳, ל״ו) — ומזה נראה, כי היו לה גם ערים — בנות, וכן אומר הנביא: עֲרֵי עֲרֹעֵר (ישעיה, י״ז, ב׳), אשר עברו, כנראה, למואב (ירמיה, מ״ח, י״ט). ונקראה גם „עַרְעוֹר״: וּבְעַרְעוֹר ובבנותיה וכו׳, אשר על ידי ארנון (שופטים, י״א, כ״ו). — ב) עיר במזרח לְרַבַּת בני-עַמּוֹן: עֲרוֹעֵר אשר על-פני רַבָּה (יהושע, י״ג, כ״ה), ובני-גד בנוה (במדבר, ל״ב, ל״ד). — ג) עיר בדרומה של נחלת בני-יהודה (ש״א, ל׳, כ״ח).

עֶרֶשׂ, ש״נ, — מִטָּה כבודה — בעטט, постель: הנה עַרְשׂוֹ עֶרֶשׂ ברזל (דברים, ג׳, י״א), תנחמני עַרְשִׂי (איוב, ז׳, י״ג), בדמעתי עַרְשִׂי אמסה (תהלים, ו׳, ז׳) — והקודם: „אשחה בכל-לילה מִטָּתִי״. — עֶרֶשׂ דְּוָי (שם, מ״א, ד׳). וביחוד — המטה העשויה למשכב-דודים: על עֶרֶשׂ יְצוּעָי (שם, קל״ב, ג׳) — והקודם: „אם אבֹא בְּאֹהֶל בֵּיתִי״. — מַרְבַדִּים רָבַדְתִּי עַרְשִׂי (משלי, ז׳, ט״ז), אף-עַרְשֵׂנוּ רַעֲנָנָה (שיה״ש, א׳, ט״ז) — רבודה בציצים ופרחים רעננים. — וברבוי: וּסְרֻחִים עַל-עַרְשׂוֹתָם (עמוס, ו׳, ד׳). — ובארמית: עַרְסָא. (עיין ערס).

עֵשׁ, עיין עוש, עשש.

עֵשֶׂב, שק״ז, —כלל צמחי־האדמה הקטנים — געשפראֶסס, געוואֶכס, ובכללו: עֵשֶׂב מזריע זרע (בראשית, א׳, י״א)— קרויט. ובחבור עם השם „יֶרֶק״: את־כל־יֶרֶק עֵשֶׂב לאכלה (שם, שם, ל׳). ועל־הרוב—מיוחד לדקי הצמחים— גראָז, трава — שהוא מאכל לבהמה: ונתתי עֵשֶׂב בשדך לִבְהֶמְתֶּךָ (דברים, י״א, ט״ו), בתבנית שור אֹכל עֵשֶׂב (תהלים, ק״ו, כ׳). ובא כמשל לענין הרבוי: וְצֶאֱצָאֶיךָ כְּעֵשֶׂב הארץ (איוב, ה׳, כ״ה), ולענין חולשת־הטבע: הוּכָּה כָעֵשֶׂב ויבש לבי (תהלים, ק״ב, ה׳), ואני כָּעֵשֶׂב איבש (שם, שם, י״ב), ובכנוי: וכל־עֶשְׂבָּם אוביש (ישעיה, מ״ב, ט״ו). והרבוי: ונאספו עִשְּׂבוֹת הרים (משלי, כ״ז, כ״ה). ובארמית:

עֲשַׂב: חֲלָקֵהּ בַּעֲשַׂב ארעא (דניאל, ד׳, י״ב), עִשְׂבָּא כתורין (שם, שם, כ״ט). ובתרגומים—גם: עִסְבָּא, בסמ״ך.

עָשָׂה, פ״י, עיקרו — כבישה, מִעוּךְ וגבול — דריקקען, פרעססען, קנעטען, — קרוב לפעל עסס, (עסי בארמית; ועיין עסס), ומזה:

א) התעסקות באיזה חמר שיהיה, במשמוש האברים, ובכלים, לתת לו צורה חדשה,—בילדען, פאָרמען, формировать: כִּי־כַחֹמֶר עֲשִׂיתָנִי (איוב, יו״ד, ט׳)— גִּבַּלְתָּ אותי כמו שמגבלים את־החמר,—ובסמוך: הֲלֹא כֶחָלָב תַּתִּיכֵנִי.— יַעֲשֵׂהוּ במקצעות (ישעיה, מ״ד, י״ג), עָשָׂהוּ פָסֶל (שם, שם, ט״ו)—עשה את־העץ לפסל. — וַיַּעֲשֵׂהוּ עגל מסכה (שמות, ל״ב, ד׳). ומזה — ביחס אל הצורה המחודשת — מאַכען, сдѣлать: עֲשֵׂה לך תבת עצי־גפר (בראשית, ו׳, י״ד), ולמקנהו עָשָׂה סֻכֹּת (שם, ל״ג, י״ז); ומזה: כָּל־כֵּלָיו עָשָׂה נְחֹשֶׁת (שמות, ל״ח, ג׳) — שעורו: כל כליו עשה כלי־נחשת. — וְעָשִׂיתָ סִירֹתָיו וגו׳ לְכָל כֵּלָיו תַּעֲשֶׂה נְחֹשֶׁת (שם, כ״ז, ג׳), לַעֲשׂוֹת בַּזָּהָב ובכסף ובנחשת (שם, ל״א, ד׳) — שעורו: לעשות את־הכלים הדרושים בחמרים אלה.—ובבינוני פעול: כל הזהב הֶעָשׂוּי (שם, ל״ח, כ״ד). וכשהוא מושך אחריו את השם „מְלָאכָה״, ענינו— התעסק במלאכה— פֿערריכטען, טהון, справлять, заниматься: עֹשֵׂה מְלָאכָה על־האבנים (ירמיה, י״ח, ג׳), לַעֲשׂוֹת כָּל־מְלֶאכֶת חָרָשׁ (שמות, ל״ה, ל״ה); ובקשור הבי״ת: לַעֲשׂוֹת בְּכָל מלאכת מחשבת (שם, שם, ל״ג). ויכלול ג״כ מושג כלל המלאכה והעסק בה לגמר הדבר והשלמתו — פֿערפֿערטיגען, изготовить: והמלאכה היתה דים לכל־המלאכה לַעֲשׂוֹת אֹתָהּ (שם, ל״ו, ז׳). (ועיין בסמוך). ובבינוני פעול: ורצפה עָשׂוּי להצר (יחזקאל, מ׳, י״ז).

ב) ביחס אל הש״י, הוא נרדף עם הפעל בָּרָא, בהוראת בריאה חדשה—בעשאַפֿפֿען: וַיַּעַשׂ אלהים את הרקיע (בראשית, א׳, ז׳), וַיַּעַשׂ אלהים את שני המארת הגדולים (שם, שם, ט״ז), עֹשֶׂה שמים וארץ (תהלים, קמ״ו, ו׳); כי בו שָׁבַת מכל־מלאכתו אשר־בָּרָא אלהים לַעֲשׂוֹת (בראשית, ב׳, ג׳)— לדעת הרמב״ן, כולל שני ענינים: בריאה—יֵשׁ מֵאַיִן; ועשיה—נתינת צורה לחמר נמצא: שבת מאשר ברא — ביום הראשון, ומאשר עשה— בשאר הימים. — וי״מ, שהוא כמו „וימהר לעשות״, שטעמו: עשה מהרה; וכאן — „ברא לעשות״: עשה בבריאה. — ובטעם זה בא בענין ש״ת להש״י, גם בכנוי: הלא בבטן עֹשֵׂנִי עָשָׂהוּ (איוב, ל״א, ט״ו), נברכה לפני ה׳ עֹשֵׂנוּ (תהלים, צ״ה, ו׳), כה אמר ה׳ עֹשֶׂךָ (ישעיה, מ״ד, ב׳), עֹשֵׁק דל — חרף עֹשֵׂהוּ (משלי, י״ד, ל״א). ובמספר־רבים — על־דרך ההגדלה: כי בֹעֲלַיִךְ עֹשַׂיִךְ ה׳ צבאות שמו (ישעיה, נ״ד, ה׳), ישמח ישראל בְּעֹשָׂיו (תהלים, קמ״ט, ב׳), איה אלוה עֹשָׂי (איוב, ל״ה, יו״ד). — ומזה—במובן חזוק והעמדת דבר על־מכונו: ואשר עָשָׂה־לי בית (מ״א, ב׳,

כ"ז), וכן: וַיַּעַשׂ לָהֶם בָּתִּים (שמות, א', כ"א), הוּא עָשְׂךָ וַיְכֹנְנֶךָ (דברים, ל"ב, ו"ו), בְּרָאתִיו, יְצַרְתִּיו, אַף־עֲשִׂיתִיו (ישעיה, מ"ג, ז'). וביחס אל תולדות הטבע — בענין הצמיחה: עֵץ פְּרִי עֹשֶׂה פְּרִי (בראשית, א', י"א), וְעָשָׂה קָצִיר כְּמוֹ־נָטַע (איוב, י"ד, ט'), וְעָשָׂת אֶת־הַתְּבוּאָה (ויקרא, כ"ה, כ"א), לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים (ישעיה, ה', ב') — ערצייגען, הערפֿאָרבּרינגען, производить. לֹא־עָשָׂה אֹכֶל (חבקוק, ג', י"ז); ומזה: מֵרֹב עֲשׂוֹת חֵלֶב (ישעיה, ז', כ"ב), וכן: וַיַּעַשׂ פִּימָה עֲלֵי־כָסֶל (איוב, ט"ו, כ"ז).

ג) השגת וקנית קנין־רכוש, במובן הטבעי והמוסרי — ערווערבען, ערווערבען, שאַפֿפֿען, пріобрѣтать, создавать, добывать: עָשָׂה אֵת כָּל־הַכָּבֹד הַזֶּה (בראשית, ל"א, א'), וְאֶת־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר עָשׂוּ בְחָרָן (שם, י"ב, ו"ו), כֹּחִי וְעֹצֶם יָדִי עָשָׂה לִי אֶת־הַחַיִל הַזֶּה (דברים, ח', י"ז), עָשִׂיתָ לְּךָ חָיִל, וַתַּעַשׂ זָהָב וָכֶסֶף בְּאוֹצְרוֹתֶיךָ (יחזקאל, כ"ח, ד'), עֹשֶׂה עֹשֶׁר וְלֹא בְמִשְׁפָּט (ירמיה, י"ז, י"א). ומזה — לדעת קצת: עֹשֵׂי שֶׂכֶר (ישעיה, י"ט, י"ד) — עושים להם שכר בעמלם, מרויחים. — וקרוב לזה עֹשֶׂה מִקְנֶה וְקִנְיָן (יחזקאל, ל"ח, י"ב). ובענין הַקְנָאָה, הַמְצָאָה: וְעָשִׂתִי לְךָ שֵׁם גָּדוֹל (ש"ב, ז', ט') — פֿערשאַפֿפֿען, מאַכען — пріобрѣсть, сдѣлать, ומזה, כנראה: וְעֹשֶׂה־חֶסֶד לִמְשִׁיחוֹ (שם, כ"ב, נ"א), עֹשֶׂה מִשְׁפָּט לָעֲשׁוּקִים (תהלים, קמ"ו, ז'): הסרך אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמָּדִי (בראשית, י"ט, ט').

ד) תקון, הכנה והזמנה — צוּבּערײטען מאַכען, צוריכטען, בערייטען, сдѣлать, изготовить, составить — במאכלים: לוּשִׁי וַעֲשִׂי עֻגוֹת (בראשית, י"ח, ו"ו), וַיַּעַשׂ אַבְרָהָם מִשְׁתֶּה גָדוֹל (שם, כ"א, ח'), וְנַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ גְּדִי עִזִּים (שופטים, י"ג, ט"ו). ובפעול: וְחָמֵשׁ צֹאן עֲשׂוּיוֹת (ש"א, כ"ה, י"ח) — בקרי; והכתיב: עשוות. — ובבגדים: וְעָשָׂה לוֹ כְּתֹנֶת פַּסִּים (בראשית, ל"ז, ג'). ובמובן המוסרי: עֲשׂוּיִם בֶּאֱמֶת וְיָשָׁר (תהלים, קי"א, ח'); ובהשאלה: אַח עֲשׂוּיָה לְבָרָק (יחזקאל, כ"א, כ') — מכוונת ומזומנת. — ובתקון צרכי־הגוף: וְלֹא־עָשָׂה רַגְלָיו וְלֹא־עָשָׂה שְׂפָמוֹ (ש"ב, י"ט, כ"ה) — אין אָרדנונג בּרינגען, упорядочить. וכא: וְגִלְּחָה אֶת־רֹאשָׁהּ וְעָשְׂתָה אֶת־צִפָּרְנֶיהָ (דברים, כ"א, י"ב) — ונחלקו חז"ל בפירושו: רבי אליעזר אומר תקוץ, רבי עקיבא אומר תגדיל; אר"א, נאמרה „עשיה" בראש ונאמרה „עשיה" בצפרנים — מה להלן העברה, אף כאן העברה; רע"א, נאמר „עשיה" בראש ונאמר „עשיה" בצפרנים — מה להלן ניוול, אף כאן ניוול. וראיה לדברי ר"א: „ולא־עשה רגליו ולא־עשה שפמו" (יבמות, דף מ"ח, ע"א). וא"ת: „וְתַרְבֵּי" — כדברי ר"ע. וכן פירש"י. וכן הוא בהלכה. ולדעתם, יהיה ענין „ועשתה את־צפרניה" כמו: וְעָשְׂת אֶת הַתְּבוּאָה (ויקרא, כ"ה, כ"א), שענינו — גדול וצמח. — והרוו"ה מטעים את הפירוש הזה ואומר, כי כל לשון עשיה בכל המקרא הוא לשון תקון וכו'; וברור, כי קציצת־הצפרנים הוא תקון לגבי ידים ורגלים וכו'; ואילו היה בזה רצון הכתוב קציצת הצפרנים — כפירושו של ר"א — היה לו ליחס את העשיה אל הידים ולומר „ועשתה את־ידיה", דוגמת „ולא עשה רגליו", שעשית־הרגלים נופל על קציצת צפרני־הרגלים, שהוא תקון לרגלים; אבל כשהוא אומר „ועשתה את־צפרניה", שיחס העשיה לצפרנים, פירושו — הגדול, שהוא תקון לצפרנים. — ומענין התקון וההזמנה בא:

ה) בענין הבאת קרבנות ותקונם, — איין אָפּפֿער צוריכטען, דאַרברינגען, אָפּפֿערן, принести, поднести жертву: וְעָשָׂה פֶּסַח לַה' (שמות, י"ב, מ"ח), וְעָשָׂה הַכֹּהֵן אֶת־הַחַטָּאת (ויקרא, י"ד, י"ט),

גם אתה תתן בידנו זְבָחִים וְעֹלֹת וְעָשִׂינוּ לה׳ אלהינו (שמות, יו״ד, כ״ה) — והוא ע״ד שנאמר: וְעָבְדוּ זֶבַח וּמִנְחָה (ישעיה, י״ט, כ״א); ובחסרון הנשוא: ויהיו עֹשִׂים להם בבית הבמות (מ״ב, י״ז, ל״ב) — עשו להם קרבנות, הקריבו. — ועם־זה — כל הדרוש להכשר הקרבן: ושני עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל תַּעֲשׂוּ (במדבר, כ״ח, כ׳), עֹלַת תמיד הָעֲשֻׂיָה בהר סיני (שם, שם, ו״ו). ומזה — קביעות ושמירות השבתות והמועדים: לַעֲשׂוֹת את הַשַּׁבָּת לדרתם (שמות, ל״א, ט״ז), וַיַּעַשׂ שלמה בעת־ההיא את־הֶחָג (מ״א, ח׳, ס״ה).

ו״ו) קביעות, מנוי ופקידה — יעמאנדען צו עטוואס מאכען, איינשטעללען, назначить, возвести въ...: וַיַּעַשׂ כֹּהֲנִים מקצות העם (שם, י״ב, ל״א), אשר עָשָׂה את־משֶׁה ואת־אַהֲרֹן (ש״א, י״ב, ו״ו) — עשה אותם נביאים ופרנסי־העם. — ומזה — זמון לדבר, בקשור הלמ״ד: כי אתו עָשׂוּ לְבֵית הַכֶּלֶא (ירמיה, ל״ז, ט״ו). ויכלול ענין שנוי־המצב: לְדָם אֶעֶשְׂךָ (יחזקאל, ל״ה, ו״ו) — אומוואנדעלן, превращать. כתהו עָשָׂה (ישעיה, מ׳, כ״ג), וְאֶעֶשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל (בראשית, י״ב, ב׳); וכן: וַעֲשׂוּ לכם לֵב חָדָשׁ (יחזקאל, י״ח, ל״א). — ובמשנה: עבד שעשאו רבו אפותיקי (גיטין, ד׳, ד׳) — באל״ף תמורת ה״א = שֶׁעָשָׂהוּ. — עשאך בן־חורין (תרומות, ח׳, א׳), לא כל־הרוצה לַעֲשׂוֹת עצמו יָחִיד — עוֹשֶׂה (תענית, דף יו״ד, ע״ב); אעפ״י שעשאן גרן אחת (פאה, ב׳, יו״ד). ובבינוני־פעול: עֲשׂוּיֵי תרומת־מעשר (דמאי, ה׳, א׳); ובע״א: הרי חטיך עֲשׂוּיוֹת עלי בשלשים (ב״מ, ה׳, א׳), עד שֶׁתַּעֲשֶׂנּוּ דמים (שם, שם, ט׳) — פערעכנען. חיטין יש לי, שאני נותן לך, צא וַעֲשֵׂה עלי כשער של־עכשיו (ב״מ, דף ס״ב, ע״ב). ומזה:

ז) הוצאת דבר מן־הכח אל־הפועל, קיום דבר — אויספיהרען, אויסריכטען, אויסאיבען, выполнить, произвести: לַעֲשׂוֹת עֵצָה (ישעיה, ל׳, א׳), וַיַּעַשׂ לה את־נִדְרוֹ (שופטים, י״א, ל״ט), והצליח וְעָשָׂה (דניאל, ח׳, כ״ד). — וכן יכלול הפעל „עשה" כל חדוש מציאות־דבר, במובן הטבעי והמוסרי, כל הנכנס בגדר פעל־יוצא — מהון: וַיַּעַשׂ נח, ככל אשר צוה אתו אלהים כן עָשָׂה (בראשית, ו״ו, כ״ב), לא ידעתי מי עָשָׂה את־הדבר הזה (שם, כ״א, כ״ו). ובא נסמך לפעל אחר, לפרש ענין־העשיה: מה עָשִׂיתָ ותגנב את־לבבי ותנהג את־בנתי (שם, ל״א, כ״ו), יַעֲשֶׂה פרעה ויפקד פקדים (שם, מ״א, ל״ד), וְעָשִׂיתָ ושפטת (מ״א, ח׳, ל״ב), אשר אני עֹשֶׂה לכרמי וגו׳ (ישעיה, ה׳, ה׳). ובמובנו הכולל והמקיף — מתיחס לנשואים שונים: עֲשׂוֹת סְפָרִים (קהלת, י״ב, י״ב), עֲשׂוֹת חֲפָצֶךָ (ישעיה, נ״ח, י״ג), עֲשׂוֹת חֶסֶד (תהלים, ק״ט, ט״ז), עֲשׂוֹת נְכֹחָה (עמוס, ג׳, י׳), עֲשׂוֹת עמכם נְבָלָה (איוב, מ״ב, ח׳), עֲשׂוֹת רֶשַׁע (משלי, ט״ז, י״ב), עֹשֵׂה גַאֲוָה (תהלים, ל״א, כ״ד); וכל אשר־הוא עֹשֶׂה ה׳ מצליח בידו (בראשית, ל״ט, ג׳); לַעֲשׂוֹת קְטַנָּה או גְדוֹלָה (במדבר, כ״ב, י״ח). והתיחד לקיום מצוה: ושמרתם את־כל־חֻקֹּתַי ואת־כל־מִשְׁפָּטַי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם (ויקרא, כ׳, כ״ב) — אויספיהרען, אויסאיבען, исполнить, отправлять. לשמר לַעֲשׂוֹת את כל־הַמִּצְוָה (דברים, ט״ו, ה׳), עֹשֵׂי דְבָרוֹ (תהלים, ק״ג, כ׳), עֹשֵׂי רְצוֹנוֹ (שם, שם, כ״א), לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וּצְדָקָה (מ״א, יו״ד, ט׳).

ח) ובהתיחס לגוף, שאליו יכון המעשה, ביחס הלמ״ד, יכלול כל מעשה טוב או רע: בעבור זה עָשָׂה ה׳ לִי (שמות, י״ג, ח׳), ואשר עָשָׂה לחיל מצרים (דברים, י״א, ד׳), ואם־ככה אַתְּ־עֹשֶׂה לִי (במדבר, י״א, ט״ו), ושכחה את אשר־עָשִׂיתָ לוֹ (בראשית, כ״ז, מ״ה); ומזה — בשבועה: כה יַעֲשֶׂה־לְךָ אלהים וכה יוסיף אם תכחד ממני

(ש"א, ג', י"ז); ובא: ולא עָשׂוּ לוֹ עַמּוֹ שְׂרֵפָה (דהי"ב, כ"א, י"ט). — ובבינוני-פעול: ואת-הֶעָשׂוּי לָכֶם (שמות, ג', ט"ז). ובלשון-חכמים: „מה-שֶּׁעָשׂוּי — עָשׂוּי". וע"ד ההשאלה: ואלה הַצֹּאן מֶה עָשׂוּ (ש"ב, כ"ד, י"ז) — שעורו: מה עשו רעה. — וכן: ורבו פשעיך מה-תַּעֲשֶׂה-לּוֹ (איוב, ל"ה, ו"ו) — והקודם: „מַה-תִּפְעָל-בּוֹ". ועם יחס הבי"ת: ולא עָשִׂיתִי בוֹ (ישעיה, ה', ד') — ביחס המקום. — כל-הָעֹשֶׂה בָהּ מלאכה (שמות, ל"א, י"ד) — ביחס הזמן. — וביחס הגוף: או עָשִׂיתִי בְנַפְשִׁי שקר (ש"ב, י"ח, י"ג); ובענין מעשה-של-פורעניות: אשר עָשָׂה ה' בְּמִצְרַיִם (שמות, י"ד, ל"א), וְעָשִׂיתִי בךְ וגו' (יחזקאל, ה', ט'), וְעָשִׂיתִי בָךְ שְׁפָטִים (שם, שם, יו"ד), ועל-המעט — עם יחס הפעול: את-כל הַטּוֹבָה אשר אנכי עֹשֶׂה אוֹתָם (ירמיה, ל"ג, ט'), וְעָשׂוּ אוֹתָךְ בְּחֵמָה (יחזקאל, כ"ג, כ"ה); ועם יחס „עם": וַיַּעַשׂ חֶסֶד עִם אדני (בראשית, כ"ד, י"ב), אם-תַּעֲשֶׂה עִמָּנוּ רָעָה וגו', וכאשר עָשִׂינוּ עִמְּךָ רק-טוֹב (שם, כ"ו, כ"ט); ובקשור זה יורה לפעמים גם ענין התעסקות אצל הזולת — זיך ביי יעמאנד בעשעפטיגען, заниматься у кого-то: את אשר עָשְׂתָה עִמּוֹ (רות, ב', י"ט), ובהסרון היחס: איפה לקטת היום וְאָנָה עָשִׂית (שם), ויהי עבדך עֹשֶׂה הֵנָּה וָהֵנָּה (מ"א, כ', מ'). ובא: שְׂמֹאל בַּעֲשֹׂתוֹ (איוב, כ"ג, ט) — לדעת י"מ, טעמו: היות נמצא, שוכן במקום ידוע, — זיך אויפהאלטען, пребывать — ע"ד שהשתמשו חז"ל: וְעָשָׂה שָׁם חָמֵשׁ שָׁנִים (סדר-עולם), וְעָשָׂה שָׁם י"ח חֹדֶשׁ (מגילה, ט"ז, ע"א). — ובא: וְלַעֲשׂוֹת טוֹב בְּחַיָּיו (קהלת, ג', י"ב) — ענינו: לראות טוב, לחיות בטוב. — וּלְשִׂמְחָה מַה-זֹּה עֹשָׂה (שם, ב', ב') — מה ענינה, מה-תועלת יש בה. — ובלשון חז"ל — בהכנה טבעית או הרגלית: תרנגלת עֲשׂוּיָה להטיל ביצתה באשפה (שבת, מ"ב, ע"ב), באשפה הָעֲשׂוּיָה להפנות (ב"ם, כ"ה, ע"ב) — והוא ע"ד הלשון הארמית: „מילתא דעבידא לאגלויי". — ובא עוד:

ט) במובן משמוש ומִעוּךְ — דריקען, жать: בַּעֲשׂוֹת ממצרים דַּדַּיִךְ (יחזקאל, כ"ג, כ"א); וי"מ מזה: הנני עֹשֶׂה את-כל-מעניך (צפניה, ג', י"ט) — והנכון, ששעורו: הנני עושה כָלָה את-כל-מעניך. — ולדעת קצת, בא בענין זה: כאשר תַּעֲשֶׂינָה הַדְּבֹרִים (דברים, א', מ"ד) — עקיצה. — ובמשנה: ואין עוֹשִׂין זֵיתִים בבד (שביעית, ח', ו"ו). ולא רחוק לשער, כי מושג זה הוא עיקר הוראת הפעל, כי התחלת כל-פעולה-מלאכותית היא משמוש-הידים.

הנפעל, בהוראת הקל: א) בחדוש המציאות — געמאכט ווערדען, быть сдѣлану: בדבר ה' שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ (תהלים, ל"ג, ו"ו); ובמלאכה: מִקְשָׁה תֵּיעָשֶׂה (שמות, כ"ה, ל"א), ביום הֵעָשׂוֹתוֹ (יחזקאל, מ"ג, י"ח), ששת ימים יֵעָשֶׂה מְלָאכָה (שמות, ל"א, ט"ו). — ב) היות מוכן ומתוקן — פערפערטיגט, צובערייטעט ווערדען, быть изготовлену, приготовлену: לא תֵעָשֶׂה חמץ (ויקרא, ב', י"א), וְצִפֳּרִים נַעֲשׂוּ לי (נהמיה, ה', י"ח), מכל אשר יֵעָשֶׂה מגפן היין (במדבר, ו"ו, ד'). ובמשנה, מזה, בשנוי המצב והתכונה: לאיש פלוני — וְנַעֲשָׂה כֹּפֵר (נדרים, ט', ב'), גנב טלה וְנַעֲשָׂה איל; עֵגֶל וְנַעֲשָׂה שׁוֹר (ב"ק, ס"ה, ע"ב), היום נַעֲשֵׂיתֶם בני-חורין (שיהש"ר, ו"ו, י"ב), שבקש לְהֵעָשׂוֹת מְלַמֵּד (רמב"ם, הלכות ת"ת, ב', ז'). ובמעשה הקרבנות והחגים: כי לא נַעֲשָׂה כפסח הזה (מ"ב, כ"ג כ"ב), נזכרים וְנַעֲשִׂים (אסתר, ט', כ"ח). — ג) קיום דבר ומלואו — אויסגעאיבט ווערדען: כי לא-נֶעֶשְׂתָה עֲצָתוֹ (ש"ב, י"ז, כ"ג), כי נחרצה נֶעֱשָׂתָה (דניאל, י"א, ל"ו), אדבר דבר וְיֵעָשֶׂה (יחזקאל, י"ב, כ"ה), עד חצי המלכות וְתֵעָשׂ

(אסתר, ה׳, ו״ו).—ד) בענין השתמשות בדבר — געברויכט ווערדען, быть упот- реблену: וְנַעֲשָׂה עוד למלאכה (יחזקאל, ט״ו, ה׳). וכמו־כן — ביחוס אל כל חדוש דבר, הויתו ומציאותו— געטהון ווערדען, געשעהען, быть сдѣлану, случаться: על כל־אשר נַעֲשָׂה (קהלת, א׳, י״ג), ומה־שֶּׁנַּעֲשָׂה הוא שֶׁיֵּעָשֶׂה (שם, שם, ט׳), לא־נַעֲשָׂה כן לכל־ממלכות (מ״א, יו״ד, כ׳), מה־נַּעֲשָׂה יקר וגדולה למרדכי (אסתר, ו״ו, ג׳), לא־נַעֲשָׂה עמו דבר (שם), כי גמול ידיו יֵעָשֶׂה לו (ישעיה, ג׳, י״א), לא נַעֲשָׂה כן במקומנו (בראשית, כ״ט, כ״ו), לְהֵעָשׂוֹת כן (אסתר, ט׳, י״ד).

הפיעל, במקרא, ענינו—משמוש ומִעוּך—בעטאסטען, דריקקען, בעפיהלען, жать, ощупывать—בהתיחס אל־הדדים, מעשה־עוגבים: עִשּׂוּ דדי בתוליהן (יחזקאל, כ״ג, ג׳, ח׳). ובלשון־חז״ל — במובנו הכולל — גרם מעשה — צו איינער טהאט פֿערענלאססען, пробуждать къ дѣйствію: גדול הַמְעַשֶּׂה יותר מִן־העושה (ב״ב, דף ט׳, ע״א), כל הַמְעַשֶּׂה את־חברו לעשות מצוה (אבות דר״ן, פרק כ״ד). ובענין כפיה לעשות מעשה: מעשה בחזקיה, שֶׁמְּעַשֶּׂה את־הצבור לעשות פסח שני (תוספתא, פסחים, ח׳, ב׳)—צווינגען, принуждать— ושעורו: שהיה מְעַשֶּׂה את־הצבור. — ומזה: גט הַמְעֻשֶּׂה (גיטין, פרק ח׳, ט׳), כל חליצה מְעֻשֵּׂית בבית־דין (תוספתא, יבמות, י״ב, יו״ד).

הפועל, פ״א במקרא: אשר־עֻשֵּׂיתִי בסתר (תהלים, קל״ט, ט״ו) — י״מ, שהוא בהוראת הנפעל — נעשיתי. והנראה, שהוא מן הפיעל בהוראת מִעוּךְ, וטעמו — גֻּבּוֹל וְלִישָׁה, מסכים עם הכפל: „רֻקַּמְתִּי״. ובעין מליצת: כי־כַחֹמֶר עֲשִׂיתָנִי (איוב, יו״ד, ט׳). — ובלשון־חכמים גזרו ממנו בנין הפעיל: לא הוצרכו שֶׁיַּעֲשִׂיאוּם משה ואהרן (במדבר רבה, פרשה ז׳).

מַעֲשֶׂה, שם, עיקרו: א) עֵסֶק, שמתעסקים בו על־ידי תנועת האברים — דאס טהון, טהעטיגקייט, дѣланіе, дѣятельность, занятіе: ששת ימי הַמַּעֲשֶׂה (יחזקאל, מ״ו, א׳); וּמַעֲשֵׂהוּ בכרמל (ש״א, כ״ה, ב׳) — גיזת־הצאן. — ששת ימים תעשה מַעֲשֶׂיךָ (שמות, כ״ג, י״ב), כל כְּלִי מַעֲשֶׂה (במדבר, ל״א, נ״א) — כל כלי, שעושים בו מעשה. — מַעֲשֵׂה אֹפֶה (בראשית, מ׳, י״ז), מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב תעשה אֹתָם (שמות, כ״ו, א׳), מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת נחשת (שם, כ״ז, ד׳) — על־דרך שעושים רשת. — ובא: בְּמִרְקַחַת מַעֲשֶׂה (דהי״ב, ט״ז, י״ד) — שעורו: מעשה מרקחת. — ומוציא כלי לְמַעֲשֵׂהוּ (ישעיה, נ״ד, ט״ז). — ב) יכלול גם את־הדבר הנעשה — דאס ווערק, דאס געמאכטע, произведеніе, сдѣланное: כי יאמר מַעֲשֶׂה לעשהו לא עשני (שם, כ״ט, ט״ז) — והכפל: „וְיֵצֶר אמר ליצרו״. ובהתיחס אל־הידים: מַעֲשֵׂה יְדֵי אדם עץ ואבן (דברים, ד׳, כ״ח), מַעֲשֵׂה יְדֵי יוצר (איכה, ד׳, ב׳). ובגדול פירות: כחש מַעֲשֵׂה־זַיִת (חבקוק, ג׳, י״ז) — והכפל: „ושדמות לא־עָשָׂה אֹכֶל״. — ובהשאלה יכלול את כל עסק ומפעל, טבעי או מושכלי, כל הענינים אשר יפול עליהם הפעל עשה—בעשעפֿטיגונג, האנדלונג, טהון, טרייבען, занятіе, дѣйствіе, работа: זה ינחמנו מִמַּעֲשֵׂנוּ (בראשית, ה׳, כ״ט). ובא על־הרוב בלשון יחיד במובן שם־כללי כולל כל־מיני־המעשים: בכל־מַעֲשֶׂךָ (דברים, ט״ו, יו״ד), ויצלח יחזקיהו בכל־מַעֲשֵׂהוּ (דהי״ב, ל״ב, ל׳); כְּמַעֲשֵׂה ארץ־מצרים (ויקרא, י״ח, ג׳), תשלם לאיש כְּמַעֲשֵׂהוּ (תהלים, ס״ב, י״ג). ובא: לָדַעַת כָּל־אַנְשֵׁי מַעֲשֵׂהוּ (איוב, ל״ז, ז׳) — שעורו: לדעת כל־אנשי־הארץ מעשהו, מעשה ופעולת המטר. — ואת־הַמַּעֲשֶׂה אשר יעשון (שמות, י״ח, כ׳) — מעשה־התורה והמצוה. — מַעֲשֵׂה הֲכָמִים (ירמיה, יו״ד,

ט'), מַעֲשֵׂה תַּעְתֻּעִים (שם, שם, ט"ו), ואת כל־כשרון הַמַּעֲשֶׂה (קהלת, ד', ד'); וברבוי: מַה־מַּעֲשֵׂיכֶם (בראשית, מ"ו, ל"ג), ככל־הַמַּעֲשִׂים אשר עשו (ש"א, ח', ח'), המבין אל־כל־מַעֲשֵׂיהֶם (תהלים, ל"ג, ט"ו). ועל־הרוב — מיוחס אל־הידים כן במובן הטבעי וכן במובן המושכלי: ברכך בכל מַעֲשֵׂה יָדֶךָ (דברים, ב', ז'), בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם (ירמיה, כ"ה, ו"ו), וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כוננהו (תהלים, צ', י"ז), בכל מַעֲשֵׂי יְדֵיהֶם (דהי"ב, ל"ד, כ"ה). ונופל על פרי המעשה: בְּאָסְפְּךָ את־מַעֲשֶׂיךָ (שמות, כ"ג, ט"ז) — ערטראַג, плодъ ולא יתכסו בְּמַעֲשֵׂיהֶם (ישעיה, נ"ט, ו"ו). וכל־מַעֲשֵׂה עִזִּים (במדבר, ל"א, כ') — הדבר הנעשה מעורות־עזים. — וכשהוא בא בבחינת הש"י — כולל מעשה הבריאה וההשגחה, ועל־הרוב מתיחס ג"כ אל־הידים: וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מגיד הרקיע (תהלים, י"ט, ב'), וּמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ שמים (שם, ק"ב, כ"ו), כי־מַעֲשֵׂה יָדָיו כלם (איוב, ל"ד, י"ט), ובא ביחוס אל־האצבעות: מַעֲשֵׂה אֶצְבְּעֹתֶיךָ (תהלים, ח', ד'); ובזולת ההתיחסות הזאת: מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים המה (שמות, ל"ב, ט"ז), מַעֲשֵׂה ה' הגדול (דברים, י"א, ז'); מַעֲשֵׂהוּ כָּל־אַבְנֵי־כִיס (משלי, ט"ז, י"א) — לפי הנראה, ענינו: כל הנעשה ע"י אבני־כיס, הגורלות המוטלים בכיס, הוא מעשהו, על־פיו יצאו. — וברבוי: המה ראו מַעֲשֵׂי ה' (תהלים, ק"ז, כ"ד), מה־נורא מַעֲשֶׂיךָ (שם, ס"ו, ג'), נִפְלָאִים מַעֲשֶׂיךָ (שם, קל"ט, י"ד), כח מַעֲשָׂיו הגיד לעמו (שם, קי"א, ו"ו). וכולל גם את־הברואים בפרט — געשעֶפּע, соз-дания, творения: ברכו ה' כל־מַעֲשָׂיו (שם, ק"ג, כ"ב), ורחמיו על־כל־מַעֲשָׂיו (שם, קמ"ה, ט'), מַעֲשֵׂי ידיך אל־תרף (שם, קל"ח, ח'). ובא במובן מעשה, שיש בו דבר קיום: ולא יהיה למצרים מַעֲשֶׂה, אשר יעשה ראש וגו' (ישעיה, י"ט, ט"ו). ומזה יתכן: להסיר אָדָם מַעֲשֶׂה (איוב, ל"ג, י"ז) — איש עושה מעשה ביד־חזקה. ולדעת המפרשים, ענינו כמו "מִמַּעֲשֶׂה": להסיר את־האדם מן־המעשה אשר עשה. — ומזה, לדעתנו: הִגְדַּלְתִּי מַעֲשָׂי (קהלת, ב', ד') — עשיתי מעשים גדולים. — ומזה: מַעֲשַׂי למלך (תהלים, מ"ה, ב') — מבחר כל פרי־מעשי, והוא כנוי לשירי־התהלה. — ובא: ג) במובן דמות, צורה — פאָרם, אַרט, וויזע, форма, видъ, способъ: כְּמַעֲשֵׂה לבנת הספיר (שמות, כ"ד, יו"ד), כְּמַעֲשֵׂה שפת־כוס (דהי"ב, ד', ה'). ובהשאלה — מנהג — אַרט, האַנדלונג, поведение, способъ действия: משפט הנער וּמַעֲשֵׂהוּ (שופטים, י"ג, י"ב). וכולל: ד) גם־כן כל־המקרים והמאורעות המתהווים בעולם, — געשעהעניססע, происшествия, события: כי רע עלי הַמַּעֲשֶׂה שנעשה תחת השמש (קהלת, ב', י"ז), את־הַמַּעֲשֶׂה אשר עשה האלהים (שם, ג', י"א) — ווירקונג, поступокъ, действие. לכל־מַעֲשֶׂה אשר נעשה (שם, ח', ט'), יש צדיקים אשר מגיע אליהם כְּמַעֲשֵׂה הרשעים (שם, שם, י"ד); ומזה: בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה (ש"א, כ', י"ט) — ביום המאורע הגדול שאירע, שצוה שאול להמיתו. — ותרגומו: "ביומא דְחוֹלָא", — יום־מעשה־מלאכה — בנגוד ל"יום־הַחֹדֶשׁ". (עי' רש"י). ודחוק. — ובא: כי אין מַעֲשֶׂה וחשבון וגו' בשאול (קהלת, ט', יו"ד) — לדעת קצת, ענינו: גמול־המעשה — לאָהן, награда — וכן, לדעתם: כי גם־כל־מַעֲשֵׂינוּ פָּעַלְתָּ לָּנוּ (ישעיה, כ"ו, י"ב); והנכון, שגם בזה אינם יוצאים ממשמעותם — וטעם "כי אין מעשה וכו' בשאול" — שם אין מקום לעשות כל־מעשה להנאתך. ושעור הכתוב "כי גם־כל־מעשינו פעלת לנו" — כי לפי מעשינו פעלת לנו. — ובמשנה: עושה מַעֲשֵׂה־בְרֵאשִׁית (ברכות, ט', ב') — מעשי־היצירה, שנעשו בששת ימי־הבריאה. — ובא: ולא בְּמַעֲשֵׂה־בְרֵאשִׁית־בִּשְׁנַיִם (חגיגה,

ב׳, א׳) — סודות השתלשלות הבריאה הגשמית, בנגוד ל„מַעֲשֵׂה־מֶרְכָּבָה״, שענינו — סודות השתלשלות עולם המלאכים נושאי המרכבה. (עיין מרכבה). כל דבר, שהוא מַעֲשֶׂה, מעכב (יבמות, י״ב, ג׳); מציאת האשה וּמַעֲשֵׂה יָדֶיהָ — לבעלה (כתובות, ו״ו, א׳) — רֶוַח מלאכתה. — והתיהר השם לענין מקרה ומאורע — בעגעבענהייט, приключеніе: מַעֲשֶׂה, שבאו בניו מבית־המשתה (ברכות, א׳, א׳) — עס ערייגנעטע זיך, случилось. מַעֲשֶׂה, שזרע ר״ש (פאה, ב׳, ו״ו); מַעֲשִׂים בכל־יום (ב״ק, צ״ה, ע״ב, ובהרבה מקומות) — דברים, שהווים בכל־יום, — געוואֶהנליכע בעגעבענהייטען, повседневныя происшествія. אַנְשֵׁי־מַעֲשֶׂה (סוכה, ה׳, ד׳) — אנשים מדקדקים במעשה המצות הרבה. — משמת רבי חנינא בן־דוסא, בטלו אַנְשֵׁי־מַעֲשֶׂה (סוטה, ט׳, ט״ו). ובפיוט השתמשו בחסרון הה״א: מַעַשׂ: זורזו לדקדים מַעַשׂ למשמעם [„נעשה״ ל„נשמע״] (קרובות, ב׳ דשבועות).

עֲשִׂיָּה, ש״נ, בלשון חז״ל, — מעשה בפעל: עובר לַעֲשִׂיָּתָן (פסחים, ז׳, ע״ב); שכל מה שנברא בששת ימי־בראשית צריכין עֲשִׂיָּה שְׁלֵמָה (אסתר רבה, א׳, א׳). ובחכמת־הקבלה: „עוֹלַם־הָעֲשִׂיָּה״.

יַעֲשַׂי, שע״פ: בן־בָּנִי, מבני־ישראל, שנשאו להם נשים נכריות בימי עזרא (עזרא, יו״ד, ל״ז).

יַעֲשִׂיאֵל, שע״פ: א) הַמְּצֹבָיָה, מגבורי החילים לדוד המלך (דהי״א, י״א, מ״ז). — ב) בן־אַבְנֵר, שר למטה־בנימן במלכות דוד (שם, כ״ז, כ״א).

מַעֲשַׂי, שע״פ: בן־עֲדִיאֵל, מן הכהנים עולי־הגולה, שנתישבו בירושלים (שם, ט׳, י״ב).

מַעֲשֵׂיָה, שע״פ: א) אבי צְפַנְיָה הכהן, בימי המלך צדקיהו, ואבי צדקיהו נביא־השקר (ירמיה כ״א, א׳; כ״ט, כ״א). — ב) אנשים שונים בימי עזרא ונחמיה (עזרא, יו״ד, י״ח, כ״א, כ״ב, ל׳; נחמיה, י״א, ה׳, ז׳; י״ב, מ״א, מ״ב).

מַעֲשֵׂיָהוּ, שע״פ: א) מן השוערים המשוררים בנבלים על־עלמות בימי דוד המלך (דהי״א, ט״ו, י״ח, כ׳). — ב) בן־עֲדָיָהוּ, משרי־המאות, אשר יְהוֹיָדָע הכהן לקחם עמו בברית, להמליך את יואש בן־אחזיהו על יהודה (דהי״ב, כ״ג, א׳). — ג) שוטר לחיל־הצבא, בימי המלך עֻזִּיָּהוּ (שם, כ״ו, י״א). — ד) בן־אָחָז מלך יהודה (שם, כ״ח, ז׳). — ה) שר־העיר ירושלים, בימי המלך יֹאשִׁיָּהוּ (שם, ל״ד, ח׳). — ו״ו) בן־שַׁלֻּם שומר הסף לצדקיהו המלך (ירמיה, ל״ה, ד׳).

עֲשָׂהאֵל, שע״פ: א) אחי יוֹאָב מגבורי דָוִד המלך (ש״ב, ב׳, י״ח). — ב) משרי המלך יְהוֹשָׁפָט (דהי״ב, י״ז, ח׳). — ג) משרי הלוים בימי יְחִזְקִיָּהוּ המלך (שם, ל״א, י״ג). — ד) אבי יוֹנָתָן בימי עזרא (עזרא, יו״ד, ט״ו). ובאה הה״א נחה באמצע התבה.

עֵשָׂו, שע״פ, — בן־יִצְחָק: ויצא הראשון אַדְמוֹנִי, כלו כאדרת שֵׂעָר, וַיִּקְרְאוּ את־שמו עֵשָׂו (בראשית, כ״ה, כ״ה) — רש״י פירש: „הכל קראו לו כן, לפי שהיה נעשה ונגמר בשערו כבן שנים הרבה״. ולדעת המבארים האחרונים: עשה בלשון ערבית — בעל שער וחטטים — שטרויביג, רויההאאריג, шершавый — והוא אבי אֱדוֹם (שם, ל״ו, מ׳), ובשמו נקרא העם, שיצא ממנו, „בְּנֵי־עֵשָׂו״: בגבול אחיכם בְּנֵי־עֵשָׂו (דברים, ב׳, ד׳), (ועיין אדום), וכן — בשם „עֵשָׂו״: כי איד עֵשָׂו (ירמיה מ״ט, ח׳), ואתן לְעֵשָׂו את הר שֵׂעִיר (יהושע, כ״ד, ד׳), (ועיין שעיר), וכמו־כן: וּבֵית עֵשָׂו לקש (עובדיה, א׳, י״ח), ועלו מושיעים בהר ציון לשפט את־הַר עֵשָׂו (שם, כ״א).

עֲשִׂיאֵל, שע״פ: אבי שְׂרָיָה, מראשי־

בית־אבות למטה שמעון (דהי"א, ד', ל"ה).

עֲשָׂיָה, שע"פ: א) בן־חֲגִיָּה, מן הלוים מבני־קהת בימי המלך דוד (דהי"א, ו', ט"ו; ט"ו, ו"ו). — ב) עבד המלך יאשיהו, שנשלח עם השרים לדרוש את ה' מפי הנביאה חֻלְדָּה (מ"ב, כ"ב, י"ב וכו'). — ג) ראש בית־אבות למטה שמעון (דהי"א, ד', ל"ו). — ד) מן־הַשִּׁילוֹנִי, מבני־יהודה, עולי־הגולה עם זְרֻבָּבֶל (שם, ט', ה').

עָשָׁן: א) קיטור, העולה מן־הגשם הבוער באֵש, — רויך, дымъ: והנה תנור עָשָׁן (בראשית, ט"ו, י"ז); עַמּוּד עָשָׁן (שופטים, כ', מ') — רויכזיילע. וְתִימְרוֹת עָשָׁן (יואל, ג', ג'), גֵּאוּת עָשָׁן (ישעיה, ט', י"ז), ובסמיכות: עֲשַׁן העיר (יהושע, ח', כ'). ובא גם בענין אֵשׁ, לפי שאין עשן בלא־אש: וְהִבְעַרְתִּי בֶעָשָׁן רִכְבָּהּ (נחום, ב', י"ד), עָנָן יוֹמָם וְעָשָׁן וְנֹגַהּ אֵשׁ לֶהָבָה לָיְלָה (ישעיה, ד', ה') — רומז ל„עמוד־הענן" ו„עמוד־האֵש". — וכולל גם קיטור־הבשָׂמים: כְּתִימְרוֹת עָשָׁן מְקֻטֶּרֶת מֹר וּלְבוֹנָה (שיה"ש, ג', ו"ו). ומשלו בו כליון מהירי: כְּהִנְדֹּף עָשָׁן תִּנְדֹּף (תהלים, ס"ח, ג'), כָּלוּ בֶעָשָׁן כָּלוּ (שם, ל"ז, כ'), כי שמים כֶּעָשָׁן נִמְלָחוּ (ישעיה, נ"א, ו"ו) — ע"ד: מָחִיתִי כָעָב פשעיך (שם, מ"ד, כ"ב). — ב) הֶבֶל, היוצא מאף בעל־חי, — דאַמפף, паръ: מִנְּחִירָיו יצא עָשָׁן (איוב, מ"א, י"ב) — ומשל לחֲמימות־החרון: עָלָה עָשָׁן בְּאַפּוֹ (ש"ב, כ"ב, ט'). (עיין בער). ועמ"א:

עָשֵׁן: ויעל עשנו כֶּעֶשֶׁן הכבשן (שמות, י"ט, י"ח) — ולדעת בן־זאב, הוא שם־הפעולה — דאַס רויכען, куреніе.

עָשַׁן, פ"ע בקל, — העלות עשן — רויכען, дымиться: והר סיני עָשַׁן כלו (שמות, י"ט, י"ח) — ועניינו: מָלֵא עָשָׁן. — ומזה — במובן דליקה — ברענגען, горѣть: יגע בהרים וְיֶעֱשָׁנוּ (תהלים, ק"ד, ל"ב) — ציור לקוח מֵהָרֵי־המשחית (פייערשפייענדע בערגע), או שטעמו: יִכְלוּ מַהֵר, ע"ד: כי שמים כעשן נמלחו (ישעיה, נ"א, ו"ו). וע"ד ההשאלה — לחמימות־החרון, חרות־האף: כי אז יֶעְשַׁן אַף־ה' (דברים, כ"ט, י"ט), יֶעְשַׁן אַפְּךָ בצאן מרעיתך (תהלים, ע"ד, א') — ביחוס אל כלל הגוף. — עָשַׁנְתָּ בתפלת עמך (שם, פ', ה'). ובמשנה — בבנין

הפיעל, במובן הטבעי, — גמור — רייכערן, воскуривать: מאבקין מְעַשְּׁנִין (שביעית, ב', ב') — מגמרים בעשן. — עִשְּׁנוּ עלינו בַּיִת; עִשְּׁנוּ עלינו מְעָרָה (יבמות, קט"ו, ע"א) — הציתו אש, עד שימלא הבית או המערה עשן, כדי להמית את־הנמצאים שם בעשן. — ומזה בפיוט: וְנִפַּחְתִּי צִירָיךְ לְעַשֵּׁן (וולת, ב' דפסח). אין מביאים לא מתוק ולא מבושל ולא מְעֻשָּׁן (מנחות, דף פ"ו, עמוד ב'); כאלו הוא מְעֻשָּׁן מפני האבק (רמב"ם, הלכות קדוש־החודש, י"ח, ב'). ובא: אחוזת־דם וּמְעֻשֶּׁנֶת (חולין, ג', ה') — י"מ: שנכנס עשן בגופה, (לדעת הרמב"ם, היא שגברה עליה המרה השחורה). ובפיוט בא גם

ההפעיל: גְּמַר תמרותיך לְהַעֲשִׁין (יוצר, ב' של פסח). ובדחז"ל —

ההתפעל: ואתה נותן מוגמר תחתיו וכלם מִתְעַשְּׁנִים (דברים רבה, יו"ד); נְסָכִים שמא יִתְעַשְּׁנוּ (זבחים, ס"ד, ע"א).

עָשֵׁן, תאר, — דבר מעלה־עשן — רויכענד, дымящійся: ההר עָשֵׁן (שמות, כ', י"ח), האודים הָעֲשֵׁנִים (ישעיה, ז', ד'). ובמדרש: כל מי שנותן עיניו עוֹשְׁנוֹת וצרות בתלמידים בעוה"ז — מתמלא חופתו עשן לעולם הבא (במדבר רבה, כ"א) — עינים כהות וזעומות, שהן כמו מעֻשנות. וזה מן: וְכֶעָשָׁן לָעֵינָיִם (משלי, י"ד, כ"ו). — ויתר־

והשרש—שן הקרוב לשרש תן, תנן, בארמית. (ועיין עתם).

עָשָׁן, שע״פ, — עיר בנחלת מטה־יהודה: וָעֶתֶר וְעָשָׁן (יהושע, ט״ו, מ״ב), ונתנה לשמעון (שם, י״ט, ז׳), ונקראת גם־כן כּוֹר־עָשָׁן (ש״א, ל׳, ל׳) — ויתכן, שהיה לפנים שם כִּבְשָׁן ללְבֵנים. ולדעת בעל „ארץ־קדומים״, היא עצמה העיר „עֶתֶר״. (עיין עתר).

עֶשֶׁף, עוּשְׁפָּא, ארמית, — ברזל חד עשוי לקציצה ולפלוח הרגבים — שניידאינסטרומענט: מַחֲרַשְׁתּוֹ (ש״א, י״ג, כ׳) — תרגם יב״ע: „עוּשְׁפֵּיהּ״. ומזה, במשנה, — הצד הרחב בקרדום: קורדום, שנטל עוּשְׁפּוֹ, טמא מפני בית־בקועו (כלים, י״ג, ג׳).

עָשַׁק, פ״י, הקל, עיקרו—ענוי ולחיצה — בעדריקקען, — ולקיחת דבר מזולתו שלא־כמשפט בחזקה — בערויבען, гра-бить—ונרדף עם השרשים גזל, רצץ: ואת־מי עָשַׁקְתִּי (ש״א, י״ב, ג׳)—והכפל: „את־מי רַצּוֹתִי״. וְעָשְׁקוּ גבר וביתו (מיכה, ב׳, ב׳), עֹשֵׁק דל — חרף עֹשֵׂהוּ (משלי, י״ד, ל״א), יתום ואלמנה לא תַעֲשֹׁקוּ (ירמיה, ז׳, ו״ו), לא־הניח אדם לְעָשְׁקָם (תהלים, ק״ה, י״ד); והפעול: אך עָשׁוּק וְגָזוּל (דברים. כ״ח, כ״ט), רק עָשׁוּק וְרָצוּץ (שם, שם, ל״ג). ובמשפטי־התורה: או גָזַל או עָשַׁק את־עמיתו (ויקרא, ה׳, כ״א), לא־תַעֲשֹׁק את־רעך ולא תִגְזֹל (שם, י״ט, י״ג) — וקבלו חז״ל, שענינו: כבישת שְׂכַר־שָׂכִיר — פֿאָרענטהאלטען, не отдать слѣдуемое, удер-жать—וזה בסמך על מה שנאמר: לא תַעֲשֹׁק שָׂכִיר עני ואביון (דברים, כ״ד, י״ד). ונופל על־הָעֹשֶׁק: והשיב וגו׳ או את־הָעֹשֶׁק אשר עָשָׁק (ויקרא, ה׳, כ״ג), וּבְעֹשְׁקֵי שְׂכַר־שכיר (מלאכי, ג׳, ה׳). ובא גם בענין אונאה—בעטריגען, איבערפֿאָרטהייען: обмануть, обидѣть, כנען בידו מאזני מרמה, לַעֲשֹׁק אהב (הושע, י״ב, ה׳); ובמובן המוסרי—ציעור וענוי סתם—קראֶנקען, בעלײדיגען, огорчать, оскорблять: בל תניחני לְעֹשְׁקָי (תהלים, קי״ט, קכ״א), ערב עבדך לטוב, אַל־יַעַשְׁקֻנִי זדים (שם, שם, קכ״ב); ובא ביחוס אל הש״י: הטוב לך כי־תַעֲשֹׁק (איוב, יו״ד, ג׳) — שעורו: כי תעשק משפטי, כי תְעַוֵּת דיני. — ובבינוני־פעול: עָשׁוּק אפרים (הושע, ה׳, י״א) — והכפל: „רְצוּץ מִשְׁפָּט״. — ובא: ומיד עֹשְׁקֵיהֶם כֹּחַ (קהלת, ד׳, א׳) — שעורו: ומיד עוֹשְׁקֵי כֹּחָם, או—ומיד עושקיהם בכח גדול; — והישר: „עֹשֵׁק־כֹּחַ״ — עוֹשֵׁק חָזָק, — געוואלטיגער בעדריקקער, всесильный угнетатель. אָדָם עָשֻׁק בְּדַם־נָפֶשׁ (משלי, כ״ח, י״ז) — אדם, שיש עשק דם־נפש עליו. — ועל־ד המליצה: הן יַעֲשֹׁק נָהָר לא יחפוז (איוב, מ׳, כ״ג) — לפי תרגומו ופירש״י, ענינו — עקירה וגזירה—אויסרייסען, вырывать — ושעורו: נהר גדול כ„פְרָת״ (שהוא סתם „נהר״ במקרא) הנא (הבהמות) עוקר ממקומו בשתִיָּתוֹ; ובא ע״ד: יִגְזְלוּ מֵימֵי שֶׁלֶג (שם, כ״ד, י״ט); ולדעת י״מ, מוסב הפעל „יַעֲשֹׁק״ אל־הנהר: כשהוא מתמלא על־כל־גדותיו הוא שוטף ועושק ומושך בזרמו את־כל שכנגדו, ו„לא יַחְפּוֹז״ — הבהמות. — ובארמית בא גם במובן העלאה בדמים על־המקח, שזהו מעין אונאה—איבערפֿאָרטהיילונג, איבערטהייערונג, обидѣть, съ лишкомъ брать: מְזַבְּנִין בְּעוּשְׁקָא, וְלָא זַבְנִין בְּשַׁוְיָאוּ (תרגום שני לאסתר, ג׳, ח׳) — מוכרים בדמים יתרים ובעלוי־המקח, וקונים בפחות מן־השוה. — ומזה בגמרא: דאמרי אינשי: עָשִׁיק לגביך, ושוי לכרסיך (ב״מ, נ״ב, ע״א) — ופירש רש״י: הצריך לכסות גופך וגביך קנֵה ביוקר, ולמאכלך (למלא כרסך) לא תקנה אלא בשוויו. „עשיק״ לשון יוקר הוא — והברו: עָשִׁיק עפרא (שם, ע״ד, ע״א). ואפשר לשער, שמזה: הן יַעֲשֹׁק נהר,

לא יַחְפּוֹז (איוב, מ', כ"ג) — גם כשהנהר מִתְרַבֶּה ומתמלא על־כל־גדותיו לא יחפוז. (עיין חפז).

הפועל, פ"א במקרא, — היות עשוק ורצוץ — אונטערדריקקט, אויסגעפלינדערט ווערדען, быть угнетену, ограблену: הַמְעֻשָּׁקָה בתולת בת־צידון (ישעיה, כ"ג, י"ב).

עָשׁוֹק, תֹּאר, — מי שעושה עֹשֶׁק — ערפרעססער, בעדריקקער, угнетатель, вымогатель: והצילו גזול מיד עָשׁוֹק (ירמיה, כ"ב, ג') — והוא ע"מ הארמי. וחברו: בָּגוֹד. (עיי"ש).

עֹשֶׁק, שם, — לַחַץ, רדיה, אונאה, — בעדריקקונג, ערפרעססונג, гнетъ, вымогательство: ועל־הָעֹשֶׁק ועל־המרוצה (ירמיה, כ"ב, י"ז), אם־עֹשֶׁק רָשׁ (קהלת, ה', ז') — נסמך אל־הפועל. — פדני מֵעֹשֶׁק אָדָם (תהלים, קי"ט, קל"ד) — נסמך אל־הפועל. — וכולל הרכוש שרוכשים בעמל — דורך ערפרעססונג ערוואָרבענעס גוט, пріобрѣтенное вымогательствомъ состояніе: אל־תִּבְטחו בְעֹשֶׁק ובגזל (שם, ס"ב, י"א), ותבטחו בְּעֹשֶׁק ונלוז (ישעיה, ל', י"ב), כי עָשַׁק עֹשֶׁק (יחזקאל, י"ח, י"ח), עָשׂוּ בַעֹשֶׁק (שם, כ"ב, ז'). וכולל כל דבר רע, חרוף וגדוף — שלעכטעס, בעלייידיגענדעס, злое, обидное: דַּבֶּר־עֹשֶׁק וסרה (ישעיה, נ"ט, י"ג), עֹשֶׁק ממרום ידברו (תהלים, ע"ג, ח'). ובא: רַחֲקִי מֵעֹשֶׁק (ישעיה, נ"ד, י"ד) — מאימת עשק, שיעשקוך. — כי הָעֹשֶׁק יְהוֹלֵל חָכָם (קהלת, ז', ז') — העשק, הנעשה בעולם, יהולל וימרף את־שכל־החכם.

עָשְׁקָה, ש"נ, (אף שהקמ"ץ במתג), כעין הקודם, — לחץ ודחק — אנגסט, бѣда: ה', עָשְׁקָה־לִּי, עָרְבֵנִי (ישעיה, ל"ח, י"ד) — עֹשֶׁק נעשה לי. והוא ע"ד מליצת הכתוב: עֲרֹב עבדך לְטוֹב, אל־יַעַשְׁקֻנִי זדים (תהלים, קי"ט, קכ"ב). ולדעת הראב"ע והרד"ק, הוא פעל מלשון עָבָר; ולדעתם, ראוי „עשקה אותי", ביחס הפעול.

מַעֲשַׁקָּה, ש"נ, — כעין הקודם, — בעדריקקונג, ערפרעססונג, гнетъ, вымогательство: בֹּצֵעַ מַעֲשַׁקּוֹת (ישעיה, ל"ג, ט"ו), חסר תבונות ורב מַעֲשַׁקּוֹת (משלי, כ"ח, ט"ז).

עֵשֶׁק, שע"פ: מבני בנימן (דהי"א, ח', ל"ט) — הרב המבאר רי"וו אמר, שהוא אֶלְעָשָׂה, הנזכר מקודם (שם, שם, ל"ז), כי „עשה" ו„עשק" הוראתם שוה, ומלת „אֵל" נשמטה, כמו „אֶלְתּוֹלַד" (יהושע, ט"ו, ל') — „תּוֹלָד" (דהי"א, ד', כ"ט). אבל „עֵשֶׁק" הוא בימין, ואין לו עסק עם עשׁק = עשׂה

עָשַׂק, פ"י, פ"א במקרא, בהתפעל: ויקרא שֵׁם־הבאר עֵשֶׂק — כי הִתְעַשְּׂקוּ עִמּוֹ (בראשית, כ"ו, כ') — וענינו: ערעור ומריבה — האַדערן, שטרייטען, ссориться, спорить — וא"ת: „עֲסַק — ארי אִתְעַסְּקוּ עִמֵּיהּ", והורה, שהוא מגזרת הפעל עסק בארמית, שעיקרו טרידה, טרחה והשתדלות בדבר — ויד פלייססיג מיט עטוואס בעשעפטיגען, чѣмъ-нибудь прилежно заниматься — (עיי"ש) — ויצא גם לענין התוכחות בערעור. ומזה בגמרא: שדה שיש לה עסיקין (שבועות, ל"א, א'), ועיין עסק. — (ועיין תוספות, בבא מציעא, י"ד, ע"ב, דה"מ „ויצאו עליו עסיקין").

עֵשֶׂק, שם, — ערעור, מריבה — צאַנק, האַדער, споръ, ссора: ויקרא שם הבאר עֵשֶׂק (בראשית, כ"ו, כ').

עָשַׁר, פעו"י, הקל, עומד, — היות משופע בנכסים — רייך ווין, богатѣть, обогащать: אך עָשַׁרְתִּי (הושע, י"ב, ט') לא יֶעְשַׁר ולא יקום חילו (איוב, ט"ו, כ"ט)

ההפעיל: א) כעין הקל, — בהשתדלות להיות משופע בנכסים — רייך ווערדען, розбогатѣть: אל־תִּיגַע לְהַעֲשִׁיר (משלי, כ"ג, ד');

אל תירא כי־יַעֲשִׁר איש (תהלים, מ״ט, י״ז), על־כן גדלו וַיַּעֲשִׁירוּ (ירמיה, ה׳, כ״ז). — ב) במובן יוצא, — רייך מאַכען, בע־רייכערן, сдѣлать богатымъ, обогащать: הֶעֱשַׁרְתִּי את־אברם (בראשית, י״ד, כ״ג), יַעְשְׁרֶנּוּ המלך עשר גדול (ש״א, י״ז, כ״ה), ברכת ה׳ היא תַעֲשִׁיר (משלי, יו״ד, כ״ב), ה׳ מוריש ומַעֲשִׁיר (ש״א, ב׳, ז׳). וע״ד המליצה: רַבַּת תַּעְשְׁרֶנָּה (תהלים, ס״ה, יו״ד) — השפעת מים לשפוע תבואה. — ובפיוט בא בנפעל: מי יעני ומי יֵעָשֵׁר (מוסף לר״ה וליו״כ).

ההתפעל, פ״א במקרא, — במובן מחשיב ומדמה את־עצמו, שהוא עשיר, — זיך רייך מהון, выказаться богатымъ: יש מִתְעַשֵּׁר ואין כל (משלי, י״ג, ז׳) — והפוכו: „מִתְרוֹשֵׁשׁ והון רב". ובגמרא: עַשֵּׂר — בשביל שֶׁתִּתְעַשֵּׁר (תענית, ט׳, ע״א) — רייך ווערדען, разбогатѣть.

עָשִׁיר, תאר, — משופע בנכסים — רייך, רייכער, богатый, богачъ: אם־דל ואם־עָשִׁיר (רות, ג׳, יו״ד), יחד עָשִׁיר ואביון (תהלים, מ״ט, ג׳), עָשִׁיר ורש נפגשו (משלי, כ״ב, ב׳), הֶעָשִׁיר לא־ירבה (שמות, ל׳, ט״ו), חכם בעיניו איש עָשִׁיר (משלי, כ״ח, י״א), וְעָשִׁיר יענה עזות (שם, י״ח, כ״ג). וכולל שר נכבד בעמו, קָצִין — פאָרנעהמער, ערלער, знатный, благородный: ובהדר משכבך אל־תקלל עָשִׁיר (קהלת, יו״ד, כ׳), וַעֲשִׁירִים בשפל ישבו (שם, שם, ו״ו), פניך יחלו עֲשִׁירֵי עָם (תהלים, מ״ה, י״ג). ובא: ואת־עָשִׁיר במתיו (ישעיה, נ״ג, ט׳) — לדעת יש־מפרשים, ענינו — רשע, עריץ — געוואַלטטהאַטיגער, тиранъ — מקביל אל הקודם: „את־רְשָׁעִים קברו". וכן: עָשִׁיר ישכב ולא יאסף (איוב, כ״ז, י״ט). (עיין רשע). ובמשנה: איזהו עָשִׁיר? הַשָּׂמֵחַ בְּחֶלְקוֹ (אבות, ד׳, א׳). והשתמשו חז״ל בשם „עָשִׁיר" כשם־תאר להשי״ת: אשירה לה׳, שהוא עָשִׁיר — שנאמר: הן לה׳ אלהיך השמים וכו׳ (דברים, יו״ד, י״ד) (מכילתא, פרשת השירה א׳). וב„תנא דבי־אליהו": עָשִׁיר ישמח בחלקו (פרק א׳). וע״ד ההשאלה: הרי זה מִקְרָא עָשִׁיר בכמה מקומות (מכילתא, פרשת השירה, ד׳), דִּבְרֵי תוֹרָה עניים במקום זה וַעֲשִׁירִים במקום אחר (ירושלמי, ר״ה, פ״ג, הל׳ ה׳; ל״ב מדות דריה״ג).

עֹשֶׁר, שם, — רבוי קנינים, רכוש גדול — רייכטהום, богатство: ולא־שאלת לך עֹשֶׁר (מ״א, ג׳, י״א), גם־עֹשֶׁר גם־כבוד (שם, שם, י״ג), עֹשֶׁר וכבוד (דהי״א, כ״ט, כ״ח), בשמאלה עֹשֶׁר וכבוד (משלי, ג׳, ט״ז); ונרדף עם „הון": הוֹן־וָעֹשֶׁר בביתו (תהלים, קי״ב, ג׳); ובסמיכות לשם „כָּבוֹד": עֹשֶׁר כְּבוֹד מלכותו (אסתר, א׳, ד׳), כְּבוֹד עָשְׁרוֹ (שם, ה׳, י״א); עֹשֶׁר גָּדוֹל (ש״א, י״ז, כ״ח), נבחר שם מֵעֹשֶׁר רָב (משלי, כ״ב, א׳); עֲטֶרֶת חֲכָמִים — עָשְׁרָם (שם, י״ד, כ״ד) — שעורו: עטרת חכמים, שהיא חכמתם, היא היא עשרם; והכפל: „אִוֶּלֶת כְּסִילִים — אִוֶּלֶת" — אולת הכסילים היא אִוַּלְתָּם, היא חלקם ונחלתם.

ובגזרת השרש נראה, שמקורו ארמית: עתר, — בחלוף התי״ו בשי״ן ימנית, ועיקר הוראתו — רבוי ושפע. (ועיין עתר).

עֶשֶׂר, שם־מספר־יסודי זכר, — כולל תשעה ואחד פרטים — צעהן, десять — ומחבר לשמות־המספר האחרים ועולה עמהם למנין אחד: וְאַחַד עָשָׂר כוכבים (בראשית, ל״ז, ט׳), שְׁנֵים־עָשָׂר נשיאם (שם, י״ז, כ׳), וע״ד הסמיכות: לִשְׁנֵי עָשָׂר שִׁבְטֵי (שמות, כ״ח, כ״א); שְׁלֹשָׁה עָשָׂר וגו׳, ארבעה עָשָׂר (במדבר, כ״ט, י״ג), חמשה עָשָׂר בנים (ש״ב, ט׳, יו״ד), וַחֲמֵשֶׁת עָשָׂר בניו (שם, י״ט, ח׳), שבעה־עָשָׂר אלף (דהי״א, ז׳, י״א), שְׁמֹנָה־עָשָׂר אלף איש (שופטים, כ׳, מ״ד), שְׁמֹנַת עָשָׂר אלף (שם, כ׳, כ״ה), תשעה־עָשָׂר איש (ש״ב, ב׳, ל׳). ומשמש גם־כן במובן מספר־סודרי:

עד אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הזה (שמות, י״ב, ו״ו), בְּשִׁבְעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ (בראשית, ז׳, י״א), מכבני עַשְׁתֵּי עָשָׂר (דהי״א, י״ב, י״ד), לאלישיב עַשְׁתֵּי עָשָׂר, ליקים שְׁנֵים עָשָׂר (שם, כ״ד, י״ב), עַשְׁתֵּי עָשָׂר עזראל וגו׳; הַשְּׁנֵים עָשָׂר לחשביה וגו׳; לִשְׁלֹשָׁה עָשָׂר שובאל (שם, כ״ה, י״ח—כ׳).

עֲשָׂרָה, שם־מספר, בהוראת הקודם,— כשבא במנין מספר בפני עצמו, בלי חבור למספר האחדים: אולי ימצאון שם עֲשָׂרָה (בראשית, י״ח, ל״ב), עֲשָׂרָה גמלים (שם, כ״ד, יו״ד), וַעֲשָׂרָה נשאים עמו (יהושע, כ״ב, י״ד); ובדיוק המספר — יבוא אחרי הנספר: ופרים עֲשָׂרָה (בראשית, ל״ב, ט״ו), וכן — אחרי השם, שבא בכנוי: ואדניהם עֲשָׂרָה (שמות, כ״ז, י״ב); וסימן־הידיעה בא על־הנספר: וַעֲשָׂרָה הַכֶּסֶף (ירמיה, ל״ב, ט׳), ובחסרון הנספר, המובן במאמר, יבוא עליו: בעבור הָעֲשָׂרָה (בראשית, י״ח, ל״ב). ועל־המעט שבא בחבור עם מספר האחדים, ואז יבוא מספר האחדים אחריו ועם וי״ו־החבור: עֲשָׂרָה וַחֲמִשָּׁה שקל (יחזקאל, מ״ה, י״ב). ולפעמים יבוא על־דרך־הפלגה: טוב לך מֵעֲשָׂרָה בנים (ש״א, א׳, ח׳). אם יותרו עֲשָׂרָה אנשים (עמוס, ו״ו, ט׳). ובא בכפל: עֲשָׂרָה עֲשָׂרָה הַכַּף (במדבר, ז׳, פ״ו)—ענינו: כל כף וכף היא של עשרה שקלים.—ועל־דרך משקל־הסמיכות:

עֲשֶׂרֶת, שם־כולל עשרה אחדים— אײן צעהענד, десятокъ: עֲשֶׂרֶת הדברים (שמות, ל״ד, כ״ח), עֲשֶׂרֶת אלפים איש (שופטים, א׳, ד׳), עֲשֶׂרֶת ימים (ירמיה, מ״ב, ז׳), וַעֲשֶׂרֶת האנשים (שם, מ״א, ב׳). ועל־דרך־הפלגה: עֲשֶׂרֶת מֹנִים (בראשית, ל״א, ז׳). ועל־צד־הקרוב: כַּעֲשֶׂרֶת אלפים איש (שופטים, ג׳, כ״ט). ובא ברבוי: וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת (שמות, י״ח, כ״א)—שרים על עשרה עשרה אנשים.

עֶשֶׂר, שם־מספר־יסודי לנקבות, שבא בזולת המספרים האחדים: עֶשֶׂר שנים (בראשית, ה׳, י״ז), עֶשֶׂר יריעֹת (שמות, כ״ו, א׳); ובדיוק המספר יבוא אחר הנספר: ערים עֶשֶׂר (יהושע, ט״ו, נ״ז), ואת המכנות עֶשֶׂר (מ״א, ז׳, מ״ג); וסימן־הידיעה בא על־הנספר: עֶשֶׂר הַמְּכֹנוֹת (שם, שם, ל״ז). ובא: עֶשֶׂר בָּאַמָּה (שם, שם, כ״ג)—ענינו כמו עשר אַמּוֹת, והשעור: כשימודו באמה—תהיינה עשר אמות.— ורחבה עֶשֶׂר בָּאַמָּה (זכריה, ה׳, ב׳). ובחבור עם מספר גדול ממנו — יבוא לפעמים קודם המספר הגדול: עֶשֶׂר שנים ותשע מאות שנה (בראשית, ה׳, י״ד), ולהפך: מֵאָה וָעֶשֶׂר שנים (שם, נ׳, כ״ב). ובחבור למספר־האחדים, לנספרים ממין־נקבה, יבוא:

עֶשְׂרֵה: וְאַחַת עֶשְׂרֵה שנה (מ״ב, כ״ג, ל״ו), עַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה יריעת (שמות, כ״ו, ז׳), שתים עֶשְׂרֵה שנה (בראשית, ה׳, ח׳), קערת כסף שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה (במדבר, ז׳, פ״ד), שלש־עֶשְׂרֵה עיר (דהי״א, ו״ו, מ״ה), ערים שלש עֶשְׂרֵה (שם, שם, מ״ו), בן שלש עֶשְׂרֵה שנה (בראשית, י״ז, כ״ה), וחמש עֶשְׂרֵה אמה (שמות, כ״ז, י״ד), חמש עֶשְׂרֵה קלעים (שם, שם, ט״ו). וכן להלן. ובמובן מספר־סדורי: ובשנה הָאַחַת עֶשְׂרֵה (מ״א, ו״ו, ל״ח), וּבְאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שנה בא כדרלעמר (בראשית, י״ד, ה׳), בְּעַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה שנה (ירמיה, ל״ט, ב׳).

עֶשְׂרִים, שם־המספר,—שתי פעמים עשרה—צוואַנציג, двадцать— משתתף לזכר ונקבה: ותשים עֶשְׂרִים (בראשית, ל״ב, ט״ו), זה עֶשְׂרִים שנה (שם, ל״א, ל״ח), מבן עֶשְׂרִים שנה (שמות, ל׳, י״ד), עֶשְׂרִים וָתֵשַׁע (יהושע, ט״ו, ל״ב), עֶשְׂרִים וְשָׁלֹשׁ שנה (שופטים, יו״ד, ב׳), עֶשְׂרִים וְשִׁשָּׁה אלף איש (שם, כ׳, ט״ו). ובא במובן מספר־סדורי,—צוואַנציגסטע, двадцатое: ובשנת עֶשְׂרִים לירבעם (מ״א, ט״ו, ט׳), הָעֶשְׂרִים

בחדש (במדבר, יו"ד, י"א), יום הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לחדש (שמות, י"ב, י"ח), בְּעֶשְׂרִים וְשִׁבְעָה לַחֹדֶשׁ (מ"ב, כ"ה, כ"ז). וכשבא עם מספר אחר—יבוא לפעמים לאחריו: והיו ימיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים שנה (בראשית, ו', ג'), שְׁמֹנֶה וְעֶשְׂרִים באמה (שמות, כ"ו, ב'); ולפעמים — לפניו: עֶשְׂרִים וּשְׁמֹנָה הזכרים (עזרא, ח', י"א), עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה איש (יחזקאל, י"א, א'). ובה"א־הידיעה: בעבור הָעֶשְׂרִים (בראשית, י"ח, ל"א). ובכ"ף — במובן הקרוב והשעור: כְּעֶשְׂרִים וחמשה איש (יחזקאל, ח', ט"ז).

עָשׂוֹר, שם: א) קבוץ מספר אחדים עולים לעשרה,—איין צעהענד, десятокъ: ימים, או עָשׂוֹר (בראשית, כ"ד, נ"ה) — ימים אחדים, או עשרת ימים. ורש"י, לפי תיב"ע, פירש: ימים — שנה; עשור — עשרה חדשים. ולדעת הרל"ש, חלקו לפנים את־החדש לשלשה חלקים, כל חלק של עשרה ימים, וקראו לכל חלק „עשור"; ולפי דבריו, עיקר השם „עשור" מיוחד לימי־החדש. ודומה לו השם „שָׁבוּעַ".—וביחס הבי"ת, ענינו — מספר סדורי,—בסוף העשור הראשון לחדש: בֶּעָשׂר לחדש הזה (שמות, י"ב, ג'), וּבֶעָשׂוֹר לחדש השביעי (במדבר, ו', כ"ט). —והתיחד: ב) לכלי־זמר בעל עשר נימין או בעל עשרה נקבים: בְּנֵבֶל עָשׂוֹר (תהלים, ל"ג, ב'; קמ"ד, ט'), ובא: עֲלֵי־עָשׂוֹר ועלי־נָבֶל (שם, צ"ב, ד').

עִשָּׂרוֹן, שם, — מִדָּה, עשרה באֵיפָה — צעהנטעל, десятая доля: וְעִשָּׂרוֹן סלת אחד (ויקרא, י"ד, כ"א), וברבוי: שני עֶשְׂרֹנִים סלת (שם, כ"ג, י"ג), ושלשה עֶשְׂרֹנִים סלת (שם, י"ד, יו"ד).

עֲשִׂירִי, — מספר סדורי לזכר — דער צעהנטע, десятый — ובא אחר הנספר, כמשפט ש"ת: דור עֲשִׂירִי (דברים, כ"ג, ג'), ובסימן־ההודעה: עד החדש הָעֲשִׂירִי (בראשית, ח', ה'), ביום הָעֲשִׂירִי (במדבר, ז', ס"ו). ובחסרון הנספר, המובן במאמר: הָעֲשִׂירִי יהיה־קדש (ויקרא, כ"ז, ל"ב); ולנקבה — עֲשִׂירִית: בשנה הָעֲשִׂירִית (ירמיה, ל"ב, א').

עֲשִׂירִית, מספר חלקי—חלק עשירי במדה ידועה — צעהנטהייל, десятая часть —ויקדם לשם־המדה: והעמר עֲשִׂרִית הָאֵפָה (שמות, ט"ז, ל"ו), עֲשִׂירִת האפה סלת (ויקרא, ה', י"א). ובא עם"א: ועוד בה עֲשִׂירִיָּה (ישעיה, ו', י"ג) — חלק העשירי שבה.

עֲשַׂר, ארמית, — כבעברית עשר, — מיתחף לזו"נ: וקרנין עֲשַׂר לה (דניאל, ז', ז'), ירחין תְּרֵי־עֲשַׂר (שם, ד', כ"ו). ומזה:

עַשְׂרָה, — עשרה — צעהן, десять: עַשְׂרָה מלכין (שם, ז', כ"ד).

עֶשְׂרִין, — עשרים — צוואנציג, двадцать: מְאָה וְעֶשְׂרִין (שם, ו', ב'). ובתרגומים — בסמ"ך: חַד עֲסַר, הַדְכַר, תְּרֵין עֲסַר, תְּרֵיסַר, תְּלֵיסַר; ולנקבה: חֲדָא עַסְרֵי, תַּרְתֵּי סְרֵי, תְּלָת עַסְרֵי; עַסְרִין, עֲסִירָאָה, עֲסִירִיתָא, וכדומה. — ומן השם „עֶשֶׂר" נגזר פעל:

עָשַׂר, הקל, — הטלת מס על דבר בערך חלק העשירי ממנו, — בעצעהנטען, מיט דעם צעהנ־טען בעלעגען, наложить десятину: וזרעיכם וכרמיכם יַעְשֹׂר (שם, ח', ט"ו), צאנכם יַעְשֹׂר (שם, שם, י"ז).

הפיעל, — נתינת חלק העשירי לגבוה — פערצעהנטען, посвятить десятую долю —ביחס הפעול: וכל אשר תתן לי עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לך (בראשית, כ"ח, כ"ב), עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר את כל תבואת זרעך (דברים, י"ד, כ"ב). ובמשנה: נותנין את־הַמְּעֻשָּׂר לשאינו מְעַשֵּׂר (דמאי, ג', א').

ההפעיל, כעין הפיעל, — פערצעהנטען, отдѣлить десятину: כי תכלה

לְעַשֵּׂר את כל מעשר תבואתך (דברים, כ"ו, י"ב) — והוא כמו: לְהַעֲשֵׂר. — ובא: בַּעְשֵׂר הלוים (נחמיה, יו"ד, ל"ט) — הנכון, שענינו — ההשגחה על־הפרשת־המעשר. וכן: הלוים הַמְעַשְּׂרִים (שם, שם, ל"ח) — המשגיחים על הפרשת המעשר. ובמשנה —

ההתפעל: הכל נכנס לדיר לְהִתְעַשֵּׂר (בכורות, ט', ד') — לתת ממנו מעשר.

מַעֲשֵׂר, שם: א) החלק העשירי הנתן לגבוה, — דאס צעהנ־טע: ויתן לו מַעֲשֵׂר מכל (בראשית, י"ד, כ'). לפי מצות התורה, היה ה„מעשר" נתון ללוים, — בהבדל מן ה„תְּרוּמָה", ש"א נתפרש שעורה בתורה, ושהיתה נתונה לכהנים: ולבני לוי הנה נתתי כל־מַעֲשֵׂר בישראל (במדבר, י"ח, כ"א) — והיה נתון מתבואת־הארץ. והלוים היו מפרישים ממעשרם מעשר לכהנים, ונקרא „מעשר מן המַעֲשֵׂר": והרמתם ממנו תרומת ה' מַעֲשֵׂר מִן־הַמַּעֲשֵׂר (שם, שם, כ"ו). ובמשנה נקרא: תְּרוּמַת מַעֲשֵׂר (מעשר־שני, ח', ו"ו). ובמה שנאמר: עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר את כל־תבואת זרעך היצא השדה שנה שנה; ואכלת לפני ה' אלהיך במקום אשר־יבחר לשכן שמו שם וגו' (דברים, י"ד, כ"ב—כ"ג) — קבלו חז"ל, שזהו „מַעֲשֵׂר שֵׁנִי", שבעליו מעלים אותו למקדש לאכלו שם. — ועוד אמרה תורה: מקצה שלש שנים תוציא את־כל־מַעְשַׂר תבואתך בשנה ההיא, והנחת בשעריך; ובא הלוי וגו' והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך ואכלו ושבעו וגו' (שם, שם, כ"ח—כ"ט) — וקבלו חז"ל, שהוא מַעֲשֵׂר שְׁלִישִׁי, ונקרא „מַעֲשַׂר עָנִי", שמפרישים בכל שלש שנים תחת המעשר הראשון והשני. — וכן מפרישים מעשר מן־הבהמות הנולדות בכל־שנה: וכל־מַעְשַׂר בָּקָר וָצֹאן וגו' — הָעֲשִׂירִי יהיה קֹדֶשׁ לה' (ויקרא, כ"ז, ל"ב) — והוא, לפי קבלת חז"ל, איננו ללוים, אבל הבעלים מעלים אותו למקדש ואוכלים אותו שם. — ובכנוי: איש מַעֲשְׂרוֹ (שם, שם, ל"א), וברבוי: מכל מַעְשְׂרֹתֵיכֶם (במדבר, י"ח, כ"ח). ובא: ב) בענין עשירית — צעהנטהייל, десятая часть: מַעֲשַׂר החמר הבת (יחזקאל, מ"ה, י"א) — והכפל: „וַעֲשִׂירִת החמר האיפה". מַעְשַׂר הבת מן־הכר (שם, שם, י"ד). ולא נמצא יותר.

עִשּׂוּר, במשנה, שה"פ: בשעת לקיטתו — עִשּׂוּרוֹ (בכורים, ב', ו'). ובבנין שם: עִשּׂוּר שאני עתיד למוד (מעשר־שני, ה', ט'). ובגמרא: עִשּׂוּר נכסים (כתובות, ס"ח ע"א, ועיי"ש כל הסוגיא).

עָשֵׁשׁ, פ"ע, — היות בלוי ונרקב מזקן או מצער — צער־אַללען, פערוויטטערן; ועם־זה — היות חסר ההרגשה, — שטומפף ווערדען: עָשְׁשָׁה מכעס עֵינִי (תהלים, ו', ח'), עָשְׁשָׁה בכעס עיני (שם, ל"א, יו"ד), וַעֲצָמַי עָשֵׁשׁוּ (שם, שם, י"א).

עָשׁ, שם, — תולעת הנכנסת בגוף כל־שהוא ומכסכסתו — מאָטטע, моль: כבגד אכלו עָשׁ (איוב, י"ג, כ"ה), כי כבגד יאכלם עָשׁ (ישעיה, נ"א, ח') — והכפל: „וכצמר יאכלם סָס". — יְדַכְּאוּם לִפְנֵי־עָשׁ (איוב, ד', י"ט) — ידכאום, עד שיהיו מאכל לעש. — ואני כָעָשׁ לאפרים (הושע, ה', י"ב) — כתולעת הנכנסת באיזה גוף ואוכלת בו מעט־מעט ואין מרגישים בה, עד שהיא מגמרתו כלה. — והכפל: „וְכָרָקָב לבית יהודה". — וַתֶּמֶס כָּעָשׁ חֲמוּדוֹ (תהלים, ל"ט, י"ב) — המסת חמודו כעש המכסמס מעט־מעט ואין מעשהו מורגש. — בָּנָה כָעָשׁ בֵּיתוֹ (איוב, כ"ז, י"ח) — רש"י פירש: „כתולע הבונה חור, שאינו מתקיים". והנראה, שיכלול השם הזה גם את מין התולעים המוציאים מעצמם רירים כחוטים דקים ואורגים להם קורים, כמין העכביש; וכמו שאמר שם לעיל: וּבֵית עַכָּבִישׁ מבטחו (שם, ח', י"ד). ובא: עשה עָשׁ (שם, ט', ט') — עיין עָיִשׁ.

עֲשָׁשִׁית, ארמית, שם, — כלי של זכוכית בהירה, שמדליקין בו נר והוא מאיר, — לאמפע, לאטערנע, лампа, фонарь: מעיו עֶשֶׁת שֵׁן (שה"ש, ה׳, י"ד) — תרגומו: „נְהִירִין כַּעֲשָׁשִׁית". ומזה ברחז"ל: עֲשָׁשִׁית שהיתה דולקת והולכת כל־היום (ברכות, כ"ה, ע"ב). ובמדרש תנחומא: כהדין עֲשָׁשִׁיתָא, דמיא ומשחא מתערבין כחדא ונורא דליק מגווייהו (פרשת וירא). ובגמרא: ראינוהו בַּעֲשָׁשִׁית (ר"ה, כ"ד, א׳) — ראו את־הַיָּרֵחַ בחידושו דרך זכוכית בהירה. — ובגמרא ירושלמית — בה"ל"ף: נראה באשש ובמים (ר"ה, פרק ב׳, הלכה ד׳), והנראה, שעיקרו אשש, — דבר בהיר ומבהיק, — כעין הוראת השם „זכוכית" וגזרתו. וזהו שנקרא בעברית „שִׁמְשָׁה": ושמתי כדכד שִׁמְשֹׁתַיִךְ (ישעיה, נ"ד, י"ב). ועיין שמש. (לעווי). ובפיוט: מראה הקשת כַּעֲשָׁשִׁית במים (ג"ם). (ועיין עָשֵׁה).

עָשַׁת, פ"ע, פ"א במקרא: שמנו עָשְׁתוּ (ירמיה, ה׳, כ"ח) — לדעת הרד"ק וקצת מן־המפרשים, ענינו — הַבְהָקָה והזהרה — שיינען, גלאנצען, сіять, блестѣть — וטעמו: הבהיקו פניהם מרוב שומנם. (ומתיב"ע נראה, שקרא: עָשְׁרוּ. וכן לפי תרגום השבעים). ומזה — לדעתם: בַּרְזֶל עָשׁוֹת (יחזקאל, כ"ז, י"ט) — הברזל המבהיק — שטאהל, сталь — וכמו־כן מזה:

עֶשֶׁת, שם, — דבר מבהיק ומזהיר — גלאנצענד, блестящій: מעיו עֶשֶׁת שֵׁן (שיה"ש, ה׳, י"ד) — דבר זך מבהיק כשן. וכן נראה מלשון התרגום, שאמר: „נְהִירִין כַּעֲשָׁשִׁית". ולפי זה, יהיה שרשו עשש — והראוי: עֲשֶׁשֶׁת. — והנראה בעיקר הוראת השרש עשת, כדעת רש"י, שעיקרו עוש, בהוראת חבור וקבוץ מצומצם — דיכט געשלאססען, густо вылито — (עיין בפירש"י, יואל, ד׳, י"א) — ומזה: שמנו עָשְׁתוּ (ירמיה, ה׳, כ"ח) — בענין התעבות והתגסות — דיקק ווערדען, тучнѣть — ומזה: מעיו עֶשֶׁת שֵׁן (שיה"ש. ה׳, י"ד) — חתיכה גסה ועבה של־שן — דיכטער קלומפען, густой комъ. ברזל עָשׁוֹת (יחזקאל, כ"ז, י"ט) — ברזל עב וקשה במוצקו, (וכן נראה מפירוש רש"י ליואל, אלא שבמקומו ביחזקאל פירש: עשוי כעששית). ומיונתן, שתרגם „עֲרָקִין דברזל", שענינו מוט — שטאנגע, — נראה, שגם הוא פירשו דבר גס וחזק, ושעורו: עשות־ברזל. — ובמובן זה השתמשו גם במשנה: העושת כלים מן־הָעֶשֶׁת ומן־ההררה (כלים, י"א, ג׳) — חתיכה־של־ברזל גסה, כמו שמוציאים אותו מן המחצב, — אייזענע קלומפען. — מנורה היתה־באה מן־הָעֶשֶׁת ומן־הזהב; עשאה מן־הגרוטות — פסולה (מנחות, כ"ח, ע"א) — והענין, כפי הנראה שבאה מעשת־של־זהב, מחתיכה אחת ולא מחתיכות קטנות של זהב שבור. — ובלשון־רבים: השליך עליו עֶשְׁתִּיּוֹת וגולמים (ספרי, במדבר, ס׳ ק"ס), הביא שתי ספינות וקשרן בהוגנין וּבְעֶשְׁתִּיּוֹת (שם, דברים, סימן שמ"ז). והשתמשו בשם זה גם עמ"א:

עֲשָׁשִׁית: עֲשָׁשִׁיּוֹת של־ברזל היו מחמין מערב יום־הכפורים (יומא, ל"ד, ע"ב) — ופירש"י: חתיכות עבות, כמו: עֶשֶׁת שן (שיה"ש, ה׳, י"ד). ודרך־דרש על־הפסוק: לפיד בוז לְעַשְׁתּוּת שאנן (איוב, י"ב, ה׳), שפירשו אותו על דור־המבול, אמרו, שאנשי דור־המבול אמרו לנח: ואם של־מים הוא מביא, אם מן־הארץ הוא מביא, יש לנו עֲשָׁשִׁיּוֹת של־ברזל, שאנו מחפין בהם את־הארץ (סנהדרין, ק"ח, ע"ב) — טסי־ברזל עבים — אייזערנע פלאטטען, желѣзныя плиты — ובמדרש: הוו נותן עֲשָׁשִׁיּוֹת של־ברזל לתוך פיו ומוציאן כאבק (ב"ר, פרשה צ"ט).

עַשְׁוָת, שע"פ: בן־יַפְלֵט, מבני אָשֵׁר (דהי"א, ז׳, ל"ג).

עָשַׁת, בנ׳ורו ארמית, הקל, ענינו — חשב, דמה — דענקען, טראַכטען, мыслить, думать: ומלכא עֲשִׁית לדקמותה (דניאל, ו״ו, ד׳). ומזה, במקרא, בבנין

ההתפעל, — שוב לחשוב בדבר, אם כדאי הוא לעשות או לא, — זיך בעדענקען, раздумываться: יִתְעַשֵּׁת האלהים לנו (יונה, א׳, ו״ו) — ישוב לעיין בדיננו ויתנחם. — ומצוי בתרגומים, ורבו — לרעה: מַשְׁחִיתִם להפיל החומה (ש״ב, כ׳, ט״ו) — תיב״ע: „מִתְעַשְּׁתִין לחבלא טורא”. — הִצִּיבוּ מַשְׁחִית (ירמיה, ה׳, כ״ו) — „מִתְעַשְּׁתִין לְחַבָּלָא”. תַּהֲרוּ חשש וגו׳ (ישעיה, ל״ג, י״א) — „אִתְעַשַּׁתּוּן לכון עממיא”. — ובפיוט נמצא בפיעל: עִשֵּׁת בשלו להשמיד קהל המוניו (סליחה „במתי-מספר”).

עֶשְׁתּוֹת, ש״נ, על משקל „מַלְכוּת”, (ולקצת נוסחאות — עַשְׁתּוֹת, בחולם, והוא הרבוי מן עֶשֶׁת, ע״מ דלתות), וענינו — מחשבה ומזמה — געדאַנקע, אַבזיכט, мысль, намѣреніе: לַפִּיד בּוּז לְעַשְׁתּוּת שַׁאֲנָן (איוב, י״ב, ה׳) — לפיד בוז הוא במחשבת איש שאנן, שָׁלֵו ובוטח.

עֶשְׁתֹּנָה או **עֶשְׁתֹּנֶת**, שם, — מחשבה, תחבולה, — געדאַנקע, פּלאַן, אַנשלאַג, — мысль, планъ, намѣреніе — לא נמצא כי אם פ״א וברבוי: אבדו עֶשְׁתֹּנֹתָיו (תהלים, קמ״ו, ד׳). ומצוי בתרגומים: חשבו מַחֲשָׁבוֹת (ירמיה, י״א, י״ט) — תיב״ע: „חשיבו עֶשְׁתּוֹנִין בִּישִׁין”. — אחרי מַחְשְׁבוֹתֵינוּ נלך (שם, י״ח, י״ב) — „בתר עֶשְׁתּוֹנַנָא נהך”. — ובגזרת השרש הזה נראה, שעיקרו — קליעה, טויה ואריגה, ע״ד עיקר הוראת השרשים זמם, חשב. (עיי״ש). ודומה לו בארמית — אשוה: אָרְבּוֹת ידיו (ישעיה, כ״ה, י״א) — תיב״ע: „אַשְׁוַת ידוהי”, שהוא — (כמו שבארנו בהערה לשרש ארב) — פרקי קשרי הזרוע, שעשוים כעין קליעה ומטוה. — וכזה במשנה: אֲשׁוָנָה. (עיי״ש).

עַשְׁתֵּי, שם-דמספר בהוראת השמות „אחד”, „אחת”, משתף לזכרים ולנקבות; בחבור עם השם „עָשָׂר” — לזכרים: פָּרִים עַשְׁתֵּי-עָשָׂר (במדבר, כ״ט, כ׳), ועם השם „עֶשְׂרֵה” — לנקבות: עַשְׁתֵּי-עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת (שמות, כ״ו, ז׳) — עלף, одиннадцать — ובמובן מספר-הדורי: מִכְבַּנִּי עַשְׁתֵּי עָשָׂר (דהי״א, י״ב, י״ד), בְּעַשְׁתֵּי-עָשָׂר חֹדֶשׁ (דברים, א׳, ג׳). וגזרת המלה הזאת לא התבארה עוד אל-נכון. עיין בס׳ „יסוד מספר” להראב״ע ובבאורו של הר״ש פינסקר.

עַשְׁתָּרֹת, נמצא רק בלשון-רבים: וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ (דברים, ז׳, י״ג; ועוד בספר זה כמה פעמים), נרדף עם „שְׁגַר אֲלָפֶיךָ”, וענינו, לפי מקומו, — רבוי-תולדות בהתיחסות לצאן, לפי שהן פרות ורבות ביותר, — פערמעהרונג, צייגונג, приращеніе, распложеніе — ובגזרת השם נראה דעת חז״ל, שהוא מן עשר, (ואם שאמרו על-דרך-הדרש): מאי דכתיב „וְעַשְׁתְּרֹת צאנך” — שֶׁמְּעַשְּׁרוֹת את-בעליהן (חולין, פ״ד, ע״ב), ועיקר טעמו — רבוי מופלג, שפע-ברכה.

עַשְׁתֹּרֶת, שע״פ: אֱלֹהֵי צִדֹנִים (מ״א, י״א, ה׳; מ״ב, כ״ג, י״ג) — והיא יראתם של הצידונים ושאר עמי-כנען, שעבדו לה, בצורת נקבה בת-זוגו של ה„בעל”, שעבדו לו, בצורת זכר; והיתה להם דעַשְׁתֹּרֶת אלהות-האהבה, המביאה לידי פריה ורביה, לשפע עשר והצלחה. והיא סמל הכוכב „נגה” — ווענוס — מקור האהבה והשפע. והבבליים קראו לה „מיליטטא”, שעיקרו — מוֹלִידְתָּא, (ועיין אשרה, בעל, גד, מני), ובלשון יונית: Astarta — ועבודתם היתה נאוף וזמה. (ועיין קדש). לדעת קצת מפרשים, נגזר השם „עַשְׁתֹּרֶת” מן השם „עשתרה” בסורית ו„סיסטרא” בפרסית, בהוראת כוכב בכלל וביחוד לכוכב „נגה”. והנראה, שעיקרו — עשר, מן „עשתרת צאנך”,

במובן רבוי מופלג, פריה ורביה;
ומטעם זה קראו לכוכב נגה „עשתרה".—
ובא בלשון־רבים: את־הבעלים ואת־
הָעַשְׁתָּרוֹת (שופטים, יו"ד, וי"ו; ש"א,
ז', ד'). ומשם השקוץ הזה בא
שע"פ:

עַשְׁתָּרֹת,— עיר עוג מלך־הבשן בעבר־
הירדן (דברים, א', ד'), שהיתה
מיוהדת לעבודתו; ונתנה נחלה לחצי
שבט המנשי (יהושע, י"ג, ל"א). ובשם־
היחס: עזיא הָעַשְׁתְּרָתִי (דהי"א, י"א, מ"ד).

עַשְׁתְּרֹת קַרְנַיִם (בראשית, י"ד, ה')—
ובטעם הש"ז „קרנים" נראה, ממה
שאמרו חז"ל: העושה סוכתו בעשתרות
קרנים (סוכה, ב', ע"א)—שהיתה
יושבת בין שני הרים גדולים.
(עיין שם רש"י). ולדעת המבארים, נקראת
כן על־שם השקוץ „עשתרת", שהיה לה
ראש פר בקרניו. (ועיין בעשתרה).

עֵת, ש"נ, נרדף לשם „זְמַן" בלשון־
ארמית, יענינו—שעור הוית־
דבר או פעולה, מציאותה
והתמדתה בעולם,—צייט, время—
ונסמך על־הרוב אל שם אחר, המגביל
ומיעד את־המציאות בזמן
ביחוד: עד־עֵת הָעָרֶב (יהושע, ח',
כ"ט), בְּעֵת צָהֳרַיִם (ירמיה, כ', ט"ז),
כָּעֵת מָחָר (שמות, ט', י"ח), לְעֵת בּוֹא
הַשֶּׁמֶשׁ (יהושע, יו"ד, כ"ז), לְעֵת עֶרֶב
לְעֵת צֵאת הַשֹּׁאֲבוֹת (בראשית, כ"ד, י"א),
לְעֵת זִקְנַת שלמה (מ"א, י"א, ד'), לְעֵת
זִקְנָה (תהלים, ע"א, ט'), בְּעֵת מַלְקוֹשׁ
(זכריה, יו"ד, א'), בְּעֵת קָצִיר (ירמיה,
נ', ט"ז), וכן — ביחס אל הוית
פעולה, התחדשות ושנוי המעמד:
עֵת לֶדֶת יעלי־סלע (איוב, ל"ט, א'),
עֵת מִלְחָמָה וְעֵת שָׁלוֹם (קהלת, ג', ה'),
(ועיין בסטוך), עֵת נְקָמָה (ירמיה, נ"א,
וי"ו), כי עֵת רָעָה היא (עמוס, ה', י"ג);
בְּעֵת רָעָה (תהלים, ל"ז, י"ט), עֵת רָצוֹן
(שם, ס"ט, י"ד). וכמו־כן יוגבל ענינו
בפעלים: עֵת יולדה יָלָדָה (מיכה,
ה', ב'), עֵת פְּקֻדָּתוֹ (ירמיה, מ"ט, ח')—
והכונה בכל־אלה וכדומה להם: השעה
המיועדת לזה, שעת הכשר;
ובמובן זה נאמרו כל ה„עתים" בפרשה
ג' בקהלת: וְעֵת לכל־חֵפֶץ (שם, שם,
א')—עת יש, מיועדת לכל־חפץ.—
עֵת לָלֶדֶת וְעֵת לָמוּת (שם, שם, ב')—
(ביחוס אל ההויות הטבעיות),
עֵת לָטַעַת וְעֵת לַעֲקוֹר נָטוּעַ (שם)—
(הפעולות, שנראות שהן כמסורות
בחפץ האדם). עד־עֵת קֵץ, כי־עוד
למועד (דניאל, י"א, ל"ה), עד בֹּא־
עֵת אַרְצוֹ (ירמיה, כ"ז, ז')—עת פקודת
ארצו לרעה.—ובה"א־השאלה: הַעֵת
לקחת את־הכסף (מ"ב, ה', כ"ו)—האם
שעת־הכשר לזה.—וכן: הַעֵת לָכֶם
אַתֶּם לָשֶׁבֶת ספונים בבתיכם (חגי, א',
ד')—האם נאה ויפה לכם.—
ועם מלת־השלילה: לא־עֵת הֵאָסֵף המקנה
(בראשית, כ"ט, ז')—ענינו: לא באה
עוד העת המיועדת.—בלא עֶת־
נִדָּתָהּ (ויקרא, ט"ו, כ"ה)—במקף — שלא
בזמן וסתה.—לא עֶת־בא עֶת־בית
ה' להבנות (חגי, א', ב'), אשר
קֻמְּטוּ וְלֹא־עֵת (איוב, כ"ב, ט"ז)—כמו:
בלא־עת—לא באה עוד העת.—
ובכנוים: למה תמות בְּלֹא עִתֶּךָ (קהלת,
ז', י"ח)—עת המיתה הטבעית.—
והנה עִתֵּךְ עֵת דֹּדִים (יחזקאל, ט"ז, ח'),
ונתתי מטר ארצכם בְּעִתּוֹ (דברים, י"א,
י"ד), וְדָבָר בְּעִתּוֹ מה־טוב (משלי, ט"ו,
כ"ג)—דבר הנאמר בשעת־הכשר
לו.— את־הכל עשה יָפֶה בְעִתּוֹ (קהלת,
ג', י"א)—כל דבר ודבר בעת
המזומנת לו.— וקרוב לבוא עִתָּהּ
(ישעיה, י"ג, כ"ב)—עת פקודתה, עת
קצה.—אני ה' בְּעִתָּהּ אֲחִישֶׁנָּה (שם,
ס', כ"ב)— כשתגיע העת, אשר
יעדתי להשיב שבות־הארץ,
אמהר לעשות את־הבטחתי
להביא ישועתה.— כנוי „בְּעִתָּהּ"
מוסב אל־הארץ, ע"ד: עֵת אַרְצוֹ
(ירמיה, כ"ז, ז'), וכנוי „אֲחִישֶׁנָּה" מוסב

אל־הפעולה המובטחה. — ובא
בקשור עם המספר הכללי: ושפטו
את־העם בְּכָל־עֵת (שמות, י"ח, כ"ב),
יחילו דרכיו בְּכָל־עֵת (תהלים, יו"ד, ה׳) —
צו אללען צייטען, איממער, во вся-
кое время, всегда. עשה צדקה בְּכָל־
עֵת (שם, ק"ו, ג׳), בְּכָל־עֵת יהיו בגדיך
לְבנים (קהלת, ט׳, ח׳); ובשלילה: וְאַל־
יָבֹא בְכָל־עֵת אל־הקדש (ויקרא, ט"ז, ב׳) —
בכל־עת שירצה. — ובה"א־הידיעה:
בא הָעֵת, קרוב היום (יחזקאל, ז׳, ז׳);
ועל־הרוב בא בחבור עם מלת־הגוף
המְיַחדת, וענינו — עת ידועה בענין
המְדֻבּר, אם בעבר, בהוה או בעתיד:
ויהי בָּעֵת הַהִיא ויאמר אבימלך (בראשית,
כ"א, כ"ב) — צור זעלבען צייט, къ этому
времени. ויהי בָּעֵת הַהִיא וירד יהודה
(שם, ל"ח, א׳), בָּעֵת הַהִיא יובל־שי (ישעיה,
י"ח, ז׳), בָּעֵת הַהִיא אביא אתכם (צפניה,
ג׳, כ׳). ולפעמים יבוא עם סימן־זמן אחר:
בַּיָּמִים הָהֵמָּה וּבָעֵת הַהִיא (ירמיה, נ׳, ד׳);
ועם מלת־הרמז־והיחוד: בָּעֵת הַזֹּאת
(אסתר, ד׳, י"ד). ולפעמים תחסר מלת־
ההגבלה־והיחוד ותובן בכח המאמר:
ושריך בָּעֵת יאכלו (קהלת, יו"ד, י"ז) —
בעת המיועדת לסעודה. — ובכ"ף־
השעור: הנני ממטיר כָּעֵת מָחָר (שמות,
ט׳, י"ח) — כשעור הזמן ההוה
בעת מחר — אום דיעזע צייט מארגען,
завтра въ это время. כי מָחָר כָּעֵת הַזֹּאת
(יהושע, י"א, ו"ו), כָּעֵת־מָחָר הַשְּׁלִשִׁית
(ש"א, כ׳, י"ב), לַמּוֹעֵד אשוב אליך
כָּעֵת חַיָּה (בראשית, י"ח, י"ד) — נמשך
אל הקודם: לַמּוֹעֵד הַזֶּה בַּשָּׁנָה הָאַחֶרֶת
(שם, י"ז, כ"א). ויש שענינו עת־
ההוה, כמו „עַתָּה": כָּעֵת יֵאָמֵר ליעקב
(במדבר, כ"ג, כ"ג), וְכָעֵת לא השמיענו
כזאת (שופטים, י"ג, כ"ג), כָּעֵת תאשמו
(שם, כ"א, כ"ב), כָּעֵת במרום תמריא
(איוב, ל"ט, י"ח). ובא: כָּעֵת הָרִאשׁוֹן
(ישעיה, ח׳, כ"ג) — שעורו: כָּעֵת, עת
הראשון; העת הידועה, עת של־
הראשון, והוא כמו: וְהָעֵת גְּשָׁמִים
(עזרא, יו"ד, י"ג), ששעורו: והעת
עת־גשמים. — וי"מ במובן מלת־הטעם
להחלטה וחזוק, — יא. וכן: כָּעֵת
יאמר ליעקב (במדבר, כ"ג, כ"ג). (ועיין
עַתָּה). ובשמוש הלשון נאמר: מֵעֵת
עַד־עֵת תאכלנו (יחזקאל, ד׳, יו"ד) — רש"י
פירש: „מיום ליום". וי"מ: לפעמים,
לפרקים — פאָן צייט צו צייט, отъ времени
до времени — וי"מ: משך הזמן מרגע
אחד עד שוב רגע כזה ביום
מחר, והוא כולל כ"ד שעות, — ע"ד
שהשתמשו במשנה: ממעטת על־ידי
מֵעֵת־לְעֵת (נדה, א׳, א׳). מֵעֵת אֶל־עֵת
(דהי"א, ט׳, כ"ה) — לְעִתִּים מְזֻמָּנִים. —
ובא: כי לְעֶת־יוֹם בְּיוֹם יָבֹאוּ (שם, י"ב,
כ"ג) — כמו: בכל עת ועת, יום
ויום. — ולפי שהשם „עֵת" כולל
המשך־זמן בלתי־מוגבל, לא יבוא
במובן זה ברבוי כי אם על־המעט,
וברבוי־זכרים: רַבּוֹת עִתִּים (נחמיה, ט׳,
כ"ח) — כמו: פעמים הרבה. —
בְּעִתִּים מְזֻמָּנוֹת (שם, י"ג, ל"א), וּלְעִתִּים
רְחוֹקוֹת (יחזקאל, י"ב, כ"ז); ולפעמים
יבוא התאר, המתיחס לו, בלשון־
זכר: לְעִתִּים מְזֻמָּנִים (עזרא, יו"ד, י"ד),
וּבָעִתִּים הָהֵם אין שלום (דהי"ב, ט"ו,
ה׳). ועל־המעט שיבוא השם „עֵת"
במין נקבה לרבות: לְעִתּוֹת בצרה
(תהלים, ט׳, יו"ד).

ובא השם „עֵת", במובן מקרה־
הזמן, בגורל חיי־האדם, — שיק־
זאל, — судьба — לטובה ולרעה: ויהי
עִתָּם לעולם (תהלים, פ"א, ט"ז); וברבוי:
והיה אמונת עִתֶּיךָ חֹסֶן יְשׁוּעֹת וגו׳ (ישעיה,
ל"ג, ו"ו) — הֹזֶק וְתֹקֶף המוצאות אותך
יהיה חסן ישועות. — מרוע משדי
לא נִצְפְּנוּ עִתִּים (איוב, כ"ד, א׳), (עיין
צפן), כי עֵת ופגע יִקְרֶה את־כלם
(קהלת, ט׳, י"א) — עת־פְּקֻדָּה, עת
רעה. — כי לכל־חפץ יש עֵת וּמִשְׁפָּט
(שם, ח׳, ו"ו) — ויתכן, ששעורו: עת־
משפט. — כי קרוב יום וגו׳, עֵת
גוֹיִם יהיה (יחזקאל, ל׳, ג׳) — פקודת

הגוים. — וכולל דברי־הימים בכלל — בעגעבענהייטען, событія: וְהָעִתִּים אשר עברו עליו וגו׳ (דהי״א, כ״ט, ל׳); לחכמים יֹדְעֵי הָעִתִּים (אסתר, א׳, י״ג)— יודעי דברי־הימים. — ובא: יֹודְעֵי בִינָה לָעִתִּים, לָדַעַת מַה־יַּעֲשֶׂה יִשְׂרָאֵל (דהי״א, י״ב, ל״ג)—הדרש ידוע; ובפירוש המיוחס לרש״י: שיודעים לתת עצה לפי הענין של־מעשה, שצריך דוד להתיעץ איך יחזיק המלוכה מפני בני־שאול. — וברבוי־נקבות: בידך עִתֹּתָי (תהלים, ל״א, ט״ז)—המקרים המוצאים אותי.—ובלחז״ל — גם במובנו הפשוט: לְעִתּוֹתֵי־עֶרֶב באו הפועלים (קהלת רבה, ה׳, ח׳).

2) עֵת, בלשון־חכמים, — שעור מדת־זמן קטנה: עונה— אחת מכ״ד לשעה; וְהָעֵת—אַחַת מכ״ד לְעוֹנָה (תוספתא, ברכות, א׳).

עַתָּה, ובהפסק: עָתָּה, מלת־תאה״פ נגזרה מן השם „עֵת", בתוספת ה״א, — עיקרה: א) הגבלת־הזמן־ההוה — יעטצט, теперь—למעט את־העבר: ומדוע באתם אלי עַתָּה (שופטים, י״א, ז׳), בהפך מן „אָז": כְּכֹחִי אָז וּכְכֹחִי עָתָּה (יהושע, י״ד, י״א); ועם מלת „עַד": וָאֵחַר עַד־עָתָּה (בראשית, ל״ב, ה׳)—וכמו כן למעט את־העתיד. — רב עַתָּה הרף ידך (ש״ב, כ״ד, ט״ז), אראנו ולא עַתָּה (במדבר, כ״ד, י״ז); ועם מ״ם: מֵעַתָּה ועד־עולם (תהלים, קי״ג, ב׳). ולפי שֶׁהַהֹוֶה קשור עם הֶעָבר והעתיד, תמשוך מלת „עַתָּה" את־הפעלים, המתיחסים לה, בֶּעָבר ובעתיד: כי עַתָּה יָדַעְתִּי (בראשית, כ״ב, י״ב), עַתָּה לָקַח ברכתי (שם, כ״ז, ל״ו), עַתָּה תִרְאֶה אשר אעשה (שמות, ו״ו, א׳), עַתָּה יְלַחֲכוּ הקהל (במדבר, כ״ב, ד׳). ויש במשמעו עתיד קרוב, — קירצליך, באלד, скоро: עַתָּה תָּשׁוּב הממלכה (מ״א, י״ב, כ״ו), עַתָּה מִקָּרוֹב אֶשְׁפּוֹךְ חמתי (יחזקאל, ז׳, ח׳), כי־עַתָּה לעפר אֶשְׁכָּב (איוב, ז׳, כ״א). וביותר—בדבורי־הנבואה: עַתָּה תִצְמָח (ישעיה, מ״ג, י״ט); ולפעמים — גם לעתיד רחוק, המצויר לנביא כמו שהוא לפניו: כי עַתָּה תֵּצְרִי מיושב (שם, מ״ט, י״ט), כי־עַתָּה יִגְדַּל עד־אפסי־ארץ (מיכה, ה׳, ג׳); ועם מלת־השלילה: לֹא־עַתָּה יבוש יעקב וְלֹא עַתָּה פניו יחורו (ישעיה, כ״ט, כ״ב). ובאה: ב) בטעם מלת־הקשור, בקשור המסובב אל־הסבה — נון, вотъ, нынѣ-же: עַתָּה יאהבני אישי (בראשית, כ״ט, ל״ב), עַתָּה אֶסָּפֶה יום אחד ביד שאול (ש״א, כ״ז, א׳); ועל־הרוב—עם וי״ו־החבור: וְעַתָּה— פן־ישלח ידו (בראשית, ג׳, כ״ב), וְעַתָּה ארור אתה (שם, ד׳, י״א), וְעַתָּה לא־יבצר מהם (שם, י״א, ו״ו). וכטעם „לָכֵן" — דארום, поэтому: וְעַתָּה השב אשת־האיש (שם, כ׳, ז׳), וְעַתָּה מלכים השכילו (תהלים, ב׳, יו״ד). ובטעם „אַחֲרֵי־אֲשֶׁר": וְעַתָּה הלך הלכת (בראשית, ל״א, ל׳). וכן — במובן „הֲלֹא": וְעַתָּה כבשר אחינו בשרנו (נחמיה, ה׳, ה׳)— עס איזט דאך, вѣдь—ובטעם „כְּבָר" — בעררייטס: הכף זבח וצלמנע עַתָּה בידך (שופטים, ח׳, ו״ו), עַתָּה סבבום מעלליהם (הושע, ז׳, ב׳). וכמו־כן — במובן „אף־על־פי־כן"—דעננאך, все-же, все-таки: כי כפרה סררה סרר ישראל — עַתָּה יִרְעֵם ה׳ ככבש במרחב (שם, ד׳, ט״ז), גם כי־יתנו בגוים — עַתָּה אקבצם (שם, ח׳, יו״ד). ובמובן „אף־על־פי"— אבגלייך, хотя: וְעַתָּה כי אמנם כי אם גאל אנכי (רות, ג׳, י״א). ובקשור עם מלת „כִּי", בהצטרפות שני משפטים, תבוא מלת „עַתָּה" לחיוב ההפוך: לוּלֵי אלהי אבי וגו׳ — כִּי עַתָּה ריקם שלחתני (בראשית, ל״א, מ״ב), כי לוּלֵא התמהמהנו — כִּי־עַתָּה שבנו זה פעמים (שם, מ״ג, יו״ד), לוּ יש־חרב בידי — כִּי עַתָּה הרגתיך (במדבר, כ״ב, כ״ט). ובמובן „אִלּוּ": כִּי עַתָּה שלחתי את־ידי ואך אותך וגו׳; ואולם בעבור זאת העמדתיך וגו׳ (שמות, ט׳, ט״ו — ט״ז).

יבא במובן תנאי: כי עַתָּה הכין ה' את־ממלכתך וגו'; וְעַתָּה ממלכתך לא־תקום (ש"א, י"ג, י"ג—י"ד) — במחשבה היתה לפניו להכין ממלכתך, אלו היית שומע בקולו; ועתה, אחרי־אשר לא שמעת את־מצותו, ממלכתך לא־תקום. — ובאה במובן מלת־הזרוז, ומושכת אחריה את־הפעל בצווי או בעתיד, — אויף וואהלאן, nu! nu!: עַתָּה קום צא מן־הארץ (בראשית, ל"א, י"ג), עַתָּה בּוֹא כָתְבָהּ על־לוח (ישעיה, ל', ח'), עַתָּה דַע וּרְאֵה (ש"ב, כ"ד, י"ג); עַתָּה תֵצְאִי מקריה (מיכה, ד', יו"ד). ובחבור עם מלת „הִנֵּה": וְעַתָּה הִנֵּה המלך אשר בחרתם (ש"א, י"ב, י"ג), וְעַתָּה הִנֵּה אדניה מָלָךְ (מ"א, א', י"ח), עַתָּה הִנֵּה בטחת לך (מ"ב, י"ח, כ"א) — נון, וואהל, נון ענדליך, и вотъ, и наконецъ — ומזה: ג) לההחלטה וְאמות הדבר: וְעַתָּה שני־בניך וגו' לי־הם (בראשית, מ"ח, ה'), עַתָּה היו בגוים (הושע, ח', ח'), וְעַתָּה המבלעדי ה' עליתי על־הארץ (ישעיה, ל"ו, יו"ד), כי־עַתָּה כמֹנו עשרה אלפים (ש"ב, י"ח, ג') — ולדעת י"מ, הוא כמו: אַתָּה, באל"ף. — ולחזוק המאמר: אשר יכרית את־בית ירבעם זה היום, ומה גם־עַתָּה (מ"א, י"ד, י"ד) — תיכף ומיד. ולפי תרגומו, פירש"י כמו מֵעַתָּה. — וְעַתָּה מתי אעשה גם לביתי (בראשית, ל', ל'), וְעַתָּה ואני עבדך (ש"ב, ט"ו, ל"ד), עַתָּה זֶה ידעתי (מ"א, י"ז, כ"ד), הִנֵּה עַתָּה זֶה באו אלי (מ"ב, ה', כ"ב). ובא: עַתָּה מְהֵרָה (ירמיה, כ"ז, ט"ז), מַהֵר עַתָּה (ש"א, ט"ו, י"ב); אַתָּה עַתָּה ברוך ה' (בראשית, כ"ו, כ"ט). ועם מ"ם־היחס: כי מֵעַתָּה יש עמך מלחמות (דהי"ב, ט"ז, ט') — מן העת הזאת והלאה. — מֵעַתָּה ועד־עולם (תהלים, קי"ג, ב'); השמעתיך חדשות מֵעַתָּה (ישעיה, מ"ח, ו') — שלא נשמע כמוהן מלפנים. — והכפל: „ונְצֻרות וְלֹא יְדַעְתָּם". — מֵעַתָּה קראת לי אבי (ירמיה, ג', ד'), — זה מקרוב. — כי טוב לי אז מֵעָתָּה (הושע ב', ט') — מ"מ־הערך. — ובלשון הז"ל: „אֶלָּא מֵעַתָּה"; „אֱמֹר מֵעַתָּה".

עִתִּי, ש"ת, פ"א במקרא: אִישׁ עִתִּי (ויקרא, ט"ז, כ"א) — ובגמרא: עִתִּי, שיהא מְזֻמָּן (יומא, ס"ו, ע"ב) — ופירש רש"י: „מוּכָן לכך מיום אתמול". ומדבריהם למדנו, שפירשוהו משם „עֵת", בתוספת יו"ד־היחס, — איין בעשטיממטער, בעשטעללטער, определенный, назначенный — ושהשם „עֵת", עיקרו יעוד והזמנה. — והמפרשים פרשוהו בענין בקי ומנוסה בדרכים. — ולא רחוק לשמוע, שטעמו: איש בא־בימים, איש זקן, לפי שבלא־ספק היה דבר נשיאת השעיר לעזאזל נחשב כדבר מסכן בעיני העם — ונבחר לזה איש זקן, שאינו חש לאריכות־ימיו.

עִתָּה, שם, בספרי־המחקר, — נקודת־זמן משוערת בשכל: התחלק הָעִתָּה מן הזמן („מורה־נבוכים", א', ע"ג), שהזמן מְחֻבָּר מֵעִתּוֹת (שם), אף־על־פי שהעומד פחות מכל עִתָּה, שמתי הָעִתָּה בנקודה („אמונות ודעות", א').

ובגזרת השם „עֵת" נתחלקו דעות המבארים: יש אומרים, שעיקרו — ענת, כמו שהוא בארמית, והדגש לחסרון ע"פ; ויש אומרים, שעיקרו — עות, והדגש תמורת הנח. ולדעת המבארים החדשים, יסודו — עד, עדד, שהוא גם יסודו של יעד, מעד.

עֵת־קָצִין, שע"פ, — עיר בנחלת שבט־זבולון: עִתָּה קָצִין (יהושע, י"ט, י"ג) — אֶל עת־קצין.

עַתַּי, שע"פ: א) הששי מהמתלקטים אל־דוד, מהגבורים למטה־גד (דהי"א, י"ב, י"ב). — ב) בן המלך רְחַבְעָם, אשר ילדה לו מַעֲכָה בת־אַבְשָׁלוֹם (דהי"ב, י"א, כ') — ג) בן־יַרְחָע העבד המצרי, אשר ילדה לו בת־שֵׁשָׁן למטה־יהודה (דהי"א, ב', ל"ה).

עֲתָיָה, שע"פ: בן־עֻזִּיָּה, מבני־יהודה (נחמיה, י"א, ד').

עתד, פעו"י, בעברית וארמית, עיקר הוראתו, כנראה, — היות נצב, קיים במקומו לבלי־חת, — שטאנדהאפט. ריסטיג זיין, — быть постояннымъ, бодрымъ — ומזה היות מוכן ומזֻמן לדבר לזמן הבא — בערייט, בעשטעללט זיין, — быть готовымъ, предназначеннымъ — לא נמצא במקרא בקל.

הפיעל, פ"א במקרא, יוצא, בהוראתו השניה — הכנה והזמנה — בערייטען, בעשטעללען, назначить, приготовить: וְעַתְּדָהּ בשדה לך (משלי, כ"ד, כ"ז) — ובמדרש פירשו בהוראתו הראשונה: אין עֲתוּדִים אלא לשון עמידה, כמד"א (איוב, ט"ו, כ"ח): אשר הִתְעַתְּדוּ לגלים; ואומר (משלי, כ"ד, כ"ז): וְעַתְּדָהּ בשדה לך (דברים רבה, פ' י"ג), — והכוונה: עֲשֵׂה לך דבר, שיש לו קיום ועמידה. — ובתרגומים — במובן הכנה והזמנה — פֿארבערייטען, подготовлять: וַעֲתֵדֶת לְצַדִּיקַיָּא (תיב"ע, תהלים, ג', יו"ד); ובמובן הצבה והקמה, במובנו הפשוט והמושאל, — אויפשטעללען, הערשטעללען, אויפריכטען, выставить, возстановить: וַיַּצִּבֵנִי כמטרא (איכה, ג', י"ג) — תרגומו: "וְעַתְּדַנִי". — וְיַצֵּב גבול אלמנה (משלי, ט"ו, כ"ה) — תרגומו: "ויעַתֵּד תחומא"; ובבינוני: נִצָּב עליו (בראשית, כ"ח, י"ג) — ת"א: "מְעַתַּד עילוהי".

ההתפעל, פ"א במקרא: אשר הִתְעַתְּדוּ לְגַלִּים (איוב, ט"ו, כ"ה) — לפי המוסכם, ענינו: היות מוכן ומזֻמן, — בעשטיממט ווערדען, — быть предназначену — ולפי פירוש המדרש, המובא לעיל, הוא מלשון עמידה, וטעמו: הוקמו ונצבו מתוללים כגלים. — וקרוב למובן זה בא בתרגומים: וַתֵּתַצַּב אחתו מרחֹק (שמות, ב', ד') — ת"י: "וְאִתְעַתְּדַת" — זיך הינשטעללען.

עָתִיד, תאר: א) היות נצב קיים בחזקה לקראת כל־פגע — גערישטעט זיין, быть вооружену: כמלך עָתִיד לכידור (איוב, ט"ו, כ"ד), הָעֲתִידִים עֹרֵר לויתן (שם, ג', ח'); ומזה: להיות עֲתִדִים ליום הזה (אסתר, ג', י"ד), ולהיות היהודים עֲתִידִים (שם, ח', י"ג) — והכתיב: עתודים, בוי"ו. — ובארמית: ב) במובן היות מוכן ומזֻמן לדבר, — בערייט, בעשטיממט זיין, быть готовымъ, опредѣлену: אִיתֵיכוֹן עֲתִידִין (דניאל, ג', ט"ו); ובת"י: אנא קָאֵם עֲתִיד (חבקוק, ב', א'), ומושך אחריו פעל במקור: ותימר איתתא וכו' אין אנא עֲתִידָה לְמִסְתְּאָבָא (תרגום ירושלמי, במדבר, ה', כ"ב); ורגיל הרבה במשנה: שאני עָתִיד להפריש (דמאי, ד', א'); עָתִיד הקב"ה להיות עטרה בראש כל־צדיק (מגילה, ט"ו, ב'). עֲתִידָה ירושלים להעשות מטרפולין לכל־הארצות (שמו"ר, כ"ג). וביחוס אל הזמן הבא: נמצאת אתה מכשילן לֶעָתִיד לָבוֹא (ברכות, ט', ד'); אסורים לֶעָתִיד לָבוֹא (ערובין, ט', ג'). וביחוס אל הזמן המקֻוה באחרית הימים: לֶעָתִיד לָבוֹא מביא הקב"ה ליצר הרע ושוחטו בפני הצדיקים (סוכה, נ"ב, ע"א). ובחכמת־הלשון: "זְמַן עָתִיד"; "בֶּעָתִיד".

עֲתִידָה, ש"נ, — הזמן והמאורעות המוכנים לבוא — צוקונפט, צוקינפטיגעס געשיקק, будущность, будущая судьба — ובא בל"ר: וְחָשׁ עֲתִידֹת לָמוֹ (דברים, ל"ב, ל"ב) — ע"ד: הַבָּאוֹת הַשְׁמִיעֻנוּ (ישעיה, מ"א, כ"ב).

עֲתוּדָה, ש"נ: וַעֲתוּדֹתֵיהֶם שׁוֹשֵׂתִי (ישעיה, יו"ד, י"ג) — (והכתיב: ועתידתיהם, ביו"ד) — ת"י: "וְקִרְוֵי תּוּשְׁבַּחְתְּהוֹן". ופירש הרשד"ל טעמו, שהוא מלשון עתודים, במובן הגדולים והחשובים, ובבואו בל"נ הוא מתיחס אל הערים הגדולות והחשובות שבמלכות. ורש"י פירש: "מעמדם ומצבם", והוא מעיקר הוראת השרש, כמו שבארנו; ולפי דרכו יתכן, שטעמו — הערים הבצורות, שהן חוקת המדינה, — פֿעסטונג, крѣпость — וי"מ: אוצרות,

שמכניסים ומשמרים לעתיד לבוא.

עַתּוּד, שם־המין,—תַּיִשׁ, או שָׂעִיר, שמטבעו לעמוד בחוזק על־עמדו, כנגד הבא עליו, בקומה זקופה ובעינים פקוחות—באָקק, —козёлъ ונמצא רק בל״ר: עַתּוּדִים חמשה (במדבר, ז׳, י״ז), הָעַתֻּדִים העלים על־הצאן (בראשית, ל״א, יו״ד), כְּעַתּוּדִים לפני צאן (ירמיה, נ׳, ח׳). ובהשאלה לשרים תקיפים, העומדים בראש־העם — געוואלטיגע, сильные: ועל הָעַתּוּדִים אפקוד (זכריה, יו״ד, ג׳); כל־עַתּוּדֵי ארץ (ישעיה, י״ד ט׳)—פירסטען, —князья (ועיין ברח).

עתּוּד, שם, בפיוט: עַתּוּד בקול שופר (הקליר, סדר־שופרות).

עֲתָךְ, שע״פ: עיר בנחלת מטה־יהודה (ש״א, ל׳, ל׳). ובערבית נמצא השרש הזה בפעל: סור למקום לגור בו—איינקעהרען. (פירסט).

עתל, נמצא בשמות־עצמים־פרטיים; ולפי דמיונו עם חתל, בהפוך עיין לחי״ת, תהיה הוראתו—קפול וקצור לחזוק דבר וקיומו. (פירסט). וממנו:

עַתְלַי, שע״פ: בן־בֵּבַי, מעולי־הגולה, אשר נשאו להם נשים נכריות (עזרא, יו״ד, כ״ח).

עֲתַלְיָה, **עֲתַלְיָהוּ**, שע״פ: א) אשת יוֹרָם מלך־יהודה (מ״ב, ח׳, כ״ו).—ב) מראשי־האבות למטה בנימן (דהי״א, ח׳, כ״ו).—ג) אבי יְשַׁעְיָה, מבני עֵילָם, שעלו עם עזרא מבבל לירושלים (עזרא, ח׳, ז׳).

עָתַם, פ״א במקרא, בנפעל: בעברת ה׳ צבאות נֶעְתַּם ארץ (ישעיה, ט׳, י״ח),—והמבארים חלוקים בהוראתו; י״ת: „הֲדוּכַת ארעא״ — נאחזה באש,—פערזענגט ווערדען, אים בראַנדע גע־זעטצט ווערדען, быть сожжену—וכן הוא לפי תרגום־השבעים, ומסייע לו שרש עתם בערבית, בנקודה על העי״ן, שענינו—אש גדולה. והראב״ע והרד״ק פירשוהו במובן חשך — פערדיסטערט ווערדען, быть помрачену—וגם לפירוש זה יש סיוע מלשון ערבית; ומה שבא בלשון־זכר—יתכן, שבא במובן פעל־סתמי, או שהוא מתיחס לארץ, ע״ד: ולא־נָשָׂא אֹתָם הָאָרֶץ (בראשית, י״ג, וי״ו).

עתן, נמצא רק בשמות־עצמים־פרטיים מן המשקל עֹתֶן, קרוב לשרש אתן, בהוראת חזק, קשה,—ומזה:

עָתְנִי, שע״פ: מבני עֹבֵד־אֱדֹם (דהי״א, כ״ו, ז׳).

עָתְנִיאֵל, שע״פ: בן־קְנַז, השופט הראשון לישראל אחרי מות יהושע (יהושע, ט״ו, י״ז; שופטים, א׳, י״ג ג׳, ט׳—י״א). וכן נקראת משפחת בני־בניו על שמו: חֶלְדַּי הנטופתי לְעָתְנִיאֵל (דהי״א, כ״ז, ט״ו).

עָתַק, פעו״י, מיסודו של נתק; הקל עומד, — היות מטלטל ונתק ממקום למקום,—פאָרטגעריססען ווערדען, פאָרטריקקען, подвигаться съ мѣста: וצור יֶעְתַּק ממקמו (איוב, י״ד, י״ח; י״ח, ד׳). ובהשאלה: עששה מכעס עֵינִי עָתְקָה בכל־צוררי (תהלים, וי״ו, ח׳)—י״ת: „אִתְבְּלִיאַת״—אויפגעלאָזט ווערדען, быть разложену—ורש״י פירש: „נתישנה ונזדקנה עיני בכהית־אור״— אַלטערן, אַלט ווערדען, старѣть, соста-рѣться — וגם זה מענין טלטול והעתקה בשנים; וכן הוא בארמית: בִּלָּה בְשָׂרִי (איכה, ג׳, ד׳) — תרגומו: „עַתַּק בִּסְרִי מִמַּכְתָּשִׁין״. ומזה—הזקנה במובן אריכת־ימים: עָתְקוּ גם גברו חיל (איוב, כ״א, ז׳); ולפי דונש, ענינו—היות חזק, קשה ומוצק. (ועיין עָתָק). ובארמית—באתפעל: וְנוֹשַׁנְתֶּם בארץ (דברים, ד׳, כ״ה)—ת״א: וְתִתְעַתְּקוּן.

ההפעיל, מן ההוראה הראשונה, במובן יוצא,—פאָרטריקקען, פאָרטזעטצען,

וַיַּעְתֵּק משם ההרה: двигать, передвигать (בראשית, י״ב, ח׳)—ענינו: העתיק את־אהלו.—הַמַּעְתִּיק הרים ולא ידעו (איוב, ט׳, ה׳). ובטעם עומד: הֶעְתִּיקוּ מהם מלים (שם, ל״ב, ט״ו)—וכתרגומו: „אִסְתַּלְּקוּ". — ובהשאלה: אשר הֶעְתִּיקוּ אנשי חזקיה (משלי, כ״ה, א׳)—בענין כתיבת דברים בספר מגוף ספר הקודם,—אַבשרייבען, списывать—לפי שזה כעין טלטול דבר ממקום למקום,—ורש״י פירש: „החזיקו"; וכונתו, כפי הנראה, לגזרו מן זקנה והתישנות,—שהחזיקו בהם להשאירם לדורות.— ובעלי־האסופות משתמשים בפעל זה גם לענין תרגם מלשון אחת אל לשון אחרת—איבערטראַגען, איבערזעטצען, перевести, переводить — ובמדרש: הדברות על־צדיק עָתָק (תהלים, ל״א, י״ט) צדיק — חי־העולמים; עתק — שֶׁהֶעְתִּיק בבריותיו (ב״ר, פרשה א׳)— ופירש המ״כ: „הֵסִיר והסתיר מהם", ובירושלמי על־זה: הדוברות על צדיקו של־עולם, שהעתיק מבריותיו (חגיגה, פרק ב׳). ובמדרש, על פסוק: והדברים עַתִּיקִים (דהי״א, ד׳, כ״ב), אמרו דרך־דרש: אפילו דברים שֶׁנִּתְעַתְּקוּ (וי״ג: שנתעסקו) מהם, החזירם, שנאמר (שמות, ל״ד, א׳): פסל לך וכו׳;—הדברים הללו נאמרו מִמַּעְתִּיקוֹ של־עולם וכו׳ (מדרש רות, פרשה ב׳).— ופירש המ״כ: „זה הקב״ה, שהעתיקו מאין ליש ומשנה את־טבעו כשירצה". ובדבא״ם — בהשאלה: שֶׁיַּעְתִּיקֵהוּ הזמן וישנהו („אמונות ודעות", מאמר ב׳); והשתמשו בו גם בנפעל: ואינו נֶעְתָּק בעבור בריאותו למקום (שם); וכן—בענין כתיבת ספר מספר אחר או תרגום מלשון אל־לשון—איבערטראַגען ווערדען, быть переведену.

עָתָק, שם, ובא במובן תאה״פ: יצא עָתָק מפיכם (ש״א, ב׳, ג׳); הדברות על־צדיק עָתָק (תהלים, ל״א, י״ט) — תיב״ע: „גִּדּוּפִין", וכן תרגמו בשאר המקומות; והנראה, שתרגם לפי הַכַּוָּנָה.—ובמדרש: מה עָתָק? דברים של־סִלּוּקִים, כענין שנאמר (בראשית, י״ב, ח׳): וַיַּעְתֵּק משם ההרה (שמו״ר, ג״ב), וכעין זה פירש רש״י: „עתק — סָרָה, דָּבָר שֶׁאֵינוֹ",— פערוועריפליבעם— ובשם דונש פירש: דבר גדול וקשה, כמו: עָתְקוּ גם גברו חיל (איוב, כ״א, ז׳), וכו׳, וכו׳.— ובמובן שם־תאר: אַל־תְּדַבְּרוּ בְצַוָּאר עָתָק (תהלים, ע״ה, ו״ו) — ופירשהו הראב״ע כמו בצואר זקוף, דרך־גאוה. ואיננו יוצא ממשמעות קשה וחזק.

עָתֵק, ש״ת,—גדול, חזק, מאריך־ימים,— מעכטיג, געדיעגען, דויערענד, могучій, самородный, прочный: הוֹן עָתֵק וצדקה (משלי, ח׳, י״ח). ועמ״א: ולמכסה עָתִיק (ישעיה, כ״ג, י״ח) — י״ת: „וְלִכְסוּ דִיקָר". וכן הוא בלשון ערבית.

עַתִּיק, ש״ת: א) מוסר, נתק, נעתק— אבגעריססען, ענטפערנט, оторванный, отлученный: עַתִּיקֵי מִשָּׁדָיִם (ישעיה, כ״ח, ט׳) — תינוקות כמעט שהם נעתקים משדי־אמם; והשעור: עַתִּיקֵי שָׁדָיִם; והקודם: „גְּמוּלֵי מֵחָלָב". ובא: ב) וְהַדְּבָרִים עַתִּיקִים (דהי״א, ד׳, כ״ב) —לפי המוסכם, פירושו בענין הזדקנות, התישנות, וענינו—דברים נושנים וקדומים הרבה — אַלטע, בעוואֶהרטע, старые, испытанные—כמו שהוא בלשון־ארמית: ועד עַתִּיק יוֹמַיָּא (דניאל, ז׳, י״ג), וְעַתִּיק יוֹמִין יתב (שם, שם, ט׳) — ש״ת להש״י, כמו: אֱלֹהֵי קֶדֶם (דברים, ל״ג, כ״ז). ובמשנה: תקלין עַתִּיקִין (שקלים, ו״ו, ה׳).

הַעְתָּקָה, שה״פ, בדבא״ם, בהוראת הפעל,—טלטול ועקירה ממקום למקום — פֿאָרטריקקען, בעוועגען, переместить, подвигать — ובא גם לענין כתיבת ספרים מספרים קדומים, ומזה: „בַּעֲלֵי־הַעְתָּקָה" — מקבלי התורה ומוסריה מדור

לדור. — ובע״א: וקוראין אותו הַעְתָּקָה („אמונות ודעות״, מאמר וי״ו), — גלגול הנפשות וְהַעְתָּקָתָן מגוף לגוף.

א) עָתַר, הקל, עיקרו — נטיה ופניה — זיך נייגען, צווענדען; ומזה — נטיה ושחיה להתפלל ולהתחנן, או — פנית המחשבה בבקשת־רחמים, וביחוד ביחוס אל השי״ת, דומה אל הפעל צלה: יֶעְתַּר אל אלוה (איוב, ל״ג, כ״ו), וַיֶּעְתַּר יצחק לה׳ (בראשית, כ״ה, כ״א).

הנפעל, — התרצה לעותר, הֵעָנֵה — זיך ערביטטענלאססען, ערהערען, — склоняться къ исполненію просьбы ביחס הלמ״ד: וְנֶעְתַּר להם (ישעיה, י״ט, כ״ב), ובא: וְנַעְתּוֹר להם (דהי״א, ה׳, כ׳), — בוי״ו בחול״ם, — הוא בדרך המקור המחלט, ע״מ: וְנַהְתּוֹם (אסתר, ח׳, ח׳), וְנַהֲפוֹךְ (שם, ט׳, א׳). ויתכן, שיש במשמעו השָׁנוּת הרִצּוּי כמה פעמים. (הרש״פ). וַיֵּעָתֶר לו ה׳ (בראשית, כ״ה, כ״א), ויתפלל אליו וַיֵּעָתֶר לו (דהי״ב, ל״ג, י״ג).

ההפעיל, כעין הקל, — בעטטען, געבעטע ריכטען, умолять: וְהַעְתַּרְתִּי אל ה׳ (שמות, ח׳, כ״ה), הַעְתִּירוּ בעדי (שם, שם, כ״ד); למתי אַעְתִּיר לְךָ (שם, שם, ה׳) — בשבילך.

עֲתִירָה, ש״נ, בתפלה: „ותערב עליך עֲתִירָתֵנוּ״. ובפיוט: בית־הָעֲתִירָה (רשות, לחתן־בראשית).

עֶתֶר, בגמרא, — כלי־ברזל עשוי להפוך בו את־התבואה: הואיל וראויות להופכן בְּעֶתֶר (סוכה, י״ד, ע״א).

עָתָר או עֶתֶר, ש״ת, — מתפלל, מבקש. ומזה:

עֲתָרַי בַּת־פּוּצַי (צפניה, ג׳, יו״ד) — שע״פ. לפי המוסכם, הוא ע״ד מליצת־השיר והוא תאר לישראל: עֲתָרַי — המתפללים אלי, והם בני בתי־כנסיות תפוצתי, אשר הפיצותי, — מיינע אנבעטער דיא צערשטרייטען.

[הערה]. לפי המוסכם, עיקר הוראת הפעל הזה הוא רבוי, ומזה — הפצרת־דברים; וראיָתם — מן: וְהַעְתַּרְתֶּם עָלַי דִּבְרֵיכֶם (יחזקאל, ל״ה, י״ג). ולדעתנו, יותר נכון לקבל, שעיקרו — נטיה ופניה, בדמיון לפעלים צלא, צלי בארמית, שכוללים הוראת נטיה, שחיה ותפלה. וגם מדרשת חז״ל: למה נמשלה תפלתן של־צדיקים כְּעֶתֶר? מה עֶתֶר זה מהפך התבואה ממקום למקום, כך תפלתן של־צדיקים מהפכת מדותיו של הקב״ה ממדת רגזנות למדות רחמנות (יבמות, ס״ד, ע״א; ועיין סוכה, י״ד, ע״א) — נראה, שפירשו את השרש עתר בהוראת הפוך הקרובה לנטיה ופניה. ובמובן הפוך פירש״י את־המקרא: וְנַעְתָּרוֹת נשיקות שונא (משלי, כ״ז, וי״ו) בגמרא (סנהדרין, דף ק״ה, ע״ב): „נעתרות — נהפכות. כמו עתר, שמהפך התבואה; כלומר: נאמנים פצעי אוהב — ונהפכות מנאמנות נשיקות־שונא״. וגם דרשתם על „וַיֵּעָתֶר לו״: והיה זה חותר מבפנים וזה חותר מבחוץ; שכן בערביא קורין לחתירתא — עתירתא (ב״ר, ס״ג) מוכיחה, שדמו את הפעל עתר ל„חתר״, בהוראת חתירה וחפירה, הקרובה להפיכה, שהחופר מהפך בעפר החפור ומשליכו לחוץ מן־החפירה.

ב) עָתַר, עיקרו — רבוי ושפע, קרוב לשרש עתר בארמית ועשר בעברית, שהתיחד לקנין שפע נכסים — ומזה:

ההפעיל, פ״א במקרא, — הרבות דברים ביותר מדאי — איבערהייפען: וְהַעְתַּרְתֶּם עלי דבריכם (יחזקאל, ל״ה, י״ג).

הנפעל, פ״א במקרא, — היות מרֻבה בשפע ללא־תועלת — איבערפליססיג זיין, быть излишнимъ: וְנַעְתָּרוֹת נשיקות שונא (משלי, כ״ז, וי״ו) — נשיקות שונא הן ללא־תועלת, הפך הקודם: „נֶאֱמָנִים פצעי אוהב״ — הם מְכֻוָּנִים ונאותים אל תכלית טובה.

עֶתֶר, ש״ז, — ר בּ ו י, ע ֹב י — פיללע, дикк: обиліе, густота: וַעֲתַר ענן הקטרת (יחזקאל, ח׳, י״א). וי״מ, שענינו — ר י ח ־ נ י ח ו ח — דופט.

עֲתֶרֶת, ש״נ, — ר ב ו י ט ו פ ל ג — פיללע, множество, изобиліе: עֲתֶרֶת שָׁלוֹם, (ירמיה, ל״ג, ו׳).

עֶתֶר, שע״פ, — עיר בנחלת שבט־יהודה: וָעֶתֶר ועשן (יהושע, ט״ו, מ״ב), ואח״כ היתה לנחלת בני־שמעון (שם, י״ט, ז׳).

180
40
94
314
60
20
394
10
404

